

'T groot waerelds tafereel, waar in de Heilige en waereldsche geschiedenissen en veranderingen zedert de scheppinge des waerelds tot het uiteinde van de Openbaaring van Johannes, worden afgemaalt / Benevens de naaukeurige tydreekeningen of jaarboeken der gevallen des waerelds, in 't Frans beschreeven ... vertaalt en met vaarzen verrykt, door A. Alewyn.

Contributors

Basnage, Jacques, sieur de Beauval, 1653-1723.
Alewyn, Abraham, 1664-1721.

Publication/Creation

Amsterdam : J. Lindenberg, [1715]

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/fanyjum2>

License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

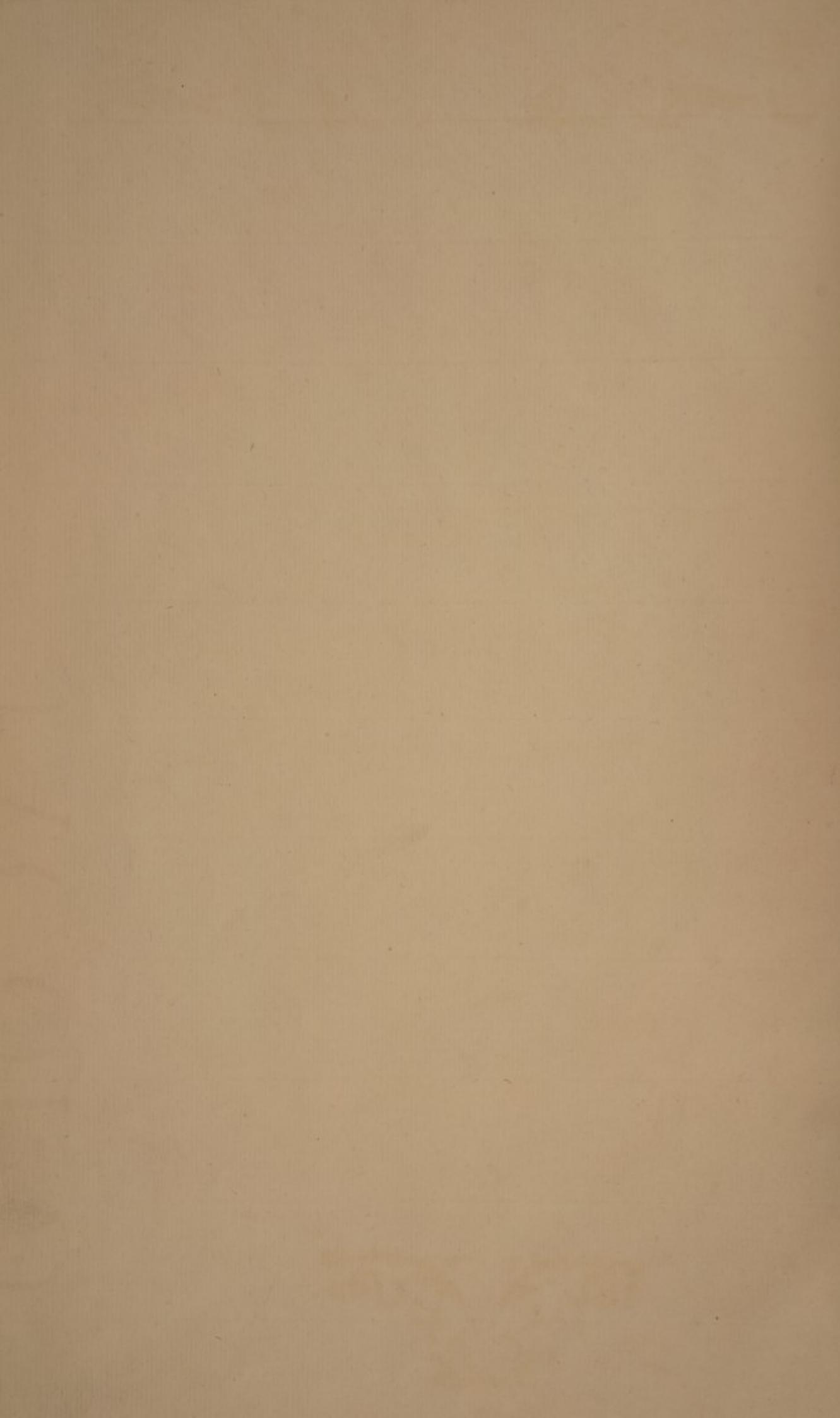

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

12496/5

686

ОУДЕ ТАФЕРЕЕЛ
ТИМЕСТЕ

T GROOT WAERELDS
ТАФЕРЕЕЛ,
In Konst-prenten en Uitleggingen verbeeld.

H E T E E R S T E D E E L.

Op de TYTEL-PRENT van 't
O U D E T E S T A M E N T.

Het glansryk Heemels Licht van Gods Drie-eenigheid,
Dat door het Wolkcapyt haar held're straalen spreit,
Aan's Hemels hoogen Trans, verdryft de naare nachten,
En toont den Morgenstond van Kennis en Gedachten.
Hoe 't Hof van Eden legt ten berg op in 't verschiet,
Daar 't Menschdom door Gods gunst het leevens-licht geniet,
Doch 't eeuwig welzyn rooft door godvergeete lusten,
Hoe d' Ark op Ararat bleef na de Zondvloed rusten.
En Moses op het spoor der Wetten van Gods Hand,
't Omzwervend Ifraël leid naer 't beloofde Land,
Vermoeid en afgestaft om 't volk den weg te baanen,
Door 't bloedig Oorlogszwaard, en felle Krygs-orkaanen.
Daar Isr'els Rechteren vol vuurs en Heldenmoed,
Tot welstand van Gods Volk vergooten 's vyands bloed,
En d'Offerpriester praalt in Godsgewydd kleeden,
En stort tot Isr'els God zyn heilige Gebeden,
Terwyl 't Slachtoffer smookt op 't heilig Slachtaltaar,
Tot troost van 't droevig volk gedreigt met doods gevaar.
Hoe David, Gods Profeet en Koning, staand aan 't kwynen,
Om Sauwels bitt're wrok moest swerven in woestynen,
Door zyn doorluchte Daen ontzachlyk van alom,
Eer by den Scepter zwaaid en Isr'els Troon beklaen.
Hoe Koning Salomon, in Davids plaats getreden,
Gods Tempel heeft gesticht, volmaakt in al haar ledien,
Daar zy, door 's Meesters hand gereezen uit den grond,
In haer gewydd schoot sluit d' Ark van Gods Verbond,
Hoe 't Koninglyk Gebouw, na felle Burgerstryden,
En buitenlands geweld in haggelyke tyden,
Vielt door het oorlogsvuur een droevig lot te beurt,
Terwyl Jerusalem haar ondergang betreurt,
In zilte traanen smelt, en, afgemaet door plaagen,
Van 't woedend heidendom in keetens word geslaagen.
In 't midden van die nood verschijnt een schoone Maagd,
Die tot haar hoofdcieraad de kroon van Christus draagd,
En 't Nieuw Verbond verbeeld, de Heil'ge Geest van boven,
Heeft haer het starrekleed van 't aanzicht afgeschooven,
Wyl 't edel hals karkant, dat glansryk gloort en speelt,
De zeven Tempelen van Asien verbeelt,
En sluit het witte kleed tot dekzel voor haar ledien;
Men ziet haer 't snoed Serpent, de Dood en Hel vertreden;
Zy wyft aan 't Christendom met haare Rechterhand,
Dat door haer Heilands doodaan 't kruis den straffen band
Van Mosis slaafshe Wet vernield is en ontbonden,
En 't menschelyk geslacht gereinigt van de zonden.
Terwyl de linkerhand van deze heemelspruit,
Die op den Hoeksteen rust, de Vrede-tak besluit,
Daar Gods Geheimboek legt ontsloten voor haer' oogen,
Europa neér geknielt, America gebogen,
't Ryk Asia bestraalt door 't Goddelyke Licht,
En Africa verneert voor 't Heilig Aangezicht.
Dus zietmen't gantsch Heel-al, genoopt door zielsverlangen,
Om door haer leeringen de Zaaligheid te ontfangen.

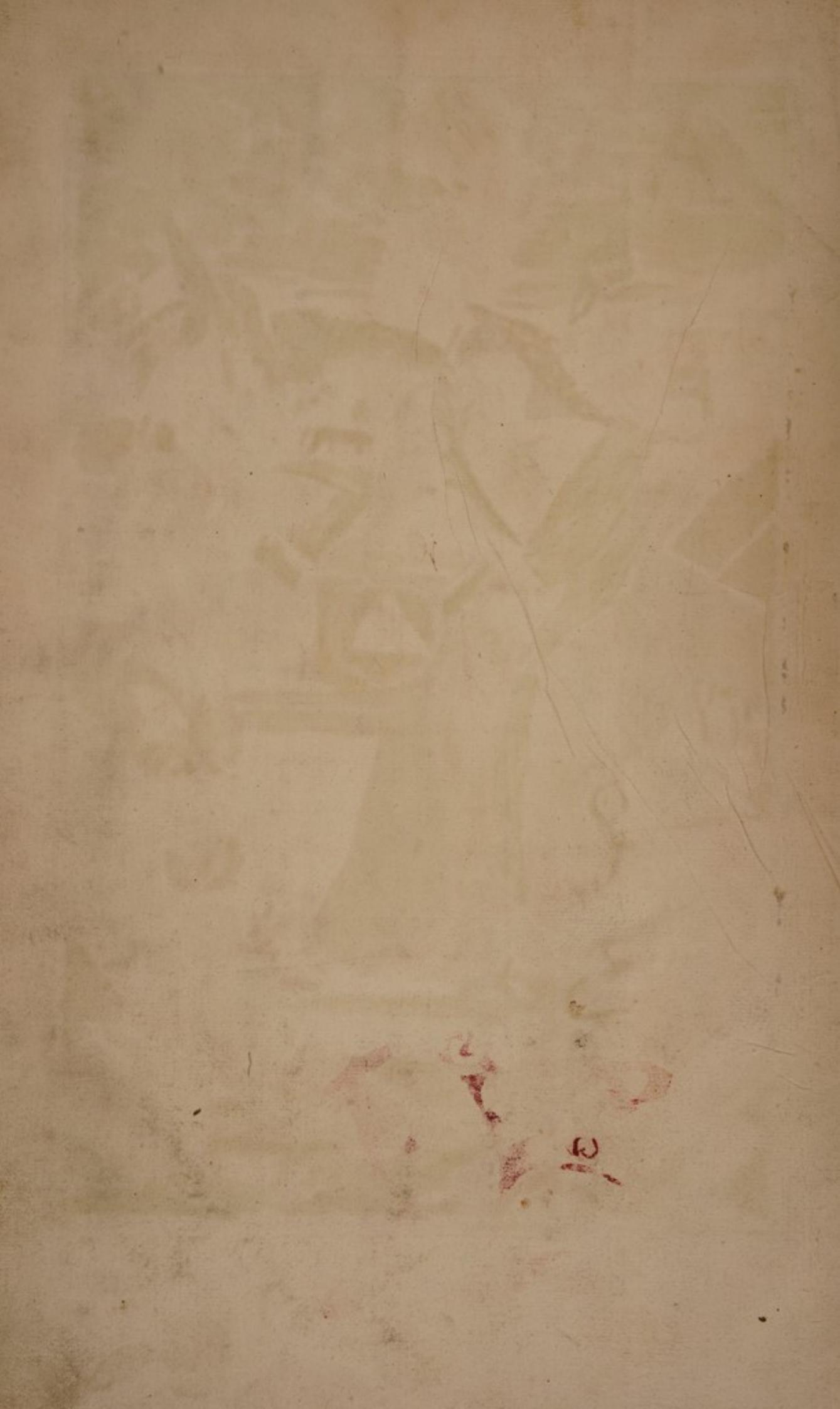

DE
STORIEN
VAN
HET
NIEUWE
TESTAMENT

met prenten
bebeeld
oor
en M.

AMSTERDAM
by
J. L. Vondeling

Blooght J.

'T GROOT WAERELDS TAFEREEEL,

Waar in de Heilige en Waereldsche Geschiedenis
en Veranderingen zedert de

SCHEPPINGE DES WAERELDS

Tot het Uiteinde van de

OPENBAARING VAN JOHANNES,

Worden afgemaalt , en ider Konst-prent door
Godsgeleerde Wysgeerige en Waereldlyke Uitleggingen ,
Redeneeringen en Gedachten verciert.

Benevens de naaukenige

TYDREEKENINGEN of JAARBOEKEN

Der Gevallen des Waerelds ,

In 't Frans beschreven , door

J A C O B U S B A S N A G E ,

Predicant tot Rotterdam.

Wyders vertaalt en met Vaarzen verrykt , door den

H. en M. ABRAHAM ALEWYN.

H E T E E R S T E D E E L .

Beginnende met GENESIS , en eindigende met de Boeken der MACHABEEN.

Tot A M S T E R D A M ,

By J. LINDBERG , in de Kalverstraat , by de Capel. Met Privilegie. 1704

T. GROOT WAERELDS

LAERELAT

WAERELD IN DE HEILIGE EN WAERELDFCHE GESCHIEDENISSEN
IN VERGELICHTINGEN

IN VERSCHIJNINGEN XIXI

SCHEPPINGE DES WAERELDS
C O P Y E

Van de

PRIVILEGIE.

DE Staten van Holland en Westvriesland, doen te weten alzoo ons vertoont is by J: Lindenberg, Burger en Boekverkooper tot Amsterdam, dat hy Suppliant niet groote kosten bezig was te drukken, zoo in 't Duyts als Frans, het Groot Waerelds Tafereel, waar in de Heilige en Waereldeche Geschiedenis en veranderingen zedert de Schepping des Waerelds, tot 't uyt-eynde van de Openbaringen van Johannis, werden afgemaakt en door Godgeleerde Wysgerige redeneringen, mitsgaders een nette Tydrekeninge wegens dezelve, en een Uitlegging in Prosa, en reym op yder Konf-pret Beschreven door Do: J: Bafnage en A: Alewyn, en dewyle hy Suppliant, niet zonder reden bekommert was dat hem 't voorschreeven werk ten geheele ofte ten deele door andere baatsoekende menschen mochten na gemaakt ofte gedrukt werden, zoo keert zig den Suppliant tot ons, verfoekende dat het ons gelieven mochte, hem Suppliant ofte zyn recht verkygene te begunstigen, met onze Oetroy in Forma. Zoo is 't dat wy de zaaken en 't verzoek voorlachreven, overgernerkt hebbende, en genegen wefende ter bedo van den Suppliant uyt onse rechte weetenschap, Souveraine macht en Authoriteyt den zelven Suppliant geconciteert geaccoerdeert en geoetroeert hebben, consenteeren, acordeeren en oetrieten hem mits defen, dat hy gedurende den tyt van 15 eerst achter-een-wolgende jaaren 't voorschreven Boek genaamt, het groot Waerelds Tafereel, waar in de Heilige en de Waereldeche Geschiedenis en veranderingen zedert de Schepping des Waerelds tot het uyt-eynde van de Openbaringen van Johannis waaren afgemaakt, en door Godgeleerde Wysgerige redeneringen, mitsgaders een nette Tydrekeninge wegens dezelve, en een Uitlegging in Prosa en reym, op yder Konf-pret Beschreven, door Do: J: Bafnage en A: Alewyn, binnen de voorschreven onsen Lande, zoo in Duyts als Frans alleen zal mogen Drukken, doen Drukken, uytgeven en verkoopen, verbiedende daarom allen en een iegelyk 't selve Boek 't geheel ofte ten deele naar de Drukken ofte elders nagedrukt binnen dezelve onsen Lande te brengen uyt te geeven ofte te verkoopen, op verbeurte van alle de naargedrukte, ingebrachte, of verkogte Exemplaren, ende een boete van drie honderd gulden daer en boven te verbeuren, te appliceeren een derde partvoor den Officier die de calange doen zal, een derde part voor den Armen der plastie daer het casus voorvallen zal, en het refferende part voor den Suppliant & alles in dien verstande, dat wy de Suppliant niet defen Onsen Oetroye alleen willende gratificeert, tot verhoeding van sijn schade, door het nadrukken van het voorfz. Werk, daar door in geenig en deelen verstaan verstaan den inhoud van dien te authori-feren advoueren, ende veel min het zelve onder Onse prorectie ende beſcheriminge enige meerder credit, aanzien ofte reputatie te geven, neermaar den Suppliant, in cas daarinne iets onbehoorlyks zoude influeren, alle het selve tot sijne laften zal gehouden wesen te ver-antwoorden, tot dien eynde wel expresselyk begerende, dat by aldien hy dezen Onsen Oetroye voor 't voorfz. Werk zal willen stelen, daar van geen geabrevieerde ofte gecontraheerde mentie mogten maken, nemsaar gehouden wesen het zelve Oetroy in 't geheel, en zonder enige omfise daar voor te drukken, ofte doen drukken, en dat hy gehouden zal zyn een Exemplaar van 't voorfz. Werk, gebonden en wel geconditioneert, te brengen in de Bibliotheek van onsen Universiteit tot Leyden, en daar van behoorlyk te doen blyken, alles op poene van het effeit van dien te verlieuen, en ten dien einde den Suppliant defen onsen Confente ende Oetroye mogengenieten, als naar behooren, laften wy allen, ende een iegelyk die 't aangaan mag, dat zy den Suppliant van den inhoud van defen doen, laten ende gedoogen, rustelyk, vredelyk en volkommenlyk genieten en gebruktien; cesserende alle belet ter contrarie. Gedaan in den Hage onder Onsen Grooten Zegel hier aangehangen, op den Negentienden November, in 't Jaar onses Heeren en Zaligmakers seventeenhonderd vyf.

H. HEYNSIUS, vt.

Ter Ordonnantie van de Staten,

SIMON van BEAUMONT.

Aan den Godvruchtigen

LEER.

Dewyl voor wijsheid lievende en arbeidzaame Geesten ter eener zyde niets zo lastig valt, als in zich de verfoejelyke leedigheid, die Bronader en voortteelster van alle snoede Hartstochten, 't zy door beklaaglyk onvermoogen, 't zy door tusschenkoomende gevallen, te moeten huisvesten; is ter andere zyde voor zodaanige lievelingen van Geleertheid Konsten en Wectenschappen, niets zobekoorlyk, als zich zelve met die roemruchtige oeffeningen bezig te houden, en de dierbare tyd, die meenigmaal zo onnut en achteloos doorgebracht, en naderhand te vergeefs beklaagt word, en nooit weederkeert, niet vruchteloos voor byte laatengaan; te meer, dewyl zulks een weergadelooze gerustheiden vrgenoeging voor de ziel baart; voornaamente lyk, wanneer men zodaanige heilzaame bezigheden verkiest, welke tot ons tydelyk en ewig wel zyn strekken, en waar door wy den dag met vrucht en vreugden avondbrengen. Dit aldus aangemerkt, heb ik weinig moeite van nooden, om 't: de reeden te vertoogen, welke my, die de uitterste neiging en zucht voor geleertheid heb, alhoewel ik onbekwaam ben dezelve te doorgonden, aangemoedigt heeft, om dit geleerd en doorwrocht Boek uit het Franschte vertaalen, en onder het Hoofdschrift van 'T GROOT WAERELDS TAFEREEL, in't licht te brengen, hoe vermeetel myn onderneomen by de Waereld mag aangezien worden; zynde dit Werkstuk nooit voor deze dusdaanig volmaakt in de Waereld, noch tot dees tyd in 't Fransch in't licht geweest, also ik't zelve uit de eigene en nochongedrukte Handschriften van den Heer Basnage, my van tyd tot tyd ter hand gestelt, vertaalt heb; want, dit hoogwichtig werkstuk, 't welk 't aangebooden word, zo om 't konstlieden oog door meenigvuldige Tafereelen, door 's Meesters hand cierlyk geest, geschikt en volwrocht, te streeken, als om de ziel langs een gemaklyke weg tot een nader kennisse van de Geschiedenis der Heilige Bladeren door Godeleerde Redeneeringen te leiden, is van een te groote angelegenheid, om niet in onze Nederduitsche taal te voorschyn te koomen, aangezien de geleerde hand van een der roemwaardigste eu in den Christelyken Godsdienst ten uiterstenervaaren verstanden daar aan geschreeven, en 't werkstuk dus verre volvoert heeft; als zynde een zaak van de aller aannmerklykste nuttigheid, dienende om den Geest tot Godvruchtigheid en Denugd op te wekken, en Gods groote wonderdaaden, zo van den aanvang en schepping des Waerelds, als het verder bestieren van dien, behnevens het wezen der Schepzelen, en de onbepaalde Almachtigheid en Grootheid van den Schepper, zo verre het menschelyk vernuft dezelve naspooren kan, te bespiegelen. Ik wil wel bekennen, dat het moogelyk is, dat ik met deze vertaaling, dewyl ik my niet vermeet het Nederduitsch in den grond, veel minder de Fransche taal dus verre te verstaan, een groot gedeelte van de liester, waar mede de Uitvinder het Werk verheerlykt had, kan verduistert hebben, maar, dit is echter zecker, dat ik met myn uitterste vermoogen, en zo verre myn taalkunde my toeliet, my beuytigt heb, om des Doorluchtingen Schryvers gedachten aan de Christelyke Mede-Vaderlanders in 't Nederduitsch mede te delen; verwachtende, dat het zelve Werkstuk een zodaanige indruk in de Godvruchtige Ziel van den Leezer, door een Christelyken aandacht geeven zal, als waer op het oogwit van den Godeleerde Heer, J. Basnage, doelt, wiens doordringend vernuft, zoin de rechtzinnige Redeneering over Gods weezendlykheid, en de Godlykheid der Heilige Schriftuuren enz: en onwederleglyke bewysredenen tegens de verfoejelyke Atheisten en hunne Godlooze dwaaling, en verdere omverwerping hunner valsche grondstellingen en ydele harssendroomen, als wel in't behandelen der Geschiedenis van den Bybel, en de Uitleggingen op yder Tafereel, Godeleerdelyk, met zedelessen ondermenigt, Wysgeerig, en Geschiedenis kundig uitgevoert, byzonder uitblinkt; gelyk zyn geleerdheid wyders in de Tydreekingen en Jaarboeken des Waerelds, aan 't zelve Werkstuk geschaakelt, bespeurt word. Tot alle 't welke ik de vryheid genomen heb, van yder Konstprent, de Tytelprenten zo van 't Oude als Nieuwe Testament daar onder begrepen, in korte vaarzen uit te leggen, om aldus zonder een groote ommetrek, en lastige moeite van veel leezens, de verbeelde en afgemaalde Geschiedenis in yder Tafereel aanstonds verstaanbaar te maaken, gelyk ik in zommige plaatzen tusschen de Uitleggingen enige vaarzen, welke ik daar niet wanvoeglyk oordeelde, ingeplaatst heb. Eindelyk heb ik dienstig geoordelte, de moeite te neemen, om dit roemruchtig Werkstuk met enige zinnebeelden en cieraaden, op de slofje toe passelyk, op te toojen, en dezelve als Slotprenten onder eenige Tafereelen, daar toe verkooren, te plaatzen; bebbende ten dien einde myn uitvindingen door braave Meesters, waer onder Cornelis Huibertsz. en Casper Luiken, twee wakkere Konstenaars, uitmunten, in't kooper laaten brengen, uitgezondert twee zinnebeelden, door den uitvinder der Tafereelen alreeds uitgevoert, van welke het eene in Leviticus geschikt is, onder het Tafereel, alwaar Nadab en Abihu, twee zoonen vanden Hoogenpriester Aaron, om 't schenden van Gods Heilige order, in't brengen van vreemd vuur op 't heiligd Altaar, door Gods gerechte wraak, en 't bliksemvuur getroffen, hun vermeesle schennis, met de dood boeten. En het tweede, dat onder het wondergraf vanden Grooten Wetgeever en leider Israëls, Mozes, gevoegd is, en 't welk men, reeds mede machtig zynde, goed gevonden heeft, om de grootsche gedachten daarin begrepen, die plaats te laaten bekleeden. Dit is 't geen ik noodzaaklyk oordeelde, den Godvruchtigen Leezer te verwittigen, aan wie ik 't verder onderzoek der zaaken, in deze bladeren bevat, laat aan bevoolen.

ABRAHAM ALEWYN.

Aan den

EDELE GROOT ACHTBAARE HEER

Den H E E R en M E E S T E R

NICOLAAS WITSEN,

Oud B U R G E R M E E S T E R
en R A A D, &c. &c. &c.

Der Stad A M S T E R D A M.

M Y N H E E R.

K heb nooit yveriger , noch met meer zucht , eenig werkstuk my-
ner dagelykze oeffeningen en bezigheden behartigt, als 't geen ik
hier de vryheid neem , van aan U Ed: Gr: Achtbaarheid, als een
groot beminnaar van Edele Konsten en weetenschappen , met alle
onderdaanigheid en neederig ontzag aante bieden; te meer, dewyl
de Heerlykheid van de stoffe , daar in behandelt , als volstrekt Heilig , en ter
Zaaligheid leidende , en in welkers overdenking , indrukking en navol-
ging , niet alleen het tydelyke , maar , boven dien het Eeuwig welzyn be-
staat , en 't Opperste goed geleegen is , wel waardig was , om in de Ne-
derlandsche Taal , gelyk ik zulks naer myn kleen vermoogen en Taalkunde
uitgewerkt hebbe , overgezet te werden , en 't zelve aan Uw Edelheids
God-

Godvruchtig en Wysgeerig Oordeel voor oogen te leggen ; zynde dit Werkstuk, een doorwrocht Tafereel, waar in men Gods weezendlykheid, 't Geheel-alen haare geduurige beweegingen, veranderingen en onstandvastigheden, Zielroerend, bespiegelt, en verder de aanmerkelyke wonderdaaden Gods, zo in 't stichten, als 't bestieren van 't zelve, van het beginzel des waerelds af, en het onderhouden der schepzelen, benevens den op en ondergang en weederopkomst zynen Lievelingen, en Zegepraalende Kerk, door Jesus Christus den Zaalgmaaker en Verlosser des waerelds, de eenigste toevlucht der Vroomen en Boetvaardigen, tot onzer Zielen troost en Zaalgheid, naer de waarheid klaarblyklyk kan naspooren : alle 't welke door een der beroemste Godgeleerde Mannen dese tyds, naamentlyk, de Eerwaarden en Hooggeleerden Heer J. B A S N A G E, Bedienaar des Goddelyken Woords van de Fransche Gemeente in Rotterdam, volgens de Godgeleertheid, Wysgeerte en Geschiedenis-kunde, godvruchtig, vernuftig en geleerd behandelt, doorwrocht en zaamengestelt is. Dit dan in die staat gebracht zynde, heb ik my de Eere aangemaatigt, van U Ed: Gr: Achtbaarheids naam, in 't hoofd van myn arbeid te plaatzen, om 't zelve onder het Hoofdschrift van 't Groot Waerelds Tafereel, met myne beknopte vaarzen, tot Uitlegging van yder Kunst-prent geschikt, onder de schaduwen van U Ed: Gr: Achtbaarheids vleugelen in 't licht te brengen, alwaar 't veilig, ongekreukt en onbekomert zal kunnen rusten, en noch bitze Nyd, noch waanwyze Berisping, noch verfoelyke Laster 't zelve zal durven stooren. Alle deze gevoelige reedenen hebben my tot de voltoojing van dit Groot Werk aangemoedigt, verhoopende, dat Uw Edelheid my naer Uw Edelmoedigen aard en geboorte, volgens 't voorbeeld van den Doorluchtigen Mæcenas en Memmius, beide roemwaardige Voorstanders der Edele Konsten en weetenschappen, tot een Beschermheer zult verstrekken, en niet misduiden, dat ik my met de uiterste eerbied en nederigheid onderschryf te zyn

Edele Groot Achtbare Heer.

Zyn Edele Groot Achtbaarheids Geboorzaamste en

Dienstschuldigste

ABRAHAM ALEWYN

D E STAATEN VAN HOLLAND, Ende WESTVRIESLAND.

DOEN te weten alzoo ons vertoont is by J: Lindenberg, Burger en Boekverkooper t'Amsterdam, dat hy Suppliant met groote kosten bezig was te drukken, zoo int 't Days als Frans, het Groot Waerelds Taferel, waar in de Heilige en Waereldsche Geschiedenis en veranderingen zedert de Schepping des Waerelds, tot 't uyt-eynde van de Openbaringen van Joannis, waaren afgemaalt en door Godgeleerde Wysgerige redeneringen, mitgaders een nette Tydrekking wegens dezelve, en een Uitlegging in Prosa, en reym op yder Konink-prent Belchreven door Do: J: Baishage en A: Alewyn, en dewyle hy Suppliant, niet zonder reden bekommert was dat hem 't voorschreeven Werk ten geheele of ten deele door andere baatvoerende menschen mochten na gemaakt ofte na gedrukt werden, zoo keert zig den Suppliant tot ons, verfoekende dat het ons gelieven mochte, hem Suppliant ofte syn recht verkygende te begunnigen, met onge Oetroy in Forma. Zoo is 't dat wy de zaaken en't verzoek voorischreven, overgemerk hebbende, ende genegen welsende ter bede van den Suppliant uit onse rechte weetenschap, Souveraine macht ende Authoriteit den zelven Suppliant geconferenteert geacordeert ende geotrojeert hebben, confenteerten, accordeeren en oetcrojeren hem mits defen, dat hy gedurende den tyt van 15 eerstachter-een-volgende jareit 't voorschrewe Boek genaamt, 't groot Waerelds Taferel, waar in de Heilige en de Waereldsche Geschiedenis en veranderingen zedert de Schepping des Waerelds tot het uyt-eynde van de Openbaringen van Joannis waren afgemaalt; en door Godgeleerde en Wysgerige redeneringen, mitgaders een nette Tydrekking wegens dezelve, en een Uitlegging in Prosa en reym, op yder Konink-prent Belchreven, door Do: J: Baishage en A: Alewyn, binnen de voorschreven onsen Lande, in beyde de voorsz. Talen alleen zal mogen Drukken, doen Drucken, uytgeven en verkopen, verbiedende daaron allen ende een iegelyk 't zelve Boek in 't geheel ofte ten deele in eenige van de voorsz. Talep na te Drukken ofte elders nagedrukt binnen dezelve onsen Lande te brengen uyt te geven ofte te verkoopen, op verbeurte van alle de marge-drukte, ingebrachte, ofte verkochte Exemplaren, ende een boete van drie honderd gulden daer an boven te verbeuren, te appliceren een derde part voor den Officier die de calange doen zal, een derde part voor den Armen der plaatse daar het casus voorvallen zal, ende het refleerende part voor den Suppliant; in dien verstande, dat wy den Suppliant met defen Onse Oetroye alleen willende gratificeren, tot verhoedinge van sijn schade, door het nadrukken van het voorsz. Boek, daar door in geenigen deelen verlaan den inhoud van dien te autoriseren of te advoueren, ende veel myn het zelve onder Onse protectie ende bescherming eenig meerder credit, aantzen ofte reputatie te geven, neen maar den Suppliant, in cas daarijn iets onbehoorlyks zoude influeren, alle het zelve tot sijne lasten zal gehouden wesen te verantwoorden, tot dien eynde wel explicet begeerde, dat by aldien hy dezen Onse Oetroye voor 't zelve Boek zal willen stellen, daer van geen geabrevieerde ofte gecontraheerde mentie sal mogen maken, neen gehouden zal wesen het zelve Oetroye in 't geheel, ende zoouder enige onmisliche daer voor te drukken, ofte doen drukken, ende dat hy gehouden zal syn een Exemplaar van 't voorsz. Boek, gebonden en wel geconditioneert, te brengen in de Bibliotheek van onse Universiteit tot Leyden, ende daar van behoorlyk te doen blycken, alles op pape van het effect van dien te verliessen, ende ten einde den Suppliant defen onse Confente ende Oetroye mogen genieten, als naar behooren, lasten wy allen, ende een iegelyk die 't aangaan mag, dat zy den Suppliant van den inhoud van defen doen, karen ende gedobben, rulleyk, yredelyk ende volkommentlyk genieten en gebruiken; cesserende alle belet ter contrarie. Gedaan in den Hage onder Onsen Grooten Zeegeel hier aangehangen, op den Negentienden November, in 't Jaar onses Heeren en Zaligmakers seventeen-honderd vijf.

H. HEYNSIUS, vt.

Door dese borenlandsche Triomfologie, wod die achter de Tytel gedrukt is,
grootset en vermaakt, also myn dese referent.

J. LINDENBERG.

Ter Ordonnantie van de Staten,

SIMON van BEAUMONT.

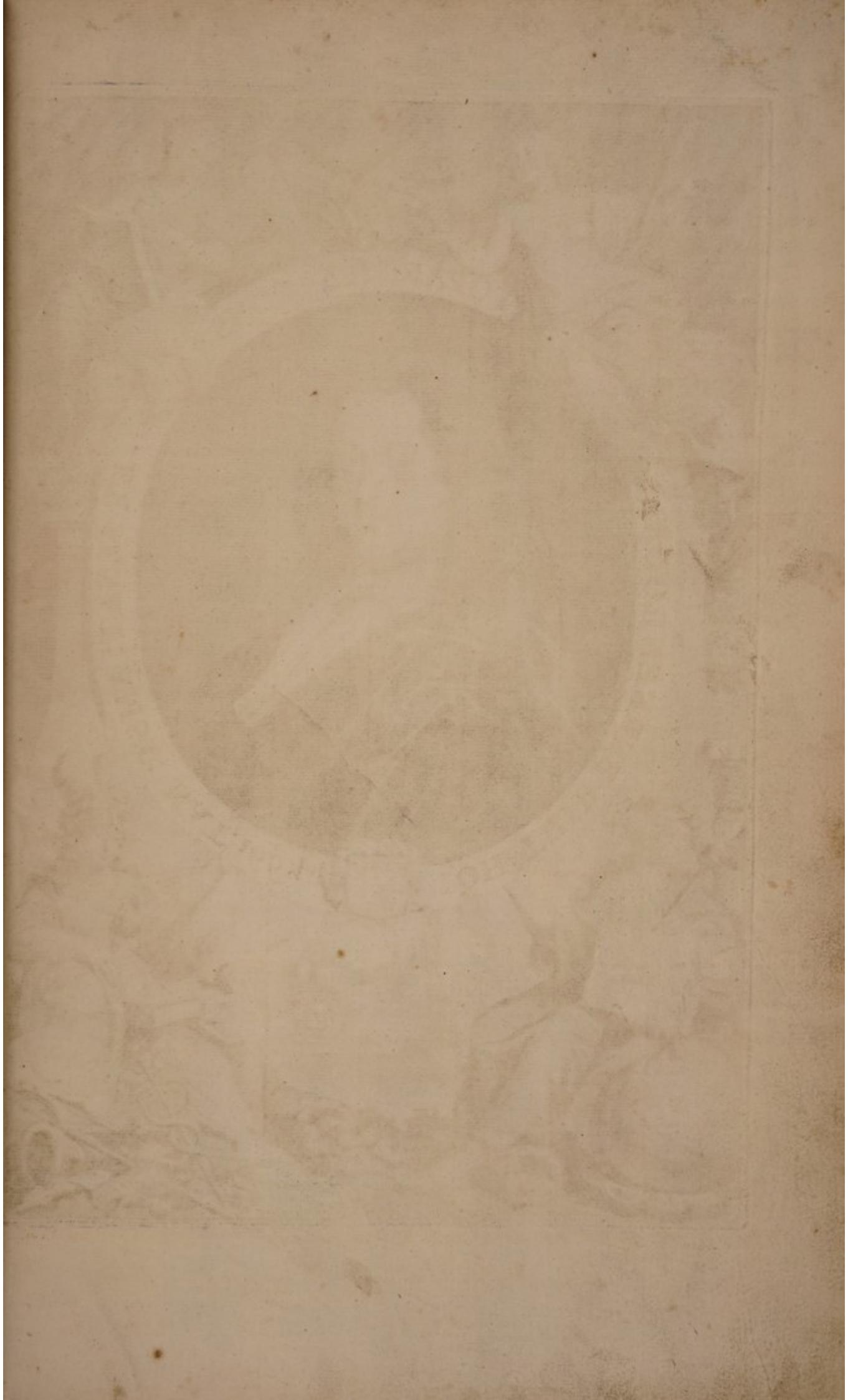
Naamen der Ed: Heeren, Liefhebberen en Kenders die tot deze Kunst-Taferelen, ingeteekeut en Gecontribueert hebben.

Den Hr. en Mr. N. Wit, d'Hr. Christiaan van de Block-zen, O. Burgerm. tot Amsterdam, &c. &c. d'Hr. en Mr. Gerbr. Pancras, O. Burgerm. tot Amsterdam. d'Hr. en Mr. Buis, Envoye van den Staat aan: H. van Engel. d'Hr. en Mr. Auvel Fabritius, O. Burgermen Pen-mongeester tot Haerlem. d'Hr. en Mr. Van Poreest. Burgerm. tot Hoorn. d'Hr. en Mr. Van Suchtelen. Burgerm. tot Hoorn. d'Hr. en Mr. Jacobus de Be-yer, Burgerm. tot Nymegen. d'Hr. Jan Francois de Raat van Kerckum, Burgerm. tot Breda. d'Hr. Jan de la Bassecout. d'Hr. Pr. Harel, Officier, der vryheit tot Rofendaal. d'Hr. Abr. Bakker. d'Hr. Jonas Witzen, Gebeem-schryver. d'Hr. Joh. Bucker Cornelisz. Gedeputeerde van d'Admiraltey van Zeland. d'Hr. Antoni Peijler, Stat-baander tot Breda. d'Hr. Egbertus Adolfsen de Berry, Agent van zyn K. M. van Polen. d'Hr. Dr. van der Hooght, Schout van Amstelveen. d'Hr. Paulus Roeters. Med. Doc. d'Hr. Jan Loquet. Med. Doc. d'Hr. Capityn Ouwens. d'Hr. Capityn J. Cleyberg. d'Hr. Willem Roels. d'Hr. Fredrik Wilhelm Mandr.

Ian Garrison. De Wed. Scheltens. Van der Zee. Ian van Leeuwen. d'Hr. Ioh. van de Velde. Ian Daniel Potz. Wilhelm Spiering. Jan Callenberger. P. V. S. Dirck Borst. Wilhelm Balduynx. Barent Dionis. Leonard Erkensweyk. Ian de Vick. Houtman. Ioh. Tol. Gerrit Fortjes. Gerrit Fortjes de Jong. Uylenberg en Hollerman. Fredri. van Pamburg. Van Heudelen. Ioannes Engelbregt. Nicolas Suave. Joseph Barselay. Ian Nederman. Abraham Kappelen. Carel van Erpecum. Christ. Tirion. Dirk Schouten. Gio van Bobbert. Karel Dionsfonteyn. Dr. Ernst W. Weftenberg. Frederik van Leenhof. Gerhard Hilken. Hendrik de Rue. Helena Brants. N. van Brakel. Henricus Hovius. Jacob van Hoorn. Ian Cartenfon. I. Morgenwekken, Ds. tot Hamburg. Pieter Corvinius.

Pieter van Uchelen. Rembert Crombos. Christiaan Castelyn. C. van der Walle Haystrooku van Iorg Barends. Gosewyn Uilcebroek. Harmen ten Naarden. Abraham Houtoc. Ian van Loon. L'Artigue del Boscq. Ian Outman. Pieter Bykerk. Siewert van der Schelling. Abraham Bluse. Aris vander Myde. Advocat. Ian Bogaart. Steven Bogaart. Frederik Eifendorp. Arnoldus Vos. Dr. Keerwolf. Ian Everard Graaf. Ian Outman. Hender. de Bruyn. Hermarus Arcelens. C. A. de Rudeke. Hendr. ter Smitten. C. Steurenberg. Frederik Veltkamp. Iean vander Doos. Francois Hillegaert. H. Bou-Meester. Everard de Burlet. Ian de Burlet. Ian Eggerfen. Ian Nieuwtyd. L. Norel. Ian Monk. Nicolas Caldenhoven. I. Pieterse Zoomer. Willem Cramer. Willem Stout. Salomon Soete. Abel Abellin.

Marten Struijk. Ewout Struik. Daniel Braffon. Paulus Gysbertz. Christ. van Heulen de Iong. Hendrik Kramer. Coenraat Reikel. Egbert la Fevere. Harmen Hulsemeyer. Coenraat Bruin. Elias Vifter. Cornelis Valk. Cornelis Hendriks. Adam de Raat. Benjamin Wieze. Ian Knark. Ian Kramer. Ian van der Fluit. Andries Simons. Benjamin Signora. Iacob Lutkeman. Hendrik Tieping. Hendrik Kroes. Ian Wigman. Ian Henrikisz. Brugman. Ian Droft. Ian Koerten. Harmen Grypencarel. Pieter Hupeius. Ian Ravensberg. Willem Cramer. Cornelis Hubertz. Ian Wellerhout. Hendrik Ladiges. Marten M. Timman. Tomas Wallis. Marin Magdalena van Riet. T. Wilthagen. Sufanna van Wullen. Sara Fabi Wed. Lekeling. Maarten Cornelis. Barbera Born-Meester. REDENEERING.

Aan den Wel-Ed: HEER en MEESTER

JOHAN TRIP, *Heere van BERKENRODE*

Presider: Burgermeester, Raad, en Bewindhebber der Eed: Oost-Indische Maatschappy &c. &c.

Edele Groot Achtb. HEER.

MEn ziet veelyds mannen van onzag en luister aan 't hoofd van Boeken pralen, om daar mede des Schryvers herflienen- vruchten tegens de beswakende heekel-pennen te beveiligen.

Dit Nederland, zoo vermaard, als door zyne Richters uitmuntend, van alle tiranny verlost, baand den weg voor een ieder, om zyne eigen vindingen, tot bewys van Gods heerlykheid in zyne scheepselen bedeeld, t'ontvouwen.

Weshalven ik geenzins het Hoofd van dezen Nieuwen Druk met Uw Wel-Ed: Naam en Beeltenis verheerlykt heb, neen, maar laat aan een ieder, die met kundiger talent begaast, de vryheid open, een Werk geleerde en cierlyker te voorschijn te brengen.

Maar, 't geschied eensdeels tot kenteeken van agting en eerbied, die men aan 't beroemde Huis der TRIPPEN, welke met fulke uitmuntende glansryke hoedanigheden, d'eerste en aanzienlykste Ampten bekleeden, schuldig is; als om dat by Uw Eed. de Godsdienst en Kerke niet allee- nigt werd bemind, maar dat de weinige uuren die Uw Eed. het bekleeden van Uw Eed: hoogwigtige Ampten, vry- heid gunnen, in't lezen van Boeken, tot verligting van 't Gelooce en tot voedzel van de ziele werden door gebragt.

De nieuwe vindingen, waar mede de God verzakende Atheisten, in 't bewys van Gods waare Wezen, werden overtuigd, en 't geen verders de Heer Basnagies doordringende vernuft doet uitmunten, is by Uw Wel-Ed: met zoo veel teederheid in 't oorspronklyke omhulst, dat ik spoer- loos de reeden overtreeden zou, zoo ik by deze op nieuws herdrukte vertaaling, die nu pronkende met zulken aanzienlyken getal van Inteekenaars, uit hooge Staats- personen, kenderen van Konst, en pragtiger, als de vor- rige Drukken uitgevoerd, te voorschyn komt, myn pligt

van liefde t'uwaarts uyt te drukken, verwaarloost ha- Doch het melden wat lof en deugden Uw Wel-Ed. b- zielen, was dwaas bestaan, dewyl ze in volle glans de g- weetens der volkeren bekleen; en in 't bevorderen v- Europaas rust, de baarmoeder van den overvloed (triompherende over Mars, die haar dreigde, 't luttel ove- schot van haare vruchtbaarheid door vuur en zwaard- doen verwoesten) zoo heerlyk uitgeblonken zyn, d- men die geen naader luister by kan zetten.

Ik neem alleen de vryheid van dees verkreegen gu- tyden, welke gelijk de Zon, die in 't Oosten daagend Gods Kerke tot onder de Heidenen, het land met Oof de Zeen met rykgelaaden Kielen, ende de Steeden m- Praal gebouwen uit doet munten, zinnebeeldig in dees toegeweide Konst-Plaat Uw Wel-Ed. Beeltenis, als mee- Voester-Heer van haare zegenpraal, omarmende, op- voorgrond te verbeelden: terwylen om hoog de Waarhe- en Gerechtigheid uw hoofd met lauwren bekransten.

Cieraaden, om daar mede uit te drukken, wat deugd en heerlykheid dit werk bevat, waar mede 't Uw Wel-Ed. hert en oog bekoorende, dat nogtans de hertstochten va- myne zielte Uwaarts, die alle te boven gaan; wenschend naar geen grooter aards-behaagen, als dat uw zeeger- praelende leeuen en regeeringe tot een zuil van Stad e- Staat, en steunsel deser gulde tyden, het waare voorbeeld van de standvaftigheid verbeelden moogen.

Uw Wel-Ed. hooge en afgeleefde jaaren moede zijnd over de onderschraaging van 't waereldse, lauweren te be- haalen, dat dan den Almoogende dat Staats en Stads-ve- lies met den selven luifter door Uw Wel-Ed: Heere Zoonen en naazaaten hervorme, en Uw hoofd hier namaa- met die onverwelkbre glansryke kroone van de eeuwig- heerlykheid, ten loon van uwen yver gecierd werde.

Amst: 1 Aug: 1715.

J. Lindenberg

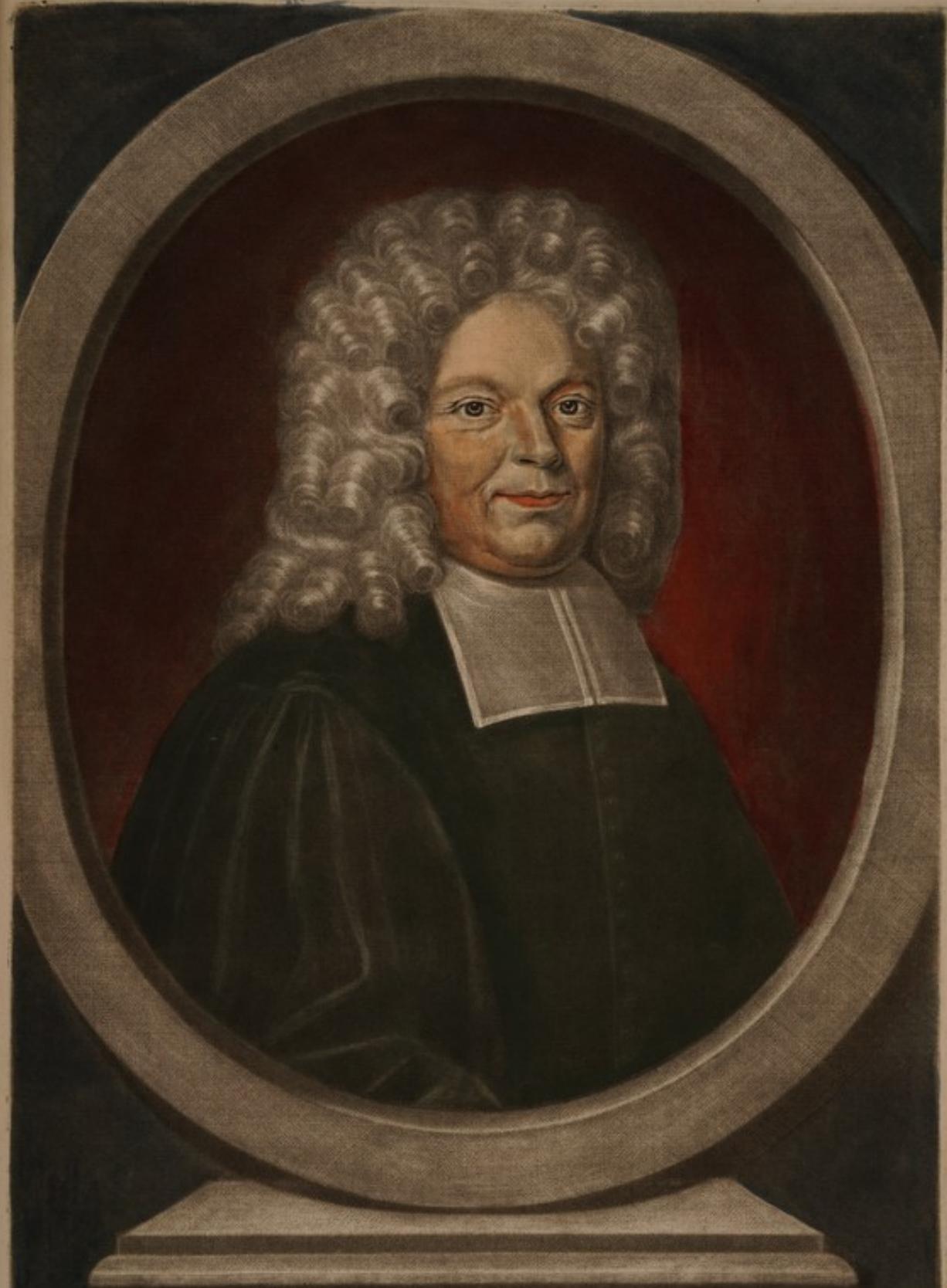
Naamen der Ed. Heeren, Liefhebberen en Kenners, die tot deze Kunst-Tafereelen ingeteekent en gecontributeert hebben.

DE Heer F. van Collen, *Heere van Gasterseyp en Tienhoven, Hoofd-Officer der Stad Amsterdam, en voor-diesen Geleideerde van den Staat aan't hoofd der Armeen.*
 De Heer N. Witsen, *Oud Burgerm. tot Amsterdam &c. &c.*
 De Heer Gerbrand Pancras, *Burgerm. en Raad'st Amsterdam.*
 De Heer J. Trip, *Heere van Berkroede, Burgerm. en Raad'st Amsterdam, &c. &c.*
 de Heer W. Valkenier, *Bewind-bebber der Ed. Oost-Ind. Comp.*
 de Heer Jan J. Trip, *V.S. Secret.*
 de Heer Jacob J. Trip, *de Heer J. Valkenier.*
 de Heer Buis, *Ambtsdader van den Staat aan't Fe. Hof.*
 de Heer Collonel D. Bernards.
 de Heer Jan de la Ballecourt, *Perfessoris der stad Aesfeld.*
 de Heer Abr. Bakker.
 de Heer Schepen Jonas Witzen,
 de Heer J. Bakker Corn. Gedep.
 ter Adviseerstelte in Zeeeland,
 de Heer A. Sandicuvel, *Perfessoris tot Dordt.*
 de Heer D. Sandicuvel, *Burgemeester tot Dordt.*
 de Hr. Elebo, *Burgerm. tot Dordt*
 d' Hr. Elebo, *Secretaris tot Dordt.*
 de Heer van Beveren, *Burgemeester. tot Dordt.*
 de Heer Oudevarens, *Heere van Papendrecht.*
 de Heer en Mr. van Foreest,
Burgemeester tot Haorn.
 de Heer van Suchelen,
 de Heer Cornelius Cambæer,
 de Heer P. Baldeus.
 de Heer B. Dol.
 de Heer F. van Beedenhof, *Heer van Oostburg en Hoofd-Officer tot Haorn.*
 de Heer G. de Vilk, *Burgemeester.*
 de Heer van Beedenhof, *Heer van Pylswaart.*
 de Heer Jan Minne.
 de Heer Symon Haak *Secretor.*
 de Heer Fr. Lakeman, *States Geleideerde van Emdenburgh.*
 de Heer Vis, *Schep. van Emdenburgh.*
 de Heer Sybr. Schoe, *Secretaris.*
 de Heer Barend Vriele, *Secretaris tot Zwol.*
 de Heer Jac. Vriele, *Hoofd-Officer tot Sud.*
 de Heer W. Vriele.
 de Heer Wicherlink, *Griffier der stad Sud.*
 de Hr. G. Lauwerman, *Burgerm.*
 de Heer W. Berkhoud, *Heer van Sleydig &c. &c.*
 de Heer K. G. van Rijenburg, *Burgemeester en Hoofd-Officer tot Pannerden &c. &c.*
 de Heeren J. Cok & Pieter Pet., *Burgemeesters a Pannerden.*
 de Heer Abr. Baars, *Burgerm.*
 de Heer Nicol. Del, *Burgemeester.*
 d' Hr. Melkpot, *Schep. en Me. I. Dr. de Heer P. Houtings, *Burgemeester en Dyk-Graaf.**
 de Heer Joh. Buysen, *Burgerm.*
 de Heer Joan Roos, *Schepen.*
 Hr. Joan Harkefie.
 Hr. Joan van Nek.
 Hr. Vincent, *Schagen.*
 Adr. de Geus.
 Pieter Clok.
 de Heer van Beedenhof, *Secretaris tot Haorn.*
 Adr. van Beverwyk.
 de Heer Weynijes.
 de Heer Cornelis Mend, *Burgemeester tot Haorn.*
 de Heer P. Bayskens, *Burgerm.*
 Gerhard M. Mars.
 de Heer Pieter Goet.
 de Heer J. de Beyer, *Burgemeester tot Ning.*
 de Heer Fr. de Raat van Kerken, *Burgerm. tot Ereda.*

S. Ex: Mons. Le Comte de Wilsch & de Louum, Conseiller privé de Guerre, Velt-Marechal, General des Armées de sa Maj. le Roy de Prusse, Gouverneur de la ville & Citadelle de Wezel, Seigneur de huc Weel Grondthein, Grisworfz, Callembrou & Lamum &c.
 Montjeig, Le Comte de Lamum, Fredrick
 Mouf le Gener. de l'Infanterie, Vry-Heer van Hyde.
 Mouf le Gener. du Cavallerie, Vry-Heer van Hyde.
 Mouf J. L. Sweerts de Landam.
 Mouf Joh. W. de Gruelant.
 S. Ex. Mouf. Le General Ivooy.
 Mouf. Le Prelud. Vry-Heer van Heugten en Dantzig.
 S. Ex. Montjeig, A. E. D. Hymme Son Ex. Moncigui, Vry-Heer van Struikede.
 Mouf. Le Baron de Freijum Geer-vern de Heuden & Waerd b.
 de Heer Regentenraad Rickers, de Heer Justitie-Raad Beyer, de He. Justitie-van Moerzeveld, d' He. Reger. raad van Hyammen, de Heer Pindt vander Ha. Vry-Heer van Dreyten Steen Geuer, de Heer M. V. Pabell.
 Heer Riester Reiman.
 Hr. Le Burgin, Roncen.
 Hr. Caix Dandier.
 De hieren Registrer van de Re-koekemers tot Aarsen.
 Hr. W. v. Aarsbold, Hr. Vry-Rigster van Aarsen Vellet en Zoom.
 de Heer Pr. Hazel, Hoofd-Officer tot Rijnsdaal.
 de Heer A. Peiffer, Stadhouder tot Breda.
 de Hr. Egli, Adolfsen der Berry, August de la Alt, le Roi de Polog.
 Hr. Dr. van der Hoogt.
 Hr. P. Rociers, Medicine Drift.
 Hr. J. Loquet, Medicine Drift.
 Hr. Capucyn Ouweus.
 Hr. Cap. J. Cleyberg.
 Hr. Willem Roels.
 Hr. Pr. Wilh. Mand.
 Hr. Chr. van de Blokkerye.
 Hr. Hendrik Spronck.
 Hr. Joh. Bakker.
 Hr. H. Lons, Domheer van St. Maria Kerk.
 d: Heer W. van der Meulen, Heer van Oud Brookhuyzen.
 de Heer Julius Ormea, Heer van Papenbroek.
 Hr. Ypelaar.
 Hr. Loquet, Do. i. in de Rugten.
 de Heer H. Weikel, Secretaris van haer E. Mag, de Stat van Friesl.
 Hr. J. Jong, Craaubaar, Cap. de Guerre de S. Alt. & d' Hanover.
 de Heer Brigadier Alberti.
 de Heer Ove. & Weck.
 de He. Ove. & Gail. Verpootten.
 de Heer de Savoie.
 de Heer Baron Rode, Heer van Nederborth &c.
 de Heer Capit. Bedarides.
 de Heer St. Matton, Donker.
 de Heer Capt. Mepachs.
 de Heer Capt. Braaks.
 de Heer Actonius.
 de Heer Johan Denman.
 de Heer Schepen Noorbergen.
 de Heer Wellerhuis, eerste Regent der stad Franeker.
 de Heer G. Freywyk, eerste Regent der stad Sneek.
 de Heer F. Bankes, eerste Regent der stad Stavoren.
 d' Hr. Trip, Raadbe. tot Groning.
 de Heer Appius.
 de Heer D. J. Hofmeyder, Synd. tot Groningue.
 de Raadsbe. Croes.
 de Heer Onsfanger Eck.

de Heer Iselmuyden.
 de Heer Burgerm. Schravendaele
 de Hr. Wich Wicherlen de jonge, *Bargemmitzg. Raedtter te Groningen, StatenGeneral, en voor diesen Gedeput. van de Staten aan't hoofd der Armeen.*
 de Heer Faure.
 Hr. P. C. van Marlen.
 Hr. G. H. Goll.
 Mr. de Souville.
 Hr. J. Jacobien Schlüter.
 Hr. J. Hugo Pref. Burg. t' Enkhuys.
 Hr. Schep. F. Stellingwert.
 Hr. Schep. Michel Schaap.
 Hr. Schep. Poosten.
 Hr. G. Kraay Postmeester.
 Hr. Burghem. Wallendaal.
 Hr. Burghem. Colf.
 Hr. Burghem. van de Pol.
 Hr. Burghem. Walzaven.
 Hr. Prehd. Burg. Huysman.
 Hr. Burghem. Pyll.
 Hr. Prehd. Burg. J. M. Haasbaard.
 Hr. F. Roseveld.
 Hr. van den Handel.
 Mr. Toiras Rapin.
 Hr. Joh. W. de Kerner.
 de Heer Ludolph.
 de Heer Ten Hoorn.
 de Heer O. van Dykhuyzen.
 de Heer Sonnenberg.
 de Heer Lanckhorst.
 de Heer Baartschot.
 de He. Turk, *Postouer tot Tholen.*
 de Heer de Ras.
 de Heer Blootenburg.
 de Heer Deutzschot.
 de Heer van der Does.
 de Heer Diessenbroek.
 de Heer Haverberg.
 de Heer Cuypcr v. Holthuyzen.
 Mr. Janq. Fabre.
 de Heer Ruls.
 de Heer Joh. Hogaart.
 de Heer van der Kere.
 Hr. Schep. Nieuwenhuys.
 Hr. Schep. Fabricius.
 Hr. Meich. W. V. Griethuyzen.
 Hr. Professeur Meyer.
 Hr. Professeur Lazarie.
 Hr. Prof. Lemosoem.
 Hr. Prof. Rave.
 Hr. Prof. Andela.
 Hr. Prof. Balek.
 Hr. Prof. Malling.
 Hr. Prof. J. O. Westenberg.
 De Academie van Harderwyk.
 Do. Trommuis.
 Do. Graaf.
 Do. Hibelet.
 Do. Bridius.
 Do. Doefhaar.
 Do. Domina.
 Do. J. v. Meurs.
 Do. van Woensel.
 Do. Lionet.
 Do. Raserda.
 Do. Van de Velde.
 Do. Van Gardus.
 Do. Tolling.
 Do. Cauter.
 Do. Tilens.
 Do. Schonius.
 Do. Wendhold.
 Do. F. van Leeuwen.
 Do. Swart.
 Do. Aceronius.
 Do. Hafius.
 Do. Tamminga.
 Do. Lifink.
 Do. van Houten.
 Do. Greven.
 Do. Schevola.
 J. Morgenweker, Do. à Hamb.
 Do. J. van Es.
 Do. Wallendaal.
 Do. Mynar: Benen.
 Do. Belt, tot Sardam.
 Do. Gromme.
 Do. C. van Heycoop.
 Do. Joh. Prevoost.
 Do. Petrus van Elterwegen.
 Do. Job. Colerus.
 de Heer President Eissen.

S. Excell. Monseign, le Baron de Walfenar, *Gouvern. de Bergen op Zoom &c. &c. &c.*
 de Heer Groot, *Drosterr te Groningen, StatenGeneral, en voor diesen Gedeput. van de Staten aan't hoofd der Armeen.*
 de Heer Faure.
 de Heer P. C. van Marlen.
 de Heer G. H. Goll.
 Mr. de Souville.
 Hr. J. Jacobien Schlüter.
 Hr. J. Hugo Pref. Burg. t' Enkhuys.
 Hr. Schep. F. Stellingwert.
 Hr. Schep. Michel Schaap.
 Hr. Schep. Poosten.
 Hr. G. Kraay Postmeester.
 Hr. Burghem. Wallendaal.
 Hr. Burghem. Colf.
 Hr. Burghem. van de Pol.
 Hr. Burghem. Walzaven.
 Hr. Prehd. Burg. Huysman.
 Hr. Burghem. Pyll.
 Hr. Prehd. Burg. J. M. Haasbaard.
 de Heer Burgerm. Minsem.
 de Heer D. Scheurmans, *erfste Regent der stadt Ijlst.*
 de Heer Mollema.
 de Heer Schep. Hollander.
 de Heer Claes Ippes.
 de Heer J. H. Haanstra.
 de Heer H. J. Frieswyk.
 Dr. Rodenheys.
 de Heer Secretaris Poffelma.
 Dr. Haringa.
 Dr. Sidemus.
 de Heer Camerling.
 de Heer B. Binkes.
 de Heer Burgermeester Wellens.
 de Heer Burgerm. vander Mey.
 de Heer Burgerm. R. Rampen.
 de Heer Burgerm. Beurdenly.
 de Heer Burgerm. L. à Meintima.
 de Heer Burg. S. J. Monsema.
 de Heer Burgerm. P. Monsema.
 de Heer Burgerm. De Gaver.
 de Heer Burgerm. D. Gaalstra.
 Mr. Michiel Pommerenigk.
 de Heer Burgerm. Saagman.
 de Heer Secret. Lolkes.
 de Heer Secret. G. Infina.
 de Heer Hempens.
 Mr. T. Tempelaar.
 de Heer H. Brouwer.
 Mefis. P. en Georg Gurfi.
 Jan van Vollenhove de jong.
 Theodorus du Pedro.
 Gerard van Esterwegen.
 Juffr. Jacoba van Elterwegen.
 Joh. Lansbergen.
 Cornelis de Roos.
 Jacob van Huisduynen.
 Mr. Andreé Janzen.
 Mr. Hocfliger.
 Jan van Diepenbroek.
 Abr. Aaron Dioda Fonseca.
 Jan Garriflou.
 De Wed. Schelkens.
 Van der Zee.
 Jan van Leeuwen.
 Mr. Joh. van de Velde.
 Jan Daniel Potz.
 Wilhelm Speting.
 Jan Calkbernet.
 Barent Dionis.
 Leonard Erkensweyk.
 Joh. Tol.
 Gerrit Fortijes de Jong.
 Uylenberg en Holleman.
 Joannes Engelbregt.
 Joseph Bartelay.
 Abraham Kappelen.
 Carel van Erpcom.
 Christ. Timon.
 Karel Diplonteyn.
 Dr. Erulf W. Westenberg.
 Mr. Gerhard Hilken.
 Hendrik de Reu.
 N. van Brakel.
 M. Henricus Hovius.
 Mr. Jacob van Hoorn.
 Jan Carlenton.
 Pieter Corvinus.
 Pieter van Uchelen.
 Christiaan Castelyn.
 de Heer Gofewyn Uilenbroek.
 Harmen ten Naarden.
 Jan van Loon.
 Jan Ouman.
 Pieter Bykerk.
 Siewert van der Schelling.
 Abraham Blaue.
 Hr. Hendrik van Beek.
 de Hr. Mr. Aris van der Miede.
 de Heer Steven Bogaart.
 Dr. Keerwolf.
 Jan Everhard Graaf.
 Hendr. ter Smitten.
 C. Steurenberg.
 Fredrik Vekkamp.
 Everhard en Jan de Burlets.
 Jan Nieuwtyd.
 L. Norel.
 Nicolaas Caldenhoven.
 Willem Cramer.
 Salomon Soene.
 Daniel Brousson.
 Christ. van Heulen de Jong.
 Jan Ravensberg.

IACOBUS BASNAGE
in Patria Rothomagensis Dum exulat Rotterdamensis Pastor
Anno Maii 27 et 50 ar Chr 1704.

J. Kiekholt ad ritum fecit 1704

E. Sandbergh excudit cum Privilegio

J. vels fecit

LAUREL

REDENEERING

Over Gods Weezendlykheid, de Godlykheid der H. Schriftuuren, Ingeevingen van Mozes en andere Propheeten, mitsgaaders het oogwit van dit Werk.

§. I.

Aanmerkingen over Gods Weezendlykheid.

DE Dood is by naer het eenigste bewys, dat de Atheisten (Godverzaakers) overtuigt, en hen 'eenemaal ter aarde werpt. Inderdaad, het getaldier geenen, die tot het einde toe in godloosheid volharden, is heel klein. Zy gevóelen het, en laten op het laatste oogenblik tekenen van verschrikkingen ontlippen, die 't geheim van 't geheeten verraden. *Epicurus* van wien men een Held maakt, om dat hy het menschelyk geflacht van het juk van de Godsdienst verlost heeft, waar onder men te vooren zuchtte, en die men in den hemel plaatst, om dat hy deze overwinning op de goden behaalt heeft.

Nos ex equat Victoria Celo.

Leerde aan anderen de dood niet te ontzien, en hy beefde op zyn denkbeld alleen. *Cotta* verbeeld hem als de zwakste mensch des waerelds op dit punt, en men berispt, zedert een geruimen tyd in de stervende Atheisten de afzweeringen, die hen selfs niet verwarring en schaamte bedekken, en men grypt hen aan, als het iteriur en die plaatsbeftelders naderen, die den geest zo wel als 't lichaam verzwakken, en hen de noodwendige bestendigheid bemeem, om de godloosheid te onderschraagen: maar, men moet den dood niet vreezen, om dat daar een God is. Het Niets heeft niets verschrikkelyks voor een ziel, die noch vreelt noch hoopt, de Hel alleen, en Gods rechtvaardigheid kunnen het einde des leevens ontzachlyk maaken. Waarom dan dezelve te vreezen, by aldien men zich wel verzeekert vind, dat daar noch Paradys noch Hel is? De verandering, die zich alsdan in den geest der onvroomen laat vinden, baart veel cer een denkbeld van het toekomende, als van de ziekte, en de ziel werd leevendiger door de vreeze, als het lichaam door de smert, getrosten. De ziel der godloozen verheft zich niet boven de Godsdienst als door geweldige beweegingen, en met kracht van werktuigen, en van het oogenblik dat de beweegingen zich vertraagen, herneemt de reeden, die verdooft was, de overhand. Het bedrog, dat men 't geheeten aangedaan had, vertrouit, en zy begint haar gevóelen, die alhoewel verwert en zwak, niet nalataan het hart en de geest te ontroeren, gewaar te worden en te onttrekken.

Die geen en zelfs, die volharden willen, zyn verplicht zich te verflomen, en verrukt van zinnen te worden; zy trachten het gezicht der bystaanders t'ontvlieden, uit vreeze dat hen eenige ongewilde beweeging, die zich ontdekt, ontvluchten mogt.

Maar, dat is geen bestendiger mensch als een Atheist, gedurenden het leeven en de gezondheid; want het hoewel 't ligt valt hem te beftreden, is het moeielijk hem te overtuigen en te bekeeren, ten minsten, zyn de voorbeelden daar van heel zeldzaam. De godlooze, alleenlyk bezig met zwaarigheden te maaken, bindt zich niet aan enigeftelling; hy beftuit zich zelve zelden in eene plaats, om aldaar de belegering te onderschraagen; hy loopt, hy vlucht dwars over 't veld, en verzaamelt al het geen de wysgeerigen het verblindste tegens de Godsdienst zich ingebeeld hebben, zonder zich te bekommern, of die zwaarigheden zich zelve ondersteunen, of veel eer, of de eene zich door den anderen, wegens hun tegenstelling, niet om verre werpt. Hy trekt, zelfs uit den boezem van den Godsdienst, de

onmeetlykheid Gods, en de grootheid zyn werken, de bewyzen tegen dezelve. Hy veracht zynen vyand, en begint door een bedriegelyke beschuldiging van zwakheid in den geest en stytzinnigheid, een belachgelyke keer aan de geheimenissen van den Godsdienst, of aan het gedrag der Godsgelreeden gegeven, verschaft hem de stoffe van een Zegepraal, welke hy altyd goed keurt, en menigmaal door de bystaanders doet goed keuren.

De lasterende Atheisten zyn de moeielykste niet om weder te regt te brengen, hoewel men hen meer haat als de anderen, om dat zy by de dwaaling de onzuiverheid voegen; hun dwaaling is selfs menigmaal vrywillig, zy hebben de gevolens van de Godheid, niet als door belangen, uitgedooft. Men heeft daar in ook geheele jaaren moeten werken, om daar van een gevolg te erlangen. Onderwylen herkommen zy heel dikmaals uit hun dwaaling, om dat de zonde, die de dwaaling verzelt, hun schande aandoet. Daar zyn oogenblikken, in welke de drift niet werkt, en tusschen beide de straffen laatzien, welke op de misdaad moeten volgen, van het oogenblik, dat het vermaak ophoudt, ontwaakt het geheeten, 't welk men niet als om het genot geblind heeft. Maar de bespiegelende Atheisten, die zich stellen op de zuiverheid der reden, de gantsche berooving der hertstochten, de grootheid van de ziel en de kraft van den Geest die hen boven 't gemeene volk verheft, zyn by naer onverwinbaar.

Men moet onderwylen de zieken evenwel niet veronachtzamen om dat zy ongeneeslyk schynen. Daar zyn verborgen nieuwe spongen in de verharde geweetens, gelyk als in de lichaamen, door langdurige ziekten verzwakt, gevonden worden. Men moet het zaad zaaijen, en den dauw des heemels verwachten; het laat niet na somtyds uit te spruiten, selfs schoon het land zandig en niet wel toebereid is. Het zoude te veel ondernoemen zyn, verouerde meeningen door een voorreden, waar van de paalen eng zyn, te willen omverwerpen, maar, men kan daar door ten minsten zeekere vooroordeelen bestormen, die de godloozen maaken, onder wiens begunstiging zy zich zelve goed keuren, en de Christelyke Godsdienst bestrijden.

Alvoorens de heilige geschiedenis uit te leggen, is het natuuriyk, dat ik vertoog dat daar een God is, die dezelve voorgezegt heeft, en door zynen geest zyn heilige Schryvers bezielde. Zode aanmerkingen, welche ik over deze stoffe gemaakt heb, en waar van wy hier een gedeelte geven, de godloozen niet beweegen, zullen zy dienen, om het geloove dier geenen te bekräftigen, die zich daar in zoeken te oefsen, of om zich weegens menigmaalige lastige vooroordeelen tegens de Godheid, en de heilige Schriftuur te verlichten.

De godlooze dan voor eerst stelt een Eer in zyn onverschillendheid, en hy zegt dat hy geen hartstocht heeft die hem voert, en dat zyn Ongodlittery de vrucht zyn overdenkin-gen en oefeningen is. Dus zwemt hy tegens 't onweer op, en grypt de menigte van vooren aan die hem haat, van 't oogenblik als dezelve hem kent, hy verheft zich boven de toestemmingen van de waereld, terwylde Godsgelreeden, van zyn wie-rook dronken, hem niet yver zoeken. Men ziet hem in geen ongeregelheid geftort, als de kwaade Christen, noch eigenzinnig, als de bygeloovigen door een yver, die hem voert om

geen achtung voor de wetten van het bloed, noch menschelykheid te hebben, maar om de moordpriem in den boezem van zyn evenhaften te stoeten. Zo daar menschen zyn, die zich niet boven den Godsdienst verheffen, als om geruiter in de misflag te blyven, is hy onder die rey niet. Hy haat de vermaaken, hy ontvucht de waereld, hy leeft in eenzaamheid, hy oeffend zich niet om zich in die geenen te herscheppen, welke hy leeft, en blindelings hun gevoclen te volgen, maar om dezelve naukeurig te weeghen; en hy bestryd den Godsdienst niet, als om dat hy die als een gemeene en gewaarlyke dwaaling aanziet. Dusdaanig is 't, dat de Atheist de godloosheid onder de schaduw van de allerstrengste deugd doet wandelen. En gelyk men meenigmaal van de zuiverheid der gevoelens, door die derzeden oordeelt, zo treft deze uitterlyke onverschillendheid veel menichen, die 't een eer rekenen, daar door geacht te zyn, en zich onder de maatschappij der wanwyzen te stellen. Men vind nieuw voorwerpen van toejuigingen met zich tegens 't gemeen der Christenen aan te kanten, men ziet het zelve als een schaapskudde aan, welke haar Opperhoofden zonder onderzoek volgt, dewyl zy zelfs van dit onderzoek een der weczendlyke merkteeken van hun maatschappij maaken. Men beschuldigt deze Opperhoofden niet minder een gemeen volk te zyn, als het volk dat zy geleiden, of van 't zelve in dit vooroordeel door belangen te onderhouden. Eindelyk, de vreeze Gods schynt een zwakheid van geest, welke men met kunst voed: dit is het eerste vooroordeel, dat wy, zo 't mooglyk is, willen ontwortelen.

De Atheist juigt zich zelve onrechtvaardig toe over zyn strenge zeden. Ik wil hem niet haatlyk maaken, door hem met misdaaden te belaeden, die hy mooglyk niet begaat. De misflag baart veel eer bygeloovighed en afgoddom als ongodslery. Ik wil daar geen andere bewyzen van, als de geschiedenis van deze grouwelyke eeuwen, daar de godloosheid met de uitterste hoogmoed regeerde. Men merkt daar ter zelver tyd aan een afschuwelyke vermeengvuldigung der Heiligen, Pelgrommen, Plechtigheden en onnutte gewoontens, onder welkers begunstiging men gelooft met de Godheid te verzoenen, zonder dat zulx iets aan de hartstochten kostte. Daar zyn Atheisten van misflagen, daar zyn Atheisten van begeerten, die willen zouden, dat daar geen God was, om hem nooit te vreezen, en van de zorg ontslaagen te zyn van hem aan te bidden; en daar zyn mede Atheisten van bespiegeling, die van de groote misdaaden een afzichrik hebben; maar, zy moeten daar uit geen ydelheid trekken, om dat zy geestelyke hartstochten hebben, en die niet minder moeijlyk te overwinnen zyn, als de liefde der vermaaken. Ik onderzoek niet, of die menichen geen loopende zonden beginn, of zy zo 't eenemaal ontmenscht zyn, dat zy niet meer de beweegingen van 't vleesch gevoelen, waar van men zich gemeenlyk niet eer, als met de jaaren, of met veel moeite ontslaat. By aldien men 't leeuen der Wysgeerigen onderzocht, en in hun binnentse kaamer, en in hun hart trad, men zou bevinden, dat de oeffening de gemeene hartstochten in 't volk noch niet gedood had, en dat zy niet naalaaten dezelve in de afzonderingen en in 't geheim te vergenoegen, maar, zonder in een haatlyk onderzoek te treeden, stel ik vast, dat de hartstochten niets verricht hebben als van voorwerp te veranderen.

De Atheist van bespiegeling is meer jeloersch van de vryheid van te gelooven, of niet te gelooven, als de waerelding van zyn eeren en vermaaken is. Het is een groote kwelling in een volkoome onafhanglykheid te leeven; van niet met eenige plicht voor een meerder oorzaak belaaden te zyn, en van nooit tot de noodwendigheid gebracht te zyn van zyn stem aan te horen, en met zyn Wet teraade te gaan, om zyn bedryven te regelen. Het is een groote bekoorlykheid voor den geest en 't hart, niets boven zich te zien; geen andere richtnoren, te hebben, als die, welke men zich zelf voorstrijft, en volgens zyn eigen goed-dunkunten verbreekt, zich als zyn laaste einde aan te zien, en van zich zelve een soort van een God te maaken, aan wien men alles overdraagt, en geen andere te erkennen; zulks is het Paradys der Atheisten, en de zoetigheden, die hen betooveren. Wyders bemint men het onderscheid en de nieuwighed in de stofte van Wysgeerte en Godsdienst. By aldien de Ongodslery de loopende meening was, zyn daar wel menschen, die dezelve verlaaten zouden, om den verlaatene Godsdienst te volgen. Het is waar dat de Ongodslery aloud is; maar men stelt daar een eer in, dat men een nieuwe stelling maakt; want daar zyn veranderingen en verwisselingen in deze Sekte: alhoewel de leer daar van eenig is, tem minste heeft men de eer van nieuwe bewyzen uit te vinden, om dezelve te verdeedigen, en nieuwe zwaarigheden, om de Godslery aan te vallen. Is het dan geen soort van ydelheid zich boven 't

volk te verheffen, en zich in deze verheffing als in een hoo-Burgt aan te zien, terwyl de anderen in de modder kruipen, vo alle ongemakken van de lucht blood gestelt? Zo men de toejuigingen van een meenigte door haar onbeleeftheid en onstantvrigtheit berucht, verliet, herstelt men dit verlies door de achtinweke men in een kleine Maatschappij van sijne geesten heeft, wier loftuitingen voor die van 't volk en de Godgeleerden zyn stellen. By gebrek van vreemde losredenen, blaast men zich zyn eigen oogen op, en men juigt zich zelve toe, van door zy eigen verlichtingen tot deze hooge trap van vryheid gekomen zyn, terwyl het overige der menschen in slaaverny is. Daar zy geen trotscher en groothartiger menschen, als die cenzaame en bispiegelende, die boven de loftuitingen en heerlykheid schyn te zyn. De verachting, waar mede zy van hun vyanden spreken alhoewel wyszende, en zy de eerste verstanden van hun eeuw geweest zyn, doet genoegzaam begrypen wat inbeelding zy van zich zelve hebben. Men bloost van deze drift niet, om dat inwendig en geheim is. Onderwylen, by aldien de Atheist zich zelve gaar, en zich onderzoekt, 't geen hy nooit doet, om dat hy de minste belangen niet heeft van zyn hart te kennen, noch om de plojen te ontvouwen, om zyn laat valst te stellen, of door het tegenwoordige van het toekomende te oordeelen, zy hy alle die beweegingen by zich vinden. Hy maakt een Afga van zyn vryheid, aan wien hy God zelf opoffert; dierhalve moet hy zich dan niet vermeeten geen hartstochten te hebben die zyn Ongodslery veroorzaaken, want hy heeft alle die genen, welke deze kunnen en moeten voortbrengen.

Ik ontken niet, dat het gedrag der Christenen niet meenigmaal de Godsdienst met verachting doet aanzien, als of zy het u werkzel was van Staatkunde en de menschelyke voorzienigheit. Men heeft moeite van niet te lachchen, als men een mens ziet, die een God gelooft te dienen, kusschende de ontvleesche beenderen van een over langen tyd gesturven mensch, of w een ongevoelige en doode beeldenis bewrookende. Het wonderbaar getal der wonderdaaden niet alleen onnut, maar dwaablaechlyk, met weinig geest ingebeeld, en welke men niet nalaat met heevigheid en vervlocking te onderschraagen, wal de doorluchtinge verstanden: de godloze zeegepraalt, als hy Christen zich van den Godsdienst ziet bedienen als van ee Mom-aanzigt, om haar leelikheid te verbergen, en dezelve beledelen om, onstrafbaar, de grootste misdaaden te bedryven.

Eindelyk grypt men meenigmaal de godloze met deze onbleefheid aan, welke hem doet lachchen, en nieuwe bespringingen voor den Godsdienst verwekt. Het is niet genoeg dat de Godlykheid in haar werken voor ons gevoelig zy; men moet de zelve aan den geen, die haar ontken, doen kennen. De yver en vertrouwen, die een goede zaak inboezemen, volstreken daar to niet. Men heeft kunit en voorzichtigheid van nooden, om de godloze in zyn aflydingen en sterktens te overweldigen, en hijnigheid, om zich van zyn verachtingen, welke hem somtym tot Bolwerken dienen, meeester te maaken.

Daar is in dit tweede vooroordeel, gelyk in 't voorgaande, een bedrog; want de misflag, die men in de voorwerpen begaat belet haare hoedaanighed noch weczendlykheid niet. De Zolaat niet na straalyk en noodzaaklyk te zyn, alhoewel dat veel menichen zyn, die door onachtzaamheid in 't duister vallen of die zich van zyn licht bedienen, om doodelyke en verderfelyk oogmerken uittevoeren. Men dwait van den Godsdienst, en men vergeet een God, wiens Rechtvaardigheid krachtige drukzelen in de ziel van alle den geenen mocht maaken, die het kenden. Maar volgt daar uit, dat hy niet weezendlyk is?

Men vermeent dat het die vreeze of de Staatzucht is, welke aa de valftelling van deze leere plaats gegeven heeft? In tegeldeel, by aldien men de weezendlykheid van een al te gevoelig en bekende God konde verdelen, zoude het gemeene volk alles winnen. Meent men dat zy de vryheid en onafhanglykheid also wel als de Wysgeerigen, niet beminnen? By aldien he volk niet meer andere dammen aan heur driftens als de menschelyke wetten had, en by aldien zy 't recht bezaten, va alle zonden te begaan, welke zy niet straffen; by aldien zy nie meer met plichten belaaden waren, die hen dwingen, lastig valen en kosten, wat zoude haer geluk zyn? Het denkbeeld van ee wreekend God en de Hel zouden niet meer hun vermaaken kunnen ontruften, noch de uitvoering hunner oogmerken weiderhouden, zy zouden hun hartstochten niet meer met hun geweeten zien tryden. Schept men vermaak inwendige beulen te voeden? en zoude men niet doen, 't geen men kan, onzich daar van te verlossen?

Men doet natuurlyker wyze alles, om God uit de waerel weg te neemen: en dewyl men daar mede zyn oogwit niet kan beryken, verrukt men zich door denkingen en oogmerken,

OVER GODS WEEZENDLYKHEID.

3

de geheele bekwaamheid van de ziel vervullen. Men poogt God niet zyn hartstochten te schikken. Men maakt hem leedig, onachtzaam en zacht, en daar uit zyn zo veel Historyen en Godsdiensten gesprooten, welke strekken om's menschen verdriet te vlejen, God mismaakende. De godloze heeft geen ander behulp-middel voor zyn knaagingen, noch zeekerder schuilplaats, gedurende het leeven, als de Ongodisfery. Het is dan niet als door geweld of noodzaakeilykheid, dat hy niet weder valt. De vreeze welke men de Moeder der Goden noemt, is een reden, om hem dezelve te doen verwerpen; want, of deze vreeze baart een algemeen denkbeeld, dat daar boven ons een Weezen is, dat ons kan vernielen, en zy ontdekt ons als dan een God; of wel dit is een plotzelyke schrik die 't gemoed overmeestert, en een zwakheid van de ziel.

Maar, hoedaanig kan die zwakheid zo gemeen zyn? Hoedaanig heeft zich het menschelyk geslacht door deze harfsdroom laaten inzwelgen, gedurende een zo lange reeks van Eeuwen? De vreeze is een kwaad, de mensch zoekt niet de aandoeningen van dezelve te beproeven, hy doet zyn best, om zich daar voor te beschermen, of om haastig verlost te zyn. De Onderdaan, dien men onderdrukt, staat tegens zynen Dwingeland op, in het oogenblik, als hy 't zonder straf te verwachten doen kan; en byaldien hy begrypt, dat men hem in den naam van een Kouing, die nooit weezendlyk geweest is, plaagt, herneemt hy haastig zyn vrijheid. Het valt moeijelyk genoeg, de zwaarigheden van den Godsdienst te overleggen, om de menschen niet te beschuldigen, van dezelve door bygeloovigheid of zwakheid van geest te oeffenen, en hy onderwerpt zich dezelve niet, als om dat hy van haar waarheid overtuigt is.

De allerwelsprekenste Predikant zoude aan eene geheele vergadering van tochoorders nooit doen gelooven, dat daar een God is, by aldien de Godheid zich door gevoelige en treffende plaatzen niet ontdekte. De Koningen hebben minder belangen als iemand om de vreeze der Goden te beveelen, ten minsten, dat zy dezelve voor hun onderdaanen, niet ten deel laaten, zich boven dit yde Schrikbeeld verheffende, en zich daar van bedienen, om hun gezag eerbied te doen bewyzen. Maar de Godsdienst beteugelt de hartstochten zo wel der Koningen, als die der Onderdaanen, zy doet hen op den Troon beeuen, en zy verschrift hen op de ure des doods. Men heeft weinig Koningen Ongodisten gezien, zy zyn in dat opzicht gemeen volk, en vreezen alle de Godheid en den blixzem, als de zelve boven hun hoofd staat en dondert. Wie is die eerste Koning, die de Godisfery ingevoert heeft? By aldien de Koningen wys genoeg waaren om de Ongodisfery voor zich te bewaaren, zoude al het volk wel dwaas genoeg zyn, om het juk en de laft van de Godheid op zich te neemen? Valt het dan zo gemaklyk een Godsdienststop te leggen, als men weet dat daar geen God is, gelyk men als dan weeten zoude? Heeft men het bedrog met het geweld gebruikt om 't gevoelen van 't Heelal te veranderen?

Het is noch de Staatkunde der Koningen, noch de kunst der Godsgedeerden, welke dit denkbeeld van de Godheid tot aan het einde des waerelds voortgeplant heeft, en dezelve van Eeuw tot Eeuw doet doorgaan. De vreeze, verre van de moeder Gods te zyn, is niet anders als de dochter. Daar zyn weinige Ongodisten, alhoewel de Ongodisfery gemaklyk valt, en de Godsdienst slaafisch is. De bewyzen van de Godheid moeten dan klaar zyn, dat men dezelve in weér wil van 't belangen, dat men heeft om de zelve te verduisteren en uit te dooen, niet wederstaan kan! d'Ongodisfery rood werdende weegens haarklein getal, 't welk in verschil doet trekken, of het wel moeijelyk is, dat hy daar is? roept uit, dat men moed en geest ontbeert. Maar, de Atheïst heeft niet te vrezen, om dat hy altyd zonder zwaarighed de regeerende Godsdienst volgt; hy kan overal in treeden; de Tempels zyn voor hem plaatzen van vermaakelyke vergaderingen, naer de evenredenheid, dat daar veel volks beelden en verblindende gezichten zyn. Hy kan zich aan zyn hartstochten overgeven, en dezelve, zonder wroeging, verzaadigen. Hem is zo veel geest niet noodig, om te zien, dat daar geen God is, om dat het verderf van 't lichaam ons naer die zyde keert. Maar, het moet in tegendeel weezen, dat de bewyzen van de Godheid leevendig en gevoelig zyn, zo men geen Atheïst kan zyn, als door een uitwerkzel van den geest en van de overdenkingen. Onderwylen is dat een tweede en heel gemeen vooroordeel, welk vervalt als men't onderzoekt. Laaten wy tegeens deze vooroordeelen eenige bewyzen van de weezendlykheid van een God stellen.

De godloze kan niet verzaaken, dat het denkbeeld van de Godheid zich algemeen by alle menschen vind, ik beroep my op hem zelve; want hy heeft het zo wel als anderen; de oogen oopenende, ziet men de hemel en de aarde, die de heerlykheid van hun Schep-

per verkondigen, en men begrypt gemaklyk, dat daar een zekere zaak boven ons is, welke dit groot Heelal moet gemaakt hebben; ten minsten begrypt men dat dezelve kan zyn. Het is niet onmoogelyk, een verzaameling van volmaaktheden, welke men in de schepzelen ziet, te maaken. Een Wysgeerige, die zich bevlygt, om afbrekkingen te maaken, zoude het niet durven zeggen: het is niet onmooglyk van deze vergadering van volmaaktheden een denkbeeld te maaken van een Weezen, welk die altezaamen bezit: het is noch minder onmooglyk van dit denkbeeld en dit afbeelde alle onvolmaaktheden ate sydney, welke het schepel ontruiteren of verzwakken. Ik begryp dat het den mensch voordeilig zyn zoude, met geen zwaarwichtige stoffe beladen te zyn, om dat deze floffe de werkingen van de ziel tremt, en deze deelen zich verdeelende, en zich verdervende, onze ontslooping veroorzaaken. Ik begryp zonder moeite, dat het voordeilig zyn zoude hem zyn paalen en grenzen weg te neemen, op dat hy overal konde tegenwoordig zyn, alles zien, en in alle plaatzen bewegen en iweeven. Men begrypt dan dat een volmaakt Weezen zeer moogelyk is. Men kan zeggen dat, dit Weezen oneindig zynde, wy daar van het minste denkbeeld niet hebben, om dat wy 't zelve niet kunnen bevatten; maar het is niet noodzaaklyk, de geheele uitgestrektheid van een voorwerp te bevatten, om daar van de weezendlykheid en de mooglykheid te begrypen, gelyk het niet noodzaaklyk is de geheele uitgestrektheid van de Zee te zien, ten einde op dat dezelve zy. Begrypt de godloze wel de natuur van zyn ziel, die zo veel redeneeringen tegens de Godheid voert? Eindelyk is hy verplicht oneindige geslachten toetsaen, al zo wel als een oneindig getal der dagen en jaaren van de menschen, zo 't waar is dat de waereld eeuwig is, gelyk hy dezelve onderstelt te zyn; om welke reeden dan zal hy staande houden, dat het Weezen oneindig volmaakt onmooglyk is, alhoewel hy de gantsche uitgestrektheid van zyn volmaaktheden niet begrypt.

De godloze moet zich niet beklagen, dat men hem te haastig of te verre leid; want ik besluit uit dat denkbeeld van de Godheid niet, dat daar een God is. Men ziet schrandere Wysgeerigen, die, aannerkende, dat de weezendlykheid noodzaaklyk is en volmaakt Weezen treed, om dat dezelve een der volmaaktheden van den mensch is, het zelve noodwendig weezendlyk zyn moet; zulks is de zaak misleiden en een bedrieglyke fluit-reeden maaken. Ons denkbeeld deeld niets weezendlyk aan de voorwerpen mede, zy bestaan niet als in onzen geest, en hebben niet als een denkbeeldelyke weezendlykheid, gelyk men spreekt; alhoewel ik een denkbeeld van een dryhoek heb, volgt daar niet uit, dat daar een voorwerp is, dat drie hoeken heeft. Alhoewel ik een dier begryp, aan wie het leeven van 't zelve weezendlyk is, volgt daar niet uit, dat daar een dier op de aarde is dat leeft. De zaak is alleen moogelyk, en met myn reden overeenkomende, om dat ik een klar en blybaar denkbeeld heb. Ik besluit mede niet, dat alle menschen dit denkbeeld hebben, dat het noodwendig zy, dat daar een God is. Ik kon het zelve maaken, en veel andere Godgeerde hebben het voor my gemaakt: om dat, dewyl de verlichillendheid der dwaalingen over de natuur en de werkingen van de Godheid het onvermoogen ontdekt waarin wy zynvan het oneindige volmaakte kunnen, in tegendeel moet de bestendige getuigenis van alle menschen wegens de weezendlykheid van een God verzekeren, dat zy waarachtig is, om dat men zich niet als over duistere voorwerpen verdeelt, en zo algemeen niet toekomt, als in 't geen heel blybaar is. Dewyl, als wanneer al de zinnen der meeste menschen verklären, dat het zodaanig een lichaam is, dat zy aanraaken, gerooken en gesmaakt hebben, men besluit dat men weegens de natuur van dat voorwerp niet bedroogen is, zo kunnen wy het zelve besluit uit de algemeene getuigenis trekken, welke alle zielen aan de Godheid geven, ten minste dat men die ziel niet wil afscheuren om te onderschraagen, dat zy minder zeeker van de weezendlykheid van een geestlyk voorwerp, als van de natuur van een lichaam door 't gevoel en tasting oordeelt. Ik wil my besluite zo ver niet voortzetten, ik trek daar alleenlyk twee uit, die ontwederleglyk voorkomenen. 1. Het denkbeeld van de Godheid zich in de ziel van alle menschen vindende, het zy dat zy zich vergenoegen met de oogen te openen, en 't Heelal aan te zien, het zy dat zy in het overdenken en zien der volmaaktheden van de schepzelen, gelooven, dat daar een Opperste volmaakt Weezen zyn kan; men moet besluiten, dat zo een denkbeeld met de reden overeenkomt, verre van daar van de zelve te beledigen. 2. zo de weezendlykheid van een God zo volmaakt met onze reden overeenkomt, heeft de Atheïst niet meer het recht om dezelve te bestryden, als ofze onmooglyk was, en uit te

roepen, dat hy dezelve niet gelooven kan, om dat zy met de reden niet overeenkomt. Hy heeft dat denkbeeld van een volmaakt Weezen als de anderen. Het is onmooglyk, dat hy't niet heeft, om dat hy overdenkt, en by trappen tot de opperste volmaaktheid klimt. Hy kan dan niet meer de Godheid verwerpen, als een voorwerp, welkers weezendlykheid hem onmooglyk voorkomt. De mooglykheid van een God of een opperste volmaakt Weezen, is dan den eersten tree, die men de godloozen tot de waarheid doet treeden. Men trekt deze mooglykheid uit het denkbeeld, dat hy daar zelfs van heeft, en men voegt daar de toestemming van alle de geflachten by, welke geloof hebben, dat daareen God was, 't welk klarlyk bewyft dat die God is, *mooglyk* is, en dat het denkbeeld van een opperste volmaakt Weezen niet tegens de reeden stryd, en de gemeene gevoelens noch beleedigt.

Daar is *mooglyk* een God, maar wat raakt dat den godloozen? want, van een waarheid die boeit en dwingt gehandelt worden, welke den mensch zyn vryheid, rust en vermaaken ontroost, en welke hem meenigmaal verplicht als banling des lands te leeven, verre buiten zyn vaderland te sferen, zyn goederen, en 't geen men 't liefste schat op te offeren, heeft men bewyzen van sooden, om uit zyn onzekerheid te raaken, en zyn twyfeling te verlaaten, en met een woord, om de zelue te gelooien. De bewysreden, volstrekkende voor de natuurlyke waarheeden, is hier te kort en al te licht weegende. De bewyzen van den Godsdienst moeten naer de groothed der plichten welke zy oplegt, geschikt werden. God kan my niet verplichten te gelooien, om dat men by gevolge hem aanbidden moet, by aldien hy my geen baarblykelyke bewyzen van zyn weezendlykheid geeft. De onweetend verontschuldigt hier, gelyk wyders over al; zy is onverwinklyk, by aldien God, die alle zwaarigheden, welke de menschelyke Geest zoude baaren, had moeren voorzien, geen zeekere en onfeilbare middelen gegeven had, om de zelue te vernietigen.

't Valt moeielyk den godlooze te voldoen, zo hy begeert dat de Godheid zichtbaar werd, en hy 't zelve niet als dusdaanig wil gelooien; want het is onmooglyk God met duim en vingeren te vertoonen.

digito monstrari & dicier hic est.

Een geest kan noch gezien noch aangeraakt, en een oneindig Weezen kan door geen mensch, wiens vermoogens eindig zyn bevat worden. Men kan, om eigentlyk te spreken, een godloose nooit vergenoegen; want zo God, die geestelyk en onzichtbaar is, van achter de schepzelen werkt, hoc sijn en dun het geweef, daar hy zich mede dekt, weesen kan, zal men het al te dicht en duifter vinden, en hy zal een God ontkennen, die hy niet ziet. By aldien God op een wyze met onze verlichtingen overeenkomende handelt, zal de godloose zeggen, dat hy niet behoeft tot een opperste en oneindige oorzaak op te klimmen, om eenvoudige en natuurlyke werkingen uit te leggen. By aldien God zyn Almachtigheid ontvouwt, om zich beeter te doen kennen, zal men daar in niet meer gevordert zyn, om dat de groothed der werkingen, en de doeningen van een oncindig vermoogen, welke in de schepping van 't Heelal verschynen, den Atheist eenzyner tegenwerpingen tegens God veraffen. Men ontkent de zelue, om dat menze niet begrypt, en men begrypt dezelve niet, om dat het een oneindige oorzaak is, welke volgens haar natuur, en volgens de uitgestrektheid van haar vermoogen, dat zonder paalen is, gewerkt heeft. Dusdaanig fluit de Atheist alle de poorten, waar door men tot God gaan kan, en blyft even maatig ongelooivig, 't zy dat God op een eenvoudige wyze of volgens zyn natuur en volmaaktheeden, die oneindig zyn handelt.

Wat moet men doen? Het zeekerste is den godloozen tot zichzelf te zenden, op dat hy zich oeffene, en zich zelue pooge te kennen. Ik vind geen zeekerder middel om hem een God te doen kennen, als hem dezelve in zich self te laten zien. Zo hy niet wil toestaan dat daar een ziel is, moet hy ten minste toestemmen, dat hy weezendlyk is, denkt en redeneert. Hy moet ons ter zelver tyd zeggen, van waar hy dat lichaam en die vermoogens ontleent heeft. Zo hy 't niet weet, en van zyn oorsprong onkundig is, moet hy op zyn kennissen niet meer zo veel vertrouwen, noch zich weegens zyn verlichtingen verhoovaardigen, waar door hy zich boven 't gemeen, dat is te zeggen, in zynen styl boven 't menschelyk geslacht verheft. Men houd hem in de eerste trede en eerste vraag, welke men hem doet, staande, dewyl deze vraag hem treft, om dat dezelve zyn oorprong en geboorte aanmerkt.

Hy is niet een lichaam beladen, wiens doeningen en bewegingen gevoelig zyn. Staande te houden dat de stoffe van dit

lichaam eeuwig is, en zich zelue voortgebracht heeft, zulk zich in de zelue moeielykheid werpen, die men poogt te evachten. Men ontkent dat daar een geestlyk Weezen is, van alle eeuwigheid bestaat, ter oorzaak van de zwaarigheden welke men vind, om deze *eeuwige geduurzaamheid* te begryp en ter zelue tyd geeft men de eeuwigheid aan de stoffe, ween een donker lichaam is, uit onderscheidenlyke deelen zaam gestelt, die zich de eene van den anderen afzonderen, en well geduurige vloeijing ons de broosheid doet gevoelen.

By aldien de stoffe eeuwig is, heeft zy zich zelue voortbragt, en heeft oneindige volmaaktheden van 't begin van ha geduurzaamheid, dat is te zeggen van alle eeuwigheid; maar kan men van de stoffe zo verheue denkbeelden hebben? Ik haer een beweging en verscheide gedaantens aanneemen, haer veel helderer en sijnder in zeekere plaatzen als in andermaken. Maar ik begryp niet, dat zy denkt, redeneert, van de gelukzaligheid aanneemlyk is; boven al is het belachlyk, zich in te beelden, dat haer volmaaktheden oneindigz gelyk zy moesten wezen, by aldien zy, onafhanglyk van geheele opperste begin, bestonden. De stof, waar uit het lichaam zaamengestelt is, was een groote en zwaarwichtige klomp, of wel, zy was alreeds in kleine onderscheidenlyke delen gescheiden. Het eerste denkbeeld, dat men van de stoffe he is, dat hier een klomp in de rust was; en een lichaam dat in is, kan daar niet uitkomen, als door de aandrijving van vreemde oorzaak. De Atheist kan deze twee onwederleglyke beginzelen by de Wysgeerigen niet ontkennen. Men vindt veel, als men de eeuwigheid aan de stoffe toeschrijft; en by aldien de zelue een vreemde oorzaak moet toevoegen, om haer een beweging, welke zy in der daad niet heeft, mede te deelen welke is dan deze bewegende en aandryvende oorzaak? Is 't geest? Is 't een ander lichaam? Zo 't een lichaam is, moet het zelue in rust zyn, also wel als de geheele klomp van de stof waar uit het Heelal zaamengestelt is, en wie heeft dien een beweging gegeven? En zo 't een geest is, moet men twee beginzelen even gelyk eeuwig begrypen. De stoffe en de ziel van de waer. De Atheist nadert wel dicht by de Godheid met die ziel toetsen die 't Heelal beweegt. Hy moet aan deze geest de eeuwigheid schryven; want de stoffe heeft dezelve niet kunnen voortbrengen. Ziet hier dusdaanig een eeuwige geest, boven de stoffe verborgen, zal men zeggen, dat de beweging, aan de stoffe weezend nooit daar van gescheiden is geweest? Zulx is ons te willen bedagen; want, dewyl de stoffe meenigmaal in rust is, kan men zeggen dat de beweging van haar weezendlyk is.

Ik wil dat de klomp van de stoffe in onderscheidenlyke gedeelten gescheiden is geweest, en dat zy een beweging had, welke oorzaak ik niet onderzoek; Met een woord, dat de waereld alle eeuwigheid bestaat, zo als zy met menschen bevolkt is, de een op de anderen gevolgt zyn. Ik zal de nieuwigheid van waereld, der kunsten, weetenschappen en mensch-plantingen bybrengen: alhoewel zulx een gevoelige waarheid is. Ik vericho den Atheist weegens alle deze niet te boven komelyke zwaarigheden, in alle deelen. Maar hoedaanig zyn de teelingen der menschen op zoodaanig een bestendige wyze geschied, en zederte eeuwigheid der eeuwen en jaaren gereegelt? Ik begryp in de klomp van 't Heelal niet anders als een zwaarwichtige stoffe, voeg haer een beweging toe, die deze stoffe verandert, maar zelue zyn twee blinde oorzaiken, die zich aan 't geval overgeven. Weegens de wysheid aan een gedeelte van de stoffe, welke beweeging van de klomp gescheiden heeft, en weegens dat zelue aan de beweeging te voegen, welke niet anders als de aandrijving van 't eene lichaam door 't andere lichaam en deze twee oorzaiken bestendige regels op te leggen, nooit door de voortbrenging van een volmaakt werk ontbreke zulx is kennis en reden dien geente willen toetschryven, die bekwaam is dezelve te hebben. By aldien de Atheist geen God begrypt, ben ik verzeekert, dat hy mede weynig begrypt, dat twee blinde oorzaiken, als de beweeging en de stoffe, zyn lichaam hebben kunnen voortbrengen, en de ligchaamen van zo v' millioenen menschen, gedurende de geheele eeuwigheid vooren. Dusdaanig is hy, om geen wys en verstandig. Weet aan te neemen, genoondaakt een oorzaak van hem zelue, die bli is, en van kennis ontbloot, toe te staan, welke oorzaak bestend is, en gereegelt in haar voortbrengingen, alhoewel dezelve dert de geheele eeuwigheid op 't geval werkt.

Ziet daar alreeds drie eeuwige beginzelen, die de Atheist zijn plicht is als de oorzaaken van zyn Weezen aan te zien. De stoffe waar uit zyn lichaam zaamengestelt is, de beweeging, die z klein gedeelte van de klomp gescheiden heeft, en 't geval, dat aaneenschikking van zyn deelen gemaakt heeft. En hy kan my aanwyzen, van waar alle die oorzaaken van zyn weezendlyke

OVER GODS WEEZENDLYKHEID.

5

Is het niet veel redelyker een begin alleen toestaan, dat verstandig, en oneindig is, aan 't welk men alleen verplicht is. De Atheist mint liever de verplichting aan een blinde oorzaak, ten einde, op dat hy van de plichten, die de erkentenis inboezemt, mocht ontfangen zyn, en in 'een volkoome vryheid kunnen leeven; maar, zulx is dan niet meer redeneeren, en hy laat zich door zyn belangen veroeuren, de drift, die hem wegseleept, is slecht en veracht, kan men dezelve wyder voortzetten, als met zich in grouwelyke ongerymtheden te werpen, en drie blinde beginzelen aan te nemen, die alles uitvoeren, in plaats van een verstandig Weezen te erkennen, dat oneindig beeter met de redenen goede gedachten overeenkomt.

De Atheist denkt en redeneert, en deze zelve reden, waar aan hy zo veel recht geeft, doet hem in nieuwe moejelykheden in wikkelen; want van waar komt deze kennisse, die hem boven de overige schepzelen verheft? Waar uit spruiten zyn denkbeelden, en hoedaang deelt hy dezelve aan de anderen mede, de lucht voordryvende door de beweging van zyn tong? Zal hy zeggen, dat, gelyk uit een bezielknop of uit een blocizem, kleine lichchaamen, die de reuk treffen, ende natuur der voorwerpen ontdekken, uitgaan, nijglyks uit het menschelyk lichchaam zeekere volmaakter deeltjes, die zich afzonderen, uitgaan, en die de zinnen van onze na buuren treffen, en hen doen begrijpen wat wy denken. Maar ten minsten men kend onze gedachten, en men verstaat onze redeneeringen niet, als wanneer wy zulx willen en van waar komt deze wil? Men keert weer in zich zelve, men denkt, men maakt geheime inwendige aanmerkingen, zyn dezelve zo veel kleine deeltjes van de stofte, die zich afzonderen, die bewegen, en die op een zeekere wyze binnens ons wentelen en keeren?

De godlooze heeft denkbeelden gelyk het overige der menschen, en van waar koomen zy? De voorwerpen, onze zinnen treffende, kunnen die zich zelve afteeken, en zich in onze herfseren afmaalen? Zozy van zich niet anders afzonderen als dunne en fijne deeltjes, moeten zy op het ontmoeten van ons lichchaam verbryzelen; zy zouden, zonder zich van een te scheiden, dwars door alle de lichchaamtjes niet doorgaan, welke zy noodwendig in den langen weg, die zy verplicht zyn afteleggen, alvooren in de herfseren in te treeden, ontmoeten. Is men wel verzeekert, dat al de kleine deeltjes, die zich afzonderen, een wel geschildeerde beeldenis van een geheel lichchaam voeren, dewyl zy zich van een scheiden? In de herfseren niet als een zachte stoffe vindende, moeten zy zich daar in verdrinken, en daar ingaande zich bezoeden; by aldiendaar niet als stoffe is, daardese deeltjes ingaan, kunnen zy dezelve wel bewegen, als een lichchaam, dat in beweging is, eenander voortstoot. Zy kunnen wel eenige adertjes breeken, of dezelve met geweld treffen; maar dat alles maakt noch denkbeeld noch denking, van waar komt zy dan? De godlooze, die redeneert, weet dat zyn verstand somtys de indruk der voorwerpen wederstaat, en de dwaaling der zinnen verbeert. De zon, die 't oog treft, komt klein voor, en de sterren, die men aan 't uitspanzel ontdekt, laaten zich niet anders als vonkjes of rookende lichtjes aanzien. De Maanykers, door welkers begunstiging de Starrekykers vermeen eerlang nauwkeurige kaarten van de Maan en andere draaikringen uit te geven, verbeerten niet volmaaktelyk de dwaalingen van de oogen, in plaats van te oordeelen van de groothed van 't gestarnte, op het overbrengen van onze zinnen, moet men redeneeren, en redeneerende besluit men, dat de Zon tweehonderd en zestigmaal groter als de aarde is. Dit zyn de lichchaamtjes niet of de stoffe, die onophoudelyk van de Zon afvloeit, welke de dwaaling verbeert, zy leert niet nieuws en geeft van de Zon geen netter denkbeeld ten tweedemaal, als zy de eerste maal gedaan heeft. 't Is de reden alleen, welke dezelve aan ons doet kennen. Het moet dan zyn, dat daar in ons een veel edelder begin is, als dat der zinnen, waar door men hun getuigenis en indruk verbeert, welk is dit billyker en volmaakter werktuig, als de zinnen? Is het stoflyk? Maar kan men inbeelden dat daar in ons is een inwendige meer bekwaame stoffe, die als opperste ordeel, en de afdoeningen van de uiterlyke stoffe doemt? Deze twee stoffen zyn van een en dezelve natuur, wie heeft dan de eene boven den anderen in gezag verheeven, en de laaste op een Richterstoel geplaatst, aan welkers voet men de beroepingen tot hooger rechter verheft, welke men tegen het gezicht en andere zinnen doet? Is 't het geval, dat dit onderscheid gemaakt heeft, welk zonder afgunt kan geschonden werden.

Credat Judæus appella, non ego.

Men moet denken, en men moet redeneeren, na dat men de

voorwerpen gezien heeft, en daar door is 't, dat men dezelve nauwkeurig kent, en deze oorsprong van onzedenkbeelden is noodwendig geestelyk.

Eindelyk, de ziel is niet altoos van buiten bezig, de godlooze sluit somtys de oogen, hy gaat in zich zelve, en maakt aanmerkingen, die van de gevoelige lichchaamen niet afhangen, hy brengt zich een uitkomst met alle haar omstandigheden te binn, hy herroeft een denkbeeld, dat al over langen tyd moet uitgedoost zyn, heeft hy daar een bewaarplaats van kleine lichchaamtjes daar de voorwerpen geschildert zyn? Of is 't de wil die deze lichchaamtjes uit hun plaats trekt, om dezelve weder te doen verschynen? Is zy mede stoflyk? Hoedaang geschieht de af trekking der voorwerpen? Van waar komt het denkbeeld van de Gôdheid? Waar uit spruiten die van het toekomende? Onze vreezen, onze knaagingen, onze verachtingen, onze hoojen, koomen die alle uit de stoffe? Maar, ik zie niet, dat men ze tot zich zelve weder buigen kan, noch dat zy zich herbuijende aanmerkingen kunnen voortbrengen.

Verdeel de stofte in kleine deeltjes, geef aan deze veezelijtes een zo snelle en veranderlyke beweeging, als gy begeert; dat de Atheist zich alles inbeelde, wat hem behaagt, om een doode te doen denken of spreken, het zil hem niet gelukken, de stof van deze doode bestaat noch in't geheel, daar is niet als een dryfwerk gebrooken, men kan dit dryfwerk herstellen dat niet als van de aaneenschikking der deelen afhanglyk is, waarom heeft men zulx nooit gedaan? 't Geval dat blind is, zal dat den menschen doen denken, en spreken van alle eeuwigheid? En de Atheist, die meer kunst, weetenschap en bekwaamheid heeft, aan wien de middelen en werktuigen niet ontbreken, zal nooit een dood lichchaam kunnen doen denken, welkers stofte alreeds bereid is, en welkers gebouw noch bestaat, zo hy wil, dat de reden aan een zeeker gedeelte van de stofte, die hy beteekent, gehecht zy; zo dit een byzondere stoffe is, van die van ons lichchaam verschillende, moet hy toestaan, dat daar in zeekere hoek van de waereld, of boven de lucht een meenigvuldigheid van deze fijne stoffe is, waar van 't geval een gedeelte gaan neemen, om het zelve met de veel dikker stoffe te vermengen, en door dat middel den mensch te maaken: maar is zulx niet zich in onoverkoomene zwaarigheden inwikkelen, om anderen te ontvluchten, die oneindig minder geest zyn. Ik ordeel niet of de ziel onsterflyk is, om dat ik 't niet bewezen heb, en men hier niets zonder bewyzen moet voortbrengen; maar, 't volstrekt den Atheist te betoogen, dat wat voor een volmaaktheid men aan de stoffe geeft, zy niets als dat stoflyk is kan voortbrengen: en zo wy enige fijnder en geestlyker zaak in ons kennen, moet men die noodwendig aan een geest toeschryven. Zich in te beelden dat daar een geestlyke klomp is, die van alle eeuwigheid bestaat, en van waar zich alle dagen zeeker klein gedeelte afzondert, om yder mensch te bezien, die 't leeven ontfangt, gelyk men een klomp van stoffe zich ingebeeld heeft, waar uit alle lichchaamen getrokken zyn, zulx is in een gevoelige tegenstryding vervallen. Van 't oogenblik, dat men van een geest spreekt kan men noch verdeeling, noch een gedeelte, noch een klomp, inbeelden, van waar men als uit een overvloedige springader alle de zielen trekt. De Heidenen hebben geen ander inzicht gehad, als de uitmuntendheid van de ziel te verheffen, als zy de zelve een deeltje van de Godheid genaamt hebben.

De mensch denkt: hy moet dan een geestlyk begin inwendig hebben; want het uitwerkzel kan niet edeler als haar oorzaak zyn, en de denking, die veel uitmuntender is, als de stoffe, kan van haar niet voortkomen, het is een ongerymtheit van den mensch toe te stemmen, dat hy denkt en redeneert, om dat hy 't niet ontkennen kan, en ter zelve tyd te willen, dat de waereld, welke een oneindig grooter en schoonder gebouw is, waar van de uitgestrektheid, oorsprong en zelfsindigheid boven deze verlichting zyn, zonder ziel zy, die dezelve beeft, geleid en gemaakt heeft, het moet noodzaaklyk zyn, dat daar een wys begin boven dit Heelal is, welk dezelve geleid. Daar is dan eenen eeuwigen, en onuitmeetelyken geest die de stoffe bezielt heeft, die 't Heelal geleid. En dit geestlyk oneindig begin is God.

Indien de godlooze zich geheel aanmerkt, zal hy zien, dat hy een vergaarder van volmaaktheden en gebreken is, hy leeft in een geduurige onafhanglykheid van vremde voorwerpen, die hem stooten, blaan en kwetzen, zo deze voorwerpen hem groot goed beschikken kunnen, zy bewerken hem mede grote nadelen, welke hy niet ontvluchten kan, het gelykr, dat hy de Koning van de natuur is, om dat hy het volmaakte voorwerp daar van is, maar ter zelver tyd is hy daar eenlaaf van, de inylocijnen van de lucht onderworpen, waar van zyn racht,

gezondheid en leeven afhangt, waar uit komt, dat deze redelyke mensch, die zich een onafhanglyk meester van al het opperste wezen dacht te zyn, leeft onder de afhanglykheid der onbezielde schepzelen, die noch veel onvolmaakter als hy zyn.

Zo d'eerste mensch zich zelve gemaakt heeft, is het niet begrypelyk, dat hy, lust hebbende om zich gelukkig te maken, zich met zo veel onvolmaakthesen en zwakheden belast heeft. De Reden die zyn merkeeken van onderschied maakt, is hem meestigbaar doodelijker, als voordeelig. Zo de mensch niet anders geboren is als om de zinlyke vermaaken te genieten, en zyn honger, gelyk de beesten, te verzaaden, wat heeft hy dan de reden van nooden? Hoe vele menichen zouden het lot der Tygers en Leeuwen benyden, die geen andere richtnoer in hun liefde hebben, als de liefde zelve. Zy voldoen blindelings hun begeertens. Alhoewel de reden ons alle dreigementen doet voorzien, is zy echter te zwak, om ze te verdraagen, als zy ons treffen. Men begrypt daarvan de heele uitgestrektheid, en men gevoelt de gantiche zwaarte: de Reden maakt ons daar veel gevoeliger, naer de redenmaatigheid, dat zy leevendig is, en ons by naer het minste middel niet verticht. De onregelde van leeven is niet veel gelukkiger als de beesten in het genot van vermaaken, en hy is veel ongelukkiger, als zy, door de knagingen, welke hem volgen. Zo de werkmans, die het meeste gedeelte van de waereld uitmaakt, niet geboren is, als om zyn kost niet werken te winnen, en de last en 't juk te draagen, dat men hem oplegt, waar toe dient het hem geboren te zyn, en te redeneeren? Het had evenveel voor hem geweest, dat hy in 't geheel een beest geboren was. De Atheist, weinig weegens het lot van 't gemeen, 't welk hy veracht, bekommert, zal zeggen, dat de rede hem dient, om de Godheid te verwerpen, en zich van alle vooroordeelen te ontslaan.

Is het dan het opperste geluk, een Atheist te worden? Is de Reden ons niet anders gegeven als om juist het punt van de Godheid te verwerpen? Is die reden niet zwak en by naer onnutt in de godloozen, gelyk als in het overichaot der menichen? Het is een vryk, die zich volkommen uitdooft en verdwynt, na dat zy eenige jaren geslikkert heeft: zy ontteekt zich zelve niet als met moerte; men moet een langen tyd afwachten, om genot van haar licht te trekken: zy verdult, na eenige stralen geïspireert te hebben, een invloeding van de lucht; het minste beweeggrad, dat daar aan ontbrekt, sloopt dit gantiche gebouw, en werpt den mensch in de droevigste aller Staaten. Zelfs, schoon zy met meer luister straalt, weert zy de ellende niet, als om dezelve aanteeken, en leevendiger te maken; zy bevrydt den godloose niet, die daar zyn Godheid van maakt, van vreezen, ziekten, en ongenaden, die zy voorziet; zy verlicht niet genoeg, om alle voorwerpen volmaakt te kennen, noch alle zwaarigheden, welke men hem maakt, weg te neemen. Waar toedienen zyn denkheden en begeertens van een gedurend en bestendig geluk, baart de reden dezelve niet anders, als om ons te pynigen, en ons door de begerte van een gewaand voorwerp ongelukkig te maken, en 't welk men nooit zal bezitten? Onderwylen is daar niets wyzer, als een geluk te wenschen, dat geduurzaam is. Het is onbegrypelyk, dat een mensch zich zelve met zo veel gebreken en zwakheden gemaakt heeft: zo hy zich niet anders wilde maken, was hy een vyand van zich zelve. Wyders, hoe had hy deze wil, eer hy in wezen was? Zo hy niet anders konde, hoe zoude hy dan onafhanglyk zyn? Hoedaang heeft hy de kracht gehad om een gebouw, met zo veel volmaakthesen gekroont, te maken? Men kan alle deze zwaarigheden niet weg neemen, als met een hooger begin te erkennen, dat de mensch onnozel, gelukkig en volmaakt geschaapen, en de Reden gegeven heeft, om het te kennen, en zich aan 't zelve te verbinden, ten einde, om zich eeuwig gelukkig te maken.

God, die zo veel wonderdaaden heeft gedaan, heeft daar nooit een uitgevoert om de Atheisten te overtuigen. Waarom dat? om dat de wonderdaaden, die afbreckingen van den loop van de natuur zyn, geen krachtiger bewys voor de Weezendlykheid Gods maaken, als de geregelde loop van de Zon, de bewegingen der heemelen, en de bestendigheid van de aarde, deeze boi, die zich zedert zo veel eeuwen en jaaren staande houd, zonder onderstutting, en zonder pyhaaren, en die geen andere heeft die dezelve in wederwicht houd, als die van den Almachtigen. Het is onnutt, dunkt my, de wetten van de Natuur te schenden, door menichen, die in de nauwkeurige opmerking van hun wetten gantsch geen wysheid, noch een oneindig vermoogen bespeuren. Byaldien daar een Geest is, die 't Heelal bezielt en bestiert, kan men die in zich zelve niet zien, om dat hy een onzichtbaar wezen is. Men kan hem niet (*a priori*) betoogen, om dat hy het eerste begin en d'eerste oorzaak is. Het is onmooglyk deze oorzaak te begrypen, als door

haar uitwerkzelen. Men zal de waereld aanmerkende, aldaarter eenerzyde een onstandvalligheid en verandering vinden, welke zullen bewyzen, dat dezelve niet noödzaaklyk weezendlyk is. Maar, de grootheid van dit gebouw, de gevoelige overestemming der deelen van dit groot Al, de verscheide hoedanigheden der planten, der dieren en menschen, die zich op lie algemeene einde beroepen, niet alleen op de schoonheid, maar op de onderhouding van 't Heelal, wyzen aan, dat daar eenziel is, en een verstandig wezen, dat dezelve gemaakt heeft, en dat van geen mede blinde en onzeekere oorzaak als 't geval is, kan athangen.

Het staat den blinden vry, alle de merkeeken van een drukkery, zo veel 't hem lust, by een te stellen, hy zal dezelve nooit in een genoegzaame nauwkeurige order verzaamelen, om een nette redelaaveling of een gedicht te maken; en men zal zich inbeelden, dat de deelen van de by een gestelde stofse, door ik weet niet wat voor een beginzel van kennis ontbloot, niet nagelaten hebben van alle de schepzelen in een schoone geschiktheid, wat in wy dezelve zien, zedert de eeuwigheid te plaatzen en te onderhouden. Ik beken myn zwakheid, ik kan het zelve niet bevatten, en ik ben verzeekert, dat de Atheisten 't zelve niet better als ik begrypen. Men zal te vergeefs andere bewyzen bytreden, zo deze niet treft. Zy is in 't gebruik, i weet het, ik vermeet my mede niet iets nieuws te zeggen, het volstrekt date onvroomen en goddeloozen zich zelven niet kunnen aanmerken, noch een andere oorzaak van hun weezzen bestemmen, als God, om dat de weezendlykheid Gods aan hun zelve is vast gehecht; hoedaang dan dezelve te ontkennen? Het zy dat daar niet als een lichaam is dat zig beweegt, en ondeelbare deeltjes, die redeneeren, het zy men aan dit lichaam een geest toeveoegt, die 't zelve bezielt, en die denkt, het is altoos evengelyk waar, dat men aan de stofse en haar aaneenvoeging een hooger oorzaak moet bestemmen, welke de bewegingen indrukt en regeert. Men moet zulk met de krachtigste reden zeggen, by aldien de mensch een redelyke ziel heeft. De godloze neemt twee deelen, het een van te twyffelen, en 't ander van zyn twyffelingen, door een vergadering van tegenwerpzelen en zwaarigheden tegen God, te voeden, onder welkers begunstiging hy 't geloof verschuert en uit deze verichudding spruit een halve Ongodslery, moogelyk de gevarelykste van allen.

De twyffeling is geen zyde, die men hier neemen kan; men handelt om een meening, welke in alle eeuwen algemeen aangenomen is, te bestryden; en wil men dezelve aticheuren, om 't gantche menschelyk geslacht in onweetenheid en twyffeling te werpen? Die nieuwsgierige en waaiwyze verlinden arbeiden die dan niet om alle menichen in duinernissen, of in de droevigste aller staaten, welke de onzeckerheid is, te storten? Het is een stysinnigheid van in zyn onweetenheid te blyven, als men een hooger oorzaak, en een klaarblykelyke en gevoelige waarheid aanwyjt. Men moet altyd niet, als het gemeene volk, denken, maar men moet niet al wat het zelve denkt, als een dwarsling verwerpen; het is niet genoeg, dat een meening genoemt zy aan alle menschen, om dezelve te verachten ofte bestrijden. Zode afgezonderde en enzaame weegen aangaamer zyn, zy zyn ter zelve tyd gevarelyk. Men veronachtzaamend verliest zich meenigmaal door zich een nieuwe weg dwars door de wildernissen en gevarelyke plaatzen te baanen. Men zoekt zich te verblinden, en men beklagt zich in 't gevolg, weegens dat God geen licht genoeg geeft. Onderwylen is daar gevaar in de Ongodsdienst om dat, by aldien daar door ongeluck, voor de ongodvruchtigen, een God was, zoude hy het bedrog niet streng genoeg kunnen wreken, dat men hem aandeed. Daar theekt geen wysheid in een eeuwigheid van straffen te wachten, over een zaak, die niet bewysbaar is. Kan men hunne reden vleyen, om dezelve onseibaar te gelooven, na zo veel bewyzen van haare zwakheid en onachtzaamheden, en na dat men zodikmaals de grootste wysgeerigen in de onzeckerheid gezien heeft? Eindelyk de Godheid zich zelve zo gevoelig in den mensch afgemaakt hebbende, moet hy de bewyshelyke zyde, en de zeekerlike overeenkomende met zyn reeden, niet aanneemen, van een God te erkennen, en hem in geest en waarheid te dienen?

De Ongodvruchtige maakt groote zwaarigheden tegens God, dat is het bolwerk dat hy voor zich maakt, en waar achter hy voordeeliger stryd, hy baard monsters, ten einde, om onsbezigt te houden met die te bestryden; maar, de Wysgeerigen hebben toegestiemt, dat als een waarheid baarblyklyk is, men zicht niet meer met de zwaarigheden, die oneindig zyn, moet opkolk te werpen. Heeft de Ongodslery deze onoverkoemelyke zwaarigheden niet? De Wysgeerigen staan toe, dat men geen zuivere ontkenbare voorstelling kan bewyzen. De Ongodslery

OVER GODS WEEZENDLYKHEID.

7

ry is een dezer voorstellingen, men kan ze dan niet bewyzen. De onvrome moet dan zyn onvroomheid nalaten, ter oorzaak van de overweldigende tegenwerpingen, die hem een Christen doet. Zo hy wys is, en rechtmaatig redeneert, moet hy met een gelyke tred voortgaan, zo weegens het schepzel als voor God. Hy ontfangt een meenigte van waarheden in de natuur, welke hy niet als duister kent, en waartegens hy grouwelyke zwaarigheden bevint te zyn, en hy de weezendlykheid van een veel gevoeliger God niet zal willen aannemen, om dat hy de kunst heeft van eenige tegenwerpingen tegen de Godheid te verzamelen of uit te vinden, over welke men zich niet vergenoegt. Daar zit onrechtvaardigheid in, de natuurlyke waarheden zyn minder gewichtig, meer duister, en met meerdere zwaarigheden beladen, als die van de weezendlykheid van een oneindig en eeuwig weezen, waarom dan de eene geloof gegeven, en de anderen verworpen?

Het is niet billyk dat mende Ongodvruchtige altyd verhoort, zyn tegenwerpingen tegen de Godheid met geweld uitventende, en dat men hem niet durf afvraagen, of daar eenige betere zaak is voort te brengen, hy schreeuwt tegens God, om dat hy oneindig is; maar, is hy niet verplicht of een stoffe, of een wydtte, of een tyd en een getal van voortteelingen, die oneindig zyn, toe te staan? Waarom zich tegen een begin gekant, welk men verplicht is goed te keuren? En moet men niet liever zeggen, dat een geestelyk voorwerp oneindig is, als de stoffe, of wydtte? Men vordert mede van den Christen een zo baarbllykelyke betooging van de Godheid, als deze regel van de Reekenkunst: *twee en twee zyn vier*. Maar bewyft men zo klar als dat twee en twee vier zyn, dat de waereld eeuwig is, dat de stoffe zich het wezen gegeven heeft, en dat door de zaamengeloop der ondeelbare deeltjes zich 't Heelal gemaakt heeft? Welke zwaarheid heeft men niet om deze wydtte begrypen, of dit oneindig Leedig, waarin deze ondeelbare deeltjes zweeven! Welk een mochte is 't, te geloven, dat het ondeelbare deeltjes zyn, die in 't oog zien, die in de ooren verstaan, en die in de harflienen, of in eenig ander gedeelte van 't lichaam redeneren! Zyn 't ondeelbare deeltjes, die twistreden om te wachten, of wy van ondeelbare deeltjes zyn zaamengestelt of niet? Waaruit weet men of de waereld eeuwig is? Is 't door de klarheid van de zaak? Maar, in tegendeel schijnt het gebouw des waerelds nieuw genoeg, men klimme op tot haar baaring; heeft men dezelve door overleevering begrepen? Maar, wan-neer heeft deze overleevering een aanvang genomen? Daar waren geen menschen voor de waereld, om dat ze eeuwig is. Zo de Oudvaders deze leere aan hun kinderen gegeven hebben, om ze tot de nakoomelingschap te doen overgaan, waar hebben zy die van geleerd? Hebben zy dezelve van de geenen ge-

leert, die hen voorgegaan waaren? Men zal dusdaanig tot het oneindige en de eeuwigheid weder opklommen. Byaldien men de eeuwigheid aan eenig onderwerp moet toeschryven, is het niet oneindig gemaklyker die aan een geestelyk weezen, alsoan de stoffe, of aan een groot gebouw te hechten van verscheide deelen zaamengestelt? Het volstrekt die zwaarigheden te beteeken, om aan te wyzen, dat de ongodistery; daarvan niet uitgezondert is. En dat het verkeerdelyk is, zich in haar boezem te werpen, om dezelve te ontvluchten, gelyk men zo dikmaals onderstelt.

Het is niet genoeg zwaarigheden te maaken; want, daar is geen mensch, die dezelve tegens de allergevoeligste waarheden niet kan stellen. En byaldien Gods zels dusdaanig een werd, zoude men zyn gevoelens van bedrog beginnen te achterdenken, of de menschelyke geest zoude duizend nieuwe zwaarigheden tegens heur getuigenis baaren. De Atheist is verplicht te bewyzen, dat daar een tegenzegging in de weezendlykheid Gods is, zo daar een tegenzegging in deeze leere is, zoude het onmooglyk zyn, dat het denkbeeld van een God zich in den geest van alle de geslachten en alle menschen vond. Daar is niets ligter, als de tegenzegging of de onmooglykheid van de weezendlykheid van een voorwerp te doen gevoelen; dezelve is de gevoelykste van alle bewyzen, liet gemeen is daar van zo wel als de Wysgeerigen geraakt, hoe zoude het dan gebeurt zyn, dat alle menschen van alle tyden en alle plaatzen gelooft hadden, dat daar een God is? Zo zyn weezendlykheid een baarbllykelyke tegenzegging, insloot, waarom men niet nagelaaten heeft dit denkbeeld te bewaaren, zo haar valscheid gevoelig was? Dit klein getal Atheisten aan te haalen, die zich daar tegen gefestelt hebben, zulx is niet veel zeggen; want het laat niet na waar te zyn, dat alle menschen met een hoofd gebooren worden, alhoewel daar een klein getal van Moniters is, die in de waereld, met twee hoofden beladen, gekomen zyn, niet alleen die geen, die men recht geloovig kan noemen, maar al die soorten van menschen, die niets van God verwachtende waaren, 't zy om dat zy de voorzienigheid of de onsterlykheid, en de weezendlykheid van de ziel, of de wederopstanding der lichaamen, of de Zaaklykheid der straffen en belooningen, in 't andere leeven ontkent hebben, hebben dit denkbeeld gehad. Zo 't zelve zich by alle menschen vind, moet men toestaan dat geen tegenzegging behelst, dat de weezendlykheid van een God zeer mooglyk is, en dat de zelve volmaaktlyk met onze reden overeenkomt.

Dusdaanig moestmēn, in plaats van een schild van de reden tegen God te maaken, alleenlyk dezelve gebruiken om hem te zoeken, te dienen, en te beminnen.

S. 2.

Van de Godlykheid der Schriften van Mozes, en de Prophēten.

MEn maakt zich gemeenlyk een denkbeeld van de Godlykheid, 't welk met zyn gemaatigtheid overeenkomt. Een sterke en woest mensch maakt zyn kracht tot een God, hy geeft dezelve aan God, als een weezendlyke volmaaktheid. De wraakzuchtige beeldt zich een Godheid in, die alleen bezig is, om voorbeeldelyke kastydingen te ontvouwen, hy spreekt niet als van zyn rechtvaardigheid, en van zyn onverzoenelyken haat tegens de godloozen, ten einde, om het recht te hebben van te haasten, en zyn vyanden te vervolgen. Heeft men zachtmoedigheid en medelyden, men ziet in God niet anders, als zyn deugden. Men maakt hem traag om de misdaaden te straffen. God heeft van de cenzinnigheid der menschen niet willen afhangen. Hy heeft wetten verkondigt, welke een rechtvaardig denkbeeld van zyn rechtvaardigheid en barmhartigheid geven, uit vreece, dat de mensch het houten de steenen mocht aanbidden, en men geloofd hem te dienen, met zyn misdaadige hertstochten te vervullen, gelyk de Heidenen zo meenigmaal gedaan hebben. Hy heeft de dienst, die men hem schuldig was te bewyzen, geregeert. De Wet van de Natuur, in de herten van alle menschen gegraveert, zich door de onweetendheid en het verderf van 't hert verdusstert hebbende, heeft hy Prophēten gezonden, om dezelve te herstellen, de menschen uit hun afzonderingen weder te rug te brengen, en hun aandacht op een wyze, welke hem aangenaam was, valt te stellen.

Aan 't hoofd van deze Goddelyke en Prophetische Afgezanten was Mozes, die de cerke een lichaam der wetten, welke hy uit zyn mond ontfangen had, gemaakt heeft, om dezelve aan 't volk Iſraëls na te laaten. Deze Wergeever scheen met een ernst-

haftigheid op alle proeven bekleed te zyn; by aldien hy een volk moet vlejen, 't zelve was het Joodische volk, waar van hy 't Opperhoofd was; maar hy doet begrypen, dat, by aldien God het zelve van alle geslachten des waerelds onderscheiden heeft, om 't zelve bewaarders van zyn Godspraak te maaken, is zulx niet anders als door een zuivere gemaadige liefde. Dit grote geslacht, aan de vleeschelyke belangens gehecht, had zyn lieide niet verdient, noch door haar waardigheid, noch door haar geloove, noch door enige deugd, die 't zelve boven de Egyptenaars en Chaldeers verheft. Mozes konde ten minsten dit volk weegens hun veelvuldige muysterijen in de woestyn spaaren, alwaar zy en haer geslacht niet als van hen bekent waaren, boven al zo hy zich na zyn dood gecert wilde maaken. By aldien hy zyn wetten wilde doen aannemen, en zyn geschiedenis tot aan de nakoomelingschap overbrengen, moet hy onderstilzwijgendheid zyn verbieden, die een gedaante van een zo groote wredeheid hebben, voorby gaan, en die niet dienen konden, als om hem by de vreemdelingen gehaat te maaken, welkers achtig hem niet onverchillend moet zyn. Hy moet als een staatkundig geschiedenischijscher de gebreken van de Aardvaderen verbergen, die de Heiligen en de Vaders van 't geslacht waaren, dewyl, als zy tot een voorbeeld en monster moeten dienen, moet men dezelve als volmaakte menschen bekleeden, in plaats van zo meenigmaal hun schande te ontdekken.

De Beschryvers van 't heilige leeven zouden de pen verlaaten, zo men hen belette, hun Helden met alle deugden, die de eenvoudigen kunnen verblinden, te bekleeden. Mozes had zich zelf en zyn geslacht moeten spaaren; maar, boven alle zyne

menschelyke intichten heen treedende, die het belangen baart, en alleenlyk aan de waarheid verknacht, heft hy zyn gebreken, zyn zonden, die van zyn geslacht, die van zyn voorzaaten en die van 't gantsche geslacht op, waer voor hy schryft. Men kan niet eenenige Geschiedenisbeschryver van dat merkteeken vinden.

Daar was noch een ander glansryker Geschiedenisbeschryver, om dat dezelve een Profeet, en met vermoogen gewapend was om wonderdaaden te doen. Dewyl men verzeekert is, dat het Gods, die de wetten van de natuurgeest heeft, kan men geen mensch zien, die dezelve schent en verandert, zonder te geloven, dathy meteen Godlyk vermoogen bekleed is, en men heeft reden. Mozes doet wonderdaaden in Egypten en in de woestynen, waar door hy 't volk niet kunde misleiden. Zy waren gevoelig, het waaren geen weinigen, die dezelve heimelyk zaagen, en gevuld gingen bekrachten, om de heerlykheid van den Wetgeever of van 't geslacht te onderschraagen. Pharaö had belangen daer by om zich niet te laten bedriegen, 't gantsche volk trok door de roode Zee, de gantsche menigte verzamelde Manna en kwakkelen in de woestynen, en ging den dorst leschen aan den rotssteen, die zy weinig tyds te vooren droog en zonder waater gezien hadden, men kunde noch bespotting lyden, noch het bedrog achterdenken op al die uitkomsten die tot een grondslag en steun aan 't gezag van Mozes dienen.

Wanneer het selfs mooglyk zoude zyn, dat hy de eenvoudigen misleid had, zoude het een ongehoorde wonderdaad zyn, dat hy 't volk Israels uit Egypten geleid had, dat aldaar zedert een zo groot getal van jaaren vastgestelt was, zo dat het hun vryheid 't Godsdienst en God vergeeten had, en 't geen hy een gevestigd juuk had doen afschudden, zonder waapenen, zonder hoofdman of krygsheeld te zyn, zonder veldslaagen te winnen, welke de achtung en liefde van 't volk tot hem mochten trekken, zonder een leeger te hebben, dat in zyn gevuld voorttrok, en dat hy gevuld alle deze talryke meenigte van mannen, vrouwen en kinderen in de woestyn, mede voerde, zonder verlaaten of duizend maalen gesfeenigt te zyn. Daar moest een zekere bovennatuurlyke en doorstraalende zaak geweest zyn, om dusdaanig een geheele meenigte menschen, vrouwen en kinderen, in de ellende en in een schriklyke banlingschap mede te voeren, en dezelve door aanraading en een enkel bevel te verplichten om hem te volgen.

Mozes was niet minder na zyn dood, als in zyn leeven geacht, en zulx zoude een wonderwerk zonder voorbeeld zyn, zo men zich niet overtuigt gevonden had, dat hy een goddelijk ingeblazen mensch was, hy stelde aan 't hoofd van 't volk zyn kinderen niet, om het gebied te behouden, en zyn gezag te handhaaven. Josua wierd het hoofd van 't geslacht, men kunde als toen vry den haat doen blyken tegens een man, die een gantsch geslacht in de woestynen had doen sterven, en die, na een verloop van veertig jaaren, zich vergenoegde van 't selve op de grenzen van een land, dat zo lang beloofd was, te laaten, en 't welke men van de aaloude bewoonders moest winnen. Onderwylen wierd Mozes nooit meer geëert, als na zyn dood; die Jelorschheid, die men meenigmaal tegens zyn perzon gehad hadde, held op; zyn wetten, welke men als onverdraaglyk moest verwerpen, wierden met een diepe eerbiedigheid aangenoomen; men las zyne schriften met zorge; men bewaarden als heilige gedenkteeken, en men nam ze voor een richtsnoer van zyn gedrag en dienst; noch de neiging, welke men tot de Afgodery had, noch de gedruige verzoeking, daar men in was, om den Godsdienst der nabuurrige volken aan te nemen, vermochten iets op de achtbaarheid van deze gelykturven Man. En ichoon men selfs God vergat, liet men niet na van een ondereennemeng der plegigheden, die hy ingestelt had met die der Heidenen, te maaken, om dat men zich niet konde laaten beweegen, om dezelve uit te roejen. De achtbaarheid der andere Propheteen veranderde meenigmaal. Men verwierp te Jerusalem de geenen, die te Samaria predikten, daar waren, voor die grote scheuring, doorstraalende verdeelingen tuschen de Stammen; maar in weewil van de heevigheid en de verschillendheid der Godsdiensten en gebruiken, die zo groot waaren in de verschillende partyen, kwam men altyd over een om Mozes en zyn schriften te achten. Jeroboam, die zo veel belangea had om dezelve te verwerpen, liet niet na heur te ontfangen, en de voortplantingen een langen tyd daar na indezelvle plaats overgevoert, en door de Priesters, die men hen van Assyrië toegezonden had, onderrecht, maatten de wetten aan, welke dit aeloude Opperroofd van den vryen staat, die hen onbekent was, gegeven had. Men moet toetsan, dat men nooit verzeekert kan zyn van de achtbaarheid en de Godlykheid van een boek, by aldien wy 't van die van Mozes niet zyn, door een zo aeloude, zo bestendige en algemeene overleefering, en door ande-

re bewyzen, welke wy zo aantonds aangeroert hebben. Ondertussen, dewyl men zich zomtdys tegen eenig gedeelte van het lichaam, en zomtdys tegens 't geheele lichaam van de Heilige Schrift verheft, is het goed te onderzoeken 't geen men bybrengt, en om zulx met meer ordre te doen, laat ons vyf deelen of vyf zoorten van zaaken, die daar in bevat zyn, onderscheiden.

Eerstelyk, Mozes heeft uitkomsten verhaalt, waar van 't geheugen in zyn tyd uitgewicht was, gelyk de Schepping van de waereld, en de ordre die God in de voortbrenging van 't Heelal waargenoomen heeft. Tweeduizend vier honderd en zestig jaaren waaren, zedert de voortbrenging van dit groot wonderwerk, verstreken, de Zondvloed had in 't geheel de aeloude gedenkteeken begraven. De Jood, die zedert een langen tyd in Egypten in een groote onweetenheid zuchte, was niet zeer bekwaam om een zeeker geheugen van deze daad te bewaaren. God alleen, die gehandelt had, kunde het beleid weeten, dat hy gehouden had; het onderscheid, dat hy van de daagen gemaakt had, en de verdeeling van zyn arbeid, of veel eer van zyn werkingen. Hy was die alleen, die 't aan Mozes kunde verwittigen, en 't kan niet, als door de openbaaring geschieden, dat hy geweest heeft, 't geen daar in een zo grote uitgestrektheid van eeuwen en jaaren voorgevallen was. Dusdaanig is dit eerste gedeelte der schriften van Mozes noodwendig Godlyk.

Men laat niet na het tegendeel te zeggen, men achterdenkt, dat hy niet als enige schriften afgeschreeven heeft, naer het aeloude gebruik, op een groote en korte manier gemaakt, om dat Mozes de Schepping des waerelds en de zonde van Adam verhaalt, zonder zich met de orderte bemoejen, noch de zwaarigheden, die daar uit zeer natuurlyk moesten spruiten, voor te koomen. Hy vertelt zeer wonderlyke zaaken, zo koel, als of hy niets ongemeens zeide.

Deze koelheid van Mozes, welkemen tegenwoordig bestrafft, heeft hem door de Heidenen met verwondering doen aanzien, die de inleiding van Genesij, als een verheven voorbeeld hebben aangemerkt. Mozes voorkomt de lezers niet, hy neemt de zwaarigheden, welche hy voorziet, niet weg, maar deze eenvoudigheid beteekent een mensch, die overtuigt is van de waarheid der daaden, die hy verhaalt, of veel eer is het niet het beleid van God, die noch voor de muggezifters noch voor de Godgeleerden, die zich zelve de achtbaarheid geeven, alle zyn bedryven in de weegschaal te leggen, geschreeven heeft, en aan alles te twyffelen, 't geen boven hun verlichting streeft? Men ziet God meenigmaal op een wonderdaadige, en by gevolge onbegrypelyke wyze handelen, maar, men ziet hem niet, als zeer zeldzaam den menschen reden van zyn doeningen geven, en de zwaarigheden voorkomen, die uit een wonderdaad spruiten, of die de nieuwsgierigheid baard, hy handelt als Meester en Opperste, hy openbaart, 't geen hy noodzaaklyk gelooft om een heilzaam geloove voort te brengen, en weinig ongerust, weegens de stryden, die zich verheffen over de bedryven van zyn al te gevoelig vermoogen, om ontkeint te zyn, vergenoegd hy zich de menschen te verwittigen, 't geen hy voor hen gedaan heeft. Mozes was in den grond met den Goddelijken geest bezield, die hem de Schepping, en de voorgaande uitkomsten openbaarde, of hy was 't niet, zo hy zich verkeerdelyk van een Goddelijke inblatzing beroemt, vervalt zyn Godsdienst, en ter selve tyd het gantsche Joodendom, zonder zich ooit weder op te kunnen rechten. Men moet dan niet alleen een gedeelte zynner schriften verwerpen; maar, men moetze alle uitroejen, en zo hy van Gods geest ingeblazen is, waarom wil men dan niet, dat hy door dezen weg de Schepping van 't Heelal geleert heeft, onbekent zynde aan 't geslacht, waar onder hy geleert heeft, en dat geen eenig mensch niet heeft kunnen geleert hebben, als van God zelve, dewyl daar niet enne getuigen was van de Schepping voor Adam gedaan?

Men moet ten minsten door enige giffing die aeloude gedenkteeken opgraven, waar van men wil dat Mozes de afgeschryver was geweest. Vond hy die geschiedenis, naer de aeloude wyze geschreeven by de Egyptensaren, in welkers wryheid hy opgebracht geweest is, of in de geslachten der Aardsvaderen? Laat ons zien, of wy 't zelve met enige vaste grondslag kunnen gelooven.

De Chaldeërs hadden een groot voordeel om de geheugenis van de Schepping te vereeuwigen, om dat Abraham onder hen gewoont had. Men meet zelfs, dat het van hem was, of veel eer uit Nachor, dat de Gabaiten gesprooten zyn, die volgens de giffing van Salmatiüs, in Mesopotamien woonden, en een beroemde Secte in 't oosten maakten; welkers leering plaats gaf voor byzondere Witten van Mozes, en tot den uitlegging van ver-

OVER GODS WEEZENDLYKHEID.

9

scheide plaatzen van de Schrift, die duifter zyn, kende dienen; maar, zonde in een lange naipooting van muggeziftry te treeden, kent men de Sabaiten niet, waer van sommige hedendaagsche schryvers teegenwoordig de Aeloudheid en Godsdienst weder op-halen, als door de Arabische uitvinders, of door Maimonides, die dezelve afgeschreeven heeft. Niemand is onbekend, dat de Arabieren, ten opperste verdichters, voor de waarheid van een daad niet kunnen intaan, waer over zy niet geschreeven hebben, als vier duizend jaaren, nadat dezelve voorgevalen is. Zy houden staande, dat Abraham te Bacea woonde, en deze stad is niet, als een lange tyd na deze Aardvader gebouwt geweest. Zoroaltres, die de uitvinder hunner Godsdienst was, veel eer als Nachor, is mede zo Aeloud niet als Mozes. Zy houden staande, dat Adam de eerste mensch niet was, maar, een Prophheet, van de Maan nedergedaalt, om de viering van dit geitarnie vast te stellen, en zy schryven hem enige boeken van de Landbouw toe; maar, Seiti, zyn zoon, verliet den Godsdienst van zyn vader, en verwierp de beeldenislen van 't geslachte, waer door, onder de beginstiging van heur invloedingen, men het toekoomende voorzeide. Mozes konde zyn geschiedenis van de Schepping uit hun schriften niet getrokken hebben, zelfs schoon men onderstelde, dat zy zeer aeloud waren. Hy ging in Chaldea niet, men gelooft zels, dat hy zo onkundig was van 't geen daar voorviel, dat men mochte heeft van zich in te beelden dat hy heeft kunnen weeten, dat het gond aldaar goed was.

De Egyptenaaren hadden hem veel nutter kunnen zyn. Zy beteekenden de oudheid van hun oorsprong, zeggende, dat zy uit de aarde gesprooten waren, zy vermenden de geheugenis der aeloude uitkomsten, in pilaaren gegriffier, bewaart te hebben. Mercurius Trismegistes, die deze pilaaren opgerekht heeft, was de eerste bediende van Staat van Osiris, en de Christenen koomten overeen, dat Misrajim, de eerste Koning van Egypten, deze Osiris was, van wien men een God gemaakt heeft. Hy was dan vecl aelouder als Mozes; hy konde uit hem zyn geschiedenis gehaalt hebben, gelyk Manethon, Prieester van Heliopolis, onder de Regeering van Ptolomeus Philadelphus, deede. Daar was mede een aeloud Jaarboek onder de Egyptenaaren, en Mozes hadde deze aeloude gedenkschriften beoefent, dewyl de Schrifthem den lof geest, van in alle de wetenschap der Egyptenaaren opgevoed geweest is zyn.

Het is gemaklyk deze gisling, meer verblindende als de voor-gaande, om ver te werpen; want men weet niet, wie de Mercurius Trismegistes is, en men telde zoodanigen van de tyd van Cicero tot vyf in 't getal. De boeken, die zyn naam voeren, zyn een ondereenmenging van de wysbegeerte van Plato met die der Egyptenaaren. Men heeft daar zels enige waarden van den Godsdienst doen in koomen, alsof men een oog-wit gehad had om 't bedrog gevoeliger te maaken. Men kan niet raaden wat deze mooglyk ingebelde pilaren behelsden, en waar van het ten minsten heel moejelyk valt, om niet onmooglyk te zeggen, van de merkteeken na een lang gevolg van eeuwen uitteleggen. Men verzeekert dat Manethon zyn geschiedenis getrokken heeft van de verbeten pilaren, in het land van Seriad, welke ontfert en in 't Grieksche overgezet gewest, na de zondvloed, en in een Tempel bewaard waren door Agathodemon de tweede van die Mercuriussen; maar, men weet niet, waer 't land van Seriad is, waar in deze pilaren zo langen tyd gestaan hebben. De geschiedenis der Richter sprekt van het land van Seirah, daar Ehud zich verbergde, na dat hy Eglon, de Koning van Moab had omgebracht, en de naam van deze plaats beteekent, dat aldaar een stene gedenkteeken was, 't welk de uitleggers voor een Afgod genomen hebben, maar, dit gedenkteeken was veel eer dat der twaaf stenen door Josua opgerecht, na de doortocht van den Jordaan, en dit land kan zich niet dat van Seriad niet ondereenmengen, 't welk men in Egypten moet zoeken. De pilaren, in dat land voor den Zondvloed opgerekht, konden zonder twyfle de ongestuimigheid der waateren niet wederstaan, die de steden, op 't ierste gebouwt, omver wierpen. Dusdaang is deeze onderstelling verdicht. Het is een andere, als de overzetting in 't Grieksche van de Egyptische Beeldeschriften van deze pilaren; want de Egyptenaaren, jeloersch van hun vaders, en hun taal, sloegen geen acht om dezelve den Grieken te ontleenen, met wien zy geen onderhandeling wilden hebben, en die niet, als een langen tyd na de Zondvloed opgeciert wierden.

Eindelyk, Manethon moet op deze pilaren de geschiedenis der Dynastien van Egypten, zedert de eerste afgeschreven hebben, waar onder men Thoit of Mercurius Trismegistes plaatst, tot aan Alexander de Grote. Deze aanmerking alleen volstrekt, om deze geheele geschiedenis in den Rey der verdicht-

zelest te stellen, om dat het moest zyn dat Thoit de uitkomsten veeler eeuwen beschreeven had, die na hem verstreeken zyn, en waer van men een zo wonderbaar verhaal doet, dat men de jaaren voor de maanden heeft getracht te neemen.

Het aeloude Jaarboek der Egyptenaaren was niet veel zeekerder, als het werk van Manethon, en haer Uitvinder leefde omrent in die zelve tyd, gelyk een geestige muggeziftry toestaat, in weérwil van 't belangen, dat hy heeft, van de aeloudheid van dit werk weder te verheffen. Het is waar, dat men de waereld onder de gedaante van een Ey verbeeldde, welk uit den mond van een mensch kwam, om in te boezemen, dat dezelve door 't Woord geïchaapen is. Maar wie weet, of deze Beeldepraak niet zedert Mozes ingebeeld geweest is, en zedert de onderhandeling, welke de Egyptenaaren zo meenigmaal met de Joden hadden, dewyl zy van Meesters en Dwingelanden hun Bondgenooten wierden. Diogenes Laertius zegt, dat men in dat land staande hield, dat de waereld, welche van een ronde gedaante en verderyk was, gebaart gesueest was, en dat de stoffe het begin van alle zaaken is.

Daar is niet meer overig als te zien, of de Aardvaderen enige boeken of enige gedenkteeken nagelaaten hebben, in welke men het geheugen van de Schepping kan ontdekken. De Joden schryven Abraham een boek van de Schepping toe, 't welk hy uitdruyklyk zaamenstelde, om deze uitkomst te ontwinden, ten geval van de twift redenen, die zich in zyn tyd verheften, over de meerderheid der beginzelen. In der daad, de Sabaiten erkennen hem dusdaang voor den vader hunner Godsdienst, dat zy dezelve *Krij Abraham*, dat is te zeggen, de Godsdienst van Abraham noemten; maar de lezing van 't werk, met zaamenrottende gedachten en doorslependedheden vervult, ondekt daar van de onderstelling.

Eupolemus zegt, dat deze Aardvader in Egypten ging, alwaer hy lange onderhandelingen met de Prietiers van de Zonnestad of Heliopolis had, aan wie hy de sterrekunde leerde; maar, boven dat een zo lang verblyf van Abraham in Egypten en zyn onderhandelingen verdicht zyn, zo speelden zy niet als op de sterrekunde, waar van Mozes geen groot gebruik gemaakt heeft. De Gebooden, zo bekent onder den naam van Noach, die dezelve aan zyn kinderen moet gegeven hebben, waren kort, en zagen niet als op enige zede-plichten. Het boek Enoch was, zegt men, voor den Zondvloed geschreven. Tertullianus en veel andere vaders hebben zich beroemt de Propheetie van dezen Aardvader gelezen te hebben. De Heilige Juda zels heeft enige woorden aangehaalt, van 't werk ontleent, dat zyn naam droeg; maar, men twifreedent niet meer over dit werk. Men staat toe, dat het onderstelt en een langentyd na Mozes gemaakt is. Eindelyk, men klimt weder tot Seth op. Josephus verzeckert, dat deze Aardvader van Adam geleert hebbende, dat de waereld door 't waater en 't vuur vergaan moel, twee pilaren oprechte, de eene van tichelsteenen en d'andere van steenen, waar in hy veel zaaken gesneeden had, om voor het geheugen der menschen te bewaren. Men zeide zels, dat eene dezer pilaren noch in zyn tyd in Syriente zien was, maar, dat is niet, als van booren zeggen.

Een wys Bisshop heeft gegift, dat hy niets ged aan heeft, als het verhaal van Manethon in de voorige stand te brengen, daar de naam van Seth in plaats van Thoit stellende, en Syrien in plaats van het onbekende land van deze geschiedenis schryver. In den grond, de Propheetie van Adam, die aan Seth het oogmerk inblijs van deze pilaren op te rechten, is heel verdacht. Dat oogwit was belachlyk; want, by aldien de waereld zich ooit ontsteekt, is daar geen pilaar, die 't geweld van de vlammen, die dezelve in d'ache leggen, kunnen wederstaan. Het is niet veel minder moejelyk te begrypen, dat de eene de waateren van den Zondvloed wederstaan heeft, en dat de merkteeken, die men aldaar gespurt heeft, zich bewaard hebben, en als zulkx al waar was, moetmen raaden, dat Seth de geschiedenis van de Schepping aldaar gegraveert had, 't geen men niet weet.

Aan wat zyde men zich keert, kan men geen eenig gedenkschrift, dat Mozes heeft kunnen nalchryven, ontdekken. Muscus Orpheus, zo vermaart by de Grieken, leefde ten allerhoogten ten tyde van Gideon. Sanchoniaton, die Geschiedenis-chryver der Pheniciers, kan niet veel aelouder zyn, als deze Helden van 't Heidendom, om dat zy hem in zyn werk hielpen; maar, men doet hem veel laeger afdaalen, en zyn werk draagt zo veel teekenen van valscheid, dat men hem niet als een wettig gedeelte kan geven. De Chaldeërs, groote sterrekrykers zynde, hebben niets over de Schepping geschreven. De Egyptenaaren kenden dezelve niet beter als de andere volken; hunne pilaren eenmaal omver gewerpen zynde, ontdekt

dekt men niet een eenig sluk, waar mede Mozes zich heeft kunnen behelpen. De Aartsvaderen hebben niet een eenig boek geschreven; dat men onder hun naam gemeen gemaakt heeft, waaren niet anders als werken van eenige bedriegers. Het blykt dan niet dat Mozes gedenkschriften naer de aeloude wyze gemaakt, ageschreven heeft. Hy kan geen hulp getrokken gehad hebben, als uit de mondelyke overleevering, welke nooit uitvoerlyk noch zeeker genoeg is, om de grondslag van 't geloope te zyn. Handelende van een uitkomst, welke God alleen kent, en hy alleen voortgebracht heeft, moet men daar uit besluiten, dat Mozes niet anders geschreven heeft, als over de openbaaring, die God aan hem gedaan heeft.

Ten tweeden, Mozes heeft wetten verkondigt, welke hy van God op den Berg Sinai ontfangen heeft, om de opmerking van 't Joodische volk te regelen. Men komt genoeg overeen, dat deze wetten door Mozes geschreven zyn, in de uitvoering der beveelen, die hy van God ontfangen had. Deze man had wonderwerken, die hy beval aan de Zee, rotzen en winden. Hy bewees volkoomlyk zyn beroeping aan 't volk, dat hem volgde, en dit volk zoude hem na zyn dood vervloekt, ten minsten gehaat hebben, en de schriften, waar in hy hun schande, en de opperste stricte wetten gegraveert had, verbrand hebben, zo 't niet verzekert geweest was, om dat het gezien had, dat dezelve Godlyk waren.

Wyders, wie zoude Wetten kunnen geeven onder den naam van Mozes? En in welke tyd zoude men 't gedaan hebben? Het staat aan die geenen, die zich tegens een overlevering van twee of drie duizend jaaren stellen, 't selve te bewyzen, gelyk wy zullen verplicht zyn te beweeren tegens de Decaden van Titus Livius, of de Aeneas van Virgilius voort te brengen, by aldiens wy tegens 't gewoelen der haerkloovers staande houden, dat die werken door die Uitvinders, waar van zy de naam draagen, niet zaamengestelt geweest zyn. men moet een grote achtbaarheid hebben, om nieuwe wetten te doen ontfangen, welke zo streng en reegelrecht tegens de afgodery aankanten, voor welke 't volk een sonderinge neiging had; en, wie zoude dat gezag kunnen hebben? Wy zien niet als de Helden van 't Joodendom, aan wie men zulks kan geven. Maar, waarom die wetten Mozes ontñoomen, om dezelve aan Josua of aan Gedeon te geven, zo 't niet om 't vermaak geschied van een algemeen opgevat gevoelen te bestryden? By aldiende Uitvinder derzer wetten in Judea geleefd heeft, als het volk aldaar geweest was, is het zedevormig onmooglyk, dat hy dezelve heeft kunnen doen doorgaan. De Roomliche Raad had reeden de wetten te doen verbranden, welke men in 't graf van Numa gevonden had. Noch de achtung, welke men voor den Vorst als Wettegever had, noch de waarichynlykheid, dat deze wetten zyn werk waaren, konden het befluit van den Raad wederhouden, 't welk verstandig is, om dat zy nergens anders toe bekwaam waaren, als onruiten in den staat te verwekken, waar van de gewoontens verandert waaren. Wanneer men de geleegendheid van 't Joodische volk in hun land aantmerkt, zal men zien, dat het veel gevaarlyker was, daar wetten, onder den naam van Mozes, voort te brengen, als nieuwe in te stellen. Hy moet de verdeeling der stammen regelen en het land van een scheiden. Men weet dat daar niets meer eigen is om de dochteren te beroeren, en dat dit deeltje alleen zoude volstrekt hebben, om den Wettegever te doen verwerpen, en hem te lasten heenigen. Hy moet aan de vastgestelde volken nieuwe geregelheden geven, welke hen haatelyk maakten by hun nabuuren, die meenigmaal somachtig als zy waaren, om dat men beval hen uit te roejen. Een wettegever in Judea, zoude diergelyke beveelen niet gemaakt hebben, als onder Salomon of David, en men weet dat zy ongelyk aelouder waaren. Hy vestigde een geheele nieuwe opmerking en Godsdienst, welke van alle de Godsdiensten des waerelds verschilde. Eengeiteelyk, die den Godsdienst van 't land en de omleggenden had wilien veranderen, zoude zich weegens 't burgerlyk wel gewacht, en aan de verdeeling van haar land niet geroert hebben, een ongeiteelyk, die deze verdeeling had wilien maaken, zoude niet beitaan hebben, van de regeerende Godsdienst te beleedigen en om ver te werpen, om daar een ander, die voor de volken onderdrukkend was, te vestigen; want noch wij, noch onze vaders hebben dit juk kunnen draagen. Men ontziet d'een of d'ander in deze zooten van onderneemingen, en zo men zulx niet doet, moet men ten minsten met een achtbaarheid bekleed zyn, welke men in geen anderen als Mozes kan erkennen, dusdaanig is men verplicht hem dezelve te laaten.

Men bepaalt somtyds de Schrift van Mozes in zyn wetten, en men wil, dat al 't geen het Wet-boek behelst, van een

vreemde hand komt, maar, men moet ten minsten een derde deeljen daar van uitzonderen, welk de Godspraaken besluit, uitgesproken om den Messias te beteeken, en den tyd van zyn komite te bevestigen; men moet Jesu Christus gelooven, die de ongelooigen tot Mozes wist, om dat hy van hem geschreven heeft, en die zyn Leerlingen, naer Emous gaande, onderwyzing met Mozes, de cerste aller Propheten, aanving hen de groote verborgentheden van 't Christendom te ontdekken. *Wij hebben den geen gevonden, waar van Mozes in de wet geschreven heeft,* zeide Nathaniel tot Philippus. Het is heel fijn te willen zyn, en vermeet te gissen, dat men begoert, dat Jesu Christus en de Apostelen schriften onder den naam van Mozes aangehaalt hebben, die niet van hem waaren, omdat zy geen muggeziftryen hebben onderwezen. Gelukkig is die eeuw, waar in die Godegeerden gebooren worden, die het Christendom baart, om nieuwe waarden zo wel in de Godsdienst als in het fijne oordeel te ontdekken! *Wij zullen minder bekwaamen veel minder floutmoedig altyd aan Mozes geven, 't geen Jesu Christus en zyn Apostelen hem toegeschreven hebben.*

Men twilt voornaamlyk tegen de geschiedenis en de uitkomsten inde vyfboeken van Mozes besloten, men vermeent, dat hy, alle de hoedaanigheden van een Wettegever hebbende, niet naliet in zyn vryen staat Geheimchryvers van Staat te stellen, gelyk als hy in Egypten gezien had, aan wie hy de gemeene Registers toovertrouwde, en dat zy die geenen waaren, die men Propheeten noemde, om dat deze bepaaling niets beteekent, als Redenkavelen, en de bediening van Redeneerde waerneemen, die alle de bedryven van Mozes, de Richteren en Koningen befchreeven hebben. Mozes verschaft deze gedachten, die men als nieuw voortgebracht heeft; want hy vertaalt, dat Josua de Amalekiten verlaagen hebbende, de Eeuwige tot Mozes zeide, *seloff di ter gedachtemis in het boek.* Ziet daar van Mozes, van Gods weegen, belast de uitkomsten, veldslagen, en overwinningen te befchryven, uit vrees, dat het gehuegen derzelve mocht uitgewicht worden. En wat was dit boek, waar in den gewonne Veldslag op Amalek moest bechreven werden? Dat was dat van Exodus, daar men dezelve noch hedenags leeft, en waar in Mozes de uitkomsten beteekent, na de redenmaatigheid, dat zy vervult wierdep.

Laat men vry zeggen, dat men hier aan Mozes de hoedaanighed van een bekwaam Wettegever niet toeschryft, om daar door eindelyk die van een van God ingeblaazen man te vernietigen, men onderzoekt geen oorsprong van den naam van een verafgelegen Profeet als om geleegendheid te vinden, daar van Redeneerde te maaken, die gewend zyn te spreken of te schryven van de Geheimchryvers van Staat, die onder de afgodiche Koningen geleefd, en hun Registers bewaard hebben. Zo veel Propheeten te maaken, zulks is in den naam verbyteren, oft dezelve verachtelyk te maaken. De Propheeten, die in Samaris en Jerusalem gewoond hebben, waren geen Geheimchryvers der afgodiche Koningen, die hen vervolgden, en men vind in dezelve plaats bewaarders van de gemeene Registers, die nooit Propheeten geweest zyn. Men ondermenigt dan verkeerdelyk deze twee bedieningen, de eene Staatkundig en de andere Godlyk zynde, en men doet derzelver oorsprong noch verkeerdelyker weder tot Mozes opklommen, om hem een gedeele zyn werken te ontnemen, dewyl 't in geen enige phas van zyn schriften blykt, dat hy de Schryvers van de Egyptenaaren ontbent heeft. In plats van hunne gewoontens te vergoeden, stelde hy tegenstrydig in, ten einde om de denking van de wederkeering te doen verdwynen, wieke de overeenkomst der wetten had kunnen voortbrengen. Eindelyk blykt het uit zyn eige getuigenis, dat het niet verdacht kan zyn, 't geen hem God beval te schryven, en hy zyn beveelen uitvoerde.

De enige oorzaak, welke men te regt met Mozes kan betwisten, zyn kleine omhandigheden, welke hy in zyn schriften niet kan uitgeflossen hebben. Men beeld zich by voorbeeld in, dathy in Chaldeen moet gegaan zyn, om te weeten dat het goud goed was, en ons 't zelve leeren, gelyk hy in zyn beschryving van 't aardsche Paradys doet. Om welke reden men de herstelling van 't Wetboek aan den Prieester, die uit dat Land gezonden was, toeschryft, om de geenen te onderrechten, die men in Samarien overgevoert had, om het zelve weder te hevolken. Daar zyn steden, welkers namen zich in de schriften van Mozes laten vinden, en niet als na zyn dood gebouwt zyn. Eindelyk is zyn dood aldaar in het einde van Deuteronomium verhaalt. De cerste dezer tegenwerpingen is niet aantreklyk; want het is niet te verwonderen, dat Mozes, die zolang in Egypten geweest, en in hun weetenschap-

pen opgevoerd was, aldaar geleert had, dat daar zeer fijn goud in het Koningryk van Ormus was, en men merkt mede zonder moeite aan, dat het meestē gedeelte der steden en Landschappen van de kantreykering in den text overgegaan zyn, men gevoelt zelfs noch dikmaals een Parenthesis, waar in die namen in het begin gesloten waaren. Eindelyk de dood van deze Wetgever, in't einde van zyn laatste boek uitgebreid, geeft niet de minste aanhoof aan't overige. Men bevroed lichtlyk, dat het een byvoeging is; of zy Godlyk, of van Josua, of van

een andere hand is, de zaak is van geen aangelegenhed, dewyl dezelve niet anders als een geschiedenis in zeer weinig woorden beftit: om dat dezelve daar noch Hoofddeel noch vaarzen had, is het niet te verwonderen, dat dit verhaal, in het einde der boeken van Mozes ingefloten, om zyn geschiedenis te voltrekken, tenlaatsten in 't lichaam van't werk ingetreden is, en zich met het overige onder een gemengt heeft.

§. 3.

Van de Ingeevings, en de Schriften der andere Profeeten.

Men had veel minder moeite om de andere Profeeten te kennen, om dat daar bestendige en zeeckere Reegels waaren, om hen te onderscheiden. De Jooden, die overal de achtbaarheid van hun Sanhedrim poogten te verheffen, houden staande, dat zy 't was, die van de beroeping der Profeeten oordeelde; en die door haer oplossingen den geenen met den vingeraanwees, dien men moet gelooven of verwerpen. Noot is de achtbaarheid van een onfeilbare Kerk noodzaaklyker geweest, als in deze legelegenhed. Daar waaren valsche Profeeten, die zich zelve lieten omkoopen of verschrikken door de achtbaarheid der Vorsten, en die de volkeren mitleidden. Samaria verbrak het juk, dat Jeremias op zyn schouderen legghad. hy wilde daar docht het volk vlejen met de zachte hoop, dat de regeering van Nebucadnozor binnen twee jaaren zoude eindigen, 't geen valschi bevonden wierd. De Sanhedrim had een groot belang in het stremmen van diergelyke ongeregeldheden, die de waarheid verduisteren. Het ichein zels, dat God daar verplicht was tot de vertroosting en het heil van zyn volk. Maar de Godheid dwingt zich, door onze denkbeelden niet te vrederen, tot het wel zyn der menichen, door redenmatige weegen te voorzien, laat zy alle de geenen in afzondering gaan, die zich willen verderven, dezelve verwerpende. De bediening der Profeeten hangt van de Kerk niet af. Zy spraken in den naam Gods, wiens gezag veel groter was, als die van den Sanhedrim, en zy hadden volstrekte merkteeken, om zich voor onafhanglyk van de oplossingen van de grooten Raad te doen kennen. Ik zal niets als het voorbeeld van Jeremias aanhalen. Deze Profeet klaagde zeer bitterlyk, datmen, in plaats van naér hem te hooren, vroeg. *Waar is het woord Gods?* Verre van daar van zyn beroeping van de gemeene bediening te trekken, riep hy van Gods weegen uit. *Wee de Herders die de kudde van haer weide vernielen en verstrooien.* Paschur, de zoon van een Offerpriester en Oppropziender van Gods huis, wierp dezen Profeet in de gevangenis, wiens voorzeggingen hem mishaagden. Zoude hy het tegens de oplossing van den Sanhedrim hebben durven doen, waar aan Jeremias zedert een lange tyd bekent was? Eindelyk de Offerpriesters en valsche Profeeten die haer gehoorzaam waaren, spraken tot het gantiche volk, roepende, *Dise mensch verdient de dood; want hy heeft tegen deze stad gepropheeteert.* En't was het volk, dat zich tegens het voornis van de Offerpriesters aankantende, uitprak, dat Jeremias niet ter dood gedoemd moet worden, om dat hy een Profeet van den Heere was. De Profeeten predikten dan in weerwil van den Sanhedrim. Deze raad telde zich zomryds tegens hun achtbaarheid, en wilde hen tot de uiterste straffen doemen. Het volk smeide een gantich tegenstrydig oordeel, en veel zeekerder als dat van de Kerk, en luisterde naér de geenen, die de Sanhedrim had verbannen. Daar waaren driemerkteeken, door welke het gemaklyk washen te kennen.

Eerstelyk *de wet van Mozes*, dewyl men overtuigt was, dat deze Profeet dezelve van Gods hand ontfangen had; van 't oogenblik, dat men een mensch zag, die zich van een zo heilige reegel afzonderde, doemde men hem, als een bedrieger. Valsche Profeeten ontdeekten zich voor al, dewyl zy de Afgodery poogden in te voeren, dewyl daar geen baarblyklyker aangeweze leere als die van de eenigheid van een God, en de viering der beelden en van alle schepzelen strenglyk gedoemt was, moet al wie onder voorwendsel van een Goddelyke openbaaring de Afgodendienst bevestigde, met de dood gestraft worden. Het was een andere de uiterste strafwaardige misdaad, de Godsdienst, en de zeden in het Wetboek beschreeven, te willen vernietigen. De dwaaling en de Afgodery maakten dan een gevoelig merkteeken van onderscheid tuschen de valsche en ware Profeeten. Men moet alleen aannmerken, dat de Offerpriesters, steunende op de uitmuntendheid hunner voor-

rechten en wet, menigmaal de zaaken hoonden. Zy wilden Jeremias ombrengen, om dat hy tegens de Stad propheeteerde, als of Jerusalem en haar Tempel, in weerwil van haer zonden, eeuwig hadden moeten bestaan. Zy verdoemde Jesu Christus, om dat hy de wet wilde vernietigen, geen acht geslagen hebende, dat de Profeeten, die de oude zeden van Mozes door hun gezag bevestigden, ter zelver tyd inboezemden, dat zy van den Messias moesten vernietigt worden.

Men kende daar en boven de ware Profeeten door de vervulling van hun Godspraaken; God had dit merkteeken geveft, beveelende, dat men den geenen, die valschelyk voorziden, als bedriegers zoude verwerpen. Het is de onachtzaamheid, die de menschen voor dit merkteeken gehad hebben, welke een zo groot getal van bedriegers heeft doen vergoeden, en de Godspraaken van 't Heidendom bekrachtigen; by aldien men een verzameling der voorzeggingen, van de Waarzeggers en Heidensche Profeeten gemaakt, en dezelve nauwkeurig tegens den anderen bespiegeld had, met alle de uitkomsten, welke zy voorzag hadden; byaldien men in plaats van aan de letter te helpen, om een vervulling, onder begunstiging van een lijtige uitlegging, te vinden, zoude men alleen aan de bepaalingen van den Profeet verknocht zyn, zo men in plaats van zich zelve te bedriegen, of zich, door enige uitkomst by geval gebeurt, te laten verblinden, of met geestigheid voorzien, alle valsche voorzeggingen op een reekeining gezet had. Eindelyk, by aldien men de bedriegers niet de doof gestraft had, na een strenge onderrichting van hun Proces, zouden de menschen zich van duizend bedriegelykheden bewryd hebben, en hedendaags meer honderd zwaarigheden niet belemmert zyn, welke men tegens de Godsdienst, en de Profeeten van den leevendigen God maakt.

Dewyl die Profeeten menigmaal na by zynde uitkomsten beteeken, en het licht viel die uitkomiten te bcoessien, had men een zecker teeken, om de geenen te kennen, die van God afgezonden waaren. Boven dit onfeilbaar merkeeken van onderscheid, kan men drie zaaken aanmerken, welche waardig zyn, dat men daar op acht flaat:

Eerstelyk, de overeenkomst, welke onder deze Profeeten was, zy hebben niet alleen een en 't zelve oogwit, dat is om de volkeren tot den dienst van den waaren God te geleiden, door de vreeze van de onheilen, die geburen moesten; maar men ziet menigmaal twee Profeeten van elkanderen ver af zynde, die noch gemeenschap noch onderhandeling met den anderen konden hebben, in dezelve tyd dezelve uitkomst voorzeggen. Ezechiel propheeteerde aan den oever van de vloed Chabor, daar hy naér toe gevoert was. Jeremias, zeer ver van hem afgescheiden, predikte langs de straten en in de gevangenissen van Jerusalem. De een en d'ander deden in deze grote afgelegenhed van plaats voorzeggingen, die volmaaktelyk overeenkwamen, en zich door de verwoesting van Jerusalem vervuld vonden. Het was onmooglyk, dat die menichen, zo ver afgescheiden in plaatzen en centyd, als wanneer de handel zeldzaam en moeilyk was, hunne voorzeggingen hebben doen overeenstemmen, en het konde niet als een en dezelve geest zyn, die hen evenmatig bezielde, en die over de uitkomsten voorzittende, dezelve aan d'en en d'ander konde ontdekken.

Men zoude deze Profeeten kunnen achterdenken, van den ondergang van Jerusalem te hebben voorzien, die naér by was. De zonden van 't volk, en de onzachlyke macht van Nebucadnozor waaren by naér zeeckere voortekenken; maar men ziet die zelve Profeeten, tot in vreemde en verafgelede Hooven doordringen, daar zy noch geleegenhed, noch onderhandeling hadden en daar zy de heimelyke worm, die hen knaagde, noch de oorsprongen van hun naérby zynde val niet ontdeken konden. Wie zou geloofd hebben, dat, gedurende Ne-

bucadnozor Judea verwoeste, in het zelve jaar een Vorst moest geboren worden, genaamt Cyrus, die deze heerschappy zoude omverwerpen, en de verlosser van die zelve Joden, die men verdrukte, zoudje worden. Laat men de geboorte van Cyrus by de Heidense Geschiedenis schryvers onderzoeken, men zal daar niets zien; 't welk kan doen vertrouwen, 't geen in 't gevolg gebeurde. Onderwylen vind men, tot den naam toe van deze Vorst, in de Prophetien, en hy was daar over verzet, als hy dezelve met zyn oogen las. Die zelve Propheten drongen door tot de verwoestingen, daar Egypten mede gedreigt was, en maakten aan dat volk en die Koningen bekent, wat zy te vreezen hadden. Tyrus, zo trots en ryk, door haar koophandel, kende haar noodlot in de Heilige Schriftuuren lezen. Men voorzeide dan niet alleenig de naer by zynde uitkomsten, die op het Joodse geslacht zagen; de Prophetische dooritraffingen strekten zich tot de vreemde Afgodisten uit, met wie men de minste handel niet dreef, en de Godsspraken, die op deze ongelooivigen zagen, wierden met de zelve uitvoerlykheid vervult, als die, welke Jerusalem met haar verwoesting dreigden.

Eindelyk hielden zich de Propheten niet op, met de naer by zynde uitkomsten, zy breiden hun verlichtingen over de toekomende eeuwen uit, en drongen dezelve tot door de verafgelegenste tyden, om de voornamste omstandigheden van de geboorte, het leven en de dood van den Messias te verkondigen. Het was een gewis bewys van hun ingeving voor Daniel, de zeventig weken van de gevangenis vervult, en Cyrus het werktyg van de verlossing te zien, gelyk hy voorzag had. Maar dit is noch klaarder en gevoeliger voor my, alle de arbeude Godsspraken der Propheten op een zo gevoelige wyze door Jesus Christus vervult te zien. God, al-leen de Meester der uitkomsten, kende voorzien, en vele eeuwen van te vooren zaaken voorzeggen, welke men toevallen noemt, en niet gewis als voor hem zyn, om dat zy van zyn vermoegen en wil afhangen.

Behalven de Wet van Mozes en de voorzeggingen maakten de wonderdaaden een derde merkteeken, waer aan men de ware Propheten kende. Zy deden ze niet alleen, om dat in der daad de wonderdaaden niet noodzaaklyk waaren om hun beroeping te bekrachten, maar, men moet ten minsten dit merkteeken van de Godheid in den perfoon diergenen erkennen, die de Wet van de Natuur veranderde, de schaduw van de Zon te rug deed gaan, den Hemel toesloot, en opende, de dooden opwekte, de melaatschen geneesde, het Altaar van Samaria omverwierp, en zich door diergeleyke wonderdaaden beroemt maakte.

De Joden hebben de Prophetien van zekere omstandigheden doen afhangen, van de geboorte in Judea, van de goedheid, van de gemaatigdheid, van de rykdommen en de toevlucht, zy begeerden geen arme, noch vreemde Profeet, of die van een zwakke natuur was; maar, zy zyn onze Rechters niet, en wy zyn niet verplicht hun denkbeelden te volgen, om dat wy daar andere in de Heilige Schriftuuren vinden. Daniel was een vreemdeling, om dat hy in Chaldea geboren was, en aan 't Hof der Koningen leefde. Amos was een veehoeder. Dusdaaghwaaren, noch de geboorte, noch de rykdommen, noch de cenzaamheid noodig om Propheten te maken. zy waren zels niet altoos in deschool der Propheten opgebracht. want voor Salomon zag men niet een dezer schoolen in Judea, en hy is mooglyk de eerste Stichter daar van geweest. Daar waren mede geen schoolen in Assyriën, alwaar de tien stammen overgevoert waaren. Eindelyk, men leerden in deze schoolen niet het toekomende voorzeggen. De kennisse van toekomende uitkomsten is noch kundt, noch wetenschap, die van meesters geleerd kan werden. Men moet dezelve uit de boezem Godshalen, en die wijsheid van den Heenel doen nederdaalen. Deze schoolen in zommige steeden opgericht, die de stam van Levi toebehoorden, dienden om de jeugd in de Godvruchtigheid, en in een nauwkeurige kennis der plechtigheden en geboden van de wet op te brengen. Daar waren somtyds onder dat jong volks dichters, die door een soort van inblaazingen van den Heiligen Geest lofzangen ter ere Gods zaamstelden, en men Zong de zelve op werktuigen tot dat gebruik geschikt. Men maakte zeer veel werks van deze zaamgestelde stukken door de kinderen der Propheten, en mooglyk, dat men daar van zommigen onder de Psalmen Davids in gevoegd heeft. God trok somtyds deze Propheten van deze schoolen, alwaar men geleert had, de wet en de reegels van een nauwkeurige Godvruchtigheid te oefenen. Maar, men moet niet besluiten dat men daar leerde prophetizeeren door beleid en kundt, en dat daar Meesters waaren gestelt, om de jeugd door

valische waarschynlykheden van een inblaazing van den Heiligen Geest in geving, het volk te leeren bedriegen.

Men neant toevlucht tot de wonderdaaden, en men beeld zich in, dat zy noodzaaklyk waaren, om de tegenwoordigheid Gods aan de Propheten gevoelig te maken. de Jooden Ichryven alle de Prophetische Openbaaringen aan de Engelen toe, om dat yder Profeet zyn huisengel had, die hem de Godsspraken van God kwam aandien. Zy zeggen zelfs dat de ladder Jacobs' het school der Propheten verbeeldde, die niet als door den dienst van deze opklimmende en nederdaalende geesten onderrecht wierden. Men kan niet ontkennen, dat Daniel tot den Engel Gabrieel sprak; maar, men heeft ongelyk van een algemeen gevolg uit eenige byzondere verschyningen te trekken, en staande te houden, dat God altyd door de Engelen sprak, om dat hy 't enige maaten gedaan heeft. Men gelooft mede, dat een doorstraalend licht in de ingegevenen de komst van God aanzide, en hen bereidde om zyn indrukzelen te ontfangen; maar, ik zie niet dat dit licht in de Schriftuur blykt, noch dat de Propheten zich beroumt hebben, van 't zelve te hebben ontfangen, of dat zy gewacht hebben, tot dat het zelve voor hun oogen straalde, alvorens in de bedieningen van hun ampt te treeden. God sprak somtyds, gelyk hy aan Samuel in zyn ecclie jeugd deed, en daar door is 't dat de Jooden *baer dochter van den stem* ontleent hebben, welke op de Propheten gevolgt is, en hun verliesgeboet heeft. Zy verhaalen daar van honderd verdachte zaaken. De gezichten der Propheten vielen mede altyd in hun inbeeldingen voor. Het huwlyk van Hofca zoodi schandelyk zyn, zo 't zelve daadlyk was, en het moet zyn, dat God een nieuwe wonderdaad gedaan had, om aan Abraham het vermaak te geven, starren aan het uitspanzel te zien, terwyl de Zon, die niet als eenigen tyd daar na onderging, noch scheen. Het moet dan zyn, dat God op de inbeelding der Propheten werkt, om aldaar alle die voorwerpen af te maulen, en op de ziel, om hen de toekomende uitkomsten, of de dreigementen te doen weeten, welke zy het volk en de Koningen moesten verkondigen. Deze werking op de ziel valt de Godheid gemaaklyk, die dezelve geschaepen heeft, en met dezelve gemaklykheid op de geesten als wel op de lichaamen moet werken. Zy kenden lichelyk dit indrukzel, hoe geheim 't zelve mocht zyn, om dat zy daar een bovengemeene en bovennatuuriyke zaak aanmerkten. Zy riepen gemeenlyk uit, dat *de hand Gods op hen was*, om te beteekenen, dat het indrukzel van de Godheid gevoelig, leevendig en krachtig was. Wy zullen aanwijzen, sprekende van de ingeving der Apostelen en Evangelisten, dat daar niets is, 't geen men niet zonder moeite kan begrijpen, om dat, als men een weezendlykheid Gods, die den mensch voortgebracht heeft, begrepen heeft, men gedwongen is toetsaan, dat de Schepper overal de vermogen van de ziel, die hy voortgebracht heeft, werken kan, aldaar bewegingen verweken, en aan dezelve lichten mededeelen, die de gevoelige voorwerpen niet kunnen voortbrengen. Byaldien de menichen onderling hun denkingen mededeelen, waarom zou men dan willen, dat God zyn denkbeelden aan den mensch op een veel geslyker en volmaakter wyze niet konde mededeelen? God werkte somtyds zo wel op de zinnen der Propheten, als op de ziel; maar de inwendige openbaaring was altyd noodzaaklyk. Hoe kunstig het indrukzel van de Godheid was, veranderde zy de geleegendheid van de ziel niet, en wierp de zelve in geen verrukkingen, die naer by de drolligheid kwaamen, en het merkteeken der Heidense Propheten was. Ik ben verzeckert, dat die vervoeringen, die verdraajingen van 't lichaam, en die uitwaafzeningen van de reden, al te zaam uitgevonde bedriegeryen waaren, om den geest der omstaanders te bereiden, en te doen gelooven, dat de aannadering van de Godin geweldige ontroeringen veroorzaakte. Men kauwden Lauwrier, en men bereide mooglyk enige dranken, die bekwaam waren om 't bloed en de inbeelding te verhitten, ten einde om zeekrider den geenen te bedriegen, die daar kwaamen om misleid te worden. Men behoeft dan niet te zeggen, dat de duivel niet als op de zinnen en de inbeelding kunnen de werken, de Propheten half dwaas maakte, in plaats dat God, onmiddelyk tot in de ziel doordringende, dezelve zachtlyk verlichtte, en zyne bedienden op een zachte en redenmaatige wyze deed spreken. Men doet de duivel te veel zaaken uitvoeren, en 't is onnooid toevlucht tot hem te neemen, om zyn 't eenemaal menschelyke bedriegeryen te ontdekken. De bergbootzen, ontdekt den daar door zich zelve. Men kendt het onderscheid van hun Propheten, en dier greenen van den leevendigen God, die zonder die schandelyke ontroeringen spraken.

ken. Het voorbeeld van Saül, die, voor Prophetcet in de tegenwoordigheid van Samuel speelende, den tyd van een dag en een nacht naakt bleef, bewyft niet dat de Goddelyke ingeving den geenen genoegzaam vervoerde, die daar van aangedaan waaren, om hen te verplichten buitenspoorgheden te doen, want, God had deze Vorst alreeds verwurpen, en hy liet toe, dat hy zyn schande liet zien, ten einde, om daar door de achtung, welke men voor hem had, te verminderen: hy gevoelde wel eenige buitengemeene beweeging van Najoth, die uit deed roepen, *is Saül onder de Propheteen!* maar, God liet hem ter zelve tyd zich zelve onteeren, zich in een onbetrouwlyke en schandelyke staat stellende. Jesaias ontving een bevel van God van *naks* te wandelen, en men kan niet zeggen, dat zulks in de inbeelding van den Profeet geschiedde, om dat het zelve een gevoelig zinnebeeld was, waar door hy wilde onderrichten, dat de Egyptenaaren in 't kort door hun vyanden zouden overwonnen en uitgeschud worden. Maar, hy drukt zich zelve uit, waar in deze naaktheid bestond. Hy had alleenlyk zyn schoenen, en een zak die hy om zyn lenden droeg, afgedaan. Hem was noch een omhangrok, of zyn gewoonlyke kleederen, overig, om dat hy niet t'eenemaal met een zak bedekt was. Eindelyk Jeremias en Daniel verschenen somtyds verschrikt, door de voorwerpen die God hun vertoonden, ontstelt: maar deze verschrikking ontnam hen 't gebruik van de reden niet, en dit is een nieuw bewys, 't welk wy van de ingeving der Propheteen hebben. De menschen beelden zich in, dat de Godheid niet kan tusschen koomen noch op den mensch werken zonder zyn lichaam en zyn ziel te verschudden. Maar, in tegendeel werkt hy op een eenvoudige wyze, en vernoegt zich met een nieuwe trap van verlichting te gheven, welke men niet natuurlyk konde verkrygen. Men heeft plaats de verrukkingen van bedrog te achterdenken, of ten allerminsten, datmen niet spreekt als door een hitzigheid van een inbeelding, die beroert geweest is, en waar van 't geval het overige uitvoert. Maar, als men wyze en geruite mannen ziet, die met koelen moed de uitkomsten, in een lange toekomende tyd verborgen, ontdekken, heeft men plaats te gelooven, dat zy zich zelven, over de inwendige beweegingen, die zy gevoelt hebben, niet bedroogen hebben, om dat hun lichts en gerustheids genoeg overgebleeven is, om 't zelve te onderscheiden. Men moet oordeelen, dat zy, noch

op de ligtgeloovigheid der menschen, noch ik weet niet op welk geval, dat hen helpen kan, ruisen, maar, dat zy van de waarheid van 't geen zy zeggen, en 't geen zy niet zeekerd spreken, overtuigt zyn, want niets zoude hun onbelijfbaarheid kunnen verontschuldigen. Men spreekt met meer vastigheid, en op een minder belemmerde wyze, als de ziel vry is, dan wanneer van ter zyden, door zeekere beweegingen van raazerny, eenige ondergebrooken duistere woorden, waar van de eenen de anderen menigmaal onverwerpen, onvluchten. Deze gerustheid en dit gebruik van de reden, welke de tegenwoordigheid Gods niet ontroerde; was dan een nieuw merkteeken, welk de ware Propheteen, van die van 't Heidendom onderscheidde, en hen met verwondering moet doen aanzien.

Jesus Christus en de Apostelen hebben de Propheteen, zó wel als Mozes, aangehaalt, zy hebben zels Jesaias, Jeremias en die andere Heiligen beteekent, die God onder 't oude Verbond had ingegeven; het Evangelium en de Wet geven wederzyds een getuigenis, welke onverwinbaar schint. Mozes en de Propheteen wyzen Jesus Christus aan, en deze, Jesus de Godspraaken van Mozes en de Propheteen vervulende, bewyft, dat zy Goddelyk ingeblaazen waaren, omdat zy, zonder behulpmiddel van God, zo verre afgeloege uitkomsten niet hebben kunnen voorzien noch voorzeggen. Jesus Christus en de Apostelen doen daar en boven zien, dat de Schriftuuren der Propheteen in hun tyd stand hielden, en by aldien men die getuigenis niet zoude aanzien, als 't eenmal menschlyk, moeft men altyd begrypen, dat de Joodse Kerk dese Schriftuuren bewaart had, en dezelve in hunne vergadering las, als de Meffias verlicheen. De verdeling, zedert die tyd tusschen de Synagoge en de Kerk geschiet, laat niet toe een bedriegeylke overeenstemming te denken, gelyk als de onderstelling deser Schriftuuren. De Joden hadden belangen om dezelve te onderdrukken, als klaare en gevoelige bewyzen van hun onvroomheid. Onderwylen bewaaren zy dezelve, zy beschuldigen de Christen niet van dezelve uitgevonden te hebben, zy kennen daar de aeloudheid en Godlykheid van, en 't is van die boekhandelaars Gods, dat wy dezelve ontfangen hebben. Hier mede zullen wy deze reedeneering afbreken, en tot de uitleggingen der Afbeeldingen treedende, het overige in de Voorreeden van het Nieuwe Testament afhandelen.

GENESIS.

UITLEGGING van de I. AFBEELDING.

't Oneindig Weezen straalt, met onbepaald gezicht,
Door 's Hemels transen been en 't wichtig Aards gesticht,
Omringt van Cherubims en 's Hemels Eng'len schaaren.

Van de Schepping.

N het begin schiep God de Heemelen en d'Aarde. Hy trok dit groot Heel-al uit Niet. Dewyl hy een oneindig vermoogen in dit werkstuk gebruikte, had hy 't zelve in een oogenblik kunnen voleinden; maar, om de groothed des te beeter te doen begrypen, besteedde hy daar zes dagen toe. Hy schiep aanstonds het Licht; Hy breidde op den tweeden dag de Heemelen, en het Uitspanzel uit. De Zee en d'Aarde wierden den derden dag voortgebracht, en deze Aarde wierd ter zelve tyd vruchtbaar door bevel van den Almachtigen, dezelve vond zich met kruiden, planten en allerley zoorten van boc men met

*Daar 't Evangelium zinbeeldig word gemaalt,
De Gods gewyde kerk om hoog met lichten praalt,
En 't glinsterend geslant God looft met zang en snaaren.*

haar vruchten, beladen. God verdeelde zyn werk, en eigende aan yder gedeelte van 't Heelal een onderscheidenlyken dag toe. Maar, dit gedeelte, 't welk hy op yder dag voortbracht, was zo groot en zwaekwichtig, dat men zonder moeite begrypt, dat daar niet als een oneindig vermoogen is, dat zo wydde en schoone werken in zo een kleine tyd heeft kunnen maaken. God ontfak in een en dezelve dag de Zonen de Maan, op dat deze twee gestarntens de dag en den nacht, de zaizoenen en de Jaaren mochten regelen. Men had tot die tyd niet als onbezielde Schepzelen gezien. Maar, men zag den vyfden dag voogelen, wildgedierte en vischen verschynen, die, bevel ontfangen hebbende van te vermenigvuldigen, wel haast de Aarde en de Zee van hun soorten zouden vervullen. De beesten kwaamen by vervolg, en eindelyk God schiep den Mensch als meeester en koning van dit groot Heelal. Na dat hy zyn werk volcind had,

had, stelde hy een Feesjt in, welke het geheugen tot aan de verafgelegenste nakoomelingschap zoude bewaaren. Hy vierde dezelve zels, want *hy rustte op den zevenden dag*. Dat is te zeggen, dat hy ophield te scheppen, om de menschen te onderrechten, dat zy het werken als dan moeten nalaaten, en dezen dag tot het bespiegelen zyner werken, en tot erkentenis, welke zy hem schuldig zyn, heiligen.

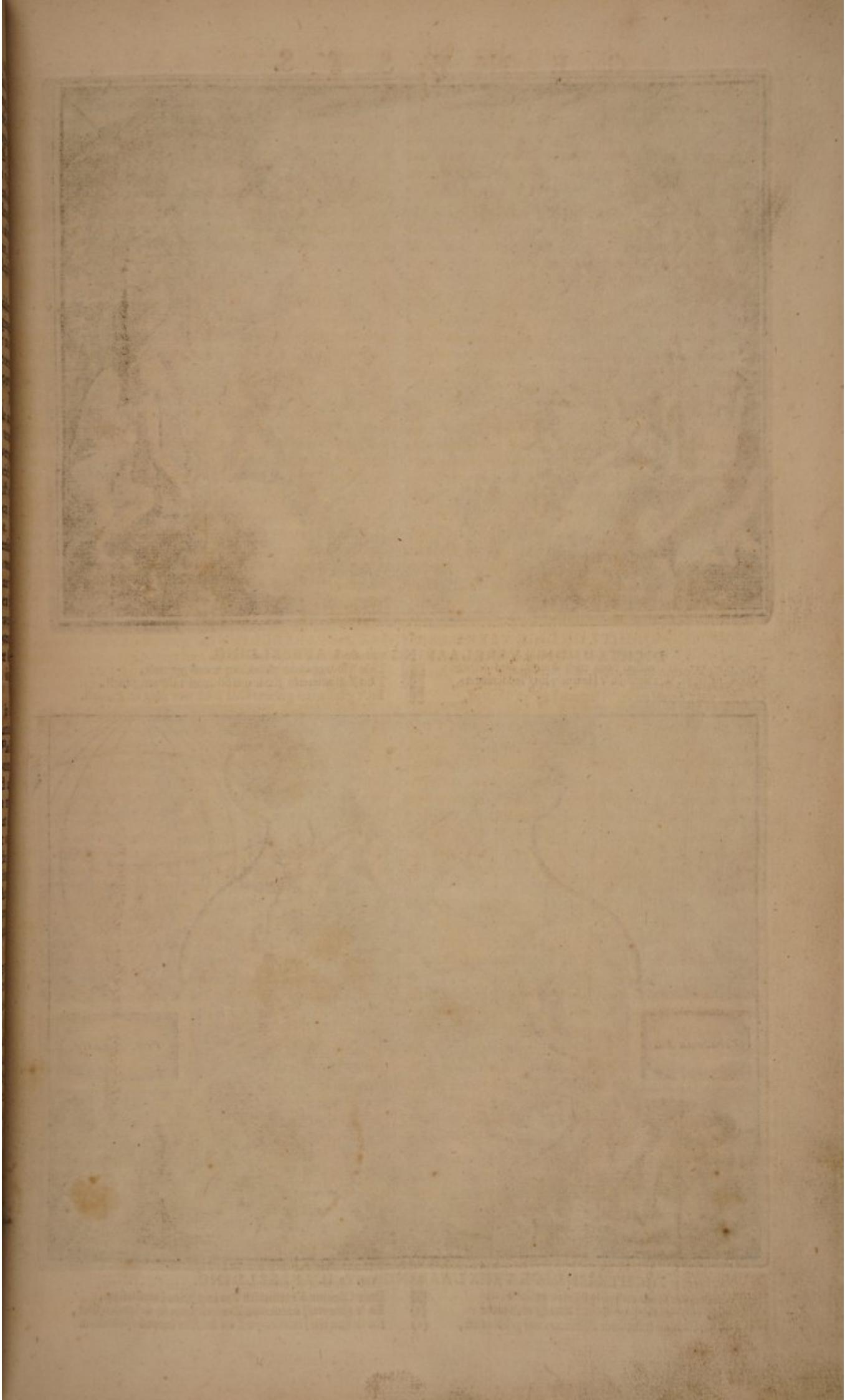
Men vraagt of daar een waereld voor deze geweest is, en menschen voor Adam. De Jooden zyn zeer strydende voor de meerderheid der Waerelden, en houden staande, dat zulks het geloof niet tegenstrydig is, om dat zy ter selve tyd zeggen, dat de stof, waar uit zy gevolgelyk d'een na d'andere gemaakt zyn, met God niet medeeeuwig zynde, men hem de minste handel van luister en vermoogen niet ontrooft. En dewyl yder waereld ten einde van zes of zeven duizend Jaaren moest ondergaan, het niet te verwonderen is, dat daar anderen voor deze, welke wy bewoonden, waaren, die geëindigt hebben, en de een den anderen gevolgzt zyn. Het is te verwonderen, dat de Leeraars, die Mozes volgen, aldus redeneeren. Want, by aldiens daar een andere waereld is, moest deze van haar stukken en brokken, en oude vervalle muuren gemaakt geweest zyn. Dezelve is niet uit niets getrokken, maar, God heeft dezelve alleenlyk hernieuwt, dezelve een onderscheidenlyke gedaante geyvende van die, welke zy van te vooren had. Wyders moet men onderstellen, dat daar in yder waereld een beginzel van zelfstandigheid was, welke ten einde van zeven duizend Jaaren zich vernietigde, en dat haar geduurzaamheid als dan moest eindigen. Maar men vind gantsch geen reden in deze vermeinde afneeming van't Heelal. De klomp van de Aarde verminderd niet, de Zon schijnt alle dagen met de zelve warmte. De Zee wentelt haar baaren altyd evenmaatig. Daar is altyd een overvloed van vischen, gediertens, voogelen, beesten en menschen, op de Aarde, zedert bynaer de zeshuizend Jaaren, welke zy duurt. Van waar zoude dan haar vernietiging koomen. Eindelyk Mozes, ver van daar van aantehalen, dat daar een andere waereld voor dezen was, spreekt als van een werk alleen, dat God voortgebracht heeft, en doet ons begrypen, dat God dezelve uit niets trok, in plaats van haar uit een voorwezendlyke stof te maken.

Het is onmooglyk, dat het God niet zy, die de Waereld geschaapen heeft. De mensch die denkt, begrypt dat hy voortreffelyker is, als de stof, waar van de Heemelen, de Aarde en de Lichchaamen zaamen gesteld zyn. Onderwylen gevoelt de mensch, dat hy zich zels niet voortgebracht heeft. Hoc zoude dan de stof zich zels het weezen, de beweeging en de doening gegeven hebben? Als de stof eeuwig zoude zyn, zoude zy in de rust gebleeven zyn, tot dat een vreemde oorzaak dezelve was koomen bewegen. En welke kan die oorzaak zyn, zo dezelve geen God is. Te willen dat de kleine deeltjes van de stof, gelyk de Zonneveezeltjes zyn, zich bewoogen en d'een aan de anderen gehangen zyn, en dat zy, menigmaal van gedaante en stand veranderende, 't geheelal gemaakt hebben, zulks is zich in nieuwe zwaarigheden inwikkelen. Het allekleinstje deeltje van de stof

heeft een vreemde oorzaak van nooden, die 't zelve het weezen geeft, en beweegt; en kan men zich inbeelden dat de waereld, met deze verzaameling der Schepzelen, die dezelve uitmaaken, zich in die schoone ordre, waar in wy die zien, door een ongeregeld beweeging zouden geschikt hebben? By aldiens men een kloot met de heemelsch-teekenen vind, oordeelt men ligtelyk dat het een werk der mensen is. Maar, zo de reekenen en heemelsche beeldenissen zich niet weder kunnen verzaamelen, en zich afmaalen als door de hand van een ervaaren werkman, hoe kunnen dan Heemel en Aarde zonder het beleid van een volmaakt alwys wezen gemaakt zyn?

Datmen den Heemel aanmerkt, haer zo wydde uitleggetrektheid, zo snelle en geregelde beweegingen, haar Sterren, die dezelve verscieren, en haar zo bestendige en geregelde verandering der Zaizoenen, men zal toestaan, dat de Heemelen Gods Eer verkondigen, en dat het uitspanzel zyn werk openbaart. Wie heeft de planten geleert uit den boezem van de aarde het noodwendig zap om dezelve te voedden, tretten, en de overvloedige vochtigheid te verwerpen? Wie heeft zo een wonderbare verschidenheid van vruchten in deze planten gestelt? Een weinig mist voedt alle deze boomen. Zy trekken uit de aarde een zelvzap, onderwylen onderscheid zy dezelve. Zy brengt een schors, bladeren, bloemen, en verschiede vruchten voort. Wie heeft de dieren, van reeden ontblood, geleert, te zoeken, 't geen tot haar behoudenis noodig is, en t'ontvluchten 't geu hen kwetst? is het een blinde oorzaak, die hen beweegt, en welke zo verzetbare uitwerkzelen voortbrengt? de onbezielde Schepzelen wyzen aan, dat het God is, die heur geschaapen heeft. En de mensch is ondankbaar, zo hy deze stem geen gehoor geeft.

Zommigen hebben geloofd, dat de waereld in de Lente geschaapen is, om dat ter dezen tyd de natuur zich hernieuwt. Een aloude vergaadering van Palestina had van dit gevoelen een soort van een punt van 't geloof gemaakt, om dat dezelve verbood anders te gelooven. Haar achtbaarheid heeft een menigte Leeraars niet belet staande te houden, dat de waereld in de herft geschaapen is. Want het was billyk, dat de mensch gebooren zynde de Aarde in al haar schoonheid beschouwde, en aldaar vruchten vond, om zich te voedden. Men ziet mede, dat al de Oosterische volkeren, alwaar de overleevring konde bewaart zyn, om dat aldaar de eerste mensch zyn verblyfplaats gemaakt had, hun Jaar met de maand van September aanvingen. De Jooden begunden mede van die maand hun Jubelfeesten, en zelfs hun jaaren voor Mozes aan te vangen. En 't was de Wetgever, die de Jooden beveelde het Jaar in de maand Nisan te beginnen, om het geheugen van den optocht uit Egypten te bewaaren; onderwylen kan men over deze stof niet als onzeekere gislingen brengen. Men moet veel liever op de schoonheid van Gods werken aandacht maaken, als de tyden kommerlyk nazoecken, om dat deze laatste nasporing onnut is, en de eerste in tegendeel beweegingen van eerbied en erkentenis voor 't opperste wezen, waar aan men dezelye ten hoogsten verschuldigt is, kan verwekken.

GENESIS.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de I. AFBEELDING.

't Oneindig Weetzen straalt, met onbepaald gezicht,
Door's Heemels transen been en 't wichtig aardgeslacht,
Omringt van Cherubims en's Heemels Eng'len schaaren,

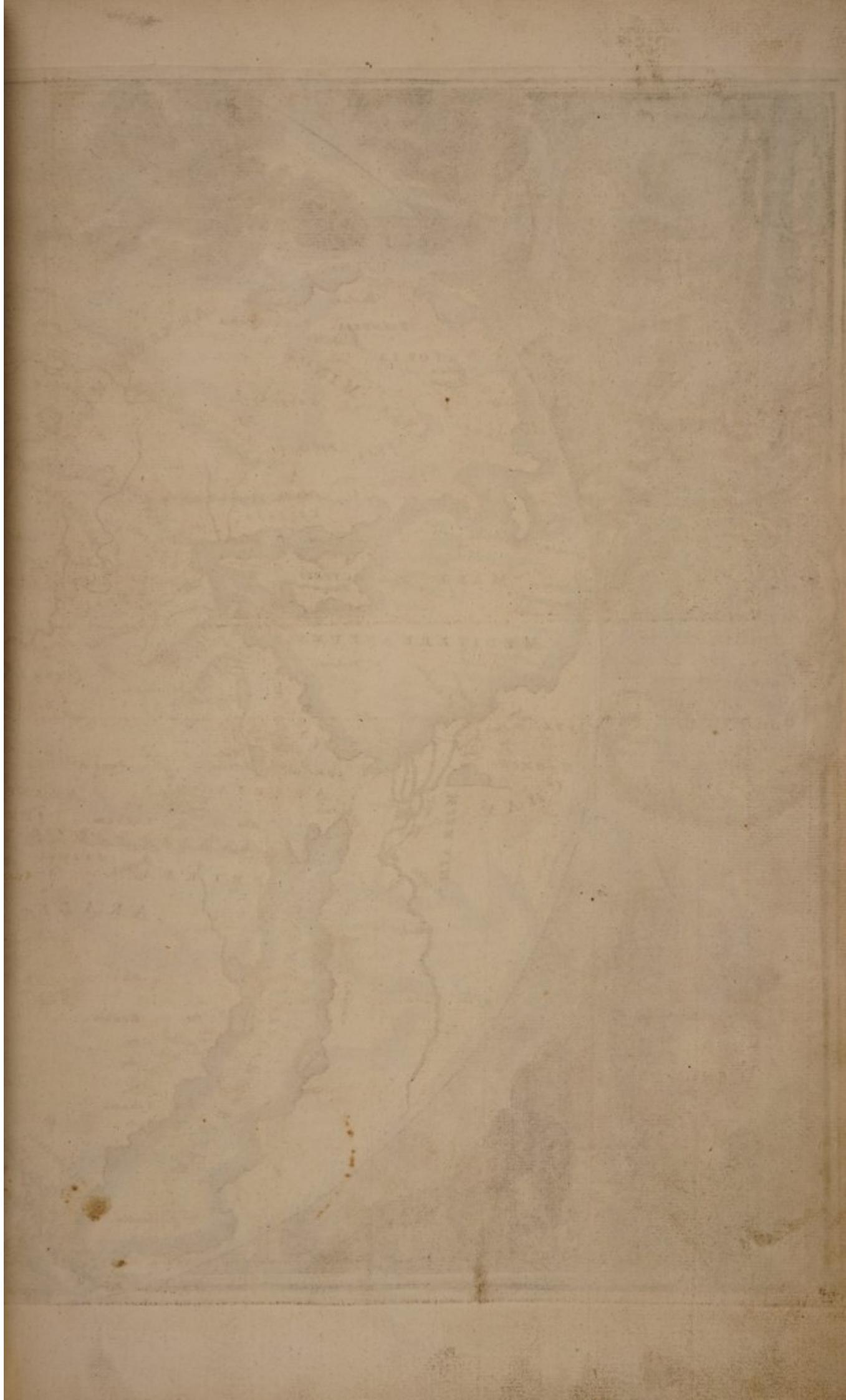
Daar't Evangelium zinbeeldig word gemaalt,
De Godsgewyddē Kerk om hoog met lichten praalt,
En't glinsterend geslaant God looft met zang en snaaren.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de II. AFBEELDING.

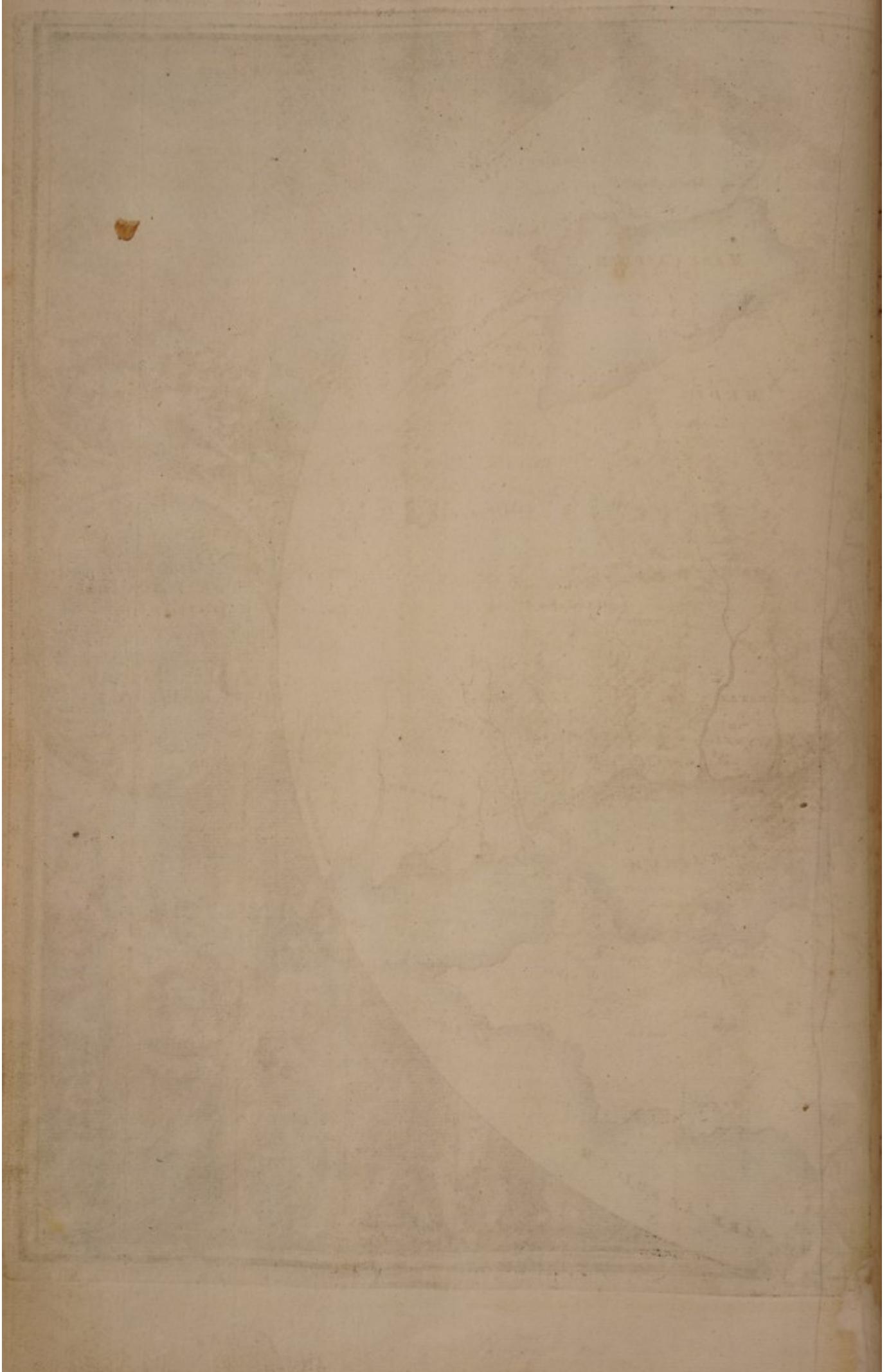
De Wederilreever Gods en't menschelyk geslacht,
Vermeetel, trots en fier, op Staat, Gezag en Kracht
Word uit des Hemels trans door Bliksem-vuur geklonken,

Daar Christus Kruisbanier zyn hoogmoed wederstaat,
En't gloeyend Hemelsch Zwaard hem in de lenden flaat,
En doesten ten Jammer-poel en helse moord-spelonken.

UITLEGGING van de II. AFBEELDING.

Algemeen Denkbeeld van de Schepping der Engelen, hun val en straf.

*De Wederstreever Gods en't menschelyk geslacht,
Vermectel, trots en fier, op staat, gezag en kracht
Wordt des Heemels trans door bliksemvuur geklonken,*

*Daar Christus Kruisbanier zyn hoogmoed wederstaat,
En't gloejend Heemelsch Zwaard hem in de Lenden staat,
En doemt ten Jammerpoelen hefsche moordspelonken.*

I. H O O F D D E E L . Vers 2.

DE Schriftuur spreekt van de Schepping der Engelen niet, dit gelykt een misflag tegens de uitvoerlykheid van de geschiedenis te zyn, welke men Moses niet kan vergeeven; daarom beeldmen zich in, dat God hen heeft geschaapen, toen hy gezegd heeft: *dat het Ligt zy*, om dat de Engelen als helder en glansryk aangezien zijn. Maar, het is gevaarlijk, een duistere zin aan de woorden van Moses in het verhaal van de Schepping te geven. Men zoude in het voortbrengen van't Licht zo wel Jesus Christus, die, in de Waereld koomende, alle menschen bestraft, als de Engelen kunnen vinden, maar, 't is meer waarschynlyk, dat de heilige geschiedenisfchryver niet als van de voortbrenging der gevoelige voorwerpen heeft willen spreken, en dat, gelyk God den mensch niet geschaapen heeft, alsna de Schepping van de aarde, om hem te plaatzen, hy den Heemel Schiep alvorens de Engelen, die de zelve bewoonen zouden, voort te brengen.

De Engelen zyn geestelyke verstanden. Dewyl men moeite heeft om een zuivere geest te begrijpen, en om daar van een klaar en onderscheidenlyk denkbeeld te maaken, hebben de Vaders van de Kerk menigmaal de Engelen fyne en dunne lichchaamen toegeschreeven; men maakte deze lichchaamen van de Lucht, het Vuur, en een noch fynder stof, ten einde, op dat het zelve hun beweeging en vaardigheid, ten dienst van God en den menschen, niet zoude vertraagen. De Saduceën stieten aan deze zwaarigheid, maar, zy drongen dezelve veel verder voort, in't openbaar de weezendlykheid der Engelen te vernietigen. Men beeldt zich aanstonds in, dat deze twee gevoelens zeer onderscheiden zijn, en onderwylen is dit een geest vernietigen, dezelve met eenige stoffen, hoe fyn zy wezen mag, te omringen; en de Engelen lichchaamelyk te maken, is zo veel gezegd, als dat daar geen zuivere geesten zyn: ondertusschen, dewyl men een God zuiver geestelyk kent, moet men toestemmen, dat hy geesten, t'eenemaal van de stof ontteldigt, kan maaken. Te gelooven dat daar een stoflyk God is, zulks zoude de uiterste aller ongerymheden zyn, en wyl men een denkbeeld van een ongeschaapen wezen, 't welk niet stoflyk is, heeft belet niets, dat daar mede geen geesten, zonder stoflykheid, zouden geschaapen zyn. Daar is geen tegenzegging in de weezendlykheid van een geest, om dat God geestelyk is. Waarom verlaat men dan niet, dat dit geestelyk wezen onstoflyke weezens, alshy, geschaapen heeft. *in tegendeel*, is het veel moejelyker te begrijpen, *weezen*, zuiver geestelyk, de stoffe geschapen heeft, als te verstaan, dat hy geestelyke weet, gelyk hy zelfs, geschaapen heeft.

Deze Engelen waaren alle met een volmaakte weetenschap en heiligkeit bekleed. Zy zagen God, zy bespiegelden zyn wonderdaaden; daar was in hen niet de minste naauwurlyke tegenstryd aangaande hun verlangen of gedachten, dewyl de zelve strekten

ter eere van 't Opperste Weezen. Die geen, die gelooft hebben dat de duiven, door de schoonheid der vrouwen zyn verzocht geweest, en dat zy die geene waaren, die heur geleert hadden zich te blanketten, en te vercieren, hebben geen achtgelaaghen, dat de Engelen voor den mensch gevallen waaren; om dat het die geene zyn, die aan zyn verderf gearbeid hebben. De heilige Paulus verzekert, dat de hoogmoedigheid de zonde van den duivel is, het zy hy de waardigheid van den Zoon, die *God van God was*, niet konde verdraagen, en die alle de Engelen onder zyn Ryksgezag heeft, het zy de duivel zyn aanflaagen tot den troon Gods, die hy onregtmaatig poogde te bezitten, durfde voortzetten. Daarom pastmen op hem toe de woorden van Ezaïas: *Hoe zyt gy uit de heemelen gevallen, o Morgenstar, dochter des dageraads, gy zyt tot op der aarde nedergelaagen. Gy zeide, ik zal in de heemelen opklimmen, ik zal myn troon boven de sterren van den machtigen God verheffen. Ik zal de Opperste gelyk zyn; onderwylen zyt gy in't graf, in de diepste kuil, nedergezonken.*

Maar, deze woorden zien veel eer op den val van Babylon, en haar Koning, als op die der Engelen. Daar is geen waarschynlykheid, dat de Engelen, in 't Paradys, aan den voet van den troon Gods, opgevoed, op zyn troon hebben willen klimmen, noch zelfs dat zy jeloersch geweest zyn weegens de Zoon, die de zelve weezendlykheid als de Vader bezit, en waar van de vleeschwerding noch geopenbaard, noch bekent was, om dat de mensch noch niet gezondigt had; maar, het is zeer waarschynlyk, dat deze geesten, door hun geluk en macht verblind, *aan God geen eere gaaven*. Zy zaagen op zich zelven, met verwondering, en een beweeging van eigenliefde die hen zo veel te schuldiger maakte, als of de heerlykheid van een tegenwoordig God al hun opzichtcn en verwonderingen, moest vestigen. *Nemo fit repente malus*. Niemand word plotfelinghs godloos, en het was by verscheide trappen, dat Eva van de onnozelheid tot wenderspanningheid overtrad. De Engelen dan hadden voor zich zelven wilvaardige gevoelens. Zy wierden voor God, weegens hun staat, hoogmoedig, die, over zyn eer in de hoogsten trap naayvrig, hen strenglyk deswegen strafte.

De eerste zonde der Engelen was een overvloedige oorsprong van verfoejelyke misdaaden en grouwelyke ongelukken. De duivel kon de mensch zyn geluk en onnozelheid niet gerust zien genieten. Hy wilde metgezelten in zyn elende hebben. Hy begon van de schepping des waerelds den mensch te verzoeken, zyn kwaadaardigheid en haat verkoelde niet door den tyd. Die geen, die een Serpent in Genes is genoemd, is in de Openbaaring van Joannes als een rode Draak, die alles verflint, verbeelt, om ons te leeren, dat zyn boosaardigheid vermeerdert, en dat hy aan het einde der eeuwen veel machtiger en gevaarlyker is, als hy in den beginne was.

De straf der Engelen is eene der schrikkelijkste

oordeelen Gods. De straf dezer Geesten, inluister en eer geschaapen, is eeuwig; opgesloten in die naare duistere gevangenis, die de rechtvaardigheid voor hen uitgeholt heeft. Zy hebben geen andere vertroufting, als beulen dier geenen te zyn, die hen navolgen, en onnutte Godslasteringen tegen het Weezen, dat hen gemaakt heeft, uit te braaken. Daar is voor hen geen weederkeering, noch tot berouw, noch tot Gods genade. Zy kunnen noch aflaaten te zondigen, noch zich bekeeren. De middelaar die zo veel menschen heeft behouden, heeft hun smarte vermeerdert, en hun ryk weder gesloten.

God, hen straffende, zonder de minste wederkeer van barmhartigheid voor hen over te hebben, heeft de zondaaren willen leeren, zich door geen valsche denkbeeld van toelaating te vleijen, en de grouwelykheid hunner euveldaaden, by trappen van kennis, en de uitmuntendheid der genaaden, welke men ontfangen heeft, af te meeten. De Engel en de mensch, evenmaatig onnozel, zondigen. God laat den eenen, zonder wederkeer, vernielen, en schenkt zynen eenigsten Zoon, om d'andere te behouden. Waar van komt dit verschil? dat kan niet als door zyn natuur en staat voortkoomen. Hy

moeft den geen strenger straffen, wiens misdaad grouwlyker was. De Engel heeft in den heemel, aan den voet van den Troon zyns Scheppers, gezondigt, en de mensch in de verafgelegenhed. De Engel was een zuivere geeft, de mensch was, met een gevoelig lichaam bekleed, dat het werktuig en 't geval van de zonde geweeft is. De zonde van den een is zo groot niet, als de wederspanigheid van den ander. Het was rechtvaardig dat de straf naer de grouwlykheid hunner val geregelt was. Alle de Engelen sneuvelden niet door den val der anderen, in plaats dat het gantsche menschelyk geflacht, in Adam besloten, schuldig, en eeuwig ongelukkig wierd by aldiel God aan hetzelve geen Verlosser geschenken had. Laaten wy beter doen, en ons, zonder de afgronden van de rechtvaardigheid en Goddelyke Wysheid te willen naafspooren, over dezelve in de dieptens verwonderen. De val der afvallige Engelen, zonder weederkeer gestraft, moet den zondaar verschrikken, die zoomenigmaal de oordeelen Gods braveert, en de standvaartigheid der goede Engelen moet in onze zielen bewegingen van liefde en gehoorzaamheid verwekken, om dat onze getrouwigheid zo als hunne gekroont zal worden.

UITLEGGING van de III. AFBEELDING.

Van de Schepping.

't Oneindig Weezen schept de Waeeld, 't groot Heel-al, De Starren, Zon en Maan, 't Gebloemt langs berg en dal, Het bladerryk Geboomt, Gewaschen, Kruid en Dieren,	't Gevoelt in de Lucht, de Vischen in den stroom, Maakt Adam uit de kley, en Heva in Adams droom, Eugeeft hem d'oppemacht om't Aardryk te bestieren.
---	--

I. H O O F D D E E L. Vers 2.

De Geeft Gods zweefde op de waateren.

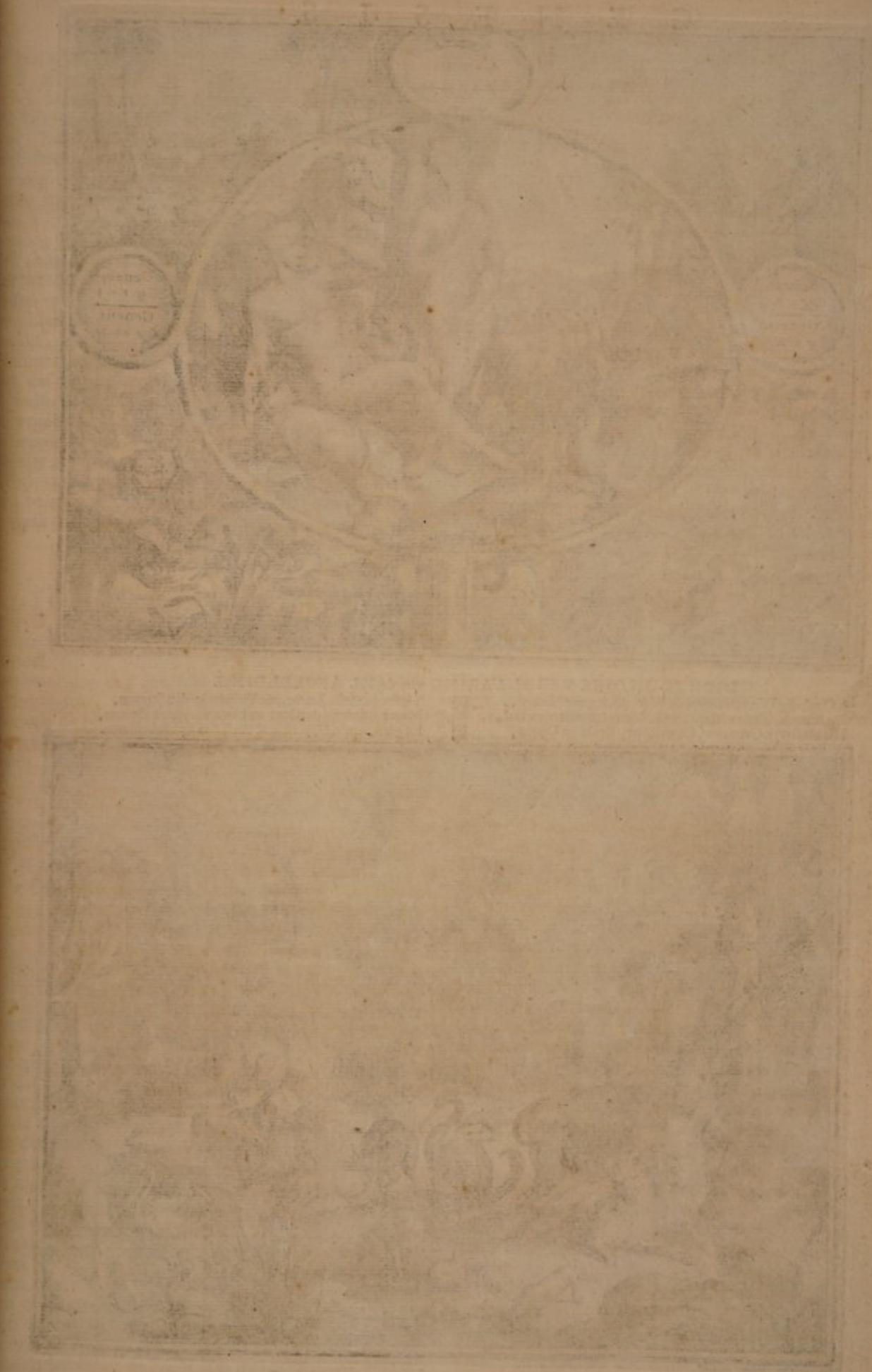
(1.) **D**E aarde was als noch een ruuwe ongeschiktheid, zy was onzichtbaar, om dat de waateren haar dekten, en het licht noch niet voortgebracht was. God wilde moogelyk voor als noch niet aan de aarde alle de volmaaktheid gheeven, uit vreeze, datmen dezelve mocht aanbidden. Zy is onze moeder, onze voedster, ons vaderland en ons graf. Het was te duchten, dat men daar een Godheid van gemaakt zou hebben. Deze voorzorge verscheen onnoodig, om dat men zich niet inbeeld, dat de menschen hadden kunnen vallen, in de overmaate van te gelooven dat het geheelal God was; onderwylen weeten die geenen, die de gevoelens der oude wysgeerigen beoeffenen, dat de groote misflag van hun stelling is, van niet genoeg den Schepper en zyn Werk of Schepfel, te hebben onderscheiden, en het oneindig Weezen, boven 't geheelal, 't welk zyn voortbrenging is, niet te hebben verheeven. Men ziet noch hedendaags een aanmerkelyk getal Seataissen, welke verstaan, dat de Godlykheid in alle de Schepselen verspreit, zich aldaar onderscheidelyk bepaalt; zy denkt in den eenen; om welke reden men de zelve Geesten noemt; en zy beweegt zich in den anderen. Men heeft danlicht te zeggen, dat is daar het geloove, dat het geheel al God is. Het is dan van aangelegenhed den mensch wel te overtuigen, dat het God was die hem gemaakt had, en daar is niets dat meer eigen is om deze kennis in te drukken, als een na een opvolgende voortbrenging, welke by trappen geschiet, door een onvolmaakt oogwit begint, waar op men

werk, en welke men vervolgelyk volmaakt. Daarom is 't, dat de aarde, uit niet geschaapen, zonder schikking was, en de duisternissen als noch op den agrund verspreid waaren, maar God ontwond allangs den verwarden klomp.

Dit werk is in 't byzonder den Heiligen Geeft toegeschreeven; de wind had vry op de waateren moogen waayen, zy zouden altyd even onvruchtbaar gebleven hebben: de onstuigmigheid der winden verwekt onweeren, floopt de scheepen, veroorzaakt schipbreuk, werpt boom en gebouwen omver: maar zy teelt geen vischen in de zee voort, noch de voogels in 't midden van de lucht. Een vruchtbare en wonderdaadige wind zich in te beelden, die God geschikt had om te scheppen, en die hy eenige oogenblikken daar na vernietigt heeft, zulks zoude zyn, de wonderdaaden vermeerderen, om de zelve te bestryden. De waereld is uit haar verwarring getoogen, door het middel van den Heyiligen Geeft, die op de waateren zweefde, gelyk de voogelen zich op de eyeren vleijen, om de zelve te verwarmen, en vruchtbaar te maaken; want, dat is het denkbeeld, 't welk Moses ons geeft; en de bepaling waar van hy zich bedient heeft, is van de voogelen ontleent, dewelke broeden. Dusdaanig, de ruuwe klomp door een Goddelyke deugd bezielt, heeft een wonderbaar getal Schepselen voortgebracht.

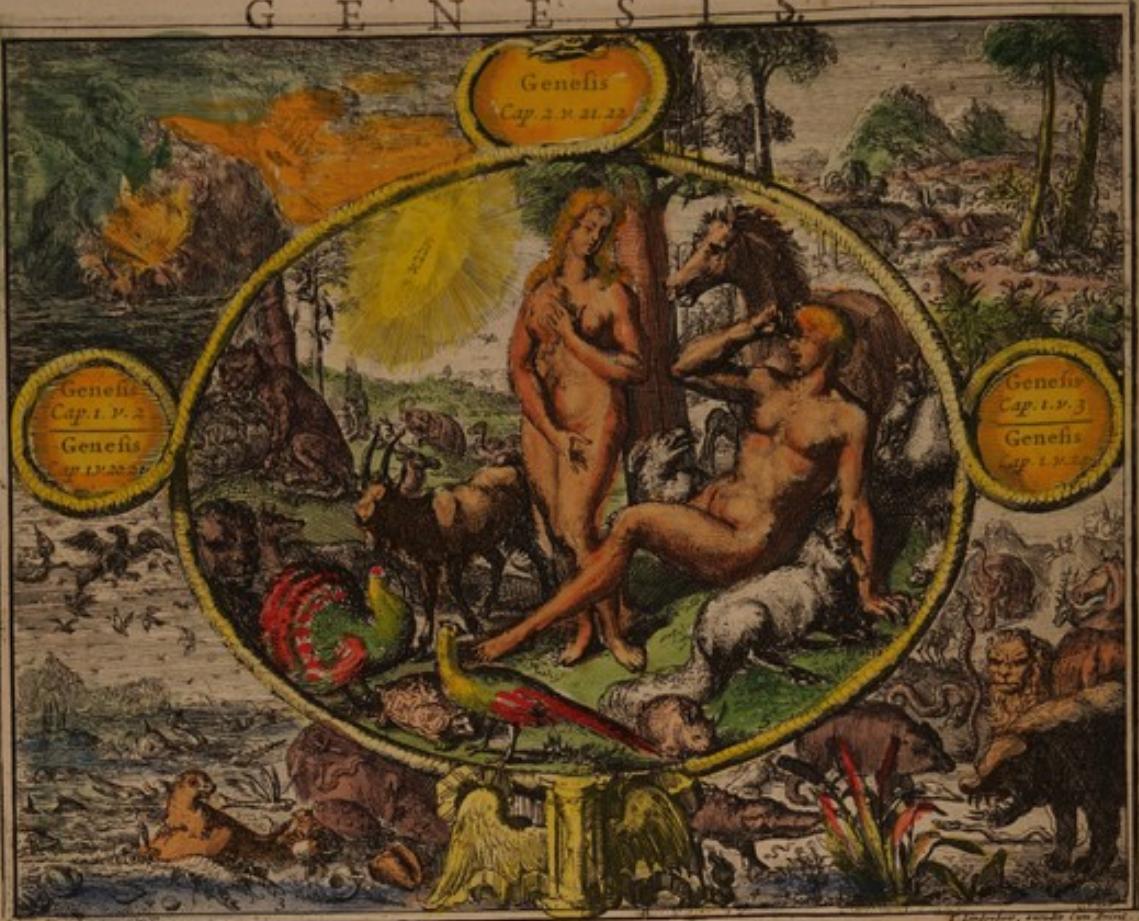
Het Licht. Vers 3.

(2.) Men heeft boven al Licht van nooden, om de waereld te beschouwen, en om dat trotsch Palais te verlichten 't welk God bouwde; daarom zegt hy, dat het Licht zy, en men zag aanstonds een weerstraalend licht verschynen. Het verspreide zich

Digitized by srujanika@gmail.com

G E N E S I S.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de III. AFBEELDING.

't Oneindig Weeren schept de Waereld, 't groot Heel-al,
De Starren, Zon en Maan, 't Gebloemt langs Berg en Dal,
Het bladerryk Geboomt, Gewaschen, Kruid en Dieren,

't Gevogelt in de Lucht, de Viischen in den Stroom,
Maakt Adam uit de Kley, en Hevs in Adams Droom,
En geeft hem d'Oppermacht om 't Aardyk te bestieren.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de IV. AFBEELDING.

Bespiegel 't Paradys, voor d'eersten Mensch geslicht,
Verheerlykt door den Glans van 't Godlyk Aangericht,
Verrykt met Pluimgediert, Vee, Vischen, Waater-vlieten,

Gebloemte, Kruid en Bosch, daar in het midden flast
De Kennis-boom van goed en Ziels-verdervend kwaad,
Men ziet de Bron, waar uit vier Stroomen neder lohieten,

te gelyk over 't gantsche Halfond. God vernietigde 't zelve niet als toen de dag moest eindigen, gelyk het zelve een beweeging had, die de Zon, die God als toen noch niet geschaapen had, gelyk was, hield het op te verschynen, en de waereld te verlichten. De nacht trad in de plaats. Het was onnoodig, dat God de nacht schiep. Om dat de zelve niet anders is, als een afweezen en versteek van 't licht, 't welk haar voortbrengt. Het zoude genoeg zyn, dat het licht van 't eene Halfond tot het andere voortrok, om een naare duisternis op het weezen van de aarde na te laaten, de duisternissen waaren op den afgrond verspreit en de duisternissen hebben, zonder twyffel, een nacht gemaakt, evengelyk als die, welke by vervolg het Halfond dekte. God zag dat dit licht *goed* was, om dat het zelve volmaaktlyk het einde vervulde, 't welk hy zich voorgestelt had, waar toe hy 't voortgebragt had; de Almachtige God konde niets Scheppen, 't geen hem niet waardig was. De wysgeerigen, die van de Schepping het onderscheidelykste hebben gesprooken, hebben ter zelver tyd begrepen, dat God niets konde verrichten, 't welk niet Goed en voleind was.

De Voogelen en Vischen. Vers 20.

(3.) God schickte gevölglyk dit groot uitspansel, 't welk wy de heemelen noemen. De wolken, die de aarde bedekken, verheffen zich hooger door het middel van de warmte, en 't licht, 't welk God den voorigen dag gemaakt had, en die groote tusschenwydtte, welke de aarde omringde, bleef vry. Booven de lucht schikte God den Heemel, daer de sterren zyn, 's anderendaags vergaaderde hy de wanteren, die op de aarde gebleeven waaren, en maakte de zee. De heemel wiert met een oneindig getal van sterren verciert, de Zon en de Maan verscheenen, en dienden om de dag en de nacht te onderscheiden. De lucht bevolkte zich met voogelen, de zee met vischen, de aarde wierp haar scheutjes uit, en men zag daar boomten uit voortspruiten.

De Dieren en 't gewormte. Vers 24.

(4.) God wilde dat alles, voor den mensch, geschapen was, niet alleen, om dat hy gebooren werdende, alle 't geen tot zyn onderhoud en voedzel noodig was, zoude vinden; maar hy belette daar door, dat men de voortbrenging van alle deze Schepselen, aan de tweede oorzaak niet toeschreef, en dat de mensch in zyn onnozelheid nedrig, maar grootsch in vergelyking, dat het verderf en de ellende zich hebben doen gevoelen, zich zelf alle de eer daar van niet zoude geven. Daar was noch geen reegen gevallen, om de aarde te bevochtigen, en de mensch was niet gebooren om dezelve te bebouwen. Men moet noodwendig begrypen, dat het God was, die de Boomten en Planten, door een uitwerkzel van zyn Almoogendheid, voortgebragt had. God Schiep ook de Dieren. Daar was niets wilds. men zag in het aardsch Paradys, de een den anderen niet verscheuren. De Tygers en Leeuwen zouden den mensch niet hebben kunnen verslinden. Hy zoude de beet en het venyn der Serpenten niet eraaaren hebben, de lucht zou met geen dikke neevelen zyn beladen geweest, die hem lastig vallen, noch de aarde met Distelen en Doornen, of ongediert, zo hy in zyn onnozelheid volhard had; *al wat God gemaakt had, was goed*, en de mensch,

meester van de waereld, door 't gebied, welk God hem had gegeeven, had niets van de Dieren te vreezen die hem onderworpen waaren. Maar, van al die voordeelen ter zelvertyd, als hy zyn onnozelheid verloor, versteeken zynde, heeft God zyn zonden gefstraft, door invloedingen van de lucht, door de wildigheid der beesten, en al de schepzelen zyn de werktuigen van de toorn en wraak van het Opperste Weezen geworden. De mensch waant te vergeefs, als noch Koning der Dieren en van 't geheelal te zyn, zulks is niet meer als een hovaardig Hoofdschrift, waar mede hy zyn ydelheid voed. Welk een Koning der Dieren! hy heeft ontag voor de Leeuwen, zelfs als zy gekeetent zyn, hy word hun Prooi, wanneer zy hem in de boschen vinden, en verre van daar, van hem eerbied te bewyzen, verscheuren zy hem onbarmhartig in hunne hoolen; daar is niets, tot het ongediert, deluisen, en wormen toe, die deze ingebeelde Moogendheid niet doorknaagen, waar van eenige noch boosaardig zyn. Laaten wy de tyden niet onder een smelten. De onnoosle mensch was Koning van 't geheelal, maar hy verloor zyn ryk door de zonde. Inderdaad, God schiep den mensch een der uitmuntenste zyner werken, hy trok hem uit de boezem van 't stof, daarom bedient zich Moses, om zyn maaking uit te drukken, van een bepaaling den pottebakkers ontleent, die hun vaaten uit de aarde maaken. *De mensch is stof.* En moet tot stoffe weederkeeren: dit beeld, van onbeweeglyke en ongevoelige aarde, zoude van geen gebruik geweest zyn, zo God het niet bezielt had. *Maar hy blies den adem des leevens in zyn neusgaaten.* De Schriftuur zegt niets diergeelyks van de beesten, om dat inderdaad, de mensch alleen is onderscheiden van alle Dieren, door een reedelyke ziel, die hy onmiddelyk van God ontfangen heeft, deze ziel was volkommen Heylig; de minste vlek van zonde, en het kleinste zaatje van misflag, zou den Schepper onteert hebben, zonder het Schepsel schuldig te maaken. Men kan niet zeggen hoe verre de kennis *van den eersten mensch* zich uytstrekte; gelyk men zich mede niet klaar kan uitleggen over het Licht der Engelen, en de heilige Verheerlykten; maar Adam was in niets onkundig, 't geen heilzaam konde zyn, en de heilzaame waarheden waaren toen tot een klein getal wedergebragt. Adam konde niet onkundig zyn, dat God hem geschaapen had, om dat hy niemand zag, die voor hem in weezen was. Hy wist, dat hy aan 't Weezen dat hem voortgebragt had, een nauwkeurige gehoorzaamheid, en een onderdanigheid aan zyn grootschheid schuldig was. Hem was onnoodig de Messias te kennen, aan een kruis sterrende, en voor de menschen voldoende, om dat hy noch niet gezondigt had. Eindelyk weet men, dat hy zo wys niet moet zyn, om een welgeffelt mensch te zyn, en 't is een valscho vooroordeel, dat de onnozelheid in de ziel een licht verspreid, dat zich tot alles uytstrekkt. De menschelyke weeten-schap was zonder twyffel voor de noodwendige zaaken, tot bewaaring van zyn leeuen en welzyn bepaalt. Hy gevoelde niet een eenige wederstand tot de wille Gods, zyne beweegingen, zyn verlangen, en zyne gedachten waaren natuurlyk zuiver. Gelukkig, zo hy zich van zyn geluk had kunnen bedienen, en dat zelve tot de nakoomelingschap laten overgaan.

De Vrouw. Vers. 26. enz.

(5.) 't Was niet goed, dat de mensch alleen was. Daarom gaf men hem een hulp, die hem gelyk was. God trok, terwyl Adam sliep, een zyner ribben uit zyn Lyf, waar van hy Eva maakte. De verwondering van den eersten mensch moet groot zyn, van aan zyn zyde te vinden zo een ander diergelyk Schepsel als hy was, zonder gewaarte zyn geworden, op wat wyze zy gemaakt was; de wonderheden van zyn eigen Schepping moet zyn verwondering verstrooijen. Maar, hy heeft mooglyk geen tyd gehad daar over een noodwendige aanmerking te maaken, en 't zelve wel te ontdekken. Julianus de afgevallene, heeft valschelyk tegens deze uitkomste geschreeven. De Joden zeggen, dat God den mensch d'ubbeld gemaakt, en de zelve in tweeën heeft gesneeden; eindelyk hebben anderen, de zelve door overgedraagene uitleggingen willen verzachten. De ongeloolige heeft recht, 't geen hy wil te ontkennen, tot dat men hem, van de Goddelijkheid der Schriftuur overtuigt; maar dewyl men verzeekert is, dat de

Heiligen Geest de hand van Moses geleid heeft kan men geen weederkeer neemen tot de uitleggingen, die de waarheid van zyn geschiedenis vernietigen. Het is niet gemakkelyker te weeten, dat Adam uit den boezem van flyk voortgekomen zy als te gelooven, dat Eva uit een rib van den man getrokken is, en gelyk het onnooidig zoude zyn te onderzoeken, of God een holte in de plaats heeft gelaaten daar hy de man uit getrokken heeft, dan of hy de zelve met de naast gelegen aarde wede gevult heeft, is het niet minder, te twistreeden over de Rib waar uit God Eva maakte, om te weten, of God aan Adam een andere weeder gaf, dan of, dit gedeelte van zyn lichaam hem het overige zyner dagen heeft ontbrooken; om dat hy handelt van een wonderbare uitkomste, door een geloovig en heilig Geschiedenisfchryver verkondigt, en dat die geenen, die dit verhaal ontzeenuwen, niets voortbrengen, 't welk God waardig, of meer zeker is. Men moet Moses nauwkeurig navolgen, en nevens hem, gelooven, dat de vrouw uit de rib van Adam op een en de zelve dag als hy, eninde zelve plaats, dicht by het aardsche Paradys, gemaakt is.

UITLEGGING van de IV. AFBEELDING.

Gelegendheid van 't Aardsche Paradys. Adam geeft de Dieren naamen.

*Bespiegel't Paradys, voor d'eersten mensch gesticht,
Verheerlykt door den glans van 't Godlyk aangezicht,
Verrykt met Pluimgediert, Vee, vischen, watervlieten,*

*Gebloemte, kruid en bosch, daar in het midden staat
De Kennis boom van goed en Ziels verdervend kwaad,
Men ziet de bron, waar uit vier stroomen neder schieten.*

II. H O O F D D E E L.

DE plaats, die God voor 'smenschen wooning verkooren had, was wellustig. Adam, zeer haastig uit dit Paradys verdreeven, waar van de poort voor hem, door Gods bevel, gesloten was, en door den dienst van eenen Engel, konde dezelve niet aanwijken, noch aan de nakoomelingschap kenbaar maaken. Daarom is 't, dat de kinderen over deze zaak niet veel meer verstand, als wy, gehad hebben. Moses heeft de beschryving in zyn geschiedenis flauwelyk afgebeeld, men moet de merkteeken, die hy daar van geeft, nauwkeurig navolgen. Daar zyn geen andere afbeelingen van dezen hof, als de Rivieren die hy beteekent heeft: men moet zich verbinden tot de kennisse dezer Vloeden, en van heur loop, zo men tegenwoordig wil raaden waar het aardsche Paradys geweest is. Men heeft, dezelve navolgende, bevonden dat het oude Ninive op de Rivier der Arabieren geleegen heeft. Daar is 't, dat men gevoelig aanmerkt, de vier Rivieren, die Moses heeft genoemd. Daar ziet men den Euphrat, en den Tigris, die, na datze zich vermengt hebben, zich in twee groote Kanaalen verdeelen, welke, na datze eenige tyd hun waateren voortgerolt hebben, zich in de Persische Golf storten. Dusdaanig kan men zeggen, dat in deze plaats een Rivier, en vier Rivieren zich laten vinden.

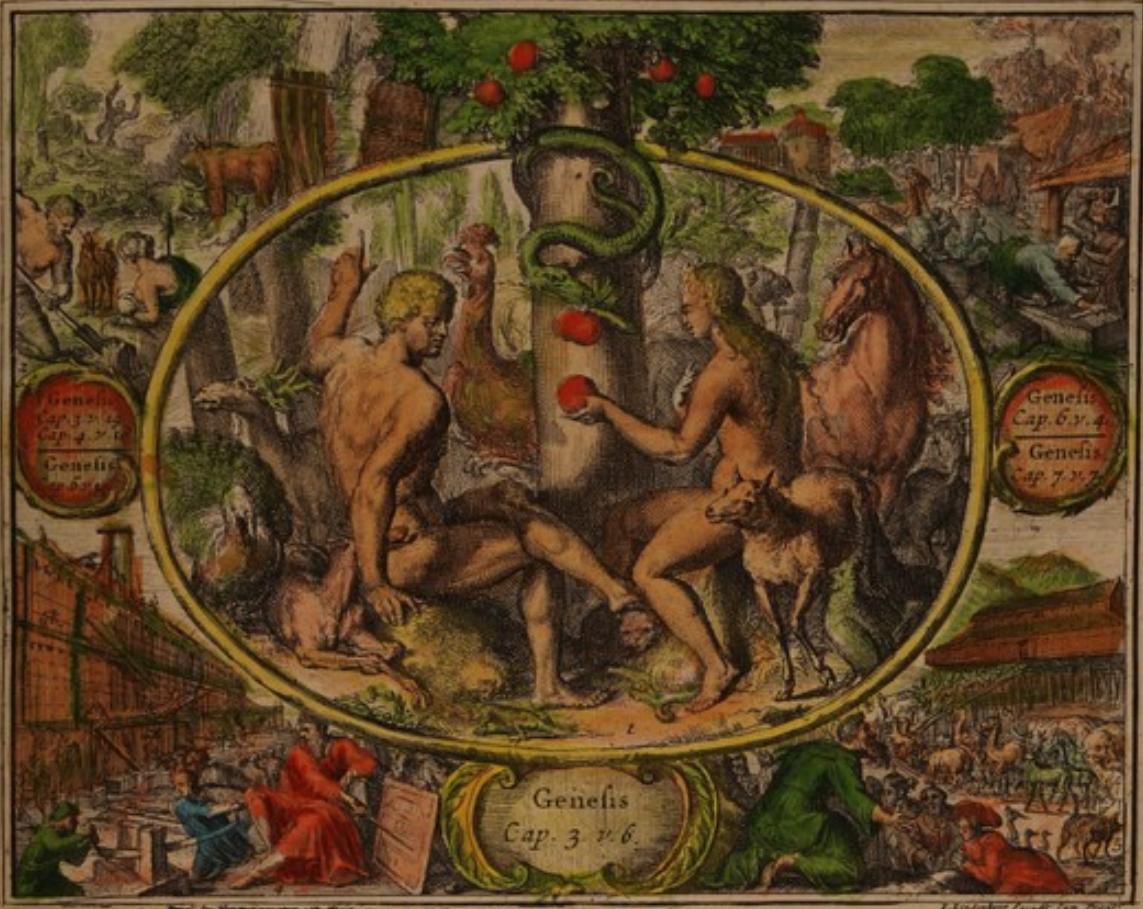
De Euphrat en de Tigris zyn genoeg bekent; maar het eerste Kanaal 't welk Moses *Pisón* noemt, in een bepaaling, die *uitvloeijen* beteekent, maakte een Rivier die veelvuldige overvloeiingen onderworpen was. De Koningen van Persien waaren verplicht, aldaar verscheide waaterleidingen te maaken, om de wanordre, welke de toevloed der waateren menigmaal veroorzaakte, voor te koomen. Zy liep in Arabien een Koningryk zo zeer

vermaart door haar schatten. Ezechiel telt het goud, de Paarden, en het dierbaar edelgesteente, zo wel als de speceryen, onder de zaaken waar mede deinwoonderen dezer plaatsen met die van Tyr handel dreeven. Van daar had de Koningin van Saba de heilyke geschenken gehaalt, welke zy aan Salomon bragt. Het Arabisch goud was zo leevendig, dat het vuurverwig was, en niet hehoefde geloutert te worden. Het is onwederleglyk, dat men daar Paarden van een zeldzaame schoonheid vond. Dusdaanig is het zeer waarschynlyk, dat Moses ons den loop van deze Rivier beteekent heeft, dewyl hy gezegd heeft, dat de *Pisón*, door het land vloeit, daar 't goud wascht, dat het goud vandit Landschap goed is, en dat men hier mede den Bel lion, en het geeste Onyx vind.

De vierde Rivier is genaamt Gileon, en vließ aan de zyde van Cus; en, inderdaad, men ziet een arm van den Tigris en den Euphrat, die in het land der Cutthen voortvloeit, waar uit Salmanazar de meenigte trok, waar mede hy Samaria bevolkte; daarom hebben de Samaritaanen zolang een tyd de naam der Cutheers behouden, die dezelve hunner oorsprong was, en men noemt dat Landschap tegenwoordig noch Churestan. Moses heeft het aardsch Paradys geplaatst in 't oosten, en dewyl het, of in Arabien, of in Judea, was, zoude hy de gelegendheid met den vinger aanwijzen.

Men heeft niet naagelaaten eenige zwaarigheid in dit gevoelen te vinden, om dat de Rivier der Arabieren haar oorsprong niet neemt in het aardsch Paradys, gelyk Moses dezelve invoert. 't Is een Kanaal, dat de Tigris en d'Euphrat door heure vermenging maaken. Het is zelfs niet waarschynlyk, dat de Euphrat zich in den vloeid der Arabieren stort. Men verstaat dat de Koningen van Assyriën hun Ryks zetel in Babylon vestende, dezelve die loop gegeven hebben, in plaats, dat men het Paradys in Me-

GENESIS.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de V. AFBEELDING.

De doodlyke beet in Edens bloozend ooff,
Heeft d'eersten mensch van staat en 't eeuwig heil beroofst,
En door die val 't geslacht van 't eeuwigduarend leven;

Genesis
Cap. 3 v. 6.

De broedermoord verwekt in 's waerelds lageraad,
En grouwelen geteelt in Caïns zondig zaad;
Des Noach bouwt den Arck, door 's Hemels Geest gedreeven.

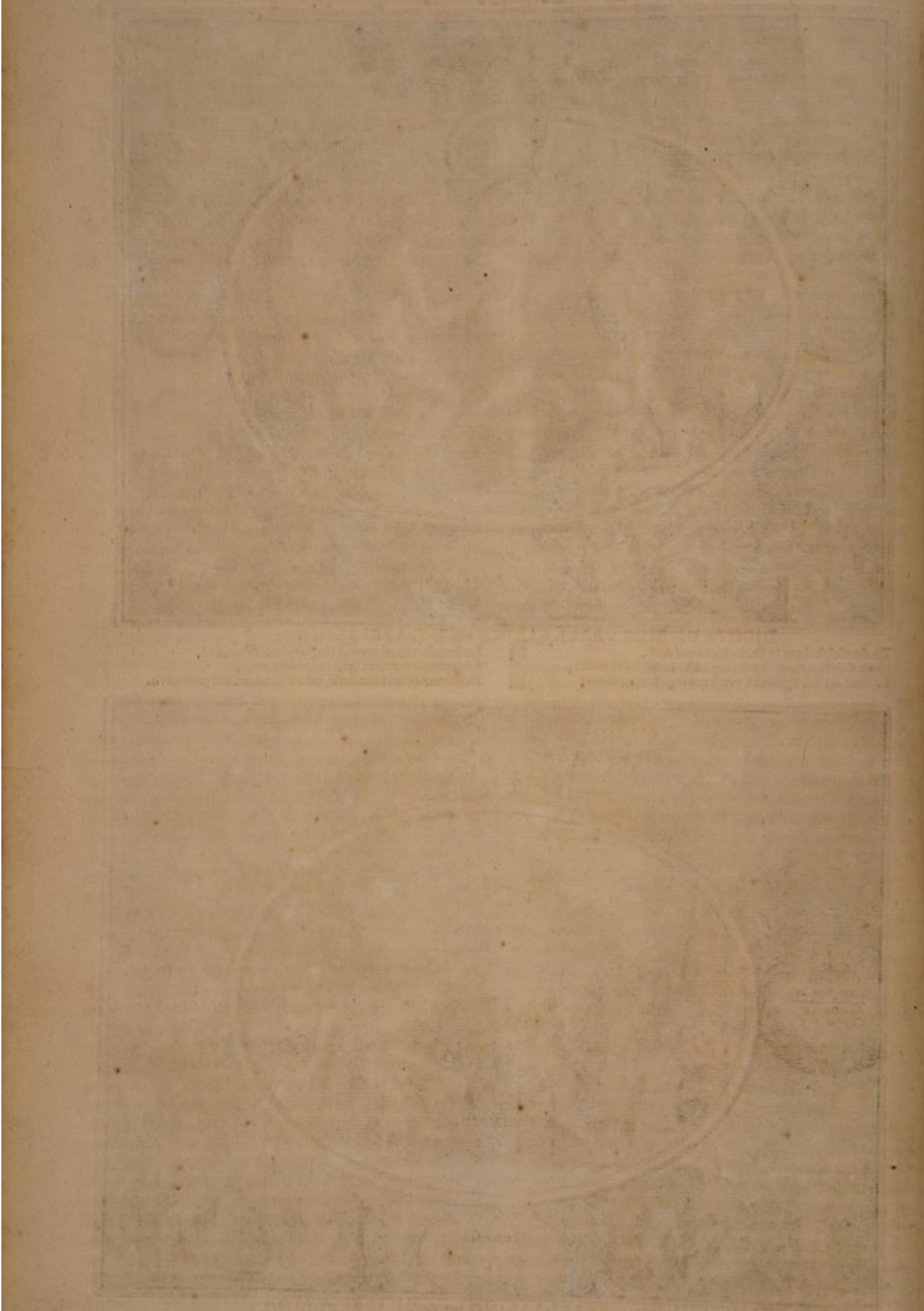

Genesis
Cap. 9 v. 21

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de VI. AFBEELDING.

Dus kliest op Gods genaa Gods Ark den waaterfroom,
Waar in de Duif een tak brengt van d'Olyven-boom,
Des Noach met zyn kroost en vee't gevraart verlaaten,

(3) Hy word in dronkenschap door Cham, zyn zoon, bespot,
Daar Babels Tooren-bouw braveert, vermetel, God,
Werd Abraham besneéa met al zyn otterzaaten.

sopotamien, tusschen Tecrit en Bagdet schikt, vind men in dit Landschap de Rivier Odeina, welke zich in den Tigris werpt, door een genoegzaame bekende waaterpoort, en alhoewel men tegenwoordig de Kanaalen, door welken hy in den Euphrat vloeit, niet kan ontdekken, of dezelve in de Land-kaarten, die niet nauwkeurig genoeg zyn, aangegeken staan, moet men echter niet besluiten, dat zy daar niet waaren. Deze verandering kan mooglyk geschiedt zyn, toen de Koningen van Babylon verscheide andere afleidingen geopent hebben, om de overvloeiingen van den Euphrat te beletten. Men ziet daar twee andere Rivieren, waar van de eene genaamt word Cobar, die de Guihon van Moses is, en d'andere noemt men Dela, die tusschen den Tigris en d'Euphrat doorloopt, en is de Pison: dit gevoelen heeft zo wel haar zwaarigheden als 't andere. Want Mesopotamien, is een zeer onvruchtbaare plaats. De hitte van de Zon is daar zo hevig, dat ze zelfs de dieren ombrengt. De waatersprongen zyn daar zo zeldzaam, dat de inwoonders dezelve elkanderen ontrooven, en die voor de vreemdelingen verbergen, en alhoewel daar eenige streeken Lands meer vruchtbaar, als d'anderen zyn, is het niet waarschynlyk, dat God deze plaats voor wellustig heeft kunnen aanzien, en dezelve tot een verblyfplaats van de onnozelheid schikken. Wyders volstrekt een waaterpoort alleen aan de Odeina, om de zelve in te swelgen, zonder voor hem een andere in den Euphrat te zoeken, die men niet vind. De loop van den Cobar en den Dela beantwoord niet nauwkeurig genoeg de beschryving, die Moses daar van doet. Het is in den grond niet als door een onzekerke gissing, dat men verzekert, dat de Rivier der Arabieren niet altyd bestendig geweest is, en 't is genoeg, dat hy dwars door Eden trok, en daar vloeide, om het denkbeeld van Moses te vervullen. Het is dan meer zeeker, het aardsche Paradys op de Rivier der Arabieren te plaatzen, beneeden het aloude Ninive; zulks was de gissing van den wyze H. Bochart, die deze stoffe zo lang overwoogen

heeft, welke men verduisterd had, aldaar een kleine verandering in maakende. Deze plaats zo lang onbekent, om dat een Cherubim de ingang, voor de bewoonders van de eerste waereld toeflot, is tegenwoordig open, bekend, en door de ongelooigen in bezit genomen.

Deze plaats was van een groote en wyde uitgestrektheid, vervult met al 't geen, 't welk 't gezicht en den smaak aanminnig konde streelen. Daar plaatste God het Opperhoofd van het maakzel zyner handen, ten einde hy daar alle vermaakelykheden konde genieten: daar kwaamen de dieren, hem als in zyn Huis en aan de voet van zyn Troon huldigen, en den nieuw gemaakte Koning erkennen. Hy kende hun hoedaanigheden en reeden, en dezelve met een bovennatuurlyke bekwaamheid onderscheidende, gaf hy aan yder schepzel, op de aarde leevende, een naam met hunne hoedaanigheden overeenkomende. Men heeft geen vergelykenis te maaken tusschen de wysheid van Salomon, en die van Adam. Alhoewel de Schriftuur verzecert, dat de eerste de wylste aller menschen was, en dat hy de natuur der planten, van den Isop tot den Ceder gekent had, zy heeft hem niet willen vergelyken als by de overige menschen, door een naatuurlyke voortteeling, zedert de zonde geschaapen: en de kennis van Adam moest veel volmaakter en bovennatuurlyker zyn, om dat hy de eigenschappen van de dieren kende, zonder den tyd gehad te hebben, van hun handelingen te beoefenen. Gelyk men geloofd, dat de Hebreusche naamen volmaaktlyk de natuur en d'eigenschappen der dieren uitdrukken, die ze draagen; trekt men daar een bewys uit voor de oudheid van deze taal, als of Adam dezelve in 't aardsche Paradys gesprooken had, en dat hy zich daar van bedient heeft, om alle schepselen een naam te geven. Maar d'eerste taal moet zodaanig bedurven zyn geweest, dat daar van slegts eenige geringe afbeeldingen zyn overgebleven. En men kan daar uit een zeeker gevolg voor de aloudheid van deze taal trekken.

UITLEGGING van de V. AFBEELDING.

Des menschen val.

*De doodelyke beet in Edens bloozend ooft,
Heeft d'eersten mensch van staat en't eeuwig heil beroof't,
En door die val't geslacht van 't eeuwigduurend leeuen;*

*De broedermoord verwekt in's waerelds dageraad,
En groewelen geteelt in Caïns zondig zaad;
Des Noach bouwt den Ark, door's Heemels Geest gedreeven.*

III. HOOFDDEEL. Vers 27.

(1.) **D**ewyl de mensch een volkoome vryheid genoot, konde hy zondigen, en niet zondigen, gelyk hy sterven en niet sterven konde. Hy konde zyn wil ter goeder of kwaader zyde of aan de zyde van 't geluk of ellende keeren. Maar deze vryheid van onverschillendheid, daar men zo zeer op geroemt heeft, en waar van de menschen als noch jeloers genoeg zyn, om duizend krachten in te spannen, teneinde om voor dezelve zich te bewerken, was de oorsprong van zyn en ons ongeluk. Het is oneindig voordeeliger, noodwendig het goede te beminnen, als het kwaade te kunnen liefhebben, als Adam deed, die de dood voor 't leeuen, en de misdaad voor de onnozelheid stelde. God had hem in een plaats, en in een staat gestelt, daar niets aan zyn geluk ontbrak. De in-

vloeiingen van de lucht waaren altyd zacht en gunstig; de aarde bracht hem haar vruchten, zonder arbeid voort. De allerwoestste dieren gehoorzaamden op zyn stem, zyn gebied, strekten zich tot over de visschen van de zee uit. Hy was gezont, sterk, en onsterflyk. Hy had een Ziel, welkers straalen rein en leevendig waaren.

Men begrypt niet, als met moeite, hoe dat de mensch een zo volmaakte gelukzaaligheid heeft kunnen verliezen. Wat ontbrak daar aan zyn geluk? wat kon hy wenschen zo de voorwerpen eenige indruk op hem maakten, en verlangens verwekten, hy kon dezelve voldoen. Hy zag niemand boven hem, als God, die, in den Hemel verheeven, hem de geheele aarde overliet, om zyn gebied te oeffenen: *Illa se jaetet in aula.* Dat hy zich in dien Hof verlustige. Het was rechtvaardig, dat God eenige huldigung, of eenige Cyns vereischte

van zo veel goederen, als hy aan den mensch opgedraagen had, en welke de menschen zich niet kunde vermeeten verdient te hebben. By aldien de huldiging groot, en de Cyns moejelyk gevallen was te betaalen, had Adam zich niet te beklaagen, om dat hy de noodwendige krachten en byftand had, om, 't geen God hem zoude beveelen, uit te voeren. Het was zelfs de grootheid en Goddelyke rechtvaardigheid eigen, Adam een zware Wet op te leggen, en een zeeckere gewichtige zaak, beveelen, om zyn deugd te beproeven. Maar God maatigde zyn recht, hy trad met den mensch in onderhandeling, hy wilde geen buitengemeene onderwerping van hem afvorderen, zonder hem belooning daar voor te belooien. Hy stelde deze belooning voor zyn oogen, om dezelve gevoelig te maaken, en om dat het altyd tegenwoordige voorwerp, een veel haastiger en gemakkelyker uitwerkzel voortbrengt. Want de Boom des Leevens was in 't aardsche Paradys, zo wel als de Boom des kennisse van goed en kwaad. God verbood Adam, de vrucht van deze laatste Boom te eetēn; dit was al de gehoorzaamheid, welke hy van hem vereischte: het viel gemaklyk dezelve te betoonen. Men konde niet verzocht werden, een zo gemaklyke Wet en zo evenreedig, met de krachten van den mensch te schenden, als door zeer lichtvaardige beweegredenen, of door een groote dwaaling. Ontstak het verbod Gods de begeerte van den mensch? maar deze mensch, zo zuiver geschaapen, en zo heilig zynde, moet altyd zyn Schepper voor oogen hebben, dit oneindig vermoogen, waar door hy hem uit niets trok, de genade die hy ontfangen had, en de belooning aan zyn gehoorzaamheid beloofd, al zo wel, als de straf die aan zyn misdaad vast gehegt was. Men kan niet begrypen hoe dat de mensch zo lichtlyk zyn plcht vergat, en hoe uit een zo nette oorsprong zo haastelyk vuile en modderige waarteren konden vlieten, dat is te zeggen, een zo groote onweetenheid, een zo openbaare wederspanning, en een zo vuile ondankbaarheyd. Ziet onderwylen hier, hoe de zaak zich toedroeg.

De Vrouw voldeed het oogwit niet, 't geen men, met haar scheppendē, voor had, zy moet voor den man een evengelyke hulp zyn, en zy wierd het werktuig van zyn ondergang. De duivel, die wist, dat dit vat het brooste was: verzeekerde zich dat hy 't lichtlyk verbryzelen zoude. Hy deed haar alleen aan, hy boezemde haar gedachten van ydelheid in, en deed haar voor een ingebeelde eeuwigheid, de onsterflykheid verlaaten, welke zy kunde bezitten. De eerste zaaden van de zonden zyn onbegrypelyk, maar men heeft met moeite aan dezelve een intreede gegeeven, datmen de uitwerfselen daar van gevoelt. Eva luisterde naer den verzoeker. Zy laat toe, dat men haar beweegingen van hoogmoed inblies, en zondigde, mooglyk niet eens denken-de, dat zulks alreeds een zonde was; zy treed stoutmoedig met den vyand in onderhandeling, die zy ontvluchten moet. Zy spreekt, zy twif-reident, de twyffeling overmeestert haar ziel, zy vreeft dat God over haar jeloers is. Kan men zo dwaaflyk denken, weinig tyds na dat men geschaapen is. Het kwaad begon door den geest, en eindigde door 't vleesch. De Vrouw liet zich eindelyk door een gevoelig vermaak treffen, bewoogen door de schoonheid van de verboode vrucht, zy is niet meer meetstesse van haar verlangen, zy nadert tot den boom, die daar mede beladen is, zy scheurt dezelve met geweld daar af, en zy stelt

zich voor, een vermaak van een oogenblik, bloot aan de hardste en wredeste dood.

De Man moet meer bestendigheid gehad hebben. Maar de Vrouw in tegendeel, misleide hem in korten tyd, en met weinig woorden, en by naer zonder de minste tegenstryd; hy at van den vrucht, welke men hem aanbood, in weerwil van 't bevel van zyn Schepper. Is het schandelyker door den duivel overwonnen te worden, onder de gedaante van een serpent, als zo lichtlyk voor een Vrouw te wyken?

Dusdaanig ging de onnozelheid voor altyd op der aarde onder. De duivel gebruikte van den beginne dezelve arglistigheid, waar van hy zich hedendaags bedient: hy vermomde Gods Woord, en verbeelde hem, als een meeester, die den mensch te harde wetten opleidde. Hy stelde hen aan de verzoekingen blood, hun voor oogen stellende zo veel schoone vruchten, en hen verbiedende daar van te eeten. Het verbod Gods betrefte alleen een boom; maar de duivel rekte 't zelve tot alle soorten van vruchten uit. Want hy doet God zeggen: *Gy zult van alle boomen niet eeten.* Eva verftroide zonder moeite deze te grote bespotting. Maar de duivel ontzette zich daar niet over; in de eerste verzoeking afgeslaagen zynde, doet hy daar de andere opvolgen. In de eerste, had hy God hardigheid toegeschreeven, in de tweede, doet hy daar vreeze en jeloersheid van de zyde van het opperste Weezen tusschen koomen: deze tweede verzoeking was fynder en teerder als de andere, om drie redenen. Eerstelyk de eene speelde op een gevoelig voorwerp, dat de vruchten van den hof waaren: de Vrouw ontdekte lichtlyk de loogen, om dat zy Gods toelaating, om van *alle* vruchten te eeten, verstaan had, en om dat zy mooglyk alreede daar van gegeeten had: maar de jeloersheid, welke men God toeschreef, was minder bekend. Eva kunde niet gemaklyk de natuur en volmaaktheeden van de Godheid, die voor haar verborgen was, doorgonden. Zy wist niet wat het opperste Weezen in haar opzicht dacht, en daar door begon de onweetenheid. Ten tweede, de duivel ontstak de grootsheid van de Vrouw; gy zult als Goden zyn. Eindelyk, daar ontbrak een zaak aan haar geluk. Zy kunde *slerven*; en de duivel verlost haar van die vreeze, haar van de onsterflykheid, en van een eeuwige geduurzaamheid van haar geluk verzeekerende. Eindelyk deze bedriegelyke redeneeringen waaren door de schoonheid van de vrucht onderschraagt, welke zy aan den boom zag hangen, onder welkers schaduw dese byeenkomst gehouden wierd. De zonde scheen zonder twyffel licht, men zag de gevolgen niet, men beginig dezelve zonder aanmerking, en, men bespeurde zyn misflag niet, als na dat men die begaan had. Wat is 't gevaarlyk, voorwerpen te naaderen, welkers gebruik onregt is. Men is als dan ongevoelig. Men gelooft alleen zich over de schoonheid te verwonderen, die ons raakt, onderwylen ontsteekt het hart, het vermaak misleid, en de duivel, of het hart, bedriegt zich zelve. Men gelooft dat men, de verbooden vrucht aanraakende, het tegenwoordige vermaak zal smaaken, zonder iets in het toekomende te verliezen. Maar eindelyk openen de oogen zich te laat, men bemerk dat men naakt is, van de genade en Heiligkeit beroeft, men gevoelt, dat men de eeuwige dood waardig is, en men zoekt menigmaal middelen om zich daar van te bevryden, zonder dezelve te vinden. Zondigt niet,

aldien gy de liefde Gods of zyn genade, en zyn Paradys niet wilt verliezen, en een eeuwigheid van straffen vinden in plaats van vermaaken, die nooit moeten eindigen.

God konde die misdaad niet ongestraft laaten: het schepsel had het juk en de gehoorzaamheid van zyn Schepper afgeschud. De mensch wilde zich een God maaken, en onsterflyken meeester met dat zelve hoofdschrift, als hy, worden. Het verbond was verbrooken, 't bevel geschonden, en de beloften vernietigt. Daar was niet meer overig als om de dreigementen te vervullen, en de dood te laat ten heerschen. God deed het. En *door de zonde is de dood in de waereld gekoomen.* Dit was het eenigste ongeluk niet, dat op deze zonde volgde. Het verderf van de eerste mensch is tot zyn nakoomelingschap overgegaan. En gelyk Lazarus de Lazery aan zyn kinderen mededeelt, worden wy alle zondaars en misdaadigen, van een zondige en wederspannige vader gebooren. Adam was niet lang zonder zyn ongeluk te kennen, God kwam zyn misdaad verwijten. Hy konde de oogen en de tegenwoordigheid Gods niet verdraagen, di's hem te vooren zoo aangenaam was. Zyn gewisse wierd beweegt, de schrik overweldigde zyn ziel, en niet konnende ontvluchten, verborg hy zich achter de boomen van den hof, een zwakke schuilplaats: maar waar zou men daar zoodanigen tegen een in toorn ontstekene God vinden? Hy wilde zyn misdryf verbergen; zulks is de aaloudste, en de gemeenste listigheid van de zondaars. Men moet daar aan gedenken, om dat dezelve d'eerste maal zo kwaalk gelukt is. God doordringt dwars door de menschelyke voorwendzels. Hy luisterde niet na de verschooningen van den Man of de Vrouw, die zich verkeerdelyk, weegens de kwaadaardigheid en de fynigheid van het serpent ontschuldigde, hy sprak niet vonnis van verdoemenis uit, en verdreef hen uit het Paradys, daar hy ze geplaatst had, en een Engel wierd aan de poort van dezen hof gestelt, om hen te beletten, van daar ooit weeder in te reeden.

IV. H O O F D D E E L. Vers 8.

De Vermoording van Abel.

(2) Een andere droevige uitkomst deed Adam zyn misflag gevoelen, hy verloor Abel, de heiligste en volmaaktste zyner kinderen. De droefheid van deze ongelukkige vader was zonderling, als hy een zyner kinderen door den ander zag vermoorden, en dat hy, d'een verliezende door een geweldige dood, d'ander noch veel droeviger door zyn zonde verloor. Cain en Abel offerden aan God offerhanden, het zy God dezelve ingestelt heeft,

of dat hun geweeten hen voorzeidde, datmen eenige vergenoeging voor de zonde moest betaalen, en dat God niet konde verzoend worden, als door het bloed van een flacht-offer. Maar men deed van 't begin van de waereld handelingen van Godsdienst, op een wyse, die niet godsdienstig was. Cain had in zyn aandacht geen beweegingen van Godvruchtigheid. Abel volgde hem niet na, hy bediende zich van 't ongeluk van zyn vader, en wist van die tyd af het kwaade voorbeeld te wederstaan. God beloonte zyn geloof op een doorstraalende wyze: het vuur, dat uit den hemel nederdaalde, om het flacht-offer te verteeren, bracht een doodelyke verschillendheid tusschen de twee offerhanden, en de persoonen. Cain door de beleediging, welke God hem scheen aan te doen, ontfieken, liep tot de wraak: noch het vermoogen van 't Opperste Wezen, noch het denkbeeld van dit hemelsch vuur, dat hy op den Altaar gezien had, en dat hem t'eeiger tyd kon verteeren, noch de achtung voor een vader, noch de teederheid van een moeder, noch de Godvruchtigheid van een beminlyke broeder, konden den loop van zyn geweete wederhouden. Hy doodde den rechtvaardigen Abel, ter oorzaak van zyn offerhande, en maakte van hem den eerste der Martelaaren. De dood, zeid de heilige Christofthomus, had geen geduld om af te wachten, dat de zonde de mensch in zyn boezem, door een natuurlyke weg wederstelde. Het ongeduld om zyn overwinning te vervullen en te voltrekken beving hem, hy deed als een uitzinnige, die, zyn vyand ter dood gedoemt ziende, geen geduld zoude hebben, om af te wachten, dat men hem naér 't schavot leide, maar hem in de gevangenis ging ombrengen.

V. H O O F D D E E L. Vers. 17.

De Afkomst der Reuzen.

(3) Daar waaren noch andere gevallen van de zonde van Adam, de menschen verdorven zich, en zy deden in deze eerste jaaren zien, tot hoe verre het verderf van 't menschelyk hert konde gaan. De Reuzen regeerden, en zetten de ongeregeldheid en de godloosheid tot de uiterste overmaate voort.

VI. H O O F D D E E L. Vers. 14.

De Ark wordgebouwt, de Dieren treeden daar in.

(4) en (5) God dreigde hen met een voorbeeldelyke straffe, welke hy deede verkondigen den tyd van honderd en veertig jaaren, binnen welke Noach de Arke bereidde, waar in de dieren en enige menschen hun toevlucht vonden.

UITLEGGING van de VI. AFBEELDING.

Beschryving van de Ark en Zondvloed.

Dus klieft op Gods genaa Gods Ark den waaterstroom, | Hy word in dronkenschap door Cham zyn zoon bespot.
Waar in de Duif een tak brengt van d'Olyven-boom, | Daar Babels Tooren-bouw braveert vermeetel God,
Des Noach met zyn kroost en vee't gevraart verlaaten, | Word Abraham besneen met al zyn onderzaaten.

VII. H O O F D D E E L. Vers 1.

(1.) **H**et verderf was zo groot, dat in 't gantsch Heelal maar een eenig geslacht gevonden wierd, 't welk de Godvruchtigheid en 't ge-

loof bewaard had. God wierd gedwongen het menschelyk geslacht te vernielen. Noach floot zich met zyn huisgezin in een Ark. De beesten en voogelen volgden hem aldaar, om de dood te ontvluchten. De goddeloozen hebben zich ingebeeld, dat men

geen schip konde bouwen, 't welk bekwaam was, een zo groote menigte, met waater en noodwendig voedzel tot hun behoudenis, te bevatten. Maar dit konde een vlak schip van twee en veertig duizend vaaten zyn, de ouden hebben mede scheepen van diergelyke groothed gehad. Op den boodem was het waater, dat men by zoorten van putten daar uittrok, en in de vier hoeken en 't midden van de Ark vergaaderd wierd. Boven deze vergaaderplaats van 't zoete waater was d'eerste verdieping, zeven elleboogen hoog, het kooren en de noodwendige kruiden tot voedzel bergende; want noch menschen noch beesten aaten in die tyd vleesch. De tweede verdieping had een hoochte van acht elleboogen, en men had daar zes en dertig stallen gemaakt, achttien aan yder zyde van de Ark. In 't midden was een gang veertien elleboogen wyd, de welke voor een hof diende, en licht gaf aan de stallen, waar in men de dieren opgesloten had. De derde verdieping zes en een halve elleboog hoog, was met zes en dertig verblyfplaatsen vervult, geschikt om de voorraad der vogelen, het kooren, 't welk onder de waateren van de Zondvloed zoude vernield zyn geweest, en de werk-gereedschappen te bewaren. Daar was noch een genoegzaame groote wydte overig om zes en dertig vogelvluchten te maaken, yder van zes elleboogen wyd, daar de vogelen waaren. Het huisgezin van Noach was aan een dezer hoeken van de Ark geplaatst. In der daad daar was aan een dezer hoeken een wydte van twintig elleboogen, de helft van deze wydte konde tot de trappen geschikt worden, en om de toegang tot de verblyfplaatsen en stallen gemaklyk te maaken, of om waater te putten; maar daar was noch leedige plaats genoeg om tot een keuken, een zaal, en vier groote binnekaamers te dienen, welke volstrekt voor een buiten gemeene verblyfplaats. Het venster was boven het vertrek van Noach: van daar spreide zich het licht, alhoewel met moeite, in de verblyfplaatsen, en in de andere plaatzen van de Ark; dusdanig volstrekte dit gebouw om een geslacht met de beesten en vogelen, waar van de zoorten bekent waaren, te behouden. De Ark gebouwt zynde, trad Noach met zyn huisgesin in de maand van October daar in, in 't begin van 't 1657^e jaar van de Scheping des waerelds. Van het oogenblik, dat Noach daar in getreeden was, viel de regen met geheele waaterbakken, de aarde wierd overstroomt, en de heuvelen en de hoogste bergen wierden overdekt. Het ongeluk trof in een oogenblik 't heel-al. Menzag zich van schuilplaats, hulp en vertroosting ontbloot; d'een vlugte op de toppen der bergen; maar het waater, dat hem met ongestuydigheid op de hielen volgde, agterhaalde hem aanftonds. De ander klom op de spitzen der steenrotzen daar hy eenigen tyd deze algemeene waatervloed beschouwde, die alles infwelgde, en hy wierd wel haast zelfs verlonden; een ander vatte een tak van een boom, door welkers begunstiging hy zich uit het waater trok, en geloofde zich te zullen droogen, een ydele hoop, die niet langer als een oogenblik duurde: het vonnis was geveld, alle menschen moesten sterven. Daar zyn Godsgeleerden, die al die geenen tot de eeuwige straffe verdoemen, die onder de waateren van de Zondvloed begraven zyn, doch daar is te veel wrechheit in dit gevoelen: het berouw kan in 't hart van een aanmerklyk getal van menschen gebooren worden, die door Gods kastydging en het denkbeeld hunner misdaaden ontwekt werden, en

dezelve God, die aan een struikroover genade be toonde, aan 't kruis stervende, kan de zuchten en traanen van verscheide stervende aanneemen, die hem in hun uiterste sterf-uur aanroepen.

VIII. H O O F D D E E L. Vers. 6.

Noach bergt zich.

(2) De Ark zweefde gelukkig op de waateren, maar na honderd en vyftig dagen bleef zy op het gebergte van Armenien stil staan. Het venster wierd geopend, en de Raave vloog daar uit, die zich op de verdronke aazen, die te voorschyn kwaamen, ging spyzen. De Duif, door Noach uitgelaaten, bracht de olyftak mede, 't welk zeekerlyk deed begrypen, dat de waateren weggeweeken waaren Noach, die eenige ongeduld moest gevoelen om uit zyn kist te gaan, verwachtte, alvoorens zulks te doen, het bevel Gods, en hy was niet zo haast daa uitgetreden, of hy deed offerhanden. Men moet nooit de beweegingen van zyn ongeduld met de oogmerken van de Godlykheid onder een mengen: men moet de tyd afwachten, die hy beteekend heeft om onze verlossing te voleinden, en nooit eenige, zonder hem teeken van dankbaarheid te geven, ontfangen. De Joden hebben gezegd, dat de Ark zich als noch op de bergen van Armenien bevond, meer als tweeduizend Jaaren, nadat daar Noach uitgegaan is; maar, de Ark na de Zondvloed onnut, heeft het lot der andere houtgebouwen gehad, welke door de vochtigheid verrotten, en zich zelve, na verloop van eeniger tyd, sloopen. God rechtte met Noach een nieuw verbond op, en gaf tot een teekendaar van den Regenboog. Dit teeken was niet nieuw; het zoudt belachlyk zyn te denken dat dezelve nooit meer voor de Zondvloed geweest is, of dat de Zon zich nooit meer in deze tegenstelling van een wolk met dauwdruppelen vervult, nodig om een Regenboog te maaken, bevonden heeft; maar God, die zich meenigmaal van tweede oorzaaken bedient, om de reegelen van zyn verbond te maaken, stelde den Regenboog in, om voor de menschen een gevoelig teeken tot het einde der eeuwen te zyn, dat dan geen algemeene Zondvloed meer zoude wezen.

IX. H O O F D D E E L. Vers. 21.

De schandelyke daad van Cham.

(3) Noach, die alle kwaade voorbeelden van de eerste waereld wederstaan had, moest voor geelichte verzoeking buigen: onderwylen plantte hy den wyngaard, hy dronk zich dronken, en liet zyn schaamte zien. Zommige Vaderen hebben gezegd dat zyn dronkenschap niet straffschuldig was, omdat hy de kracht van den wyn niet kende. Maar zo hy den wyngaard geplant heeft, moest hy de vruchten daar van kennen. Men had daar van de eerste waereld al gebruik gemaakt. Want di menschen, in grouwelyke ongeregeltheden gestort zouden die niet als waater gedronken hebben? hy begreep, toen hy opstond, de gevolgen van zyn onmaatigheid, de schande, die hy van zyn jongste zoon ontfangen had, en de noodwendigheid van zyn nakoomelingschap te vervloeken. Deze vervloeking wierd in de Canaaniten vervult, maar dezelve liep niet na een straf voor Cham te zyn, om dat deeze uitkomst hem door een Godlyk Orakel bekent was.

XI. H O O F D D E E L . Vers. 3.

Gebouw van den Tooren van Babel.

(4) De menschen bedienden zich niet lang van't eluk. Zy wilden, moedwillig en wederlappig voor de kastydingen Gods geworden zynde, God i het onvermoogen, van door een algemeene overloeing der waateren te straffen, stellen. De mee-te muitelingen vergaaderden te zaamen, en bouwen den Tooren van Babel aan een der armen van den Euphrat. Men begon deze Tooren honderd aaren na de Zond-vloed te bouwen, en men schryft lit werk de kinderen van Cham toe. De Heer Roehart zondert daarom Nimrod uit, dien de Joden als het Opperhoofd dezer onderneemers anzien. Hy heeft geloofd, dat deze machtige Koning noch niet oud genoeg was, om dit te onderneemen. En zert in Babylon geregeert hebbende, kan men hem onder die geenen niet rekenen, die God van daar gedreeven had. Deze laatste reeden is veel krachiger als de eerste. Want Nimrod moet alreeds oog bejaart zyn, als wanneer men den Tooren van Babel bouwde, om dat hy de neef van Cham was, en zyn vader Chus drie of vier jaaren na de Zond-vloed konde gebooren zyn geweest. Moses zich ernoegende te zeggen, dat die geenen, die den Tooren bouwden, uit het Oosten gekoomen waren, kan men niet gissen uit welken stam deze vernechtele onderneemers waren. Zy vreesden door den nieuwe Zond-vloed begraven te worden, gelyk hun voorzaaten, en, om zulks voor te koomen, echten zy een groot gebouw van steenen op, waarin zy vermeenden zich een zeekere schuilplaats tegen de overstromingen te maaken, zy plaatsten 't selve aan een der armen van den Euphrat, veel eer als op een berg, om dat de werkliden het waateroodig hadden, waar van't getal groot moet zyn. God zag dit onderneemen als een nieuwe bespringing van't menschelyk geslacht aan, en besloot 't selve te straffen. Men heeft tot deezen tyd toe geloofd, dat God de spraaken der onderneemers verwart heeft, en dat zy elkanderen niet meer verstaan konnende, niet werk hebben laten vaaren. Maar eenige heilendaagsche uitleggers hebben aangemerkt, dat de Hebreeuwsche taal, die der volkeren van Canaan was, 't welk door de nalaatenschap van Cham is bevoont geweest; men sprak daar mede in 't Mesopotamisch, om dat Eliezar, de dienaar van Abraham en Jacob, die in dit landschap overtrokken, door de inwoonders en de huisgenooten van Laban verstaan wierden. De Pheniciers, die men als zoonen Anakims, of der Reuzen aanmerkt, om dat hun naam gelykt zulks te beteeken, hadden hun taal mede van de Hebreers ontleent. Eindelyk was dat de verstroojing der volkeren, die zich d'een van den ander verdeelden, 't welk de verschillendheid der taalen veroorzaakt heeft. Waarom dan 't zelve van een wonderdaad af te leiden, of van een Goddelyke straf tegen de bouwmeesters van den Tooren van Babel? deze zwaarigheid doet gelooven, dat God hen veel eer door d'eeene dezer twee zaaken strafte, of dat hy de verdeeling tusschen de onderneemers geschikt heeft; want, in plaats dat zy het zelve oogwit gemaakt hadden, verdeelten zy zich aanstonds in verschillende raadslaagen; de een wilde den Tooren voleindigen, d'ander wilde God den oorlog aandoen, een derde helde aan de zyde van den Afgoden-dienst, om zich voor

de Zondvloed te beschermen, en deze verschillendheid van raadslaagen stremde de uitvoering van 't eerste ontwerp; of wel God floeg op de lippen van deze bouwmeesters, en deed hen staamelen; hoe fyn deze uitleggingen zyn, moet men toe-staan dat de verwarring der taalen veel eigender aan het oogwit Gods was, en veel waarschynlyker is als de staameling, waar van niemand ooit gesproken heeft; het is tegenwoordig zeer zwaar de oorsprong en den loop der taalen te ontvouwen; het schijnt dat Jacob en Laban verscheide taalen spraken, om dat zy twee naamen aan een en 't zelve gedenkteeken gaaven, 't welke zy oprechtten; wyders moet men zich niet inbeelden, dat de verandering der taalen in 't geheel geweest is, daar worden menigvuldige twifredenen over een en dezelve taal gevoert; dusdaanig is het niet te verwonderen, dat men overblyfzelen van 't Hebreeuwisch by alle de naburige geslachten van Canaan vind. De verstroojing der volkeren eindigde de verschillendheid te voltrekken, welche aan den voet van den Tooren van Babel een aanvang genomen had. Men kan zelfs niet bewyzen, dat de Canaaniten, die de afkoomlingen van Cham waren, Hebreeuwisch gesproken hebben. Het is waar, dat Ezaias voorzegt, dat ten tyde van den Messias vyf steden in Egypten zouden zyn, die de taal der Canaaniten zouden spreken, en dat hy de heilige taal zoude spreken, maar hy maakt een toepassing op de Jooden, die dit land bewoont hadden, veel eer als op de Afgodische Canaaniten; eindelyk de natuurlykste beteekenis der bepaling van Moses, geeft een verandering der lippen en taalen te kennen. God, die dit onderneemen als een nieuwe bespringing der menschen anzag, wrekte zich. Zommige gelooften, dat hy zich vergenoegde met de bouwmeesters te doen staamelen: maar, waarom toevlucht tot een ongehoorde wonderdaad genomen? De verwarring der taalen, welche God deed tuschenkoomen, was oneindig meer eigen om het gevolg van dit oogmerk te stremmen, als de staameling der werkliden.

XIV. H O O F D D E E L . Vers. 8. 16.

Abraham slaat Kedorlaomer; en trekt Lot uit zyn handen.

De Koningen van Sodom, en de naburige steden, verdrietig onder het juk van Kedorlaomer te buigen, die uit het hart van 't Oosten op hen gestort was, waapenden zich, om hun vryheid weder te erlangen. Zy genooten dezelve een jaar, wanneer de Oosterschen ondertuschen hun benden verzaamelden, en hun ten oorlog bereidden. Men teld onder de t'zaamen verbonde Koningen, die van Pontus en Schythien; maar, het is moeijlyk te begrypen, hoedaanig zy daar zouden gekoomen zyn, en wat belangen zy hadden om Sodom en Gomorrah onder te brengen. De oude overzetters hebben zich bedroogen, en daar Koningen geplaatst, die daar niet waren. Den slag wierd in de valleye van Siddim geleevert, welke niet ver van de doode Zee is. De Sodomites wierden geslaagen; de vluchtelingen, willende de dood ontyken, stortten in de zwaavel en harsh-putten, die men in de valleye gegraaven had. Lot, zich onder 't getal der gevangenen vindende, trok Abraham de overwinnaar na, om zyn neef weder te haalen. Het getal der dienaars, was te dier tyd groot, en

die, welke de leegers uitmaakten, zeer klein. Want dat van Abraham bestond alleen uit drie honderd en achttien huisgenooten. Men zoekt verkeerdelyk in dit getal de gedaante van 't Kruis. De optocht van dezen hoop was zo veel te geheimer, als hy klein in getal was; de overwinnaar vreesde niets, ha dat hy zyn vyanden over hals en hoofd had zien vluchten. De soldaten langs 't veld verstrooit, genooten gerustelyk de vruchten van den slag, als Abraham hen overviel, en hy had in die staat weinig moeite om hen te overwinnen. De wanordre was algemeen, hy hernam het reistuig, en Loth met zyn huisgezin; hy vervolgde de vluchtelingen tot op de hoogte van Damas; want daar was de weg, welke de Oosterschen moesten nemen om in hun staaten weder te keeren. En Melchisedek, de Koning van Salem, kwam op de weiderkeering het leeger van dezen Aartsvader vervarschen.

XIV. HOOFDDEEL. Vers 17.

Melchisedek Koning en Priester.

Melchisedek was Priester en Koning; maar men poogt te vergeefs zyn geschiedenis en geslacht-register te ontdekken. Het is vermeetelheid te willen nasporen, 't geen de Heilige Geest voor ons heeft willen verbergen. Maar dezelve is dubbeld misdaadig, dewyl men weet, dat daar een geheim in die stilsygendheid is. Zulks is dan niet alleen van Moses, maar van God zelue het voorhangsel te willen afscheuren, en dewyl Melchisedek niet zonder *Vader* en zonder *Moeder* is, als om dat de Schriftuur daar niet van spreekt, is zulks deze verborgentheid eer vernietigen, als zyn geslachtregister maaken. De aaloude Joden hebben de eersten gezondigt, om dat zy geloofd hebben, dat hun geslacht zoude onteert zyn, byaldien zy toesfemden dat Abraham, hun *Vader*, door een vreemdeling gezeegend was geweest. Zy hebben staande gehouden, dat Noach, die de Cederboomen in de landpaalen van Sodom geplant had, om de Ark te bouwen, aldaar met zyn kinderen na de Zondvloed wedergekeert was. Sem had aldaar Jerusalem gesticht, waar van hy Koning wierd. Cham was de stichter van Hebron, en Japhet die van Joppe. Zy herscheppen Sem in Melchisedek. De Chaldeesche uitlegger, die men zo oud als Jesus Christus gelooft te zyn, had deze mislag alreede begaan. De Heilige Epiphanes, die hem wederlegt, zeggende dat Sem langen tyd te vooren gestorven was, bedroog zich, om dat hy meer als vyf honderdjaaren na de Zondvloed geleefd heeft. Maar men kan aanmerken, dat geen der kinderen van Noach voor Melchisedek kan aangezien worden, om dat zy zeer verre van daar afgeleegen waaren. Sem woonde in 't Oost in Mesopotamien, daar men al zyn nakoomelingen vind; Egypten en Africa waaren Cham te beurt gevallen, daar hy mede zyn huishouding had. Het was zyn zoon Chanaän, die steden bouwde, en 't Heilige land bevolkte. En de Heilige Paulus, in plaats van te zeggen, dat Abraham gezeegend is geweest door een van die Oudvaders, gelyk Sem was, geeft voor dat het een vreemdeling was, die de bediening van Priester vervulde. Men heeft geloofd, en men geloofd noch, dat Melchisedek Gods Zoon was, men stelde wel eer die menschen onder de rye der ketters, maar zulks is te straf; want deze dwaaling van enkele bespiegeling kan niet gevaelijk

zyn; daarom moet men de stilsygendheid aan nieuwsgierigheid opleggen, en laten het geslaen den perfoon van Melchisedek in de duistern dewyl de Heilige Geest dezelve heeft wil verbergen; en zich alleen, by 't geen de Schatuur daar van zegt, houden.

Hy was *Koning van Salem*, en van daar vertrehy om voor Abraham te verschynen, die zegepraleind van zyn vyanden wederkeerde. Men geloegemeenlyk, dat het Jerusalēm is, om dat de Heilheid en de roem van de stad schynt een nieuhandel aan die van den Priester toe te voegen. Maer het is meer waarschynlyk, dat dit een kleine stad Salem genaamt, was, dicht by den Jordaan gelegen, omtrent de plaats, daar Joannes zedert gepredikt heeft. De Heilige Epiphanes verzeekert, men noch te zyner tyd de overblyfzelen van egroot Paleis zag, welk dat van Melchisedek was. Maar, zonder de onzeekerheid van deze overleering te rekenen, waaren de Paleisen der oude Koningen, dewyl een kleine stad een geheel Koninkryk uitmaakte, niet heerlyk genoeg, om daar v slukken en brokken en aanmerkelyke overblyfzelen meer als twee duizend jaaren daar na, over te laten, maar ziet hier twee redenen uit de Schriftu getrokken. Abraham vervolgde de overwinnen Koningen, tot op de hoogten van Damas, en hi was te Cheba, of in de Koninglyke valleye, da Melchisedek hem vervarschingen ging toebrenghe. Deze Koninglyke valleye is die, welke den Liban de vlakten voor den Liban uitmaaken, welke Propheet Amos Beth-Eden noemt, het *Lusthuis* 't welk eenige uitleggers voor het aardsch Paradise genoomen hebben, om dat het zelve in der daaten hoogste bekoorlyk was. Het is verkeerd begrepen, Melchisedek van Jerusalēm te doen v trekken, om een zo lange reis te doen, ten einde om het leeger van Abraham te ververschen. Zulcoude met den Koning van Sodom overeenkommen, die het voornaamste belangen by de overwinning had, en die zyn vrouwen, zyn onderdaanen zyn reistuig kwam wederom afvorderen; maer Melchisedek, die alleen een beleefdheid kwam aubieden, om een vermaast leeger te ondersteuen moest zo verre niet trekken. Inplaats dat, zo hem van Salem doet vertrekken, gebuurg van den Jordaan en Scythopolis, het niet te verwonderen is dat op het geroep van Abrahams overwinning, tot in Syrien van Damas genadert zy, zo veel meer, dat de doortocht der vyanden hem had belet, en hy verwondert was zich van die altoegejelyke gasten bevryd te zien. Wyders, noet de Heilige Paulus de stad van Melchisedek, Salem maar hy zoude niet nagelaatnen hebben, Jerusalēm beteeken, als meer bekent zynde, zo hy dezelf als de Hoofdstad van dezen Vorst had aangezien.

XIV. HOOFDDEEL. Vers 18.

Melchisedek geeft Brood en Wyn aan 't Leeger van Abraham.

Dewyl hy een Koning was, wilde hy het leger van Abraham, van den stryd en een lange tocht gemat zynde, beschiken. Dusdaanig zeide Gidion dat hy de Oosterschen verflagen had, teegens volkeren van Succoth, geeft de soldaten, die volgen, en vermoet zyn, brood. Gidion kon geen vervarsching bekomen, 't welk hem gewdig in toorn ontflik, maar Melchisedek veel eer

ker, bood brood en wyn aan die de gewelde-naars en dwinglanden van Canaan verdreven had. Moses gebruikt stiptelyk de zelve bepaaling, van te zeggen dat *Melchisèdec uit zyn stad* trok, en om ons aan te wyzen dat hy uit trok, of dat hy brood voor Abraham daar uit deed brengen. Men heeft dan verkeerdelyk een maaltyd in een offerhande verandert, en men heeft uit deze ingebeelde offerhande besloten, dat de Christelyke Kerk het lichaam van haar God moet aanbieden, onder de gedaante van brood en wyn, tot aan het einde der eeuwen. Heeft de Heilige Paulus deze handel van gelykenis niet aangeroert, welke hy niet konde vergeeten; om dat dezelve van de grootste aangeleegendheid, en ten hoogsten noodwendig was. De uitvinder van 't gemeen is die geen, die een voorwendzel geleeverd heeft, van daar een offerhande in te beelden, om dat hy 't klein deeltje daar by gevoegt heeft. Want hy was Priester, als of Melchisèdec geen brood gegeeven had, als om dat hy Priester was; in plaats van dat in het oorspronklyk een onderscheid tuschen het Priesterschap en 't Koninkdom is. Hy was *Koning*, om welke reeden hy brood en wyn aanbood, *Priester* om dat hy *Abraham zegende*. De ververschingen sprooten uit mildadigheid van den Vorst, en de zegeningen wierden uitgedrukt deugds halven van de Priesterlyke achtbaarheid.

XV. HOOFDDEEL. 14. Vers 19, 20.

Melchisèdec zegent Abraham.

Het is hier eigentlyk dat Melchisèdec de bedieningen van 't Priesterschap vervult, God loovende wegens de overwinning, die men wegdroeg, en de zelve Opperste God biddende dat hy zyn bescherming over Abraham voor altoos wilde laten geduurten. Maar, zulks baart een aanmerkelyke zwaarigheid, omdat het geheel al alstoer tot een algemeene afgodery vervallen was. Het kwaad was zelfs tot in het Heilig huisgezin doorgedrongen, en de Vader Abraham had het ongeluk gehad van valsche Goden aan te bidden. De volkeren van Canaän waaren boven al door hun groote bygeloovigheden schandelyk berucht. Men begrypt dan niet, als met moerte, hoe men in dat land een Offerpriester van den Levendigen God vind, zal men zeggen dat het geheele geslacht, aan zyn Wetten onderworpen, God diende, zal men zich in den omtrek van een stad of huisgezin besluiten? dat alles beleidigt het denkbeeld, 't welk men van de Kerk van dien tyd maakt, welke scheen tot een klein getal en in het huis van Sem gebragt te zyn, door zyn Godvruchtigheyd van de andere kinderen van Noach onderscheiden. Maar men heeft ongelyk zich in te beelden, dat daar geen geloovigen buiten het huis van Noach waaren, om dat de Schriftuur dezelve niet noemt. Moses heeft de algemeene geschiedenis van de waereld of de Kerk niet beschreeven, maar wel van de stam, waar uit het Heilig geslacht gesprooten is, dat God boven alle anderen gestelt had. Daarom is 't, dat hy van geen geslachten spreekt, welke de kennisse en den dienst van den waaren God konden bewaart hebben. Gelyk daar veel afgodisten in het huis van Sem waaren, zo waaren daar mede geloovigen in de andere geslachten. De Kerk was in de stam van Abraham noch niet ingesloten; de poort van den *Bruidegom* sloot zich niet als aan den

voet van Sinaï, toen de Wet gegeeven wierd. Abraham bad voor de geloovigen, die met zyn neef in Sodom woonden; hy geloofde dan niet de eenigste stam der Heiligen te zyn; hy was in tegendeel verzeekert, dat daar in de verdurvenste steden waren, en dat men onder een menigte Godloozen enige Heiligen vond. Melchisèdec was in de grond geen Koning, als over een kleine stad, hy konde Offerpriester over zyn huis zyn, en van zommige zyner onderdaanen, terwyl de anderen valsche Goden dienden. Het is dan niet noodig een geheel geslacht van uytverkoornen te ontdekken, waar voor hy flacht-offerhanden offerde. 't Is genoeg, dat hy in zyn gebied enige geloovigen had, die God met hem dienden. En zulks is teegens de huishouding van die tyd niet strydig, om dat Job niet alleen zich in 't midden der Arabieren vond, maar dat Balaam, die Priester en Propheet was, de waarachtige God kende en diende.

XVI. HOOFDDEEL. Cap. 18. v. 20.

Abraham geeft aan Melchisèdec de tiende.

Abraham, hebbende de zegening Gods door zyn bediening verkreegen, geloofde verplicht te zyn hem daar voor huldiging te doen, hem gievende de tiende van al 't geen hy genomen had. In der daad, de tiende was een Cyns, welke men aan God betaalden, om te erkennen, dat hy de Opperste Meester der schepselen is, en de oorzaak van al het goede, 't geen wy bezitten.

Deze uitkomst, in vier of vyf regels van de Heilige Schriftuur begrepen, laat echter niet na met verborgendheden vervult te zyn, welke men by den Heiligen Paulus kan ontdekken. (1.) de waarschynlyke eeuwigheid van Melchisèdec was het voorbeeld van de weezendlyke eeuwigheid van 't Priesterschap van Jesus Christus. Melchisèdec leefde niet eeuwig, zyn Priesterschap heeft geen eeuwigheid, als in het stilstwygen van de Schriftuur, die daar van het beginzel en 't einde verweegen heeft; maar dit is het kenteeken der voorbeelden van niet weezendlyk te bezitten, 't geen zy verbeelden. De koopere slang heeft de inwendige deugd niet van de wonderen der Israëlitēn te genezen, gelyk Jesus Christus die heeft van de verdurve zielen te herscheppen. Isaac, een voorbeeld van de wederopstanding van den Zoon Gods, en de geloovigen, stierf niet waarlyk; want hy zag alleenlyk de voorbereidzelen des doods; eindelyk onze *Sacramenten*, het waaten en de wyn, fluiten niet onmiddelyk in de deugd van te reinigen of de zielen te voeden. Het is genoeg dat zy teekenēn van 't bloed Christi zyn, 't geen de Heiligen leevendig maakt. Dezelve zaak moet men van Melchisèdec zeggen, die niets als een waarschynlyke en zinnebeeldige eeuwigheid had, en die niet naliet een zeer weezendlyke te verbeelden; want Jesus Christus is een *eeuwig Priester*. (2.) men leert ook dat de Offerdoening van de Christelyke Kerk uitmuntender als de Joodsche is. Jesus Christus is uit de Priesterlyke Stam van Aäron en Levi niet gesprooten. Maar hy is Priester *naer de Ordening van Melchisèdec*, dewelke veel grooter als Abraham was: Hy had by het Priesterschap de Koninglyke waardigheid en gebied gevoegt. En dusdanig heeft Jesus Christus mede gedaan; in de plaats dat Abraham een byzonder man was, het Opperhoofd van een geslacht,

waar van de kinderen en Levi zelfs de tiende in zyn persoon betaalde. (3.) Eindelyk, gelyk Abraham en zyn Geslacht, door Melchisedec wierd gezegend, zyn al de Joden, zonder de Priesters en Opperhoofden van dat Geslacht uit te zonderen, verplicht de zegening van den Zoon Gods te ontfangen, zo sy gelukzaalig willen worden.

XVII. HOOFDDEEL. Vers 9.

Verbond met Abraham.

(5.) God die de uitverkoorenen in 't midden van een wederspannig geslacht heeft willen behouden trad met Abraham in onderhandeling, en gaf hem di besnydenis, tot een teeken van verbintenis, welke hy met hem en zyn nakoomelingschap aanvaarde.

UITLEGGING van de VII. AFBELDING.

De ontsteeking van Sodoma en Gomorrah.

*d'Aards Vader Abraham in aandacht tot zyn God,
Voor't zondig Sodoms zaad, verkrygt genáa voor Loth,
Door de Eng'len Gods geleid uit Sodom met verlangen,*

*Terwyl de Zwaavelgloed de stad en 't volk verteert,
Loths wyf, nieuwsgierig, in een Zoud-pilaar verkeert
En hy zyn bloed onteert, door dronkenschap bevangen*

XVIII. HOOFDDEEL. Vers 19.

God besloot Sodoma en de nabuurige steden te vernielen. Deze steden, in een vruchtbare vlakte omtrent den Jordaan gelegen, genooten een gelukkigen overvloed. De overvloed baart vermaaken, en de vermaaken brengen de onboedaardigheid en gerustheid in de waereld. Sodoma had deze ongelukken gehad, de oorlog had haar landen verwoest, haar Koning overwonnen, haar onderdaanen weggesleept, en weinig tyds te vooren gevangen genomen, zulks moest haar tot zich zelve doen koomen, maar de kastydingen Gods verbeeteren niet altyd de menschen. Het geroep hunner zonden *krom tot in den Heemel*. Dit is een uitdrukkelijk van de Schriftuur, die de bovenmaat der misdaaden beteekent, en de moedwilligheid, met welke men dezelve bedreef. God moest zeekerlyk van de misdaad der Sodomiten bewust zyn, en de straffe, welke sy waardig waaren. Onderwylen ging hy langzaam in de uitvoering van de kastyding voort; hy onderzocht de natuur van de zonde. God wilde teeeken van zyn geduld voor de zondaars geeven, alvorens hy zyn rechtvaardigheid zoude laten blyken. Hy leerde de rechters de misdaaden op te weegen, al eer sy het vonnis kwaamen te vellen; hy onderwees de menschen, verdraagzaamheid voor't bedrog, 't welk men hen aandeet, te hebben, zelfs wanneer 't zelve groot en openbaar is, en van niet als met moeite tot het straffen van de schuldigen te stemmen. Hy vertrouwde zyn oogmerk aan Abraham; deze Aards-vader, die een van deze geloovig was, die zuchten en voor hun evenaaster bidden, zelfs voor die zich gewillig bederven, hielt de belangens der Sodomiten tegens God staande. Men heeft geloofd, dat hy de zwakheid van de zaak, welke hy verdedigde, gevoelde, om dat hy aan God zeide, dat het niet reedelyk was, dat den rechtvaardige met de godloozen onderging. 't Welk niet waar is, dat, dewyl alstoer van de eeuwige verdoemenis gehandeld wierd, de Heiligen met de godloozen in de openbare ongelukken mededeelen; maar Abraham geloofde, dat God op het gezicht van veel rechtvaardigen, die hem in Sodoma dienden, zoude verzacht worden. Hy oordeelde barmhartig van de bewoonders van zo veel steden; onbekwaam diergelyke misdaaden te bedryven. Hy konde de anderen niet achterdenken, hy vleidde zich, dat daar eenige menschen zouden zyn, die hun onnoozelheid zouden bewaart hebben, of die in een bejaarden ouderdom de misflagen zouden verlaaten, en een aanvang hunner

bekeering gemaakt hebben. Tien menschen van di merkteeken konden in een groote stad verborgen zyn: Abraham verzocht in hun naam genade voor de anderen; hy bedroog zich, en dit klein geta der gelooviggen zich daar niet vindende, wierd hy daar toe gebracht, dat hy alleen voor Loth smeekte. God hem zyn verzoek toegestaan hebbende, naamen de Engelen hun weg naér Sodoma; gelyk de godlooze zich misleid weegens 't geen het heerlykst en heiligst is, maakte deze tegenwoordigheid der Engelen een nieuwe gelegenheid van roekeloosheid en opstand. De misdaad en de gewelddenary der Sodomiten bleek nooit groter; want de bewoonders van deze stad bestonden Loth af te vorderen, dat hy hen deze twee Engelen zoude overleeveren, welker schoonheid hen bekoerde. Loth wilde zyn dochters aan deze baldaadige jeugd overgeeven, om deze gasten te bevryden. Het recht van herbergzaamheid scheen hem meer onschendbaar als de maagdom zyn dochteren. De goede man was zeer bekommert; hy aldien hy geweet had, dat het Engelen waaren, zouden zyn ongerustheden wel opgehouden hebben, zo hy dezelve niet kende, had hy ongelyk zich met een misdaad te beladen, om anderen te beletten van veel grootter begaan. Maar, het is meer waarschynlyk, dat hy deze verstanden niet kende, hy zoch dezelve voor menschen aan, om dat sy daar van de gedaante gelykenis en 't lichaam hadden. De Sodomiten waaren daar in voor hem bedroogen. Men mocht dan niet inbeelden, dat de Engelen altyd met vleugelen, met een glansryk licht, of een heerlykheid, die hen van de sterfelyke menschen onderscheid, verschynen. Loth meende dat sy jongelingen waaren, die in de stad gekoomen zynde, zyn huis voor alle anderen verkooren hadden, om zich daar in zeekerheid te stellen. Zyn tweede dwaaling was gevaarlyker als de eerste, om dat hy na dat hy de Engelen voor menschen aangezien had, deze onbekenden wilde ten koste van de Eer zyn dochters beschermen. De rechten van herbergzaamheid moesten hem zo dierbaar niet zyn, als de kuischheid zyn dochters: in weerwil echter van deze zwakheid liet God niet na met hem deernis te hebben; de Engelen ontdekten hem 't gevaar, waarmede Sodoma gedreigt wierd. Hoe gevaarlyk is in de maatschappy der godloozen te leeven! zelf schoon men weegens hun zonden zucht, trekt metten minste een zeekere lafhertigheid naér zich, die niet als door een wonderbaare genade kan overwonnen werden. Loth had moeite de Engelen te vol-

G E N E S I S.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de VII. AFBEELDING.

d'Aardvader Abraham in aandacht tot zyn God,
Voor't zondig Sodoms zaad, verkrygt genia voor Loth,
Door d'Eng'len Gods geleid uit Sodom met verlangen,

Terwyl de Zwavelgloed de stad en 't volk verteert,
Loths wif, nieuwsgierig, in een Zoud-pilar verkoopt.
En hy zyn bloed onteert, door dronkenschap bevraagten.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de VIII. AFBEELDING.

Godvruchtige Abraham legt hier zyn eenig kroost
Voor God op 't Slacht-altar, die zich de dood getroost,
En Ezau zegen werd door Jacob weg gedraagen:

(4)

Hy vlucht voor 's broeders wrok, en ziet, in een gezicht,
Der Eng'len ladder staan ten Heemel opgericht,
Daar Esau hem omheeft, en Simeon legt verfangen.

en, alhoewel hy de noodzaaklykheid begreep; et was hem leed Sodoma te verlaaten. Alhoewel y daar een vreemdeling was, konde hy zich niet vereiden, om zyn goederen en stand te verliezen. Deze beweegingen scheenen natuurlyk, onderwyen zyn zy misstellig van het oogenblik, dat God offerhande afvordert, en men in dezelve nalaatig lyft. De Engelen lieten niet af, tot dat zy hem, lie hier op gerust wilde slaapen, uit het gevaar gered hadden. Een uitmuntende les voor de harders en t volk! de een moet een heilig geweld den zondaar andoen, om hem van de misdaad en hel af te scheuen; en de anderen moeten leeren, dat men geen oogenblik moet verliezen, als Gods grimmigheid ontsteeken is. O zondaar, koom dan Gods toorn voor, zo gy niet eeuwig wilt verlooren gaan. Loth uit Sodoma getrokken zynde, begon de blikzem deze groote steden te ontsteeken. De helreegende uit den Heemel, gelyk zeeker Oudvader zegt. *En't was ten eeuwigduurend vuur*, zegt de Heilige Juda. De aarde beginnende te beeven, en schatkaamers van zwaavel en harsch openende, welke zy in haar poezem floot, verschafte een nieuwe brandstof aan t vuur van den Heemel; de toevoeging van harsch en zwaavel, waar mede de landstreek van Sodoma verult was, maakte een algemeene ontsteeking; men conde dezelve noch uitbluschen, noch zich behoeven. Sodoma wierd in een oogenblik een wyd uitgestrekte houtstaapel, waar onder al de inwooners begraaven en tot asche verbrand wierden. De nabuurige steden hadden het zelve lot. Strabo telt daar dertig, Moses spreekt alleen van twee, namentlyk Sodoma en Gomorrah, onderwylen weet men, dat Adama en Tseboim mede in die brand ondergingen. Deze zyn 't, en moogelyk enige nabuurige steden en burgten, welke Ezechiel de dochteren van Sodoma noemt, om dat zy cynsbaar waaren, en huldiging dezen Koningen deden. Hoedaanig was de schrik en kleinmoedigheid van alle deze groote steden, welk geroep, wat al traaten, welk een verwarring! d'cene moeder beweenle haar kinderen, die zy ziet verteeren, de flam overweldigt haar voor de oogen van haar man, die een oogenblik daar na door de zelve straf sterft. Maar hoedaanig was de ontsteltenis en droefheyd van Abraham, toen hy zich oprechtende een dikke rook ten Heemel op zag klimmen, welke hem het troevig lot van alle deze steden deed giften. Loth alleen had onder het gelei der Engelen zich naer de Schuilplaats begeeven, die God voor hem bereid had; van zes personen, die de Engelen mochten volgen, waaren daar twee, die zich in slaap sleidden, of die verachtelyk Gods dreigementen tot het oogenblik, als de uitvoering een aanvang nam, verwierpen; de ongeloovigheid deed de twee dochters mannen van Loth vergaan. Zyn vrouw konde zich niet wederhouden, haar oogen uit nieuwsgierigheid en medelyden op een stad, daar zy noch rucht voor had, te werpen. Zy had moogelyk verscheide grooter zonden begaan, als die van haar oogen op Sodoma te slaan, maar, deze laatste misdaad was zo veel te groter, om dat de onderhouding van een gebod, 't welk onmiddellyk van God kwam, zeer gemaklyk was naer te koomen. Men zegt dat de verwondering van een stad in brand te zien haar zoo gevoelig trof, dat zy onbeweeglyk, als een beeld, bleef. Maar, Moses zegt dat zy in

een beeld van zout veranderde, en dit beeld bleef lang staan, om een gedenkteeken van de ongehoenzaamheid van deze vrouw, en de wonderbare kaftyd, waar mede zy geslaagen was, te zyn. Joseph verzeekert bepaalender wyze, dat hy ze gezien had: de Heilige Jeronimus zegt de zelve zaak lange tyd daar na; zo men waarheid spreekt, moet men besluiten, dat het zout, waar van dit beeld gemaakt was, niet gelyk het gemeene zout was, 't welk in 't waater smelt, maar gelyk zeekere steenen van zout was, die men van de klippen trekt, en die men zelfs tot de gebouwen gebruikt. Dit zout was by de ouden niet onbekent, om dat Plinius daar van gesproken heeft. Een Reiziger van de twaalfde eeuw hielt staande, dat dit beeld noch zonder eenige verandering stand hield. Doch, zonder het verhaal deser ouden te onderzoeken, die door een gemeene overleevering, of dooreenig overblyfzel van een oud gedenkteeken, 't welk de bewoonders van die plaats zeiden het beeld van zout geweest te zyn, zich hebben laten misleiden, moet men de uitdrukking Mosis van deze hervorming van Loths vrouw in een beeld, als een weezendlyke uitkomst, naer den letter neemen. Het is de wonderdaad verminderen, en het geloof te doen waggelen, by aldien men de zelve by het verdichtsel van Niobe vergeleykt, die, volgens de Heidensche dichters, in een steele beeld wierd verandert, door de droefheid, welke zy over de dood van haar kinderen gevoelde. De Schriftuur zegt, dat *het hart van Nabal een steen wierd*, toen zyn huisvrouw hem de toorn van David te kennengaf, en de moeite, die zy gehad had, om dezelve te stillen. Maar Nabal stierf niet haastlyk; hy viel in een ziekte, en 't duurde niet langer als tien dagen na deze ontsteltenis, of hy eindigde zyne dagen. Dusdaanig is dit voorbeeld zeer verschillend. Wyders vernoegt zich Moses niet middelyk te bewyzen, dat Loths huisvrouw *een steen wierd*, maar, dat zy in *een beeld van zout* verandert is. Deze uitdrukzelen van *beeld en zout* beteekenen een zeekere bovennatuurlyke, en ongemeene uitkomst, in plaats van een innerlyke droefheid, welke het hart overweldigt. Zy doet begrijpen, dat het lichaam van deze vrouw onbeweeglyk blyvende, en eens flangs van natuur veranderinge, om de kleur en hardigheid van 't zout aan te neemen, zy een gedenkteeken geweest is van voorbeeldlyke straf, welke de Heilige Lucas heeft gewilt, dat men zich erinnerde. Het is te verwonderen, dat men Moses door de Heidensche dichters wil uitleggen, die eerst lange tyd na hem gekoomen zyn. Hy was de oorsprong, en stelt hier een uitkomst, daar in alles buitengemeen en wonderbaar was. De kaftyd van de vrouw was daar zo wel, als die der Sodomiten; in plaats dat de overweldiging van 't hart gemeen is; en Moses zoude ons belpotten, zo hy dezelve door een verandering in een Zoutbeeld uitgedrukt had. Loth, die keur van zyn verblyfplaats had, verkoor Thebar een kleine nabuurige stad van Sodoma; hy kwam daar gelukkig met zyn twee dochters; maar, deze man, die zyn kuischheid in 't midden van een zeer verdurve stad bewaard had, verloor dezelve op een berg en in de eenzaame plaats. Deze twee dochters vreesden zonder nakoomelingen te sterven; zy maakten heur vader dronken, en, door dit middel wierden zy bloedschenderessen om moeders te worden.

UITLEGGING van de VIII. AFBEELDING.

Abraham offert zyn Zoon Isaac.

*Godvruchtige Abraham legt hier zyn eenig kroost
Voor God op 't Slacht-altaar, die zich de dood getroost,
En Esau zegen werd door Jacob weg gedraagen:*

*Hy vlucht voor 's broeders wrok, en ziet, in een gezicht,
Der Eng'len ladder staan ten Heemel opgericht,
Daar Esau hem ombelt, en Sichem legt verlaagen.*

XIX. H O O F D D E E L. Vers. 10.

Het verbond met Abraham liep ten einde, wen wierd door het ontbreken van naakoomelingchap onnut; maar God gaf hem een Zoon, en aan dezen Zoon waaren de beloften van een groot geslacht gehecht; onderwylen was dit kind nauwlyks groot geworden, of God beval zyn vader hem opeenberg op te offeren, wat konde de Aardsvader denken op de afvordering van een offerhande, welke de reeden en de natuur wederstreefde. Geloofde hy, dat de belofte Gods niet zoude vervult worden, of dat Isaac geoffert zynde, weder opgewekt zou werden. Laaten wy de gedachten van zyn hart niet doorgonden, want zyn geloove bleek door zyne werken; zulks is genoeg. God konde wachten met hem zyn zoon af te vorderen, tot dat hy op den berg geklommen, en het altaar zoude geslicht zyn: de stryd van de natuur zoude veel korter geweest zyn; maar hy beval hem de tyd van drie dagen voort te trekken, ten einde, op dat hy tyd had van op 't offer te denken, 't weik hy offeren zoude, op dat de natuur, die moogelyk door dit bevel verftomt was geweest, mocht opgewekt worden; en het gezicht van zyn zoon, met wie hy alleen was, hem konde treffen. Welk een bewys! onderwylen wikt Abraham tusschen God en de natuur of de reeden niet, hy klimt op den berg, en hy geleid daar zyn zoon: deze zoon, die de toestel van een offerhande zonder offer zag, vraagde, waar 't zelve was. De vader had het vermoogen om de traanen te wederhouden, welke de natuurlyke teederheid en de ondervraaging van Isaac moest doen storten. Hy verbergt zyn oogmerk, hy sticht den Altaar, hy vind Isaac, het eenigste voorwerp van zyn liefde, de eenigste stut van zyn huis en zyn hoopen, hy vergeet dat hy de vader is, en erinnert zich alleenlyk dat God hem tot zyn offeraar stelt, en hy doet daar van de bedieningen. Isaac, die alreeds meer als dertig jaaren bereikte, liet zich binden, zyn vader licht de armen op, en weegt den slag. Daar was niet meer overig, als dezelve te volbrengen, hy zoude zich zelve met zyn zoon opgeoffert hebben, en in plaats van zyn zoon, zo God hem zulks bevoolen had. Maar God niet dat teeken van een ernstige liefde vergenoegt, weder hield de armen van Abraham, en leeverde hem een ram tot 't slachtoffer. Men moet toestaan, dat men nooit het geloove zo volmaakt van de natuur zag zegepraalen, maar, men heeft mede nooit een offerhande zo uitmuntend uitwerkzel zien voortbrengen. Abraham wierd door zyn geloove gerechtvaardigt, en God, die den yver van zyn liefde kende, beloonde hem zulks. Isaac het hout dragende, en die door de hand zyns vaders moet opgeoffert worden, was het voorbeeld van Jesus Christus aan 't kruis, door bevel van zyn Vader, stervende, en die als Isaac overwinnaar uit de boezem van de dood te voorschijn kwam.

XX. H O O F D D E E L. Vers 21.

Jacob verkrygt den zegen van zyn Vader.
2. Abraham droeg zorge van zyn zoon Isaac onder zyn geslacht te doen trouwen. Deze Heilige man vreesde dat een Canaaneesche vrouw het hen van zyn zoon mocht bederven, en hem in afgoderye inwikkelten. Hy zond uit Judea in Mesopotamien, om Rebecca te haalen, welke zyn vere nicht was. Eliezer hoofdbeftierder van zyn huis, aanveerde de reis, zonder te weeten, aan wie hy zich kunde schikken. Onderwylen ging hy derwaarts in een toerusting, bekwaam om een jonge dochter te verblinden; want hy vercierde zich met armbanden en goude vercierselen, welke den rydom van zyn meeester beteekenden. Een groot getal slaven, en kemelen volgden hem. Maar voor alles stelde hy zyn vertrouwen op God. Eliezer bespeurde van die tyd af zeekere inwendige gevoelens, die zich in het hart, zonder dat men de redenen daar af weet, openbaarden. Hy schreef dezelve God toe, en zag dezelve als gewisse voorteken van 't gevolg van zyn onderneeming aan. Hy bedroog zich niet. Hy kende de persoon, die God Isaac toegeschikt had; haar beleefdheid bekoorde hem; mes was alstoer zeer gastvry, dewyl men zich met een groote sleep en haar voedzel befaade; want Rebecca bood deze onbekende het huis haars vaders aan, en stroo voor zyne kemelen. Hy verkreeg zonder moeite de Bruid, en leidde haar met zich; haare onvruchtbaarheid begon eenig hartzeer aan Isaac te baaren, als wanneer Rebecca twee kinderen gevoelde, die in haar buik zich onderling aandeeden. Esau verscheen de eerste, en Jacob, die zyn hiel vast hield, kwam daar na. Jacob moest het recht van 't verbond, of de zegen zyns vaders niet genieten, om dat zulks het aandeel van de oudste van 't geslacht, en hy de jongste was. Deze zegning besloot vier voordeelen: de overheid over de andere kinderen van 't huis; om welke redenen Jonathan het afweezen van David aan de taafel van Saul verontschuldigde, om dat zyn oudste broeder hem bevoolen had een offerhande by te woonen. De offerdoening maakte het tweede voordeel der oudsten; hy had mede een dubbeld gedeelte, en een by naer verzekerde nakoomelingschap; *want in uw zaad, zeide God, zullen alle geslachten gezegend zyn.* Niet alleen had Jacob gantsch geen recht tot alle deze voordeelen, maar het viel bezaarlyk deze schat uit de handen van Isaac te rukken, die daar van de volkoomen meester scheen, en daar mede volgens den loop van de natuur wilde handelen. Jacob verkreeg door bedrog 't geen de natuur en rechtvaardigheid hem ontnam. Terwyl Esau zyn zoon hem een aangenamen dienst in zyn ouderdom deed, als wanneer de graagheid toteet gemeenlyk ontbrekt, en zocht voor hem eenig wildbraad, Jacob bediende zich van zyn afweezen, en de blindheid zyns vaders; zyn moeder geestig en slim,

slim, bekleede zyn handen met een ruige vacht, en deed hem het kleed van zyn oudsten broeder aan: de liest gelukte. Isaac zegende Jacob, geloovende Esau te zegenen: de menschen handelen altyd niet volgens hun oogmerken. God heeft zyn byzondere inzichten, volgens welke hy de uitkomsten bestiert; zyn geheimeraadslaagen zegepraalen van onze. Isaac, Jacob zegenende, deed niet 't geen hy wilde, en geloofde niet te doen, 't geen hy deed. Onderwylen trad het verbond Gods, met deze zegening verzet, tot het huis Jacobs over, en strelkte zich tot de nakoomelingschap uit. Men heeft Jacob gestiert: zyn gedrag zelfs scheen aan Isaac zyn vader zo ongeregelt, dat hy het een bedrog noemde. Hy maskerde zich niet alleen, maar hy zeide stoutmoedig, dat hy *Esau was*, de oudste zoon van 't huis, en dat het geen hy aan zyn vader aanbood, *het wildbraad was*, 't geen hy begeert had. God had gezegd, *dat de allergrootste de mindere zou dienen*: maar, zulks was veel eer een Prophetie als een belofte. En dewyl God de Godspraakken verkondigt, staat het aan hem dezelve te vervullen, zonder dat de mensch gemachtigt zy daar loogenen of bedrog te doen tusschenkoomen. Het gezag van Rebecca, die haar zoon geleide, scheen niet volstrekt genoeg om 't zelve te rechtvaardigen, om dat de misdaad nooit geoorkloft is. Eindelyk de verkooping van 't recht van eerste geboorte, door Esau gedaan, vooren Linzenzop, was niet wettig, en zo'deen aan Kerk-roof schuldig was, een heilige zaak verkoopende, was de ander de zelve koopende, niet veel minder. Men kan de loogenen van Jacob niet rechtvaardigen, die de menschelyke listigheid, met de raadslaagen Gods onder een mengde; maar de bekraftiging van de onderhandeling, en de zegening, welke God zo heerlyk in't gevolg betoonde, moet de menschen leeren, het verbond Gods en zyn liefde nooit te verachten.

XXVIII. H O O F D D E E L . Vers. 12.

Ziet een ladder en Engelen, die daar op en afklimmen.

3. De Goddeloozen stemmen niet lichtlyk Gods beveelen toe. In plaats van in den Heemel op te klimmen, en de vinger van de voorzienigheid aan te bidden, murmureeren zy, en ontsteeken in toorn tegens zyn Wetten. Jacob vreesde met reeden voor de grimmigheid zyns vaders, hy was alleen, en had niemand als God tot zyn beschermer, en den Heemel tot een dekzel geduurende de nacht, de aarde diende hem tot een bed, en de steenen tot een hoofdkussen. God die zyn kinderen in deze staat meer bemind, als in de zachte bedden, daar menigmaal de darelheid en 't misdryf regeeren, liet hem een ladder zien, welkers bovenste einde de Heemelen raakte, en het onderste einde op de aarde rustte. De Engelen, die langs deze ladder opwaards klommen en nederdaalden, maakten voor hem een nieuw ontzetbaar en vertroostend gezicht, hy zag God zels, de God Abrahams, de God Isaacs, die hem beloofde de aarde, waar op hy sliep, te zullen geven: Deze verschyning was een verzeekering voor Jacob, dat God, geduurende de loop van zyn reis, met hem zoude zyn, dat die Engelen zoo veel bestierende geesten zouden zyn, om hem te dienen, en dat hy de zegening, welke hy van zyn vader ontfangen had, bekraftigende, hem erfgenaam van het beloofde Land zoude

maaken: Maar daar was een zaak van groter gewicht in dit verschynzel; God verbeeldde door deze geheime ladder Jesu Christus, die in een en dezelve tyd God en mensch is, en ons Prophetischer wyze leerde, dat men t'eeniger tyd de Heemelen zoude geopend zien, en de Engelen opklimmende, en op den Zoon des menschen nederdaalende.

XXXII. H O O F D D E E L . Vers 24.

Ontmoeting van Esau. Jacobs worsteling.

4. Jacob door de Jordaan getrokken zynde om in Canaan te treden, vond daar een nieuwe vyand. Dezelve was zyn oudste broeder, een man van een wraakgieren en woesten inborst: deze broeder rechtmaatig ontsteeken trok aan 't hoofd van een Leeger, en Jacob was veel swakker. Welke reedenen van vreeze! Zyn geloof besweek; maar God kwam 't zelve onderfchraagen. De doortocht van de Rivier was by middernacht geschied. En onmiddelyk daar na zag Jacob, alleen zynde, een buiten gemeen man verschynen. Josephus houd staande, dat het een inbeelding was. De Joden verzeekeren, dat het de Beschermer-engel van Esau was, die Jacob in zyn tocht wilde wederhouden, ten einde, om te beletten de zegening te genieten, welke hy ter kwaader trouw weggenomen had, maar, ziende, dat hy niets konde verrichten, floeg hy deze aardsvader aan de heup, en weende van droefheid en schaamte van overwonnen te zyn.

Deze stryd moet alle Heiligen met verwondering verzetten en vervullen. Dit was noch mensch noch duivel, noch een Beschermer-engel, maar een God, die Jacob bestreed. Want Hosea, die hem somtys een Engel noemt, leert ons mede, dat hy God was. Jacob wierd na den stryd Israël genoemt, om dat hy de *allersterkste met God gevonden* was geweest. Onkelos deze plaats overzettende, heeft daar de *ontzaglyke* naam van den Almoogenden God gestelt. Deze Aards-vader verzocht de zegening van hem, en bad hem aan, na dat hy dezelve ontfangen had. Eindelyk noemde hy zyn naam *Penuel*, om de nakoomelingschap te onderwyzen, dat hy *God van aangezicht tot aangezicht* gezien had. Men mag zeggen wat men wil; het is onmooglyk, dit alles op een mensch of Engel toe te passen, die onze wenschen noch onze aanbiddingen niet waardig zyn. Het is niet God overwinnen, noch hem van aangezicht tot aangezicht zien, eenige bystand van een Engel te ontfangen. De Godheid nam als toen een vreemde gedaante aan, en de zoon Gods, die een klein staaltje van zyn vleeschwerding vertoonde, liet zich aan Jacob onder een menichelyke gedaante zien.

De omstandigheden van deze stryd zyn niet be teekent, men moet daarom zich niet inbeelden, dat dit een worsteling geweest is, daar God lichaam aan lichaam met Jacob geworsteld heeft, om hem omver te werpen, en op 't zand neder te leggen. Van welk gebruik zoude deze lichaamelyke worsteling geweest zyn, om Jacob te verzeekeren van Gods bescherming tegens zyn broeder? Hosea de verstandigste aller uitleggers, ontdekt ons de natuur van den stryd, aannemende dat Jacob *weende en bad*. De traanen en 't gebed waren de waapenen, daar zich de Heilige Aards-vader van bediende, om God te overwinnen, die lange tyd zyn hulp en zegening weigerde.

Jacob verbaast, en zyn geslacht als verlooren aan-

aanziende, niets van een broeder durvende verhooopen, die hy bedroogen had, en die tegens hem gewaapender hand kwam, geen waarschynlykheid van eenige bystand ziende, begaf zich alleen om zyn traanen en zaaken in Gods boezem te storten, en uit den Heemel een bescherming te doen nederdaalen, welke hy op de aarde niet vond. In een zo harde verleegendheid verscheen God, die nooit zyn kinderen verlaat, voor hem. Daar vielen zonder twyffel meenigvuldige redeneeringen tusschen deze verschijnde man en Jacob, omdat zy van de middernacht af, tot den aanvang van den morgenstond geduurden; Jacob verzocht, bad en weende: maar God wederstreefde; en 't is deze wederstreeving, welke de Heilige Schryver een stryd, en een worsteling noemt. Inderdaad, 't is dusdaanig, dat de geloovigen tegens God stryden, weenende en biddende, alhoewel zy niet meer het voordeel hebben, hem *van aangezicht tot aangezicht* te zien. God wilde eindelyk afwyken, om dat hy niet begeerde, dat het geheele geslacht van Jacob, die zich met het opgaan van de Zon oprechtte, aan deze wonderdaadige verschyning deel had. De Aards-vader verdubbelde alstoer zyn begeertens, spande nieuwe krachten in, en verkreeg de zegeving die hy zo lang verzocht had. Daar door bleef hy meeester van 't flag-veld, en verzeekert dat, dewyl hy God geboogen had, en in de schaduw van zyn bescherming voorttoog, hy niet meer de talryke legerbenden van zyn ontseeken broeder moest vreezen. Zyn hoop wierd niet misleid. Want God die 's menschen hart volgens zyn goedvinden verandert, en die 't geweld der godloozen, op den hoogsten trap gesteegen, tegen houd, verzachtte Esau's hart, de teederheid liet zich gevoelen, de twee broeders omhelsden malkanderen, vereenigden op een onvoorzienre wyze, en Jacob wierd daar door van een gevaar verlost, welk hem onvermydelijk scheen.

XXXVIII. HOOFDDEEL. Vers 23.

Moord der Sichemiten.

5. Hy was niet meer gelukkig aangaande zyn kinderen, als wel zyn broeder. De twaalf Aards-vaderen, die uit hem sprooten, hadden by naer alle groote misflagen; zy hadden alle deel aan de flachting van de inwoonders van Sichem, zo veel te schuldiger, omdat dezelve in de schaduw van een geswooren verbond met de inwoonders van 't Land opgerecht, geschiedde. Sichem hun zuuster Dina gefchonden hebbende, wilde het schelmstuk herstellen met haare trouwen, en in dezelve tyd een onderhandeling met de kinderen Ifraëls aangaari. Deze handel wierd lichtelyk geflooten. Maar de Sichemiten, dezelve ter goeder trouw werkstellig gemaakt hebbende, met hen te laaten besnyden, overviel men hen, als zy onweerbaar en krachtloos waaren; de kinderen Jacobs sneden hen onbarmhartig den hals af, en plunderden de stad uit, en dit gevoelen stelde Jacob en zyn geslacht blood aan de grimmigheid en den haat van al de bewoonders van 't Land. Dusdaanig vond men mede vuile misdaaden zo wel in 't geslacht der Aards-vaderen, als onder de ongelovigen. Als men ziet dat de twaalf kinderen van Jacob de twaalf grondvesten zyn, waar op de Kerk gesticht is, dat Levi, de voornaamste oorzaak van 't geweld, de wortel van de Priesterlyke stam was, en de Vader der Offer-priesters van den Leevidingen God, kan men zich niet genoegzaam over zyn oordeelen verwonderen. Het schijnt, dat hy vermaak schept, *de krachtige zaaken door de swakke te mengen*, en de menschen de denkbeelden te neemen, welke zeekere gestaltenissen tot de genade daar verdienken. De twaalf zoonen van Jacob waren alle vol gebreeken, wreid, en goddeloos; onderwylen zyn zy de twaalf Aards-vaderen, en uit hen zyn de Heilige volkeren, en 't verkooren geslacht gesprooten. O diepte van Gods oordeelen! wie is raads-man van den Machtigen God geweest!

UITLEGGING van de IX. AFBEELDING.

Josephs ongelukken.

*d'Onnoeste Joseph werd in Dothans Put gedoemt,
Door's broeders haat verslaapt, en't snoed misdryf verbloemt,
Voor's Vaders treurend oog, als was zyn zoon verstonden;*

*Hy word van Potiphar in 't Hof voor slaaf gekocht,
Zyn God-geweide deugd belaagt door 't geil gedrocht,
En hy, door Jempars list, geboejend weggezondu.*

XXXVII. HOOFDDEEL. Vers. 24.

In een Put geworpen.

(1.) Daar zyn geen uitkomsten, daar men de voorzienigheid Gods beter in bespeurt, als in de geschiedenis van Joseph: Men ziet daar de lichtvaardigheid, waar mede God zyn oogmerken, in weerwil van de wederstreeving der menichen vervult, hy bedient zich van hun wederstand om zyn besluiten uit te voeren, zy beraaden, zy werken om zyn oogmerken te doen stranden, en daar door vorderen zy dezelve, en doenze gelukken. De kinderen Jacobs, Potiphars Huisvrouw, en haar Man denken niets als op Josephs verderf, in 't werk stellende wrede, en barbaarische middelen, om die geen om te brengen, die God tot op de hoogste top van eer en voorspoed verheft. Hy was Rachels zoon, dit was een voorwerp van haat voor de ande-

re kinderen van Jacob, maar hy was te meer van zyn Vader bemind, hy was een lieveling van deugd, en diende Jacob de lasterende redekavelingen van zyn kinderen, of veel eer hun *smaadheid* aan, 't welk een algemeene bepaaling is, die men niet als by giffig kan uitleggen, maar, die men op hun ongereegegt leeuen moet toepassen, God had Joseph zyn voorspoed en de onderdrukking zyn broeders voorzegt. Dit is een andere misdaad, welke men zelden in een geslacht vergeeft. Joseph had gedroomt, dat zyn schoof zich in 't midden van 't veld opgerecht had, en dat die zyn broeders zich voor zyn schoof waaren koomen vernederen. Hy had de Zon, de Maan en elf Starren gezien, die hem huldigden. Deze Goddelyke dromen voorspelden een toekomende groothed, en een verheffing, welke 't gansche Huis deed vreezen. Jacob zelfs wierd daar door verzet, hy had de zwakheid van zyn vrees te vertoogen. Hoc! zeide hy,

hy, zullen uw broeders, uw moeder en ik ons ter aarde voor u gaan vernederen? De Vaders zyn menigmaal jeloerch over de grootheid van hun kinderen, die van Jacob besloten de ydelheid van zyn droomen te doen zien: Zy vertoefden niet lang. De gelegendheid, welke zy zochten, bood zich om zo te zeggen, natuurlyk aan: Joseph wierd tot hen in de vlakten van Dothan gezonden, zy waaren daar alleen; en veel machtiger als hy: De plaats was gemaklyk, de leeuwen, beeren, en wilde beesten, die menigmaal eenige beesten van de kudden verscheurden, verschachten een voorwendzel om Josephs dood voor Jacob te verbergen, wiens grimmigheid, of droefheid zy vreesden. Het voorstel van hem te dooden was nauwlyks gedaan, ofacht broeders voor de dood van den rechtvaardigen vereenigt stemden dezelve toe. Ruben wilde een zo wreed besluit verzachten, doch voerde echter niet anders uit, als de wyze van sterren te veranderen. Men besloot Joseph in een Put te werpen, alwaar hy verdrinken moet, of serpenten en ongedierten vinden, die hem de dood zouden aangedaan hebben; ten minsten zoude hy door honger gestorven hebben, by aldien God, die voor zyn behoudenis waakte, hem niet daar uit getoogen had.

v. 27. *Door zyn broeders verkocht.*

(2.) Ik weet niet of de schriklykheid van de misdaad zyn ontaarde broeders trof, of het denkbeeld van voordeel hen verzocht; maar, zy trokken Joseph uit de grond van den Put, om hem aan Ismaëlitische Kooplieden te verkoopen, die in het Land Galaads speceryen gingen koopen. De handel wierd vaardig besloten, deze zochten niet anders, als hun broeder slaaf te maaken, en de anderen hem voor een kleine prys te koopen, om daar eenig voordeel mede te doen: de Ismaëlitische Kooplieden voerden Joseph weg. Jacobs kinderen van een broeder verlost, wiens deugd hen lastig viel, wenschten elkanderen geluk weegens hun wredeheid, zy overwoogen niet anders als hoe zy best hun vader zouden misleiden, en zy deden zulks geestiger wyze, hem den rok van Joseph met bokken bloed bespat toezendende, als of eenig wild gederte hem verscheurt had, hy was lange tyd van 't lot zyns zoons onbewust, en beweende zyn dood bitterlyk. Dit was niet anders als een begin van Josephs ongelukken, die beproeft moesten werden, tot dat het woord gekoomen was. Zyn deugd had de haat zyn broeders tegens hem verwekt, zyn schoonheid ontstak een onreine liefde in een vrouw, alles scheen deze onbeschaamde te begunstigen. Joseph was jong, in een ouderdom, waar in men de vermaaken mint, en zelden de gemaatigheid kent. De vrouw van Potiphar was, zegt men, jong, schoon, verliefd, en wat meer is, zyn minnaresse. Men vergeet menigmaal zyn geboorte en edelmoedigheid in flaaverny. Deze verliefde vrouw volgde hem, zocht hem met yver, en alle richtsnoeren van schaamte met voeten treedende, verzoekt zy, houd hem staande, en scheurt hem den mantel van 't lyf. Joseph verlaat zyn kleed, om zyn kuifchheid te bewaaren, hy poogt te vergeefs de toomeloze drift van zyn minnares te bedwingen, de ontsteken liefde verkeert in razerny. De schuldige vrouw beschuldigt de onnoozele, en den mantel noch in haar handen houdende, die haar onreinigheid verweet, en haar met ontfeltenis moet dekken, bedient zy zich van dezelve, om Joseph te overtuigen, die by haar niet schuldig was, als om dat hy geen misdaad had willen begaan.

XXXIX. HOOFDDEEL. Vers 12.

Door Potiphars Huisvrouw beschuldigt.

(3.) Deze Aards-vader was een schoon voorbeeld van 't geen de menschen doen moeten, die in de allerteederste en leevedigste verzoekingen altyd het belangen van God onderschraagen, en de bewegingen van hun gewisse, verre boven de driften van een vrouw stellende, moeten volgen. De deugd van Joseph wierd niet erkent. Men handelde hem, als of hy schuldig was, de man strafte de ingebeelde misdaad met hevigheid, en wilde zyn bestormde eer door deze harssendroomlyke aandoening, wreken, en de ontstekte liefde van de vrouw, in razerny verkeert, deed Joseph het allerwreedste, 't geen zy bezat, gevoelen. Zy scheen onnozel en kuifch in de oogen van haar man, naer de maate, dat zy haar wraak en zyn onzuiverheid, deed uitblinden. Joseph leert ons dat de gevangenissen niet altoos schelmen opsluiten. De onnozelheid is menigmaal verdrukt, en een vroom man vind zich somtyds met boejens, gelyk een misdaadige, beladen. Zyn standvaartigheid wierd niet beweegt. Met de getuigenis van zyn hart vergenoegt zynde, steld een ongelukkige onnozelheid voor een vryheid, welke hy niet als door de zonde konde verkrygen. Hy reinigde de gevangenis door zyn tegenwoordigheid. God, die hem niet vergat, liet hem daar onvoorzien vertroufingen vinden. Deze beschuldigde blaaf wierd in een plaats, daar anderen hun vryheden moesten verliezen, vry en machtig. Hy verkreeg eer in een gemeene schandelyke plaats. De weg van gelukzaligheid is moeijlyk, men vind daar wederstreevingen, naamentlyk de ellende en de gevangenis. De jeugd is ongeduldig, en begeert geen deugd zo daar op geen Heerlykheid, gelyk de schaduw het lichaam, volgt, deze jaaren zyn voorde vermaaklykheden geschikt, men zal dezelve nooit smaaken, zo men zich als dan daar niet van bedient. Hoe zeldzaam en moeijlyk valt het te doen, zo men zich in plaats van vermaaken met schande overdekt ziet, en van smaad en ellende in zyn jeugd overrompelt! Het geloof waggelt. Ziet onderwylen Joseph, hy schat de deugd meer als de allerzoetste misdaad, het viel gemaklyk dezelve te begaan; want men verzocht hem daar toe. De onstrafbaarheid scheen gewis: De belooning was daar aangehecht; de straffe volgde de deugd; onderwylen volhard hy standvaartig in den loop, welke hem voorgestelt is; de zonde verwerpende. Hy ontdekt de trouwloosheid van een onbeschaamde niet, welke alleen de kastfyding verdiende, en verdroeg de hardigheid van een langduurige gevahgenis, met een standvaartigheid, welke onverzettelyk was. Eindelyk de voorzienigheid zyn ongelukken moede, had met zyn staat mededoogen, en geleide hem by trappen tot een verheffing, welke hy nooit zoude gehad hebben, zo hy geruist de schaapen benevens zyn broeders hoedende, of zyn vader Jacob dienende, in zyn huis was gebleven.

XXXIX. HOOFDDEEL. v. 20. en 40. v. 18.

In gevangenis geleid, legt by de droomen uit.

(4.) Inderdaad men maakte hem meester der gevangenen, die met hem raadpleegden. Twee bedienden van de Vorst waren onder dit getal. De oorzaak van hun ongemade is niet uitgedrukt, en die geen die zeggen, dat hun oogwit geweest was

om Pharao op zekere maaltyd door vergift om te brengen, bedriegen zich: Want niet alleen worden die misflagen niet vergeeven, maar de straffe zelfs word niet uitgefult. De Schenker van Pharao, gedroomt hebbende, dat hy een wynstok zag, en drie ranken met druiven gelaaden, welke hy in Pharaos beeker uitdrukte, verftond door den dienst van Joseph, dat hy in drie daagen weder in zyn bediening zou gestelt worden, in tegendeel de bakker, die drie korven zag, in welkers eene de voogelen kwaamen pikken, vorderde zyn ongeluk; want hy verftond daar door, dat hy in drie dagen zoude gehangen worden, en zyn lyk tot voedzel voor de voogelen des Heemels zoude dienen. Men kan verzet staan, weegens dat de Godheid zich bezig houdt, met dromen en voorzeggingen van het toekoomende aan afgodische Hoovelingen te geven, die in misdaaden gedompelt waaren. Men zoude die dromen verkeerdelyk de duivelen toeschryven; want het valt moejelyk te begrypen, wie gedurende de nacht in de inbeelding voorwerpen kan maaken, of in de Ziel denkbeelden verwekken, zonder aan haar een Goddelyke macht te geven. Daar is niemand als hy, die de zielen geschaapen heeft, die onmiddelyk op hen werken kan. Alle dromen zyn niet Godlyk, het meest gedeelte is natuurlyk, en voorzeggen niets. Maar men moet geen daad betwisten, welke de Schriftuur zo menigmaal verhaalt heeft, dat de ongeloovigen dromen gehad hebben, die in zich toekomende uitkomsten besloten, en

welke de uitleggers door Gods ingeving menigmaal ontdekt hebben. 't Is God die deze dromen zent, zonder opmerking te hebben op de ongeloovighed dier geenen, die dezelve dromen, omdat hy zich daarvan ten goede van zyn Kerk of zyner uitverkooren bedient. Dusdaanig is 't, dat de verschillende dromen der Hoovelingen van Pharao tot de verheffing van Joseph, en tot de intreede van 't geslacht Jacobs in Egypten dienden, welke zo aanmerkelyke en gewichtige gevallen gehad heeft. God werkt dan niet zonder vrucht, als hy onmiddelyk op de Ziel der ongeloovigen werkt, Joseph was het voorbeeld van Jesus Christus. De Jooden, die naer den vleesche zyn broeders waaren, hebben de waarheid en 't leeven, welke hy hen toebracht, verwurpen. Het is onnoorig de geschiedenis, gelyk enige Oudvaders gedaan hebben, te veranderen. En staande te houden, dat Joseph voor dertig stukken gelds verkocht is, ten einde, om de schaduw volmaakter gelyk-vormig aan die leevendige beeldenis te maaken. Het volstrekt, dat Jesus Christus door Judas, gelyk Joseph door zyn broederen verkocht is geweest. Deze Zoon Gods volmaakt heilig wierd door zondige menschen ter dood gedoemt. Men belaadde hem met zonden, welke hy niet begaan had, en men heeft hem de straffe daarvan, welke die der flaaven was, doen draagen. *Maar God heeft hem een naam gegeven, die boven alle namen is, en hy heeft hem ten oppersten verheven.*

*De kuische Jongeling, die op zyn God vertrouwt,
Getroost zich Tempars baat, gekerkert, en ontvouwt.
De duist're dromen van zyn treur en deelgenooten,
Wier beider noodlot by door's bemels geest' voorspelt,
Waar op de Schenker wert in eer en staat herstelt,
Den Bakker 't raavenaas, van's Konings gunst verstooten.*

UITLEGGING van de X. AFBEELDING.

Verlossing van den Schenker.

*Door Pharoos duist're droom, die's Konings geest' ontstelt,
Herdenkt de Schenker 't leed van Joseph, die voorspelt
Een diert' en hongers nood na zeven vette jaaren,*

*En word als Vorst geëert, en tweed' in 't Ryk gestelt,
Verkoopt, dus onbekent, zyn broeders 't Graan voor geld,
Die hy ombestelt. De nood verflaft d' Egyptenaaren.*

XL. HOOFDDEEL. Vers. 20.

(1.) **H**Et is een aloude gewoonte der Vorsten hun geboorten dag te vieren. De Ooster-schen dedden zulks met groote pracht: men moet dit gebruik tot de ongeloovige heidenen, Herodes en Pharao niet overbrengen. De Christenen en de Heiligen hebben 't zelve zo wel, als zy moeten doen, omdat het leeven een gaave Gods is, en de geboorte een uitwerkzel van zyn goedheid. Pharao, die dezen dag wilde prachtig vieren, overzag de bedienden van zyn huis, en vindende dat de Schenker en Bakker afwezend waaren, wilde hy de oorzaak daar van weeten. De Vorsten vergeeten lichtlyk, het geen hun onderdaanen en huisgenoten betreft. Het is niet zonder eenige reden dat men met hen omgaat, en zich aan 't Hof houdt, en de afgelengendheid, of 't afwezen, als een naby zynde oorzaak van zyn ondergang aanmerkt. Pharao gebruikte echter billykheid, hy liet zich van de misflag deser bedienden onderrechten, en oordeelde hun zaak volgens Josephs voorzeggingen, d'een wierd in zyn bediening herstelt, en de andere opgehangen.

XLI. HOOFDDEEL. Vers. 41.

Josephs verheffing.

(2.) De Schenker moet Joseph niet vergeeten, maar de ondankbaarheid is een der heerlichende zonden; aan het Hof der Koningen denkt men niet, en men handelt daar by naer nooit iets, als het geen strekt tot zyn eigen belangens, Joseph zoude voor altyd in zyn gevangenis gebleeven zyn, by aldien de ondankbare bediende niet gelooft hadde zyn Hof aan den Vorst te maaken, met van hem te spreken. Pharao droomde, hy geloofde zeven vette jonge koejen te zien, weidende aan den oever van den Nyl, welke door zeven maagere koejen verflonden wierden; hy geloofde vervolglyk zeven vette korenaires in een veld te zien, welke door zeven drooge en maagere korenaires ingefolgten wierden, van deze dromen ontfelt zynde, deede hy, 't geen gemeenlyk de Koningen doen, hy bracht zyn Paleis, de Stad en het Ryk in beweeging, op dat men hem uit die ongerustheid zoude trekken. De wiggelaars, die in den grond niet anders, als een menschelyke wysheid bezaten, konden het be-

卷之二

卷之二

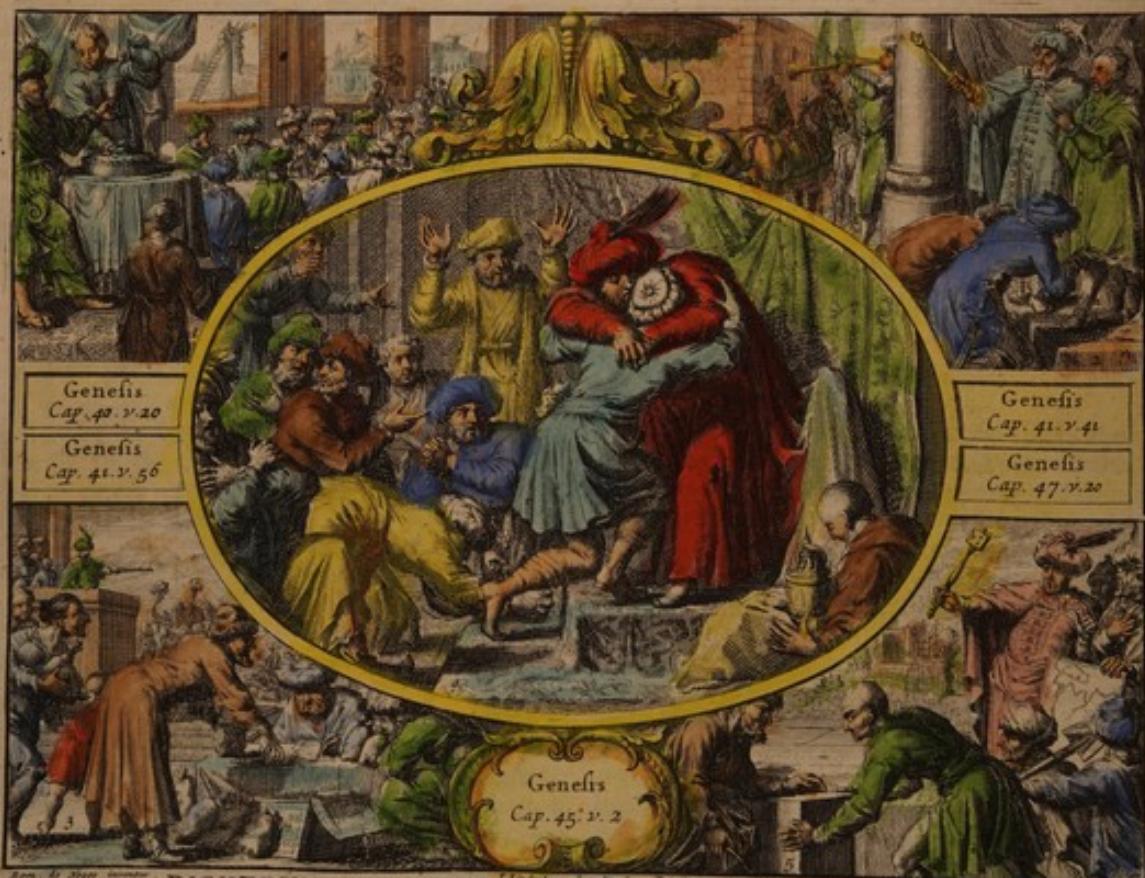
G E N E S I S.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de IX. AFBEELDING.

d'Onnoosle Joseph werd in Dothans Put gedoemt,
Door's broeders haat verlaat, en't snoed misdryf verbloemt,
Voor's Vaders treurend oog, als was zyn zoon verslonden;

Hy word van Potiphar in 't Hof voor slaaf gekocht,
Zyn God-geweide deugd belagt door 't geil gedrocht,
En hy, door Jempars list, geboejend weggezonden.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de X. AFBEELDING.

Door Pharoos duif're droom, die's Konings geest ontstelt,
Herdenkt de Schenker 't leed van Joseph, die voorspelt
Een dier' en hongers nood na zeven vette jaaren,

En word als Vorst ge-ëert, en tweed' in 't Ryk gestelt;
Verkoopt, dus onbekent, zyn broeders 't graan voor geld,
Die hy omheist. De nood verlaat d'Egyptenaaren.

sluit van de voorsienigheid niet doorgronden, al de geheimenissen van een bedriegelijke kunst wierden onnutt ontvouwt. Joseph door den geest bezield, was alleen bekwaam, te onderrichten, 't geen de Godheid besloten had uit te voeren. De Schenker had zonder twijf moeite om zyn meester te doen erinneren, van't geen hem wel eer mishaagt had: maar, de hoop, van door een dienst, het geen daar lastigs in zyn verhaal was, uit te wisschen, verplichtte hem van Joseph, onder het hoofdschrift van een ervaren waarzegger, te doen kennen: men haalde hem uit de gevangenis, hy leide Pharaos dromen uit, hy voorseyde zeven jaaren van overvloed, en zeven andere van hongers-nood, en deze voorzegging diende tot een groote nuttigheid, dewyl zy, de kennis van een onvermydelyk ongeluk ghevende, ter zelve tyd het noodwendig behulpmiddel verschafte, van zich daar voor te behoeden. Zomminge hebben geloofd, dat Joseph zich van arglistigheden bediende, onder de Egyptische waarzeggers gemeen zynde, en dat hy door het middel van zyn drinkbeker waarzeide: en dat zyn hofmeester inboezemde, dat zulks zyn wyze van waarzeggen was, om dat hy aan zyn broeders, hen gevangen houdende, zeide, *Is het den beeker niet, waar uit zyn meester dringt, van welke by voor zeeker zal waarzeggen:* maar zulks is het geheugen van deze Aardsvader beleidigen, met van een propheet een viggelaar te maaken, en hem den geest Gods te ontnemen, om hem die van den duivel te geven: de uitkomst volgde al te nauwkeurig op de voorzegging, om te gelooven dat zy by geval geschiede, en de hofmeester had niet anders als volgens zyn vooroordeel of die der Egyptenaaren gesproten, die zich van een beruchte voorzegging erinnende, welke voor hun oogen vervuld wierd, geooftend dat Joseph alles raaden konde, of veel eer, ied hy aan de kinderen van Jacob begrypen, dat so een bekwaam man niet zoude ontbreken van loor, de voogel-vlucht gewaar te worden 't geen nen met zyn drinkbeeker gedaan had, en dat duslaanig hun stoutmoedigheyt wonderbaarlyk was: een zoo nette uitlegging der dromen van Pharao verheste Joseph tot den oppersten top van 't geluk. Deze opgesloten man, niet als eenige oogenblikken voor zich in een gevangenis hebbende, aan de geheele strengheid van den stokbewaarder onderworpen zynde, word in een tyd meeester van een groot Koningryk: deze man, van't huis zyns vaders afgescheurt, en door zyn broeders verkocht, heerscht over de vreemdelingen, die zich verplicht vinden op zyn stem te gehoorzaamen, en zich de beveelens, die uit *zyn mond* kwaamen te onderwerpen: het is niet waarschynlyk, dat Pharao, die alleen boven hem verheeven was, heeft kunnen beveelen, dat al de Egyptenaaren Joseph *aan den mond* kusten. Men bad de goden door een kussch aan, maar men niet dat dit gebruik voort de menschen is vastgestelt, waar aan men eerbied en achtung wilde beteeken; het is meer waarschynlyk, dat Pharao beval, dat de Egyptenaaren al de beveelen, die uit den mond van Joseph kwaamen, zouden uitvoeren: hy bekleedde hem met alle Koninglyke cieraaden; hy gaf hem zyn ring, om alle zyn beveelen te zeegeen, in hoedanigheid als eerste bediende van Staat, of Ryks Kancelier; de Koning deed hem op een zyner waagenen klimmen, 't welk by de Egyptenaaren een teeken van onderscheid en gunst was; hy deed Herautens van waapnen voor hem gaan; in deze onvoorzien verandering konde hy zich niet als over

de voorzienigheid verwonderen, die hem tot een zoo hoogen trap van verheffing door een wonderdaad, en door de openbaaring van een zaak, welke voor hem natuurlyker wyze zoo wel, als het overige der menschen verborgen was, geleidde.

XLI. H O O F D D E E L. Vers 56.

Verkooping van't Kooren, dat hy vergaadert had.

(3.) De Jaaren van voorspoed scheenen kort, uitgezondert aan Joseph, die alleen voor 't geslacht waakte, en zyn zorgen tot het toekoomende uitbreidde, de vreemdelingen en de Egyptenaars zelve, die veronachtzaamd hadden, zich van hun overvloed, en den droom van Pharao te bedienen, wierden verplicht, op een hooge prys het kooren en 't voedzel te koopen, 't welke de voorige Jaaren voor weinig geld te bekomen was, verwondert men zich niet over de dommigheid der menschen? God had hen de ongelukken verwittigt die hen dreigden: het besluit was openbaar, om dat het onmooglyk was, dat de droom en de ongerustheden van Pharao, d'onwetendheid der waarzeggers, de kennis van Joseph, en zyn verheffing tot de eerste waardigheden van staat onbewust kunnen zyn. Onderwylen stelde men zich met dezelve zeekerheid gerust, als of de hongersnood niet te duchten of niet voorzegt was, dat is het algemeene merkteeken der menischen. Zyflaopen bynaer op den oever van de hel, of beter aan de poort des doods, als of hy nooit te vreezen was, en men aldaar eenig behulpmiddel tegen zag.

XLV. H O O F D D E E L. Vers 2.

Hy is door zyn Broeders gekent.

(4) De kinderen van Jacob hadden het zelve lot als de Egyptenaaren, die de hongers nood drong: zy vergenoegden zich hun ellende te gevoelen, zonder daar raad voor te vinden, als wanner Jacob hun berichtte dat men arbeiden, zig beweegen, en wyders vertroosting in zyn rampen zoeken moet, als men dezelve by zich niet vind; van dezen raad zich bedienende, trokken zy menigmaal in Egypten. Joseph kende zyn ontaarde broeders, die hem niet anders verheeven hadden, als met hem te willen vernielen: na hen beproeft, en verkreegen te hebben, dat men Benjamin de zoon van Rachel, gelyk hy, tot hem leidde, konde zyn tederheid geen langer ontveinzing verdraagen; hy deed zich wel onderscheiden van die hy was, als men hem in een put wierp, of toen men hem aan de Arabische kooplieden verkocht, kennen; de by-een-komst was wonderlyk, en de omhelzingen waaren teeder, maar de schaamte en de vreeze deeden zich ter zelver tyd in de ziel van Jacobs kinderen gevoelen; welke verschillende beweegingen moesten hen ontsteken? het erinneren van 't voorgaande, de vreugd van den tegenwoordigen tyd, de knaagingen van 't geveeten, en de hoop van zich van de honger en de dood verlost te zien, maakten onder hen een geweldige stryd. Het leed niet lang, Joseph liet zyn tederheyt alleen met zyn teekens van Ernsthaftigheid begaan, die de ongerustheid van zyn broeders moesten stillen, en hun misdaad zelfs doen vergeeten.

XLVII. H O O F D D E E L. Vers 20.

De Egyptenaars slaaven, en cynsbaar geworden.

(5) Onderwylen bediende hy zich van deze verlich-

lichtingen, edelmoedig voor sijn broeders, en rechtmaatig voor de Egyptenaaren, die moogelyk met zyn raad gespot hadden, en ontsteeken weegens dat hy armoede in't midden van den overvloed, door de vrees van een of verre af zynde, of verbeelde honger veroorzaakte, maakte hy de laatsten den Koning zyn meester cysbaar, en verplichtte hen het vyfde gedeelte van hun inkomsten te betaalen, daarom is't dat de tollenaars hem als hun opperhoofd en den instelder van hun ordenaanzien, ende Godsgelieerde als het voorbeeld van Jesus Christus, die, na in de benedenste gedeeltens van de aarde nedergedaalt te zyn, in de hemelen opgeklommen is. De Propheeten, van hem spreekende, roepen uit: *Kuscht den zoon, op dat by zich niet ontsteeke.* Deze uitterlyke aanbidding volstrekt niet: men moet zyn

ordeningen gehoorzaamen, en zyn beveelen uitvoeren; rampzaalig is de geen, die voor zyn stem, zyn beloften en zyn dreigementen doof is, en onder de schaadtwe van een voorbygaande geluk slaapt. Zy duurt niet als weinig jaaren, een grouwelyke onvruchtbaarheid volgt haar na, de maagere koejen swelgen ganschelyk de vetten in; de straffen en knaagingen slokken de voorby zynde vermaaken op; welgelukzaalig is hy, die, na het zelve verachtzaamt te hebben, gedurende eenigen tyd misleid, een heilzaame wederkeering tegens hem over heeft! want *hy wil de dood des zondaars niet, maar zyn bekeering en leeven.* Jerusalem, zeide hy, i weenende, *hoe menigmaal heb ik uwe kinderen willen vergaderen, en gy hebt niet gewilt.*

UITLEGGING van de XI. AFBEELDING.

Moses uit het waater getoogen.

*De Heilstar Israëls, heendryvend op den vloed,
Werd door de Ryks Princes in't heimlyk opgevoed,
En brengt d' Egyptenaar ter min eens Joods om't leeven,*

II. H O O F D D E E L. Vers 6.

1. **D**aar is niets, dat men zoo licht vergeet, als't wel doen: de Vorsten zyn dit gebrek meer als het overige der menschen onderworpen; door hun groothed verblind, gelooven zy dat alles hun verschuldigt is, en zien de belooningen niet anders aan als gunstbetooningen, die wy toestaan. Hoc gewichtig den dienst aan den Koning van Egypten, en aan't gantsche geslacht door Joseph gedaan, mocht zyn, dacht men niet meer noch om hem noch zyn nakoomelingschap: hy was noch gelukkig geweest, zoo de ondankbaarheid daar by gebleeven was! de volkeren, die de koningen vergeeten, zyn de ongelukkigsten niet, en de verachting, die men voor hun heeft, bevryd hen van verscheide kwellingen; maar, in plaats van de Joden met erkentenis te handelen, of hun niet meer als de gemeene lasten van den staat op te leggen, wierden zy onderscheiden, en voor alle dwinglandy van Pharaos plaats volgers blood gestelt. Rameses Miannus handelde de afkoomelingen van Joseph als slaaven, en besloot alle hunne manlyke kinderen te laten ombrennen. Dit bevel wiert niet als weinig tyds voor Moses geboorte gegeven, dewyl men zonder moeite Aaron zyn broeder had behouden, die niet dan drie jaaren ouder als hy was, en alhoewel het volk, dat uit Egypten tooig, niet naliet zeer talryk te zyn; wilden de vroedvrouwen, waar aan dit wreed en barbarisch bevel toegezonden was, niet, dat heur handen, geschikt om het leeven te bevorderen, de dood verschaffen; zy gehoorzaamden veel eer aan God, die heur beloonte: maar de Vorst, wegens deze ongehoozaamheid ontsteeken, waapende de Egyptenaars tegens de Joden, en maakte beulen van zyn onderdaanen. Josephus verkleint de misdaad van den Koning, dezelve aan een jaloersheid van staat toeschryvende, en aan de vreeze, die hem bezat, dat een heimelyke vyand uit den boezem der Joden mocht opstaan, en hem zyn kroon, volgens de voorzegging der waarzegggers, ontneemen. Maar deze geschiedenis-schryver heeft de heilige geschiedenis dusdanig hervormt, dat men hem niet altyd volgen kan zonder menigmaal te verdwaalen. De moeder van Moses poogde de wakkerheid van heur nabuuren

*Verandert Aarons Staf in een gevreesft serpent,
Terwyl God in het Land al's heemels plaagen zent,
Des slacht men't Paaschlam om op Reis zich te begeeven.*

en Pharaos wachten te misleiden; doch heur zorgen zouden onnut geweest zyn, zoo de voorzienigheit niet voor haar gewaakt had, zy wierd verplicht haer kind te verlaaten, dat zy niet meer verbergen koude. Deze teedere moeder konde zich niet bewegen om het zelve het leeven te berieemen, noch het voor de beulen beschermen, die't zelve zochten; in deze dringende nood geeft zy't aan de voorzienigheit over, zy maakt een klein kistje van biezen, en zy fluit haar zoon daar in, zy geeft hem aan den Nyl ten besten; wat konde zy, hem verlaatende, van den loop der waateren verhoopen? Moses, drie mannen oud zynde, dreef, en ging zyn leeven ongelukkig op de waateren eindigen, als wanner de Princes, de dochter van Pharaao, welke de kroon konde afvorderen, om dat de dochters in Egypten dezelve menigmaal droegen, dit kind ontdekte, en door traanen en de schoonheid van't zelve, en de aanmerkingen, welke zy op de beklaaglyke gesleutenis van de Joden konde maaken, geraakt wierd. Zy gaf hem zyn moeder tot een voedster, en nam hem voor haar zoon aan; en hy wierd als een kind van's Konings huis opgebracht; daarom zegt de heilige Paulus, dat hy weigerde de zoon van de dochter Pharaaos genoemt te worden, en dat hy in alle de weetenissen der Egyptenaaren, de schranderste geesten dier tyd, onderwezen geweest was.

Dood den Egyptenaar. Vers 11.

2. Het zy Moses, door een openbaaring aan zyn ouders gedaan, bericht was gelyk Josephus zegt, of door een bezonder gezicht, of wel eindelyk door een overlevering onder't volk verspreid, dat de tyd van de verlossing naderde, en dat hy het werktuig daar van wezen moest, geloofde hy gezags genoegte hebben, om een Egyptenaar te doden, die een Jood mishandelde; en daar door was't dat hy aantving zich te doen kennen. De Joden, die Moses met geen dood-flag, zonder gezag begaan, wilden belasten, hadden hun toevlucht tot de wonderdaad, en de kracht van den naam van Jehova, waardoor zy zeiden, dat hy den Egyptenaar doodfloeg; maar de heilige Stephanus verzeekert, dat Moses van die tyd een Goddelyke beroeping had, om zyn broeders te verlossen. Men kan hem alleen lyk

lyk berispen, dat hy zich daar van voor een volkoomenlyke inzetting bedient heeft: het is niet genoeg zyn beroeping door een inwendigen heimelyk gevoelen te kennen; God moet dezelve bekraftigen en doen kennen. Moses van zyn onbedachtzaamheid overtuigt, vreesde, en die zelve man, die als toen de vlucht nam, stelde zich met zeer grooten moed en onverschrokkenheid voor Pharao.

VII. H O O F D D E E L. Vers 12.

Verandert de roede in een slang.

De tyd van de beroeping van Moses, tachtig jaaren oud zynde, en dat van de verlossing van't volk gekomen zynde, deed God het op den berg Horreb een braambosch, dat brandde, zien, maar de vlammen verteerdē het niet; een zoo nieuw wonderwerk was wel waardig, dat Moses zich omkeerde, om't zelve dichter by te bezien, zyn verwondering verdubbelde, als hy een stem hoorde, welke uit het midden van het braambosch en de vlammen kwam, om hem te verwittigen, dat de plaats heilig en het noodzaaklyk was, dat hy zyn schoenen uit deed. Dit Braambosch was een beeldenis van de kerk, welke van eeuw tot eeuw duurt, en van ouder tot ouder doorgaat, in weewil van't geweld en vervolgingen, welke haer moest verteeren en ten onderbrengen. God is in den boezem van de kerk, gelyk als in het brandende braambosch vervolgt. Daar is't, dat hy spreekt, en zyn Godspriaken doet verstaen; en men moet daar toe niet naaderen, als met beweegingen van eerbied en heiligmaking. God in dit braambosch spreekende lyfde Moses in zyn bediening in, en vertrouwde hem het oogwit dat hy had van zyn volk te verlossen. De zwaarigheid van't onderneemen verschrikte hem; twee zaaken ontstelden hem, zyn gebrek van ervaarendheid, en het vermoogen van den Koning van Egypten. Het Joodsche volk had niets als zuchten en traanen, om tegens de dwinglandy aan te kanten. Het denkbeeld van de vryheid was zoodanig verzwakt in de zielen, die zedert een langen tyd afgeslaft waaren, dat hy dezelve by naér niet meer kende. De middelen ontbraaken om dezelve zich te bewerken, en een hoop vrouwen en kinderen, of tiggelsteenen maakers, van waapnen en moed ontflood, waaren gantsch in geen staat van geweldige besluiten te neemen, noch dezelve uit te voeren. In der daad, de gestaltenis van't volk van Israël wasten hoogsten ongelukkig; de Koning vast gestelt hebbende Kasteelen en Naalden te bouwen, hield het volk bezig met tiggelsteenen te maaken. De bevelhebbers, die't oog over't werk hadden, verdubbelden de hardigheid van't werk, gevolgelyk meer afvorderende, als men doen konde. Men liet de werklieden de vryheid niet van den Rustdag waar te neemen, noch aan hun God offerhanden te doen. De Godsdienst geraakte daar door in een zo groot verval, dat zy voor het meeste gedeelte de afgoden aanbaden. De Joden met de Egyptenaaren opgevoed, de gelegenheid zoekende om hun te behaagen, van de middelen berroeft om God te dienen, en geen offen durvende offeren, om dat zy geweide beesten waaren, vergaaten hun aloude Godsdienst te pleegen: daarom vroeg Josua aan de Israëlitēn, na dat hy over de Jordaan getrokken was, of zy de gooden wilden dienen, die hun vaders aan de andere zyde van den vloed aangebeeden hadden, die gooden waaren de afgoden van de Egyptenaaren, en als

wanneer Pharao de vryheid, van in zyn Rykte offeren, wilde toestaan, verontschuldigde zig Moses, om dat hy de verfoeing der Egyptenaaren zoude offeren, dat is te zeggen, dat hun offerhanden den inwoonders van't land verfoejelyk zoude zyn, om dat men die zelve dieren zouden geslacht hebben, die zy als leevendige zinnebeelden van de Godheid eerden.

De klachten, welke het volk zomtyds aan de voet van den Koninglyke troon deed, dienden niet als om den Koning te ontsteeken. De Koningen beminnen de misnoegden niet, zy willen, dat men zich zonder murmurering onder hun juk buigt. Het is een halve weederspanningheid, te zuchten en te klaagen, men moet de gewaapende hand, die flaat en dood, kusschen. Moses, met de beveelen Gods beladen, was niet veel gelukkiger, en het hart van Pharao verstokte altoos. De Schriftuur zegt zelfs, dat God het zelve verhardde. Drukte God in dat wreede hart nieuwe trappen van verderf, hardigheid en geweld tegens hem? deze gedachten zouden strafbaar zyn: de zwaarigheid neemt zich door't gevolg weg: en men leert door de uitkomst, van wat natuur deze verharding van Pharaos hert was. Moses deed verscheide wonderdaaden in zyn tegenwoordigheid, welke hem moesten treffen en omkeeren; maar yder wonderdaad verhardde hem. De hardigheid bestond daar in, dat hy zich van het licht niet bediende, het welk God voor hem deed straalen, en de middelen, die hy hem aanbood, om hem om te keeren. Zyn verderf was natuurlyk; maar het wierd veel groter, om dat deze wonderdaaden den Vorst ontstaaken, in plaats van hem te veranderen; hy wederstreefde een spreekende, handelende, en de geheele natuur in zyn tegenwoordigheid verwifselende God? welk een veel groter verstoktheid! God, wonderdaaden doende, veroorzaakte de verstoktheid op een onrichtelyke wyze. Aaron en Moses door deze beloften onderschraagt, verzochten aan Pharaos de vryheid van't volk, omdat hy het selve onrechtvaardig verdrukte, en onderschraagden hun verzoek door verscheide openbare en gevoelige wonderdaaden, de roede van Aaron wierd in een slang verandert, op't oogenblik, dat zy uit zyn hand los gelaaten wierd. Het is waar dat de Egyptische tooveraars dezelve zaak deden, te meenen dat dit een bedrog der zinnen, of van den menschelyken geest was, door de arglistigheid van den duivel veroorzaakt, zulks is hun, zonder daar om te denken, te veel vermoogen gegeeven, om dat zy noch op de harissen, noch op het verstand kunnen werken. Te willen dat men slangen op een geestige manier heeft in de plaats gestelt, de roeden weder te rug trekkende, zoude de kunst al te grof geweest zyn. Wyders, hoe zoude hy alle de waateren van Egypten hebben kunnen wegneemen, en in heur plaatzen, moerasen, stroomen en bloed-vloeden doen zien? volgens alle waarschynlykheden stond God toe, dat de Egyptische tooveraars een waarachtige wonderdaad deden, gelyk hy de leerlingen van den antichrist toe zal laten, van daar genoegzaam doorstraalende te doen, om de uitverkoorenen, zoo het moogelyk is, te misleiden.

De Waateren in bloed. Vers 19.

(4.) Hoedanig moet Pharaos ontsteltenis zyn, als hy de waateren in bloed zag veranderen! de poelen, moerasen en de vloeden, en alle waateren in Egypten verbeeldden hem zyn misdaad, en deden hem aan't onnozel bloed der kinderen, die hy had doen

flachten, gedenken; deze dwingland, van 't bloed, dat hy overal vond, verschrikt, was verplicht het zelve te drinken, en in een plaats met kanaalen zeer doorsneeden, was niet waaters genoeg om zyn dorst te lesschen.

XII. HOOFDDEEL. Vers. 11.

(5.) De plaagen vermenigvuldigden; alle de schepzen waapenden zich om de Egyptenaaren te straffen; de lucht, de aarde, het waater, het vuur, de haagel, de blikzemen en het ongedierte waren de werktuigen van Gods wraak. De vorschen, na het geheele land overdekt te hebben, drongen tot in het paleis en de kaamer van Pharaao; men zag niet als vorschen, die door hun grouwelyk geluid, en onverdraaglyke stank de Egyptenaars tot wanhoop brachten. Een veel groter ongeluk wachtten hen noch boven dien, hun oudste zoonen moesten op een onvoorzienre wyze omkoomen; maar God, die de

Israëliten wilde bevryden, stelde het Sacrament van 't Paaschlam in, 't welk zy als reizigers gekleed, moesten eeten, de nieren omgord, en de stok in de hand. Zy moesten mede hun deuren met dat bloed bestrijken, ten einde, op dat de verwoestengel, die alle de eerstgeboorene kinderen der Egyptenaaren moest ombrengen, door dit teeken de huizen der Israëliten kennende, hun kinderen spaarde. Laaten wy ons niet inbeelden, dat het bloed van 't Lam de deugd had van de verwoest-engel te verdryven. De teeken sluiten de deugd niet in van voort te brengen, 't geen God beloofd; het bloed van 't Lam behield zyn natuur en hoedaanigheden; maar God werkte in de tegenwoordigheid van het teeken; het was een eenvoudig beding, dat hy van de Israëliten afeischte, en hy behield al de geenen, die 't zelve vervult hadden. Dit Lam was het voorbeeld van Jesus Christus stervende, die door al de geenen moet gegeeten worden, die in't Heemelsch Canaan willen treeden.

UITLEGGING van de XII. AFBEELDING.

De Optocht der Israëliten.

't Gemarteld Israël, geleid door Moës hand,
Verlaat, op Gods bevel, het slaafsch Egyptenland,
Entreed drogs voets door zee, op 't wyken van de baaren;

Daar Pharaao verdrinkt met Hof en leegersloot,
Het Mann' in de woestyn den graagen honger boet,
En't waater uit den rots't volk red uit doods gevaren.

XIII. HOOFDDEEL. Vers. 18.

Pharaao, geheel verhard, als hy was, konde zo veel geefselslaagen niet weederstaan, de onvoorzienre dood van een zoon, die na hem den Troon beklimmen moest, en 't geschreeuw zyn onderdaanen, die yder een dood lichaam in hun huis hadden, dwongen hem de vryheid toe te stemmen, welke men zeder een zo lange tyd vruchteloos afgeworerd had. Het Joodsche volk vertrok, en roofde de schatten der Egyptenaaren. De geruiste uitleggers van de gevallen des gewisse rechtvaardigen de Israëliten, die, na de edele gesteenten en zilvere vaaten den Egyptenaaren ontleent te hebben, dezelve wegnaamen, in plaats van die voor hun vertrek weder te geeven. Zy zeiden, dat zulks de belooningen voor de diensten waaren, die zy aan die wrede en onbarmhartige meesters zedert een langen tyd gedaan hadden. De huisgenooten trekken daar een besluit uit, tegen de meesters, die hen niet betaalen, en gelooven, dat het hun geoorloft is, van te rooven en mede te neemen 't geen men hun schuldig is. Maar men denkt dat daar niet; want de roof der Israëliten was van God bevoullen; 't welk dezelve rechtvaardigt. Zy zeggen, dat God den roof niet konde bekraftigen, en dat het een lustigheid van Moës was, die zyn vyanden wilde berooken, en zich ten koste der Egyptenaaren te verryken. Zulks is de rechten van de Godheid niet wel kennen, die, volkoomen meester van de goederen, dezelve door geweld kan ontrooven, als't hem behaagt: hy geeft en neemtze door den weg van zyn voorzienigheid; hy kan dezelve zaak door een vastgesteld bevel doen. God, die het goed en de onheil maakt en schept, zoude die over de schatten dier geenen niet kunnen gebieden, die ze misbruiken, en dezelve aan zyn kinderen geven? Antwoordende, moet men aanmerken, dat dit hier een byzondere daad is. Yder mensch die het goed van zyn evennaasten neemt, moet drie zaaken betoogen, by aldien hy onnoozel wil zyn. Hy is verplicht een

vast en openbaar bevel van God aan te wyzen. Dit bevel moet van doorstraalende wonderdaaden onderschraagt zyn van die de zyne openbaar maakt, gelyk Moses in de tegenwoordigheid Pharaeos deed. Eindelyk moet hy doen zien, dat God het hart van zyn meester geboogen heeft, om lichtelyk zyn goederen en schatten te verstrekken, gelyk als God het hert van de Egyptenaaren voor de Israëliten verandert had. Een alleen dezer omstandigheden volstrekt niet; want het is heur 't zaamenkomst en zeekerheid, die de proef doet, en waar zal men zoodanig een vinden, die zich door diergelyke weg kan regtvaardigen? Men moet hier naer de uitleggers van de gevallen des gewisse niet luisteren, maar naer God en Moses, wiér oprechting niet veracht kan zyn.

De Israëliten deden een andere zonderlinge zaak, uit Egypten trekkende; want zy voerden met zich de beenderen van Joseph. Was het de liefde tot de overblyfzelen, die hem alreeds plaagde; want beeldend zy zich in, dat het overschot van deze Aardsvader wonderdaaden op de reis zoude doen? De Joden zeggen zulks menigmaal; maar niemand gelooft hen. Het is wonderbaar, dat de volkeren, wiens Godsdienst zedert bestond in voorzigtelyk de aanraaking van een doode te ontvluchten, met hen het lyk van een mensch medevoerden, en dat zy daar van een plicht van Godsdienst maakten. De waare reeden is, dat men zich van het medevoeren vandeze doodkist niet konde ontflaan, om dat men het aan Joseph, stervende, belooft had.

Maar van waar komt het, dat deze Aards-vader, wiens gebeente in Egypten vreedzaam rustte, en die aldaar by de ongeloovigen een gedenkteeken van zyn grootheid had, veel heerlyker als het in Canaan konde zyn, begeerde, dat men zyn assche zo lang na zyn dood zoude omroeren, en hem een zo lange reis verplichten te doen. Men zegt dat hy daar door heeft willen aanwyzen, dat hy zodaanig op de grootheden des waerelds niet gesteld was, dat hy niet toestond het gedenkteeken van zyn eer en luister te doen verbry-

E X O D U S.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XI. AFBEELDING.

De Heilstar Israëls, heendryvend op den vloed,
Werd door de Ryks Princes in 't heimlyk opgevoed,
En brengt d' Egyptenaar ter min eens Joods om't leeven,

Verandert Aarons Staf in een gevreesd serpent,
Terwyl God in het Land al's hemels plagen zent,
Des slachtmēn 't Paaschlam om op Reis zich te begeeven.

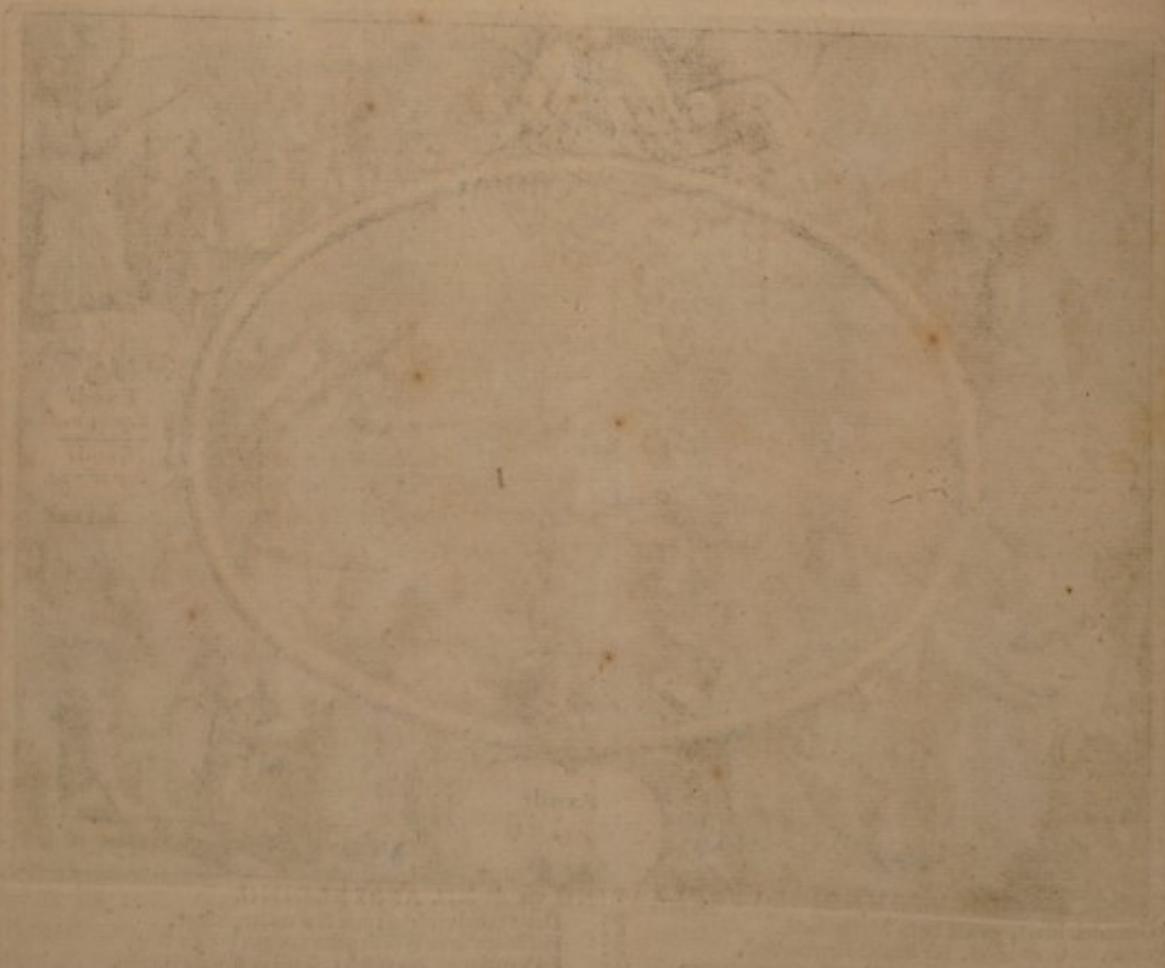

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XII. AFBEELDING.

't Gernartelt Israël, geleid door Moses hand,
Verlaat, op Gods bevel, het slauwisch Egyptenland,
En treed droogs voets door zee, op 't wyken van de baaren,

Daar Pharaō verdrinkt met Hof en leegerstoet,
Het Mann'in de Woeflyn den graegen honger boet,
En 't waater uit den rots 't volk red uit doods gevrazen.

S U C C E S S

bryzelen: deze gedachte is fyn; maar is zy bestendig? Joseph wilde veel eer slervende een aanklyk teeken van zyn geloof geeeuen, een volkoomen verzeekering betwugende, dat Gods beloften t'eeniger tyd vervuld worden, en zyn kinderen in 't land van Canaan zouden treeden.

XIV. HOOFDDEEL. Vers. 21.

De Roode Zee wykt te rug.

(2.) Moses, uit Egypten gaande, geleidde het volk niet door de kortste weg, maar door de allerlangste, en bracht het in zo moejelyke en grouwe-lyke plaatzen, dat haar aanzien deze oproerige uitroepingen verwekte. *Waaren daar geen graffleden genoeg in Egypten?* hy leidde het dicht aan de Roode zee, daar ontbraaken scheepen om over deze kolk te koomen; van de andere zyde was een lange keeten van onbegrypelyke bergen, die tegens de zee aangeleegen, de minste doortocht niet toe lieten. Het leeger der Egyptenaaren volgde het zelve van naer by, langs de eenigste plaats, welke zy konden ontkoomen. De stryd, of de daad, of veleer 't een, of 't andere scheeren onvermydelyk; op het aanzien van zo veel gevaren begon het geloof te waggelen, het geheugen der gebeurde wonderdaaden verdween; daar was niet als een nieuwe wonderdaad, die hen van daar konden trekken, God deed dezelve. Moses taakte de Zee, een wind uit het Oosten waaiide, die de waateren den tyd van tien of twaalf uuren dee afwyken, tusschen welke de Israëliten den tyd hadden van tot den anderen oever over te gaan. Eenige hebben geloofst, dat zy alleenlyk in de Roode Zee ingegaan waaren, en dat zy na een ommekring in dezelve gemaakt te hebben aan de zyde van Egypten in de woestyn van Ethan wedergekoomen waaren. De nderen hebben zich ingebeeld dat Moses zich van de eb en vloed van de Zee bedient heeft, om dezelve te doorwaaden, en dat hy als een wonderdaad aangezien heeft, 't geen niet anders als het uitwerkzel van een natuuryke oorzaak was. Eindelyk wil men, dat in het oogenblik van de eb, God een wind gezonden heeft, die de waateren boven haaren gemeenenloop heeft doen afwyken, en door dezelve reden kwam de vloed veel laater weeder, als zy moest; 't welk de Israëliten tyd gaf van daar doorte gaan; een wind te begrypen, die juist waait, als de Israëliten door de Zee wilden gaan, en die zedert nooit gewaait heeft; die de waateren ver genoeg her voort dryft, om een lange uitgestrektheid van droog en dor land te verschaffen, zulks is toegestaan, dat dit een zeekere bovennatuuryke zaak is. Vervolglyk een vergadering van waateren zich in te beelden, die in eenige diepe en modderige plaatzen van de Roode Zee blyven, om te kunnen zeggen, dat het volk midden door de Zee ging, zulks is de heilige text geweld aan doen, die behelst dat de Zee zich van een scheide, en dat het volk in't midden deser waateren door trok, en de wonderdaad zonder eenige noodwendigheid te willen verminderen, om dat men is gedwongen te erkennen, dat daar een wonderdaad was. Moses had den tyd van de eb en vloed van de Zee tot de overtocht kunnen verkiesen; maar, het zoude belachlyk zyn, dat de Egyptenaaren, (die daar van wel onderricht moesten zyn, dewyl deze Zee, die hun land bezoomde, hun niet minder als de Israëliten bekent was; want de eb en vloet zyn van die zaaken, welke de vijschers, en al de bewoonders van de oevers, al zo wel als de allergrootste wysgeerigen van die tyd, kennen, die

daar van de oorzaak niet konden doorgonden,) Moses zouden gevolgzt hebben zonder daar op eenige aandacht gemaakt te hebben, het is niet minder ongerymt te verzeekeren, dat hy zich vergenoegde met een ommegang op de wyze van een ronde kring in de Zee te doen; om dat de geheele uitgestrektheid van de Roode Zee, op dezewyze elf hondert duizend menschen, noch het leeger der Egyptenaaren dat achter aan toog, niet zoude hebben kunnen bevatten. Dat men in Ethan, na de doortocht leegerde, is, om dat de woestyn, van de eene en d'andere zyde de zelve naam droeg. De Roode Zee is veel langer, als breed, en de overtocht kan in zeer weinig tyd geschieden. Theodorus Siculus schryft dezelve niet meer als vyftien Stadien in de breetre toe. Men moet dan niet meer zeggen, dat de golf in den tyd van 24 uuren dwars door konden bevaaren worden, en dat het dusdaanig onmooglyk is, dat een zo groote menigte, in 4 of 5 uuren daar door zoude hebben kunnen trekken. Want deze zwaarigheid is volkoomentlyk door die geenen weggenoem, die op die plaatzen doorgetrokken zyn. Wyders, dewyl de wind geweldig was, dreef hy de waateren zeer verr' te rug, en liet aan't volk een genoegsaam aanmerkelyke tusschenwydt, om een zeer groot hoofd in de voortocht te maaken. Dusdaanig heeft Moses reden gehad te zeggen, dat de Zee te rug keerde, dat de waateren van een gescheiden wierden, en dat het volk daar droogsvoets dwars doortrok, 't geen David bevestigt in den 136 Psalm.

Pharao sneuvelt daar. Vers 23.

(3.) Pharao beeldde zich in, dat de wonderdaad mede voor hem geschiedde; door zyn grootsheid beneevelt geloofde hy, dat hem niets konden of mocht wederstreeven. Den weg, die de Israëliten naamen, deed hem gelooven, dat zy, tusschen de bergen en de Zee beflooten, onfeilbaar door het swaard van zyn soldaaten zouden sneuvelen, of noch eenmaal weder onder zyn juk zouden buigen. Hy trad in de Zee, en liep tot den stryd, als tot een overwinning, waar van hy verzeekert was. God verwachtte daar de Egyptenaaren, om hen aldaar te doen sneuvelen, en dusdaanig plotzeling leevedig in de hel te storten. De zedeles, welke men uit deze wonderdaad trekt, is heerlyk. Die geenen, die Egypten, of de verdurve waereld verlaaten, zyn van den Duivel vervolgt, hun wasschend geloof verschud, zy zuchten, zy roepen: *De dood is my beeter als 't leeuen.* Het bloed van Jesus Christus maakt een Zee, waar in de Egyptenaaren geheel ingewolgen zyn, de zonden zyn daar verdrunken, de zielen in de heerlyke vryheid der kinderen Gods overgevoert, pryzten zyn oneindige barmhertigheid, die haar van de dood bevryd, waar mede zy gedreigt waaren. Gelyk de Israëliten aan den anderen oever, na hun doortocht, God loofden.

XVI. HOOFDDEEL. Vers 14.

Het reegent Manna.

(4.) Het denkbeeld van de dood deed hen wel haast weder plaagen; het brood ontbrak hen in deze onvruchtbaare en onbebouwde eenzaame plaatzen. Af te wachten, dat het brood uit de hemelen viel, was op ongehoorde wonderdaaden zich gerust stellen. Wat was daar droeviger, als in een woestyn van honger te sterven! een slaverny, waar in men zyn

zyn leeven behoud , overtreft een oogenblik van vryheid , welke de hongersnood en dood koomen wegrukken. Deze natuurlyke beweegingen veroorzaakten klachten en murmureringen der Israëliten. God had met hun medelyden , en liet Manna regenen. Die geen , die 't zelve met het gemeene Manna onder een smelten , en de wonderdaad niet als in de meenigte doen bestaan , of in de tyd , in welke 't zelve viel , flaan geen acht , dat de Israëliten het Manna moesten kennen , 't welk zoo gemeen in Egypten is. Het is belachlyk staande te houden , dat zy het *Manna* genoemt hebben , van den naam , die 't zelve by de Egyptenaaren droeg , dewyl Moses zegt , dat zy niet wisten , wat het was. Het is waarschynlyker , dat de Israëliten , de Egyptische spraak gewend , zich van een onder hen gewoone ondervraaging bedienden , *Man* , wat isdit? dit volk oogste in't midden van de woestyn alle morgens in , en zonder gezaait te hebben , verzaamde het een volstrekte meenigvuldigheid van heemelsbrood , om zich te voeden. Deze wonderdaad duurde 40 Jaaren , tot dat de Israëliten , aan den zoom van Judea , en in de vlakte van Jericho gekomen zynde , aldaar een overvloedige meenigte van kooren vonden. De Joden , die deze wonderdaad op de dood van Moses doen ophouden , zyn verplicht een andere in de plaats te stellen , waar van de Schriftuur niet spreekt. Zy verzeekeren , dat het Manna op dien dag verzaamelt , zich 40 volgende dagen zonder bederven , bewaarde. Maar , daar was niet als het Manna in de Ark opgeflossen , om een gedenk-teeken van deze wonderbaare uitkomst te zyn , 't welk zich vele jaaren bewaarde.

XVII. H O O F D D E E L . Vers 5.

Moses trekt waater uit een Rotssteen.

(5.) Daar ontbrak zoo wel waater als brood. Men moet den dorst van 't volk lesschen , gelyk men hun honger gebluscht had. Moses floeg den rotssteen met zyn roede , en daar kwam een groote overvloed van waater uit. Zo het waater uit de boezem van de aarde gekomen was , zoude de nakoomelingschap aan de waarheid van deze wonderdaad getwyfelt hebben ; men zoude zich ingebeeld hebben , dat Moses vernuftig zynde , en in alle de weetenschappen der Egyptenaaren onderwezen , na een verborgen bron-ader in de woestyn gevonden te hebben , gevinst had het zelve door de deugd van deze zelveroede te doen voortkomen , welke de Zee van een gescheiden had. Maar , het was onmooglyk , dat de gantsche byweezende meenigte bedroogen wierd , een drooge Rots ziende flaan. Het waater vliet niet uit den boezem van den Rotssteen ; het volk was dan van door hun oogen verzeekert , waar over het dan moet versteld staan , als het Rivieren uit een drooge en onvruchtbare steen zag koomen ? het moet zyn , dat het flagreegens waaren , welke vloeden om den dorst van elf honderd duizend dorflige menschen te lesschen. Een zo gevoelige wonderdaad voor de Israëliten is voor de verafgeleegenste nakoomelingschap onwederleglyk. Dusdaanig is 't , dat uit de wond in den boezem van Jesus , aan 't Kruis gemaagd , een oneindige overvloed van vertroosting en genaden uitvloeit.

UITLEGGING van de XIII. AFBEELDING.

Nederlaag der Amalekiten.

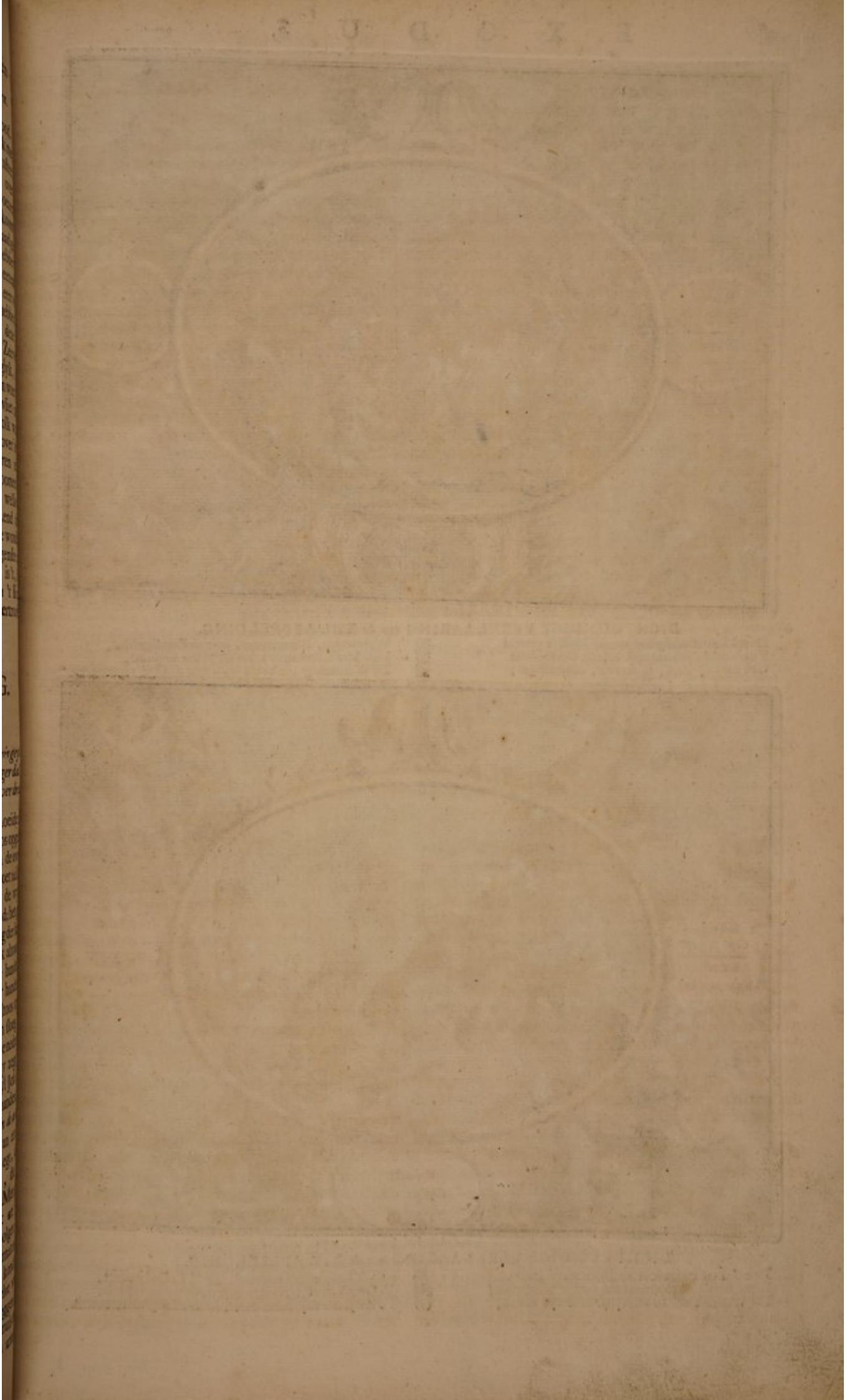
*Door Moses smeekgebed wrekt Israël't geweld
Van Amaleks geslacht op 't bloedig Oorlogsveld.
God daalt op Sinai , in onweer , donderslaagen ,*

*Weerlichten , Bliksemvuur , en naar Bazuij gescha
Daar Moses opwaards klimt uit Isrels leegerdal ,
De Wet ontfangt , en 't volk Gods licht niet kan verdraagen.*

XVII. H O O F D D E E L . Vers 8.

(1.) **D**E nederlaag der Amalekiten doet zien , wat de volharding in 't gebed vermag. Een mensch alleen doet meer door zyn gebed , als een geheel leger in flagorden gestelt , door de kracht zynner waapnen. De Amalekiten daalden van Ezau af ; zyn Zoon Eliphaz had van een byslaap Amalek , het opperhoofd van dit geslacht. Men mengt hen meenigmaal met de Madianiten onder een , wiens nabuuren zy waaren , en men telt hen gemeenlyk onder de Arabische volkeren ; om dat zy een gedeelte daar van beneeden het steenachtig Arabien , omtrent den oever van de Roode Zee , bezaten. Zy hadden geen enige twist met de Israëliten , die den weg naer het land van Canaan naamen. Maar de vreeze ; dat een zo groote meenigte zich in 't voorby trekken in hun landen mocht werpen , en het voeder wegneemen , of veel eer de hoop van te overwinnen , en een geslacht met den roof der Egyptenaaren belaaden , te stroopen , verplichtte hen om zich te verzaamelen , en hun den slag aan te bieden. Moses nam zyn toevlucht tot God , hy waapende zich met zyn staf een gewoon werktuig der wonderdaaden , en klom op den berg om te bidden. De schriftuur merkt aan , dat na de evenreedenheid , dat zyn handen verzwakten en neerdealden , Amalek de overhand had . waarom Aaron en Hur , die men als zyn schoonbroeder en man van Mirjam aangezien heeft , en die

met hem opgeklommen waaren , zyn vermoeide armen ondereschraagden , ten einde op dat zy altoos opgeheven zynde , den stryd konden eindigen , en de overwinning ten vollen behaalt worden. Men moet zulks niet verstaan , als of Moses zyn handen naer de wyze der smeekers , die God bidden , opgeheven had ; het gebrek van 't gebed bestaat niet in de nederdaaling der handen , maar in de gesteltenis van 'thert , 't welk altoosevermaatig brandende kan zyn , zelfs als de handen vermoeit zyn. Maar Moses had een zynner handen met de staf belaaden , hy moet dezelve altoos opgeheven houden , als of hy de Amalekiten floeg , om welke reden zy overwonnen , als dezelve nederzakte. Moses boezemt zulks genoeg in , als hy zegt : *Wij zal de roede in zyn hand houden , terwyl Josua stryden zal.* Men verzeekert , dat Mosis handen opgeheven zynde , de eenet er eener zyde , en de ander ter andere zyde uitgestrekt , de gedaante van een kruis maakten. En de Oudvaders hebben gezegd , dat het door de deugd van deze gedaante was , dat de Amalekiten overwonnen geweest waaren. Men gelooft daar door de Christelyke Godsdienst eer te bewyzen. Maar zulks is de heidenen navolgen , met aan de stoffelyke teekenen een bovennatuurlyke deugd toe te schryven , als of God niet konde handelen , en niet gewoonlyk zonder dezelve werkte. Wyders is het een loutere inbeelding te zeggen , dat de armen van Moses de gedaante van een kruis maakten ; want hy voegde in tegendeel zyn armen te zat-

E X O D U S.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XIII. AFBEELDING.

Door Mozes sinekgebed wrekt Israël 't geweld
Van Amaleks geslacht op 't bloedig Oorlogsveld.
God daelt op Sinaï, in onweer, donderlagen,

Weerlichten, Bliksemvuur, en naar Bazuingeschal,
Daar Mozes opwaards klimt uit Isr'ëls leegerdal,
De Wet ontvangt, en 't volk Gods licht niet kan verdraagen.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XIV. AFBEELDING.

Daar Aarons guld' Kalf als Isr'ëls afgod praalt,
Word Mozes hart ontroert ten berg af neergedaalt;
Die Wet en Taafelca verbryfelt voor zyn voeten,

En 't heiloos Kalf verbrand, dat Isr'ëls God onteert,
't Geen't dorstig Joodse volk inswiegende verteert,
Terwyldic duyzenden door 't zwaard dien grouwelboeten.

zaamen om de roede te ondersteunen , waar mede het scheen dat hy de Amalekiten floeg. Eindelyk het teeken van't kruis , en het kruis zelve , had gantsch geen opzicht tot de Amalekiten , noch de overwinning, welke hy van hen wegdroeg. Moses dacht het teeken van dit lotschikkig hout niet te maaken , waar aan Jesus Christus stierf. Hy kende de deugd daar van niet , hy wist mooglyk als toen niet , dat de Messias op deze wyze moest sterven. Het volk , noch meer onweetend , had daar gantsch geen geloof van. Waarom dan dit teeken daar tusschen te hater koomen , als of het zelve groote invloejingen in den uitflag van den stryd hadde ? Laaten wy veel eer zeggen , dat het door't gebed is , dat de geloovige van den duivel , en van alle ontzachlyke vyanden , die zich tegens de doortocht naer de heemel stellen , zeegepraalt. God beval in't vervolg dat men niemand der Amalekiten zoude spaaren , en aun geheugen op der aarde zoude uitroeven , om dat *zy de zwakken in de staart geslaagen hadden*. In der daad , na dat *zy verslaagen waaren* , lieten *zy niet van partyen te zenden in't gevolg der Israëlitien* , om de zieken lriaards , en die geen , die zich van't veld issonderden te overvallen , die *zy onbarmhartig doodten* , gelyk zulk gemeenlyk in den oorlog geschied. De Jooden konden niet begrypen , dat dit gedrag God ontsteeken en een zo ongerymde verschilendheid tusschen de Amalekiten en de andere gelachten gesteld had , om welke reeden *zy 't anders overzetten* , en zeggen , dat *zy de stam van Dan* , die de tocht floot , overvallen hebbende , de mannen de edele deelen affneeden , en de zelve naer den heimmel wierpen , tot God roepende , *ziet daar* , *wat gy verkooren hebt* , by naer zoodaanig als Julianus de afvallige , die ongerymt uitriep , *gy hebt het gewonnen* , Galileér. En wie God , door deze ongerymtheid ontsteeken , beval te doen dooden , welk niet volkoomentlyk konde uitgevoert worlen , als in't vervolg van tyden. Maar de eerste deser uitleggingen is vaster.

XIX. H O O F D D E E L . Vers 10.

Moses sluit den berg.

(2.) Dit overwinnend volk leefde zonder wet. Moses was alleen de Overheid , daar was geen verschil over de verdeeling der landen in de woestyn. Maar hoe veel andere verschillen sprooten uit dit talryk en muitend geslacht , van afgodische Egyptenaaren , zoo wel als van Israëlitien zaamen geltelt. De Wetgeever luisterde naer niets als zyn yver , en dacht niet , dat by aldien *de geest vaardig is* , *het vleesch echter swak is* ; en dat *zy vroeg of laat eenmaal onder de zware last zouden nederzygen*. Jethro deed hem zulks begrypen. Deze man was de Schoonvader van Moses , dewyl de stad niet ver van den berg Sinai was. De zucht om zyn schoonzoon aan't hoofd van een talryk leeger te zien , het gerucht der wonderdaaden , die in zyn voordeel geschied waaren , de erbermelyke staat van Egypten , de dood van Pharaos , en de benden , die hem volgden , de overwinning op de Amalekiten verkreegen , en boven al het verlangen van hem , zyn vrouw en kinderen weder te geeven , deed hem het oogwit neemen , om zich in't veld der Israëlitien te begeeven , en zich door zich zelve te verzeekeren , van't geen daar voorviel , en hy had hooren zeggen. Men ontving hem met eerbewyzingen ; Moses ging van voor hem heen , en de reis van deze ongeloovige was het geslacht voordeelig. Want hy stelde daar een onder-

ordening in van Hoofdmannen over honderd , en Commissariissen , die over de kleine zaaken oordeelden , en den loop van 't gerecht gemaklyker maakten. Het is geoerloft naer den raad der Heidenen te luisteren , zelfs wanneren men van Gods Geest bezield is , zy hebben hun licht en inzicht , welke aan de kerk voordeelig kan zyn.

Maar het geslacht had andere instellingen van nooden ; en God gafze aan't zelve , de kennis van den Godsdienst moest zeer verduistert in de woestyn zyn , men konde niet onbewust zyn , dat daar een God in den heimmel was , die de Natuur en de Elementen gebood ; want deze waarheid was door de wonderdaaden , die men gezien had , gevoelig geworden. Maar de Jooden kwaamen uit Egypten , daar zy een langen tyd afgodendienaraars geweeft waaren. De befnydenis , die zy aan de Egyptenaaren gegeeven hadden , scheen hun veel eer een gemeen gebruyk onder alle geslachten , als een Sacrament. Zy deden't zelvs niet geduurende de reis. Hun ontbraaken offerhanden. In dezen staat hen om den Meissias te doen denken , in een lange toekoomende tyd verburgen , en te gelooven , dat zy in hem verhoopten , zulks is hun denkbeelden gecueven , die voor de heyligen , die God inblies , alleen waaren. De Wet van de Natuur was bynaer uitgewischt. God was verplicht daar van de geboden te vernieuwen , en de grond van zyn kerk in de plechtigheden en offerhanden te werpen , die zyn Zoon , en de noodwendigheid van zyn dood verbeeldden. God verkoos den berg Sinaï , om aldaar zyn wet te geven , dit was dezelve berg , daar de Amalekiten geslaagen waaren geweeft ; maar zy verdeelde zich in twee kruinen , waar van de eene Horeb , daar de flag geleevet was , en d' andere Sinaï genaamt was , waar op God zyn troon plaatste. Het volk was verplicht van zich te heiligen , ten einde om gemaklyker de tegenwoordigheid van zyn God te verdraagen , elk een waschtte zyn kleederen ; de reinigheid van't hart was daar door , alsoen noodwendige zaak beteekent. De Jood , die by de Egyptenaaren gezien had , dat de Priester zich van zyn vrouw afzonderde , en dat men den geenen in de tempels tot de viering der offerhanden niet ontfing , die weigerde zich door een diergelyke afhouding te reinigen , onderwerp zich deze gewoonte. Men boezemde meer schrik in voor de ongeoorloofde handel , den geen verbiedende , welke wettig en geoerloft was. Deze plechtigheid zag op niet andersals op de offer-priesters by de Egyptenaaren , en God had als noch niet eenen by de Jooden verkooren. Maar men vertrouwt dat de oudsten van't geslacht deze bediening waarnamen , en de zelve vervulden , tot dat de stam van Levi was van de anderen onderscheiden geweeft , om't zelve te verrichten ; men belette het volk , alte na by God te naaderen , die een verteerd vuur is. Men maakte affschutzelen rondom den berg , om tot een verhindering voor de vermetelheid der menschen te strekken , die God van te naer by wilten zien.

Moses ontstoken verbryzelt de Taafelen. Vers 20.

(3.) De derde dag begon nauwlyks te verschynen , als wanneren men op de hooge van den berg een schriklyk gedruis van blikzemen en donderslaagen hoorden ; een duistere wolk overdekte dezelve ; uit den boezem van deze wolk kwaamen weerlichten uit , die van alle zyden flikkerden , en een zoort van brand in't midden van de lucht vertoogden. Het

geluid der bazuinen wedergalmde, de aarde beefde onder de voeten der Israëlitēn, die door een zo ontzachlyk gezicht uit hun tenten niet durfden treden. Moses klom alleen op den berg; maar hy daalde aanstonds weer neder, om nieuwe raad aan 't volk te gheven, bevreesd, dat zy de paalen, die zy aldaar gesftelt hadden, voorby gaande zich aan de toorn Gods mochten bloed stellen. Hy wilde niet dat dit feest noch door de zonde, noch door een voorbeeldelyke straffe van zyn volk gestoort wierd.

XX. HOOFDDEEL. Vers 1.

Hy ontfangt de Wet.

(4.) Moses ontfing deze heilige Wet van God, welke tot het einde der eeuwen de richtfnoer van den dienst, en de reden der menschen weezen moet. De plechtigheden van de wettelyke huishouding moet vernietigt worden door de komst van Christus, die dezelve vervult heeft, maar de tien geboden blijven bestendig. Men heeft veel overeenkomst tusschen de openbaaring van 't Euangelium en die van de Wet gevonden. Maar dezelve is zeer verschillend. Hoedaanig zal men den berg Sinai met de hooge kaamer, daar de Apostelen vergaerd waaren, vergelyken, en die zachte wind, die op hun blies, met het gedruis der donderlaagen en blikzemen, ofte wel, de redenkavelingen der Apostelen met de bazuinen, die wedergalmde. De huishouding van 't Euangelium is veel zachter, als die van de Wet, maar de straf dier geenen, die dezelve schenden, is zoo veel te schriklyker.

Vers 18.

Het volk kan de tegenwoordigheid Gods niet verdraagen.

(5.) Deze wet wierd vyftig dagen na den uittocht

uit Egypten gegeeven, vierhonderd en dertig jaare na de beloften aan Abraham gedaan, en het 2448 Ja na de Schepping des waevels. De verschyning wi zo schriklyk, dat het volk de heerlykheid van ee tegenwoordig God niet meer kunnende verdraagen uitriep: *Dat de eeuwige niet meer tot ons sprekt.* En verzogt dat Moses met zyn beveelen mocht beladen werden. God, om zich naer de zwakheit van dat volk te schikken, vertrouwe hem dezelve. Daarom is 't, dat men hem het hoofdschrift van Middelaar gegeven heeft, en hy is daar door het voorbeeld van Christus den Middelaar van 't Nieuwe Verbond, geworden. Het zoude voor het meest gedeelte der menschen te wenschen zyn, dat God eenigmal tot hen sprak; het gedruis des donders zoude mooglyk voortbrengen, 't geen de heiligeheid der Wetten niet kan doen. Het hart zoude vermoecht zyn door de teeken van zyn tegenwoordigheid, de vreeze, welke deze ontroering zoude veroorzaaken, zoude heilzaam zyn. Want de vrees is het beginzel van de wysheid. In den grond, by aldien de rookende berg niet meer voor onze oogen is, zo gy lieden aan 't brandende vuur, de draaywind, de duisterheid, het onweer, noch het schriklyke gedruis niet gekoomen zyt, 't welke den geenen, die 't hoorden, verplichten te zeggen, dat he woord tot hun niet meer geschieden mocht. Zij wy tot den berg Sions gekoomen, tot de Stad van den leevendigen God, tot het heemelsche Jerusalem, tot de vergadering der eerstgeboorenen, wiens namen in de heemelen geschreeven zyn, by God die Rechter van alles is, tot Jesus den Middelaar van 't Nieuwe Verbond, en tot het bloed van de besprenging, dat beeter zaaken, als dat van Abe uitroeft. *Zyt dan oplettende, dat gy het nie veracht.*

UITLEGGING van de XIV. AFBEELDING.

Moses ontfangt de Taafelen van de Wet.

*Daar Aarons gulde Kalf als Isrēls afgod praalt,
Word Moses hart ontroert ten berg af neergedauwt,
Die Wet en Taafelen verbryzelt voor zyn voeten,*

*En 't heilloos Kalf verbrand, dat Isrēls God onteert,
't Geen 't dorstig Joodse volk inswelgende verteert,
Terwyl drie duyzenden door't zwaard dien grouwel boete*

XXXI. HOOFDDEEL. Vers 18.

Moses ontfangt de Tafelen van de Wet.

(1.) **G**od belaadde Moses met twee steene Taafelen, welke aan de Joden een eeuwigdurend gedenkteken van zyn wil moesten zyn, en waar in hy met zyn vinger tien geboden gegraveert had, die men Godsdienstig moet naerkomen. De Heilige Augustinus heeft geloofd dat deze vinger Gods den Heiligen Geest was, die zedert het Euangelium in het hart der Christenen, ingedrukt heeft. Men verstaat ook, dat de steen, waar in de Wet gegraveert was, een beeldenis van de ziel zy, die natuurlyk ongevoelig en hart is, en een onmidelyke en zeer krachtige werking van Gods vermoeden noodig heeft, om zyn Wetten te ontfangen; maar die gedachten zyn al te sijn.

XXXII. HOOFDDEEL. Vers 2.

Aaron giet het gulde Kalf.

(2.) Terwyl God tot de behoudenis der Joden werkte, ylden zy naer hun verdoemenis en ondergang, dewyl zy Moses niet meer zagen, die zedert veele dagen met God op den berg in onderhandeling was, noch de wolk, die tot daar toe hun ge-

leiteeken en het zinnebeeld van de tegenwoordigheid Gods geweest was, geloofden zy geoorlooft te zyn, voor zich een nieuwe Opperhoofd, en een nieuwe Godsdienst te verkiezen. Zy verzochten Aaron, om in hun ontwerp te treeden. Hy geloofde deze gedachten te verydelen, door hun goud en dierbaarste vercierzelen van hen af te vorderen; hy kende de gierigheid van 't volk, en de overmaatige zucht der vrouwen voor heur Juweelen, hy geloofde dat een weigering hem van hun lastig valen zoude ontslaan. Maar de liefde tot de afgoden overtrof de zucht tot het goud en de weelde. Men offerde alles op voor 't vermaak van Gooden te erlangen, die voor hen heen trokken. Zulks is een eigenzinnigheid van den mensch, waar van men de oorzaak niet raaden kan, noch daar van reeden geven; hy weigert alle dagen de aalmoes aan den armen, die leeft, en dezelve van nooden heeft, en hy geeft zyn schatten aan een dood beeld, het welke niet gevoelen kan, 't geen men voor haer verricht. De mededoogentheid is bevolen, en God schep vermaak in zodaanige offerhanden, in plaats dat de dienst, die men aan de beelden doet, misdadiig en verlooren is. Aaron moest de ongestuimheid van deze meenigte wederstreeven. Het opperhoofd

van den Godsdienst, en de bediende van den leeven-digen God moet zich erinneren, wie hy was, en liever de dood als de zonde verkiezen. Maar hy had een zwakheid, en het onweer niet hebbende kunnen afkeeren, liet hy zich daar van mede sleepen. De Heilige Ambrosius durft den handel Aarons noch rechtvaardigen noch verdoemen. Anderen, veel stoutmoediger zynde, hebben hem onnozel geloofst te zyn, onder de begunstiging van zyn goede mee-ningen. De Heilige Bernardus is van deze laasten. Maar waar toe dient een wederstreeving, in welke men niet volhard, om dat de volharding alleen de kroonen wegdraagt. De Afgodery welke niet als in den geest en begeertens der Ifraëlitén begrepen was wierd, in der daad begaan zynde, openbaarlyk en door het opperhoofd van den Godsdienst bekraftigt, 't welk dezelve ten hoogsten schuldig maakte. Moses ontzag zyn broeder niet, gelyk men zedert gedaan heeft, hy belastte hem met een gedeelte van de misdaad, en deed hem berispen, waardoor hy met verwarring en schaamte bedekt wierde. De afgod, die Aaron aan't volk gaf tot het voorwerphunnen dienst was een Kalf van goud, hy had het gegooten, en vervolgelyk met een graveeryzer uitgestoken, het zy hy 't zelve alleenlyk wilde polysten, of wel in dit gulde Kalf zeekere en gewisse merkteeken en graveeren, die den Os Apis van alle zoorten van dieren onderscheiden. Dese afgodery was van de Egyptenaaren ontleent, die byzonderlyk den Os aanbaden, het zy als het allernutste dier tot den Landbouw, of als een beeltenis van Osyris. Aaron geloofde het volk te behagen, met hen de gedaante van een Kalf te geven, door de afgoden-dienars plechtelyk aangebeeden. Op het aanzien van dit beeltenis van de Godheid, riepen de opperhoofden der muitelingen uit, *dit zyn hier de Goden, die u uit Egypten geleid hebben.* Het schynt dat dit veel eer een bespotting of een beleediging zy, als een uitroeping van vreugde. Zulks was het volk hun ondankbaarheid verwijten, dat naar verlosser vergat, en te spotten met aan een Kalf den naam van een Almachtigen God te geven; maar zodaanig is de geest der afgodisten, vergenoegt met in hun handen te houden, of voor hun oogen te hebben den God, die zy aanbidden, zy bemoeien zich niet met de ongerymtheeden die van hun dienst ontscheidbaar zyn. Het Joodsche volk geloofde niet, dat een Os, die men zo gegooten had, en sie uit pronkcieraaden hunner vrouwen was gemaakt, die geen was, die hen wonderdaadig alvoens verlost had. Zy zagen dit Kalf als een zinnebeeld van den Oppersten en eeuwigen God aan, die voor hen heen zoude trekken, of dat zy God oor zyn beeltenis zouden kunnen aanbidden, daarom is 't, dat zy 't zelve, zonder zwaarigheid, het boedschrift van God gaven, die hen uit Egypten ad doen trekken.

Moses ontstookt verbryzelt de Tafelen. Vers 19.

(3.) Moses kon zo een vuyle afgodery niet ver-aaghen; God had hem van de zonde, die 't volk eging, verwittigt; maar, gelyk de voorwerpen emeeneilyk meer indruk geven; als hy afdaalende an den berg deze beeltenis van een Kalf ontdekte, oor 't gezicht van 't volk bloot gestelt, dat danstte, in een plechtig feest ter eere van 't zelve vierde, onde hy de ontroering van zyn yver niet weder-aan. Noch de zachtigheid van zyn gemaatigtheid, och de heiligeid van de wet, die hy in zyn han-

den had, noch de achtbaarheid Gods, die ze hem gegeeven had, noch de wyze, op welke dat geschied was, noch het gevaar, waaraan hy zich bloot stelde, van dezelve nooit weder te bekoomen, na dat hyze verlooren had, waaren niet machtig genoeg om zyn toorn te wederhouden; hy wierp de Wet neder en verbryzelde dezelve. Daar zyn heilige ontroeringen; maar deze jeloersheid moet menniet als tot God, zyn dienst, en zyn eer gevoelen, en niet als de onbezielde schipselen verbryzelen. Men voegt daar by, dat deze twee tafelen verbryzelt wierden, om te beteeken, dat de wet moet vernietigt werden. Maar deze gedachten zyn al te sijn; want de tien geboden, in deze steene tafelen gegraveert, zyn altyd bestendig. De heemelen en d'aarde zullen voorby gaan, maar het allerkleinste gedeelte van deze wet der zeden zal niet voorby gaan.

Men moet liever aanmerken, dat God, zyn wet ghevende, volhardde als Koning en Rechter te handelen. Want de wet onderstelt de mensch als onnozel, zy staat geen berouw van de voorby zynde misdaaden toe, en zy verschaft geen bystand, om de toekomende straffen te ontgaan. Vergenoegt zynde, den mensch de ongerymtheid van de misdaad en de straffe, die hy waardig is, te ontdekken, liet zy hem in 't onvermoogen van haar geboden te oeffenen. Het is het heilig Euangelium, 't welk de genaade en 't leeuen geeft.

Het eerste verbond is op het geluid der trompetten gegeeven, die oorlogs speeltuigen zyn, en op het gedruis van donderslaagen en blikzemen, welke de tegenwoordigheid van een toornigen God beteekenden. Maar het Euangelium is op een wyze, die ons van de verzoening tusschen God en de menschen verzeekerde, verkondigt geweest. Het Oude Testament is door het bloed der beeften bekrachtigt geweest, en het Nieuwe, door dat van God. Het Oude Testament was een wichtig pak, 't welk de Vaders noch de kinderen niet konden draagen, maar *het juk van Jefus Christus is gemaklyk, en zyn last is licht.* 't Eene baarde niet als slaaven, altyd door een geest van dienstbaarheid bezield, die de verschyning der Engelen deed beeven. En 't andere maakt ons kinderen Gods, en draagt ons *den geest van aanneeming op, waardoor men uitroept: Abba, Vader.*

Zo men vraagt, hoedaanig de Vaderen onder een zo strenge huishouding konden behouden werden, voor een richtsnoer van hun gedrag een wet hebbende, welke onmooglyk waste onderhouden, moet men aanmerken, dat men de twee tafelen en de wet niet van een moet scheiden, of de tien geboden van de andere schriften van Moses, en de Propheeten, in welke men de zaaden van barmhertigheid, en eenige straalen van een te vooren koomende Euangelium vind. De offerhande van Jefus Christus, die niet als in de vervulling des tyds moet opgeoffert worden, had een op de voorgaande daaden ziende deugd voor de Oudvaders, die geloofden.

Dit geloope konde noch leevendig noch krachtig uitgestrekzt zyn, om dat het zelve met hun kennis evenreedig zyn moet, en deze kennis niet uitgespreit was, als in zeekere Godspraaken, en in klaare voorbeelden zeedert haer vervulling, maar die als toen noch zeer duifter waaren. Maar, de Vaders van 't Oude Testament stelden een algemeene hoop in den Messias, die koomen moet; want zulks vind men in alle de schriften der Propheeten. Zy steunden ook op de barmhertigheid, welke God hun beloofde, alhoewel hy hun niet volmaaktlyk den bronader ontdekte, welke deofferhande van Jefus

fus Christus was. Eindelyk vereischte God van hen een kennis van den Messias , met zyn openbaaring evenreedig. Zy waaren niet verplicht een zaak klaarblyklyk te kennen , *die in het hart des mensche niet geklonnen is*; het volstrekte voor hun , dat zy God van trap tot trap in zyn openbaaring dienden , die zich by trappen verklarde , en naerde evenreedenheid dat men den tyd van de openbaaring naderde.

(4.) Na dat hy de taafelen van de Wet verbrooken had , verbryzelde hy het Gulden Kalf , maakte het tot stof , en strooide het in den waaterbak , ten einde , op dat het volk , dat geen ander waater had , gedrongen wierd de asch daar van te drinken. Waar uit komt dat? het is , om dat daar niets schandelyker of ongehoorder is , als 't geen men opeet , aan te bidden. De Egyptenaaren , die de Offen aanbaden , leeden niet , dat men die doodde , noch dat men ze at. Men konde dan niet beeter aan dit volk de misdaad en schande van haar afgodery doen gevoelen , als door haaren God , in stof vermaalt , en die achtervolgens in 't geheim doorging , te doen verflinden.

(5.) Eindelyk geloofde Moses dat hy de opperhoofden van den afgodendienst en muiterij voorbeeldelyk moest straffen ; hy geloofde , middelaar van 't volk by God zynde , dathy de bediende Gods tegens 't volk wezen moest , en na dat hy zo menigmaal het belangen van 't geslacht onderfchraagt had , geloofde hy , dat hy eenmaal de heerlykheid Gods , die men zo geweldig beleedigt had , wreken moest. Daar is een mislag in de gemeene overzetting , die behelst , dat daar drie-en-twintig duyzend mensen door het zwaard der Leviten sneuvelden , men moet van dat getal twintig duizend affnyden , en niet meer als drie duizend tellen. En Aaron was een dier geenen , die God door zyn Barmhartig-

heid spaarde. God deed door een voorbeeldelyke straffe , zyn nayver tegens de afgoden zien. De Wet was noch niet geschreeven geweest , noch in handen van de Israëlitēn gestelt , om dezelve te betrachten. Hoe veel menschen van den berg ver af zynde , en die dezelve niet hadden kunnen naderen , ter oorzaake van de affschuttingen , welke men aldaar had gemaakt , hadden de bepaalingen van het tweede bevel niet kunnen verstaan , en die noch aan haar waerdheid konden twyffelen ! Hoe veel anderen vleidden zich , die zich van de ongelooovigen door een voordeelige uitlegging konden onderscheiden ? Want , by aldien het ongeoorloft was valsche Goden , die de Egyptenaars dienden , aan te bidden , geloofde men ten minsten , dat het geen misdaad was , aanden leevendigen God een zinnebeeld zaamengestelt van het dierbaarste en kostelykste , 't geen in 't veld was , toe te wyden. Het onderscheid scheen gevest tuschen de afgoden , die niets zyn , en onder welken naam de heidenen verdichte helden , of gebreklyke menschen , en de beelden aan den God van Heemel en aarde toegewyd , aanbidden. Men kan niet twyffelen , dat de Israëlitēn dit zinnebeeld niet aan hun hoofd hebben willen laten trekken , in plaats van de wolk , die verdween was , dewyl zy uitriepen : *Daar zal een Feest voor d'eeuwige zyn , en deze u uw God , die u uit Egypten verlost heeft.* Het volk konde zich verontschuldigen , om dat het door een plechtige toestemming van den Hoogenpriester gevoldachtig was. Onderwylen floeg God de minste acht niet op alle deze onderscheidenheden , die de liefde tot de afgodery den Jooden kondē inblaazten , hy strafte hen strenglyk , ten einde , op dat zy zyn nayver zouden leeren kennen , en God zonder eennebeelden , zonder beeltenissen , en in geest en waerdheid aanbidden.

UITLEGGING van de XV. AFBEELDING.

Moses dekt zyn straalend aangezicht voor 't volk.

*Wyl Moses weezen is bestraalt door Godlyk Licht ,
Engloort van Hemelgloed , bedekt hy't aangezicht
Voor Israël , en sticht Gods huis op Gods beveelen ,
XXXIV. H O O F D D E E L . Vers 33.*

(1.) **M**En maalt Moses gemeenlyk met twee hoornen af. De Jooden , die een groote achtung voor hem behouden hebben , kunnen zyn afbeeldingen niet als met verschrikking aanschouwen. De gedenkpenningen , die men met Hebreeuwsche merkteeken te voorschyn brengt , en waar in Moses gehooren verschynt , zyn zo gevoelig het werk der Christenen , dat men daar een kruis aanmerkt , 't welk voor de Jooden verfoejelyk is. De dwaaling is uit de gemeene overzetting gefrooten , waar in men een hoorn voor het licht geplaatst heeft , om dat de bepaaling van 't oorspronklyk woord dubbelzinnig is , en men heeft het voorhoofd van Moses met hoornen gewaapend , om dat het zelve weérstraalend was. Te willen dat de uitlegger daar door beteekent heeft , dat het licht uit het voorhoofd van Moses kwam , gelyk de hoornen uit het hoofd van een Os voortkoomen , zulks is een valschedaad onderstellen , een doorstraalende wonderdaad door een laage en duistere uitdrukking betoogen , en tot een zeer gedwongen uitlegging veel eer toevlucht neemen , als een uitlegger verlaaten , die zich lichtelyk door de twyfelzinnigheid van een Hebreeuwsche bepaaling heeft kunnen misleiden. Moses wierd doorstraalend , om dat

*Des yder Kunstenaar de hand aan 't Kunstwerk staat ,
En 't vrouwelyk geslacht bereid Gods Huis-cieraad ,
Door Heilig vuur genoopt , om schatten mē te deelen.
God de achtigen eerbied van 't volk tot hem wilde trekken. Hy wilde Moses ook van alle andere Propheten onderscheiden , waar van daar niet een eenig was , die met God in zo een uitgestrekte onderhandeling getreeden was. Want hy heeft hem niet alleen van aangezichte tot aangezichte gezien , gelyk Jacob ; maar hy sprak langen tyd met hem mond aan mond , gelyk een vriend met zyn vriend doet , en die een straal van de heerlykheid en 't licht bezette had , want Jesus Christus is de eenigste , wiens aanzicht weerstraalend was als de Zon. Dit licht van Moses was wonderdadig ; want men begrypt niet lichtlyk , dat door de onderhandeling met de Godheit een licht op de lichchaamen weder te rugstaat , da sich overdraagt , en zich deduurende eenige tyd bewaart. Moses begreep de straalen niet , waar med hy de oogen der anderen verblindde , om dat God hem waarschynelyk met dat licht omvango had , zonder hem daar van te verwittigen , he veroorzaakte aan zyn lichchaam noch zwaerte , noch verandering die voor hem gevoelig was. Het vol dat hem aanzag , liet niet na verblind te werden , en zyn aanzien niet kunnende verdraagen , verzoch dat Moses , alvoorens te spreeken , het aangezicht in een doek overdekte. Alles is hier duifter te verstaat het deksel beteekende de toekomende onweetenhe-*

der Joden, die het einde van de wet niet konden ontdekken, welke hen tot Jefus Christus moet leiden. Dit dekzel was zoo duister, dat zy den Messias, die hun beloofd was, niet konden gekent hebben, noch de geheimenissen, die niet anders als voor hun schynen ingestelt geweest te zyn. Moses, die van de heerlykheid onbewust was, daar God hem mede overdekt had, was de beeltenis van deze needrige ziel en, die nauwlyks de doorstraalende gaaven, die dezelen in de waereld doen flikkeren, gevoelen en kennen; of veel eer, gaf hy een uitmuntende les aan die geenen, die God door buitengemeene talenten onderscheid, van niet als Gods Wetten te verkondigen, en om de minste aandacht niet te maaken tot de heerlykheid, welke op hen weder te rug slaat. Deze heerlykheid is altyd niet bestendig. Dat zoude zyn een groote wonderdaad zonder eenig vermoogen te vermeenigvuldigen, van te verzeekeren, dat het geduurde, om dezelve in de gansche loop van zyn leeven weerstraalend te maaken; de Schriftuur melt daar niet van, zy week af en verdween, als Moses de Wet van God aan 't volk gegeeven had. De heerlykheid der wonderdaaden gaat voor by, en alles wat op de waereld nederdaalt gevoelt een onstandvastigheid en brooschheid, aan alle de Schepzelen, zedert de zonden, vast gehecht.

(2.) Een der voornaamste beveelen, die God aan Moses gegeeven heeft, was van de Ark en 't Tabernakel te bouwen; men moet dit Tabernakel, met dat, 't geen Moses voor hem stichtte, en waar van hy ons de beschryving nagelaaten heeft in zyn woorden: Exod. 33. v. 7. niet onder een mengen. Moses nam zyn Tabernakel en strekte 't zelve buiten op 't veld voor hem uit, hy noemde het zelve 't Tabernakel van beteekenis. En alle die geenen, die het eeuwige zochten, (dat is te zeggen, die met hem te raade wilden gaan, of tot hem hun gebeden stortten,) trokken uit het veld, en gingen tot 't Tabernakel van beteekenis, alhet volk stond op, als Moses naer 't Tabernakel ging, en hield zich aan de poorten dezer tenten, en volgde hem met de oogen, en aanschouwde, tot dat hy in den Tabernakel trad; en aanstonds daalde de wolk neder, stond voor de poort van 't Tabernakel stil, en sprak met Moses. Het volk, dat de wolk stil zag staan, verneerde zich voor de poort dezer Tenten; en de eeuwige sprak met Moses van aangezicht tot aangezicht, gelyk een vriend met zyn vriend doet. Maar, daar was een ander Levitisch Tabernakel, waar in de Ark besloten was, en't is dat waar van wy spreken moeten. Moses had van God bevel ontfangen, om het zelve te maaken. Tot deze uitwerking vergaderde hy het volk, en vorderde van 't zelve het kostelykste, dat zy bezaten. In deze vleeschelyke en aardse huishouding, wilde God dat men zyn Tabernakel met cieraaden verrykte, hy beproefde door dat middel de aandacht en milddadigheid van een volk, dat van natuure gierig was, en deed voor zich een huis, dat hem veel waardiger was, oprechten. Ik weet niet of de gevlogen, die de Christenen daar uit trekken, rechtmaatig en wettig zyn, men recht trotze Tempels voor de Godheid op, en men bekleed ze met kostelyke cieraaden.

(3) De vrouwen munten door heur milddadigheid voor 't Tabernakel boven al uit, gelyk zy voor 't Gulden Kalf gedaan hadden. Al wat in de stoffe van den Godsdienst gevoelig is, maakt krachtige indrukzen. Gedurende dat men een reyne en geestelyke dienst veronachtzaamt, geeft men met vermaak

byn arbeid, geld, en zyn bloed voor de voorwerpen, die men ziet, en aanraakt. Men geloofd meer met recht voor de Godheid te arbeiden, met zyn Tempels te cieren, als met aalmoessen te geeven, of gebeden te doen. Onderwylen had God niet als de overigen van 't Gulden Kalf. (Zulks schijnt vreemd;) maar, het is niet als al te gemeen. De Afgoden van ydelheid, die de menschen zich maaken, sleepen by naer altyd de eerstelingen van 't hert weg, en God heeft niet anders als de kwynende krachten van een zwakke ouderdom. God wilde, dat de giften gewillig zyn, ten einde, om de aandacht en 't geloove der byzonderen, die deze talryke vergaadering uitmaakten, te beproeven. Ondertusschen, dewyl hy de Koning van dit volk was, wilde hy, dat, boven de gewillige giften, men hem tot cys een halve sikkel hoofd voor hoofd betaalde. De vrouwen, knechten en kinderen onder de twintig jaaren waaren alleen van de Wet uitgezondert. De muggeziften houden staande, dat de sikkels van de Heilige kist eens zo veel als de anderen waardig waaren, en, die rekening volgende, moest men het getal verdubbelen, dat tot het Tabernakel besteed was. Maar, by aldien de Schriftuur van sikkels van de Heilige Kist spreekt, is 't niet, om dat zy van den anderen onderscheiden zyn; want zy waaren alle van een gelyke waardy; maar, men bewaarde een monster daar van in de Heilige Kist, om het gewicht, en de rechte waarde daar van te kennen, tegen de geenen, die murmureren, en de munt veranderen. Het is dusdaanig, dat in het meeste gedeelte der Staten eiken van maaten en gewichten gevonden worden, en de gantsche zom, die het volk Israels opbracht, door gewillige offerhanden, of door deschatting der sikkelen, bedroeg zeventien maal honderd dertig duizend en tachtig guldens of twee miljoenen Franich geld. Dusdaanig liet dit volk, in de woesly dwaalende, niet na wonderbare schatten uit Egypten medegeesleept te hebben. De nakomelingschap van Joseph konde de Rykdommen van hun Opperhoofd behouden hebben, daar 't gantsche geflacht haar meeesters op een wonderlyke wyze berooft had.

(4) Men had een bekwaam werkman van nooden, om alle deze zaaken werkstellig te maaken; zy moesten onder een volk, tot de flaverny gewend, en dat by naer altyd in een strenge armoede geleest had, zelden te vinden zyn. De kunsten onderschragen noch volmaaken zich gemeenlyk niet, als onder de begunstiging van de overvloed en weelde. Zommige werklieden kondnen een zeekere künft weeten, en de anderen niet kennen; waarom Gods tufschendekomst noodig was, in de verkiezing van die geenen, die het werk moet aanleiden, en om hem de noodwendige talenten te geven, om 't zelve te volbrengen. De gaaven, die God aan Betfaleel mededeelde, want dusdaanig was den naam van die hy verkooren had, moesten met de geenen niet ondermengt worden, welke de Heilige Geest in de Ziel dier geenen verspreit, die herschept, en die tot de zaaligheid geleid. Hy werkte niet als omtrent de noodwendige talenten tot den opbouw van het Tabernakel. De werkingen van den Heiligen Geest zyn verscheiden, volgens de Natuur der werken, waar toe God den mensch schikt. Het is verkeerdelyk, zyn giften onder een te mengen, en zich in te beelden, dat de Heilige Geest den geest niet kan verlichten, zonder de heiligeheid in 't hart te verspreiden. By aldien hy somtyds Godspraaken geeft,

en wonderdaaden door den mond en de hand der godloozen uitwerkt , kan hy met krachtiger reeden schoone ontwerpen van de bouwkunst inboezemen , en de hand van den werkman bestieren , zonder in de ziel heilzaame deugden voort te brengen ; wy verdoemen Betfaleel niet . Hy kan eenige zonderlinge genade van den Heiligen Geeft gehad hebben , maar , hier word niet anders als van de buitengewoonne talenten gehandelt , welke God hem tot den opbouw van zyn Tabernakel mededeelde . Doch , by aldien het noodwendig is , dat God zyn gaaven den geenen mededeelt , die een stoffelyk werk onderneemt , is zyn genade oneindig noodiger , aan de geenen , die bovennatuurlyke deugden en daaden willen voortbrengen , en zyn heerlykheid toevoegen .

(5.) De milddadigheid van 't volk wierd zo groot , dat men verplicht wierd dezelve te stremmen . Mozes deed in 't veld uitroepen , dat men zoude opphouden offerhanden voor 't Tabernakel te brennen , om dat die geenen , welke men ontfangen had , volstreken . Een uitmuntende les voor de bedienden van de Kerk , die in plaats van de aandacht en de medoogentheid der volkeren te misbruiken , om daar van de stoffe van hun ydelheid te maaken , daar

van de bronaders veel eer moesten sluiten , als ziel zelven daar van te bedienen . In tegendeel is men boven maaten nayrig om de rykdommen van de Kerk ; men waapend de aarde , men waapend den heemel , en men doet menigmaal God en de Heyligen nederdaalen , om de verderflyke schatten te verdedigen , of om nieuwe te verkrygen . De Dienaren bedienden zich van deze gaaven voor 't Tabernakel gedaan ; men maakt daar de stoffe van zyn weelde van , en den grondslag van een tydelyke grootsheid . Mozes behield niets van dezen overvloed van gaaven , welke het volk offerde , voor zich , hy wilde niet , dat men te veel aan de Kerk gaf . De Godvruchtigheid kan ten dien inzicht haar overtolligheden hebben , de Godesdienst heeft de rykdommen gebarst , en die wrede dochters hebben menigmaal heur moeder verlonden . De Kerk heeft zich door de bekeering der Christene Vorsten verryk en bekleed ; maar , het zy God die bovenmaatige milddadigheden , met te veel zorg en zucht betracht , niet gezeegend heeft , of dat den worm onschiedbaar van de rykdommen is , zy heeft het verderf en de doeling tot in de Godesdienst en Kerk , in plaats van aandacht en deugd , ingevoert .

UITLEGGING van de XVI. AFBEELDING.

Beschryving van 't Tabernakel.

Dus toont de kunst in prent , het wonder grootsch gesticht ,
Het Tabernakel Gods , door Mozes opgericht ,
Met haar behangzelen , dekkleeden , praalcieraaden ,

Altaaren , kandelaars , Waschvaaten , Heiligdom ,
Toonbrooden , Tafelen , Slacht-offers , Wolkkolem ,
Aarons Borstjewel , den Myter en gewaaden .

Het volk heur gaaven toegebracht hebbende , en de werklieden verkooren zynde , begon men aan 't Tabernakel te arbeiden . Men gaf aan het zelve dertig elleboogen in de lengte , en over de tien in de breedte . De Muuren waaren van planken , met vellen overdekt , aan elkanderen gehecht door ringen en knopen zeer kunstig gemaakt . Van binnen was het zelve met dierbare stoffen , met een ryk borduurzel verheeven , bekleed . De vellen dienden om 't Tabernakel voor onweer en wind te beschermen , en de stoffen van binnen maakten het prachtig . Men had aan de planken goude ringen gehecht , waar door men draagboomen met goud bekleed stak , om ze des te lichter te vervoeren , volgens de verscheide beweegingen , welke het volk Israels in de woestyn maakte .

XL. H O O F D D E E L . Vers 2.

Beschryving van 't Tabernakel .

Men verzeekert dat God dit gebruik van de Heidenen ontleent had , die de beeltenisten van hun Goden in Heiligdoms kasten droegen , gelyk men heedensdaags de overblyfselen der Heiligen doet , en die voor hen kleine zilverre Tempels maakten , gelyk men in de geschiedenis der Handelingen ziet , dat zulks in Ephesen geoefent wierd . Amos maakt daar een toepassing op , als wanneer hy de Jooden van zyn tyd berispt , dat zy 't Tabernakel van hun Moloch en van Kyon gedraagen hadden . En de heilige Stephanus de berisping van de Profeet verhaalende Hand . 7. vers 43. onderricht , dat zulks in de woestyn gedaan was , waar uit men besluit , dat het draagen van der Kasten of Tempels der valsche goden zalouder was als het omzwerven der Israëlitien

in de woestynen ; maar , men heeft die woorden van den eersten Martelaar van de Kerk niet wel verstaan ; want hy spreekt daar van de afgodery der Israëlitien in de woestynen niet , maar , van een dienst aan de valsche Goden der Pheniciers gedan . In der daad , men leest nergens dat het volk Israels in de woestyn van Arabien omzwervende , aldus Moloch en Kyon heeft aangebeeden , of dat het zelve de Kasten van deze Godheden , alvoorens de Ark door Gods bevel gebouwt is , gedraagen heeft . Moloch en Kyon , zyn de Goden der Medianen , niet , noch die der Arabieren , of der Egyptenaren . De eene is een bepaaling der Pheniciers , welke Koning beteekent , en men zoekt daar te vergeefs Saturnus , dewyl deze naam de overwinnaars en by gevolg de Goden gemeen zynde , gelyk die van Baal , een aaloude Koning van Phenicien beteekende , die zich door zyn dappere daaden had doen aanbidden . Kyon is een Persisch woord , welk mede een Machtig Heer , Magnus Dominus , beteekent . Dusdaanig berispen Amos en de Heilige Stephanus de Jooden over een handel van Afgodery , welke zy van de Oosterfchen , een langen tyd na de vaststelling van 't Ryk Israëls ontleent hadden . Amos boezemt het zelve in , dewyl hy 't volk dreigt , dat God haar staat te straffen , en 't zelve aan de andere syde van Damas over te voeren , dat is te zeggen naér Babylonien , ter oorzaak van haar afgodery . Inderraad zoude de Profeet de afgoderyen , zo veel eeuwen te vooren in de woestynen geplegt , weder uit de aarde ophaalen , om zyn dreigement weegens dezelve te doen ? Neen , zonder twyfel : hy bestrafte veel eer een nieuwe Godendienst , welke men aan de afgoden voor zyn oogen deed . De Heilige Stephanus , die Amos afgeschreeven heeft , spreekt van 't geen 't zelve in het Heilige Land en

E X O D U S.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XV. AFBEELDING.

Wyl Moes weerzen is beslaakt door Godlyk Licht,
En gloort van Hemelgoed, bedekt hy 't aangezicht
Voor Israël, en slacht Gods huis op Gods beveelen,

Des yder Kunsfenaar de hand aan 't Kunstwerk staat,
En 't vrouwelyk geslacht bereid Gods Huis-eiertaad,
Door Heilig vuur genoopt, om schatten mée te deelen.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XVI. AFBEELDING.

Dus toont de kunst in prent, het wonder grootsch geflucht,
Het Tabernakel Gods, door Moes opgericht,
Met haer behangzelen, dekkleden, praalcieraaden,

(8) Altaaren, Kandelaars, Waachvasten, Heiligdom,
Toonbroden, Tafelen, Slacht-offers, Woikkolen,
Aarons Borstjuweel, den Myter en gewaden.

box
st. v
dine

box
st. v

in de woestyn gedaan had; hy spreekt van een Guldene Kalf, 't welk men in de woestyn gegooten had, en van de Tabernakelen van Moloch en Kyon, welke men een langen tyd daar na van de Pheniciers en Persianen in't Heilige Land ontleende. Men moet dan niet verzeekeren, dat de Tabernakelen zo aaloud, als de Ark met haar Verzoendekzel zyn, dewyl de Ark des Verbonds de eerste Kast is waar van men ooit gesproken heeft. De ongeestelyke uitvinders, die zulks de Heidenen toeschryven, hebben niet als zeer vele eeuwen na Moses geleefd. Men moet dan besluiten, dat de Ark en het Tabernakel veel aalouder by de Jooden, als by de Heidenen zyn. Spencer werpt de ordere der zaaken omver, dewyl hy staande houd, dat de Jooden de Heidenen naergevolgt hebben, alhoewel hy zich in een volkommen onvermoogen vond, van een eenige uitvinder aan te halen, die voor Moses geweest was, en van de kasten der valsche goden gesproken had. Hy besluit verkeerdelyk, dat die kasten by d' Egyptenaars, voor den optocht van 't volk Israels, in't gebruik geweest zyn, om dat daar by de Pheniciers en Persen, ten tyde van de Babylonische gevangenis, dusdaanige waaren. Eindelyk geeft men aan God een gedrag, dat het opperste weezen onwaardig is. Men maakt van hem een eeuwigduurende naërvolger der afgodisten, by wie men hem zend om alle de plechtigheden, welke men omrent de valsche goden waarnam, te verspieden, om dezelve zich toe te eigenen, daar in alleenlyk eenige zaaken veranderende, ten einde om zyn dieftal te verbloemen, en wy hebben, bevreesd zynde, dat men hem als een kerkroover en nauwkeurig navolger van den duivel en zyn onderdaanen mocht aanzien, geloofd goed te zyn den oorsprong van het Tabernakel te verhaalen, ten einde om de Eer van den oppersten God, die men gekrenkt heeft, met hem dit gebruik by de afgodisten te doen afbeedelen, te verdeedigen.

Dit Tabernakel was gelyk het Paleis van den Oppersten, en de tent van den Veldheer; het was vyf en veertig voeten lang, boven de vyftien breed, en boven de twintig hoog. Gelyk als men aan de Paleizen der Koningen wachters vind, die van buiten voor de zeekerheid waaken; benevens reukwerkers, bakkers en amptslieden, die de taafel bedienen, en de spyze bezorgen, welke men opdischen moet, terwyl een klein getal aanzienlyke Hoovelingen alleen 't recht hebben van in de bedkaamer te treeden, en in 't heimelyk met den Oppersten te spreken. Dus wilde God, die als toen de Koning der Jooden was, dat daar in zyn Tabernakel een diergelyk onderscheid was. De Leviten en Offerpriesters hadden hun verblyfplaatsen op een zeekere tusschenwydt van het Tabernakel, ten einde, om daar de wacht te houden, en te beletten, dat de ongeestelyken het zelve niet beveklen. Daar was in het Voorhof eenen altaar, waar op de offerpriesters het vleesch van de slachtoffers offerden, en de offerhanden aanboden. Men lag in de Heilige plaats een anderen Altaar, waar op den het wierook en het reukwerk liet smoken, en een aafel, waar op men alle zaturdagen brooden stelde. Het wierook, het brooden de spys waaren voor den Koning door de bedienden van de tweede ordere beeid. Maar de Hoogepriester, bediende van den leidendigen God, belast met aan 't volk zyn beveelen over te draagen, was de eenigste die in de allerheiligste plaats trad, ten einde, om de zegening te intfangen, en zich met hem van voor de Ark te onderhouden; dusdaanig reedeneeren de Jooden. Maar de Christenen ontdekken Jesus Christus, zyn

Kerk, de Heiligen, en een groot getal verborgenheden in het Tabernakel. Zou het dan niet volstrekken te zeggen, dat God, die een voorneemen had, van zich een Tempel te doen bouwen, beval, dat men een Tabernakel in de woestyn geduurende de reis op zoude rechten, ten einde om daarvan een voor spel te maken; want men merkt daar de zelve gesteltenis als die van den Tempel aan. Men moet dit Tabernakel doorlopen, en van het zelve een denkbeeld geven.

Van de Koopere Zee, welke in het voorhof was. v. 7.

(1.) Men trad door twee voorhooven in het Tabernakel, die beyde door Gordynen toegefloten, en aan de Lucht bloedgesteld, waaren. In de eene was het volk, dat door de openingen, welke men uitdrukkelyk gemaakt had om te weeten, wat daar in het Voorhof der Offerpriesters geschiedde, zag.

In het tweede Voorhof was het Vat, of de Koopere Zee, die men van de Spiegels der vrouwen, welke zich by hoopen dicht by het Tabernakel van aanwyzing verzaamelden, gemaakt had. Dit Tabernakel was het geen niet, waar van wy de beschryving maaken, maar wel een ander veel kleinder, waar in God met Moses sprak. Daar waaren te dier tyd vrouwen, welke op goddelyke aandacht gesteld zynde, den nacht aan de poort van deze Kapel gingen doorbrengen, 't welk in 't gevolg een groot misbruik veroorzaakte. Want de kinderen van Samuel misbruykten deze aandachtigen, welke zich door hun waaken rondom dit Tabernakel deden onderscheiden, zy lieten niet na in weerwil van heur godvruchtigheid, veel spiegels te hebben, maar zy heiligen aan Gods dienst deze werktuigen van hun dartele ydelheid. De Jooden maaken deze Koopere Zee van een bovenmaatige grootte. 2 Cronyk. 4. v. 5. vast stellende, dat de *drie duizend vaaten waaters*, welke zy bevatte, zes honderd tonnen uitmaatten. Waar toe diende zoo veel waater, dewyl 't zelue nergens toe moet dienen als om de handen en voeten te wasschen dier geenen, die het Tabernakel bedienden. Welk een wonder groot getal van waatedraagers moesten daar geweest zyn om 't zelve te onderhouden, men antwoord, dat men een buis van de fonteyn van Ethan geleid had, om in dit vat te loopen, en 't zelve te vervullen.

Maar, als zulks al waar zoude zyn, konde deze buis in alle de leegerplaatz'en en de verscheide overvoeringen van het Tabernakel niet dienen. Men moet dan liever toestaan dat wy de waare maat van de aaloude vaaten niet weeten, als dusdaanig de grootte van een waatervat uit te rekken, welk niet meer, als vyftien voeten in zyn diameteer had, en niet hooger als acht voeten was. Deze Zee was van twaalf Koopere Runderen onderschraagt. Daar waaren, zonder twyffel, om laag kraanen of fleutels, om daar door 't waater te doen uitvloeyen, als wanner yder Priester zich gewasschen had. 't welk volstrekte, om 't zelve te bevlekken; en men had zonder twyffel vergaderplaatz'en geleid, waar uit het zuivere waater door zommige leidingen vloeide, ten einde op dat de Gabaoniten, waatedraagers, en houthakkers tot het gebruik van het Tabernakel zynde, niet geduurig de Zee zouden vervullen, en men altyd waater, om zich te wasschen, hadde.

Van 't Altaar der Offerhanden. Vers 6.

(3.) Het Altaar der offeringen en offerhanden was in het zelve voorhof, voor de lucht bloedgestelt. Dit Altaar was vier en een halve voet hoog, en zeven en een halve in 't vierkant. Het was van hout, met koopere plaatzen overdekt, in 't midden was een

hol met een rooster, ten einde om de asche daar door te laten vallen; een vuur, uit den Heemel neergedaalt, brandde geduurig op dit Altaar. Geduurende de reis, nam men de rooster daar af, aan welke men vier ringen gehecht had, tot dit gebruik geschikt, en men droeg het vuur mede in't byzonder, ten einde om 't zelve te voedden en te bewaaren. Inderdaad, men moet geen toevlucht tot de wonderdaaden neemen; want zy niet noodzaaklyk zyn, noch zich, gelyk de Joden, niet inbeelden, dat dit vuur zich den tyd van veertig jaaren in de woestyn, zonder lucht en zonder voedzel, onder een Purper kleed, dat den Altaar overdekte, bewaarde; inderdaad, het was veel natuurlyker, het vuur des Heemels van den Altaar weg te neemen, ten einde, om 't zelve met meer zeekerheid over te voeren, en 't zelve de noodwendige voedzels, om het zonder wonderdaad te onderhouden, toe te voegen. De Slacht-offers, welke men oofferde, moesten door het vuur verteert worden, en het was niet geoorloft een ander aan te steken. Het Altaar had vier punten, die uit de vier hocken kwaamen, en dat is't geen men de vier hoornen genoemd heeft, welke tot een schuilplaats voor de misdaadigen dienden, die dezelve konden omhelzen. Daar was 't dat Adonya en Joab te vergeefs hen zochten te verschuylen: zy dienden noch tot een ander gebruik, dewyl men aldaar zomtyds de Slachtoffers aan vast bond. Te verstaan, dat God een voorneemen had door de hoornen zyn ryk, kracht en gezag in den Gōsdienst te bewyzen, zulks is wel verre de verborgentheden zoecken, terwyl het Christendom daar van een veel gevoeliger betoogt in de persoon van den Messias, die de hoorn Ifraels, en de toevlucht der zondaaren is. Daar was een groot gebrek in dit houte Altaar; want het was in zyn oorsprong ongeestelyk, om welke reden men verplicht geweest is, van het zelve door een offerhande en oly, welke men daar over stortte, te reinigen, in plaats, dat Jesus Christus geen reiniging, om de zondaars te reinigen, van nooden had.

Van het Reukaltaar, welk in de heilige plaats stond.

Vers 5.

(4.) Van het Voorhof der Offerpriesters trad men in de heilige plaats, waar in men *het Reukaltaar* vond. De Heilige Augustinus heeft dit Altaar in de *allerheiligste plaats* gestelt, om dat de Schriftuur meenigmaal zegt, dat het zelve *voor de Ark en voor den Eeuwigen was*, en dat God den Hoogenpriester beval, aldaar eenmaal alle jaaren verzoening te doen, als wanneer hy in de allerheiligste plaats treeden zoude. Het is te verwonderen, dat de heilige Augustinus zich in een zo klaare zaak bedroogen heeft; want, dewyl men reukwerken op dit altaar alle dagen's avonds en 's morgens offeren moest, zouden de Offerpriesters en de Leviten meenigmaal in de allerheiligste plaats getreeden zyn geweest, 't welk door de Wet verboden was. Dit gulde Altaar, waar op men de Reukwerken offerde, was *voor de Ark en voor den Eeuwigen*, dat is te zeggen, recht tegens over de Ark in de heilige plaats, dicht by 't voorhangsel, 't welk den intrée van de Allerheiligste plaats sloot. En God had bevolen, dat men zich op den Verzoendag door het bloed van 't Slachtoffer moest reinigen, om ons te onderwyzen, dat dit Altaar, alhoewel uit een dierbaar hout zaamen gestelt, met goude plaatzen bedekt, en waar op men niet anders, als wierook en reukwerken deed smoken, echter niet volkoomen rein was.

De allervolmaakste menschen moogen vry aan God hun beloften, gebeeden en aalmoessen oofferen, daar is altoos in hun aandachtigheden eenig gebrek 't welk de schoonheid daar van beftmet, en hen dwinge het bloed van een volmaakt Slachtoffer te zoeken. *Jesus Christus* is de eenige, die aan God een offerhande van een goede reuk geoffert heeft, zonder de reiniging van nooden te hebben. Dit Altaar, waar op men 's morgens, na dat men de Lampen gereinigt had, welke de heilige plaats verlichtten, en des avonds alvorens dezelve te ontsteeken, wees aan 't volk en de Offerpriesters hun plicht, van 's morgens te bidden, na dat zy hun zielen van alle vlekken gereinigt hadden, door een korte overziening van hun werken; en des avonds om aan de goede werken, welke men voortgebracht had, het zeegel te hangen, of om de zonden, die onvoorzien begaan waaren, te verbeeteren. Men moet deze huldigingen 's avonds en 's morgens, geduurende den gantschen loop van ons leeuen, aan God doen.

Van de Taafel en de Toonbrooden; vers 4.

(5.) Daar was mede in de heilige plaats een taafel van drie voeten lang, twee voeten hoog, en een halve voet breed. Deze Taafel was van hout, met goud overdekt. Men stelde daar op twaalf brooden *van voor't aangezicht*: dit is een Hebreeuws uitdrukkelijk beteekent, dat men dezelve *voor God stelde*. Men veranderde dit brood alle weeken. De Offerpriesters droegen zorge om in plaats van die, op den morgen van den Sabbath nieuwe te bakken, en dezelve 's anderdaags in het Tabernakel te brengen. Want het was geoorloft zich met deze zorge te beladen, alhoewel dezelve aan de Leviten, die zo talryk waaren, meer eigen was. Deze doening, hoewel flauftich, schond de rust van den Sabbath niet, zelfs niet meer als de ooffering der noodwendige Slachtoffers tot den dienst van God. Om welke reden Jesus Christus, ziende dat de Schriftgeleerden van zyn tyd, tot aan de bygeloovigheid toe bekommert, hen bestraften, om dat hy op dien dag zeekere onverschillende werken deed, deze bestraffing afkeerde door het voorbeeld der Offerpriesters, die geduurende den Sabbath werkten zonder de Wet te schenden. Wij zullen hier de groothed van deze brooden niet verbeelden; dewyl dat, boven de onnutigheid van de nauwkeurige beschryvingen, die de Joden, van wie men verplicht zoude zyn dezelve te ontleenen, nooit gezien hebben, en die niet als giffingen uitvinden, men ze menigmaal uit hun handen met erbiedigheid ontfangt, om dat men onderstelt, dat die Schriftgeleerden, van de zeden van hun geslacht, moeten onderricht zyn. Maar men bedriegt zich daar meenigmaal in. Zy zeggēn, by voorbeeld, dat yder brood twee voeten en een half lang, en vyftien duimen en zeven vingeren dik was. Maar, deze rekening volgende, moet men vyf en twintigh schepels meel gehad hebben, om daar uit deze twaalf brooden te maaken, en niet alleen zoude yder brood meer als twee schepels bedraagen hebben, 't welk boven maaten is, maar zy zouden over de Taafel heen gestooken hebben, rondom welke een goude rand was om de brooden tegen te houden, en te beletten, dat zy niet overstaken, en dat men dezelve in 't voorby gaan, niet schond. Deze brooden waaren in twee colommen verdeelt; het eerste rustte in een goude Bekken; men stelde op het eerste drie kleine goude schelpen, om de tweede te ondersteunen, men deed hetzelfde op het tweede, om het derde te ondersteunen, en zo voorts. Het was niemand als de Offerpriesters ge-

oorlofd van dit brood te eeten , dat men aan God toegeheiligt had. David alleen schond deze Wet , en hy is om deze daad van Jesu Christus niet veroordeelt geweest , om dat het veel noodzakelyker is het leeven der menschen te bewaaren , als , bekommert de uitterlyke plechtigheden en zeden van den Godsdienst waar te neemen ; de Joden hebben zich ingebeeld , dat het den leeken niet vrystond de aarde te bewerken , kooren te zaayen , maal te maalen , noch die Toonbrooden te bakken. Maar , dat is een uitwerkzel van hun vooroordeelen. De Heidenen heiligen somtys brooden aan hun goden. En de Beotiers hadden in eene hunner Tempels twee beelden aan het groote brood opgedraagen , om te beteekenen , dat de Godheid alleen aan de menschen het voedzelverschaft , Moses had dezelve inzicht , het gebruik der Toonbrooden instellende. De Egyptenaaren van Alexandryen booden Saturnus een brood aan , dat onder de aische of op de koolen gebakken was. Maar deze gewoonte floeg meer op het ongheevelde brood , 't welk de Israëliten gegeeten hadden , alszy uit Egypten trokken , als op de Toonbrooden , waar van wy spreeken. Daar waaren op deze zelue Taafel twee goude vaaten vol wierook en reukwerken , die geduurig een reuk verspreidden. Men steldeze op de Toonbrooden , om de erkentenis van 't volk omtrent God te beteekenen , om dat hy 't zelve gespyzigt had. Men zag daar meede schootels en fleissen ; maar , dewylmen moeite heeft , om 't gebruik daar van te ontdekken , hebben zommige Uitleggers , in die stoffen geooffent zynde , geloofst , dat dit Schalen , Beckers , of veel eer vaaten waaren , geschikt zynde om het noodzaaklyk zout en wierook , tot de offerhanden , te besluiten. Het is zeeker , dat men de Slachtoffers zoutte , onderwylen zoude de Schriftuur op geen eenige plaats noch van zoutvaaten , noch van de plaats , daarzy moesten gestelt zyn , spreeken , by aldien zy daar van in 't vyf en twintigste Hoofd-deel van Exodus geen gewag maakte.

Van den Gouden Kandelaar. Vers 4.

De goude Kandelaar maakte het derde cieraad van de alderheiligste plaats. By aldien men deswezen aan de Joden gelooft , zo was hy niet , gelyk lie van de Christen-kerken opgehangen ; maar hy stond op de aarde op dry voeten. Wyders waaren daar rondom den stam drie schootelen van drie duinen yder ; deze drie schootelen waaren vier duimen heene booven de andere verheeven. Uit yder chootel sprooten twee armen boogs gewyze getromt , aan 't einde van yder arm was een Lamp ; daar waaren dan zes Lampen , en de zevende was aan het toepinde van den Stam ; daar op is het dat le Schriftuur slaat ; niet , dat zy van zeven Kandelaaren , zeven Kerken en zeven geesten spreekt. God had bevoolen , dat deze Lampen geduurig zouden branden ; 't welk heeft doen gelooven , dat het Tabernakel nacht en dag moet verlicht zyn. Tertullianus bespotte de heidenen , om dat zy de Zon willen lichten , Toortchen en Lampen gedurende den dag voor hun afgoden aanstekende. En men moet oestaan , dat daar een buitenspoorigheid gedaan wierd , welke men zonder misdaad , aan den opperten God niet kan toeschryven. De Lampen van het Tabernakel brandden geduurig , gelyk het offer , dat alle dagen geoffert wierd , geduurzaam was , om dat men verplicht was , 't zelve daagliks te hernieuwen. Inderdaad , men ontstak de Lampen des vonds , als wanneer de nacht genaakte , en men loofde de zelue 'smorgens , op 't aanbreken van den

dag , wederom uit. En het was weinig tyds te voren , dat de Lampen uitgebluscht waaren , als God Samuel riep. De goude Kandelaar , die zestig ponden woeg , en omtrent vyftig duizend guldens waardig was , moest alleen zyn. Het is waar , dat Salomon daar 10 anderen maakte , welke hy aan de twee zyden van de Heilige plaats zette. Maar , zulks was niet anders , als om de Heilige plaats te cieren , en men brandde in dit groot getal van Lampen geen oly. Men heeft geloofst , dat God het licht aan 't brood toegevoegt heeft als twee volkoome noodzaakelykheden tot het leeven. Dusdaanig is 't dat de Israëliten in de woestyn het Manna en de vuurige Kolom hadden , en de Christenen hebben hun Heilig Nachtmaal uit brood zaamengestelt , met den Doop , welke de Oudvaders verlichting noemden , en den dag van Pascha was den dag der Lichten genaamt , om dat men aldaar de Leerlingen van de Cathechismus doopte.

XL. H O O F D D E E L.

De Beschryving van de Ark des Verbonds.

Men trad uit de Heilige plaats in 't Heilige der Heiligen , waar van de Poort voor niemand als den Hoogenpriester eens 's jaars open was ; aldaar was deze zo beroemde Ark geplaatst. Een zinnebeeld van Gods teegenwoordigheid , en uit welkers boezem hy zyn Godspraaken gaf. Men staat verwondert te bevroeden , dat deze Ark , niet anders als een kist was , van drie voeten en negen duimen lang , en twee voeten en drie duimen breed , en die dezelve hoogte had. De waardigheid van deze kist bestond in haar stoffe niet , alhoewel dezelve uit Sittim-hout gemaakt was , welk zommigen voor de Ceder , en anderen voor de Pynboom , zommigen weder voor de Cassia neemen , welke men lichtelyk in de woefflynen van Arabien vind , alwaar geen Cederen zyn. Maar deze kist was geacht , om dat dezelve de twee Taafelen van de Wet , die God graverde had , en Moses op den berg Sinai gegeven was , besloten hield. Het was ter oorzaak deser Taafelen , op welke de voorwaarden van 't verbond geschreven waaren , dat men dezelve de *Ark des verbonds* noemde. En zy was mede *het woord* genaamt. Men zeide by de Joden , *het woord wandelt , en 't woord staat stil*. Als wanneer men 't Leeger neersloeg , of van leegplaats veranderde. Men vind daar Jesu Christus , en de naam van 't *Woord* , welke de Heilige Joannes hem in 't begin van zyn Evangelium geeft. Maar , de Ark was het Woord niet genaamt , als ter oorzaak van 't oorspronklyk van de Wet , die daar in geflooten was , en het *Woord Gods is*. Het was door die reeden , dat men dezelve de *Eeuwige* noemde , en zich voor dezelve verneederde.

Deze kist , welke geen voeten had , rustte onmiddelyk op de aarde. Om hoog was een ronde Kroon van goud , die zich uitstrekte , en waar in men het verzoendekzel voegde. Dit verzoendekzel was van louter goud , op welk men twee goude Cherubynen zag. De Godgeleerden geven heur een onderscheide gedaante volgens hun vooroordeelen. De een maakt daar de gedaante van kalveren en ossen van , om 't vermaak te hebben van den dienst der Joden , met die der heidenen te vermengen , die menigmal de valsche Goden , onder de gedaante der dieren , die tot den Landbouw en behoudenis van 't menschelyk geslacht dienstig waaren , aanbaden. d'Andere gelooft dat de dieren van 't gezicht van Ezechiel , die vier aangezichten hadden , de Cherubynen van het Tabernakel waaren. Maar , Josephus , die een Jood en Priester van zyn geslacht was , en

die meenigmaal in den Tempel bedient had, verklarende, dat men de gedaante der Cherubynen noch zeggen noch weeten kan, is 't een vermeetelheid daar over giffingen te smeeden. Ezechiel had een lange tyd voor hem geschreeven, en by aldien die Profeet enige straal van licht in't geslacht, wegens de gedaante van de Cherubynen verspreit had, zoude Josephus het niet al zo wel, als de nauwkeurige onderzoekers, geweeten hebben, die dicht by de zeventien eeuwen na hem gekomen zyn? Men had alstoer zo veel nieuwsgierigheid en meer geleegentheid om de Cherubynen te kennen, als wy daar van teegenwoordig hebben. Hoe kan men dan raaden, wat het was, dewyl Josephus zyn onkunde en de onmooglykheid van deze stoffe te doordringen, toestaat. Deze Cherubynen overdekt den verzoendekzel met heur vleugelen, en keerden zich voor over geboogen, als of zy dwars door hadden willen dringen, en de grond van de Ark zien. Eindelyk had men de wonderdaadige roede van Aaron in deze Ark gelegt, en by dezelve was noch een kruik vol Manna, om 't geheugen van een zo buiten gemeene voeding te bewaaren.

Men haalde de Ark uit het Tabernakel yder reis als men voortrok, men bracht dezelve zomtyds in 't Leeger. Het welk de oorzaak was, dat de Philistynen dezelve meester wierden, na het winnen van een veldflag, waar in de Israëliten geslaagen wierden. Maar, zy wierd nooit weeder uit den Tempel gehaalt, zedert men dezelve aldaar geplaatst had, men weet niet wat haar overgekomen is, als wan-neer de Babyloniers zich meester van Jerusalem maakten. Zommigen vermoeden, dat zy aan dit

gedenkteken niet dorsten raaken, welk *de krachtende Heerlykheid van Israël* was, om dat men zich de onheilen erinnerde, welke zy aan de Philistynen veroorzaakt had. Maar ik twyffel, of die overwinnaars, uit het Oosten koomende, zo volmaaktelyk dit gedeelte van de Joodsche geschiedenis en een byzondere uitkomst, welke zedert een lange tyd al moet vergeeten zyn, wilsten. De Joden, weegens de Heerlykheid van de Ark nayrig, houden staande, dat de Profeet Jeremias daar voor zorg gedraagen, en dezelve in een Rots verborgen heeft, waar u Aaron en Moses dezelve op den dag van de weederopstanding zullen gaan haalen, op welke zy met Heerlykheid weeder verschynen zal. Of dat Salomon, aan wie men de verwoesting van zyn Tempel voorzag had, gewelfde kelders gebouwt had, waar in de Priesters de Ark flooten, ten einde om dezelve voor de verwoesting te bevryden. In weerwil van alle deze giffingen der Christenen en Joden, is het zeer waarchynlyk, dat zy met den Tempel tot asche verteert is, om dat dezelve niet meer gezien is. Men zegt, dat Esdras op de weederkeering uit de gevangenis een nieuwe na het monster van de oude maakte, en dat hy dezelve in den tweeden Tempel plaatste. Maar, dat is niet anders als een giffing, van alle bewys ontbloot zynde; daar was geen Ark in den tweeden Tempel. Dat was eene dier zaaken, welke in het *tweede huis* ontbraaken. Zy konde alstoer haar aaloud gebruik niet hebben, dewyl de Taafelen van de Wet, die men daar insluiten moest, verloren waaren, en om dat de Ark door die Taafelen haar uitmuntentheid en Heerlykheid bezat.

UITLEGGING van de XVII. AFBEELDING.

*Hier ziet men Aäron en Zoons, door Moses hand,
Met plechtigheid gezalft, wyl't Heilig offer brand,
Op Godsgewyd' Altaar, wiens naam werd hoog verheeven,*

*'t Vermeetel Priesterdom, om't schenden van Gods Wet,
En't vreemd onheilig vuur, door bliksem gloed verplet,
En uit het veld gesleept, en Hazaël verdreeven.*

VIII. H O O F D D E E L. Vers 15.

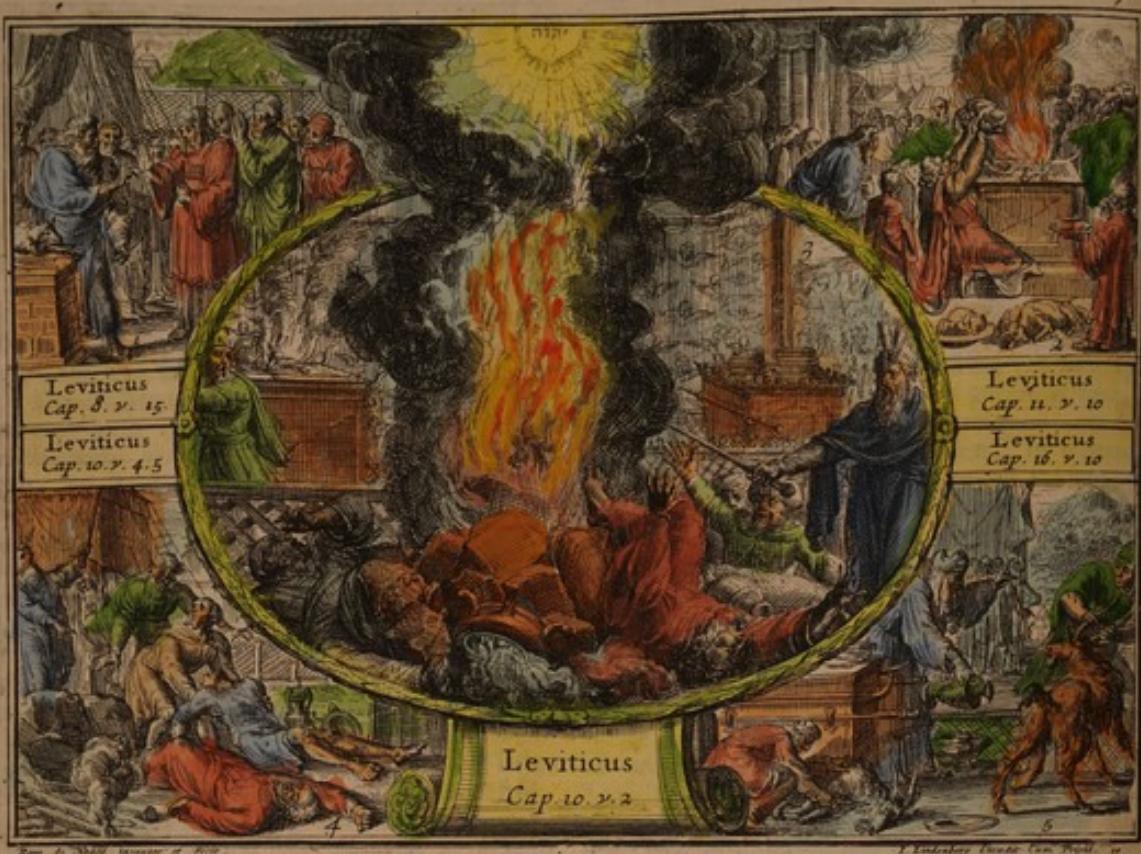
Men offert Slachtoffers.

(1.) **A**ls het Altaar opgerecht was, begon men aldaar offerhanden te offeren, dat is genoegzaam het merkteeken dier geenen, die de bediening van den Godsdienst behandelen, van zich Heiliger als de anderen te gelooien. gewent zynde de Godlyke dienst te doen, en voor het volk te offeren, denken zy zelden aan de misdaaden, die zy begaan hebben, en om de verzoening, die daar moet geschieden. Ten einde om een zo gemeen vooroordeel voor te koomen, wilde God dat Aaron de Hoogpriester, en de eerst bediende van de Joodschen Wet voor zyn kinderen en zich zelven offerde, alvoorens zulks voor 't volk te doen. Men volgde gemaklyk zyn voorbeeld, en men bracht de Slachtoffers aan den voet van het Altaar; men verzaamde zorgvuldig het bloed van deze geslachte Slachtoffers, om dat zulks noodig was, om veel leeven-diger de verzoening van de zonde te beteekenen. De meeeste Oudvaders hebben geloofd, dat de offerhanden niet ingesteld geweest waaren, als om het volk met een groot getal van plechtigheden te beladen, welke hen weerhielden van de offerhanden der Heidenen te beminnen en naer te volgen, waar aan zy gewent waaren. Maar daar zyn twee waارachtiger reedenen van deze instelling. De eené, dat de dood van 't Slachtoffer en het bloed op de Altaar-

ren stroomende den zondaar onderrichten, dat hy den dood sterven zoude. Ten tweeden deze opgeofferde Slachtoffers waaren de beeltenis van Jezus Christus, *het onbevlekte Lam van de grondlegging des werelds geslacht*, en die eenmaal door zyn dood de verzoening der zonden moet bewerken. De offerhanden van de Wet verzoenden de zonden niet; want dat is de minste evenreedenheid niet tusschen het bloed van een beest en de ziel, welke een misdaad begaat, om welke reeden het Slachtoffer 't eenemaal door 't vuur verteert is. Maar, Jesus Christus heeft aan de Rechtvaardigheid van zyn Vader voldaan, om welke reeden de dood hem niet verflonden heeft, maar, *hy is tot onze rechtvaardigmaking weeder opgewekt*. Daar waaren drie soorten van offerhanden, het Slachtoffer was tot verzoening der zonden, of veel eer om daar van het afbeeldzel en de gedaante te zyn. De tweede reiniging de wettelyke vlekken. Dusdaanig is 't dat de maagd Maria, na haar kraambedde opgestaan zynde, een offerhande in den Tempel ging doen. Eindelyk daar waaren offerhanden van dankzeggingen. Alle soorten van dieren waaren niet beschwaam om geoffert te werden. God had daar toe niet meer als zeven geschikt. De Schaapen, de Reebokken, de Bokken, de Ofsen, de Kalveren, de duiven en Tortelduiven. Men moet zich niet inbeelden, dat God op de deugd dezer dieren gezien heeft, in de verkiezing die hy daar in gemaakt heeft, of dat den Os hem bekwaam gescheen heeft.

LEVITICUS.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XVII. AFBEELDING.

Hier zien men Aäron en Zoons, door Moes hand,
Met plechtigheid gezalft, wyl 't Heilig offer brand,
Op Godsgewyd' Altaar, wiens naam werd hoog verheeven,
't Vermeetel Priesterdom, om 't schenden van Gods Wet,
En 't vreemd ovaheitig vuur, door blikzengloed verplet,
En uit het veld geslept, en Hazaël verdreeven.

om de kracht en werkingen van Jefus Christus te verbeelden , of dat de Tortelduyf het zinnebeeld van zyn nauwe vereeniging met de Godlykheid was , by aldien deze reeden waar was , waarom zou men dan den hond niet mede verkooren hebben , wiens wakkerheid en getrouwigheid zoo bekent zyn. Onderwylens was het offer van een Hond *verfoelyk*. Men moet aan God de reeden van zyn verkiezing overlaaten , en alleenlyk aanmerken , dat de geen , die offerde , de hand op 't hoofd van 't Slachtoffer leide , niet alleen om 't zelve aan God toe te heiligen , maar , om te doen zien , dat hy 't zelve in zyn plaats stelde , en zyn zonden op 't hoofd van dit dier leide , 't geen voor hem zoude geoffert worden. De Offerpriester sneed het Slachtoffer den hals af , en goot het bloed op het Altaar , en deed het vleesch aldaar door 't vuur verteeren.

X. H O O F D D E E L . Vers. 2.

Nadab en Abihu verstikt.

(2.) God deed door een voorbeeldelyke kastydien zien, dat de gewillige dienst der menschen aan hem baatlyk was. Een geduurig vuur brandde op het Altaar , en dat was van 't zelve vuur, daart men de wierrooks vaaten mede ontsteeken moest. Nadab en Abihu Aarons kinderen konden noch in de wil noch Wet van God onkundig zyn ; maar , zich inbeeldende , dat het van hen als Offerpriesters afhing , de Godlyke dienst te regelen , veronachtzaamden zy het geheiligde vuur , door vreemd vuur daar toe te neemen ; de misdaad scheen klein , maar God wil een blinde gehoorzaamheid in kleine zaaken , ten einde , om te beletten , dat de Offerpriesters , steunende op de uitmuntendheid van hun bediening , geen gevaarlyker nieuwigheden bedreven , en de uitwerkzelen van hun inbeelding voerde Godlyke Wetten in de plaats stelden : hy deed uit het Altaar een vuur koomen , dat hen 't leeven benam. Het is waarschynlyk , dat een vlam , welke zich om hoog verhefte , hen aantonds verstikte , om dat hun linne rokken niet verheet wierden. Het vuur , geschikt om de offers te vereeren , en de wederverzoening van God te beteetenen , wierd het werktuig van zyn wraak : dusdaag is 't dat de Genaade en 't Euangelium , welke een reuk des leevens zyn den geenen die gelooven , en reuk des doods werden den geenen die dezelve misbruiken. De misdaad was flegts half begaan , als God die strafte. Vleid uw zelven niet , zondaars , God wacht altyd niet , tot dat de zonde t'eeuemaal voltrokken is ; want , de wil alleen volstrekkt u voor zyn kastydingen blood te stellen : de beitienden van den leevendigen God , die in zyn Tempel aan zyn geheilige Taafel een nieuw offervuur , 't gebruik van 't heilig Sacrament , brengen , en 't zelle opkweeken , in plaats van uit te blusschen , moeten den diergelyke kastyding vreezen. De wonderdaaden vernieuwen zich altyd niet , maar , de zelver rechtvaardigheid , die heur schikt en toezend , werkt eeuwiglyk.

Men draagt hen uit het Tabernakel. Vers 5.

(3.) De droefheid van Aaron moet zeer groot zyn , iende zyn twee oudste kinderen door een slag van Gods grimmigheid sterven , die zy veroorzaakt hadden ; onderwylens moet hy dezelve inkroppen , en 't volk alleen de vryheid van te weenen overlaaten. Moses , die zyn Neeven moet spaaren , trad in de belangens van God , en zonder naer de beweegingen van 't bloed te luisteren , deed hy deze doole lichchaamen buiten het Tabernakel , dat zy beklekt

hadden , wegdraagen , en dezelve met snaad uit het veld werpen : hy moest ten minsten hen het Priesteryk gewaad hebben laaten uittrekken ; maar , in tegendeel begeerde hy , dat men hun de linne rokken overliet , op dat al het volk hen konde kennen , en de strengheid der oordeelen Gods zien. Hy leerde daar door , dat men de gebreeken der Offerpriesters niet moest verbergen , en dat men hen voor de oogen van 't volk kon bloot stellen , als men hen doemde ; en verre van daar , dat de Godsdienst eenige aansloot lyd , zy word daar door veel heerlyker en ontzachlyker , als men haar bediendens strapt ; want het is niet anders , als het vleesch en 't bloed ; dat een tegenstellig gedrag inboezemen.

Reyniging van de Metaatschen.

(4.) Het getal en onderscheid der offerhanden was groot ; God hadze benoemt , op dat daar noch dwaaing noch misbruik in zyn dienst zoude zyn ; zy waren gemeenlyk geévenreident naer de natuur der zonden , die men begaan had : maar , een dezer plechtigste offerhanden was die , welke op den Verzoendag geschiedde.

XVI. H O O F D D E E L . Vers 10.

De Bok Hazaël.

(5.) Op dien dag dan verkoor de Hoogepriester twee bokken , waar over hy 't lot wierp , 't een voor de Eeuwige , en 't ander voor Hazaël. Zommige Oudvaders hebben geloofd , dat Hazaël een der gevallen Engelen was. Origenes zegt klaar , dat men deze bok naer den duivel zond , en de Valentinianen merkten Hazaël aan als een vermoedend begin , om de werkingen van tooverij te doen , en het geen tot dit onderscheid der gevoelens plaats gegeeven heeft is de onverstaanbaarheid van de bepaaling , welke Moses van de Arabieren ontleent. De Uitleggers , die deze taal niet kenden , hebben geen acht geslaagen , dat de duivel nimmermeer met den naam van Hazaël door de Heilige Schryvers genoemt geweest is , en dat het better was hun onkunde toe te stemmen , als een gissing , van alle bewijzen ontbloot , aan te haalen. 't Gezag der Valentinianen , die de niet wel uitgeleide grondtext misbruikten , om in het Christendom een meester van tooverkonst en wiggelaryen in te voeren , volstrekt niet. Het is niet te verwonderen , dat Moses , die een langen tyd in Arabien geweest was , eenige woorden uit die taal getrokken heeft ; men vind daar van verscheide voorbeelden in zyn werken ; de uitlegging , die men aan den naam van Hazaël by 'de Arabieren geeven kan , is zeer natuurlyk , om dat God begeert dat men hem van de twee bokken een oppoffere , en dat de andere Hazaël zy , dat is te zeggen , *weggezonden* , of *needergestort*. De tweebokken waren aan God opgedraagen , maar de eene moest op het altaar geoffert , en de andere in de woestyn met verscheide plechtigheden verzonden worden. De Hoogepriester leide zyn hand op 't hoofd van den bok Hazaël , om daar door te beteekenen , dat hy dezelve aan God toeheiligde , hy laadde op hem de zonden van 't volk , verzoekende dat alle de straffen en vervloekingen , die 't geslacht verdient had , op dit dier mochten nederstorten. Deze bok met de zonden en rampen van 't geslacht beladen , wierd in handen van een man gestelt , die hem in de woestyn moest leiden. Men zegt , dat zommige aanzienlyke mannen uit Jeruzalem trokken , om dezelve duizend treeden na te volgen , niet verder , ter oorzaak van den Sabbath , durvende gaan : daar

vond zich een ander gezelschap , dat de eerste afloschte , en mede duyzend treeden met de Bok en zyn geleide , voortrok , tot dat hy op een berg , of in de woestyn gekomen was. De Schrift zegt niet , of hy door eenig toeval stierf ; de Joden vervullen deze stilzwijgendheid , en begeeren dat de geleider hem van de hoogte van een rots nederstorte. Zommigen doen daar een wonderdaadigen wind tusschen koomen , die de moeite voorkwam van deze bok van de hoogte naer beneeden te stooten. Men voegt daar by dat een wolle draad van schaarlaaken aan de poort van 't Voorhof gehecht , ongevoelig wit wierd , als God de toechilging van deze bok aannam , om te beteeken , dat hy de zonden aan 't volk vergaf : en daar op is 't , dat Jesaias de toepassing maakt , als hy God doet zeggen : *Al waaren uwe zonden zo rood als schaarlaaken , ik zal ze zo wit maaken als sneeuw.* De Christenen hebben deze overlevering aangenomen , om dat zy daar eenig voordeel vinden by de bekentenis , welke de Joden doen , dat deze wonderdaad veertig jaaren voor de verwoesting van den Tempel ophield , dat is te zeggen , op de tyd van de dood van Jesus Christus , die de plechtigheden vernietigt heeft. In der daad zy staan twee zaaken toe , de eene dat de wol van schaarlaaken aan 't Voorhof gehecht , of aan den hoorn van den bok , niet meer zedert die tyd wit

wierd : de andere dat de bok , van de hoogte van e rots gestooten , niet stierf , maar in de woestyn lie en tot buit der Arabieren viel , wien hy tot voediende.

Maar Moses , die een zo omstandige afleidt maakt van alle de plechtigheden , die hy ingestelt heeft , zoude die stilzwijgende een doorstraalende wonderdaad voorby gaan ? Zoude gie van die Schryvers daar ooit van gesproken hebben Jesaias bedient zich van een algemeene uitdrukking welke de uitgestrektheid van Gods barmhartighe betekend , en gantsch geen aanzien tot de rood draad heeft aan den hoorn van den bok Hazaël , aan de poort van 't Voorhof gehecht. Ik weet zel niet of de bok Hazaël als het voorbeeld van Jezus Christus moet aangezien worden ; het is waarschijnlyker , dat de bok aan God toegeheiligt , en op zijn Altaaren opgeoffert , die geen was , die de verzoening van de zonde maakte , en Jesus Christus verbeeldde , tot onze rechtvaardigmaking stervende en dat de bok Hazaël alleen de vervloekingen van de zonde droeg , dusdanig is 't dat de Egyptenaren en verscheide andere volkeren de Godheid verzochten , dat zy van hen op het hoofd der Slachtoffers de kastydingen , waar mede zy gedreigt waren , zoude wenden.

UITLEGGING van de XVIII. AFBEELDING.

Murmureeringen van Aaron en Mirjam tegens Moses.

Zy word melaatsch. Verspieders in Canaan gezonden. Zy brengen Vruchten mede. Het volk verschriktynde , wil Josua en Caleb Steenigen.

De staat zucht strookt het vuur in Mirjams grootsch gemoed, Die't snoede ziels misdryf door haar melaatsheid voet, En buiten Israël omswerft in woesteyen;

Zy werd door 't sneekgebed van Moses weer herstelt, Daar Isrël snaakt de vrucht van 't palestynsche veld, Doch dreigt hun Opperhoofd , geneigt tot muiteren.

XII. H O O F D D E E L. Vers. 4.

Murmureeringen van Aaron en Mirjam tegen Moses.

(1.) **M**oses vond in zyn eigen huis weederstand , men de verdeeltheid trad tot in het Heiligdom ; Aaron , die van natuur zwak was , en Mirjam zyn zuuster stonden teegen hun broeder op , ten einde om de Opperhoofden van 't volk te worden , en zy geloofden daar toe door God gemachtigt te zyn. *De Eeuwige , zeiden zy , heeft die niet als door Moses alleen en niet door ons gesproken.* Het is te verwonderen , dat de menschen , die de Geest Gods bezield , en bovennatuurlyke gaaven ontfangen hebben , jeloersch en trots over hun evennaasten worden. Het is noch meer te verwonderen , dat de hoovaardigheid uit den boezem van de genade voortkomt , en dat deze de wonderdaadige gaaven zyn welke zy baaren. Onderwylen is daar niet gewoonlyker ; men word dikmaals door het onderscheid opgeblaazu , 't welk God tusschen ons en het overige der menschen stelt. Men wil de eerste gunsteling van den Koning der Koningen zyn , men zegt aan zich zelven , dat men die is , men spyft zich met het denkbeeld van dit voordeel , als wanneren men 't bezit , en zelfs schoon men 't niet besit. Om welke reeden God vreesde , dat de heilige Paulus zich mocht verhoovaardigen , weegens *de uitmuntendheid van zyn openbaaringen* , om dat zulks meenigmaal gebeurt was. Aaron en Mirjam verschafte daar toe een doorstraalend voorbeeld. God had hen deelgenooten van zyn genade gemaakt , en zy in plaats van zyn gaaven te erkennen , verhoovaardigden zich daar over , en wilden

zich aan de zyde van Moses voegen ; zy bemindt den tytel van Opperhoofd en het Opperschap , dat tot daar toe bekleed had. De een haer sexe vergeetende , en d' ander zyn Priesterschap , wilden het juk van hun broeder affchudden en meeester werden. Zy naamen tot voorwendzel van hun oproer huuwlyk , 't welk Moses met een vrouw uit het land van Chus aangegaan had. Men gelooft dat he Sephora was , om dat Jethro haar weeder tot hu man geleid had , welke de heilige Geschiedenis-schryver niet zegt gestorven te zyn , zoo dat het nie waarschynlyk is , dat Moses , 80 jaaren oud zyn , twee vrouwen getrouw heeft. Eindelyk kent moeien meer als twee kinderen van Moses , Gersom en Eliezer , die beide kinderen van Sephora waren. Zo zulks dusdanig was , zoude Mirjam een lange tyd haar jelöersheid teegens deze vrouw verburen en gevoed hebben , alvoorens dezelve te doen uitbarsten. Want Moses was met Sephora getrouw , alvoorens hy Egypten verliet ; zy konde gestorven zyn zonder dat de Schriftuur , welke een groot getal van uitkomsten stilzwijgend voorby gaat , daar van gesproken heeft. En het gelykt aan het vethaal van Moses , dat het een tweede huuwlyk zy , welk eenige schandvlek veroorzaakt heeft , of tot een voorwendzel van de beroerte van zyn huis gedient heeft. Ethiopien was te ver van de woestyn afgeleegen , op aldaar een vrouw te zoeken. Hy nam deze nieuw bruid in een zeekere plaats van Arabien , en mooglyk in 't land van Madian , aan den oever van de Rood Zee geleegen. Het land van Chus , een der afkomelingen van Cham , welk men met Ethiopien meest

NUMERI.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XVIII. AFBEELDING.

De staatzucht stookt het vuur in Mirjaths grootsch gemoed,
Die 't snoede ziels misdryf door haar metaatsheid boet,
En buyten Israël omwierft in woesteynen;

Zy werd door 't sinekgebed van Moës weer herstelt,
Daar Is'r'el sinakt de vrucht van 't palestynsche veld,
Doch dreigt hun Opperhoofd, geneigt tot maityrcn.

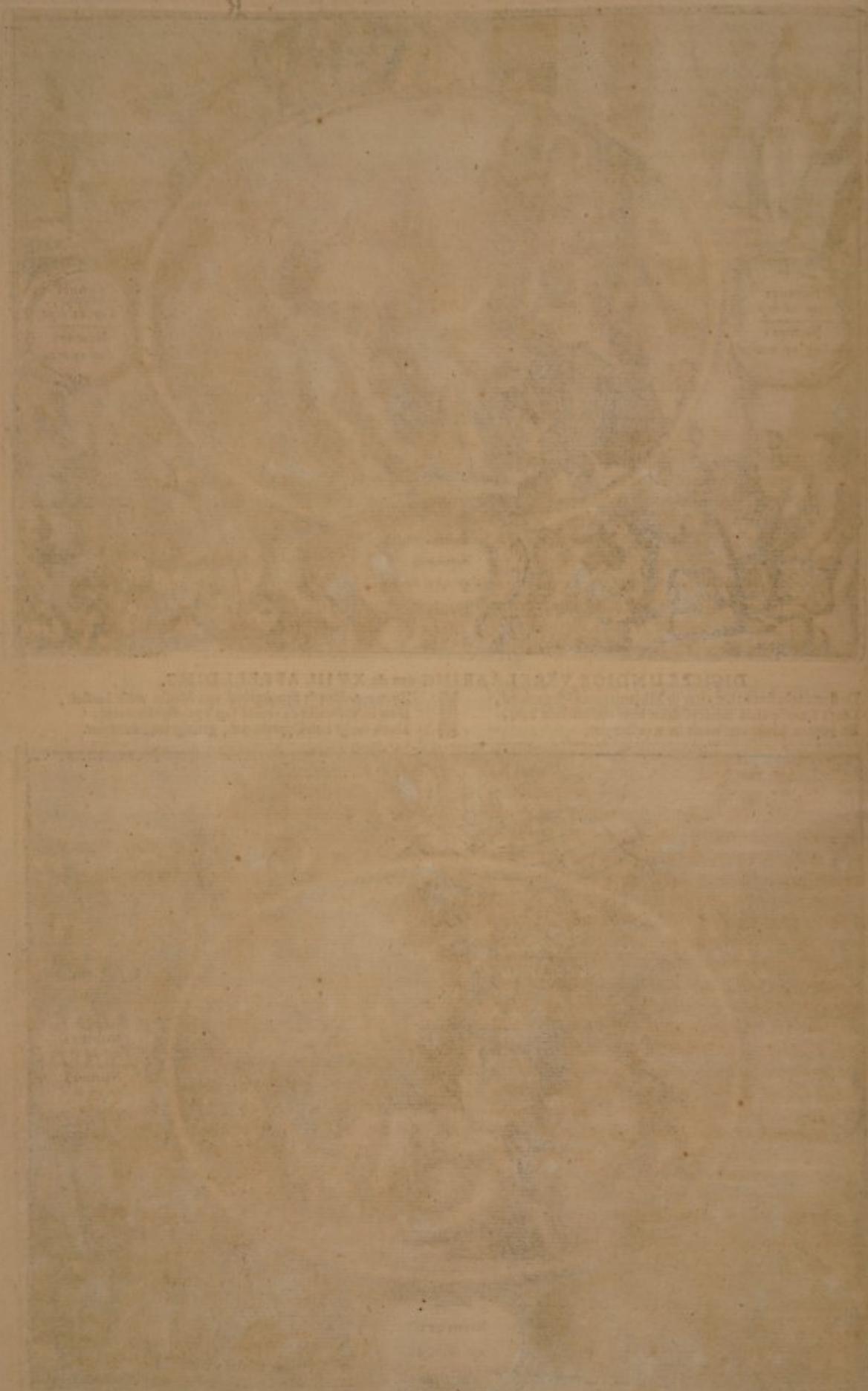
DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XIX. AFBEELDING.

*Weerspannig Israël, dat vree noch vryheid kent,
Ontziet noch Opperhoofd noch's Heerneis dreigement,
Noch gunst van kwakkelpys, des word het volk verlaagen,

(10)

En 't munitend Eedgespan zinkt in den helschen kolk,
De Zabbathchender werd gesteeneigt door het volk,
Men ziet de dorre Staf van Aaron vruchten dragen.

І А М І Ч И

igmaal ondermengt , was het steenachtig Arabien , welk land de Zarazynen zedert bewoont hebben. De schriftuur zegt dat, Sennacherib Libna beleegerende , den Koning van Chus dezelve Stad te hulp kwam , in dit konde geen anderen als een Koning van Arabien zyn , om dat het had moeten geschieden , dat sie der Ethiophiers Egypten doorkruist en overwonnen had , alvoorens deze tocht te kunnen doen , en Zera , die met een millioen mensen en drie honderd waagens aan den Koning van Judea flag kwam eeveren , was een andere Koning van Arabien , die hen verkeerdelyk in een Ethiopier verwisselt heeft . Deze tweede vrouw dan van Moses was een Arabiersche , vreemd van't verbond en't volk Israels , n 't was moogelyk alzowel een jeloersheid van 't geslacht , als van't bloedverwandschap , welke de eroerde veroorzaakte .

Mirjam word melaatsch. Vers 10.

(2.) God konde een opstand , welke met onrechtvaardigheid en ondankbaarheid vermengt was , niet erdraagen , deschuldigen wierden voor zyn Richterstoel gedagvaart . Mirjam , welche de schuldigste was ierd melaatsch , en deze heerschzuchtige vrouw , welke over gantsch Israel wilde heerschen , wierd met de uiterste verontwaardiging uit het leger verreeven . Aaron , die aan deze misdaad deelachtig eweest was , ontroerde zich op het zien van deze astyding , hy wierd gedwongen voor de voeten van zze zelve broeder zich te verneederen , die hy van yn gezag had gepoogt te berooven . Ik bid u , zeide in zyn droefheid , legt deze zonde op ons niet , it is te zeggen , laat ons de straf van de zonde , elke wy dwaaflyk begaan hebben , niet draagen . Mo van natuur zachtmoedig , en door Aarons gebeen vermurwt , wierd verplicht om van God genaau voor de wederspannelingen te verzoeken , welke verkreeg . Mirjam wierd ten einde van zeven daen geneezzen . Het volk wachtte dezen tyd af , om in leegerplaats te veranderen , en de buitenspoeshed van een dochter vertraagde den optocht van 't intse leeger een geheele week lang .

XIII. HOOFDDEEL. Vers 23.

Verzending der Verspieders in't land van Canaan.

(3.) Onderwylen zond men verspieders in't land in Canaan , ten einde om daar den aard van te kennen , en door denkbeelden van haar vruchtbaarheid en ervloed het verlangen van 't volk , 't welk van een lange reis begon vermoet te werden , weeder op wakken . Het land waar in zy traaden kwam hen inder vruchtbaar voor , de vruchten waaren daar aaklyk , zy brachten van dezelve eenigen mede , en der anderen een tak van een wyngaard met een druiven .

Zy brengen vruchten herwaarts.

4.) Dezelve was van een zo wonderbare groot dat twee mannen verplicht waaren , daar de hand aan te slaan , en dezelve aan een stok te draaien . De Oudvaders hebben gezegt , dat deze tros us Christus verbeeldde , en dat de twee mannen , dezelve droegen , de beeldenis der gelooivigen , onder de Wet en 't Euangeliun geleefd hebben , waren . Die voor ging en onder de wet leefde , zag us Christus niet als met moeite , en met zich omkeeren . Inderdaad de Oudvaders van 't Oude Teament hebben niet anders als een ingewonde en sondere duistere kennis van den Messias gehad ,

maar , de geen die 't geluk hebben van onder 't Evangelium te leeven , zien hem , en kennen hem veel volmaakter ; *Wy hebben hem geboort : en zyn heerlykheid gezien , als van de eenige Spruit van zyn Vader . Het volk verschrikt zynde , wil Josua en Caleb steenigen .*

(5.) Het denkbeeld van een welzyn , welk God voor 't volk vervaardigde , trof 't zelve niet ter oorzaak der zwaarigheden , welke aan de overwinning van Canaan gehecht waaren , de verspieders , die op de schoonheid der vruchten van 't beloofde land roemden , leiden kwaadaardiglyk voor de oogen des volks alle de zwaarigheden , die zy in deze overwinning konden vinden , zy spraaken hen van Oorlogs Helden , die Judea bewoonden , en van Reusen , wiers gezicht alleen de schrik en vrees in de ziel der geenen joeg , die hen aanzagen . Het volk wierd door een zo schriklyk verhaal ontroert , het verkoor een schandelyke blaaverij voor een vryheid , door de roem der waapen verkregen , en liever een nieuwe Pharao als God tot een Koning hebbende , besloten zy van zich weeder onder zyn gehoorzaamheid te stellen .

Men had zich alreeds tot het weederkeeren geschikt , het Opperhoofd dat hen geleiden moest , was verkooren . Aaron en Moses , die zo veel voorgaande beroertens hadden bevredigt , alhoewel weeder vereenigt , hadden niet meer gezags genoeg , om deze hier te stillen . Maar , God , die zich nooit zonder getuigenis laat , had het geloof van Caleb en Josua onderschraagt . Deze twee mannen vol vertrouwen op Gods beloften ondernaamen om de muitelingen weeder onder de gehoorzaamheid te brengen . Maar , het is onnut teegens een ontstoken meenigte te spreken . De wyze raadslaagen hebben zelden in de ziel der oproerigen deze overhand . En de vertooningen dienen haar het meeste gedeelte van den tyd nergens anders toe , als om hun drolligheid te verdubbelen . Israel door haar ongeloolige Opperhoofden aangemoedigt , zette het oproer tot de uiterste bovenmaat voort , en 't scheelde weinig of Caleb en Josua zouden beide het leeven verlooren hebben . De steenen vlogen , en deze twee dienaars van God waaren op het uiterste om hun leeven als martelaars te eindigen , als wanneer Gods heerlykheid verscheen , en zyn stem zich hooren liet . God had geen achtung als voor 't gebed van Moses , en ten einde om hem den mond voor een volk , dat zo meenigmaal ondankbaar was , te fluiten , beloofde hy hem een talryke nakoomelingschap , waar uit een bloeyend geslacht zou spruiten , welk in plaats van dat van Israel volgende , 't zelve in kracht overtreffen , en het beloofde land zoude genieten . Maar Moses , van het belangen van 't vleesch en bloed ongevoelig , verbond God door een beweegreden van Eer , om de weiderspannigen te vergeeven , met hem te vertoogen dat de afgodendielaars hem van onvermoogen zouden beschuldigen , by aldien hy 't volk liet ondergaan . Inderdaad God vergaf en strafte op een en dezelve tyd , hy liet de vaders in de woestyn sterven ; om welke reden hy , in plaats van hen door een weg van 40 dagen in Canaan te geleiden , hen 40 jaaren in de woestynen deed omzwerven . Maar , niet willende , dat de kinderen om de ongerechtigheid des vaders leiden , gaf hy hen dit weelderig land van Canaan , welk hy veelle eeuwen te vooren aan Jacob beloofd had . Caleb en Josua , aan God getrouw gebleven zynde , waaren de eenigste van 't geslacht , dat uit Egypten getrokken was , die in 't beloofde land traaden . Deze plaats van de heilige geschiede-

nis verschaft uitmuntende lessen. Want , zy leert ons dat , wanner daar van 't uitvoeren van Gods beveelen en zyn wetten gehandelt word , de teegenstanden , welke men op zyn wegwind , de Reusen , de menschen en duiven niet moeten affchrikken. De duivel maakt de zwakken lafhertig , hun de loopbaan van zaaligheid met bloed bespat , met hoogtens omringt , en met onoverkoomelyke zwaarigheden bekleed , afmaalende , maar wy moeten ons door het geloof en de hoop , *die nooit verwert zal worden* , boven alle die teegenstanden verheffen , de dienaars van den leevendigen God , gelyk Moses , moeten zich tegens het getal stellen , dat de weg van 't parady's verlaaten wil , en standvaartig blyven , schoon 't volk zichervoeren laat , en veel eer hun leeven offeren , als het zelve na te volgen. Zy moeten , alhoewel door het murmureeren der oproerzuchtigen lafhertig gemaakt , hun handen ten heemel verheffen , en voor de oproerigen bidden ; de ondank-

baatheid en hoogmoed van 't volk volmachtigt onnalaatigheid niet. Maar , die de vryheid van 't volk meer waardeeren , en de plichten van hun berooven de verheffing van hun geslacht stellen zyn ze zaam. Waar zyn de Koningen , die de rust der kerken aan hun heerschzucht niet oopofferen , maar heeft al te veel voorwerp om het zelve verwyt aan geleiders van de Kerk te doen. Maar , het onverschillend belang van Moses verheft hem bovendeyrige menschen , en laat ons een voorbeeld na , dat men navolgen moet. Eindelyk de getrouwigheid van Caleb en Josua , zo heerlyk beloont , leert ons , dat de geenen , die de moed hebben , om een geheemeenigte te weederstaan , en zich van de zelve afscheiden , om aan God verknocht te blyven , alleen in de plaats van heerlykheid , waar van Canaan beeldenis en de gedaante was , zullen ingeleid worden.

UITLEGGING van de XIX. AFBEELDING.

God zend wonderdaadige Vogels , die veel eer Kwakkels als Sprinkhaanen waaren.

*'t Weerspannig Israël , dat vree noch vryheid kent ,
Ontziet noch Opperhoofd noch's Heemels dreigement ,
Noch gunst van kwakkel spys , des wordhet volk verslaagen ,*

*En 't munitend EedgeSpan zinkt in den heischen kolk ,
De Zabbatschender werd gesteentig door het volk ,
Men ziet de dorre Staf van Aaron vruchten draagen .*

XI. H O O F D D E E L. Vers. 31.

HEt volk Israëls vernoegde zich niet met het brood , dat uit de Heemelen reegende , te eeten , het murmureerde , en verzocht vleesch. Zy waren tot dezelve murmureering in de woestyn van Sinai vervallen , alvoorens zy de Wet aan den voet van Sinai ontvingen , en God had hen kwakkels toegezon-den ; maar deze wonderdaad duurde alleen een dag. Men had zedert van het Manna veel meerder gewalgt , 't welk niet afliet te vallen ; en men wilde iets hebben om tot dat wonderdaadig brood te eeten.

Moses , die de eerste wonderdaad gezien had , moest zich met vertrouwen in de armen Gods te rust vleyen ; onderwylen vertoogde hy 't volk de onmooglykheyd , die hy zag om haar honger en begeertens te voldoen. Twyffelde hy aan 't vermoogen of de goedheyd Gods ? De alderheiligsten zyn diergelyke zwakheden onderworpen ; moogelyk geloofde hy hier de Godlyke voorzienigheid niet te moeten verzoe-ken , noch hem menigmaal wonderdaaden af te ver-gen. God , die de nieuwe murmureeringen van 't volk , en de zwakheid van hun bedienden moest ontsteeken , liet niet na het zelve voogels toe te zenden. De Jooden hebben geloefd , dat het Faisanten waaren , en eenige hedendaagze Uitleggers willen , dat het Springhaanen zyn geweest , om dat daar van een schriklyke meenigte aan de zyde van de Roode Zee gevonden werd. Als zy vergaaderen , en op de weiden en akkers vallen , verslinden zy alles , en veroorzaaken een zo grooten hongersnood , dat de bewoonders genoodzaakt zyn te vluchten , en zich elders te begeeven. Men ontfliest zich door dit ongediert te dooden en in te zouten , om 't zelve te eeten. De Ethiopiers maaken daar vooral een groot gebruik van , en de Heilige Joannes de Dooper voedde zich daar mede in de woestyn van Judea. Men maakt de wonderdaad , onderstellende deze uitlegging , welke de duifterheid van de oorspronklyke bepaaling schijnt te bekrachtigen , zeer veel lichter , en gemaklyker om te gelooven ; want God had niet anders als een buitengemeene wind te laten waaijen , die

naer de zyde van de woestyn deze wonderbaare meenigte van Springhaanen , die zich gemeenlyk aan de Roode Zee laaten vinden , voortdreef , en men da zonder moeite begrypen , dat zy rondom 't veld op de hooge van twee ellen den tyd van een dag reien waaren , en dat yder daar van tien Homers vergaderde , dat is te zeggen , drie of vier duizend den Springhaanen. In plaats dat alle de kwakkels van waeerd daar toe niet hadden kunnen volstreken. Maar , het is te verwonderen , dat de menschen zich veel moeite geeven om Gods werk , in de voortbrengingen zyn wonderdaaden , te verkleinen. Van het oogenblik , dat hy een uitkomst bewerkt , dat boven de Wet van de Natuur is , laat hy zich wienig gelegen zyn , om gemaklykheden in zyn waering te vinden. Dewyl men een vermoogen zondt bepaaling erkent , dat deze uitkomst bestient voortbrengt , zo is de meer of mindere zwaarighed welke men daar bespeurt , niet aanmerklyk : inderdaad men staat toe , dat dit een bovengewone , en brennaturlyke wind was , die de Springhaanen na het veld der Israëlieten voortdreef ; want zy zouden van zelfs in geen woestyn nedergestort zyn , daarmee te eeten was ; en waarom verstaat men niet dat die zelue wind daar kwakkels gedreeven heeft : dat mede de heidensche uitvinders leeze , men zal leeren dat de meenigte dezer voogelen zo groot in Egypten was dat alhoewel men daar dertig duizend steden een oneindig getal bewoonders optelde , deze vogelen , welkers vleesch goed van smaak was , echter niet nalieten van een geringe prys te zyn. Het volat daar van , de meenigvuldigheid walde , en mede was verplicht dezelve te zouten , om ze een langen tyd te kunnen bewaaren. De reizigers tellen de kwakkelen onder de lekkere spyzen , die men in Egypte veracht , en daar 't gemeene volk zich op hun gemaalen van bedient. Wanneer zeekere winden waaijen trekken zy over de zee , en koomen in landen , daar het getal der zelue wondergroot is. Nius verbeeld ze aan de zeilen , touwen en masten van de scheepen in zo groote meenigte vastgehegt , dat zy gevaar loopen van om te storten , of schipbreuk te lyden. De Israëlieten hadden niet als een diergelyk

wind van nooden, om rondom hun veld een volstrekkend getal van kwakkeien te zien vergaaderen, om hen een maand lang, dat deze uitkomst duurde, te voeden. Laaten wy hier toevoegen, dat, volgens de Italianen, deze vogelen gewoonlyk een maand lang in een groote meenigte by hen blyven, als wan-neer zy door de wind aldaar gedreeven zyn. Dusdaanig is het onnoorig byaldien men de wonderdaad voor God gemaklyker wil maaken, toevlucht tot de Springhaanen te neemen. De bepaaling, daar Moses zich van bedient heeft, is zo duister niet, als de wyze Heer Ludolf dezelve geloofd heeft; want David, die voor de Babylonische gevangenis schreef, alvoorens dat de beteekenis der Hebreeuwsche bepaalin-gen wierd verandert, of lichtelyk verlooren, verzeekert, dat God aan 't volk Israëls *vleesch en voogelen* toezond. Men kan die naam aan de Springhaanen niet gheeven. Joseph en Philon de Jood beide Uit-leggers, die men boven de Rabbynens moet stellen, hebben zich klaarder uitgelegd, met te zeggen, dat deze vogels kwakkels waaren. Wyders moet men zich niet inbeelden, dat het yderin't byzonder was, die tien Homers vol kwakkelten verzaamelde. De Heilige Schryver beteekent alleen de Opperhoofden van 't geslacht, die daar van voor hun huis vergaa-derden, en van dezelve yder tien hoopen maakten, en men moet zelfs zich niet inbeelden dat de aarde tot de hoogte van twee ellen daar mede overal bedekt was, daar waaren, zonder twyffel, leedige plaatzen en streeken daar men door konde gaan, om dezelve te verzaamelen.

XIV. HOOFDDEEL. Vers 45.

Stryd teegen de Amalekiten, en hun Nederlaag.

(2.) Men kan de Joodsche geschiedenis niet leezen zonder verzet te staan over het getal der wonderdaaden, die God voor zyn volk deed: en ter zelver tyd door het getal hunner zonden en oproeren verschrikt te worden. Zy hadden God vertoornit, zyn bedien-den verworpen, een oogwit gesmeed om weder in Egypten te keeren, en steenen op de geenen ge-worpen, die hen in 't Land Canaan wilden leiden, en zy wilden zich voor 't gevaar van den oorlog niet bloot stellen, noch een wellustig Land met den de-gen overmeesteren. Onderwylen dit zelve volk, vyand van den stryd, vond ter naauwer noodd de Amale-Kiten en Canaaniten op den weg, of het ging hen den flag aanbieden. Moses verzeekerde hun te vergeefs, dat haar Nederlaag zeeker was, om dat hen Gods bescherming ontbrak, maar zyn raadgevingen waaren onnut. Dit ongelukkig volk weigerde flag te leeveren, als God het begeerde, en liep tot de waa-penen, als God zulks verbood. Moses liet zich onder de meenigte niet medevoeren, hy bleef in 't veld by Gods Ark, en liet de Israëlieten de straf van hun vermeeteelheid wegdraagen. Inderdaad, zy keer-den, hals over kop vluchtende, in 't leeger-veld.

XV. HOOFDDEEL. Vers 36.

De schender van den Sabbath gescheenigt.

(3.) Een zeeker Israëliet, die verscheide misdaaden ongestraft had gezien begaan, geloofde dat hy het gebod van den Sabbath mogt overtreeden; in plaats van dezen gantschen dag aan oeffeningen van aandacht toe te heiligen, besteedde hy een gedeelte daar van n hout te zoeken, in de woestyn, en 't zelve te ver-zaamelen. De zondaars vergeeven zelden den gee-nen, die hen navolgen; strenge bestraffers van ander-en zynde, hebben zy geen vergiffenis als voor hun zelve, en geloovende hun eige zonden door

de straffe der misdaaden van hun evennaasten te ver-zoenen, besteeden zy al hun wakkerheid daar toe. Deze mensch, die zich geloofde alleen te zyn, ont-vluchtte de oogen van 't volk niet: men maakte hem aan Moses bekent, die, 't geval vreemd en nieuw vindende, het oordeel aan God stelde. Dit oordeel was streng; want de Israëliet wierd gescheenigt, een zeer gemeene straffe in die tyd, niet alleen onder de Joo-den, maar onder de Egyptenaaren, en het meeste gedeelte der Oosterschen, die zelfs de vonnissen des doods, zonder bediening van een beul, uitvoerden, het zy dat de misdaad van deze Israëliet ongerymt scheen in Gods oogen, om dat dezelve met een vol-koome kennisse van de Wet begaan was, en de verzoeking van dezelve te schenden licht was, het zy dat hy de waarneeming van den Rustdag door een voor-beeldelyke kastyding wilde bekrachtigen, het zy veel eer, dat hy hoogmoedig gezondigt had, de Godlyke Wet verachtende, en de zelue als een 't eenemaal menschelyke instelling verwerpende; men deed deze man sterven, wiens misdaad anderzins klein genoeg scheen.

XVI. HOOFDDEEL. Vers 32.

Korah Dathan en Abiram ingezwolgen.

(4.) Het was niet alleen deze byzondere Israëliet, die zondigde, en gestraft wierd; Korah, volle neef van Moses, wierd toornig, om dat men Elizaphan voor hem gesteld had, om Opperhoofd van 't geslacht van Kehat te zyn, alhoewel hy uit den jongsten zoon gesprooten, en hy Korah uit den oudsten van 't huis gebooren was. Deze man, die welsprekend en ryk was, bedroog lichtelyk een Opperhoofd der Rubeniten, die dicht by hem aan 't zuiden van het Taberna-kel leegerde, en zich inbeeldde, dat men hem het bevel van 't geslacht niet onteenen konde, zonder zyn geheele geslacht te onteeren, om dat hy van Ru-ben, de oudste van Jacobs kinderen, afdaalde. De een wilde Moses het gezag, dat hy had, afneemen, en Korah begeerde Priester in Aarons plaats te werden. Josephus zegt, dat de Opperhoofden van 't oproer zo veel geloofs by 't volk hadden, dat het zelve zich rondom het Tabernakel vergaaderde, roepende, laaten wy ons van den dwingland ontslaan, die ons onder het schoon voorwendzel van Godsdienst onder-drukt. Men kan niet wel gisten, of dat zelve aldaar niet een byvoegzel van Josephus is; maar, het is zeeker dat het volk zich tot de Hoofden van het oproer voegde. Inderdaad, men behaagt altyd aan 't volk, als men tegens zyn Opperhoofden opstaat, en hun gebreeken voor den dag brengt. Het vleit zich, dat het verdient beeter geleid te zyn, het moedigt zich aan, en wil meer deel aan 't gezag hebben, daarom is 't dat het zelve tweehonderd en vyftig Ru-beniten, alle dwingelanden, voor een eenig Oppero-hoofd, stelde. Dathan en Abiram, trots en eigen-zinnig zynde, belastten Moses met verscheide misdaaden, zy beschuldigden hem, de lichtgeloovigheid van 't volk, dat hy in de woestynen mede sleepte, te misleiden; zy verweeten hem, dat hy hen bedroogen had, met hen vruchtbaare velden en weel-de-rije landen te belooven, die hy hun niet gegeeven had; zy betichtten hem van wredeheit met een volk onmenschelyk in de woestynen te doen sterven, dat in Egypten weelderig had kunnen leeven. Mo-ses viel dierhalven neder op zyn aangezigt; hy wierp zich met nederigheid ter aarde om te bidden, en met God raad te pleegen, tot betuiging van zyn onschuld; hy be-toogde de onnuttigheid van zyn gebied en gezag, 't welk men hem verweet onrechtmaatig te bezitten, dewyl hy gantich geen soort van schatting het volk

volk afschichte , en hen tot daar toe noch niet eenen ezel afgevordert had , en byaldien hy haar wetten gaf, dat dezelve onmiddelyk van God kwaamen. De t'zaamgezwoorenen hadden zich intwee muiteryen verdeelt. Korah , die Offerpriester begeerde te zyn , wierd belast zich dicht by het Tabernakel te begeeven , en twee honderd en vyftig perzonen wierookvaaten te laaten neemen , die hem volgden. Men vraagt waarzy dit groot getal wierookvaaten verkreegen , om dat het niet waarschynlyk is , dat men dezelve uit het Tabernakel genomen heeft , omze in handen van de wederspannigen te geven. Eenigen wilien , dat zy den gantschen nacht besteed hebben , om nieuwe te maaken ; anderen gelooven , dat men dezelve uit yder stam , en uit yder geslacht nam , dat daar gebruik van maakte , alvoorens de Stam Levi van de anderen afgezondert geweest was , om den Godsdienst te pleegen. Maar , dewyl men handelde , om een openbaar bewys van Aarons beroeping te doen , was het noodwendig dat de muiteringen met dezelve wierookvaaten , als die Offerpriesters , gewaapend waaren , en dat men alle dezelve uit het Tabernakel nam , gelyk men daar het vuur , dat het wierook verteeren moest , uitnam ; want anderzins zouden de muiteringen altyd eenige reeden , om zich te beklaagen , en het volk van te murmureeren gehad hebben. God verklaarde zich ten voordeel van Moses ; want Korah , en die hem volgden , wierden door 't vuur verteert. Josephus maakt een beweglyke beschryving van dit vuur : Het was zoo groot , zegt hy , dat de ontstooke wildernissen geen zo groote vlammen zouden uitwerpen , en dat men nooit diergelyke gezien had. Zommigen twyffelen , of Korah wel door dit vuur vergaan zy , alhoewel deze kastyding hem overkoomen moest , om dat hy naer 't offer stond , en zyn wierookvat , gelyk de anderen , aan de deur van het Tabernakel had. Dezettwyffeling is gegrondvest op 't geen Moses zegt , dat de aarde hen en Korah inzwelgde , terwyl het vuur twee honderd en vyftig menschen verteerde : 't welk heeft doen gelooven , dat Korah het Tabernakel verlaaten had , om zich by de andere muiteringen te voegen , die de aarde inzwelgde , en dat hy met hen in den aardgrond stortte , maar , in tegendeel onderscheid de heilige Schryver Korah van Abiram , en hy voegt hem by de geenen , die tot assche verteert zyn ; want de aarde verzwelgde den eenen , en Korah stierf met die geenen , die 't vuur verteerde : ten minsten is dit geveelen veel natuurlyker als 't andere. Zyn kinderen wierden voor dit ongelyk beschermt , om dat zy alreeds Opperhoofden van 't geslacht waaren , hebbende hunne tenten van zyn tent afgescheiden , en om dat , zy geen deel aan de misdaad van hnn vader hebbende , het niet rechtvaardig zoude zyn , dat zy zulks in zyn strafie hadden. Inderdaad , men ziet hen in de heilige geschiedenis onder het getal dier geenen weder verschynen , die den Tempel-dienst deden , en de Lofzangen van David zongen. Samuel en zyn neef Heman , zo bekent door zyn wys-

heid onder de regeering van David en Salomon , waare uit dit huis gesprooten. Dathan en Abiram , die van Moses het burgerlyk gezag wilden afscheuren , en het bestier overneemen , maakten de tweede verdeeling der muiteringen. Deze menschen hoogmoedig het volk te zien , dat hen begon na te volgen , weigerden op het bevel van Moses te verschynen , en hielden zich in de poorten hunner tenten , als niet te vreezen hebbende voor een man , wie de meenigte verliet. Hun trotsheid wierd strenglyk gestraft. Moses beval het volk te wyken , bevreesd dat het zelve met de wederspannigen mocht ondergaan , by aldien 't met hun in maatschappy trad , en rondom hunne tenten bleef. De nabuurschap der godloozen is meenigmaal doodlyk : inderdaad , de aarde opende zich , en deze schuldigen wierden ingezwolgen , zy en hun gantsch geslacht daalden in de hel. Maar , men moet deze bepaaling niet naer de strengheid neemmen ; want zy betekent alleen het graf , en de aardgrond van de aarde , welke zichaantonds weder toeflot.

*'t Vermeetel mutend Rot dat haar Verlosser boont ,
En met ondankbre wrok , te snood Gods gunst belooont ,
Werd door Gods wraak gedoemt in onderaard'sche kolken ,
Des't aardryk openbarst , en 't heilloos zaad verftind ,
Dat buitenspoorig dingt naer 't Kerken Staats bewind ,
Aan Aaron toevertrouw't en Moses 't Hoofd der volken.*

De Rabbynens voegen daar by , dat de kinderen Korahs , die in de zaamenzweering getreden waaren , en berouw hadden , in 't midden van de lucht bleven hangen , terwyl de huisgenooten en de tenten hunner Vaders in den aardgrond daalden , en dat zy daar Lofzanger Eeren Gods zongen , 't volk lessien gaven , en verscheide Godspraaken uitdrukten. Maar , dat zyn huus gewoonlyke inbeeldingen.

XVII. H O O F D D E E L . Vers 6.

Wonderdaad van Aarons Roede , die bloeide.

(5.) Deze kastydingen dienden nergens anden toe , als om nieuwe murmureeringen te verwekken. Men schreeuwde tegens Moses uit , dat hy de voornaamste Hoofden van 't geslacht deed sterven , om de beleidiging aan zyn geslacht en persoon gaande , te wreken ; God was verplicht zich in tweedemaal te waapenen ; veertien duizend zeven honderd mensen stierven in dit tweede oproer. Eindelyk deed God noch een wonderdaad , die niet meer twyffeling , aangaande het beroep van Aaron , dat men zo meenigmaal betwist had , overliet. Van twaalf roeden , welke de Opperhoofden in handen van Moses gestelt hadden , bloeide Aarons alleen en droeg Amandelen.

*Wat dolle Raazerny beneevelt uw verstand ,
Onzaalig Israël , dat gy 't geloof verband ,
In weerwil van Gods Woord , zyn Wet en Wonderdaade ,
Keer weder tot uw plicht , eer God u gantsch verlaat ,
Die om uw wangeloof bevestigt Aarons staat ,
Wiens dorre Roede draagt Amandels , Bloem en blaader*

UIT LEGGING van de XX. AFBEELDING.

Verkiezing van Eleazar de zoon van Aaron , om in zyns Vaders plaats te volgen.

*Wyl Aaron afgeloeft met Moses opwaards treed , Terwyl de Moabiet in Isr'els bloedvliet baad ,
En aflegt 's leevens loop zyn Priester-ampt en kleed , En 't adders snoed gebroed het volk vol wonden slaat ,
Werd daar Eléazar in 's Vaders plaats verheeven , Dat een metaal serpent geneest van 't kwynend leeven.*

XX. H O O F D D E E L . Vers. 26.

(1.) **M**En moet Aaron , die honderd en twintig jaaren oud was , een plaats-volger geven ; want , volgens de gewoone loop van de natuur ,

konde hy niet langer leeven , wyders kwam hy tot alle zyn voorgaande zwakheden een soort van ongelovigheid of van mistrouwen aan Gods beloften te voegen. Moses was aan zyn misdaad deelachtig geweest

weest, en dewyl het gebrek van 't waater ten tweedenmaal het volk in Kades deed murmureeren, wagelde het geloove van deze twee Opperhoofden van den Godsdienst en den Staat : God konde het niet verdraagen, en hy verklaarde hun aanftonds, dat zy het volk in 't beloofde land niet zouden leiden, en dat ook Aaron in 't kort sterven zoude. Eleazar zyn oudste zoon wierd verkooren, om zyn plaats te vervullen, en de opperste Offerdienst te oeffenen. De ordening, welke men aan Eleazar gaf, was zonderling, want Moses trok Aaron, zyn broeder, de Priesterlyke kleederen uit, en bekleedde daar mede zyn Plaats-volger : Ik weet niet, of het daar uit spruit, dat de Christenen van Alexandrien de ordening van hun Bisshop ontleenen; maar 't is bekent dat de geen, die de Priesters van die groote stad verkooren hadden, by den dooden Bisshop, den nacht verfleet, zyn dood lichchaam met de hand aanraakte, en 's anderendaags, den mantel van den heiligen Marcus op zyn schouderen leggende, op den Aardsvaderlyken troon klom, als of dit kleed volstrekte om hem een wettige ordening, en gelyk die van Eleazar op te draagen. Men heeft vermeent, dat Aaron aan zyn zoon de Priesterlyke kleederen niet gaf, die hy niet dagelyksdroeg, maar zyn gewoonlyke rok, en dat Eleazar by vervolg aan den voet van den berg de geheiligde zalving ontfing: doch deze giffing, waar van men niet een eenig bewys voortbrengt, is onzeeker, om dat God Aaron met Moses riep om hem zyn ziel weder af te vorderen, en hem een plaats-volger te geven; dierhalven is het waarschynlyker, dat Aaron met zyn Priesterlyke gewaarden bekleed, opwaards klom, en zich aldaarontkleedde, om 't volk aan te wyzen, dat zyn zoon in zyn plaats moet volgen: zoude de heilige Schryver van kleederen spreken, die Aaron uittrok, by aldien dezelve slechts gemeene kleederen waaren, en zoude hy niets van de heilige zalving zeggen, by aldien 't waar was, dat Eleazar dezelve ontfangen had. De inwyding van Eleazar bestond niet als in het aannemen van 't kleed, dat zyn stervende vader hem gaf.

Aarons dood. Vers 28.

(2.) De plechtigheid gedaan zynde, stierf Aaron op den berg Hor. Men leeft in Deuteronomium, dat deze uitkomst in Moera voorviel; maar, daar is gantsch geen teegenzegging in de heilige Schryver; want Moera was een lange keeten van bergen waar van Hor in Arabien dicht by het steenachtig Arabien geleegen, een gedeelte maakte. De heilige Jeronimus voegt daar by, dat men noch in zyn tyd aldaar derots zag, die Moses geslaagen had, en waar uit het waater gevloeiit was. Hy volgde zonder twyffel een overleevering van 't volk, die bynaer altyd onzeeker of valsch is. Want, het is niet waar, dat Aaron op 't zelve gebergte gestorven is, daar Moses denrots floeg, die in Kades was. De Schriftuur zegt niet, dat Aaron ziek was, alvoorens dat hy stierf, maar zy gaat een oneindigheid van zaaken, welke niet eigen zyn, als om de nieuwsgierigheid van den mensch te voldoen, stilzwijgend voorby. By aldien God zyn dienaar van deze eeuw tot den anderen door den weg van zwakheid deed overgaan, is het waarschynlyk, dat dezelve niet lang duurde; dewyl Moses van den berg nederdaalde, onmiddelyk na dat hy Eleazar met de Priesterlyke kleederen bekleed had. De toerusting van de begraaving was niet groot, en de lyksstatie bestond niet anders als in weenen en den rouw van 't volk Israëls, zeer bedroeft zynde, te ver-

staan, dat het zelve 't hoofd van den Godsdienst verlooren had; dit was daar het gebrek van de wet. Die Offerpriesters, sterflyk en zondaars zynde, moesten de offerdienst weder in haar staat stellen, en elkannderen in plaats volgen. Wy hebben onder 't Evangelium een eeuwig Offerpriester naér de ordening van Melchizedek van de zondaars afgezondert, en die, zyn middeling oeffenende tot aan het einde der eeuwen, zyn plaats aan anderen niet overlaat. Laaten wy hier leeren, dat God, noch de Opperhoofden van den Godsdienst, noch de machtige werktuigen in zyn hand spaart, om wonderdaaden te doen, hy straft hun zonden, gelyk die der andere menschen. Het is noch de geboorte, noch de stand, die men in de Kerk houd, noch de gaave der wonderdaaden, maar de godvruchtigheid alleen, welke ons in Kanaan doet treeden, en Gods belofte genieten.

XXI. HOOFDDEEL. Vers 8.

De oprechting van de koopere Slang, om de beeten der andere serpanten te geneezen.

(3.) Na dat Israel Aaron dertig dagen beweend had, hernam 't zelve den reis. Het wierd toen verplicht zich naer 't Zuiden van de Roode Zee, ter oorzaak van de Idumeers, te wenden, die het zelve de doortocht geweigert hadden; daar vonden zy nieuwe verzoekingen op den weg. Het waater ontkrak, en zy walgden van 't Manna, waar van zy met de uiterste verachting spraaken. Deze nieuwe murmureringen verwekten een nieuwe kaftyding, en dit was den beet van vuurige Slangen. Deze Serpanten waren Draaken, die zich 's winters in de moerasen, of in de modder- en flyk-poelen verborgen. Als het waater hen ontkrak, liepen zy op 't land, en vloogen zelves met eenige snelligheid, om dat zy kleine vleugelen hebben, die hun loop te lichter maaken, zy zyn ontzaglyk naér de evenredigheid dat hen de dorst dringt, en hun beeten zyn als dan oneindig gevaarlyker, de wond ontsteekt, de huid bedekt zich met kleine zweertjes, en de dood is by naer altyd een onuitvluchbaar gevolg van hun beet. Alhoewel daar weinig waaters in de woestyn is, laat men echter niet na van daar modderpoelen te zien, en noch veel dieper plaatzen, daar deze Serpanten zich voedden, en waar uit zy te voorschyn kwaamen, om op de Israelieten te storten, gelyk zy op de kudden en 't vee storten, als zy dezelve ontmoeten. Een groot getal van menschen stierfaan de wonden, die zy ontfingen, en het kwaad scheen ongeneeslyk, wanneer Moses op een stang de gedaante van een Serpent, dat daar toe diende, liet oprochten. Men moest Moses hier rechtvaardigen, om dat men hem beschuldigt, dat hy de wonden van 't volk als door toovery geneezen heeft. Moses, zegt men, die *in alle de weetenschappen der Egyptenaaren onderweezen was*, leerde van hen de kunst van de Serpanten te bezweeren, of van zich voor fenyn door goude of koopere plaaten te behoeden; en het Serpent, op een stang verheeven, was eigentlyk niet anders als een van deze koopere plaaten, welke tot een toover-tegengift diende. Dusdaanig bracht Medea het Serpent, dat het Gulde Vlies bewaarde, in slaap, en, dewyl zy Jazon in Italien navolgde, vond zy daar Priesters, die de Serpanten bezweerden. Orpheus trok Eurydice zyn vrouw uit de hel, om dat zy door een Serpent gebeeten was geweest, ed hy de kunst vond van 't zelve, door een zacht gelui van zyn stem, te bezweeren. Men gaat tot in In

N U M E R I.

42

diën de bezweerders der Slangen zoeken, ten einde om de heilige geschiedenis aan te doen, en de waarheid der wonderdaaden van Moses door belach-gelyke verdichtzelen te ontzenuwen. Maar, is het niet wonderbaar, dat menschen, die weinig zaaken en mooglyk niets gelooven, onderneemen het overige des waerelds de verdichtzelen van Medea, van het Gulde Vlies, en het wederkeeren van Eurydice uit de hel te doen gelooven, ten einde om van ons het geloof van de heilige geschiedenis door diergelyke verhaalingen en de geheimenis, welke de koopere Slang in zich beft, af te scheuren. Het was geen Serpent dat het Gulde Vlies bewaarde, maar de Schat-kiften van den Koning van Colchos, waaren met de fleutelen en *koopere* deuren beflooten. Men heeft dese twee zaaken onder een gemengt, om dat dezelve bepaaling, die in 't Hebreeusche *kooper* beteekent, de naam der *Serpenten* is, by aldien Orpheus zyn gedierte door muzyk had bezwooren, kan men dan daar uit besluiten dat hy zyn vrouw weder heeft kunnen opwekken, welke gebeeten was ge-weest. Verdienen die wonderdaaden wel om met het verhaal van Moses in vergelyking gestelt te worden, en kan men zich van de eene bedienen, om de ydelheid van de andere, welke niet diergelyks heeft, uit te leggen, of veel eer om dezelve te bewyzen? die geen, die de kunst van bezweering beoefend hebben, zeggen, dat de beet der Serpenten doodelijk word, en dat daar toe geen behulpmiddel meer is, als dat men het gezicht op heur beeldenis werpt; dusdanig zoude Moses de Israëlieten door een geheel tegenstrydige weg van die der Egyptische tooveraars geneezen, en door die zelve welke de dood veroorzaakte door de reegelen van deze ingebeeldte konst het leeuen gegeeven hebben: men vermeet zich dan vry de Serpenten door den weg der geluiden, welke hen tot slaap noopt, of door het geheim der kruiden of eenige woorden, te bezweeren. Men is die vooroordeelen, waar van de valscheitheid gevoelig is, en die lichtgeloovigheid van 't gemeene volk weegens het toover-teegengift weder te booven gekoomen; wyders, by aldien Moses de kunst van draaken te bezweeren gehad hadde, zoude hy de kunst om de beeten en wonderen te geneezen, die alreeds gegeeven waaren, niet gehad hebben? onder-wylen bestaat deze wonderdaad in de geneezing. Dusdanig moet men, zonder ons op hertnekkeige gissingen, op vercierzelen der heidensche Dichters gegrond, op te houden, alhier als wyders overal de Heilige geschiedenis opvolgen.

De Israëlieten waaren alstoer te Phano geleegert, en deze plaats wierd by 't vervolg door haar koopernynen berucht. De heidensche Keizers, vervolgers van de Kerk, zenden daar de Christenen naer toe, om aldaar te arbeiden. Sylvanus, Bisshop der Dorpen van het gebied van Gaza, onderging dit droevig lot, onder Diocletianus, Meletius wierd daar mede met veel Bisshoppen onder Konstantinus gebannen. Eindelyk de Heilige Athanasius spreekt van eenen Eustachius, die niet alleen tot de Mynen maar tot die van Phano gedoeamt was, 't welk betoogt, dat zy de ontzaglykste waaren, het zy den arbeid daar veel zwaarder of den uitvoerder meer onbarmhertig was. Men moet zich niet verwonderen, dat

Moses een Serpent van kooper maakte om dat hy op die plaats, daar hy geleegert was, ha metaal vond. Hy beval de Israëlieten, die gebeete geweest waaren, de oogen op de gedaante van de koopere Serpent te werpen: een haastige geneezin was het uitwerkzel van dit aanzien. Dit Serpent was een beeldenis van Jesus Christus, die aan 't kruis gehecht, de beeten van 't oude Serpent genas, men zich aan hem door een waarachtig geloof verbond. Daar zyn Godgeleerden, die niet kunnen verdraagen, dat men Jesus Christus als een Serpent verbeeldde, om dat de duivel deze gedaante in 't begin van de waereld aannam, en de Schrift hem die naam geeft, om ons meer affchrik voor hem in te boecken; en zy bespiegelen dit Serpent, aan een stuk verheven, als de beeldenis van den duivel, die God aan 't kruis overwonnen heeft. Maar, men moet naer geen zwaarigheden luisteren, die strekken ons veel wyzer als God te maaken. De Heilige Johannes heeft gezegzt, dat gelyk Moses het koopere Serpent in de woestyn opgerecht heeft, aldus de zoon des menschen moet opgerecht worden; de Zoon des menschen en het Serpent zyn de twee voorwerpen van de vergelyking. Daar zyn geen meer dan van zedert het oogenblik dat het Serpent in eendaal verandert is, en hy ophoud het voorbeeld of beeldenis van Jesus Christus te zyn. Wyders zoude het met God niet meer overeenkommen de Israëlieten te verplichten, hun oogen van vertrouwen op den duivel of zyn beeldenis te laan, om geneezen te worden, als om Jesus Christus onder een gedaante, de gering en haatlyk scheen, te verbeelden. Het aanzien van 't Serpent genas de beeten der Serpenten, en bevrydde van de dood, gelyk als het geloove uitwerkzelen van de zonde genas, en ons tegen verdoemenis met haare vleugelen overdekende beschermt.

Nederlaag der Amoriten. Vers 30.

(4.) Het onheil eindigde; Maar, de Kerk, gewend zyn altoos nieuwe vyar len te vinden, was evenwel wels nieue zwaarigheden onderworpen. Welk een verzeekering men aan den Koning der Amoriten koste gieven, van niet een eenige bederving zyn Landen toete brengen, maakte hy zich echter op om daer doortocht te weigeren, en besloot in tegendeel deze groote meenigte, die zyn grenzen scheen te dragen, te gaan bestrijden; want, hy verzaamelde zyn volk en trok in Slagordre op, als of hy van de overwinning verzekert was. Maar, zyn hoop wierd bedroogen. Israël versloeg zyn leger: het gerucht van de overwinning tot in zyn hoofdsteden verspreit, bracht daar zodaanig een verschrikking, dat alle zyn steden bynaer zonder weiderstand te bieden, zich overgaven.

De Nederlaag van Og, Koning van Basan, en het overmeesteren van zyn Land. Vers 32. .

(5.) Og, Koning van Basan, ervaarde het zelle lot; zyn kinderen stierven nevens hem in den strijd, en de Nederlaag was zo algemeen en volstrekt, dat daar niemand overbleef, om zyn Landen te bewonen.

N U M E R I.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XX. AFBEELDING.

Wyl Airon afgeleest met Moes opwaards treed,
En alegt's levens loop zyn Prieyster-ampt en kleed,
Werd daer Eleazar in's Vaders plaats verheeven,

Terwyl de Moabiet in Iis'els bloedvliet baad,
En 't adders snoed gebroed het volk vol wonden slaat,
Dat een metaal lerpent geneecij van 't kwynend leeven.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XXI. AFBEELDING.

Hoe moedig Bileam het vlock-geschenk versmaat,
Word hy in't eind bekoort door 't goud dat hem verriad,
Hy reis naer Balak toe, die kwynt van ziels-verdrietien,

Terwyl zyn Ezelin God Engel ziet op 't veld,
En ipreekt; doch Bileam, hem ziende, word ontlaet,
Belooft gehoorzaamheid en zeegent d'Iraeliten.

UITLEGGING van de XXI. AFBEELDING.

Het Merkteeken van Bileam. Gezanten, die de Koning van Moab hem toczend.

*Hoe moedig Bileam het vloekgeschenk versmaat,
Word hy in't eind bekoort door 't goud dat hem verraad,
Hy reist naer Balak toe, die kwint van ziels verdrietien,*

*Terwyl zyn Ezelin Gods Engel ziet op't veld,
En spreekt; doch Bileam hem ziende, word ontstelt,
Beloost gehoorzaamheiden zeegent d' Israelieten.*

XXII. H O O F D D E E L . Vers. 5.

(1.) **B**Alak, Koning van Moab de neederlaag van zyn nabuuren verstaan hebbende, begon voor zich zelven te vrezen. Hy nam de voorzorg, die de Koningen gewoonlyk neemen. Hy maakte een verbond met de Midianiten, en wikkelde hen in zyn belangens, aan hen vertoogende dat zy zowiel als hy, wanner hy overwonnen wierd, zouden ondergaan, en dat zy dezen nieuwe overwinnaar, als een algemeene vyand, waar tegens men zich waapnen moest, aan moesten zien. Moses heeft van de Midianiten gesproken, als van een volk, dat aan den oever van de Rode Zee woonde, aan den ingang van 't gelukkig Arabien, maar men moetze niet onder de geenen smelten, die de nabuuren der Moabitens waaren. De verbintenis gemaakt zynde, beflooten de Bondgenooten hun vyanden door de tooverkunst te verderven, want zy volgden het gewoonlyk vooroordeel der heidenen, die geloofden, dat yder geslacht haar beschermgoden hadde, en dat men die door bezweering van hen kunde afscheuren, en hen door dit middel verplichten, om van zyde te veranderen. En om dit oogmerk te bereiken, zonden zy om Bileam op te zoeken, die zeer verre van daar in de stad van Pethor aan den oever van den Euphraat woonde. De uitvinder van de uitbreidung, die noch de geleegendheid, noch den naam van deze stad van Pethor kende, heeft daar belachgelyk een waarzegger van gemaakt. Bileam dan is een dubbelzinnig man, en van een genoegzaam twyfelachtig merktheeken, want hy gaat somtys voor een beroemt tooveraar by de afgodendienars, maar de anderen zien hem aan voor een Profeet, die door den Heiligen Geest ingeblaazen is, alhoewel hy een ondeugzaam man was. Inderdaad, Bileam ging met de afgoden niet te raade, maar de God Israëls en den naam van Jehova, die hy hem gaf, laet niet toe daar aan te twyffelen. En hy kende de manier om deze Opperste God te dienen, om dat hy zeven altaaren kwam op te rechten, ten einde om hem offerhanden aan te bieden. Eindelyk bood zich God hem aan, en geleidde dusdaanig zyn geest en tong, dat hy niet anders als zeegeningen voor het volk Israëls, in plaats van vervlokingen, die Balak vereischt had, konde uitspreken, en die de duivel hem onfeilbaar zoude voorgezegd hebben, by aldien hy zyn inblaazingen gevolggt had. Men beeldt zich niet als niet moeite in, dat zo een ondeugzaam man het werktyg van den Heiligen Geest kan zyn, en de Profeet van den leevendigen God, daarom is't dat het meeste gedeelte der uitleggers Bileam in de rey der tooveraars stellen, maar, de duivel konde in 't eerst de geboorte van den Messias niet voorzien noch voorzeggen, gelyk Bileam gedaan heeft, in die zo beroemde Godspraak. *Ik zie van verre als een Star.* Want de Jooden staan toe, dat deze Godspraak op den Messias ziet. En dat was zonder twyfel deze voorzegging in een der Boeken van Moses gesloten, die mede tot een grondflag van 't gelooft der Samaritaanen diende, die een Messias verwachtten. Wat belangen had den duivel om zo een lange tyd te voo-

ren de komst van den verlosser te voorzeggen, die de afgoden van 't heidendom moest omver werpen, en in 't geheelal, een heilzaame kennis verspreyen. Bileam een Goddelyke inblaazing willende ontneemen om dezelve aan den duivel te geven, maakt men van deze laatste een oneindige God, die alles voorziet, en met zeekerheid voorzegt, 't geen in het toekommende 't meest verborgen is. Wyders, moet men zich niet verwonderen, ter oorzake dat God het licht in 't verstand verspreit, zonder 't hert te reinigen. 't Is een vooroordeel dat de groote Mannen, die men voor 't hoofd van de Kerk ziet trekken, heilig moeten zyn. Maar, het vooroordeel is valsch. Want hoe veel Wyzen zyn in hun gedrag godloos geweest, en al zo wel flaaven van hun hertstochten, als van de waarheid, zich verlustigende in Gods Licht, en nochtans werken der duisternissen doende. Men moet zich dan niet verwonderen, wegens dat Bileam, met een bovennatuurlyke kennis begaft, niet naliet godloos en zondig te zyn.

Men poogt hem door geschenken te misleiden. Vers 16.

(2.) Bileam vond zich zeer vereert door het Gezantschap der Moabitens; want het zoude hem ten uitersten behaagt hebben hun verlangen te beantwoorden, byaldien God hem niet verboden had te vertrekken. Balak door deze weigering ontstoken, schikte de Vorsten van Moab tot hem met bevel van de gierigheid en hoogmoed van Bileam door het denkbeeld van eere en geschenken, welke hy aan zyn Hof ontfangen zoude, op te wekken. Men is genoodzaakt zich hier over de werking van God te verwonderen, die hem zyn vryheid ontnam. Want hy durfde en kunde zyds niet vertrekken, *wanneer zyds, zeide hy, Balak my zyn huis vol gouds gaf, zoude ik het bevel Gods niet kunnen schenden.* Dat is het merktheeken van den mensch, zich in te beelden, dat God in zyn hertstochten treed. Bileam vleidde zich, dat God zyn eerste wil zoude veranderen, ten einde om zyn gierigheid te voldoen; waarom hy met God raad pleegde. Hy bevatte zyn antwoord niet wel: want hy geloofde dat hy met de toestemming van de Godheid sprak, daar hy mede raad gepleegd had. Onderwyl stond God alleenlyk 't kwaad toe, zonder het zelve te volmachtigen. *Gy kunt gaan, zegt hy tegens Bileam, om dat gy zulks zo rverig verlangt; maar de verwarring zal op u wederkoomen, om dat gy, 't geen ik zeggen zal, niet zult kunnen doen.* Dusdaanig is 't dat men zich bedriegt, neemende de taal der hertstochten, voor die van de Godheid, en met God geen raad pleegende, als na de bedriegelyke en verleidende beweegingen van ons hart gehoor gegeven te hebben.

Zyn Ezel spreekt. Uitlegging van deze wonderdaad. v. 24.

(3.) Bileam vertrok. Maar een ezel vond zich veel wyzer als een Profeet, God opende den mond van dit dier, om dat het natuurlyker wyze niet spreken konde, en het noodzaaklyk was van nieuwe werktuigen voort te brengen, of dusdaanig die van den ezel te schikken, dat hy een menschelyke stem konde maaken; de wonderdaad was groot, en zedert

de Schepping des waerelds ongehoort. Philon de Jood heeft deze wonderdaad stilzwijgend overgeslaagen, het zy om de reeden dat hy daar aan twyffelde, het zy dat hy de ongeloovigen van zyn tyd wilde behaagen. Men moet niet bybrengen, dat een paard in een veldslag sprak, en dat zulks van de zoldaaten, die het zelve omringden, gehoort wierd, of dat een lam tegens Bochorides, Koning van Egypten, sprekkende, hem verscheide zaaken voorzeide. Die uitkomsten, welke het heidendom verschaft, kunnen niet als aan de geenen dienen, die tegens de ongeloovigen twistreedenen, ten einde om hun te doen gevoelen, dat hun voorzaaten de wonderdaad moegelyk gelooft hebben, en dat zy dat verhaal niet kunnen verwerpen, dewyl zy daer van diergelyken hebben. Men moet liever aanmerken, dat die geen, die het gebruik van 't woord aan den mensch, dezelve scheppende, gegeeven heeft, voor eenige oogenblikken, het zelve voordeel aan een dier heeft kunnen toestaan, om dat de verandering of de gesteltenis der werktuigen van hem afhangt. Het is veel moeijelyker te begrypen, hoedaanig God Bileam belette het volk Israels te vervloeken, in weerwil van zyn begeeren en teegen zyn eigen wil, die hy van die zyde gevoelde, als om te bevatten, hoedaanig de tong van een dier, zich op een zeekere wyze beweegt, welke bekwaam is om van punt tot punt een zaak uit te spreken, en de stem verstaanbaar te maaken.

Gezicht van een Engel, die hem teegenhoudt. Vers 32.

(4.) Bileam scheen niet verzet te zyn, wegens het spreeken van zyn ezel. Heeft hy die zo bekende verdichtzelen by de heidenen van Bacchus, geweeten, wiens ezel, die hem tot een Rypaard diende, gesproken had? De dichters door hun uitleggers onderschraagt, verhaalen dat, Helle in de zee gevallen zynde, welke zedert den naam van Helles-Pontus gevoert heeft, een ram haar broeder, wegens een zo groot en onvoorzien ongeluk, vertroostte, en dat een ezel, die mede sprak, aan Phryxus beval dezelve ram te offeren, die zyn droefheid verzacht had; maar, zonder te onderzoeken, of die verdichtzelen uit de geschiedenis van Bileam getrokken zyn, is 't altoos waar, dat deze uitkomst voor alde anderen gegaan is, welke de dichters zedert verhaalt hebben. Bileam was niet nieuwsgierig noch wys genoeg om vreemde verdichtzelen te kennen, die aan ons niet als door de Grieken, bekent zyn: daar is meer waarschynlykheid, dat hy geloofde, dat de ziel uit de lichaamen der menschen in die der beesten overgingen, en dat zy aldaar zomtyds hun eerste werkingen konden oeffenen. De meening van de ziel-verhuiizing van 't eene lichaam in 't andere, is veel ouder als Pythagoras, die dezelve van de Indiaanen ontfangen had: en dewyl zy in 't oosten verspreit was, zoude het niet te verwonderen zyn, dat Bileam, die daar woonde, daar van eenig zweemzel had; of veel eer was die Profeet, die zo meenigmaal de uitwerkzelen van het Godlyk vermoogen gevoelt had, dat zyn wil beteugelde, niet zo zeer door de wonderdaad verzet, welke hy aan de zelve oorzaak toeschreef. Dat is een zaak, waar toe men geen aandacht genoeg maakt; de wil des menschen is vry; maar die van Bileam was bepaalt om 't volk Israëls te vervloeken. Waarom deed hy dan zulks niet? Is het niet een veel groter wonderdaad van de wil eens menschen, als de tong van een beest te veranderen. Gevoelens in de ziel te baaren, welke zy niet heeft, waar te-

gens zy zichaankant en weerstaat, en zulks zonder denkaaveling door een inwendige werking te doen. Moet men om zulks uit te voeren geen God zy en is dat niet het allermoeijelykste van alle werklieden? Hy konde zich op de redenvoering van dit dier, wonderdaadig dezelve was, niet vergeeven, hy deneerde, en twistte tegens 't zelve. Een vrees uitwerkzel van het menschlyk verderf, dat voor allerwonderdaadigste uitwerkzelen van een Godlyk vermoogen niet zwigt, zelfs als het gevoel en men buiten gemeen getroffen is!

*Wat staat gy, Bileam, versteenigt van gemoed,
De stomm' onnoozelheid, onschuldig dus verwoed, (de
Wiens spraaklid door de kracht des Heemels werd ontwaard
En vergt u reeden af, van uw vermeetelheid;
Zie, wie hier voor u staat, die haare zaak bepleit,
En dreigt u met Gods wraak, tot straf van uwe zonde.*

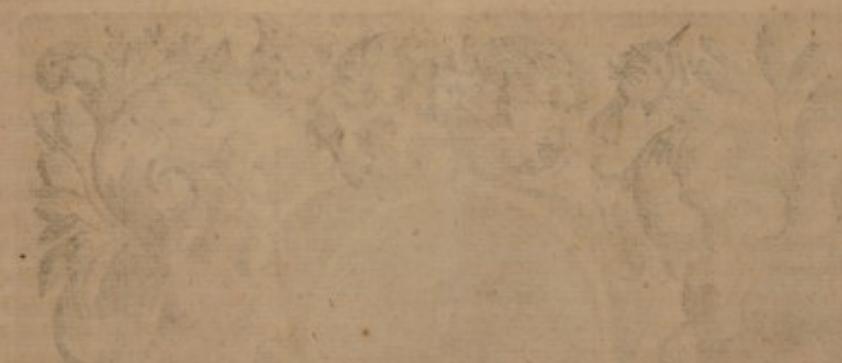
Men moet naer God luisteren, zelfs schoon hy ditzwakste zaaken van deze waereld verkiest, om de steken te verwarren. De redeneering der beesten, of de allergrofste raadgivingen moeten altoos meer als die der Wyzen en Propheeten gewaardeert werden, by al die zy meer met de wil Gods overeenkoomen. Bileam zag den Engel niet, die de beweegingen en de redenvoering van den ezel veroorzaakte, het zy elders zyn oogen wendde, of dat hy, met het oog van zyn reis bezig zynde, en de zwaarigheid, die hy daar in vond, niet dacht als om zyn ezel voort te doen gaan, het zy God hem voor eenig oogenblik het gezicht van den Engel ontrok; was 't noodzaaklyk dat de Godheid daar tusschen kwam, om hem die voorwerp 't geen hy noch niet begreepen, en denen voor hem ontdekt had, te openbaaren. Op het gezicht van dezen Engel, begreep hy zyn misdaad, hy zag wel dat hy de beweegingen van een vuile gierigheid voor de Goddelyke inblaazing gestelt had. Verblind en verschrikt zynde, klom hy af van de ezel, verneerde zich voor den Engel, en ontving zyn bestraffingen.

*Als zich de ziel vergaapt aan snoede gierigheid,
Ontziet zy dengd noch trouw, die zyhaar laagen leid,
En volgt het goudziek oog, daar 't doelt op ydelbeden,
Tot dat Gods sterke Hand, dat heilloos woeden moe,
't Beneevelt brein verlicht door's Heemels geesfel-roei,
En dwingt den gierigaard te keeren tot de Reeden.*

XXIII. H O O F D D E E L. Vers 1.

't Geweld, dat God zyn wil aandoet, om het vervloeken van Israël te beletten.

(5.) Hy liet evenwel niet na zyn weg te vervolgen, om dat God zulks hem alstoer waaragtig toestond. Van dat hy gekoomen was arbeidde hy om de vervloekingen, welke Balak verzocht, uit te voeren, hy stichtte altaaren, hy offerde offerhanden maar, in plaats van 't volk te vervloeken, zeegende hy 't zelve, om dat God zulks begeerde. De Vorsten van Moab, ontsteeken door te zien dat zy zo verre een Profeet hadden doen koomen, die zo verkeerdelyk hun oogmerk voldeed, knorden vergeefs. Bileam konde dit inwendig geweld nie weederstaan, dat hem dwong, in weerwil van ziel zelve ten voordeel der Israëlieten te spreken, en 't geen hem eindelyk verplichtte, hoe godloos hy was, van te wenschen, om in die Kerk te treeden en aldaar te sterven. *Dat ik de dood der rechtvaardigen sterf, en dat myn einde diergelyk als heur is de zy.*

N U M E R I.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XXIL AFBEELDING.

d'Onkuyfche Moabiet misleyd gantfch Israël,
Dat Moabs Afgod dient met ontucht wyn en spel,
Des Moses wrekt her leed, en doemt ten galg de grooten,
Terwyl het mindervolk werd door het zwaard vernield,
Een geil ontuchtig paar door Phineas onzielt,
En hi'els dolk tot wraka in Moabs hert geslooten.

UITLEGGING van de XXII. AFBEELDING.

Het volk trouwt de dochteren der Midianiten.

*O Onkuyſche Moabiet misleyd gantsch Israël,
Dat Moabs afgod dient met ontucht wyn en spel,
Des Moses wrekt het leed, en doemt ten galg de grooten,*

*Terwyl het minder volk werd door het zwaard vernield,
Een geil ontuchtig paar door Phineas ontsloot,
En Isr'els dolk tot wraak in Moabs hert gesloten.*

XXV. HOOFDDEEL. Vers 2.

(1.) **B**ileam volgde niet altyd de inblaazing van den Heiligen Geest, maar hy ondermengde zyn raadslaagen met die van God; en dewyl hy godloos was, waaren zyne raadslaagen geheel verderflik; hy wist dat al het voordeel van 't volk Israels, van de uitvoerlyke waarneming der wetten, welke God aan dezelve gegeeven had, afhing; daarom poogde hy 't zelve door den weg van ongereegeltheid te verderven. Alsoo waar is 't, dat men nimmer meer op den godloozen moet vertrouwen, want indien daar eenige oogenblikken zyn, waar in God hun driften bedwingt, en hun goede gedachten inboesemt, zo keeren zy echter vroeg of laat weerder tot hun uitbraakzel, en arbeiden aan de verwoesting van 't geloof en de godvruchtigheid: dus hervormt de duivel door heimelyke listigheden, 't geen hy gedwongen is voor eenige oogenblikken te verlaaten. Philon de Jood zegt, dat de Moabitens door Bileam aangeraaden, aan hun vrouwen vertoonden dat het voor heur sexe roemruchtig was, een vyantlyk geslacht te verwoesten, en dat het offer van de kuisheid, voor eenige oogenblikken verbrooken, de gooden aangehaam zoude zyn, en dat een zogewichtige dienst aan 't Vaderland gedaan, heur naam tot aan de nakoomelingschap zoude doen overgaan. De vrouwen van dese reedeneering gevoelig, trokken niet in twyffel om dezelve te volgen; want die met hoererye besmet waaren, gaaven 't voorbeeld, en die van deze onderscheiden waaren, volgden 't zelve na. Men stelde dierhalven leeger-tenten dicht by de Israelieten, en men noodigde hen ter maaltyd, ten dans, en tot de vrolykheid der Midianiten; de vereeniging geschiedde, en de ongeregeltheid wierd zo algemeen, dat daar meer als vier en twintig duyzend Israelieten in vervielen.

Israël bid haar valsche afgod Bahal-Peor aan. Vers 3.

(2.) De Vermaaken, die 't hart versachten, verzwakken 't geloof mede. De Afgod der Moabitens was Bahal-Peor, men heeft geloofst, dat dese valsche godheid Priapus was, waar van de geheimissen door naakte perzonen geviert wierden; en daarom is 't, dat God, die een dienst t'eenemaal tegen de beruchte bygeloovigheid der heidenenstrydende, wilde vestigen, verscheide instellingen gemaakt heeft om de naaktheid der Offerpriesters te bedekken, men kent egter deze afgod niet als door gislingen uit zyn naam getrokken. Peor was den naam van den afgod niet, maar een gebergte, dat aan deze valsche godheid toegeheiligt was, op welk men deze feesten vierde, en waar van Moses in de voorgaande Hoofddeelen gesproken heeft. Men ziet, nauwkeurig de heilige Geschiedenis-schryver volgende, dat de misdaad der Israelieten door de onreynigheid aanving, en door de afgodendienst eindigde. De Moabitische vrouwen wonnen 't hert van 't volk, en na het zelve door de ongeregeltheid verdurven te hebben, geleiden zy 't zelve aan den voet van haare altaaren.

Moses laat de Afgoden-dienaraars ophangen. Vers 4.

(3.) De misdaad was zo veel te ongerymder, om dat men niet konde onbewust zyn van de zeegeingen, welke Bileam in de tegenwoordigheid van een ongeloovig Koning uitgesproken hadde. De vreugde van deze Vorst moest leevendig zyn, ziente den goeden uitflag van zyn oogmerken, het geslacht in Gods neusaaten stinkende, van zyn bescherming verlaaten, en voor zyn grimmigheid blood gesteld. God beval dat de schuldigen, die zich ten getale van vier en twintig duizend vonden, gehangen wierden. Philon zegt dat de yverige Jonkheid, om dat dezelve haar kuisheid en het geloof tot God bewaart had, de waapenen opnam, en een slachting van alle de geenen, die zich beklekt hadden, deed; maar het is meer waarschynlyk, dat God, na dat de voornaamste Opperhoofden van de ongeregeltheid met de dood gestraft waaren, in 't vervolg eenige kastyding zond, die de anderen deed sterren, 't welk Moses ons genoegzaam inboesemd zeggende: dat de straffe gestremt wierd ter oorzaak van den yver van Phineas.

XXVI. HOOFDDEEL. Vers 8.

De yver van Phineas, die een onkuyſche doodslaat.

(4.) Dese Phineas neef van Aaron beyreedigde God door een daad, die te gelyk godvruchtig en stoutmoedig was. Een genaamt Zimri, aanmerklyk door zyn geboorte, en den rey, die hy in Israël hield, voegde zonder voor de wet, noch de verdrukking van 't volk, 't welk de zonde beweende, achtig te hebben, by de misdaad met een de hoogmoedigheid. Hy stelde zich met de dochter van een Midianitische Vorstin, in 't aansien van 't gantsche vergaaderde geslacht tentoon. Maar Phineas, die zulks zag, kon een zo openbaare beleediging, de wetten aangedaan, niet verdraagen, de zachtmoedigheid der Richters tot straffen der misdaadigen gestelt, beklaagende, en een brandende yver, waar van hy geen meester was, gevoelende, trad hy in de tent van dese onkuische, en doortak den man en de vrouw niet een stoot. De daad van Phineas was buitengemeen, want hy was een Prieester, aan wien het zelfs niet geoorlooft was een dooden aan te raaken, verre van daar ter plaatze een manslag te begaan. Hy was onder 't getal dier gecner niet, die God verkooren had om zyn volk te richten; hy deed de volmacht van die Overigheden daar niet tusschen koomen; hy beraadlaagde met hen niet, en wachtten niet af, dat een *weigering van het gerecht* hem recht gaf, om de hinderlaag tegens God gedaan, te wreken. In teegendeel volgde hy de beweegingen van zyn gramschap en ongestuime gefeltenis, en zonder zulks of het recht te overweegen; om welke reeden men nochtans verscheide middelen voorgeeft, om hem te rechtvaardigen. Men houd staande, by voorbeeld dat de oorzaak voor Moses bepleit was, en dat Zimri zulks daar niet na wilde luisteren, maar Zimri zoude dan dubbeld schuldig zyn, by aldien hy Moses gezegzt had, dat hy moede was onder zyn dwinglandy te leeuen, en onder het juk.

juk van een eenig mensch te buigen, die onder het voorwendzel van Godsdienst hen met meer strengheid handelde, als Pharao in Egypten gedaan had; maar, het blykt niet dat de zaak bepleit is, noch dat Moses, met het geweeten van Zimri verleegen, zich gedwongen vond aan zich zelve over te geven, en afte wyken, gelyk Josephus zegt. De bewegingen van Phineas waren schichtig, want hy hadde nauwlyks gevoelt, of hy vloog tot de uitvoering, welke zonder te volgen de manier van rechts-pleging van naer de verdediging van den misdaadige te huisteren, nochte de achtbaarheid van de Overigheid te doen tusschen koomen, geschiedde. Maar David zegt, dat de daad van Phineas hem van't gerecht toegeschreeven wierd: wat wil dan die Propheet zeggen? Hy verstandt dan dat God verklart heeft, dat dese beweging van yver rechtvaardig was, en dat hy 't zelve bewees, alhoewel hy naar 't oordeel der menschen strafbaar scheen. De daad van Phineas was dan goed, hy wrekte zynen God, die wreedlyk beleedigt was. Hy bevredigde zyn grimmigheid met twee Slacht-offers op te offeren, en stremde door die Offerhinde de geheele verwoesting van 't volk. Onderwylen moest men daar geen gevolg uittrekken, noch zyn voorbeeld na volgen, want een byzonder mensch heeft geen recht, om de beleediging aan de wetten gedaan te wreken, noch de misdaadige te dooden, en men voldoet heel dikmaals zyn haat onder voorwendzel van 't gemeene best. De Overigheid zoude dus haar rechten en gezag verliezen, en de steeden en staaten zouden wel haall een maatschappij van struikrovers werden, by aldien deze vryheid plaatshadde. Jesus Christus zelfs, wiens gezag het opperste was, vergenoegde zich den

geenen, uit te werpen, die zyn Tempel schonde en wier misdaad openbaar genoeg was, om een strenger kastyding waardig te zyn.

De Needelaag der Madianiten. Vers 17.

(5.) Men weet niet wat Bileam overkwam, en hy een lange tyd van de geschenken, welke Balak hem gedaan had, zich bediende. Zommigen hebben geloofd, dat zyn lyk op het slag-veld, na de needelaag der Madianiten gevonden is, en dat hy de si van zyn misdaaden droeg. Maar Moses zegt het niet en dierhalven is zulks mede onzeeker, 't geen men zonder gezag aanhaalt, dat daar niet een enig Israëliet in den slag, welke men de Madianiten liet verde, stierf. Deze ongelooijigen geloofden door de misdaad der Israëlieten naar de overwinning gaan, en zy wierden door dat volk overwonnen verlaagen. Het volk weegens hun misdaad ontroen en door het verlies van zo veel jonge zoldaaten, bekwaam om 't zelve in de veldslaagen te dienen, laertig geworden, durfde niet meer denken om veldslaagen te leeveren, nochte om nieuwe wünschen doen, als wanneer God, Moab ter zyde laatende aan Moses beval op de Madianiten aan te doen vallen, en zich over de beleidiging, welke hy ontfangen had, door de onreinigheid en de afgodery, waarin zy 't volk gefleept hadden, te wreken. De veldslag wierd geleevet en Madian verlaagen. He waarachtig middel om de verlossing van een vyand, die ons drukt, te verkrygen, is dezelve van God door zyn boetvaardigheid te verzoeken. De misdaad en de onbillijkheid voor eenige oogenblikken nut zynde, baaren vroeg of laat het verlies en de verwoesting dier geenen, die dezelve begaan.

UITLEGGING van de XXIII. AFBEELDING.

Moses ziet het Land Canaan van den kruin eens bergs.

Eer Moses, Gods Propheet, legt 't lastig leeven af,
Geest by aan Josua zyn staats gezag en staaf,
En ziet 't Land Canaan ten berg af in't verschieten,

Waarna hem d' Eng'len rey't verborgen graf bereid
d' Aards Engel Michaël Gods Heilig recht bepleit,
En 's duivels list bestrijd om 't lichaam te genieten.

XXXII. HOOFDDEEL. Vers 49.

(1) **M**oses honderd en twintig jaaren oud zynde, begreep lichtelyk, dat zyn dood niet verre afconde zyn. Wyders de vermoeijing van een lange en zwaare reis, en de bezigheden van een zwaarwichtige bedienig hadde hem afgematt, maar God gaf hem voor zyn sterven de vertrosting van 't land Canaan te zien. De Jordaan is met een lange keeten van zeer hoogverheeve bergen bezoomt, Moses klom op den kruin van die, welke men Nebo noemt, en ondekte van daar de vruchtbare vlakte van Jericho, en die wyde uitgetrektheid van het land, dat het volk Israëls ging overwinnen. Men heeft in deze omstandigheid van Moses leeven een denkbeeld van de huishouding van de wet gevonden. Inderdaad Moses deed het volk Israëls de verschriklykheid van 't juk, waar onder 't zelve in Egypten geboogen had, gevoelen. Hy leide 't zelve dwars door de angstvallige woestynen, tot aan den zoom van 't land Canaan, zonder daar in te treeden, en liet die Eer aan Josua; dusdaag ondekte de wet den menschen de ydelheid der zonden, en de noodzaaklykheid van het juk des duivels af te schudden, het zelve geleide hen aan den voet van Sinaï, alwaar zy niet als vervloekingen hoorden, die hen deeden

zidderen. Maar Jesus Christus is de Josua, die de mensen in den heemel geleid.

XXXIII. HOOFDDEEL. Vers 1.

Hy geeft zyn Zeegening aan 't volk.

(2.) Moses deed voor het sterven drie wiken; eerstelyk beschreef hy de wet, en stelde de zelve in handen der Offerpriesters; men moet de zelve alle zeven Jaaren leezen; 't welk de gemeenmenschen niet beletten om in de voorschriften, tot hun gebruik geschikt, zich te oeffenen, by aldien Moses deze omstandigheid verzweegen heeft, is zulks niet ter oorzaak om dat daar onder de Joden weinig menschen waaren die leezen konden, maar om dat dezelve niet verdiende verhaalt te werden. Moses deed boven dien aan 't gantsche volk een gezang leeren, 't welk hy van God ontfangen had. Eindelyk vergaaderde hy al de stammen, ten einde om aldier zyn reekening te gheven; dewyl hy aldaar de hoedanigheid van Koning aanneemt, overweeg men niet te zeggen, dat hy daarom 't gezag had, de bediening vervuld heeft. Maar, by aldien Moses aan 't volk wetten gegeven, en 't zelve den ty van veertig Jaaren heeft geleid, heeft hy veel eer zulk als Propheet, als in hoedanigheid van Koning gedaan. Het uitdrukkel van Deuteronomium is zinbeeldig

14-11100-1

Д Е С Т А Т И І

Г.

DEUTRONOMIUM.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XXIII. AFBEELDING.

Eer Moes, Gods Profeet, legt 't laffig leeuen af,
Geeft hy aan Josua zyn staats gezag en staf,
En ziet Land Canaan ten berg af in 't verfchieten,
Waar na hem d'Eng'len rey't verborzen graf bereid
d'Aards Engel Michael Gods Heilig recht bepleit,
En 's duivels lift bestryd om 't lichaam te genieten.

en beteekent alleenlyk dat hy de eerste onder de Heiligen was. Daar was niet meer overig, als aan dit volk een Opperhoofd na te laten, dat daar van ontbloot stond te worden, en 't welk door dat gebrek in een gemeene staat zonder Opperhoofd, of in wreede verdeelingen weegens het Staatsbezier kunde vervallen. Moses altoos yver-zuchtig voor 't gemeenebest had gantsch geen inzigt voor 't belangen van zyn geslacht; want in plaats van een zyner naakoomelingen aan 't hoofd des volks te plaatzen, en aan hem al 't gezag, 't welk hy bezeeten had, te vertrouwen, stelde hy het Staatsbezier in de handen van Josua.

XXXIV. HOOFDDEEL. Vers. 6.

Zyn dood, zyn begraavenis en graf.

(3.) Eindelyk stierf Moses op den berg van Nebo, alwaar hy verdween. Josephus verhaalt, dat al 't volk, 't geen van 't verlies, 't welk het zelve onderging, verwittigt was, een schrikkelijk geschreeuw en mare zuchten uitgalmde, dat men hem volgde, als hy 't veld verliet, tot dat hy met de hand een teeken deed, dat het tyd was om stil te staan, ten einde om alleen te gaan, daar God hem riep. Eleazar en Josua verzelden hem, tot op den berg, en in het oogenblik, dat zy hem teeder omhelsden, nam hem een wolk ten Heimmel; onderwylen *stierf by, bevreesd, of het volk niet wel mocht gelooven, dat God hem weggenomen had, of dat by ter oorzaak van zyn deugd tot God gegaan was.* De Joodsche geschiedenis-schryver heeft geloofd Moses Eer aan te doen, met hem door een wolk te laten wegnehmen, maar, ter zelve tyd schryfd hy hem een onnute zedigheid toe; men zoude verkeerdelyk deze omstandigheid verborgen hebben; en wylde de heilige Geschiedenis-schryver van Enoch en Elias gezegd hebben, dat zy ten heimmel opgenomen zyn geweest, was daar gantsch geen gevaar van Moses in dezelve rey te stellen. By aldien enige Oudvaders, gelyk de heilige Ambrosius en de heilige Jeronimus, geloofd hebben, dat Moses niet gestorven, maar ten heimmel opgevaren was, om dat men de plaats van zyn begraavenis niet heeft kunnen ontdekken, en om dat hy met Elias op den berg Tabor verscheen, is het getal dier Oudvaders niet groot, en men moet toestaan, dat zy zich van de heilige Text op een zeer licht voorwendzel afgesondert hebben. Waarom toch aan Moses dood getwyffelt, dewylde Schrift zulks zegt? deze uitkomst is alle menschen gemeen, en de godvruchtigheid bevryd daar de Heiligen niet van. Men heeft in 't Heidendom van alle helden, die daar verscheenen zyn geweest, Goden gemaakt; men heeft altaaren op hun graaven opgerecht, die beenderen en dat stof, welke de gevoelige teekenen van hun zwakheid en hun onvermoogen waaren, zyn in dierbaarre gedenkteeken verandert, welke men met zorge bewaart, en gevuldelyk aangebeeden heeft. God voorzag dat het volk Israëls, alhoewel een God alleen gewent zynde te dienen, niet na zoude laten Moses in zyn graf aan te bidden, by aldien men 't zelve de kennis van zyn dood niet benam. Het had dezelve zaak voor Aaron gedaan, om dat hy zo veel deel in de wonderdaaden, die daar gedaan waaren, gehad hebbende, het zelve gevaar van afgodendienst op hem zag. Dusdaanig stierf dan de geleider van 't volk Israëls. Philon verzeekert, dat Moses zyn dood voorzag had, en dat hy dezelve in zyn Schriften als een zaak, die reeds geschied was, gevoegd had; maar, ik twyffel niet, dat deze Propheet niet een heime-

lyk voorgevoelen van zyn dood gehad heeft, en dat God hem daarvan niet verwittigt heeft, om dat hy op den berg ging, om zich voor de oogen van 't volk weg te maaken, en zyn leeven tot zyn afzondering te verlaaten, doch het is niet waarschynlyk, dat hy zulks in zyn Schriften ingesloten heeft, alvorens de zaak gebeurde. Men leeft hedendaags in Deuteronomium dat *Moses stierf;* maar, dat is eene van die toevogzelen, welkem men Josua of aanymand der heilige Schryvers, die hem in plaats gevolgt zyn, moet toeschryven. En de twaalf laatste vaarsen van Deuteronomium zyn onwederleglyk van een vreemde hand, waar van zommigen ter zelvetyd de luister verminderen, welke de anderen aldaar boven maaten verheffen. Men vind hem onbekwaam en weinig kundig in den Godsdienst, om dat hy in den ouderdom van tachtig jaaren schynt God niet te kennen, en hem zyn Naam vraagt; men voegt daar by, dat hy zelfs niet wist, dat de Godheid onzichtbaar was, om dat hy zyn Weezendheid wilde zien, eindelyk hy had den raad van Jethro in de allerlichtste zaaken van de waareld van nooden, hy begreep niet, dat hy onder 't gewicht van zyn bediening ging buigen, by aldien hy alleen Rechter van 't volk bleef. Ten andere zyde is daar niets heiligs in 't Heidendom, noch iets goeds in haar wetten, 't welk niet uit Moses getrokken is, by aldien men daar van de Lofreedenaaers geloofd; zulks is de zaak van alle zyden beleidigen. Moses kende de God Israëls, om dat hy niet alleenlyk tot de belofte van de verlossing gelooft toegevoegd had, maar, om dat hy zig als de bediende van haar vervulling aanzag. By aldien hy verzoegt *God te zien,* moet men zich niet inbeelden, dat hy geloofde, dat God stoffelyk en taastelyk was, gelyk de lichaamen zyn. Maar hy wilde eenig gevoelig zinnebeeld van de Godheid hebben, welk hem van zyn bescherming, en van zyn tegenwoordigheid, en van de Godlykheid van zyn beroeping verzeekerde; zyn onvermoeitheid in 't volk te rechten was een uitwerkzel van een yver voor de gerechtigheid, welke hem zyn rust en leeven deed oofferen, veel eer als dat van een groote onweetendheid. Van de andere zyde is het jaloerschheid weegens een valsche Eer, met Moses in alle de Heidenische Afgoden te hervormen. De Afgoden-dienaaers hebben verscheide zaaken van de Mosaïsche Godsdienst ontleent, maar zy hebben oordeel genoeg gehad, om voor zich byzondere goden en wetten te maaken. Men moet zich dan niet inbeelden, dat Jupiter met zyn hoornen, Saturnus, Mars, Vulcanus en Priapus zelvs zo veel vermomde Mosefles zyn, daar zyn zeekere kenteeken van den Godsdienst aan alle menschen gemeen, zo dat men niet verwondert moet zyn, dezelve by alle geslachten te zien; men geloofd verkeerdelyk, dat het eene, die van het anderen gevoort, en naer hun plechtigheden geschikt hebben, maar yder heeft uit zyn eigen oorsprong zyn goden, helden, offerhanden en plechtigheden getrokken, en het Joodsche geslacht is mogelyk uit alle geslachten, dat geslacht, 't welk men 't minst naagebootst heeft, om dat het zelve weinig bekent was, en de vreemdelingen by naer gantsch geen handel met het zelve dreeven. Moses wierd door den dienst der Engelen begraaven. De heilige Juda zegt, dat een van hen verplicht was tegens den duivel te stryden, ter oorzaak van 't lichaam van dezen Wetgeever; dat is te zeggen, Michaël wilde het lichaam van Moses voor de Opperhoofden van 't volk Israëls verbergen, en de duivel wilde het zelve voor 't gezicht van 't volk bloed stellen, ten einde op dat het zelve dat

aanbad ; het welke het zelve in een groote afgode-
ry , in weerwil der zorgen van den Engel en God ,
zoude geworpen hebben. Zeekere Arabieren , waar
van de heilige Epiphanes spreekt , lieten niet na Mo-
ses aan te bidden , om dat God tot hem gezegd had ,
dat hy de God van Pharaao zoude zyn. En eenige
Munniken der laatste Eeuwen hebben zich vermee-
ten zyn graf en zyn lichaam door behulpmiddel der
schaapen , welke in die plaats weidden , en die van daar
welriekend wederkeerden , gevonden te hebben ,
het verdichtsel is gevoelig , en die Munniken hadde-
n een oogmerk om zich onder de schaduw
van een aaloud en kostelyk overblyfsel , maar baar-
blyklyk valsch , te verryken. Zy beleidigen het

oogwit Gods , die wilde , dat deze grafiteede als
onbekent bleef. Men moest schaamrood werde-
dewyl men voor zig een aandacht maakt , om de be-
deren der Martelaaren te kuschen , hun oude do-
gewaarden te heiligen , of hun lyken uit de grabis-
ten te haalen , om dezelve voor de eerbewyzi-
der leevenden blood te stellen. Welk een gevaar
daar in het overblyfsel van Moses , die heilige
verheerlykten man , aan te bidden ? onderwylen vro-
God , dat men het doen zal , da neemt alle nooda-
kelyke voorzorgen om te beletten , dat een erke-
nend volk van hun Verlosser , een uitmuntende We-
geever , en een der grootste van alle de Prophe-
ten , het voorwerp van hun aanbidding niet maakt

UITLEGGING van de XXIV. AFBEELDING.

Josua zend Verspieders naér Jericho.

*De schrand're Rachab bergt godvruchtig d' Israëliet
Die't Land van Canaan en Jericho verspiet ,
By naare nacht gedaald ten maut af naér beneeden ,*

*Daar't wáater des Jordaaens voor d' Ark stremt in haar valle
En baant weerzyds den weg voor Isr'els Leegerstoet ,
Die zes paar steenen stelt. Men heeft het volk besneeden.*

II. HOOFDDEEL. Vers. 6.

(1.) Josua , het bevel over 't leeger Israëls aange-
noomen hebbende , besloot over den Jordaan
te trekken , en Jericho , een der Landpaalsteden
van Canaan , aan te tasten. De verspieders , die hy
uitzond , traaden in Jericho , en naamen hun ver-
blyfplaats by eene ontuchtige , genaamt Rachab. De
Jooden , vreezende dat daar een schande op het geslacht
weegens het gedrag deser twee Israëlieten , die het
huis van een ongeregeld verkooren , weder neér
mocht daalen , zeggen , dat zy zich van haar tien
Jaaren had beginnen ten toon te stellen , en dat zy
dat ontuchtig ambacht , gedurende den tyd van veertig
jaaren , terwyl de Israëlieten in de woestynen ge-
dwaalt hadden , geoefend had , en dat zy alstoer ,
vyftig jaaren bereikt hebbende , begon uit haar dwaa-
lingen te herkoomen. Zommige Christenen hebben
de Jooden nagevolgt , en onderschraagen dat deze
vrouw herberg hield , zonder zich voor haar gästen
ten toon te stellen. Men moet liever zeggen , dat
deze verspieders , met een gevaarlyke bezending be-
laaden , by deze vrouw een verzeekerde schuilplaats
zochten , veel eer als het middel om een snoede drift
te voldoen.

Rachab verbergt en beschermt hen. Vers. 15.

(2.) De Koning van Jericho , die de nabuurschap
van een vyandlyk leeger verplichtte op zyn hoedde
te zyn , wierd van de komst deser verspieders ver-
wittigt , en gaf bevel om hen te doen vasthouden.
Het gevaar was groot ; maar Rachab trok hen van daar
door een loogen , zy hield staande tegens haar mede
Vaderlanders , dat de verspieders , die zy nochtans
boven in 't huis verborgen hield , op den avond uit
de Stad gegaan waaren ; het was zo veel te gemak-
lyker om hen te vervolgen , om dat zy wederom
over den Jordaan moesten trekken , om in hun Lee-
gerplaats weder te keeren. De Amptenaars toogen
deze verspieders zeer ver na , die achter hen in de
Stad waaren. Rachab onderricht , van 't geen God voor
zyn volk gedaan had , geloofde dat daar een zeekere
Goddelyke zaak in stak. Zy zag de overwinning van
haar Vaderland alsoen naér by zynde en onuitvlucht-
bare uitkomst ; en niet meer als om haar belangens

denkende , deed zy de Israëlieten belooven , dat
haar huis zouden beschermen , als zy in Jericho zo-
den treeden. Men konde haar geen genade weig-
ren , welke zy zo rechtvaardig verdient had , zy ve-
zochten alleenlyk aan deze ontuchtige , dat zy een
roode snoer aan haar huis zoude vasthechten , o-
't zelve van alle anderen te onderscheiden. Josua
hield deze belofte als Jericho ingenomen wierd
en 't geslacht van Rachab wierd alleen , onder een
gemeene verwoesting , beschermt. En niet tegen-
staande haar voorleede ohtuchtigheden , trouwde
zy met Salmon ; om welke reden de naam van de
ze onkuische in 't Geflachregister van Jesus Christus
aan de vrouwlyke zyde gevonden word. Dit
Geflachregister doorgaond hebben , zeggen d' Rachab
niet meer als veertien jaaren bereikte , wan-
neer zy trouwde , en dat zy zeer vroeg in
ongereegelt leeven getreeden was , onder het gedoe
van een moeder of moeje , welke veel ondeugend
als zy was. Maar zulks komt met de denkbelden
welke de Schriftuur ons geeft , niet overeen. We
deze vrouw had alreeds zeer veel ervarendheid. Tu-
zaaken zyn in deze uitkomst wonderbaar ; d'ene
het merkteken van deze vrouw , welke God voor
andere perzonen van de Stad stelt , en de andere
haar loogen , welke niet belet , dat zy door 't geloof
niet gerechtvaardigt wierd , en dat de Heilige
Geest haar niet gepreezen heeft. Het is tucht
voor de menschen , door hun rechtvaardigheid
geblaazen , en die zich boven hun evennaasten verhe-
fen , te leeren dat ontuchtige vrouwen , hen in 't Ry
der Heemelen voorgaan ; onderwylen heeft Jesu
Christus zulks gezegd : De uitkomst heeft zyn woord
bekrachtigt ; de zondaresse van 't Euangeliuum , vor
aan zyn voeten genade , terwyl de Phariseer , slo-
nende op zyn eigen rechtvaardigheid , verlooren ging.
Datzelfde zaak geschiedde in 't Oude Testament ,
Rachab wierd boven veel menschen gestelt , die
veel deugdzamer als zy geloofden te zyn , en
zelve geloove niet hadden. Men heeft dierhalve
gepoogt den loogen van Rachab te rechtvaardigen.
De Heilige Augustinus verzachtze , om dat deze di-
stige loogen , het leeven van twee persoonen , b
waarde , en Rachab noch niet in Gods Verbond
treeden zynde , door onweetendheid zondigde. H
geen voor de Israëlieten , die naauwkeurig de re-
gels van hun plicht kenden , strafbaar was , wierd

een afgodische vrouw, welke van den Wet onkundig was, toegelaaten; maar, het is zeekerder de werkingen van de genade en de zwakheden vah't schepzel te onderscheiden. Rachab deed twee zaaken, zy loog, en zy geloofde; haar loogen was strafbaar, en haar geloove was by God aangenaam, die haar zulks beloonde. Het was niet, dat zy tegens de waarheid spreekende gerechtvaardigt wierd, maar om dat zy een krachtig denkbeeld van de Godheid hadde, zyn werken met verwondering bespiegelde, en niet meer aan 't vermoogen van dien God twyffelde, die haar vreemt was, en om dat zy de beloften omhelsden, welke de verspieders zonder twyffel haar bezorgt hadden, haar te ontdekken, om dat zy haar zo manmoedig in hun belangens en Godsdienst zagen treeden. Deze vrouw verbeeldde de Kerk der heidenen natuurlyk aan alle valsche goden ten toon gefelt, die de menschelyke inbeelding gebaart had. De verspieders waaren gelyk als de verkondigers van 't Euangelium naer de geslachten gezonden, om dezelve de wonderen, welke Jesus Christus gedaan had, te verhaalen, en waar van een gedeelte alreeds onder hen verspreit was. De Koning van Jericho is den duivel, die al zyn krachten ingespannen heeft, om die geenen onder te brengen, die in alle plaatzen den goeden reuk van 't Euangelium verspreidden: en de rode snoer verbeelde het bloed van Jesus Christus, die een klein getal van uitverkoorenen van de verdoemenis en de dood bevryd.

III. H O O F D D E E L . Vers. 17.

Hy trekt over den Jordaan, wiens waateren zich van een scheidēn.

(3.) De verspieders wedergekeert zynde, moedigen het volk Israëls aan tot het overmeesteren van Canaän, hen onderrichtende, dat die Reusen, waar mede men hen verschrikt had, zwakke mensen gelyk anderen, en half verwonnen waaren. Josua, zich van deze gesteltenis bedienende, deed het Leeger tot aan den oever van den Jordaan voorttrekken; men zag daar een aanmerkelyke verandering, want de wolk, welche geduurende de bediening van Moses voor het volk getoogen was, om het zelve tot een geleide te strekken, verdween. Men wierd alstoer verplicht de Ark, die God als een draagbaar zinnebeeld van zyn tegenwoordigheid gegeeven had, voor te laaten gaan. Maar op dat het volk niet zoude gelooven, dat hy Josua verlaaten had, deed hy in zyn voordeel een wonderdaad, welke naer by die van Moses, die droog voets door de Roode Zee getrokken was, naderde. Alles tot de voorttocht geschikt zynde, beval Josua de Priesters, van de Ark op hun schouderen te laden. Het gelykt, dat het de waereldlyke niet toekomt, beveelen aan de Priesters te geven, wiens bediening geestelyk is, maar Moses, die geen Priester was, had mede de dienst van God, in tegenwoordigheid van Aaron geschikt: Josua, Opperhoofd van 't volk, kende dezelve zaak voor Eleazar doen. De Vorsten hadden oorsproncklyk meer gezag in de Kerk, als men hun in 't gevolg der tyden gegeeven heeft. De Ark trok voort, en kwam aan den oever van den Jordaan, die over zyn zoom heen stroomde. Inderdaad, het was alstoer den tyd van den Oogst, waar in den vloed gemeenlyk overvloet. De Priesters, vol vertrouwen op Gods beloften, volgden hun beroeping, en stelden den voet in 't waater, verzeekert, dat het zelve aanstands zoude wyken; inderdaad, het gebeurde ook zo,

want daar maakte zich een drooge doortocht op hun schreeden; en naer de evenreedentheid dat de Ark in den leiding van den vloed trad, scheidden zich die waateren van een; die van omhoog waaren opgehouden, en konden niet meer afvloeyen, het zy dezelve zich op het nabuuriq Land tot aan Adam ontslaften, het zy de heilige Geschiedenis-schryver niet te zeggen, dat zy tot aan de stad Adam weder opklommen, heeft willen betecken, dat God heur in een groote verafgeleegendheid staande hield, en dat de plaats van de doortocht zeer breed was, ten einde op dat het volk de minste verschrikking niet gevoelde; en 't geen om laag vloeide ging zich schichtig in de doode Zee werpen. Het volk volgde met de Ark, en trok mede door; geduurende dat dezelve in't midden van de Rivier was.

IV. H O O F D D E E L . Vers 5.

Men recht een gedenkteeken op, ter gedachtenis van dezen doortocht.

(4.) en (5.) De ondankbaarheid was het groot gebrek van 't volk Israëls; Josua wilde dezelve voorkoomen. En deed een gedenkteeken van steenen oprechten, ten einde om dat, byaldien de mensen eenmaal mochten zwygen, de steenen zouden spreken, en deze wonderdaad aan de verafgelegenste nakoomelingschap verkondigen.

Een afgezondene van yder Stām wierd verplicht een steen uit den boezem van de Rivier, ter plaatse daar het volk doorgetrokken was, te neemen, en dezelve op den oever te plaatzen, ten einde, op dat geen eene dier Stammen mocht weezen, die zich van erkentenis geloofden ontslaagen te zyn, en die op de anderen de misflag van haar ondankbaarheid wierpen. Josua wilde dat men een gelyk getal stenen in den stroom van den Jordaan zoude stellen, op dat daar een dubbeld gedenkteeken van deze wonderdaad zoude zyn. De heilige Geschiedenis-schryver merkt aan, dat deze steene noch in den stroom van den Jordaan gezien wierden, tot op den dag, en men befluit daar uit, dat Josua de uitvinder van 't boek niet is, 't welk zyn naam draagt. Want als hy't al weinig tyds voor zyn dood zaamengestelt had, zoude dit klein getal van jaaren, geduurende welke hy't volk richtte, niet volstrekken, om dit gedenkteeken te verworsten, by aldien dit byvoegzel het eenigste was, welk zich in de geschiedenis van Josua laat vinden, zoude men kunnen zeggen, dat het zelve van de kant in de Text overgegaan was, gelyk zulks duizendmaalen geschied is. Maar, dewyl men daar het *Boek der Rechten of Rechteren aanhaalt*, 't welk niet openbaar konde geweest zyn, als een lange tyd daar na, en dat men aldaar de uitvoering der Danniten teegen de Stad Laïs verhaalt, welke niet geschied is, als na de dood van Josua, is daar zeer veel waarschynlykheid, dat hy die Gedenk-schriften, zelfs niet opgestelt heeft; maar een zeer aaloude Schryver heeft dezelve te zaamen gebracht, dewyl zy in de geschiedenis der Koningen zyn aangehaalt. De Heilige Jeronimus zegt, dat het gedenkteeken van steenen, dat Jofua opgerecht had, in zyn tyd noch in weezen was, en dat zyn vriendin Paula dezelve in Guilgal gezien had. Inderdaad, daar leegerde Josua, na dat hy door de Jordaan getrokken was. En deze plaats wierd beroemt, om dat men daar het derde Pascha, zedert den optocht uit Egypten vierde, en al de kinderen, die inde Woestyn gebooren waaren, besneed. Men

zoude zulks gedurende de ongemakken van den reis niet hebben kunnen verrichten. En het volk alleen zynde, en zwervende in de Woestynen, had niet noodig dit merkteken te voeren, om het zelve van andere geslachten te onderscheiden.

UITLEGGING van de XXV. AFBEELDING.

Gods Zoon verschynt aan Josua.

*Daar Josua Gods Zoon in't Leegerveld ontmoet,
Valt by dien Heemelvorst van's Heeren heir te voet,
En stormt op Jericho met d' Ark en Krygstrompetten,*

*Wiens neérgestortte muur den doortogt geeft aan't zwaard,
Dat niemand als het huis van Rachab 't leeven spaart;
Doch Achan werd gedood om diefstal naér Gods Wetten.*

VII. H O O F D D E E L . Vers 10.

(1.) **H**et volk Israëls, door de Jordaan getrokken zynde, zag dat het ophiel van Manna te reegenen, om dat men in de vruchtbare vlakten van Jericho een genoegzaame groote overvloed van Graan vond. De eerste plaats, welke men in 't intreeden van 't beloofde Land moet aantaften, was Jericho. Deze stad was drie kleine mylen van den Jordaan geleegen, in 't midden van een vermakelyke vlakte met Palm en welriekende Boomen, die een uitmuntende Balzem droegen, overschaduwt. Josua, de oogen op deze stad werpende, ontdeke een man, wiens gedaante hem verschrikte. Want, hy voerde het zwaard in de hand, en scheen hem als vyand te bestrijden, byaldien hy zich niet deede kennen. Maar zyn verbaaftheit verdubbelde, als hy ervaarde dat het een Engel was. Inderdaad, de Engel verklaarde zich *Opperhoofd der Veldleegers van den Eeuwigen te zyn*. Die geenen die in de Heilige geschiedenis bewyzen van aanbidding der Engelen zoeken, houden staande dat hier een van die gelukzaalige Geesten was: Maar, men moet aannemen, dat het hoofdschrift van *Opperhoofd der veldleegers van den Eeuwigen*, Jefus Christus is, die zich menigmaal aan de Vaders van 't Oude Testament vertoonde, om hun een denkbeeld van zyn toekommende vleeschwerding te geeven. In deze word dit Opperhoofd onmiddelyk *Jehova d'Eeuwige* genaamt, welke de naam van de Opperste Godheid is. Deze Jehova is die geen, die Jericho in handen van Josua leeverde. 't Welk met de magt der Engelen niet overeenkomt, die in den Hemel besloten gantfch geen gezag hebben over de bestieringen van de waereld. Eindelyk dit Opperhoofd Heiligde door zyn tegenwoordigheid de nabuurigheid van Jericho, gelyk hy de aanleggende plaats van het brandend Braambosch geheiligd had. Om welke reden, Josua zyn schoenen uittrok, gelyk Mozes gedaan had. 't Welk vertoont, dat het dezelve God is, die zich bevestigde, en met deze twee Opperhoofden van 't Aaloud Israël sprak. Een beroemt Uitlegger onder de Jooden, genaamt Mozes de Gironne, komt hier met de Christenen overeen. Want hy zegt, dat dit Opperhoofd van den Veldleegers van den Eeuwige, *het Opperhoofd van al de Engelen was, of het aangezicht van d'Eeuwige*; zinspeelende, op 't geen God aan Mozes beloofd had. *Myn aangezicht zal voor u in Canaan gaan, en ik zal u rust geven.* Exodus 33: Vers. 14.

*Het inneemen van Jericho, haar muuren storten
op 't geluid der Bazuinen neder.*

Dit Opperhoofd der Veldleegers van den Eeuwigen, beval Josua zyn schoenen uit te trekken, om dat de plaats Heilig was, en daas uit heeft men be-

flooten, dat Guigal een dezer Heilige plaatzen was, welke God voor anderen gestelt had, en dat de duivel, die daar over nayverig was, niet naliet al zyn krachten in te spannen, om dezelve door grove afgoderyen te bezoeleden. Om welke reden de Profeet Hosea tot de Jooden uitriep, gaat niet in *Guigal*, zy hebben aan de ossen geoffert, en hun Altaren zyn, gelyk als hooppen op de voornen. De Heilige Jeronimus voegt daar by, dat de afgodery der bewoners van die plaats zo grof was, dat zy van de ossen hun afgoden gemaakt hadden, waar aan zy offerden, in plaats van die dieren aan de goden op te offeren. Maar, de Heilige Jeronimus heeft zich misleid; want de afgodisten van Guigal baarden de ossen niet aan; maar, zy offerden ze op, en de Profeet Hosea breid de bovenmaate van hun afgodery uit, door het getal van hun offerhanden, en Altaren, die zy voor de valsche goden opgericht hadden. Wyders, men schryft den duivel te veel nayver toe, want daar is hem weinig aan geleegen, dat God in zeekere plaatzen aangebeden word, ten opzichte, dat hy zyn Altaren in een andere heeft. Eindelyk maakt de tegenwoordigheid Gods een plaat eerwaardig, en deze voor by gaande tegenwoordigheid, laat de minste indruk in het zand en stof na, welke het aanzien en de eerbied der mensche zoude kunnen tot zich trekken. Josua verneederde zich, en bad den geen aan, met wien hy sprak, die hem beval Jericho aan te tasten, en beteekende de manier op welke 't zelve ingenomen moet werden, deze zaak scheen bezwaarlyk; want die Stad was versterkt, met menschen en strydbare soldaten bevolkt, aan hun hoofd een wakker Koning hebbende, de muuren waaren vast, en de poorten zeer nauwkeurig bewaart, zedert Israël door den Jordaan getrokken was. Men had noch rammen noch krygsgereetschappen, om een doortocht voor zich te openen, men vond een nieuw middel om steden in te neemen; 't welk besting in den Ark zes daagen rondom de Stad te leiden, zeven Priesters trokken voor de zelve, op Kromhoorns blaazende, gedurende 't welke al het volk een Godsdienstige flûte vertoogde. Deze plechtigheid, gedurende zes dagen vernieuwt geweest zynde, deed men dezelve tot zevendaal, op den zevenden dag, en op het oogenblik, als de zevende ommegang geschiedde, en als de Priesters een veel hooger toon blaasden, erkende het volk op dit teeken, dat het tyd was vreugde galmen uit te boezemen, als of het zelve gefreeden en den veldslag gewonnen had. De bewoners van Jericho moesten met verachting een zo nieuw en wonderling Oorlogs gedrag aanzien, men tastte hun waffen niet aan. Men rechtte geen ladders op teegens hun muuren, het Leeger, in plaats van te stryden, trok langzaam op 't geluid der speeltuigen voort; de tocht begon allen morgen, zonder eenig lastig

J O S U A.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XXIV. AFBEELDING.

De schrand'ye Rachab bergt godvruchtig d'Israëliet
Die't Land van Canaan en Jericho verpiet,
By naare nacht gedaald ten muur of naér beneeden,

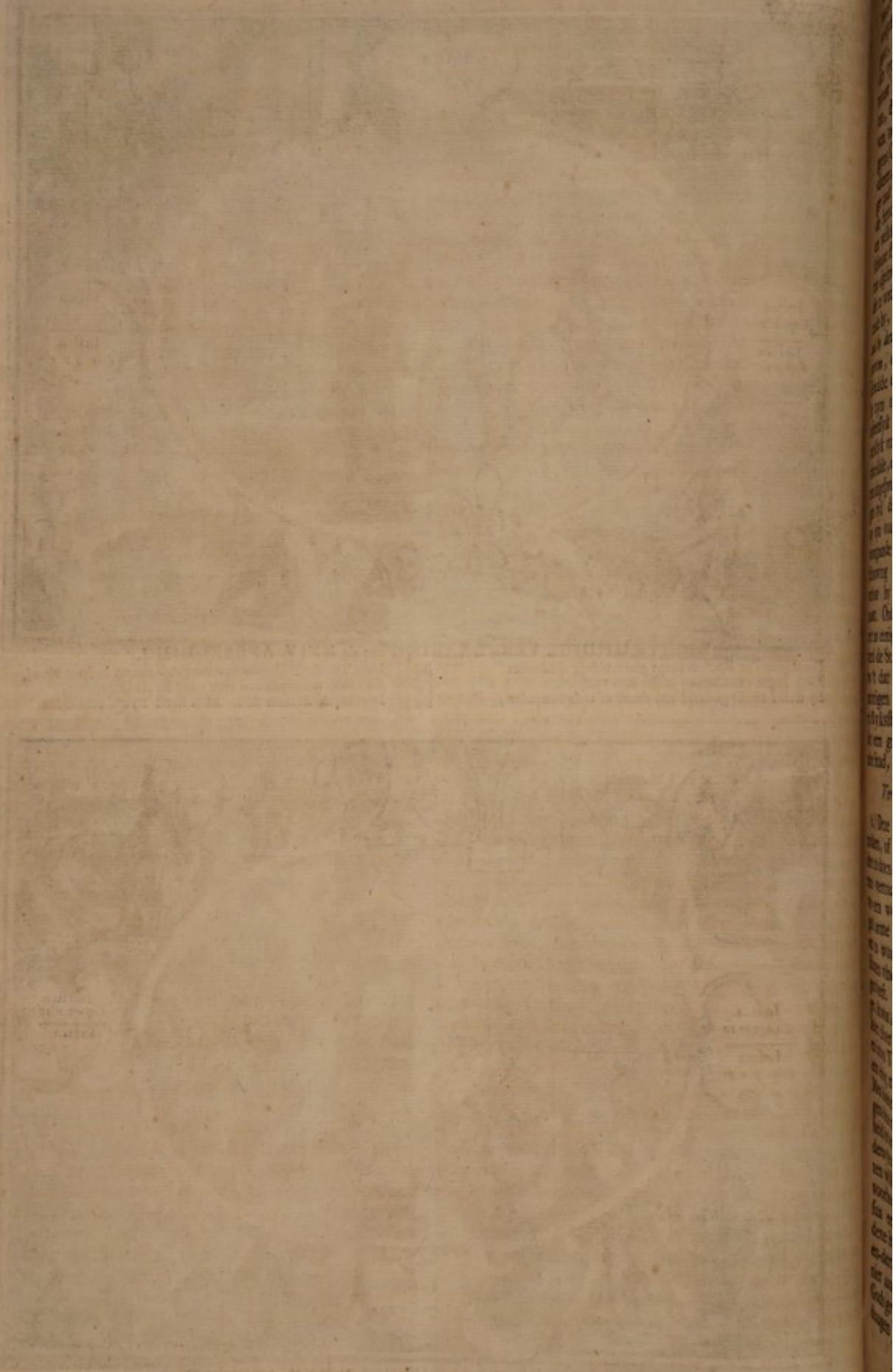
Daar 't water des Jordaan voor d'Ark stremt in haar vloed,
En baant weerryds den weg voor Isr'els Legerfloot,
Diezes paar steenen stelt. Men heeft 't volk befaeeden.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XXV. AFBEELDING.

Daar Josua Gods Zoon in't Legerveld ontmoet,
Valt hy dien Heemelvorst van's Heeren heire te voet,
En stormt op Jericho met d'Ark en Krygs-trompetten,

Wiens neergetorte muur den doortogt geeft aan 't zwaard,
Dat niemand als het huis van Rachab 't leeven spaert;
Doch Achan werd gedood om dieftal naér God's Wetten.

uitwerkzel voort te brengen. Maar de verbaaftheid moet veel groter zyn, als men bevond, dat het veldgeschreeuw den grondslag der muuren ondergroef, welke nederstortende een vrye intreeede voor den vyand overlieten. Op het gezicht van een zo nieuw schouwspel zakte de dapperheid der zoldaaten, de schrik beving het volk, en 't liet zich zelen zonder wederstand slachten. Josua deed volgens Gods beveelen, liet alle bewoonders, zelfs de dieren, nedermaaken, en verbod zyn benden eenige zaak van den roof te bewaren, uit vreeze dat de beroovingen van een zeer ryke stad de weelde en wellust mochten baaren. Jericho die groote en schoone stad wierd dan niet alleenlyk tot den grond toe afgebrooken, maar Josua vervloekte den geen, die ze weder zoude opbouwen. *By aldien iemand, zeide hy, onderneemt deze Stad weder te herbouwen, zal by dezelve op zyn eerstgebooren gronden, en de poorten; op zyn laastgeboornen stellen,* en de zaak geschiedde daar na, gelyk hy gezegt had. Hiël, 't zy hy zyn naam door het herbouwen van deze Stad onsterflyk wilde maaken, 't zy hy aldaar een aanklyk voordeel vond, 't zy eindelyk, dat hy zich inbeeldde, dat een vervloeking, voor vyf honderd jaren uitgesproken, geen kracht meer had, besloot langen tyd daar na Jericho te herbouwen, waarop zyn ondste zoon aanstonds stierf, en altoos voortgaande, met in weerwil van deze waarschouwing van den Heemel voort te bouwen verloor hy mede zyn jongste Zoon, Segub genaamt. Onderwylen liet Jericho, geheel verwoest niet na eenige rei met de anderen te behouden, zy wierd de Stad der Palmboomen genaamt; en aldaar was 't dat Ehud, de verlosser van Israël Eglon dien machtigen Koning van Moab doodsfloeg, die aldaar zyn Ryksstoel geplaatst had. Herodes heeft daar zedert een grootsch Paleis gesticht, en 't was in die selve Stad, daar Zacheus Jesus Christus ontving.

Verneedering van Josua. Vers 10.

(2.) Deze eerste overwinning was nauwlyks voltoekken, of men maakte een ontwerp om een andere te doen. Maar de gierigheid van een byzonder man vertraagde de loop van de overwinning, het was een wonderens waardige zaak, dat een groot getal arme zoldaaten, van alle zaaken ontbloot, ten zo wonderbaar getal van goederen, huisraad en chatten vindende, zich de minste buit niet toegeeigent heeft. Een mensch alleen onteerde het Leege, dit was Achan, deze had eenmanteltje, vyftig zikkelen zilver en een klomp gouds weggenomen, en in zyn Tent verborgen; dat was de misflag van eenig mensch, hoewel dezelve verborgen was. Men konde noch het volk van gedoogzaamheid wegen deze misdaad, noch de Overigheid van nalaatigheid in het niet straffen des zelve beschuldigen. Onderwylen God, een veel dieper eerbied voor zyn Wetten willende inboezemen, besloot het volk door een voorbeeldelyke kastyding te verneederen. Want Josua een kleine Stad Hay aantastende, wierden deze beleegeraars geslaagen, en daar sneuvelden zeshundert mannen in de wanordre. Het verlies was niet aanmerklyk, maar, het volstrekte om aan Josua Gods grimmigheid te doen gevoelen. De volkeren braagen gemeenlyk de onrechtvaardigheid der Ko-

ningen; maar hier bedroefde zich 't Opperhoofd van Israël, verzuchtte, en verneederde zich voor het misdryf en 't ongeluk van 't volk. Josua verscheurde zyn kleederen, en hy bestrooide zyn hoofd met stof, ten einde om zyn verneedering of zyn droefheid te beteeken: eindelyk Josua stortte zeer bittere klachten.

Achan tegens 't verbod gerooft hebbende, werpt men 't lot, om hem te ontdekken. Vers 21.

(3.) God hefste Josua op, en verwittigde hem, terwyl hy hem vertroostte, dat daar een schender van 't Verbod onder 't volk was, die weggenomen moet werden, alvoorens hem zyn gunst te betoonen. Hoedaanig konde men de schuldige ontdekken? Men deed alle de stammen naderen, en die welke God aangreep besloot den misdaadigen. De Joden zeggen, dat men van voor de Ark de Stammen, Geslachten, en byzonderen liet voorby trekken, welke wonderdaadig die staande hield, die gestraft moet werden, of wel, dat de steen van het Borstschild van den Hoogenpriester, waar op den naam van de beklekte Stam geschreeven was, verduisterde; maar, deze ontdekking geschiedde veel eer door 't lot; want dit wierp men op de twaalf Stammen; als wanneer den Stam beteekent was, deed men alle de Geslachten van deze Stam 't lot trekken, en gevuldelyk de perzonen van dit Geslacht. Achan zag het lot op de Stam van Juda vallen, zonder zich te verzetten; en het lot ging achtereenvolgens in 't geflach van Zara over; deze tweede uitkomst moest hem treffen, en alle hoop beneemen van zyn misdaad te bedekken; onderwylen wachtte hy tot het het lot op hem viel. Achan is de beeldenis der zondaren. De kastydingen moogen vry de eene op de anderen volgen, en aan den misdaadigen doen kennen, dat hy 't is, die door de Goddelijke wraak vervolgt word, hy vleid zich altyd met onstrafbaarheid, tot dat eindelyk de dood hem wegrukt, of dat men tot hem, als Nathan tot David, uitroept: *gy zyt het, die het schaap van den arme gerooft hebt.*

Men ontdekt den geen, die 't genomen heeft. Vers 21.

(4.) Als toen met verwarring en schaamte overdekt zynde, bekende hy door de schoonheid van een treflyke mantel door de Chaldeërs geestig geweeven, en van zeekere zomme gelds, welke hy zich toegeeigent had, getroffen geweest te zyn. Josua zond om deze verborgen roof in de tent van Achan op te graaven, om de verschrikking van 't volk door 't gezicht der voorwerpen op te wekken, en 't zelve groter afkeer van de gierigheid in te boezemen.

Hy word gesteegnigt. Vers 25.

(5.) Men zegt dat het volk, verre van wederwaardigheid tegens Achan te betuigen, Josua hoogmoedig afvroeg, of hy een gedeelte van den Raad om zo een geringe zaak wilden doen ombrengen; maar, die giffing is niet waarschynlyk: want het volk waapende zich aanstonds niet steenen, waar mede het zelve de strafbaaren steenigde. En de kinderen van Achan waaren van 't getal der gestraften.

UITLEGGING van de XXVI. AFBEELDING.

De Koning Ai word opgehangen.

*De galgboom is het graf voor Ais Vorst bereid,
En Josua te snoed van Gibeon misleid;
Doch God slaat's vyands heir door storm en haagelvlaagen,*

*En't woedend Oorlogs zwaard, terwyl de Zon en Maan,
Ten dienst van Josua noch op noch onder gaan,
En't vlugtend Vorstendom moet smaad en doodstraf draagen.*

VIII. HOOFDDEEL. Vers 29.

(1.) **V**an het oogenblik dat de zonde door de straf van den misdaadige geboet was, gaf God zyn bescherming aan 't volk, dat dezelve verlooren had, weeder, en door dit middel verkreeg het zelve nieuwe overwinningen; men moest voor alle zaaken de verfmaatheid herstellen, welke men voor Ai, een Stad min aanmerkelyk als Jericho, geleeden had, en welke meer weerstand geboden had. Josua verkoor dartig duizend mannen, en leidde hen in een hinderlaag, om dezelve te misleiden. De list zoude zeer grof geweest zyn, by aldien dartig duizend mannen voortgetrokken waaren, om zich achter de Stad te stellen: want een zo talryk vliegend Leeger kan niet verborgen zyn. Het gerucht van hun optocht zoude wel haast van Bethel tot Ai, welke Stad haar naabuurige en Bondgenoot was, verspreid geweest zyn, en daar zoude zelfs eenige teegenzegging in de heilige Geschiedenis zyn, welke niet meer als vyf duizend mannen tusschen Ai en Bethel geplaatst, reekent. Maar Josua deed dartig duizend mannen de waapenen aangrypen, en van deze dartig duizend schikte hy daar yyfduizend af, die zyn voorneemen, zonder ontdekt te zyn, uitvoerden. Josua toog dan met een klein lichaam van Leegerbenden in een vlakte dicht by de Stad; maar de Koning van Ai verachtte een vyand, die hy alreeds verblaagden had, hy trok met de zelve vreugdegalm uit, als of de overwinning alreeds bevochten was. En het volk volgde hem als tot een zegenpraal na; want de hoop en moed verdubbelde, als men Josua zag vluchten. Men sloot van dicht by de vluchtelingen, zonder hen echter aan te tasten, of veel kwaad toe te brengen. Als het volk van Ai zich in 't veld en de woeftyn van Bethaven, die zich tot daar toe uitsprekte, verspreit had, rechtte Josua een Schild op, 't welk hy boven aan zyn Hellebaard vastgehecht had, op dat men 't zelve van verre kunde zien. Op dit veldteeken van God ingestelt, kwaamen de zoldaaten uit de hinderlaage, en trokken in een verlaate Stad, waarin niet als vrouwen en kinderen overgebleeven waaren, zy deden al 't geen zy daar vonden door de scherpste des zwaardsvallen, en staaken de huizen in brand; de ontsteltenis dier geenen, die nergens om dachten, als om deze vyand te vervolgen, was zeer groot, hun Stad in brand ziende, en dat Josua zich in 't omwenden hen 't hoofd bood, en tusschen zyn Leeger en den geenen infloot, die, na het vuur in de Stad ontstoken te hebben, daar uitgetrokken om hun overwinning te voltrekken. Zy konden, aan welke zyde zy zich keerden, niet ontkomen, en de Koning van Ai zelf wierd leevendig in deze wanordre gevangen; dit was een nieuw ongeval voor hem; want in plaats dat die van Jericho in den stryd mooglyk met het zwaard in de vuist gesneuveld was, wierd deze opgehangen.

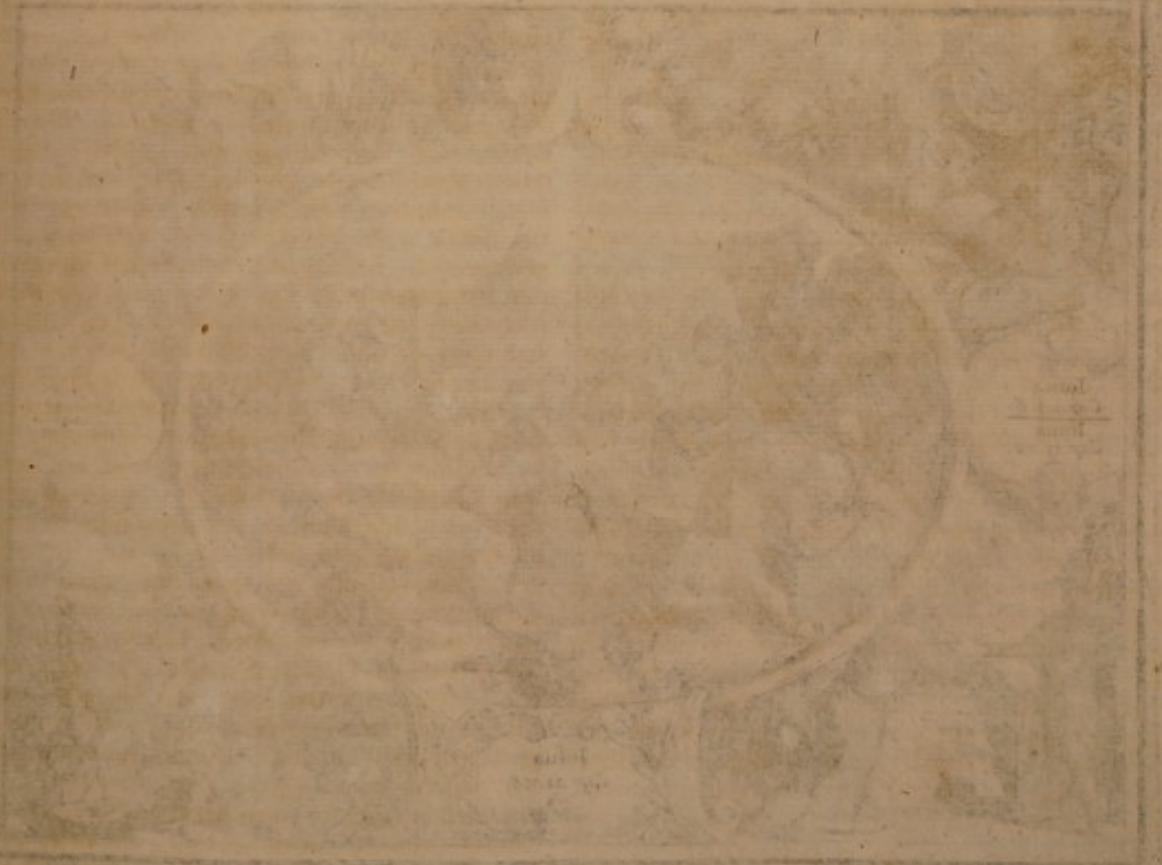
IX. HOOFDDEEL. Vers. 3.

Liffigheid der Gibeoniten,

(2.) De vrucht van deze overwinningen, in wel-

ke men niemand spaarde, verschrikte Gibeon niet weinig, zynde een groote volkryke Stad, van welke drie andere Steden afhingen. Het was mooglyk een vrye Stad, om dat Josua nergens van haar Koning spreekt. Zy geloofden dat men den geen, die men niet overwinnen konde, bedriegen moest, zy zonden afgezanten in 't veld der Israëlieten, om met hen in een verbond te treeden; zy ondermengden het bedrog met het vertrouwen; want zy bekleedden hun Afgezanten met oude kleederen en afgedraagen schoenen, en gaaven hen droog brood, ten einde om Josua veel lichter te verzecken, dat de roem van zyn Naam, en het gerucht van zyn overwinningen tot onder hen, in een verafgeleegen Land gevloogen was. Het is wonderbaar en aanmerklyk, dat Josua een zo nabuurige vryen Stad van zyf Leegerveld niet kende; want, alhoewel daar drie dagen reizens van Gilgal tot aan Gibeon, in een gemeene optocht waaren, volstrekte onderwylen een nacht voor die Opperbevelhebber, als daer gehandelt wierd, om die plaats by te springen, en de Koning van Jerusalem, die dezelve belegerde, te verschrikken; maar het is noch meer te verwonderen, dat Josua, gewend zynde met God in alle openbare uitkomsten raad te pleegen, zyn handeling met de Gibeoniten, zonder zulks te doen, geflooten heeft. Men bedriegt zich by naér altyd, als men zich op zyneigen verlichtingen, onafhangijc van die van God, vertrouwt; want de ervarentheid deed wel haasthet misdryf zien, 't geen men begaan had, en men trok op de grenzen van de Gibeoniten, maar men zag, dat zy een gedeelte van Canaan bewoonden. Het volk murmurerde tegens die Opperhoofden, die 't Verbond gemaakt hadden; men vertoonde dat Josua niet verplicht was, een eed te houden, die op een valsche reeden, en teegen de Wet van God, welke beval de Canaanieten te verdelgen, gedaan was. Maar Josua verdroeg het murmureren der Israëlieten geduldig, die moeijlyk waaren, dat men hen den roof en 't bezit dier Steden ontnam, en dat hy de Gibeoniten alshun Bondgenooten aanzende, niet alleen hun leeven en Steden van 't verbod bescherme, maar, van het oogenblik, dat hy hen door de nabuurige Koningen aangetast zag, tot hun bystand vloog. God stelde zyn zeegelaan deze daad van Josua, die de Godsdienst van den eed verdedigde, en strafte mede het geen daar ongeregeerd in het gedrag van die volkeren was, hen tot slaven, van geslacht tot geslacht, waater-draagers, en houthouwers, tendienst van God maakende. Men kan 't geen Josua hier deed, niet verdoemen, zoodder tegens de Heilige Schriftuur te getuigen, die 't zelve pryst, en ons leert, dat Saul een langen tyd daar na de onderhandeling met de Gibeoniten aangevangen, geschonden hebbende, des weegen strenglyk gestraft wierd. Men zegt verwaand, dat de eed niet verplichtte; om dat daar *bedrog* in de zaak schuilde; maar, dat de achting, die men voor den Naam Gods had, verplichtte de Gibeoniten te sparren. De onderscheiding is al te fyn: by aldien den eed van geen waarde geweest was, zoude Josua op het

I O S U V

J O S U A.

Rom. de Hooge. Inventor et Fecit.

I. Lelindius excudit cum Privilegio.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XXV. AFBEELDING.

De Galg-boom is het Graf voor Ais Vorst bereid;
En Josua te snoed van Gibeon misleid:
Doch God slaat 's vyands heit door storm en haagel-vlaagen,

En 't woedend Oorlogs zwaard, terwyl de Zon en Maan,
Ten dienst van Josua noch op noch onder gaan,
En 't vlugtend' Vorstendom moet snaad en doodstraf dragen.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XXVI. AFBEELDING.

De Grootvorst Josua, verwinnaar door Gods hand,
Dankt God voor Israël, en deelt des vyands land,
Gelyk den wapentroef aan yder Stam by looten;

(15) Men fliecht aan den Jordaan een prachtig hoog Altaar,
Dit wekt den Broederwrok, en dreigt een Staats-gevaar,
Tot dat de reeden sielt de blinde twifl-genooten.

het murmureeren van 't volk agetreeden hebben; 't welk verzocht, dat men de zelve als tegen haar belangen strydig, zoude breeken, en God zoude dezelve door voorbeeldelyke kaftydingen niet bekrachtigen. De Gibeoniten hadden eenig ongelyk; maar de list was in den grond door de aangeleegense van alle beweegredenen ingeboezemt, dat is de begeerte om hun goederen en leeven te beschermen. Josua zondigde meer als zy met zyn eed te verhaasten, hy konde tyd verzocht hebben, hy moest, eer hy de beveelen Gods schond, met hem te raade gegaan hebben, het was gemaklyk Afgezon denen te zenden met die der Gibeoniten, om hun Plaatzen te bezichtigen: zyn eed was gewillig, hy was dan verplicht dezelve te houden, en de straf van zyn onvoorzichtigheid te draagen, een onderhandeling naerkoomende, welke tegens de belangens van zyn Geslacht zo strydig was.

X. HOOFDDEEL. Vers. 12.

De Zon staat stil.

(3.) De handel der Gibeoniten ontstak hun nabuuren. Vyf Koningen maakten een krachtige verbintenis. Adonizedek, Koning van Jerusalem, stelde sich aan 't hoofd der Bondgenooten om Gibeon in bezit te neemen, op het bericht dat Josua daar van iad, stelde hy zich in 't veld, en deed zo een snelle voorttocht, dat de Bondgenooten ontzet zynde hem te zien naderen, den moed verlooren; de veldag geschiedde en eindigde door de vlucht: en de luchtelingen vonden een vyand in de lucht, die niet afwachten. Een Propheet zegt, dat zy *op den glans der schichten van den Eeuwige, en op den veerschyf der blikzemen van zyn billebaard voortrokken*. Hab. 3: v. 12. Dat is te zeggen, dat de ucht zich ontstak, dat daar geduurige blikzemen waren, en een geweldig onweer gezien wierd. Het een aldaar het schriklykste was, waaren de haagelenen, van een buitengemeene zwaartte, die met eweld op die verwarde Benden neder vallende, de reenen doodden die de scherpte des zwaards der fraëlieten ontkoomen waaren. De Heidenen hebben an zeekere reegens gesprooken, daar de steenen uit en Heemel nedervielen; en verscheide Uitleggers hebben zich ingebeeld, dat de overwinning van Josua door een diergelyke wonderdaad voltrokken geveest is; maar, men spreekt hier niet als van een eer groote en zwaarweegende haagel, welke een buitengemeene koude in 't midden van de lucht had tunnen gemaakt hebben, 't welk niet zonder voorbeeld is. Men had de Zon noch de Maan nooit zien staan; Josua die zag dat dit gestarnte aan 't ondergaan was, en dat de duisternisse, over de aarde verpreit, de geheele nederlaag der vyanden zoude beletten, durfde van God een ongehoorde wonderdaad verzoeken, dat de Zon en Maan hun loop louden vertraagen, en God stond zulke wonderen op zyn verzoek toe. De Joden, die, weegens de mister van Moses nayvrig, vinden dat deze wonderuchtiger was den Hemel als de Zee te gebieden, en de beweeging van de Zon als die der Waateren te veranderen, zeggen dat de dichtkundige uitdrukking van Josua alleenlyk beteekent, dat hy de nederlaag der vyf Koningen zo haastig voltrok, dat het cheen, als of de Zon stil gestaan had. Eenige Christenen Uitleggers hebben deze inbeelding der Rabbynen aangenomen; maar, men kan de Heilige Text niet leezen, zonder dezelve te verwerpen; want,

men ziet daar *God, die op de stem van een mensch gehoorzaamt*, dat is te zeggen, dat hy aan Josua een zekere groote zaak toestond, en tot zyn voordeel uitvoerde; onderwylen was het niet buitengemeen, dat een Leeger in een dag geslaagen en nederge maakt is. Ondertusschen verbeeld men Josua, die tot de Zon en de Maan spreekt, *Zon sta stil in Gibeon, en gy Maan in Ajalon*. Hoe kan men die woorden van een schichtige overwinning uitleggen? Heeft men ooit een voorbeeld van een diergelyke dichtkundige uitdrukking gezien? Eindelyk, de Geschiedenisfchryver verzeekert dat de Zon en de Maan omtrent den tyd van een gantschen dag stil stonden, en dat aldaar *de langste aller dagen was*. De Jood sche of Christene Uitleggers, die niet erkennen wil len, dat de Zon stil gestaan heeft, zyn verplicht te zeggen, dat God alle de zoldaaten van Josua's Leeger buitengemeen versterkte, op dat zy niet onder den arbeid van een zo grooten dag mochten nederstorten. De wonderdaad geschiedde niet in de Zon, maar, in de menschen; of wel, men verzeekert, dat God een zeeker nieuw verschynsel schiep, om die nacht te verlichten, of dat de Zon, alreeds volgens den richtsnoer van zyn gewoonlyke loop ondergegaan, zyn stralen op een wolk schoot, welke gedurende eenige tyd een groot licht verspreidde, zulks is toestaan, dat daar een wonderdaad was. Maar, van het oogenblik dat men een wonderdaad toestaat, waarom dan niet die geene goed gekeurt, welke klaarlyk in de Heilige Geschiedenis uitgedrukt is? waarom zich andere ingebeeld, ten einde om de geene, welke waarachtig is, te wederleggen? Want valt het mede niet also licht aan God de Zon te doen stil staan, als een buitengewone kracht aan alle de zoldaaten van een Leeger mede te deelen, of een nieuw verschynsel te scheppen? Men moet dan gelooven 't geen Josua zegt, dat de Zon stil stond. De heidenen hadden de bovenmaatige langte van den dag, waar in Gibeon bystand geboden wierd, moeten aangemerkt hebben; maar het is niet te verwonderen, dat niet eene voetstap daar van in hun geschiedenis overgebleeven is, dewyl Josua voor den Trojaanschen Oorlog leefde, en de Historische gedenkschriften der heidenen niet veel verder weder opklimmen. Byaldien de Heilige Paulus deze wonderdaad stilzygend voorby gegaan heeft, spreekt de Propheet Habakuk daar van, en de Uitvinder van den Prediker cap 46:5, waar van de getuigenis moogelyk aangehaalt is, om dat daar van een Historische daad gehandelt word, heeft deze uitkomst verhaalt. De jeloerschheid der Joden tegens Josua is niet reede lyk, het volgt daar niet uit dat Josua boven Moses zy, ter oorzaak om dat God een zonderlinge wonderdaad gedaan heeft. God verandert zyn genaden, en Moses had tot zyn dienst andere voordeelen genoeg boven Josua, om hem dit teeken van Gods bescherming niet te benyden. Origenes zegt, dat wy die Gibeoniten, vrienden van Jesus zyn, die, terwyl hy een groot getal van geslachten laat omkoomen, ons beschermt. De vyanden verbinden zich, en doen den geenen den Oorlog aan, die in 't verbond van Jesus Christus treeden; maar, alhoewel zy houtdraagers, en van een flegten en verachtyken staan zyn, laat hy niet nahun bystand te bieden. Hy zegepraalt van de waereld, de zonde, de dood, den duivel, en onze hertstochten. De waereld was in haar vermindering, als Jesus Christus kwam; maar die Zon van gerechtigheid gaat niet onder, hy ver traagt den val en 't einde van 't heelal, op dat het getal der uitverkoorenen vervult zy, en hy

volkoomtelyk van zyn vyanden mag zegepraalen.

De Koningen in een hol gevangen. Vers 22.

(4.) De verbonde Koningen, die met hun Lee-gers gevlycht waaren, geloofden de dood te ontvluchten, zich in een hol verschuilende, zy wierden daar ontdekt en tot de weederkomst van't Lee-

ger, 't welk de vluchtelingen naavolgde, ingesloten,

Met voeten getreden en opgehangen. Vers 24.

(5.) Als toen deed Josua hen uit hun Schuilplaats haalen, stelde hen voor 't aangezicht van al het volk ten toon, beval dat men hen den voet op den nek zou zetten, en liet deze vyf Koningen vervolgyk ophangen.

UITLEGGING van de XXVII. AFBEELDING.

Veel Koningen door Josua verslaagen.

*De Grootvorst Josua, verwinnaar door Gods hand,
Dankt God voor Israël, en deelt des vyands land,
Gelyk den waapenroof aan yder Stam by looten;*

XI. HOOFDDEEL. Vers 1.

(1.) **H**Et gerucht der overwinningen van Josua verschrikte al de Koningen, die aan de Noordzyde woonden. Jabin verscheen aan hun hoofd, om dat hy veel machtiger als d' anderen was. Hy regeerde te Hazer, een Stad, welke haar naam aan de naburige Landen gaf, in welke Jonathan, een der Machabeers, van zyn Benden verlaaten, niet naliet teegens den vyand stant te houden, en een roemruchtige overwinning op de Veldheeren van Demetrius te behaalen. Daar was zedert die tyd een Koning te Samaria, daar voegde zich een groot getal van volkeren en Vorsten by Jabin, wiens belang was de Ifraëlieten, die zich vaardig maakten, om op hen neér te storten, teegen te houden; zy maakten een ontzachlyk lichaam, en kwaamen Josua den veldflag aanbieden, die alle deze Koningen versloeg, en zich van hun Steeden verzeekerde, niet als Hazer alleen in d' assche gelegt hebbende.

XIII. HOOFDDEEL. Vers 8.

De verdeeling van't land Canaan.

(2.) Naeen gedeelte van Canaan onder zig gebracht te hebben, was daar een omvraag hoe men't zelve verdeelen zoude; want die verdeelingen vallen moeylyk. De twaalf Stammen Ifraëls hadde 't zelve recht op een land, dat over al niet evengelyk vruchtbaar was; daar waaren woestynen, daar waaren meer talyker, veel grooter, beeter geleegen, en deftiger gebouwde Steeden in zeekere plaatzen, als in de anderen. Hoedaanig was hier een rechtmaatige vergelyking der invloedingen van de lucht, en van een Landschap, dat men by naer niet kende, te maaken; de evengelykheid zelfs is een oorsprong van moeijelykheden voor die geenen, die het onderscheid en de voortocht beminnen; en wie is die onder een volk, die zulks niet bemint? Onderwylen maakte Josua een verdeeling, waar mede men vergenoegt scheen. Het land Canaan strekte zich uit van den vloed van Egypten tot aan den Liban, en van de zee tot aan den waater-kolk van Arnon. David gaf aan dit beloofde Land meer uitgestrektheid, dewyl hy de Syriërs versloeg, bezitting in Damas stelde, en over den Euphraat trok; maar men moet het zelve in de paalen besluiten, welke 't Land ten tyde van Josua hadde. Dit Landschap was zeer volkryk, en floot in zig een groot getal steeden, welke by naer alle heur byzondere Koningen hadden. Het was veel langer als breed; want men rekende zeven dagen reizens van den vloed van Egypten, tot aan den oorsprong van den Jordaan, in plaats, dat het gemak-

*Men sticht aan den Jordaan een prachtig hoog Altaar,
Dit wekt den broederwrok en dreigt een staatsgevaar,
Tot dat de reeden stilt de blinde twistgenooten.*

lyk viel het zelve in drie daagen dwars door te trekken. De Jordaan liep midden door dit land; het welke den handel licht en gemaklyk maakte, het was door meenigvuldige kleine Riviertjes besproeit, welke haar vruchtbaarheid toevoegden. Het zoude onnut zyn, hier de verdeeling van yder Stam te vertoogen; het is genoeg de gewichtige omstandigheden aan te merken: men wees aan de Stam van Levi geen zeekere gedeelte van 't land Canaan toe, alwaar zy al haar Geslachten konden verzaamelen; maar de Leviten bezaten Steeden, welke in alle de Stammen verftrooit waaren: by voorbeeld, Hebron, waar van David zyn Hoofdstad maakte, den tyd van zeer veel jaaren, was eene der Steeden, die de Leviten in den Stam van Juda toebehoorden. Gibeon, zo beroemt door de arglistigheid van haar inwoonders, wierd een Stad der Leviten in de Stam van Benjamin. Ten tweeden, verzochten twee Stammen, die van Ruben en Gad, en de halve Stam van Manasse de Beemden en Steeden, die van de andere zyde van den Jordaan waaren tot haer deel; om dat zy vette weiden zaagen, waar van zy grote inkomsten verhoopten. d' Andere Stammen engenden zich toe, 't geen aan deze zyde van de Jordaan was. Men stelde zich zes Steden om tot een schuilplaats den geenen te dienen, die by toeval of onweetend een neerlag deden. De naamen deser Steeden waaren genoegzaam bekent, de weegen, die daar naer toe leidden, moesten geëffent en moe-nigmaal herstelt worden; daar waaren in al de kruisweegen geschriften, om den weg van de Vrystad aan te wyzen, op dat men zich daar in niet mocht misleiden. De doodslaager vluchte derwaarts, om 't Gerecht, dat hem vervolgde, te ontkommen. Als dan was hy in een volkoome zeekerheid. De dood van den Hoogenpriester gaf hem de vryheid weder, om in zyn Land en Geslacht weder te keeren, om te beteeken, dat Jezus Christus, de Hoogenpriester ons door zyn dood niet alleenlyk van de begane zonden door onweetendheid, maar, van alle de geenen, die ons de regeering van den duivel en de dood onderworpen maakt, zoude verlossen.

Men moet een vierde zaak weegens de verdeeling aanmerken, dat is, dat zy niet altoos dezelve geweest is; want Jeruzalem, welke aan de Stam van Benjamin toegewezen was, niet konnende ingenomen zyn als onder de regeering van David, is by naer altyd in de Stam van Juda gestelt geweest. Daar zyn enige andere veranderingen in de Stam van Dan geweest. By voorbeeld, dat dezelve andere Landen ging zoeken, om by het geente voegen, dat haar toegewezen was; maar, de veranderingen, die daar geschiedden, waaren weinig aanmerkelyk.

en zommigen gebeurden niet eer, als een langen tyd na de verdeeling van Josua.

Eindelyk het Heilige Land wierd niet t' eenemaal overwonnen, en men verdeelde den roof van den vyand, alvoorens dezelve verslaagen te hebben. God had reedenen, om de stryden te verlangen, en de gantsche overwinning van 't Land, 't welk hy beloofd had, te vertraagen. Men zoude het te haastig ontvolkt hebben, by aldien men al de bewoonders in weinig jaaren omgebracht had, en de wilde beesten, de Leeuwen en Beeren zouden het volk Israëls een veel wreder oorlog als de menschen aangedaan hebben. Men wierd verplicht aan 't volk tyd te gheven om te vermeenvuldigen, en 't land met een groot getal bewoonders te vervullen. Wyders oeffenden de vyanden, altyd teegenwoordig zynde, de dapperheid der Israëlieten, en deeden hen de wonderdaaden herdenken, die God voor hun Voorzaaten gedaan had. Eindelyk, God ontsteeken, weegens dat men met de Canaaniten in verbond trad, vertraagde hun volkoome onderbrenging, ten einde om de ondankbaaren te straffen, die zyn Wet schonden, of veel eer was het niet rechtvaardig, dat hy hun het Heilige Land gaf, om dat zy de voorwaarden, onder welke hy hun 't zelve beloofd had, niet vervulden.

XXII. H O O F D D E E L . Vers. 10.

Stichting van een Altaar aan de overzyde van den Jordaan.

(3.) Daar viel na deze verdeeling een groote ergernis voor; men was alreeds niet genoegzaam voldaan geweest, weegens dat de Stammen van Gad, Ruben en Manasse, zich aan de andere zyde des Jordans hadden ter neder geslaagen. Men had geloofd in heur gedrag een al te geweldige verbintenis voor de verderflyke goederen van d'aarde aan te merken; maar, de ergernis verdubbelde, dewyl men, Josua hen belaadden met den buit hunner vyanden weder tot hun te rug gezonden hebbende, vernam, dat zy aldaar een Altaar stichtten. Het volk verzamelde, en zond hen Gezanten, om reeden van zulk gedrag af te vorderen. De Stammen, welke men met vele verhaasting beschuldigt had, antwoordden, dat heur oogwit niet was om offerhanden op dezen Altaar te doen, en dat zy alleenlyk een eeuwigduurend gedenkteeken weegens de overeenkomst van heur dienst en Godsdienst, met het overige van 't volk, 't welk de Jordaan van hen scheide, hebben wilden. Men moet dan het bedryf van deze twee Stammen welke een Altaar aan de andere zyde van den Jordaan oprichtten, met die van Jeroboam vergelyken, die de zelve in Bethel, en Dan voor de afgescheurde Israëlieten deed bouwen: om dat Jeroboam de wie-rook deed smoken, en offerhanden op die Altaaren liet offeren, in plaats dat men gantsch geen dienst aan God op die der twee Stammen deed, de eene wilde zyn scheuring onderhouden door een nieuwe wyze van Godsdienst, en de anderen hadden alleenlyk het oogwit om aan de nakoomelingschap te verwittigen, dat zy dezelve Godsdienst als het overige der Jooden hadden. Men doet aan die Jooden, die Josuagechtvaardigt heeft, noch meer beleediging aan, om dat men dezelve met Achas gelyk stelt, die, om zich veel uitgestrekter met den Koning van Asyriën, die hy van nooden had, te verbinden, een diergeleyke Altaar, als die, welke hy te Damas gezien had, in Jerusalem deed oprichten; want deze Vorst had geen ander inzicht, als een nieuwe afgodery in den Tempel Gods te vestigen; maar, de Stammen wil-

den in tegendeel het geheugen en de oeffening van den aalouden Godsdienst bewaren. Dit is niet, om dat het niet geoorloft was in verscheide plaatsen Altaaren te bouwen, en de zelve aan God toe te heiligen. Men ziet menigvuldige voorbeelden van deze Altaaren, door Saul, David, Elias, en andere Heiligen opgerecht, die zich daar door aan Gods toorn, noch aan de bestraffingen der Propheteen niet bloedgestelt hebben, Samuel was zeer verre van den Tabernakel, als hy David ging zalven, en tegens de bewoonders van de Stad zeide, dat hy kwam om te offeren. Men merkt twee voornaeme omstandigheden aan, waar in het geoorloft was nieuwe Altaaren toe te heiligen, dewyl de plaats door de tegenwoordigheid Gods geheiligt geweest was, of dewyl men zo aanstonds eenige aanmerkelyke weldaad van hem ontfangen had, men vergenoegde zich menigmaal met eenige zooden en eenige brokken van aarde, waar van men een Altaar maakte, op te rechten. Deze Altaaren van aarde waaren by de Heidenen also wel, als by de Jooden bekent, en God heeft dezelve niet gedoemt. Men rechtte somtyds twaalf grote ruwe steenen op, waar van men twee hoopen maakten, die te zaamen gevoegt, een genoegzaame grote taafel maakte, om het vuur en d'offerhande daar op te zetten. Maar, deze soorten van Altaaren, duurden zelden langer als de plechtigheid van 't offer; in plaats dat hier van een geduurzaame en vaste Altaar, door twee Stammen prachtig gebouwd, gehandelt wierd, 't welk de gedaante van een scheuring had, en boven dien het oogmerk, 't welk God zich in de offerhanden voorstelde, vernietigde; hy wilde niet meer als een gemeene en openbare Altaar, waarop alle Slachtoffers geoffert wierden, ten einde, om Jesus Christus te verbeelden, op wie alleen onze hoopen en smeekgebeden moeten gevest zyn. Het is onwederleglyk, dat de Stammen, welche het Altaar aan den oever van den Jordaan opgerecht hadden, gezondigt zouden hebben, by aldien heur meening geweest was, om daar offerhanden op te offeren. Maar, dewyl het eenenvoudig Gedenkteeken was, 't welk zy voor de nakoomelingschap weegens heur gemeenschap en verbintenis met het overige der Jooden wilden nalaaten, kan men heur noch over scheuring, noch opstand tegen de beveelen Gods beschuldigen.

XXIV. H O O F D D E E L . Vers 2.

Gezang van Josua.

(4.) Josua gevoelde, na zo veel overwinningen, dat zyn einde naderde, en dewyl hy wist dat de woorden der stervenden meer indruk in 't gemoed der volkeren maakten, vergaderde hy 't volk, en na hy het zelve een kort verhaal van de weldaden Gods gedaan hadde, hoopte hy beweegreden op beweegreden, om 't zelve te verbinden tot het volherden in haar gehoorzaamheid. Na dat hy zyn laatste plicht aan 't volk betoont had, stelde hy zyn ziel weder in Gods handen, van dagen en jaaren verzaadigt.

R E C H T E R E N .

I. H O O F D D E E L , Vers 12.

Nederlaag der Canaaniten.

(5.) Het volk, van haar Opperhoofd ontbloot, liet niet na haar overwinningen wyder voort te zetten. Caleb deed Kiriatsopher door zyn schoonzoon inneemen. Deze naam beteekent de Stad der Boeken, het zy daar een schoole der Weet-

tenschappen was, een Boekkaamer, of een plaats waar in de gemeene brieven van 't Land bewaart wierden. Deze giffingen volgende, moest men

zeggen, dat de brieven en boeken een langen tyd voor Moses in gebruik waaren, om dat deze Stadten tyden van Abraham in stand was.

UITLEGGING van de XXVIII. AFBEELDING.

De dood van Eglon.

*De dapp're Ehud verwt zyn zwaard in Eglons bloed,
En steekt de krygsbazain, dit stijft Gods volk met moed;
Dat Moabs Land alom verwoest door Oorlogs plaagen,*

III. HOOFDDEEL. Vers 21.

(1.) **J**osua regeerde 't volk niet langer als zeven-tien jaaren; zommigen schryven hem tien jaaren meer toe, om dat zy onderstellen, dat hy niet meer als veertig jaaren telde, als Moses hem zond om 't land Canaan te verspieden. Maar, men kan niet net tellen, gelyk de Uitvinder van 't Boek der Koningen doet, 480 jaaren na de uittocht van Egypten, tot aan den tyd als Salomon den Tempel begon te bouwen, als met het bestier van Josua op zeventien jaaren te bepaalen; hy stierf honderd en tien jaaren oud, en in plaats dat Moses door de Engelen heimelyk begraven was geweest, had deze zyn graftede in zyn Stam. Men vermeent zelfs, dat de Israëlieten op zyn graf een afbeeldzel van de Zon geplaatst hebben, ten einde, om 't geheugen van de wonderdaad, welke hy in Gibeon gedaan had, te bewaaren, en daar uit heeft de plaats, daar hy begraven wierd, den naam van Timnarsera getrokken. Na zyn dood waapende zich de Stam van Juda, volgens Gods bevel, om de Steeden te overwinnen, welke in haar verdeeling toegevallen waren, en om 't voorneemien zeekerder te doen gelukken, verbond zy zich met die van Simeon, op voorwaarde van haer, dezelve bystand by geleegendheid te zullen doen; zy sloegen een der machtigste Koningen van 't land, die Adonizedek genaamt was, en sneeden hem, door een rechtvaardige belooning, de duimen van de handen, en de grote teenen van de voeten af. Deze trotsche en wreede Koning had wel eer het zelve onthaal aan zeventig zyn nabuuri-ge Koningen gedaan, die hy tot die wreede nood gebracht had van de kruimen broeds, die onder zyn taafel vielen, te verzaamelen. Dit wonderbaar getal der Koningen in een kleine uitgestrektheid van land, gelyk als Judea was, moet niet doen verwonderen; want dit land, vol van overvloed en vruchtbaar, was zeer volkryk, en yder Stad had haar Koning. Na deze overwinningen beproefde God het geloof der Israëlieten, en tot dit uitwerkzel liet hy verscheide volkeren van Canaan staande blyven, die jeloersch over den voorspoed der Joden, en een dier-gelyk lot, als dat van heur nabuuren vreezende, niet nalieten, zich meenigmaal tegen hen te waapenen. Eglon een machtig man, hield hen in een schande-lyke slavernye, tot dat Ehud de verlosser van 't Ge-slacht wierd, dezen Vorst doodende, die zich in zeekerheid in zyn kleerkaamer geloofde te zyn, en, na dat hy een geschenk van Ehud uit den naam van 't volk ontfangen had, zich inbeelde, dat hy hem in 't heimelyk gehoor konde geeven.

De vlucht van Ehud. Vers 26.

(2.) De Doodslaager ontkwam het, en een leger verzaamelt hebbende, verdreef hy de Moabiten, die geweldige moeite deden, om over den Jordaan te trekken, ten einde, om den moord aan hun Ko-

*Godvruchte Debora staat, door beleid en macht
Van Barak, Sisera, door Jaël omgebracht,
En Samgars stieren staf geeft dodelyke slaagen.*

ning gedaan, te wreken. Deze daad van Ehud is niet alleen voor stoutmoedig, maar tegens de reegels van de Rechtvaardigheid begaan, aangezien geworden, om dat een gemeen mensch niet naer het lee-ven eens Konings moet staan, schoon zelfs, dat hy daar toe niet als door het recht van overwinning komt: Ondertusschen doet Ehud de loogen en 't bedrog daar tusschen koomen, het vertrouwen vandezen Vorst door een geschenk tot zich trekkende, en hy verzeekerde hem, dat hy hem in 't heimelyk spreeken wilde, als wanner hy geen ander oogwit had, als om hem 't leeven te beneemen. Dit gedrag zoude in der daad verdoemelyk zyn, by aldien de heilige Schryver hem niet verontschuldigde, zeggen-de, dat het God was, die hem opgewekt had, om de Verlosser van zyn volk te zyn, hy is meester van 't leeven der menschen, en kan daar over naer zyn goedvinden gebidden, onderwylen kan men de loogen noch het bedrog van Ehud niet verontschuldigen.

Het verstaan van zes honderd mannen door Samgar, met een Ossedryvers staf. Vers 31.

(3.) Men zag een andere Verlosser, Samgar genaamt, verschynen, die zes honderd mannen met een ossedryvers staf doodde. De Schriftuur betoe-kent noch zyn stam noch den tyd van zyn regeering, maar, men ziet genoegzaam aan den staf, waar van by zich bediende, dat hy een ossedryver was, die door den Geest Gods aangedreeven wierd, om de Philistynen af te keeren; zyn Regeering begon en eindigde in 't zelve jaar, en de eenige daad, welke men van hem verhaalt, is het ter nederleggen van zes honderd Philistynen. Men heeft geloofd, dat hy hen niet konde gedood hebben, zonder bystand van zommige Israëlieten, die hem hielpen, en dezedaa-zoude niet nalaaten wonderdaadig te zyn, het zy om dat het getal der strydelingen, waar van hy het hoofd was, zich zeer ongelyk vond, 't het zy, om dat hy de Philistynen, veel eer door zyn stok, diergelyk als de roede, daar Moses teegens de Amalekiten van bediende, als door de kracht der waapenen verfloo-ge. Men heeft geloofd de wonderdaad gemaklyker te maaken met den staf in een Ploeg-yzer te veranderen, maar men wykt verre van de heilige Geschiedenis-schryver, die niet anders, als van een roede of ossedryvers staf spreekt.

IV. HOOFDDEEL. Vers. 9.

De dood van Debora en Barak.

(4.) De Regeering viel by gevolg in handen van een vrouw. Ik weet niet, waarom men haar die bediening en haar man heeft willen ontneemen. Men houdt staande, dat Debora geen Rechter van Israël was, om dat zulks met de vrouwen niet overeenkomt; wyders had Barak 't bevel over 't leeger; hy was die geen, die tegens Sisera flag leeverde; der-

J U D I C U M.

Rome. de Regie van den vader en den zoon. *T. Luttinger teekende van Nooit.*

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XXVII. AFBEELDING.

De dapp're Ehud verwt zyn zwaard in Eglons bloed,
En streekt de Krygs-bazuin, dit styt Gods volk met moed,
Dat Moabs Land gloom verwoest door Oorlogs-plaagen,

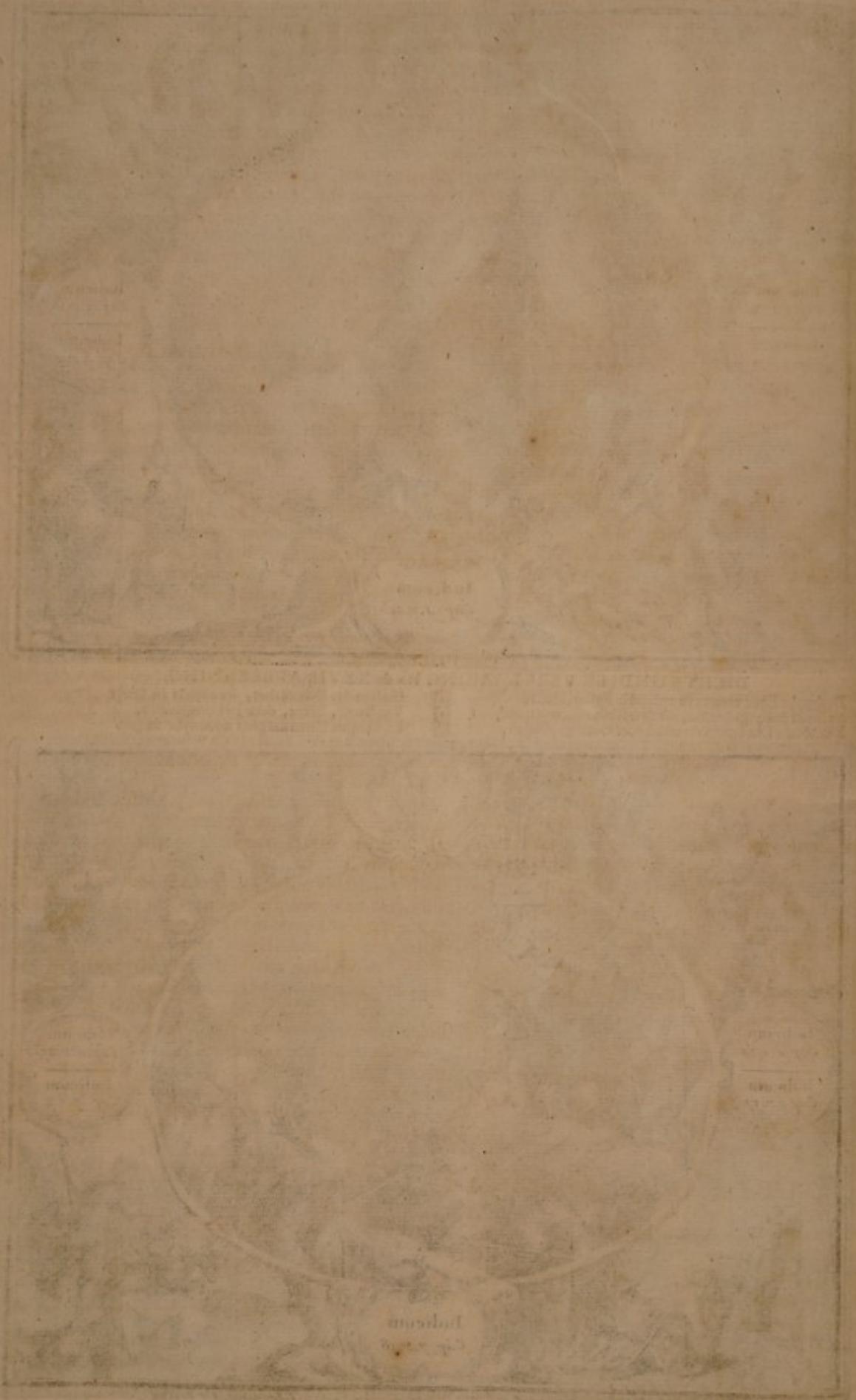
Godvruchte Debora staat, door beleid en macht
Van Barak, Sisera, door Jael omgebracht,
En Sangars sieren Isaf geeft doodelyke slagen.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XXVIII. AFBEELDING.

Gods Afgerant klinkt vuur uit steen met 's Heemels staaf,
Dies Gideon by nacht hakt 's vyands boschen af,
En amynt den algod neér, door Iis'cis God godreven,

Die hem syn wond'ren toont in d'uitgel spreide vacht,
Des hy niet weinig volk verbreekt des vyands macht,
En brengt hem niet Bazuin en toorts en kruik om't leeven.

derwylen zegt de Schriftuur uitdruklyk , dat *Debora gant sch Israël richtte* , onder een Palmboom , die haar naam voerde : dewyl de heilige Schryvers de tydreekening der Richters maaken , vergeeten sy niet deze vrouw daar in te sluyten , en haar veertig jarige regeering te verhaalen. Barak bedreif niets als door haar beveelen , en gelyk Jofua onder die van Moses gestreeden had. De heilige Ambrosius heeft gewild , dat sy een Weduwe was , als sy het bestier der zaaken aannam. *Het is een Weduwe* , zeide hy , *die de volkeren regeert , de Leegers beveelt , de Bedienden verkiefs , de Slagorders schikt , en den zeegenaal Reegelt*. Onderwylen noemt de Schriftuur haar man ; en spreekt niet van haar Weduwlyken haat ; deze man was Lapedok genaamt ; deze naam heeft moogelyk den Jooden , en de hedendaagsche Uitleggers mishagaat , die in zyn plaats Barak stellen ; naer , waarom de naamen , die men in de heilige Geschiedenis vind verandert ? Barak leefde verre van ie Prophetesse in de Stam van Nephtali , te Kedes , daar sy zyn gewoonlyke woonplaats had , terwyl de andere tegen over 't gebergte Ephraim propheteerde. De Prophetesse zag met droefheid het volk onder 'tuk van Jabin , Koning van Canaan buigen , sy riep Barak , om hem te bestryden , hy wilde zich in een o gevaarlyk onderneemen niet inwikkelen , by alien hy niet door den raad en gebeden van deeze Prophetesse ondersteunt was , om welke reden sy em volgde. Ik zal daar gaain , om dat gy zulks beert , zeide sy tot hem , maar gy denkt om uwe igen roem niet ; want het zal voor u geen eere zyn , s God u Sisera door een vrouw zal doen overwinnen. Barak verzaamelde tien duizend mannen , van de tammen van Zabulon en Nephtali , om dat hy van dat land was , en men dewyl deze twee Stammen en vyand meer nabuurg waaren , een lichaam van een Leeger daar van maaken konden , eer Sisera tyd id om heur af te snyden. Josephus zegt , dat Sisera met tien duizend paarden , driemaal honderd duizend voetknechten , en drie duizend gewaapene waagens voorttoog ; maar hy heeft dat getal aanklyk vergroot ; want de Schriftuur schryft hem niet meer als negen honderd waagens toe , en e Koningen van dat Land , die niet meer als een kleine uitgestrektheid van Landen bezaten , konnen zo veel Benden niet op de been brengen. Barak leegerde op den berg Tabor , en Sisera aan den ever van een waater-kolk , welk den voet van dat gebergte besprocide.

Sisera door Jaël in haar Tent gedood. Vers 21.

(5.) De eerste wachtte niet af , dat men hem aaneed ; alhoewel zyn leegerplaats zeer voordeelig was , y daalde van den berg , na dat hy bevel van Debora ontfangen had , en streed in de vlakte. De we-

derstand van den vyand duurde niet lang , de waagens wierden omgesmeeten , en de verftrooide Benden naamen de vlucht. Debora het gezang van overwinning opheffende , zegt , *Dat de Sterren van de plaats van heur loop tegens Sisera gestreeden hebben*. Josephus legt dat uit , zeggende , dat een ongeftuime wind , de reegen en de haagel op de de vyanden nedervielen , en hen beletten te stryden ; hun handelingen wierden onnut , om dat de wind hen te rug dreef , en het zwaard was krachteloos , om dat de koude hun handen verstyfde. De Israëlieten dit onweer , als een doorstraalend teeken van Gods bescherming aanziede , schepten daar door des te meer yver en moed. Dusdaanig was't dat men Theodorus vleide , dat de hemel zich tot zyn voordeel verklart , en voor hem gestreeden had.

O nimium dilecta Deo cui militat æther.

De Romeynen beklagden zich , weegens dat in den veldflag van Kannas de Zon , die de oogen trof , terwyl de wolken , welke de wind met geweld wegdroef , verstooven , hem belet had den vyand te zien en te slaan , maar , ik weet niet , of zulks niet uitgevonden is , om dat volk te vertroosten , die in dapperheid de Africaanen niet wilden wyken , en die trotschlyk haar neederlaag aan een wonderdaad toeschreeven. Ik weet zelfs niet , of men , 't geen Debora zegt , wel naer den letter moet neemen , dat de hemel en de sterren voor haar gestreeden hebben ; want dat zyn daar dichtkundige uitdrukzelen , door welke men mooglyk alleenlyk de Eer van God , en de bystand , die men van hem ontfangen had , heeft willen verheffen : en dewyl de heilige Geschiedenis-schryver in't verhaal van den stryd niets zegt , die meer eenvoudig en veel natuurlyker is ; heeft men reeden te achterdenken , dat daar geen andere wonderdaad geschiedde , als die , welke de bescherming Gods heimelyk uitvoerde.

Sisera zyn Leeger in wanordre ziende , klom van zyn waagen af , om niet bekent te zyn , en in plaats van tot de Hoofdstad van Jabin toevlucht te neemen , wendde hy 't naer 't veld van Heber , die met zyn meester in vrede was , en echter hem zyn Benden geweigert had over te geeven , ten einde om de vyanden van Gods volk niet te begunstigen , waar van hy de zyde verkoor. Sisera vond Jaël de vrouw van Heber aan de deur van haar tent , hy verzocht van haar een schuilplaats met een volkoomen vertrouwen van dezelve te zullen verkrygen , en zich aldaar voor eenige tyd met verzeekertheid uit te zullen rusten , na dat hy melk gedronken had , om zyn dorst te lessien , ging hy nederleggen , en viel in een zo diepe slaap , dat Jaël den tyd ende vryheid had , van hem een naagel in den slaap van 't hoofd te slaan , waar van hy stierf.

UITLEGGING van de XXIX. AFBEELDING.

De offerhanden van Gideon. Verschyning van een Engel.

Iods afgezant klinkt vuur uit steen met's Heemels staf , Dies Gideon by nacht hakt's vyands boschen af , En smyt den afgod neer door Isr'els God gedreeven ,

VI. HOOFDDEEL. Vers 19.

(1.) **H**et volk verviel tot Afgodery , en ter zelver tyd in de ellende. De Madianiten haarden oude vyanden , die het steenachtig Arabien bevoonden , vielen tot in het hart van 't Land ; die

Die hem zyn wond'ren toont in d'uitgespreidde vacht , Des hy met weinig volk verbreekt des vyands macht , En brengt hem met Bazuin en toorts en kruik om't leeven.

invallen wierden alle Jaaren vernieuwt , in den tyd van den Oogst naamen de Arabieren weg , al 't geen de aarde voortgebracht had. De inwoonders verloren niet alleen de vruchten van hun arbeid , maar waaren verplicht zich in gaaten en hoolen te verbergen , uit vreeze dat men hen gevangen weg mocht

voeren; de rooving geduurde zeven achter een volgende Jaaren. God deed alstoer een Profeet ver-Ichynen, die het volk haar zonden verweet. Hy zond mede een Engel die zich by Gideon begaf, de zoon van Joas, van een klein aanmerklyk geslacht uit de Stam van Manasse, hy noemde hem een *sterken dapper man*, het zy om dat hy zich alreeds in enige byzondere veldslagen tegen de Madianiten dapper gedaagen had, het zy om dat hy eenmaal teekenen van zyn dapperheid moest gheeven. Hy verzeekerde hem van Gods bescherming. *De Eeuwige is met u*; op dit woord wierd Gideon beweegt; hy konde de ellendige staat van 't volk niet met de bescherming van den Almachtigen God niet overeenbrengen *Helaas! Myn Heere, hoe zal de Eeuwige met ons zyn, om dat ons alle die zaaken overgekoomen zyn? Waar zyn de wonderdaaden, welke onze Vaders ons vertelt hebben?* De Vaders onderrichtten hun kinderen, van de wonderdaaden, welke God gedaan had; Gideon geloofde dezelve, maar hy beklaagde die gelukkige en verstreeken tyden. Hy wist niet of die geen, die tot hem sprak, een Profeet, een Engel of God was, hy verzocht een teeken, dat hem uit de ontroering, waar in hy was, mocht trekken. De wonderdaad geschiedde. Gideon had een maaltdy bereid om d' Engel te onthaalen, die hem onderhield. Die geenen, die deze maaltdy voor een offerhande neemen, 't welk hy voorgenomen had den Engel op te offeren, kunnen Gideon niet verontschuldigen van aan het schepsel Goddelyke Eere gegeeven te hebben; wyders zoude hy een misdaad begaan hebben, een offerhande van gezooden vleesch oponfferende; eindelyk, was hy geen Offerpriester. Het is dan meer waarschynlyk, dat hy Abraham naavolgde, die de Engelen die by hem kwaamen onthaalde. En de Engel maakte van deze spys de stoffe van een offerhande, 't welk door een wonderdaadig vuur versteert wierd. Gideon wierd ontstelt, zyn beroeping bevestigt ziende, maar hy wierd verschrikt, gedenkende dat hy een Engel gezien had. Dit was een gemeen vooroordeel by de Aalouden, dat men niet te vergeefs noch de Godheid, noch zyn eerste bedienden zag, om dat men een zo heerlyke tegenwoordigheid onwaardig was.

De Aalouden hebben aldaar Jesus Christus en zyn offerhanden gevonden, de roede, welke de Engel droeg, betekende het kruis, Jesus Christus is de steen. Gideon stelde daar op den geitenbok. Dusdaanig is 't dat Jesus Christus onze zonden gedaagen heeft. Het offer wierd door 't vuur, dat zich ontstak, verteert, dat is te zeggen, door de oneindige liefde van Jesus Christus aan 't kruis wierden de menschen verzeekert, dat daar voor hen geen verdoemenis meer was, en dat zy van de dood tot het leeven overgegaan zyn. Eindelyk, byaldien Gideon van zyn doods verschrikkingen verlost zynde, een Altaar bouwde welk hy Jehova Schalom, de vrede Gods noemde, zegt Jesus Christus mede tot zyn discipelen en zyn uitverkooren, *vrede zy uw lie-den*. Daar zit sijnheid in, om die geheimenissen te ontdekken, die de stoffe van een plechtigheid kunnen toebrengen; maar men kan niet zeggen, dat dit de meening van den Heiligen Geest zy.

Gideon laat het Altaar aan de Afgoden in zyn Stad toegewyd omverwerpen. Vers 25.

(2.) Deze Verlosser was verplicht zyn bediening door de hervorming van zyn Stad en huis aan te vangen, de Afgodery had tot dus verre voet gewonnen, en Joas zyn Vader had een gedeelte van zyn grond

gegeeven, om aldaar een Altaar voor Bahal te bouwen. Het was de gewoonte der heidenen boschen by de Altaaren des Tempels, en plaatzen den goden toegewyd, te planten. Men stelde daar de Beelden der Afgoden, men offerde aldaar Offerhanden, en men beging daar schandelyke vuiligheden, welke de schaduw der boomten, die men nooit snoeidene, en de duisterheid der spelonken en hoolen, welke men in dit bosch van den Altaar vond, heimelijker en gemaklyker maakten. Daar was een dezer gewydde boschen by het Altaar, welk Joas de Vader van Gideon opgerecht had. God konde deze verfoelykheid niet verdraagen; hy beval dat het Altaar omvergeworpen, en het bosch omgehakt zoude worden, en dat men hem op die zelve plaats Offerhanden zoude oposeren. Gideon ontzag de grimmigheid van een Vader niet, aan wie hy volgens de natuur gehoorzaamheid schuldig was, noch de raazerny van een volk, dat op heur Goden gestelt was. Hy verborg zyn oogmerk onder de begunstiging van de duisterheid en de nacht. Hy wierp het Altaar om, en hieuw het gewydde bosch af. Joas en 't volk van Ophra een kleine Stad aan den oever van den Jordaan in de Stam van Manasse geleegen, waarendes weegen zeer ontstelt, om dat zy heur Goden niet meer vonden. Men murmurerde, en men eischte het hoofd van den schuldige. Joas, minder als de oergrote inwoonders aan de Afgoden verbonden, of reeds door zyn zoon onderricht zynde, stilde die ongestuime beweegingen van 't volk, met te zeggen, dat men aan Bahal de zorg moet overlaaten, van zy zelfs te wreken. Een heidensche Keyzer, vyand van de vervolging, welke men de Christenen deed, zeide dezelve zaak tot zyn Raadsmannen, die hen 't geweld inboezemden; laaten de Goden hun eigen zaak verdeedigen, en hun beleidige eere wreken. Dit was een vond, om zich te ontlanen van de onderdaanen die den waare Godsdienst poogden't onderdrukken.

Een wonderdaad van 't vlies door Gideon verzocht Vers 37.

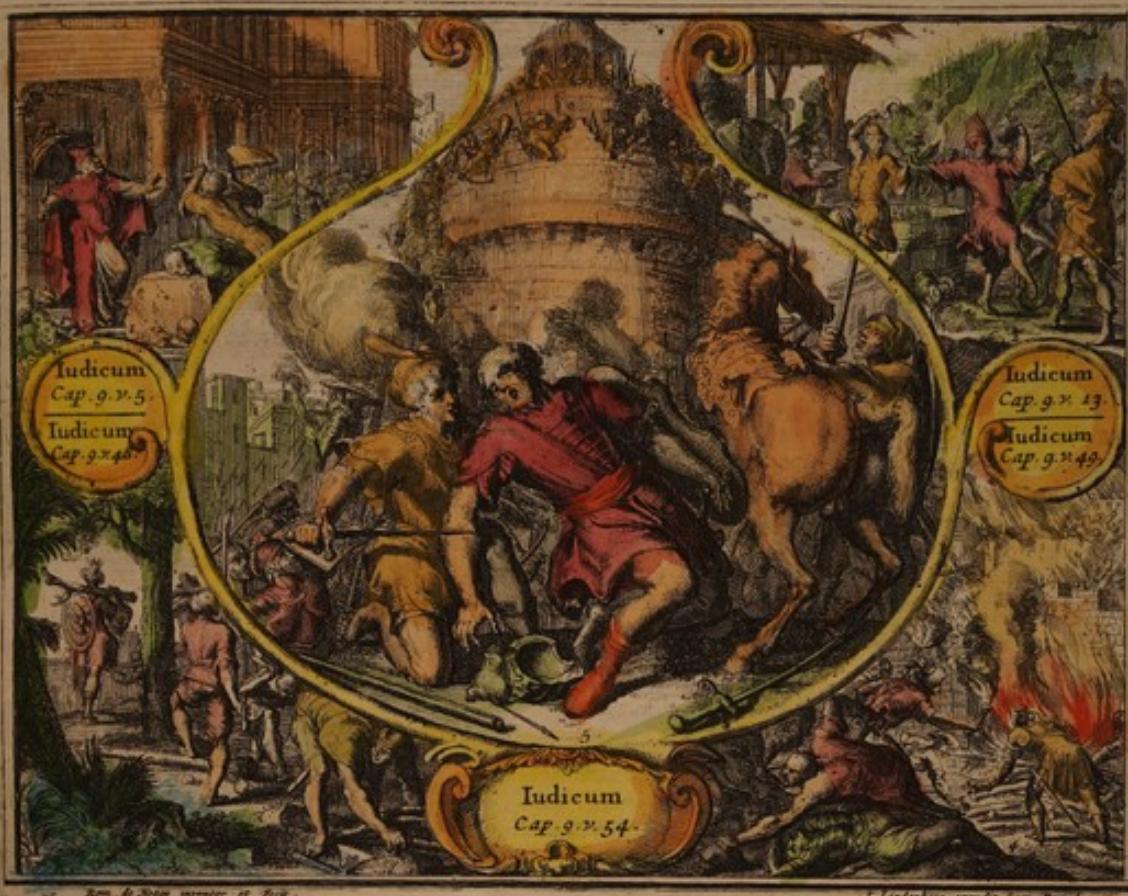
(3.) Den dienst van den waargtigen God besteld zynde, gaf hy zo aanstonds teekenen van zyn bescherming. De Madianiten ten roof gewent, en door verscheide Bondgenooten onderschraagt, zetten hun inval veel verder voort, als zy tot noch toe gedaan hadden, zy drongen tot aan de andere zyde over den Jordaan, tot in Jefrahel door. Gideon riep de nabuuriige Stammen, die daar by belangen hadden om een zo ontzachlyke vyand te rug te dryven. En terwyl het Leeger by een trok, verzocht hy van God twee wonderdaaden, om zyn geloove en hoop te bekrachtigen. Hy begeerde de eerste nacht, dat de dauw op het vlies, 't welk hy aldaar uitdrukt gestelt had, zoude vallen, en dat de aarde zoude droog blyven. Hy verzocht den volgende nacht, dat het tegendeel gebeurde, en het vlies droog bleef, terwyl de nabuuriige plaats bedauwde zoude zyn. Twee zo wonderlike en tegenstrydigheite uitkomsten konden, natuurlykerwyze niet voorkommen. God betekende daar door een wilvuldigheid, weegens de zwakheid van Gideon, dat hy niet meer toeliet van aan zyn wil te twyfelen.

VII. HOOFDDEEL. Vers. 5.

Proef der soldaaten van de wyze op welk zy drinken.

(4.) De benden vergaadert zynde, vond God

J U D I C U M.

de Blaeu uitgevende et fecit.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XXX. AFBEELDING.
Dus heeft Abimelech, verhit op broeders-moord,
Het tienmal zeven tal in 't heete bloed gefmoort,
En zelfs met eigen hand de poorten, huizen, daaken,

En hoog verheeven burgt in vuuren vlam gezet,
Tot hem een vrouw heeft met een slein den kop verplet,
En hy door't zwaard zyn ziel ten doodwond uit moet braken.

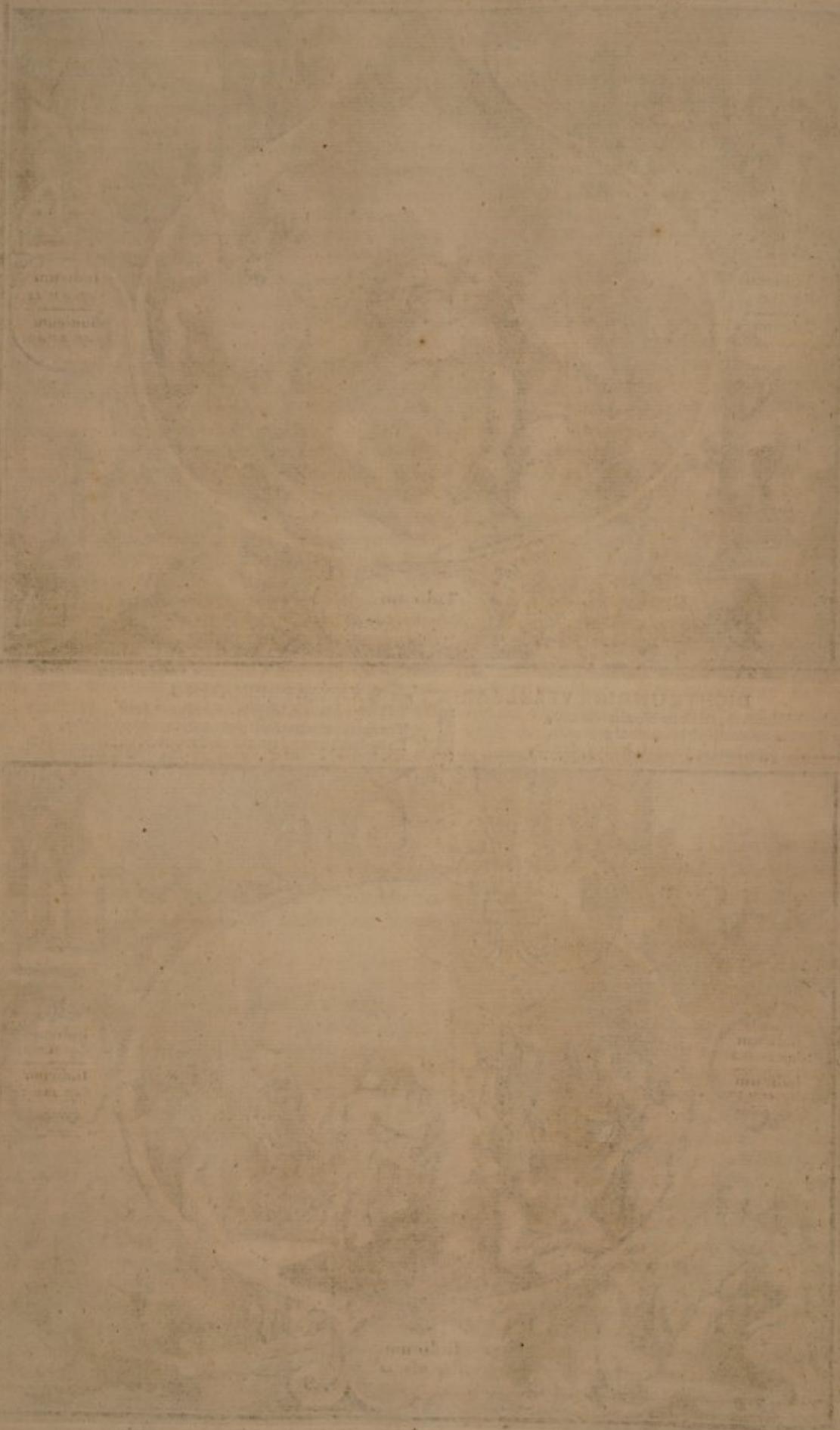

de Blaeu uitgevende et fecit.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XXXI. AFBEELDING.
De droeve Jephtha, xind' in onecht voortgebracht,
Word's vaders huis ontrezt, door's broeders haat veracht,
Daar hy in banlingschap, door dapperheid gedreeven,

Gelyk in flants gezag den vyand overwint,
Doch scheurt van rouw zyn kleed op't nad'ren van zyn kind,
Vergeefs beweent. Terwyl raakt Ephraim om't leeven.

M U S E U M

dezelve te talryk: twintig duizend mannen weeken op 't eerste gerucht, 't lgeen men in 't Leeger maakte, 't welk den geenen, die vreezen hadden toeliet, hun zeekerheid te zoeken. Van tien duizend, die overig bleeven, verkoor God niet meer als drie honderd, die in 't aannaaderen van de Rivier, 't waa-ter slurpten, terwyl de anderen zich kromden, om te drinken: de reeden van deze verkiezing ontdekt zicht niet, als met moeiten. Men zegt, dat God alle den geenen verwierp, die gewent zynde, de knien voor Bahal te buigen, het zelve om te drinken deden, en dat daar niet meer als drie honderd in alle die Stammen waaren, die de reinigheid van hun Godsdienst bewaart hadden; maar, men staat geen acht, dat Gideon een zoon van een afgodische Vader, moogelyk den Afgod, gelyk de anderen, voor de verschyning van een Engel aangebeeden had. Wyders is daar gantsch geen gevolg van de kneibuijging, waar door men Bahal aanbad, tot die, welke men dede om te drinken. Josephus heeft gezeght, dat God drie honderd van de allerlaf hertigste verkoor, om dat zy niet als met verhafting uit vreeze voor den vyand dronken, terwyl de anderen meer gerust, de tyd naamen, van zich op de knien needer te leggen. Daar is meer waarschynlykheid, dat God, den geenen voorstelde, die met een weinig nooddig waater te vreeden zynde, om den tong te verfrillichen, de gemaklykheden van 't leeuen scheenen te verachten, in plaats dat de anderen meer begeerig om 't eene-maal hun dorst te lesschen, zulks met meer vermaak en gemak verrichtten.

Nederlaag der Madianiten Zoldaaten met
Flambauwen en Bazuinen. Vers 18.

(5.) Hy waapende deze drie honderd mannen met bazuinen, kruiken en Flambauwen, en awachten-de, dat het uir om hun waapnen te gebruiken, verscheen, trok hy in der nacht in 's vyands leegerplaats, en onderfond door een droom van een Madianiet, wat hy te verhoopen had. Deze vyand geloofde een stryk-rol van de Garstmaat gezien te hebben, welke teegens de tenten van Midian floeg, en de zelve omver wierp. Dit was een gevoelige beeldenis van 't volk Israëls, dat gedurende der Madianitischen oorlog van gärt in plaats van kooren geleest hadde, en, na dat zy een langen tyd in elenden geweest waaren, haar verdrukkers ging omwerpen en verwoesten. Gideon, door deze droom aangemoedigt, welke hem van de overwinning verzeekerde, trad met zyn drie hoopen, yder drie honderd mannen in 't veld, de bazuinen wierden geblaazen, de kruiken wierden stukken gesmeeten, en het licht der flambauwen verlichtte 't gantsche veld. Men riep alom, *het zwaard van d'Eeuwige, en de armen van Gideon.* Deze naam baarde schrik en vreeze. Men geloofde, dat daar verraad achter schuilde, en dat een oneindig getal van Israëlieten, door een Opperhoofd geleid, en door een God, wiens vermoogen hun bekent was, onderschraagt, in 't veld trad. De verschrikte Benden geraakten in wan-ordre; men doodde zich onderling, zonder elkander te kennen, men nam de vlucht, en als toen, alle de Benden van Israël, die in hun Leegerplaats overgebleeven waaren, zich te zaamen voegende, om den vyand te vervolgen, wierden zy gantschelyk verslaagen.

UITLEGGING van de XXX. AFBEELDING.

Abimelech brengt 69 Broeders om 't leeuen.

Dus heeft Abimelech verbit op broedermoord,
Het tienmaal zeven tal in 't heete bloed gesmoort,
En zelfs met eigen hand de poorten, huizen, daaken,

| En hoog verheeven burgt in vuur en vlam gezet;
Tot hem een vrouw heeft met een steen den kop verplet,
En hy door 't zwaard zyn ziel ten doodwond uit moet braaken.

IX. H O O F D D E E L. Vers 5.

1.) **G**ideon in een gryze ouderdom stervende, liet Geen-en-zeventig kinderen na, die zich vleiden dat de diensten van hun Vader en hun eigen lapperheid hen tot het bestier van 't Leeger zoude verheffen. Het was de gewoonte niet, de kinderen te neemen om de Vaders in de regeering in plaats te volgen. Moses, die zyn zoon daar verre van afgesondert had, strekte tot een voorbeeld van die onverschillendheid. Gideon had hem nagevolgt, het Ryks-bestier voor zyn kinderen also wel als voor zich zelle weigerende. *d'Eeuwige*; zeide hy, *zal over uw ieden heerschen*. En dewyl het volk Israëls door menchen die met de Geest Gods bezield waaren, moet leid worden, kondemn op de kinderen der Hellen geen acht neemen; het volk na de overwinning op Midian behaalt, had tot Gideon geroepen, gy ult over ons heerschen, gy, uwe zoonen, en die daar uit zal afdaalen; maar, men vergat wel haast die beoften en die diensten, en men had gantsch geen ichting voor zyn geheugen. Abimelech gevoelde deze beleediging meer als de anderen, hy was van een veel laager geboorte van zyn moeders zyde; zyn broeders zelfs droegen hem geen eerbied toe, om dat hy de zoon van een dienstmaagd was. Maar hy was zeer staatzuchtig, hy ging zyn dienst aan de Stad Sichem aanbieden, geleegen aan den voet van den berg van Hebal, daar hy enige vrienden van 's moe-

ders zyde hadde, en vertoogde hen, dat het veel voordeeliger was, van niet meer als een meester te hebben, als aan *zo* te dienen. Dat waaren de kinderen van Gideon, die hy beschuldigde van een oog-wit gesmeet te hebben, om zich meester van de Stad te maaken, en dezelve uit te rooven. Deze vertoogingen door de vrienden van Abimelech gestyft, brachten al de uitwerkingen voort, welke hy daar van verwachtte. Hy ontving enige stukken gelds, waar mede hy een bende van schelmen vergaaderde, waar van hy zich bediende om al zyn broeders den hals af te fnyden. Jotham alleen ontkwam zyn yver. De Stad Sichem moet een afkeer van een zo onmenschelyke daad hebben; maar 't zy dezelve een man ontzag die zy alreeds al te machtig gemaakt had, of dat hy door de muiterij van zyn verwant, wierd bygesprongen, hy wierd verkoo-рен en tot Koning van de Stad gekroont. Zommi-gen houden staande, dat zyn regeering zich over gantsch Israël uitstrekte, maar, men ziet niet, dat hy daar van eenige daad elders als in Sichem en de nabuuriige Plaatzen geoeffent heeft; en zyn broeder Jotham was in Beer in zeekerheid, welke een Stad in een andere Stam was.

Aanspraak van Jotham tot de bewoonders van Sichem teegende Koningen. v. 13.

(2.) De Krooning van Abimelech geschiedde in een eiken bosch, dicht by Sichem. Men had daar voor

een langen tyd boomen van dien aard gezien, om dat Jacob de vreemde Goden, die hy in zyn geslacht gevonden had, onder een eiken boom had begraven. Maar zulks zoude zyn zich aan verdichtzelen over te geven, als men zich inbeeldde dat die zelue eiken boom vyf honderd jaaren zedert Jacob tot aan Abimelech in stand gebleeven was. De Heilige Jeronimus heeft echter gezeggt, dat men dezelve noch ten tyde van Theodosius zag, dat is te zeggen, twee jaaren na deze Aardvaders. Men verkoor het eiken bosch van Sichem tot de Krooning, het zy het zelve bekwaam was, om 't volk te vergaaderen, het zy men deze oude Boomen als Heilig aanzag. Jotham, broeder van Abimelech nam de geleegentheid van deze vergaadering waar, om aan de Schemiten de ongehoorde wreedheid van zyn broeder te vertoogen, en 't gevaar waar aan zy zich bloedstelden, met een zo Goddelozen Koning te verkiezen. Hy klom op den berg van Garisim, vanwaar hy zich konde doen verstaan, hy sprak tot het volk, en bediende zich van het zinnebeeld der boomen, die het ryke bestier aan den Ceder, Olyf boom, Vygeboom en aan den Wyngaard opdraagende, geweigert wierden, en de doorn-boom tot hun Koning naamen. Jotham wilde de Schemiten twee zaaken onderrichten, de eenne dat die geenen, die de gerechtigheid en Godvruchtigheid beminnen, het ryksgezag ontvluchten, in plaats van 't zelve te zoeken, om dat de zorgen van 't Ryksbestier onseheidbaar, en haer onbillykheden, die men een handel van Staat noemt, de werking van de deugd en 't voortbrengen van haar vruchten belletten. Ten tweede, de doorn, welke men nooit aanraakt, zonder het bloed te zien vloeijen, was de beeldenis van Abimelech, die zyn onderdaanen zoude verscheuren, en hun de uitwerkzelen van zyn wreedheid laaten gevoelen. Jotham voegde by die leering vervloekingen tegen de bewoonders van Sichem, die vervult wierden.

Sichem door Abimelech verwoest. v. 48.

(3.) Inderdaad, daar waaren nauwlyks drie Jaaren verloopen, of Abimelech wierd in zyn regeering getroost. De Schemiten rotten te zaamen, en zich stellende op alle de toegangen van de Stad, deden zy daar duizend strooperen. Gaal kwam met zyn vrienden van de andere zyde van den Jordaan, en trad in de zaamenzweering, verhoopende op zyn beurt Koning van Sichem te worden, hy onderschraigde met een groeten yver de belangens van 't volk teegen den nieuwe Koning. Hy schond het geslacht van Gideon, verhefte zyn geslacht, verachtte Abimelech, en door diergelyke reedenen trok hy 't volk tot zich, en deed het zelve de waapenen aangrypen, de Koning was door een van zyn voornaamste Amptelingen die Gaal volgde daar van verwittigt, hy naaderde tot aan de Stad op het eerste bericht, 't welk hy van den opstand ontsing, en stelde zich in hinderlaage achter de bergen. Gaal's morgens uit de Stad koomende, stond verstelt Benden te zien, die hy niet verwachitte, en op hem kwaamien nederstortten, hy vond geen heil als in de vlucht, welke hy aanstonds nam; men vervolgde hem, en de wederspannige Stad ingenomen geweest zynde, liet Abimelech dezelve tot de grond toe afbreken, en zaide aldaar zout. Deze gewoonte is Aaloud, men strafte dusdaanig de Steden schuldig aan gekwesterde Majesteyt, het zy men 't zout, als een teeken van vervloeking of onvruchtbaarheid aanzag. Deze daad van Abimelech is door verscheide Godeleerden niet

verdoemt, die aan de Koningen 't vermoogen geven om alles tegens hun onderdaanen wat hun gevult, te doen. Onderwylen zou men kunnen zeggen dat Abimelech zyn trotsche en wreede geslachtnis hier den vollen teugel gaf, welke niemand ver schoonde, en voor al de wederspannige onderdaanen niet konde ongestraft laaten, na dat hy zyn broeders, die hem niet beleedigt hadden, onbarmhartig had laaten vermoorden. De eenigste schuilplaats, welke den vluchtelingen overig was gebleeven, was den Tempel van hun Afgod Bahal Berith. Deze Af god was de God der verbonden; en 't was in zyn Tempel daar de bewoonders van Sichem hun verbond met Gaal door openbaare maaltyden en vredesvieringen bevestigt en gesloten hadden, men had volhard dezen valschen God in Sichem aan te bidden, in weewil van de vertoogingen der Propheten. En Abimelech, alhoewel hy een zoon van Gideon en van de Stad was, had deze valse Godsdienst niet weg gedaan. Deze Tempel diende tot een Kasteel; duizend menschen van Sichem geloofden zich aldaar onder de schaduwe dier sterktens in zeekheid te zyn.

*De Tempel word door deze Vorst verbrand.
Vers 49.*

(4.) Maar, Abimelech een voorbeeld van alle zyn zoldaaten gegeven hebbende van een tak der boomen af te houwen, waar mede den berg Salmon, aldaar dicht by geleegen, overdekt was, bediende zich van alle die takken, om 't gebouw in den brand te steeken, en al den geenen, die dar in besloten waaren, wierden verteert en tot zyn verbrand.

Hy word door een vrouw gedood. Vers 54.

(5.) Abimelech had tot dus verre de vrucht van zonde genooten; hy was Koning geworden, na dat hy negen-en-zestig broeders gedood had, by aldien zijn onderdaanen wederspannig geworden waaren, hy had hen gestraft, en Gaal medeminnaar van zyn roem en Kroon, was verplicht geweest voor hem te vluchten, en afte wyken; maar, hy vond aan 't einde van zyn overwinning een schandelyke dood. Een overgedeelte der muitelingen hielden zich in Thebes op, Abimelech geloofde, dat een zo kleine plaat hem niet zeer duur zoude koomen te staan; dewyl hy stoutmoedig was, trok hy aan 't hoofd der strydnooten, en was een der eersten om daar 't vuur in te steeken, gelyk hy in den Tempel van den valschen God gedaan had; een zeekere vrouw, welke geloofde dat alles verlooren was, liet van 't oppervlak van den Tooren een grote steen vallen, welke hem aan 't hoofd floeg, en ter aarde wierp. De hooch 't hartzeer van, een overwinnend Koning zynde, ziel door de hand van een vrouw verlaagen te zien, verplichtte hem zyn Stalmeester tot zich te roepen, en hem te beveelen den deegen in zyn boezem te stooten, een valsche oogwit van Eer, dat hem in een nieuwwe misdaad inwikkeldie; want alhoewel zyn doodszaak scheen, was het niet geoorloft dezelve enige oogenblikken door een beweeging van vdehuidte verhaasten. Men moet den tyd, die God tot het scheiden van den ziel vastgesleut heeft, afwachten, en dezelve niet voorkoomen. De Stalmeester wierd een moordenaar door zyn meester te gehoorzaamen, om dat hy 't werktuig van zyn vredeheid was, om een leeven, dat van hem niet afhangt te beneemen.

UITLEGGING van de XXXI. AFBEELDING.

De geboorte van Jephtha. Men verdryft hem.

De droeve Jephtha, zynd' in onecht voortgebracht, (acht, Word's vaders huis ontzegt, door's broeders haat ver- Daar hy in banlingschap, door dapperheid gedreeven,

Gelyk in staats gezag den vyand overwint, (kind, Doch scheurt van rouw zyn kleed op't nad'ren van zyn Vergeefs beweent. Terwyl raakt Ephraim om't leeuen.

XI. H O O F D D E E L. Vers 2.

(1.) **H**et bestier viel door een enkele noodzaake- lykheid in de handen van Jephtha. Galaad had hem by een ontuchtige vrouw gewonnen, welke hy onderhield, en het gebrek van zyn geboorte, alhoewel te dier tyd gemeen genoeg, had hem zo gehaat en verachtlyk gemaakt, dat zyn broeders hem uit hun huis wegdriven, het volk van Galaad be- weegde de wreedheid, die men hem betoonde, hy dan geen toevlucht onder zyn geslacht en in zyn land vindende, week hy op de Grenzen van Arabien, en hy stelde zich aldaar aan't hoofd van eenige struikroovers, met hen van den roof, welke zy haalden, leevende.

Hy word tot Opperhoofd van zyn geslacht verkooren, en voert den oorlog. Vers 8.

(2.) Zyn Medevaderlanders trokken hem van daar, om't Krygsbevel over hun Leeger teegen de Ammoniten te voeren, de Ammoniten hielden de rechtvaardigheid van den oorlog staande, welke zy den Joden aangezegt hadden, om dat zy't geene kwaamen weederneemen, dat hun Voorzaaten gerooft hadden. Jephtha noemde het een recht van de zee- gering, welke God over hun waapnen verspreid had, en rechtvaardigde de daad van zyn Voorzaaten, door den goeden uitflag. Eindelyk bracht hy de ver- jaaring van 300 jaaren by, welke een recht is, om dat zonder zulks, noch rust nog verzeekertheid van bezit- ting van het meeste gedeelte der Staten zouden zyn.

Vitlegging van zyn belofte. Vers 34.

(3.) Jephtha deed mooglyk de onderhandeling daar niet tusschen koomen, als om de tyd te hebben van zyn Benden by een te trekken; van het oogen- blik, dat zy op de algemeene vergaaderplaats gekoo- men waaren, trok hy teegens den vyand op. Maar deed alvoorens te stryden, een belofte, welke aan zyn eenige dochter het leeven koste, en hem zelve een geweldige droefheid baarde. Hy beloofde aan God, hem de eerste zaak, die uit zyn huis kwam, by aldien hy zeegepraalend weederkeerde, op te offeren. Dewyl de vyanden van de Christelyken Godsdienst uit deze belofte geleegendheid genoomen hebben, om ons te bespringen, als of wy een wrede God aanbidden, die de moord van een dochter door haar vader volmachtigt, en daar van een han- deling van Godsdienst maakt; men heeft deze daad gepoogt te dekken, en dezelve van natuur te ver- anderen. Daarom houd men staande, dat daar een wisselwyze in de belofte van Jephtha is, en dat hy onderscheid maakte tusschen de zaaken, die men kon- de toeheiligen, en dewelke men moet ooffer- ren. Inderdaad men had daar beesten, die men oofferren konde, maar, daar waaren onreinen, die op den altaar niet konden gestelt worden. Daar was boven dien een oneindigheid van zaaken, die ten offer niet aangebooden konden werden, en welke men vernoegde aan God toe te heiligen, en de dochter van Jephtha zich in de laatste ordre vindende, wierd

alleen verplicht aan God haar maagdelyke staat toe te heiligen. Om welke reeden de Schriftuur zegt, dat zy die den tyd van twee maanden beweende, en dezelve niet door haar vader liet oofferen. God gedoogde niet, dat men hem menschelyke slachtof- fers oofferde, schoon zelfs een ontaarde vader, de vrucht van zyn buik had willen dooden. Jephtha, die den Heiligen Geest onder den rey der Helden stelt, die doorluchtige teekenen van hun geloove gegeeven hebben, was niet bekwaam, om deze misdaad te begaan. Eindelyk besluit men, dat men voor haar een klooster, dicht by den Tabernakel bouwde, en dat de geheele misflag van Jephtha was, van zyn belofte niet afgekocht te hebben, waar van de Hoogepriester hem voor geen geld ontslaagen zouden hebben. Dit gevoelen is menschelyk. Men schryft daar Jephtha toe, 't geen hy gedaan moest hebben; maar, het is niet geoorloft de bedryven van een mensch te veranderen, om hem ontschuldig te maa- ken. Men maakt van Jephtha aan't hoofd van zyn leeg- er, en vaardig om flag te leeveren, een zeer nauw- keurige uitlegger der gevallen van't geweeten, die gerustelyk in zyn binnekaamer denkende een belof- te aan alle zyden keert, ten einde, om dezelve met de laatste affinyding te doen: in de beweegingen, die gemeenlyk leevendig zyn, en welke een gewel- dige begeerte doet voortkoomen, belooft men alles aan God; men sluit de oogen voor de gevolgen, die daar uit kunnen spruiten, en men ziet ze zelfsniet, om dat de Geest geheel vervult met het voornaam- ste voorwerp, dat dezelve bezig houd, niet als op 't zelve denkt, en gantsch geen gedachten over de ge- volgen, laat gaan. Het blykt mede niet dat Jephtha de minste onderlicheiding gemaakt heeft. Hy beloofd, dat 't geen uit zyn huis zoude gaan, aan God zyn zal, en hoedaanig? het zelve aan hem oofferende; en ik zal't als een offer oofferen. Wyders was't een genoegzaame gemeene gewoonte onder de Jooden, gelyk deze van de Steden en heur inwoonders met vervloeking toe te heiligen, en dezelve by ver- volg door verbod te laten voorby gaan. Men was verplicht zo uitvoerlyk deze belofte te vervullen, dat God strenglyk den geenen strafte, die daar in gebreeken bleeven, schoon zelfs hun meening goed was, en zy een oogwit hadden, van aan hem toe te heiligen, het geen zy spaarden. Jephtha de beloften van zyn geslacht tegens de vyanden gewent zynde, deed een diergelyke, zonder acht te flaan, dat zyn vermeetelheid hem aan een geweldige be- proeving blood stelde. Om welke reeden Josephus en de andere Jooden, die de geschiedenis en de wetten van haar geslacht gekent hebben, alle over de zaaklyk- heid van de offerhanden overeenkomen. Saul die be- looft had den geenen op te offeren, die, voordat men het verlaan van den vyand voltrokken had, eeten zoude, en die zich even in't getal van Jephtha vond, zoude zyn zoon Jonathan den hals hebben laaten af- snyden, by aldien het volk zich daar niet tegens aangekant hadde. Het is dan zo zeer niet te verwonderen, dat Jephtha, die zodaanig een be- gunstiging in't volk niet vond, zyn belofte vervult heeft.

heeft. Deze rampzaalige vader zoude niet beweegt zyn geworden, noch doodelyk bedroeft op het zien van zyn dochter geweest zyn, indien hy niet, als van een toehileling aan God, welke een teeken van zyn godvruchtigheid was, gehandelt had: Deze dochter zoude niet twee maanden verzocht hebben, om haar maagdelyke staat te gaan beweenen, waar over zy klachten genoeg in't overige van haar leeven in haar kaamer had kunnen stortten, als zy daar ingesloten zouden zyn. Josephus zegt, dat zy haar jonkheid beweende; inderdaad, de jaaren van de maagdelyke staat, beteekenen in de heilige Schriftuur, die van de eerste ouderdom. De dochter van Jephtha weende dan niet uit hertzeer van onvruchtaar te sterven, maar, om dat zy 't leeuen in de bloem van haar jaaren eindigde, en alvoorens, dat zy de zoetigheden verlaaten had, en 't was om den tyd te hernieuwen, welke zy ging verliezen, dat zy de vryheid verzocht, om landewaards te gaan, en zich aldaar met haar hofdochters te verlustigen. De Geschiedenis-chryver voegt daar by, *dat men een Wet in Israël maakte*, De Chaldeeuwsche Uitlegger verzeekert, dat het een verbod was voor de vaders, van nooit noch zoon noch dochter op te offeren, gelyk Jephtha gedaan had, de Arabieren hebben overgezet, *dat dezelve een wonder in Israël was*. Op welke wyze men de zaak neemt, is het zeeker, dat de wet niet kan gemaakt worden, als voor een buitengemeene uitkomst, het was een kleine zaak, een dochter aan God toe te heiligen: Maar, het was een wonderens waardig wonderwerk, dat een vader zyn kind opofferde. Deze wet behelsde, dat men alle jaaren vier dagen de dochter van Jephtha zoude beweennen.

Dit Feest heeft zelfs een langen tyd geduurt; want de heilige Stephanus merkt aan, dat men 't zelve noch in zyn tyd te Samaria vierde, en dat men aldaar goddelyke eerbewyzingen, deze dochter, welke het Slachtoffer van haar vader geweest was, aandeed.

Men zoude deze wet in gantsch Israël niet gemaakt hebben, by aldien zy alleenlyk tot die noodwendigheid gebracht was, van haar maagdelyke staat te bewaaren; hoe veel andere dochters waaren in Israël verplicht maagden te sterven, waar van men nooit gesproken heeft, de zuchten, die men op deze plechtige dagen verspreidde, beteekenen een buitengemeene uitkomst, welke de droefheid en verwondering der dochteren Israëls opwekte, dat was de offerhande van een maagd, die zich gewillig liet offeren, om het woord van haar vader te bevryden, en 't vaderland dienst te doen, door haar dood een kraftyding voorkoomende, welke het zelve zoude hebben kunnen verwoesten.

De vlek van wreedheid, aan deze offerhanden gehecht, moet niet weder op God, noch de Gods-dienst te rug springen; want behalven dat het een zonderlinge uitkomst is, welke men by de gewoonlyke offerhanden der Canaaniten niet kan vergelyken, die hun kinderen aan den duivel opofferten, moet men dezelve niet als de onbedachtzaamheid van Jephtha toeschryven. De heilige Geschiedenis-chryver, spreekende van de dochter van Jephtha, heeft deze bepaalingen achter gehouden, en 't geen daar onmenschlyk in dat bedryf is, overdekt; hy zegt alleenlyk, dat de dochter haar maagdelyke staat beweende, en dat de vader *zyn belofte voldeed*, ten einde, om de offerhanden te verbergen, welkers denkbeeld hy verzachten moest. De heilige Paulus

heeft Jephtha in den rey van Gideon gestelt, die een Ephod maakte, welke voor 't gantsche Israël een strik wierd. Hy heeft daar Samson bygevoegt, wiens ongereegeltheden schandelyk waaren, en David, wiens overspel genoegzaam bekent is. De Helden van 't Oude Testament hebben hun zonden gehad. En de belofte, welke Jephtha onbedachtzaam deed, dooreen begeerte tot Eer, en door een geweldige drift om zyn vyanden te overwinnen, is eene der misslagen, die hun ontvlucht zyn; 't geen men van een Klooster, dicht by den Tabernakel gebouwt, zegt, en 't gezag, dat men aan den Hoogepriester geeft, ymand van een belofte te kunnen ontlaan, als men hem betaalt, zyn ingebeelde zaaken zonder bewys. Men zegt, dat Jephtha en Phineas over een punt van Eer onderling twistten, d'een grootsch, weegens zyn overwinning, wilde, dat men hem kwam vinden, en hem de bevrijding toebreacht, de andere begeerde, dat men aan zyn bediening en den Godsdienst de Eerbied die men dezelve schuldig was, betoonde, en terwyl de twist duurdde, verliep de tyd. De Jooden verzeekeren, dat God zich ten voordeel van Jephtha tegens zyn Offerpriester verklaarde, en dat hy hem zyn tegenwoordigheid weder onttrok; maar, dat zyn giffingen zonder grond.

De dood van zyn dochter. Vers 37.

(4.) De dochter van Jephtha is meer lofwaardig, als haar vader. Na een tyd van twee maanden, welke zy verkreegen had, om zich tot zo een buitengemeene offerhande te bereiden, begaf zy zich aan den voet van het Altaar, waar op zy geoffert wierd.

*Dus sterft d' onnooselheid, daar Jephtha zeegepraalt,
En zy aan Israëls God haar vaders schuld betaalt,
Voor 't heilig Slachtaltaar, beweent door d' Ifraïets;
Terwyl de dapp're Held, van droefheid overbeert,
Met bloeden traanen ziet zyn lauw'ren geschakeert,
Uit's dochters oog en hals, en 't hart der Ammonieten.*

Men vind daar in dat offer een groote geheimenis, maar, ik weet niet of Jephtha, wiens onbedachtzaamheid moet gedoemt werden, als de beeldenis van God kan aangezien worden, die zyn zoon aan de dood overgeeft, ten einde om voor zyn verkooren een heerlyke vryheid te bewerken, en hem van hun vyanden te verlossen. De Oudvaders hebben 't geloofd en gezegd, maar is het niet de beeldenissen beledigen, dezelve in de daaden zoekende, die baarlyklyk strafbaar zyn, en van een dochter de beeldenis van den Zoon Gods te maaken? Het is meer waarschynlyk dat de heidenen van daar het offeren van hun Iphigenia gehaalt hebben.

XII. H O O F D D E E L. Vers 5.

De nederlaag van Ephraïm.

Daar viel een andere wanordre voor, weegens de overwinning van Jephtha. De Stam van Ephraïm wierd jeloersch, om dat men haar tot den strijd en overwinning niet geroepen had. Deze jeloerschheid veroorzaakte een burgerlyken oorlog. Ephraïm verloor aldaar twee-en-veertig duizend mannen in den slag, en den doortocht van den Jordaan, alwaar men hen zonder moeite op den uitspraak van 't woord *Scibbolet*, kende.

M U S I C U L

117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200
201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
839
840
841
842
843
844
845
846
847
848
849
849
850
851
852
853
854
855
856
857
858
859
859
860
861
862
863
864
865
866
867
868
869
869
870
871
872
873
874
875
876
877
878
879
879
880
881
882
883
884
885
886
887
888
889
889
890
891
892
893
894
895
896
897
898
899
899
900
901
902
903
904
905
906
907
908
909
909
910
911
912
913
914
915
916
917
918
919
919
920
921
922
923
924
925
926
927
928
929
929
930
931
932
933
934
935
936
937
938
939
939
940
941
942
943
944
945
946
947
948
949
949
950
951
952
953
954
955
956
957
958
959
959
960
961
962
963
964
965
966
967
968
969
969
970
971
972
973
974
975
976
977
978
979
979
980
981
982
983
984
985
986
987
988
989
989
990
991
992
993
994
995
996
997
998
999
999
1000

JUDICUM.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XXXII. AFBEELDING.

Gods Afgezant belooft een zoon, gantsch onverwacht,
Aan't wyl van Manoach, tot troost van 't vroom geslacht,
Die in 't ooffer-stuug ten Heemel opgevaaren:

Zy baart een Samson, die een felle leeuw verscheurt,
Daar Askelons geflacht zyn wedspel droef betreurt,
En 't trakkels-vuur verteert de vrucht en kooren naren.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XXXIII. AFBEELDING.

Het Ezelks kraekebeen strekt Samsons noodgeweer,
Waar mee hy duyzend man kloekmoedig staat ter neer;
Men ziet hem Gazaas poort en poest ten berg op draagen;

Zyn openhartigheid berooft hem van 't gezicht,
En hy, gebroejd, draait de spil van 't Moolenwicht,
(18) Doch eindigt met verlies van duizenden zyn dagen.

UITLEGGING van de XXXII. AFBEELDING.

Samsons geboorte , door een Engel voorzegd.

*Gods Afgezant belooft een zoon gantsch onverwacht,
Aan't wylf van Manoach, tot troost van't vroom geslacht,
En is in't offervuur ten Heemel opgevaaren:*

*Zy baart een Samson, die een felle leeuw verscheurt;
Daar Askelons geslacht zyn wedspel droef betreurt,
En't fakkel vuur verteert de vrucht en kooren aaren.*

XIII. HOOFDDEEL. Vers. 3.

(1.) Samson was een andere verlosser van't volk Israëls, zyn geboorte was wonderdaadig, en God wilde dat het kind zich van zyn geboorte toegeheiligt wierd. De Nazareërs heiligen zich aan God voor een zeeker getal van Jaaren, of voor hun geheele eeven toe, zulks geschiedde vrywillig; gedurende hun beloften dronken zy noch wyn, noch bier, en chooren nooit hun hoofdhaeren. God wachtte niet af, dat Samson gebooren wierd, om hem een Nazareér te maaken; hy leidde hem den Wet op, oor dat hy eens in de waereld was, en zyn moeder, selke gantsch geen gedachten van 't Nazareaat had, wierd verplicht die Wetten te ondergaan, door bevel van den Engel, die haar zulks beval.

*De Engel klimt met den vlam van 't offer
weder opwaards.* Vers 20.

(2.) De Moeder van Samson beeldde zich in, dat et een Propheet was, die met haar gesproken had; sed misleidde haar gedachten niet, noch hy bedroog gezicht van deze vrouw, verwekkende onmidelyk in de ziel verscheidde bevattingen van 't voorwerp, en een menschelyk lichaam doende zien, sar hy niet anders als een onzichtbare geeft had. De engelen naamen waarlyk lichaamen aan, zy deelen alle menschelyke bedieningen, zy spraaken, zy ten en dronken, 't welk niet anders, als met de lichaamen kan overeenkoomen, en 't welk echter de verschyningen der Engelen en den Zoon Gods beurt is; Josephus houd staande, dat de Moeder in Samson aan haar man een zo voordeelig verhaal in de gestalte en de schoonheid van deze mensch van od deed, dat hy daar jeloersch van wierd, 't welk hem verplichtte, om van God als een wonderlinge genade te verzoeken van hem te zien, en om zich van en zeekere moejelyke achterdocht, die hem lastig el, tegenezen. Maar, Manoach, de Vader van Samson geloofde, dat het een Propheet was, en veracht geen nieuwe verschyning, als om uit hem en nauwkeuriger kennis van zyn plicht te trekken. De Engel onderrechte Manoach, die de maaltdyf wille bereiden. Maar, men veranderde de zelve in en offerhande. Manoach, geen offerpriester zynde, ondigde tegens de Wet, het Slacht-offer den hals aflydende; hy was in geen plaats, die eigen was om offeren, maar van de gemeene wetten door een evel Gods ontvlaagen, liet hy niet nate offeren. Het was geen Engel, maar God of de wonderlyke, die met Manoach sprak. Hy verdween, en derook, en de vlam van 't offer dienden hem tot een waagen, om schichg weder ten Heemel te klimmen. De schrik begin Manoach op 't aanzien van deze wonderdaad, en het tegenstaande de belofte, die hy zo aanstonds ontving, en waar aan hy geloofd had, beeldde hy sich zelven in, dat hy stierf. Zyn vrouw vertroostte hem, met hem drie zaaken te vertoogen, d'eeue, at God niet gekoomen was om een wonderdaad te doen, met dat oogwit van hem te doen omkoomen, andere, dat hy hun offerhande aangenomen had,

en dat hy verzoent was, zy vertoonde, dat God hem in hun ellende vertroostte door de belofte van een doorstraalende verlossing, en een geboorte van een Zoon, die dezelve moest bewerken. Inderdaad, het was een zeer zonderling teeken van onderscheiding en begunstiging, dat God uit den Heemel nederdaalde, om de verslaagen hoop van twee byzondere menschen, die met het overige van 't geslacht zuchten, weder op te heffen.

Samson kwam kort na den tyd van deze wonderdaad in de waereld. De Schriftuur die niets, als 't geen noodzaaklyk is verhaalt, heeft de kindsche Jaaren van dezen Held voorby gegaan, en bericht ons alleenlyk, dat hy de geest Gods op zyn achttien Jaaren in 't veld van Dan, begon te gevoelen.

XIV. HOOFDDEEL. Vers 6.

Een Leeuw door een Leeuw verscheurt.

De eerste daad van Samson voldeed de belofte niet, die men van hem verwacht had, hy wierd op een afgodische dochter verliefd, en trouwde haar, na dat hy zyn ouders verplicht had zulks toe te staan. Zyn vryadie voortzettende, vond hy een brullende jongen leeuw, die op hem aankwam, op zyn weg. Hy viel als een Leeuw op dit razzende dier aan, en doodde 't zelve. Eenige tyd daar na had hy de nieuwsgierigheid om het doodde aas van dezen Leeuw te zien, die een gedenkteken van zyn overwinning en kracht was, hy stond verzet van daar een Byen zwerm en Honig, waar van hy at, te vinden. De Byen verzamelen de Honig op de Bloemen, en verwerpen de kwaade reuken, hoedaanig vind men dan deze zwerm in 't stinkendaas van den Leeuw? Men zegt, dat dit aas droog was, dat de Byen uit de ingewanden van den Leeuw niet voortgesprooten waaren, en dat zy alleenlyk uit de nabuuriige streeken zich aldaar waaren koomen plaatzen. Om deze meening te onderschraagen, moet men de dagen in Jaaren veranderen, en een zeer langen tyd het huuwelyk van Samson verschuiven; 't welk niet waarschynlyk is, om dat zyn hertstochten hem zo geweldig prikkelden. Samson aan 't jonge volk, 't welk zyn trouwdag bywoonde, voorstellende 't geen hy in 't aas van den Leeuw gezien had, als een wonderens waardige zaak, en in uitdrukkelyke bepaalingen zeggende, dat uit den eeter spys voortkwam, en zoetigheid uit den sterken; men moet besluiten dat de Byen uit de ingewanden van den Leeuw voortgesprooten waaren, gelyk zy uit die van een Os voortkoomen, anderzints zoude het raadzel valsch zyn.

Hy brengt dartig Askalonieten om 't leeuen. Vers 19.

Het was op de Bruiloft dat Samson dit raadzel voorstelde: hy volgde de gewoonte der Oosterschen, die de plechtigheden van 't huuwelyk, also wel, als die van den rouw den tyd van zeven dagen deden duuren, en, die om de maaltdyden vrolyker te maaken raadzelen voorstelden, die de nieuwsgierigheid en de aandacht van de genoodigden opwekten. Hy beloofde een prys, zonder te weeten, waar hy de zelve

zelve zoude haalen, om dat hy geloofde dat de uitkomst buiten gemeen zynde, men dezelve nooit zoude raaden. Hy zoude niet bedroogen geweest zyn, by aldien hy de zwakheid niet getoont had, van aan zyn vrouw zyn geheim te vertrouwen. De klachten en traanen van een jonge Bruid misleidden hem; hy openbaarde zyn geheim, en aanstonds ging 't zelve van mond tot mond over, en kwam weder tot hem, hy wierd des te meer ontstelt, om dat hy niets had om, 't geen hy beloofd had, te betaalen. Hy wikkeldie zich uit die moejelykheid, zich vande krachten bedienende, die God hem gegeeven had, om dertig Askalonieten te dooden, wiens geroofde kleederen hy zyn genoodigden bracht. Askalon was door de Stam van Simeon, door die van Juda geholpen, overwonnen geweest; maar, het volk, God door haar afgoderyen in toorn ontstoken hebbende, was deze Stad weder onder de macht der Philistynen, die haar eerste Meesters geweest waaren, gevallen. Den Oorlog tuschen deze twee Gevlachten was niet opentlyk, dewyl Samson in zeekerheid naer Thimna ging, om een dochter uit die afgodische Stad te trouwen. Onderwylen was daar altyd een haat en jeloerschheid der volkeren, zy duurden zelfs een langen tyd daar na, dewyl de Joden voor alle zaaken vreesden, dat men hun gebreken in *Gad* en *Askalon* mocht ruchtbaar maaken, bekommert dat de dochteren der Philistynen zich daart over mochten verheugen. De vyandlykheden waaren moogelyk menigvuldig zonder bekrachtigt te zyn, Samson beging eene der zelve, waar van hy by vervolg de onrechtvaardigheid scheen te begrypen, dewyl, wanneer hy over 't bedrog van zyn vrouw en schoonvader zich wilde wreken, hy uitriep, ten minste op deze maal, *ik zal onschuldig aan 't kwaad zyn, 't welk ik de Philistynen zal aandoen*, 't zy hoe 't zy, hy bracht dertig Askalonieten om 't leeven, en nam hun kleederen, waar mede hy de andere Philistynen bekleeide, die hy op zyn Bruiloft genoodigd hadde.

XV. HOOFDDEEL. Vers 4.

Hy verbrand het kooren der Philistynen, door hulpmiddel der Vosschen.

(5.) Hy gevoelig zynde van de ongetrouwigheid, welke zyn vrouw hem betoont had, met zyn geheimenis te

ontdekken, verliet haer voor eenige tyd, zy den zelve, en hertrouwde zonder veel omstandigheden waer te neemen. Zy was alleen niet schuldig om dat Samson het verlaaten aangevangen had, oorzaak van een gemeene wanheblykheid der vrouwen. Onderwylen ontstak deze tweede beleediging Samson geweldig, hy wrekte zich door een tweewijzigheid, hy hechtte toortzen aan de staken van drie honderd Vosschen, en hen in 't midden van 't kooren losgelaaten hebbende, in een tyd als Oogst naer by was, verteerde hy de hoop der arbeiders, en verwoestte al het nabuurige veld van Thimna. De Goddeloozen schryven valselyk tegen de uitkomst, die hun belachlyk, en op eenige moogelyke wyze voorkomt, om dat zy niet beginnen, dat Samson een zo groot getal van Vosschen heeft kunnen verzaamelen. Maar zy maaken aandacht op de geleegentheid van Judea, welk wyngaarden en bergen zynde, een wonderbaare menigte van deze dieren besloot. Want Gad verklaerde, dat hy de bewoners van Canaan, in een tyd alleen, noch in een veldtocht niet had willen verwoesten, gelyk hy dezelve had kunnen doen, vreeze dat de wilde beesten in de steden mochten koomen, en wreede geweldenaryen op de velden rechten, by aldien zy dezelve onbevolkt vonden. Men zag aan de zyde van Athenen een zo groote menigte van harten, dat het volk zich verplaatst vond om een maand in 't Jaar zich te verzamelen, welke daar van de naam ontleend heeft, op dezelve ter jacht te gaan. Men kan dezaak van de Vosschen van Judea zeggen, welk een getal zeer groot was. Samson konde veel dagen zelfs geheele weeken besteed hebben, om zich de staat te stellen van zyn oogwit uit te voeren, en onder hem wonderdaadig een onbekende haastighed en schichtigheid te geven, om alle deze dieren te loopen, hy konde hun strikken spannen, of vrienden daar toe gebruiken. Eindelyk een getal drie honderd Vosschen, door veel persoonen verameld zynde, moet in geen vergelyking treeden met de duizend harten, duizend wilde swynen, duizend daschen, duizend wilde geiten, en zo veel ander dieren, welke den Keyzer Probus in 't Schouwburg voor de speelen, die hy 't Roomse volk deed treeden.

UITLEGGING van de XXXIII. AFBEELDING.

Duizend mannen door Samson met een Ezels kinnebakken gedood.

*Het Ezels kaakebeen strekt Samsons noodgeweer,
Waar mee hy duizend man kloekmoedig slaat ter neer,
Men ziet hem Gazaas poort en poft ten berg op draagen,*

XV. HOOFDDEEL. Vers 15.

(1.) **D**E Stam van Juda tegens Samson ontstonden, die tot een kleine oorlog geduurende de vrede trad, besloot om zulkste straffen, zich van hem te verzeekeren, hem te binden, en handen en voeten gebonden, den vyand over te leevertren. Het besluit wierd uitgevoert, maar Samson, met sterke vervult, verbrak zyn banden; dewyl men hem ontwaapend had, nam hy een Ezels kinnebakken, 't geen hy op 't veld vond, waar mede hy 't Leeger van den vyand aantastte, en duizend van 't zelve versloeg. De Nazareér moest de dood niet aanroeren, maar alles is in 't leeven van Samson buiten gemeen. Samson versmagt, en door den

*Zyn openhartigheid beroeft hem van 't gezicht,
En hy, geboejend, draait de spil van 't Moolenwicht,
Doch eindigt met verlies van duizenden zyn dagen.*

dorst geperst, van God waater verzoekende, kwam 't zelve uit het Ezels kinnebakken, waar uit God een tand getrokken had. Als Julianus de afvalig aan de Christenen de oeffening der weetenschappen wilde verbieden, berispte hem Gregorius Nacencenus, dat de Christenen met hun onwetendheid woestte eenvoudigheid, alle de wysheid der Philologphen opgesloten hadden; dat men de Philistynen met een Ezels kinnebakken verlaagen had, en dat daar uit hem zame waateren tot het eeuwige leven gevloeit waren.

XVI. HOOFDDEEL. Vers. 3.

Hy neemt de poorten van de Stad Gaza weg.

(2.) Samson beminde altyd de ongereegelheid,

Men neemt hem gevangen. Vers 21.

hy beging daar een in de Stad Gaza , in 't midden
zyner vyanden , die de poorten van de Stad toeflooten ;
zy stelden daar Wachten by , zelfs aan alle de
toegangen van 't huis daar hy in was. Dat zy op hem
in dat huis niet aanvielen ; zulks is niet , om dat
daar een vrywaarding voor de plaatzen van de onge-
reegeltheid was ; maar , men geloofde hem veel ge-
wijs , daar uit treedende , te zullen vangen. In-
derdaad hy vertrok te middernacht ; maar hy smeet
alles ter aarde , wat hem de doortocht poogde te
beletten , en de poorten van de Stad geflooten vindende ,
laadde hy dezelve op de schouders. Het zoude
genoeg geweest zyn , deze poorten te verbreken ;
maar , om zyn kracht te tonen , droeg hy de-
zelve op zyn schouders , en ging zeer verre van daar
met die zware last.

*Delila misleid hem. Men scheert , men bind , en
steekt hem de oogen uit. Vers 8.*

(3.) De liefde der vermaaken voltrok zyn bederf ;
hy , brandende door een misdaadige hertstoch tot
Delila , droeg de straffe van zyn drift en misdryf. Zy ,
na zich meestresse van zyn hert gemaakt te hebben ,
ontroofde hem zyn kracht en vryheid ; hy wederstond
zulks eenige tyd , en spotte met de Philistynen , die
hem meenigmaal geloofden overvallen te hebben ;
maar , eindelyk aan deze onkuische onderworpen
wynde , beleed hy dat zyn kracht in zyn hoofd-haar
bestond , en dat by aldien hy geschooren was , hy
alzo zwak als een ander mensch worden zoude.
Het was een der wetten van 't Nazareaat zyn hoofd-
haeren te laten groeyen , en dezelve niet te kun-
nen scheeren , als wanneer men ze aan de poort van
den Tabernakel bracht , ten einde , om dezelve op
het Altaar , als wanneer de belofte eindigde , te ver-
branden. De Heidenen heiligen aan de valsche Go-
eden hun hoofd-haeren toe , in drie gewichtige om-
landigheden ; de Jongelingschap deden 't zelve mee-
neenigmaal , ten einde , om over zich de zeegening van
heemel te bewerken. Die geen , die op een reis
een groot gevaar gedreigt waaren , heilige me-
de hun hoofd-haeren toe ; daar toe is 't , dat men
de belofte van den heiligen Paulus toepast , die zich
ten Cenchreën liet scheeren. Eindelyk een Heiden ,
die zich ver van zyn Vaderland vond , offerde zyn
haeren aan de Godheid van zyn Geslacht of Stad
op ; by aldien hy hem een gelukkige t' huiskom-
ste toestift. Abafalon bediende zich van dat voor-
wendsel van Godsdienst en belofte om den Ko-
ning zyn Vader te misleiden. Men droeg zyn hoofd-
haeren in vlechten , daarom zegt de Schriftuur , dat
men de *zeeven haer-lokken* , of de zeven vlechten
van Samson afschoor. Mozes heeft deze manieren
ingeesteld , en de heidenen konden dezelve van de Joo-
den , gelyk veel Oudvaders hebben toegestemt , ont-
leent hebben. Wyders vergenoegden zich de Hei-
denen met hun beloften te betaalen , hechtende
hun afgeschooren hoofd-haeren aan de poort van den
Afgodiche Tempel , of aan eenige boom , in plaats
dat de Joden dezelve verbrandden , en deze plech-
tigheid door offerhanden , de heidenen onbekent ,
heiligden. Eindelyk was daar by de heidenen geen
diergelyk Nazareaat , als dat van Samson , om dat
deze belofte , zo lange als zyn leeven duuren moest ,
en om dat zyn hoofd-haeren , aan God toegeheiligt ,
hem een bovennatuurlyke kracht mededeelden. Welk
een onvoorzichtigheid te beleidden , dat zulks zyn
kracht was , of dat dezelve daar in besting , en zyn
hoofd-haeren af te laten scheeren. De grote man-
nen zyn groote zwakheden onderworpen.

(4.) De buitengemeene kracht van Samson besting
in zyn hoofd-haer niet ; ik twyfels of deze won-
derbaarlyke kracht by hem geduurzaam geweest is ,
de Geest Gods overweldigde hem. Wyders kan 't
hoofd-haer , als een beginzel van kracht niet aange-
zien worden. Daar komt geen volstrekte overvloed
van dieren uit de haeren , om zich van daar in alle
de deelen van 't lichaam te verspreijen. Maar ,
God had hem beloofd , dat zo lang hy die wet van 't
Nazareaat zoude naerkoomen , dezelve hem nooit
zoude verlaaten , hy geloofde zelfs dat zyn kracht
onmiddelyk yan God kwam , dewyl hy , na dat hy
geschooren geweest was , zich inbeeldde , dat hy
zich uit de hand van zyn vyanden verlossen konde ,
maar , hy bedroog zich. God wilde eindelyk het mis-
bruik , 't welk hy van die wonderdaadige giften
maakte , straffen , hy bleef gebonden , en vast ge-
keetent ; de Philistynen staaken hem de oogen uit ,
ten einde , om zyn kracht , en leeven onnut te maa-
ken , zy geleidden hem in zeegenpraal in Gaza , en
brachten hem aldaar in die droeve staat , van den moon-
len te draijen , om brood te hebben. Dit is de eenige
der Richter Israëls die gevallen , en in de han-
den van zyn vyanden gestorven is ; het valt niet zwaar
de reeden van dit oordeel Gods te vinden. De an-
dere Richters hadden hun zonden , maar die van
Samson waaren groot , de hervallingen waaren mee-
nigvoudig , het was natuurlyk , dat die geen , die
zo meenigmaal door de oogen gezondigt had , dezelve
verloor.

*Hy is verplet onder de puin van een Tempel , die
hy omver werpt. Vers 30.*

(5.) Het leed niet langer , als zo veel tyden , als'er
noodig waaren , om zyn hoofd-haeren wederte doen
groejen. Als wanneer de Philistynen vergaerd zyn-
de , hem by zich deeden koomen. Deze vergaade-
ring geschiedde niet om huldiging aan de Godheid
te doen , weegens de overwinning , welke men op
Samson behaalt had. Het is waar , dat het de ge-
woonte der Heidenen was , de gedenkteeken van
hun overwinning in hun Tempels aan de voeten
van hun altaaren en beelden te geleidden. Dusdanig
is 't , dat het hoofd van Saul in al de Tempels
der valsche Goden van die zelve Philistynen gedraa-
gen wierd ; maar , daar was tuschen het gevangen
neemen van Samson , en de offerhanden , waar van wy
spreeken , terwyl zyn hoofd-haeren weeder gewaaschen
waaren , een genoegzaame langen tuschen tyd ver-
loopen. Dat zy Samson in den Tempel deeden koo-
men , was alleenlyk om hun oogen , met het aanzien
van een man , die hun veel kwaad gedaan , en
noch veel meer vreeze angejaagd had , te verlustigen.
Het zoude onnut zyn , van omzichtig na te
spoeren , welke een spel deze rampzaalige gevangen
speelde , om zyn meesters te vermaaken ; maar , ver-
maast zynde door hun aandoeningen , bad hy God
om hem noch eenmaal te helpen , ten einde , om
een eerlyke dood te kunnen sterven. God verhoorde
een gebed , dat hy tot zyn Eer en de verwoesting
der vyanden van zyn kerk , inboezemde. En Sam-
son zich meeester gemaakt hebbende van de twee pie-
laaren van den Tempel , die dicht by malkanderen
moesten geslaan hebben , verschudde hy dezelve ,
waar door de Tempel nederstortte , en drie duizend
Philistynen met Samson , die onder die puin begraven
wierden , omkwaamen.

De dood van dezen Held is also buitengemeen ,

als zyn leeven ; men heeft zeer veel moeite van 't zelve te rechtvaardigen, de droevigen misleiden zich, met zich in te beelden, dat zy zich de dood kunnen bewerken, ten opzichte, dat zy God, voor dat zy 't uitvoeren, aanbidden. Men heeft zels onder de heiligen een moeder en een dochter geplaatst, welke zich in een rievier wierpen, en zich aldaar verdronken, om het zwaard en de onkuischheid van de vervolgers, die heur najaagden, te ontgaan. De heilige Augustinus durfde echter over deze zaak geen uitspraak doen. Hy twyffelde, of de kerk een Goddelyk gezag had om zyn oordeel te onderschraagen, en of de heilige Geest in deze twee vrouwen gewerkt had. Hy stemde toe, dat daar een enige omstandigheid is, daar in 't geoorloof is, zich te dodden; dat is, als God zulks beveelt. Hoedaanig dan hem een leeven geweigert, dat hy gegeeven heeft? laten wy daar by voegen, dat Gods bevel moet baarblyklyk zyn, en dat men met zekere innerlyke en geheime beweegingen voor de stem Gods, en voor een inblaazing van den Heiligen Geest moet neemen; of veel eer moet men zo veel wonderdaaden, als Samson gedaan hebben, en gelyk als hy met een bovennatuurlyke kracht, om zich te dodden, bekleed zyn.

De Oudvaders hebben de verantwoording van Samson gemaakt, om dat zy hem als een voorbeeld van Jezus Christus aanzaagen, en onderschraagt, dat hy

in geen ongeregeldte plaats in Gaza, als om eenige zaaken van 't geslacht, trad, dat Delila veel eer zyn vrouw, als een ontuchtige was, en dat de huuwlyken met de Afgodisten, zo strenglyk door den wet gedoemt, aan den Verlosser van 't geslacht geoorloft waaren. Eenige hedendaagse voegen daar by, dat hy die zonden verzoende door een dood, die hy zich manmoedig ter eere Gods, en met het verlies zyn vyanden bewerkte. Maar, kan dat alles hem verschuldigen?

Jesus Christus had, gelyk hy, een wonderbare geboorte gehad, door een Engel aan zyn moeder, die onvruchtbaar was, gebootschap, hy heeft een vreemde vrouw getrouw, de Kerk uit Geslachten t²⁴³, mēngeftelt, die de Philistinen, dat is te zeggen, de Kettters getracht hebben, hem te ontrooven, hy heeft de poorten des doods, gelyk Samson, die van de stad Gaza, weggedraagen; hy heeft door zyn dood zyn vyanden, en die geen, die over de dood heerste, te weeten den duivel, verniet, wiens hoofd hy verplet heeft. Eindelyk is de spyze voortgekomen, van die geen, die ze verflond. De dood was die verflindende leeuw, die alles inzwelgde. Jezus Christus, die de onsterfelijkheid en 't leeven draagt, dat brood des leevens, veel zoeter als honing, van welke, by aldien ymand zal gegeeten hebben, de dood niet sterren zal.

UITLEGGING van de XXXIV. AFBEELDING.

Micha maakt een Ephod. Dé staat van 't geslacht te dier tyd.

*De roof van Micha werd van 's moeders hand verdeelt, En gaat met d' Afgod, kleeden Heiligdommen door,
Waar van zy eenig geld laat gieten tot een beeld, (den, Dreigt Michaas huisgezin dat hen vervolgt op 't spoor,
Doch Dans geslacht verleid den Priester door haar woor- En valt in Lais stadt waar in zy 't al vermoorden.*

XVII. H O O F D D E E L. Vers 5.

(1.) **N**A Samsons dood was daar een tusschenregeering, en dewyl de Richters die de Herformers van den Godsdienst, en de bestierders van den vryen staat waaren, onthaakten, bediende yder een zich van de ongelukkige vryheid, die hy hadde, om te doen, 't geen by wilde. Micha bediende zich mede daar van, gelyk de anderen. Deze man had van zyn moeder elf honderd zilveren stukken geoorloft; zy had te vergeefs de bezweeringen gedaan om den roover te ontdekken; 't zilver wierd niet wedergevonden; Micha had eindelyk een knaaging in zyn gemoed: hy beleed den roof, die zyn moeder zo geweldige ongerustheden veroorzaakten; dewyl zy dit zilver den dienst van God toegeheiligt had, maakte men daar 't zelvē gebruik van. Gedurende de tusschenregeering der Richteren, lieten hen de afgodisten, die noch een gedeelte van Canaan bezaten, de vryheid van 't geweeten niet over; ten minsten stonden zy hen niet toe, hun offerhanden voor den Tabernakel, volgens den Wet van Mozes, te doen. Micha en zyn moeder van dit voordeel verstooken, besloten een Kapel te stichten, ten einde op dat zy en hun nabuuren aldaar God kondien dienen; dit was haar eerste oogwit. Ondertusschen, dewyl de heimelyke gedachten der menschen is, Goden te hebben, die voor hun wandelen, heiligen Micha en zyn moeder, den gemeenen gang volgende, een gedeelte van 't zilver toe, om twee beeldenissen te maaken, de eene gesneeden en d'andere gegoopten. Die geenen, die in deze beeldenissen de Ark met haar verzoendeksel willen vinden, of de twee

Cherubynen waar van de eene van hout met goede platten overdekt, en d'andere van louter goud was, volgens hun giffingen, dezelve voor de Heilige Tekst stellende, die nooit het hoofdschrift van beeldenissen, noch aan de Cherubynen, noch aan de Ark des Verbonds gegeven hebben. Men onderstelt zonder grondslag, dat een der Cherubynen van hout met goud overdekt was, om dezelve met de afgod van Micha, die gegraveert of gesneeden was, te kunnen overeenbrengen; eindelyk, kan men in die beeldenissen de Cherubynen niet vinden, die niet als een langen tyd daar na door Salomon gestelt geweest zyn; 't welk Micha niet konde raaden. Boven deze twee beelden, die men gekocht had, maakte Micha een Ephod; men moet dezelve niet voor het hemd of den langen rok der Offerpriesters neemen, alhoewel de Schriftuur die meenigmaal dusdaanig noemt; het beteekent het borstcieraad, 't welk den Hoogepriester droeg waar op twaalf dierbare steenen, verbeelde de twaalf Stammen Israëls, vastgehecht waaren, en door welkers middel men met God raad pleegde. Micha geloofde dat zulks hem geoorloof was, om dat Gideon dezelve zaak voor hem gedaan had, maar, hy liet niet na te zondigen, want men moet de instelling van den dienst en de richtsnoer van aanbidding van God ontfangen; doch, het is niet geoorloof nieuwte te maken. De goede oogmerken van Gideon hadden geen gevolg. Dat van Micha was zo veel te strafbaarder om dat hy by den Ephod, aan den waarachtigen God toegeheiligt, Theraphims of beelden voegde, en de aanbidding der Afgoden met die van de Godlykheid ondermengde. Hy konde zyn Kapel een Huis Gods, of der Goden noemen;

J U D I C U M.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XXXIV. AFBEELDING.

De roof van Micha werd van 's moeders hand verdeelt,
Waar van zy eenig geld laet gieten tot een beeld,
Doch Dans Geflacht verleid den Prieeler door haar woorden,

En gaat met d' Afgod , kleed en Heiligdommen door ,
Dreigt Michaas huisgezin dat hen vervolgt op 't spoor ,
En valt in Laais flad waar in zy 't al vermoorden.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XXXV. AFBEELDING.

Men moord , door geile drift te snood vervoert , een vrouw ,
Doch weerwaak wrekt het leed van die geschonde trouw ,
En band in 't heete bloed der dart'e Benjamieten ,

(19) Wier vluchtend overshot in Rimmons klippen treurt ,
Tot dat Barmhertigheid weert toeblaast , op haer heurt ,
Den trouw en maagdenrouw op 't feest der Israelietten .

Digitized by Google

men; dat is onverschillend, het was het Huis Gods; want het was voornaamenteel aan den Oppersten God toegeheiligd. Ondertusschen, dewyl het de styl der Afgodisten is, van aan hun beelden den naam van Goden te geven, om dat Laban zich beklagde, dat men hem zyn Goden ontvoert had, als Rachel zyn Teraphims voor hem verborg; men kan ook overzetten, dat het een huis der Goden was; want men vond daar gegooten beeldenislen en beelden. Men had een Offerpriester van nooden om de gemeene dienst in deze Kapel te doen; dewyl daar niet een Nazaad van Aaron in de plaatzen was, geloofde Micha van deze gewoonlyke richtsnoeren ontflagen te zyn, en wederopklimmende tot de oorsproncklike Wet der Aardsvaderen, verkoor hy zyn eerstgeboore Zoon om dat gebrek te vervullen. Dit duurde niet lang, een Leviet, die te leeven zocht, en bezwaarlyk de middelen van te kunnen bestaan by zich vond, begaf zich by geval tot Micha, wiens eerste meening was, den waarrichtigen God te dienen. Hy geloofde, dat hy zondigen zoude, byaldien hy niet het bevel van de offerpleeging, door de Wet vastgestelt, naerkwam, dewyl hy de middelen daar toe hadde; hy hield deze Leviet op, hy gaf hem loon om zyn Kapel te bedienen. Hy vulde hem de hand; dat is te zeggen, dat hy hem Slachtoffers gaf, om God op te draagen.

XVIII. H O O F D D E E L . Vers 6.

De verspieders van de Stam Dan vraagen de Godspraak om raad.

(2.) Een toeval bedroefde Micha, die met zyn nabuuren offerhanden begon te doen. Vyf mannen van Dan mede Vaderlanders van den Leviet trokken dicht by hem heen, om het land te gaan verspieden. Ten einde, om een gemaklyke vaffelling voor hun Stam te vinden. Zy hielden zich by Micha op. Gelyk men natuurlyk verlangt, om het toekomende te weeten, en den uitflag van een stoutmoedig en twyfelachtig onderneemten te kennen, wierd de Offerpriester verplicht met God raad té pleegen, weegens den reis, welke de Daniëten ondernomen hadde. Men vermeent dat hy zich veel eer tot de Cheraphims begeeven heeft, om dat deze beelden geschikt waaren, om Godspraaken te geven, met tooverkunstige bezweeringen toegeheiligt zynde; maar, men weet niet, hoedaanig dat deze kleine beelden, die niet anders als zyn Huisgoden, en de voorstanders van een Huis waaren, liebben kunnen spreken en Prophetizeeren. De Leviet begaf zich veel eer tot God, volgens 't gebruik, 't welk hy in Israël had gezien werkstellig maaken, dat is te zeggen, met den Ephod te neemen, en God voor de verspieders te ondervraagen. Alhoewel de dienst die men hem deed met eenige vlek van Afgodery ondernegt en bezoeeld was, liet God niet na te antwoorden, dat de reis gelukkig zoude uitvallen.

Zy ontrooren Micha den Ephod. Vers 17.

(3.) De verspieders doorkruist een lange uitgestrektheid van 't Land, zy vonden de Stad Laïs, welke gelooende de vyanden verre van haar af te zyn, niet anders dachten, als om zich van de voorspoed te bedienen. De verspieders weder te ruggekeert zynde, bliezen zich lichtlyk den moed in, en 't oogmerk van dezelve te overvallen: zes honderd mannen toogen onder hun beleid op, zy trokken naer 't huis van Micha, en gaaven bevel van zyn beelden,

zyn Ephod, en Offerpriester mede te neemen, en de zaak wierd uitgevoert.

Hy volgt de verspieders na, en word verslaagen. v. 20.

(4.) Micha, die een genoegzaame groote onkoste gemaakt had, om zyn Kapel op te rechten, en volgens alle waarschynlykheden zucht had om God te dienen, alhoewel hy met genoegzaame zuivere denkbeelden van den dienst, die hy hem doen moet, hadde, was in wanhoop, als hy vernam, dat men hem zyn Goden ontroeft had. Deze bepaaling alleen beteekent, dat onder zyn dienst Afgodery schuilde, want de Schriftuur heeft dezelve van Laban ontleent, die dezelve taal in zyn klachten tegens Jacob voerde; en byaldien daar alleen van de Cherubynen en de Ark gehandelt was, zoude een Israëliet dezelve nooit zyn Goden genoemt hebben. Micha niet te vreeden zynde, met zyn droefheid door onnutte uitroepingen uit te waafsemen, wekte zyn buuren op, die van de nabuurschap van de Kapel zich bedienden, en verplichtte hen zich te waapnen, om den roof, die men hem gedaan had, te wreken. Al hun pogingen waaren te vergeefs. De Daniëten, die de sterksten waaren vervolgden hun weg door den Leviet ondersteunt, die zy in hun belangens ingewikkelt hadden, hem vertoonende, dat het veel treffelyker voor hem zoude zyn een gantsche Stam te bedienen, als in dienst van een man alleen te zyn.

Het overvallen van de Stad Laïs door de Stam van Dan. Vers 27.

(5.) Dusdaanig kwaamen zy te Laïs; zy overvielen 't zelve, staaken 't in den brand, en leidden 't in de asche. Deze Stad was aan het te zaamen vlieten van twee kleine rivieren, Jor en Dan genaamt, gelegen, die den naam aan den Jordaan gegeven hebben. Sidon was daar dertig mylen van af gelegen, en het viel bezwaarlyk, dat deze Stad zich haastig genoeg kon waapnen, om Laïs haar Bondgenoot, bystand te bieden, en den inbreuk der Jooden, die haar in weinig tyds innaamen, te sluiten. Maar, de optocht van deze laatsten, liet niet na ontsteltenis toe te brengen; want zy trokken uit het diepste van Judea, om een grote Stad aan het andere uiterste te overvallen. Dit was een Bende van zes honderd mannen, die Leegersgewyze voorttoogen, meeblepten en langs den weg roofden. Waarom diergeleyke menschen niet in 't oog gehouden, en tegens hem op zyn hoede te zyn? Men houd staande, dat de Godspraak van Mozes, die gezegd had, *Dan is 't jong van een Leeuw, dat uit Bascan zal springen*. Deut. 33. Naer den letter vervult wierd, om dat de zeshonderd mannen van Dan, over den berg van Ephraim getrokken zynde, over den Jordaan toogen, en hun weg door Bascan naamen, van waar zy zich op een onvoorziene wyze op de Stad wierpen, gelyk een Leeuw op de prooi, welke hy ver scheurt. Men herbouwde een nieuwe Stad op de steenhoopen van Laïs, 't welk men tot de grond toe verwoest had, en een gedeelte van de Stam van Dan, die van de andere zyde geen Lands genoeg hadden, stelde zich daar ter neder; zy moesten in erkentenis van God, die hen onderschraagt had, hun Godsdienst zuiveren; maar, in tegendeel, voegden zy een nieuwe beeldenis tot de eersten, welke zy tot den tyd van de gevangenis van 't Land, oft tot dat het Land overging, aanbaarden. Deze woorden van de Heilige Geschiedenis chryver zyn duifter; maar, daar is een soort van verklaaring in 't volgende Vaars; dewyl men daar verstaat, dat de Afgodendienst stand hield,

zo lang 't huis Gods in *Scilo* was. Men moet daar door den tyd verstaan, als wanneer de Ark van Scilo in 't Leege gedraagen, en door de Philistynen genoomen wierd, die verplicht wierden, dezelve weder te rug te zenden. Inderdaad hervormde Samuel de Kerk, en die van Dan verlieten als toen hun Af-goden; maar, Jeroboam herstelde eenige tyd daar na de goude Kalveren, onder voorwendzel, van 't volk, verre van den Tabernakel afgelegen, de moeite te bespaaren van aldaar te gaan aanbidden. Ten tyde van Jesus Christus was sy Cesarcēn van Philippus genaamt, om dat Philippus, de zoon van den grooten

Herodes, en Viervorst van Iturien, dezelve ter eer van Tiberius herbouwde, en daar syn Hoofdstad van maakte. Daar was 't, dat de Heilige Petrus en Jesu Christus betuigde, dat hy Gods zoon was, en de Zaalgemaaker van de waereld een vrouw gemaakte tot de uiterste nood gebracht was, door een bloedvloeiing, welke een langen tyd geduurde had. Men zegt dat sy hem aldaar een beeld opgeroepen heeft, 't welk de deugd had om 't zelve kwade geneezen; maar, die wonderdaad laat niet na zee twyffelachtig te zyn, alhoewel eenige Oudvaders 't zelve geloofd hebben.

UITLEGGING van de XXXV. AFBEELDING.

De byzit van een Leviet te Gebaa geschonden.

*Men moord, door geile drift te snoed veroort, een vrouw, | Wier vluchtend overshot in Rimmons klippen treurt,
Doch weerwaak wrekt het leed van die gesbonde | Tot dat Barmhartigheid weér toestaat, op haer beurt,
En baadin't heete bloed der dart'le Benjamieten, (trouw, | Den trouw en maagdenroof op 't feest der Israëlieten.*

XIX. H O O F D D E E L. Vers 26.

(1.) **D**E Israëlieten naamen also wel de zeden als den Godsdienst der Canaäniten aan; hun onreinigheid klom tot de overmaate toe, welke een Burgerlyken Oorlog, en by naer de geheele verworfeling van een Stam veroorzaakte: een Leviet, door den Wet, en zyn ampt dubbeld verplicht om heiliglyk te leeuen, liet niet na een byzit te onderhouden; zommigen hebben geloofd, dat sy zyn vrouw was; maar, de Heilige Geschiedenisfchryver geeft haar zo menigmaal een anderen naam, dat men zich daar in niet kan misleiden; sy was te Bethlehem gebooren, daar haar geslacht noch woonde; sy vluchte derwaards om de straffe, welke haar overspel verdiente, te ontgaan. Haar man verdroeg deze hoon, en gong na een afzyn van vier maanden, deze onkuische zoeken. De wedervereeniging wierd door toedoen van den vader bewerkt. Eindelyk hernam hy, na veelvuldige uitstellingen door 't wellustig leeven veroorzaakt, met deze vrouw en knecht den weg van 't gebergte van Ephraïm; hy was laat vertrokken, en de Zon begon te daalen, als sy voor by Jerusalem gingen. Alhoewel de Stam van Juda deze Stad van Kalebs tyd af gewonnen had, was sy zedert in de macht der Jebulieten hun eerste meesters weder gevallen. Men konde daar binnen treeden, daar was geen Wet, welke zulks verbood; ondertusschen, dewyl daar niet een eenig Israëliet woonde, vreesde de Reizigers van aldaar met geen zeckerheid te zullen kunnen verblyven. Deze Leviet zoude moogelyk meer menschelykheid en deugd onder de ongevoogden, als onder zyn eigen geslacht gevonden hebben, hy vervolgde zyn weg tot dat de Zon onder was, en trad in een kleine Stad van de Stam van Benjamin, Gebaa genaamt; hy was daar nauwlyks by zyn huiswaard ingetreeden, of de Jongelingschap van de Stad smeide een snoed voorneemen om deze vreemdeling te schenden. Zy verzochten haar door verdubbelde verhaastingen, en men trad tot het geweld. De Huiswaard wierd verbaast, en de ongestuimigheid van een ongebonden Jeugd niet wederstaan kunnende, verkoor hy liever zyn eigen dochter op te offeren, als eenige aanstoetelykheid aan 't Recht van Gastvryheid te geeven; dezelve zyde, welke Loth genoomen had, verkiezende; hy zondigde, gelyk als hy. Het is te verwonderen, een Vader te zien, die de bewaarder van zyn dochters maagdelyke staat moet zyn, haar bloot stellen, en

tot zyn eigen verzeekering oopofferen. De Leviet, die zyn byzit aan deze toomeloze jeugd overliet, verloor zo veel niet, maar, hy liet mede niet na te zondigen. Men misbruikte met de uiterste overmaate deze overgelaate vrouw, welke 's morgens aan de poort van haar huiswaard stierf. De Leviet, die haar in die staat vond, wierd door een schrikelyk verlangen verplicht om zich te wreken. De menschelykheid vereischt dat men de dooden tot in hun graf waardeert. Deze achtung vermeerdert naer de evenreedenheid, dat de persoonen, die de dood weggerukt heeft, ons lief en aangenaam geweest zyn. Onderwylen sneed de Leviet het doode lichaam van zyn byzit aan stukken, verdeelde het zelve in twaalf deelen, en zond ze aan de twaalf Stammen Israëls. Zyn oogmerk was om het volk door 't aanschouwen van een treffend en buitengemets voorwerp te ontroeren: ieder gedeelte van dit doode lichaam verzocht recht van ieder Stam, en verbeeldde de misdaad zo leevendig, dat het omooglyk was, daar door niet getroffen te zyn.

XX. H O O F D D E E L. Vers 34.

*Wreede nederlaag der Benjamieten, ter oorzaake
van deze schendery.*

(2.) De schrikelykheid van dit schouwspel, 't welk men voor de oogen van 't volk ten toon stelde, en de vreeze van in een zelve kastelyding met deze Stamen gedompelt te zullen zyn, welke de misdaaden van 't aaloude Sodoma hernieuwde, verplichte 't zelve te vergaaderen, om gezamenlyk een zo openbare zonde te straffen. De Leviet verscheen in de vergadering, en leidde hen zelfs den misdaad ten tweemaal voor oogen. Men zond om de schuldigen beeldelyke straffe te oeffenen. Benjamin in zyn verderf loopende, weigerde hen over te leeveren. Men befoot de beleegering van Gebaa te onderneemen, en deze misdaadige Stad te straffen. De overwinning scheen zeeker, en de oorlog was rechtvaardig, men handelde niet om eenige winsten te onderstaan, maar, om een zonde tegen de Wet en een gehilige persoon begaan, te straffen. Het getal der frydelingen was ongelyk; vier maal honderd duizend mannen van de zyde der Israëlieten, toogen op tegen de kleine Benjamin, en een Stam alleen. Men had met God raad gepleegd, en bekommert, dat men zich in die geen, die 't krygsbestier moet toe-

vertrouwt worden, mocht bedriegen, of dat de Jeeloeschheid dier geenen, die naer dat gezag dongen, enige verdeeling mocht veroorzaaken, had men van God verstaan, dat Juda aan 't hoofd van de andere Stammen moest trekken. Onderwylen wierden de Israëlieten tweemaalen vervlaagen, en verloren drie en veertig duizend mannen in twee veldvlaagen. Waaren dan Gods Orakelen bedrieglyk, en hadden dezelve heur de overwinning niet beloofst, als om heur te bederven? zonder twyffel, neen: maar God beantwoorde dezelve niet, als in het einde van den oorlog, welke ten voordeel van de Israëlieten moest uitvallen, dewyl de Stam van Benjamin daar onderging. Hy wilde dan alle de Stammen verwittigen, dat zy met te veel drift tot de verwoesting hunner broederen toogen; men moet, de misdryven der anderen straffende, zulks met gemaaigheid en droefheid verrichten, en men moet zich van zyne eigen zonden reinigen, alvoorens het wraakgerecht teegen de schuldigen te oeffenen; inderdaad, de Israëlieten, door een klein getal Benjamieten geslaagen zynde, verneederden zich, vasten en weenden; en deze verneedering deed hun zeegepraalen.

XXI. HOOFDDEEL. Vers 7.

Verbod, van met de Stam van Benjamin te trouwen.

(3.) De Israëlieten trokken de bewoonders van Gedaa tot den stryd, en verplichtten hen door een waarschynlyke vlucht hun muuren te verlaaten. Zy waaren ter nauwer nood in 't veld verspreid, of de vluchtelingen keerden zich om naer den geenen, die hun vervolgden, en flooten zich in een. De chrik en wanordre vermeerderden, als zy in 't tweelerkeeren hun Stad lichter laage zaagen branden. Lommige benden, die zich in de hinderlaag aan de indere zyde van de Stad gelegt hadden, waaren daar innen getrokken, en dezelve bynaer verlaaten vinnende, begonden zy dezelve in brand te steeken. Vaders was daar voor niemand lyfbergung over; de trouwen en kinderen van deze rampzaalige Stad moesten zo wel de scherpte des zwaards ondergaan, als den geenen, die de waapnen voerden; daar neuvelden vyf en twintig duizend Benjamieten, die de geheele Stam uitmaakten; ten minsten, ont-

kwaamen daar niet meer als zes honderd, die zich in de woestyn verborgen. De andere Steden van deze Stam ondergingen 't zelve lot. De Wet met eede gestaft, zoude wel haast de gantsche uitroeiing van 't zelve Geslacht voltrokken hebben; want, men had gezwooren, van hun niet een eenige dochter ten huuwlyk te geven; maar, de Israëlieten geraakt zynde, door een gedeelte van hun lichaam t'eenemaal afgesneeden te zien, kreegen berouw; men kende de verhaasting van den eed, en besloot dezelve te hervormen.

De nederlaag der bewoonders van Jabel, hun dochteren aan de Benjamieten gegeeven. Vers 14.

(4.) De Israëlieten vonden een middel om hun eed te doen beklyven, maar 't zelve kostte het leeven van de bewoonders van een gantsche Stad, dit was Jabel van Galaad, welke de waapnen tegens Benjamin niet opgenomen had, dit wierd als een wederspannighed teegen 't gantich lichaam van 't geslacht aangezien, welk al haar Benden te zaamen gevoegt had. Men besloot haar door een algemeene verwoesting te straffen; de zaak wierd uitgevoert, en men spaarde niemand als de maagden, welke zich ten getal van vier honderd vonden, welke aan de Benjamieten, die in de woestyn gevlycht waaren, ten huuwlyk gegeeven wierden.

Dochters geroofst. Arglistigheden om een eed te verdedigen. Vers 21.

(5.) Men moest noch twee honderd dochters vinden, ten einde, op dat die geenen, die van deze verwoeste Stam overgebleven waaren, kinderen konden verwekken. Men deed de dochteren der Israëlieten, door de Benjamieten, die ze van nooden hadden, wegrooven. Deze raad wierd door de Oppervoerhoofd van 't Geslacht gegeeven, buiten weeten van de Vaders, aan wie het recht van hun kinderen uit te trouwen, toebehoorde. Men zondigde dubbeld, de Benjamieten aanraadende de dochteren van Silo te rooven, om dat men aldaar den Wet en den Eed bespotte, de Vaders hun gezag door een schrikkelijke geweldenaary benam, en den Godsdienst, en de gewoonlyke Feesten van den leevendigen God daar deed tusschen koomen, om zo veel te ligter een onrechtvaardige raad uit te voeren.

UITLEGGING van de XXXVI. AFBEELDING.

Naëmi wil zich van haar schoondochters afscheiden, en keert weder in haar land.

*Daar Arpa afscheid neemt, en in haar traanen smelt,
Verlaat haar Naëmi van Ruth op reis verzelt,
Entrekt naer's Vaders stad met liefd'en vreugd'ontfangen;*

*Des Ruth het graan van d'oogst vergaart op Boaz Land,
En's nagts op's moeders raad bezoekt haar bloedverwant,
En werd zyn Echtgenoot door kuische Min bevangen.*

L HOOFDDEEL, Vers 12.

(1.) Josephus heeft zich bedroogen, dewyl hy gelooft heeft, dat de geschiedenis van Ruth, welke men aan die der Rechteren gehecht heeft, moet ten tyde van den Hoogepriester Eli verhaalt geweest zyn, die het Priefterschap en 't bestier boven de oudste tak van Aarons geslacht met geweld in bezit genomen hebbende, door deze onrechtvaardigheid Elimelch, de man van Naëmi, verplicht had, om zyn Vaderland te verlaaten, om zich by de Moabitzen te begeeven. Deze Geschiedenis-schryver heeft niet alleen den tyd, maar, de voornaamste omstandigheden van een zo veel te aanmerkelyker uitkomst verandert, om dat Jezus Christus uit Ruth

is afgedaalt. Deze Geschiedenis-schryver, wien zyn Godsdienst verplichtte om nauwkeurig de Schriftuur te volgen, heeft zulks echter niet naergekomen; hy heeft zelvs nieuwe verwarringen gehad, de geschiedenis der Rechteren verlengende, en 592 jaren zedert den Uittocht van Egypten, tot den tyd rekenende dat Salomon den Tempel bouwde, hy verlengt dat zelvs somtyds tot over de twintig jaaren. Onderwylen reekent de Schriftuur niet meer als 480 jaaren. Wyders volstrekt het aan te merken, dat Boaz, die Ruth trouwde, de Overgrootvader van David was, om te begrijpen, dat hy onder de Regeering van Eli, wien Samuel in plaats volgde, niet geleefd heeft. Men moet toestaan, dat daar altoos een aanmerkelyke zwaarigheid overblyft, om dat de

Heilige Mattheus , het Geslacht-register van Jesus Christus maakende , uitdrukt , dat Boaz , de zoon van Rachab was. Hy moest dan weinig tyds na den optocht uit Egypten gebooren geweest zyn , en by aldien zulks dusdaanig is , konde hy , de Vader van Obed , overgrootvader van David niet zyn , anderzins moest men hem een also lang leeven als dat , der Aardvaderen toeschryven , men moet mede 't leeven van zyn zoon en neef verlengen , het moet zyn , dat vier menschen van eenen 't zelve geslacht , de een den anderen in plaats volgende , alle over de 80 Jaaren geleefd hebben , en dat zy alle kinderen van die ouderdom hadden ; en zelfs met het behulp-middel van deze onderstelling . Men heeft boven dien veel moeite om 't getal van 366 jaaren te vinden , die zedert het inneemen van Jericho , daar Rachab woonde , tot aan Davids geboorte , verloopen zyn . De nauwkeurige onderzoekers ontlasten zich daar van , met te zeggen dat Rachab niet meer als 14 jaaren oud was , als Jericho ingenomen wierd , dat zy Boaz niet eer als in veel hooger ouderdom , gelyk als Sara , gekreegen heeft . Zy verlengen gevuldelyk 't leeven van Obed , Jesse en Isai , den Vader van David ; maar , zulks komt niet over een met de Heilige geschiedenis ; want Isai leefde noch tyds genoeg , om zyn zoon in die ouderdom te zien van in 't Leeger Goliad te gaan dooden , en om hem in zyn schuilplaats by Na-has te vervolgen . Hoedaanig zoude zulks weezzen kunnen , by aldien hy alreeds 80 jaaren oud was , als David in de waereld kwam . Men kan zich niet voldoen , als met te erkennen , dat de Heilige Mattheus het geslacht dat Rachab volgde , en mooglyk twee geslachten , overgeslaagen heeft , ten einde om tot bekende personen over te treeden , gelyk zyn neef Boaz en Ruth waaren . Ik weet niet waarom dat men zwaarigheid maakt van zulks toe te staan , dewyl het onwederleglyk is , dat de Heilige Mattheus altoos die wyze opgevolgt , en onder stilzwijgentheid drie Koningen voor by gegaan heeft , die in dit geslacht mochten koomen . By aldien 't de afschryvers zyn , die de namen van deze drie Vorsten vergeeten hebben , kunnen zy dezelve misflag hebben , weegens den zoon van Rachab , die Vader of Grootvader van Boaz was . En by aldien 't de Heilige Mattheus is , die dit voorbedachtelyk overgeslaagen heeft , kan men hem echter niet beschuldigen , om dat hy altyd de Geslacht-lyn van de grootvader tot den neef volgde , om niet , als van menschen , die in de geschiedenis bekent waaren , en daar de gedaante van gemaakt hadden , te spreken . Deze giffing volgende , vervalt de zwaarigheid ; want Rachab konde een Zoon op haar 50 Jaaren hebben . Boaz , die daar van afdaalde , was oud als hy Ruth trouwde ; om welke reeden zy niet geloofde , een groot gevaar te loopen , met by hem te slaepen , en de een en d'andere zoude onder de regeering van Debora honderden zeventig Jaaren na het verwoesten van Jericho geleefd hebben , en daar is niet meer overig als een reedelyk getal van Jaaren , voor de drie Geslachten , die tot aan David volgen , die de jongste van de kinderen van Isai was . Het was dan onder Debora dat Ruth Boaz trouwde , ik heb deze zwaarigheid van Tydreekening aangeroert , om dat zy eene der aanmerkelykste van de Schriftuur is , laaten wy tot de zaak koomen . De Offerdoening wierd in 't Geslacht van Eli overgedraagen , door een uitdrukelyk bevel van God , weegens de schrikelyke wanordren ontsteken , welke door de nakoomelingschap van Eleazar begaan wierden , aan welche dezelve toekwam . Het was dan de onrechtmaa-

tige bezitting van het Hoogenpriesters ampt door Eli niet , maar , de hongersnood , welke Elimelech u zyn Land verdreef , wiens naam Josephus verkeerdelyk verandert , met hem Abimelech te noemen , deze man tien jaaren by de Moabieten gewoont hebbende , stierf , na dat hy zyn twee zoonen met twee vrouwen van 't zelve Land getrouwtt had . Zy volgden hem kort na , en lieten hun vrouwen kinderloze weduwen na onder 't gezag van Naëmi , welke zich alleen vindende , besloot om weder naer Bethlehem te keeren , alwaar zy haar geslacht had , en meer vertroosting en bystand konde vinden . Zy moest dienshalven zich van haar Schoondochters scheidden . Deze Afgodische vrouwen , zouden niet geen goede oogen in Bethlehem aangezien geworden zyn : en , daar was geen waarschynlykheid , dat zy heur Vaderland , Geslacht en Goden zouden willen verlaaten . Inderdaad Orpha , eene dezer Schoondochters , welke de overeenkooming van naamen voor de moeder van Goliath heeft doen neemen , besloot haar Schoonmoeder te verlaaten , en in haer Land te woonen ; d'andere was Ruth genaamt , men doet haar van Eglon Koning van Moab , afdaalen , ten einde om de afkomst van David en Jesus Christus veel doorluchtiger te maaken . Maar , het is niet waarschijnlyk , dat een vrouw , welke verhert was om kooren-aaren te leezen , om haar kou te winnen in het Land van haar Schoonvader en haer man , een Konings dochter was . Hoe klein de Koningen te dier tyd waaren , zoude een Vorst zijn dochter aan een vreemde Jood niet ten huwelijjk gegeven hebben , en wien de hongersnood tot in zyn Land gedreeven had . Wyders was Eglon een lange tyd gedood geweest , alvoorens Ruth zich konde uitrouwen .

Zy keert weder naer Bethlehem. Vers 20.

Zy had van de verlichtingen van 't Geslacht dat zy ingetreeden was , zich bedient , en alhoewel geen openlyke belydenis van de Joodsche Godsdienst deed , dewyl haar Schoonmoeder haar zond om haer Goden aan te bidden , liet zy niet na daar van eenig beginzel te hebben ; want zy zweert by de Eeuwige dat zy zich van Naëmi niet zoude afscheiden , end dat zy in het toekommende haar God zoude aanbidden , *wij volk zal myn volk , en wij God myn God zyn* . De verbintenis tusschen deze twee vrouwen was naauw , dat de dood zelvs heur niet scheiden moest , om dat zy niet anders als een en dezelve grafleden wilden hebben . Naëmi , weegens het geloove van deze weduwe geraakt , geleidde haar met zich naer Bethlehem . Men liet niet na van haar na een afstaan van tien of twaalf jaaren te erkennen , zich dente , welke zy in 't geslacht gehouden had , en mooglyk noch meer haar deugd erinnerende . Men verbuidde zich over haar wederkomst . Maar , Naëmi meer gevoelig van haar eigen ellenden , als van de vreugde van haar medestadelingen , stuitte die toejuigingen . Zy wilde zelvs van naam veranderen , en een , die haar droefheid en ellende gevoelig beteekende , aanneemen : *noemt my niet Naëmi* , zeide zy tot haer nabuuren ; maar , *noemt my Mara* , want de Eeuwige heeft verlaagen , en de Almachtige heeft my bedroeft .

II. H O O F D D E E L . Vers. 9.

Boaz erkent Ruth voor zyn Bloedverwante.

(3.) Inderdaad . Naëmi was arm , zo dat zy verplicht was , haar Schoondochter te zenden , in eenig verkooren-aaren te gaan leezen om noodig onderhoud te

1000
1000
1000

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XXXVI. AFBEELDING.

Daar Arpa afscheid neemt, en in haar traanen smelt,
Verlaat haer Naëmi van Ruth op reis verzelt,
En trekt naë's Vaders stad met liefd' en vreugd ontfangen;
Des Ruth het graan van d'oogst vergaat op Boas Land,
En 's nagts op's moeders raad bezoekt haar bloedverwant,
En werd zyn Echtgenoot, door kuische Min bevangen.

erlangen: zy trad by geval in dat van Boaz, een k en machtig man. Men stelt hem als een der echters van Iraël, maar zulks is niet als een oogt, 't welk men heeft om een Geslacht te verhef-
t waer uit de Messias zyn oorsprong getrokken
eft; hy wierd verwondert een vreemde vrouw te
inden, welke in zyn Oogst kooren-aaren ging ver-
amelen; want, alhoewel God bevoolen had, dat
garen, die in 't veld overbleeven den vreemde-
g, de weduze, en den wees toekwaamen, was
ir een zo schrikkelyken haat tusschen de ongeloo-
re Moabieten en de Jooden, dat de Barmhartig-
id tusschen hen zeldzaam was. Boaz was nauw-
ts van deze gevallen van Ruth onderricht, of van
ir ellende en noch meer van haar deugd, en van
verbintenis welke zy met een God hadde, die zy
te vooren niet kende, gevoelig zynde, wenschte
haar duizend zeegeningen toe, en beval aan zyn
maars groote achtig voor haar te hebben, niet
ten van haar kooren-aaren, gelyk zy wilde, te-
ten verzaamelen, maar, haar met hen te doen eeten.

III. H O O D D E E L. Vers 6.

Het onderzoek van 't Verbond.

4.) Deze beginzelen hadden gelukkige gevolgen. Emi gaf aan Ruth een zeer fyne raad; die bed in Boaz, die haar bloedverwant was, te gaan den, van by hem buiten zyn weeten te gaan flaan, en zich als hy weder opstond, te doen ken. Die geenen, die vinden dat de woorden van Heiligen Schryver, welke de verkeering van ih met Boaz behelzen, een weinig hard zyn, hen verdoemen, en die andere bepaalingen daar ullen, welke de verkoop van een stuk Velds aan-
ken, welkers prys in de onderhandeling van 't huu-
rk moet koomen. En haar huuwlyks gaave uit-
iken, gheven stoute giffingen voor de Heilige
rheden, geen acht flande, dat de geloovige Ge-
edenischryver naaktelyk de zaaken, gelyk de zaa-
voorgevallen zyn, verhaalt, en dat hy in 't ver-
chen van een verhaal zwaarigheid stellen moet,
wyl men overeenkomt dat den uitvinder Godlyk
eboczemt is.

IV. H O O F D D E E L. Vers 1.

Het huuwlyk van Boaz met Ruth.

5.) Boaz, van de oogmerken van Naëmi en Ruth wittigt zynde, begreep aanstonds de rechtvaardigheid daar van. Men vermeent dat hy de oom van man was; maar, by aldien zulks waar was, ide het recht van *herhandelbaar Verbond*, hem onderleglyk toebehoort hebben. Onderwylen zat az aan de poort van de Stad; hy nam daar tien uigen, voor wie hy een bloedverwant, die nader hy was, aanmaande de vrouw en de erfenis aan te men. Inderdaad, God die het Land Canaan aan twaalf Stammen Ifraëls verdeelt had, begeerde t, dat noch de Stammen, noch de Landen, noch Geslachten zich onder een mengden. Deze on-
een menging was onuitvluchtbaar, by aldien men de eene Stam tot den anderen had kunnen over-
n, en zich van de Landen door't recht van plaatsing meeester maaken, of dat de verkoop van on-
rende goederen eeuwig duurend, gelyk in de an-
te Geslachten geweest was. God had ten einde dit onglyk te verhoeden, twee Wetten gemaakt,
eene, dat alle de vervreemde erfissen aan de
enaars, of aan het zelve Geslacht van de zelye

Stam in het Jubeljaar, 't welk van 50 tot 50 Jaaren wederkwam, zouden wederkeeren; dusdaanig was daar noch verkoop noch vervreemding, die eeuwig-
durend was, men reedenmaatige den prys van een Land naer het getal der jaaren, die zedert de verkoop tot aan die van 't Jubeljaar verloopen moesten. Boven deze algemeene Wet had God aan de byzonderen van een Geslacht het recht overgelaten van de gronden weder naer zich te neemen, die vervreemd geweest waaren, den prys van de ver-
koop wedergeevede, dat was, 't geen men 't *her-
handelbaar Verbond* noemde, en op dat deze grond onschendbaarder in 't zelve huis bleef. By aldien de doodde, waar door men de erfenis trok, geen kinderen nagelaaten had, die uit zyn naam en van zyn goederen erven konden, nam men de vrouw alsowel als 't Land van den overleedene aan. En de kinderen, die daar uit geteelt wierden, voerden den naam van de eersten man, en erfden 't geen men vervreemd had. Men heeft deze Wet moeten uit-
leggen, ten einde om veel klaarder te begrypen 't geen Boaz voor Ruth deede. Hy bood het Land en den vrouw den naasten bloedverwant aan, die haar weigerde, het zy hy alreeds andere kinderen hadde, en de scheuring vreesde, die gemeenlyk uit de verminging der erfgenamen spruit, het zy veel eer, om dat hy het geld, dat men hem afvorderde, om 't Verbonde Land wederom te neemen, niet konde betaalen. Hy gaf zyn recht aan Boaz over, en om te beteeken dat hy daar volkoomentlyk aftrad, trok hy zyn schoen uit.

Josephus schryft deze daad aan Ruth toe, welke door bevel van Boaz den schoen van haar bloedverwant uittrok, en hem eenige slaagen in zyn aange-
zicht gaf, ten einde om een volkoome afstand van zyn Recht te beteeken. Maar, alhoewel de Heilige Schryver zich op een dubbelzinnige wyze, weegens deze gewoonte uitgelegt heeft, is het ten minsten zeeker, dat hy niet zegt, dat Ruth daar tusschen gekoomen zy; het blykt in tegendeel, dat zy afwezend by haar Schoonmoeder was, terwyl de afstand aan de poort van de Stad geschiedde. Het is zelfs zeer waarschynlyk, dat het de bloedverwant van Boaz was, die zyn schoen ontbond, om daar door te beteeken, dat hy zich van al zyn eigendom ontblootte, en van 't recht 't welk hem verre boven Boaz toekwam, afsting. De Heilige Cyprianus heeft deze uitlegging hooger als die der rechtsgeleerden gewaardeert, die gelooft hebben, dat het Recht begeerde, dat, die iets verkreeg, eenige zaak aan den verkooper gaf, of aan den geen, die van zyn Rechten afsting. Het zy hoe 't zy, Boaz trouwde, op de weigering van die bloedverwant met Ruth. En uit haar, alhoewel een vervreemde van 't Verbond, is David, en by vervolg Jesu Christus afgedaalt. Deze vrouw die zich met Rachab in het Ge-
slachregister van Jesu Christus vind, is als een voor-
spel van de beroeping der heidenen aangezien. Maar daar en boven leert zy dat God een ongeloovige, die zich bekeert, en zich ernstlyk aan zyn dienst ver-
knocht heeft, voor alle de vrouwen, in zyn Verbond gebooren, stelt, welke, met een uitterlyke belydenis van de waarachtigen Godsdienst vergenoegt, veron-
achtzaamen het geen weezendlyk in heur Godsdienst, en in de plichten van 't leeuen is. Ruth, welke haar Schoonmoeder niet verliet, haar over al volgde, en haar God aanbad, is meer als een oneindig getal van Ifraëlietische vrouwen gewaardeert, welke boven haar de voordeelen van de geboorte en de ken-
nisle van God hadden.

UITLEGGING van de XXXVII. AFBEELDING.

Hanna van dronkenschap door Heli beschuldigt.

*Godvruchte Hanna werd met dronkenschap betracht
Door Heli, daar zyn kroost schendd' offerwet en plicht,
En d'offerhanden roeft der Godsgewyd Altaaren,*

*Des Gods gezant dien Vorst Gods wraak en straf voorstaet
Men brengt zyn zoonen om, en roeft Gods Ark op't veld,
En Heli breekt den hals beroert door deze maaren.*

I. HOOFDDEEL. Vers 14.

(1.) **H**eli voor de stem des volks doof, dat tee-
gens hem en zyn Geslacht uitborst, kon de
beweging van een vrouw niet verdraagen, hy beeld-
de zich in, dat de vrouw, welke heimelyke gebed-
den stortte, dronken was, hy berispte haar, en be-
strafte de ingebeeldde overmaaten, terwyl hy za-
kelyke kerkrooveryen in zyn huis leed; dusdaanig
is't, dat men vaardig in't oordeelen, en strenge be-
straffers der gebreken van anderen zynde, de oogen
sluit voor de zonden van den geenen, die ons aan-
gaan. Hanna, welke zedert de moeder van Samuel
was, zuiverde zich van de misdaad, welke men haar
verweet, en verzocht den zegen van den Hoogen-
priester, die dezelve haar niet konde weigeren.

II. HOOFDDEEL. Vers. 13.

*Het misbruik, 't welk de kinderen van Heli van
hun bediening maakten.*

(2.) Heli was van de jongste Tak van't huis Aa-
rons. De offerdoening was altyd door de Oudsten
van dat Geslacht bezeeten geweest; maar God, wee-
gens de zonden in't Geslacht van Eleazar begaan,
had het zelve deze bediening ontnomen, en de-
zelve in den Tak van den jongsten overgebracht,
en Heli oeffende als toen dezelve. Deze Hoogepri-
ester scheen God bemint te hebben; de Schriftuur
berispt hem niet als weegens een misdaadige wilvaar-
digheid voor zyn kinderen, welke hem twee misdaa-
den, also ongerymt als de Kerkrovery en onreinigheid
deed verdraagen. De gierigheid der Offerpriesters ver-
koelde den Godsdienst van't volk; dewyl hun zielen,
die met Goddelyke waarheden moesten vervult zyn,
zich aan verderflyke goederen overgaaven, en niet
dachten, als om hun misdaadige hertstochten te
verzaadigen, men veracht dezelve, en men verwaar-
loost een dienst, welke men niet als door belangen
ziet oeffenen; de Godsdienst scheen niet meer als
een voorwendzel, waar van men zich bedient, om
den misdaad te bedekken, en om dezelve strafloos
te begaan. De kinderen van Heli, offerpriesters on-
der hun Vader, gaaven plaats aan deze schandvlek,
om dat zy een gedeelte van de Slachtoffers zich toe-
eigenden, en dezelve met geweld, als men hun gie-
righeid tegenstond, wegnaamen. Zy misbruikten mede
de aandacht der vrouwen, welke geheele nachten
ten dienst van God toeheiligden, en aan de poort van
den Tabernakel waakten. Het volk klaagde zulks aan
Heli, en verzocht van hem recht over zyn kinderen;
hy deed zich geweld aan, en bestrafte een misdaad
niet, welke al te openbaar was, om ontvynst te worden.

*Voorzegging van Samuel, aan Heli en den val van
zyn huis. Vers 27.*

(3.) Deze vertoogingen hadden gantsch geen in-
druk, het zy dat Ophni en Phineas op de zacht-

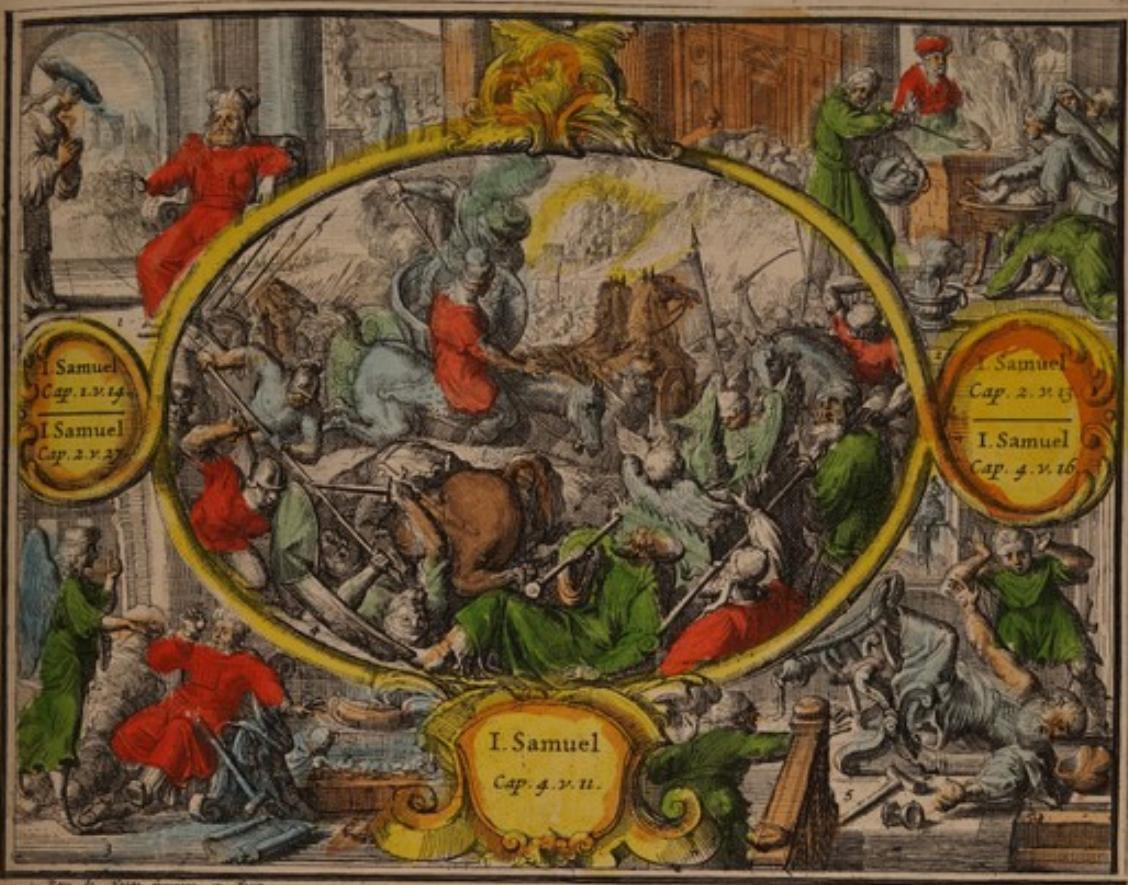
moedigheid van hun Vader steunden, of dat zy
hertstochten niet konden wederstaan. Heli zonde,
dewyl hy zyn geheel gezag, waar mede hy
kleed was, niet werkstellig maakte. De ver-
zaamheid van een misdaad is een zonde, die
niet verfchoont; maar dezelve is tweevoudig
daadig in de hoofden van de kerk, die God me-
ders met gezag bekleed heeft, als om de gebred-
te onderdrukken; de schriklykheid van de zachte-
heid verdubbeld, als men in zyn eigen huis
heid ontbreekt. Wat is daar onderwylen gemeen.
Men bemint zyn neeven by gebrek van kinder-
het gelykt dat men niet machtig geworden is,
om hen te verryken, en om hun onrechtmatige
bezittingen, geweldenaary en ongereegelt leeven
bekrachtigen. God tegens Heli ontstooken, ter
zaak van deze zachte en misdaadige toelaating,
ke hy voor zyn kinderen had, zond hy een Pro-
phet tot hem, ten einde om hem zyn oordeelen te
kondigen. Het is niet noodig Phineas, die een
gen tyd te vooren gesturven was, weder opte-
ven, noch de geboorte van Elias, die niet als een
gen tyd daar na in de waereld kwam, voor te ha-
men, om den naam van dezen Prophet te visa-
Men doet een Engel uit den heemel neederde
om aan Heli Gods beveelen over te draagen, nu
deze wonderdaad is niet meer noodzaakelyk dan
voorgaanden. De Schriftuur zegt, dat het eerst
Gods was, die den Hoogenpriester over de mis-
daadige toelaating, welke hem zyn Ampt onwur-
maakte, berispte. Deze man vertoogde aan Heli
dat hy zyn kinderen voor God gesftelt had, de-
daaden verdraagende, welke zy beginnen, en ver-
zeide hem de ongelukkige dood van zyn tween
deren, en de ongevallen van zyn naakoomelingen
in't vervolg der tyden. De Priesterlyke waardig-
heid verheft demenschen boven den natuur niet, en begin-
hen niet van de misdaaden, die daar aan gehoe-
zen. De allereenvoudigste en de allerwettigste
kan misdaadig worden als men daar na luitert,
dezelve, voor den Godsdienst en den dienst van God
stellende, opvolgt. Heli was Hoogepriester, maar
hy verblinde zich op de wezendlyke plichten van
bediening, hy liet de Godsdienst door de geest
die dezelve moesten bevestigen, onteeren en vers-
len, hy deelde in hun misdaad, en in hun straf
door zyn toelaating; zo waar is't, dat die geest
die God tot zyn dienst beroept, van een heilige
ver moet branden, en zich niet een wakker
gestrengheid waapen, als daar gehandelt wordt
om den geenen te straffen, die zyn Wetten schi-
den, schoon zy zelfs leiden van 't lichaam
een Geslacht zyn, waar van men 't Opperhoofd

IV. HOOFDDEEL. Vers 2.

*Nederlaag der Israëlieten door de Philistinen
ontneemen van den Ark.*

(4.) Heli en zyn kinderen waren de eersten straf-

L S A M U E L.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XXXVII. AFBEELDING.

Godvracht Hanna werd met dronkenschap betracht
Door Heli, daar zyn kroost schend d'offer, wet en plicht,
En d'offerhanden roeft der Godsgewyd' Altaaren,

Des Gods gezant dien Vorst Gods wraak en straf voorspelt,
Men brengt zyn zonen om, en roeft Gods Ark op 't veld,
En Heli breekt den hals beroert door deze mauren.

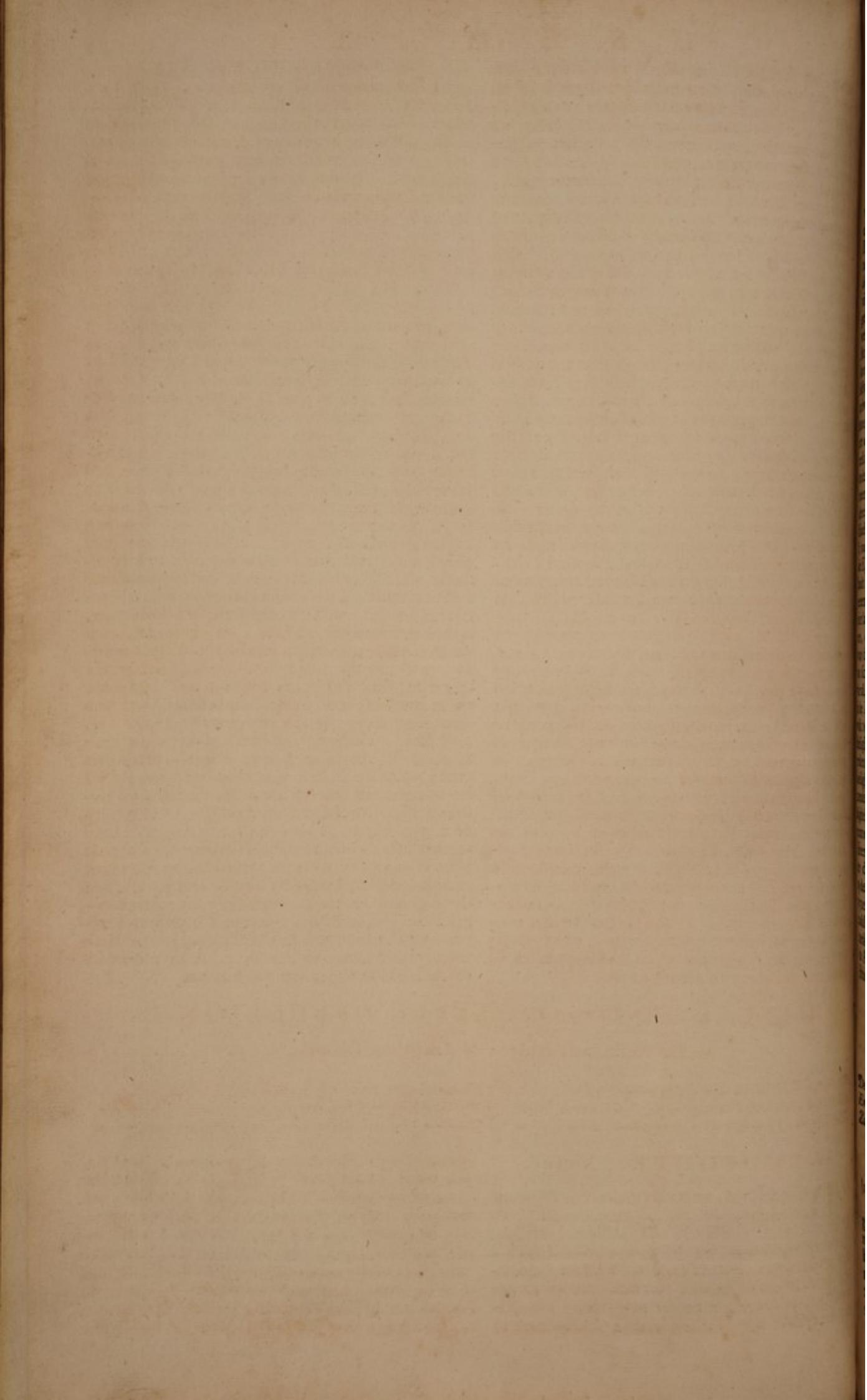

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XXXVIII. AFBEELDING.

De trotse Phillipyn, terwyl hy zeegenpraat,
En d'Ark van Gods Verbond hi Stad en Tempels haalt,
Ziet Dagons prachtig Beeld ter aarde neergeslagen,

En weeder opgerecht, gebryzelt en geknot;
Wyl God het gansche Land treft met een doodlyk lot,
(11) Dies bringt men d'Ark weerom, en thuit des Heimels plaagen.

maar, het volk liet niet na met hente zondigen. De vrouwen lieten zich verderven, en de mannen, door het geweld der Offerpriesters verdrietig geworden, hielden op te offeren. Men moet over de gebreken der Harders zuchten, maar het is niet geoorloft de ongerechtigheid der menschen weder te doen op God terug springen, noch hem huldigingen te ontrooven, welke men aan hem verschuldigt is, om dat zyn dienaars godloos zyn. God, krachtiglyk tegens gantsch Israël, dat dusdaanig zondigde, ontstooken, strafte 't zelve door 't zwaard des oorlogs, welke hen door de Philistynen aangezegd wierd. De Veldflag viel ongelukkig uit, de Israëlieten geslaagen zynde, geloofden God door de belangens van zyn roem te verplichten om hen bystand te bieden; zy zonden om de Ark des Verbonds te halen, welke te Silo was. Haar komst verheugde de Jooden, en verschrikte de Philistynen. De Jooden erinnerden zich, dat Josua dezelve Ark rondom Jericho had doen draagen, dat de muren van die groote Stad omgestort waaren, en dat de vyand zyn moed op het zien van dit gedenkteeken laatende vallen, zich descharpte des zwaards onderworpen hadde. De Philistynen hechdden zich meenigmaal aan de Beelden en Tempelen, en gaaven zelvē den naam daarvan. Zy geloofden dat de God Israëls in 't veld gekomen was, en dit denkbeeld, 't welk hen het geheugen der overwinningen op de Egyptenaars en de Geslachten van Canaan behaalt hennieuwde, verschrikte hen. De vreugde van den tenen, en de verschrikking van den anderen, duurde niet lang. Men streed met het zelve gevolg als te vooren, en de Ark, welke een voorwerp van vreugde voor de Israëlieten geweest was, wierd daar van een van schaamte en verwarring, om dat zy genoomen wierd. God liet dit Pand van zyn tegenwoordigheid in de handen der Afgodisten, ten einde, om aan 't volk te leeren, dat men zich op de allerbloejenste en heiligste zinnebeelden niet moet betrouwēn, als naer de redenmaatigheid van de zuiverheid van 't leeven. De heiligeit alleen verkrygt de genaden van God, zonder haar sluit zich de heimmel, en de rechtvaardigheid oeffent haar rechten in weerwil van de Sacramenten, van het verzoendekzel en de Ark des Heeren. Hy wilde dit vleeschelyk vertrouwen onder de menschen wegneemen, 't welk zy gemeenlyk op de gevoelige voorwerpen hebben, en daar door aanwyzen, dat Gods tegenwoordigheid daar niet noodzaaklyk aan gehecht is. Eindelyk had hy een oogmerk, om de Afgodery te verwarrēn, en by vervolg de Ark van de Afgodisten van 't Heidendom en de Heidenen zelvē te doen zegenpraalen.

De dood van Heli. Vers 16.

(5.) Het nieuws van de neederlaag van 't Leege, en 't neemen van de Ark, door een der vluchtingen, Heli aangedient zynde, wierd zyn droefheid zo leevendig, dat hy, met zyn Zeetel achter over stortende, zyn nek brak, en acht en negentig jaaren oud zynde, 't leeven verloor, na dat hy veertig jaaren over Israël geheerscht had. Men heeft in deze kastyding Gods een leering voor de kwaade Harders gevonden: God, den Zeetel vandezen Hoogepriester omgeworpen hebbende, om dat hy niet verdien meer te heerschen. Het grootste en heiligste merkteken in de Kerk bevryd de menschen van de strengste oordeelen Gods niet, als zy hem door hun zonden, of door toelaating van de zonden der anderen onteeren. Heli bewaarde een overig gedeelte van Godvruchtigheid tot het einde van zyn leeven. Want hy was meer gevoelig van Gods Eer, en 't verlies van den Ark, als van de verwoesting van zyn Gevlucht; hy verftond niet bezadigtheit genoeg, dat den Veldflag verlooren was, en dat Phineas en Ophni aldaar omgekomen waaren; maar, het denkbeeld van den verlooren Ark veroorzaakte hem een doodelyke droefheid; welgelukkig, by aldien deze sprenkel van yver, welke tot aan de dood toe brandde, God aangenaam geweest is, die het rookende lichje niet uitdoeft, en die het gekrookte riet niet breekt! de vrouw van Phineas was niet minder gevoelig, als Heli, in 't midden van zo veel rampspoeden, welke op zyn Volk en Geslacht nederstortten; zy beklagde de Ark, welke weggevoerd was, veel meer, als haar Schoonvader en Man, en ten einde, om aan de naakoomelingschap een bewys van haar droefheid en Godvruchtigheid na te laten, deed zy aan haar zoon, die zo aanstonds gebooren was, den naam van *Iacoboth* geven; welke haar beklag, weegens Gods Eer, die tot de ongeloovigen overgevoert was, uitdtukte. 't Geslacht van Heli sneuvelde niet volkoomentlyk in dezen neederlaag. Phineas, die in denstryd, dicht by de Ark gedood geweest was, had een anderen zoon Ahitob genaamt, die na hem Priesterwierd, Achimelech, de zoon van Achitob volgde in zyn Vaders plaats, maar de zyde van David tegens Saul genoomen hebbende, offerde de ze wrede Vorst hem met vyf en tachtig Priesters aan zyn wraak op, een kind alleen bergde zich, dat in 't leeger-veld van David geweken zynde, onder zyn regeering Hoogepriester wierd. Maar, Salomon benam hem 't leeven, en als toen wierd de Offerdoening het Geslacht van Heli t'eenemaal afgenomen, en keerde weder tot de naakoomelingschap van Eleazar.

UITLEGGING van de XXXVIII. AFBEELDING.

De Philistynen draagen de Ark in hun Tempels.

*Det trotze Philistyn, terwylly zeegenpraalt,
En d' Ark van Gods Verbond in stad en Tempels haalt,
Ziet Dagons Prachtig Beeldter aarde neergeslaagen,*

*En weeder opgerecht, gebryzelt en geknot;
Wyl God het gantsche Land treft met een doodlyk lot, (gen.
Dies brengt men d' Ark weerom, en stuist des Heemels plaa-*

IV. HOOFDDEEL. Vers 16.

(1.) **D**Edroefheid, welke het verlies van d' Ark veroorzaakte, moet onder 't gantsche volk Israëls groot zyn. Het zelve konde niet twyffelen, dat God niet ontstooken was, en dat zy zyn gramschap door hun zonden niet verdient hadden. Wyders, hoedaanig de Ark uit de handen van hun vyanden na een zo bloedigen neederlaag weeder gekreegen? Hoedaanig met God weegens hun zaaken zonder dezelve

raad gepleegt? Hoedaanig de voornaamste handelingen van den Godsdienst byzonderlyk in den dag der verzoeningen gedaan? De vreugde der Philistynen was groot, zich meester van den God der Jooden ziendoe; hun eerste zorg was dezelve in hun Landschappen om te draagen, ten einde, op dat het volk, door dit buitengemeen voorwerp getroffen, zich over deze overwinningen zoude verheugen. Zy droegen dezelve tot in hun Tempels. De heidenen hadden een gewoonte van aan hun Goden de kostelykste buit,

buit, welke zy op den vyand behaalt hadden, toe te Heiligen, en dezelve aan 't gewelf van hun Tempels op te hangen, om aldaar een eeuwigduurend Gedenkteeken van hun overwinning en Godvruchtigheid te zyn. De Philistynen brachten de Ark in hun Tempels, ten einde om de God van Ifraël voor Dagon te verneederen, en aan dezen Afgod huldiging te doen, aan den voet van zyn beeld stellende het geen 't edelste en eerwaardigste in den Joodschen Godsdienst was.

V. H O O F D D E E L. Vers 4.

Het Beeld van Dagon valt neder.

(2.) Dagon was de voornaamste Afgod der bewoners van Azot, een der vyf Landschappen der Philistynen, aan den oever van de middelandse Zee geleegen. Men heeft moeite om den natuur van deze Godheid, die van vleesch en visch was, te ontdekken. Eenige Oudvaders willen, dat men onder deze beeldenis een mensch aanbad, die aan de Philistynen geleerd had het Land te bouwen, en Kooren te zaaien. En dewyl deze Held by hen met de huid van een visch overdekt, of in een Schip dat voor een teeken een visch voerde, verscheenen was, gaaven zy hem die gedaante met het hoofd en de stem van een mensch. Philobiblius houd staande, dat zulks met zyn naam overeenkomt, want Dagon beteekent *kooren*. Het gelykt dan, dat die dienst ter gedachtenis van hem ingestelt is, die de Syriers den Landbouw geleert had. Men voegd daar by, dat het valsche is, dat de Syriers immermeer de vischken aangebeeden hebben, noch dat zy verbooden hebben daar van te eten. Want de visschers, die aan den oever van de Middelandse Zee woonden, brachten hun vischken op de markt van Jerusalem, om dezelve aldaar te verkopen, en de misdaad zoude ongerymt geweest zyn, hun Goden den-geenen te doen eten, die hen niet aanbaden. Men verdoemde alleen 't gebruik van zee-kere opblaazende vischken, om dat zy vergiftig zyn. En dat is 't geen plaats gegeven heeft aan het verdichtsel, dat zeekere vrouwen, welke tegens de Godinne *Atergatis of dercero* zondigen, vischken eetende, aanstonds opzwollen, en van een onreine ziekte, die heur door de Godinne toegevoegd was, niet konden geneezen worden, als na zich in de modder met zakken bekleed gewentelt te hebben. Men heeft zulks mooglyk zich niet ingebeeld, als om dat *Sidon* een visch beteekent, of om dat Syrien, waar in deze beroemde Stad geleegen is, van een Arabisch woord ocrifpronglyk is, welk opblaazing beteekent. Dusdaanig zondert men zich af van 't gemeen der Uitleggers, ten einde om de Afgodery der heidenen te ontvynzen; maar, zy moesten beeter van hun Godsdienst als zommige hedendaagse Christenen onderrecht zyn. Onderwylen hebben zy gezegd, dat de Syriers de vischken aanbaden, en de Perfaanen dezelve opblaazende Goden noemden. Dat waaren Goden, die opbliezen om zich te wreken, weegens dat men hen op at. Dat gebeurde meenigmaal, maar, men bespaardenze gemeenlyk gelyk de duiven, die men in Ascalon niet durfde dooden, het is waar, dat die Afgodisten hun Goden te Jerusalem verkochten, en Nehemias die Koophandel, die des zaturdaags geschiedde, belette. Maar, het staat aan ons niet alle wederleggingen, welke zich in den Afgodendienst vinden, weg te neemen. Daar is noch een veel grooter tegenstrydentheid, te eten 't geen men aanbid, en aan te bidden 't geen men

eet, gelyk eenige Christenen doen, die mede de Beelden en Beeldenissen verkoopen, die tot een voorwerp van eerbied der volkeren gedient hebben, en gedoogen, dat men dezelve tot waereldsch gebruik besteed. Men verkocht de vischken aan de Syriers niet, die dezelve niet zouden gegeeten hebben, maar aan de Jooden. Men bad dan de vischken in Syrien aan; Dagon had daar van de gedaante men geeft hem 't hoofd, de voeten en de handen van een mensch, met het lichaam, en de staart van een visch. En zomtyds geeft men hem twee hoofden, het eene boven 't andere, 't eene van een visch, en 't ander van een mensch. Dit was niet als een gelijkenis, om te betecken, dat de God van de Stad heerschte over 't land en de zee, en over de vischken zo wel, als over de menschen. Die geloof hebben dat men de Maan verbeeldde, hebben daar van een vrouw gemaakt, en ondermengen dezelve met Atergatis. Maar, de Schriftuur spreekt daar van als van een man. Het was aan den voet van dit beeld of zyn altaar, daar de Ark geplaatst wierd, maar, deze valsche Godheid, zich tegens de God desheems niet kunnende beschermen, viel ter aarde; of veel eer wilde God de Philistynen verneederen, die van hem geloofden te zeegenpraalen, na dat zy zyn volk overwonnen hadden, en hen doen zien, dat, by aldien hy ter eener zyde het Geslacht, ter oorzaak van haer zonden kaftydde, hy ter andere zyde niet alleenlyk de opperste der overwinnaars was, maar, zelfs van de Goden, die de overwinnaars aanbaden.

Het Beeld verbryzelt. Vers 3.

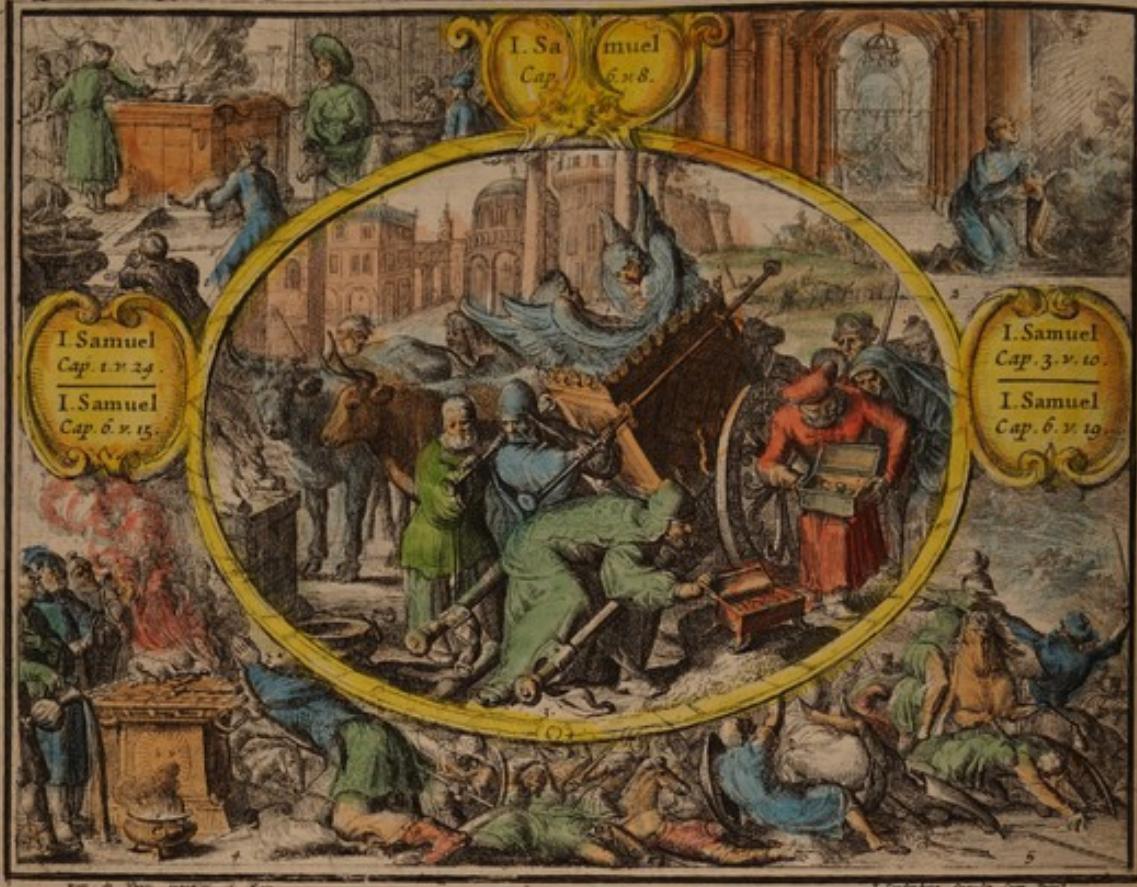
(3.) Een tweede wonderdaad moet de Philistynen van deze waarheid overtuigen. De bygeloonge beeld zich veel eer alles in, als zyn Goden van zwakheid en onvermoogen te beschuldigen, omdat hy zoude moeten aflaaten hen aan te bidden. De Philistynen van Azot hadden geen moeite van zich te verzeekeren, dat hun Beeld door een natuurlyk gevolg van de tweede oorzaaken, of wel door 't geen men gemeenlyk geval noemt, nedergestort was. De Godsdienst voor deze valsche Goden verdubbelde, in plaats van door zyn val te verzwakken. De Priesters rechte dit gevallen Beeld weder op, en hersteldden 't zelve met eerbied op zyn voetstand, of op zyn Altaar. Maar, dit Beeld viel ten tweemaal voor de Ark, het hoofd wierd verbryzelt, en zyn handen wierden op den drempel van den Tempelpoort gevonden. Een zo gevoelige zeegepraal van de Ark bekeerde de heidenen niet. Zy bleeven altyd aan hun valsche Godsdiensten verknocht. Om welke reeden de geschiedenis der Machabeërs ons leert, dat een dezer Helden, een lange tyd na Jonathan, de vyanden vervolgde, die hy tot aan Azot verslaagen had, deze Stad en den Tempel van Dagon, die aldaar noch in weezen was, verbrandde. Men onderhield daar zelfs een gewoonte, waardoer 't gelykt, dat men 't geheugen van een zo schandeleyke uitkomst heeft willen vereeuwigen; want die Afgodisten dorfden den drempel van den Tempel met geen voeten betreden, noch daar over gaan, om dat de verbrooken handen van Dagon daar op geleegen hadden, als hy voor den Ark neder viel.

Ziekte der bewoners van Gad. Vers 6.

(4.) God hield aldaar de uitwerkzelen van zyn vermoogen niet staande; hy strafte de volkeren van Azot, en hun Landen, hen met een ziekte staande, welke hen drong om de Ark in een andere plaats te verzenden. Yder een was aanstonds nydig wees-

I. S A M U E L.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XXXIX. AFBEELDING.

Hier wyd men Samuel aan God voor 't vroom Geflacht,
Die hem tot driemaal roept, in 't midden van de nacht,
Deszy, vol Gods, voortgezt aan Hells huis de plaagen,

Men vind Gods Ark weerom op Bethnems Akker staan,
En Samuel roept God om zyne zegen aan,
Die's vyands Heir vernield door velle donderlagen.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XL. AFBEELDING.

Daar Saul by Samuel geniet het Middagmaal,
Werd hy door hem gezalf't tot Koning na't onthaal,
En propheett vol geest in 't midden der Propheeten.

De dapp're Jonathan, alleen in 't Oorlogs-veld
Met zyne Schild-knapp, sluit des vyands woest geweld
Doch raakt in doods gevaar en nood door homig t'eten.

gens de eer van dezelve te bezitten; maar, Gods grimmigheid, overal met zyn Ark omwandelende, wierd men verplicht onder een zo schriklyke wraak te buigen. De bewoonders van Gad gevoelden een liergelyke geezel, want zy waaren de eersten tot wiens de Ark, uit Azot trekkende, overging. God paarde daar niemand; de allerkleinste wierden beneens de allergrootsten geslaagen, alstoer maakten de verschrikking zich meester van de geesten. 't Geroep in de klachten der volkeren wedergalmde van Stad tot Stad, alwaar men een yzelyke verwoesting zag. Men moet daar op de diepte van Gods oordeelen, in de blindheid der menschen zich verwonderen. God doet gevoelige wonderdaaden, om zyn wraak te handvesten, en zyn eer, by de Afgodendienaraars, oor 't wegneemen van den Ark uitgewischt, weer op te heffen; die ongeloovigen erkennen den singer Gods, zy stemmen toe, dat hy 't is, die den Afgoden verbryzelt, en hun Beeld doet nederzitten. Zy verliezen, 't geen zy 't dierbaarst hebben, te weeten het leeven. De kastyding liep van stad tot Stad, en van Landschap tot Landschap; zy rekten zich van den Vader op de kinderen uit, en die dood spaart zyn ten minsten voor een wreder roefheid bloodgestelt. Men redeneert weegens de ongevallen. Men ontdekt daar van de oorzaak, en verschrikt, men roeft, en men beraadslaagt over middelen van 't onheil te ontyluchten; maar, men bekeert zich niet, in tegendeel volhard men in aanbidden van Beelden, die verbryzelen, en men eigert aan den waaren God de rechtmatige huldigen, die men aan zyn groothed en vermoogen erchuldigt is. Laaten wy erkennen, dat de be-

keering der menschen, en de doortocht van de duifsternen tot het Licht, en van d'Afgodistry tot de waarachtige Godsdienst niet van hen afhangt; God moet werken, hy moet de verblinde volken door valsche vooroordeelen voorkomen; hy moet heur beminnen, en in heur uitvoerlyk het verlangen en de volhardingen bewerken. Uitterlyke middelen, 't gezicht van de Ark, de verdubbelde val der Afgoden, voorbeeldelyke kastydingen, en 't gevoelen van de Godlyke wraak, die de harten verschrikt, zyn alle onnut, als God dezelve met de werking van zyn Geest niet verzelt, en de menschen verdient hebben in hun onweetenheid te sneuvelen.

VI. H O O F D D E E L. Vers 6.

Oogmerk om de Ark aan de Israëlieten weder terug te zenden.

(5.) Alles wat de Philistynen deden bestond in overweegingen. Men raadslaagden over 't wederzenden van de Ark, die zo veel onheilen baarde. Zommigen geloofden dat het al te veel voordeel aan de overwonnen Israëlieten zoude gegeven zyn, hun vrywillig, 't geen zy hun bescherming en kracht noemden, weder ter hand te stellen. Zy beeldden zich in, dat de roem van 't Geslacht vereischte, dat men dezelve van plaats tot plaats voerde, en dat haar deugd, van plaats veranderende, zoude verzwakken, maar dezelve wonderdaad zich also ook in Hekron hernewende, als in de Steden van Azot en Gad, wierd men verplicht een wyzer zyde te verkiezen, en de oorzaak van zo veel onheilen weg te neemen; gelyk men in 't gevolg zien zal.

UITLEGGING van de XXXIX. AFBEELDING.

Men draagt Samuel aan God op.

Ier syd men Samuel aan God voor 't vroom Geslacht, liebem tot driemaal roept, in 't midden van de nacht, lesby, vol Gods, voorzegt aan Heli's huis de plaagen,

Men vind Gods Ark weerom op Bethzems Akker staan, En Samuel roept God om zyne zeegen aan, Die's vyands Heir vernield door felle donderslaagen.

I. H O O F D D E E L. Vers. 22.

D E moeder van Samuel, geduurende een grootgetal van jaaren onvruchtbaar zynde, kreeg door beloften en verdubbelde gebeden een kind. Samuel, gelyk de meeste grote mannen van 't oude Testament, is uit een onvruchtbaare moeder gesprooten, op dat het gevoelig zoude blyken, dat veel eer een gaave Gods, als een voortbrenging in de natuur was. Hanna was verplicht de geduurde berispingen, welke haar een tweede vrouw van Ickana haar man aandeide, te verdraagen. Zy stortte haar droefheid zeer leevendige klachten aan de voeten van God. Heli voegde zyn gebeden by die van deze verlatene vrouw, welke met hoop vervult van en dag van haar verlangen voltrokken te zien, wederkeerde. Inderdaad, Samuel kwam ter wacrelde, dewyl zy hem aan God voor zyn geboorte, om ewigheid een Nazareér te zyn, toegeheiligt had, zon zy haar belofte te voldoen, met hem in den Tabernakel, van 't oogenblik dat zy hem gespeent had, te draagen.

IV. H O O F D D E E L, Vers 2.

Beschryving van zyn Ephod, zyn beroeping.

(2.) Men gaf hem gevolyk aan Heli, die als Hoogenpriester was, die hem den Ephod deed

draagen. Dit was een wit hemd, 't welk de Levieten over hun kleederen droegen, 't geen men met die Ephod niet ondernemgen moet, welke met twaalf dierbare gesteentens beladen was, waarvan men zich bediende, om met God raad te pleegen, en zyn Godspraaken te ontfangen; want, de Hoogenpriester alleen droeg dezen laatsten Ephod, in plaats dat de andere aan alle de Levieten gemeen was. Samuel, tot den dienst van dit Tabernakel al vroeg gewent, was niet lang zonder de inblaazingen van God te ontfangen; de wonderdaad was zo veel te groter, om dat de Propheeten zeer zeldzaam in Israël waaren, en Samuel jong was, als God hem tot zyn Bediende aannam, en zyn beroeping zeer gevoelig was. De Schriftuur zegt, dat *Samuel aldaar in het Tabernakel van den Eeuwige daar de Ark stond, geleegen was*, als God hem riep; 't welk men niet verstaan moet, als of hy de vryheid gehad hadde, van door het voorhangsel heen te dringen, en in 't Heilige der Heiligen aan den voet van 't Verzoendeksel te rusten. De Hoogenpriester was de eenigste, die dit voorrecht had van in deze plaats eens's jaars te treeden; maar Samuel rustte in het Tabernakel, om het zelve, geduurende den nacht, te bewaren. Heli had zyn vertrek in een daar naast aangelede plaats. Onderwylen kan men zeggen, dat de Ark daar was, om dat dezelve in het Tabernakel ingefloten was. Hoe jong Samuel was, liet

God niet na van hem met een mede gewichtig bevel te belasten , als dat , vanden Hoogenpriester de onrechtmaatigheden van zyn kinderen , en zyn eigen onwaardigheid te verwijten . Daar is geen zo heilige en verheevene Man inde Kerk , zonder den Hoogenpriester uit te zonderen , die de bestraffing van den allergeringsten niet onderworpen is . De Opperhoofden en Bediendens vanden Godsdienst zyn verplicht te luisteren naer de verklaaringen van al den geerden , die tot hem in den Naam Gods spreken , en hen hunne zonden berispen . Hoe hart de bestrafing schynt , welke uit den mond van een mindere voortkomt , moet men zich daar van bedienen . God heeft zelden op een gevoelige wyze , en door 't geluid van de Stem gesproken ; Onderwylen deed hy zich aan Samuel verstaan . Deze wonderdaad verbaasde hem , hy had onderrichtingen van Heli nooddig , om te kennen , dat hy God was . Zyn verbaastheid vermeerderde , als hy zich met het Bevel belast zag , om aan Heli de gantsche verwoesting van zyn huis , waar van de offerdienst voor altoos moest afgescheurt worden , aan te zeggen . Ondertusschen voldeed hy zyn bediening ; ende eerbied , welke hy voor zyn Meester had , die de Hoogenpriester van den leevendigen God was , belette hem niet zyn plicht te volbrengen .

VI. HOOFDDEEL , Vers 7.

De weder te rug zending van de Ark.

(3.) 't Geen Samuel voorzegd had , gebeurde , den oorlog ontstak tusschen Israël en de Philistynen ; de eersten wierden vervlaagen ; de Ark viel onder de handen van de Afgodisten . Heli stierf , en de jammerlyken staat was buitengemeen , onder 't gantsche volk , dat zich van 't gedenkteeken van de tegenwoordigheid , en de bescherming van haar God ontbloed vond , God wreekt eindelyk zyn beleidige heerlykheid , en de Ark wierd voor de Afgodisten doodelyk . De misdaad was niet , om dat zy dezelve zonder Levieten of Offerpriesters te zyn , aangeraakt hadden . De byzondere Wet voor de Jooden zag op de Afgodisten niet , die ten dezen opzichten in een volkoome onweetendheid leefden ; maar God kastyd de bespringing , die zy hem deden , met de Ark , als een stoffe van zeegenpraal aan te zien . Deze kastyding deed hen besluit neemen , van dezelve weder te rug te zenden . Men beleidde den Kerken - Raad tot welke de Offerpriesters en Wiggelaars beroepen wierden . Deze laatsten wierden altoos over twyffelachtige zaaken , raad gevraagt , om dat men zich inbeelde , dat hun weetenschap veel verder als die van de gemeene menschen zich uitstrekte , en dat zy door de onderhandeling , welke zy met den duivel of de Goden hadden , tot in de verborgenste geheimenissen doordrongen . Dewyl de Bedienden van een Godsdienst altyd eigenzinniger zyn als 't volk , twyffelden deze hier , of het onheil , waar over men klaagde , van de God der Jooden kwam , of wel van eenige natuurlyke oorzaak , welke verborgen konde zyn ; of wel , zy dorfsden geen verklaaring doen , welke de Godsdienst zoude onteert , en hun beleidenis verwoest hebben . Om welke reedenen , zy 't volk weegens het wederzenden van de Ark onzeeker lieten , maar ,

by aldien men die zyde verkoor , raadden zy aan geschenken tot de Ark te voegen , verzeekert , dat Godheid , die men ontstoken had , door offerhande moest verzoent worden . Eindelyk , om zich vo koomentlyker van de waarheid te verzeekeren , be veelden zy , dat men dezelve op de schoften van twee jonge Koejen zoude laaden , waar van men de Keveren zoude te rug houden , en dat men den weg die deze dieren naamen , zoude naspooren . Zymo sten natuurlyker wyze weder in den stal keeren , da is , volgens het ingegeven van de natuur , 't welk men alle dieren aanmerkt . Maar de Koejen gingen integendeel naer Bethschemes .

Offerhande van Dankbaarheid . Vers 13.

(4.) Hoedaanig was de vreugd der Levieten , az wie deze Stad toebehoerde , als zy de Ark , welzy als hun kracht en pand van verlossing aanmerkten , hielen weder zaagen naaderen . Eenige Akkerlieden , die in den arbeid waaren , verlieten hun inzaameling , om voor dezelve hun vreugdegalmten te gaan uit boezemeti , en aan God tekenen van dankbaarheid te doen . Het is onnoorig die offerhanden door ongeestelyken te laten oposseren , om dat het onnoolyk was , dat daar in een Stad , welke door de Levieten bewoont wierd , niet eenige Offerpriesters waren . Het geen daar buiten gemeen in hun offerhanden aan te merken was , bestond in 't oposseren van jonge Koejen , in plaats van Stieren of Rammen , en in meer te denken , om hun erkentenis dor een offerhande van dankbaarheidspleeging te totuigen , als door een offer de zonde , welke huid gedenkteeken had doen verliezen , te verne nen .

Straffe der Bethschemiten . Vers 19.

(5.) Hun blydschap wierd door hun onvoorzichtigheid gestoort ; zy dorfsden in den Ark zien , en dese vermeetelheid wierd aanstonds door een voorbedelyke kastyding gestraft . Josephus reekent niet meer als zeventig menschen , die door de plaag , welke God zond , stierven . Hetwelke plaats gegeeven heeft om te gelooven , dat daar in 't Hebreewsch een byvoeging van vyftig duizend menschen was . De zwaarigheid spruit , weegens dat de Stad vande Zon of Bethschemes al te klein was , om een zo groot getal van bewoonders te bevatten ; maar , het val gemaklyk , dezelve weg te neemen , om dat het grucht van de wederkomst van de Ark , zich in de nabuурige plaatzen verspreid hebbende , een grote toevloed van volk aldaar haar nieuwsgierigheid kwam voldoen , en het dierbaar gedenkteeken , wel 't zelve zedert zeven maanden verlooren had aanschouwen ; en in deze toevloed van volk , ongeduldig om God te zien , is niet te verwonderen , dat daar van een groot getal , ter oorzaak van haar nieuwsgierigheid , omkwam . De droefheid was in 't Gheflach groot , en de Bethschemiten dubbeld bedrukt door 't voorbeeld , dat zy gegeven hadden , en 't verlies dat zy by het beste gedeelte van hun medesteedelingen geleeden hadden , verzochten met haast , dat men , 't geen geleegtheid tot hun ongeluk en zonde gegeven had , van hen zoude weg doen .

UITLEGGING van de XL. AFBEELDING.

't Gastmaal , alwaat Samuel Saul spyzigt.

*Daar Saul by Samuel geniet het middagmaal ,
Werd by door hem gezalft tot Koning na't onthaal ,
Enpropheteert volgeest in't midden der Profeeten.*

*De dapp're Jonathan , alleen in't Oorlogsveld
Met zyne Schildknaap , sluit des vyands woest geweld
Doch raakt in doods gevaar en nood door honig t'eeten.*

IX. HOOFDDEEL. Vers 22.

1.) **H**et volk Israëls , vermoeit van door Richters geregeert te worden , verzocht een Koning. De kinderen van Samuel , die hy verkooren had , om hem in zyn ouderdom te vertroosten , ontwarden van hun vaders deugd , zy misbruikten het gezag , 't welk men hun toevertrouwt had , en dochteren niet anders , als om hun driften te vergenoegen. De Philistynen hadden sterke inleegeringen in't Landchap , het gerucht verspreidde zich , dat Naës de Koning der Ammoniten den Oorlog ging verklaaren , in de zoonen van Samuel waaren niet bekwaam , om aan't hoofd van 't Leeger te trekken , en den vand aan te tasten. Eindelyk konden zy van de vrye Staats Regeering een afkeer gekreegen hebben. Het schijnt dat het zelveweldeed , met van Staatsaffier te veranderen , en een vrye Staat onder de vrye van een eenhoofdige Regeering op te rechten. Dat zyn daar zaaken , welke onverschillend gelyken. De Israëlieten naamen zelfs de voorzorg , om dit oogwit van Samuel te ontdekken ; Josephus verzeekert , dat y hem opdroegen , van een van zyn kinderen op den Troon te stellen , 't welk niet waarschynlyk is , in dat zy zich over hun dwinglandy beklaagden. Iod veroordeerde zich , en scheen , weegens de onandvatbaarheid van zyn volk zeer ontstoken. De boden maakten alles werkstellig , om den misflag van Voorzaaten te verzachten. Zy houden staande , dat de eenhoofdige bestierung in 't gantsche Oosten ingenomen zynde , God geen gedachten had , zyn volk het voordeel en de eer te weigeren , van een Koning , gelyk alle andere Geslachten te hebben ; maar , dat hun verlangen verhaalt wierd , om dat y David geschikt had , om de eerste dezer Koningen te zyn , en dewyl hy niet in die ouderdom was , in den Troon te beklimmen , ten einde , om het aageduld van 't volk te voldoen , men verplicht wierd Saul by voorziening te verkiezen , en hem te leenen. Zy bevestigen deze giffing door de beteekenis van syn naam , want , zy zeggen dat Saul , een geleende koning beteekent. De anderen verzeekeren dat God ioch ontstak , om dat men Samuel niet voor Saul selde , die hy aan 't hoofd van 't zelve Geslacht geplaatst had. De Christenen ondersteunen dit voordeel der Joden , om dat zy ten voordeel van de eenhoofdige Regeering gewaakt hebben , en vreesden dat daar eenige vlek door deze soort van bestierung weder te rug moest springen , by aldien God dezelve verweezen had. Maar , men moet naer de schriftuur , welke onafhanglyk van de vooroordeelen is , luisteren. De Heilige Geschiedenis leert ons , dat God zich ontstak over het verzoek van zyn volk , en het salt gemaklyk de oorsprong van zyn toorn t'ontdekken ; hy had een langen tyd Koning van Israël geweest , hy trok als een Veldheer aan 't hoofd van hun leger , en hy was met het geleiden van 't volk belast ; maar , men deed hier 't geen men ter oorzaak van 't Goude Kalf gedaan had. De Israëlieten gooten 't zelve , ten einde , om een zichtbare God te hebben , die voor hen heen trok , gelyk voor de Ge-

flachten , en die hen , weegens het afzyn van dat oneindig Weezen , dat in de heemelen was , vertroostte , zy begeerden hier een Koning te erlangen , die met grootsheid en een gevoelige heerlykheid als alle de Oosterschen bekleed was , en waardeerden de tegenwoordigheid van een sterflyk mensch meerder als de bescherming van den Almachtigen God. Om welke reeden God hun berispt , weegens , dat zy hem verbant hebben. Zy hebben voor zich Koningen gemaakt ; maar , dat is door my niet geschied. Wyders doodigt hy de trotsheid van dit volk , beveelende dat deze twee eerste Koningen van een laage geboorte waaren , en waar van d' een een Harder , en d'andere een Muildryver geweest was. Eindelyk God voorzeide aan 't volk , wat het zich zelve aandeed , met zich een Koning te verkiezen. By aldien Samuel gedoelt had , om de wettige Rechten van 't Koningdom vast te stellen , zoude hy niet onder de voorrechten gerekent hebben , den Oogst te ontnemen , en zich de dochters der Israëlieten toe te eischen , en daer flavinnen van te maaken. Want de Profeeten en den Wet verbieden dezen roof der erffenislen , en Achab , die zich den Wyngaard van Naboth toeëigende , had een voorwendzel van Godsdiest van nooden , om zulks te verrichten ; maar , hy wierd daar over strenglyk gestraft. De Dwinglanden alleen maaken van hun onderdaanen slaaven , en dewyl God zyn volk toestaat , zich daar over als een geweldenaary zynde te klaagen , kan hy dezelve niet gevormachtigd hebben. De Propheet voorzeide dan 't geen onder een hoogste geweldige Regeering zoude voorvalen. Zyn voorzegging was onnut , men volhardde in 't afvorderen van een Koning , daar was niet meer te handelen als weegens dezelve te verkiezen. God had het Recht van verkiezing ; hy beteekende aan Samuel , Saul , de zoon van Kis. Deze jonge man was bezig met het opzoeken van zyns Vaders Ezelinnen , en dacht niet minder als een Scepter en Kroon te vinden. Men raadpleegde met de Profeeten in de geringste zaak , om dat Saul zich tot Samuel begaf , om te weeten , 't geen aan de Ezelinnen van zyn Vader overgekomen was , die eenige dagen te vooren verloren waaren. Saul wilde het antwoord van den Propheet betaalen ; verkocht Samuel dan zyn Godspraaken ? en trok hy , gelyk de gemeene waarzeggers eenig voordeel van zyn voorzeggingen ? zulks is niet waarschynlyk , dewyl God deze kerkroovende handel verdoemt , en de dienaar van Elizeus , minder als de Profeeten verplicht om den wet te onderhouden , strenglyk gestraft wierd , om dat hy van Nahaman geld neemende , dezelve overtreden had ; maar , by aldien de waachttige Profeeten van deze misdaad uitgezondert waaren , zo waaren daar anderen , die met hun voorzeggingen handel dreeven. God berispt het door den mond van Jeremias , en Saul , die jong was , geloofde zonder twyffel , dat Samuel door geld om te koopen was , zo veel te meer om dat zyn kinderen zich ten kosten van 't volk verrykten. Hy vond den Propheet , die een Feest vierde , en , na dat hy de offerhande voltrokken had , opklom

om met het volk te eeten. Samuel konde lichtelyk den geen, die God hem beteekent had, en verwittigde hem, dat hy het Opperhoofd van't gantsche Ge-slacht stond te worden. Alhoewel hy uit de kleinsté Stam, namentlyk, die van Benjamin, gesprooten was, tot een klein getal van Geslachten door den Burgelyken Oorlog, waar van wy gesproken hebben, gebracht zynde.

X. HOOFDDEEL. Vers 1.

Saul tot Koning over Israël gezalfst.

(2.) Samuel was niet vergenoegt met Gods oogmerk aan Saul te verklaaren; hy stortte een Phiool met oly op zyn hoofd; hy kustte hem, en zeide, dat God hem gezalf had, om het Opperhoofd van zyn volk te zyn. De Jooden naamen verscheide plechtigheden in de gemeene Zalving der Koningen waer. Na dat zy hem voor't volk gestelt hadden, deed men hem op een Troon zitten, en stelde hem de de Koninglyke Kroon op't hoofd, de Hoogenpriester stortte de Godgewyde Oly op zyn hoofd, en men gaf hem een voorschrift van de Wet in handen, welke hy Godsdienstlyk beloofde te zullen onderhouden. Na den eed liet het volk haar vreugde-galmen en beloften tot voorspoed van den nieuwe Vorst, hooren. Deze plechtigheid eindigde door offerhanden, welke men God oofferde. Maar het onderhouden van alle de manieren, die niet volkomenlyk noodig waaren, was van de omstandigheden afhanglyk daar men zich vond. Samuel deed voor Saul niets diergelyks. Hy vergenoegde zich met een Phiool met enkele oly over zyn hoofd te stortten, in plaats van deze heilige zaaken, welke van dierbare speceryen zaamen gestelt in den Tabernakel bewaard wierden, en men als toen, vermits de verre afgeleegentheid, niet haalen konde. Het schynt dat de inwyding der Koningen aan den Hoogenpriester moest koomen, Salomon ontfong dezelve uit de hand van Sadoc, en Joas wierd van Je-hojada gezalfst. Men voegt daar zelfs by, dat de Koningen met dezelve oly, welke tot de zalving der Hoogenpriesters diende, gezalftwierden. Als of de magt en de heerlykheid der Koningen haar oorsprong uit het Hoogenpriesterdom trokken, en uit de oly sprooten, welke voor hen toegeheiligt geweest was. Men komt zich daar in te vooren, tot zelfs de daaden, welke de Schriftuur verhaalt, te vervalschen. Want, Saul, die de eerste der Koningen was, wierd door den Hoogenpriester niet, maar door Samuel gezalfst. En Gods bevel rechtvaardigt zyn bedryf. De zelue Profeet, die belast was David te zalven, stortte geen gewydde oly van het Tabernakel over zyn hoofd; de reeden is baarblyklyk; want Saul, meester van het Tabernakel, en Hoogepriester zynde, als David deze zalving ontfing, welke hem van den Kroon en Troon van Juda verzeekerde. Had Samuel dezelve niet kunnen wegneemen, noch van de Hoogenpriester afvorderen, zonder zyn leevente waagen, en een zaak te ontdekken, welke zeer gheim moet blyven. De zalving der Koningen behoorde dan veel eer de Propheeten, als den Hoogenpriester toe, dewyl Samuel, Saul en David, de twee eerste Koningen van Israël inwydde, en de ongeestelyken zelfs deeden deze zalving zonder zwaarigheid. Eindelyk, de oly, welke men op't hoofd der Koningen stortte, was niet altoos in het Tabernakel geplaatst; en de Jooden beelden zich verkeerdelyk in, dat die, welke tot Sauls zalving diende, op een buiten gewoone wyze zaamen gestelt was, en dat men

dezelve ot den tyd van Josias bewaarde, en dat de zelve zo wel voor de Priesters als de Koningen verstrekte, om dat God een wonderdaad in hun voordeel deed; ik weet niet, of 't uit de Rabbynens is dat sommige Christenen hun heilig olyglas getrokken hebben, die niet gewilt hebben, dat hun Kei voor de Synagoge in wonderdaaden, of veel eer verdichte vertellingen, week. De eenen en de anderen moesten schaamrood werden, daar zy niet aan de inbeeldingen van dezelve bedriegeryen schuldig vinden.

Saul word een Profeet. Vers 10.

(3.) God bekraftigde de toeheiligung van den Koning door een doorstraalende wonderdaad. Saul naér't huis zyns Vaders wederkeerende, trok door de Stad van Guebath; daar was een huis Gods op den berg geleegen, alwaar Saul, een vergadering van Propheeten vindende, die van daar afdaalden, en van dezelve geest bezielt wordende, zich men hen vermengde, en zich onder hun Bende begeevende, zonder een andere verlichting, als die hem van den heemel toevloede, ontfangen te hebben, Psalmen te zaamenstelde. De onvoorzienre verandering in een man voorgevalen, die met het dryven der Ezels van zyn geslacht beladen was, verwonderde den geenen, die hem zaagen, men venderde de wonderdaad in een spreekwyze, en 't volk ondervroeg zich onderling met verwondering; *is Saul onder de Propheeten?*

XIII. HOOFDDEEL. Vers 14.

De neederlaag der Philistynen door Jonathan.

(4.) De nieuwe Koning besteedde zyn eerste wagen aan den oorlog; zyn Stam was het meeeste bloedgesteld voor de bespringingen der Philistynen; zij hadden't volk onthaapent, en 't zelve geen yd over gelaaten, als voor't ploegyzer van hun plogen en bevreesd zynde, dat het yzer van gebruik mocht verwisselen, hadden zy al de fimeeden van 't Geslach weg gevoert. Men mocht vry een Bevelhebber verkiezen, en Benden verzaamelen, wat konde een waapenloos Leeger uitvoeren? daar wierd niemand als Jonathan alleen gevonden, die beleidige wapenen voerde, en zich daar van gelukkig bediende. Hy greep het lichaam van de Wacht der Philistynen, 't welk te Guebath was, aan, en doodde dat twintig mannen van. De Philistynen, verschrik, geloofden Benden uit den boezem van een rots zien koomen, die van achteren Jonathan voorttrokken, en vielen, doodelyk verbaast zynde, op elkanderen aan, en brachten, in plaats van tegenden vyand te stryden, zich onderling om't leeven. De Jooden, die gedwongen geweest waaren, dat vyand te volgen, voegden zich by hun Geslacht, en gaaven hen waapenen; daar kwam een versterking van den berg van Ephraim, daar enige bevreesde zoldaaten zich verborgen hadden, die, ziende dat de Philistynen vluchten, weder een nietwen moedschepten.

Hy neemt boonig met zyn Spitsroede, Saul wil hem met de dood straffen, en 't volk beschermt hem 't leeven. Vers 20.

(5.) De drift stoorde de vreugde van't zeegprallen, hy deed het volk zweeren, dat het niet eten zoude, voor al eer de overwinning vervult was, doch hy zondigde dubbeld, dewylhy een te schichtige yve had

I. S A M U E L.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XLI. AFBEELDING.

De Koning Agag word door Samuel onthoofd,
Held David weet gezalfen If'els Ryk beloofd,
Na dat hy Leeuw en Beer verscheurd had en verdreeven,

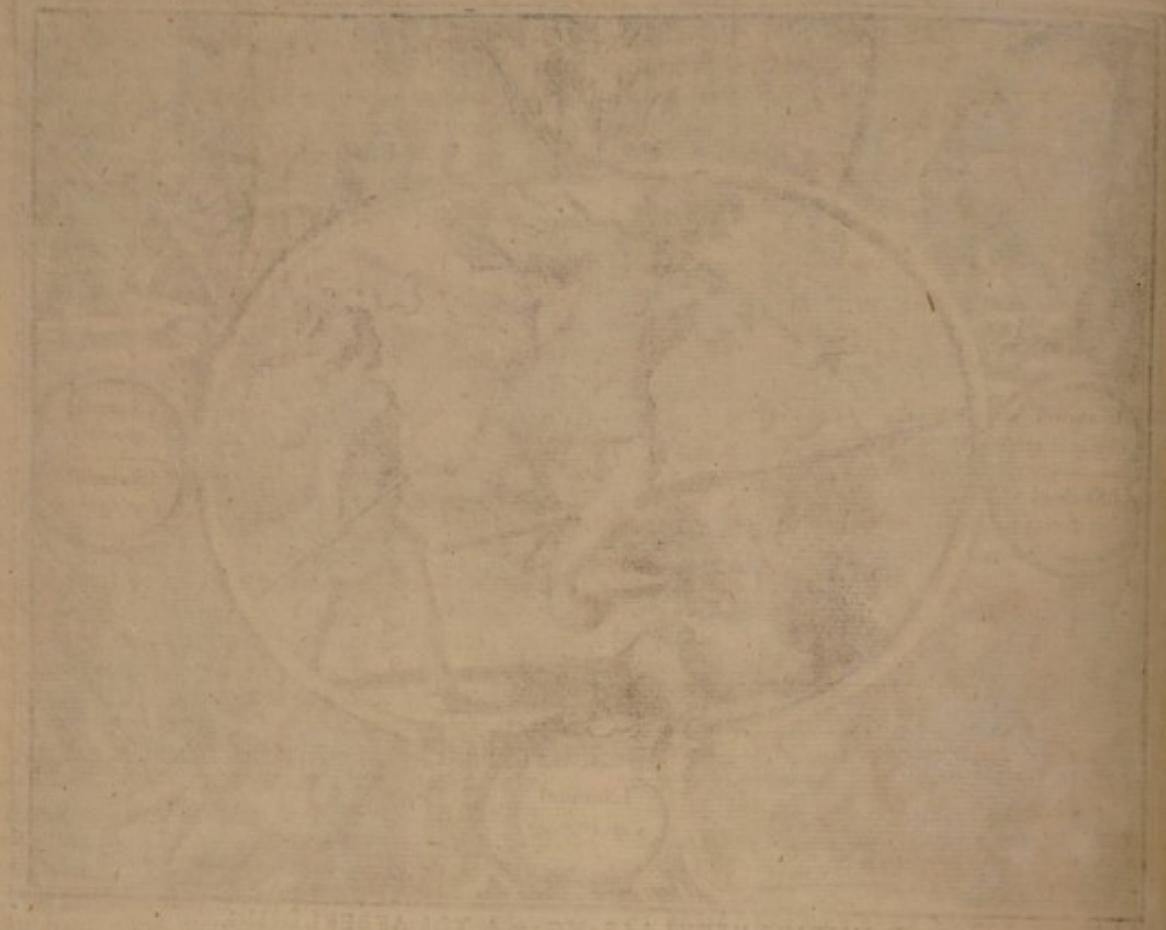
Hy veld den Reus van Gad door eenen Slingersteen,
Die dood ter arde stort, metal zyn groove leen,
Doch Saul jeloersch van d'eer, slaat David naer het leevert.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XLII. AFBEELDING.

De trouwe Michal red haer man uit doods gevaar,
Wyl Sauwel propheett met wonder vreemd misbaar,
En Jonathan zyn vriend den vlucht wyt door zyn schichten,

Die by Abimelech het zwaard en 't brood verwerft,
Des't gantse Priesterdom door Doeg's moord priem fierft,
Om's Konings bitt're wrok op David te verplichten.

had in't vervolgen van zyn vyand , en't volk voor een geweldige verzoeking blood stelde. Jonathan ten uittersten afgemat zynde , vond een Byenstok met hoonig , waar van hy geloofde te moogen eeten. Na deze maaltdy vond hy zich veel bekwaamer tot den stryd , als hy te vooren was. Men kan hem niet beschuldigen ; om dat hy een bezondere Wet niet kende , welke buiten zyn weeten gegeven was , als wanneer het belangen , en de Eer van

't Gevlacht hem van zyn Vader verre afzonderde , en elders riep. Onderwylen ontdekte God , 't geen hy gedaan had , het lot viel op Jonathan , die door zyn Vader onbarmhartig ter dood gedoemt wierd ; maar , het volk door het verlies van een Held getroffen , die de Eer van Israël zo aanstonds hersteld had , stelde zich daar tegen , en beschermd door haar murmurering en weerstand , zyn leeven.

UITLEGGING van de XLI. AFBEELDING.

Agag , Koning der Amalekieten door Saul beschermt , en door Samuel gedood.

*De Koning Agag word door Samuel onthoofd ,
Held David weer gezalfst en Isr'els Ryk beloofd ,
Na dat hy Leeuw en Beer verscheurd hadden verdreeven ,*

*Hy veld den Reus van Gad door eenen slingersteen ,
Die dood ter aarde stort , met al zyn groote leen ,
Doch Saul jaloersch van d'eer , staat David naer het leeven .*

XV. H O O F D D E E L . Vers 33.

(1.) **S**aul , na dat hy de Philistynen verslaagen had , verklaarde den oorlog aan de Amalekieten. Die Volkeren , aaloude vyanden der Israëlieten , hadden hen doortocht in de woestyn , ten tyde van Moses belet ; men had zich van hun bespringingen niet kunnen wreken , noch de overwinningen zo verre voortzetten , tot dat God aan Saul door den mond van Samuel zulks beval. De Amalekieten kreegen de neederlaag , men dreef hen tot in de woestyn van Schur. De mannen , vrouwen en kinderen sneuvelden door de scherpte des zwaards ; daar bleeven niet meer als eenige vluchtelingen over , die zich by gevolg van tyden weder te zaamen voegden , en een aanmerklyk lichaam uitmaakten , welke een Stad der Israëlieten uitroofden. Saul altyd ongelukkig in zyn overwinningen zynde , zondigde in deze op een zo misdaadige wyze , dat God den Scepter en Kroon van zyn Gevlacht affscheurde. In plaats van Agag , de Koning der Amalekieten te dooddien , beschermd hy zyn leeven , en maakten hem tot krygsgevangen , 't zy dat de ellende van een Koning , die van alles berooft was , hem tot meededoogen verwekte , het zy dat hy hem in Zeegepraal door de Steden van Israël wilde geleiden. Het volk wierp zich naér zyn voorbeeld op den roof der vyanden , waar van het zelve een gedeelte overhield. Saul wilde zyn gedrag door twee reedenen rechtvaardigen , en 't zelve verontschuldigen , de eene , om dat hy vreesde een volk te beleedigen , dat gantsch raazend tot den roof scheen , wat meer is , hy deed daar de Godsdienst tusschen koomen , en zeide , dat men de vette beesten bewaart had , om daar van een dankoffer aan God te doen , en onder dat voorwendzel voldeed yder zyn gierigheid. Samuel onderrichtte Saul , dat de Godvruchtige inzichten niet beschermen. Daar waaren twee misdaaden in't gedrag van Saul ; de eene , dat hy 't bevel , dat God hem gegeven had , schond , en wanneer God beveelt , moet men zonder uitzondering en achterhoede gehoorzaamen , d' andere dat hy veel wyzer als God wilde zyn. Zyn vrywillige diensten schynen evenvoudig ; men bemint dezelve , om dat zy de vruchten van onze inbeelding en de vryheid zyn. Daar scheelt weinig aan , dat men niet geloofd dat God ons verplicht is , van dezelve uitgevonden te hebben. Welk een vreugde is 't , welk een eer voor hem , welk een bewys van Godvruchtigheid en yver voor ons , 't geen God beveelt niet naer te koomen ! Onderwylen verloor Saul door zyn misdryf zyn Troon en Kroon.

Wie weet beeter als God zelfs , de wyze , op welke hy moet aangebeeden werden ? Waarom dan 'zich van zyn Wetten en Beveelen afgezonert ? welk een hoovaardigheid bezit den mensch , zich te vleyen van buiten zyn plicht te kunnen treeden ! Samuel , die Saul in die gedachten vond , bestrafte hem , en deed de beveelen Gods , voor die van den Vorst gefstelt , uitvoeren. Hy liet Agag in zyn bywezen ombrennen , en voorzeide Saul de verwoesting van zyn huis.

XVI. H O O F D D E E L . Vers 13.

David tot Koning gezalfst .

(2.) De Profeet , die de ondergang van Saul voorzeidde , bedroefde zich ; het is geoorloft om den geenen , die verlooren gaan , te zuchten. Men doemt zyn droefheid niet , als om dat men onderstelt dat God hem de eeuwige verismaiding van dezen Vorst geopenbaart had , in plaats dat hier niet als van een plaatsvolging tot de Kroon gehandelt wierd. God wil dat de droefheid van Samuel ophoud , en dat hy een ander Koning voor Israël verkiest. Het bevel was nadenklyk. Een Vorst gedoogt niet lichtelyk , dat men hem een Plaatsvolger gedurende zyn Regeering verkiest. Deze reeden deed Samuel zidderen , hy geloofde dat zyn dood niet te ontvluchten was , by aldien hy naér Bethlehem ging , hy wederftond Gods bevel voor eenigen tyd. God had mededoogen met de zwakheid van zyn Dienaar , en verschafte hem hulpmiddelen om zyn bevel te voltrekken , zonder zich voor de gramschap van den Vorst blood te stellen ; hy nam tot voorwendzel van zyn reis naér Bethlehem , de noodzaaklykheid van een offerhande te doen. De Bewoners van deze Stad wierden , dezen Profeet ziente , met vreeze bevangen , zy konde het voorwerp van zyn komst , 't welk geheim was , niet achterdenken , maar zy vreesden , dat zy over eenige zonden tegens den Wet strafbaar zynde , hy hun de dreigementen en de oordeelen Gods kwam aanzeggen. De schrik duurde niet lang ; Samuel verzeekerde hen met niet als van offerhande te spreeken. Iсаі , die hem volgen moest , wierd tot het gaftmaal genoodigt , hy bracht aldaar zyn kinderen mede. De Profeet , weegens de gesalte en schoonheid van Eliab , de oudste dezer zoonen , verblind , geloofde dat God hem tot de Regeering had doen gebooren werden. Hy volgde het vooroordeel der volkeren , die door de waarschynlykheid oordeelende , zich inbeelden , dat de Koningen veel groter en schoonder

der moeten zyn als de overige menschen. Dit vooroordeel was door de keur, welke God van Saul gedaan had, die een hoofd langer als eenige Israëliet was, bekragtigt; maar Eliab was van God verworpen. De oorzaak van deze verwerping is aan zyn trotsheid en gramschap, die zedert door de berispingen, welke hy aan David deed, gebleken is, toe te schryven. Ondertusschen, dewyl daar niet als weegens de verheffing tot den Troon gehandelt wierd, konde God, die over de Kroonen gebied, David door een zuiver uitwerkzel van zyn welbehaagen boven hem stellen. Dit was de jongste van alle de kinderen van Isaï. Men had hem gezonden om de kudden van zyn Vader te hoeden, als Samuel hem liet roepen, om hem de heilige Zalving te geven, en hem 't recht tot het Koningryk van Israël op te draagen.

XVII. H O O D D E E L. Vers 37.

David doodigt een Leeuw.

(3.) David nam aanstonds geen bezitting van de Kroon, die hem toegeschikt was, dewyl hy volhardde de hoeder zyns Vaders te zyn; hy moest meenigmaal teegen de beesten stryden. Hy bracht een Beer en een Leeuw om 't leeven, die eenige schaapen verscheurdden, het zy hy een boven natuurlyke kracht, gelyk Samzon had, het zy hy door zyn eigen krachten werkten, gelyk Benaja, die onder zyn Regeering geleefd heeft, en die in de kuil van een Leeuw treedende, dezelve ombracht.

De stryd van David teegens den Reus Goliath.

Vers 49.

(4.) De Philistynen bewerkten David een voordeelige geleegentheid om zich te doen kennen; onverzoenlyke vyanden van Gods volk zynde, konde zy niet lang in rust blyven. Saul had hen verlaagen, maar, zy trokken, ten einde om de schande van deze neederlaag uit te wisschen, in de Stam van Juda. Saul kwam haer te hulp, en leegerde op eenen berg, recht tegens de Philistynen over. Een dal scheidde hen van een, en vertraagde den stryd, om dat niemand een voordeelige plaats wilde ontrumen, om zich voor de handeling der vyanden bloed te stellen. De Philistynen hadden onder hun Benden een man van een wonderbare groote gestaltenis, in een hunner Steden, Gath genaamt, gebooren. Hy was zes elleboogen en een palm hoog, en had een kracht naer de redenmaat van zyn gestaltenis. Hy scheen, met zware en gewichtige waapnen bekleed zynde, met geen flaagen te doordringen. Op deze natuurlyke voordeelen hoogmoedig, vleidde hy zich onoverwinbaar te zyn, en dat hy in een byzondere tweestryd, meester van 't slachveld zoude blyven. De Philistynen geloofden zulks, gelyk hy, en stelden den Israëlieten voor, van den oorlog, door een stryd van man teegens man, te bepaalen, onder voorwaarde, dat de overwonne zyde de slaaf van de andere zoude worden. Saul dorfde dit beding niet aanneemen, Goliath deed alle dagen dezelve hooavaardige uitdaaging, en dezelve duurde veertig achtereenvolgende dagen, tot dat David in 't Leeger kwam, hy zoch de verbaastheid van 't volk, en vol moeds, welke het denkbeeld van een toekomstige Koninglyke Stad, en 't gevoelen van de liefde Gods vermeerderde, bood hy zich aan, om den Reus, die gantsch Israël deed beeven, te bestryden. Men staat verzet, weegens dat Saul David niet kende, als hy zich aanbood om hem deze diensten te doen, dewyl hy op speeltuigen voor hem gespeelt, en

eenige tyd in zyn diensten in zyn Paleis geweest was. Maar, dat was onmiddelyk na de zalving door Samuel gedaan, dat David aan 't Hof gezonden wieren. En daar waaren omtrent zeven Jaaren, zedert dien tyd tot aan den stryd van Goliath, verloopen. David telde niet meer als veertien of vyftien jaaren, als hy op den harp voor zyn Vorst speelde, en hy was een twintig jaaren oud, als hy op zich nam de roen van zyn Geslacht teegen den Reus te verdedigen. Men verandert zeer veel in dezen ouderdom, en Koningen herdenken zelden zo veel aan de bedienenden van 't Gezang en Snaaren spel, om hen weder te kennen; de aanbieding van dezen jongerherder, die zyn krachten met Goliath wilde beproeven, scheen vermeeteel. Zyn oudste broeder poogde een zo onvoorzichtige yver te verdrukken; maar het besluit van David en de noodzaaklykheid drongen Saul het zelve aan te vaarden. Hy wilde hem met zyn waapnen bekleeden, maar David trok dezelve aanstonds weder uit, om dat hy die niet gewenst was te draagen. Hy streed met een slinger en steenen. De Philistyn die hem tegens zich overzag naaderen, wierd door deze smaedlyke verachting gehoont; hy riep zyn Goden tot getuigen weegens de beleediging, welke men hem aandeed, en bad hen deze jonge vermeetele te willen vernielen, of wel hy stortte verscheidde vervloekingen naer de gewoonte der heidenen over 't hoofd van zyn vyand. David bespotte de dreigementen en de vervloekingen van Goliath. Hy floeg Goliath aan 't hoofd, en smeet dezen Reus ter aarde; hy aazemde noch, als David, die geen waapnen had, om hem 't ovenge van zyn leeven te bemeem, zyn zwaard greep, en hem daar mede 't hoofd afhieuw, waar van hy een zeegenteeken maakte, 't welk hy te Jerusalem bracht; hy heiligde zyn waapnen den leevendigen God toe. De Philistynen verbaast zynde, kondes Askalon en Hekron, zonder veel volks te verliezen niet winnen. De overwinning was volkoomen, en de dochters van Jerusalem zongen Lofzangen ter eere van David, Saul, zeiden zy in heur Gezangen heeft wel duizend, maar David tienduizend verfargen. Men verzeekert dat David zelfs de 144de Psalm zaamenstelde. *Gezeegend zy de Eeuwige, die myn handen ten stryd; en myn vingeren tot den slagtereyd.* Om welke reeden de 70 Overzettters aan 't hoofd van den Lofzang gestelt hebben, dat dezelve voor Goliad zaamen gestelt is, daar is aan 't einde van hun Overzetting een zeckere honderd een-en-vijftigste Psalm, die veel eer op dit voorwerp schijnt zaamen gestelt te zyn. Maar, men heeft reeden te twijfelen, of deze wel van David zy, en men telt ze gheleentlyk niet onder zyn Gedichten, het is zelfs niet waarschynlyk, dat hy zelfs zyn lofreedenen zal gezongen hebben, hy liet dezelve door dichters van die tyd zingen. Zommige muggezifters merken deze geschiedenis als verdicht aan, ter oorzaak van de gestaltenis en krachten, die men aan Goliath toeschryft. Maar het is onwederleglyk, dat in alle Geslachten des waerelds, van tyd tot tyd, menschen van een wonderbare groote gebooren waaren. Artabanus de Koning der Parthen, zond aan Tiberius een Jood, Eleazar genaamt, tot een geschenk, die negen voeten hoog was. Plinius verzeekert, dat men in zyn tyd aan 't Hof van den Keyzer Claudius een man van dezelve gestaltenis zag, die uit Arabien gekoomen was, deze mannen waaren van evenmaatige gestaltenis als Goliath, die mede negen voeten hoog was.

XVIII. HOOFDDEEL. Vers 11.

Saul wilde hem dooden, terwyl hy voor hem op de Harp speelt.

(5.) Saul gevoelde de werkingen van den Heiligen Geest niet meer van het oogenblik, dat hy afgelaten had God te gehoorzaamen, de Koning der Amalekieten beschermende; en het zy dat hy van tyd tot tyd in een zwaare droefheid viel, het zy hy van een galzuchtige en geweldige gesteltenis was, het zy eindelyk dat de duivel in deze toevallen van *raazerny* daar tusschen kwam, de verfoejelyke jeloersch-

heid, welke hy tegens David opnam, verdubbeld zyn kwaal, en hy had een geweldige toeval weinig dagenna den stryd. Dewyl men zich van den Muzyk bediende, om het zelve te verzachten, wierd David geroepen, om voor zyn Vorst te speelen. Maar het hartzeer van een man voor zich te zien, die de wellust van 't volk wierd, en die men in de openbaare Gezangen boven hem stelde, bezield hem met een zo heevige razzerny, dat hy tweemaal zyn spiets naer David wierp die zich ter goeder trouwen geloofde met hem weder vereenigt te zyn, en op de Harp in zyn tegenwoordigheid speelde; maar hy ontkwam dat gevaar, met hem te ontwyken.

UITLEGGING van de XLII. AFBEELDING.

Davids vlucht, Teraphim in zyn bed gelegt.

De trouwe Michal red haer man uit doods gevaar, Wyl Saulwel propheeteert met wonder vreemd misbaar, (ten, En Jonathan zyn vriend den vlucht wist door zyn schich-

Die by Abimelech het zwaard en't brood verwerft, Des't gantse Priesterdom door Doëgs moordpriem sterft, Om's Konings bitt're wrok op David te verplichten.

XIX. HOOFDDEEL, Vers 12.

(1.) Sauls haat bleef by dit eerste onderneemmen sniet, hy gaf hem 't bevel over tien duizend mannen, en stelde hem voor van hem aan eene zynner dochteren uit te trouwen. Het gelykt of dit zyn geluk is vermeerderen, in plaats van hem te verderven; maar Saul had twee inzichten, de eene van hem aan zyn Geflacht te verbinden, ten einde, om altyd van zyn gedrag en voornemen onderricht te kunnen zyn, hy wilde hem mede aan 't onzeeker lot van den stryd blood stellen, met hem 't bevel over eenige Benden te geven, welke hy menigmaal tot den kleine oorlog moet aanvoeren, zy was gelukkig voor David, hy floeg dijkwijs de vyandelyke hoopen, en naderde met groote schreeden door den weg van Eer tot den Troon. Het hertzeer en de jaloersheid van Saul verdubbelde, hy besloot van hem te doen sterven, en deed om deze reeden Schildwachten rondom zyn huis stellen, ten einde, om hem den navolgende dag vast te houden, en hem voor zyn oogen te laaten ombrennen. Michal van de haat haars Vaders onderricht, en volkoomentlyk van zyn oogmerk verwittigt door de Wachten, welke zy zag, leide een Teraphim in zyn bed, op welkers hoofd zy een Paruik van Geitenhaar gezet had. De Teraphims waaren beelden, welke een menschelyke gedaante hadden. Men weet niet tot wat gebruik Michal dit beeld had, om dat het niet waarschynlyk is, dat een mensch also Godsdienstig als David, Afgoden in haar huis geleeden heeft; te begeeren, dat deze gedaantens door de Sterrezienders zaamengestelt waaren, om de invloedingen van 't Gestarnsteen de deugd van het toekomende voort te zeggen, te ontfangen, zulks is de eene misdaad door den anderen vernietigen, om dat deze Starrekundige Wig-gelaryen, en dit gebruik van de Teraphims niet veel minder misdaadig was als de Afgodery; mooglyk dat de dienst van den waaren God noch niet genoeg by Michal gezuivert was. Daar was meenigmaal een vreemde mengeling van Godsdiensten in de Geflachten van Israël. De vrouw van David konde deze heimelyke Goden gehad hebben, gelyk Rachel die van Laban wegnam, alhoewel zy aan Jacob getrouwyt was. Mooglyk dat zich de beeldenis mede in huis vond, zonder daar als toen tot eenig Godsdienstig gebruik te dienen. Het zy hoe't zy, de Wachters wierden

bedroogen, en men zeide hen 's morgens, dat David krank te bedde lag; maar Saul ontdekte het bedrog van zyn dochter, en de ontkoming van zyn Schoonzoon. Michal rechtvaardigde zich by haar Vader, met te zeggen, dat David door haar zyn verlossing niet verkreegen had, als door de dreigementen van haar te dooden; dit is een loogen, welke men niet kan verontschuldigen.

Saul propheeteert. Vers 21.

(2.) David vond geen zeekerder schuilplaats, als by Samuel; daar was hem ten hoogsten aangeleegen, de wil Gods in een zo aannerkelyke gesteltenis te weeten. Wyders was het waarschynlyk, dat Saul hem te Bethlehem onder zyn Geflacht, en overal, in plaats van by een Propheet, zoude laaten opzoeken, om dat hy van de verbintenis, welke tusschen hen was niet wist. Hy ging dan naer Ramath, daar Samuel gebooren was. Hy bleef daar niet lang, om dat Samuel naer Najoth wilde wyken. Dit was een afgezonnde Plaats, maar nabuuriig van de Stad Ramath. Al de zoldaaten, die Saul, door zyn Verspieders van de schuilplaats van David verwittigt, derwaards zond om hem gevanger te neemen, wierden alle Propheeten. De Koning moet op de verandering, die aan de natuurlyke gesteltenis van zyn zoldaaten gebeurde, aandacht maaken; maar hy geloofde, dat hy geen getrouwier dienaar van zyn wraak had, als zich zelve, hy onderging het zelve lot, als die geenen, die hy gezonden had, hy wierd op zyn beurt een Propheet, hy ontkleedde zich in de tegenwoordigheid van Samuel, en bleef een dag en een nacht naakt. Men besloot daar uit, dat de Propheeten door den Geest Gods opgenomen, in een soort van razzerny vielen, die hun plcht deed vergeeten, en zaaken begaan, welke de schaamte en betaamlykheid beleedigen. Maar zulks was het merkteeken der Propheeten van den duivel, die in hun Godlyke verzoeking schuimbekten, en vervoert en razzend wierden. De Propheeten van den leevendigen God spraaken altyd met een geschikte zin door beeldenissem en zinspreken, die natuurlyker wyze de uitkomsten, welke zy voorzeiden, verbeeldden. Daar was dan een zee-kere buiten gemeene zaak in de persoon van Saul. God ter eener zyde toelaatende, dat hy de beweegingen van zyn Geest gevoelde, op dat hy niet meer aan de waarheid van een wonderdaad, welke hy

ontkent had, konde twyfelen. God wilde mede de hovaardigheid en wredeheit van Saul straffen, hem in een staat latende vervallen, welke een Koning onwaardig was, zo dat hy meer een raazend mensch als een Profeet geleek.

XX. HOOFDDEEL. Vers 35.

Jonathan, Davids vriend, verwittigt hem van zyns Vaders voorneemen.

(3.) Saul keerde, na dat hy gepropheeteert had, weder in zyn Paleis, en besloot daar het vast voorneemen van David te laten ombrengen, die ten tweedenmaal de vlucht genomen had. Deze laatste klaagde daar over aan Jonathan, die zyn vriend was, zelfs zo verre, dat hy zyn belangens tegens zyn eigen Vader, en in eenige wyzen tegens zich zelve behertigde. Inderdaad het was gemaklyk te begrypen, dat David naer de Kroon stond, en Saul zelfs was zulks niet onbewuft, om dat hy aan zyn Zoon vertoonde, dat hy nooit gerustelyk zoude Regeeren, zo lang de zoon van Isai in't leeven zoude zyn. Maar de vreeze Gods, het denkbeeld dat de God-spraak en Raadbesluiten zich in weerwil van de tegenstand der Koningen vervullen, en de vriendschap, die hy David met eede gestaft had, maakten een zodaanige indruk in zyn gemoed, dat hy besloot met hem een nieuw Verbond op te rechten, hy verzocht hem zyn perzoon, geslacht en' zyn naakomelingschap te spaaren, als zyns Vaders huis verdeelt zoude zyn, en hy den Troon beklimmen zoude, en van zyn zyde, beloofde hy de zinnen zyns Vaders te verzachten, zyn voorneemens te onderzoeken, en hem daar van een nauwkeurige kennis te zullen geven.

Dus sluit Held Jonathan met David't nieuw Verbond, Op waare vriendschap, deugd en vaste trouw gegroned, In weerwil van den Vorst, zyn Vader en de Wetten, Zyn Ed'le ziel ontziet, noch dwinglandy noch dood, Maar red zyn boezemvriend in't nypen van de nood, Om Isr'els Konings Kroon, op Davids hoofd te zetten.

David moest het gaftmaal bywoonen, welk Saul zyn Schoonvader aan de nieuwe maan gaf, maar hy was afwezend, en liet zyn stoel leedig. De Joden aten als toen niet op bedden geleegen, gelyk de Perzen, zy ont-leenden van hun deze gewoonte, en voerden dezelve in Judea over, op de wederkomste van de gevangenis, alwaar men 't noch ten tyde van Jesus Christus na kwam. Maar Saul en Abner waren aan taafel gezeeten, en de stoel van David, die tusschen beiden was, bleefleedig. Dit afweesen, dat Saul noodzaaklyk toornig moest maaken, ontstak hem noch meer, hy gaf zyn hertstoch openbaar te kennen. Deze Vorst geweldenaar en altyd gewaapend zynde, zelfs als hy aan taafel was, vergat dat hy Vader was, en wilde zyn Zoon met zyn Lans doorsteeken, om dat hy ten voordeel van de afwezende sprak. Deze daad leerde aan Jonathan, dat alles zyn vriend te vreezen stond. Hy ging naer de bestemde plaats, en pylen schietende, gelyk zy overeen gekoomen waaren, riep hy tot den Schildknaap, dat hy dezelve weder moest verzaamelen; *Gaa, zeide hy, want de pylen zyn aan de andere zyden van u.* 't Welk volstrekte, om hem te doen begrypen, dat zyn vlucht noodzaaklyk was.

Daar Isr'els bloedtyran naer Davids Leeven Staat, En Jonathan zyn vriend, ontdekt des Konings baat, Die hem vervolgt op't spoor, moet David ommezwerfen, Door't vinnig noodlot van zyn boezemvriend gescheurt, Zyn waarde Jonathan die om zyn David treurt, (ven. 't Verlies van zo een vriend, valt al zo zwaar als't ster-

XXI. HOOFDDEEL. Vers. 1.

Hy eet de Toonbrooden.

(4.) David nam aanstonds den weg van Nob, alwaar de Tabernakel van bestemming was, deze Stad was wel eer Kenachi genaamt; maar Nobah dezelve gewonnen hebbende, als Moses aan de halve Stam van Manasse, een gedeelte van de Landen en Steden, die aan de overzyde van den Jordaan waaren deelden, gaf hy haar zyn naam. De Ark door de Philistinen genoomen zynde, bracht het volk, 't welk bevreesd was, dat de overwinnaars hun zeegenpraaligen verder voortzettende, dezelve hen weder mochten ontrooven, de Tabernakel over te Nob, ver genoeg van de andere zyde van den Jordaan geleegen, daar zy genoeg verzekert was. Men moest daar Offerpriesters naer toe zenden, om het Altaar te bedienen. En hierom noemen de heilige Geschiedenis chryvers dezelve somtyds de Stad der Priesteren, alhoewel zy den Levieten niet toebehoort. David vond daar den Hoogenpriester met zyn Geestelykheid, die verwondert was de Schoonzoon des Konings zonder toerusting en zonder gevolg te zien. David onveinsde en loog, om zyn schuilplaats te verbergen, want hy verzeekerde Ahimelech, dat hy van den Koning gezonden was, om een zeekere geheime uitvoering. Hy moest brood hebben, David't zelue niet vindende, verzocht hy om de Toonbrooden: deze twaalf brooden waaren gewoonlyk aan God alle weken toegeheiligt, men veranderde dezelve alle Zaturdaagen, en stelde daar weeder nieuwe in de plaats. De Offerpriesters hadden alleen het voorrecht van den geenen, die men wegnam, te eten. Onderwylen gaf Ahimelech vyf van dezelve aan David. Jesus Christus heeft deze stoute daad tegens de bygeloovigen, die de naerkooming van eenige plechtigheden voor de Plichten van barmhartigheid stellen, gevoldachtigt. David ontbrak zo wel wapenen als brood; hy vond in den Tabernakel, die van Goliath, hy namze, en vluchtte by Achis, de Koning van Gad, een Stad der Philistinen.

XXII. HOOFDDEEL. Vers 18.

Offerpriesters door bevel van Saul den hals afgesneden.

(5.) Doëg verhaalde de zaak aan den Koning, die den Hoogenpriester van verstand met David achterdenkende, besloot hem daar over te straffen. Tot dit uitwerkzel beval hy al de Priesters van't huis van Heli, ten getale van vyf en tachtig hem te koomen vinden. De Priesters gehoorzaamden alle's Konings bevel, 't welk beteekent, dat de Koniglyke Achtbaarheid zich tot over de geheiligde Perzonen uitstrekte, men geloofde dat men den Vorst moest gehoorzaamen, en den Tabernakel en de Offerhanden verlaaten, om zyn beveelen waare wreed, want Saul beval dat men hen zoude laten ombrengen. Zyn Wachters weigerden hun handen in't bloed van aan Gode geheiligde Perzonen te baarden; maar Doëg meer als de anderen gemoedigt, beginnen moord, en sneed al de Offerpriesters den hals af, uitgezondert den jongen Abjathar, die by David vluchte. Men floeg de bewoonders van Nob met de scherpte des zwaards, zonder de kunnen noch tederste onnoozelheid te verschoonen.

Г У М А Д С Е

Л. 21

ДИСЛОВА ПЛОСКАЯ ОБРАЗОВАНИЕ ВЫСОКОГО

I. S A M U E L.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XLIII. AFBEELDING.

Gods Priester Abijathar , het doods gevaar ontvlucht,
Vind by Held David heul , die om zyn lyden zucht ,
En 's Konings leeven spaart in naare berg-spelonken ,

Abigaëls geschenk stilt David , fel gehoont ,
Die 's Konings leegerspiets en beeker Abner toont ,
En slaat d' Amalekiet uit Ziklag , hem geschonken .

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XLIV. AFBEELDING.

Wyl Endors Tovergeest des Konings dood voorspelt ,
Valt Saul in onmacht neer en word door spys herleit ,
Doch heeft zich in den slag niet eigen hand doorstoken ,

En jammerlyk vermoort , zyn hoofd word afgesneen ,
In zeegenraal vertoont , 's Helds afgeknotte leen ,
Te Jabels d'aard vergunt , en 's Konings moord gewrooken .

UITLEGGING van de XLIII. AFBEELDING. XXX

Abjathar brengt den Ephod tot David.

Gods Priester Abjathar, het doods gevaar ontvlucht,
Vind by Held David heul, die om zyn lyden zucht,
En's Konings leeuen spaart in naare bergspelonken;

Abigaëls geschenk stilt David, sel gehoont,
Die's Koning leegerspiets en beeker Abner toont,
En staat d' Amalekiet uit Ziklag, hem geschonken.

XXIII. HOOFDDEEL. Vers 6.

(1.) **D**avid, vluchtende, had geloofd zich in 't Koningryk van Achis te kunnen verbergen. Maar, hy wierd aldaar door eenige Amtelingen, die sy in 't Leeger gezien had, gekent. Hy wierd als oen tot de harde uitterste staat gebracht, van voor waas te speelen, om zyn leeuen te behouden. De tregne Uitleggers van de gevallen van 't gewifsen, inden daar een zonde in, om dat zulks zyn perzoon ermommen, en de loogen zoo wel in de daaden als in e woorden misdaadig was. Maar men moet toestaan, at de verzoeking geweldig was, om dat dit het zeven raakte. David begaf zich van daar in het hol an Hadullam. Dit was een kleine en zeer aaloude tad, welke Juda de Zoon van Jacob tot zyn schuilplaats genoomen had, sy wierd meer aanmerklyk y't vervolg, want men telt haar Koning onder 't etal dier geenen, die Josua versloeg. Zy heeft edert aan de Stam van Juda toebehoort. David inting daar zyn Geslacht, 't welk voor Saul haatek geworden was, en voor zyn wraak blood gestelt leef. Men heeft zelvs gezegzt, dat zyn Vader, die reeds zeer oud geworden was, in dit hol stierf, hoewel daar meer waarschynlykheid was, dat zulks Mispa, in de Landen van den Koning der Ammonieten, gebeurde, daar David, uit Hadullam trekende, zyn toevlucht nam. Zyn Hofwierd door al de helmen, en de misnoegden van 't Land, met welke uitvallen deed, vermeenigvuldigt. Hy verlostte Stad van Kehila, welke de Philistynen belegeren. Daar was't, dat de jonge Abjathar, de eenigste Offerpriesters van Nob, die de raaerny des onings ontkoomen was, David met den Ephod van vinden. Het was niet geoorloft, dezelve buiten het Tabernakel te voeren; maar, de noodzaakheid scheen dringend genoeg, om van de Wet vryd te zyn. David leerde door dat middel, dat bewoonders van Kehila, dichy uit de handen der philistynen gered had, vaardig waaren, om hem eder in die van Saul te leeveren. Men heeft reden zeggen, dat de volkeren niet waardig zyn, dat en veel moeite neemt, om hen voor de slaaverte beschermen, noch dat men zyn leeuen waagt n hun vryheid te behouden, dewyl zy menigmaal diensten niet als met een haatelyke ondankbaarid betaalen.

XXIV. HOOFDDEEL, Vers 4.

Saul in een hol overvallen zynde, stelt David zich tegens zyn dood.

(2.) David verplicht zynde, elders met zyn Behn van zes honderd mannen een schuilplaats te zoeken, trok door de woestynen de wildernis van Ziph. Bewoonders van die plaatzen gingen Saul vertigten, dat David by hen was, en dat men hem maklyk kunde overvallen. Het schynt dat zy redadden, om dat zy den Koning een wederspannen onderdaan ontdektten; maar zy konden Gods

wille, door Samuel geopenbaart, niet meer onbewust zyn. En 't gerucht, dat zich verspreidde, weegens zyn Zalving en diensten, welke hy aan 't Vaderland gedaan had, het zelve menigmaal van 't juk der vyanden verlossende, moesten hen verplichten om hem te dienen. Onderwylen droegen zy zich op, om hem gevangen te neemen; maar in 't oogenblik, dat men naer hun toe trok, om hente onderschraagen, wierd David door een onvoorziene nieuwigheid van een inval der Philistynen behoed. Saul wierd verplicht zyn haat op te schorten; ten einde, om de dringende noodzaaklykheden van den Staat te verzorgen. Hy was gelukkig in den stryd, en den oorlog geëindigt zynde, vervolgde hy zyn aaloude vyand. David veranderde van plaats, en trok veel hooger op in de woestyn van Enguedi, alwaar noch hedendaagsche rotzen van een wonderbare groorte gevonden worden. De Koning, op zyn hielen volgende, raakte in een gevaar, waar uit hem de billykheid van David redde. Hy was alleen in een hol getreden, om de noodzaaklykheden van de natuur te voldoen. David was met zyn Bende daar in beflooten, die door eenen slag den Burgerlyken Oorlog kunde eindigen. Men bracht de zaak in overweeging, en men moet zich niet verwonderen, noch dat de Koning niet begreep, dat daareen groot getal van menschen waaren, noch dat hy 't geluid van de stem dier geenen niet hoorde, die de zaak overwoogen; want het hol moet diep zyn, om een zo grote Benden te bevatten, en haar tot een schuilplaats te dienen. Men konde daar ver genoeg van afgezondert zyn, en zacht genoeg met de voornaamste Opperhoofden spreken, om niet verstaan te werden. David stelde zich teegen de meerderheid der stemmen, welke strekten, om zich van de geleegentheid te bedienen, van zich voor altoos van een zo machtigen en gevaarlyken vyand te ontslaan. Hy geloofde niet, dat het geoorloft was zyn Koning te dooden, hoewel hy recht had, tegens hem den Burgerlyken oorlog te onderschraagen, om zyn leeuen te beschermen. Hy vergenoegde zich met een lap van zyn Tabbaard te nyden, ten einde, om hem 't gevaar, dat hy uitgestaan had, en de maatigheid, welke men gebruikt had, te doen kennen. Saul wierd door Davids bezaadigtheid getroffen. Hy erkende zyn onschuld, en hy bevroedde zelvs zyn onnutte poogingen, om hem het beklimmen van den Troon te beletten, dewyl hy vroeg of laat toch regeeren zoude. Hy deed hem zweeren, dat hy zyn Geslacht zoude verschoonen. David kwam den eed, welke men hem afvorderde na, en men kan hem niet beschuldigen van dezelve geschonden te hebben, alhoewel hy in 't vervolg aan de Gabaonieten twee der zoonen van Saul, en vyf zyne neeven, om gehangen te worden, overleeverde. Want David verbond zich alleenlyk van niet een zyn kinderen om de onrechtvaardigheid hunner vader te laaten ombrengen. Hy verplichtte zich niet om de verdrukten recht te weigeren, dewyleen diergelyken eed niet wettig zoude zyn.

XXV. HOOFDDEEL. Vers 23.

Nabal ontsteekt David in toorn, Abigaël bevredigt hem.

(3.) David dorfde, alhoewel hy met Saul weder verzoent was, niet weder by hem keeren, noch zich aan Saul vertrouwen, hy zocht zyn verzeekering in de woestynen. Dewyl de leevensmiddelen daar ontbraaken, zond hy naer Nabal een ryk en machtig man toe, die zyn Schaapen aan Carmel, dicht genoeg by zyn Leeger deed scheeren, om hem te verzoeken, hem leevensmiddelen te verschaffen. Inderdaad men moet twee plaatzen onderscheiden, welke men Carmel noemde, de eene was een berg in de Stam van Zabulon, op welke Elias de Offerpriesters van Bahal deed ombrengen, de andere was dicht genoeg by de doode Zee, in de Stam van Juda geleegen, en aldaar was Nabals wooning. Deze man was een der nakoomelingen van Caleb; maar, de deugd erft niet over, noch vloeit met het bloed niet. Het is dan niet noodig den naam van Caleb te veranderen, noch Nabal van een Geslacht van de honden te doen afdaalen, om de roem van zyn Grootvader te bewaaren, om dat daar niets gemeender is als zoonen en neeven te zien, die van de godvruchtigheid hunner voorzaaten ontaarden. Deze hier weigerde op een beefstachtige wyze de amptelingen, die David tot hem om spyze gezonden had; en onthaalde den geenen, die hem volgden, landloopers en vluchtende flaaven zynde, die hun meesters verlaaten hadden. David van deze hoon al te zeer gevoelig zynde, zwoor zich door't gantsche verderf van den geen, die hem dezelve aangedaan had, te zullen wreken, hy zondigde dubbeld, een al te haastige beweeging van gramschap en wraaklust volgende, een vervloeking tegens zyn vyand doende, en besluitende de onschuldigen met de schuldigen te begraven; hy nam de waapnen aan, en trok met de vier honderd mannen op, besloten hebbende dezen trotschen man alle de uitwerkzelen van zyn grimmigheid te doen gevoelen. Abigaël veranderde de beweegingen van zyn hart, zy bevredigde hem niet alleenlyk met hem door haar geschenken voor te koomen, maar, zy boezemde hem liefde in, om dat hy tien-dagen daar na, de dood van Nabal verstaan hebbende, tot haar zond, om haar ten huuwelyk te verzoeken. De gevoelens, welke hy alreeds voor Abigaël begrepen had, verwekten in hem beweegingen van een misdaadige vreugde over de dood van zyn vyand. De Jooden stemmen toe, dat deze Vorst haar al tehaastig trouwde, en dat men niet weeten konde, of't kind, 't welk uit dit verhaalste huuwlyk spoot, David of Nabal toebehoerde.

XXVI. HOOFDDEEL. Vers 13.

Saul slaapt in zyn Leeger, David overvalt hem, en doodigt hem niet.

(4.) Saul vertrok op het verzoek der bewoners van de woestyn Ziph, om David te overvallen. Deze Vorst, die voor een veel zwakker vyand als hy niet geloofde te vreezen te hebben, sliep, als of hy in een volkoome vrede geweest was. David bediende zich van deze gerustheid, om aan zyn Vorst een nieuw voorbeeld van zyn gemaatigheid

te geven. Hy trad in de nacht in 't Leeger. Abisaï had eenige aanvechting om zyn Vorst te doden, maar, David altoos voor den Koning ontzag drassende, stelde zich daar teegen, en vergenoegde zich met den Hellebaard, die aan zyn hoofdkussen stond, beneevens zyn kaamerpot mede te neemen. Daag gekomen zynde, riep David Abner, en deed hem een verhaal van den staat, waar in hy 't Leeger gevonden, en 't geen hy aldaar verricht had. De gemaatigheid van David wierd erkent. Saul beleed zyn zonde, en verzoende zich voor eenigen tyd met zyn schoonzoon; maar, hy herviel in zyn voorige verharding; also ongemaklyk is 't van heblykheden, die men heeft laaten verouderen, te veranderen, als een hart, dat een langen tyd tot de zonde gewent, is, te hervormen.

XXX. HOOFDDEEL. Vers 16.

Needelaag der Amalekieten.

(5.) David mede in zyn mistrouwen volhardende, verborg zich noch eenmaal by Achis, de Koning van Gath, die hem een Stad gaf, om daar met al den geenen, die hem gevolgt hadden, te woonen. Deze Koning der Philistynen geloofde zich niet beter van Saul te wreken, als met zyn bescherming aan onderdaanen te geven, die de waapnen aangenomen, en een langen oorlog teegen hem voert hadden. Hoedaanig vertrouwde ly een man, die hem een weinig tyds te vooren bedroogen had, voor dwaas by hem speelende. Zyn raad was volgende waereld veel wyzer; want hy onderscheidde, dat hy David, als een gevaarlyke vyand, moest wederhouden; en zy vreesden op zyn wederkomst, dewyl hy teegens Saul moest sryden, dat de liefde van het Vaderland in 't hart van het verlangen tot de wrak mocht zeegenpraalen, zy wilden niet verdraagen, dat hy met zyn Benden op den dag van den Veldflag teegenwoordig was, maar zy zonden hem weder tot zich te Ziklag. Deze Stad behoorde Achis toe, welke hy aan David gegeeven had, om hem tot een schuilplaats te verstrekken. Maar deze Vorst gende zich dezelve toe, en gaf ze nooit weder, schoon zelfs dat hy Koning wierd. De Steden, welke men onder de handen van een machtig nagebuur stelt, koomen daar zelden weder uit. Dat hier was in de Stam van Simeon, dicht by de Warterkolk van Sorek, geleegen. David bezette is toen dezelve met zyn Benden, en trok daar om invallen in de nabuurige Landen te doen. Zyn droefheid en verwondering was groot, dewyl hy, deze Stad naderende, aldaar niet meer als de puinhopen van vervalle muuren vond. De Amalekieten, die hy zo meenigmaal geslaagen had, hadden zich van zyn afwezen bedient, en de plaats, van menschen ontbloed vindende, hadden zy daar de brand in gestookken, en alles wat zy hadden kunnen roven, mede genomen. Zyn droefheid vermeerde, als hy zag dat zyn Zoldaaten, weegens het verlies hunner vrouwen, kinderen en goederen verlaagen, weerspannig wierden, en hem wilde steenigen. In dezen uitersten nood vlood hy de overwinnaars na, betrakte hen, en hen in ongeregeldheid vindende, sloeg hy hen met de scherpe des zwaards, en hernam de goederen en gevangenen, die men weg gesleept hadde, onder welk getal zy^{en} twee vrouwen waaren.

UITLEGGING van de XLIV. AFBEELDING.

Saul pleegt raad met de tooveresse van Endor, om Samuel te doen verschynen.

*Wyl Endors Toovergeest des Konings dood voorschelt,
Vast Saul in onmacht neer en word door sy's berstelt,
Doch heeft zich in den slag met eigen hand doorstooken,*

*En jammerlyk vermoort, zyn hoofd word afgesneen,
In zeegenpraal vertoont, 's Helds afgeknotte leen,
Te Jabels d'aard vergunt, en 's Konings moord gewrooken.*

XXVIII. H O O F D D E E L . Vers 12.

(1.) **S**aul deed de Philistynen den oorlog aan, en dewyl het uur van kastyding en zyn ondergang naderde, had hy een heimelyke voorbeduiding daar van. Hy ondervroeg God door drie verscheide weegen, door dromen, den Urim, en de Propheeten. Maar God niet willende antwoorden, ging hy met den duivel raadpleegen. Deze Vorst had de Waarzeggers uit zyn Ryk gedreeven, en by aldien zy hun kunst noch oeffenden, geschiedde zulks niet, als in 't heimelyk; maar, hy wanhopend zynde, van niet het minste antwoord van God te erlangen, deed 't geen gemeenlyk de ongeruste en zwakke Vorsten doen, hy nam zyn toevlucht tot die zelue tooveren, waar van hy genoegzaam de valscheheid kende, om dezelve vernietigt te hebben; hy ging een tooveresse, welke men hem in het land ontdekte, opzoeken: men stelt deze vrouw in den rei der Waarzeggers. Men vermeent, dat haar antwoorden door een heldere stem uitgesproken wierden, en die van verre scheen te koomen; maar ik heb van die soort van vrouwen gezien, welche zonder hulp van den duivel, en door ziekte, uit de maagspraakken. Wyders zyn't de zeventig Uitleggers, die deze vrouw, als uit den buik spreekende, verbeeld hebben. Daar is niets diergelyks in 't oorspronglyk, 't welk alleenlyk behelscht, dat zy een voorzeggende geest had, of dat zy door een vat waar zeide, om dat zy de voorwerpen in een vat, 't welk men met waater opvulde, zien liet. Deze vrouw bemoeide zich mede met de zwarte kunst, om dat zy zich zelve vermat, de ziel van Samuel wederom te doen koomen, om Saul zyn needelaag en naer by zynde dood te voorzeggen. Daar is iets zonderlings in deze uitkomst; want deze tooveresse, na dat zy eenige voorbereidzelen van haar kunst gemaakt had, wierd gewaar, dat het Saul was, die met haar sprak. Zy zag iets, dat haar verschrikte, en zy voor een God nam, zy zag zelfs de gedaante van een oud man, met een mantel omvangen. Dit spookzel voorzeide den Koning een gedeelte van 't geen hem moest overkoomen, dewyl hy en zyn kinderen in den veldflag stierven. Eindelyk gelykt het, dat het spookzel zich ter eere Gods instelde, om dat het zelue aan Saul verweet, dat hy hem in den needelaag der Amalekieten niet gehoorzaam had. Verscheide Oudvaders hebben gezegd, dat het de ware Samuel was, die de tooveresse door haar bezweeringen uit zyn plaats gehaald had; zy hebben zelfs daar bewyzen van de onsterfelykheid der zielen uit getrokken, en de verschyningen der dooden, welche zo menigmaal als verdicht en harssendroomlyk wederlegt geweest zyn. Men moet zelfs niet ontveinzen, dat de uitvinder van de Prediker, onder de Lofredenen van Samuel gestelt heeft, dat by na zyn dood gepropheteert, en den Koning verklaart heeft, dat hy, zyn stem uit de aarde verheffende, sterven zoude. Pred. 46: v. 20. Dusdanig kunnen alle die geenen, die dit Boek voor reedenmaatig aanzien, niet twyffelen, of het is den waarachtige Samuel

geweest, die tot Saul door bevel van een tooveresse sprak; maar, wat ons belangt, wy gelooven, dat deze uitvinder, die niet als een groot getal van eeuwen na Saul geleefd heeft, en die God niet inblies, zich lichtelyk heeft kunnen bedriegen, des zyn gezag ons niet verzet; inderdaad, by aldien men over zeekere omstandigheden van deze uitkomst zich verwondert, zyn daar weeder anderen, daar de loogen en arglistigheid baarblyklyk in uitblinken. De zielen, zich van de lichaamen afzonderende, treeden onmiddelyk onder het vermoogen van God, en kunnen door den duivel noch zyn dienaars niet gevordert werden. Die van Samuel was in den heemel gevoert geweest, daar zy Gods aangezicht genoot. De duivel konde dezelve van daar in 't huis van een tooveresse niet doen afdaalen, ten einde, om de nieuwsgierigheid van een godlooze te voldoen. Hoe danig zoude de duivel het lichaam van Samuel weder kunnen genoomen hebben, dat alreeds verrot was, om 't zelue weder met de ziel te vereenigen, en 't zelue met de oude mantel weder te dekken? deze gewaande ziel beklaagt zich, weegens dat men haar komt stooren, zy verzeckert Saul, dat hy en zyn kinderen's anderendaags by haar zouden zyn; eindelyk laat zy toe, dat men haar aanbid. Onderwylen is het meeste gedeelte dezer zaaken valsche. Want Saul stierf 's anderendaags niet, maar vier dagen na de voorzegging; hy daalde met Samuel niet needer, die deelgenoot van de heerlykheid in 't Paradys was, en de vader en de kinderen hadden 't zelue lot niet, om dat het zeer waarschynlyk is, dat Jonathan behouden gebleeven is. Eindelyk kan men Samuel zonder misdaad niet aanbidden. Daar waaren spottelyke zaaken in deze bezweeringen van de tooveresse, welke veinzen konde, dat zy Samuel zag, en verhaalen, 't geen deze Prophheet wel eer voorzegt had, booven al, dewyl de verdeeltheit, welke deze voorzegging tusschen 't huis van Saul en dat van David veroorzaakte, kenbaar genoeg was. De ontroering, die zy in Saul bespeurde, deed haar lichtelyk het verlies van den Veldflag voorzien.

XXXI. H O O F D D E E L . Vers 1.

Saul doorstreekt zich zelue.

(2.) Saul bevorderde zyn ongeluk door deze misdaadige nieuwsgierigheid, hy viel in onmacht, en de tooveresse, welke vreesde dat men hem dood of stervende in haar huis vinden mocht, deed hem weder bekoomen, en zette hem spyze voor. Hy begaf zich by den nacht op den weg, ten einde, om in 't Leeger te koomen, zonder dat men noch van zyn vertrek, noch van zyn wederkomst, konde bewust zyn. Volgens den raad van de menschelyke wysheid moest hy zich verschansen, en beletten, dat men hem geen flag leeverde, waar van men hem 't verlies voorzegt had. Hy moest ten minsten zyn kinderen hebben doen afwyken, ten einde om een zoo doodelyke voorzegging ten deelen te bespotten; maar,

't zy dat Saul, die ontroert geweest was, een gedeelte van zyn reeden verlooren had, het zy de Philistynen met al te veel geweld op hem aanvielen, om den stryd te kunnen weigeren, en dat zyn zoons het afwyken, als een uitwerkzel van lafhertigheid aanzagen, het welke zy niet konden overleeven. Men wierd handgemeen; Israël wierd geslaagen, en Jonathan en zyn broeders bleeven op 't slagveld. Saul nam de vlucht, maar, meerder de bespringingen der Philistynen, als de Goddelyke wraak, vreezende, wierp hy zich in zyn eigen zwaard, en bracht zich zelve om 't leeven. Men heeft niet nagelaaten te zeggen, dat Saul geborgen geweest is, om dat de nedrichheid, met welke hy de voorzegging van zyn naakende dood ontfing, een rechtmaatige vergelding zyn misdaaden was; wat denkt men daar, als men Saul zo heerlyk beloont, om dat hy onder de beveelen en de voorzeggingen van een tooveresse of den duivel geboogen had?

De Philistynen slaan hem 't hoofd af. Vers 9.

De Philistynen, zyn lichaam gevonden hebben, sloegen hem zyn hoofd af, waarvan zy een Zegeteken maakten; de waapenen van Saul wierden in den Tempel van de Godinne Astaroth geplaatst; men droeg zyn hoofd in die van Dagon, dewelke noch in weezen was. Ten einde op dat daarniet een enige trap van schandaal aan 't doode lichaam van Saul zoude ontbreken, sleepte men 't zelve tot aan de Stad van Bethsan in de Stam van Manasse, dicht by de Jordaan, en men hechtte 't zelve aan den muur, met die zynen zoonen, om tot een Schouspel voor 't volk te verstreken.

Die van Jabel begraaven zyn beenderen. Vers 13.

Dewaerdsche Schryvers noemen gemeenlyk deze Stad, Nisa, om dat zy vermeenen, dat het aldaar was, daar men de voedster van Bacchus, welke deze naam voerde, begróef. Dewyl zy niet verre van de Rivier de Jordaan gelegen was, geloofden de inwoonders van Jabel, die aan de andere zyde woonden, dat zy die doode lichaamen gemaklyk konden wegnehmen: zy waapenden zich om deze reeden, en bezochten het onderneemien, dat hun gelukte. Maar, bevreesd zynde, dat de Philistynen op hun beurt deze doodde lichaamen mochten opgraaven, om daar van nieuwe Zegetekens te maaken, verbrandden zy dezelve, alhoewel zulks de gewoonte onder de Joden niet was, van de dooden te verbranden. Men begroef alleen de beenderen dezer Vorsten.

I. HOOFDDEEL. Vers. 2.

Zyn dood aan David bekent gemaakt.

(5.) De nieuwe tyding van een zo aanmerkelyke nederlaag wierd David in zyn schuilplaats te Ziklag overgedragen, alwaar hy de vruchten van zyn over-

winning, welke hy zo aanstonds op de Amalekieten behaalt had, genoot. Dewyl deze Stad van de plaats alwaar Saul den veldflag geleeverd had ver genoeg afgeleggen was, konde hem den uitslag daar van niet, als na drie dagen, ter ooren koomen. De Post-boode, een zoon van een Amalekiet zynde, had Saul geholpen om zyn leeven te eindigen, met op hem te leunen, op dat hy gantschelyk door zyn zwaard doortlooken wierd. Hy had zyn Koninglyke Kroon en zyn edele Gesceentens by zich, en gelooide een groote belooning van David te erlangen, met hem de dood van zyn vyand te verwittigen, en hem en Kroon op te draagen; maar, David wierd over de nederlaag van 't Leeger, 't verlies van Jonathan zyn boezemvriend, en de dood van den Koning, die so droevig zyn dagen geeindigt had, ontroert, en in plaats van de Post-boode te beloonen, deed hy hem sterven, om dat hy tot de dood van den Vorst geholpen had. Een uitmuntende leering, voor de menschen om nooit buiten de paalen van hun plicht te treeden, om hun geluk te bevorderen.

Dusdaanig stierf Saul. De Geschiedenis der dadden behelsft, dat daar veertig jaaren verloopen waren, zedert de dood van Heli, tot deze van Saul. Maar, men moet deze tyd van jaaren tusschen Samuel en deze Vorst verdeelen. Samuel zegt, dat by 't volk alle de dagen zyns levens gericht had; en 't gelykt dat Saul hem erkende, dewyl hy den naam van deze Profeet met de zyne aan 't hoofd van de verklaaring stelde, welke hy gemeen maakte, om al 't volk te vergaderen, en Jabel bystand te bidden, 't welke Naas beleegerde; want, Saul dreigde aldaar al den geenen te doen ombrennen, die Saul en Samuel niet zouden volgen. Samuel bewaarde dan noch eenig gezag, ten tyde als de verklaring gegeven wierd, dat is te zeggen op het eerste jaar van de Regeering van Saul. Maar, onmiddelyk daar na, nam Samuel zyn ontslafing in tegenwoordigheid van 't volk, en liet de bestierung in de handen van Saul, en het was veel eer een merkteeken van een Profeet, als van een Opperste Richter, welk hy in 't vervolg vervulde, als wanneer hy Saul bestrafte, en een nieuwe Koning zalfde, om hem in plaats te volgen. By aldien Samuel verzeekert, dat hy Israël alle de daagen zyns levens riechte, verstaat hy daar door, dat hy die bedieningen deed, van plaats tot plaats gaande, met zeer veel uitvoerlykheid, gedurende alle de tyden, welke hy met zyn bediening bekleed was, waar van hy zich in zyn ouderdom ontslafte, om 't gezag onder de handen van Saul weder te stellen, die twintig jaaren regeerde. Hy verloor zyn Kroon om een zonde, die ligt scheen. Welgelukkig waren de volkeren, by aldien de Koningen mede altoos strenglyk gestraft wierden. Een lang vervolg van ongelukken zoude hen eindelyk leeren God Eerbied te bewijzen, en zyn Wetten Godsdienstiglyk na te koomen.

UITLEGGING van de XLV. AFBEELDING.

De dood van Isboseth.

Daar David's Konings dood en ondergang betreurt,
En wrekt de zweede moord Isboseths op zyn beurt,
Verwisselt zang en spel, om Ufaas dood in traanen;

IV. HOOFDDEEL. Vers 8.

NA Sauls dood nam Isboseth de zoon van Saul, door Abner, de Veldheer der Leegers van zyn vader onderschraagt, het hoofdschrift van Koning

Zyn groot gezantschap word door d' Ammoniet onteert,
Des David't Land verwoest, de Steden onmekert,
Vorst Hanons Scepter zwaait, en straft zyn onderdaant,

aan. De Stam van Benjamin en alle de anderen, ungerondert die van Juda, erkenden hem voor hun wetig Vorst. David begaf zich van zyne zyde te Hebron, waarvan hy de Hoofdstad van zyn Ryk maakte. Deze Stad, in de Stam van Juda gelegen, hoorde

II. S A M U E L.

II. Samuel
Cap. 6 v. 5

II. Samuel
Cap. 4 v. 8

II. Samuel
Cap. 12 v. 27

II. Samuel
Cap. 10 v. 4

II. Samuel
Cap. 12 v. 39

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XLV. AFBEELDING.

Daar David's Konings dood en ondergang betreurt,
En wrekt de wrede moord Isbôfeths op zyn heurt,
Verwileft zang en spel, om Ufias dood in traenen;

Zyn groot gezantschap word door d'Ammoniet onteert,
Des David's Land verwoeft, de Steden ommekert,
Vorst Hanous Scepter zwaait, en straft zyn onderdaanen.

II. Samuel
Cap. 9 v. 2

II. Samuel
Cap. 12 v. 8

II. Samuel
Cap. 13 v. 2

II. Samuel
Cap. 13 v. 5

II. Samuel
Cap. 13 v. 27

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XLVI. AFBEELDING.

Wyl Bathsebath in 't bad des Konings oog bekoort,
En geile min geniet werd haar gemaal vermoor,
Des Nathan's snoed misdryf den Koning houd voor oogen,

(25)

Daar Ammons gele drift schent Thamars maagdenschoot,
En Absalon dit wrekt, met 's broders Ammons dood,
Ontvlucht hy 's vaders wraak en 't Koninklyk vermoogen.

Л С А М У Н И

hoorde de Offerpriesters toe. Maar, dewyl sy ter zel-
ve tyd een vry-stad was, was daar niet een eenige
reeden, welke de ongeestelyken kunde beletten,
en byzonderlyk David, van zich, by geval van
noodzaaklykheid, daar binnen te begeeven. Daar
was tuschen deze twee, die beide naer 't Ryk
dongen, noch oorlog, noch stryd, den tyd van twee
jaaren. Isboseth regeerde gerustlyk, over de tien
Stammen, en David in de Stam van Juda besloot-
ten, dorfde zyn krachten met die van een veel
machtiger vyand als hy niet in de waagschaal stel-
len. Het was bezwaarlyk, dat de zaaken een lan-
gen tyd in dezen staat bleeven; men moest hand-
gemeen worden. Abner had bevel over de Benden
van Isboseth, en Joab de neef van David de zoon
van zyn zuster, was aan 't hoofd van die van zyn
oom. Deze laatste had het voordeel in veel ontmoet-
ingen. Abner wierd zelfs in een genoegzaame alge-
meene stryd geslaagen; den oorlog eindigde door het
herenleed van Isboseth, die niet verdraagen kunde,
dat Abner de byzit van zyn vader onderhielt. De
Aalouden wilden, dat men de byzitten der Konin-
gen zelves na hun dood erbied bewees. Abner geloof-
de door zyn diensten een byzonder voorrecht ver-
dient te hebben. Hy dacht in zyn hertzeer, om
met David in Verbond te treeden. Het Verbond
wierd lichtlyk gesloten, en zoude haar uitvoering
gehad hebben, by aldien Joab, die in 't wederkeer-
en van den kleine oorlog de zaak vernam, niet tegens
Abner 't hoofd geboden, en hem op den weg gedood
had. De zaak was voor David teder, op wie
men reeden had, de moord en een zo snood verraad,
te werpen. Maar hy droeg zorg van al die achter-
docht weg te neemen door de droefheid, welke hy
over de dood van Abner gevoelde, en de wyze op
welke hy den moordenaar handelde. Onderwylen
begon de zyde van Isboseth, haar waarachtig Oppero-
hoofd verlooren hebbende, wederspanning te wor-
den: twee hoofdmannen van zyn Benden, brachten
hem in zyn Paleis om 't leeven, en droegen zyn hoofd
tot David, die hen daar over in 't Leeger liet straffen.

VI. HOOFDDEEL. Vers 5.

*Davids Dans voor de Ark. Uza wil dezelve
ondersteunen, en sterft.*

(2.) Deze Vorst, geen medestander meer naer 't
Ryk hebbende, zonden alle de Stammen hun Ge-
zanten naer de kleine Stad Hebron, om hun ver-
bond met hem op te rechten, en hem op zeekere
voorwaarde te erkennen. De onderhandeling was wel
haast gemaakte, en men droeg hem de Salving voor
de derde maal op. Samuel had hem tot Bethlehem
vystien Jaaren oud zynde heimelyk, gedurende 't
leeven van Saul, gezalft. Hy ontving een zelve sal-
ving op de dood van dezen Vorst, als wanneer hy
bezit van de Kroon te Hebron nam, dertig Jaaren
oud zynde. En hy wierd ten derdenmaal, zeven jaaren
en een half daar na, in dezelve plaats gezalft en
gekroont, als de Stammen zich weder vereenigden,
en zy hem 't Ryksgezag opdroegen. Hy wilde deze
nieuwe Staat van zyn Regeering door eenige door-
luchtige daad aanvangen. De Jebusieten zagen Zion
als een onwinbaar Kasteel aan; zy hadden blinden en
kreupelen op haar muuren geplaatst om David te
bespotten, en hem aan te wyzen, dat diergelyke
menschen volstreken om 't zelve tegens hem te be-
schermen, hy liet echter niet na 't zelve te beleeg-
eren, in te neemen, en daar nieuwe gebouwen op
te rechten, om welke reeden 't zelve de Stad Da-

vids genoemt wierd. Een der eerste zorgen van de-
zen Vorst zag op het overbrengen van de Ark, wel-
ke hy voor had om in deze Stad te plaatzen. Hy
vertrok met de Levieten, om dit Gedenkteken van
Gods tegenwoordigheid af te halen, maar, een toe-
val deed hem van oogwit veranderen. Dewyl de
Ark op een waagen gesteld voortgetrokken wierd,
struikelden de ossen van 't gespan: Uza de zoon van
Abinadab, die aan de zyde van de Ark ging, vrees-
de, dat de waagen om mocht storten, en de Ark
verbryzelt werden, om welke reeden hy zyn hand
uitsprekte om dezelve te ondersteunen. Deze daad,
welke een Godsdienstige vreeze scheen in te blaazen,
mishaagde God, die Uza aansonds deed sterven.
Als men naer de oorzaak van den misdaad van deze
man zoekt, die niet als door een beweeging van God-
vruchtigheid schijnt gehandeld te hebben, heeft men
moeite genoeg om dezelve te vinden. Josephus ver-
zeekert, dat hy zondigde, om dat hy geen Offer-
priester was, maar, het is wonderbaar, dat zo een
bekwaam man de Wetten van zyn geslacht niet
zoude geweten hebben, want de Levieten droeg-
en de Ark, en kunde dezelve aanraaken. Men
zegt, dat daar een ontheiligung door geschiedde. Uza
viel veel eer in een andere overmaate. De Godsdienst
deed hem voor de Ark vreezen, deze schrik was
misdadig, hy moest aan God 't geleiden van zyn
Ark toevertrouwen, en verzeekert zyn, dat de God-
heid volstrekte, om haar zonder menschen handen te
onderschraagen. David, van deze kastyding ver-
schrikt, liet de Ark in 't huis van Obed-Edom, daar
zy een overvloedige oorsprong van zegeningen wierd;
de Ark bleef daar niet langer als drie maanden; en
God beloonde de Godvruchtigheid van dezen man
zodaanig, dat David ten tweedemaal van oogwit
veranderde. Hy ging de Ark haalen, en geleidde de-
zelve onder 't geluit van speeltuigen, en hy zelves,
uit al zyn vermoogen al dansende, in zyn Stad. De
Egyptenaaren vierden het Feest van Apis door open-
bare dansferyen. De Canaanieten offerden hun kin-
deren op onder 't slaan van de trommels. Men ver-
staat zelves, dat de Christenen in Syrien op den Zon-
dag van Paaschen met speeltuigen in de Kerk gaan,
om dezelve met meer erkentenis en vreugde te vier-
en. David geloofde aan God zyn liefde en God-
dienstigheid, door zyn beweegingen en vervoeringen
te betuigen. Michol, welke daar mede den spot dreef,
moest haar man en Koning erbied bewyzen, en
veel eer op 't beginzel, 't welk de vreugde voort-
bracht, en de oorzaak der beweegingen van David,
als op de beweegingen zelves zien. De Uitleggers beel-
den zich in, dat God een zo groot vermaak schepte
in David te zien dansen, dat hy hem beloofde, uit
zyn nakoomelingschap den Messias te doen voort-
komen. Men voegt daar by, dat David deze be-
loften van God in zyn Psalmen gegriffiet heeft. *Ik
zal de vrucht uit uw buik op uw Troon stellen.* Maar,
die Uitleggers begaan twee misflaagen, zy schryven
een bovenmaatige beloonding aan de vreugde van Da-
vid toe, om dat zy willen, dat dezelve de belofte
van den Verlosser verdient heeft. Wyders vinden zy
den Messias, daar hy niet is; want de woorden, die
zy aanhaalen zien op Salomon, en zyn nakoomelingen,
zonder dat men daar eenig merkteeken, dat op
Jesus Christus toepaslyk is, aanmerkt.

X. HOOFDDEEL. Vers 4.

Davids Afgezanten door't afscheeren der baarden gebont

(3.) Naas de Koning der Ammonieten had David
zeer vriendelyk in zyn banlingschap ontfangen, hy
had

had daar zyn vader, zyn moeder en zyn Geslacht in pand gelaaten; om welke reden hy heen zond om de plichtplegingen van rouwbeklag, by zyn zoon, die op den Troon klom, af te leggen: maar, deze jonge Koning, door den raad der onvoorzichtige gunstelingen in toorn ontstooken, mishandelde de Afgezanten, die men tot hem zond, en liet hen de baard en de hoofd-haeren afscheeren. Menschond daar door het recht der volkeren, en men belastte hen met een misdaad, daar zy niet schuldig aan waaren, om dat men hen beschuldigde van verspieders te zyn. By aldien de Ammonieten, en de andere volkeren, die de grenzen van Arabien bewoonden, hun hoofden schooren, was zulks een teeken van smaadheid by de Hebreërs. David konde dan de beleidiging, zyn Ambassadeurs aangedaan, niet verdraagen. Den oorlog ontstak zich. De Ammonieten, al te zwak zynde, verbonden zich met de Syriers, waarvan zy de Benden overnaamen. De Bondgenooten verdeelden zich in twee lichaam, en besloten het leger van Joab, die het bevel over een aanmerklyk lichaam aan zyn broeder Abisai toevertrouwende, zich met het andere op de Syriers stortte. De eene en d'anderen boogen, en naamen de vlucht, aan Joab het flagveld, en een groot getal van buit overlaatende.

XII. HOOFDDEEL. Vers 28.

Een Kroon van een buitengemeen gewigt. Overwonnen volkeren door David doorgezaagt.

(4.) Joab, zich van de kleinmoedigheid der Ammonieten willende bedienen, belegerde Rabba; men zegt dat dezelve aan den oever van den Euphraat gebouwt was, en met moerassen omringt, die haar verzeckerden; maar, men bedriegt zich; want, Rabba was aan den zoom van een kleine rivier gelegen, welke zich in den Jordaan wierp, en by gevolge zeer verre van den Euphraat afgelegen was. Deze Stad, welke men zedert Philadelphia genoemt heeft, was de Hoofdstad van Ammon; om welke reden Joab, die zyn Koning vreesde jaloersch te maaken, by aldien hy dezelve alleen innam, hem ten einde van de belegering deed koomen, om de Eer van de overwinning te genieten. Deze zedigheid

is zeldzaam in een Opper-bevelhebber van 't leeger; De plaats wierd ingenoomen, David vond daar grote rykdommen in, en onder anderen een goudkroon van een buitengemeen gewigt. De Jooden, die willen dat deze kroon voor den Afgod der Ammonieten, Milcon genaamt, gemaakt was geweest, vinden kwaalyk, dat David dezelve gedraagen heeft, of poogen hem te rechtvaardigen, zeggende, dat hy dezelve liet hergieten. Maar, dit was de Koninglyke Kroon van den overwonnen Vorst, waar mede de overwinnaar zyn hoofd vercierde.

Verwoesting der Ammonieten. Vers 30.

(5.) Hy trok vervolglyk in de andere Steden der Ammonieten, welke minder aanmerklyk waaren, en bracht dezelve onder zyn Ryks-dwang, hy handelde de bewoonders met de uiterste strengheid, want hy deed hen doorzaagen, in stukken snyden, en overdezelve gewaapende eggen, of scheermessen, of spykers, die hen verscheurden, trekken. Men berispt deze wyze van straffen in David. De anderen rechtvaardigen hem, om dat hy zich van een wreede hoon wreckte, welke hy in den persoon van zyn Afgezanten geleeden had, zy houden staande, dat hy den geenen moest straffen, die een zomenschelyke raad gegeeven hadden, en de Ammonieten dempen, die, in weerwil van zo veel overwinningen, welke men op hen behaalt had, altoos weder beweegingen maakten. Maar, men moet liever toestaan, dat al de daaden der heiligen niet rein zyn. David was aan den vader van den Koning, die hem beleidigt had, verplicht, en 't geheugen van den dienst, welke hy ontfangen had, moest zo haftig niet uitgewischt worden. Al de bewoonden der Steden van de Ammonieten, endie zelfs van Rabba waaren aan de hoon niet schuldig, welke een jonge Vorst hem aangedaan had. Onderwylen handelde men hen allen zo wreed, dat hy gedoemt moest werden. De Koning der Ammonieten stierf, wonder twyffel, op dezelve wyze. En David stelde Sobi, den broeder van den overleedene op den Troon, die altyd zyn vriend bleef, en hem geschenken zood, als hy voor Absalon vlugte.

UITLEGGING van de XLVI. AFBEELDING.

Davids liefde tot Bathsebath.

*Wyl Bathsebath in 't bad des Konings oog bekoort,
En geile min geniet werd haargemaal vermoort,
Des Nathan's snoed misdryf den Koning houd voor oogen,*

*Daar Ammons geile drift schent Thamars maagdenclout,
En Absalom dit wrekt, met 's broeder's Ammons doot,
Ontvlucht hy's vaders wraaken 't Koninklyk vermoege.*

IX. HOOFDDEEL, Vers 2.

(1.) **D**avid begin gter zelve tyd een misdaad, welke een krachtige bestraffing van God op hem haalde. Deze Vorst, op de galery van zyn Paleis wandelende, ontdekte Bathsebath, welke zich wiesch, om de Wette voldoen. Hy, door haar schoonheid getroffen zynde, dacht niet anders als om de middelen van zyn hartstocht te vergenoegen. Bathsebath was de vrouw van Urias, aan wie de Schriftuur den naam van een Hetiter geeft, om dat hy oorsproncklyk uit dat land was. De Hetiters waaren natuurlyke bewoners van Canaan, en aan hun Afgoden zeer verknoch, 't welk men van Urias niet zeggen konde, dewyl hy in zyn huis niet wilde rusten, gedurende de Ark van den Eeuwigen in 't leeger was; maar, men gaf dien naam aan d' Israëlieten, die de aaloude landstreek

der Hetiters bewoonden, of die met hen vermecht waaren. Daar zyn weinig hinderpaalen, die de begeerten der Vorsten tegenhonden, Bathsebath wierd in het Paleis en 't bedde des Konings overgebracht, men moest de gevolgen van deze onreinheid verbergen. David geloofde het te doen, Urias by zyn vrouw wederroepende. Zyn arglifigheden verdubbelt zynde waaren onnut, en de wyn ontroerde zyne reden, zonder hem de kentisse te ontneemen, dat 't geen daar by hem omgegaan was. David beeldde zich een veel snoeder trouwloosheid in als de voorgaande; hy gaf Joab bevel, die als toen Rabba belegerde, van Urias in een uitval te laten ombrennen; de zaak gelukte, gelyk hy ze ontworpen had, hy geloofde zich als toen in een volkommen vryheid om met Bathsebath te trouwen. De voortgangen der zonden zyn ongevoelig en geweldig; David weet

de oogen op Batsebath zonder oogmerk; dit aanzien ontsteekt een misdaadige begeerte in zyn hart; ten einde, om zyn begeerte te voldoen gebruikt hy de onrechtvaardigheid en 't geweld; en om de vruchten van deze geweldenaary te dekken, bedriegt hy, verraad hy, en hy brengt een onschuldig hooveling om 't leeuen, en die niet als door een beginzel van Eer handelde. Men wikkelt Joab in den misdaad, die zondigde, om dat hy de misdaadige beveelen van zyn Meester werkstellig maakte. Hy begroef in 't zelve ongeluk getrouwe dienaars, en moedige zoldaaten, die geloofden ten voordeel van den Staat, en ter eere van hun Koning zich op te offeren. Dit is David, een man in de Kerk onderscheidde, en vermaart door zyn godsdienstigheid, die deze aaneenschaakeling der misdaaden begaat, die daar in volhard, die daar in 't geheel, zonder acht te flaan, zonder droefheid en zonder berouw blyft; een droevig voorbeeld van de zwakheid van 't menschlyk hart!

De bestraffing van Nathan. Vers 1.

(2.) God had eindelyk medelyden met deze zondige Vorst; hy zond een Propheet tot hem, om zyn slaapend geweeten wakker te maaken. Nathan verburg den worm, welke hy voorgenomen had in den boezem van David in te drukken; hy wiist dat men met erbied de Koningen moet aanspreken, zelfs wanneer men hen de beveelen Gods overdraagt; wyders wilde hy de schuldige verplichten om zyn misdaad te belyden; om welke reedenen hy zich van de gelijkenis bediende van een ryk man, die van een arm man een schaap alleen gerooft had, dat hy met zorge opvoerde, en die in zyn schoot at, David moet zich aan dat afbeeldzel kennen; maar het schynt, dat de zonde de menschen verblind, en dat het bedroogen geweeten de allergevoeligste voorwerpen niet ondertekent. Nathan was verplicht het Raadzel uit te leggen, en in volkoome maniere aan David te zeggen, dat hy Bathsebath teegens de wetten van rechtvaardigheid en kuischheid gerooft had. Deze gedachten wierden van drie dreigementen gevuld, die God vervulde. 1. Het zwaard kwam in zyn huis in vergelding van de dood van Urias; want Amnon zyn zoon wierd door Absalon gedood. Absalon stierf by gevolg door een geweldige dood, en Adonija verloor door bevel van Solomon het leeuen. 2. Devrouwen van David wierden in 't openbaar geschonden, om dat hy die van Urias gerooft had. De Vorsten zyn de vergelding zo wel als de andere menschen onderworpen; dusdaanig is 't dat Valentinianus, die de vrouw van Maximus geschonden had, niet alleen die ampteling ombracht; maar, hy dwong de Keizerin om met hem te trouwen, en hy wierd op zyn beurt, drie maanden, na dat hy op den Troon geklommen was, gedood. Eindelyk, volgens de voorzegging van Nathan stierf het kind, dat hy by Bathsebath verwekt had, na verloop van zeven dagen.

De Oudvaders, en byzonderlyk de heilige Ambrosius, houden staande, dat by aldien David zondigde, hy niet meer als een oogenblik daar in volhardde. Dat hy de misdaad uitwifchte, zich in stof en asch wendende en biddende; eindelyk zegt men dat God zo volkoomentlyk door deze boedvaardigheid bevredigt was, dat hy hem een tweeden zoon beloofde; en dat David al zo haast aan Bathsebath zweor, dat hy zich niet vertroostten konde, voor dat zyn zoon regeeren zoude. Ziet daar 't verschil, 't geen daar tussen de heilige Schryvers en de andere Leeraars is.

Die bedekken de misdaagen der Heiligen niet, en deze kwetzen de waarheid ten einde om de schaamte en schande, welke deze misdaagen met zich na-sleepen, uit te wisschen. David bleef negeti maanden in 't overspel, zonder den grouwel daar van te gevoelen, dewyl daar alreeds een kind uit deze onreine verzaameling gebooren was, als wanner Nathan sprak. De asche, de traanen en het vasten van dezen Vorst, wentelden over de ziekte van zyn zoon, welke hy als een spreekende kastyding aanzag. Hy vertroostte zich zo haast als hy gestorven was. Eindelyk, waar vind men, dat God de moeite genomen heeft van aan David te ontdekken, dat hy by Bathsebath een zoon zoude verweken, die na hem regeeren zoude, en dat men hem de vreedzaame of Solomon moet noemen. Dat zyn daar ingebeeldde verdichtzelen om de grouwlykheid van een misdaad, welke zeer vuil was, te verzachten. Men moet zo wel een affchrik van de zonden der Heiligen hebben, als van die der andere menschen, en zich niet vleijen, dat God dezelve toestaat of recht vaardigt.

XIII. HOOFDDEEL. Vers 5.

Thamar door haar broeder geschonden.

(3.) De liefde veroorzaakte weinig tyds daar na een ander ongeluk in 't Koningslyk huis. Amnon, Davids zoon, gevoelde een zo geweldigen hertstoch voor Thamar, dat hy verkwynde. Abinadab, die men verkeerdelyk met Nathan ondermentgt, dewyl de Schriftuur zegt, dat hy Davids neef, de zoon van zyn broeder was, raadde hem zyn zuster te bedriegen, en haar by hem te doen koomen, onder voorwendzel van hem een gebak toe te maaken: de list gelukte. Thamar bracht het gebak aan haar broeder, die zich te bedde begeeven had; zy wederfting de liefkoozeryen van deze verliefde broeder, en raadde hem haar ten huuwelyk te verzoeken, veel eer als haar met een schande te overdekken, die zich nimmermeer zoude uitwischen. Zommige Uitleggers hebben geloofd dat dit huuwlyk wettig had kunnen zyn, om dat Thamar het zelve verzocht, het zy, om dat zy de dochter van een ongeloovige vrouw zynde, daar tusschen haar en Amnon een Jood, geen verbintenis was, het zy, om dat men onderstelt, dat haar moeder haar by een Afgodische vader geteelt had, alsoorens zy aan David getrouwte geweest was. Maar, deze giffingen zynt teegens de heilige Text strydig: en het is waarchynlyker, dat Thamar, welke haar broeder aanraadde, van haar tot een vrouw te neemen, de verzoeken van hun broeder door deze list wilden mislyden, of dat zy de trappen van bloedverwant-schap, in den Wet beteekent, niet kende: want, zy was waارlyk Davids en Maachaas dochter, en Amnions zuster. Amnon zegepralde van de wederstand zyns zusters. Maar, na dat hy haar geschonden had, verkeerde zyn liefde in raazerny. Men weet, het geen de heidenen van hun Ædipus zeggen, die zyn moeder, na dat hy zyn vader in den stryd omgebracht had, trouwde, alhoewel deze misdaaden onweetend begaan geweest waaren, dat hy noch het gezicht, noch het herdenken, daar van konde verdraagen. Amnon had een affchrik voor zyn zuster, na dat hy ze hevig bemind had, hy dreef haar uit zyn vertrek in weerwil van haar traanen en betoogingen; zy had ongelyk met te zeggen dat deze laatste hoon veel grooter, als de eerste was; het is waar, dat de laatste openbaar, en d'andere geheim was: maar,

daar is geen gelykenis tuslichen het schenden, en de hoon van weder te rug gezonden te worden. Thamar, uitgeweent, verscheurde haar kleederen, en leidde haar handen op 't hoofd, 't welk zy met asche overdekt had, ten einde, om haar staat en droefheid gevoeliger te beteeken, en eindelyk week zy by Absalon in.

Ammons dood, door zyn broeder Absalon omgebracht.
Vers 28.

(4.) Deze broeder in toorn ontflooken, ontvynsde zulks den tyd van twee jaaren, ten einde, om zich gewisser te wreken. De goedertierenheid van David, die deze misdaad verdroeg, verdubbelde de toorn van Absalon. De Vorsten badden hun huizen, en eenig land tot hun inkonisten van Staat, zy hadden daar hun kudden, die noch te dier tyd de rykdom der machtigste heeren uitmaakten. Absalon had een land, Baalhafer genaamt, waar in hy het gantsche Koninglyk huis ter maaltyde noodigde, welke hy gaf, terwyl men zyn schaapen scheerde. De Koning wilde daar niet verschynen, ten einde om hem de onkosten, welke zyn gevolg zoude veroorzaaken, te spaaren. Maar, alle de genoodigde Vorsten woonden dezelve by. Amnon, die zyn zonde vergeeten had, liet zich daar nevens de anderen vinden; 't bevel

was aan de huisgenooten gegeeven, van hem in de dronkenschap te doodden. Het wierd volvoert. De andere Vorsten, door deze doodflag verschrikt, klommen aanstonds weder op hun Muilezels, en paarden de vlucht.

Absalons vlucht. Vers 33.

(5.) Deze nieuwe tyding, te Jerusalem gebracht, veroorzaakte aldaar een geweldige ontfeltenis. David, die al zyn kinderen in een dag alleen geloofde verlooren te hebben, riep en weende bitterlyk. Jonadab deed, al wat hy konde om deze bedroefde Vorst te vertroosten, het zy hy beeter van deze daad onderricht was, het zy, dat, dewyl hy zeer vermoeit was, voorzien had, dat Absalon zich alleenlyk, over de beleediging, welke Amnon aan zyn zuster gedaan had, wilde wreken. In der daad de Vorsten keerden weder aan 't Hof, uitgezondert Absalon, die na een trouwloose moord aan zyn broeder begaan te hebben, en aldaar niet veilig gelooovende te zyn, zich in het Koningryk van Gelcur begaf. De Vorst, die daar regeerde, was zyn oom, en broeder van zyn moeder; dusdaanig vond hy een verzeekerde schuilplaats in die Stad, daar hy verplicht wierd drie jaaren te blyven.

UITLEGGING van de XLVII. AFBEELDING.

Achitophel verhangt zich.

*De wyze Achitophel verhangt zich zels van spyt,
En Absalon gevlycht in't midden van den stryd,
Blyft aan een eiken boom met zyne haarlok hangen,*

XVII. HOOFDDEEL. Vers 23.

(1.) Oab begreep, dat de Koning een heimelyke tederheid voor Absalon bewaarde, alhoewel hy zyn handen in zyn broeders bloed gebaad had, en stelde, op zyn Hoovelings, die zyn Koning weet te vleijen, hem voor van hem weeder ten Hoove te doen koomen. David stemde het toe, van hem te herroepen, maar, deze ondankbare zoon misbruikte de goedheid zyn 's vaders, en simeede een onderneemen om hem 't Ryk te ontrooven. Absalon was schoon, welgemaakt en behaaglyk, door zyn bekoorlyk gelaat: hy was noch meer bevallig door zyn zachtmoedigheid, en een gemaakte goedheid, waer mede hy alle de verzoekschriften, die men den Koning wilde aanbieden, ontving, hy beloofde aan alle een korte en voordeelige verrichting, by aldien hy zo veel macht als goede wille had; daan door maakten hy aanhangars in alle de Stammen en gunstelingen ten Hoove, hy week in Hebron acht mylen van Jerusalem, onder voorwendzel van aan God een belofte te yolbrengen, welke hy hem, gedurende zyn banlingschap, gedaan had. Hy vergaaderde een leger, aan welkers hoofd hy den weg van Jerusalem infloeg; David, die daar van verwittigt was, vluchtte al weenende. De traanen koomen met de dapperheid der Helden niet overeen; maar, David wilde God buigen, en 't volk treffen. Achitophel, die voor de allergrootste staatkundige van gantsch Israël aangezien wierd, wilde, dat men David zoude vervolgen, die niet anders als een kleingetal strydelingen by zich had, die, op 't zien van een leger de vlucht zouden neemen. David, ten einde om dezen raad, waar van hy de gevlogen voorzag, voor

*Door Joabs schigt gedood. De wraak straft Sauwels zaal,
Terwyl Gods Engel 't volk met pest in Isr'el slaat,
En Adonia't hof onthaalt uit Staats belangen.*

te koomen, zond een zynner gunstelingen, Cuscaï, naer Jerusalem, met bevel van zich indien van zyn zoon te begeeven, en hem te verraden. Deze list kan niet gerechtvaardigt worden, onder voorwendzel, dat dit een hoflyke loogen was, of om dat het geoorloft is zyn vyand schaade toe te brengen, want Cuscaï, de beveelen van David volgende, wierd verplicht menigvuldige loogenen te spreeken, en wat met de waarheid niet overeenkomt, is zonden. Cuscaï volbracht zyn bevel met goed gevolg: hy vynsde David te verraden, hy wierd in den Raad van Absalon beroepen, hy wendde de voorstelling van Achitophel af, raadende een veel groter getal van benden te verzaamelen, ten einde om gewisser te overwinnen. Hier door gaf hy aan David de tyd om over de Jordaan te trekken, en zich in 't land van Galaad te verschuilen, en aldaar zyn klein leger te versterken. Achitophel had een zo gevoelig hertsaeer van alleen den raad, welke den oorlog in een dag konde bepaalen, en Absalon den troon te doen beklimmen, verworpen te zien, dat hy zich naer huis begaf, en zich zelve verhing. Dit was geen enkel jeloeersheid van geest, die hem bewoog en trof, gelyk men zegt dat Homerus, die beroemde dichter, zich door wanhoop verhing, om dat hy een eenvoudige zwaarigheid niet konde oplossen, die hem eenvoudige vischers voorleiden. Het is meer waarschynlyk, dat deze Staatkundige de gevlogen van den Raad van Cuscaï voorzag, en vreezende onder de handen van een Vorst te vallen, die hy lafhertig verraden had, wilde hy zich liever zels ombrengen, als de dood door de hand van een beul, of door bevel van een zegepraalende vyand ontfangen.

XVIII. HOOFD

I K O N I N G E N.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XLVII. AFBEELDING.

De wyze Achitophel verhangt zich zelsf van spyt,
En Absalon gevlycht in 't midden van den stryd,
Byft aan een eiken boom met zyne haarlok hangen,
Door Joabs schigt gedood. De wraak straft Sauwels zaad,
Terwyl Gods Engel 't volk met pest in If'rel blaast,
En Adonia 't hof onthaalt uit Staats belangen.

Digitized by srujanika@gmail.com

XVIII. HOOFDDEEL, Vers 14.

Absalons dood.

(2.) In der daad, Absalon, de geleegenthed verloopen hebbende van zyn vader te ommringen, wierd verplicht hem in 't land van Galaad na te volgen, en hem aldaar te bestryden. Den slag wierd in de wildernis van Ephraim geleevert, Absalon wierd op de vlucht gedreeven, en zich voor de vervolging van den vyand heimelyk willende wegmaaken, wierd hy verplicht in een bosch, dat zeer dicht was, te wyken, alwaar zyn haerlokken aan de takken van een boom vasthechtten, waar aan hy hangen bleef, terwyl zyn Muilpaard met lossen teugel voortvluchtte. Men heeld zich in, dat het dezen Vorst ligt veel zyn haeren met zyn zwaard af te snyden, of dezelve met zyn handen los te maaken, en dat Gods haat alleen de oorzaak van zyn verderf was. Maar, het is onnoodic toevlucht tot de wonderdaaden te neemen. De smart, die hem zyn haerlokken veroorzaakten, welke hem met groot geweld gehangen hielden, het denkbeeld van den vyand, die op zyn schreeden volgde, en de onuitvluchtbare wanordere in een neederlaag, konde zyn verstand ontroert hebben. Men denkt niet om alles wat men doen kan, wanneer men door verschillende hartstochten geweldig bewogen is. Joab, van zyn staat verwittigt, doorstak hem met veel wonden, en benam hem 't leeven. David had bevel gegeeven, om dit ongeluk te verhooeden. Het is te verwonderen, dat een Vorst zo veel voorzorg en liefde voor een wederspannigen en ontaarden zoon had, die zyn byzitten in 't gezicht van gantsch Israël onteert hadde, en op hem met een Leeger stortte, van gedachten hem de Kroon te gelyk met het leeven te ontrooven. Te willen dat David een voorneem had zyn zoon voor 't gevecht te bewaaren, zuisks komt niet de tedere klachten niet overeen, welke hy uitboezende. *Absalon myn zoon, myn zoon Absalon,* noch met de grimmigheid, waer in hy tegens Joab, die hem gedood had, ohttooken wierd. De Schriftuur zegt, dat deze opstand van Absalon na veertig jaaren voorviel. De Heilige Jeronimus verzeekert, dat de Jooden van zyn tyd in hun voorschriften dusdaanig laazen, en dat de anderen welke Theodoretus bewaart had, verdorven waren; onderwylen moest deze verderving zeeraaloud zyn; want Josephus verhaalt dat Absalon vier jaaren na de wedeovereeniging de Waapen opnam, en zuisks schynt natuuryk genoeg, want, waarom zoude de heilige geschiedenisichryver aanmerken, dat Absalon aan den Koning zyn vader de vryheid verzocht, om een belofte veertig jaaren daar na te gaan volbrengen. Wyders wierd daar niet gehandelt, om de jaaren van Davids regeering, en noch minder die van steelsgewyze en heimelyke Zalving te beteeken, welke Samuel hem op zyn vyftien jaaren opgedraagen had. Maar, het was zeer natuuryk, den tyd te beteeken, die zedert de wederkomst van Absalon tot zyn opstand, verloopen was, en die liem volstrekte om de harten te winnen. Inderdaad, hy was vier jaaren te vooren, eer hy tegens zyn vader opstond, weder ten Hoove gekoomen, ondertussen gelyk onze voorschriften behelzen, al 't geen daar na veertig jaaren voorviel, moet men pbogen de Schriftuur met Josephus te vereenigen; men kan zuisks doen, met te zeggen, dat daar in der daad veertig jaaren, zedert de eerste Zalving, welke David in 't jaar 421 na den optocht uit Egypten, tot aanden opstand van Absalon in 't 461ste Jaar, ontfangen had, en vier jaaren zedert de verzoening met

zyn vader verloopen waaren. De heilige Jeronimus, die de veertig jaaren telt, van den tyd, dat David te Nob vluchte, ten einde om te besluiten, dat God dezen Vorst strafte, om dat hy den Hoogenpriester bedroogen, en daar door den moord van een zeer groot getal Offerpriesters veroorzaakt had, bedriegt zich klaarlyk. Want hy zoude daar geen veertig jaaren kunnen vinden, en David die de onweetende oorzaak van den moord der Priesters was, verdiende niet, dat God hem daar over voorbedeldelyk kastydde; maar, het overspel, dathy met Bathesbat begaan had, was de waarachtige oorzaak van deze straffe.

XXI. HOOFDDEEL. Vers 9.

Sauls zoons de Gabaoniten overgeleevert en opgehangen.

(3.) De hongersnood verwoeste het Land van Judea, den tyd van drie achtereenvolgende jaaren. David nam zyn toevlucht tot God om deezen geezel af te weeren. Hy bevroedde, dat dit een strafte over de ongetrouwigheid van Saul was, die een groot getal van Gabaoniten, in weertwil van den eed, welke Josua hun gedaan had, van hen, en hun nakoomeling-schap het leeven te zullen bewaaren, omgebracht had. Men stelt vast, dat Saul, van de vier Steden die de Gabaoniten in bezit hadden, zich meeiter wilde maaken. Hy dekte een zo misdaadige beweegreden onder voorwendzel van godsdienst, verkondigende dat die Amorieten onwaardig waaren te leeven en het Tabernakel te bedienen, alhoewel zy als de geringste bediening daar in waarnaamen. Saul voerde zyn voorneemen niet volkoomentlyk uit, om dat een gedeelte der Gabaoniten hem overleefd. Hy had een afschrik van zo veel onschuldig bloed te doen storten. Maar, God wrekte den Wet van den eed, die hy geschonden had. de Gabaoniten, die de wrechid van Saul verdraagen hadden, zonder zich te durven beklagen, verwittigt zynde dat God voor hen gewerkt en gesproken had, vorderden openbaar herstelling van 't ongeluk, 't geen men hen aangedaan had, en bedongen, dat men hen zeven kinderen van Saul soude overleeveren, om ze op te hangen. 't Welk uitgevoert wierd. David wilde dat men Mephibozeth soude verschoonen, en om 't getal, 't welk de Gabaoniten afvorderden, te vervullen, gaf hy twee zoonen, die Saul by een byzit gewonnen had, en vyf kinderen van Merob, de oudste dochter van deze zelve Vorst. Ik weet niet, waarom men wil dat eenigen Doeg geholpen hebben in het dodden der Priesters, en dat de anderen van Michol die geen kinderen by haar twee mannen gehad heeft, aangenoomen zyn geweest, want men de minste voetstap van dit bedryf niet, als by de volkeren vind, die niet meer kennis daar van, als wy hebben.

XXIV. HOOFDDEEL. Vers 10.

Sterfte door de zonden van David, veroorzaakt.

(4.) De voorspoed van David verwekte een and're geezzel die wel veel korter, maar, oneindig schriklyker was. De meenigvuldigheid der volkeren maakt de Koningen grootsh en hoogmoedig. David wilde de zyne afmeeten, en daar van de gantsche uitgestrektheid kennen. Het tellen van 't volk vleidde zo veel te meer zyn grootshheid, om dat Judea ten uitterlten volkryk was. Het getal der geenen, die bekwaam waaren de waapen te voeren, bedroeg driemaal honderd duizend mannen, zonder driemaal honderd duizend mannen te tellen, die gewoonlyk

den Koning van maand tot maand dienden. Dit onderscheid is aanmerklyk, om dat men zonder zulks Samuel met de boeken der Cronyken niet kon overeenbrengen, waar in men omtrent de 1600000 menschen telt, maar, men merkt daar ter zelver tyd aan de verdeeling, welke David van een groot getal van geregeerde benden gemaakt had, die zich van maand tot maand tot zyn gewoonlyke dienst vonden, God konde de hoovaardij van dezen Vorst niet verdraagen; Josephus gelooft, dat Davids misdaad hier in bestond, om dat hy in de optelling geen zorg gedraagen had van een halve sikkel hoofd voor hoofd voor den Tabernakel te doen betaalen, gelyk Moses bevoolen had. Maar, het was de innerlyke en heimelyke hoovaardigheid van deze Vorst veleer, als een veronachtzaaming van 't lichten van een Schatting, dat God zyn straffen zond. Hy zond een Profeet tot hem, Gad genaamt, om hem zyn misdaad te verwijten, en hem zyn oordeelen aan te dienen. Hy gaf hem de keur van drie plaaghen, een hongersnood van drie jaaren, een oorlog van drie maanden, in welke hy overwonnen en door zyn vyanden vervolgt zoude werden, of een sterfte van drie dagen.

UITLEGGING van de XLVIII. AFBEELDING.

Joab aan het Altaar omgebracht.

*De Veldbeer Joab werd aan 't Outer omgebracht,
En Salomon verkocht aan Pharaoos geslacht,
Na dat de Vorst van God de wijsheid had verkreegen.*

II. HOOFDDEEL. Vers 28.

(1.) **N**A Davids dood, klom Salomon, die hy voor al zyn broederen gesfelt had, om in zyn plaats te volgen, op den Troon. De Profeet Nathan, en de Offerpriester Tsadok hadden hem gezalft, en riepen hem te Jerusalem voor Koning uit. Adonija wierd geweldig ontroert, verstaande dat Salomon zo haastig met toestemming van 't volk, 't welk de Stad van hun vreugdegeefchal deed wedergalmten, gekroont geweest was. Hy verliet de taafel, en zonderde zich met veel ontfeltenis en schaamte van de andere genoodigden. Hy was de eerste van de zaamgespannen, om de goedertierenheid van zyn broeder, die hem genaade betoonde, en 't leeven beloofde af te smeeken. Abjathar, die David getrouw gebleeven was, geloofde dat zyn Staat en zo veel diensten den vader gedaan, Salomon zouden verplichten, om hem Eerbied te betoonen; onderwylen ontnam hy hem de offerdienst; een klaar bewys, dat de Koningen van 't aaloude Israël hun gebied tot over de geheilige perzonen uitstrekten, en dat de Hogenpriester hun macht onderworpen was. Men mag vry zeggen, om deze daad van de allerwyste der Koningen te bespotten, dat hy veel eer als een Profeet, dan als een Koning handelde, of dat hy niet anders deed als het besluit tegens Abjathar door de gestelde Rechters van des Sanhedrim genomen, uit te voeren. De Schriftuur spreekt noch van de ingebeeldde vergaadering der gestelde Rechters, noch van een byzondere macht aan Salomon over Abjathar gegeven. Ik weet niet hoe dat Josephus, die de geschiedenis van zyn geslacht moet weeten, heeft kunnen zeggen, dat Antiochus, den Doorluchtigen, de eerste was, die de Wet geschonden had, in de offerdoening, Onias in zyn broeders plaats stellende, die noch leefde. Was hem 't voorbeeld van Salomon

David verkoor de laatste dezer plaaghen, om dat het beeter is, in de handen van God, als in die der menschen, te vallen. De Engel, van God afgezonden, doodde zeventig duizend menschen. David deed een verklaaring, welke zeer zeldzaam in den mond der Vorsten is, die gemeenlyk al hun Misdaagen onder hun grootsheid begraven. Hy erkende, dat hy 't alleen was, die gezondigt had, en dat het volk onschuldig was.

I. HOOFDDEEL. Vers 9.

Adonija dingt naer de Kroon.

(5.) David had een laatste voorwerp van droefheid in 't einde zyns leevens, Adonija, een der Vorsten van zyn huis, ziende de broosheid van zyn vader, en dat zyn dood niet verre af konde zyn, befloot zich zelve tot Koning te verheffen; hy verzocht de andere Vorsten, en de voornaamste Hoolingen ter maatyd, ten einde, om zich aldaar in de plaats van zyn vader voor Koning te doen uitroepen; maar, dit Staatzachtig en al te haastig oogwt gelukte hem niet, gelyk men in 't vervolg zien zal.

*Daar hy door 't zwaard ontdekt, de moeder van het kind,
En Scebaas Ryksvorstin zich voor zyn Leetel vind
In onmacht op 't gezicht des Mans en's Heemels zeegen.*

onbewust, om dat hy de eenigste in de geschiedenis der eerste eeuwen is; of wel, heeft hy deze onwetenheid willen veinzen, ten einde om Antiochus een misdaad aan te vryven? Men zal 't zelve niet liglyk raaden. Joab die berocmde Veldheer, die zich onder 't getal der zaamengezwooren vond, om zyn toevlucht in het Tabernakel; hy geloofde in den voet van het Altaar verzeekert te zyn, maar, hy ontfing bevel van aanstandts uit die geheilige plaats te gaan, en Salomon beval, op de weigering van gehoorzaamheid, dat men hem de dolk in 't hart stiet, 't welk Benaja haastlyk uitvoerde, dit is niet, om dat het Altaar by de Joden niet als een schuilplaats aangezien wierd, noch om dat zy geloofden, dat men 't menschelyke bloed in het Tabernakel of den Tempel niet konde vergieten; maar, hoewel zy een diepe achtung voor de schuilplaatsen hadden, geloofden zy niet, dat deze wykplaatsen, voor eenige ongelukkigen, over onwillige zonden strafbaar, geschikt, op den geenen zagen, die grote misdaaden begingen. God had bevoolen, dat men den geenen van het Altaar en schuilplaats zoude afscheuren, die dezelve onwaardig waaren. De Christen hebben dezen wet gevolgt, maar, men heeft in de laatste eeuwen, genade voor alle soorten van misdaaden verleent, en het recht van schuilplaats aan een bynaer oneindig getal geheilige of onheilige plazzen gegeven, ten opzichte als een Bisshop daer alleen den grondsteen aangelegd had.

III. HOOFDDEEL. Vers 1.

Salomons Huuzelyk.

(2.) Joabs dood, en die van Adonija, die wel haaldaar na volgde, vestigde de Kroon op Salomons hoofd, die, binnen 's Lands in rust en vrede zynde, dacht om vreemde Verbonden op te rechten. Hy verzocht de doch-

dochter Pharaos, den Koning van Egypten, ten huuwlyk. Deze twee geslachten, wel eer doodelyke vyanden, vingen aan zich onderling te verbinden. Alles wykt voor de belangens van Staat, en de Koningen erkennen eindelyk den geenen voor Oppersten, die zy op een andermaal als hun onderdaanen en geringe slaaven aanzagen.

Hystelt de wysheid voor alle zaaken. Vers 7.

(3.) Dit huuwelyk moest God ontsteeken, om dat de Israëlieten zich met de Afgodische vrouwen niet mochten vermengen, onderwylen, wierd deze misflag, die David vergeeven was, mede in Salomon verschoont. Het gelykt dat Salomon meerder lust in deze nieuwe Bruid als in alle de anderen schepte, om dat hy tot haar Eer dit Bruiloftsgezang zaamenschildde, dat men *het Hooglied* noemt, waar van de krachtige en teedere uitdrukzelen met de wylte der Koningen weinig overeenkomen, om welke reeden men aldaar diepe geheimenissen zoekt. Salomon scheen een andere ongeregeldheid in den aanvang van zyn regeering te begaan, op de bergen Offerende; die dienst wierd aan den oppersten God gedaan. Onderwylen verbood de Wet Offerhanden elders, als op het Altaar, welk men in het Tabernakel der verzaameling opgerekht had te doen. Hoe danig konde dan Salomon en 't volk naer zyn voorbeeld die Wet schenden? Men zegt dat deze Wet de Israëlieten niet verplichtte, als na den Tempelbouw van Jerusalem; maar, het is meer waarschynlyk, dat de Israëlieten, menigmaal van de Philistynen overwonnen geweest zynde, en de weegen van het Tabernakel onbruikbaar gemaakt zynde, God verdroeg, dat men in verscheide plaatzen offerde, ten einde het volk niet zonder Offerhanden mocht blyven. Samuel had voor Salomon in Galgala geostert. Elias zels daer zulks zedert noch op den Karmel. God keurde het offer, dat Salomon verre van het Tabernakel in Gabaon deed voor goed, alwaar God zich aan dezen Vorst verklaarde, en hem toeliet te verzoeken, wat hy zoude begeeren. Hy waardeerde de wysheid meerder als de schatten, vermaaken, en de lengte van 't leeven; maar, God met deze waardeering vergenoegt, gaf hem, benevens de wysheid, alles. By aldien de menschen altoos met hun waachtige belangens raadpleegen, zy zouden dezen Vorst in hun gebeden naervolgen. *Want, de godvruchtigheid heeft de beloften van het tegenwoordige, en toekomende leeven.* De Schriftuur verheft Salomons wysheid boven die van alle de andere menschen. Moet men hem daarom in evengelykheid met Mozes, de welgelukkige maagd, de Apostelen of met Adam stellen? Dat is een genoegzaam gewoonlyke lotfreeden, die men ten uiterste niet weegt, en 't oogwit van den Heiligen Geest heeft alleen gestrekht om ons te leeren, dat deze Vorst een groote kennis der geheimenissen van de natuur, de kunst van Regeeren en die der verborgentheden vanden Godsdienst, bezat.

Geding, tuschen twee moeders, weegens een kind, door Salomon geoordeelt. Vers 23.

(4.) Hy gaf een bewys van zyn wysheid, oordeelende over een geding van twee moeders, waar van de eene haar kind, met zich in 't bed om te keeren, versmoort, hebbende dat van haar buurvrouw genomen, terwyl zy sliep. De zaak was teder, om dat daar geen getuigen waren, en de bedroogen moeder 't bedrog niet gewaard geworden was. Salomon erkende de waachtige moeder aan zeekere

natuurlyke beweegingen, die onverhoeds ontkoomen, en men niet wederhouden kan. Hy werkte om deze ontsteltenissen op te wekken. Hy beval dat men het kind, 't welk nochin 't leeven was, door 't midden zoude hakken, en 't zelve onder de twee moeders verdeelen; de eene jeloersch, over 't geluk van haar buurvrouw, gevoelde een heimelyke vreugd, door dezelve van haar kind beroeft te zien; de andere wierd ontroert, bewoogen, en met een gewelde droefheid bevangen, zy liet haar geschrei en klachten in de tegenwoordigheid van den Vorst, horen. Die, door het onderscheid van deze natuuryke en oprechte gevoelens de waachtige moeder kennende, haar zoon aan haar weder gaf.

X. HOOFDDEEL, Vers 5.

Bezoek van de Koningin van Sceba.

(5.) De achtung van dezen Vorst vloog wel haast aan de andere syde van Judea, by de verafgelegenste geslachten over. De Koningin van Sceba kwam Salomon zien, en hem vele zwaarigheden voorstellen. Josephus maakt van deze Koningin een Ethiopische vrouw, welke in Egypten regeerde, en de Koningin van Sceba genaamt was, om dat de Stad van Meroe dezen naam, voor dat zy door Cambyses overwonnen was, voerde, en dat daar niet meer Koningen in Egypten waaren, die den naam van Pharaon zedert de schoonvader van Salomon gevoert hebben; maar, deze geschiedenisfchryver, die vermeende zyn gissing uit de gedenkteeken van zyn geslacht getrokken te hebben, laat niet na zich zelve te bedriegen. Hy bouwt op een valsche grondflag, om dat daar meer Pharaos zedert Salomon in Egypten geweest zyn. In der daad Pharaon Neco, Koning van dat Land, doodde Jofias in een veldflag, en leide zyn zoon gevangen weg. Jeremias spreekt van een anderen Pharaon, Koning van Egypten. De schoonvader van Salomon leefde noch, als de Koningin van Sceba de reis van Judea aanvaarde, en Sefac, die Roobam een geweldigen oorlog aandeel, volgde in zyn plaats, men kan dan geen plaats op den Troon van Egypten voor de Koningin van Sceba vinden; men doet haar in Ethiopiën Regeeren. Maar, zy daalde veel eer van Hetura Abrahams huisvrouw af, en kwam van Arabien, daar de Sabeers zeer bekent zyn, 't geen de Schriftuur zegt, dat zy van 't einde des Waerelds kwam, komt veel meer met Arabien over een, oft welk veel verder als Ethiopiën van Judea afgelegen is, en de natuur van haar geschenken bestaande in balzemen, spreceryen en goud, beteekenen genoegzaam het gelukkig Arabien, daar alle dezen zaaken overvloeden. Men zegt, dat deze vrouw door natuurlyke verlichtingen God gekent had; en dat het een beweegreden van godvruchtigheid was, welke haar tot een zo moejelyke reis verplichtte. Maar, de Schriftuur zegt dat het doornieuwsgierigheid was dat zy de wylte en beroemste aller Koningen van haar tyd ging aanhoren. Zy wilde Salomons scherpzinnigheid beproeven, met hem volgens de gewoonte der Oosterlichen menigvuldige raadzelen voor te stellen, welkers uitlegging haar moeijlyk scheenen. De Koningin keerde voldaan weder, na dat zy een geschenk van by de tweehonderd miljoenen, zo aan goud als spreceryen gedaan had. Men voegt daer by, dat zy zwanger was, en van een zoon onderweg beviel, gelyk Thalestris, de Koningin der Amazoonen, welke, om 't zelve voorwerp, Alexander de Groot ging vinden. Maar zulks is een verdichtzel by de geschiedenis gevoegt, al zo wel als

dat der volkeren van Ethiopiën, die staande houden dat deze Vorstin en haar zoon, aan wie zyden Jood-schen Godsdienst onderwees, dezelve in dat land verspreidden, en dat het van hun Koningen zelfs is, dat zy geleert hebben hun kinderen te besnyden, en verscheide gewoontens van 't oude Testament naer

te koomen. Het is waar dat men by hen van alle tyden eenige voetstappen van 't Joodendom aange-merkt heeft; maar, zy konden door de Koophandel met het overige van Egypten, daar veel Joden waaren, overgegaan zyn.

UITLEGGING van de

Salomon laat zich door zyn vrouwen verderven.

*De Koning Salomon, verlaatend Israëls God,
Dient Moloch, Chamos, Baal, benevens Astaroth,
Terwyl Abia deelt het kleed in zes paar deelen*

XI. HOOFDDEEL. Vers 2..

DE liefde verdorft Salomon, gelyk zy een oneindig getal van Helden verdorven heeft. Hy liet, om zyn drift te voldoen in alle plaatzen vrouwen voor hem zoeken. De Moabieten, Sidoniers, en andere ongeloovige geslachten verschaffen hem dezelve. Hy wierd verplicht heur te trouwen, om dat zy, Koningen of 's Vorsten dochters zynde, niet wilden afkoomen, noch hem voor byzitten dienen. Men moest aan deze vrouwen, welke ten getale van zeshonderd waaren, de vryheid van 't gewissen toestaan, en zelfs die van Tempels voor heur Afgoden te bouwen. Deze Vorst, die negenenvyftig jaaren oud was, en begon te verzwakken, wierd verplicht langs hoe meer goedwilligheid voor zyn byzittent over te hebben, en bad heur Afgoden aan. Gad, die zyn eerste huuwelyk met de dochter van Pharaon geleeden had, konde dit getal van vreemde verbintenis, welke hy uitdruklyk verboden had, niet verdraagen, en liet deze Vorst tot Afgodery vervallen.

Zyn Afgodery. Vers 5.

(2.) Een der valsche Godheden, voorwelke hy Tempels en Altaaren bouwden, was Astaroth; dit was de beruchte Europa, welke men verdachtte door Jupiter onder de gedaante van een stier geschaakt te zyn, om dat zy, aan den oever van de zee wandelende, in een schip geleid wierd, dat den naam van de stier voerde, en haastelyk aan een vreemden oever overgezet wierd. De Sidoniers ten einde om Agenor, die har vader en huff Koning was, te vertroosten, maakten een Godin van deze geschaakte dochter, en fechten Altaaren voor haar op, onder den naam van Astarte. Onderwylen baarden zy mede de Maan onder dese zelve naam aan, om welke reden zy haar de Koningin der Hemelen noemde. De tweede Godheid, die men aanbad was Moloch, de God der Hammonieten, wiens dienst zo veel te verfoejelyker was, om dat de vaders verplicht waren aan hem hunne kinderen op te offeren. Dit was Saturnus, of veel eer de Zon, aan wie men deze onmenschelyke huldigingen deed. De Hammonieten noemden hem *de Koning*, het zy dat zy hem als de Koning der Goden aanzagen. Men verlaat mede, dat Chamos, een andere Afgod, die Salomon in Israël deed aanbidden, de Zon was. Deze Godheid, weinig bekent, was over de onreine en misdaadige vermaaken geslecht. Men zoude zich over 's menschen zwakheid niet genoegzaam kunnen verwonderen, wanneer men Salomon, de wylte aller Koningen, een langen tyd door God bezielt, in een zo groote en misdaadige Afgodery ziet vallen. Waar toe dienen onze verlichtingen, als God ons aan ons zelve overlaat? De zonde

XLIX. AFBEELDING.

*Van Prins Jeroboam, wiens ramspoed werd voor spel,
Om snoed Afgodery, en dorre hand herstelt.
Een leeuw verscheurt Gods Tolk op 't Goddelyk beveelen.*

heeft op de leerlingen en 't geloof meer invloedingen als men denkt; hy verzacht het hart, en blaast een misdaadige koelheid voor God in.

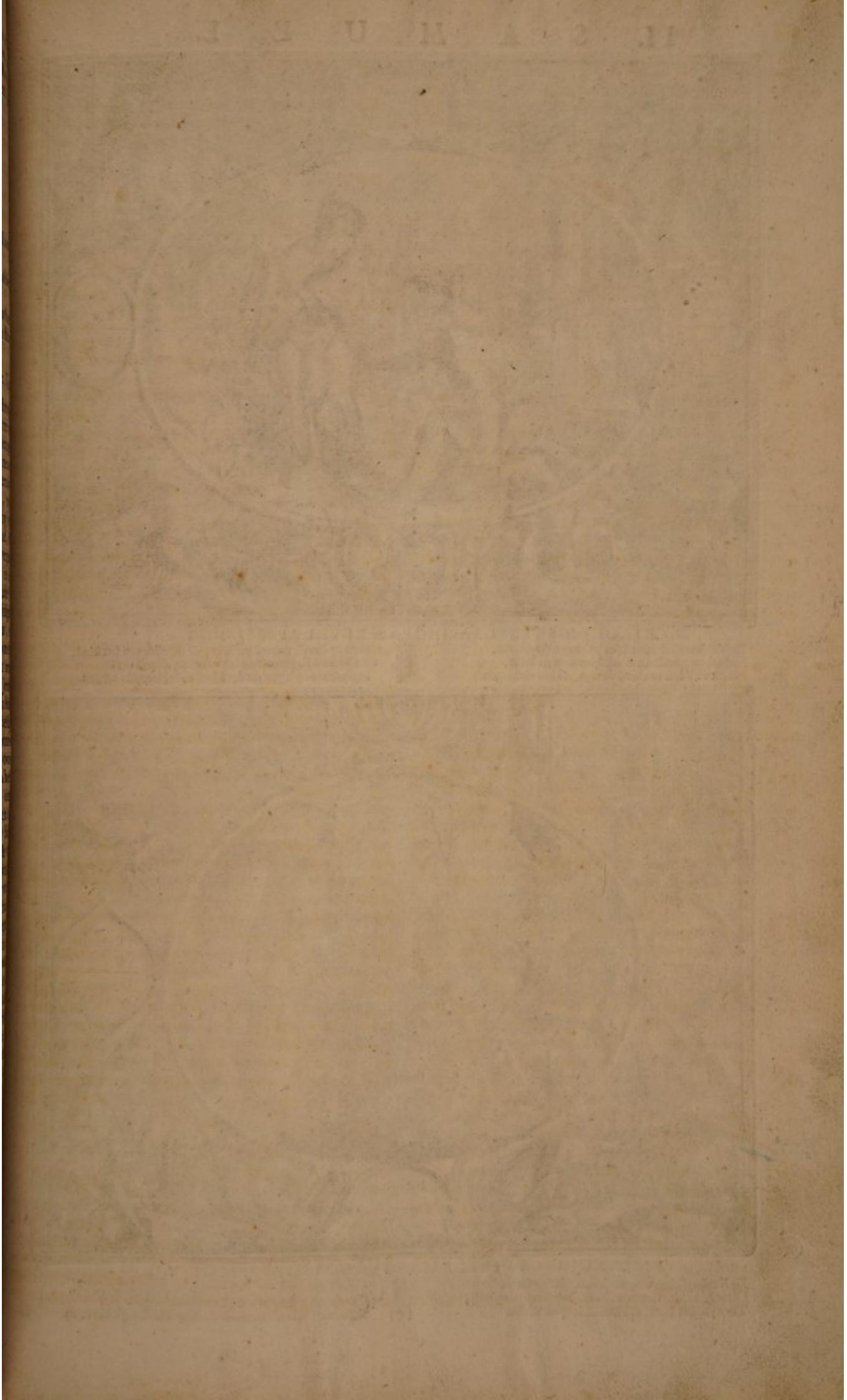
Scheuring in Israël, verdeeling van 't Ryk. Vers 19.

(3.) De Afgodery van Salomon wierd strenglyk gestraft. Want deze Vorst, die tot dus verre zeer gelukkig geregeerd had, zag zich door vyanden gesloten, die hy geloofde verdreeven en overwonnen te hebben, en die een bende van Banlingen verzaamelden, uit het hart van Egypten en Dama, zyn grenzen kwaamen onveilig maaken; maar hy verliet wat meer is, dat het Ryk, na zyn dood, die niet ver af konde zyn, tot een ander Huis overgaan soude; en dat daar niet meer als een Stam in het aandeel van zyn zoon Roboam overig zoude blyve. God verweet hem zyn misdaad, en verwittigde hem het ongelyk dat hem dreigde, en dit was, zonder twyffel, deze verwittiging, welke Salomon opwekte, en dat Naberouw deed spruiten, dat men hem toeschryft. Ahija, de Profeet, berichte Jeroboam, dat God hem verkooren had om over tien Stammen te regeeren. Jeroboam was zo veel te gevoelig van deze voorzegging, als hy over zyn Koning misnoeg was. Men gift en houd staande, als men 't voorwerp van zyn misnoegen wil ontdekken, dat men hem een aannemelike bediening ontnomen had, om hem die van een Toegevoegde over de schattingen te geven, of, dat hy ontstooken was, om dat Salomon zich een groote plaats, welke David voor de vredelingen, ten einde om daar Millo te bouwen, had nagelaaten. De Joden weeten van dit voorwerp niet meer als wy, alhoewel het, by gelegenheid van Millo voorviel, dat Salomon hem bedieningen gaf; maar hoe veel geheime of openbaare zaaken, en die de tyd ons ontroost heeft, konde Jeroboam verplicht hebben, om zich van 't Hof en uit Jerusalem te begeeven. Hy geloofde zich in geheel Judea niet verzeekert te zyn; hy twyffelde niet, dat Salomon hem niet wilde laten om 't leeven brengen. Zyn giftingen waren reedenmaatig; om welke reden hy zich by den Koning van Egypten begaf, die, alhoewel schoonbroeder van Salomon, niet naliet by hem al de misnoegden en de vyanden van dat Hofte ontfangen.

XIII. HOOFDDEEL. Vers 2.

Dreigementen van een Profeet aan Jeroboam.

(4.) Roboam beklim na de dood zyns Vaders den Troon, de Joden zeggen, dat Salomon in d'onderdom van elf jaaren hem geteelt had; en de heilige Jeronimus betwist deze daad, zo ver als hem delyk is, zonder de waarheid daarvan onderzocht te hebben; hy moet zulks doen, zonder zicht te pyngen,

IL SAMUEL.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XLVIII. AFBEELDING.

De Veldheer Joab werd aan 't Outer omgebracht,
En Salomon verknocht aan Pharaos geslaapt,
Na dat de Vorst van God de wijsheid had verkregen.

Daar hy door 't zwaard ontdekt, de moeder van het kind,
En Seebaas Ryksvorstin zich voor zyn Zeetel vind
In onmacht op 't gezicht des Mans en 's Heemels zeegen.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XLIX. AFBEELDING.

De Koning Salomon, verlaatend Is'els God,
Dient Moloch, Chamos, Baal, benevens Altaroth,
Terwyl Ahia deelt het kleed in zes paar deelen

Van Prins Jeroboam, wien's ramspoed werd voorspelt,
Om snoed' figodery, en dorre hand herstelt.
(27) Een leeuw veriecht Gods Toek op't Goddelijk beveelen.

gen, met oplossingen van deze ingebeelde zwaarigheid te zoeken. Anderen schryven Salomon niet meer als achttien jaaren toe, als Roboam in de wae-
reld kwam. Maar, hy was twee-en-twintig jaaren oud; en deze Vorst veertig jaaren geregeert hebbende, was Roboam niet meer jong, als hy Koning wierd, maar hem ontbraaken wysheid en ervaarentheid. Jeroboam, gebannen, kwam na de dood van Salomon weder, en zich aan 't hoofd van 't volk stellende, leeverde hy een verzoekschrift aan den neuen Koning over, om een ontlafing van de bovenmaatige Schattingen te hebben, daar zyn vader hen mede opgehoopt had. Het verstandigste gedeelte van den Raad van Roboam stemde tot de ontlafing van 't volk; maar Roboam pleegde met de Jongelingen raad, en yolgde dezelve, hy vond het verzoekschrift van 't volk ongerymt, *men moest*, zeide hy, *die muijtelingen tot de Reeden brengen, hen met nieuwe belastingen ophoepende.* Deze trotsheid, welke in een Vorst verdraaglyk is, die zedert een langen tyd op zyn Troon gevestigt is, komt met den aangang van een regeering niet over een. Het volk, weegens het antwoord van Roboam in toorn ontstoken, stond teegens hem op, tien Stammen scheidden zich van die van Juda en Benjamin, en verkoopten dezelve Jeroboam voor Koning, die zich alreeds voor hun Hoofd gestelt had, om hun klachten over te leeven. Jeroboam overwoog niet eens om de Kroon aan te vaarden, welke de tien Stammen hem opdroegen, maar, hy vond zich weegens de godsdienst zeer verleegen. Al de dienst, welke men aan God deed moest te Jerusalem in den Tempel en voor de voeten der Altaaren, die Salomon geheiligd had, geschieden. Jeroboam begreep lichtlyk, dat by aldien 't geslacht verplicht was zich alle jaaren naer Jerusalem te begeeven, om aldaar haar godsdienst te plegen; alwaar de Koning, zyn vyand, aan dat volk kracht en geweld zoude aandoen, of hen door zyn mildaädigheden aan zyn zyde winnen, en dat het volk, door het denkbeeld van de godsdienst geraakt, troeg of laat voor haar Koning den geen zoude erkennen, die meester van den Tempel en de Stad was. Dit misvertrouwen scheen welgegrond te zyn. Maar, als God niet spreekt, moet men zich weder onder zyn voorzienigheid stellen, en niet wyzer als zy zyn: Jeroboam wilde zulks weezen, in plaats van in de zorgen van deze zelue God, die hem deed Regeren, zich gerust te stellen. Hy vestigde twee plaatsen, den godsdienst toegewyd, aan de twee uiterste paalen van zyn Ryk. Ten einde, op dat het volk 't gemak had van zich ligtlyker derwaards als naer Jerusalem te begeeven, hy bouwde aldaar Altaaren, hy schikte Offerpriesters en Offerhanden; hy trof het volk door gevoelige voorwerpen, beelden van kalveren oprochtende, den geenen gelyk, welke hy in Egypten gezien had, alwaar hy, veele jaaren, als Banling, onder de Regeering van Salomon, gewoont had, men heeft een verdediging voor Jeroboam gemaakt, en in der daad, het is niet onmooglyk voor hem verblindende reedenen te vinden; het zoude niet mooglyk zyn, dat het volk hem blindelings gevolgt had, by aldien hy de veranderingen, welke hy in den Godsdienst maakte, niet gerechtvaardigt had; hy hield mooglyk staande, dat hy de weezendlykheid van den dienst en de Weten, die Moses gegeven had, godsdienstiglyk onderhield, en dat hy, verre van de Afgoden van 't heidendom aan te bidden, een affchrik van de zelue dad. Hy vertoonde de wanordren, welke Salomon e Jerusalem op het verzoek van zyn vrouwen ver-

oorzaakt had. Aslarot, Milcom, Chamos en Moloch wierden daar angebeeden, de heilige Stad. Bevlekt zynde liet daar af van de verblyfsplaats van den leevendigen God te zyn; men konde den dienst op de bergen overbrengen, daar Abraham Isaac en Jacob en de andere Aardvaders angebeeden hebben. Ider Vorst zeide hy, moet voor het welzyn van zyn onderdaanen zorge draagen, en den godsdienst in zyn staaten bewaaren; ik heb dan een onwederleglyk recht tot het beletten, dat gylieden de valsche Goden in Jerusalem niet gaan aanbidden, daar myn vyand regeert, die ons den Oorlog zoude aangedaan hebben, by aldien God zulks niet belet had; hy heeft Priesters in zyn dienst, die onze afscheiding verfoeyen, om dat hun gierigheid aldaar gekwetst is, het getal der Slachtoffers en der Tiende verminderen daar door, en dat slechte en vleeschelyke belangen ontstoeft hun yver. De Profeet zels, met wie men heeft geraadslaagt, heeft zyn hartstocht laten doorstraalen, antwoordende, eer hy ondervraagt geworden is. De beeldenissen zyn niet volkoomentlyk door de Wet verdoemt. De gedaante van het koper Serpent is noch in weezen, gy kunt dezelve daar zien. De Cherubynen dekken de Ark met hun vleugelen, in de phats, welke men heilig noemt, waarom zouden wy de vryheid niet hebben om te doen, 't geen Moses meer als eenmaal gedaan heeft; gylieden bid die beeldenissen niet aan, *en 't behaagt God niet*, uwen dienst klimt weder tot God; dit zyn alleen de gevoelige voorwerpen, die onze godsdienstigheid opwekken en vaststellen; de dienst van God is aan geen eenige plaats verbonden, om dat de Ark ten tyde van David meenigmaal van plaats verandert is; eindelyk beeld uw zelven niet in, dat het Koningryk onkreukbaar aan 't huis van David is gehecht geweest, het schynt dat God hem zulks belooft heeft; maar, die beloften sluiten in zich een beding van gehoorzaamheid en getrouwigheid, welke Salomon door zyn Afgoderyen geschonden heeft. De uitkomst bekrachtigt 't geen ik aanhaal; want God heeft dit Koningryk van een gescheiden, en 't is van hem dat ik de Scepter en Kroon te leen heb, dusdaanig is 't dat Jeroboam het volk, 't geen hem navolgde, verblindde, en uitwerkte, dat men reeden vond om de allerstrydigste dienst teegens den Wet Gods staande te houden. Ondertusschen konde God dezen dienst, die door Staatsreegelen uitgevonden geweest was, niet verdraagen. Dewyl deze Vorst het Feest, dat hy ingestelt had, vierde, verkondige hem een Profeet in den naam van God, dat daar op zeekeren tyd uit de Stam van David een Vorst, Jolias gehaamt, zoude geboren werden, die al de Offerpriesters op het zeluen Altaar, daar hy Offer deedoet, en verkeerdelyk opgerecht had, zoude opofferen:

De Koning wilde deze Profeet doen vasthouden, maar, zyn hand verdorde, en wierd niet, als door een wonderdaad geneezen, het Altaar zels spleet midden door.

Deze Profeet door een Leeuw verscheurt. Vers 17.

(5.) De Profeet moest, na dat hy zyn bevel uitgevoert had, zonder drinken en eten weder te rug keeren. Maar, hy liet zich door een ander Profeet op den weg verzoeken, die een Engel veinsde gezien, en bevel gekreegen te hebben van hem naer zyn huis te leiden; hy dronk en at; maar zyn honger was nauwlyks gebluscht, of deze zelue Profeet, die hem bedroogen had, gevoelde zich zelve door den geest ingeblaazen te zyn, en voorzei-

de hem zyn naer byzynde dood; in der daad, hy vertrok en een Leeuw, die zich op den weg vond, doodde hem, en hield zich by't lyk, zonder't zelve te verscheuren noch zelfs den Ezel, waar op de Pro-

pheet gezeeten was, aan te roeren, tot dat men eindelyk het dood lichaam van Bethel kwam afhaalen om't zelve te begraven.

UITLEGGING van de L. AFBEELDING.

De Stad Rama door Asa verwoest.

*Daar Nadabs moordenaar, Vorst Baza, Rama sticht,
Entrots op macht en moed torst Israels Saatgewicht,
Brengt Zimri dezen Vorst en zyn geslacht om't leeven.*

XV. HOOFDDEEL. Vers 21.

*A*sa de neef van Roboam hervormde den Afgodendienst, welke zyn vader en grootvader te Jerusalem vastgestelt hadden. Waar door God hem zeegende. Hy besteedde tot dit werk tien jaaren. Maar, in 't vervolg begon den oorlog tegen de Israëlieten, en Asa droeg daar eenig voordeel van weg. De Schriftuur legt zich niet klaarlyk uit, maar, ons verplichtten twee reedenen om zulks te geloojen. De eene, dat de heilige Schryver, niet meer als tien jaaren van rust aan dezen Vorst gegevende, onderstelt dat de zelve ten einde van deze bepaling gestoort wierd. De andere, dat hy zegt, dat Asa, van den Oorlog en uit Arabien wederkerende, de Goden wegdeed, die hy op den berg van Ephraim genomen had. Hy had dan den oorlog op dezen berg gevoert, en aldaar enige Tempels ingenoomen, en beeldenissen der Afgoden gekroegen, welke hy weggevoert had. Eindelyk deze gilling vervult beeter het denkbeeld van de heilige Geschiedenischryver, die ons verzeekert, dat daar tussen de twee Koningen, al de dagen huns lecyas den oorlog gevoert wierd. Een miljoen Ethiopiers aan 't hoofd van hun Leeger een Veldheer hebbende, Zora genaamt, kwam op Judea neder storten. De Uitleggers die deze Ethiopiers in Abyssinia of in Indien gaan zoeken, doen hen een onmogelyke Reis aanvangen; zy kwaamen uit Arabien, van waar deze Landloopers van tyd tot tyd introkken, om invallen te doen, en te rooven. Asa, van God ondersteund, versloeg een zo talryk leeger, en verrylte zyn volk met den buit, die hy gemaakt had. Hy voerde een anderen oorlog met Bahaza, die als noch over de tien Stammen heerschte. De hervorming, welke Asa gemaakt had, in het herstellen van den dienst van den waarachtigen God verbond een groot getal Hiraëlieten, van de scheuring af te staan, om te Jerusalem te gaan aanbidden. Bahaza door deze verlaating ontstooken, en wreende, dat dezelve de verwoesting van zyn Ryk mocht met zich slepen, bouwde een Kasteel te Rama, twee mylen van Jerusalem geleegen, ten einde om alle den geenen in deze doortocht op te houden, die in het Koningryk van Judea weeken. Asa was te veel aan het oprechten van dit Kasteel geleegen, om zich daar niet teegen te stellen, hy waapende zich, en riep Benadab, de Koning van Damas, de Hoofdstad van Syrien, te hulp. Bahaza door het getal der yyandlyke benden, die op hem kwaamen aanvallen, en alreeds vele Steden ingenoomen hadden, verschijnt, verliet zyn sterkte, waar van men de bouwstoffen mede sleepte, om daar van twee Steeden te stichten. God, weegens het vertrouwen, dat Asa op hem, na de neederaag der Ethiopiers, moest gestelt hebben, nayvrig zynde, ontstak zich, om dat hy de Syriers tot zyn hulp geroe-

Doch werd door Omris zwaard vervolgt en overbeert, Des Zimri 't grootse Paleis en zich in asch verkeert, Wiens zoon trouwt Jesabel. Gods straf doet Israël beren.

pen had, als of hy met zyn bystand de scheuring zuchtigen niet had kunnen overwinnen; hy straf hem daar over met geduurige oorlogen, die op de ze volgden. Deze Vorst wierd mede door het voeuvel geweldig aangetast, ik weet niet of dit kwaad toen wel veel in Judea bekent was, om dat de Schriftuur zich vergenoegt, van *Asa* krank aan zyn voete maaken. De bygeloovigen hebben gezegd, dat God hem aan dit gedeelte van zyn lichaam aangreep, om hem te straffen, weegens dat hy de voeten van zyn Propheet in yzere boejens geslaagen had. Maar, wie weet, of de Propheet de yzere boejen aan de voeten gehad heeft. Asa zondigde voordat tweedemaal door een gebrek van vertrouwen op God hy beeldde zich in dat de geneesmeesters hem werden geneezen; zy beloofden hem zulks, zondtwyfsel. Maar, God zeegend de hulpmiddelen niet Asa stierf, na dat hy meer als veertig jaaren geregeerd had. En Josaphat zyn zoon, beeter als zyn vader zynde, volgde hem in plaats in 't Ryk van Juda.

XVI. HOOFDDEEL. Vers 2.

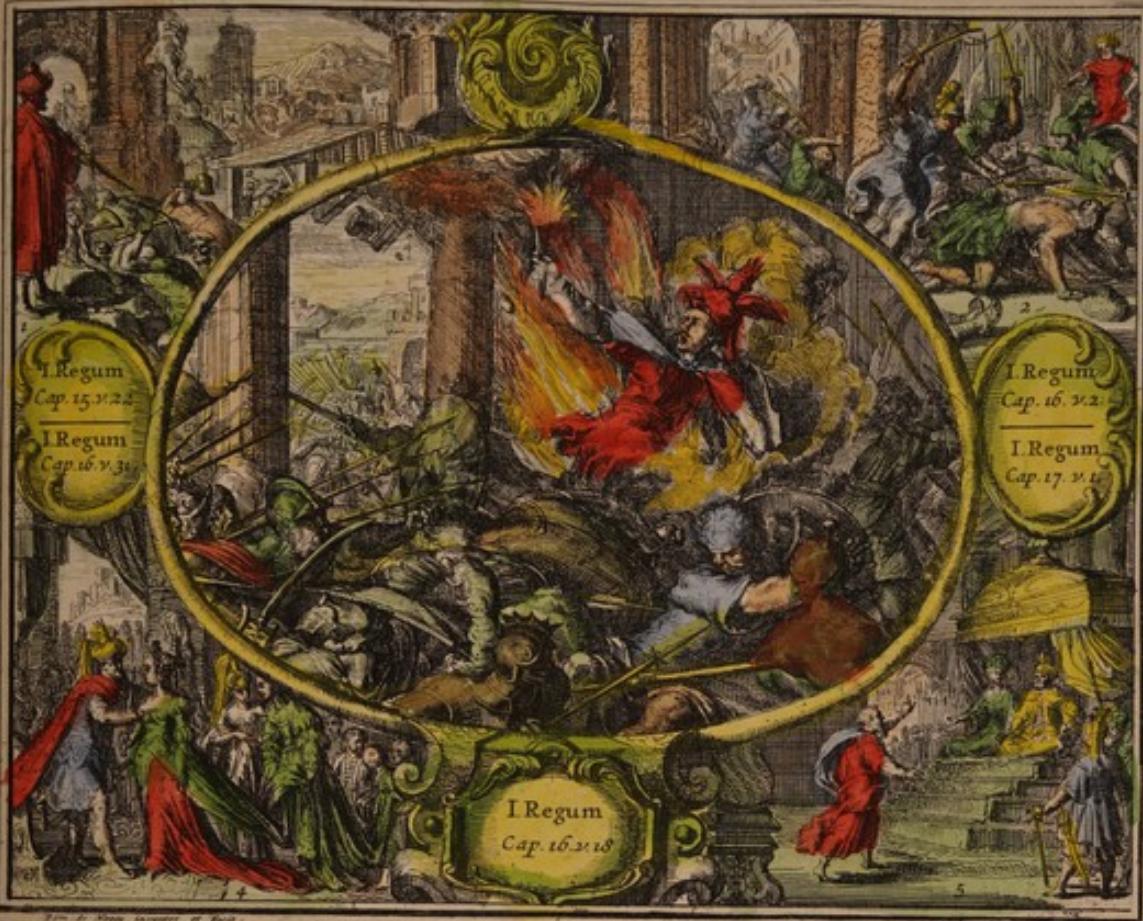
Ela door Zimri gedood.

(2.) De beroertens waaren menigvuldigerin 't Ryk van Israël. Bahaza had het Ryk van Nadab, de zoon van Jeroboam, na dat hy hem omgebracht had, meeweld afgenoomen. Deze geweldenaar, waarvan wy koomen te spreeken, regeerde vier-en-twintig jaaren, en liet zyn Zoon Ela op den Troon; maar het was tyd, dat Gods rechtvaardigheid de zond van den vader en den zoon, die tot daar toe niet misdaadige Afgodery volhard hadden, strafte. Ela wierd door Zimri een zyner onderdaanen, die niet een eenig mensch van dit huis in 't leeven liet, vermoort. Dusdaanig veranderde het Ryk ten derdenmit van geslacht, alhoewel't noch niet den tyd van vyfjaaren geduurt had.

Hy verbrand zyn Paleis, en begraaft zich onder vlammen. Vers 18.

(3.) De regeering van Zimri duurde niet lang als zeven dagen, die geen, die hem rechtvaardigde door het voorbeeld van Jehu, die 't gantsche huis van Achab verwoelte, en die, zo Afgodisch als hij was, niet naliet tot aan 't vierde geslacht te regeren, merken niet aan, dat Jehu een uitdruklyk vel van God door den mond van een Propheet onfangen had, om Achab om te brengen; en zyn huis verwoesten; in plaats dat Zimri teegens zyn meesteren Koning niet anders gezwooren had, als om in zijn plaats te regeeren. Het is de gemeene man niet g'oorloft de Koningen ter oorzaak van hun Afgodery om te brengen, en die zich in deze geleegentheden werktuigen van de besluiten en Goddelyke wraaen laten gebruiken, zyn daar door niet minder schuldig noch strafbaar. Het volk verfond de dood van

I K O N I N G E N.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de L. AFBEELDING.

Daar Nadabs moordezaar , Vorst Baza , Rama slicht ,
En trot op macht en moed troft Is'els Saatgewicht ,
Brengt Zimri dezen Vorsten zyngelacht om't leeven .

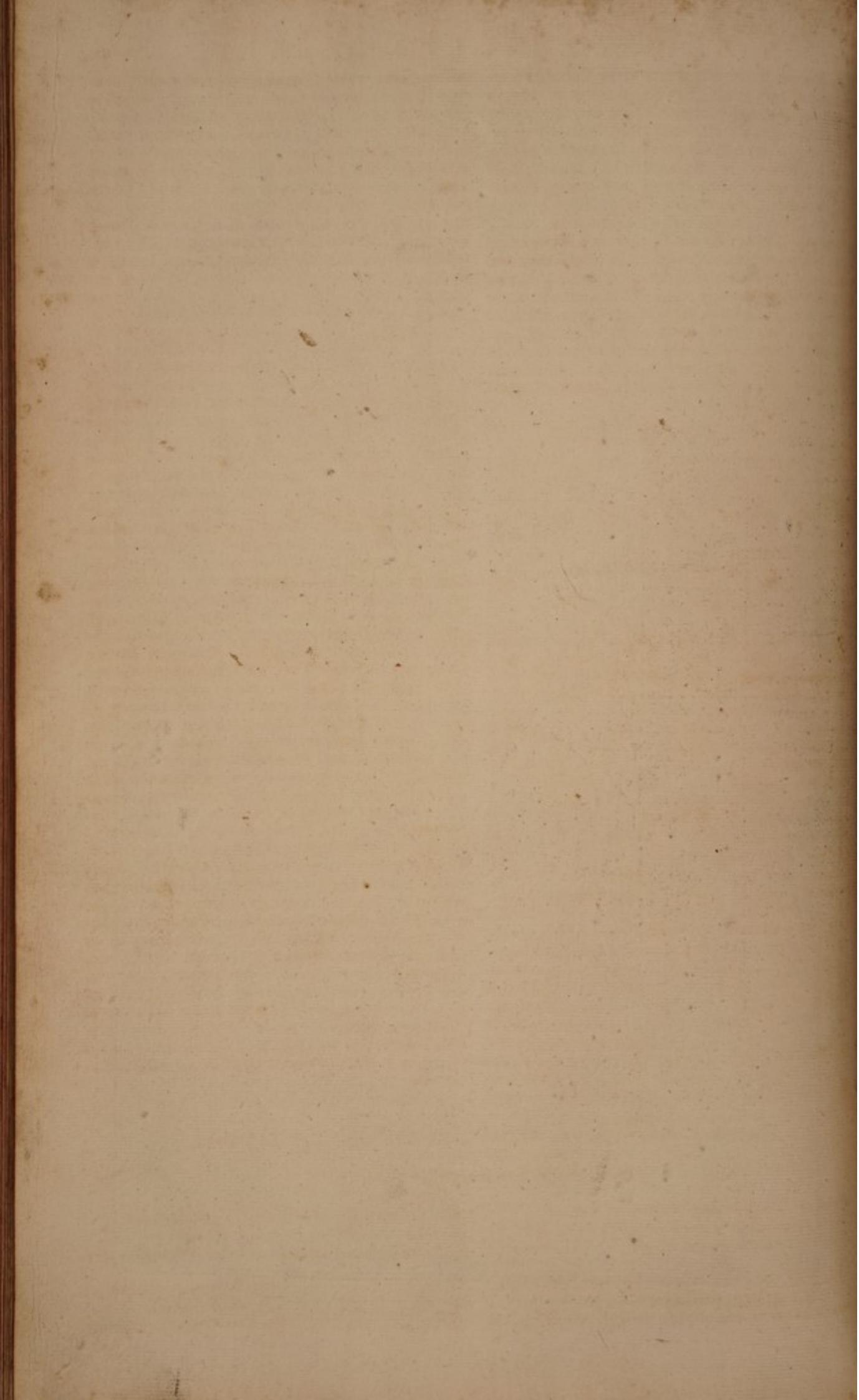
Doch werd door Omris zwaard vervolgt en overheert ,
Des Zimri't grootsch Paleis en ziel in ziel verkeert ,
Wien's loontrouw Jefabel . Gods straf doet Is'el beven .

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LI. AFBEELDING.

Elias word gespyjt door Raavens in het veld ,
Daar hy den doode zoon op's moeders been herstelt ,
En Achabs droef geinoed voorbeeld des Heeren zeegen ,

Zyn offerhande brand is 't midden van den vloed ,
En Baais Priesterdom doorwoed zich ziel verwoed ,
Gods Toek verkiere van God voor 't Land een milde ieggen .

hun Koning in 't beleg van eene der sterkste Plaatsen der Philistynen. Het vergat den haat teegens haar aaloude vyanden en het brak de beleegering op om dit stout bestaan te wreken, Omri, die door 't Leeger tot Koning uitgeroepen was, trok haastig voort, ten einde om zyn medestander te overweldigen, voor dat hy rechtmaatige middelen had werkstellig gemaakt, om zich te verweeren. Hy overviel hem, in deraad, in de Stad van Tisrah, gelegen in de Stam van Ephraim, daar de Koningen van Israël een Paleis gebouwd hadden. De Stad bood niet veel tegenweers, het zy dezelve noch sterk noch van krygsmiddelen voorzien was, het zy meneen moordenaar niet wilde beschermen. Zimri vreesde onder de handen van zyn vyanden te vallen, en zyn leven door een wreede en schandelyke dood te eindigen, om welke reeden hy den brand in 't Koninklyk Paleis stak, en zich in de vlammen, die 't zelve verterden, begroef.

Huwlyk van Achab met Jefabel. Vers 31.

(4.) De dood van Zimri maakte een nieuwe scheuring in 't Ryk van Israël. Het Leeger had Omri verkooren om 't zelve tot het beleg van Tisrah te leiden; maar, een gedeelte van 't volk stelde een ander Koning aan, genaamt Tibny: deze verdeeltheid van Israël duurde omtrent vier jaaren. Men weet niet of Tibny een natuurlyke dood stierf, of dat hy in een veldflag gesneuvelt is. De heilige Geschiedenisfchryver zegt, dat het gedeelte, dat Omri volgde, het sterkste was, het welk eer een overwinning schijnt te beteekenen, als het getal en de menigte dier geeneen, die volgden. Dewyl hy zich alleen een vreedzaame bezitter van den Kroon zag, dacht hy om voor zich een Paleis te bouwen, dat zyn waardye evenjaerde, in plaats van dat van Tisrah, 't welk verbrand was. Hier toe kocht hy van Scemor een berg, waar op hy bouwde. En dat is daar de oorsprong van die Stad, welke by vervolg de verblyfplaats der Koningen van Israël, en door den naam van Samaria, zo beroemd wierd. Het gelykt dat deze Stad veel aalouder geweest is, en dat den berg dezen naam voor Scemor voerde. *Koningen 12. v. 32.* Om dat een Profeet, aan de scheuringzuchtigen de ongelukken voorzeggende, welke hen zoude overkoomen, van alle de Steden van Samaria spreekt. Maar, de Geschiedenisfchryver, die veel jaaren na Omri schreef, heeft dezen naam aan een berg en aan een Stad, welke van te vooren niet waaren, kunnen gegeven, om dat het onwenderspreeklyk is, dat dezelve als toen als de Hoofdstad der tien Stammen noch niet aangezien geweest is. Omri stierf na een regeering van twaalf jaaren, en zo Afgodisch als hy was, liet hy een noch veel godloozer zoon na: dit was Achab; hy heiligde aan de valsche goden een van die dikke en duistere boschen toe, daar men de uiterste onreinigheden bedreef. Hy bouwde

binnen Samaria een Tempel ter eere van Bahal, daar deze dienst onbekent was. Hy liet toe, dat men een groot getal van Altaaren in het land oprechtte. Eindelyk, hy wierd een vervolger der Profeeten, wiens geslacht door die geweldenaryen scheen uitgeroeit te zyn. Het was Jefabel, welke hem in een gedeelte van deze misdaaden wikkeld. Zy was van Sidon oorsproncklyk; dusdaanig had Achab tegen den Wet gezondigt met haar te trouwen; maar wat meer is, zy was een ontuchtige en wreede vrouw, welke haar man door haar schaadelyken raad voltrok te verderven.

XVII. HOOFDDEEL. Vers 1.

Voorzegging van de droogte door Elias.

(5.) God, die kennis van deze misdaaden nam, zond den Profeet Elias af, om aan den Koning een droogte te verkondigen, welke zyn land zoude verwoeften. Men kent nauwlyks het vaderland van den Profeet, die de heilige Schriftuur een Thisbiter noemt. Die gezeght hebben, dat hy van Thebes was, daar Abimelech gedood wierd, hebben geen acht geslagen, dat deze sterkte aan deze zyde van den Jordaan geleegen was, in plaats dat Elias aan de andere zyde van den vloed, in het Land van Galaad moet gebooren zyn. De heilige Epiphanes heeft dezelve in Arabien geplaatst, en heeft staande gehouden, dat zy voor de Levieten van dat Land geschikt was; maar, zonder te onderzoeken, of deze woorden niet by den Tekst van Epiphanes toegevoegt zyn, hadden de Levieten gantsch geen aandeel in dat Land. De Schriftuur stelt Elias niet onder den rey der Levieten noch der Priesters; en men moet liever toeslennen, dat men de plaats van zyn geboorte niet kent, als hem een ingebeeldde toe te voegen. Hy was een gebooren onderdaan van Achab, hy verliet zyn vaderland, en trok over den rivier om den Koning de droogte, waar mede het land, ter oorzaak van hun ongerechtigheden, gedreigt was aan te zeggen. De heilige Jacobus zegt dat het Elias was, die aan God deze voorbeeldelyke straffe van een Afgodische Koning afvorderde, 't welk de Uitleggers laftig valt, om dat het de Heiligen niet geoorloft is, den wraak van den Heemel te bidden; en, by aldien 't al geoorloft was van diergeleyke Wensch te doen, onderhet denkbeeld van een onzeekere boedaardigheid, en welke moogelyk nooit zoude vooryallen, zoude men aan veel yrvloekingen plaats geven; maar, men moet die beweegingen niet richten, naer die der Profeeten, die, door Gods Geest bezield, zeer verschillende inzichten van de onze konden gehad hebben. De droogte, welke Elias voorzeght had, kwam, en duurde vierdehalf jaaren. Tot dat deze zelue Profeet God eindelyk door zyn gebeden bewoog, die de regen deed vallen, en de overvloed weederkeeren.

UITLEGGING van de LI. AFBEELDING.

De Raavens spyzigen Elias. Vers 2.

*Elias word gespyjt door Raavens in het veld,
Daar hy den doode zoon op's moeders beelherstelt,
En Achabs droef gemoed voorspeld des Heeren zeegen,*

*Zyn offerhande brand in 't midden van den vloed,
En Baäls Priesterdom doorwond zich zelfs verwoed.
Gods Volk verkrygt van God voor't Land een milde regen.*

(1.) Elias was aan de gevolgen van de droogte, welke hy afgevordert had, bloedgestelt. De waateren verdroogden, de planten verdorden, de

boomten, beesten, kinderen, vrouwen en mannen stierven; men hoorde niets als geschreeuw en verzuchtingen. In deze algemeene kleinmoedigheid wierd

wierd Elias, dicht by een waaterpoel verborgen, door de Raavens gespyzigt, welke hem 's avonds en 's morgens brood en vleesch brachten. De Raavens scheenen niet bekwaam te zyn, om deze bediening waart te nemen, zy zyn al te verlindende voogels. De vaders hebben heur berispt, dat zy hun jongen verlieten, die van honger zouden sterven, by aldien zy niet tot God ricpen, die heur voedde. Ondertusschen, dewyl Job de jongen van den Raaven, die tot God krachtig roepen, verbeeld, stelt hyze in heurnest, niet door den geenen verlaaten, die hun 't leeven gegeven hebben. Maar, deze voogelen noch zwak zynde, en die noch eerst beginnen te loopen en te vliegen, vinden zich menigmaal van voedzel ontbloot, en verzoeken 't zelve door hun geschreeuw. Hoe zoude God, daart de Raavens, volgens den Wet, onrein waaren, hen gebruiken om het onderhoud aan zyn Propheet te brengen? En hoedaanig zoude Elias zyn brood, door deze vuile voogelen ontfangen hebben? Men poogt deze zwaarigheden weg te neemen, deze Raavens in Engelen hervormende, die de gemeene Bediendens van God en de Heiligen zyn, en die deze gedaante voor eenige oogenblikken aangenomen hadden. Men verandert mede deze voogels in Arabische Kooplieden. Maar, zouden deze ongeloovige Kooplieden den Propheet wel getrouw geweest zyn, en zyn schuilplaats voor Achab en Jesabel, die hem zochten, wel verzwegen hebben? de Schriftuur zegt zo vastlyk, dat het Raavens waaren, die Elias spyzigden, dat men de waarheid van deze uitkomst moet ontkennen, of toestaan dat het die roof en in ongemaide vervalle voogels by de Uitleggers waaren, die hem het voedzel toebracht. De Plechtigheden van de Wet verplichten in een dringend geval niet. En God, deze voogels tot zyn Propheet afzendende moest hy een wonderdaadig voedzel ontfangen, zonder zich over de gevlogen te bekommeren. De Heilige Chrysostomus geloofd dat God dezelve byzonderlyk verkooren heeft, om Elias zyn hardigheid voor 't volk Israëls te verwijten. Want, terwyl hy de beweegingen van zyn gramschap teegens Achab, en zyn geslacht volgde, stonden de bloedgierige voogelen van hun natuurlyke Roofzucht af, om hem brood te brengen, en gaaven hem daar door een uitmuntende leerling van Barmhartigheid en medelyden. Maar, het is niet waarschynlyk, dat zulks daar noch het merkteeken was van een Propheet, die schuldig zoude zyn geweest, noch het inzicht van God, die het volk en heur Koning weegens Afgoderyen strafte. Men kan de plaats niet raaden, van waar deze Raavens het vleesch en 't brood, 't welk zy Elias toebrachten, gehaald hebben. Te willen dat zy 't van den Taafel, of de bediening van Achab roofden, of dat een van de zevenduizend mannen, die de knien voor Bahal niet geboogen hadden, hem 't verschafte, zulks is zich met loutere gissingen op te houden. Het is veel zeekerder te zeggen, dat God het zelve maakte. Men heeft deze wonderdaad voor een kluizenaar, Paulus genaamt, waar van de Heilige Hieronymus spreekt, weeder hernieuwt, aan wie een Raaven een brood bracht, 't welk volstrekte voor twee menschen om van te eten; maar, men heeft de voorzorge niet gehad van deze wonderbare zaak waarschynlyk te maaken.

Hy wekt het kind van de weduwe weder op uit de den dood. Vers 19.

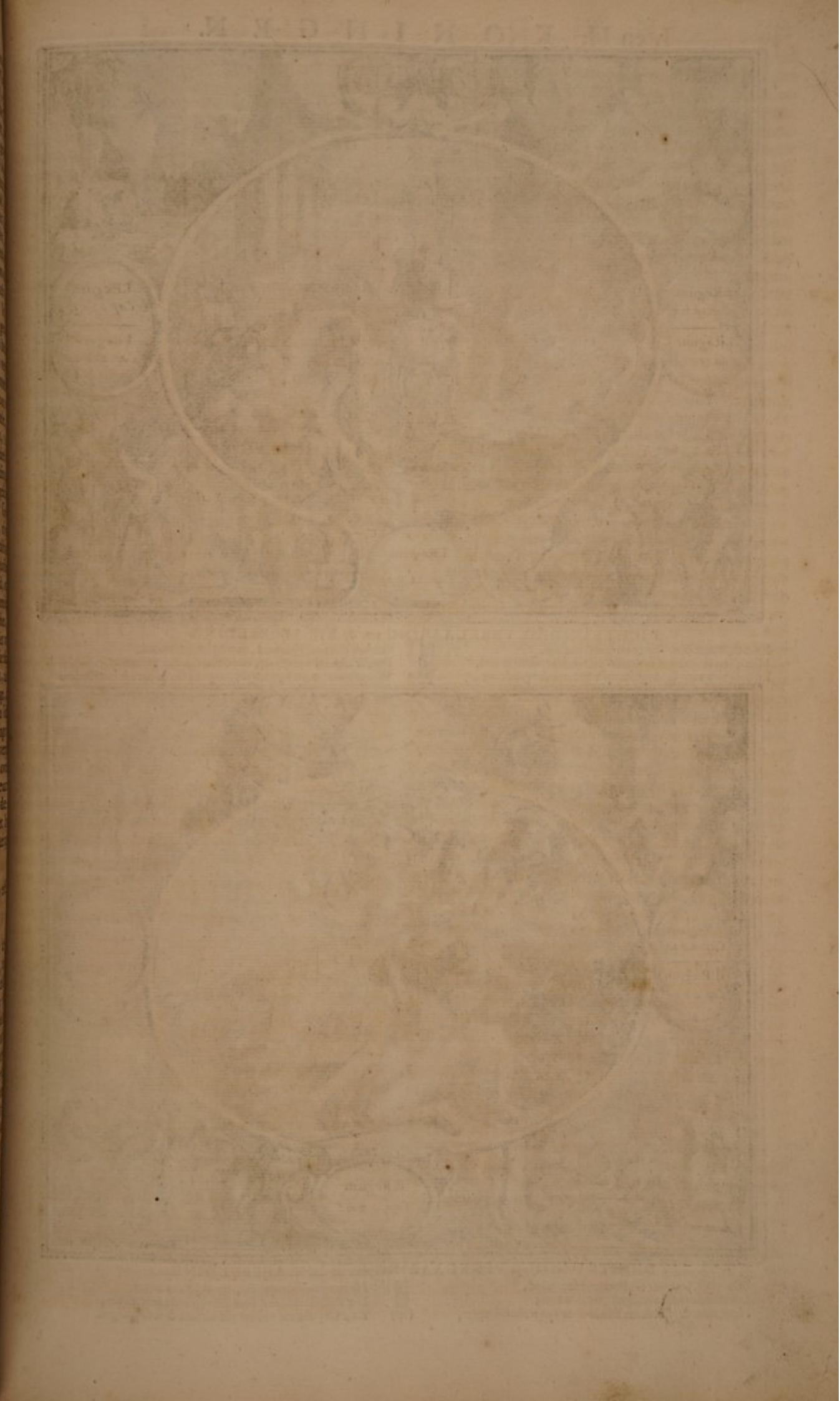
Een nieuw ongeval deed de wonderdaad ophouden. De waaterpoel, welke aan den Propheet wa-

ter om te drinken verschafte, verdroogde. Elias was verplicht zyn schuilplaats te verlaaten, en door Gods bevel naer een kleine Stad, Sarepta genaamt, tuschen Tyr en Sidon, dicht by de Middelandse Zee geleegen, te gaan. Hy had reeden te gelooven, dat God, die hem door den dienst der voogelen gevoed had, hem medelyden en Barmhartigheid by de reedelyke menschen zou laten vinden. Onderwyles was de zaak niet buiten zwaarigheid; de Stad, daer hy verplicht was zich te vervoegen, was met Afgodische volkeren, doodelyke vyandender Jooden, vervult, de weduwe, welke men hem beteekende, was een arme vrouw, onbekwaam zynde om dekot voor haar en haar kind te winnen. Dezelve onvruchtbbaarheid, welke Judea verwoestte, liet ziel in Phenicien, 't welke daar aan grensde, gevoelen. Deze arme vrouw had niet meer als een hand veemels en een droppel oly overig, zy was verplicht aan de poorte van de Stad, en aan de omtrek van de nabuurigen wildernis, welke dezelve naam voerde, eenige drooge takken te gaan verzaamelen, om het weinig voedzel, dat haar overig was, te doen koken. Elias, die haat daar van een gedeelte verzocht, was een onbekende Jood, zy ontfing deze Jood. In weerwil van alle beletzelen, geschiedde zulks door haar geloove of Barmhartigheid? Geloofde zy in God, die innerlyk op haar werkte, of volgde zy de beweegingen van een teeder en gantsch medelydend hart voor de verdrukten? Het geloof had in deze daad meer deel als de Barmhartigheid, om daer zy aanstonds Elias weigerde, en, zich bereidende, om na deze laatste maaltdy gedaan te hebben, van honger te sterven, haar Barmhartigheid niet welbefteed zoude zyn geweest. Die geenen, die staande houden, dat het geloove zich niet indrukt, alsdoor de kracht en 't indrukzel der reedeneeringen, kunnen hier een inwendige werking van de Godheid zien, welke de allernatuurlykste beweegingen overtrof, en de arme en ellendige weduwe verplichtte den Propheet te spyzen. Zy wierd daar over dubbeld beloont. Elias voedde haar op zyn beurt, dewyl de oly en het meal vermenigvuldigden in de kruik, en haar eenigste zoon, terwyl de Propheet by haer verbleef, gestorven zynde, hy hem weeder opwekte, en 't leeven hergaf.

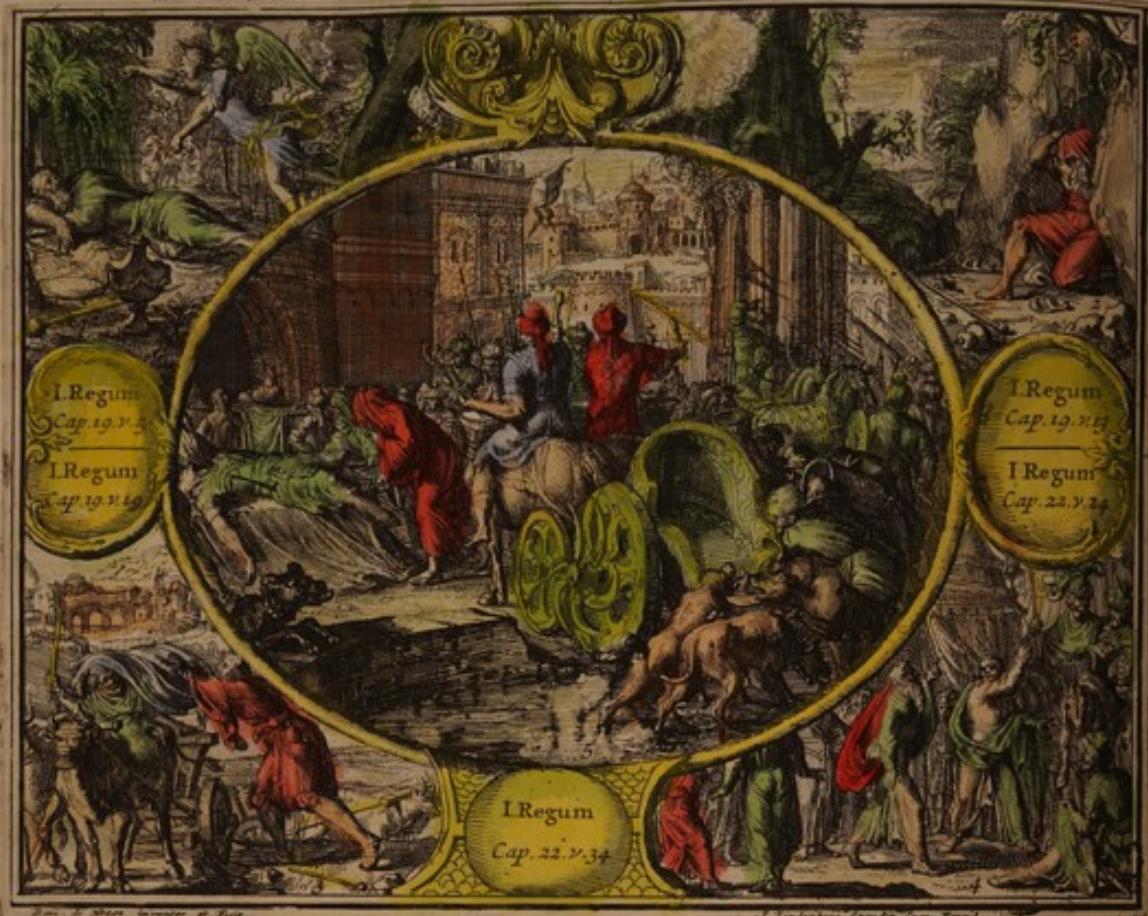
XVIII. HOOFDDEEL, Vers 26.

Een onnutt Offerhande aan Bahal.

(3.) Elias trok uit Sarepta, als wanneer de drie Jaaren van onvruchtbbaarheid vervult waaren, en ging in 't Land van Zabulon, 't welk aan 't Landschap van Sidon grensde. Aldaar ontmoette hy Abdias de Hofmeester van Achab, die in een zeer bedorven hol zyn godvruchtigheid en yver tot God bewaart had. Elias zond hem heen, om zyn meeester te verwittigen, dat hy daar was. Achab begaf zich derwaerts, en wierp weder op de Propheet de oorzaak van alle de ongelukken, waar mede het Ryk gedrukt was. Elias verweet den Vorst kloekmoedig zyn misdaaden en Afgoderyen, en ten einde, om hem te overtuigen, stelde hy een uitdaaging voor tuschen al de Propheeten van Bahal. Den berg van Carmel werd verkooren om een proef der Godsdiensten te doen. Deze berg was in de Stam van Zabulon geleegen. Men stelde daar een Altaar, de Offerpriesters van Bahal leiden daar en jong kalf op, zonder daar het nooddig vuur by te doen, om het Slachtoffer te verteeren. Zy baden een gantschen dag, hun roepingen waaren onnut, het was vergeefs in hun huid te inyden, hu-

I. en II. K O N I N G E N.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LII. AFBEELDING.

Elias afgeblaft door vlucht en hongersnood,
Word van Gods hand verkwikt met water en met brood,
Endekt zich voor Gods glans op 't hooren der geboden,

Beroept Eliza tot Profeet, daar Michans woord,
Die Achabs lof voortspeelt, werd niet een flag gesnoort,
Wicns bloed word honden ans, vergeefs Gods' wrak ontvloden.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LIII. AFBEELDING.

Elias voert heu' ten hoogen Heemel af,
Dat Ahazias volk verschafte gerechte straf;
Het waester des Jordaaens scheid door zyn mantelsgagen,

Hy vaart ten Heemel in, terwyl Eliza treurt,
Het Bethels lafferrot door Beeren wert vercheurt,
(19) En d'Oly d'arne vrouw red uit haer dtoeve plaagen.

hun bloed te doen stroomen, want het Slachtoffer bleef ongekrenkt op het Altaar.

Het Heemelsch vuur verteert dat van Elias. Vers 38.

(4.) De Profeet voltrok hun valsche Goden het volk en den Koning, die dezelve aanbaden, te beschaamen. Hy maakte zyn proefzwaarder; als wel die der Offerpriesters van Bahal geweest was, ten einde om de wonderdaad doorstraalender te maaken; hy stichtte niet alleenlyk een Altaar, als zy, en nam een jong kalf, dat hy oofferde; maar, hy maakte rondom het Altaar een zeer breedre waaterleiding, welke hy met waater vervulde; dusdanig, dat hezelve het jonge kalf kunde bevochtigen. Een natuurlyk en middelmaatig vuur zoude uitgedoofd geweest zyn, de vlammen brandden in 't midden van 't waater niet. De Offerhande was zo veel te ongemeender, om dat Elias, teegens de Wet, buiten het Tabernakel en den Tempel van Jerusalem Offerde, en hy geen Offerpriester was; onderwylen liet God, die hem van de gemeene reegels van den Wet ontfloeg, het vuur uit den Heemel vallen. Het

Slachtoffer en 't waater wierden beide verteert. Achab gaf zich over op een zo doorstraalende proef van de bediening van Elias. De valsche Propheeten, die men aanstonds den hals afsneed, waaren zo veel Slachtoffers, welke men aan God oofferde, die zy beleedigt hadden. Men weet niet wat de heilige Ambrosius heeft willen zeggen, als wanneer hy vraagt, of men *Achab en de valsche Propheeten, die het Heemelsch vuur, op 't gebed van Elias ontstoken, om de belediging aan God gedaan te wreken, verteerde*, onder den rey der Heiligen zal stellen, want, het vuur daalde niet uit den Heemel om de Priesters van Bahal te verteeren, en Achab stierf niet. Hebben de groote Schriftgeleerden recht om zich van de heilige Schriftuur af te zonderen, en de daaden der geschiedenis sen te veranderen?

Een Wolk klimt op uit de Zee. Vers 44.

(5.) God hield daar mede niet op, hy gaf reegen; en aan de aarde de vruchtbaarheid weder, welke zy verlooren had.

UITLEGGING van de

Elias door een Engel gevoed.

*Elias, afgeslaapt door vlucht en hongersnood,
Word van Gods hand verkwikt met waater en met brood,
Endekt zich voor Gods glans op 't hooren der geboden,*

*Beroepet Eliza tot Profeet, daar Michaas woord,
Die Achabs lof voorspelt, werd met een slag gesmoort, (den.
Wiens bloed word bonden aas, vergeefs Gods wraak ontvloo-*

XIX. H O O F D D E E L. Vers 2.

(1.) **J**esabel was geen vrouw om beleidiging ongestraft te laten, welke Elias met het ombrennen der Priesters van haar Afgoden haar zo aanstonds aangedaan hadde. Deze Koningin van Samaria, alles op het gemoed van Achab haar man vermoogende, besloot Elias te doen sterven. De Profeet van dit voorneemen verwittigt, verliet het Ryk van Israël, en trad in dat van Juda over. Onderwylen, het zy hy zich niet in een volkoome zekerheid geloofde te zyn, ter oorzaak van de verbintenis, welke tusschen die twee Koningen was, om dat Joram, de zoon van Josaphat, Athalia de dochter van Achab en Jesabel getrouwtt had, ging hy zich in een Woestyn verbergen. Hy, aldaar van alles ontbloed zynde, verwachtte niet anders als de dood, en verzocht van dezelve van God, gelyk als een genade; *het is genoeg, Eeuwige, zeide hy, neem tegenwoordig myn zielweeder.* Dit verlangen schynt dubbelzinnig. Het schynt dat de Profeet, vermaat van de ellenden van 't leeven, dezelve niet langer kunde verdraagen. Was hy daar niet ongeduldig? En kan men verlangen om het leeven te verlaaten, als wanneer men 't zelve moede is? En moet men den arbeid, die God ons oplegt, als wanneer dezelve tot zyn heerlykheid strekt, ontvluchten? Zal men zeggen, dat de Profeet door de onboedvaardigheid van Israël kleinhartig geworden was, of dat hy de dood in de Woestyn zeeker oordeelde? Laten wy veel eer toestemmen dat het leeven der Heiligen niet altyd heilig is. Hy had hier een tegenzin en ongerustheid van den geest. God, die medelyden met zyn Profeet had, zond een Engel tot hem, die hem brood en waater aanbood. Te vermeenen, dat de Engel waater uit een poel ging scheppen, en het brood van iemands taafel, die 't zelve niet bemerkte, afhaalde, zulks zoude zyn een

wonderdaad doen, die minder aan God waardig was als deze van brood voort tebrengen. Wyders was in dit brood een boven natuurlyke deugd; om dat deze eenige middelmaatige maaltdy aan een vermoet en vermaat man volstrekte krachten byzette, om op den berg van Horeb te klimmen. Deze berg had wel eer tot een schuilplaats van Moses verstrekt, men noemde dezelve de berg Gods, het zy ter oorzaak van de wonderdaaden, die hy daar gedaan had, het zy veel eer ter oorzaak van haar verheevenheid en hoogte, gelyk men de Cederen Gods noemt, den geenen, die haer kruinen zeer hoog verheffen. Elias ontvluchte aldaar, om dat hy daar voor de vervolging van Jesabel zeeker was. Hy was daar niet lang zonder vertroosting,

God openbaart zich, en spreekt tot hem. Vers 13.

(2.) God verscheen met een schrikkelijke toerusting, hy waapende de Elementen, en liet ze voor hem heen trekken. Een yzelyke wind waajende verbryzelde de Rotzen, een aardbeving deed de berg, en de naauwurige plaatzen daaveren, en de Lucht was vol vuurs. God was in 't midden dezer vlammen niet; maar in een zacht en vreedzaam geluid, het zy om aan zyn Profeet te leeren, dat men de zondaaren veel eer door zachtigheid als door het geweld der opwekkingen, en de kracht der kastydingen, welke de harten verbryzelen, en dezelve niet veranderen, moet bekeeren, of God wilde veel eer zyn natuur doen kennen; want, *hy is langzaam in granschap, geneigt tot goedertierenheid, hy vergeeft zo veel en meer.* Elias kende hem aan dit merkteeken, hy trad uit tot aänden ingang van 't hol, maar, hy dekte zyn hoofd, volgens de gemeene gewoonte der Jooden, die daar door hun achting betuigden, boven al in de gezichten van Engelen en Godlykeden, welke hy zich onwaardig geloofden te zyn. Hy dekte zich met zyn mantel, zegt Gregorius de

Groote, ten einde om te leeren, dat het beeter is zyn oogen over onbegrypelyke zaaken te sluiten als dezelve te oopenen, en zyn nieuwsgierigheid door het gevoelen van zyn eige zwakheid te maatigen, als dezelve in de verborgentheden van de Godsdienst te laaten werken. Mozes had het zelue gedaan, in het naaderen van 't brandende braam-bosch. Elias klaagde bitterlyk aan God over het geweld van de vervolging, welke men de Profeeten, en aan alle de gelooijgen onder de Regeering van Jesabel aangedaan had; hy meende alleen te zyn, en dat de Kerk wel eer zo bloejende en talryk niet meer als in hem alleen bestond. Maar, God openbaarde hem, dat hy zevenduizend gelooijgen heimelyk en verborgen overgehouden had, die, het gelooove en de reinigheid van den Godsdienst bewarende, zich de wreedheid der vervolgers, en zelfs zich 't gezicht van den Profeet ontrokken hadden. Na dat hy deze vertroosting en Gods beveelen ontfangen had, floeghy den weg naer Damas in, om van die zyde in Judea te gaan. Deze weg was zeer veel langer, als die, welke hy in 't koomen gehouden had. Om welke reeden men onderstelt, dat Elias meer als honderd daagen vaste, dewyl hy geen voedzel, als op zyn weederkomst, vond. Maar dewyl de Schriftuur de gemeene bedieningen en uitkomsten van 't leeven verzygt, moet men dezelve veel eer als wonderdaaden onderstellen; om dat de heilige Schryver kan en moet verzygen 't geen gemeenlyk geschiet, en niet verplicht is tespreeken, als wanneer daarvan een zonderlinge en boven naauwurlyke uitkomst gehandelt werd; dewyl de Schriftuur niet anders als een vasten van veertig dagen beteekent, is het verkeerdelyk, dezelve te verlengen. Men moet veel eer zeggen, dat de geheele Reis van Elias niet langer als veertig dagen duurte. Om dat daar in der daad geen zo lange tuschenheid van tyden noodig was, om van Judea naer den berg van Horeb te gaan, en om weeder van daar door den allerlangste weg in Judea te keeren. In der daad de reizigers rekenen daar niet meer toe als veertien dagen, en by aldien men daar eenigen meer tot de weederkomst zoude stellen, zoude men echter 't getal van veertig niet kunnen vervullen.

De beroeping van Elisa. Vers 16.

(3.) Een der beveelen, welke God aan Elias gegeven had, was die van Elisa te roepen, en van hem een Profeet te maaken. Dit was een jong man, die de ossendreef, en 't land zyns vaders bouwde. Elias, weder in Judea getrokken zynde, vond hem in die bezigheid, hy nam noch toevlucht tot het opleggen der handen, noch tot de zalving, noch tot een lange omtrek van plechtigheden, waar van men verkeerdelyk de noodwendigheid en 't vermoogen zich inbeeld; hy vergenoegde zich met zyn mantel op hem te werpen, en hy maakte hem daar door een Profeet. Elisa gevoelde een inwendige beweeging, die hem aandreef de onbekende te volgen, die hem riep, hy verzocht alleenlyk verlof om zyn vader en moeder te gaan omhelzen. God veroordeelt die beweegingen niet, die de natuur in 't hert van alle menschen ingedrukt heeft. Dat zyn rechtmaatige en wettige plichten, die niet, als door het misbruik, dat men daar van maakt, misdaadig werden. De huuwelyken wierden by de Joden gesloten, met de slip van zyn rok over de perzoon met welke men trouwen wilde, tesprijen, gelyk zulks by 't voorbeeld van Ruth bleek, waar uit men besluit, dat daar door een soort van een huuwelyk en

vereening tuschen Elias en Elisa aangegaan wierd, maar, het is niet noodzaaklyk zo diepzinnig te zyn, het volstrekt hier een Godlyke beroeping aantemerken.

XXII. HOOFDDEEL. Vers 24.

Micha ontfangt een Kinnebakflag.

(4.) Achab volhardde in 't zondigen; in plaats van zich te bedienen van den neederlaag van Benadab, de Koning van Syrien, die hy tweemaalen overwonnen had, trad hy, teegens Gods bevel, met hem in een Verbond; hy nam de Wynberg van Naboth in zyn geweld, na dat hy hem had laten verlaan. De misdaad was vuil. Achab had de onrechtvaardigheid daar van gevoelt, dewyl hy, overtuigt zynde dat hy zich het vaderlyk goed van Naboth niet konde toeigenen, hy zich zo zeer bedroefde, dat hy zich ziek maakte. Welk een hertstocht voor een Koning! De Raadslaagen van een stoutmoedige vrouw vernietigden zyn zwaarigheeden, zy dorste echter het openbaar geweld niet gebruiken. Deze ongodvrouwige Koningin deed de Godsdienst daar tuschen koomen, om de onnoozele te doen sterven. Men valste plechtiglyk, en men bad, welk een spel! Naboth bad en vaste veel needriger als de anderen. Onderwylen beschuldigde men hem over Gods lahring. Twee valsche getuigen, die men heimelyk aangestelt had, belasten hem met twee listige onderneemens. De een teegens God, en de ander teegens den perzoon van den Koning. Het was vergeefs van aan de onrechtvaardigheid te roepen: de Overigheden lieten hem steenigen, ten einde om Achab in het bezit van een land te stellen, dat hen behaagde. Het is te vergeefs voor zich een borstweering van zyn onnoozelheid in een regering van geweldenaary te maaken, de wetten te hulp treden, en tot de reechbanken toevlucht te neemen, welke de schuilplaats voor de ongelukkigen moesten zyn. De Overigheden zullen altoos onder de velen Konings buigen, en menigmaal onder een vrouw, die hem regeert. De allerfnoedste onrechtvaardigheden gelden langer niet; als men de Godsdiensten de heiligen vervolgt heeft.

Achab schoen berouw over zyn misdaad te hebben, en de Oudvaders, die in zyn boedvaardigheid de droefheid, traanen en beleidenis aanmerken, schynen dezelve als orecht en waardig aan te zien, dat God dezen Vorst zyn misdryf vergeeft. *Ziet gy niet dat het weenen den misdaad uitwijkt,* zeide de heilige Christofthomus. Deze zedeles is gevaarlyk, men moet een uitterlyk berouw niet reegelmaatig oordelen, onder de schaadtwe van eenige tydelyke genaaden, welke God aan den geenen toestaat, die daar van geraakt zyn. De aanmerking van de heilige Paus Gregorius is veel vernuftiger, by aldien God het berouw der godloozen aanneemt, die niet getroffen zyn, als door de vreeze van het teegenwoedigen leeven te verliezen, zal hy dan de bekeering der gelooijgen, die vreezen van hem afgescheiden te zyn, niet belooven? Hoedaig zal God het berouw van den geenen niet aanneemen, die de zoodhaatten, by aldien hy de traanen van den geenen ondersteunt, die dezelve noch beminnen?

Door een vrede, die drie jaaren geduurde had, ondersteunt zynde, wikkeldie hy Josaphat de Koning van Juda in, om zich te verbinden, om Ramoth een Stad in 't land van Galaad geleegen, die alreeds aan de Israëlieten toebehoort had, in te neemen, en die de Afgodisten weeder afgenoomen hadden. Achab pleegde raad met zyn valsche Propheeten, die

gewent zynde hun Vorst te vleijen, hem van een gelukkigen uitflag verzeekerten. Jofaphat, die God vreefde, deed Micha koomen, die tot den Koning zeide, *gaa, gy zult voorspoedig zyn*, maar, zulks was spotgewyse. Achab gevoelde 't zelve, dewyl hy teegens den Propheet in toorn ontstak, tot zelfs met hem te flaan; en men konde aan den kwaaden uitflag niet twyffelen om dat hy de nederlaag van 't leeger onder de beeldenis van een kudde verftrooide schaapen, waarvan de herder verslaagen was, verbeeldde.

Achab in de stryd gedood. Vers 34.

(5.) Onderwylen vreesde Achab dat de Prophe-

tie van Micha mocht waar werden. Om welke reeden hy zich in den stryd vermomde, ten einde, om minder voor den flag van den vyand blood gestelt te zyn, doch, zyn list was onnut. Jofaphat deed de krygsknechten verstaan, die op hem aandronden, dat hy 't niet was, die men zocht: Achab wierd nauwlyks bekent, of men kwetste hem doodelyk. Men brocht hem weder naer Samaria, daar de honden zyn bloed lekten, 't welk op zyn waagen afgevloet was, en die men verplicht was af te waschen.

UITLEGGING van de LIII. AFBEELDING.

Elias doet het vuur op de Krygsknechten nederstorten.

*Elias voert het vuur ten boogen Heemel af,
Dat Abazias volk verschafft gerechte straf;
Het waater des Jordaan scheid door zyn mantelslaagen,*

*Hy vaart ten Heemel in, terwyl Eliza treurt,
Het Bethels lasterrot door Beeren werd verscheurt,
En d'Oly d'arme vrouw red uit haardroeve plaagen.*

I. HOOFDDEEL. Vers 13.

NA Achabs dood regeerde Ahazia, zyn zoon alleen, die hy aan het Ryk vermaatschap had, zyn regeering duurde niet langer als eenige maanden; onderwylen had hy de droefheid van te zien, dat Mezach, de Koning der Moabieten, die zedert David huldiging aan de Ifraëlieten gedaan, en de Cyns betaalt had, teegens hem opstond. Een ander toeval verkortte zyn Regeering en leeuen. Hy viel van een Kaamer van zyn Paleis, waar van de Balken waaren weg genomen geweest, en den val was zo geweldig, dat hy daar door vreesde te sterven, hy wilde zyn noodlot kennen, en hy liet om die reeden met Beelzebul raadpleegen, die een Tempel te Accaron een Stad der Philistynen had; zomigen gelooven dat de Jooden hem *de Godder vliegen* noemden, om hem zyn onmacht te verwijten, dewyl hy dat ongediert niet kon verdryven, dat de Slacht-offers, die men hem oofferde, bevulde, in plaats dat men daar van geen eneige in de offerhanden der Jooden zag. Maar, zonder de waarheid van deze Joodsche wonderdaad te onderzoeken, was 't de gewoonte der Afgodisten aan de valsche Goden een naam te geeven, welke de verlossingen betekende, die men meende van hen te ontfangen. De Grieken hadden hun Jupiter, *de vliege verdryver*; de Romynen gaaven dezelve naam aan Hercules, die door de andere volkeren als de rotten en springhaanen, aangebeeden wierd. Plinius spreekt van zeekere volkeren van Africa, die de God *Accorus* aanbaarden, om dat hy de vliegen mede verdreef, die in dat Land een geweldige pest veroorzaakten. Het is waarschynlyk, dat de Accorus der Afrikaanen, dezelve God was, die men te Accaron aanbad, om dat hy de deugd had van dat ongedierte te verwoesten. Elias vond de booden van Ahazia, en zond hen weeder tot hun Meeester, met hem te verzeekeren, dat hy van zyn val zoude sterven, om dat hy zyn vertrouwen op de vreemde Goden veel eer als op die van Israël stelde: Deze tyding ontstak den zieken Vorst; hy besloot van zich over een Propheet, die hem de dood aanzeide, te wreken: Welk een dwaasheid! Hy moest ten minsten dé uitkomst afwachten, die niet verre af konde zyn; men zoude den Propheet eeniger maaten rechtyaardig gescreft hebben, by aldien de herstelling van den Vorst zyn bedrog of loogen ontdekt had; maar, Ahazia,

in toorn ontstookken, luisterde naér recht noch redden, en zond aanstonds een rot van vyftig mannen van zyn wacht uit, om zich van Elias te verzeekeren; hy was alstoer op de hoogte van Carmel, daar hy zyn gewoonlyke schuilplaats nam. De Hoofdman beval hem daar van af te daalen; maar, de Propheet, in plaats van den Amtman van zyn Vorst te gehoorzaamen, verkreeg door zyn gebed een buitengemeen vuur, dat zich in de lucht, door het middel van zwaavelachtige uitwaazemingen maakende, deze vyftig Krygsknechten verteerde. Ahazia moest de oogen openen, en Gods macht erkennen, maar, hy schreef deze uitkomst de tweede oorzaaken toe, en het verlangen van de wraak zich naer de overredenheid der beletzelen, welke hy vond, ontstekende, deed hy het zelve lot aan vyftig andere Krygsknechten ondergaan, die mede door het vuur verteert wierden. Eindelyk vertoonde zich Elias aan den Koning Ahazia, aan wie hy 't oordeel Gods verkondigde, en, inderdaad, hy stierf.

II. HOOFDDEEL. Vers 8.

Hy scheid de waateren van den Jordaan van een.

(2.) God wilde Elias mede bergen. Deze Propheet poogde te vergeefs zyn opneeming, of voor de zonen der Propheeten, aan wie God het ontdekt had, of voor Eliza zelfs te verbergen. Hy poogde menigmaal zich van dezen leerling af te zonderen; om deze reeden, trok hy aanstonds van Guilgal naer Bethel, van daar kwam hy weder te Jericho, hy wilde over den Jordaan trekken, en geen brug vindende, waar over hy de overtocht doen konde, scheidde hy de waateren van een. Hy bediende zich om deze wonderdaad te doen, van dezelve mantel, die hy op Eliza geworpen had, als hy hem een Propheet maakte.

*Hy is op een vuurige waagen ten Heemel gevaauren.
Vers 12.*

(3.) Elias door de Jordaan getrokken, trad in de Landen, die aan de Stam van Ruben toebehoorden; daar was 't dat een draaiwind deze Propheet wegnam, en dat hy ten Heemel voer op een waagen, die door vuurige paarden voortgetrokken wierd. Het is waarschynlyk, dat in deze groote en wyde velden met eenige heuvels doorsneeden, een geweldige wind kwam, die aanstonds Elias eenige voeten hoog bo-

ven de aarde opheste, en dat ter zelver tyd de wolken, die in het Halfond zich vereenigende en verdikkende een soort van een glanzige waagen maakten, waar van de doorstraaling de oogen van Eliza, die alles geloofde te verliezen met het verliesen van zyn Meester, verblindde. De wolken, van een vloedbare natuur, zyn niet bekwaam om een menschelyk lichaam te draagen, en 't zelve in't midden van de lucht op te voeren. De Godheid moet dan dit uitwerkzel, dat teegens de natuur der uitwaazemingen en het waaierstryd, voortgebracht hebben. Men kan niet raadlen, tot hoe verre deze wolk den Propheet voerde, zy diende alleen om hem uit het gezicht van Eliza te voeren, en om een doorstraalend schouwspel te maaken; maar, het is waarschynlyk, dat, dewyl hy in 't midden-ryk van de lucht was, deze opvoering afliet, en dat God, zonder de dienst der Elementen en schepzelen, hem in de plaats der gelukzaaligen overvoerde. De Jooden- en Christenen, die willen dat de Engelen tot paarden en waagenbesliders gedient hebben, om deze wonderbare waagen te geleiden, kennen daar van de natuur zeer weinig. Daar is niet veel aan gelegen; of daar dieren waaren, die dezelve voorttrokken, of dat Eliza gelooft heeft, dezelve te zien, gelyk men verscheide voorwerpen gelooft te zien, de wolken aanmerkende, welke in eenige ver af gelegenheid zyn. Men verzeekert, dat hy in eenig aardsch Paradys gevoert is, alwaar hy de noodwendigheden van 't leeven onderworpen geweest is, en dat hy zich van tyd tot tyd met vruchten van den boom des leevens voedde, om zich voor de dood te beschermen.

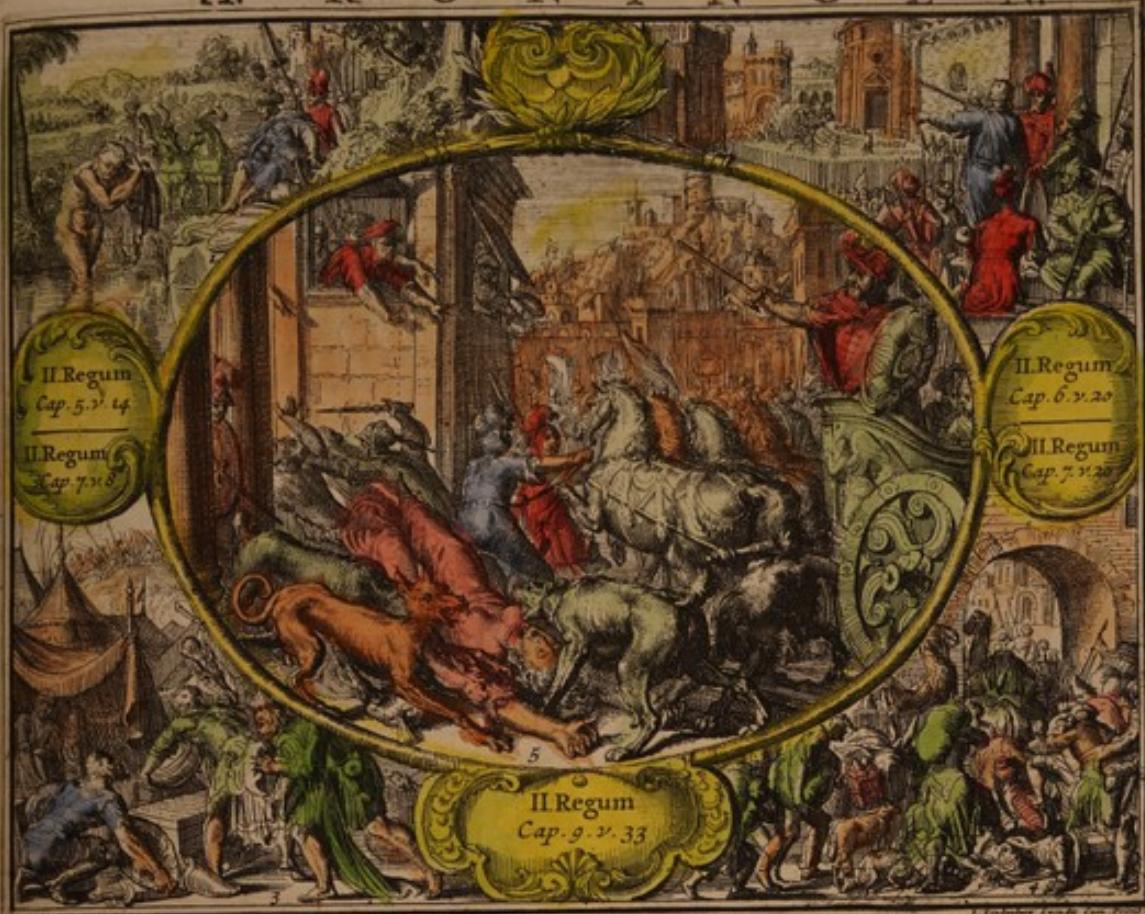
Men voegt daar by, dat hy met Enoch van daar moet koomen, om onder den Antichrist te lyden, om dat zy de twee getuigen zyn, waar van de heilige Joannes in de Openbaaring spreekt. Men bewyft dat Elias een lange tyd na zyn opneeming op de aarde leefde; dewyl Joram een zyner brieven ontfing in welke hy hem zyn misdaad verwyt. Wyders hebben de Propheeten voorzegt, dat Elias voor Jesus Christus zal koomen, en dewyl hy ten tyde van de vleeschwording van den Messias niet verschenen is, zal hy zulks in de tweede uitkomst doen. Om welke reeden de vaders van de Kerk klaarlyk gezeght hebben, dat Enoch en hy de twee Getuigen waaren, waar van de heilige Joannes in zyn Openbaaring spreekt, en dat hun dood niet anders als uitgestelt geweest is. God heeft hen de dood ontnomen, om hen op zeckeren dag aan de zelue op te offeren. Want, zy zullen, na dat zy de Jooden bekeert, en de Kerk tegen de aanvechtigen van d'Antichrist vastgeftelt hebben, omgebracht, en hun lyken voor't gezicht van alle de ongeloovigen ten toon gestelt werden. Dusdaanig redeneeren Tertullianus, Chrisostomus, en de heilige Ambrosius, en eenige heedendaagsche schryvers dringen de zwaarigheid voor dit gevoelen zo verre voort, dat zy zelvs den geenen oordeelen een dwaaling en misdaad te begaan, die 't zelve verworpen. Echter zyn dit enkele bespiegelingen, waar over men onverschillend moet denken, wat men wil; men moet zelvs, schoon men daar teegenzin in heeft, een gedeelte van de overleevering verwerpen; want, het aardsch Paradys is tegenwoordig zeer bekent, en de boom des leevens is daar niet, men zoude mede de Propheet Elias daar vruchteloos zoeken. Wyders hoe zal Jesus Christus liegen, die aan zyn Discipulen, met vooroordeelen vervult, zegt, dat Elias zyn toekomst moet voortgaan, dat Elias alreeds gekoomen was. Joannes den Dooper was deze Elias, die verschynen moest, als wanner de

Zon van Gerechtigheid de menschen zoude koomen genezen, en de gezondheid onder zyn vleugelen dragen. Het is verkeerdelyk een beeter Uitlegger van Maleachi te zoeken als Jesus Christus, die beeter als ymand die omstandigheden van zyn toekomst moest weeten. Men stelt te vergeefs teegens deze Uitlegger Chrisostomus, en Theophilactus zijn affchryver, of den Uitvinder van de Prediker, die zich weegens deze daad heeft kunnen misleiden. Elias en Enoch zyn in den Heemel opgenomen, alwaar zy aan ziel en lichaam de Zaalgheid der Heiligen genieten. De eenigste zwaarigheid, welke daar overig is, ziet op den brief, welke deze Propheet aan Joram na zyn Hemelvaart schreef. Maar, men kan daar door niet bewyzen, dat hy in eenige heimelyke plaats van de Aarde, veleer, al in den Heemel verborgen is; want, een Engel, die voor boode dien Propheet heeft moeten dienen, en zyn brief aan den Koning overleveren, heeft al zo wel uit het Paradys, als uit het hol, daer Elias zich verborgen houdt, kunnen vertrekken. Eerste Wyzen zyn verzeekert, dat Joram Elias in eendroom gezien heeft, die aan hem schreef, om hem over zyn gedrag te bestraffen. Dusdaanig verhaalt Judas Macchabeus de woorden van Onias, die gesloten was. Judas Macchabeus droeg zorge van te verwittigen, dat het een gezicht was, en ik merk niet diergelyks in den tekst der Kroniken. Ten einde, om Elias niet na zyn dood en wegneeming te doen schryven, moet men liever zeggen, dat de Affchryver aldaar den naam van Elias in plaats van die van Eliza gestelt heeft, die alsoen Prophetizeerde. De misleiding is zo gemaklyk, dat het niet te verwonderen is, dat de Affchryvers dezelve begaan hebben. Maar, wanner men daar den naam van Elias zoude laten, zou men daar uit niet kunnen beslissen, dat hy op de aarde zoude leeven, en dat de vuurige waagen hem in eenige hoek des Waerelds bracht, in plaats van hem in den Heemel op te neemen.

Men ziet de Propheet Elias mede als een voorbeeld van Jesus Christus aan; hy, door Jesabel volgt, verliet de Synagoge, om zich in de Woestyn te verschuilen. En dusdaanig heeft Jesus Christus op de bergen onderwezen, terwyl de Pharisers den Tempelen den Zeetel van Moses bezate. De Raavens, die Elias voedden, waaren, zegt men, de beeldenis der Heidenen, die wonderdaadig uit Jesus Christus gekoomen zyn. Eindelyk deze Propheet ging tot de Weduwe van Sarepta, welkehout verzaamde, en deze Weduwe is de Kerk, welke door het hout van 't kruis behouden is. Cefarius van Arles heeft deze overeenkomst tusschen Elias en Jesus Christus uit gevonden; maar, kan men wel zeggen, dat daar een rechtmaatige gelykenis is?

Eliza verliet aanstonds de plaats, daar hy zyn mest verlooren had, en trok weederom over den Jordaan, noch eenmaal die waateren met dezelve mantel van een scheidende, die hem alreeds eenmalig doortocht geopend had, en Elias, ten Heemel klimmende, had laaten vallen. Die geen, die de geloede Heidensehe Godsdienst uit de Schriftuur gaet trekken, verzeekeren dat deze opneeming van Elias aan de Afgodisten plaats gegeven heeft van de Zon op een glansryke waagen door gevleugelde vuurpaarden voortgetrokken, te verbeelden, zy vinden zelvs een groote overeenkomst tusschen de namen, welke de Grieken aan de Zon gegeven hebben, en die van Elias. Maar, het voltrekt, van in deze opvoering een voor spel van den Heemelvaart van Chri-

I. K O N I N G E N.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LIV. AFBEELDING.

Melaatsche Naëman veracht Elizaas raad,
Tot hy, door nood geperst, zich in het waater baad,
En weer gereinigt word. Men poegt Gods Volk 'ontzieken,

Die 't Syrisch heit verblind in Joram's Stad geleid,
En in haar hoogten nood des vyands vlucht voorzeid,
Gelyk des Hopmans dood, en Jesabel vernield.

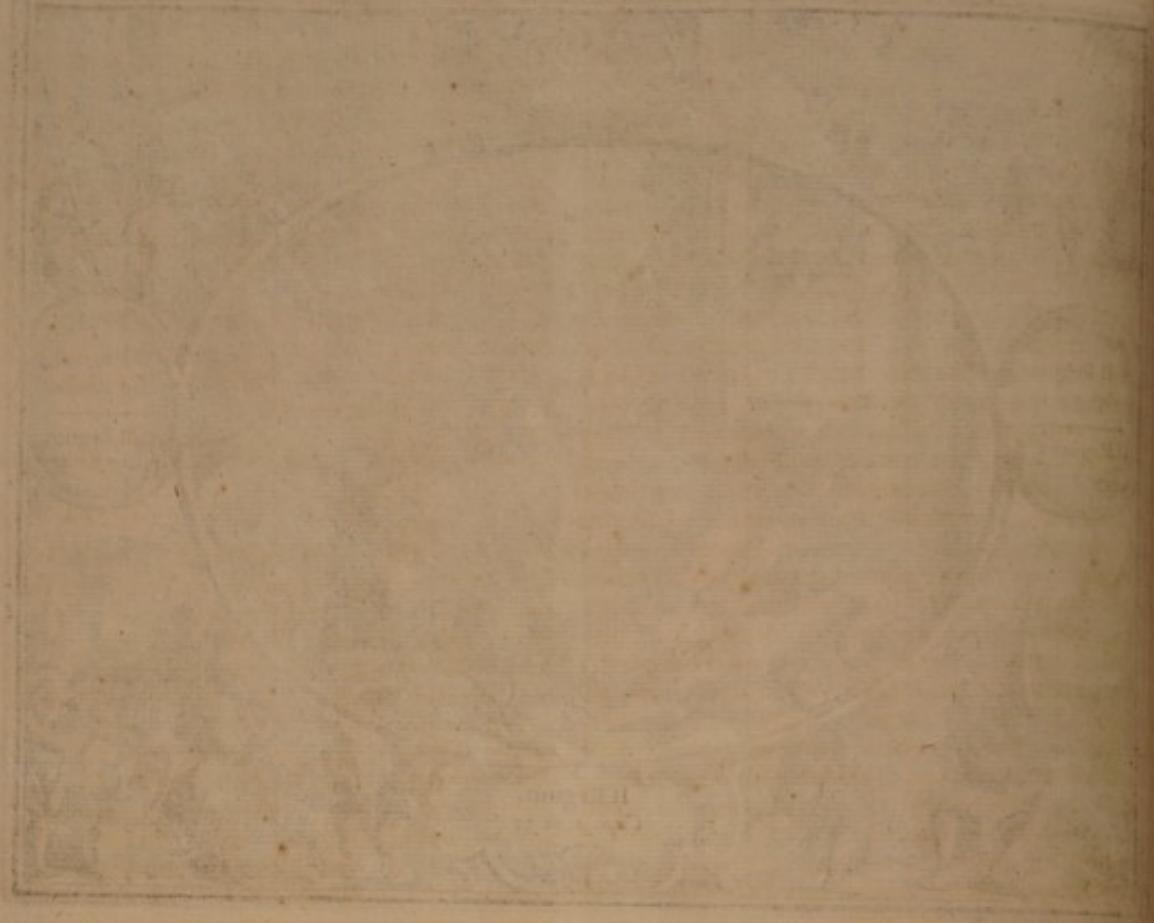

Icones de Steene inventarior et factis.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LV. AFBEELDING.

Het tienmaal zeeven tal van Achabs zaad vermoort,
Werd Basils Priesterdom in 't heete bloed gesmoort,
En Athalia word den dolk door 't hart gedreven.

(30)
Held Joas schiet een pyl naer 's waerelds daagtraad,
Terwyl Elisa fierst en 't kwynend leeven last,
Men ziet een doode weer door zyn gebeent herleven.

Christus te vinden, die in de Heemelsche plaatzen ingegaan is, om ons aldaar plaats te bereiden.

De Beeren verscheuren de kinderen van Bethel. Vers 24.

(4.) Eliza vertrok van Jericho naer Bethel. Hy was verplicht daar twee beleedigingen te ondergaan. De Propheeten twyffelden aan de waarheid van een opneeming, waarvan daar niet meer als een voorbeeld was. De omstandigheden van deze hier, maakten dezelve noch zo veel te ongeloofbaarder, een eenig getuigen volstrekte niet, om dit woord krachtig te maken. Eliza had de beleefdheid voor de zwakte verstanden, van aan de andere zyde des Jordans te zenden, om aldaar Elias op te zoeken, en by aldien it moogelyk was, zyn graf, zyn kleederen, of eenig overschot van zyn lichehaam te ontdekken. Men deed eindelyk Eliza recht; men geloofde 't geen hy van de wonderbaare opneeming van zyn meester zeide, om dat men hem niet meer teegenspreeken noch daar aan twyffelen konde. Deze uitkomst wierd door een nieuwe wonderdaad bevestigt, dewyl hy de waateren van Jericho, die stinkende waaren, reinigde. Het zout, dat hy daar in wierp, had die deugd niet, en men zoude 't zelue vruchteloos in alle de waateren van een kwaade smaak werpen; maar, God veranderde heur natuur. De tweede beleediging, welke Eliza onderging, naer Bethel gaande, wierd hem door kinderen aangedaan; men gift, dat het die der valsche Propheeten waaren, die op het verzoek van hun vaders, vyanden van de heiligen, van deze kaale man het voorwerp van heur bespottingen maakten; zy riepent tot deze Propheet, *klim op, kaalkop!* Heur ongerymtheid wierd strenglyk door twee beeren, die heur verflonden, gestraft. Tertullianus besluit daar uit, dat God de zonden der vade-

ren aan de kinderen strafte, en hy bewijst de rechtvaardigheid van deze kastyding, dewyl, by aldien de kinderen deel hebben aan de zegeningen der vaders, het rechtvaardig is, dat zy het mede aan de kastyding hebben. Wyders moet deze onvoorzienne dood hen verbeeteren; want men bemint liever de zaaligheid van zyn nakoomelingschap als zyn eigen welzyn. Maar, de stelling, welke Tertullianus tegens Marcion staande hielt, was valsche, zy steunde op Paralogismen; men moet zich vergenoegen met te zeggen, dat, by aldien God deze kinderen strafte, zy zulks door het beleedigen van een zyner Propheeten verdient hadden.

IV. HOOFDDEEL. Vers 1.

De Oly van de Weduze word vermenigvuldigt.

(5.) Eliza deed een veel troostelyker wonderdaad. Een vrouwe door een onbarmhertige schuldeischer ontruist, verloor, na dat zy haar man verlooren had, haar twee kinderen. Haar droefheid was bovenmaate. Daar was geen hulpmiddel toe. Want arm zynde, konde zy de schuld niet voldoen. Eliza, door deze vrouw bewoogen, vermenigvuldigde een weinig Oly, welke zy had, en deed daar van een genoegzaame groote overvloed voortkomen, om alle de vaaten van haar huis daar mede te vervullen, en om 't geen men van haar eischte te betalen. De Propheet wilde dat men 't huis floot, terwyl de wonderdaad geschiedde; het zoude moejelyk valen te zeggen, of het zelue door zedigheid en nederigheid geschiedde, dewyl Jefus Christus, die somtyds zyn wonderdaaden verborg, dezelve menigmaal in 't openbaar deed, en of Eliza dezelve zaak gedaan heeft.

UITLEGGING van de LIV. AFBEELDING.

Naaman van zyn melaatschheid geneezen.

Melaatsche Naaman veracht Elizaas raad,
Tot hy, door nood geperst, zich in het waater baad,
En weer gereinigt word. Men poogt GodsTolk t'ontzielen,

*Die 't Syrisch heir verblind in Jorams Stad geleid,
En in haer boogsten noord des vyands vlucht voorzeid,
Gelyk des Hopmans dood, en Jesabels vernielen.*

V. HOOFDDEEL. Vers 14.

(1.) **N**aaman gaf aan Eliza een andere geleegentheid, om zyn vermoogen en dat van God te bevestigen. Hy was een der voornaamste Amtelingen van 't Hof van Benhadab, den Koning van Damas en Syrien. Hy was Veldheer van zyn Leegers geweest, en had aanmerkelyke diensten aan de Kroon gedaan. Hy, door de Melaatschheid aangestaft, wanhoope van een middel tot zyn kwaal te vinden, als wanneer een jonge Israëliet, die in zyn huis diende, de wonderdaaden van Eliza verhaalde. Naaman vertrok aanstonds naer Judea met brieven voor Joram, die in Samaria regeerde. Deze Vorst was verwondert, dat men hem de geneezing van een melaatsche afvorderde. De Koningen geloofden als toen niet met het vermoogen bekleed te zyn, om zeekere ziekten der volkeren te geneezen. Door deze afvordering ontfelt zynde, geloofde hy, dat men een voorwendzel zocht, om hem den oorlog aan te doen, en dat Naaman zyn Hoofdstad kwam verspieden. Eliza het verzoek van den Syrische Veldheer gehoord hebbende, beval hem voor alle zaaken zich zeventmaal in de Jordaan te waschen, om geneezen te worden. Naaman geloofde op zyn beurt, dat men met hem spotte, met hem een zo gemaklyke zaak

op te leggen. Hy wist niet dat de God des Heemels, ten einde om de waarheid der wonderdaaden beeter te doen gevoelen, zwakte werktuigen om dezelve uit te werken, en welke in zich zelve de minste deugd niet besloten, verkoor. Naaman, door zyn huisgenooten bewoogen, baadde zich zeventmaal, en wierd geneezen. Hy, vol van erkentniſſe voor God, wiens wonderbaare deugd hy gevoelde, besloot hem alleen aan te bidden, hy vroeg alleenlyk aan Eliza, of God hem de zonde, welke hy beging in met zyn Koning in den Tempel van den God Rimmon te gaan, vergeeven zoude, dewyl Benhadab, gemeenlyk op zyn armen steunende, hy verplicht was, zich ter aarde neder te buigen, terwyl de Koning zyn knien voor den Afgod boog. Eliza ontbond dit geval van geweeten, met zyn zegenning, aan Naaman te geven. *Gaa been, in vredē,* zeide hy tot hem. Een zo kort antwoord laat veel duisterheid over deze stoffe na. Naaman sprak niet anders als van een enkele beleefde dienst, welke hy aan zyn Vorst in den Tempel betoonde, als wanneer hy verplicht was de bedieningen van zyn ampt waar te neemen, en deze gemeene kneebuiging, om zyn Koning te onderfrahagen, konde niet als een doeing van aanbidding aangezien werden. Hy had een voorneemen van zyn geloof in alle andere geleegent

heden te bevestigen, door zyn Offerhanden aan den oppersten God, in een land, 't welk met Afgodendienaren vervult was, op te draagen; hy liet niet na noch enige andere zwaarigheden te hebben, want, hy gevoelde in der daad eenige misflag in zyn Godsdiest, en de korte zeegening van Eliza beteekent veel eer de verdraagzaamheid van dezen Propheet, als zyn goedkeuring. De zwakke zielen hebben niet nagelaaten van zich van deze plaats van de Schriftuur te bedienen; men heeft geloofst, dat de verdraagzaamheid van de Kerk voor Naaman een verontschuldiging voor den geenen was, die een geweldige noodzaaklykheid verplicht om in de toegeheiligde Tempels aan het schepzel te treeden, en de knien te buigen. In derdaad, het schynt dat dit voorbeeld daarwaards leid. Want in den grond deed Naaman zyn kneibuigingen niet in den Tempel van den Af-god, als om zyn waardigheid te bewaaren; en by aldien een tydelyk belangen hem by den Propheet verontschuldigde, hoedaanig zal dan de dringende noodzaaklykheid, de yreeze des doods, en het verlies van 't leeven de zwakken niet rechtvaardigen; en zal God niet verplicht zyn tot den geenen te zeggen, die het geweld, in weervil van hun zelve, tot in de Tempels gedrongen heeft. *Gaat in vrede?* Tertullianus oordeelde, dat men de Offerhande kan bywoonen, en daar van de getuigen zyn, by aldien men slechts noch den Offer-wyn noch het Slachtoffier aanbied, dat men niet spreekt, en de minste zaak voor de plechtigheid niet toebrengt. Maar, zulks neemt de zwaarighed niet weg. Want, waar zyn die getuigen die in de Offerhanden, welke men voor-hun aangezichten viert, niet mededelen? De aanbidding der Afgoden of van het schepzel maakt den misdaad ten hoogste strafbaar, en die geen, die men vervolgt, of die in de maatschappy der Afgodendienaren treeden, zyn die niet verplicht hun gebeden aan de Goden, de Heiligen, en aan de Engelen op te draagen? De lofzangen, die men tot hun lof zingt, zyn zo veel daaden van aanbidding, waar in men deel heeft, als wanner men heur opheffing by woont, men kan zich als dan niet behoeven, als door de begunstiging van de inwendige ontvynzing, en kan God het bedrog en de loogen wel goedkeuren in 't stuk van Godsdiest? Laaten wy liever zeggen, dat het geval van Naaman zonderling was. Daar was geen ontvynzing, dewyl zyn Godsdiest aan 't Hof bekent moest zyn. Wyders oordeelt Eliza niet klaar in zyn voordeel. Eindelyk, de allerzeekerste zyde was, van zich van zyn waardigheid te onthlooten, om God te dienen. Zommige Oudvaders hebben gewilt, dat Naaman, melaatsch en door de waateren van den Jordaan geneezen zyn-de, de beeldenis der Heidenen was, die van de natuur bevlekt door de waateren van den Doop geneezen en kinderen Gods geworden zyn. Maar dit is de verborgen zin van de Schriftuur te zeer beminnen, om daar in de heiligen door den Doop weeder gebooren, te zoeken in een man, die aan 't Hof weederkeert om zyn waardigheden te genieten, in plaats van in de Kerk te blyven, waar van God hem wonderdaadig de ondergang ontdekt had.

VI. HOOFDDEEL. Vers 24.

De Syriers treeden in Samaria.

(2.) Benhadab, die ten voordeel van Naaman geschreeven had, liet niet na de oorlog te onderneemen; maar, Eliza vernietigde al zyn aanwendingen, door den Koning van Israël zyn voorneemens te

verwittigen; men zond heen om hem in Dothan te vangen; maar, na dat hy aan zyn dienaar vuurige waagens had laten zien, om hem teegens de komst der benden te verzeckeren, bedroog hy hen, en zich aan hun hoofd gestelt hebbende, om hen voor leidsman te dienen, leidde hy hen in Samaria, daar Joram hen wilde laten ombrengen: maar, Eliza zond hen weeder te rug, na dat hy dezelve heuichelyk onthaalt had. Deze wonderdaad bluschte den brandende yver van Benhadab niet uit. Hy belegerde in teegendeel Samaria, en bracht die Stad door hongersnood in de uiterste verleegentheid. Men verkocht daar een vierendeel van een kop duivendrek voor vyf slukken zilvers. Men heeft zich zeer gespynigt, om te weeten, hoedaanig de Samaritanen zich met deze drek hebben kunnen voeden, in plaats van de duiven, en het voedzel, dat men heur gaf, te eten: maar, men heeft ontdekt, dat de bepaling van 't oorspronglyk, 't geen men niet wel overgezet had, naamentlyk *durven drek*, duiveboonen beteekent, 't welk al de zwaarighed wegneemt. De moeders aatten over en weer heur kinderen by beurten, en twistten onderling weegens de weigering welke zommigen deden, om dit voedzel te beschikken. Joram, die een Afgodendienaar was, en ter zelve tyd den waaren God aanbad, besloot hem te verlaaten, om dat hy alle hoop van bystand verlooren had. Zulks is het laattste uitwerkzel van de razzerny, zich teegens zyn God in toorn te ontsleken. Joram wilde Eliza dooden, wiens Godsspraaken hy zo meenigmaal eerbied toegedragen had. In het oogenblik, dat hy dacht den Propheet te doen sterren, bracht hy hem aan, dat de belegering van Samaria's anderendaags zoude opgebroken, en de tarw voor een geringe prys zoude verkocht worden. In der daad, een schielijke yreeze beving de Syriers by der nacht, zy gelooft den aantocht van een leger, en het geluid hunner waapnen te hooren, die niet twyffelende, of de bystand kwam uit Egypten, of van eenige andere Bondgenooten, belloeten, den stryd niet af te wachten. Men brak in de uiterste verwarring op.

VII. HOOFDDEEL. Vers 3.

De Melaatschen vinden het veld der Syriers verlaaten.

(3.) Zommige melaatschen, die van honger aan de poorten van de Stad stierven, traadden in 't leger om aldaar hun onderhoud te zoeken, zy-vonden het veld verlaaten, en na dat zy eenige tyd gestroopt hadden, gingen zy deze nieuwe tyding inde beleegerden overdragen.

De hoofdman van de wacht met voeten vertreden.

Vers 19.

(4.) De vreugde en den overvloed verscheen aanstonds weeder in Samaria. Het volk vloog by geheele drommen om leevens middelen in de legerplaats der vyanden te zoeken, en zich met hun roof te verrijken. Maar, de hoofdman van de wacht wierd met voeten vertreden, en door deze menigte van volkeren, die uitetrokken en weederkeerden, verplettert. Deze dood was een kafting van zyn ongeloovigheid en godloosheid, waar door hy den voorgaande dag de voorzegging van Eliza, weikers vervulling hem onmooglyk scheen, verworpen had.

IX. HOOFDDEEL. Vers 34.

Jesabel verscheyrt.

(5.) Joram besloot de Syriers op zyn beurt den

oorlog aan te doen, en met Ahazia, de Koning van Juda, die de zoon van zyn zuster Athalia was, in Verbond getreeden zynde, gingen zy Ramoth van Galaad belegeren: Joram wierd daar gekwetst, en verplicht zich naer Jisrehel te laten voeren. Hy liet, vertrekende, bevel aan zyn veldheeren den oorlog voort te zetten en zich te versterken. Het leger was op de zelve plaats, als wanneer een zoon van een Propheet door Eliza afgezonden aldaar verscheen, en verzoekende om met Jehu te spreken, hem tot Koning over Israel zalfde, ten einde, om't huis van Achab uit te roojen. Het leger volgde de beweeging van den Propheet, en riep Jehu voor haar Koning uit. Die zonder tydverlies Joram in Jisrehel overviel, daar hy zyn wonde liet heelen. Hy had daar een groot Hof, want, Ahazia, de Koning van Juda, was daar gekomen, om zyn oom te bezoeken. Jesabel de moeder van Joram was daardoor mede, en volhardde van haar gevolg door haar buitenspoorigheden zeer talryk te maaken. Men stond verstelt, also wanneer de schildwacht van boven van den muur verwittigde, dat hy Benden zag naarden. Joram had noch krachts genoeg van op zyn

waagen te klimmen, om deze gewapende Benden teegen te gaan. Jehu liet hen niet lang in de dwaaling en onzeekerheid blyven; hy schoot een pyl op hem, waar door zyn hert doorboord wierd, en beval ter zelve tyd, dat men zyn lyk in 't veld van dezelve Naboth zoude werpen, wie zyn vader had laten ombrennen, en wiens onnoozel bloed noch wraak afvorderde. Hy vervolgde zyn overwinning en trad in de Stad. Jesabel, die alreeds oud moest zyn, liet niet na zich te vleijen, dat zy hem verlieft konde maaken. Zy verscheen met al haar Cieraaden, en ziende dat de zelve onnutt waaren, begon zy hem den moord van haar zoon en zyn Koning te verwijten. Jehu, die bevel had van't geslacht van Achab uit te roojen, liet de Koningin uit het venster werpen; zy, voor de honden blood gestelt, wierd zoodaanig verscheurt, dat men niet als een zeer klein gedeelte van haar lyk konde vinden. Dusdaanig stierf deze dochter en moeder van den Koning, zy zelfs Koningin zynde, welke, na dat zy den tyd van dertig jaaren voorspoedig geleefd had, eindelyk de straf van haar misdaaden en verfoejelykheden ervaarde.

UITLEGGING van de LV. AFBEELDING.

De kinderen van Achab, door Jehu onthoofd.

*Het tienmaal zevental van Achabs zaad vermoort,
Werd Baâls Priesterdom in 't heete bloed gesmoort,
En Athalia word den dolk door 't hart gedreeven.*

X. HOOFDDEEL. Vers 6.

(1.) Elias had de geheele uitroeping van 't huis van Achab voorzucht, en Jehu was met de uitvoering van die Godsfpraak belast; hy vreesde dat Samaria, welke de Hoofdstad van 't Ryk was, mocht weigeren hem voor Koning te erkennen. Hy zond om de Overigheid door een listige voorstel te beproeven, van voor zich een Koning uit het geslacht van Joram te verkiezen. Het Ryk van Israel was niet verkiezelyk, en de oudste van 't huis volgde altoos in plaats na zyn vader. Maar, Jehu vynsde aan 't volk de vryheid te geven, in dietyd, als hy een oogmerk had, om 't zelve te onderdrukken. De Samaritaanen gevoelden lichtlyk 't geen men hen vroeg, zy weeken voor de macht; en kwaamen 't onheil voor, door twee-en-zeventig kinderen van Achab, die in hun Stad waaren, te onthoofden, en zonden dezelve in korven tot Jehu, die hen in Jisrehel verwachtte. Hy wilde zyn oogen op een zo droevig voorwerp laaten weijen, en liet alle deze hoofden tellen, die men hen toegebracht had, ten einde, om meer verzekert te zyn, dat niemand zyn wraak ontkoomen was. Hy deed mede alle de Amtelingen van Achab en Joram den hals affnyden.

Hy laat de Offerpriesters van Bahal dooden. Vers 21.

(2.) Jehu bediende zich van een andere list, om alle de Offerpriesters van Bahal gevangen te neemen, en hen door een eenige uitvoering te laten doodden. Bahal was de God van de zee, die de Sidoniers, aan den oever van de Middelandse zee geleegen, aanbaden. Jehu vynsde meer aandacht voor dezen valschen God, als zyn voorzaaten, te hebben; de Priesters van den Afgod waaren daar in bedroogen,

*Held Joas schiet een pyl naer's waerelds dagenraad,
Terwyl Eliza sterft en 't kwynd leeven laat.
Men ziet een doode weer door zyn gebeent herleeven.*

en begaaven zich, op het bevel, dat zy van dezen nieuen Koning ontfingen, alle na Samaria, om daar een Offerhande aan Bahal te doen; zy traaden in den Tempel, men kleedde hen aldaar in Plechtgewaaden. Jehu verlehafte hen de noodzaaklyke Slachtoffers tot de Offerhande; maar, in het oogenblik, dat zy 't zelve gingen voltrekken, wierden zy zelfs door de lyswachten, die Jehu rondom den Tempel gestelt had met bevel van ach niemand genaade te betoonen, opgeoffert. Het beeld van den Afgod wierd verbryzelt, zyn Altaaren om ver geworpen, en zyn Tempel in d'asche gelegt. Jehu gehoorzaamde aan God, en vernietigde een Afgodery, welke een lange tyd geregeert had; onderwylen vermengde hy de menschelyke zwakheden met de brandende eyer van God, in het vynzen van Bahal te willen aanbidden, en daarn van de voorberydelen tot de Offerhanden te verschaffen. Men zegt, dat hy by God verdient heeft, omdat het goede 't kwaade oncindig overweegt, dewyl daar van drie bedryven twee goede waaren, en een alleen dat zondig was. Men verontschuldigt zyn loogen, om dat de Rechters menigmaal verplicht zyn de misdaadigen met listighid te bedriegen; en om dat Jehu alle de Priesters van Bahal niet had kunnen kennen noch vergaaderen, by aldien hy de list torde Godsdienst niet gevoegd had; dit is wel nauwkeurig met God rekenen, dusdaanig te spreken, en de loogen, welke nimmermeer moet toegelaaten zyn, zelfs als zy den Godsdienst dient, te rechtvaardigen. De Schriftuur is wel verste daar af, van Jehu als een man van verdiensten aan te zien, dewyl hy in de Staats regulen van Jeroboam volhardde; 't welk hen belette van de kalveren van Dan en Bethel te verwoesten, uit vreeze, dat het volk te Jerusalem mocht gaan aanbidden.

XI. HOOFDDEEL, Vers 15.

Athalia is onthalfst.

(3.) Als Jehu zich van Jisrechel meeester maakte, vond hy aldaar twee Koningen van Jerusalem en Samaria, en doodde hen alle beide. Athalia de dochter van Achab, moeder van Ahazia de Koning van Jerusalem, bediende zich van een zo droevige geleegentheid, om zich van 't Ryk van haar zoon, die zo aanstonds omgebracht was, meeestersse te maaken, en sy bracht om zich van de Kroon te verzeekeren 't gantsche Koninklyk huis om 't leeven, roofde de Tempelschatten, en eigende dezelve zich toe, of wel sy heiligde dezelve aan heur valsche Goden toe. Het meeste gedeelte dier geenen, die sy onbarmhartig den hals liet afnyden, waaren heur kinderen, of kinds kinderen; onderwylen luisterde sy noch naer de natuur noch naer de menschelykheid. Joas alleen, een jaar oud zynde, ontkwam de raazerny van deze stiefmoeder, door de zorgen van zyn moeje, welke hem in den Tempel verftak. Eenige Schriftgeleerden willen, dat hy in de Heilige plaats gesloten was, en dat het vertoeven 't geen hy in deze plaats deed, hem de gedachten inboezemde, dat hy onsterflyk moest zyn, en als een God aangebeeden werden. Om welke reeden hy leed, dat men zulks na de dood van Jehojudah deed, maar, het is onweederleglyk, dat men deze jonge Vorst in een der uitterlyke vertrekken van den Tempel, geschikt om verlicheide goederen daar in te sluiten, bracht. Om welke reeden men dezelve de bedekaamer noemde, wyders is het niet waar, dat hy gelooft heeft, dat de Heiligeheid van de plaats hem onsterflyk gemaakt had, noch dat men hem aangebeeden heeft. Men ondermenigt verkeerdelyk, de eerbiedingen en onderwerpingen van 't volk met de Godsdienstige aanbidding. Hy bleef daar den tyd van zes jaaren, Jehojudah nam eindelyk een voorneemen, om Joas te kroonen, en Athalia van den Troon te zetten. Hy nam zyn flag zo wel waar, dat Joas voor Koning erkent, en op den Troon die gemeenlyk dicht by een pilaar van den Tempel was, geplaatst wierd. Men stelde hem de Kroon op 't hoofd, en het Wetboek in zyn handen. Athalia, van dit oproer des volks verwittigt, vloog naer den Tempel, en was verbaast een kind te zien kroonen, 't welk sy geloofde dood te zyn, als of haar recht onkreukbaar was geweest. Zy riep uit, dat het een zaamenzweering was. Zommigen der zaamengewoorenen wilde haar aanstonds den dolk in 't hart stooten; maar, Jehojudah, die den Tempel en zichzelfs vreesde, door de aanraaking van een doode, te bevlecken, beval, dat men wachten zoude met haar te doden, tot dat sy den weg naer het Paleis weeder genomen had, het welk uitgevoert wierd. Alles was na haar dood in rust. Joas regeerde veertig jaaren, welgelukkig was hy geweest, by aldien hy in de Godvruchtigheid, welke hem Jehojudah ingebouezamt had, volhard hadde.

XIII. HOOFDDEEL. Vers 14.

Eliza belooft de verlossing door 't zinnebeeld van een pyl.

(4.) Het Ryk van Samaria verwisselde tweemaal

van Meester, onderwylen dat Joas te Jerusalem regeerde. Johachas de zoon van Jehu volgde zyn vader in plaats. Azaël; de Koning van Syrien floeg zyn leger, bracht de drie Stammen, die aan de andere zyde van den Jordaan waaren, onder 't juk, en 't ryk van Samaria in een zo droeve staat, dat men daar naauwlyks tienduizend voetknechten en vyfzig paarden kon by een zaamelen. Joas, die zyn vader in de regeering twee jaaren voor zyn dood verzele had, was veel gelukkiger, hy zag zich naauwlyks alleen Meester van Samaria, of hy ging de Profeet Eliza vinden, om hem den droevige staat van 't Ryk te vertoonen, en hem te bidden om van God enige verlossing te erlangen. Elisa lag op zyn sterbedde, 92 jaaren oud zynde. Want, daar waren reeds twee-en-zeventig jaaren verloopen sinds de regeering van Achab en de tyd waar in Elias hem beroepen had. En als deze jonge man, die het Land ploegde, niet meer dan twintig jaaren telde, hy moest zeer oud zyn, als wannen Joas hem bezocht. Deze Profeet pleegde met God raad, die voor zyn volk gunstig antwoordde. Hy beval aan Joas van teegens de aarde te slaan, deze Vorst deed het driemaalen, het welk de Profeet in toorn ontstak, om dat yder flag teegens de aarde een overwinning betekende, en by aldien hy dezelve vyfot zes maalen herhaalt had, zoude de verwoesting der Syriers volkommen geweest zyn.

Hy ontwekt een doode in zyn graf begraaven.

Vers 21.

(5.) Terwyl de oorlog gevoert wierd, zag men een afgezonde bendे der vyanden verschynen, die de plechtigheid van een begravingstoerde, en een gevallige oorzaak van een wonderdaad was. De geenen, die 't doode lichaam droegen, op 't gezicht van den vyand verschrikt, wierpen 't zelve in de eerste kuil die sy vonden. Dit was juist het graf van Eliza, die weinig tyds te vooren gestorven was. Het doode lichaam had niet zo haast de beenderen van dezen Profeet geraakt, of 't wierd weerder bezielt, en hernam 't leeven. Men heeft daar uit besloten, dat daar een leevendigmakende deugd in het lyk der Heiligen, welk een rechtvaardige ind bewoont had, overig bleef. Maar men heeft redden zich daar over te verwonderen, hoedaang dat daar in die lichaamen een leevendigmakende deugd voor de anderen is, welke niets voor zich zelven uitwerkt, en ze laat verrotten. Men moet liever zeggen, dat God die wonderdaaden voortbrengt, en dat hy het leeven zelfs uit den boezem van de dood doet uitgaan.

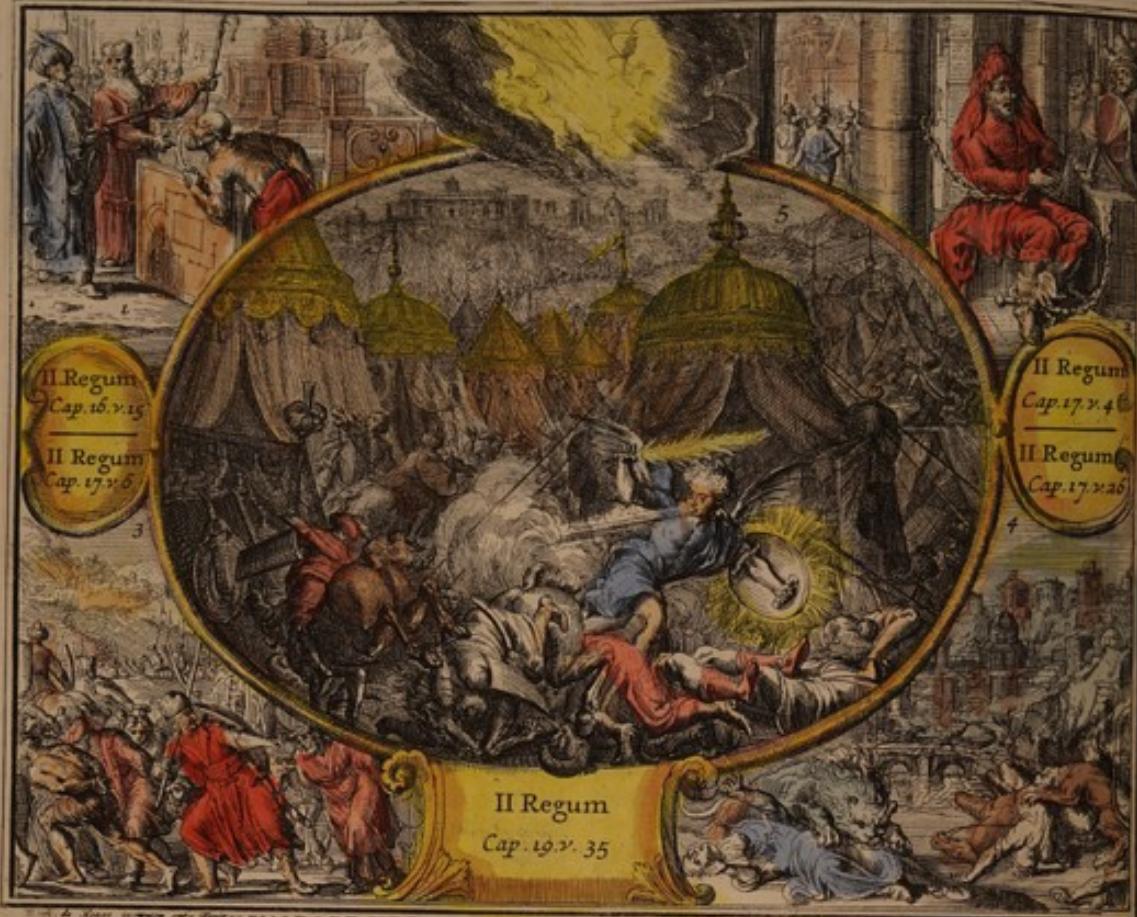
Eusebius van Ephezen houd staande, dat de doode niet weeder opstond, als om dat Eliza niet aan zyn zyde het lichaam van een Godlooze kon verdraagen, om welke reeden hy haastig stierf, en in een ander graf begraaven wierd, hy staat echter toe, dat daar van een andere tegenstrydige overzetting was, welke behelsde, dat deze opgestaane doode een lange tyd geleeft had, en dat men hem *Sebis* genoemt heeft, maar, eene dezer overzettingen is also onzeker als de andere; daar is niets als de wonderdaad, door de Schriftuur verhaalt, welke waarachtig is.

UIT.

М Е И Д И О Ж Н

ИСЛАМАН
САДЫК

II. K O N I N G E N.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LVI. AFBEELDING.

Men bouwt een hoog Altaar naer 't Damasceensch geslicht,
Hoshea word geboeit tot slaverny verplicht,
Samaria verwoest, in keetenen geslagen,

Gedreven naer d'Euphraat. Doch Gods gerechte wraak
Handhaavend door den muil der Leeuwen deze zaak,
En 't groot Assyrisch heer vermeit door 's Heemels plaagen.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LVII. AFBEELDING.

Hiskias etterkwaal werd door een vgy gefluit.
De zonneschaduw keert tien streken achter uit,
Hy toont syn ichat en pracht aan Babels Afgezanten,

Jozias laat in 't Hof Gods Wetboek open staan,
En hoort Gods heilig Woord en Wet met aandacht aan,
Endooddigt d'Ajgodis door zyne lyfrawanten.

UITLEGGING van de LVI. AFBEELDING.

Achaz recht een nieuw Altaar op.

*Men bouwt een hoog Altaar naer't Damaseensche geslacht,
Hosea word geboeid tot slaaverny verplicht,
Samaria verwoest, in keeten geslaagen,*

*Gedreeven naer d'Euphraat. Doch Gods gerechte wraak
Handhaavend door den muil der Leeuwen deze zaak,
En't groot Assyrisch heit versnelt door's Heemels plaagen.*

XVI. HOOFDDEEL. Vers 6.

(1.) Achaz was nauwlyks op den Troon van Jerusalem geklommen, of hy zag zich door twee machtige Koningen besprongen, de een van Syrien en d'andere van Samaria, teegenshem in verbond getreeden. Al zyn onderdaanen waaren op het annaaderen van twee zo ontzachlyke vyanden ontroert. Ezaias, die te dier tyd Propheteerde, stelde de gemoederen weder gerust, en beloofde aan deze Vorst de verlossing. Ten einde om hem krachtiger te verzeekeren, dat het huis Davids niet zoude te gronde gaan, verkondigde hy hem, dat *op zeekere tyd een maagd ontfangen moest en een zoon baaren*. De Godspraak wierd door de geboorte van Jesus Christus vervult. Een zo verre afzynde uitkomste volstrekte niet om 't volk en hen Koning te vertroosten; hy verzeekerde hen, dat de twee voor een weinig tyds verbonde Koningen verplicht zouden zyn uit Judea te trekken. Eindelyk verwittigde hy, dat de Assyriërs het zelve wel haast van de Koningen zouden wreken. Achaz wierd in Jerusalem belegerd door Retzim, de Koning van Syrien en Pekah, de Koning van Samaria, die verplicht wierden de belegering op te breeken. Achaz wierd ondankbaar. In plaats van zyn Verlosser aan te bidden, herstelde hy de Afgodendienst. God vergaf een zo snoede ondankbaarheid niet, en die zelve Vorsten, die Achaz niet hadden kunnen overwinnen, als wanneer hun Benden vergaadert waaren, scheidden zich van een, en alhoewel afgemact en verzwakt, lieten zy niet na over al te zegepraalen; men doet altoos voordeel, als men een Vorst, die van God verlaaten is, aangrypt. En men kan met geen talryke krachten voordeel doen, als wanneer hy hem bescherm't. Laaten de Koningen zich niet vleijen, als of de overwinning, welke zy wegdraagen, altoos belooningen van hun godvruchtigheid zyn, dat is meestigmaal niet anders als een teeken, dat zy de maat hunner zonden noch niet opgehoopt hebben. Achaz, van twee verbonde Koningen zeegepraalende, liet niet na godloos te zyn: Maar, hy had de ondankbaarheid en de Afgodery aan zyn andere zonden noch niet gehecht. Retzim was ongeloovig, en Pekah een geweldenaar, die op den Troon niet geklommen was, als met zyn Koning te doodten; onderwylen lieten zy niet na te overwinnen. De een leidde naer Damas een wondergrote buit, de andere doodde honderd en twintig duizend Joden in een dag van stryd, en zoude een veel groter getal van vrouwen en gevangenen naer Samaria overgevoert hebben, by aldien een zeeker Propheet, die zich op den weg vond, den overwinnaars niet berispt had, dat zy te veel wredeheid omtrent heur aeloude broeders oeffenden. God strafte die Koningen, die hy van Achaz door een andere Vorst had laten zegepraalen, inderdaad Achaz tot het uiterste gebracht synde, kocht hy de verbintenis van den Koning der Assyriërs, die op zyn beurt op deze Koningen storende, hen nedermaakten. De jonge Ninus, die onze christen Tiglatpilezer noemen, doodde den Koning

van Syrien, en nam Damas, de Hoofdstad van zyn Ryk in, daar was 't dat Achaz hem zyn huldigen en dankbaarheden beweeg. Deze dienft, welke hy door de hand van een Afgodische Vorst genoot, vermeerderde zyn verbintenis voor de valsche Goden: hy wilde te Jerusalem een diergelyk Altaar als dat 't welk hy by de Syriërs te Damas gezien had, laaten bouwen, en om 't zelve in een der heerlykste en gemaklykste plaatzen van den Tempel te stellen, liet hy dat wegneemen, 't welk men aan den leevendigen God toegewyd had. Achaz beproefde eerlang, dat zyn verbintenis met een zeer veel machtiger Koning als hy, altyd meer schaadelyk als voordeelig is.

XVII. HOOFDDEEL. Vers 4.

Hozeas met boejens belaaden.

(2.) Hozeas de Koning van Samaria was noch veel ongelukkiger als Achaz. Hy had zich van 't Ryk mee-ster gemaakt, onder begunstiging van een zaam-zweering tegenek Pekah, wiens geweldige dood niet volstrekt, om hem op den Troon te vestigen. De volkeren hadden veel moeite om den nieuwe Koning te erkennen; daar viel een zo groot getal van opstanden en oproeren voor, dat men in een soort van een vrye Staats Regeering zonder opperhoofd ver viel, welke den tyd van negen jaaren duurde. Hozeas stilde dezelve; maar, hy smakte nauwlyks de zoetigheden van de rust en stilte, of Salmanasser, de Koning van Assyrië, maakte hem Cynsbaar; hy onderworp' zich; maar, verdrietig synde de lasten te betalen, maakte hy met Zo den Koning van Egypten, een verbond. Deze Ethiopier, die de ongeestelyke schryvers *Sabacón* noem'en, was teegen Bochoris opgestaan, en had hem leevendig doen verbranden, om zich van zyn Kroon en Ryk te verzeekeren. Om welke reden de heilige Christofthomus en Sulpitius Severus zeer krachtig verzeekeren, dat Hozeas zich met de Ethiopiers verbond. Deze verbintenis stond hem duur. Want Salmanasser, trok op de eerste weigering van de belasting te betalen, te veld, en verwoelte, ten einde om niet achter zich te laaten, dat hem hinderen konde, de velden der Moabieten, volgens de Godspraak van Esaias, die drie jaaren te vooren gezeght had, *dat de eere van Moab met haar grote meenigte zoude verwelken*. Samaria verdroeg een belegering van drie jaaren. Zy wierd, na een zo lange weerstand, ingenomen, en haer Koning met boejens belaaden in een gevangenis geworpen, en by vervolg met een gedeelte zyner onderdaanen in Assyrië overgevoert. Men bedriegt zich, als wanneer men wil, dat het de Koning van Egypten zy, die Salmanasser gevangen genomen heeft; want, men ziet niet, dat hy zyn overwinningen zo verre voortgezet heeft. Het was Hozeas, die de schattingen aan de Koning van Assyrië weigerde; het is dan onweederleglyk, dat hy 't was, die men in de gevangenis wierp; en by aldien men van zyn boejens en gevangenis voor het inneemen van Samaria, spreekt, welke niet, als drie jaaren

daar na voorviel, geschiet zulks door een gewoonlyke voorkooming der heilige Schryvers. d'Afgoderye was de oorzaak van deze kalfyding van 't volk Israëls. Daar waaren als toen drie soorten van Godsdiensten te Samaria. De eenen, die menigmaal vervolgt waaren, baden God alleen aan. De anderen baden niemand als de Afgoden aan; en het groot getal maakte een vermenging van deze twee Godsdiensten, en baden God voor de beelden van Bahal aan.

Overvoering der Israëlieten door Salmanassar. Vers 6.

(3.) God, door deze Afgodery ontstooken, strafte 't volk, en 't gantche Ryk wierd 256 jaren, na haar oprichting door Jeroboam, gantschlyk verwoest. Het volk wierd in Assyriën, en by de Meders overgevoert, waar van Salmanassar eenige Landschappen overwonnen had. Men liet in Samaria niet anders als 't geen van geen dienst was. Zeer veelen borgen zich in de Woestynen, en keerden na het onweer weederom, hun nakoomelingschap vermenigvuldigde; om welke reeden men daar menschen uit alle de Stammen, ten tyde van Jesus Christus, vond. Maar, het groot getal bleef in Assyriën; en dat zyn die geenen, die men noch Jooden van de verstrooijng noemt, om dat zy nooit weedergekeert zyn.

De nieuwe bewoonders van Samaria door de Leeuwen verscheurt. Vers 24.

(4.) Ten einde, op dat het land van Samaria, dat zo vruchtbaar was, niet t'eenemaal zoude verwoest zyn, droeg Salmanassar zorge van nieuwe onderdaanen derwaards te zenden. Ten minsten, het meeste gedeelte der Uitleggers schryven die Vorst deze nieuwe bevolking toe: en men moet toestemmen, dat de heilige Schryver plaats geeft van 't zelve te gelooien, om dat hy dit geval by het inneemen van Samaria voegt. Onderwylen kan men zeggen, dat de Geschiedenis schryver der Koningen, alles 't geen te Samaria op verscheide tyden voorgevallen is, vervolgelyk verhaalt heeft, ten einde om vervolgens tot de geschiedenis van Ezechias over te gaan, en dezelve te vervolgen, zonder den draad van zyn verhaal af te breeken. Men moet dan 't inneemen van Samaria, en de overvoering van haar inwoonders door Salmanassar uit de bevolking, welke Esarraddon daar eenige tyd daarna zond, onderscheiden; ten minste dat men geen twee verscheide volkplantingen door deze twee Vorsten wil toestaan. Wy zyn verplicht om eenige reeden van dit gevoelen voort te brengen, die dienen zullen, om de heilige geschiedenis te verklaaren.

Eerstelyk? Het was Esarraddon, die de Joodsche Priester zond, die de Cutheërs, die de Leeuwen verscheurden, onderwees; hy moet dan die geen zyn, die aldaar de volkplanting na toe zond; want, God die wonderbaarlyk de Cutheërs strafte, zoude hun Afgodery niet zo lang verdraagen hebben, en zedert Salmanassar tot aan Esarraddon, het toezenden van woeste Leeuwen tot hem uitgestelt hebben, zulks kwam met den staat van 't Ryk van Esarraddon over een, die geleegtheid hebbende om te vreezen dat Samaria mocht wederspannig werden, ter orzaak van den schrikkelijke nederlaag van Senacherib te Jerusalem, aldaar nieuwe bewoonders heen zond, van welkers getrouwigheid hy meer verzeekert was; hy konde zulks in den aanvang van zyn Regeering niet doen; om dat de geweldige dood van zyn vader en den vlucht van zyn broeder aldaar verscheide bewegingen veroorzaakte; wyders, dacht hy om

Babylon te herneemen, maar, hy arbeidde aan de volkplanting al zo haast, als hy meer Rust en vryheid had; wyders had Salmanassar alle de Samaritaanen niet weggevoert, hy liet van dezelve een anmerklyk getal in het land; om welke reeden Ezechias, die de dienst van God te Jerusalem herstelde, hem noodigde om het Paaschfeest met hem te vieren. In der daad, daar is geen waarschynlykheid van deze Paaschen voor het verwoesten van Samaria te stellen, om dat alstoer Hozes, die hun Koning was, aan zyn onderdaanen niet toegelaaten zoude hebben van naer Jerusalem te gaan, en dit scheuringzieke volk zoude daar, gedurende haar voorspoed, het Feest niet geviert hebben. Maar, de zucht tot scheuring doofde zich door de ellende uit. Dewyl daar niet meer Koningen te Samaria noch Altaaren in Bethel waaren, ging men met Ezechias te Jerusalem aanbidden. Zulks bewyft dat daar noch Joodender tien Stammen, zedert de overwinning van Sennacherib, waaren, en dat dit land niet als onder Esarraddon verwoest is. Men neemt door dit gevoelen een aanmerkelyke zwaarigheid weg, welke zich in de Prophete Esaias 7. v. 8. laat vinden. *In vyfenzig jaaren zal Ephraim verbryzelt werden, om geen volk meer te zyn.* De geheele verwoesting der Samaritaanen, die ophielden een volk te zyn, is in het 65ste jaar na deze voorzegging beteekent; onderwylen verliepen daar niet meer als een-en-twintig jaaren zedert deze Prophetic tot aan Achaz. Men onttbind de knoop, met te zeggen, dat Esaias weder opklom tot de Prophetic van Amos, welke een lange tyd te vooren uitgesproken was geweest, en dat hy van daar de vyf-en-zelfig jaaren reekende. Maar, het is veel natuurlyker te zeggen, dat Ephraim ophield een volk te zyn, als wanneer in plaats der aeloude bewoonders van Esarraddon daar eenige nieuwe toezond, die het minste deel aan 't verbond van God niet hadden, 't welk sliptelyk 65 jaaren na de voorzegging van Esaias voorviel.

Eindelyk, de Samaritaanen zeiden in de Apochphen van Esdras, dat zy zedert den tyd, dat Esarraddon hen in die plaats overgevoert had, aan God opgeoffert hadden.

De Leeuwen verflonden deze bewoonders. Men kan dit toeval aan de overvoering van 't volk niet toeschryven, dat de steden en het land woest gauwen hebbende, aan de wilde beesten geleegtheid gegeven had, van daar in te koomen, en deze geweldenaary te veroorzaaken. Want, de heilige Schryver zegt, dat het God was, die hen aanbauste teegens deze Afgodisten, en zy waaren zelfs met vooroordeelen vervult, dat het land niet moest bewoont werden, als door de aanbidders van den ware God, om dat men, om den loop van een zo groot onheil te stuiten, heur een Priester uit Assyriën toezond, om hen in den Joodschen Godsdienst te onderwyzen, en heur te leeren die dienst werkelijk te maaken. Daar door geschiedde een nieuwe vermenging van de Godsdienst, yder geslacht zyn Goden toebrengende, en volhardende in dezelve te eeren, ter zelver tyd, als de vreeze des doods hen verplichtte om God te dienen.

XIX. HOOFDDEEL. Vers 35.

De Assyriers door een Engel gedood.

(5.) De Stammen van Benjamin en Juda bleven noch te Jerusalem, en in haar Landgebied overig. Zy hadden Ezechias tot een Koning, die door zyn godvruchtigheid de zegening van God over zyn le-

gers tot zich trok: want, hy versloeg de Philistynen, en nam alle hunne steden tot aan Gaza in: God verlost hem uit de hand der Assyriërs. Dit was Sennacherib die in Salmanassar in plaats gevolgt was. Eusebius heeft deze twee Vorsten onder een gemengt, als of de vader en de zoon niet anders als een en dezelve perzoon waaren, maar de Schriftuur onderscheid hen zeer nauwkeurig. Deze Vorst, die Herodotus al zo wel de Koning der Arabieren als der Assyriërs, noemt, moogelyk, om dat hy eenige plaatzen in 't steenachtig Arabien bezat, besloot zich van Ezechias te wreken, die het verbond, met Achaz zyn vader opgerecht, verbrooken had, en tot deze uitvoering nam hy de Stad Afdod of veel eer Azoth in, welke Ezechias den Philistynen afgenomen had, en kwam Jerusalem belegeren. Zyn Veldheer Rabzakes geloofde, dat God zelfs voor zyn meester wyken moet, hy sprak met de Gezanten van Ezechias met die trotsheid, welke hem zyn voorgaande overwinningen, en een leeger van by de tweemaal honderd duizend mannen inboezemden, die, een plaats van krygsbehoefsten ontbloed, en die

geen ontzet verwachten konde belegerde. Zyn Godslasteringen, de godvruchtigheid van Ezechias en de boedaardigheid van 't volk behielden de Stad; want, een Engel daalde uit den Heemel, die in een nacht honderd en vyf-en-tachtig duizend mannen ombracht. Josephus en de heilige Jeronimus hebben de pest in plaats van den uitroejende Engel gestelt; en men houd staande, dat deze twee Groote Mannen zich van de Schriftuur niet afzonderen, om dat David een Engel zag, die de menschen met een afgryzelyke sterfte floeg; maar, die kaftydingen zyn onderscheiden; het is niet geoorloft de een door den ander uit te leggen, en van een Engelin de Pest te hervormen, dewyl de Schriftuur het niet zegt; men moet liever een eerbiedig stilzwijgen, weegens de wyze, op welke de Engel een zo groot getal van krygsknechten doodde, opvolgen. Sennacherib ontstelt zynde, keerde haastlyk weeder naer Ninive, alwaar hy de heiligen vervolgde, die Tobias door zyn barmhartigheid ondersteunde. Hy stierf door de hand van zyn kinderen, die hem aan den voet van zyn Afgod ombrachten.

UITLEGGING van de LVII. AFBEELDING.

God beloofd aan Hiskia de gezondheid weeder.

*Hiskias etterkwaal werd door een wigg gefluit.
De zonne schaduw keert tien streeken achter uit,
Hy loont zyn schat en pracht aan Babels Afgezanten,*

*Jozias laat in't Hof Gods Wetboek open slaan,
En hoort Gods heilig Woord en Wet met aandacht aan,
En dooddigt d'Afgodisf door zyne lyfstrawanten.*

XX. HOOFDDEEL. Vers 4.

(1.) **N**A deze verlossing viel Hiskia in een ziekte, men zoekt te vergeefs naer de oorzaak van dit bewys, 't welk de Geschiedenisfchryvers verweegen hebben. Josephus verzeekert, dat deze Vorst zyn verlossing vierde, en een groot getal van Offerhanden offerden, om aan God zyn dankbaarheden te betoonen. De Jooden verklaaren, dat hy, na een zo wonderdaadige verlossing, in den Tempel de lofzangen van Mirjam, Debora en Hanna, 't welke zyn erkentenis zoude beteekent hebben, niet heeft willen zingen, en dat God over zyn ongodsdiestigheid ontstoken, hem kaftydde. Maar, Josephus en de Jooden hebben zich bedroogen, dewyl de ziekte van Hiskia voor de belegering van Jerusalem door Sennacherib voorviel; dewyl men met alle yver, de oorzaak van deze ziekte raaden wil, zegt men dat deze Vorst tot daar toe geweigert had te trouwen, van voorncemēn zynde, om de Stam van David, waar uit de Messias spruiten moest, te laaten versterven. Maar, daar zyn genoegzaame andere zonden in het leeuen der Koningen, die Gods toorn kunnen verwekken, en hem verplichten, om dezelve door een haastige dood te straffen, zonder daarvan ingebeeldte voort te brengen. Het dreigement Gods seheen volkoomtelyk, om dat God volgens de natuurlyke gestaltenis der tweede oorzaaken spreekt, zonder noch op het berouw, dat noch niet is, op de wonderdaaden, die hy van voorneemen is voort te brengen, acht te flaan. Hy weende, bad, en wierd verhoort. De Profeet Esaias was noch niet uit het Paleis gegaan, of hy ontfing bevel van God, om aan deze Vorst zyn verlossing te gaan boodschappen, gelyk hy eenige oogenblikken te vooren zyn dood voorzag had.

De schaduw van de Zonnewyzer keert te rug. Vers 10.

(2.) Het is niet te verwonderen, dat Hiskia voor

de dood vreesde, en bitterlyk weende weegens de noodzaaklykheid van dezelve te ondergaan, omdat hy die als een kaftyding Gods aanzag; de noodzaaklykheid van te sterven is droevig, maar de droefheid verdubbelt, als wanneer God spreekt, en zyn dreigementen de grouwlykheid van dit geval doen gevoelen. Hoedaanig was de vreugde van deze Vorst, als wanneer Esaias hem de gezondheid in drie dagen beloofde; en de belofte was met een wonderdaadig teeken verzelt, waar aan hy hem de keur liet. Men besluit daar uit, dat de wonderdaaden van 't Nieuwe Testament, die aanstonds geschiedden, veel volmaakter als die van 't Oude waren. Het is onweederleglyk dat de volmaaktheid der wonderdaaden in de haastigheid, waar mede zy zich voortbrengen, bestaan; en dit merkteeken onderscheid de wonderbare geneesingen van den geenen, die langzaam door de deugd der geneesmiddelen of der voedzelen geschieden; maar, de wetten van de natuur veranderden zeer haastig al zo wel onder 't Oude als Nieuwe Teltament. Wyders, by aldien God de geneezing van Hiskia drie dagen uitselde, vertroostte hy hem genoegzaam door een verwonderenswaardige wonderdaad, dewyl de Zon tien treeden weeder achterwaards keerde. Men wil dat dit geval niet als in Judea en 't Hof op de zonnewyzer alleen van Hiskia aangemerkt geweest is, alwaar, zonder de gewoonlyke loop van de Zon te veranderen, noch den dag 10 urenen te verlangen, men alleenlyk de schaduw, welke dit gestarnte op een kloot, of op de andere zonnewyzer maakt, zag tien streeken te rug keeren. Deze gedachten maakt, dat men de wonderdaad veel gemaklyker begrijpt, en zy moet de zelve indruk in de zinnen van Hiskia geven. Onderwylen weet ik niet, of zulks met het verhaal van Esaias overeenkomt, die verzeekert dat de schaduw met de Zon te rug keerde, en dat de Zon weederkeerde by de trappen, waar door hy needergedaald was, de Profeet doet-

de Zon, zo wel als de schaadvuwe de beweeging doen. Hy beteekent een nieuweloop van tien treeden, welke dit gestarnte tot driemaalet vervulde. Yder trap kan voor geen uur gerekent worden, dewyl Efaias de keur aan den Vorst niet zou hebben kunnen geven, van de zon te doen voorwaards of achterwaards gaan. Men moet anderzins een natuurlyke dag van twintig uuren onderstellen, en dat de Zon juist aan 't einde van het tiende uur geweest is, om aan de voorstelling van den Propheet plaats te geven. Deze streeken betekenden zonder twyfel de vierde gedeelten van de uuren, of ten allermeeisten de half uuren; 't welk ten uiterste dien dag verkort, die zonder zulks twee-endartig volkoome uuren in plaats van zestien had moeten duuren: wyders zoude de Propheet veel eer de uuren als de streeken aangemerkt hebben, by aldien de te rug keering zo lang geweest was. Men kan niet zeggen, dat de vreemdelingen dit geval, 't welk op 't geheel-al zag, niet geweeten hebben, dewyl de Chaldeers daar op zeer veel aandacht gemaakt hebben, men zal het in 't volgende deel zien.

Hy vertoont zyn schatten. Vers 16.

(3.) In der daad, de geneezing van Hiskia trok geschenken van de zyde van de Koning van Babylonien tot zich, die hem door zyn Afgezanten liet geluk wenschen, die nieuwsgierigheid had waarschynlyk zeer veel deel aan dit gezantschap. De Chaldeers, die de loop van 't gestarnte zeer beoefenden, en de starrekunde veel volmaakter, als de andere volkeren van die tyd, bezaten, hadden de buiten gewoone langte van den dag, waar in de Zon te rug gekeert was, bemerkt. Zy wilden van deze wonderdaad, die hen getroffen had, onderricht zyn, en hierom bezwooren zy hun Koning, om zyn Afgezanten tot Hiskia te zenden, om de waarheid van de daad met meerder zeekerheid te weeten. Zy wierden met veel beleeftheid en eerbewyzingen ontfangen. Hiskia had zich in den aanvang van zyn Regeering door buitensporige geschenken, welke hy aan den Koning van Assyrië had moeten doen, verarmt; dusdaanig noemt men den geenen, die te Ninive Regeerden: maar, hy verrykte zich, met het berooven van 't leeger van Sennacherib, die verplicht geweest was, de belegering van voor Jerusalem vaardig op te breeken, en aldaar de krygsbehoefte van 't gantsche leger te laten. Wyders was het vyftiende Jubeljaar gekomen, en het volk, dat ter zelve tyd de verlossing, welke in 't voorgaande jaar voorgevallen was, vierde, had een groot getal van geschenken en rykdommen opgedraagen. Hiskia reekende het een Eer te zyn van zyn pracht en heerlykheid voor de oogen der vreemdelingen ten toon te stellen. God, die daar door ontstooken wierd, dreigde hem, dat al zyn schatten op zeekeren dag in Babylonien zouden overgevoert worden. Een uitmuntend les voor den geenen, die vermeet op hun Rykdommen roemen, en van dezelve de stofte van hun eere maaken, in plaats van dezelve alleenlyk aan God toeschryven! van waar koomen die zo menigvuldige omkeeringen by de ryken, wiens schatten by naer nooit tot het darde geslacht overgaan, by aldien 't niet door een heimelyke vervloeking van God is, die den hoogmoed en't vermetele vertrouwen, 't welk zy voortbrengen, straft.

XXII. HOOFDDEEL. Vers 9.

Men vind het Wetboek.

(4.) Manasse de zoon van Hiskia, was een der

godlooste Koningen, die den Troon van Jerusalem beklimmen heeft. Niet vergenoegt met het aannemen der Afgoden, offerde hy hen zyn kinderen op; zommigen gelooven, dat men zich vergenoegde met deze onnoozele schepzelen dwars door de vlammen te doen gaan, om dat men aan 't vuur een zuiverende deugd toeschreef: het is waar dat men 't zelve dusdaanig gebruikte. Maar, het is mede zeeker, dat men de kinderen aan de valsche Goden oposerde, en de zelve door het vuur verterde. Men beeldde zich in dat de Opoffering van deze menschelyke onnoozele schepzelen meer eigen was, om de Godheid te verzoenen, als het bloed der beesten, of der misdaadige menschen. Booven de Afgoderyen, welke de Schriftuur hem verwyt, voegt men daar by dat hy een beeld van Jupiter met vier aengezichten in den Tempel van Jerusalem stelde. Maar, ik vreeze dat dit alleenlyk een inbeelding der hedendaagze en lichtgeloovige Geschiedenisichryvers is, gelyk Syncellus en Cedron zeggen, dat de gevangenis Manasse bekeerde; onderwylen ontbrak daar zeer veel aan zyn boedvaardigheid, dewyl Josias zyn neef een zo wyd uitgesprekt voorwerp van hervorming in de Kerk vond, alhoewel Amon niet meer als twee jaaren na zyn vader geregeert heeft. In der daad, Josias zyn neef hervormde de Kerk, hy herstelde den Tempel, en men vond in het doorzoeken aldaar het Wetboek weeder, Josias, die 't zelve met aandacht las, was verwondert van in den godsdienst zo groote veranderingen te zien, dat men dezelve naauwlyks konde kennen: de Tempel was tot daar toe in stand gebleeven, de plaatsvolging der Offerpriesters van Aaron afdaalende, was nooit onverbrooken geweest; men had volhard Offerhanden op de Altaaren van den leevidigen God te offeren: onderwylen waaren daar veranderingen in de Godlyke dienst ongevoelig ingesloopen. De nabuurschap van de Afgodery, het gezag der Vorsten, die daar van een voorbeeld gaven, de gebreken en de onachtzaamheid der Offerpriesters, de naauwlyke onstandvastigheid der volkeren, en de onvermydelyke verkoeling voor een Godsdienst, welke zo menigvuldige omkeeringen leed, had de eenige Kerk, die in de waereld was, van gedaante verandert. Josias wierd door een verandering getroffen, die hy lichtlyk met het lezen van Gods woord, ontdekte. Daar was noch een groot getal van voorschriften van de Mosaïsche Wet in het Ryk van Juda; maar, de leezing daarvan was onder de voorgaande Koningen zeer veronachtzaamt. Men vond het oorsproncklyk van Mozes, 't welk men in een zeekere hoek van den Tempel gelaaten had, weder. Dat deze Vorst verplichtte om 't zelve met aandacht te lezen. Een leezing, welke zo nut was door de droefheid en boetvaardigheid, die dezelve hen inblies. Want, God liet hem in vrede sterven, en wendde van over zyn hoofd de onuytluchtbaare vervloekingen voor den geenen, die zyn dienst veranderen.

XXIII. HOOFDDEEL. Vers 4.

Men werpt de Altaaren en de Tempels der Afgoden om ver.

(5.) De yver van Josias bleef by 't beweenen over de straffen van 't volk niet, hy ontnam 't zelve heur Afgoden. De heilige Jeronymus heeft gezegd, dat hy 't was, die 't koopere Serpent verbryzelde. Ten einde, om Jeronimus te ontlaften, werpt men de schuld op Josephus; maar, deze Geschiedenisichry-

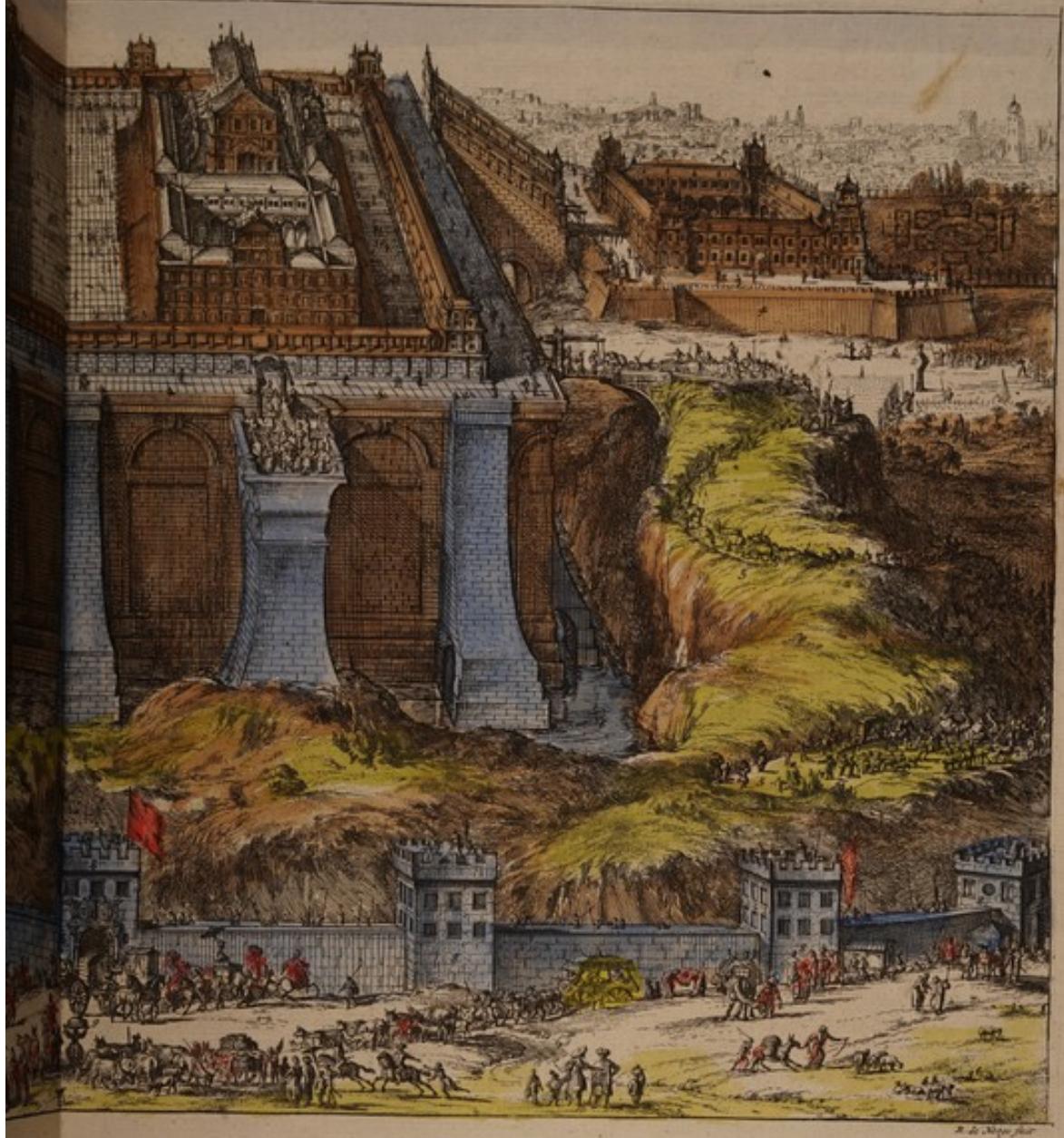
СИЛЯН

J. Lindenberg exc: zum Druckt.

TEMPLE DE J

- 1 Le Temple de Salomon. De Tempel Salomons. 6
- 2 Le Lieu tres-Saint.—t'Heylige der Heylige. 7
- 3 La Courverture d'Or. t'Goude Dack. 8
- 4 La Citadelle Antonia. t'slot Antonio. 9
- 5 Chemin autour de la Montagne de Moria. t'
par lequel on montoit au Temple. 10
- 5 De weg op de Berg Moria naar de Tempel.

E J E R U S A L E M

Le Torrent de Cedron, t Dal Cederon.

Le Jardin. De Tuyn.

Les Tours. Wagt Toorens.

La Porte par laquelle Salomon montoit au Temple. De Deur die de K.Sa-

lomon doorging tot de Tempel.

Places ou le peuple Se promenoit.—

Wandel plaatse

СИДАЧИЯ

ver heeft nooit iets diergelyks gezegd. En het was de overgrootvader van Josias, die dit Serpent, 't welk het volk misbruikte, verbryzelde heeft, en, in weerwil van deze voorzorg heeft men echter niet nagelaaten, dezelve zedert te misbruiken. Want, men ziet noch tegenwoordig, in een der Kerken van Milaanen de gedaante van een Serpent, welke een der aaloude Bischoopen van Constantinopelen, als een aeloud gedenkteeken, medegebracht had, de Keizer Joannes, die dit geschenk deed, en de Bisshop die 't ontving, en 't zelve in de Kerk van de heilige Ambrosius plaatste, hadden waarschynlyk nimmermeer de geschiedenis van 't Oude Testament gelezen. Josias verbryzelde het koopere Serpent niet, dewyl Hiskia 't alreeds gedaan had; maar, deze Vorst nam het bosch en de huizen van ontucht weg, die in 't huis Gods waaren, alwaar de vrouwen tenen, in plaats van de boschen, opfloegen. Men

heeft reeden om te zeggen, dat aldaar van geen bosch aan den Afgod toegewyd, gehandelt wierd, maar, van den Afgod zels, die in den Tempel gestelt geweest was. De volkeren, die Venus of eenige andere Heidensche Godheid aanbaden, heiligde dezelve een zeeker getal van vrouwen toe, welke haar maagdom, ter eere van deze Godin, moesten verliezen. Deze schandelyke handel wierd onder de tenten die men in het voorhof der geslachten plaatste, geoeffent; en deze onkuische vrouwen wonnen daar een gedeelte van hun onderhoud met de noodzaaklyke tenten te maaken, om de onreinigheid en de andere cieraaden van heur Afgoden te verbergen; dit is 't geen de heilige Schryver wil zeggen, als wanneer hy aanmerkt dat Josias het bosch en de huizen van ontucht, welke hy in Gods huis vond, wegnam.

UITLEGGING van de LVIII. AFBEELDING.

De Oorsprong en algemeene geschiedenis van den Tempel van Jerusalem.

*De Tempel Salomons, uit Marmor, Cederhout,
En konstryk met zelwerk, geciert met Ophyrsgoud,
Praalt dus op Morija met haare gulde daaken,*

*Den God van Israël Godsdienstig toegewyd,
Terwyl het Joodendom beleeft den gulden tyd,
Waar in de vrede bloeit, en deugd' en wysheid waaken.*

God was de Bouwmeester van dit groot gebouw; men heeft naer de beweegredenen gezocht, welke het Opperste Weezen verplicht hebben om te beveelen, dat men hem een huis bouwde; zomigen geloofden, dathy, zynde de Koning van 't Joodse geslacht, een Paleis, gelyk de Koningen van de Aarde met haar vertrekken en bediendens wilde hebben; een vermaart nauwkeurig onderzoeker heeft geloofd, dat men deze instelling aan de Heidenen verschuldigt was, om dat het die geenen zyn, die de eersten de Tempels voor de Helden en Goden, die zy aanbaarden, gesticht hebben; de Aardsvaderen hadden niet gedacht, om deze gewoonte naer te volgen: maar, het volk Israëls, dat een langen tyd in Egypten gewoont had, horende de Afgodendielaars op de tegenwoordigheid der Goden in hun Tempels roemen, en van die godsgeleertheid onderricht, dat de Goden zich in een huis besloten, wilden zy mede zodaanig een hebben, alwaar God met hen sprak. Daar uit komt, dat Mozes een draagbare Tabernakel maakte, naer 't gebruik der Heidenen, die de kaft van hun Godheden mede droegen. Salomon rechtte in 't vervolg een trotsche Tempel op, ten einde om de jeloersheid te verminderen, welke het volk, tegens die der Philistynen en andre geslachten, overhield. Hy plaatste de zelve op een berg, om dat de Heidenen de hooge plaatzen aan de Afgoden toeheiligden, men volgde hun zeden en wyze van Godsdienst daar in na.

Daar is veel eenvoudiger reeden van den oorsprong deezer Tempel en Tabernakel. God wilde dat het volk een vaste vergaaderplaats had, om hem te huldigen, aldaar aan te bidden, en haar Offerhanden te doen. Het Joodse volk kende dit voordeel in Egypten niet hebben, alwaar de vryheid van te offeren 't zelve benoomen was; maar, daar uit trekkende, stelde men den Tabernakelin, en men wachtte met het bouwen van den Tempel, tot dat David Jerusalem ingenomen had, en het geslacht in een gerustte Staat leefde. Ik weet niet waarom dat men dat gewoonlyk en natuurlyk gebruik der Tempels vergeet, die het volk tot ver-

gaaderplaatzen dienen, om gezaamlyk heur gebeden en beloften te doen, terwyl men vyf of zes anderen van de tegenwoordigheid en de vereeniging der Goden opgraft. 't Is de bygeloovigheid, welke deze laatste denkbeelden gebaart heeft, in plaats dat de natuurlyke reeden leert, dat men de leden van een zelfde maatschappy moet vergaaderen, om God aan te bidden, en om de gebeden door hun vereeniging krachtiger te maaken. De Christenen hebben zo wel als de Heidenen en Joden hunne Tempels. Zal men zeggen, dat zy dezelve niet gesticht hebben, als om dat zy gelooven, dat God aldaar zyn verblyfplaats heeft, dat hy zich daar doet zien, dat hy daar spreekt, en dat zy zulks van de Heidenen geleert hebben; als of de Christenen Tempels gebouwt hadden, ten einde om hun dienst aan God te doen. De Joden hebben de zelve zaak gedaan, en God heeft het goedgekeurt; waarom wil men de Joden verplichten van de goede gedachten af te staan, om de Heidenen, in de overmaaten van hun bygeloovigheden op te volgen? waarom begeert men, dat God gedwongen geweest is, de beleeftheid voor zyn volk te hebben, van door zyn Wetten de dwaalingen en lichtgeloovigheid der Afgodendielaars te volmachten? Men maakt hier van den Oppersten God de knecht en dienaar van zyn volk, die heur neigingen beoefent, om dezelve te volgen, en men maakt van 't Joodse volk een Aap, die niets by de Afgodendielaars zag zonder het zelve te willen aanneemen. Had God geen geests genoeg, om een nieuwe Godsdienst te maaken, welke de Joden vergenoegde, zonder van voet tot voet die der Heidenen te volgen? Laaten wy niet nalaaten in weinig woorden te onderzoeken, of de bewyzen, waar op men deze gissing van den Tempel gebouwt heeft, enige grondflag hebben; men steunt op drie zaaken; de Aeloudheid der Tempels van 't Heidendom, welke die der Joden voorgaan zyn, het denkbeeld dat de Goden in die Tempels woonde, ende neiging van 't Joodse volk om een teegenwoordig en gevoelig God, als den Heiden, te hebben.

Ik stem toe, dat de Heidenen Tempels hadden,
Ee
al-

alvoorens dat Mozes het Tabernakel gesticht had. Doch men zoude het kunnen ontkennen. Want, men vind zedert de Zondvloed tot aan Mozes niet als Altaaren en boschen aan de valsche Goden toegeheiligt; onderwylen, gelyk het zwaar valt te begrypen, dat de Egyptenaaren, die zo bygeloovig waaren, en zo veel beelden, en beeldschriften, zelfs voor Mozes, bezaten, geen plaatzen hadden, om hun beeldenis en beelden in bedekte plaatzen te stellen, ten einde, om de zelve van de ongevallen van den tyd te bevryden. Men kan zeggen, dat zy Tempels voor Mozes gebouwt hebben; maar, men heeft reeden van te besluiten, dat de Jooden nooit geen Tabernakel noch Tempel zouden gehad hebben, by aldien de Heidenen hen geen voorbeeld gegeeven hadden. De reeden leert naauwlykerwye aan de menschen van een en dezelve Godsdienst van zich in een zelve plaatste vergaderen, om aldaar hun huldigingen aan God te doen, en het is niet noodzaaklyk van by de Heidenen den oorsprong van een zaak te zoeken, welke de goede gedachten by alle geslachten van de Waereld heeft doen doorgaan. De Aardvaderen hadden mooglyk geen Tempel, om dat hun geslacht, een byzondere Kerk maakende, waar van het hoofd den Offerpriester was, heur huis tot een Tempel diende; maar de Kerk in een zelve plaatst talryk geworden zynde, had daar een van nooden.

Of de Heidenen hadden Tempels ten tyde van de Aardvaderen, of wel, zy hadden ze niet. By aldien zy daar geen als zedert gehad hebben, is het teegenwerpzel, 't welk men van heur Aeloudheid trekt, vernietigt. By aldien de Heidenen Tempels hadden, alwaar de Goden hun verblyfplaats hielden, waarom zyn de Aardvaderen, en hun kinderen, in zo veel plaatzenverspreit, niet van verlangen geraakt geweest, om diergelyke gebouwen te bezitten? Zy hadden zo veel te meer reeden van zulks te doen, om dat de Engelen en God zich gevoelig aan hen openbaarden. Waarom is de geneegentheid van een Tempel te bouwen, alwaar God ingesloten wierd, nooit in de menschen van den eersten Waereld en zedert den Zondvloed gekoomen, als wanner de Heidenen hen daar van een voorbeeld gaaaven, en de veel groover volkeren mede de bekwaamsten tot bygeloovigheid waaren? waarom begint deze naauwlyke zucht niet eer zich te laten gevoelen, als na den uittocht uit Egypten? By aldien zy aeloud by de Aardvaders was, waarom had God dezelve beleeftheid niet voor hen als voor 't volk Israels? Men kan van dit gedrag der menschen en van God geen reeden geven, als met het denkbeeld te verlaaten, dat God de Heidenen in het bouwen der Tempels heeft willen navolgen, en met de natuuriyke reeden van dit gebruik, 't welk wy beteekent hebben, toe te staan.

Men verwyt de Heidenen, dat zy geloofden hun Goden in de Tempels te verbergen, *met hen van dicht by te spreken, zich te doen verstaan, hen te kennen van hun tegenwoordigheid te zien aanneemen.* Men ging zelfs tot deze overmaaten, dat de Goden, in deze heilige plaatzen gesloten, nergens wyders iets uitvoerden, en men gelooft, dat dit die meaning was, die van de Heidenen tot de Jooden overging en welke hen een Tempel deed verzoeken. Maar, zonder in het onderzoek der berispingen te treeden, die men de Heidenen aan deed, moet men dezelve niet beleedigen. Maar, men moet aanmerken, dat daar de Godsdienst der eerlyke lieden en wysgeerigen niet was, het was niet als het eenvoudig gemeene

volk, aan 't welk men diergelyke vertellingen verkocht, en dat dezelve geloofde. Men moet het zelve recht aan de Jooden doen. Men is volkoomentyk onkundig van 't geen zy dachten, alvoorens zy een Tempel hadden. Maar, wanner het waar zoude zyn, dat zommige bygeloovigen niet alleenlyk alreeds den Tempel, den Tempel, riepen, maar zich dwaaslyk inbeeldden, dat God aldaar, als in een schoone gevangelis opgesloten was, moet deze buitenspoorige gedachten aan de opperhoofden van den Godsdienst, aan de heiligen, aan de Propheteen, aan Mozes, die het Tabernakel stichtte, noch aan Salomon, die klaarlyk openbaart, dat de God, die hy aanbid, de Heemelen en de Aarde verwult, en dat hy hem geen Huis bouwen kan, niet toegeschreeven worden. God die beval, dat men hem een Tabernakel stichten, en een Tempel zoude bouwen, konde geen oogmerk hebben, dat men hem daar in besloot noch aan 't volk doen gelooven, dat hy daar, als een byzonder mensch in zyn huis, woonde, want, in teegendeel, doethy't volk bestraffen, dewyl 't zelve tot die bygeloovigheid vervalt, noch Mozes, van God ingegeven, en al had God het zelle hem niet ingegeven, had niet kunnen gelooven, dat Gods oogmerk was de dwaaling van 't Heidendom na te volgen, en dezelve tot de nakoemingschap over te voeren. Salomon moest vande gedachten noch meer afgezondert zyn in een tyd, waar in hy meer van de Heidenen afgescheiden was, en van de Afgoden een affchrik had. Noch Mozes, noch Salomon konden dan geen beoogingen hebben om de Heidenen in 't oprechten van het Tabernakel, noch in de opbouwing van den Tempel na te volgen.

By aldien men de redeneering van *Spicer* ontvoort. Zal men eerstelyk vinden, dat het volk Israels, uit Egypten trekkende, geloofde, dat de Goden een byzondere verblyfplaats in de Tempels maakten. Ik wil het; maar, men voegt daar ten tweeden by, dat God deze bygeloovigheid toestond, door goedheid aan 't volk een Tabernakel geevende. Ten derde, dat in weerwil van dit lange vervolg van geslachten, en onder 't Ryk van Salomon als wanner de Godsdienst ten opperste zuiver was dezelve bygeloovigheid oorsproncklyk uit het Heidendom getrokken, noch by de Jooden stand hield. Ten vierde, dat niet alleenlyk het gemeene volk met deze gedachten ingenomen was, maar, dat Salomon, hoe zeer van God verlicht, en al de Propheteen, die als toen leefden, dezelve bygeloovigheid hadden; om welke reeden men een Tempel bouwde, en ziet daar de oorsprong. Ten vyfde, dat God zelfs de gedachten der bygeloovige Jooden volmachtigde. Want, alhoewel hy uitroeft, *zal in huizen door 's menschen handen gemaakt, woonen,* is zyn meaning niet, om het denkbeeld te verwijzen, 't welk men uit het Heidendom getrokken had, en noch, voerde, weegens zyn verblyfplaats in de Tempel. Maar, hy verfoede de dwaasheid dier goden, die geloofden dat God dusdaanig aan dit gebouw bepaalt was, dat hy nergens wyders konde werken. Is dat niet den zin der bestraffingen God en der woorden, welke wy aangehaalt hebben, om ver werpen, ten einde om God den uitvinder van een bygeloovigheid en een navolger van 't Heidendom te maaken, en zyn eindelyk alle die onderstellingen waarschynlyk? Daar is een zwaarigheid welke alle die gifflingen vernietigt, zelfs schoon wel beweezen waaren. In der daad, het was he volk niet dat met de bygeloovigheden der Egyp-

haaren ingenoomen was, 't welk een Tempel verzocht. Maar, God beval dat men hem een oprechten zoude. *Spencer*, die't gewicht van dit tegenwerpzel gevoelt heeft, antwoordt, dat de oprechting van het Tabernakel van de wil van 't volk af hing, dewyl God geen hoofdzom opleide, om dezelve te maaken, en zich vergenoegde met het geen 't volk gewillig zoude gheven. Is dat rechtmaatig redenkavelen? Het volk moet gewillig voor het Tabernakel geld verschaffen, daar uit volgt dan, dat het zelve dit Tabernakel begeert heeft. God laat de Aalmoechten aan de wille van 't gemeene volk over; hy is dan die geen niet, die beveelt dat men met de armen medelyden heeft. Het is de mensch, die God daar over voorgekomen is, en die gewilt heeft, dat hy de barmhertigheid bevalt. By aldien men zag, dat het volk een Tabernakel of een Tempel verzocht had, zoude men eenige reeden hebben, maar, neen. Het is God, die aan 't volk de byzondere noodzaaklykheid oplegt, van zich van heur vicerelen te ontdoen; het is Mozes, die spreekt, en in zyn naam bevel geeft. Het is David, die 't ontwerp maakt van een Tempel te bouwen, en Salomon die 't zelve zonder eenige overweeging van 't volk, dat hem voorkomt, uitvoert. Hoedaanig zal men dan bewyzen, dat het Joodsche volk, een Tabernakel en Tempel begeert hebben, om dat het zelve met de bygeloovighed der Egyptenaaren ingenoomen, en over de schoonheid der Tempels van de Afgodendienaraars jeloersch was. Men moet de Schriftuur volgen of t'eenemaal verwerpen; endewyl men dezelve menigmaal aanhaalt, moet men ter goeder trouwe toestaan, dat het God was, die, zonder eenige gedachten op het Heidensch bygeloovige te hebben, aan Salomon beval van hem den Tempel te bouwen, waar van wy spreken. God niet te vreeden zynde, met daarvan de platte grond gemaakt, en de schets gegeeven te hebben, verwekte hy bouwmeesters, die zyn oogmerk konden uitvoeren. Hy wilde niet dat David, wiens handen met bloed beklekt geweest waren, dezelve bouwde. God, die den oorlog noodzaaklyk vindt, en die zich den God der Veldslaagen noemt, stelt de vreedzaame Koningen boven de vermeerderaars des Ryks, en verkoor een zachtmoedige en vreedzaame Vorst, om zyn Altaaren en zyn Tempel op te rechten. Hy verrakte dezen Vorst, wiens vader alreeds groote schatten vergaardt hadde, ten einde, op dat daar niets aan de heerlykheid van zyn huis zoude ontbreken. De goude en zilveren vaaten en Rykdommen der ongelooigen, dienden noch eenmaal tot het Cieraad van het Tabernakel; want *Hiram*, de Koning van Tyr, leende zyn vlooten en werklieden, ten einde om de Rykdommen van een weinig bekende waereld te verzaamelen, en dezelve God toe te heiligen; tweemaal honderduizend Ambachtslieden wierden tot dit gebouw besteed, en zy werkten daer aan een langen tyd. God stelde zyn zeegeld daaraan, als wanneret dezelvige gebouwt was, het vuur daalde van den Heemel op het Altaar, 't welk hem toegeheiligt was geweest, en hy gaf niet alleenlyk dit gevoelig teeken van zyn teegenwoordigheid, maar, hy beloofde van daar zyn Naam te stellen, dat is te zeggen, van daar zyn bescherming in alle geduurzaamheid der eeuwen te laten rusten. Hy had de voorzorg van zyn volk een jaarlycke schatting op te leggen, om te herstellen, 't geen de onheilen van de lucht of de verflindende tyd konden doorknaagen. Den Tempel wierdt de standvastige en eenige stoel van den Godsdienst; de volkeren lie-

ten zich daar alle jaaren op het Paaschfeest van alle hoeken van Judea vinden. De onkosten en moeijlykheid van den reis weerhielden niemand, en Jesus Christus wierdt in zyn noch teedere jaaren derwaards geleid. Men liet zyn huis en de grens-steden onder de bescherming Gods, die voor den geenen scheen te waaken, die hem gingen dienen, en die de vyanden verdreef.

De Koningen, die alleen met den Hoogenpriester het voorrecht hadden, van daar gezeeten te zyn, vermeerderden de Rykdommen van dat huis door de geschenken, welke zy daar deeden, de dienst was prachtig. Men had daar plechtigheden genoeg, om die der Afgodendienaraars niet te benyden. De volkeren *geloofden* aldaar de Godheid door het bloed der Slachtoffers, welke men opofferde, verzoent te zien, en dat alle hunne zonden vernietigt waaren, na dat zy dezelve op den bok Hazaël gelegt hadden, en de Hoogenpriester, in de allerheiligste plaats ingetroeden zynde, verzeekerde hen daar van, met de zegening van God aan 't volk te gheven. Deze eerste Bediende van den leevendigen God droeg op zyn borstschild den Urim en den Tummim, en men pleegde met God Raad door zyn mond in de groote voorneemens: welke voordeelen had het volk Israëls, 't welk altoos haer God tegenwoordig zag, 't geen in een Tempel konde aanbidden, welke het zelfs gemaakt had, en dat aldaar zyn antwoorden ontving, als wanneret het zelve over eenige onzeekere uitkomsten met hem wilde te raaden gaan!

Dit huis had altoos moeten blyven staan, en nooit ontheiligt werden; men vond daar alles, wat het volk in gehoorzaamheid konde houden, en 't zelve cerbied en vrede indrukken. Haar geleegentheid was voordeelig door de hoogte van den berg, Morija, welke zich boven de Paleizen en den gantsche Stad verhief. Het goud en Aziur flikkerden daar van alle zyden, de zinnen waaren verblind en bekoort. De verborgentheden wierden daar met een Godsdientige stilzwijgentheid geviert, en het volk zag dezelve niet als van verre, het trad nooit in de Allerheiligste plaats, welke de schuilplaats van de Godheid was; zy was in de byzondere deelen van alle de plechtigheden, welke men naerkwam, getreden, en had dezelve ingestelt. Men zag daar van tyd tot tyd wonderdaaden, die de zorg deeden gevoelen, welke zy voor hun naerkooming volhardde te neemen, hoedaanig zich van een heilige en heilzaame wet te durven afzonderen, als men weet, dat God altoos de oogen open, en de waapnen in de hand heeft, om den geenen te straffen, die dezelvige schenden!

Onderwylen gebeurde dit ongeluk. Men begon door eenscheuring; men gewende zich de Offerhanden te zien, welke zich alle daagen hernieuwden; men walde van een dienst, welke noch niet prachtig genoeg was; het volk riep menigmaal, dat men 't zelve met plechtigheden overweldigde, en wilde, dat men altyd nieuwe uitvond. Men geloofde dat men, zonder God te verlaaten, tot zyn dienst de zeden der nabuurige Afgodendienaraars konde voegen, en van hen, het geen zy het meeste verblindende hadden ontleenen. Men vermeerderde den Jood-schen Godsdienst met die vreemde plechtigheden, vermaatschappende de Afgoden met God in zyn Tempel, en de Koningen bekrachtigden deze grouwelyke vermenging van dienst. De lafhertige Offerpriesters namen het Altaar van den leevendigen God weg, om plaats voor dat van Damas te maaken. God, 'ten

oppersten Jeloersch over zyn Tempel en dienst, konde deze verfoejelykheid niet verdraagen; hy had liever geen Tempel te hebben, als daar met de schepzelen aangebeden te werden; en zyn Huis door den dienst welke men hen deed, ontheiligt zynde, beval hy dat het zelve tot aan de grondslagen zoude afgeschooren worden, als die geenen die door Lazary beklekt waaren. God liet op de weederkomst van de gevangenis een tweeden Tempel herbouwen, maar, zy was zo prachtig niet, als de eerste.

God scheen de zelve verbintenis niet voor het tweede huis als voor het eerste te hebben, boven dat de verteering van een ongelooivig Vorst niet zo groot konde zyn, als die van David en Salomon, en de armoede van een volk, dat gevangen uit een vreemd land weeder kwam, hem niet toeliet een zo trots gebouw als 't welk verwoest geweest was, weeder op te rechten. Dat Heemels vuur, 't welk altyd de Brandoffers verteert had, ontvontke nooit weeder. De Urim, de Tummim, de Arke des Verbonds de Taafelen van den Wet, de Kruik met Manna, en de Roede van Aaron, wonderdaadige overblyfzelen, zynde of verbryzelt of in Asch verkeert, wierden niet meer gevonden. Wat hadden die geenen, die het tweede huis zagen, en zich erinnerde het gezicht van 't eerste, rechtmaatige voorwerpen, om in traanen te smelten! de eenigste zaak, welke de bedruktten konde vertroosten, was, van aldaar den Messias te zien, door zo veel Propheeten beloofd, en wiens intreeide in dit tweede huis aldaar al de luister en heilykheid veel doorluchtiger als die van den Tempel Salomons geweest was. Maar, de Jooden zedert de gevangenis, naer een tydelyke verlossing gewent te zuchten, die het geheugen der voorleeden onheilen uitwischte, liepen naer een overwinnend Koning. Onderwylen deden zy, 't geen gemeenlyk de volkeren doen, die altoos de gevoelige voorwerpen beminnen, en die gelooven, dat God dezelve zo zeer als zy bemint. Zy verbonden zich met het uiterste vertrouwen aan dezen Tempel, en verzeekerten zich dat het pand van de teegenwoordigheid Gods zoude volstreken om de vyanden te verjaagen, en hen van alle onheilen te bevryden. Men vermeent dat onder de Macchabeën een broederfchap van den Tempel verscheen, welke boven de gewoonlyke belasting voor haar herstelling, zich een Godvruchtigheid maakte van een byzondere en nieuwe op te leggen, om daar van verscheide cieraaden te maaken, die aldaar aan de gaanderyen ontbraaken. Zulks is twyffelachtig; maar, de Godsdienstigen droegen ten minsten zodaanige achtung tot dit huis, dat zy geeloofden *by den Tempel en het Altaar te kunnen zweeren*, een eed, die van deze gezinte tot de Pharisseen overging, en de bestraffing van Jesus Christus over hen verwekte; het volk schreeuwde gemeenlyk uit, *den Tempel, den Tempel van den Eeuwigen*. En dit vooroordeel bleef tot aan haar verwoesting staan; want de yveraars, die aldaar ingesloten waren, en die, na dezelve door de uiterste wredeheid ontheiligt te hebben, de Romynen rondom hun muuren zagen, die hen van alle zyden belegerden, lieten niet na staande te houden, dat het onmooglyk was, dat zy sneuvelden, om dat zy voor God en zyn huis streden. Welk een blindheid in's menschen geeft, en bespotting in zyn hert!

Vier zaaken bevestigen de aandacht en het vertrouwen der volkeren voor den tweeden Tempel. Zy zagen daar die Afgodery niet regeeren, die God teegens het eerste huis gewaapent had; men verdeelde zyn gebeden, noch zyn Slachtoffers noch

Offerhanden niet tusschen God en het schepzel; een Adelaar op de voorgevel van dezen Tempel gestelt, de schilden aan den meester van 't Ryk toegeheiligt, beeldenissen op de vaandels van een leger geschildert, dat niet anders deed, als doortrekken, en haareis naer Arabien te vervolgen, volstrekte om de volkeren te ontroeren. Men reikte den hals toe, en men stelde zich veel eer aan de dood tendoel, als eenige schaduwe van Godsdienst te verdraagen, welke verboden was; en die geenen, die hun leeven in deze geleegentheid oofferden, wierden als Martelaars aangezien. Het volk konde zich niet inbeelden, dat, de oorzaak van de verwoesting van den eersten Tempel vernietigt zynde, God zich ooit zoude bewegen, om dit tweede huis, welkers luister veel groter moest zyn, tot de grond toe af te scheeren.

Wyders, zedert dat de Jooden zich met de Assyriërs door de gevangenis, of met de Grieken door de overwinningen van Alexander vermengt hadden, maakte de God Israëls, die door de Afgodische geslachten meerder begon gekent te worden, zich een groot getal van aanbidders in Chaldea, in Syrien, en zelfs in Egypten. De Gemeente en Koningen verlieten de Goden van hun huis, hun Landschap, of hun Ryk niet; maar, verzeekert, dat die der Jooden een groote invloeding over de titkomsten konde hebben, poogden zy hem in hun belangens door ryke schenkadien te trekken. De Roomscbe Keizers, die trotze en hoogmoedige Meesters van de Waereld, lieten niet na van daar gaaven toe te heiligen, zy wilden, dat men daar voor hen alle dingen Offerhanden offerde. De bestierders van Judæa en Syrien kwaamen daar aanbidden, en den Raad van Eleazar, die teegens dit gebruik optond, onder voorwendzel, dat de Offerhanden der ongelooivigen den Tempel beklekt, was een der oorzaken van den oorlog, welke de gantsche verwoesting van 't geslacht veroorzaakte. De Jooden roemden daar op hun God, alwaar de Afgodische volkeren en Koningen erkent ziende, en dat alle de geslachten overeenkwamen, om in hun Tempel te koomen aanbidden. Men verzaamelde daar door wonderbaare schatten, en dit huis verrakte zich door den buit van 't geheel al, 't welk de waarde en den luister daar van verheft.

Herodes de Groote, die door verscheide misdaden zich by 't volk haatelyk gemaakt had, stilde de gemoederen met den Tempel te herbouwen, en haar verheffing, en ommegang te vermeerderen. Zommigen hebben geloofd, dat hy het eerste gebouw om ver wierp, om daar van een nieuw op te rechten. Maar, de Propheticie van Haggai zoude door valsche werden, om dat de Messias de luster van het tweede huis boven het eerste niet weder zoude verheeven hebben, door zyn intreeide alle de voordeelen vervullende, die daar ontbraaken, dat is het belangen van den Godsdienst niet, 't welk ons dusdaanig doet spreken; maar, Herodes deed niet anders als aan zyn Tempel dezelve uitgestrektheid te geven, gelyk als die van Salomon gehad hadde. En om die reden was hy verplicht de grondslagen in verscheide plaatzen te roeren. Hy boude dezelve van witte steenen, en van een zo wonderbare grootte, dat zy de verwondering der Discipulen en alle aanschouwers tot zich trok. Hy bekleedde dezelve met verscheide cieraaden, men zag daar boven al een goude wyngaard, met haarlooten en druiven, welke het opperste meesterstuk der kunstwerken was. Hy heiligde geheel op nieuws al den buit der Afgodendielaars, en voegde daar

daar die der Arabieren by, die hy overwonnen had.

Hy besteedde daar toe niet meer als elfduizend werklieden en acht jaaren, om deze by na algemeene herstelling te doen, maar, achtduizend menschen lieten niet na van daar altyd aan te werken, ten einde om dezelve tot haar volmaaktheid te brengen. De Jooden hadden gelyk van te zeggen, dat daar alreeds 46 jaaren verloopen waaren, zedert dat men met dit groot werkstuk bezig geweest was, dewyl dit getal der jaaren, zedert dat Herodes het zelve ondernomen had tot den tyd, in welke Jesus Christus sprak, verftreeken was. Zy was zelfs alstoer noch niet voltooit, dewyl dat zelve getal van werklieden onder Agrippa den tweeden, weinig tyds te vooren, eer sy door de Romynen verwoest wierd, daar noch aan werkte.

Een vierde zaak hernieuwde het vertrouwen der Jooden; dit was de burgt Antonia, welke de Asmoneërs in 't noorden van den Tempel opgerecht hadden, sy was sterk door haar gelegenheid, maar Herodes voegde daar nieuwe werken aan, welke, voltrokken zynde, haar een der schoonste plaatzen van de Waereld maakten. Hy gaf haar den naam van *Antonia*, in erkentenis van de voordeelen, welke hy van Marcus Antonius ontfangen had. De Asmoneërs flooten daar de Bischooplyke Tabbaard in, als in een der zeekerste plaatzen van hun Ryk, en men haalde dezelve daar niet uit, als om den Hoogenpriester op de prachtige Feesten daar mede te bekleden. De Romynen, meesters van Judea geworden zynde, flooten al daar mede dit geheiligt kleed in, dat met twaalf dierbare steenen bezet was, tot dat Vitellius de bewaaring daar van den Bisshop weeder overgaf. En Claudius door de afgezonden die het geslacht hem toegeschikt had, tot de bewaaring van dat voorrecht, verzocht, beval dat men dezelve aan Agrippa zoude vertrouwen.

Dat was echter het voornaamste gebruik niet van dezen Burgt, sy diende menigmaal om den vyand af te keeren. Als wanneer de Romynen zich daar van meesters gemaakt hadden, onderhielden sy daar een grote inlegering, om dat dezelve hen van den Tempel verzeckerde, waar aan sy door een gaandery gehecht was, welke hier op een zeer gevoelige wyze aangetoont staat. Als wanneer men zich in den Tempel wilde verweeren, 't welk menigmaal in de oproeren teegen de Romynen voorviel, kapte men de gaandery af, en men nam alle gemeenschap van den burgt weg, en als dan diende den Tempel voor een schuilplaats teegen een zo naabuurigen wond.

Het schijnt, dat daar niets aan 't Joodsch geslacht tot haar zeekerheid ontbrak; maar, alles ontbreekt, en niets is dienstig, als wanneer de godvruchtigheid van de geestelykheid en 't volk zich uitdoeft, en hun ondankbaarheid God dwingt, om zyn bescherming hen te ontrekken. Daar waaren geen Afgoden in den tweeden Tempel; maar, men besloot daar, om den meester en den God van den Tempel, die men aanbidden moest, te kruicigen. Een zoo verfoelyk staan naer 't leeven, konde niet verzoent werden als door bloedstroomen, en de geheele verwolling van 't geslacht. De heiligeid van den Tempel, en de liefde welke God voor dezelve had, zedert zo veel eeuwen, konde de Goddelyke wraak, zo rechtvaardig gewaapent, niet stremmen. Laaten wy 't zelve niet ontveinden, de Barbarische wreiddid der Jooden. De Heere der heerlykheid gekruicigt was de eenigste oorzaak niet van den val

van dit tweede huis; het 'zelve was geschikt geweest tot de ooffering der Offerhanden, haar gelegenheid, haar voorhooven, haar heilige plaats en haar Altaaren kwaamen met 't einde overeen, dat God met het zelve te timmeren zich voorgestelt had. Die zelve God had niet meer Offerhanden vannooden, die niet anders als *de schaduwe van het toekommende waaren, en die den geuen niet konden reinigen, die zich daar toe begaaven.* De tyd der Offers en Slachtofferhanden was voor bygegaan. Het onbevlekt Lam van den grondlegging des Waerelds, in den Raad Gods opgeoffert, en omdat zyn deugd tot aan Adam en Abel weeder opklom, had de verzoening van de zonde gemaakt. Waarom zoude God dezen Tempel hebben laten staande blyven? Waarom onnute Offerpriesters te voeden! om welke reden zoude hy zich Slachtoffers laten oofferen, welkers gebruik door een veel volmaakter Offerhande opgehouden had? *Zonde God het vleesch der groote stieren gegeeten hebben, en zwelgt hy het bloed der Slachtoffers in, welke men hem aanbied?* De Tempel moest neer storten, om dat haar dienst vernietigt was, en men God in den geest en waarheid aanbad.

God vond een derde reeden van de verwoesting van zyn Tempel in het grouwelyke verderfdier geenen, die dezelve moesten heilig maaken. Het Hooepriesterdom een speelpop van de eigenzinnigheid en gierighed der opperste opzienders en landbeffiders van Judea geworden zynde, wierd aan de meeftbiedende gegeeven, en veranderde dikmaals van meester. De Evangelisten teekenen aan, dat een zodaanige dat jaar Hoogenpriester was, om dat die heilige bediening van hand tot hand oversprong, en dat een jaar zelden voor by ging, zonder dat men daar eenige omkeering en oproer zag. Het voorbeeld van Salomon, die Abjathar den Hoogenpriester afzette, om dat hy in de belangens van zyn broeder teegen hem getreden was, is by naer het eenigste. Maar dusdaanige afzettingen waaren zo menigvuldig zedert den groeten Herodes, onder wie Jesus Christus in de Waereld kwam, dat men achten-twintig Hoogenpriesters telt, tot aan de verwoesting van den Tempel, in 't zeventigste jaar voorgallen. Die deze bediening kochten, ontlastten zich door een andere kerkrovery, met van de Offerpriesters het onderhoud, 't welk voor hen geschikt was, af te scheuren, want sy zonden heen om de tiendens op te lichten tot in de schuuren toe, om dezelve zich toe te eigenen. Zy poogden deze waardigheid te bewaaren door lafhertige vleijeryen voor de Keizers en hun Opperopzienders; maar, niets kon de onbestendigheid ophouden, welke God aan deze bediening gehegt had. De Bischooplyke kracht was verbrooken, als die van brood, sy moest altyd wentelen zonder zich te kunnen ophouden, en op dat men eindelyk erkende, dat God geen enige opperste Bisshop, in een geslacht, dat den geen verworpen en gekruicigt had, die de zelve alleen waarachtig was, meer wilde gedoogen.

De Offerpriesters waaren niet altyd de meesters van den Tempel; God wilde, dat die geuen, die Jesus Christus zo schandelyk daaruit gedreeven hadden, op hun beurt, door zaamengezooren en diergelyke muterye, als die aan welke sy teegens Gods Zoon zich bedient hadden, verdreeven wierden. De struikrovers, moordenaars, en yveraars die afgezonderde machtige en ontzaglyke lichchaamen waaren, maakten zich meesters van dit aeloude Huis Gods, dat alreeds ophield van zulks te zyn. Twee benden van schelmen, die zich daar opgesloten

ten hadden, en onderling oorlogden, vervulden daar alles met bloed en moord. De Offerpriesters, uit den Tempel geweken, trokken aan 't hoofd der krygsknechten, en gebruikten de liest en 't geweld om daar weeder in te dringen, zonder daar door te kunnen koomen. Men speelde een blyspel; men stak een boer in 't Bischooplyk gewaad, die niet eens wist wat het Bisdom was, men bekleedde hem met de heilige vercielen, en men deed hem daar de bedieningen van oeffenen. Men trad met gedrang en gewaapender hand in 't Heiligen der Heiligen. De eeuwigduurende Offerhande wierd eindelyk ondertusschen afgebrooken, om dat zich daar niemand vinden liet, die dezelve konde offeren. Leerde God niet gevoelig door het gedrag en den mond van die godloozen en onvroomen, dat hy daar in der daad geen Offerpriester noch offerhande meer had, en dat de Tempel, die aldaar geschikt geweest was, moest verwoest worden.

Die Tempel ging te grond, en niets konde haar voor de vlammen en laaste verwoesting beschermen. Titus had in een Krygsraad besloten van bevel te geven, om te beletten, dat zy niet verbrand wierd. Hy wilde niet, dat men hem beschuldigde van den oorlog teegens onbeweeglyke gebouwen te voeren, maar wel tegen menschen, die bekwaam zyn om zich te verweeren. Hy reekende hem een Eer te zyn, dat zo uitmuntend overschot van zyn overwinning te bewaren. Het vuur in de gaanderyen gestookten zynde, welke den Tempel aan 't Kasteel en aan enige andere plaatzen hechten, liet hy uitbluschen, in weerwil van de grimmigheid, waartoe hen het verlies van een groote menigte van Romynen, die men aldaar verbrand had, moest verwekken. Hy had alreeds den dag en 't uur, van een algemeene bespringing vastgestelt, welke met het zwaard in de vuist, of met pylschut geschiedende, dit trots gebouw zou behouden hebben. Maar in weerwil van zo voorzichtige voorzorgen, liet zich een krygsknecht door een van zyn medegezel, onweetende teegens bevel van den Bevelhebber oprooijen, en wierp een ontstoken brandhout door een venster, 't welk met zo veel geweld de plaats daar 't zelve gevallen was, onstak, dat de kleinmoedige Jooden, gevoelende die raaerny, die hen aangemoedigt had, eens flags verdoofden, en tot dus verre vervoert, een verschriklyk geschreeuw maakten, in plaats van de flam uit te bluschen, en zich te verweeren tegens de benden, die met de uiterste verwarring voorttrokken om hen te bestrijden.

Daar was noch eenig middel voor 't onheil. Titus vergat niets, van 't geen 't zelve konde stremmen, hy deed een teeken met de hand, hy riep, hy beval aan een hoofdman van zyn wachten het vuur te laaten uitbluschen, maar, alles was voor zyn stem doof, en de Romynen zyn gierigheid en raaerny daar aan verzaadende, voerde, zonder daar aan te denken, de laatste beveelen Gods teegens zyn Tempel uit.

De Allerheiligste plaats bleef noch staan, terwyl het overige lichter laag brandde. Titus trad daar in, en zag met ontfstelenis, de wonderbaare Rykdom-

men, die daar in gesloten waaren. Zyn begeerte verdubbelde om deze schatten, en de plaats, welke dezelve beloot, voor de vlammen te beschermen. Maar, hy was daar naauwlyks uitgetreden, of een krygsknecht leide het vuur achter de poort, waar door deze Vorst getreeden was, en de flam haargeweld verdubbelende, konde niets haar wederhouden, en alles wierd verteert.

De woedende krygsknecht vergat zich zelve niet gedurende dezen brand, die alles verlond. De heilige plaats was met Lyken opgevult, die men elkanderen gestaapelt had, om een doortocht te maaken. Meenigvuldigen wierden opgeoffert en op het Altaar verbrand. Welk een Offerhande! het bloed vloeide van alle zyden af, de half verbrandde menschen poogden het overige van een rampzaalig leeven door den vlucht te bewaren, zommigen drongen dwars door de flam heen, de anderen, die geloofden een zeekere bergplaats onder een zwaarwichtige muur gevonden te hebben, zagen zich een oogenblik daar na door het vuur of den vyand aantgedaan.

God voegde een nieuen trap van rampen aan een zo verschriklyk ongeluk. Hy liet toe dat een bedrieger aan 't volk beloofde, dat hy den Tempel op dien dag behouden, en doorstraalende teekenen van zyn macht en deugd zoude geven. Men geloofde hem, en men ging met een groote menigte in den Tempel, om getuigen van die wonderdaaden te zyn, en om veel haastiger het uitwerkzel daarvan te gevoelen; doch men vond niet anders, als verflindende vlammen en een graf in 't vuur. Dit ongelukkig volk, dat den Messias niet had willen ontfangen, uit vreeze, dat de Romynen het geslacht mochten overwinnen en verwoesten, loopt naer een bedrieger, die 't zelve misleid, en in de handen der Romynen overleevert, daar 't zelve de dood vindt.

Eindelyk Titus, die den Tempel van haar verwoesting, welke God besloten had, niet had kunnen bevryen, deed het overige slechten, en fieldt dit Gebouw en de gantsche Stad in een staat, welke by naer niet toeliet, te geloven, dat daar een stad op die plaats geweest was. Hy deed daar zeli de ploeg doorgaan; het welk het teeken van de uiterste verwoesting was, dewyl het door de Wetten niet toegelaaten was, van zelf een hut in de plaatse op te rechten, daar men deze plechtigheid gedane had.

De eerste dezer Tempels had 420 jaaren gesaan, van het elfde jaar af van de Regeering Salomons, tot aan het elfde jaar van die van Sedecias. De Joden verkorten die tyd van tien jaaren, ten einde om de luitser van den tweeden Tempel te kunnen verheffen, welke inderdaad 420 jaaren stand hield. Dusdaanig heeft God zyn Tempel te Jerusalem gehad op den berg van Morija, gedurende achthonderd en veertig jaaren: en dezelve wierd tweemaal in die tusschenkomst der Jaaren verbrand, en men zag daar van tyd tot tyd aanmerkelyke veranderingen.

UITLEGGING van de LIX. AFBEELDING.

Beschryving van den Tempel Salomons en de Heerlykheid van haar Paleizen.

*'t Groot Waeerelds wonderwerk voor Isr'els aangezicht,
Door Koning Salomon ten dienst van God gesicht,
Word Isr'els God gewyd op 't Koninglyk beveeten,*

*Terwyl Jerusalem, vol vrengd en vrolykheid,
Zich op het prachtig Feest aan 's Konings taafel vleid,
Gestreekt door Maatgezang en zielsbekoorklyk speelen.*

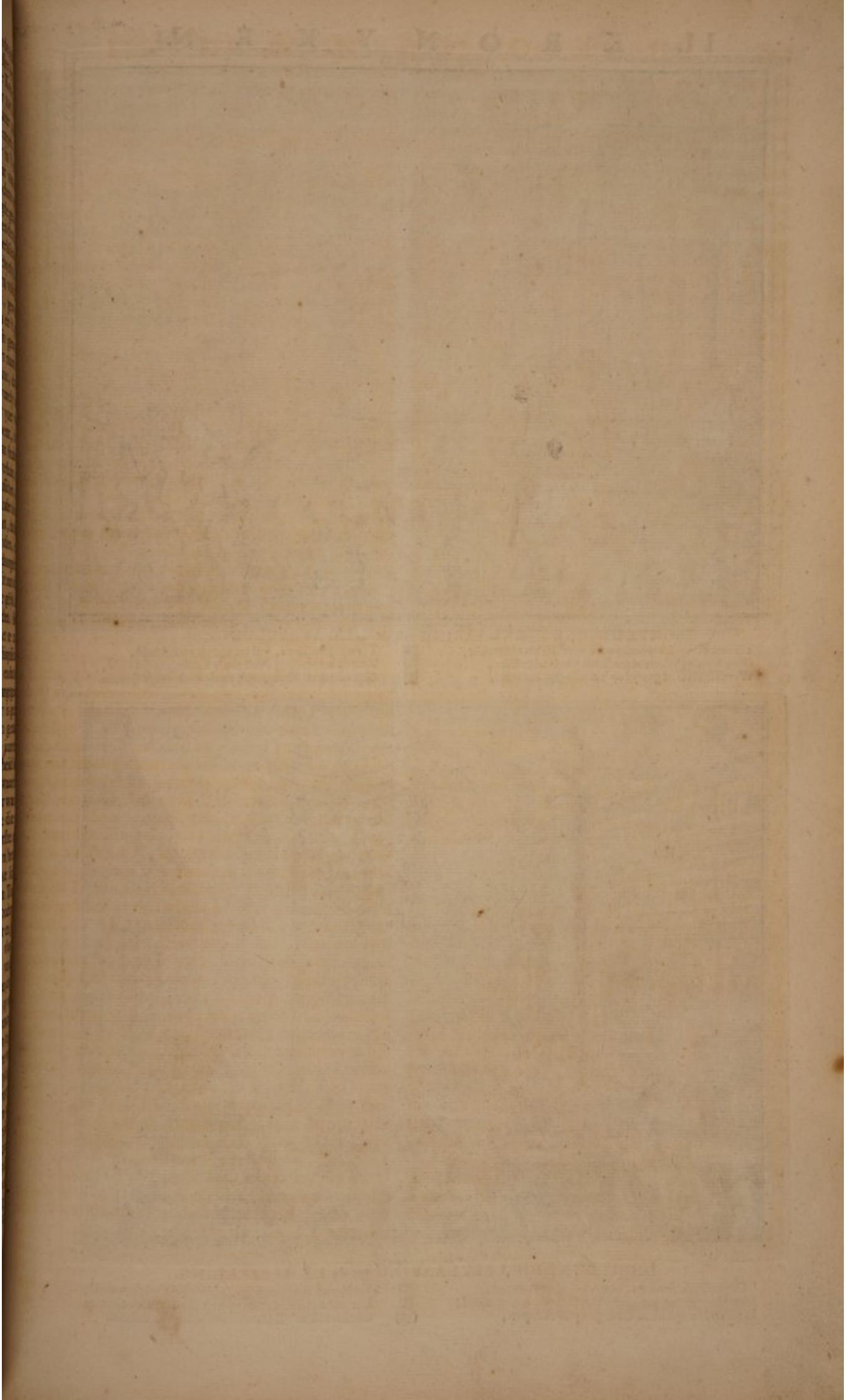
Osias was gesneuveld in den veldslag die hy leerde aan Pharao den Koning van Egypten, in de vallei van Megiddo, welke was geweest onder het gebied van Manasse. Zyn kinderen waren den overwinnaar Cynsbaar geworden; en God, eyndelyk onftoken weegens de zonde van een geslacht, dat zo menigmaal in dezelve misdaad verviel, besloot 't zelve uit te roejen, en haare Tempel verwoesten. Nebucodonozar belegerde Jerusalem onder de Regeering van Sedecias, en nam de Stad in. Hy roofde het dierbaarste uit het huis Gods, en leide 't zelve in d'asche, volgens de voorzegging van voor vele Eeuwen. Ende voor dit huis, dat het hoogste geworden is, zullen zich ontzetten, alle die voor by gaan, ende zeggen; waarom heeft de Heere dezen lande, ende dezen huize also gedaan? Zo zal men zeggen, dat zy den Heere baarer vaderen God verlaaten hebben, die ze uit Egyptenland gevvoert heeft, ende hebben, andere Goden aangebunden, en deze aangebeden, ende hen gedient, daarom heeft hy alle dit ongeluk over hen gebracht. Maar, alvoorens dit vervolg der uitgangen op te halen, waar door het Ryk van Juda verwoest wierd, is het dienstig een denkbeeld van den Tempel te geven. Onder alle de Geschiedenischryvers, heeft Josephus ons de nette beschryving nagelaaten, en, alhoewel men daar in eenige mislagen bespeurt, dewyl de Tempel van Herodes, niet volmaaktlyk die van Salomon gelyk was, kan men echter daar uit een groot licht trekken, waar van wy ohs zullen bedienen. Deze Tempel was geleegen op een gebergte, 't welke de Stad Jerusalem, van ter zyde omringde. En dewyl de kruin van dit gebergte te klein was, om de geheele uitgestrektheid van dit gebouw te bevatten, deed men 't zelve omvangen door een dikke muur, waar van de steenen, 60 voeten lang zynde, zeer konstig door yzere weerhaaken met gesmolten loot vastgegooten, aan een gehegt en geschaakelt waaren. En, dewyl de valleye op zommige plaatzen byzonder diep was, kan men ligtelyk oordeelen, dat de hoogte van deze muur wonderbaarlyk moet geweest zyn, zy verhief zich tot 600 voeten, waar door 't gezicht dier geenen, die van om hoog in die valleye nederzagen, zich ligtelyk verblinde. In 't oprechten van deze muur, wierden de tuischenheden, welke door het afhangen van 't gebergte ledig gebleeven waaren, met aarde gevult, 't geen niet anders, als met groote moeite en wonderbaarlyke onkosten kunde geschieden. Rondom dit gebouw strekte zich een groot Hof uit, alwaar 't volk, wandelende, een vereischt gemak hadde, om zich voor de ongevallen van de lucht te bewaaren, en te rusten. Van daar trad men in drie onderscheidenlyke overdekte voorhoven, in welke men zag vier reyen Marmiere Pilaaren, zo groot, dat drie menschen naauwlyks een derzelve konden omvadem. De kunst overtrof de floffe, want de Beeldhouwkunde had al haar weetenschap daar aan te koste geleid. Het eerste dezer voorhoven, voor de Joden en Heidenen algemeen, behoorde eigentlyk de

laatsten toe, die niet verder konden binnen treeden. Daar om zag men aan de scheidmuur geschriften in Griekse en Romeinsche karacters aan zommige Pilaaren aangeslaagen, by welke den Afgodendienars op straffe des doods verboden was in de Heilige Plaatzten te treeden. Daar was't, dat de Afgodendienars, gewent zynde alle de Goden, waar van zy hoorden spreeken, bystand af te sineeken, gelyk wanhopende zieken tot alle behulpmiddelen, die men hen aanweist, hun toevlucht neemende, de God Israëls aanbaden, en hem hun Offerhanden deeden. Maar, inzonderheid de Profelyten, die, hebbende hooren spreeken van de wonderdaaden, dewelke God voor 't geslacht gedaan hadde, of die in de geheimenissen van de Joodsche Godsdienst onderwezen zynde, met het oogmerk van zich te bekeren, aldaar hun aanbiddingen aanvingen, en de grondslag dier Godsdienst leiden. Daarom noemde men gemeenlyk die plaats het Voorhof der Heidenen. Maar, dat eerste Voorhof by Josephus aangeteekent, als een gedeelte van den Tempel van Herodes uitmaakende, was in die van Salomon niet, ten minsten de Schriftuur melt zulks nergens; en men had te dier tyd te grooter afkeer van de Heidenen, om hen een plaats tot aan den Tempel te vergunnen. De Joden zeggen, dat men geen Profeliten onder de Regeeringen van David en Salomon wilde aanneemen, om dat men geleegentheid tot achterdocht zoude gehad hebben, dat de voorspoed dezer Vorsten de beweegreden van heur bekering zoude geweest zyn, en dat zy het Joodendom niet aannaamen, als om de beloofde voordeelen van 't geslacht deelachtig te zyn.

Van daar trad men in het Voorhof der Joden, alwaar men aan de poort een kist vond, in welke men de Aalmoessen leide. Aldaar was't, dat Jesus Christus zat, toen hy zo voordeelig oordeelde weegens de mildadigheid van de Weduwe, die daar een penning inwierp. Dit Voorhof moet wonderbaarlyk groot zyn, om de geheele menigte van 't volk te bevatten, dat alle jaaren kwam aanbidden. Salomon had het eerst voor mannen en vrouwen gemeen gemaakt 2 Chron: 20. 5. Maar, 't zy, by 't gevolg van tyden, wanneer de aandacht begon te verkelen, deze verwarring van geslachten enige wanordere veroorzaakte, heeft men dezelve weining tyds voor de Regeering van Josaphat van een gescheiden. Daarom is 't, dat dit Voorhof in de geschiedenis van dezen Vorst als nieuw aangeteekent word. Het volk vergaderde in deze plaats. Den Koning had aldaar zyn Troon. Het was niemand als Koningen en Hoogepriesters geoorloft in den Tempel te zitten; zo dat, terwyl het volk overende stond, den Koning, op zyn Troon gezeten, aldaar met de overige menigte aanbad. Van dit Voorhof klom men in een ander, waar van den ingang niemand als de Priesters vry stond. De altyd openstaande poort verbeeldde den Heemel, die God nooit toesluit. Deze poort was zo hoog en breed, dat het volk 't geheele weezenvan de Heilige Plaats kunde zien, be-

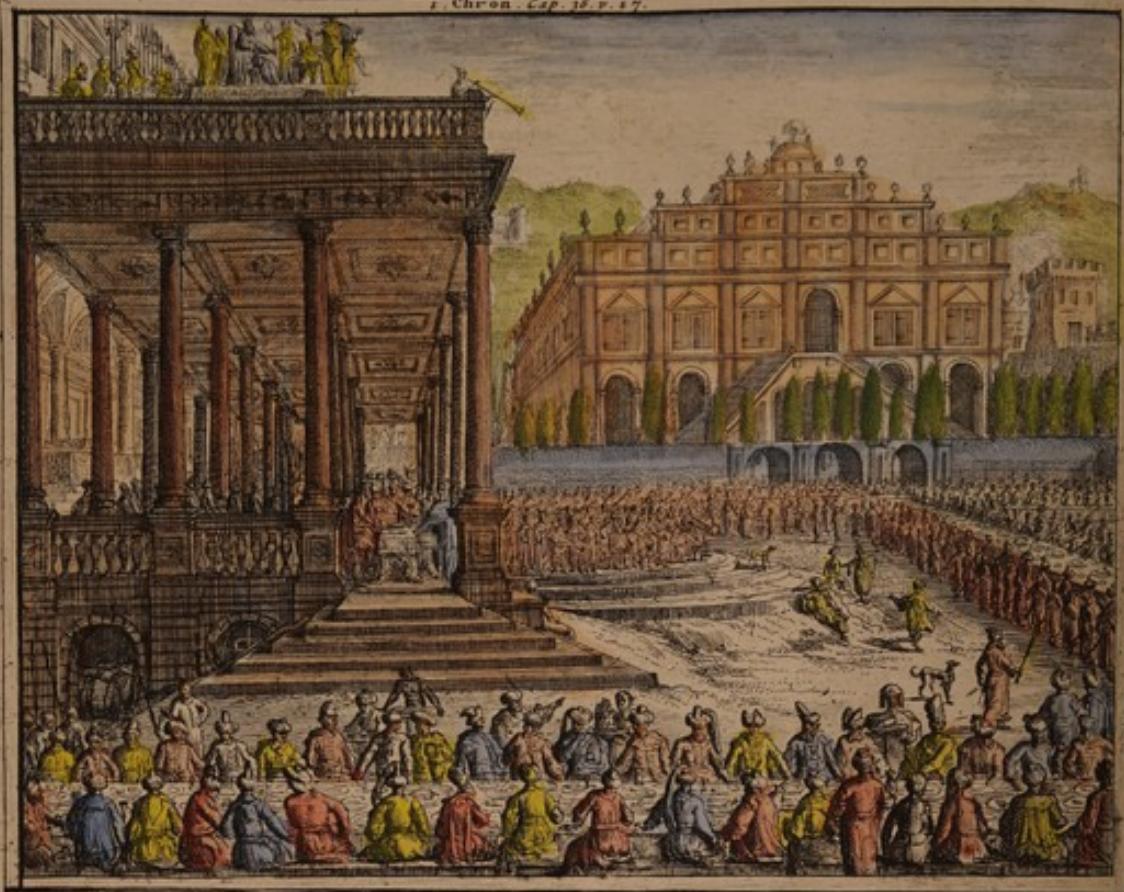
kwaam, den aanschouwers door den overvloed van goud, 't welk aan dien voorgevel flikkerde, te verblinden. Daar was het Altaar, op welk geoffert wierd. Dit Altaar was uitgeholt, boven met kooperc platen bedekt; in 't midden was een roooster, waar op het vuur, 't hout en het Offer gelegd wierden, en ligtlyk verteerd. Daar was een kooper waschvat, onderfchraagt door twaalf Runderen van de zelfde stoffe, en 't welk zo wonderbaarlyk groot was, dat men 't zelve een Zee genaamt heeft, ter oorzaak van den overvloed der waateren, die 't zelve bevatte, dienende om de Priesters te waschen. Men ging van daar in de heilige plaats. Aan de poort van de heilige plaats waaren twee gladde kooperc pilaaren met heur knopen door verscheide cieraaden verryk. De eene dezer pilaaren was genaamt *Jakin*, om haar vastigheid te beteekenen, of liever, om dat ze recht was, en d'andere was genaamt *Boas* ter oorzaake van haar sterkte. Naamen en eigenschappen, die men gevölglyk op Jefus Christus, toegepast heeft, die de deugd zelve is, en die niet bewoogen kan worden; ofte wel deze twee pilaaren beteekenden de wil ende sterkte, die Jefus Christus heeft gehad om de menschen te verlossen. Wyders zag men een gouden taafel, waar op de aan God geheiligde brooden lagen, den gouden kandelaar, en het Altaar, waar op men de reukwerken brandde. Den ingang van de heiligste plaats, welke daar aan volgde, was gesloten door een groot voorhangsel, en den Hoogenpriester alleen konde eenmaal 's jaars daar in treeden, houdende het Wierooksvat in de eene hand, en in d'andere het Offerbloed, van 't geen hy opgeoffert had, waar door hy de verzoening bereidde, en om de zegen Gods voor het volk werkte. Daar was de Ark gedekt door een goud Verzondekzel met de Cherubins, waar van wy alreeds gesproken hebben. Ter wederzyde van den Tempel waaren verscheide wooningen van drie verdiepingen, in verscheide kaamers verdeelt, waar van zommige dienden, om de nooddige Offervaten, het vuur, 't waater om 't offer af te waschen, d'oli, den wyn, de speceryen en 't wierook, 't welke men God wilde oopofferen, indezelue op te fluiten. In anderen wierd den fchat en 't huisraad bewaart; zynde yder geschikt aan de verblyfplaats der Priesters, en zelfs der Schryvers. Men had om die oorzaak een muur opgerekht, op dat de haartsteden en balken dezer vertrekken en kaamers niet zouden steunen op die van den Tempel, welke men als heilig aanzag. Het dak van dit groot gebouw was vol vergulde spitsen, welke dienden om 't zelve een nieuwe luister by te zetten, en om de voogelen te beletten van daar op te rusten en te springen. Men verwondert zich met reden by naer over de oneindige onkosten welke Salomon gedaan heeft om dit gebouw ter eere van zyn God op te rechten, en 't zelve de beruchtste gebouwen der Heidenen gelykvormig te maaken. David, die het oogmerk geweeten had, 't welk zyn Zoon uitoerde, had om die reeden een wonderbaarlyke zomme van goud en zilver vergaardert. Die geenen, die ze waardeeren, rekenen dezelve ten minsten te bedraagen drie honderd en acht-en-zeventig millocen, behalven 't geen Salomon konde verzaamelen door de giften van 't volk, en de lasten, waar mede hy zyn volk befaarde. Zeftig duizend werkluiden hebben met

dit werk een langen tyd bezig geweest, en de uitheemsche Koningen beschikten tot haar luister het dierbaarste, dat zy bezaten. Hiram, de Koning van Tyr, was een dier geenen, die daar toe hielpen. Hy was een vriend van Salomon, en zeer tot bouwen geneigt; hy wierp zeer veel Tempels in zyn Ryk om ver, welke hy veel heerlyker in 't weeder opbouwen, maakte; hy wydde daar van eenige nieuwen aan zyn Afgoden toe. En rechtte een goud Pilaar op in een dezer nieuwe geheiligde gebouwen. Dusdaanig hadden deze twee Koningen dezelve neiging, en konden beide bekwaame werkluiden daer toe beschikken. Het is zelfs zeer waarschynlyk, dat de Tyriers, tot de scheepsvaart, en om volkplantingen in verafgeleegene landen te zenden, gewent, de Jooden geholpen hebben in 't maaken en 't geleiden hunner vlooten in *Ophir*. Dit land is genoegzaams onbekent, daar was een Stad van dien naam in Arabien, alwaar 't goud zo overvloedig was, dat de bewoonders, die van 't zelve noch de waardy noch de zeldzaamheid kenden, 't zelve voor yzer wisselde. Job heeft op het goud van Ophir geroemt, al eer de Indien ontdekt waaren; men moet van Arabien een groot getal van Schriftuurplaatzen verstaan, welke van 't Ophirs goud spreken. Ondertusschen, dewyl de vloot van Salomon de reis niet minder als in drie jaaren voltrok, besluit de Heer Bochart, dat de Pheniciers in de scheepsvaart, tot in de Indien, en in 't Eiland van Ceilon of van Tapobrana doorgedrongen waaren, en dat zy de naam van Ophir aan de plaats gegeven hebben, om dat zy dezelve gelyk die van Arabien, van goud overvloedige vonden. Marlianus maakt deze reis gemaklyker, met te zeggen, dat de vloot te Tyr toegerust in de Ethiopische Zee stak, alwaar een zeer ryk Eiland was, en dat de verbintenis, welke Salomon met Pharao aangegaan had, tot dezen handel diende. Maar, daar is geen verschil meer over het naspooren van een gemaklyke reis. Dewyl de Schriftuur dezelve drie jaaren doet duuren, zy moet voor alle noodzaaklykheid langen moejelyk gevallen hebben; het is dan meer waarschynlyk, dat Salomon tot in de Indien zond. Daar was 't dat Tarsis lag; het is waar dat Spanjen mede die naam voerde, en dat de Pheniciers, ten opperste aan de koophandel en winst verknocht, Spanjen bezeeten hebben, en daar uit by naer oneindelyke schatten getrokken hebben. Daar was noch een Tarsis in Cilicien; maar, men vond daar geen goudmynen, en 't zelve was niet ver genoeg van Tyr en Jerusalem geleegen, om te gelooven, dat de vloot derwaards gezonden wierd. Dewyl de vloot van Esion-gaber vertrok, een Stad aan den oever van de rode Zee geleegen, moet men besluiten, dat zy naer de Indien voer. Want, het was by naer onmooglyk, dat zy dien weg naamen, om in Spanjen te gaan; ten minsten die van de Middelandse Zee was veel korter en veel gemaklyker. Wyders, dewyl de vloot naer Ophir, 't welk in Indien geleegen is, vertrok, is daar geen waarschynlykheid, dat men een andere in Spanjen zond. Salomon trok van deze plaatzen het goud en onbekende zeldzaame kostelykheden in Judea. Ten einde aan 't werkstuk niets mocht ontbreken, verwekte God vernuftige Bouwmeesters, die met een geestigheid en wonderlyk gevölg werkten, maar, het is door Nebucodonozar verwoest en omgekeert.

II. K R O N Y K E N.

t Chron. Cap. 16. v. 17.

Rosa de Vries van der en Geer.

2 Chronica Cap. 30. v. 22.

J. Lindenberg Engraver Cum Privilegio.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LIX. AFBEELDING.

't Groot Waerelds wonderwerk voor Is'els angezicht,
Door Koning Salomon ten dienst van God geslicht,
Werd Is'els God gewydt op 't Koniglyk beveelen,

Terwy! Jerusalēm, vol vreugd en vrolykheid,
Zich op het prachtig Feest aan 's Koning staet vleid,
Geftreelt door Maargezang en zielsbekooryk speelen.

Chronica Cap. 36. v. 27.

J. Lindenberg Engraver Cum Privilegio.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LX. AFBEELDING.

't Onzaig Heidendom, bloeddorrig en verwoed,
Staat haer vervloekte klaauw, bevlekt met brein en bloed,
In Is'els Heiligdom en Gods gewydd Altaaren,

Vermoord Godvruchtigheid, in 't Priesteryk gewaad,
En roeft den Tempelschat, en 't dierbaar Kerk-ciersad,
Geen leed kan 't Ziels verdriet van Is'el evenaaren.

II. K R O N Y K E N.

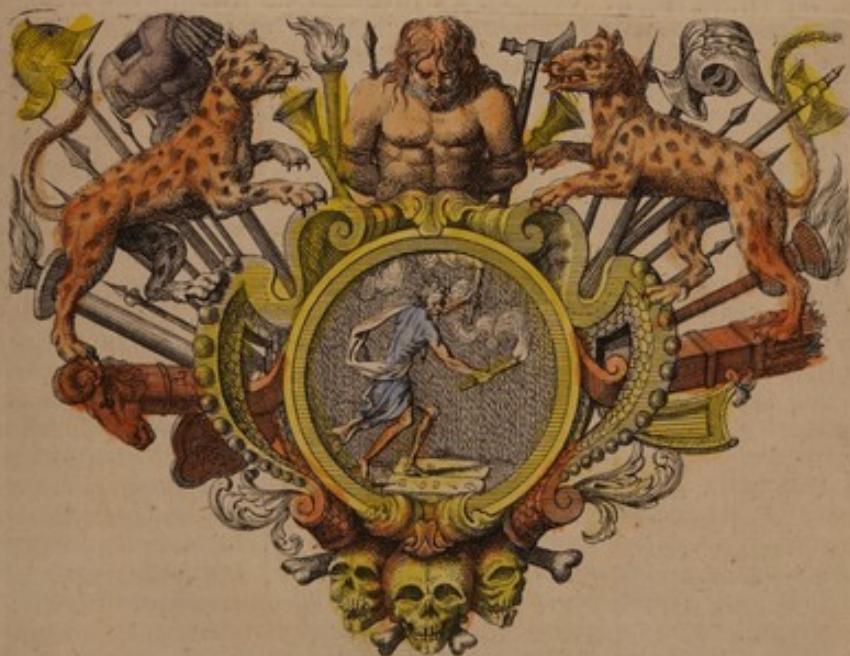
Rome de Rooy, uitvinder en teekn.

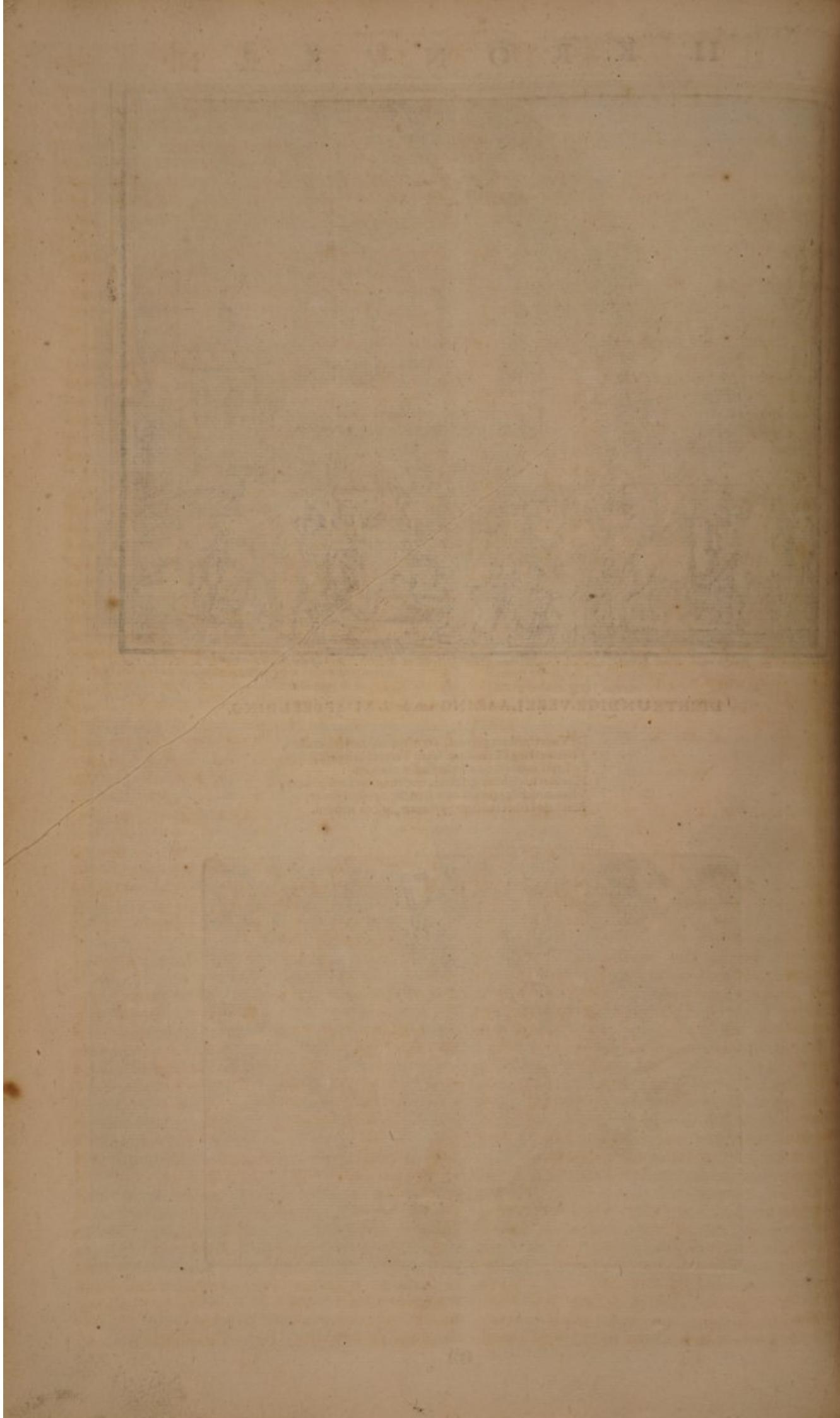
2 Chronica Cap. 36 v. 17.

I. Liedberg Eschel Cam Print.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de L XI AFBEELDING.

De Vuurvloed aangevoert, door't woedend Heidendom,
Treft met haar Blixemflaai! Gods Tempel in en om,
En Israël betreurt haar lot in flaaſche banden.
Hier baat noch Stads geſchrei, noch traanen, noch geweer,
't Roemruchtig praalgebouw flort flag op flag ter neer,
Met haar verheeven trans, pylaaren, balken wanden.

UITLEGGING van de LX. AFBEELDING.

Men berooft den Tempel, en de Priesters en 't volk werden omgebracht.

't Onzaalig Heidendom, bloeddorstig en verwoed,
Slaat haer vervloekte klaww, beklekt met brein en bloed,
Is Isr'els Heiligdom en Gods gewydd Altaaren,

Vermoord Godvruchtigheid, in 't Prieysterlyk gewaad,
En rooft den Tempelschat, en 't dierbaar Kerk-cieraad.
Geen leed kan't Ziels verdriet van Isr'el evenaaren.

XXXVI. H O O F D D E E L . Vers 17.

Nebucodonozar, zynde ten Troon verheeven, deed God hem de voornaamste uitgangen van zyn leeven door zyn Propheeten voorzeggen. Jer. 46. Zy spraaken klaar van de overwinning, waar door deze Vorst na vier jaaren tyds aan den oever van den Euphrat van Neco den Koning van Egypten zoude zegepraalen. Ezechiel verkondigde, dat hy, na het overmeesteren van de Stad Tyr, zyn overwinningen tot in Egypten zoude voortzetten, en 't zelve onder zyn Ryksgezag brengen. Ezech. 29: 7. Jeremias vergat zyn Vaderlanders niet, hy berichtte hen, eenige tyd daar na, de ongelukken, waar mede Jerusalem en 't gantsche geslacht door die zelue Vorst gedreigt wierd. Hy deedde het volk de voorzeggingen loezen, die Baruch had verzaamelt, toen dezelve uit zyn mond vloeiden. Maar, in plats van zich te bedienen van deze dreigementen, besprong men Baruch, die zich doodelyk daar over bedroefde, en bystand van zyn Meester noodig had, om zich tegens de vreeze te waapnen, dewyl hy Jehojakim in toorn had ontstoken. Jeremias 45. Deze Vorst, ongeloovig en volherdende in zyn hertnek-nigheid, zag wel haast Nebucodonozar met een talryk leeger voor de poorten van Jerusalem, gerukt. Deze Stad wierd ingenoomen, Jehojakim in boejens geslagen, en men was vaardig hem naer Babylon te voeren; wanneer hy, door zeeker Verbond met de overwinnaar opgerecht, herkocht een schaduw van vyheid. Want, hy bleef te Jerusalem slaaf, en Cynsbaar. Daarom begint men van die tyd te reekeinen de Zeventigjarige Babylonische gevangenis, die Jeremias voorzegt had. Men sleepte wyders eenige van Koninglyke bloede uit Judea mede, of die door hun Godvruchtigheid zo wel als geboorte in aanzien waaren, waar onder men reekent, Daniel, Sadrok, Meshak, en Abednego, zo vermaard in de Geschiedenis van de gevangenis. Men voerde ook weg een menigte vaten en Rykdommen uit den Tempel te Jerusalem, die Nebucodonozaraan Belus, die men in Babylon als een God aanbad, toewydde. De Jooden, geweldig getroffen door het veroveren van Jerusalem, besloten het volgende jaar te treuren en zich van spys te onthouden, om aldus door hun boedvaardigheid met God te verzoenen. Jehojakim stond tegens Nebucodonozar op, na dat hy drie achtereenvolgende jaaren, de getrouwigheid hem belooft, had gehouden. Deze Prins was te dier tyd in Babylon, alwaar de dood van zyn vader hem verplicht had weder te keeren, om het volkoomen bezit van de Monarchie aante vaarden; hy zond een leeger uit verscheide geslachten by een vergaadt, om den wederspanning, Jehojakim, onderte brengen. Het Ryk van Juda was door de Afgodendienars verwoest; daaren boven voerden men meer als drieduizend Jooden als krygsgevangenen naer Babylon. Jehojakim wierd ten tweedenmaal gevangen. Dewyl de Schriftuur verzekert, dat hy met zyn vaderen ontsleept, heeft zy alleenlyk willen beteeken, dat hy gelyk zy, gestorven is; want, men liet hem na zyn dood buiten

de poorten van Jerusalem werpen, en hy bleef onbegraaven. Jerem. 22: 19. Het had alreeds een jaargeduurd, dat het leger van Nebucodonozar Judea verwoestte; maar Jerusalem was niet beleegert geweest. Om welke reeden Jehojakim den tweede, of Jechonias de vryheid gehad heeft den Troon van zyn vader te beklimmen; maar, het jaar gecindigt, wierd de Stad berent, en Jechonias dezelve niet kunnen verdeedigen, gaf zich op bescheidenheid aan Nebucodonozar over, die hem met het geheele Koningslyke huis naer Babylon wegyerde, hy roofde ten tweedemaal den Rykdom uit den Tempel; en, om een tweede opstand voor te koomen, vergaderde hy de hoofdmannen, die hy aldaar had, benevens bekwaame mannen, om waapnen te voeren, ofte wel geoefende handwerkslieden, die hy ten getaale van tienduizend uit Jerusalem in Chaldea deede trekken. Dusdaanig verzwaarde dagelyks het juk der Joden, en God kastlydde hen vruchteloos, dewyl die kastlydingen hen niet eens ten goede opwekten. Dewyl Nebucodonozar te Jerusalem niet anders als een elendigen hoop gelaten had, liet hy echter niet na over hen een Koning te stellen, hy wierp zyn oogen op een der zoonen van Josias, oom van Jechonias, die hy als krygsgevangen mede wegyerde, en hy veranderde zyn naam, en noemde hem Sedecias. Zommigen hebben gelooid, dat het de gewoonte was, de namen te veranderen dier geenen, die van staat veranderden, en die ten Troon verheeven wierden, by brengende het voorbeeld van Joachim, die van den Koning van Egypten deze naam ontfangen had. In plaats van die van Eliakim; wyders mede ophaalende dat der Pausen, die op hun Krooning verscheide naamen dier geenen aanneemen, die dezelve Kroon van te vooren hebben gedraagen, de anderen begeerden niet dat men 't voorbeeld der Pausen aanhaalt, om dat zy Jefus Christus navolgen, die St. Pieters naam veranderde, toen hy Bischop wierd, 't welk in geen gevolg kan getrokken werden voor de Koningen, veel minder voor de overige menschen; maar, men zoekt ten uittersten zwaarigheid te vinden, daar ze niet is; want Nebucodonozar, met zyn gevangen een nieuw verbond opgerecht, en hem verplicht hebbende de aanmerking in den naam van den hoogsten God te bezweeren, noemde hem de Rechtvaardigheid Gods ofte Sedecias. Ten einde zyn naam hem yder oogenblik aan de getrouwigheid, die hy hem schuldig was, mochte doen gedenken, en op de straffe, met welke de Goddelyke rechtvaardigheid hem zou treffen, by aldien hy zyn woord en eed kwam te breeken. Ziet daar, de natuurlyke reeden van deze verandering, die geen voorbeelden van nooden heeft om bekraftigt te werden. Die der Paulen is niet oud, en dit voorbeeld is uit Jezus Christus niet getrokken, noch zelfs van hun waardigheid, die hen boven de gemeene menschen verheft, maar, uit de noodzaaklykheid die zomtyds een ege en flegte of wel belachgelyke naam van verscheide menschen invoert. Sedecias onderhield eenige jaaren met Nebucodonozar een genoegzaam naauwe vereniging, hy zond hem menigmaal bezendingen, en

door dit middel hadden de Joden, die te Jerusalem waaren, een zeer hevig verschil met die in de gevangenis zaten. Jeremias had ze vermaant zich voor den Afgodendienst te wachten, hy beloofde hen, dat de gevengenis na 't verloop van zeventig jaaren zoude eindigen, en de Kerk op zeekere tyd door den Messias verlost werden. De gevangen beantwoordden zeer flauw't geschrift van Jeremias, dewyl het bericht hen yder maal als een bestraffing voorkwam. Zy waaren misleid door een valschen Profeet, genaamt, Ananias, die om het volk te vertrousten, hen krachtiger van een zeer naby zynde verlossing verzeekert, en die in twee jaaren moest geschieden, in plaats dat Jeremias zyn verlossing verschoof tot zeventig jaaren, hy leidde, volgens de manier der Propheten, die door gevoelige zinnebeelden spraaken, een juk van hout op zyn schouderen, en brak 't zelve, om aan te toonen, dat de flaaverny in 't kort een einde zoude neemen, en de vryheid wedergegeven worden. Jeremias in tegen-deel van den uitgang verzeekert zynde, om dat hy in den naam Gods sprak, nam een yzer juk, welk de langduurzaamheid en vastigheid van de heerschappye van Nebucodonozar beteekende, en voorispelde den valschen Profeet zyn dood, die na weinig maanden daar op volgde. Een tweede bezending van Sedecias vertrok naer Babylon, en Jeremias gaf dezelve een boek mede, 't welk een duidelyke voorzegging van de verwoesting van 't Ryk der Chaldeen bevatte. Maar, hy gaf ordere, dat men 't in den Euphraat zoude werpen, als het Jechonias en de andere Joden, die in de gevengenis waaren, zoude voorgeleezen zyn. Alle deze voorzeggingen, die op de omkeeringen der Ryken van de ongelooivigen zagen, gelyk dat van Juda klaarlyk ervaarde, 't geen God hen gezeght had. Den mensch niet zeekerlyk het toekoomende kunnende voorzien, boven al in een plaats, die ver van hem afgescheiden is. Ter cener zyde Jeremias, blyvende te Jerusalem, voor-

zeide den Koningen van Babylon, dat hun Ryk zouw omgekeert werden, en Ezechiel, die een der gevangen was, gevoert over de vloed van Guebar, zag ter andere zyde de verwoesting van Jerusalem: hy maalde aanslonds, door Gods gebod deze Stad in een kaart met werktuigen omringd, die men geschikt had om dezelve te belegeren. Waar op hy de muur van zyn huis doorboorde, en zyn goederen door deze opening droeg, ten einde, om aan te wyzen, dat het tyd was, om uit Jerusalem te vlugten. Eindelyk, hy wist zeekerlyk wanneer Nebucodonozar dezelve zoude innemen, en zeide 't zelve aan zyn medegevangenen. Het viel in 't nogenende jaar onder de regeering van Sedecias voor, dat deze Vorst de belegering in 't midden van den winter aanving. Jeremias verwittigde den Koning, dat de Stad ingenomen, en hy naer Babylon zoude gevoert werden. De Koning door deze tyding in toorn onfttooken, deed den brenger vast zetten; de Egyptenaars ondertusschen een talryk leeger by een verzaamelt hebbende, om Jerusalem by te springen, verplichtten Nebucodonozar voort te trekken om hen flag te leveren. Deze tusschenkomst van rust ga den Joden geleegendheid, die geloofde van hun vyanden verlost te zyn, om een groote misdaad te begaan met de dienaars die hun vryheid door het Jubel-feest hadden verkreegen, wederom in boejenste flaan. 't Welk Jeremias niet kunde verdraagen, zonder hen geweldigt te berispen. De Egyptenaars, die de Schriftuur by deze gelegenheid vergelyk by een gebrooken riet, den nederlaag gehad hebbende, hervatte Nebucodonozar de belegering van Jerusalem; en den honger, die hevig woedde, brachte eindelyk deze belegerde Stad inden uitersten nood. Sedecias dacht zich van achteren te reden, en verflik zich terwyl 't nacht was; maar, hy wierd door de Chaldeen, die hem vervolgden, achterhaalt, en weder by Nebucodonozar gebracht, die als overwinnaer in de Stad trad, en dezelve uitplunderde.

UITLEGGING van de LXI. AFBEELDING.

Den Tempel in d'asche gelegt.

*De vuurvloed aangevoert, door 't woedend Heidendom,
Treft met haar Blixemstraal Gods Tempel in en om,
En Israël betreurt haar lot in staafscche handen.*

XXV. H O O F D D E E L. Vers 8.

Als nu den Tempel door Salomon gebouwt, en ingeweiit was, had God den Koning voor dit huis, hem opgedraagen, een eeuwige duurzaamheid beloofst; de woorden Gods waaren krachtig, en de beloofte vastgestelt; ik heb, zeide God tegens deze Vorst, dit huis verkooren en geheiligd, op dat myn Naam daar altyd zoude zyn, myn oogen en myn hart zullen altyd over deze plaats weezen. Maar Gods beloften, hoewel in volkoome en vastgelde paalen begreepen, onderstelde altyd de heiligkeit. Dit is een beding sonder welk alle voorrechten vernietigd zyn; 't zy God 't zelve in zyn handelingen uitdrukt, of stilzwijgend voorby gaat, het zelve is altyd evenmaatig weezendlyk, en God werkt en voert zyn beloften niet uit, als naer de evengelykheid, waar mede men dezelve vervult. De Joden hadden eenige reeden zich te vleyen met de beloften van eeuwigduurendheid, den Tempel sonder eenig uitgedrukt beding gedaan, de heiligkeit verscheen zelfs verknocht aan den Tempel, haar Altaaren en muu-

*Hier baat noch Stads geschrei, noch traanen, noch geulen
't Roemruchtig praalgebouw stort flag op flag ter neer,
Met haar verheeven trans, pylaaren, balken wanden.*

ren. God had een byzonder belang omze te bewaren, om dat de Kerk aan hem verbonden was. Deze Kerk was alleen in de waereld, en alles zoude met haar vergaan. Ondertusschen, als het volk, de Koningen, de Priesters en den Hogenpriester verergerden, liet hy toe dat zyn Tempel, die men als Zeetel van den Godsdienst en haare oeffening aanzag, door vuurvlammen verteerd wierd. Nebucodonozar had reeds de Rykdommen tweemaal daer uitgeligt, maar hy had het noodwendige tot den Offerdienst gespaart; het koopere waschvat, en de twee Altaaren waaren noch in weezen. Maar in de laaste belegering voerde men alles, zelfs kooper en yzer, mede weg. Na dat men uit dezen Tempel alles wat van eenig gebruik was medegenomen had, sonder uitzondering der messen, schaaren en hellebieren, allergeringste huisraad, stak men 't vuur in dit groot en trots gebouw, 't welk den zelven dag in d'asche gelegt wierd. Deze dag was den 27ste van Augustus die Nebucodonozar moogelyk om die reeden had verkooren, om dat het een Saturday was, hebbend twee dagen na zyn intreede binnen Jerusalem late-

voor by gaan, eer hy dit uitvoerde, 't zy om meer gelegendheid tot rooven te geeuen, ofte veel eer om het Joodendom te dempen, doende hun Tempel in een dag, welke geschikt was om God aan te bidden en te offeren, door het vuur verteeren; zy begreepen niet dat hy de beveelen Gods werkstellig maakte, die de schending van den Sabbath strafte. De Paleisen hadden 't zelve lot van den Tempel. Men wierp de muuren van de Stad om ver, het woeden der bezoldelingen, onzag geslacht noch jaaren. Den Konink, die gevangen naer Ribla weg geleid was, had met droefheid zyn kinderen voor zyn oogen de keel zien affsayden. En, men had hem, als of hy na een zo droevig voorwerp niets meer beschouwen mocht, beide zyn oogen uitgestoken, en in Babylonien weggevoert. Dusdaang wierden de Godspraaken der twee Profeeten vervult, die hem voorzegt hadden, dat hy den Koning van Babylon zoude zien; maar die Stad niet aanschouwen, want men bracht hem door bevel van Nebucodonozar, alvoorens van 't gezicht berooft, daar binnen. Aldus eindigde het gebied van Jerusalem: het volk van Juda wierd in een vreemd land overgevoert, verplicht onder 't juk der Afgodendienraars 468 jaaren te buigen, na dat David een aanvang van zyn Regeering gemaakt had, 424 jaaren, na dat men de grondlaagen van den Tempel gelegt had, 588 jaaren zedert de scheuring en scheiding der tien Stammen, en 134 jaaren na dat deze tien Stammen, waar van de Opperste, Samaria, in Assyriën overgevoert was geweest. Welke moest weezen de smert dier geenen, die in 't midden van dit ondankbaar en wederspanning volk noch eenige liefde voor God bewaard hadden. Zy verlooren alles met het verlies van Gods Tempel, Altaaren, Ark, en zyn tegenwoordigheid, de ontsteltenis en schaamte moesten die geenen ten uitersten smertlyk vallen, die den ondergang van den Godsdienst en den staat door de ophooping haarer gruwelaaden veroorzaakt hadden, en die altyd ongeloovig aan de droevige voorzeggingen van Jeremias, dezelve als onnutte gezichten en woorden hadden verworpen. God vreesde dat de nabuurige Afgodendienraars over de deerlyken staat der Ifraelieten zich groothertig zouden verheugen, ende over de geheele verwoesting van een geslacht, dat hen zo menigmaal had overwonnen juichen. Zy dan om zyn volk te vertroosten, 't zy om die geslachten onder te brengen, hy deedde den Stad Tyr door Ezechiel aanzeggen, dat haar ondergang naer by was, en dat hy tegenshaar zoude doen opstaan een menigte van geslachten, met de zelve ongestuimigheid, als zich de baaren van de zee verheffen, om dat zy in het bespringen van Jerusalem gezeght had, *gy die de poort der volkeren was, zyt verbryzelt geworden.* En, ik zal my vervullen met den overvloed, van 't gene gy in't verwoesten, hebt bezeten. Ithobal den Koning van deze Stad, beeldde zich zelve in, een God van de zee te zyn, ter oorzaak zyner scheepen, hy trok zyn trotsheid uit zyn wysheid en voorzigtigheid, maar dezelve Ezechiel deed hem de ydelheid van zyn vermoogen begrijpen, en de menigte der vreemdelingen, die hem den oorlog aanzeiden, en hem door bevel van Nebucodonozar te doen sneuvelen; men verftond ook uit die zelve mond, dat God het vuur in Egypten zoude ontsteeken, en dat het swaart 't zelve zoude verdelgen. Alle 't welke onder dezelve Regeering vervult is. Onderwylen, trok het volk Ifraëls, hun overwinnaar onderworpen, na dat zy het land hun-

ner voorzaten ontruamt hadden, onder het beleid der bevelhebbers van Nebucodonozar op teegens Chaldea. Die Vorst had zo veel flaven kunnen maaken, om dat ze krygsgevangenen waaren, en dat het recht van overwinning geen andere bepaalingen heeft, als die de beleefdheid 't zelve inboezemt. Ondertusschen wierden zy met meer zachtmoedigheid gehandelt, als zy verwachtende waaren; men ontnam hen alleen de geheele vryheid van in hun Vaderland te keeren, uit vreeze, dat zy wederom nieuwe beweegingen mochten maaken; men gaf hen Landschappen, die zy tot hun voordeel konnen doen gelden, zommigen, door de valsche Profeeten misleid, die hen een spoedige en heerlyke wederkeering beloofden, vergaaten hun geluk en vaststelling, geraaden, dat het zo veel moeite voor den tyd van slegts eenige jaaren niet waardig was. En anderen, meer wysheid bezittende, verwachten den tyd, die God tot hun verlossing bestemt had, en verzaamelden ondertusschen door hun arbeid en vernuft, 't geen tot hun behoudenis, en die van hunne nakoomelingen konde dienen. Verzeekert, dat God wil, dat de menschen die zyn bepaalingen niet begrypen, handelen, als of zy daar niet eens waaren, en om die redenen het natuurlyke licht en 't geen de reden hen aanwyft, opvolgen. De overgebleevenen in Judea waaren ongelukkiger, de vluchtelingen, en die zich voor de Chaldeers hadden kunnen ontsteeken, herzaamelden weder rondom Gedia, aan wie men het bestiet van 't land had toevertrouwet; maer Ismaël, hoewel een Jood van Kionglyke bloede, liet zich door den Koning der Ammonieten overreden, om dezen Bevelhebber te dodden, hy ging hem te Misrah vinden, daar hy zeer vriendelyk ontfangen wierd, maar, zyn geslacht door het goed vertrouwen dat men op hem had, misleidende, en 't zelve verraadende, doodde hy het opperhoofd, en liet een gedeelte van 't volk's anderendaags ombrengen, en geleidde het andere gedeelte naer den Koning der Ammonieten, terwyl Jothanan, die hem vervolgde, hem op de vlucht dreef, en alles 't geen hy medege sleept had, hernam. De Joden, weegens dit tweede ongeval mistroostig, vreesden dat de Chaldeers hen weegens 't geen zy gedaan hadden, noch eenmaal mochten koomen te straffen; zy overleiden in Egypten te vluchten, zy pleegden Raad met Jeremias, die zich daar teegens stelde, die hen den zeegen Gods beloofde, by aldien zy in hun vaderland bleeven, en hen met een schrikkelijke ondergang dreigende, zo zy den tocht naer Egypten naamen, ondertusschen lieften zy niet na derwaards te verrijken, en Jeremias volgde hen aldaar. Nebucodonozar beleegerde te dier tyd de Stad Tyr, volgens de voorzegging van Jeremias. En dewyl hy in de nabuurige plaats van Judea was, overzag hy den geenen, die daar gebleven waaren, en voerde noch 745 mannen daar uit, waar door het Landschap door gebrek van werklieden en inwoonders, onbebouwt bleef. Tyr gaf zich met gedrag over, Ithobalus wierd afgezet, en men stelde een navolger in zyn plaats, die, niet langer als tien jaaren geregeert heeft, des wierd de Stad gevollyk door Rechters bestiert, Nebucodonozar trok in Egypten, dewyl het volk tegens . . . hun Koning was wederspanning geworden. Hy maakte zich Meester van dat Land, en een aanmerklyk getal Joden onder deze Afgodendienraars vindende, doodde hy zommigen, en verplantte de overigen in Chaldea.

UITLEGGING van de LXII AFBEELDING.

Cyrus Regeert.

't Gemarteld Israël, door Babels dwingland, Word door Gods hand verlost uit droeve slaaverny, Daar Cyrus is ten Troon van Persien gesteegen;

I. HOOFDDEEL. Vers 1.

(1) **T**EN tyde als Nebucodonozar Judea onder de Regeering van Jechonias verwoelte, ben in 't zelfde jaar dat deze ongelukkige Vorst naer Babylon geleid was, deede God den geen oplataan, die zyn volk haer vryheid moest wedergeeven, en de Monarchie der Chaldeërs omkeeren. Deze overwinnaar was Cyrus. Men zegt, dat de waarridders zyn grootvader geraaden hebben, hem in zyn geboorte te laaten vermooren, om dat hy hem van den Troon zoude werpen. Abydenus, heeft een voorzegging van Nebucodonozar, stervende, bewaart, welke behelsde, dat een Muilezel van Persien, zyn onderdaanen onder 't juk zoude brengen, en dezelve tot slaaven maaken. Men had Cresus ook voorgesteld, dat hy zyn Kroon zou verliezen, als een Muilezel Koning der Meden wierd. Deze Muilezel was Cyrus, gesprooten uit twee geslachten, geteelt door een Perziaansche Vader, Cambizes genaamt, by Mandane, Dochter van Astiages Koning der Meden. Maar, daar Ichuit zo veel bedrog en valschheid onder de Godsspraaken, die de Heidenen ons nagelaaten hebben, dat het moeijelyk valt, daar eenig geloof aan te gaan. Deze zyn gemeenlyk voorzeggingen onderstelt en gedaan na de uitkomsten, die men zonder onderzoek ontfangen heeft, dewyl men dezelve in zeeker aeloud schryver gevonden heeft. Maar Esaias heeft al zo wel de overwinningen en 't Zeegepralaen van Cyrus, die hy by zyn naam noemde, voorzien. Hy heeft aldus gezegd. *Zo spreekt de Heere tot zyne gezalfde, te weeten tegen Cyrus, ik heb hem by de rechterhand gevat, ik zal de Heidenen voor hem onderwerpen, ik zal voor hem treeden, en de hoekige weeghen effen maaken, ik wil de koopere denuren in stukken slaan, en de Grendelen verbreken.* Esaias 45: 1. 2. Daarom zegt men dat deze Vorst door verwondering opgetoogen was, wanneer Daniel hem zyn naam liet zien, en de belooften Gods, besloten in een boek van een man, die lang te vooren overleden was. Hy was alleen niet die een, die dus gesproken had. Jeremias voorzeide de verwoesting van Babylon, in een tyd, dat het Ryk op het hoogste toppunt van macht en Eer geklommen was. Cyrus had gantsch geen recht op het Ryk. Maar, de Koningen van Babylon en Lydiën, zich onderling hebbende verbonden, om de Perzen en Meden te beoorloogen, verhoopende lichtlyk een groot Land te overwinnen; Cyrus stelde zich aan 't hoofd van dartig duizend Perzen, en hebbende van Cyaxares zyn oom en zyn schoonvader, die Daniel noemt Darius Medus, het bevel over 't gantsche Leeger verkreegen, maakte hy zich meester van Armenien, en het juk willende affichudden, verloeg deze twee te zaam verbonde Koningen. De Koning van Babylon wierd in dezen veldslag gedood. Zyn navolger, neef van Nebucodonozar, stierf kort, na dat hy op den Troon geklommen was, om dat de Hoofden van 't geslacht zyn onordentlykheden niet konden verdraagen. Belthasar, die andere geschiedenischijsvers Nabonides en Labynetus noemt, Re-

Zyn Koninglyk bevel schenkt aan het Joodendom, Haar vryheid, en den roof des Tempels, wederom, Des't naer Jerusalēm verreist langs Veld en weegen.

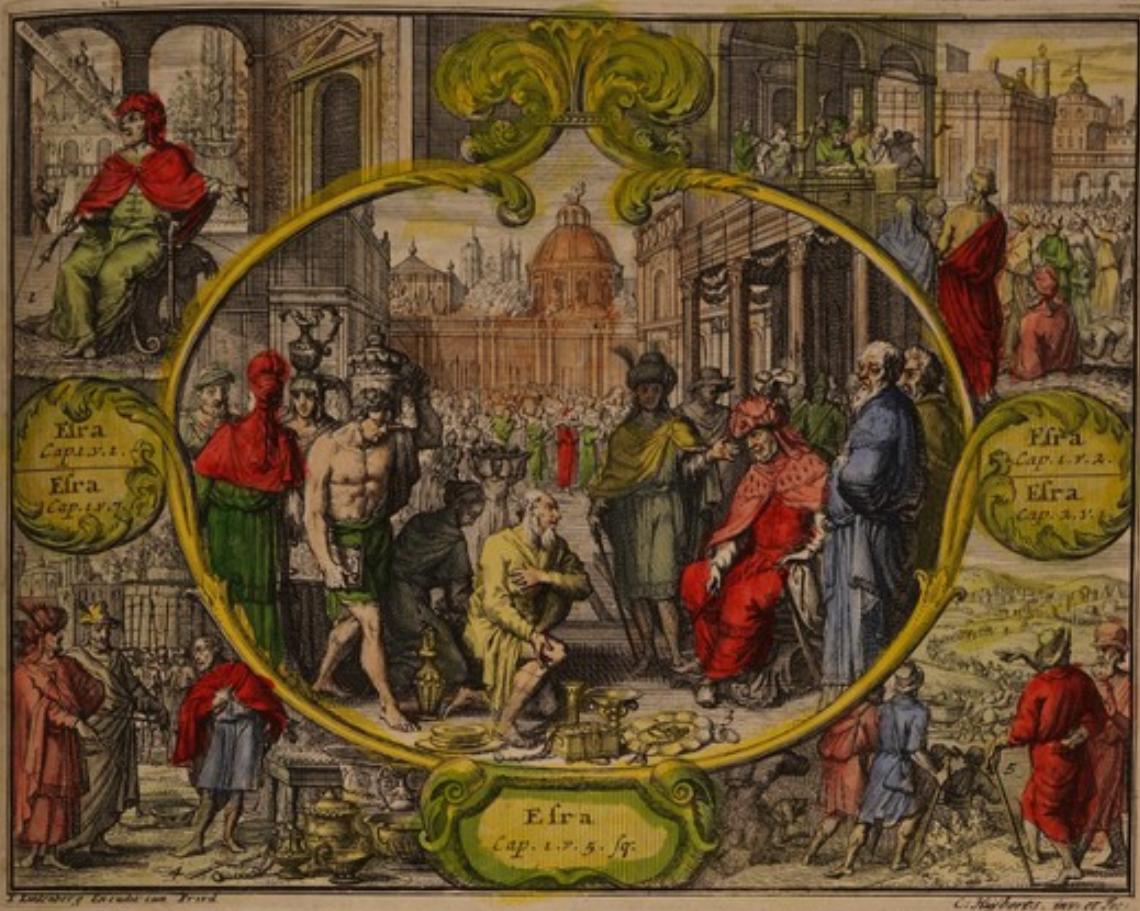
geerde zeventien jaaren, terwyl Cyrus zyn dappereit door veele overwinningen deed uitblinden. Indelyk nam hy Babylon in, en Belthasar, die negens op dacht als zich te verlustigen, en de vaten van den Tempel in een hoovaardig gastmaal te onthiegen, wierd door twee van zyn Amptelingen gedood. Dufdaanig eindigde het Ryk der Assyriërs, nadat het zy te Ninive, 't zy in Babylon meer dan dertyd van vyf hondert jaaren gestaan had. Darius, die heilige Schryvers Cyaxares noemen, stierf kort daarna, en ontruimde, door zyn dood, aan Cyrus, die zyn neef was, alle zyn groote overwinningen, benevens het Ryk van Babylon. Dit is 't geen Eldra het eerste jaar der Regeering van Cyrus noemt, die met de zeventigste en laatste der gevangenissen was, gerekent zedert de eerste overwinning van Nebucodonozar onder de Regeering van Jehoakim.

Hy geeft een bevel ten voordeel van de Joden. Vers 1.

(2.) Daniel, die den Propheet Jeremias gelezen, en nauwkeurig nagerekent had de jaaren der ellen-den en den tyd van de slaaverny, door hem aange-teekent, begreep lichtlyk dat de tyd van verlossing naderde, om welke redenen hy geen spys nuttigde, en het uitmuntend gebed tot God stortte; 't wel hy ons in zyn geschriften heeft nagelaaten. Een Engel berichtte hem, dat hy zich zelve niet misleidde. De slaaverny eindigde door een openbaare verklaring, die Cyrus gaf, in het eerste jaar, als wanneer daer beruchtte Monarchie der Perzen en Meden een aavang nam. Zyn bevel gaf de Joden de vryheid wederom van naer Jerusalēm weder te keeren, van weder bezit van hun Landen en haar Stad te neemen, en hun Tempel te herbouwen.

De hoofden van die in de gevangenissen zitten bidden ziel aan. Vers 5.

(3.) 't Bevel was zo haast niet afgekondigt, of de Joden bevlytigde zich t'eenemaal om hun wederkeering te bezorgen. Zommigen verwachtten met ongeduld naer 't beteekende oogenblik, om zich op de vergaderplaats te laten vinden, en verhaalten zich door hun verlangen; anderen zich inbeekdende dat het een droom was, konden niet gelooven 't gezegd zagen. Zommigen gevoelden een vreugdemet droefheid vermengt; het denkbeeld van weder te keeren verwekte vrolykheid in hen, en het geveilen van hun ellende droevige bekommeringen; van alles ontbloot zynde, wisten zy niet, hoe zy zich zouden kunnen herstellen in een verwoeste plaats, daar zy niets konden toevoeren; yder een verkocht 't geen hy in banlingschap verkreegen had, ten einde om de herstelling van hun huisgezin en Tempel krachtiger voort te zetten. Welke onderscheidenlyke beweegingen zag men in de gemoeiden der gevange menigte! De hoofden der gevangenenen stelden zich voor Cyrus, om zyn beveelen te ontfangen. Daar was den Hoogenpriester Josua, Zoon van Josedec, die in de rechte linie van Eleazar, de Zoon van Aaron, afdaalde. Daar was mede Scobal-

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LXII. AFBEELDING.

't Gemarteld Israël, door Babels dwinglandy,
Word door Gods hand verlost uit droeve slaverny,
Daar Cyrus is ten Troon van Perſien gelegen;

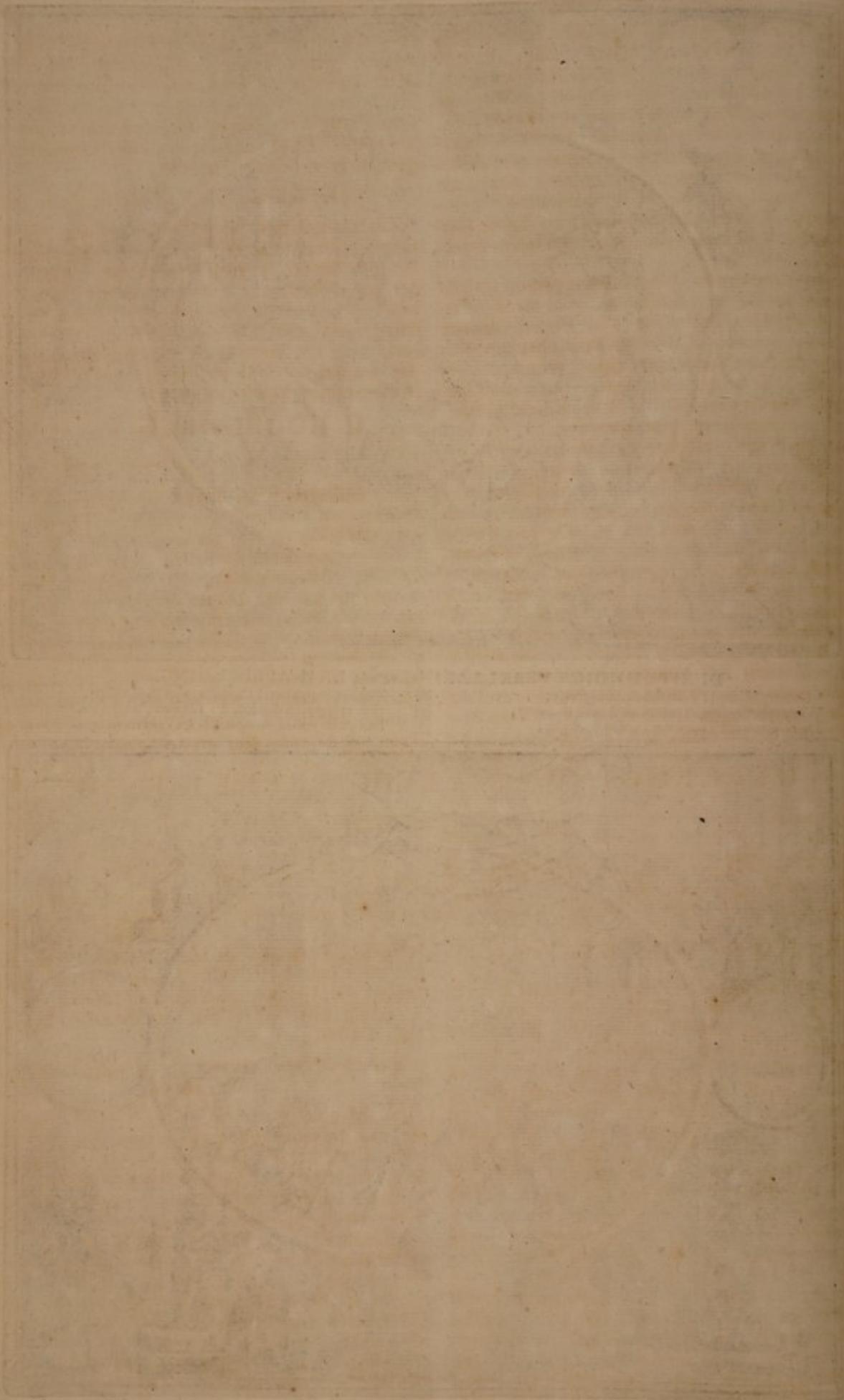
Zyn Koninglyk bevel iſchaukt aan het Joodendom,
Hsar vryheid, en den roof des Tempels, wederom,
Des 't naer Jeruzalem verreikt langs Veld en weegen.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LXIII. AFBEELDING.

Men viert hier 't Louver-feest, en offert op 't Altaar,
Herbouwt den Tempel Gods, in d'aangang van het jaar,
Als Israël wierd verlost uit Babels boe' en banden:

Terwyl Samaria vergeer'd haer laagen leid,
't Groot Koninglyk bevel voor 't recht der volk'ren pleit,
En 't vrouwlyk vreemd geflach verjaagt werd uit den landen.

zar, die Cyrus verkoor om 't geslacht te geleiden. Het was Zorobabel die een anderen naam, of veel eer in de Chaldeensche taal, aan het Hof van Cyrus voerde; het onderscheid van talen een zo wonderbaarlyke verandering in de naamen maakende, dat het onmooglyk is hen te kunnen herkennen. Deze verandering der naamen veroorzaakt niet alleen zwaarigheid in de heilige geschiedenis, maar, zy verwekt twyffeling over de vervullingen der voorzeggingen. Onderwyl is daar niets, als 't geen zeer gemeen is, te vinden. De naamen veranderen naer de talen.

Astibaras, was by de Meden dezelve perzoon, als de Cyaxares der Grieken. Apandes, was mede Astia ges, de Vader van Mandarius by de Perzen. Ochus en Darius, zyn een en dezelve Prins, Sardanapalus word by Eusebius Tonos Concoleros genoemt. Ziet men zelfs in de heilige Geschiedenis niet, dat Ofias somtyds Azarias genoemt is, en dat Eliachim en Jehojachim een en dezelve perzoon zyn.

Men kent niet zonder moeite de Italiaansche en Fransche Schryvers, om dat zy zich volgens de Latynsche wyze hebben willen noemen. De duisternis word ondoorgrondelyker, als men zyn naam uit de Grieksche taal wil trekken. De verandering der naamen maakt de menschen in de hedendaagsche taal, gelyk in de oude, onkenbaar. Men moet zich dan niet verwonderen, dat Zorobabel onder de Jooden, Scebatzar onder de Chaldeërs is, dat Asfuerus verscheiden naamen heeft, by verscheide geslachten naer zy gesprooken hebben, of dat Belthasar door zommigen Nalonides, en door anderen Labyntus genaamt is geworden, de geenen, die daar uit hun twyffelingen trekken tegens de vervulling der Goddelyke Oraculen, zyn zeer onkundig in het

onderscheid der talen, of veel eer gelaaten zy zich dezelve niet te kennen, ten einde om een verblindende zwaarigheid tegens den Schriftuur te maken. Het is om hen voor te koomen, dat wy hier deze aanmerking doen, dewyl de verscheide naamen van Zorobabel een gevoelig bewys zyn, en waar aan wy gantsch geen belangen hebben.

Meng geeft hen de vaaten van den Tempel wederom. v. 7.

(4.) De goedheid van Cyrus bleef daar niet by; hy beval, dat men den Jooden de Rykdommen, die men uit den Tempel geroof had, zouden wedergeeven, benevens de vaaten, die men tot haer gebruik geheiligd had; men haalde dezelve uit den schatkaamer, en den Tempel van Belus, daar Nebucodonozar dezelve geplaatst had, om daar mede zyn Afgod huldiging te doen, en men gaf ze weder by Reekening aan Zorobabel over.

II. HOOFDDEEL. Vers 1.

De Jooden bereidden zich tot den optocht.

(5.) Eindelyk vergaaderden de Jooden zich om derwaarts te trekken, daar wierden vyftig duizend gevonden, die uit Chaldea toogen, om zich in hun Vaderland weeder te herstellen; waar uit zy zeventig jaaren te vooren weggevoert waaren. Deze wederkeering was de eenigste genaade niet, die God zyn volk bewees; niet vergenoegd zynde met een tydelyke verlossing, wees hy den tyd aan als zyn Zoon moest verschynen, ten einde om 't geslacht van de flaaverny des Duivels, oneindig wreeder, als die der Chaldeërs, weder vry te koopen. Hy openbaarde Daniel, dat deze uitkomst zich zoude vervullen ten einde van zeventig weeken der jaaren.

UITLEGGING van de LXIII. AFBEELDING.

Het Feest der Tabernakelen.

*Men viert hier't Loover-feest, en offert op 't Altaar, Terwyl Samaria vergeefs haar laagen leid,
Herborwt den Tempel Gods, ind' aanvang van het jaar, 't Groot Koninglyk bevel voor 't recht der volk'ren pleit,
Als Isr'el wierd verlost uit Babels boei' en banden: En't vrouwlyk vreemd geslacht verjaagt werd uit den landen.*

III. HOOFDDEEL. Vers 1.

(1.) **H**et eerste, daar Zorobabel zorg voor droeg, was het Altaar Gods weder op te rechten. Twee oorzaaken verplichtten hem om dit werk te verhaasten, te weeten, de jeloersheid der nabuuren, die zich tegen dit oogmerk konden stellen, en de erkentenis, welke men God schuldig was, die zyn volk de vryheid, Vaderland en Godsdienst had wedergegeven. Het Altaar was naauwlyks gebouwt, als wanneer men het Feest der Tabernakelen vierde. De Heilige Schryver konde den brandende yver en algemeene aandacht van 't volk van Israël niet beeter aanwyzen, als, met te zeggen, dat het zich te Jerusalem verzaamelde, als of 't maar een mensch alleen geweest was. Niemand ontbrak in de vergaadering. De verafgelegendheid der Steden, de armoede der inwoonderen, en de liefde tot een noodzaaklyke rust aan de volkeren, van nieuws aan by hen weder gefelt, belette hen niet de reize derwaarts aan te neemen. Men kwam met zucht, en een waste brandende yver binnen Jerusalem. De beginzelen der Godsdienstpleeging zyn gemeenlyk voortreffelyk; het hart, door nieuwe voorwerpen getroffen, gevoelt eenige bewegingen, en vertoont krachten, die 't zelve int' vervolg niet wel onder-

schraagt. De weldaden Gods worden vergeeten, hun eerste indruk verflauwt, maar, het inwendig verderf werkt altoos krachtig: men zal daar van in 't gevolg niet als te veel voorbeelden kunnen aandhouwen.

*Verwondering en traanenvloed over den Tempel.
Vers 12.*

(2.) Men herbouwde mede den Tempel, die zeer veel met die van Salomon, zo in schoonheid en heerlykheid, als wel grootheid verscheelde. Cyrus had de goedheid gehad, hen het bestek te maaken; en zo men 't zelve gevolgt had, zoude dezelve driemaal wyder, als die van Salomon geweest zyn. Vers 1.. Boek der Koningen. 6: 2. Esdra 6. Het is niet denklyk, dat 'er eenige misflag in het Cyfer getal zoude ingefloopen zyn, want de wetten en geboden van de Koningen der Perzen onwederröeplyk zynde, wierden dezelve nauwkeurig in de Registers beschreven. Maar, het bestek van dezen Vorst, te wyd in den omtrek zynde, konde door de Jooden niet gevult worden, dewyl zy van alles, 't geen tot de oprechting van zo een groot gebouw vereischt wierd, ontbloot waaren. Het onderscheid der twee Tempels was d'oorzaak, dat de oude mannen, die zich den eerste te binnenden brachten, en dezetteenden zien-

den, in traanen smolten. De vrolykheid der geenen, die nimmermeer Tempelen, Altaaren noch Offerhanden gezien hadden, en die voor de eerste maal de prachtige staatsie der Mozaïsche plechtigheden zagen, wierden gestoort door het geschreeuw en de jammer klachten der anderen, die den Tempel Salomons betreurden. In der daad, deze Vorst voerde een volkoome regeering over zyn Landen, hy leide schattingen op naer zyn luf en believen, en gebiedde over de rykdommen zynner volkeren, in plaats dat de Jooden uit hun slaverny verloft, niets konden betaallen, als uit hun noodzaaklykheden, en niemand over hen gezags genoeg had, zulks af te vorderen. Salomon had een wonderbaarlyk getal inwoonders in zyn Ryk, waar van zestig duizend aan den Tempel werkten, en gevuld door een gelyk getal afgeloft wierden. Maar de geheele meenigte van 't volk, 't welk uit Babylon wedergekomen was, bedroeg niet meer als vyftig duizend menschen, die alle tot dit werk niet konden aangevoerd werden. David had voor zyn zoon by naer onafmeetelyke schatkaamers tot het Huis Gods verzaamelt, en 't goud was tentyd zynszoons, zo menigvuldig als de straatsteen te Jerusalen, hy zond zyn vlooten naer de verafgelegenste gewesten, om het zeldzaamste en dierbaarste 't geen daar te vinden was, mede te voeren, in plaats dat het zilver ten tyde van Zorobabel zeer zeldzaam was. Wel is waar, dat Cyrus in de onkosten mede deelde; maar, de afgelegendheid van 't Hof, en de gierigheid der Beampen, die 't geld, uitdeelden, en die zich van 't zelve een gedeelte toeigenden, waaren d'oorzaak, dat men daar van elders te kort kwam. Men durfde den Vorst menigmaal niet lastig vallen, of zyn schatkisten en mildaadigheid niet uitputten. Het Cederhout, dat men, in scheepen gelaaden, tot aan Joppe bracht, en van daar met waagens naer Jerusalen voerde, was zedert Salomon veel zeldzaamer op den berg Libanon geworden, daar de Reizigers hedendaags weinig overig vinden. Men zag in den tweeden Tempel niet, 't welk zo wonderenswaardig in den eersten had uitgeblonken, in welkers opbouw men *niet een flag van den baamer gehoort had*. De steenen waaren daar ter plaats gehouwen, om dat men dezelve nergens anders konde bewerken. En den uitvoerder der gemeenmaakingen, heeft een groote misflag begaan, dewyl hy in 't bevel van Cyrus heeft gesftelt, dat men drie laagen ongehouwen steenen in dit gebouw gelegt had, daar de bepaling in 't oorsproncklyk geschrift recht het tegendeel beteekent. Eindelyk, men stelde de bekwaamste werkliden aan, en mooglyk heeft Cyrus, die een gedeelte van de onkosten droeg, eenigen daar toe beschikt; ondertusschen leeft men niet, dat zy met den Geest Gods vervult waaren, gelyk Betfalel en Aholiab, ten tyde Salomons geweest waaren.

IV. HOOFDDEEL. Vers 1.

Arglistigheid der Samaritaanen.

(3.) De Kerk had altoos rondom haar vyanden, aan wie noch kunst noch wakkerheid ontbrak. De vreemdelingen, die zich in Samaria nedergestelt hadden, nayvrig zynde, den Tempelherbouwt te zien, besloten dit onderneemen te dwarsboomen. De duivel herschept zich menigmaal in een Engel des lichts, en hy is een dier kunstenaars, wie 't best geflukt, om dat zyn raadslagen 't minste achterdocht baaren. De Samaritaanen vynsden dezelve yver en zucht voor 't huis Gods als de Jooden te hebben. Zy boden hun dienst aan, denkende, dat de werk-

liden dezelve uit noodzaaklykheid met vermaak zouden aanneemen, en dat ze duizend middelen zouden uitvinden, om 't werk op te houden. Den list en aanflag wierd ontdekt; Zorobabel wilde zich met geen volkeren vermaatschappen, die geen ander oogwit hadden, als hen te bedriegen.

Bevel van Cyrus hernieuwt.

(4.) Dit eerste oogmerk verydt zynde, wonnen zy op haar zyde eenige bedienden van Cyrus, die hun goedwilligheid voor de Joeden streunden. Deze Vorst, den ouderdom van zeventig jaren bereikt hebbende, stierf, hy wierd in een veldflag tegen Tomiris omgebracht, terwyl Xenophon, na dat hy zeven jaaren als Monarch over 't Oosten 't gezag gevoert had, hem op zyn bed deed sterven. Hy liet een gedeelte van zyn Ryk zyn zoon na, die de Heilige Schryvers Assuerus, en de waereldlyke Cambyses noemden. Dewyl hy zeden en genegentheden had, welke van zyn vader zeer verschillende waaren, vonden de vyanden der Jooden by hem groote toegang. Smerdis de wyze, die met het Ryk den naam van Artaxerxes aanvaarde, onder de Perzianen zeer gemeen, scheen mildaadig en goedertiert te zyn. Maar 't zy hy aan de nabuuriige volkeren van Judea wilde behaagen, 't zy hy verzeekert was, dat de Jooden een geest van wederspannigheid en oproer in den boezem voedden, en dat zy van Jerusalen een vesting en van den Tempel een Kasteel wilden maaken, brak hy 't werk af. Deze wyze heeft weinig maanden geregeert, en Darius door het brieschen van zyn paard op den Troon geklommen, hervatte men den Tempelbouw, om dat men niet geloofde de beveelen van een Tyran, die gestorven was, te moeten nakomen. De Propheten moedigden het volk en de werklieden aan; men beschuldigden weegens misdaad, om dat zy zonder macht en toestemming daar mede voortgingen; zy brachten tot hun voordeel het bevel van Cyrus by, dat onweideroeplyk was. Darius, die zyn dochter getrouw had, en die zyn gedachtenis groote eerbied toedroeg, wilde zich weegens dezen daad verklaaren. Dit bevel was verleid, of veel eer vergeeten; maar, men vond het eindelyk in de gerichtschryfplaats van Ecbatane. 't Welk in de Jooden een groote vreugde verwekte, en hun vyanden met schaamite bedekte, gedwongen zynde het gebod van hun Vorst te gehoorzaamen, hielpen zy tot den Tempel-bouw, welke zy hadden willen verwoesten.

X. HOOFDDEEL. Vers 1.

Wederzending der vreemde vrouwen.

(5.) Maar, het volk zondigde. Want, in weerwil van de verbintenis hunner Godsdienst, liet het niet zich met afgodische vrouwen te vermengen, welke men by de nabuuriige geslachten ging zoeken. Eldra, die lightlyk de gevolgen dezer wonderlyke huwelijken voorzag, alwaar de ongeloovige vrouwen gemaklyk van het geloof hunner mannen zegepralen, gebood een algemeene scheiding; het volk gehoorzaamde, om dat het door Gods kastydingen gedrongen was, die hen met hongersnood dreigde. De Priesters hadden 't volk een kwaad voorbeeld gegeeven; hun bediening bevrydde hen echter niet van het oordeel, noch den Wet. Zy gehoorzaamden zo wel als de anderen, en, hoewel men zeer veel kinderen uit deze onwettige huwelijken verwekt had, liet men niet na dezelve te verlaaten. Eenige God geleerden besluiten hier uit, dat de kettery huw-

Beschryving met getallen van

JERUSALEM EN ZYN TEMPEL.

Aan SALEM-Stad: (zoo hoog door Salomo verheven:)

Laat Babels-Vorst door Zwaard en Vlam de Dood-stek geven;

Dog werd op Cyrus woord en Stad en Volk herstelt,

Maar nu blyft Stad en Staat door Titus neergeveldt.

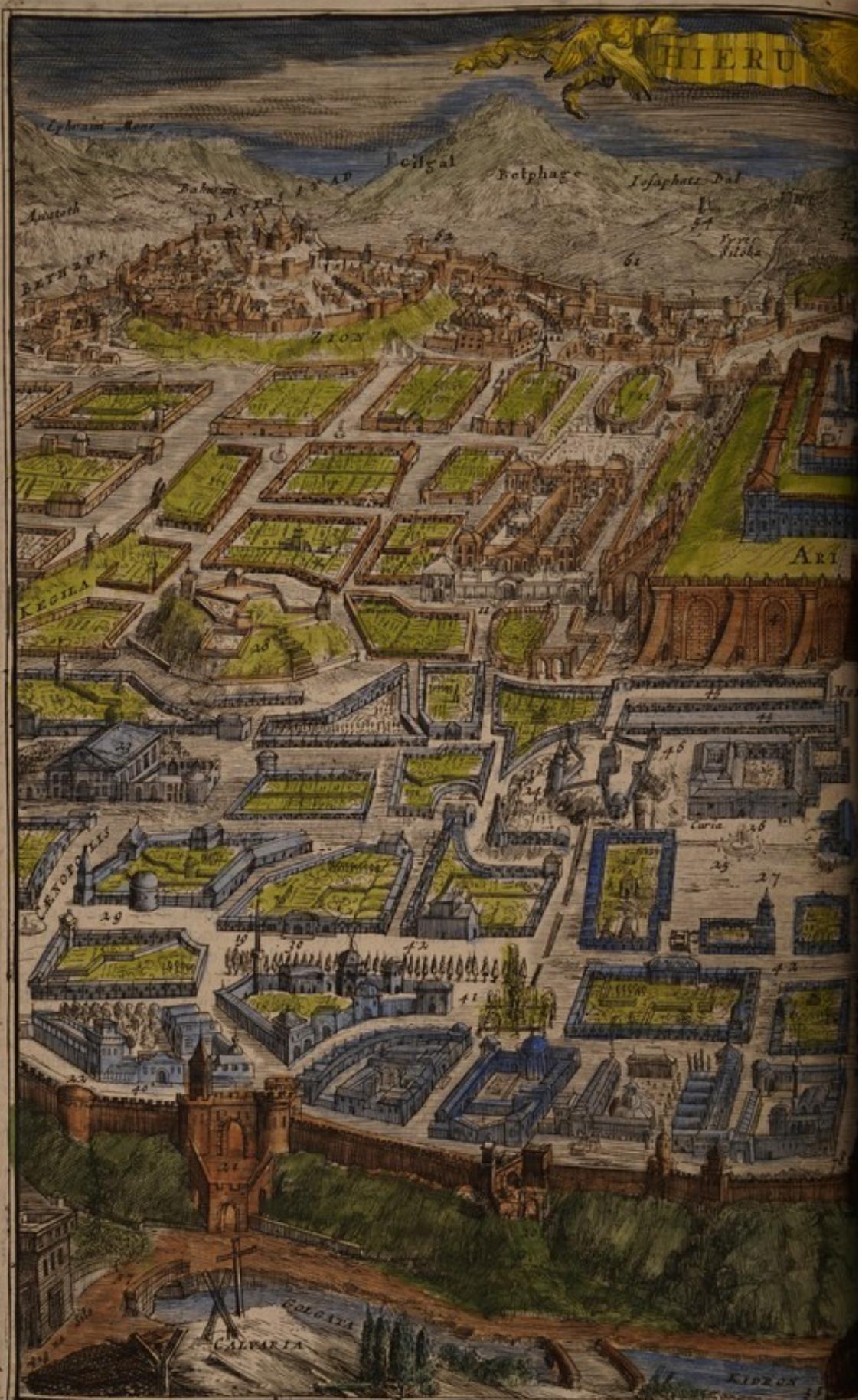

ERUSALEM, somtyds de Heylige Stad ja de Stad Godts genoemt, en by veele Propheeten gebruukt om te dienen, tot een voorbeeld van de eeuwige zeegenstand, van God in en met zyne uytverkorene verheerlykt, van het Kyke Christi op deze weereld, de zeetel van het heyl, en den throon der heyligmaking, der rusten woonplaats der Heyligen; is een van de eerste plaatzen in Palæstina bekent, een Koninglyk Hooft en Hof-Stad. By Abrahams tyd, de Ryk-stoel des Konings Melchizedek, den Vrede-Vorst, haar naam was aaloud, met Jebus berucht, wierd daar na Salem van andere genoemt, eyndelyk Jerusalēm of vreest Salem. Met twee deelen geschyden, met een ringelmuur, schynt zy beyde die namen gehad te hebben, haar macht en aanzien was zo geacht ten tyden der overwinningen van Jozua, den Heyrvoerder en Opper-richter des Volks Godts, dat, wanneer d' twaalf Stammen over de Jordaan getrokken waren, haar Koning Adonizedek, de andere Koningen rondom hem trok in een verbond, om, met gemeyne en zamen gevoegde krachten de Izraëlitēn, alsoen gemeen dreygend gevaar tegen te gaan, die van Jozua verwonnen zynde, wierdook haar Koning gevangen, endoor Jozuas bevel opgehangen; doch hoe zeer haar dit verlies drukten, zo schynt het, dat nochtans de Izraëlitēn niet machtig waren, om de Jebuziten uyt hare Vesting te dryven, 't zy dat het de Godheit beliefde die overwinning ten deele voor David te sparen, of dat die plaats gelykeenige andere, bleef een tucht-roede, mogelyk een erger-plaats van Afgodery, en Heydense zeeden voor de Stammen. Na vele dwarsche gevallen, wierd het eene deel van David, den Koning over Godts Volk, gedwongen, vermeestert, en die Burgt Davids Stad geheeten, in welke zyn lust wierd te woonen, gelyk ook daar na de tweede Stad onder David plooyde, te vooren van Juda eens ingenomen. Zion en Moria twee Bergen waren in haren ommekring besloten, op de eene als Davids Burg, hield die Koning zyn Hof-slot, op de andere wierd het heerlyk Huys gebouwt, daar men de Arke des Verbonds sette, wanneerse veroort wierd, om den Godsdienst by dien Koning als Gods Profeet en Opper-priester te plegen. Salomon bouwde in den ommetrek van Jebus, dien Goddelyken Tempel, een der prachtigste wonderwerken des Weerelds, maakte veel grooter en netter ommekrits, en verrykte dit met zyn Hof-plaatsen Hoven, Waterleydingen, Beeken, Fonteynen, en alles wat tot cieraad kon dienen, zo wierd dit de woonstad' en herberg, (zo't zogeoorloft iste spreken) des Levendigen Godts. Wyl deze plaats was, de Zetel der Koningen, wierdeze met veele muuren, strykweeren, toornen en graften sterk gemaakt, blyvende nochtans de Tempel de grootste sterke.

Alle Schatten van 't bekende deel des weerelds wierden daar by een gebracht, Tyrus en Zidon, brachten haartoe alles wat uyt Europa, van Grieken, Latynen, Schythen, of Gallen over de Eylanden van de Middelandse Zee kon komen, Babel, Ninive, en andere brachten daar, de voordeelen van de Euphrates en Tigris, en't geen langs de Perse Golf uyt Indien aanquam, Egypten, en Saba, langs de Roode Zee, de Nyl, en teland, wat gantsch Africa opbracht, 't gelukkig Arabien, leverde alle haare Koop-

manschappen, Syrie den Libanon, andere wat anders door de verbintenis van Salomon, en zyn wyd beruchte naam. Deze zo bloeyende Ryks Hoff-Stad, deze woonplaats Godts, komt in de handen van Rehabeam, die ze met alle lasten bez waarde, straks vervalt haar glans; tien Stammen scheyden van de twee, en haar opgeworpen Hooft Jeroboam tot Koning gesalft, niet lydende, dat Jerusalem onder Benjamin geleegen, de Hof-Stad van Juda, zou eens jaars meester zyn van zyn onderzaten, en dat de inkomsten daer na toe zoude vloeyen, bouwt Samaria, dewelke als rnedē vryeresle van Jerusalēms grootheyt, gestadig met haar oorlogde, vroeg de Afgoden zels oprechten, en van andere aannam, door die burger-kryg wierd die stad in krygs, en haare Borgers in zielsgevaar gebracht, in de Stad verliep de Godsvrucht, de Tempel wierd van eygen-baat, en't Hof van wellust bedorven; de grooten ommekring was zyn zelven tot laft, de Coningen wierden belaagt, zommige gemoort, de Heydenen overstroomden het plateland, alles werd in de uiterste benauwtheyt gebracht, doch telkens liet zich Godts goedheit zien, vrome Koningen herstellende, 't geen de booze verdorven hadden, vele Koningen stonden gelyk tegenhaar op, zelf van Izraël ingespannen en aangelokt, Godts Propheten waken op, zy prediken tegen de gruwelen die'er in zwang gingen, 't lukt haar zelden, doch echter somtyds het volk tot boete te brengen, dan erinnert zich de Godlyke goedheit, zyne eeuwige beloften, dan zietze grimmig de baldadigen handel, tegen de instellingen van zyn Heylige Wetten, Joas breekt een deel van haar muuren, een ander bouwt weer andere, die verzeekert Zions Burg met water-graften, en nieuwetoorns, Uzzia, vind uyt alderley Storm-gereedschap om de Vestingen te beschermen; Daar werd men van Rabsake, daar van Zennacherib aangevallen, de bitterste hongers-noot, de pest, en het oproer vermoorde de ingezeten, het uiterste voor oogen staande, staat noch al, Godts genade open, een hemelle overwinning laat zig van haare benaude vesten zien, honderd duyzenden op een nacht verslagen; Noch stuyt haar verftokte boosheit niet, menschend den Tempel, 't hoog Altaar werd weg gerukt, een Heydens maaksel werd in de plaats gezet, de Kopere Zee, versmolten, alles bedorven, en de heiligste ampten te koop, de verwijftheit meester, het onrecht op de stoel, de Afgodery op den thron, alle hoeken grimmelen van vreemde Beelden, alle de Hoogtens, Bossen en Fonteynen werden offer-plaatten, voor de Drek-goden, de kinderen werden in Molochs kopere armen verbrand, de maagden aan Camus geoffert, de Levyten werden Chernarims, heylig en onheylig raekt in verwarring.

Zo wierd haar maat vol, en de Godheit had berou (om zo te spreken) van zyne beloften, zeegeningen en barnhertigheden, de dreygementen der Zienders en Propheeten door Goddelyk ingeven, tegen het Ryk, de Stad en het Volk uytgesproken, wierden vervult, Nebuchodonosor de Koning van Babel, de schrik der volkeren, de geesel der Ryken, de overstromer der Machten, komt met een ontelbare Heyrkracht, van Babels onderdaden, met Perzen, Meden, Parthen, Assyriërs, Araben en andere gewone vyanden van Juda, tegen Juda op, Jerusalem werd streng beleegerr, bestormt, benaaut, en tot wanhoop gebracht, de pest, verslant de verweerders, de hunger vewakt de helden, zy beschermen met dolle moet, haare vesten, maar geen ontset voor handen zynde, ontfly-

sluypendes verwinners handen uyt de gebeukte poorten en muuren, by nacht vlucht de Koning, met de zynen, maar werd straks achterhaalt, den Hoogenpriester de kop geklooft, en Zedekias de oogen uytgelooken, 't volk neergezabelt, de vrouwen en kinderen verkocht tot slaven en slavinnen, de schoone, edelen, jongelingen van aanzien, en de beruchtfte Capiteynen, moesten dienen om in Zeegepraal naar Babel gevoert te werden. Ondertussen floopt Nebuzaradan de Stad, verbrand den Tempel, schend het Alderheyligte, stroopt alle de heyligte Vaten der Godsdienst, voert weg, Goud, Koper, Metaal, en alles wat het geringste waardig was, verwoest tot de grond toe, den Burgt, de Stad haare Paleyzen, Hoven, en ploft in de aasche die Staden Tempel Godts, dien oog-appel van zoo veel aldergelukkigste landen; Daar lag nu de hoop der Stammen in de aasche; Maar God der Vromen toe-verlaat, werd weder gedachtig zyns Volks; Zorobabel verkrygt van Cyrus den Tempel te herbouwen, hy geraakt met de zynen uyt de slaverny, gaat uyt het Babylonisch gebied, onderneemt dat heilig werk, de volkeren daar rondom, kopen de Drostes en Landvoogden om, stooren den voortgang, 't gaatechter voorrit, de Cancelery van Cyrus werd doorzocht, met Koninklyk bevel het werk ondersteunt en doorgeset. Die Tempel stak dan de kruyn op, op dezelve grond trekken, daar de eerste had gestaan; doch na reden cheyn wel minder in Praal als de voorgaande, en weynig in Staat om zich tegen de aanloop der zware strooperyen te beschermen. Nehemias, zucht overdetoeftand der Priesters, die zo in dagelyks gevaar staken, hy verkrygt de Stadt te mogen herbouwen; hy komt met eenig Volk, van 't overshot der verlaafde, te Jeruzalem aan, hy bezichtigt by nacht te Paard zelf, alles, en klaar opgemerkt hebbende, den ommekring der verwoeste muuren, verdeelt hy de wyken, geeft elk zyn aantal, daar werdt nacht en dag onvermoeyt gewerkt, de Poorten, Toorens, Muyren, en de gantsche omkrits raakt veerdig in twee en vyftig dagen; de Grendels en Deuren gehucht zynde, werkt men voort; de Zabel op zyde, de Troffel in de hand, de Helm op 't hoofd, de kalkbak op de schouder, by benden, houdmen in quatieren de wacht en't werk. Daar na trekt hy 't verspreide Volk in de Stad, die weder een deel van haar binnen muuren te metsaan bond, tot de dood van Artaxerxes, wanneer hy uyt het Perzisch Hof gekeert, waart heen hy getogen was, volgens de manier der Perzen, duyrde den aanwas, onder eenige weynige Propheeten, en geduyrig verflappende Godts-dienst, de vreemde Stadhouders moest haer beheerschende, bleef een schijn macht aan den Opperpriester en eenge Oudsten, gelyk men ziet dat den Grooten Alexander, in den voortloop van zyne overwinningen Jaddus, hem Priesterlyk opgedoest te gemoeit komende, vergaf, de oproer des Volks, en schonk de Oppermacht, drie à vier honderd Jaren zyn Bybel Historien niets reppende; de Rabbynentetwyfelachtig van geloof, en de Seleuciden Machabéen en andere, te vreemde verzieders en optoers van hare Geschiedenis, immers blyken weynig geheug-

tekens in eenige schryvers van Brieven aan de Spartanen en Romeynnen hare antwoorden, Ptolomeus, Antiochus en verdere Vorsten hebbende die Stad weynig geacht, haer luyster moet verkleint zyn geweest, en de muyren verbrooken, zo datze maar chynsbaar of ten prooy was aan welke Meester te veld was, Pompejus, Antonius en andere Romeynen hebben hun de Koning gegeeven, en't Opperpriesterdom om geldt verkogt, zulke Koningcn plukten de Burgers uyt, om de Roomse gierigheit en hunne wellust te voldoen, zo heeft men by Aristobulus en Herodes gezien, doch egter hoe zeer ze vervallen scheen by de Volkeren, haer grootsteluyster ging op in dien tyd, den Heyligsten Heyland van't Menschelyk Geslacht komtin haer Tempel, hy Predikt rondom haar, doet duyzent wonderen by haar, en zy zien maar schemerende, dit Helle Goddelyke Licht dat de gantsche Werelt bestraalt heeft. Zy zien dat, ja maar knerstandende, haer Herodes zoektin de Geboorte dien Messias te zmooren, Pilatus en Caiphas doen hem ~~z~~ madelyk sterven, zo wierdt aant Verdoemelyk hout gehangen, de gemenschte Godt, Die Jezus Christus, als bespotte Koning der Joden. Sulk was de eeuwige schicking, 't gewelt der Propheten, endenoordzake-lyke balzem voor't vervallen Menschdom. Nu moet de Tempel zyn nootlot hebben, zy had gedient als een voorbeeld van Jezus Christus, zy moet ook zo gebrooken werden, de Romeynen steeds met de nieuwe oproeren, gemoeyst van de Joden, blocqueeren de Stad met schanzen, de rest van't Land werd ingenomen, Verpaziaan werd Keyzeruytgeroepen, zyn zoon Titus voleyt het werk, wind met onuytsprekelyke moeyte de Stadt, het Caasteel Antonia alle de binnen en buyten trannzen, de hartneckigheit der Oproerige met onderlinge moord, de pest, de stank, den honger, het vyer, de stormen, alles werken met de Romeynen, ongehoorde elenden, onge-loodflyke bloetstortingen, alles verdelgt en verwoest het overschot, de Tempel werd tot den gront van het vyer verteert, de Stadt het onderste boven gekeert, en alle de kracht der voorzeggingen vervlutt. De Vioolen van de wraake Godts zyn alle te gelyk over haar uytgestort, elf honderd dertig jaar zeven maanden en 15. dagen na Salmons volmaaken, wierdt door de Chaldeen verdelegten 639. jaer t. maanden 15. dagen na't herbouwen van Zorobabel, van de Romeynen omgekeert. Romen praat nu noch met de heugteekens in penninghen en gebouwen, van de Buit daargehaalt: gelyk ze doen zegepraelde met de gevangenen, die by oneyndige duyzenden, naulyks geld waard verkogt wierden. Men heeft deze Stadt en Tempel nu en dan getragt te herbouwen, maar't is noyt gelukt, zommige fabuleeren, andere verdigten'er wonderen van, zy leyt in haer puyn begraven, en't is zwaarte bewyzen dat het tegenwoordige op die gronden gebouwt is, immers ten acordeert noch in groote noch in Bergen: en't bewaart buyten de naam niets als een droef overblyfzel van der Joden ondergang, en der Christenen oneenigheit.

Aanwysinge der VOORNAAMSTE GEBOUWEN.

1. Tempel-trap.	13. Gouverneurs Huys en Kerk.	26. Fonteyne Jachrim.	50. Amphitheatre van Pompejus.	65. Schapen Toorn.
2. Voorhof der Heydenen.	14. De Burgt-Toorn der Dochters Zions.	27. Beestmarkt.	51. Ruyterwagten der Syriers.	66. Mist Toorn.
3. Graft van Uzzia.	15. Oud Jebus.	28. Paleys van Justitie.	52. Koninglyke Graven.	67. Azzaria.
4. Nieuwe muur van Zimon Onice.	16. Huys des Tabernakels op Gabaoen.	29. Stads Baden.	53. Molochs Tempel.	68. Eliazel.
5. Voorhof der Joden.	17. Davids Graff.	30. Priesters Hoff.	54. Overbron.	69. Tuyghuys.
6. Groot Altaar, Kopere Zee, Waschvaten &c.	18. 't Hof der Helden.	40. Propheten Huys Zeminarium der Levynen.	55. Graf Christi.	70. Koningin Helenas Hof.
7. De kopere Kolommen, en Heylig Stakerzel.	19. Schoole der Heydenen.	41. De zes Fonteynen.	56. Toorn Zephina.	71. Berenices Hof.
8. 't Voorhang en Heylige der Heyligen.	20. d'Oude Poort van Jebus.	42. De Koninglyke straat.	57. Hiskiae Brug en Graf.	72. Slangen Zee.
9. Park daer de Offer-beesten opgevoert werden.	21. Poort van 't Paradys. Of Thuyjn-poort.	43. Priesterstraat.	58. Slot Antiochi.	73. Gabbatha.
10. 't Slot Antonia.	22. Vrouwen Toorn.	44. Rystraat van Rehabeam.	59. Crypta Chaldaim.	74. Rigthuys.
11. Zalomons Paleys.	23. Paleys van Herodes.	45. Slaghuyzen.	60. Schapen-dyk.	75. Fondament Poort.
12. Pompejus Replaats.	24. Oud Slot van Jebus.	46. Wissel-huys.	61. Dal Benimmon.	76. Hananiel Toorn.
	25. Dz. Oude Beek.	47. Hof der buytenlandze Levyten.	62. Jeziae Graf.	77. Ophel Toorn.
		48. Rooms Wagt-huys.	63. Rode Toorn.	78. Davids Poort.
		49. Vismarkt.	64. Dal Toorn.	79. Ephraims Poort.
				80. Opper-priester Poort

N E H E M I A.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LXIV. AFBEELDING.

Des Konings schenker houd vast om zyn vryheid aan
Die hy verkygt. Hy looft met zuchten traan op traan,
Als hy Jerusalém bespiegelt en haar Wallen,
Die't uitgegozen zwaard met yver weer herbouwd ;
Wyl Esdra't volk den Wet van Gods Profeet ontvouwd,
Men schent den Sabbathdag, tot shood misdryf vervallen.

А И М Е Н Е Й

ДИЧИНСКАЯ ОБЩЕСТВЕННОСТЬ БЕЛОРУССИИ

huuwyk vernietigt; maar, het grootste gedeelte der Christen hebben niet geloofd, dat de Wet aan de Israëlieten tegens de vreemde vrouwen gegeeven, hen verbond; men ziet zelfs, dat de aeloude Jooden dikmaals in de Wet uitvluchten gezocht hebben, die God niet verworpen heeft.

Inderdaad, Absalon was van een ongeloovige vrouw gebooren, welke David getrouwtt had. De Jooden, die met alle geweld d'Eer van Salomon willen bewaaren, die zyn Paleis met Afgodische vrouwen en byzitten opvulde, houden staande, dat hy daar van zo veel Proseliten maakten. Maar, men kan de Heilige Geschiedenis niet baarblykelyker be-

UITLEGGING van de LXIV. AFBEELDING.

Nehemia verzoekt mede weder te moogen keeren.

*Des Konings schenker houd vast om zyn vryheid aan,
Die hy verkrygt. Hy loost met zuchten traan op traan,
Als hy Jeruzalem bespiegelt en haar wallen,*

II. HOOFDDEEL. Vers 2.

(1.) **A**rtaxerxes, by genaamt *Langbaard*, bezat een groote en heerlyke ziel, en was boven al zachtmoedig en goedertierend. Hy had alreeds Esdra naer Jeruzalem wedergezonden, om de Jooden in den Wet te onderwyzen. Nehemia, in dienst van dezen Vorst gebleeven, was mede geneegen om zyn Vaderland en broederen te zien. Hy brandde van zo een hevig verlangen, dat zyn weezien daar van ontdaan was. De Koning, wiens schenker hy was, zulks merkende, had de goedheid hem daar van de reeden af te vorderen. De Koningin, dewelke een aeloud Geschiedenischryver Damasia noemt, voegde zich daar by; hy ontvouwde hen de reedenen van zyn hartzeer, waar op de Vorst hem de vryheid gaf, om de reis aan teneemen. En hy stond hem het beruchte bevel toe, waar van men begint de zeventig weeken der jaaren van Daniel te tellen, tot de toekomste van den Messias. De gheen, die de weeken van deze Propheet aanvangen, van het bevel van Cyrus af te rekenen, zyn verplicht de Monarchie der Perse te verkorten. En dit is de geheimenis, die de Jooden gevonden hebben, die deze Monarchie geen langer stand, als twee-en-vyftig jaaren toeschryven; ten einde om een rekening te verwerven, die hen lastig valt, en waar door men hen overtuigt, dat de Messias gekomen is. Anderzins, waaren de eerste beveelen, die door Cyrus en zyn navolgers gegeeven waaren, volgens heur geheele inhoud niet uitgevoert geweest, als dat van Artaxerxes, door welkers macht Jeruzalem geheel herbouwt is geworden. En tellende, gelyk men gemeenlyk doet, de zeventig weeken van het twintigste jaar van dezen Vorst, in welke Nehemia een zo voordeelig bevel voor zyn geslacht verkreegen heeft, was hy verheugd dat den Messias net op die tyd moest verschynen, als Jesus Christus is gekruist geworden.

Hy ziet met smarten de Traanen van Jeruzalem. Vers 13.

(2.) Nehemia trok onophoudelyk naer Jeruzalem, alwaar hy voorwerpen van smarten en traanen vond, in plaats van vreugde, welke hy verhoopt had; hy was minder van 't vermaak geraakt, van een gedeelte van de Stad gebouwt, en den Tempel sterk gevorderd te vinden, als nergens de wanorderen, die hy in verscheide plaatzen zag. De muur van Jeruzalem

stryden; want, verre van daar, dat Salomon de kennisle van een waren God aan, dat wonder groot getal van vrouwen, welke hy had, inboezemdes deeden de liefde en achtung, welke hy voor heur had, hem God verlaaten, om zich in een grote Afgodery te storten, by aldien 't voorbeeld yan deze Vorst bewyst, dat de tegenstrydige huuwyken niet altyd strenglyk gedoeht waren; hy leert mede, dat die huuwyken ten oppersten gevaarlyk zyn; dusdaag hadden de hervormers van 't aeloud Israël reeden van die misbruiken te verheeteren, waar van de gevolgen aan den Godsdienst en de Kerk doodeleyk zouden kunnen geweest zyn.

LXIV. AFBEELDING.

*Die't uitgetoogen zwaard met yver weer herbouwd;
Wyl Esdra't volk den Wet van Gods Propheet ontvoerd.
Men schent den Sabbathdag, tot snood misdryf vervallen-*

was omgesmeeten, 't zy de Chaldeers, toen zy de Stad ingenomen hadden, eenige stukken daarvan, die noch in weezen waren, nagelaaten, hadden, en Nehemia aan den eerste verwoesting, deed gedenken. 't Zy de vyanden der Jooden, die menigmaal hun werk weerhielden en afbraaken, daar eenige openingen in gemaakt hadden. Men bespeurde aldaar groote onachtzaamheid van de zyde des volks, die de byzondere belangens voor de algemee-ne, van 't geslacht stellende, Paleizen en trotsche huisen gebouwt hadden, terwyl het de muuren van Jeruzalem liet vervallen blyven.

IV. HOOFDDEEL. Vers 16.

Men herbouwt met her zwaard in d'ene en den troffel in d'andere hand.

(3.) Nehemia wilde deze wanordere herstellen, het volk krachtig aanmoedigende, om volgens hun vermoogen, de noodzaakelyke voorberydzelen vaardig te maaken; maar, daar ontstonden nieuwe zwaarigheden. De Samaritaanen, ondersteunt, door die gheen die over dat Land in den naam van den Koning der Perse 't gezag voerden, spanden al hun krachten in, om den voortgang van 't werk te beletten, zy besprongen aanstonds de zwakke Jooden, om dat ze zaaken ondernaamen, die boven hun vermoogen waren; zy vergaaderden heimelyk eenige hooopen volks, en lieten ze voorttrekken, ten einde, om de werkliden te overrompelen en te vermoorden. Nehemia, van hun oogmerk bewuft, verydelde 't zelve, het volk in waapnen brengende, en al de werkliden verplichtende het zwaard in d'ene hand te neemen, om den vyand af te keeren, en den troffel in d'andere om met bouwen te volharden. Samballat opgewekt, beschuldigde de Jooden, dat zy een opstand teegens hun weldoender smeeden, en dat zy de muuren van Jeruzalem alleenlyk herstelden, om beeter in staat te zyn van een bespringing te ondersteunen. Hy wilde Nehemias doen gelooven, dat hy den Titul van Koning, die men hen alreeds gaf binnen Jeruzalem, zoude aanneemen, en dat zyn oogmerk was dat gezag zich aan te maatigen. Hy kocht een vrouw orn, welke zich een Prophetesse liet noemmen, en vynsde Samballat te bedriegen, en door den bystand Gods, het oogmerk dat men tegens Nehemia gesmeet had, te voorzien, ten einde om hem door deze schrik een schuilplaats

in den Tempel te zoeken, te verbinden; 't welk het volk zoude den moed benoomen, en God beledigt hebben. Nehemia ontdekte het bedrog dezef menschen, door 't geld van zyn vyand omgekocht. Maar hy had een ander voorwerp om te treuren. De geenen, die voor God arbeiden, zouden gelukkig zyn, zo zy niemand, als de vyanden van buiten hadden te bestrijden, de yver van den Godsdienst, die ons aanmoedigt verwekt haar zoorten van vyanden. Het volk, waarvan men 't Opperhoofd is, verdubbelt de liefde! Men is door de toestemming dier geenen, die ons omringen, versterkt, maar, als de vyanden van binnen zyn, en zelfs het volk voor wie men arbeid zich moejelyk maakt, 't onvreden is, toornig word, murmureert, en opstaat, heeft men een byzondere deugd en gunst van nooden, om deze proef te onderschraagen. Nehemia verdroeg zulks, het volk, 't welk hy belastingen opgelegt had, konde dezelve niet betaalen, het klaagde daar over met zo veel meer redenen, om dat het verplicht was hun Landeryen en Wyngarden te verbinden, en hun kinderen, om brood te krygen, in slaverny te zenden. Nehemia, die deze klachten aangedient wierden, wees aan, dat hy nimmermeer het geschenk afgevordert had, 't welke den bestierder van 't Land toebehoerde; en dat hy 't nooit zoude afvorderen; hy verplichtte de andere Amptenaaren zulks na te volgen, en meer zachtmoedigheid ontrent een verarmt volk te gebruiken. Hy maakte een Wet daarvan, en schudde zyn mantel af, *by maniere van verloeking en bezweering*, teegens die niet zoude gehoorzaamen; biddende dat God de wederspannelingen uit zyn Huis en Tempel zoude verdryven. Het volk, te vreden zynde hervatte het werk; en den muur wierd *in twee-en-vijftig dagen voltooit*. Men behoeft zich niet te verwonderen, dat zo een groot werk in zo weinig tyds gemaakt wierd. Om dat de grondslagen van de voorige muur, die de Chaldeërs omgeworpen hadden, noch in wezen waaren, en om dat wy alreeds aangemerkt hebben, dat zy een groot gedeelte daarvan hadden ongeschonden gelaaten, zo dat men alleen behoeft 't een aan 't ander weder te voegen, gelyk Nehemia zegt.

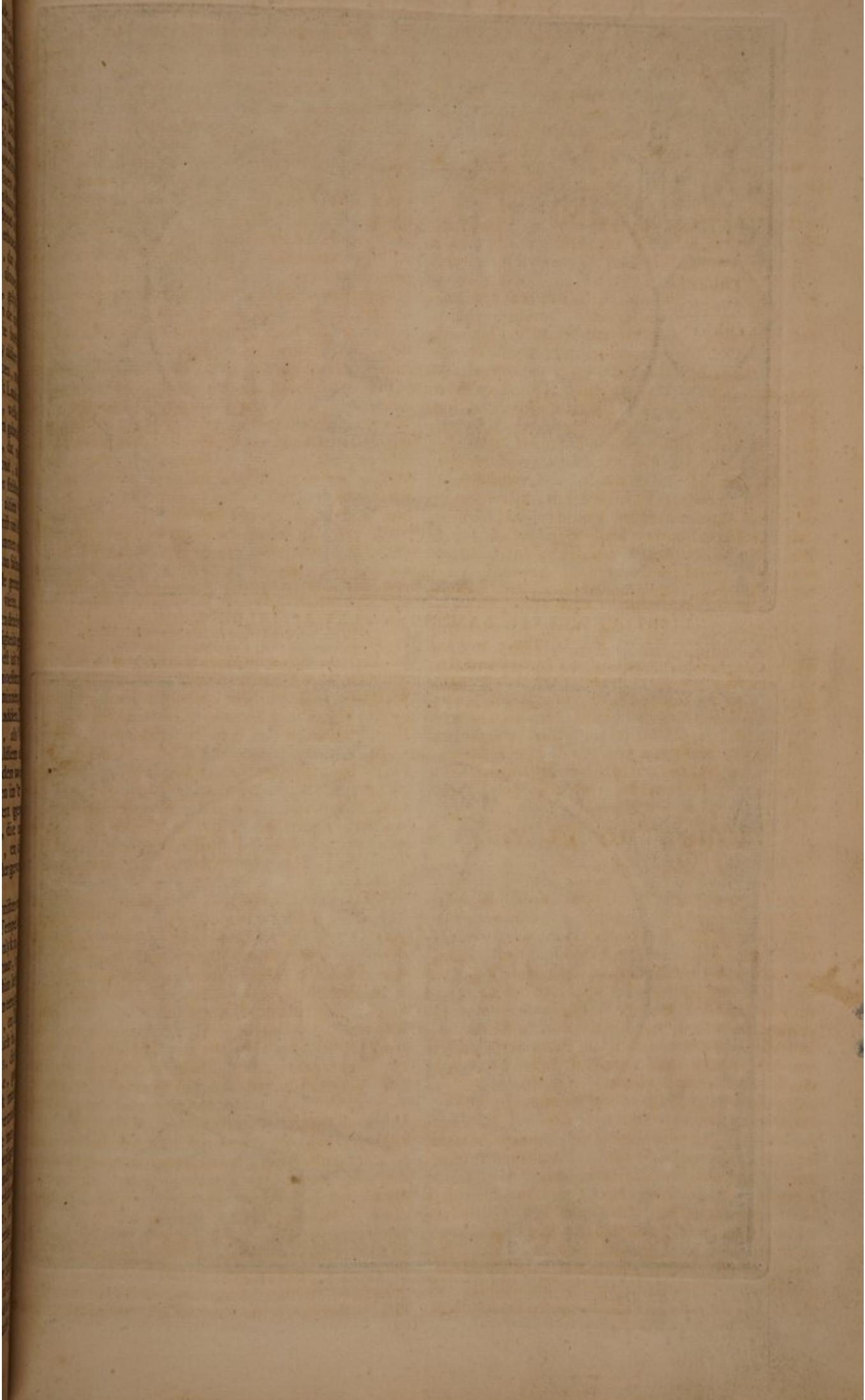
VIII. HOOFDDEEL. Vers 1.

Esdra leeft den Wet.

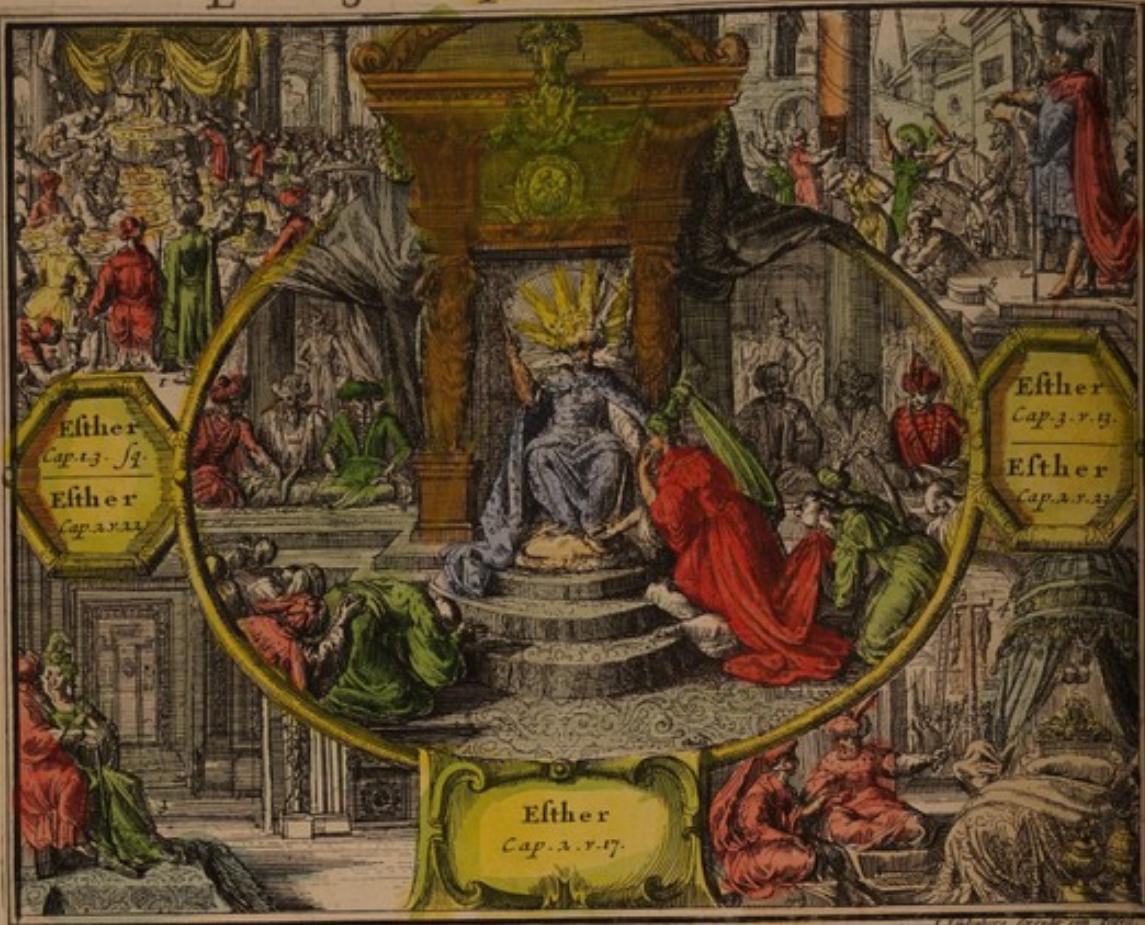
(4.) Dit was niet genoeg, als om de onderdaanen een verzeekerde verblyfplaats te geeven, hy moest hen in den Wet onderwyzen, die hy vergeeten of door onachtzaamheid verzuimt had. Esdra, die wederom uit Chaldea met dit oogmerk gekoomen was, verzaamde het volk, en las het zelve op een heerlyken dag alle de Gebooden voor. De geenen die willen, dat alle de voorschriften van den Wet verlooren waaren, en dat Esdra verplicht was een nieuw Boek daar zaamen te stellen, ten einde om 't zelve het volk voor te leezen, haalen een zaak aan, die zelfs geen schyn van waarheid in zich befluit; men steunt op 't gezag der Vaders; en de heendaagsche nauwkeurige Onderzoekers maaken daarvoor zich een plicht van, om deze nieuwe ongehoorde meening staande te houden. Men zoude inooglyk van gevoelen veranderen, by aldien men het merkteeken van den Joodschien Godsdienst zonder vooroordeel beoeffende. Deze Godsdienst met zeden en plechtigheden beladen, welke een invloeing op alle de leevens bedryven zo wel der gemeene menschen als die der Priesters hadden, en die 't zaad, despzye, de kleederen, en de handelin-

gen der mannen vrouwen en kinderen reegelde, verplichtte yder in 't byzonder, om de Wet by naer altyd in de hand te hébben, om dezelve niet te schenden. De Heilige Boeken besloten niet alleen de plechtigheden, welke in den Tempel werkstellig gemaakt wierden, yder moest in 't byzonder de zoorten der dieren, die hy vermocht te eeten, kennen, benevens de wyze op welke het den hals moet afgesneeden worden, gekookten. De voorschriften van den Wet moesten dan in alle de huizen gevonden worden, om aldaar de menschen in hun gedrag geduurende het leeven en zelfs na de dood tot een richtsnoer te dienen. By aldien de Wetboeken zo gemeen waaren, was het onmooglyk, dat zy alle verlooren geweest waaren. Men deed alsoen, de heilige Boeken den oorlog niet aan, gelyk men zedert gedaan heeft; dusdaanig konden de inwoonders, die Salmanasser overvoerde, die boeken in hun volkplantingen medeneemen. By aldien zy alle die vryheid niet zouden gehad hebben, moesten de geenen, die in een groot getal in 't Land overig bleeven, de affiches verzaamelen, welke men overgelaaten had, en dezelve tot hun gebruik bewaaren, het was by naer onmooglyk, dat men by vervolg eenige rollen den geenen toezond, die zich eenigermaaten in Chaldea ter needer stelden, en hun Godsdienst bewaart hadden. By aldien 't waar zoude zyn, dat daar geen eenig affchrift van de Wet onder de bewoonders van de tien Stammen overgebleven was, en dat zy door bevel van Salmanasser verbrand geweest waaren, vonden de geenen, die het Paasch-feest te Jerusalem gingen vieren, aldaar de Heilige Boeken weeder, en brachten dezelve weerderom tot zich; dewyl zy Godvruchtigheids genoeg hadden, om den scheuringzuchtige geest uit te dooven, en te Jerusalem te gaan aanbidden, moesten zy met krachtiger reeden de Wet van Mozes beminnen, welke zy met de Jooden van Jerusalem gemeen hadden. Die affiches waaren niet meer te Jerusalem, als 't zelve ingenomen wierd; dusdaanig, by aldien alle de heilige boeken onder Nebucodonozar zouden weggeraakt zyn, zoude men enige affiches in 't Oosten, waarwaards de tien stammen gevoert geweest waaren, of in Judea, by de geenen, die na de wegvoering, door Salmanassar gedaan, en die te Jerusalem 't Hoogfeest vierden, weeder gevonden hebben.

Maar, 't is onmooglyk, dat de affiches van de Wet alle in het verbranden van den Tempel weggeraakt zyn. Men beeld zich gemeenlyk in, dat deze gevangenis in een dag voorviel, maar, zy had drie verscheide tyden. Want, Jehoachim liet Jerusalem inneemmen, en alsoen sleepte men eenige personen van 't Koninklyk geflacht mede, en Daniel was een der gevangens. Beeld men zich in, dat noch Daniel, noch een der gevangenens, die men met genoegzaame beleeftheid handelde, gantsch geen zorg en droegen om het Wetboek meede te voeren, om zich in hun teegenspoed te vertroosten? Dat zyn daar onachtzaamheden, welke men niet begrypen kan, en echter niet nalaat de heiligen toe te schryven. Maar, by aldien zy weezendlyk zouden zyn, kan zulks wel meenigmaal geschieden, en die met Jechonias overgevoert wierden, hebben die al te zaamen, zonder eenige uitzondering, dezelve verachting voor de Wet gehad, welke de richtsnoer van hun gedrag moet zyn? Schoon zelvs de schrik en de moejelykheid van den reis hen al te zeer belemmert hadden, om aan de Wet van God te denken, dachten zy ten minsten niet aan dezelve na hun

E S T E R.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LXV. AFBEELDING.

Terwyl Assuerus Gaff en braet in Suzans Zaal,
En Vasthi niet verschynt op't Koniglyk onthaal,
Ontzeg men haar 't Paleis, van Peric's Troon gedreeven,

Die Esther door den Trouw des Konings weer beklimt,
Zy straft het ongediert, dat haer Gernsaal begrimt,
En Haman dingt vergeets gantsch Israël naer 't leeven.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LXVI. AFBEELDING.

Assuerus laat in 't Hof's Ryksjaarboek open staan,
Daar Eithers deugd en trouw in aangeteekend staan,
En Mordochay den Vorst ontdekt de moordenaaren.

Hy word in Zegepraal langs Suzans straat geleid,
En Haman, li'els Roc, zyn Lyf'en staat ontzeid,
En 't kroost ten galg gedocint. Men smookt op Gods Altaren.

hun aankomst in 't Oosten? Alwaar zy , met de Afgodendienaars vermenigt , Gods beveelen , en de geschiedenis van hun geslacht om zich te onderfchraagen , nooddig hadden. Daar waaren mannen , gelyk Tobias , in Gods liefde , en die van hun evennaasten brandende , die hun leeven voor hun Godsdienst blood stelden ; en beminden al die Heiligen aldaar hun Godsdienst zonder boeken en zonder verlangen van dezelve te lezen , om dezelve te kennen , of om daar van de kennis te onderhouden , en dezelve tot hun kinderen te doen overgaan ? De verscheide gezantschappen , welke Sedecias tot Nebucodonozar zond , verschaften een voordeelige gelegenheid aan de Joden van Jerusalem , om de Wet aan hun broeders te zenden , by aldien 't waar was , dat zy daar van gantschlyk beroofd waaren. Jeremias bediende zich van deze gelegenheid , om hen hun plicht indachtig te maaken , en dachthij niet om hen een affchrift van de Wet toe te zenden , zonder welke zyn bestraffingen onnutt zouden zyn? Eindelyk , als wanneer Nebucodonozar Jerusalem innam , hadden de inwoonters van deze groote Stad drie verscheide noodscklykheden , d'enen , wierden in 't Oosten weggevoert. Zwooren al die geslachten , welke men met hun goederen , nasleep en noodwendige huisraad medesleepte , om de Wet te vergeeten , en de minste gedachten niet te hebben , om dezelve te onderhouden? Maar , daar bleef een groot getal van overig , waar aan men de vryheid van 't geweeten liet , en , inder daad , zy bewaarden het Joodendom , die zy beletten de Wet te lezen , dewyl zy in de platzien bleeven. Zy moesten zich van alle de afschriften bedienen , welke de verstrooide geslachten zo onachtzaam verlaaten hadden. Eindelyk , een derde gedeelte begaf zich in Egypten , alwaar zy , in weerwil van de ongelukken , welke hen daar vervolgden , niet nalieten zich te onderhouden , daar waaren zelfs alreeds die zich derwaards voor de gevangenis begeeven hadden ; en dewyl zy den Joodischen Godsdienst beleidden , moesten zy de Wet hebben , zonder welke zy hun Godsdienstig noch burgerlyk gedrag niet konden reegelen. De Joden , niet tegenstaande zy door de Romynen in oneindige platzien verstrooit , en in alle de Ryken des waevels vervolgt waaren , hebben niet nagelaaten hun afschriften te bewaaren , zy hebben dezelve met zich in de verstroojing medegevoert , die oneindig veel langer en grooter , als die van Nebucodonozar was , zy hebben dezelve uit de brand van den Tempel geborgen , welche zo schielyk en snel was , waarmou zoude de Wet in d'ene tyd verlooren , en inde andere tyd bewaard zyn?

De Leviet , die gezonden was , om de nieuwe inwoonters van Samaria te onderwyzen , moest den Wet geschreeven hebben , om als een rechtsnoer

en voorbeeld tot de vaststelling van zyn nieuwe Kerk te dienen. Het is noch klaarder , dat Daniel eenige heilige boeken had , dewyl hy , dezelve leezende , bevatte dat de zeventig weeken der gevangenissen zouden eindigen. Eindelyk , Esdra en Nehemia die den Wet het volk voorlazen , laaten nergens invloeden , dat zy dezelve of zaamengestelt of vernieuwt hebben. Zy spreeken nooit van het verlies deser dierbaare schatten , noch van de wyze , waar door men dezelve ontdekt heeft , om ze voor te lezen ; 't welk bewyft , dat zy alleenlyk de oude voorschriften , die onder hen berustende waaren , geopen hebben. Ik heb my over deze stoffe uitgebreid , om dat ik een aeloud en by naer algemeen vooroordeel bestryden wil , en de stoffe van aangeleegtheit is.

XIII. HOOFDDEEL. Vers 15.

Sabbath schending.

(5) Nehemias behouwde met droefheid , dat men , alhoewel het gebod weegens het vieren van den Sabbath zeer klaar was , echter niet naliet , dezelve te schenden onder voorwendzel van den oogst voor te staan , ofte om te werken tot bescherming van 't leeuen , en in 't veld te maajen. En men trad in den pers , zonder onderscheid van dagen : de vreemdelingen vermeerderden deze wanorder , hun visch op de markt in Jerusalem te koop brengende , en hun winkels openende. Maar , Nehemias stremde deze wanfchiklykheid en zonde door zyn aanmaanningen. Eindelyk , hy heeft ons het verhaal nagelaaten , van 't geen hy ten voordeel van zyn geslacht deed. Dit verhaal is zo wel omschreeven , dat hy de getuigen en de uitvinder van dit onderneemen moet geweest zyn , om het selve zo wel te beschryven. Spinoza , die staande houd , dat de boeken van Daniel , Esdra en Nehemia , een langen tyd na de gevangenis door de Phariseers zaamengestelt geweest zyn , en dat de Saduceers , die verstanden , dat men daar van de wederopstanding sprak , anderen van die soort onder de zelve naamen gemeen maakten , brengt niets als zyn inbeelding tot een gissing en bewys te voorschijn. Want , boven dat Nehemias van geen wederopstanding spreekt , welk een belangen hadden de Phariseers in zich met een bedrog te beladen , om de herstelling der muuren en poorten van Jerusalem of het misbruik van 't volk , dat men hervormde , te beschryven ; hoe konden zy onderregt zyn , van 't geen zeer veel eeuwen te vooren geschiet was , by aldien zy noch Registers noch geheugteekens hadden? Eindelyk , de styl van deze heilige Schryver is zo verschilend van die van Daniel , dat men de twee werkstukken aan een en de zelve uitvinder zonder blindheid niet kan toeschryven.

UITLEGGING van de LXV. AF BEELDING.

Het Gastmaal van Assuerus.

Terwyl Assuerus Gast en braest in Suzans Zaal ,
En Vastbi niet verschynt op 't Koningslyk onthaal ,
Ontzegt men haer't Paleis , van Persens Troon gedreeven ,

Die Esther door den Trouw des Konings weer beklimt ,
Zy straft het ongediert , dat haar Gemaal begrimt ,
En Haman dingt vergeefs gantsch Israël naer 't leeuen .

I. HOOFDDEEL, Vers 5.

(1.) IN 't opvolgen van de order der Heilige Boeken I veel eer als die der Geschiedenis , zyn wy verplicht wederom tot de voorgaande Koningen op

te klimmen , om aldaar de onnozelheid erkent , de getrouwigheid beloont , en de misdaad gestraft te zien. Esther als verlost van het geslacht , Mardochay ten oppersten Eerentrapp verheeven , en Haman aan de hoogsten galg opgehengen. De Muggezifters

raaden met moeite dat het dezelve Assuerus is, waar onder men deze uitkomst moet stellen. Zedert Cyrus lieten zich by naer alle de Koningen der Perzen, zonder Smerdis de wyze, uit te zonderen, Xerxes noemt eenigen voegden daar den Titul van *Artaby*, die de mannen van aanzien onder de Perzen gemeen was, en een Held of dapper man beteekende; daar uit zyn voortgekomen, de Artabanen, de Artaverden-enz; de Xerxes der Perzen, en Assuerus der Hebrewen is een en dezelve; gelyk de geenen, die deze taalen verstaan, verzeekeren. Maar, de Koningen der Perzen by naer alle den naam van Assuerus of Artaxerxes voerende, kan men niet raaden wie die geweest is, die Esther trouwde, en welke de Joden verloste van de vervolging van Haman, hem doende ophangen. Daarom moet men door de omstandigheden van de Geschiedenis daar van oordeelen, maar, daar is niet een enige in die geene, die ons overgebleeven is, welke het volkoomentlyk kon bepaalen. Josephus stelt deze uitkomst onder de regeering van Artaxerxes, *Langband*, die hy Cyrus noemt. Maar deze Geschiedenisfchryver heeft zich menigmaal in deze stoffe bedroogen; men behoeft geen ander bewys, als dat wy zo aanstonds van Nehemia bygebracht hebben, die hy onder Xerxes stelt, en in Judea doet trekken, in het 25 jaar der regeering van dezen Vorst, daar hy niet meer als 22 jaaren geregeert heeft. Wyders verzeekert Nehemias dat hy in Judea tot het dertigste jaar der Regeering van Artaxerxes gebleeven is. Wyders leest men in't begin van 't Bock Esther, dat de Vorst, die haar gemaal wierd, gezag voerde over de zeven-en-twintig Landschappen, die zich van Ethiopië tot de Indiëns uitstrekken, onderwylen weet men dat Xerxes zyn vader, vele dezer Landschappen had verlooren; men moet zelfs toestaan, dat het eerste jaar der regeering van Artaxerxes *Langband* door de hinderlagen van Artabanes is gestoort geworden, door de verdeeling onder de Perzen, en de veldslaagen die men hen leeverde, welkers droefheid den Vorst een zo heevige ziekte veroorzaakte, dat men een geruimen tyd aan zyn leeven wanhoopte. Een Ryk, 't welk in zyn aanvang zo gestoort is geweest, was niet eigen aan d' uitkomst, waar van wy spreeken. En men zoude als dan de grootheid en uitgefretretheit van 't Keizerryk van Artaxerxes niet kunnen uitbreiden. Men moet deze uitkomst liever onder Darius stellen.

De zwaarigheid is daar door niet weggenoomen, want het gelykt, dat deze Prins Cyaxares of Darius Medus zyn moet, de reeden, die zulks doet denken, is uit den ouderdom van Mardochay getrokken, die met Jechonias in Chaldea overgevoert geweest was. Hy moet eenige ouderdom gehad hebben, als wan-neer men hem medevoerde: daar verliepen meer als 24 jaaren, zedert deze wegvoering tot aan het twaalfde jaar van de Regeering van Darius Hytaspes, hoedaanig konde hy alstoer *de dochter van zyn oom*, verheffen. Men moet dan toestemmen, dat de tyd-rekening afvordert, dat men deze uitkomst onder de Regeering van Cyaxares stelt, die Assuerus gelyk zyn vader konde genoemt zyn, men vind een nieuwe reeden, om deze verlossing onder Cyaxares of Darius Medus te plaatzen, dewyl Mardochay onder de geenen gestelt is, die van de gevangenis weeder-keerden. Nehem. 7: 7. Onderwylen moet men niet ontveinzen, dat deze Prins niet langer als 2 jaaren de Koning van 't gantsche Oosten, na de Babylonische gevangenis, geweest is. En deze uitkomst viel niet eer, als in het 12 jaar van Assuerus voor, hy

maakte zyn verblyfplaats te Suza niet, om dat he de Koningen van Perzen waaren, die zedert Cyrus deze Stad voor andere verkooren, om welke reedes Scaliger wilde, dat Heester onder Xerxes geleef heeft die een prachtige maaltyd aan zyn Hof gaf, alvooren hy zyn uitvoering in Griekenland voltrok. Een groot getal van Uitleggers heeft liever willen zeggen, dat deze Assuerus Darius Hytaspes was, om dat, inde uitgestrektheid van zyn Monarchie, zyn gewoonlyk verblyfplaats te Suza was. Eindelyk, de trotsheid van Vasthi, welke op het bevel vanden Vorst, ha gemaal, weigerde te verschynen, komt met de dochter van Cyrus over een, die Darius getrouwde had, welke als van den Stigter der Monarchie afgedaalt zich inbeelde boven't gemeen machtig te zyn, alsof hy haar niet als door gunst, of door een uitwerkze van 't geval verkreegen had; de uitmuntende Held Esther, bediende deze dochter, die Herodotus Ari stona noemt, zo vierig van Darius bemint, dat hy haar beeldenis van louter goud liet maaken.

II. HOOFDDEEL, Vers 17.

Hy stelt Esther boven alle vrouwen.

(2.) Darius, die wy voortaan Assuerus zullen noemen, om dat het de naam is, die hy in de Heilige bladeren voert, te dier tyd tot Suza zynde, daar hy gemenlyk overwinterde, deed een maaltyd, naer de maniere der Oosterse volkeren, bereiden, dewelke vele maanden achter eenduurde. De Keyzerinde 't zelve voor de vrouwen in haar vertrekken, wan-neer Assuerus haar verzocht by hem te koomen. Hy was in geweldige toorn weegens haar weigering onstoken. Hy deed zyn Raad vergaaderen, die vreesden dat uit het bedryf van een vrouw, die haar man wilde gehoorzaamen, verdrietige gevallen mochten spruiten; men ordonneerde over een zaak, daer de Wet van geen dienst was, en, men bevestigde hem manlyk gezag door een bevel, als of die geenen, de natuurlijke Wet met voeten treeden, zich tenutersten aan die der Vorsten laaten geleegen leggen. De Keizerin Vasthi wierd verstoorten, ten einde om ee-andere te verkiezen. Men doorzocht alle de Landschappen. De schoonheid was te dier tyd een verdienste van groote waarde. Esther was te Suza by haar Oom Mardochay gekoomen, die haar by hem ingenomen had, om dat zy, ouderloos zynde, nergens anders een verblyfplaats konde vinden. Men nam ze, als andere maagden, die in schoonheid uitmachten, en men bracht haar in de besloten bewaarplaats der vrouwen. Het was voor haar gelukkig, dat men naer haar geboorte noch oorsprong niet vernam; de voorzorg, die Mardochay had, van haar te verbergen, wist aan dat de Joden niet wel ten Hoove gezien waren, na veelvuldige voorbereidzelen en gewoonlyke manieren, wierd Esther, die de gunst van de bestierster van dat Paleis gewonnen had, tot den Koning geleid, die in haar behaagen schepte, haar beminde en haar stellende boven al de jonge schoonheden, die hy gezien had, haar trouwende den Kroon op 't hoofd stelde.

Zy ontdekt een zaamenzweering. Vers 22.

(3.) Het leed niet lang, of Esther deed hem een aanmerklyke dienst. Mardochay, die zyn nicht besteed had, dacht geduurig op de voordeelen, die hy uit dit Huuwelyk voor zyn geslacht konde trekken. Ongerust in 't geval van deze jonge dochter ging hy nacht en dag om dit Paleis waaren, daar hij niet binnen mocht treeden, en waar uit hy niet

zelden en by geval tyding kreeg; en, gelyk hy als een leedigganger wandelde, vernam hy twee vloekverwanten, die het voorneemen overwoogen, om Assuerus te vermoorden, hy vond middel uit, van Esther daar van kennis te geven, die het geheim ontdekte, en de misdaaders noemde.

Straffe der schuldigen. Vers 23.

(4.) De verklaaringen wierden naer de manier der Perzen belegt, en de beschuldigden overwonnen zynde, wierd het vonnis des doods tegen hen uitgesproken, en de uitvoering aanstonds daar op werkstellig gemaakt. Deze dienst, door Mardochay en Esther gedaan, verdubbelde voor haar de liefde van den Vorst, en had groote inyloejingen, ten opzichte van de verlossing der Jooden, waar van wij zullen spreken.

III. HOOFDDEEL. Vers 10.

Bevel om de Jooden om te brengen.

(5.) Den Keizer had Haman tot de voornaamste bedieningen van Staat verheeven. De 70 Uitleggers doen hem van onder de Vorsten van Macedonien afdaalen, te dier tyd noch weinig bekent. Onderwylen zyn sy van die geenen gevold, die de byvoegzelen van Esther tot het oorpronglyk verduistert hebben; de misflag is van geen angelegenhed. 't Is genoeg dat men weet, dat hy uit een Koninglyke Stam der Amalekieten, natuurlyke vyanden der Israëlieten gesprooten is. De openbaare verachting, die Mardochay voor hem betoonde, verdubbeld zyn haat regens 't geslacht. Mardochay, geduurig voor de poorten van het Paleis zynde, weigerde zich voor Haman te verneederen. De Jooden zeiden, dat deze weigering uit die oorzaak sproot, om dat Haman naer de wyze der Perzen een Tabbaard droeg, waar op men voogelen en verscheide andere geschilderde figuuren geborduurt zag, welke de Wet verbod aan te bidden, ofte eenige Eer te bewyzen. Deze zwaarigheid zoude niet wel gegrondstaqt zyn geweest; maar, het is onwederleglyk, dat de Koningen van Perzen zich als Goden lieten aanbidden. Arta-

banes telde onder de wyze Wetten van zyn geslacht, die van den Keizer te eeran, en deze beeldenis van de Godheid *aan te bidden*. De Heidenen, zo wel als de Jooden, weigerden menigmaal de leevendige menschen een Godlyk ontzag toe te draagen. De Lacedemoniers, by voorbeeld, zich ter gehoor van Xerxes aanbiedende, en ziende dat zyn bedienden hen kracht en geweld aan deden, om hen te verplichten *den Vorst aan te bidden*, verklaarden, dat men hen veel eer zoude dooden, als hen tot zulks beweegen. Conon, die na dat hy veel sineeksfritten by den Keizer ingeleeverd had, hem selve wilde aandoen, wierd door zyn lyfwacht weerhouden, om dat hy hem weigerde aan te bidden. Men moet zich dan niet verwonderen, dat de Jooden zo veel te meer op de manieren van plegtigheid als de heidenen gestelt, de menschen niet wilden aanbidden, en dat Mardochay deze Eer aan Haman weigerde, aan wie den Keizer had bevoolen dezelve Eer als hem te bewyzen. Het is gevaarlyk een Gunsteling van den Vorst te beleedigen. Haman beslot 't geslacht geheel uit te roojen, om zich van een eenigmensch te wreken. En, om daar toe te koomen, ging hy met de duivels te raaden, hy deed het lot over al de maanden van 't jaar werpen, ten einde om die maand te kennen, die de gelukkigste van de uitvoering van zyn oogwit zoude zyn. De inbeelding van den trekker deed het lot vallen op de maand van February, die de 12 van 't jaar was. Men twyffelde niet aan 't goed gevolg van de onderneeming, die de Goden zelves bekrachtigden. Hy onderschepte Assuerus tweezints, waar door de Vorsten ligt geraakt zyn; eerlyk, in de jaloersheid weegens hun wetten en Godsdienst, en betoogende dat het Joodsch geslacht andere Goden aanbaden, en byzondere verscheide gewoontens, als die der Perzen, volgden. Ten tweeden, in het Staatsbelangen, hy verzeekerde, dat men groote schatten in de Koninglyke schatkisten zoude verzaameien, zo men dit geslacht deed sneuvelen; hem was niet meer van nooden, om den ondergang der Jooden te doen vast stellen, en orderen geven, van hen in een dag om te brengen.

UITLEGGING van de LXVI. AFBEELDING.

Assuerus laat zich het Dagregister voorlezen.

*Assuerus laet in 't Hof's Ryksjaarboek openstaan,
Daar Esther's deugd en trouw in aangekeeend staan,
En Mardochay den Vorst ontdekt de moordenaaren.*

*Hy word in Zeegepraall langs Suzans straat geleid,
En Haman, Isr'els Roe, zyn Lyf en staat ontzeid,
En't kroost ten galg gedoemt. Men smookt op Gods Altaaren.*

VI. HOOFDDEEL. Vers 1.

(1.) Assuerus konde niet slaapen; doch daar behoeft noch niemand zich over te ontzetten. Want, de Koningen hebben hun slaapgebrek zo wel als andere menschen. Het hertzeer en de ongerustheden fluipen in hun Paleisen, kaamers en bedden, en koomen dikmaals daar hun rust verstooren. De Geschiedenischieryvers melden niet van eenig moeijlyk voorval, dat derust van dezen Vorst moest beletten; maar, hoe meenige droevige toevallen in de Hoven der Koningen zyn de pen der allernauwkeurigstechieryvers ontkoomen, die zich niet, als aan't geen openbaar en algemeen is, laten gelegen leggen. Deze Vorst eindelyk, om zyn moeijlykheid te verzettien, liet zich het dag Register van zyn Regeering voorlezen. Daar waaren te dier tyd geen geschie-

denischryvers, die loon trokken, om de Vorsten te pluimstryken, en een voordeelige keer aan alle hunne bedryvente geven. Maar, een geheimschieryver van Staat was opgelegt, om nauwkeurig in de boeken aan te tekenen, al 't geen aanmerkenswaardig in het Ryk voorviel; zels blykt het, dat men niets der aangeleegenste omstandigheden vergat, om dat de naam van Mardochay, die aan Esther de zaamenzweering der twee wachten van 't Paleis ontdekt had, aldaar wierd gevonden. By aldien de Vorsten menigmaal de handelingen en de uitkomsten van hun Ryk, natuurlyk en zonder kunst, afgemaalt, herweegen en erinneren, zy zouden daar uitmuntende lellen voor hun gedrag uit trekken. Zeekere driftien uitgebluscht zynde, zoude, 't geen hun groot en schoon gescheenen had, menigmaal als zeer onrechtvaardig veroordeelt worden. Men zoude de voorige dien-

sten niet vergeeten, en d'ondankbaarheid, die in de Hooven regeert, zou zo gemeen niet zyn. Assuerus, leezende 't geen in de voorige jaaren van zyn regeering voorgevalen was, begreep, dat Mardochay, die hem een dienst van groot belang gedaan had, een aanflag tegen zyn Perzoon gesmeet, ontdekt hebbende, niet alleen onbeloont gebleeven was, maar een voorwerp van Hamans wreedheid stond te worden, die alreeds een galg had doen oprichten, om hem daar aan te laten hangen.

Mardochay werd prachtig omgevoert. Vers 11.

(2.) Deze Vorst, groothertigen goeddaadig, besloot zyn vergeetelheid te herstellen, en Mardochay met Eer en aanzien op te hopen, alhoewel hy niet wist, dat hy de oom van de Keizerin was. Haman, zynde in de voorkaamer, in 't zelve ogenblik als de Vorst dit ontwerp maakte, wierd binnen geroepen. Deze gunsteling beproefde, dat in de grootste gelukken, een worm zit, die de zelve doorknaagt. Een geheim en verborgen hartenleed, voor anderen ligt, en meenigmaal voor ons door eigenzinnigheid afchriklyk, vermag door een uitwerking van de inbeelding veel eer als door haar aangelegenheden, de uiterste en volmaakste vreugde te stremmen. 't Was voor Haman een geringer zaak van 't geheele Hof te zyn aangebeden, als een eenig man te zien, die hem deze Eerbied weigerde. Onderwylen ontstak hem geweldige tegenwoordigheid en moed van Mardochay, die daaglyks in de poorten van 't Paleis, deze gunsteling zag uit en ingaan, zonder hem aan te bidden; men kan geen tegenstand dulden, wanneer men hoog verheeven is, de trotsheid verheft zich, en het hertzeer verdubbelt, als de tegenstand herkomt, van die geenen, die onderdaanig moeten zyn, en die men kan verbryzelen. Haman, tegens Mardochay ontstoken, besloot hem te laten ophangen, toen de Koning hem in zyn vertrek deed treeden. Deze nieuwe blyk van gunst blies hem op, onderwylen was dezelve het eerste beginzel van zyn ongenade en val. De Vorst sprak hem van een man, die groote diensten aan den Staat gedaan had, en pleegde met hem raad over de belooning, die hy hem konde geven. Haman geloofde dat men hem Rechter in zyn eigen zaak maakte, hy werkte onweetende met zyn gedachten, om zyn vyand met roem en Eerte kroonen; hy raade den man, daar Assuerus van sprak, met Koninglyke kleederen te bekleden, hem den Kroon op 't hoofd te zetten, om in dit grootsch gewaad, op 's Keizers lyfpaard gezeeten, en door een der voornaamste bedienden van zyn Hof geleid, door al de straten van Suza om te voeren. Welk een bliksemflag was, dit voor Haman, als hy, na dat hy dit ontwerp gemaakt had, waar mede hy zich zo lieflyk vleidde, de uitvoering daar van met ongeduld verwachtende, uit den mond zyns Meesters verstand, dat al deze toestel zag op Mardochay, die man, die hy haatte, en, weeder uit het Hof treedende ten galge zou verwezen! Welk een ongeluk en droefheid voor een staatzuchtig man, door 't geluk verblind, verplicht te weezen zyn vyand voor stalmeester te dienen, en dienaar van zyn Zeegepraal en Roem te zyn? Onderwylen moest hy zyn smart en kwaadheid verbergen; de Vorst had gesproken, en hy moest gehoorzaamen Mardochay te geleiden, en hem 't volk, als de Behouder van 't Ryk, te vertoonen.

VII. H O O F D D E E L. Vers 7.

Haman verzoekt genade by de Koningin.

(3.) Haman hoopte zich van deze versmaadheid, dihy leed, te wreken. Het vonnis des doods, waarin de Joden begrepen waren, was gegeeven. De bevelen der Persen waren onwederroeplyk, en diongelukkig geslacht weende en vastte, om de granschap van den heemel af te weerden. Esther durfde den Koning niet aanspreken. Mardochay bestrafte haar, om dat zy zich voor 't geslacht niet wild bloodstellen. Hy zeide tegens de Vorstin, dat *Verlossing moogelyk uit een andere plaats zoude ontstaan. Esther 4: 14. Maar gy, en 't huis uwes vaders zal vergaan, en wie weet, of gy tot het Koningryk niet gekoomen zyt, om ons in een zo verdrietige tyde helpen?* Deze bestraffing deed zyn uitwerking. Esther na drie dagen vastens, besloot den Wer der Persen te schenden, en haar leeuen op te offeren, om haar volk van den dood te verlossen. Zy stelde zich voor Assuerus, en hy deed haar zyn Scepter aanraaken, zommigen zeggen, dat zy dezelve moest kussen, anderen, dat het genoeg was, dezelve met de hand aan te raaken, en dat men alsdan kondenaideren, en zonder vreeze spreeken. Esther sprak, en den Keizer met Haman op twee maaltyden, welke zy bereid had, genoodigt hebbende, deed zy, om dat de Perziaanen in 't begin van de maaltyd niet als waater nuttigen, *na het zyn drinken* haer verzoek. Onder hen waren tweetafelen, en tweederly gerechten; het eerste bestond in vleesch, gedurende 'twelke, men den Koning niet als waater te drinken gaf, 't geen men gemeenlyk uit de Rivier van Suza, Coaspes genaamt, schepte, om dat men 't zelve veel lichter als al de anderen geloofden te zyn; men bracht het hem overal waar hy ging, en men kookte 't zelve op, alvorens het den Koning wierd aangebooden. Men begon wyn te drinken, en zich te vervrolyken, als wannee de tweede taafel, met vruchten voorzien, toebereid was. Esther had deze tyd van wellust en vrolykheid bestemt, om haar verzoek te doen voor de Joden, die door Haman ter dood veroordeelt waren. De Keizer voegde zich aan de zyde van de Keizerin, tegen zyn gunsteling over; de verandering van zyn wezen en oogen gaf Haman een indruk van 't geen hy had te vreezen. Hy vond geen andere toevlucht, als deze zelue Esther, die hy wreedelyk beleedigt had, ootmoedig om haar genade te bidden. Zy was op een bed gezeeten. Om dat de Perziaanen gewent zyn op bedden rustende, te eeten, zo wel als de Grieken en Latynen. De Oostersche volkeren zyn van natuure nayvrig. Assuerus, die uit den tuyn, waar in hy eenige tyd had gewandelt, wederkeerde, en, die Haman aan de voeten van de Vorstin zag, en over 't bed heen geboogen, wierd door een heevige achterdocht getroffen, welke de schoonheid van de Koningin bekrachtigde. Hoe onrechtmatig en kwaalkyk gegrond dezelve was, liet ze echter niet na, den dood van dezen gunsteling te veroorzaaken. Droevig lot der Hovelingen, die, nadat zy een lange tyd de straffen, die de groote misdaaden verdienien, ontkoomen zyn, dikmaals, op valsche denkbelden en om inbeeldelyke misflagen, aan een rampzaalige einde raaken.

Hy word opgehangen. Vers 9.

(4.) De Gelubden hadden zo haast des Koning verontwaardiging niet aangemerkt, of zy dektu

J O B.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LXVII. AFBEELDING.

De Satan lastert Job voor God, die hem verlaat,
Men rooft zyn keemels weg; terwyl de vuurvlam flaat,
Ten Heevel afgedaalt, uit haer verheeven daaken,

En smoort zyn volk en vee. Zyn ziels beminde kroost,
Word door 't gebouw verplet, daar hy beroeft van troost,
Vol zweeren, vrouw en vriend ziet gal en swadder braaken.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LXVIII. AFBEELDING.

Job door Gods geefselroe van goed en bloed ontbloed,
Geslaegen aan het lyf, in d'allerhoogste nood,
Beschouwt op 't offervuur Gods zeegenryke stralen,

En ziende zyn verlies door dobb'le wijnl geboed,
In schat en talryk vee, teelt spruiten uit zyn bloed,
Om dus, na's leevens loop, geruist in 't graf te daalen.

Haman's aangezicht. Dit was de gewoonte der Perzen, als ymnand ter dood verwezen was. Men heeft deze plaats van Esther niet wel overgezet, om dat men aldaar zegt, dat het aangezicht van deze gunsteling *aanstonds met ontsteltenis overdekt was.* Men overdekte hem met zeeker doek, en men sleepte hem uit de oogen van zyn Meester, om hem ter straffe te geleiden. Haman onderging door het rechtvaardig oordeel Gods de straf die hy voor de onnoozele Mardochay geschikt had, en hy wierd aan de galg, die hy voor een ander had laten stichtten, opgehengen.

Men brengt zyn zoons om 't leeuen en de andere vyanden der Joden. Vers 6.

(5.) Esther, van haar machtigste vyand verlost zyn-de, deed Mardochay erkennen. Alles veranderde ten Hoove van weezen. De Oom van de Keizerin trad in de bedieningen en gunst van Haman. De Joden, die zich geyonden hadden aan de poorten des doods, en van een algemeene vermoording, begrepen hun verlossing met groote vreugde, en het geveld

vonnis wierd niet alleenlyk herroepen, maar, men zond in alle de Landschappen weder tegenstrydige beveelen. Men stond zelfs de Joden toe, om zich over hun vyanden te wreken; tien zoonen van Haman stierven door dezelve straffe van hun vader, de Gezaghebbers wierden, weegens hun wreedheid en haat teegens de Joden, den hals afgesneden, en aan de woede van 't volk opgeoffert. Esther en Mardochay wilden dat de geheugen van een zo onvoorzienre en zonderlinge verlossing zoude tot de verste afgeleugene nakoomelingen overgaan. En om die reeden rechtenzy een prachtig Feest aan, genaamt *Purim.* Deze voorzorg was pryslyk, want dit Feest, door de Joden voor een groot getal van Eeuwen geviert, is een krachtig bewys van de waarheid van deze Geschiedenis, die de godloozen in twyf el trekken. Men vierd het zelve noch hedendaags. Yder mal, als men den naam van Haman noemt, flaan de bystaanders geweldig op de banken in de Synagogen, en daar uit treedende, in plaats van te vasten, vervrolyken zy zich zelve, en dit is voor hen een soort van een Vastenavond.

UITLEGGING van de LXVII. AFBEELDING.

Jobs geslacht, en de tyd waar in hy geleefd heeft.

De Satan lastert Job voor God, die hem verlaat, Men roeft zyn keemels weg; terwyl de vuurvlam staat, Ten Heemel afgedaalt, uit haar verheeven daaken,

En smoert zyn volken vee. Zyn Zielsbeminde kroost, Word door 't gebouw verplet, daar hy, beroeft van troost, Vol zweeren, vrouwen vriendziet galen swadder braken.

I. HOOFDDEEL. Vers 1.

(1.) **D**E ongelukken, het geduld, en de herstelling van Job, leeveren een der wonderlykste uitkomsten van de aeloude geschiedenissen uit. Men kent het geslacht en den perzon van Job weinig, ik bespeur zelfs, dat de bewyzen, welke men bybrengt, om hem uit Nachor of Abraham door het middel van Keturah te doen afdaalen, zich onderling oft ver werpen; want, het is ter eerter zyde onweerdleglyk, dat de kinderen van Nachor hun woonplaats in dezelve plaats, alwaar Job zyn wooning had, gevest hadden, en by aldien Nachor nimmermeer uit Mesopotamien getrokken was, belitte zulks niet dat Uts, zyn Zoon, na zyn dood of zelfs geduurende zyn leeveen, over den Euphrat niet trok, en zich aan de andere zyde van den vloed in Arabien niet ging ter needer stellen. Zyn andere Zoon deed dezelve zaak, dewyl hy aldaer een Stad had, welke den naam van Butz voerde, en waar uit Elihu, een der vertroosters van Job gesprooten was. Men bewyft ter andere zyde met dezelve baarblyklykheid, dat de kinderen van Keturah zich in Arabien neergestelt hadden. Bildad, een vriend van Job, was een *Sababer*, gesprooten uit het geslacht van Seauisch, of veel eer van een Stad, welke deze afkoomeling van Keturah gesicht had. Eindelyk, de Sabeers en de andere nabuurige volken van Job, waaren zo veel gedeeltens van 't geslacht van Abraham, ik begeer Job met Jobab niet te ondernemen, gelyk de *Uitleggers* gedaan hebben, die door de overeenkoening der naamen misleid geweest zyn, en hem uit Esau doen afdaalen, om dat Jobab zich in zyn *Geslachtregister* vind, maar, men kan niet ontkennen, dat Edom zich mede in dit gedeelte van Arabien neergestelt heeft, welk zetert die tyd zyn naam voerde. *Verheug u, dochter Edoms, die in 't Land van Huts woont.* Men kan dan evenmaetig zeggen, dat Job van Nachor, van

Abraham door Keturah, of van Esau door Edom, afdaalde, of wel brengt de vermenging van geslachten, in dezelve plaats vastgestelt, zo veel verwarring in het *Geslachtregister*, dat het onmooglyk is, om dezelve te ontwarren; in der daad, dewyl de nauwkeurige onderzoekers, die daar aan gearbeid hebben, hun bewyzen nergens als uit de verblyfplaats trekken, welke de nakoomelingen van Nachor en Keturah en Edom in deze streek, alwaar Job was, verkooren hebben; en om dat men bewyft, dat daar andere inwoonders, als de afkoomelingen van Edom waaren, kan men voor geen van deze geslachten voor den anderen vonnis stryken. Daar is een tweede zwaarigheid, want, een zeeker onbekent vreemdeling konde zich aldaar ter tieeder geslecht hebben. In der daad, daar waaren eenige inwoonders in Arabien, alvoorens alle de bevolkingen, waar van wy zo aanstonds gesprooken hebben, en die vreemdelingen konden zich mede zedert by het geslacht van Abraham gevoegthebben, en Job konde uit een der vreemdelingen, die in 't Land aamerkelyke goederen bezaten, geboren zyn. Onderwylen, by aldien men hem uit de Stam van de Aardvaderen wil doen spruiten, stel ik my daar niet teegen; maar, men moet de vrienden van Job uit dezelve geslachten doeh voortkomen, dewyl zy mede uit de nabuurige plaatzen sprooten.

Ik houd my met de Koninglyke waardigheid, die men hem gegeeven heeft, niet op, want dezelve vervalt van het oogenblyk, dat men afslaat met hem met Jobab te ondernemen. Het is waar, dat enige handschriften behelzen, dat die geen, die Koning was, *zich op een misschoop gesleegen vond.* Maar, die woorden zyn in 't Hebreeuwsch niet, en 't zyn zekere Grieken, die dezelve in hun asschriften daar by gevoegt hebben; ten einde om de grootsheid van dezen heiligen Man op te halen, en luister by te zetten; hy was de voornaamste der Oosterlingen, zonder hun Koning te zyn, om dat hy overvloedi-

ge Rykdommen bezat, gelyk Nachor, Abraham en Jacob die nimmermeer Koningen geweest zyn, en echter niet nalieten zeer machtig te weezen. By aldien Job een Koning geweest was, zoude hy in de schoot van de Aarde niet naakt weergekeert zyn, schoon men hem zelfs zyn kudden ontroost had, daar zoude hem Steeden overig gebleeven zyn, heuevens Schatkaamers, welke volstreken om hem te vertroosten. Eindelyk, de Duivel berispt God, dat hy het werk zyner handen gezeegent, en zyn vee heeft doen vermeenigvuldigen.

Job leefde in een tyd, waar in de groote Rykdom in 't getal der beesten, welk men bezat, bestond, en als wanneer het leeven der menschen noch zeer lang was; want hy bereikte den ouderdom van tweehonderd jaaren. In der daad hy leefde 140 jaaren zedert zyn herstelling, en hy kende niet minder als 50 of 60 jaaren oud zyn, als wanneer alle zyn zeeven kinderen, die alle getrouwten waren, omkwaamen. Eindelyk, is het vergeefs, in dit werkstuk eenige toepassingen op den doortocht van 't roode Meer, of de uitkomsten van de Joodsche Kerk te maaken, men vind daar van niet eene, welke klaar genoeg is om het zeggen vast te stellen, dat Job zedert den uittocht van Egypten geleefd heeft. Men moet dan bekennen, eerstelyk, dat Mozes de aeloudste der heilige Schryvers niet is, en dat Job hem voorgegaan heeft, dewyl hy voor hem leefde, en de gedenkschriften tot het werk, dat zyn naam voert, nagelaaten heeft. Ten tweede, men kan hem ten tyde der Aardvaderen Isaak en Jacob niet doen leeven, om dat men in zyn Boek de namen der Steden vind, welke de nakomelingschap van Isaak gebouwt heeft. Ten derde, hy heeft dan ten tyde van de Egyptische gevangenis geleefd, terwyl de Kerk in die plaats leed, en zich door de ondermenging der ongeloovigen verdorf, biddende de Goden aan, die aan de andere zyde van den Jordaan waren. God bewaarde voor zich een gedeelte der uitverkooren en heiligen in Arabien, en op de grensen van Mesopotamien, alwaar de Aardvaderen geleefd, en het zaad van den waaren Godsdienst nagelaaten hadden. De Arabieren, die verzeckert hebben, dat Job de nicht van Joseph ten huisvrouwe had, hebben van dat zelve gevoelen geweest; doch het huuwlyk is twyfelachtig. Want, het is niet waarschijnlyk, dat Job naer Egypten zoude getrokken zyn, om de dochter van Ephraim ten vrouwe te verzoeken; maar, men erkent ten minsten, dat zy gelooft hebben, dat hun medevaderlanders ten tyde van de gevangenis leefde.

Job woonde in het Land Us; maar, dewyl drie mannen, alle drie Opperhoofden van 't geslacht, die naam gevoert hebben, is het moeijlyk te weeten, welke van deze drie Landen Job bewoont heeft. De H. Jeronimus heeft deze drie plaatzen in een gesmolten, hoewel ze onderscheiden waren. Men doet Job van Aram, de stichter van Damas, afdaalen; dusdaanig zoude Job aan de voet van den Berg Hermon, dicht by Damas, gewoont hebben, in een volkoome aangenaame en vruchtbare plaats; daar zominigen het Aards Paradys stellen. Men zegt dat die Landen zich tot den oorsprong van de Jordaan uitstrekken. Anderen stellen hem in Armenien, en doen hem, door zeekere onkunde, die men niet ligtlyk kan begrijpen, van daar naer Constantiopolen vertrekken, alwaar hy begraven is, en daar de Mahometaanen hem, als een van hun grootste heiligen, noch eerden. Dewyl de vrienden van Job Arabieren zyn geweest, en het Sabeërs waren die

hem zyn kudden ontroofden, bewoonde hy het woste Arabien, op de grenzen van Canaan. Job was da een Arabier. Zyn godvruchtigheid, in 't midden van een zeer bedorre geslacht, was verwondering waardig. De duivel kende dezelve zonder grimmigheid en nayver niet verdraagen. En, op zeekere dag, dat de kinderen Gods voor Gods Troon vergaarden waren, was de zatan mede onder ben. En hy verzocht toelaating om Job te moogen beproeven. Dusdaanig spreekt de heilige Geschiedenis. En gelyk die eenigste maal is, dat den duivel uit de naare angstvallige hoolen, daar hy woont, in den dag van het licht en geluk verscheenen is, vinden de Uitleggers zich ten uiterste verleegen, om deze plaat te verklaren. Men heeft gezegd, dat de goede en kwaade Engelen op den eerstaen dag van 't jaar 21 God naauwkeurige reekening kwaamen doen, want 't geen zy in het verstreekken jaar verricht hadden en om voor 't geen men intrad, bevel te ontfangen. Gregorius d'eerste heeft zichingebeeld, dat de duiven altyd voor den Troon Gods staan; maar, de ze geduurige tegenwoordigheid in het Paradyß, was uit zy verdreeven zyn, om daar nimmer wede in te keeren, is de gelykformigheid van het geloof zo tegenstrydig, en aan het denkbeeld, 't wel men van God moet hebben, die in alle plaatzen gebied en zweeft, zonder verplicht te zyn den duivel van zyn Troon te naaderen, dat men deze gedachten den heiligen Uitvinder niet kan toeschryven. Het is daar en booven noch minder denklyk, dat omtrant het huis Jobs een vergaadering van geleerde Propheten, of zels der Engelen geweest is, en daen den duivel daar mede zoude ondergekomen zyn om zyn klachten en beschuldigingen tegen die heilige man te doen. De Geschiedenis schryver heeft alleenlyk willen aanwijzen, dat niets zonder de voorzienigheid geschiet, en dat de onheilen zo wel als gelukken, niet, als door haar bestier, overkoomen. Eindelyk, dat wat hoogte het denkbeeld, 't wel men gemeenlyk maakt, over het vermoogendes duivels bereikt, kan men echter niet verder, als God toelaat, teegen de heiligen aangaan. Maar, men weet genoegzaam dat het Boek Jobs op een dichtkundige en figuurlyke manier beschreven is; daarom is 't geen verwondering waardig, dat hy, die aan deze waarheid een verblindende keer te gegeven den duivel, met God spreekende in het Paradyß, een zyn verzoek doende, en d'andere zyn bewelen gegevende, invoerd; dit is een verdichte voorstelling onder de Reedenaars, zo wel als de dichter bekent. Dusdaanig heeft men in de Geschiedenis der Koningen, God spreekende naer de wyse der menschen, ingevoert, vraagende met een moogelyk twyffeling. *Wie is die geen, die Achab zal misleiden?* Om welke reeden de beroemde Maimonides zegt dat, by aldien 't waar is, dat Job geleefd heeft, zo moet de zaamenspraak van den duivel met God als een Zinnebeeld aangezien worden.

Wegvoering van Jobs Vee. Vers 14.

(2.) God liet den duivel toe, Job te beproeven. En aanstonts zag men die geeezelroeden, d'ene anderen anderen volgen. Een overvloedige oorvry van rampen opende zich, zy overstroomde hem in een stortreegen, en hy wierd van de allermachtigster Oosterse volkeren, in eene dag de armste en droefste aller menschen. De Sabeërs, naer de manier der Arabieren, te dier tyd by naer alle struilloovers zynde, overvielen onvoorzien de dienst van Jobs, zy befrongen haen, terwyl zy arbeidden, vo

moordden hen onbarmhartig, en roofden de Ossen en Ezels, als een bekwaame buit zynde, om zich te verryken. Verscheide volken hebben den naam van Sabbeërs gevoert, de eenen waaren in het gelukkig Arabien geplaatst, en konden van zo verre, en uit een zo vruchtbaar en overvloedig land niet koomen, om het Vee van Job te rooven. Men moet struik-roovers zoeken, die gewent zyn strooperyen te pleegen, en van den roof te leeven, om de waarachtinge vyanden van Job te vinden. En zulks komt met de naakoomelingschap van Seba, de neef van Abraham door Ketura over een, die zich in't woest Arabien en op de grensen van 't gelukkig Arabien neergezet had. Want, die aldaar onder hen niets te eeten vonden, en onder Tenten leefden, waaren zeer bekwaam om strooperyen te pleegen, van welke wypreeken. De Schrift zegt mede, dat zy de nabuuren der Themaiten waaren, die uit Thema, de Zoon van Ismaël sprooten, en die een ander geslacht in't woest Arabien uitmaakten.

Verbranding van zyn kudden. Vers 16.

(3.) Job had geen tyd om zich over deze beproeving te vertrousten, want een andere boode kwam zyn standvastigheid, door een gevoeliger ongeluk beftormen. De Joden verstaan, dat deze booden zo veel duivels waaren, die een menschelyke gedaante hadden aangenomen, en zeer schichtig vloogen, om Job door een vaardige en haastige aan een schaakeling van heilloze tydingen te overweldigen. Maar, het blykt by den tekint, dat zy Jobs dienaars waaren, en dat de voorzienigheid alleenlyk de uitkomsten dusdaanig bestierde, dat maar een man alleen van vader ongeval overig zou blyven, om hem de tyding te brengen. Deze volgende was noch veel droeviger als de eerste. Job konde zich inbeelden, dat de gierigheid der Arabieren, of de nayver die zyn nabuuren over zyn voorspoed gevoelden, hen ingewikkelt had, om zich op zyn kosten te koomen verryken, en zyn Ossen weg te sleepen. Maar, hy moest levendiger smart gevoelen, als wanneer hem ter ooren kwam, dat het vuur van den Heemel, *een vuur van God*, dat is te zeggen, een hevig vuur, welk onmooglyk was geweest uit te blusschen, zyn kudden en die dezelve in de velden hoedden, had verflonden.

*Vermeet'le sterveling, die steunt op goed en staat,
Beſpiegel wie gij zyt, aler Gods hand u staat,
En al uw wel zyn roost door's Heemels blikzembraalen.
Werd'g Waerelds wiſſellot door vroomheid zelfs betreurt,
Wat staat u zondig zaad, te wachten op uw beurt,
Als God, tot wraak genoopt, zyn straf laat nederdaaleu.*

De dood van zyn kinderen. Vers 19.

(4.) De Chaldeërs naamen wel zyn Kemelen weg. Maar, de 4de plaag was de allerスマartelykste. Deze heiligen man was, na dat hy al zyn goederen verloren had, een aanmerkelyk geslacht overgebleeven, benevens kinderen, die hem konden vertrousten, en zyn ellende verligten. De eenigheid, zo zeldzaam onder de broeders is, regeerde in dit geslacht, hun vriendschap bevorderde hun ongeluk, zy waaren alle toen te zaamen ter maaltyd by hun oudste broeder, wanneer het huis instortte, dat hen onder den puyn verplette. Deze droevige tyding opende den mond Jobs, die tot noch toe niet had ge-

sprooken. Dit geschiedde niet om zich te beklaagen, of tegens God te murmureren; in tegendeel wierp hy zich op zyn knien aan den voet van zyn ziel in een staat van de diepste nedrigheid. *De Heere heeft gegeeven, de Heere heeft genomen. Zyn heilige Naam zy gezeegend.*

*Godvruchtigheid verdraagt geduldig tegenspoed,
Zy kuſt Gods geefſelroe, met een geruſt gemoeid,
En staat gelyk een Rots in 't woest geweld der winden.
Wie zich, in lief en leed getroost, op God verlaat,
En denkt, God gaf, God nam, in zyn bedroede staat,
Zal door Gods geſt bezielt in smerten balzem vinden.*

II. HOOFDDEEL. Vers 9.

Belediging van zyn Vrouw en Vrienden.

(5.) Job was niet ten einde zyn rampen, hy wierd door een stinkende ziekte aangetaft, en met zweeren overdekt, die ongeneeslyk scheenen. Men vermeent, dat de wormen uit zyn lyf kroopen. Gelyk zulks zedert aan Herodes en Philippus den tweede gebeurt is. Anderen willen, dat het een Lazarus, of een zo besmetlyk en stinkend kwaad was, dat men verplicht was hem *buiten de Stad* te jaagen, en hem aan de poort op een Mischoop te zetten. Daarom hebben de Grieken deze manier van spreken bygevoegt. Naamentlyk, *buiten de Stad*. Hy was zo krank, dat hy, zyn zweeren met zyn hand en halverweg bemorste vingers niet kunnende krabben, verplicht was, zich van een potſcherf te bedienen; hy had geen ander bed, als den asch: 't zy de armoede en ellende hem tot deze uiterste staat gebracht hadden, of veel eer, om dat hy zich naer de manier der Oosterſche volkeren, in een staat van verneedering wilde houden. Een nieuw hartzeer kwam hem van zyn vrouwens zyde over, welke niet alleen zyn ellende, maar zelſt zyn godvruchtigheid bespotte, met hem deze goddelooze en wreede bespotting toe te byten. *Zegent God, en sterf.* Gy kunt nu uw God, zo veel gy wilt, aanbidden, maar, gy zult niet minder sterven, zeide deze vrouw, welke hier haar leerjaaren van ongodſterry en godloosheid niet aanving. Eindelyk kwaamen de vrienden van Job aldaar, maar, in plaats van hem te vertrousten, bezwaarden zy zyn droefheid en smarten, door een groot getal van redeneeringen, en zinryke voorſtellingen, meer bekwaam, om zyn geloof en geduld te doen waggelen, als om hem enige verzachting te bevoerden. Dit is de laatſte der beproevingen van een verdrukte ziel, gedwongen te weezen, zyn gedrag te rechtvaardigen, en dezen ſtryd tegens zyn allertrouwſte vrienden staande te houden; dit was 't geen Job overkwam. Ondertuffſchen, by aldien hen enige woorden uit den mond vloeden; bewaarde hy ten minsten altyd een geduld, dat al het menschelyk vermoogen te boven ging.

De Arabieren voegen daar by, dat de duivel tot alle die verzoekingen, een andere toevoegde; met Job af te vergen van hem aan te bidden, gelyk hy zedert Jesus Christus gedaan heeft. *Waaron bid gy my niet aan, gelyk gy God aanbid?* Zeide hy, wyl ik de macht heb, om uwe goederen en kinderen weg te neemen. Maar, Job weerſtond die verzoekingen, staande houdende, dat God alleen moeſter van den mensch was.

UITLEGGING van de LXVIII. AFBÉELDING.

Jobs herstelling.

*Job door Gods geefselroe van goed en bloed beroost,
Geslaagen aan het lyf, in d'allerhoogste nood,
Beschouwt op 't offervuur Gods zeegenryke straalen,*

XLII. HOOFDDEEL. Vers 10.

Jobs geduld volkoomentlyk zynde beproeft, ge-weest, kwam hem God eindelyk te hulp, Elihu, een van Jobs vrienden, bepleitte de oorzaak van de voorzienigheid, en hield met redenen staande, dat men de oorzaak der moejelyke gevallen, by naer al-tyd verborgen zynde, zonder ydele vermeetelheid niet kan ontworstelen. Job ter halverweg door die reedeneeringen overwonnen en den mond gestopt, zweeg stil, als wanneer God, de reedekaveling van Elihu, om zo te spreken, heropvattende, en in hoedaanigheid als opperste Rechter daar tusschen in-koomende, om dit verschil te slechten, aan Job al zyn Heerlykheid en grootheid vertoonde, hy deed dezen bedrukten man zyn onkunde en afhanglykheid van het Opperste Weezen gevoelen. *Waar was gy, toen ik de aarde grondvestte.* Job 38:3. Wie heeft de maat van 't geheel al gestelt? zeg het my, zo gy 't weet, waar op zyn haer paalen gevest? En wie heeft den eersten steen daar aan gelegt; om dezelve te on-dersteunen? God spreekt hem op een deftigemaniер aan, zo van den Hemel, als de Zee, en de dieren die de aarde en waateren bevolken, hy maakt een by-zondere beschryving van den Behemot; en hy schryft hem een zo groote kracht toe, dat men gelooft heeft, dat dit dier, den Elephant was. Maar, het is veel eer 't waaterpaard, dat gemeenlyk in den Nyl gevonden word, waar uit Heliogabalus 't zelve ving, 't welk hy in 't schouwburg den Romynen vertoon-de; dit dier, zo wel een waater- als landgedierte zynde, kwam somtyds uit het waater om in de naburige velden te weyen, en het gras af tescheeren. De Leviathan, waar van hy in 't vervolg spreekt, was den beruchtten Crocodil, en ten zelve tyd zo schroomlyk voor den geenen, die den oever van den Nyl bewoonden. Ezechiel, van Pharao spreken-de, vergelykt hem by den Crocodil die, die geenen, die hem aanzagen, verschrikte Augustus, het zelve denkbeeld volgende, liet een Crocodil aan een Palmboom snyden; met deze woorden. *Hy is nooit gebonden geweest, om te beteeken, dat het mede also moejelyk was Egypten te dempen, alsoen viischer, om meeester van den Crocodil te werden.* Deze dieren in Egypten dicht by Arabien geteelt, waaren meef als de Walvischen van de Zee by Job bekent. 't Was God niet, die vermaak schepte, een zo lange en nauwkeurige beschrywing deser twee dielen te maaken. Zoude God gekomen zyn, om een Arabier te spreken; en met hem in een zo lang verhaal van zyn werken zyn gerreeden? Zoude hy Job en zyn vrienden op zo een onderscheidlyke wyze onderhouden hebben, dat men alle zynwoorden konde bewaaren, en dezelve tot de nakoome-lingen overbrengen? Het is meer waarschynlyk, dat dit Boek, 't welk dichtkundig is geschreeven, zin-nebeeldig eindigt, dat men aldaar God, in 't einde spreekende, invoert, gelyk men den duivel in den aanvang gedaan heeft; dat den Uitvinder van dit Boek, ten einde, om een veel hooger denkbeeld van Jobs herstelling te geeven, verciert, dat God

*En, zynde zyn verlies door dubb'le winst geboed,
In schat en talryk vee, teelt spruiten uit zyn bloed,
Om dus, na's leevens loop, geruist in 't graftedaal.*

daar tegenwoordig was, en hem zyn lessen en g-booden gaf.

Job gevoelde en beleed zyn dwaaling; het berou-my, zeid hy, zodaanig te hebben gesproken, ter zelve tyd stelde God zich tot Middelaar voor zy vrienden, en verplichtte hem voor hen en zich zy ve te offeren. God, verzoentzynde, begon zyn tydelij-zeegeningen op Job uit te florsten. Hy verloste hem uit zyn slaverny, dezelve bestond niet in een gewa-genis en banden, die men by de ongelukken, wa-van wy geloprooken hebben, had gevoegt, hy wien uit de slaverny van den duivel, welke hy schee-onderworpen te zyn geweest, getrokken. Hy ge-hem dubbeld wederom, het geen hy aan kudde-schaapen, ossen en kemels had verlooren, ten eind hy beproeven zoude, dat zyn goedheid veel wyd-uitgestrek, als zyn toorn, en zyn belooning veel grooter, als zyn verdrukking is. De Joden bed-den zich in, dat de Sabeërs den roof wedergebracht hebben, of veel eer, dat den duivel, zich vergenoeg-heeft men alle zyne kudden in de woestynen, da-ly ze yder naer hun aard deed voortteelen, weg-dryven, om dat het genoeg was, Job te doen ge-looven, dat hy alles had verlooren. Men onderste-wyders niet wel ter sneede, dat Jobs herstelling, op eenen tyd teffens geschiede, en dat God verplicht was op een wonderbaarlyke wyze gehoorde beesten, een groot getal van ezels en kemels voort te doen kom-men, in plaats dat de Geschiedenis chryver een zaak-verhaalt, die zich in veel jaaren vervulde, om dathij spreekt van Jobs dochters, welkers schoonheid be-ruit was, en den Aardsvader 140 jaer leevens, indert zyn herstelling, toeschryft, binnen welke de zeg-ge Gods over zyn zorgen, zyn werk, en op het we-nige dat hem overbleef, afvloeide: dewyl de handen van zyn kinderen, uitgezondert dat van zyn oudste zoon, die aan zyn broeders een gaftmaal gaf, op die dag als zy alle verplet wierden, niet om ver gewo-pen waaren, en zyn kudden konden weder talryk we-den, en zich dubbeld vermenigvuldigen. Van he-oogenblik, dat Job begon minder ellendig te wed-en, ervaarde hy 't geen menigmaal gebeurt, dat die geenen, die ons in den nood verlaaten hebben, wederkeeren, als 't geval verdraait en ons toeschiet. Zyn bloedyerwanten, die de Geschiedenis chryve-lyn broeders of neeven noemt, het natuurlyk ge-voelen uitdoovendé, waaren zo lang hy rampzaa- was, niet voor hem verscheenen, maar, zy begon den hem wederom huldigen te doen, en hem geschenken te brengen, toen hy ze niet meer van noo-den had. Onze Uitleggers zeggen, dat yder hem een stuk zitver, en een goude ring gaf, andere willen dat men hem een schaap in plaats van het stuk zil-ber overgelevert heeft.

De oorspronglyke bepaaling welke dubbelzinnig is, maakt de zwaarigheid. Een Rabbyn, in Afri- reizende, hoorde zeggen, dat *Kesitha* een stuk zil-vers was, hy geloofde daar uit een groot hulpmid-del te trekken, om de Heilige Schriftuur te ver-staan, om dathy door dit woord begreep, dat Abraham voor omrent 100 Ryksdaalders het veld der kinde-

ren van Hemor gekocht had, om tot een graffstede voor zyn gellacht te dienen; men voegt daar by, dat men in deze penning de gedaante van een *schaap* ge- griffiet had, om welke reeden dezelve daar van den naam voerde. Maar, dewyl het waar is, dat de bepaaling van 't oorspronglyk een schaap beteekent, waarom dan 't geschenk, 't welk men aan Job deed, in een penning verandert, welke de gedaante van een schaap voerde. De Rykdom van die tyd bestond byzonderlyk by de Arabieren, in vee. Het was dan natuurlyk dat de bloedvrienden van Job, hem yder een schaap brachten, om zyn schaapsstaal te vervullen. Men sneed alstoer in 't geld niet, en men woog het zilver in de schaalen, het is dan niet waarschynlyk, dat daar diergelyke munt in Chaldea geweeft is met de gedaante van een schaap. Eindelyk, zouden de geschenken niet van belang geweeft zyn, dewyl yder thuk van dit geld niet meer als *een stuiver* waardig was. Men is dan verplicht de achtbaarheid der aanzienlyke mannen te verlaaten, die het eerste gevonden gevuld hebben, alhoewel zy een gadelooze kennis van 't Hebreeuwsch gehad hebben.

Job met zyn vrienden, of met God reedeneerende, sprak uitmuntende zedeleeringen, en hy ontdekt ons ter zelver tyd, dat het de Godsgelerdeheid van die tyd was. Hy legt de grootheid en 't vermoogen van God in de Schepping van 't Heelal, en de bestiering der uitkomsten uit. Maar, wat meer is, hy ontdekt die ondoordringbare geheimenis, zo wel aan David, als de Godloozen, hoedaanig de voorspoed in 't gevolg van de deugd niet treed, en waarom de Heiligen ongelukkig in de waereld zyn; hy ontdekt daar, 't geen hy over het natuurlyk verdief der menschen, en 't onvermoogen om voor God door zyn werken gerechtvaardigt te zyn, dacht. *Hoe zal die geen rein zyn, die van een Vrouwgebooren is? hoe zal een sterfyk mensch zich voor den machtigen God rechtvaardigen? want, by aldien by met hem in't gericht wil treeden, zal by van duizend deelen op een eenige niet antwoorden.* Ten tweede, hy was omrent de Afgodendienst omzichtig, om dat hy zyn hand alleenlyk niet wilde kusschen ter eere van de Zon, noch de minste eere van deze doorstraalende beeldenis van de Godheid bewyzen. Ten derde, hy offerde offerhanden, en slachtte dezelve, gelyk als de Offerpriesters, om dat hy het Opperhoofd van 't gellacht was, ten vierde, men heeft reeden te geloven, dat hy de wederopstanding verhoopte, om dat hy verzeekerde, dat wanneer de wormen zyn lichaam zouden doorgeknaagt hebben, hy zich weeder zouden oprechten, om zyn Verlosser te zien. Ten vyfde, hy verhoopte eenmaal die Verlosler te zien, *met vleeschelyke oogen*, dat is te zeggen, den Messias, 't welk zo veel verwonderenswaardiger zoude zyn, dewyl de openbaaring zeer duister was, in een tyd, waar in het meeste gedeelte der indrukzelen van den Messias noch niet ingestelt waren, en waarin men zeer weinige Godspraaken had, die daar van spraaken. Men gelooft mede, dat Job alleenlyk gelooofde, dat hy, na door een flinkende zweering doorknaagt geweest te zyn, zich weeder in gezondheid, en in zyn voorige grootheid en luyster, door behulp van God, die hy zyn Verlosser noemde, zoude herstelt zien, om dat hy hem verlossen zoude. Maar, alhoewel deze letterlyke zin zeer natuurlyk is, willen het meeste gedeelte der Uitleggers niet, dat men hen een plaats ontrooft, welke zo gemaklyk op den Messias zich toepassen kan. De grote Gregorius vind zelfs een grote geheimenis in deze geheele Geschiedenis volgens de denkbeelden, is Job Jesu Christus het hoofd

van de Kerk, hy is cok zeer dikwils het *lichaam*, dat is gezegt, *de Kerk*. Zyn vrienden waaren verbonden zich by hem te voegen, om offerande te doen, dewyl de Kerk de eenige is, die tuschen-spreeken kan, en vrede geven aan de ketters, die onder de gehoorzaamheid willen treeden. De dubbele herstelling, die God aan Job doet, beteekent het voordeel, dat de Kerk, die dikmaals eenige hunner ledien kinderen verliest, in 't einde van de waereld weder ontfangen zal, als de volheid der heidenen daar in zal treeden, en de Joden zich zullen bekeeren. Eindelyk, de geschenken van een schaap en een goude ring, die de vrienden van Job deden, en die niets beteekenen, als men zich aan den letterlyken zin bind, verbeeldt volgens deze Hogenpriester de onnozelheid en natuurlyke eenvoudigheid aan de lammeren en schaapen, gelyk de nedrigheid en gehoorzaamheid door de ring en het voorhangsel beduid word. Deze Uitleggingen zyn fyn; maar ik weet niet, of men dezelve wel bondig zal vinden. Job herkreeghet zelve getal van kinderen, 't welk hy had verlooren. Zo het getal verdubbelt was, gelyk als dat der beeften, zou hy niet veel ryker als te vooren zyn geweest, in plaats dat de beeften volkommen vergaan, als zy sterven, leefden de kinderen van Job in den Heemel; en dusdaanig had hy ze verdubbeld. Zegt zeeker Paus. Men vind in de kinderen die de dood op een tyd wegrukte, een afbeeldzel der Joden, die onder de puinhoopen van Jerusalem en den Tempel waaren verplet, toen Jesus Christus de Wet had vervult. De zeven zoonen die God hem wedergaf beteekenen de zeven deugden; maar daar ontdekken zich groote geheimenissen in de naamen dezer drie dochteren. De oudste, die men *Gemima* noemt, beteekende *den dag*, en verbeeldt den eerste mensch, die in een Glansryk Licht gebooren was, met kennisse vervult, die wel haast in de duisternis moet nederstorten. Anderen vinden in deze dochter de beruchte Diana der heidenen, de welke zy geloofden uit Persien of Arabien te zyn gekomen; 't een is mooglyk zo wel ingebeeld als 't andere. De tweede dochter Jobs, *Casse* genaamt, 't zy men daar door verstaat den Amber of de welriekende Cassia by de Arabieren, beteekent de goede reuk der verlossing, en de deugden den mensch, zedert den val, zeerdienstig, gelyk als lydzaamheid en edelmoedigheid. Gregorius de grote heeft zich zeer in den naam van de derde bedroogen, welke hy genaamt heeft. *Den hoorn van een Fluit*, om de gezangen, die de Kerk voorzingt, te beteekenen. Want haar naam is veleer getrokken van een smeerzel, dat de vrouwen gebruiken, om heur levendige verruw te vernieuwen. Maar, gelyk het ter zelver tyd dient om 't gezicht te versterken, kunnen de Godsgelieerden zich van de verborgentheden aan die zyde keeren, om aldaar eenige zaak te zoeken, die op den Godsdienst flat, terwyl de nauwkeurige uitpluizers de hoorn van overvloed, zo beroent by de heidenen, daar in ontdekken. Daar ontbrak aan Job niet anders, als een gelukkigen en hoogen ouderdom, om het goede 't geen God hem vergunt had, te smaaken. Hy heeft hondert en veertig jaren zedert zyn herstelling geleefd. De Grieken hebben dezelve noch zeer veel daar en boven vermeerdert, maar, zy zondieren zich van de Hebreeuwsche Text af, welke aan dit getal, den tyd van zyn leeven vast gehecht heeft. Wy zullen alle de meeningen, welke men over dit Boek gesmeed heeft, niet onderzoeken. Maar, wy geloven: Dat dit Boek uit een oorspronglyk Arabisch geschrift getrok-

ken geweest is, om dat men aldaar de stijl en beschryvingen van die Oosterschen aanmerkt, maar, dit werkstuk was noch ten tyde van Mozes, noch ten tyde van David, noch ten tyde van Salomon van de Jooden bekent. Want, het zoude onmooglyk zyn, dat die twee Koningen die zo meenigmaal van de ellende der Heiligen en de ydelheid der schepzelen geschreeven en gesproken hebben, nooit eenige toepassing op eene der omstandigheden van Jobs leeuen, of op die der uitmuntende reegels, welke hy over deze stoffe gaf, gemaakt of dezelve aangehaalt hebben. 2. Dit Boek was voor de Babylonische gevangenis niet bekent; het was alsoen, dat een zeekere Jood, ten tyde van Ezechiel dit Boek by de Arabieren of in Chaldea gevonden hebbende, 'tzelve tot vertroosting van 't gevange volk gebruikte; zy vonden het Boek ter sneede, de stoffe was bekwaam om de Heiligen te vertroosten, en hun hoop, door een denkbeeld van een veel groter gelukzaamheid, als die, welke zy verlooren hadden, weder op te heffen. 3. Het werkstuk kwam te voorschyn, als wanneer Ezechiel zyn Propheteien schreef, en zyn vertroostingen aan 't zelve volk uitdeelden; niemand had het zelve in Judea voor Ezechiel aangehaalt, hy is 't, die na de beteekende gevangenis het zelve 't eerste kende. Men heeft dan reeden van te zeggen, dat het zelve alsoen voor de eersten maal te voorschyn kwam. 4. 't Is niet waarschynelyk, dat het een enkele overzetting was, want, alhoewel de Uitvinder de natuur van den tyd, in welke Job geleefd heeft, en de stijl van zyn geheug-

schriften bewaart heeft, zyn daar ondertusschen vezaaken, die niet als door een Jood hebben kunnen gezegd worden. Hy moet zelfs van dit geslacht zyn om den Heiligen man, den allerryksten van alle Oosterseben te noemen, want Arabien was in 't Oosten van Judea geleegen. Men vind daar zo w Joodsche als Arabische uitdrukzelen, en de eerste zy meenigmaal uit de schriften van David en Salomo getrokken geweest, 't welk aanwyft, dat het ra later tyd, als deze twee Koningen is.

Men ziet daar zelfs wetten weegens de plaatsvoeling en d'errenis der dochters, welke uit dit geslachtshyn gehaalt te zyn. Eindelyk, men trekt de naam van den Jordaan, uit de Fonteyn van Jor, en van 't volk van Dan, die aldaar zyn Tabernakel ha gestelt.

Eindelyk, de Overzetter is een Dichter. De Heilige Jeronimus, die aldaar vaarden van zes maaten te Sponeën geloofde aan te merken, is te verre gegaan. De Oosterlingen stelden geen Maaten op hun vaarden, gelyk de Latynen. Maar men gevoelt ten minsten in het Boek Jobs niet alleenlyk een Metaphorische of verbloeide stijl, en welke, gelyk dijder Oosterseben, opgeblaazen is; maar, dezelve is dichtkundig; en de geenen, die 't zelve Boek willen lezen, moeten altoos deze richtfnoer voor ogen hebben, om dat het eene der Boeken van de Schriftuur is, welk men het minste naer den letter neemmen moet. Men vind daar stoute afbeeldingen en krachtige indrukzelen, welke men verachten moet.

UITLEGGING van de LXIX. AFBEELDING.

De Psalmen Davids.

*Vorst David, felbestreën door 't woedend wizzellot,
In heilige aandacht, stort zyn sinekgebeen tot God,
En galmt ten boezem uit dan boed dan losgezangen,*

*Op 't lieflyk snaaren spel, den Tempel doorverspreit,
En voor Gods aangezicht ten Heemel in geleid,
Om van 't always bestier den zegen weer 'erlangen.*

MEn ziet zelden dat de Koningen Leeraars van de Kerk worden, en de Helden Godsdienstige werken zaamenstellen, maar daar toe is rust en stilte noodig, en men vind zulks weinig in een leeuen, dat altyd met staatszorge beladen is, en door gedurende ontwerpen van oorlog en overwinningen, gelyk als dat van David was, bezich word gehouden. Men moet van God een doordringend hert bezitten, om waardiglyk te spreeken. En, men kan in de ziel van anderen geen aandacht ontsleeken, die men zelfs niet gevoelt heeft; men moet dezelve bezitten, en ze lievendig afmaalen. Zyn de Koningen daar bekwaam toe? David is dan een wonderling voorbeeld. Men zegt dat hy tot drieduizend Lofzangen, ter eere Gods, zaamengestelt heeft; maar, of de onderstelling is verdicht, of het meeste gedeelte van zyn Lofzangen is vernield, de honderd en vyftig Psalmen, die de Kerk zingt, zyn alle niet van David; 't gezag van zommige vaders, die zulks gelooft hebben, moet de gevoelige bewyzen, die wy van het tegendeel hebben, niet overhaalen. In der daad, men zoude verplicht zyn te zeggen, dat David Propheticcher wyze van Babylon gesproken, en in zyn gezangen de toekomende uitkomsten van 't volk Israëls heeft uitgedrukt. Hy moet onnoodige wonderdaaden inbeelden, en op deze wonderdaaden een baarblykelyke valsche voorstelling bouwen; hoe zal men ze dan toefaan. Philastrus de geenen onder de ketters stellende, die eenige Psalmen van David afnaa-

men, heeft zelfs vergiffenis van nooden, om dat hy mooglyk dezelve niet waardig is, ter oorzaak van de strengheid, waar mede hy de anderen veroordeeld heeft, hy begeert, dat al de Psalmen Davids, gedurende de gevangenis, door eenige Priesters byeenverzaamelt geweest zynde, die ze uit den mond dier geenen, die ze in hun kindsche jaren geleerd hadden, ontfangen hebben, om dat men dezelle verscheurde, en de affchriften daar van verbrandde. De waarheid dezer Liederen heeft dan van 't gehogen en het goed geloof der eenvoudige afgehangen. De Babyloniers waaren zo vreemd om de heilige Liederen te verbranden, gelyk men onderstelt, dat zy de Joden beswooren dezelve aan den oever van den Euphraat voor te zingen, en men vind daar een dewelke zy op het voorwerp van hun flauvernzaamstelden. Psal. 137. Men schryft die Psalm Jeremias toe, terwyl hy daar van by de zeventig overzettters den naam draagt. Maar, dewyl de Propheet in Babylon niet trok, is het baarblykelyker, dat het een der gevangenen, in de plaatzen geweest is, die zyn droefheid en de weigering, die men de Afgodendielaars deed, van voor hen te zingen, uitdrukte, om dat zy niet anders begeerden, als om hem op 't geluid der harpen en andere mufyk instrumenten te vervrolyken. 't Zy hoe 't was, dit kan geen Psalm Davids zyn, om dat het volk Israëls in zyn tyd, noch in Babylon uit Egypten, noch uit 't Land der Chaldeën overgevoert is. De negentigste Psalm is als een werk

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LXIX. AFBEELDING.

Vorft David, fel bestreën door 't woedend wizzelot,
In heilige aandacht, stort zyn sineckgebeen tot God,
En galmt ten boezem uit dan boed, dan lofgerangen,
Op 't lieflyk snaaren spel den Tempel door verspreit,
En voor Gods zangezicht ten Heemel ingeleid,
Om van 't alwys bessier den zegen weer t'erlangen.

Digitized by srujanika@gmail.com

werkstuk van Moses aangezien, 't zy hy dezelve, om God te verzoenen, die tegens het volk weegens hunne murmureeringen, door het bericht van de valsche bespieders van Canaan, in toorn ontsteeken was, of in eenige andere geleegentheid, zaamengestelt heeft. Eindelyk, daar is een groot getal van Psalmen, die men Asaph, Heman, een der wyste en godvruchtigste mannen van zyn eeuw, en, aan andere Schryvers, terwyl zy daar de naam van hebben, moet toeschryven. Alhoewel David het geheele Boek der Psalmen niet zaamengestelt heeft, laat men echter niet na 't zelve, als een Godlyk werk, aan te neemen, dewyl de Jooden, die zo veel vlyt, in de verzaameling der heilige Boeken, hebben aangewend, zorg hebben gedraagen, dat daar niet een Schriftuur, alsna verzeekering van haar godlykheid ingevoegt is. Jefus Christus heeft deze verzaameling wettig gemaakt, met dezelve aan te haalen. En, men vind aldaar zo volstrekte en nette Godspraaken voor den Messias, dat men niet kan twyfelen, of de heiligen geest heeft dezelve voorgezegd. God alleen konde weeten en voorzeggen 't geen zyn Zoon zoude wedervaaren, om dat alle de uitkomsten, die den mensch toevallig zyn, waar van de straalen zich in de tegenwoordigen tyd verbergen, niet klaar en kenlyk zyn, als aan God alleen, die zeer vele, gantsch onderscheidenlyk, in het Boek der Psalmen heeft opgestelt. Deze Psalmen zyn in vaarzen zaamengestelt geweest. En de heden-dagse nauwkeurige onderzoekers, die de Hebreeuw-sche taal met meer vlyt, als de ouden, hebben beoefent, vinden ligelyk de rymen. Men verstaat zels, dat de accenten, daar de Jooden zich van bedienen, somtyds de oude nooten van 't Musyk waaren, om dat zy het onderscheid der toonen aanwyzen; maar het is niet zonder zwaarigheid, dewyl de Jooden noch hedendaags leezen en zingen in hun Rollen, daargen accenten in te vinden zyn. Maar, het is ten minsten waar, dat men deze Psalmen zaamengestelt heeft, om of met een leevendige stem te zingen, of op speeltuigen te speelen.

Men heeft menschen van geen goeden smaak gevonden, om de Musyk uit de Kerken te bannen, om dat men aldaar dikmaals van de wys raakt, d'een hult veel eer, als hy zingt, de andere valt in een valsche Lied, d'cene heeft veel hooger op alshy moet, terwyl zyn buurman piept en 't meeste gedeelte noch letter, noch sleutel, noch Musyk begrypt.

De Arriaanen ontsteeken zich geweldig teegen de Musyk der Orthodoxe Kerken, en de Manicheers, die 't Oude Testament verwerpen, hadden voor 't zelve noch een veel groter afkeer, maar, de onweetbaarheid of het natuurlyk gebrek van eenige menschen moet de anderen niet beletten, om de Lofzangen ter Eere Gods te zingen; het hert word door 't gezang geraakt en bewoogen; men vind een heimelyk vermaak in God op dusdaanige wyze te looven. En waarom zoude men de menschen deze evenvoudige kunst ontrooven. Pharaö spreekt van zee-kere volken, die hun wetten in 't Musyk gestelt hadden, ten einde, op dat men dezelve dikmaalder mocht herhaalen, en zonder moeite leeren. De Heiligen van 't Oude Testament hebben Liederter Eere Gods, die hen verlost, of voor eenig gevaar beschermt had, in 't Musyk gestelt. De Engelen deden de lucht van hun gezang op de geboorte van Gods Zoon weedergalmen. Jefus Christus, na het Paafchlam gegeeten te hebben, en onmidelyk voor zyn lyden, waar van hy de ziel vervult moest hebben, liet niet na een Lofzang met

zyn leerlingen te zingen. De heilige Jeronimus verzeekert, dat hy, het zy hy te waater of te land reisde, altyd Lofzangen van God zong. Dat is bynaer de eenigste oeffening van godvruchtigheid; welke men op de Reis en onder't werken doen kan, *zulks is onze vertroosting*, zeide den heiligen Bafilius. Maar, boven de vertroosting, welke de ziel daar door inzaamelt, als wanneren dezelve daar op let, leert men zonder gevaar, dewyl 't geen moejelyke godsdienstigheid is, waar uit wy heerlykheid kunnen ontfangen, in het voorgan met een goed voorbeeld, trekt men door 't zelve anderen mede, en men maakt een zaamenstemming, welke God aangenaam is.

De eerste Christenen hebben geloofd, dat men geen speeltuigen in de Kerk behoorden toe te laaten, die by de Jooden, als ter oorzaak van hun zwakheid, niet geleden waaren, het is zeeker dat een al te fraai Musyk en een eenpaarigheid van speeltuigen het hart verzacht, de geesten opwekt, en de zinnen bekoort, in plaats van dezelve tot God op te heffen. Men moet den overmaat ontvluchten, en zich wachten, van niet te veel vermaak aan d'oren te geven, uit vreeze van die van 't hert te beletten, byzonder in de Tempels, daar de menigte afzonderring zoekt, in plaats van dezelve te ontvluchten, en geluiden begeeren, die hen vermaaken, in plaats van gebooden die hen stichten. Maar, om dat David en andere Propheten vaarzen zaamengestelt hebben, ter eere Gods, om op 't geluid van den harp, de guitern en den luit gezongen te worden, is daar geen twyffel, of men kan zich van een sterk en krachtig Musyk in de Tempels bedienen. Men deelt de Psalmen in verscheide verdeelingen, men meent dat de Profeet voor zich zelve een grondregel heeft gemaakt, welke hy zeer nauwkeurig opgevolgt heeft. De eerste Psalm heeft moeten zaamengestelt zyn door Esdra, om tot een voortreden van de overigen te dienen, in het eerste deel, 't welk aan den veertigsten Psalm eindigt, David ontdekt by de ydelheid der aardsche goederen, de gewoonlyke bespottingen der godlozen, ten einde, men zich aldus niet laat bedriegen. Hy verwekt daar uit een brandend verlangen naer de genade, naer welke men hygt als een hert, schreeuwende naer de waatervlieten. Men heft zich in 't vervolg op tot de aanmerking van de oordeelen Gods, en men klimt by trappen op, tot het denkbeeld van de Zaaligheid, en eeuwige roem en eere. Maar Gregorius van Nyssa, die deze verdeeling zich ingebeeld heeft, grondvest dezelve op dit valische beginzel, dat het eenen dezelve man was, die alceenige deze heilige gezangen zaamengestelt heeft, zo men eenige richtsnoer in heur schikking had gevolgt, had het veel eer die zelve geweest, die men in de Synagogen en den Tempel bewaart heeft, om dezelve navolglyk te zingen; maar, daar openbaart zich zo veel verwarring in de schikking der stoffen en voorwerpzen, die daar verhandelt zyn, dat men moeite heeft daar op een bondige giffing te maaken. Al de voorwerpen, die men daar verhandelt heeft, speelen op de heilige aandacht, en voeren de godvruchtigheid tot aan het hart, men vind daar levendige en nederige beeldenissen van den zondaar, gelyk als die van David over den moord van Urias, en zyn overspel met Batsebath, 't welk tot een monster en voorbeeld kan dienen aan de gemoe-deren, die met eenige schreeuwende en geheime zonde beladen zyn. Men leert daar bittere verzuchtingen van een ziel, die zich oordeelt van zyn God te zyn verlaaten, gedurende de droevige opschorf-singen

singen van de genade, die den mensch zich zelve overlaat, en welke hem van 't gevoelen van de liefde en vrede Gods berooft. De ziel, verslaagen door het gevoelen zynen zonden, het getal zynen vyanden, en een reeks van rampen, die haer van de zyde van de waereld en de tweede oorzaaken, niet een enige straal van hoop overlaaten, vind daar een onuitputlyke oorsprong van vertroostingen en geboden om zich in haar verdrukking te gedraagen. Men gevoelt dat deze vertroostingen krachtdaadig zyn, de uitdrukzelen van den Profeet het geloof opheffen, en doen uitroepen. *O Eeuwige God, het is my goed verdrukt te zyn.* Deze verzameling is in den grond een der uitmuntende Boeken van de Schriftuur. Celsidorus, na de zelve vergeleken hebbende by een Pauw, wiens staart vol veranderingen, duizend schoonheden in zich besluit, en by een dierbaar gescreente 't welk alleen een groote schat waardig is, zeide, dat dit Boek alleen konde volstrekken, om

dat men daar in alle de waarheden ontdekt, di de anderen opgesloten zyn. Dat van Mozes is de plaats houden, om dat men aldaar de scheppen en de voornaamste uitkomsten der Joodsche geschiedenis kan lezen, 't zelve zoude de plaats der Profeetken kunnen vervullen, zo dezelve verloren weest waaren, om dat men aldaar menigvuldige Godsprijsen op den Messias, ontdekt. Eindelyk het konde 't Evangelium vervullen, om dat de drie en de verrezenis van Jesus Christus aldaar zyn uitgelegd. Dat is te veel gezegd. Want alle de Profeeten waaren niet anders, als een kaars, die in de sternis licht geeft. Maar ten uitersten is dit boven aardeleßsen, beweegingen van een gelouterde ziel, en overgivingen van een geloovige en God geliefde ziel; het is gereegelt naer het begryp der voudigsten, en, by gevlogen, zoude men geen beweent te vinden, dat meer tot hun onderwijs konde dienen.

UITLEGGING van de LXX. AF BEELDING.

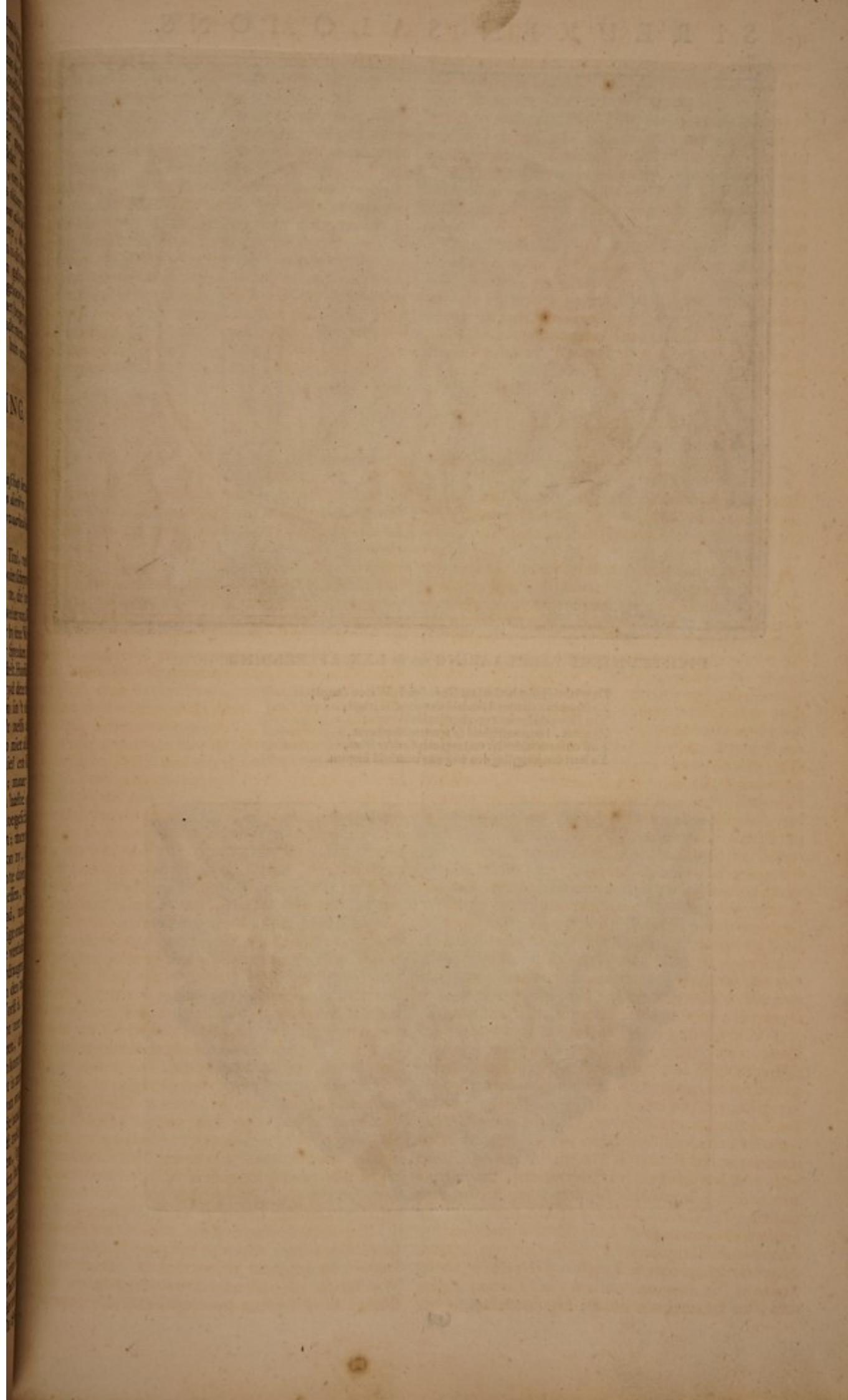
De Spreuken Salomons.

*De wijsheid buigt het hart tot Godsdienst, Wet en deugd,
Zy stuurt en onderwijst, en leid d' onnoos' le jeugd,
Ten Heemel afgedaalt op uitgespreide Pennen,*

*Zy toont, hoe naarwijsheid de weetenschap bevat,
En d' onvermoeide vlijt verkrygt een dierb're schat,
En leert den jongeling den weg van waarheid kennen*

Alhoewel Salomon geen Profeet was, laat men echter niet na, hem, onder de Heilige Schryvers en Koningen, die aan de nakoomelingschap werken van Heiligen aandacht hebben nagelaaten, te stellen. Deze Vorst had zich sterk in kennisse van de natuur geoeffend, en byzonderlyk in de gewas-kunde, dewyl hy een zeer nauwkeurige beschryving van den Ifop tot den Ceder toe, doet; maar van deze waereldsche werken walgende, begaf hy zich tot die van de Godvruchtigheid. Men schryft hem een Psalm Boek toe, 't welk hy naer 't voorbeeld zyns vaders zaamengestelt heeft. En dewyl daar noch eenige Lieder overgebleeven zyn, in welken men den slylder zo Uitleggers, die ze overgezet hebben, geloofst te bepeuren. Maar, zo Salomon enige Psalmen zaamengestelt, en men dezelve in de reegel der Schriftuuren heeft in laten vloejen, om dat zedoor de zo Uitleggers overgezet zyn, heeft men ze op zodaaniger wyze niet laten vernielen, dat van dezelve niet een voettreede overgebleeven is. Het eerste werk van dezen Vorst, 't welk men bewaard heeft, bestaat in gelykenissen, en Zinspreuken. Josephus heeft geloofst dat hy drie duizend bladeren met die Spreuken gevult heeft. Terwyl maar een eenig overig is, in tegendeel heeft de H. Jeronimus zich ingebeeld, dat het geheele lichaam dezer Spreuken zeer Godsdienstig door de Jooden is bewaart geweest, en dat men drie duizend onderscheidenlyke zinspreuken in het kleine blad, 't welk tot ons overgekomen is, kan tellen. De een en de andere dezer giffingen zyn valscha, daar is gantsch geen blyk, dat Salomon zyn geschriften, tot drie duizend bladeren over een eenig voorwerp, heeft vergroot. Men zoude dezelve gemaklyk kunnen uitreekenen, en zelfs yder zinspreuk in tweeën verdeelen, doch men zoude in het Boek der Spreuken geen drie duizend vinden. Dit Boek is zelfs niet geheel door Salomon beschreuen, men moet hem eigenlyk niet meer als de vier-en-twintig eerste Hoofddeelen toeschryven de geheimschryvers van Ezechias stelden in't gevogt eenige uitdrukzelen der werken van Salomon te zaamen, en beschreuen eenige Hoofddeelen, gelyk

men lichtelyk bespeurt door den Titul, van het Hoofddeel, Hoofdd: 25: 1. De Jooden schryven drie uitdrukzelen Ezaïas den Profeet toe, die ten tijde van Ezechias leefde; maar zy zyn veel eer van Sceve die het amt van Geheimschryver by deze Vorst gekleedde. Het derde gedeelte der Spreuken is d' Agus, de zoon van Jake, zaamengestelt. Hoofdd: 31: 1. Men kan niet raaden, in welken tyd deze Schryver mag geleefd hebben, men stelt hem in 't algemeen tyde Salomons; men oordeelt zelfs dat de Vorst zich onder deze vreemde naam niet alleen verburghen, maar zelfs mede die van Ithiel en Ucal hier navolgen, heeft aangenomen; maar dit zijn enkele giffingen. Eindelyk, is het laaste gedeelte genoegzaam onbekende Koning toegeschreven die den naam van Salomon aanneemt; men wil niet zonder eenig bewys, dat het Salomon zy, die aan Batsebath zyn moeder de Eer aan te doen, die verdiente, aldaar de uitmuntende lessien, welke aan hem in zyn jeugd gegeven had, nedergelegt heeft. Hoofdd: 31: 1. De nauwkeurige onderzoeker en oordeelaars, die zich met al deze verduistering zo geduurige naamwisseling niet verdraagen, geven, dat daar eenige verandering in den tekst of den naam van dezen onbekenden Vorst is. Het leidt dat Salomon gevogt heeft, komt zeer overeen met den geest der Oosterse volkeren, die de lykenissen, figuurlyke uitdrukzelen, en korte zinspreuken boven maaten beminnen. Het is zeeker, de voorschriften in een groot getal van woorden graaven, minder indruk geven, de aandacht mindert door veel te lezen. De geest trekt zich als men verplicht is weder op te graaven, 't geest, zonder moeite moet begrypen. Men bemint de plicht niet genoeg, om dezelve met moeite te lezen, en het middel, om den zondaaren de missie van verschoning niet overig te laten, bestaat in de booden van de Heiligmaking, hem in ligte en korte bepalingen voor oogen te houden, en een vermijdende langwylighed te ontvlugten. Daarom is Wet Gods, die zich naer de zwakheid der menschen schikt, in tien gehouden uitgedrukt. De Spreuken

S P R E U K E N S A L O M O N S.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LXX. AFBEELDING.

De wysheid buigt het hart tot Godsdiest, Wet en deugd,
Zy fluert en onderwylt, en luid d' onnoof' le jeugd,
Ten Heemel afgedaalt op uitgespreide Pennen;
Zy toont, hoe naartijheid de weetenchsp bevat,
En d'onvermoeide vlyt verkrygt een dierb're schat,
En leert den jongeling den weg van waarheid kennen.

Ram de Hooge Inventor et fecit.

J. Lodenborg excudit summi frid.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LXXI. AFBEELDING.

Dus vloicit uit 's Konings mond , ten Zetel af , 't verhaai
Van 's Waerelds ydelheid , en dart'le pracht en praal ,
Daar een verlaide vrek zich arm telt aan zyn schatten ;
En heerschucht , die verblind , op staen en kroonen doelt
Geklonken door 't geval van 't Koninglyk gefloet ,
Ziet 's waerelds heerschappy en flaet in duigen spatten .

卷之三

三

Salomons tot onderwys der zondaaren bepaalt, zyn kort, en gemaklyk te bevatten, en onthouden. Men vind ze aldaar voor alle ouderdom, zonder de kinderlykheid uit te zonderen, voor alle Staaten, gezeekent van den Scepter af, tot den Herdersstaf toe. En op alle gesfteldheden, waar in den mensch zich kan bevinden. Eindelyk vergeet Salomon aldaar niet een der noodzaaklyke hoofddeugden tot het eeuwig welzyn. (1.) Een der eersten zorgen is, de menschen hun aandacht af te vorderen, ten welke einde hy, om hen door gevoelens van erbied en verwondering op te wekken, de Wysheid spreekende invoert, roepende langs de straaten en openbare plaatzen, om de menschen weder uit hun misflagen en gebreeken te trekken. De Jooden willen dat deze Wysheid, dezelve zy, welke in de schepping van 't Heelal, en in de ordening der schepzelen, verischeen. Zommigen willen daar liever Jefus Christus de eeuwige wysheid voorgestelt zien; maar, Salomon voert veel eer de wysheid Gods in, die hoofddeugd en volmaaktheid van 't Opperste Weezen, welke tot's menschen welzyn werkt, en hen noodzaaklyke raad voor het leven en d'eeuwigheid verschafft. Deze zoorten van voortstellingen zyn by de Heilige Schryvers gemeen, en 't is zeeker, dat men meer indruk aan de gemoeideren geeft, als men God zelfs, of iemand van die volmaaktheden, op een edele en deftige wyze doet spreken. Salomon heeft reeden af te vergen, dat men deze eeuwige Wysheid aanhoort, want de mensch is gemeenlyk voor haar geroep doof; hy geeft, door dewaereldsche bezigheden afgetrokken, welke meerder van hun fmaak zyn, en hunne zinnen aanminnig treffen, by naer geen aandacht aan zyn God, alhoewel hy dezelve heerlyke vergeldingen belooft. (2.) Salomon onderrecht de geloovigen, of zy alle zyn kinderen waaren. En een der zaaken, die hy hen met de grootste voorzorgen en bescheidenheid aanbeveelt, is de voorzichtigeid. *Ik woon met bescheidenheid, of met de kloekzinnigheid*, 't welk men op Jefus Christus toepast, deze Wysheid had geen andere zaaken aan te wyzen, als die hy uit den boezem zyns Vaders geschept had, en die hy van alle eeuwigheid kende. Maar, hy leert ter zelver tyd den menschen te hebben de eenvoudigheid der duiven, en de arglistigheid der slangen. De Godvruchtigheid, maakt de menschen niet dom, gelyk zich de Goddelozen inbeelden, en de eenvoudigheid welke in 't hart der Christenen regeert, is niet onverdraaglyk met de

verlichtingen van den geest, de Godvruchtigheid leert hen zich aan den oever der afgronden niet op te houden, en door een roekeloze nieuwsgierigheid de geheimenissen, die voor hen moesten verborgen zyn, niet te onderzoeken. (3.) Het meeste gedeelte der menschen poogen zich door bedrog en onrechtvaardigheid te verryken, zy brengen in hun schatkist een worm, die dezelve doorknaagt, en een kool vuurs, die ze verteert, daar uit spruit deze onstantvastigheid der Rykdommen, ter kwader trouw verkregen; die by na nooit tot in het derde geslacht overgaan. De gebouwen op een zo wel bouwvallige grondflag geveilt als de zonde, moeten noodzaaklyk verschudden en omver vallen. Het waarrachtig middel om zich te verryken is naarstigheid. De hand der naarstigen verrykt. 't Mislukte Laban met al zyn aanflagen, om zyn schoonzoon te bedriegen. En Jacob, de hitte des daags en de koude des nagts uitslaande, wierd veel ryker als hy. (4.) *De mensch zal verzaadigt worden door de vruchten des monds, en men zal hem vergelden naer dat zyne handen verdient hebben.* Zegt Salomon; om dat inder daad, zo de wyze de vruchten van zyn bescheidenheid en oprechtingheid inzaamelt, is het ook onmooglyk, dat hy immermeer van de schuldige belooning voor zyn arbeid beroost kan zyn. Daar is veel auu geleegen, geen vyanden door lastering te verwekken, het is noodig dat de beweegingen van 't hert altyd de woorden des monds beantwoorden, maar, het is niet minder heilzaam, dat den mensch een zachte ledigheid verlaat, die hem verderft, of zich tot den arbeid begeeft, en booven al, om vruchten van rechtvaardigheid voort te brengen. (5.) De onordentlykheid verflint en flokt menigmaal de vruchten van den arbeid binne; 't is een afgrond, daar alles in gaat, en waar uit niet als vuile en stinkende dampen te voorschijn koomen. Hoe zwaar valt het daar weder uit te keeren, als men daar ingetreden is! Wat spaart de maatigheid al zorgen, hartzeeren, en ziekten! wat zyn de gevolgen van een onordentlyk leeven, 't welk de geesten en godvruchtigheid uitbluscht, doodelyk! Men moet noodwendig den eenen ontvluchten en den anderen bezitten, zo men wil by de menschen geacht, en van God bemind wezen. Hoort toe myn Zoon! *Maake geen gemeenschap met dronkaards en gulzigaards; want zy zullen verarmt worden.*

UITLEGGING van de LXXI. AFBEELDING.

De Geestelyke, of de Prediker Salomons.

Dus vloet uit's Konings mond, ten Zetel af, 't verhaal Van's Waereldsydelheid, en dart'le pracht en pragli, Daareen verlaafde vrek zich arm telt aan zyn schatten;

En heerschucht, die verblind, op staf en kroosien doelt, Geklonken door 't geval van't Koninglyk gestoelt, Ziet's waerelds heerschappy en staat in duigen spatten.

DE Jooden hebben menigmaal dit Boek Salomon willen beneemen, niet alleen, om dat het voor zo een grote Vorst niet waardig scheen, maar, om dat her de handen bevlekt van den geen, die 't leest, en zy gelooft hebben, daar in zonderlinge zaaken, die naer dwaaling ruiken, aan te merken. Maar, na 't zelve met meer omzichtigheid te hebben onderzocht, hebben zy gezien, dat het Godlyk was, om dat het met den Wet overeenkwam. Men heeft het Zorobabel toegeschreven, om dat men een groot getal ontleende uitdrukzelen der Chaldeërs daar in vind, waar van nergens als in de geschriften van

Esdra, Daniel en Nehemia, die zy op een zeekeren tyd in Babel gemaakt hebben, gelezen word; maar, Salomon, die met zo veel geslachten gehandelt had, door middel van het wonder groot getal vrouwen uit alle Landen, welke hy in zyn Paleis opfloot, kon de eenige uitdrukzelen der vreemde geslachten ontleent hebben. Het komt niet te pas, de aeloudheid van dit Boek te bewyzen, door de uitrekzelen, of veel eer door eenige zinspreuken, die van Salomon gelykformig, welke men in de Griekze en Latynsche Dichters gezaait vind. Want het is niet waarschynlyk, dat Horatius of Theogenes aldaar de

stoffe hunner vaarzen zouden uitgetrokken hebben. Daar zyn zeekere beginzelen van de Zedekunde, en eenige zinspreuken, alle doorluchtige Geesten gemeen, die men in alle taalen kent, en die niet onderscheiden zyn als door de draajing van 't uitdrukkel, welk men heur geeft. Te begeeren, dat de een altyd van d'anderen heeft ontleent, of dat zy alle uit de Bronader van Salomon geschept hebben, is te naauwe paalen aan het menschelyk vernuft gegeven, dat zich verheft, en murmureert, als men daar een bewys voor de Godlykheid des heilige Boeken uit trekt. Men vind in dit Boek verscheide zaaken, die niet als met Salomon kunnen overeenkommen. Men ziet zelv, dat hy de manier heeft gevolgt, die hy in de Spreuken waargenoomen heeft, die onweiderspreeklyk van hem zyn zaamengestelt; want hy doet de Wysheid spreken, welke de beginzelen der godloozen en onvroomen wederlegt. Daarom is 't, dat de bepaaling van 't oorsproncklyk, welk men door die van den Prediker overgezet heeft, vrouwlyk is, en eigentlyk een Predikster beteekent. De overzetting luid, dat Salomon dit Boek in zyn ouderdom t'zaamen geschtelt heeft, als hy van de vermaaklykheden, in welke hy gedompelt was, walgende, uit zyn doolingen begon te herkoomen, en van zyn begaane misdaaden berouw te krygen. Men moet zulks gelooven, om dat hy zo leevendig van de ydelheid der vermaaklykheden en de ontstantvaastigheid der schepzelen spreekt, dewyl hy zulks niet, als na een lange en droevige ervarendheid zoude doen. Het zy dit een Boek van boete en smerte zy, men heeft niet nagelaaten meenigmaal de zede-leering, die aldaar aantekent is, te misduiden. De Epicuristen, die gelooven dat de dood alles vernietigt, en de ziel zo wel als 't lichaam doet sterren, laaten zich voorstaan, een gevoelig bewys van hun godloosheid, in deze woorden te vinden. *Eenzelfde toeval kost den mensch en beesten over.* Zo is de dood van d'een, gelyk de dood van d'andere. Zy hebben alle een zelve adem, de mensch heeft geen voordeel booven de beesten: want alles is ydelheid. Alles gaat in een en dezelve plaats, *alles is uit Aarde gemaakt, en alles keert weerder tot Aarde.* Het zou te verwonderen zyn, dat een Boek, welk t'eene-maal schijnt zaamengestelt, om de vreeze Gods en des doods in te drukken, dezelve zo volkoomentlyk vernietigt, en aan de godlooste van alle leerlingen eenig vermoogen geeft. Om dat de Godsdienst onnoodig en valsch is, by aldien de ziel met het lichaam in de boezem van de Aarde wederkeert; en men heeft reeden om in de zonde te volharden, alle de zoetigheden zonder zwaarigheid en leedweezen te smaaken, en alle handelingen van heilige aandacht te verwerpen, als en zwarwichtig juk, welk overwel-digt, en daar men niet een eenige vrucht van trekt. Salomon zoude moogelyk de eersteste aller Schryvers zyn, die zo vaststellender wyze tegens zyn oogwit, en het einde, 't welk hy zich voorstelt, gewerkt heeft; hy zoude de wylste niet, maar de dwaaste aller Koningen zyn. Het is daar niet anders als een tegenwerping, die hy door een godloosen doet maaken, en door de voorschriften van de vreeze Gods, en van de gehoorzaamheid aan zyn Wetten, die hy in 't ver-

volg geeft, omverwerpt. Het is in den grond waar, dat daar iets in de dood der menschen is, 't welk naerdie der dieren gelykt. Salomon, die nergens anders, als op het menschelyk lichaam zag, konde zeggen, dat het uit stoffe voortgekomen was, en tot stoffe, gelyk dat der beesten zouden weederkeeren. Maar, hy laat aan de ziel, die van den Heimmel is neergedaalt, zo wel haar eeuwigduurendheid als haar onsterflykheid. Laat de goddelozen zyn lichaam vry verachten. Hy heeft niet als al te veel liefde en zorge voor het zelve. Men kan deze jonge onbeschaamde of aan deze vrouw die op schoonheid gestelt is, geen groter smaatheid aandoen, als haar lichaam by dat van een beest te gelyken, en haar te leeren, dat zy 't zelve lot zal onderworpen zyn. Maar, voor de ziel, die wederom tot God opklamt, en die dezelve heeft gegeven, gelyk Salomon zulks zegt, en die, verre van met den adem te eindigen, de straffe of de eeuwige belooning van haar handelingen gaat ontfangen, is het noodzaaklyk voor de zelve alle moogelyke zorgen te draagen. Het voornaamste oogmerk van Salomon in dit werkstuk, is de ydelheid der schepzelen te doen gevoelen. Een gewigtige Les, dewyl de onweetenisheid de eerste oorzaak onzer onordentlykheden is. De kennis is gemaklyk; want het is by naer onmooglyk in de waereld te zyn, zonder te begrypen, dat dezelve een waatergoot is, die met een ongelooftbare snelte voortvloeit, en welke, na eenige tyd vuile en modderige waateren uitgestort te hebben, een drooge en met ongediert vervulde boezem nalaat, ik wil zeggen, van knaagingen en beweegingen van 't geweeten. Daar zyn vier trappen van ydelheid aan alle de schepzelen verknocht, welke een walgh voor dezelve behoorden te verwrekken. Deze schepzelen, welke trap van volmaaktheid men heur geven kan, vermoogen nooit heur leeven deelagtig te maaken, of 't zelve den geenen, die 't verlooren hebben, weder over te geven, noch zelfs de dood een treede te vertraagen. Anderszins, kunnen de gevoelige schepzelen, nergens anders, als tot het lichaamelyk gebruik geschikt, en de minste vergelyking met de ziel, die geestlyk is, niet hebbende, voor 't lichaam geen waarachtig geluk bewerken. De zonde hebbende over alle dese schepzelen een trap van verderf en onstantvaastigheid uitgestort, zyn zy noodzaaklyk vreemdelingen; hier helpen geen krachten om den loop op te houden, of dezelve te stremmen. De mensch, die de begeerte van zyn eigen geest niet kan stremmen, heeft noch minder macht de vreemde voorwerpzen onbeweeglyk te maaken. En hoe zal hy op een bol, die altyd rolt, goederen die Arendsveugelen hebben, en vermaaken die 't zelve oogenblik, als men zege-niet, verdiwynen, zyn hoop kunnen vesten? Eindelyk, gelyk het bedrog, de onrechtvaardigheid en het geweld de allerkortste en gemeenste middelen zyn, om aan waardigheid of het bezit der rykdommen te geraaken, zo is het onvermydelyk, dat de ongeruitheden, de knaagingen, dood, en eeuwige verdoemenis, de gevolgen en vruchten dier werken zullen zyn. Schred, gy ryken, over uwe rykdommen, want alles is ydelheid.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LXXII. AFBEELDING.

De Heemelbruid, Gods Kerk, 't verlichte Heidendorp,
Zoekt onvermoedt Gods Zoon, haar Heemelbruidegom,
Terwyl zy kwynt in 't hart van geestlyk ziels verlangen.
Tot zy haar heil en troost en Zaaligheid ontmoet,
Wiens Goddelyke glans belstraalt haar minnegloed,
En droogt de traanenbron van haar befturwe wangen.

CHRISTUS CONVERSATIONE ET GESOOVAN

CHRISTUS CONVERSATIONE ET GESOOVAN

UITLEGGING van de LXXII. AFBEELDING.

Het Hoogelied Salomons.

De Heemelbruid, Gods Kerk, 't verlichtte Heidendom,
Zoekt onvermoedt Gods Zoon, haar Heemelbruidegom,
Terwyl zy kwint in't hart van geestlyk ziels verlangen.

Tot zy haar heil en troost en Zaaligheid ontmoet,
Wiens Goddelyke glans bestraalt haar minnegloed,
En droogt de traanenbron van haar besturve wangen.

Het Hoogelied, is een ander werkstuk van Salomon, men gelooft dat hy 't zelve in zyn jeugd zaamengestelt heeft, ter oorzaake der tedere en verliefde bepaalingen, waar van dit Boek overvloeit. De Jooden waaren zo zeer bevreest, dat men zich door die uitdrukzelen mocht vergiffen, welke de zucht van een hert, dat leevendig door de schoonheid van zyn bruid geraakt was, verbeeldt, dat zy verboden het zelve, voor de ouderdom van dertig jaaren, te leezen. En de Christenen hebben verplicht geweest aldaar een eeuwigduurende geheimenis te zoeken, het zy dat God onder den naam van een Bruidegom spreekende, zyn liefde voor de ziel, of voor het Joodsch geslacht heeft willen betekenen. Het zy, dat de Bruidegom, die spreekt, Iesus Christus zy, die dusdaanig den Christelyke Kerk omhelst. Theodoretus heeft by naer de geenen voor Ketters aangezien, die daar in een letterlyken zin wilden vinden, om dat de denkbeelden, die daar in voorkomen, niet zuiver, noch den alleen heerschende God waardig genoeg scheenen, zelfs voor Esdra niet, die dit werkstuk, dat tentyd van de gevangenis verlooren geweest is, vermeent hernieuwt te hebben. Dit Boek is een Hoogtyds Gedicht, waar in Salomon, het zy tegens de dochter van Pharao, welke hem paarden en waagen uit Egypten mede had gebracht, by welke hy zyn Bruid vergelykt, 't zy tegens een jonge dochter van Jerusallem spreekt, die onder het getal zynier vrouwen was, en Sulamite genaamd word; de Bruid antwoord op haar beurt; en men voert de vrienden van den Bruidegom en Bruid daar in; die hun Lofgezangen zingen, dit zyn de drie deelen, waar uit het zaamengestelt is. Men heeft in dit werkstuk stoute figuren, en krachtige uitdrukzelen, het is geschreven in een zoetvloeiende styl vol verbloemde reedenen, welke niet natuurlyk genoeg te voorschijn kunnen, en aan de Westersche volkeren, bezaadiger als de Oostersche Schryvers zynde, niet behaagen. Onderwylen altyd aandacht hebbende tot de geheimenissen, die de bepaalingen kunnen behelzen, ontdekt men aldaar schoone onderhandelingen van een oneindige liefde, en een naauwe vereeniging, welke Iesus Christus met zyn Kerk heeft. Dit geheim denkbeeld volgende, was de Bruid, die van den aanvang van dit Hoogelied, uitroeft, dat hy my kusche met de kuschen zyn mond, de verzaameling, die vermoed zynde onder het bestier van Mozes te leeuen, met ongeduld de komste van den Messias verwachtte, en die zich reeds over zyn vertraaging beklagde. Zy zeide, gy hebt ons genoeg door de staamelende Propheeten, en die een belemmerde tong hadden, gesproken, wy hebben afdrukzelen en beelden genoeg gehad, die u voor onze oogen bedekken. Mozes staamelde, en de Propheeten waaren menschen beylekt van lippen. Kom gy zelve, Goddelyke Bruidegom, laaten wy u zien, spreek met ons, en geef ons gevoelige blyken van uwe liefde. Zy bid haar Bruidegom, dat hy haar wil trekken. Trek ons, op dat wy tot u loopen. Zo zy het menschelyk onvermoogen, onbe-

kwaam om zch te bekeeren, en den staat van de Kerk, nedergeloegeen in een valleij met haar bloed bedekt, waar uit zy zich niet weder konde oprechten, en de werking van de genade, die haar voorkomt, en haar een zoet geweld aandoet, had willen beteekenen heeft men reeden te zeggen, dat men in die Boek, en onder de uitdrukzelen vol liefde, de allerdiepste geheimenissen van de Godeleertheid ondekt. Deze Bruid is bevreest, dat men haar zal verwachten, dat zy bruinverwig is, 't welk haar onwaardig scheen te maaken, om zo dicht tot den Bruidegom te naderen, en voor veele anderen gestelt te worden; waarom zy uitroeft, ik ben bruin, maar bevallig als de Tenten van Kedar, en de Tapyten Salomons. Gy dochters Jerusalems, ziet my niet aan, want ik ben bruin; de kinderen van myn moeder zyntegen my ontsteken, en zy hebben my gezonden om de Wynaarden te bewaaren. Men ontdekt in dit afbeeldzel de handelingen van de Kerk. Zy was een lange tyd verworpen geweest, gantschlyk geen enig deel hebbende, aan de voordeelen van de verbintenis, welke de Jooden alleen verzaamelden. Zy was gewoon de Afgoden aan te bidden, en deze Afgodendienst had haar gelaat verdorven. Zy was bruin, en door de Zonnestraalen verbrand. De Jooden, die de Heidenen in het Christendom hebben zien treeden, en den Bruid van den Zoon Gods uitmaaken, hebben gemurmureert, dat men de Afgodendienraars voor hen stelde; de Engelen zelfs hebben over deze keur zich kunnen ontzetten; dit zyn die geenen, of de Jooden, van de Heidenen jeloersch en nayverig, die de bruid poemt, de dochters van Jerusalem; zy beleid haar zwartheid, door haar Afgodisteryen en voorgaande onreinigheden veroorzaakt; maar ter zelve tyd roemt zy op haar geluk en vreugde. Gelyk de Tenten der Arabieren of van Salomon, altyd voor de onheilen van de Lucht bloot staande, meenigmaal verscheurt en zwart waaren, maar echter in zich groote schatten besloten; de Kerk arm en elendig voor de vleeschlyke oogen, laat niet na de allergrootste schat te bezitten; terwyl haar schoonheid geheel van binnen is. De Bruid beklaagt zich zomtyds, weegens dat haar Bruidegom haar heeft verlaaten, zy staat op, zy zoekt hem, zy vind hem niet, zy loopt langs de straaten, en ontmoet niemand anders, als een wreede wachter, die haar mishandelt. Zy ondervraagt de dochters van Jerusalem, om uit heur te verstaan, waar haer Welbeminde zich onthoudt.

Dit is een Afbeelding van den staat waar in meenigmaal een gelooivige ziel en zelfs de Kerk zich bevint; zy heeft haar tyden van onachtzaamheid, daar zy, met te veel vertrouwen op de liefde Gods rustende, of op haar eigen deugden steunende, sluimert, en in slaap geraakt. God, om haar te straffen, stelt zyn genade uit, en verlaat haar. Deze ziel of deze Kerk, van de tegenwoordigheid van een God berooft, die al haar geluk en kracht bewerkte, klaagt en herroeft hem door haar zuchten. De rust ontylcht haar oogen, zy woelt zo lang tot zy

de zelve gevonden heeft, sy valt zomtyds in de handen van eenig vervolger die haar fluyer verscheurt, en haar voorrechten bemeent. Het is vergeefs de dochteren van Jerusalem te roepen, de Propheeten en geleerden raad te vraagen, te leezen, en de Uitleggers van 't gewissen over den staat van haar geheeten te ondervraagen; niemand als God alleen kan haar de vrede door het gevoelen van zyn liefde wedergeeven. Volhard altyd in de plicht, vergeet nimmermeer noch God, noch zyn genade, zo gy die droevige uitstellingen, die aan een gelooivige ziel zo veel traanen en zo veel moeite kosten om ze

te herroepen, wilt ontvlugten. Eindelyk, na dat zy eenige tyd van haar Bruydegom afgescheiden is geweest, vind zy hem wederom, en is krachtig verzeekert, dat het waater zelfs de liefde, die hy haar toedraagt, niet kan uitblusschen, en dat de dood, die alle zaaken schijnt te vernietigen, hen niet zal scheiden, om dat in der daad de verdrukkingen, ja zelfs de zonden niet beletten de barmhartigheid te bewegen. Het is in de dood, dat de liefde Gods zich zal volbrengen, en de genade zich in roem en eere verwisselen.

UITLEGGING van de LXXIII. AFBEELDING.

Voorzeggingen van Jesaias.

*Gods tolk bestraf vergiefs 't ontuchtige Joods geslagt;
Hy ziet Gods beerlykheid vol Heemelpraalen pracht,
Verzelt van Zeraphins in Zalems Tempelstraaten;*

*En word met Outervuur gereinigt. Hy voorspelt
Hoe's Waerelds wonderlicht, de vredestander stelt,
En 't wild' en tam gediert weidbeid' in klaverdaalen.*

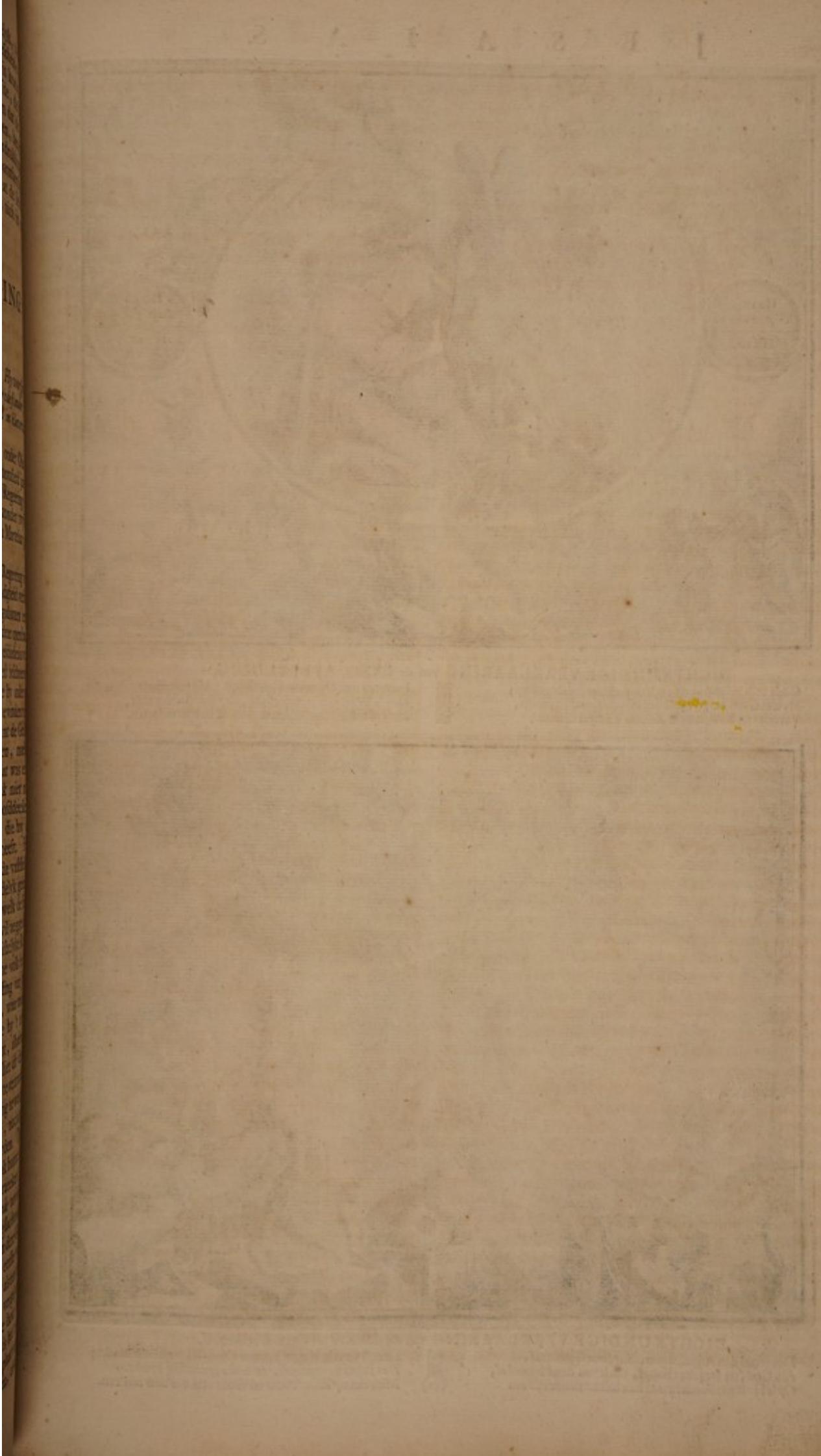
I. HOOFDDEEL. Vers 1.

(1.) **J**esaias, was een man van aanzien, men vermeent zulks uit zyn styl te bemerken, terwyl de uitdrukzelen en beeldenissen Edelder als die der andere Propheeten zyn. Amos, heeft gesproken als een Offendryver, en Jesaias als een Hooveling, om dat de bevalligheid noch de gemaa-tigheid, noch de gebreklykheden van de opvoeding niet vernietigt, en den heiligen geeft gelykvormig handelt naer de werktuigen, waar van hy zich bedient; zyn gezichten zyn ook veel grooter, als die der anderen Propheeten geweest; en hy heeft zo klaar van den Messias zyn geboorte, zyn dood, en de vaststelling van zyn Ryk gesproken, dat men hem gemeen-lyk voor de vyfde Evangelist erkent. Hy was de Zoon van Amos, aan wie men de hoedaanigheid van Propheet geeft, om dat hy verhaalt heeft, dat Ezechias zyn Geheimschryver zond aan *Esaia's de Zoon van Amos den Propheet*. Maar, dat is een misflag der Overzetters. Dewyl de heilige Jeronimus dezelve niet verklaart, heeft deze onachtzaamheid van een man, in de Hebreeuwse taal grondig er-vaaren, zulks sterk bekraftigt, onderwylen behelst het oorsproncklyk Hebreeuws, dat Ezechias Scenba tot Jesaias den Propheet, de Zoon van Amos, zond. Anderzintz doet het onderscheid der tyden en van de geboorte genoegzaam begrijpen, dat de vader van Jesaias deze Amos niet kon zyn, die men gemeen-lyk onder de twaalf kleine Propheeten stelt.

Men maakt van hem een Martelaar, en men verstaat dat de heilige Paulus de wyze van zyn doodstraffe beteekent heeft, vanden geenen spreekende, die doorgezaagt geweest zyn. Het was inder daad de overleevering der aeloude Jooden, al zo wel, als die der heedendaagsche, dat de Propheet Jesaias door bevel van den ongodvruchttige Manasse doorgezaagt geweest is. Zeno van Veronen, heeft een reedeneering over deze wreede doodstraffe gevoert, welke de Romynen, ter oorzaak van haar wreedheid, afgeschafft hebben. Daar zyn weinige Roomsch Catholyken, die deze overleevering durven verwerpen, om dat de zelve in 't Roomsch Martelaarsboek ingevoegt en aangeteekent is. Onderwylen, moet men toestemmen, dat men zulks niet als door gif-singen weet, die zo veel te onzeekerder zyn; om dat het niet waarschynlyk is, dat deze Propheet onder de Regeering van Manasse geleefd heeft. De-

ze Propheet, die zyn bediening onder Osias aangevangen had, moest meer dan honderd jaaren Ge-propheetizeert hebben, om de Regeering van Manasse te bereiken. Hy stierf zonder twyffel onder Ezechias, die van hem geen Martelaar gemaakt heeft.

Jesaias begon zich onder de Regeering van Osias te doen kennen. Deze omstandigheid verschafft de naauwkeurige Uitleggers en de godloozen een voor-wendzel, om aan de waarheid dezer openbaaringen te twyffelen; om dat noch de geschiedenis van Osias zyn volle neef, welke hy moet beschreeven heb-ben, noch de Godspriaken, die hy onder zyn Regeering uitsprak, in zyn Boek te vinden zyn. Het tegenwerpzel is krachtelos; want de Geschiedenis van Osias, door Jesaias beschreeven, moet in zyn Propheticen niet gesloten zyn; dat was een byzon-der werkstuk; dat hy met dat werk niet moet za-mensmelten; en de zes eerste Hoofddeelen behelzen baarblyklyk de voorzeggingen, die hy onder de Regeering van deze Vorst gedaan heeft. Hy maalt daar op een uitmuntende manier de vaststelling van den Messias, en dat ondoorgondelyk geheim voor 't gantsche Joodsch geslacht, 't welk de Heidenen met verschrikkingen aanzag, ik wil zeggen hun roeping, en hun intreeide in de Christelyke Kerk. Ter zelve tyd, als Jesaias het Joodsche volk bedroefde, hen met den vinger de verwoesting van Jerusalem aanwyzende, en de geheugenis, waer mede dit ge-flacht gedrygt wierd, vertroostte hy 't zelve door de hoop van den Messias; want, alhoewel deze uitkomst noch zeer verre was, liet dit denkbeeld egter niet na de gelooivige zielen te vertrousten, en een vaste en volstrekte verzeekering te weezen, dat het geslacht niet zoude verflonden, noch door Gods oordeelen t'eenemaal verwoest worden. Dusdaanig is 't, na dat hy het volk ter oorzaak hunner zonden, geblikzermt had, dat hy 't zelve verzeekert, dat den Berg van Sion op zeekere tyd zoude verbeeven zyn boven alle de heuvelen, en dat alle geslachten daar zou-den koomen. Twee zaaken scheenen deze Godspri-aak valsch of belachlyk te maaken, de eerste was de na-tuur van den berg, die niet anders als een zeer klei-ne heuvel was en een vlak land, in vergelyking van de schriklyke klompen van aarde die heur kruinen tot in de Wolken verheften. Hoe is het te begrijpen, dat men dezen heuvel kon van plaats verzetten en in 't midden van de lucht opheffen, of dezelve

J E S A I A S.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LXXIII. AFBEELDING.

Gods tolk bestraf vergeefs 't ontuchtige Joods geflagt;
Hy ziet Gods heerlykheid vol Heemelpraal en pracht,
Verzelt van Zeraphins in Zalem's Tempel straalen;

En word met Outervuur gereinigt. Hy voorspelt
Hoe 's Waerelds wonderlicht, de vredelandet fleit,
En 't wild' en tam gediert weid beid' in klaverdaelen.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LXXIV. AFBEELDING.

Dus word den Afgodis getroffen door Gods straf,
Als God, tot wraak genoopt, daalt van den Heemelaf,
Op 's Heemels dondertrouw met blikzemmende rad'ren

Daar 't vuurig viergespan een vloet van weerlicht brakt;
Des Babel neederfort, en haare grondflag kraakt.
(42) Men ziet op Zion 't licht en Gods verkoor'nen nad'ren.

een genoegzaam groote verheffing, door eenig op-hooping van aarde geeven, dat zy alleenlyk niet de andere bergen konde gelyk zyn. Een tweede reeden gaf de godloozen voet. Het huis Gods, 't welk op dezen Berggebouwt was, moest tot aan de grond-slagen afgebrooken worden; hoe konde men hoo-pen, dat Jerusalem en haar Tempel een nieuwe trap van verheffing zouden herneemen, en dat de heerlykheid van het tweede huis veel grooter als die van 't eerste zoude zyn. Onderwylen sprak Jesaias met een vast vertrouwen; om dat hy voorzag, dat by aldien de Berg noch van natuur, noch van gelegenheid veranderde, zy echter door de wonderdaaden, die God daar zoude doen, en door de roeping der Heidenen, die daar eenmaal zoude koomen aanbidden, in heerlykheid zoude uit-munten.

II. HOOFDDEEL. Vers 1.

Befstraffing der zonden van de Priesters en Maagden.

(2.) De Profeet vertroost niet altyd, hy drygt, hy blikzelt den misdaad overal, daar hy zich vind, zonder kunne, noch hoedaanigheid noch staat aante zien; de openbaare, dat is te zeggen, die geenen, die men als Propheeten aanmerkten, en de Priesters, die hun bedieningen en gaaven onteerde[n], wierden, zo wel, als de dochters, welkers openbare gylheid en dartelheid afschuuwelyke ergernis veroorzaakten, bestraft.

VI. HOOFDDEEL. Vers 5.

Een Engel zuivert de lippen van Jesaias.

(3.) Dus verre hadden de gezichten der Propheeten op hen niet als ligte indrukzelen bewerkt; maar in 't jaar, als Osias stierf, had hy een zo groot en vreeslyk gezicht, dat hy wierd ter aarde geworpen. Men gelooft gemeenlyk, dat aldaar zyn roeping tot het Prophetisch amt geschiedde. En dat de schikking der Hoofddeelen gebrooken zynde geweest, het zesde, alwaar deze wonderdaad verhaalt word, aan het hoofd van 't Boek moet geplaatst zyn. Maar, het is niet te verwonderen, dat God zyn Profeet door kleine gezichten tot grooten, en door heimelyke inblaazingen tot eenige zaak welke meer ontzet bereidde. Men moet zelv[er]s niet vreemd denken van dat hy, zo wel met vreeze als verwonding vervult, welke deze voorwerpzelven veroorzaakten, een dienst heeft willen wygeren, die hem boven zyn krachten scheen te zyn; hy was zodaanig verschrikt, om dat hy God gezien had, dat hy gewillig de dood voor het leeuen zoude gefelt hebben. Inder daad, het zy Jesaias daadelyk in den Tempel van Jerusalem was overgevoert, het zy de zaak, om de wonderdaaden niet onnoodig te vermeideren, in een droom, in zyn huis en op zyn bed, geschiedde. Hy zag God in 't midden van den Tempel, als een Rechter op zyn Rechterstoel gezeten, om dat hy waarlyk een schriklyk vonnis tegens 't geslacht ging uitspreken. De Profeet legt zich zelve niet klaar uit op 't geen den geheele Tempel vervulde; of dit de Riochterstoel was, of de Zoom van den Rok van den hoogsten God. Hy heeft alleenlyk willen aanwyzien de groothed Gods, die alle zaaken vervult, zonder te willen, of veel eer sonder te kunnen uitleggen, hoe zulks geschiet. Rondom dezen Troon waaren Engelen of Seraphins met zes vleugelen beladen, waarvan de eerste twee

deze ongelooflyke naarsigheid beteekenen, waar mede zy overal heen vliegen, daar hem de beveelen van hun Opperhoofd roepen, met twee anderen bedekken zy hun aangezicht, om dat de heerlykheid Gods hen blind maakt, eindelyk de twee laasten aan de voeten gehecht, dienen, zegt men, om hen op te houden, op dat zy op de aarde rustende zich niet mochten bevlekken. Een dezer Engelen nam een kool vuurs van het Altaar, waar mede hy de lippen van den Profeet aanraakte om dezelve te zuiveren. Deze ontleende denkbeelden van den ouden Tempel, alwaar men een rook zag, die voor den Hoogen-priester het Heilige der Heiligen dekte, en een geheiligt vuur dat op het Altaar brandde, leeren dat de Propheeten, al is 't zelfs, dat zy eenige achter-eenvolgende jaaren hun amt geoeffent hebben, echter daarom niet bekwaam zyn zich zelve op te offeren, God moet hen niet een wonderbaare ge-nade voorkomen.

IX. HOOFDDEEL. Vers 1.

Het volk in de duisternissen ziet het licht.

(4.) Na deze uitkomst spreekt de Profeet van den Messias noch veel klaarder, hy beteekent zyn geboorte uit een maagd, 't welk het byzonder merkteeken van den Messias is, dewyl deze wonderdaad niet als voor hem alleen geschikt is, en de menschen gelooven dezelve onmooglyk te zyn, Augustus, den Tempel van Janus hebbende doen sluiten, en weeten willende hoe lang de vrede welche hy in 't Ryk herstelt had, duuren zoude, pleegde met de waargegers raad, die op een vleijende wyze antwoorden, dat de Tempel gesloten zoude blyven tot dat een maagd baarde. Augustus besloot daar uit, dat de vrede eeuwigduurende zoude zyn, om dat hy zulks als een onmooglyke zaak aanzag, dat een maagd een kind ter waereld bracht, en in der daad, zulks kan niet als voor den Messias voorvalen. Daar is weinig aangelegen, of deze Geschiedenis, door Orosus verhaalt, waar zy, wy brengen dezelve niet voor, gelyk als een getuigenis, dat de geboorte uit een maagd een van die ongeloofbare wonderdaaden is, de krachten van de natuur te boven gaande, onderwylen heeft dezelve haar vervulling in Jesus Christus gehad. De Joden, door deze Godspraak geperst, ontkennen dat zulks een der merkteeken van den Messias is, en houden staande, dat de Profeet van *zyn vrouw* gesproken heeft, welke in 't kort een Zoon stond te baaren! Maar, was zulks een wonderwerk, een wonderdaad, en een teeken, welk het volk kan verzekeren, dat het Ryk van Juda nooit zoude verwoest worden? Wyders spreekt Jesaias van *een Maagd*, want dat is de beteekenis van de bepaaling, welke hy daar toe genoomen heeft. De heilige Schryvers bedienen zich nooit daar van in een andere zin. De plaats der spreuken, welke de Rabbynen aanhaalen, werpt de waarheid niet om ver. Want Salomon spreekt daar waarlyk van *een maagd*, welke zielh laat verleiden, en in de ongeregeltheit valt. Men weederlegt te vergeefs de vervulling van de Godspraak. Want, de Apostelen, die deze omstandigheid van 't leeven van hun Meester konde maaken, 't welke rein was, en de Godsdienst voor de bespringingen der Godloozen blood stelt, hebben 't zelve in hun schriften niet ingegriffet, als om deze twee reedenen, de eene om dat zy wijsden dat het zelve 't merkteeken van den waaren Messias was, door Esaias beteekent, en d'andere, om dat zy overwonnen waren dat Jesus Christus waarlyk van een Maagd ge-

booren was, het is dan waar, dat de drooge en onvruchtbare Roede van Aaron, vruchten gedraagen heeft, zonder besproei te worden, en dat de dochters welke door geen man bekent was, den Messias in de waertel gebracht heeft. De Propheet breidt zich nochwyder over deze stoffe uit, mette zeggen, dat het Kind ons gebooren is, den Zoon is ons gegeven, en het Ryk is op zyn schouderen gelegt; hy beteekende de heilzaame uitwerkzelen van dit Ryk, dewelke moesten bestaan in het verstroojen van de dwaaling en de kennis van de waarheid, door't Heelal verspreit; want het volk, 't welk in't midden der duisternissen wandelde, heeft een groot licht gezien. En 't zelve heeft op het geslacht, 't welk in de schaduw des doods was, gescheenen.

XX. HOOFDDEEL. Vers 4.

Omverwerping van den Throon van Isai.

(5.) Eindelyk betekent hy den Messias, onder

het opschrift van een *Spruit*, die op zeekere tyd uit den Stam van Isai zoude spruiten; hy spreekt veel eer van Isai als van David, zyn Zoon, om dat het Koninglyke huis, wanner de Messias moest gebooren worden, als dan zoude in een droevige staat zyn, en ook verre afgezondert om den Koning van 't geheel voort te brengen, gelyk als het was, om aan 't volk Israëls een Hoofd te geven, toen David door Samuel gezalft wierd. De Messias was niet anders als een scheut en spruit van dit Koninglyke geslacht, dewelke haar takken voortgezet, en haar vtuchten door 't geheelal verspreit had. De Leetiwen en Tygers hebben onder deze takken in vredede geleefd, om dat de Joden en Heidenen, wel eer doodelyke vyanden, zyn Kerk en Ryk uitgemaakt hebben.

UITLEGGING van de LXXIV. AFBEELDING.

Propheetien van Jesaias over de verwoesting van Jerusalēm.

*Dus word den Afgodist getroffen door Gods straf,
Als God, tot wrak genoopt, daalt van den Heemel af,
Op's Heemels donder troon met bliksemende rad'en.*

*Daar't vuurig viergespan een vloed van weerlicht braakt;
Des Babel nederstort, en haare grondlag kraakt.
Men ziet op Zion't licht en Gods verkoorn naarden.*

VI. HOOFDDEEL, Vers 11.

(1.) DE Prophetien van Jesaias zagen zo wel op de nabuuriige volkeren van Judea, als op de Jooden. Deze volkeren waaren toen zeer voorspoedig, Onderwylen Jesaias, die hun ondergang, of de kastydingen Gods voorzag, waarmede sy gedragt waaren, voorzeide hen vastlyk hongewisse verwoesting. Jesaias ziende de ongerechtigheden van 't Joodsche volk, en der Koningen, die malkanderen te Jerusalēm in de Regeering navolgden, konde dezelve niet langer ontveinden; hy bestrafte hun verbintenis aan d'Asgoden, en de dronkenschap, die zelfs tot in 't geestelyke ingedrongen was. Hy beklagde de blindheid van 't geslacht, dat in een diepe gerustheid en verzeckering sliep, terwyl God, dreigde, donderde, en op het punt stond, om 't zelyc met aardbevingen, groot onstuiter, verwelkend, en een vlam van verbrandend vuur, te bezoecken. Een aaneenschakeling van uitdrukzelen, die het getal en 't vermoogen dier vyanden beteekenden, die Jerusalēm, gelyk een verbrandend vuur zouden verteeren; hy riep zo geweldigt uit, *ongelak over de Stad, binuen welke David zich nedergestelt heeft, en over den Tempel.* De verachting der Propheeten verhaalde de uitkomst en het ongeluk van Jerusalēm, in plaats van zuks te vertraagen. Inder daad die Stad wierd ingenomen, en tot de grondslaagen afgebrooken.

XIII. HOOFDDEEL. Vers 2.

Babylon.

(2.) De Assyriërs, die deze overwinning gedaan hadden, en als toen zich zelve op het hoogste toppunt van hun verheffing zagen, moesten met de uiterste verachting bespiegelen, 't geen Jesaias weegens hun deerlyken staat, die naer by was, en de verwoesting van hun heerschappy voorzegt had. Hoe zou men durven hoopen dat de overwinnaar van 't geslacht zoude verwoest werden, en dat wel haast een verlosser zoude optaan, om het juk der Jooden te

verbryfelen? Jesaias zag zuks alreeds; hy verkondigde omstandiglyk de Chaldeërs, dat sy zouden omkoomen, en dat men hen tot de kinderen toe zoude vernielen; hy wist lieft geslacht aan, 't welk tegens hen zoude opstaan, en hen onderbrengen. Elamiten staat op, Meders beleegert. En hy betekent de naam van den Held die noch niet gebooren was, en die van een Perse afkomstig, op het gebied van 't geslacht niets had te eischen; ver van daer de heerschappy der Assyriërs te beademmen. Dete man was Cyrus. Dusdaanig heeft de Eeuwige God aan zyn gezalfde gezegd, *Cyrus, ik zal de geslachten voor hem uitbreiden.* Dit waaren, in der daad, de Perzen en Meders, die Babylon onder de Regeering van Belzatzar beleegerden. Cyrus, die aan 't hoofd van hun Leeger trok, deze Prins geslaegen, en zyn Leeger gefloopt hebbende, weeken de vluchtelingen in Babylon, daar sy zich geloofden in volkoomen zeekerheid door de geleegentheid van deze Stad te wezen, dewelke met rivieren omringt was, en byzonderlyk door den Euphrat, die tegens den voet van dat Toorens en muuren aansloeg. Daar waaren voor twintig jaaren levensmiddelen en krygsbehoeften. Een talryk volk, in dit wonderbaar begrip besloten, konde de zelve genoegzaam beschermen, al hadden dat zelfs geen geoefende benden van krygsvolkerten geweest. Men leefde aldaar in een volmaakte zeekerheid, al hoewel de vyand aan de poort was. De Koning gaf zich aan de vermaalkykheden over, men sprak nergens als van gastmaalen, als Cyrus den vloed liet astappen, en dezelve in 160 waaterleidingen verdeelde, ten einde de vrouwen dezelve konde doorwaaden. Zyn Leeger trok over de Rivier, daar ze 't ondiepste was, en trad in de Stad, die aanden roof wierd overgegeeven. Als toen zag men 't geen Jesaias voorzegt had, weegens de verwoesting van deze groote stad, welke uitriep. *Ik ben Koninginne, en ik zal geen rouw zien.* Treed af, riep hy haartoe, treed af, en werp u in 't slof neder, gy dochter van Babylon, werp u ter aarde, daar is geen Troon meer voor de dochter der Chaldeërs: *legt de hand*

aan het kinnebakken. Om dat inder daad Chaldea onder de heerschappy en slaaverhy der Perzen en Meden overgaat. Cyrus gaf gevolyk aan de Jooden het bevel van hun herstelling. Een zo omstandige uitkomst konde niet een geruime tyd te vooren door natuurlyke gezichten voorzien zyn geweest. De gissingen der menschen zyn onzecker, en bynaer altyd valsch. Maar, dat meer is, daar is geen staatkundige zo bekwaam, die van zo verre de uitkomsten kan voorzien. De menschelyke redeneeringen worden uit tegenwoordige of nabijzynde omstandigheden getrokken. Zy bouwen op de gemaatigheden der Vorsten, of van hun bedienden; zy kennen de inwendige ziekten van 't Ryk en de heimelyke gebreeken van 't gebied, waar uit zy hun gevolgen trekken. Jesaias was nooit in Chaldea geweest, hy kende 't zelve niet als van een duist're zyde, welke die van haar groothed en macht was; hy had noch Staatsbediende geweest; noch hy hadde de zaaken van de bestieringen aan geene zyde van Judea of Assyriën niet behandelt, om de onderscheidene gerichtsdwang en gebreeken te ontdekken. Hy leefde voor de geboorte van Cyrus. Zyn Propheetie is in geen twyfelachtige en duistere bepaalingen begrepen, hy spreekt van de verwoesting van Jerusalem en Babylon in gantsch verstaanbare bepaalingen, zyn uitdrukzelen zyn krachtig, hy ontleent de gelykenis van de donder, het verteerdend vuur, en de aldetschriklykste denkbeelden, hy maalt gestadig een byzondere ellende, ten einde men niet zou twyfelen aan de waarheid, welke hy aanvoert. De schaamte zoude groot en zeeker geweest zyn, zo de uitkomst achtergebleeven was, om dat men zich niet konde beschutten ten voordeel van de dubbelzinnigheid, en eenige bepaalingen die in een dubbele zin bevallyk zyn. Eindelyk, hy noemde de Meders en Cyrus om Babylon te belegeren en in te neemen. Men kan niets vaster noch klaarder vereischen, ik zeg niet in een Propheet, maar in een Geschiedenis-chryver. Men zoude zich kunnen inbeelden, dat de liefde van zyn geslacht en de haat tegens die van Babylon, die zy op zeekere tyd moesten verwoesten, Jesaias verplicht had, om op de herstelling van de eene, en de geheele verwoesting der anderen te denken. Maar, waar toe zou deze gedachten zonder de geest Gods gedient hebben? Jesaias spaarde Judea niet meer als Assyriën, en voorzag de eene de ongelukken, welke zy verplicht was te verdriagen, en zo hy haar door de hoop van herstelling onder de Regeering van Cyrus vertroost, of door de komst van den Messias, die zyn heerlykheid te Jerusalem en op den berg moet roemruchtig maken, is 't om dat deze twee zaaken hem vast en zeeker scheenen.

XVII. HOOFDDEEL. Vers 1.

Damas.

(3.) Wyders houd hy zich by de Babyloniers alleenlyk niet op, maar, hy ontdekt het noodlot van alle de gebuuriige geslachten. By voorbeeld, Damas en Hamatha bloeiden in zyn tyd, Retzim Regerde daar, en die staatzuchtige Vorst overdacht, om zich meester van Judea met de Koning van Sa-

maria te maaken. Jesaias, die deze verbintenis zag maaken, voorzeide twee zaaken die gebeurden, de eene, dat deße twee rookende vuuren, dusdaanig noemde hy de Koningen van Damas en Samaria, te zaamen tegen Jerusalem in verbond getreeden, zouden verteert werden. Inder daad d'Assyriërs Achas te hulp gekomen zynde, floeg hy de twee Koningen, doodde Retzim, en in zyn perzoon eindigde de erfolging der Koningen van Damas, wel eer zo vermaart en machtig, aan d'andere zyde voorzag Jesaias, dat Achas zich door den Koning van Assyrië, die hy tot hulp geroepen had, in plaats van zich op God te verlaaten, zoude bedroogen vinden, hy verwittigde hem, dat zyn baard, hoofd, en voeten met een gehuurt scheermes zouden geschooren worden, genomen van over den vloed, dat is te zeggen, van den Koning Assur, die hy op zyn kosten van oyer den Euphrat had doen koomen, en in der daad Achas wierd aan dezen Vorst Cynsbaär, en wierd verplicht zyn perzoon in zeekerheid te stellen.

XIX. HOOFDDEEL. Vers 1.

Egypten.

(4.) De Koningen van Egypten waaren machtig; hun verafgelegenhed van Babylon, en de Woestynen, die zy dwars door moesten trekken om van daar tot hen te koomen, scheenen hen te dekken voor alle bespringingen van die zyde. Onderwylen wandelde de Propheet Jesaias bloot voets en zonder kleederen, om aan te wyzen, dat Egypten door de Koningen van Assyrië zoude uitgeplonderd werden. Hy zeide noch klaarder, dat de Koning van Assur, de gevangenen uit Egypten en Cus, de jongen en de ouden in een schandelyke naaktheid, die de Egyptenaaren boven al zoude onverdraaglyk vallen, zoude wegvoeren, inder daad, Sennacherib deed Seglon den Koning van Egypten den oorlog aan, die meer vermaard was door de aandacht, die hy voor de God Vulcanus had, waar van hy Priester was, als door zyn waarde. En alhoewel de Egyptenaaren verhaalen, dat deze Godheid een wonderdaad gedaen heeft, doende de snaar van den boog der Assyriërs doorknaagen, als zy noch in Pelusia waaren, 't welk hen verplichtte weder te rug te keeren, is 't echter waarheid, dat Sennacherib door-dong tot in 't hart van Egypten, dat hy vele van haar Steden wegnam, en een groot getal van gevangenen in Chaldea medevoerde.

XXIII. HOOFDDEEL. Vers 1.

En Tyr.

(5.) Wy zullen noch een woord van de Stad Tyr spreeken, zo beroemd door haar koophandel, en 't getal van haar scheepen, die op de Middelantsche Zee voeren; de Propheet had haar de erbarmelyke staat voorzegt, en inder daad deze Stad was verplicht zich by verdrag aan Nebucodonozar over te gheven; dus strekten zich de voorzeggingen van Jesaias, zo wel over de Afgodische volkeren, als het Joodendom uit, en zy wierden overal evenmaatig vervuld, 't welk de Godlykheid klarblyklyk betoogt.

UITLEGGING van de LXXV. AFBEELDING.

Het Leeven van Jeremias , zyn voorzeggingen tegens Jeruzalem , de Egyptenaaren en Chaldeërs.

*'t Verblindend oorlog , als een Ruiter afgemaald ,
Met zwaard en fakkellicht van's Heemels trans gedaalt ,
Verzelt met bongerslood en pest , drie droeve plaagen ,*

*Vernielen d' Afgodijf , en straffen d' eweldaad ,
Wyl God , tot wraak genoopt , met zyne blikzems slaat ,
Entreft den vlockverwand door's Heemels Donderflagen .*

I. HOOFDDEEL. Vers 6.

Jeremias was zeer jong , als hy begon te Propheteeren onder de Regeering van Josias. Hy verbeeldde zich zelve als een kind , dat niet konde spreken ; zyn natuurlyke zwakheid verplichtte hem den dienst , die God hem toevertrouwde , te weigeren. Hy oeffende de zelve den tyd van veertig jaaren tot het inneemen van Jerusalēm , 't welk hy zo meenigmaal voorzegt had , en 't geen onder de Regeering van Sedecias voorviel. De Chaldeërs voerden hem met de overige gevangenen niet mede naer Babylon. Deze Propheet bleef in Judea tot den doodflag van Godolia , die daar als Keizer gebood ; waar op hy zich in Egypten begaf met het overschot van 't geslacht , 't welk een schuilplaats by hun oude vyanden ging zoeken. Het sal te verwonderen zyn , dat de Propheet , na deze aftocht in Egypten bestraft , en de ongelukken , die dezelve moesten volgen voorzegt te hebben , zich zelfs de oogen voor zyn eigen Propheetien gefloten heeft , en derwaarts gewillig mede verreist is. Dit zoude een teeken van ongelovigheid voor zyn eigen Godspraaken zyn , 't welk niet lichtlyk zouden te begrypen zyn ; maar , het is moogelyk , dat men hem met eenig geweld medesleepte ; of wel , dat God hem daar heen zond , om in het berispen van Israël weegens haar ongerechtigheden , voort te vaaren. Inder daad , men zegt dat de Joden , gevlycht zynde in Egypten , door deze geduurige bestraffingen verdrukt , en moe-jelyk van een lange reeks van onheilten te hooren voorzeggen , zich op zeekere wyze van deze ongemakkelijke voorzegger ontsloegen , dewyl zy hem doorstaaken , of dood steenigden ; onderwylen , gelyk men niet een enige voetstap van zyn dood in de Schriftuur vind , heeft men uit dat stilswygen geleegendheid genomen te zeggen , dat Jeremias noch leefde , en dat hy noch eenmaal met Elias weder op de aarde zoude verschynen. Een vermaart Geschiedenis-schryver houd in tegendeel staande , dat Alexander de Groot hebbende het dooyvat , waar in de Asch van deze Propheet rustte , gevonden , 't zelve in Alexandriën , daar zyn begraafplaats is , heeft laten overvoeren. 't Een is niet meer waarheid , als 't ander.

Jeremias heeft de minste ordre in zyn voorzeggingen niet waargenoomen ; hy heeft de tyden en de uitkomsten onder een gesmolten , hetzy de Propheeten , die naer de evenreedenheid , die hen den geest inblies , spraaken , zich hebben begeeven boven de gemeene Regelen der Geschiedenis-chryvers , en dat zy de reekening en de ordre der jaaren verwaarloost hebben ; het zy de Schryvers , die deze Goddelyke Oraculen afgeschreeven hebben , daar eenige verwarring door hun onachtzaamheid hebben laten invloejen. Men kan alleenlyk een algemeene verdeeling aanmerken ; want in de vier-en-veertig eerste Hoofddeelen spreekt Jeremias van de verwoesting van Jerusalēm , en de ongelukken die dezelve moesten overkomen. Hy voorzegt ze hen op een nette en

bepaalde manier , zonder de ordre en opvolging der Koningen te volgen , waar van hy spreekt. De laaste Godspraaken zien op de Heidenen en Afgodendielaars : by aldien hy scheint tot Sedecias weder te keeren in 't fluitvan zyn boek , zo is zulks door een misflag ; om dat dit laaste Hoofddeel , dat van woord tot woord uit het tweede Boek der Koningen getrokken is , niet van zyn zaamenstelling kan zyn. Jerem: 5. 1.

Zyn voornaamste oogwit was aan Juda haar ongerechtigheden te berispen , en haar verderf , welk zo groot was , dat God haar verschoont had , byaldien daar alleenlyk een mensch was geweest , onder dat wonderbaarlyk getal inwoonders , waar medezelue bevolkt was , die de godvruchtigheid bemint had. Maar , het was vergeefs zich in de openbaare plaatzen op te houden , langs de straten te wandelen , en in de huizen door te dringen , want , men vond daar niet een eenige , die God vreesde ; van alle de menigte , die zich aan God toewydde , was daar niet een , die niet bedurven was ; de Prieester ondervroeg God niet meer , of bekunde zich niet met zyn bescherming , of zyn tegenwoordigheid ; de Wetgeleerden drongen hun onweetenheid voort , tot zelfs niet te weeten wat God was. De Propheeten , in plaats van de inblaazingen van den Heiligen Geest te verwachten , verzonnen voorzeggingen , of spraaken in den naam der Afgoden. Eindelyk de Harders veroorzaakten een openbare schande door hun ontuchtig leeuen. God beloofde een wederkeering van zyn genade , zo het volk zich niet berouw wilden bekeeren , en in plaats van Offerhanden op hun Altaaren te doen , en een schaduw van Godsdienst , waar op men verkeert zich verliet , het kwaad wilden ontvluchten , en 't goede behartigen. Maer de Joden rekten hun vertrouwen zo ver uit op de uitterlyke voorrechten van 't geslacht en de Kerk , aan welke God een eeuwige duurzaamheid beloofd had , dat daar geen plaats voor berouw , noch barmhartigheid overig was.

God dreigde hen met alle de geessels , welke een volk kunnen bedroeuen. Een schrikkelijke droogte verwoestte hun Landen , de waatersprongen stremden , de Rivieren verdroogden , de menschen en beesten starven van dorst. Deze verandering in de gemeene loop van de natuur moet de Joden vernederen. Maer , de zondaar vind altyd nieuwe voorwendelen van verharding. God dreigde hen toe te zenden , *het zwaard om te dooigen , de handen , om zich met bun aas te verzaadigen , de voogelen des Heemels en de wilde beesten om te verscheuren en te vernielen*. Hy wilde hen aantoonen , dat alle schepzelen tegens hen de waapenen zouden opvatten , en de werktuigen worden van zyn rechtvaardig oordeel tegens hen , en dat zyn wraak niet zoude ophouden , voor al eer zy alle vernield waaren , De eene straf op den andere volgende , om dusdaanig volstreker kaftyding en verdrukking te schikken. Deze dreigementen waaren onnut , men geloofden liever de valsche Propheeten , die 't geslacht streelden , en 't zelve geruist lieten flaa-

J E R E M I A S.

En de Stede verwoestet is.

F. Kuyterberg. Uitgegeven van Tiel.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LXXV. AFBEELDING.

t' Verblindend oorlog, als een Ruiter afgemaald,
Met zwaard en fakkellicht van 's Heemels trans gedacht,
Verzelt met hongerhooch en pest, drie droeve plaagen,

Vernielen d'Afgodisf, en straffen d'euveldaad,
Wyl God, tot wraak genoopt, met zyne blikzems flast,
En treft den vloekverwand door 's Heemels Donderflagen.

En de Stede verwoestet is.

F. Kuyterberg. Uitgegeven van Tiel.

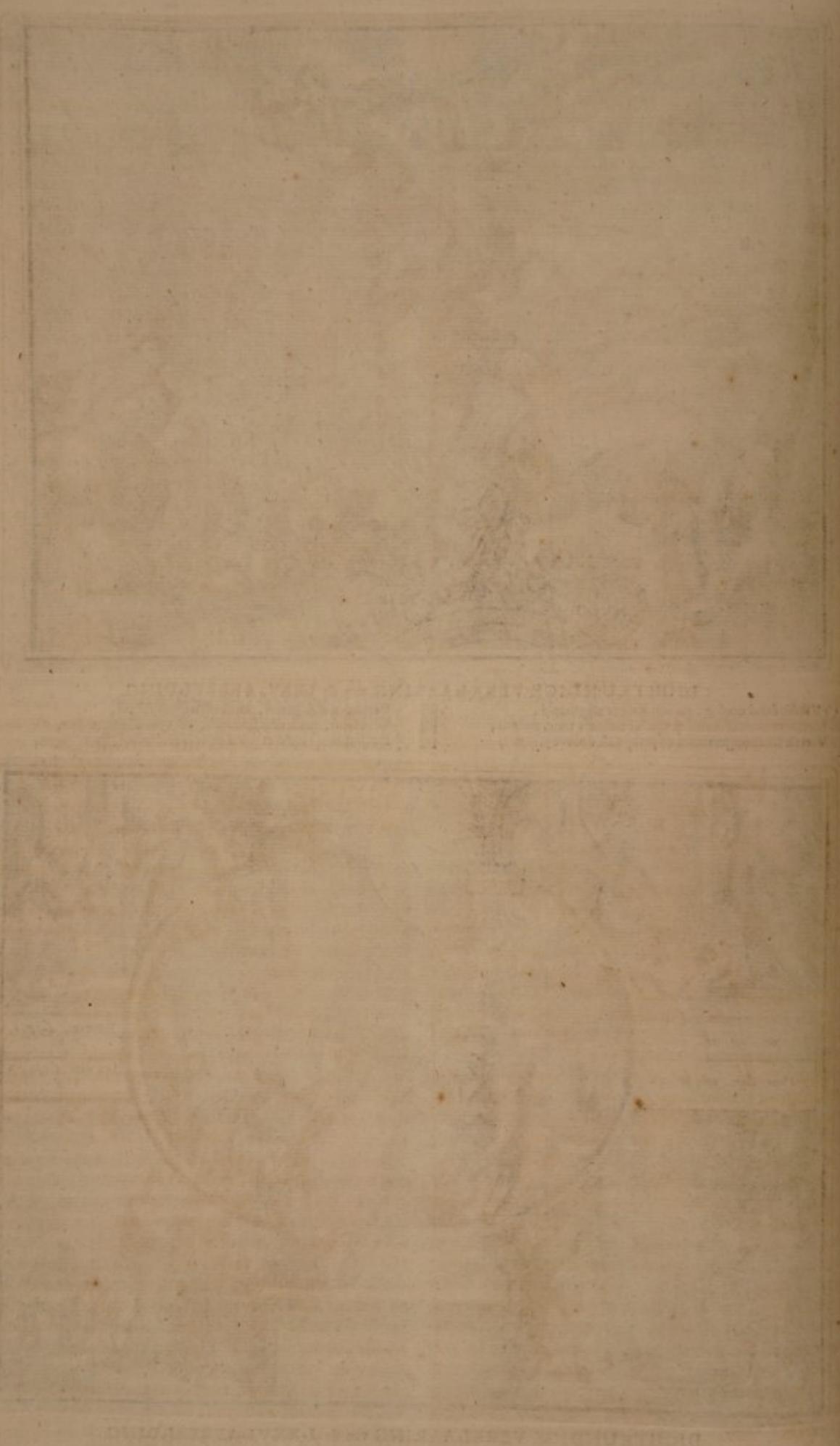
DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LXXVI AFBEELDING.

Gods tolk verbeeld den mensch by een gebakken vat
En kruik, die broos van aard, zeer licht in scherven spat,
Men leeft voor's Konings oot's mans Godgewijde blad'ren.

(43)

Die't boek, verwoed, verscheurt, en door het vuur verteert,
Daar Jeremias straf den gunst der Vorsten leert,
Voorspelt Egyptens val, en ziet Gods wraak valt nad'ren.

С А И М З Л Э Т

slaepen in de zonden, als die in den naam Gods sprak, en hun geweeten door denkbeelden van zyn oordeelen wilde opwekken. Eindelyk voorzeide Jeremias het innemen van Jerusalem en de verwoesting van den Tempel, in volstrekte bepaalingen. Hy beteekende de plaats, waar uit de vyanden zoude opkomen, dezelve was Chaldea, hy noemde den overwinnaar, en den Vorst, onder wie deze verwoesting moest geschieden. Inder daad, Nebucodonozar nam Jerusalem in, leide haar Paleisen en Gebouwen in d'asche, en sleepte haar Koning Sedecias gevangen naer Babylon.

De Profeet verbond zich niet alleenlyk aan zyn geslacht; hy voorzeide de Koningen van Egypten, wat hen moet wedervaren. Men zegt zelfs, dat Nebucodonozar verwittigt was, den Troon beklimmende, dat die voorzeggingen op hem zagen, en zich in staat stelde, om dezelve te vervullen. De bestierder van Phenicien was weinig tyds voor zyn dood tegens zyn Vorst opgestaan, en met de Egyptenaren in verbond getreeden, die een sterke vesting, genaamt Charkemis, aan den oevers van den Euphraat, hadden. Nebucodonozar, die het gebied over 't Leeger op zich genomen had, by het leeven van zyn vader, ving zyn Regeering met een volkoome overwinning aan; die hy van Pharao en zyne Benden wegdroeg, en aan den zoom van den Euphraat versloeg. Jerem. 43. Hy vervolgde eeni-

ge tyd daar na zyn overwinningen veel verder, en drong in Egypten, achtervolgens de Godsspraak van Jeremias. Pharao was verplicht in de woestynen van Thebais te ontvluchten, en zyn Troon aan Amasis, die Nebucodonozar daar in zyn plaats stelde, te ontruimen. De Tyriers, Sidoniers, Syriers, Moabitens en Philistynen gevoelten op hun beurt Gods geestelroeden, na dat zy een lange tyd te vooren daar van verwittigt waaren, om dat Jeremias zekerlyk de omkeeringen voorzag, waar mede 't volk gedreigd wierd.

Eindelyk voorzeide hy de verwoesting van Babylon, daar de Vorsten als toen met zo veel luister regeerden, en terwyl de heerschappy vast genoeg grondvest scheen, om de geduurzaamheid der Eeuwen te braveeren, en tot aan het einde van 't geheel-al bestendig te blyven. De omkeering, waar van hy een leevendige en krachtige beschryving doet, in de twee laaste Hoofddeelen van zyn openbaaring besloten, maakte moogelyk het boek uit, 't welk de Profeet in Chaldea zond, met bevel van 't zelve in den Euphraat te werpen. Het was genoeg, dat eenige Assyriërs onderrecht waaren van 't geen by hen moet geschieden. Zo het Boek t'eenemaal openbaar is geweest, en de afschriften vermenigvuldigt zyn geweest, zoude 't zelve nergens anders toe gediend hebben, als om het Joodsche geslacht haatelyk en hun jok onverdraaglyker te maaken.

UITLEGGING van de LXXVI. AF BEELDING.

Israël werd by een Aardevat vergeleken.

*Gods tolk verbeeld den mensch by een gebakken vat
En kruik, die broos van aard, zeer licht in scherven spat,
Men leeft voor's Konings oor's mans God gewydde bladren,*

*Die't boek, verwoed, verscheurt, en door het vuur verteert,
Daar Jeremias straf den gunst der Vorsten leert,
Voorspelt Egyptens val, en ziet Gods wraak vast nad'ren,*

XVIII. HOOFDDEEL, Vers 1.

(1.) D E Jooden vertrouwden zich aan de Chaldeers, dewyl de Afgezanten Ezechias waren geluk koomen wenschen, over de herstelling van zyn gezondheid; wyders had hy een verbond met den Koning van Egypten opgericht. De Egyptenaar was zyn nagebuur, en tot zyn bystand vaardig, in plaats dat d'Assyriërs, zeer wyd van daar geleegen, niet, als met groote mocite konden te hulp koomen, het was onmooglyk zyn optocht te verbergen, en gemaklyk de uitwerkzelen voor te koomen; Maar, Jeremias benam deze bedrieglyke hoop door gevoelige denkbeelden. God deed hem een tak van een Amandelboom zien, een der boomen die voortzetten en bloejen in den aanvang van de lente, om het volk te doen begrypen, dat de omkeering, die zo verre afgeleegen scheen, naderde, en dat zy zich verhaalde om heur oordeelen uit te voeren. De Profeet zag een ziedende pot naer het Noorden gekeert. Dit rookend vat is als de Koning van Assyrië, 't welke in 't noorder gedeelte van Judea lag, aangemerkt; maar 't is meer waarschynlyk, dat Nebucodonozar het vuur was, dat het waater, in dit vat besloten, tot de laaste druppel moet verteeren, om dat daar niet een eenige verstroosting voor 't Joodse volk mocht overblyven. Jeremias maalde boven dien 't geslacht af, onder het denkbeeld van een vrouw, welke, na over bergen en daalen gelopen te hebben, en haar leeven door hun gemeenmaaking onteert hebbende, met de hand op haar hoofd ging, tot teeken van droefheid en wanhoop; om dat de

Joodsche Kerk, na dat zy God verlaaten had, om de Afgoden aan te bidden, zich in Egypten nederzette, welke haar geen genoegzaame bystand kunnende beschikken, haar in een schriklyke wanhoop liet zitten. Het Joodsche volk beeldde zich in, dat God verplicht was zyn Tempel tot het uit-einde der eeuwen te bewaaren, om dat het de natuur der verbintenis, die tuftchen den mensch en God aangegaan werden, niet begreep. De mensch belooft gehoorzaamheid, en God de belooningen, maar, de beloften verydelen, op 't zelfde oogenblik, als de mensch zyn getrouwigheid, die hy gezwooren heeft, verbreekt. De blinde Jooden beeldden zich zelve in, dat God onophoudlyk zyn gunsten, in weerwil hunner zonden over hen moet uitstorten, doch zy bedroogen zich. Ten einde om dit vleijend denkbeeld te verstrooien, trad de Profeet in 't huis van een pottebakker, die een gedeelte van aarde nam, en 't zelve draaide, en haar form en figuur volgens zyn goeddunken veranderde, om aan dit ongelovig volk te kennen te geven, dat, in weerwil der voordeelige omstandigheden van de verbintenis, daar God met hen in getreeden was, en 't voorrecht, welk hy hen voor andere geslachten gegeven had, zy echter niet lieten voor God te zyn, als een klomp aarde, welke hy, volgens zyn wil en believen, konde schikken. De Heilige Paulus heeft zich van die zelve gelykenis bedient, om te leeren, dat God de Zaalgheid, naer zyn goeddunken schenkt, dat hy den mensch zelfs voor zyn geboorte, noodlottig schikt ter eere, en dat, gelyk de Pottebakker volkoome meester is van de Aarde, die hy be-

handelt, hy uit dezelve klomp vaaten ter Eere en vatten ter oneere kan maaken.

XIX. H O O F D D E E L . Vers 1.

Verbryzelt als een vles van pottebakkers Aarde.

(2.) Het gelykt, dat de Profeet zich juist van 't zelve Zinnebeeld in 't volgende HoofddeeL bedient, in welk hy een aarde schaal neemt, om de zelve in de tegenwoordigheid des volks en de Opperhoofden van de Godsdienst te verbryzelen. Maar, de inzicht van den Profeet is onderscheiden. Het volk steunde wel op de beloften en de rechtvaardigheid Gods, die zy geloofden belangen in hun bewaaring te hebben; maar, zy vertrouwden zich mede op hun eige-ne krachten. Hy zag voor hun hoofd een machtig Koning, zy waaren in een groote bevolkte en wel versterkte stad; zy geloofden niet, dat men hen konde verslaan noch verwoesten. Jeremias die deze valsche vooroordeelen van 't volk bestreed; wees hen aan dat deze kracht, waar op zy vermetel steunden, enkele inbeelding was, dat al hun grootsheid tenevens zoude verdwynen, om dat de menschen niet anders als aarde vaaten zyn, die God in een oogenblik kan verbryzelen.

XXXVI. H O O F D D E E L . Vers 22.

Men door synt het Boek van Jeremias.

(3.) Jeremias wilde dat men zyn Godsspraake in den Tempel zoude leezen. Waar toe hy een Feestdag verkoos, op welke het volk met menigte, zo van de stad, als nabuurige plaatzen, offerkwaamen aanbieden, hy verkoos een vastendag, den-kende, dat het als dan ligtér zoudevallen, het hert te raaken, en de menschen tot onthouding van zonde te brengen. Hy gaf zyn Boek aan Baruch, om dat hy daar zelfs niet konde gaan, 't zy de Vorst, door zyn bestraffingen ontsteeken, hem had laten opsluiten, 't welk de Geschiedenis niet vermeldt, 't zy dat God hem weerhield, en verplichtte deze bediening een ander op te leggen. 't Is onbekent wat het gevolg van deze leezing voor 't volk geweest is. Zo het opmerking en eenig leetweezen over hunne zonden gehad heeft, zal het zeer ligt en uiterlyk geweest zyn. Het Boek wierd voor den Koning Jehojakim gebracht, die de nieuwsgierigheid had, om de voorzeggingen te zien, daar hy zelfs en zyn Ryk belangen in hadden. Hy kreeg wel haast berouw; ongeduldig en moejelyk zynde. Van 't zelve oogenblik, dat hy de dreigementen van den Profeet verstand, besloot hy dezelve te vernietigen, dierhalven liet hy 't Boek doorsnyden en in 't vuur werpen. Een vreemd gedrag! Want, zode voorzeggingen van God kwaamen, was dit dan een bekwaam middel, om zich te bevryden, met het Boek te verbranden? En deze nieuwe daad van verachting tegens God en zyn Wetten, was dezelve niet een bezwaaring van zonde en straffe? By aldien Jeremias zonder macht en instorting sprak, besling al het kwaad, dat hy konde uitwerken, door zyn bestraffingen, in berouw en godvruchtigheid te verwekk'en. Maar, de Koningen gedoogen niet ligtlyk, dat men hunne zonden ontdekt, noch dat men hen, als voorwerp zelen van den toorn Gods, aanziest; hoe-daanig moet de smert van Jeremias zyn, als hy vernam, dat zyn Boek, door uitdruklyk bevel van God geschreeven, door den Koning verscheurt en verbrand was! Welk een voorwerp van misvertrouwen en vreeze voor den Profeet! 't Geloof zeg-

praalde van alle zyne twyfelingen, en hy maakte gantsch geen zwaarigheid ten tweedemaal de voorzeggingen weder te herschryven, dewylhy het bevel van God ontfangen had.

XXXVIII. H O O F D D E E L . Vers 13.

Die uit de kuil getrokken werd.

(4.) Een veel grooter ongeluk verwachtte hem onder de Regeering van Sedecias; niet alleenlyk verachtte men Gods Orakulen; maar, men wierp de Profeet, die dezelve verkondigde, in een diepe kuil vol vuilheid, daar hy wreedlyk van honger en ellende zoude hebben moeten sterven, zo een Gesneedene hem geen medelyden had betoont. De Grooten van 't Hof van Sedecias tegens Jeremias ontslooken, begerden zyn dood. De Vorst, die de onschuld van den Profeet wist, maar ligt te leiden was, stemde dezelve met droefheid toe; hy beklaagde zich over de onrechtvaardigheid en het geweld van zyn bedienden, waar tegens hy geen vermoogen had, om zulks te kunnen wederstaan, als wanneer hy droevig zeide, de Koning vermag niets boven uw lieden; de gemaklykheid, waarmede hy gevolgelyk aan den besteedene toesling de vryheid van Jeremias te spyzigen, de manier, waarmede hy hem aansprak, en eindelyk, de onzeekerheid en de beweeging, waar in hy zich vond, bewyzen, dat hy meer achtung voor hem, als haat en verachting over had. De zwakheid en het geweld der Vorsten zyn by naer evenmaatig gevaarlyk. De zachtezinne en gemakkelyke Koningen laaten de misdaaden bedryven, en de anderen begaan zy zelve. Jeremias door Sedecias aan zyn bedienden overgelaaten, wierd in den kuil geworpen. Men zag alstoer een wonderlike zaak. De Jooden, naoomelingen van Abraham; gewent de Prophete aan te hooren, begerden zelvs den dood van Jeremias, en verkreegen zyn hechtenis. In tegendeel heeft een vreemdeling, in 't hart van Ethiopien gebooren, alleen geloofs en moeds genoeg, om de bedienden van zyn Vorst te verdoemen, hun onrechtvaardigheid aan Sedecias voor te leggen, en om de vryheid en 't leeven van den Profeet te durven aanhouden. Hy verkrygt het, Sedecias zoude genoegzaam weegens deze daad van rechtvaardigheid beloont zyn geworden, zo hy zyn Raaden gelooft had. Jeremias begeerde, dat den Koning zoude Nebucodonozar gaan vinden, welkers juk hy onbehoorlyk afgeschut had; en hy verzeekerde hem van de zyde Gods, dat de stad, zonder dit beding, niet zoude verbrand worden, en dat hy zyn vryheid zoude behouden. Sedecias vreesde, of men met hem niet wel mocht spotten, dat hy zich gewillig aan een vyand weder overgaf, die hy gebraveert had, en of men zich wel groothertig zoude gedraagen, voor een man die zyn woord en eed verbrooken had. Hy begaf zich echter in flaaverny, en wierd in zegepraal naer Babylon geleit. Men verhaalde zonder twyfel deze vertoogingen en raadslaagen van Jeremias aan Nebucodonozar. Om welke reeden hy aan hem zyn bescherming na het inneemen van Jerusalem toefond, hy liet hem uit de gevangenis haalen, en beval zyn raadgevingen te volgen. Men voegt daar by, dat Jeremias zorge droeg van de Ark te verbergen, die hy uit den Tempel weggevoert had, en dat hy dezelve aan de andere zyde van den Jordaan op deze zelve berg bracht, alwaar de stervende Mozes het Land Canaan ontdekt had. Men verzeekert, dat dezelve in een spelonk van dezen berg, tot aan de we-

KLAAGLIEDEREN van JEREMIAS.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LXXVII. AFBEELDING.

De Dochter Zions weent vergeefs in rouwgewaad,
Nu Jeremias Harp een droeve treurtoon blaat,
En 't groot Jerusalèm verwoest is met haar wallen;
Haar Koning, door 't geweld, van 't lieve Licht beroofd,
Haar maagden weggesleept, de manschap wreed onthoofd,
En 't droevig overshot in 's vyands hand gevallen.

MARCUS ANTIQUITATIS

LET 32

TRIUMPHERRANDUS CHRISTUS IN IERUSALEM

1. *Exhortationem ad Ierusalem* (1) *Exhortationem ad Ierusalem* (2) *Exhortationem ad Ierusalem* (3) *Exhortationem ad Ierusalem* (4) *Exhortationem ad Ierusalem* (5)

CHIRIACUS AEROPAULUS

1. *Exhortationem ad Ierusalem* (1) *Exhortationem ad Ierusalem* (2) *Exhortationem ad Ierusalem* (3) *Exhortationem ad Ierusalem* (4) *Exhortationem ad Ierusalem* (5)

weederkomst uit de gevangenis verborgen bleef, God een soort van een wonderdaad doende, bevreesd, dat men de plaats, daar dezelve was, van te vooren mocht ontdekken, maar, alhoewel deze geschiedenis in een der Macchabeen verhaalt zy, is dezelve echter niet minder vals, want de Ark liet zich in den tweeden Tempel niet weeder vinden.

XL. HOOFDDEEL. Vers 9.

De komst en de overwinning van Nebucodonozar, door steenen beteekent.

(5.) Jeremias, die in Egypten trok met de geenen, die daar toevlucht zochten, volhardde aldaar in zyn Propheetische bedieningen. Hy voorzeide, dat het Land, waar in hy was, in de macht van Nebucodonozar zo wel als Juda zoude vallen; en om deze uitkomst gevoelig te maaken, toonde hy een moed, waar over men zich niet genoeg zoude kunnen verwonderen; want hy rolde groote steenen aan de Poorten van 't Paleis van Pharao, in de Stad Taphnet, daar hy was, en verkondigde luidkeels, dat deze steenen, die hy verburg, dezelve met Cement of vuilheid omwindende, zoude dienen tot een grondslag aan den Troon van Nebucodonozar, die in't kort dezelve in die plaats zoude oprechten; gelyk in der daad de zaak gebeurde.

Men heeft eenige zwaarigheid gevonden in't overeenbrengen van deze Prophetie, met de geschiedenis van Herodotus, die verhaalt, dat Apres, de Koning van Egypten, die de Pharao Ophra van Jeremias is, in een opstand van zyn onderdaanen gewurgt wierd, die aan hun hoofd de zelve Amasis gestelt

hadden, die hy afgezonden had, om hen wederom tot gehoorzaamheid te brengen; maar, daar is geen zwaarigheid, als om dat Herodotus de uitkomsten verkort. Want, het is waar, dat Apres Amasis zond, om de beroerten der Egyptenaaren te stillen, en dat hy zich tot Koning verheste; maar, Nebucodonozar bediende zich van deze verdeeltheid, en met een talryk Leeger in Egypten treedende, verplichtte hy Apres, tot in het Land van Thebais te vluchten, en gaf het Ryk aan Amasis, onder beding van hem schattingen te betaalen, gelyk zulks 't gebruik was. Apres, uit zyn schuilplaats getrokken zynde, terwyl Nebucodonozar raazend was, vergaderde een groot getal van vreemdelingen, die hy te hulp geroepen had, doch hy wierd geslaagen en gewurgt. Het is dan waar, gelyk de waereldsche Geschiedenischryver zegt, dat Apres een schandelyke en geweldige dood stierf; maar, het is niet minder zeeker, dat Nebucodonozar onder zyn Regeering in Egypten trok, het zelve Cynsbaar maakte, en van daar zeer veel Joden meevoerde, gelyk Jeremias voorzegt had. De heilige Epiphanes zegt, dat deze Propheet in dat Land stierf, en dat hy in dezelve plaats begraven wierd, alwaar Pharao een lange tyd gewoont had, dat zyn lichaam de Egyptenaaren voor der Crocodillen beeten bevrydde, of dat het zelve hen genas, na dat zy gebeeten waren, en dat de Christenen van zyn tyd dezelve deugd noch beproefd, met het stof van zyn graf te neemen; maar, men moet zich door de naam noch door 't gezag van den heiligen Epiphanes niet laten verblinden, want, het is een bedrieger, die zich daar mede bekleed heeft.

UITLEGGING van de LXXVII. AFBEELDING.

Klachten van Jeremias.

*De Dochter Zions weent vergeefs in rouwgewaad,
Nu Jeremias Harp een droeve treurtoon slaat,
En 't groot Jersusalem verwoest is met haar muren;*

Daar was Jeremias niet meer overig, als de laaste vertroosting der volkomen ongelukkige menschen, welke die van weenen en zuchten is; hy deed zulks op een beweeglyke en krachtige manier, en zyn klachten, die tot ons gekomen zyn, op het Papier gestelt hebbende, beklaagt hy daar het droevig lot van de Kerk. Hoe is het gebeurt, dat de Heere de Dochter Zions met zyn gramschap, als met een Wolk, overdekt heeft, dat hy de roem en 't cieraad van Israël van den Heemel in 't stof nerdergelt, en op den dag van zyn grimmigheid zich de voetbank zyn voeten niet erinnert heeft. Hy beschryft de puinhoop van 't verwoeste Jerusalem, den deerlyken staat van haar Koning, die men de oogen uitgeboort had, en die van 't volk, die men onder 't juk laten doorgaan, en gevangen in een onbekend land had weg gesleept. Men heeft geloofd, dat dit Boek van klachten, 't welk niet anders als een klein getal Hoofddeelen bevat, 't zelve was, 't welk Jehoakim in 't vuur geworpen had; maar, die geenen, die 't gezegd hebben, hebben de voorzeggingen van een aanstaande ongeluk, met de klachten over de alreeds volbrachte kastydingen, onder een gesmolten. De Propheet merkt in volkoome bepaalingen aan, dat God, hem hebbende bevoolen ten tweedenmaal de openbaaring, welke hy ontfangen had, te beschryven, mede bevoolen had, openlyk te verkondigen, dat de Babyloniers Jeru-

*Haar Koning, door 't geweld, van 't lieve Licht beroost,
Haar maagden weg gesleept, de manschap wreed onthoofd,
En 't droevig overschot in's vyands hand gevallen.*

salem zouden belegeren, en 't zelve tot een aschen puinhoop maaken. Gelyk men een gewoonte had een Historisch verhaal by de klachten te voegen, zo zyn sommigen van gedachten geweest, dat men het laatste Hoofddeel van de Prophetien van Jeremias moest afscheiden, om tot een voorreden van de Klaagliederen te maaken; maar, wy hebben reeds aangemerkt, dat het laatste Hoofddeel der openbaringen van Jeremias niet als in het tweede Boek der Koningen moet geplaatst zyn, en de onheilen, die zo veel traanen den Propheet onttrokken, en die het onderwerp van zyn smart en klachten maakten, waren dierhalven gevoelig genoeg, enal te veel bekent, om een voorreden, die de afleiding maakte, noodig te hebben. Jeremias, na zyn eigen lot, die van 't geslacht en de Kerk beweent te hebben, eindigt door een uitmuntend gebed, welk hy, om de herstelling van Jerusalem, en de hernieuwing haarer dagen, voor God uitstort. Hy vest zyn verzoek op de bekeering van 't volk, zonder welke Gods grimmigheid zich nooit buigt. Hy verzoekt God om deze bekeering, om dat dezelve van hem en zyn genade vloeit, die tot ons afdaalt. ó! God, bekeert ons, en hernieuwt onze dagen, als in de voorige tyden. De gebedender menschen, by naer altyd van geen nuttigheid, zouden menigmaal verhoort zyn, zo de verlossing het eerste voorwerp van hun verlangen niet maakte. Men keert de natuurlyke order 't onderste

derste boven, men begeert voorspoed zonder berouw; men wil dat God voor ons verandert, eer wy voor hem veranderen, deze omkeering van de schikking en 't beleid in 't gebed, belet het uitwerkzel; de ziel, verdrukt zynde, moet haar zonden leevendiger gevoelen, als de voorbygaande ongelukken, en in dit gevoelen, moeten de begeertens van bekeering en berouw uit het hart vloejen, en uit den mond Heemelwaards opklimmen, ten einde, op dat *God bevredigt zynde, ten opzichte van ons, het hart onzer vyanden bevredigt*. Ik weet niet, waarom of Theodoretus, na dat hy de Klaagliederen van Jeremias uitgelegt heeft, zich by dit gebed heeft opgehouden, als of het zelve geen gevolg van zyn werk was. De zwaarigheid van dezen Uitlegger, waarvan men

UITLEGGING van de LXXVIII. AFBEELDING.

Het leeuen van Ezechiel.

Hier ziet Ezechiel, verrukt door Gods beleid, een dikke duifse wolk, in 't noorden uitgespreit, Die Blikzems schietende vertoont vier wonderdieren,

(1.) **E**zechiel was van het Priesterlyk geslacht; zommigen doen hem mede uit de Koningen van Jerusalem afdaalen, hy is met Jechonias in Chaldea overgevoert geweest; en het waar aan den oever van Cobar, daar hy Propheteerde. De Jooden hebben veel moeite, om hem in den rei der Propheten te stellen, zy hebben zelfs zomtyds zyn Boek uit hun regel willen keuren. Op twee redenen gegrondvest, de eene, om dat hy in een vreemd land gepropheeteert had, verre van Jerusalem, daar God zyn Tempel geplaatst, en zyn wooning gevest had. De andere, om dat hy zeekere beginzelen, strydende tegens die van Mozes, voorgedraagen had, terwyl hy onderwyft, dat *de ziel die gezondigt heeft sterft, en dat de zoon de ongerechtigheid van zyn Vader niet zal draagen*, in plaats dat God in zyn Wet dreigt, de Afgodendienstaarste straffen, tot in het derde en vierde lit. De wet van Mozes, zynde de richtsnoer, door welke men de Propheten onderzocht, verwurpen als Godloos, alles 't geen niet volkoementlyk met dezelve over een kwam. De eerste dezer redenen is krachteloos; want God verbind zyn geest niet aan zeekere plaatzen, en alhoewel men niet als te Jerusalem moet aanbidden, heeft de Heilige Geest niet nagelaaten, een groot getal Propheten in het ryk van Samaria aan te moedigen, alwaar de volkeren en Koningen scheuringzuchtig, en by naer altyd Afgodendienaraars, waaren. Een vermaarde Jood, Ananias genaamt, heeft de zwaarigheid der Rabbinen weg genomen, om dat het onwederleelyk is, dat God nimmermeer de misdaaden der vaderen in de kinderen straf, die zich bekeeren. En 't gezag van Jesus Christus, die aan Ezechiel den naam van Propheet geeft, moet ten minsten in den geest der Christenen, het gezag der Jooden overtreffen. Dit was een groote vertroosting voor Jeremias, die zonder voordeel zedert by naer vyfendartig jaaren, donderde en dreigde, te verneemen, dat dezelve waarheden zich in Chaldea ver van Jerusalem door een man verspreidden, aan wie hy zyn gedachten niet had kunnen mededeelen. De vertroosting was des te grooter, om dat in die Landschappen valsche Propheten waaren, die verkeerdelyk een nabij zynde verlossing voorzeiden. En, die in de Jooden hun lafhertigheid, van zich aan de

noch de oorsprong, noch de grondslag kent, moet het geloof van een Christen weegens de Godlyheid van dit gebed niet uitdooven; het is genoeg dat de klachten het grootste gedeelte van 't Boek uitmaaken, om daar van het hoofdschrift te verstrekken. Men verandert dezelve niet op yder stoffe, die men verhandelt, of op yder onderlicheidentlyke schikking, welke men aan zyn gedachten geeft. Jeremias konde niet beeter, als door het gebed, cindigen, noch zich krachtdaadiger ver troosten, als met zyn klachten en traanen in de boezem van God te storten, en tot den geen, die de oorsprong van de verlossing en voorspoed is, rechtdraads op te klimmen.

En een gelyk getal vuurraders in de lucht, Des by, in 't hart geraakt, om 't droef verschynsel zucht; En eet den Rob, Gods woord, op 't Goddelyk bestieren.

Chaldeers overgegeven te hebben, in plaats van de dood in Jerufalem te ondergaan, berispte. Zy schreeyen zelfs van daar aan den Hoogenpriester, dat hy Jeremias zoude doen stilwygen, die de moed van 't volk verflauwde, met hen de onvermydelijke ver troosting van hun Stad voor te zeggen. Het woord wierd krachtiger in den mond dezer twee getuigen, en de overeenkomst hunner Propheten in zo afgeleegene plaatzen, was een overtuigend bewys hunner waarheid.

Zyn Boeken.

(2.) Die geenen, die gelooft hebben, dat Ezechiel een ander Boek zynner voorzeggingen zoude gemaakt hebben, 't welk verlooren is, hebben Josephus niet wel begrepen, die niet spreekt als van een en 't zelve Boek, in twee delen verdeeld, want zo die twee Boeken in weezen waaren geweest, ten tyde van Josephus, als wanneer de affichisten van den Bybel in oneindige plaatzen verspreit waaren, zoude het zedevormig onmooglyk zyn, dat de Christen daer van een hadden laaten verliezen, of dat zy daar nooit van zouden gesproken hebben. 't Geen van Ezechiel is overig gebleeven, is in een duistere en verwarde styl geschreeven, men ontdekt zyn gezichten niet als met moeiten, en die geenen, die daar van een klaare verstaanbaarheid kunnen hebben, zyn gelukkig. Deze Propheet heeft, zo als men meend, het zelve lot als Jeremias gehad. Hy is in Chaldea gedood, het zy door de wredeit van Jechonias, het zy door de wreedheid van zeeker Hoofd van de gevangenis, om dat hy te heevig sprak, tegen de Afgodendienaraars en den Afgodendienst, waar aan het gevangen volk zich overgaf. Een Schryver, die onder de regeering van Constantinus geleefd heeft, zeide in tegendeel, dat men als noch zyn grafstede in Judea zag, dicht by Bethlehem, in dezelve plaatzen, daar die van Job, David en Salomon waaren. Anderen houden staande, dat Jechonias hem een grote graftede in Chaldea gebouwt heeft, dat dertig duizend Jooden daar aan werkten, dat men aldaar de beelden met Jechonias en zynner navolgers zag, benevens een schoone Boekzaal vol Boeken, waarin men 't oorsprongelyk geschrift der Propheten van Ezechiel vond, Eindelyk, de Jooden in de vlakten

E Z E C H I E L.

Rom. de Rijzer. Illustrat. en vervaard.

L. Lindenberg. Illustrat. en vervaard.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LXXVIII. AFBEELDING.

Hier ziet Ezechiel, verrukt door Gods beleid,
Eet dikke duif're wolk, in't noorden uitgespreit.
Die Blikzems schietende vertoont vier wonderdieren,

En een gelyk getal vuurraders in de lucht,
Des hy, in 't hart geraakt, om't droef verichynzel zucht,
En ect der Rol, Gods woord, op 't Goddelijk beßieren.

Ezech. Cap. 37.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LXXIX. AFBEELDING.

Terwyl Ezechiel tot rust zich nederlegt,
Wer'd's Heemels wil en Wet hem flapend aangeregt,
Hy scheert, verftrooit, en brand zyn haer op Gods geboden,

(45) En Afurs Cedertboom, florit seder in het Veld,
Waar na hy d'ondergang van Gog en Magog spelt:
Des Tempels Zegenpraal en d'opitand van de doodca.

tens van Assyriën verstrooit, vergaaderden zomtyds dicht by Bagdet, daar zy geloofden de graffstede van den Profeet te weezen, die aldaar wonderdaaden gedaan had, maar, kan men zich in bygeloovige gifingen wel gerust stellen?

Gezicht van de raderen en dieren met vier aangezichten.

(3.) God liet zich aan Ezechiel voor d'eerste maal onder een schriklyk denkbeeld zien, daar was een dikke wolk, en een vuur, 't welk zich omdraaide. Rondom de wolk was een straalend Ligt, en uit het midden van 't onweer kwam de *Hasmaal* als van vuur. De Jooden hebben gelooft, dat de *Hasmaal*, een zeeker soort van Engelen was, die dezen naam voerden. En het meeste gedeelte der Uitleggers hebben 't zelve niet durven overzettēn. Maar, men heeft aangemerkt, dat dit uitdrukzel, welk Ezechiel van de Chaldeërs ontleent had, het *Latoen* beteekent, of een soort van kooper, 't welk als vuur glinstert. Ezechiel hoorde daar en boven, een ongestuime wind, die uit het Noorden blies. Hy zag vier gevleugelde dieren, die yder vier aangezichten hadden, waar van een, 't zelve van een mensch was. Hy zag mede vier raderen met oogen bezait, dezelve draaiden zich op heur vier hoeken. En daar was een rad tusschen die andere raderen als ingevoegt, welk het indrukzel, en de beweeging van de geest volgde. Men moet de geesten, inbeeldelyk na de verdraagingen, welke dit gezicht beftuit, laten speelen, volgens dezelve, was het oogmerk Gods, om de aandacht en Godvruchtigheid van 't volk, 't welk in Jerusalem sliep, op te wekken, en 't welk de uitkomsten, die zyn voorzienigheid tot hun kāstyding had uitgezondert, aan de natuurlyke oorzaaken, of een blind geval toeschreef, nevens, dat alle de deelen van 't gezicht op dit oogwit floegen. De Jooden hadden zich vertroost, wegens 't verlies van hun Koning, die men in Babylon overgevoert had, en de ellende hunner gevange broeders. Zy vleidden zich, dat dit ongeluk, door zwakheid of onvoorzichtigheid overgekoomen, op hen niet zag. God, ten einde, om dit eerstedenkbeeld weg te neemen, deede een ongestuime wind uit het Noorden blaazende, horen. Het was gemaklyk aldaar de Chaldeërs te begrypen, die de Profeeten zo menigmaal op die manier hadden gemerkt, en die met het zelve geweld naer Jerusalem moesten wederkeeren, gelyk men beproeft had. De dieren met vier aangezichten, verbeeldden de Engelen, door welkers middel, God het meeste gedeelte der uitkomsten bestiert. Het is niet waarschynlyk, dat de Profeet een toepassing maakt op de Cherubims van den Tempel, want daar waren niet meer als twee, die het verzoendeksel met hunne vleugelen dekten. Hy beteekende veel eer de Engelen die in den Heemel zyn, hy stelt daar vier, om de vier deelen van de waereld te beteeken, hy geeft hen vier aangezichten, in welke hy alle de beveelender schepzelen opsluit, de reedelyke Mensch, de Leeuw, die men noemt de Koning der wilde dieren, den Os, het nuttigste der huiselyke dieren, en d'Arend, die de Koning der voogelen is. God maalde voor zyn volk, door deze gevoelige en grove beeldenissen, zyn voorzienigheid af, die zich algemeen uitstrekten over alle de beveelen der schepzelen, zonder uitzondering der bloeddorstige voogelen, en de wilde beesten. Ten einde, daar niets

aan dit denkbeeld zoude ontbreken, voegde hy daar raderen by, een gevoelig zinnebeeld der openbaaringen van de Keizer en de Koningryken des waerelds. De Heidenen hebben zelfs een rad aan 't geval toegeegent. Deze raderen zyn in een eeuwig duurende beweeging, om dat niets de onstandvaartigheid der menschelyke grootschheden kan bestendig maaken. Daar waaren oogen op deze raderen, om dat het geen blind geval is, gelyk de waereldlinnen meenen, maar, een verlichtte voorzienigheid, die de uitkomsten ten einde geleid. Eindelyk, zag men een rad in deze raderen, om dat het door een zaamenloop van beweegingen, en tweede oorzaaken geschiet, dat zich de omkeering der Staten dikmaals schikt, 't welk de Stoischen heeft afgemat, dewylze het Noodlot staande hielden, en dat niets gebeurde, als door een niet te ontbindene aan een schaakeling der raderen, en der tweede oorzaaken.

Een rot door een Engel gebracht, en door de Profeet opgegeeten.

(4.) De Profeet had een ander gezicht, een Engel bood hem een Rol, aan weder zyde beschreven, en vol vervloekingen, hy was verplicht, de zelve door Gods bevel, opte eten. Dit gebeurde in den droom, want het is anderzins zwaar te begrypen, dat een reedelyk mensch, een Boek zonder enige noodzaaklykheid heeft verlonden, en zonder daar uit eenige ander voordeel en gebruik te trekken, als te doen begrypen, dat God hem riep, om zyn oordeelen het volk van Israël te verkondigen. Hy deed hem 't Boek door een Engel aanbieden, om hem beter te doen gevoelen, dat de beroeping van den Heemel daalde; dit Boek was wederzyds beschreven, om het getal of de geduurzaamheid der verdrukkingen te beteeken. Eindelyk, de Profeet vond dit Boek zoet, na dat hy 't gegeten had, om dat, hoe gevoelig hy was, over de droefheid en de ellende van zyn medevaderlanders, hy echter aan God met onderdaanighed en vreugd gehoorzaamde.

Zyn wegvoering, en of dezelve wezendlyk is.

(5.) By gevolge van deze beroeping was de Profeet opgenomen, en door den geest weg gerukt. *De Hand Gods*, was op hem, en hy ging naer Thelabib, op den oever van de Rivier, tegens over 't volk, 't welk men op haare zoomen overgevoert had. Men moet zich niet inbeelden, dat deze wegrukking daadelyk was, en dat de Profeet wonderdaadig van de eene plaats in d'andere was overgevoert geweest, dewyl hy verhaalt, dat hy aan de rivier Cobar was, toen hy zyn eersten gezicht had, en dat het aan dezelve vloed was, en in dezelve plaats, daar hy de Israëlieten aanspreekt; maar, het verscheen aan deze Profeet, gedurende den tyd, als zyn droom en zyn gezicht duurde, dat hy zeer verre van zyn Vaderlanders afgescheiden was, en den geest verplicht was, om hem daar te geleiden, 't geen aldaar daadelyk was, bestond in de werking van den Heiligen Geest, die in zyn hart de wille Gods indrukte, en hem de kracht en noodwendige moed gaf, om zyn oordeelen het volk van Thelabib te verkondigen, 't welk waarschynlyk een burgt aan den oever van Cobar was, die haar naam van den overvloed van kooren, dat de nabuurige velden voortbrachten, heeft getrokken.

UITLEGGING van de LXXIX. AFBEELDING.

Van de scheiding tusschen God en de zondaar, door een yzere plaat verbeeld.

*Terwyl Ezechiel tot rust zich nederlegt,
Werd's Hemels wil en Wet hem slaapend aangezegd,
Hyscheert verftrooit, en brand zyn haer op Gods geboden,*

*En Assurs Cederboom, stort neder in het Veld,
Waar na by d' ondergang van Gog en Magog spelt;
Des Tempels Zegenpraal en d' opstand van de doden.*

IV. HOOFDDEEL. Vers 3.

(1.) **H**et is 't merkeeken der huiggelaars en 't meegevende gedeelte der verdrukten menschen, zich te vleijen, dat God hen te straf handelt. De gevange Jooden in Babylon, en die in Jerusalem overgebleven waaren, hadden alle dit vooroordeel. God om hen uit den droom te helpen, beval Ezechiel een yzere plaat te neemen, dezelve tusschen hen en de Stad Jerusalem te stellen, deze plaat met een woest oog aan te zien, zich daarop neder te leggen, daar driehonderd en negentig dagen op te slaapen, en zich gevolgelyk op de rechterzyde te keeren, en daar op die zelveyzere plaat veertig daagen te slaapen. Zulks geschiedde in een droom en in een gezicht. Want, het is niet waar, dat de Profeet driehondert en negentig dagen daar op heeft gelegen. Ziet hier de uitlegging. De yzere plaat, welke de Profeet verplicht was te neemen, betekende de zonden van 't Joodsche volk, welke tusschen hen en God scheiding maakte, gelyk deze yzere plaat tusschen Jerusalem en den Profeet gestelt was, wierp hy op dezelve een droevig gezicht, om dat God de zonden der menschen niet als met droefheid kan anschouwen: hy sliep, en deze droom verbeeldde de verdraagzaamheid, die God voor de zonden van 't geslacht een groot getal van jaaren beroont had. Deze jaaren verdeelden zich in twee deelen, het eerste zag op de zonden der tien stammen, die in de tyden van de scheuring geleefd hadden, de kalveren van Bethel en Dan aangebeeden hebbende, zonder van andere Afgoden te spreken, en zedert de scheiding van deze Stammen, onder Jeroboam tot hetinneemen van Jerusalem. En inderdaad telt men aldaar rechtmaatig driehondert en negentig jaaren. Het tweede gedeelte des tyds, die veel korter was, zag op de stam van Juda, dewelke, in weerwil van de hernieuwing van verbintenis, door Hosias gemaakt, in de gewoonlyke viering van de Pascha, zedert die tyd, dat is te zeggen, de tyd van veertig jaaren, in hunne ongerechtigheden had volhert. Dusdaanig bewees God aan deze twee deelen van 't volk, 't welk hy wilde tuchtigen, dat verre van hen onrechtaardig te straffen, gelyk zy zich vleidden, hy voor dezelve een zo lange verdraagzaamheid geoeffend had, dat dezelve voor een toestemming hunner misdaaden zoude hebben kunnen doorgaan. Men moet alleenlyk aanmerken, dat men een regtmaatige rekening maakende, men juist niet sliptelyk driehondert en negentig jaaren, zedert de scheuring van Jeroboam tot hetinneemen van Jerusalem vind, dat komt daar van daan, om dat de heilige Schryvers meenigmaal de jaaren, welke de Koningen van Juda of Israël angevangen hebben, en in welke zy gestorven zyn, voor volkoome jaaren tellen, en zulks vervult de twee of drie jaaren, die aan de driehonderd en negentig Prophetische dagen ontbreken.

V. HOOFDDEEL, Vers 2.

De Profeet verbrand zyn haeren.

(2.) *Het was een ander vooroordeel der Jooden,*

inwoonderen van Jerusalem, dat deze Stad niet konde verwoest worden, boven de trotsheid, die hende Tempel Gods inblies, vertrouwden zy zich op hun krachten. God, willende laaten zien de ydelheid, door menschelyke armen onderschraagt, beval den Profeet zyn hoofdhaeren te laaten scheeren, die in drie evengelyke deelen te scheiden, en dezelve, ha ze te hebberi gewoogen, in 't vuur te werpen. De zin van dit gezicht is, dat God niet een der inwoonderen van Jerusalem zouden spaaren, en dat zyn wraak, in vergelyking van 't scheermes hen alle zoude uitroejen. Het vuur verbeeld, of de grimigheid van den Almachtingen, of de verdrukkingen, door welke dit geslacht moest omkoomen; en de verdeling der haeren, in drie deelen geschooren, leerde hen, dat een gedeelte van 't volk door het zwaard der Chaldeërs zoude sneuvelen, dat het andere door den honger zoude verteert worden, gedurende de belegering van Jerusalem, en dat het laatste gedeelte mede een droevig lot in Egypten zoude beproeven; daar 't zelve haar schuilplaats zoude zoeken, en zulks is vervult.

XXXI. HOOFDDEEL. Vers 3.

Verwoesting van Egypten door de Assyriers, hun Monarchie als een Ceder verbeeld.

(3.) De Koning van Egypten, die Sidon ingenomen, en zyn overwinningen, tot in 't Eiland Cyprus, voortgezet had, beeldde zich zelven in, dat God zelfs hem zyn Kroon niet konde ontnemen, noch zyn Ryk verwoesten, Herodotus zegt zulks: en de Profeet Ezechiel heeft mooglyk de zelve zaak willen verhaalen, dewyl hy in den mond van die Vorst, deze woorden vol vertrouwen en ongerechtigheid legt. *Myn kanaaten zyn myn, en ik bin die geen, die ze gemaakt heeft.* De Profeet ondernam dezen Vorst nederig te maaken, door een voorbeeld, van welkers waarheid hy niet konde onkundig zyn. De heerschappy der Assyriers had een lange tydgebloeit, de nabuурige Koningen boogen onder hun gezag. In dezen hoogen trap van verheffing en vermoogen, geleek het als of hy niets te vreezen had. Onderwylen hadden de Chaldeers deze heerschappy verwoest, en zich daar van meeester gemaakt. Men Regeerde niet meer in Ninive, maar, in Babylon. Ezechiel verbeeldde het Keizerryk van Assyriën, onder de beeldenis van een groote Ceder, die zyn kruin tot in de wolken had verheven, welke haar takken in 't lang en breede uitgespreit had, dedieren kwamen onder haar schaduw rusten, en daar was niets schoonder in den Hof van God, en in Eden, als deze Ceder. Onderwylen waren haare takken, en stam afgesneeden geweest, en deze zo krachtige boom was ter aarde gevallen. De toepassing was gemaklyk te maaken. Pharao, die zich zo machtig geloofde te zyn, moest by hem een diergelyke omkeering vreezen. Hem wedervoer deze omkeering, gelyk Ezechiel hem voorzag had. Nebucodonozar, Jerusalem ingenomen hebbende, zette zyne

ne overwinnende waapnen in Egypten voort, en zelfs tot in Africa, 't welk zich met haar verbonden had.

XXXIX. HOOFDDEEL. Vers 9.

De verlossing onder't zinnebeeld van een weeder opstanding verbeeld.

(4.) Eindelyk verkondigt de Propheet, na dat hy de ongelukken der Jooden en geslachten voorzien had, de verlossing van de Kerk. God liet hem zien een veld met doodde lichchaamen en dorre beenderen bezait. Het gezicht was schriklyk; hy ontving bevel, tot deze beenderen te roepen. *Gy die verdort zyt, hoort naer 't woord van den Eeuwigen, want gy zult herleeven;* en in dezelve tyd den geest hebbende geblaazen, begonden deze beenderen zich te beweegen, te naderen, en zich d'een aan de andere weder te voegen, het vleesch overdekte dezelve; en Zy herhaamen van langzaamer hand het menschelyk gestalte. God wilde daar door aanwyzen, dat de ellendige staat der Jooden geen wederstand van hun verlossing zoude zyn, dat dezelve mede, op zo een onvoorzienre wyze, als de opstanding der dooden, zoude geschieden. Gog en Magog moesten tegens de Jooden, na hun herstelling, opstaan, en de grondslaagen van hun vryen staat ondergraaven. Die namen tegenwoordig zeer Barbaarsch, waaren toen zo onbekent niet. Hierapolis, een der voornaamste steden van Assyriën, was wel eer Magog, volgens Plinius, genaamt. En gelyk Gyges, wiens rykdommen zo beroemt zyn geweest, wederin Lydië en Sardes, geregeert heeft; voeren deze plaatsen, menigmaal den naam van Gog; de Hebreërs, den naam van deze aeloude Koning een weinig verandert hebbende, om dezelve naer hun taal te schiken. Alle deze Landen behoorden aan Antiochus,

die de Jooden wreedlyk vervolgden. De vervolging moest ophouden, op dat de Kerk niet vernield wierd. En de Propheet, die 't zelve voorzegt had, beloofd mede, dat Gog en Magog zouden vergaan; en dat, na heur verwoesting, men zo bestendige vrede zoude genieten, dat mende boogen, flitzen en pylen in 't vuur zoude werpen; en zich met den roof der vyanden, die men overwonnen had, verryken. Den Heilige Joannes heeft zich in zyn Openbaaring van dezelve naamen van Gog en Magog bedient, om de laatste vervolging van de Christelyke Kerk te beteekenen, welke van een eeuwigduurende vrede zoude gevuld worden. Maar, men kan zo lichtelyk de vyanden van de Kerk niet kennen; aangewezen in een zo verafgelegen toekomst, als die der aeloude Jooden.

XL. HOOFDDEEL. Vers 3.

De maat van den Tempel.

(5.) De Propheet Ezechiel, volgende, het denkbeeld, 't welk hy van de herstelling van Jerusalem had, gaf het bestek van den Tempel, welke men aldaar moest herbouwen onder de Regeering van Cyrus en zyne navolgers. De Jooden houden staande, dat het gebouw, daer Ezechiel van spreekt, niet moet opgerecht werden als ten tyde van den Messias, en trekken daar uit een hunner bewysreedenen tegens den Christelyken Godsdienst. Eenige Christenen willen, dat daar van den Tempel Salomons gehandelt word, waar van de Propheet het bestek maakte, om dus leevender de Jooden te doen gevoelen, het verlies, 't welk Zy geleden hadden. Maar, de heilige Schryvers, hebben nooit van een derden huis gesproken, 't welke men ten tyde van den Messias moet opbouwen; hier word alleen van een tweede Tempel gehandelt.

UITLEGGING van de LXXX. AFBEELDING.

Nebucodonozar ziet een beeld in zyn droom.

Nebucodonozar droomt een yzelyke droom,
Des by ontwaakend beeft, verrukt door schrieken schroom,
En Daniel verzoekt 't verschynsel af te maalen,

| Hy doemt in d'ovengloed, wie's Konings beeld niet eert;
Zyn Droomboom werd geveld, en van't gediert verveert,
En hy weid, als een beeft verneert, in bosch en daalen.

II. HOOFDDEEL. Vers 32.

(1.) **D**E Jooden schryven valschelyk tegens de hoedaanigheid van den Propheet, welke wy aan Daniel gegeven, om dat hy een gesneeden was, dat hy geleest heeft in 't gevolg der Koningen, en dat het leeven der Propheeten strenger en zuiverder moet zyn, als wel gemeenlyk het leeven der Hoovelingen is. Het is waar dat Daniel aan 't Hof van Nebucodonozar is geplaatst geweest, en onder de bevelen van Asperias, Hoofdman der Besnedenen, verheeven. Maar, de Godspraaken van Daniel zyn onder de handen van de Kerk, welke de vervulling uitvoerlyk gezien heeft. Des te zeggen, dat Daniel geen Propheet was, om dat men hem tot een gesneeden en Hooveling gemaakt had, is te willen staande houden, dat een man, die de toekomende uitkomsten voorzegt, en die Prophetien maakt, geen Propheet is. De Jooden zelfs zyn dubbel verplicht, om achtung voor hem te hebben, zo 't geen Josephus verhaalt waarheid is, dat Alexander de grote, verstaande, dat de heerschappy der Perzen in de handen van een Griek moest vallen, en dat Daniel

zulks voorzegt had, den Jooden volkoome vryheid gaf, om volgens hun Wetten te leeven, en hen uitzonderde de schattingen, in den tyd van zeven jaren, te betaalen. De eerste zaak, welke Daniel leerde kennen, was de droom van Nebucodonozar. Deze Vorst zag een Beeld, 't welk schriklyk waste aanschouwen, het hoofd was van goud, de borst en armen van zilver, de lendenen en de buik van kooper, de schenkels van yzer, de voeten een gedeelte van yzer en een gedeelte van leem. Een steen, zonder handen afgehouwen, floeg dat beeld aan de voeten en verbryzelde het zelve, en het leem, yzer kooper, zilver en goud verdween, maar, die kleine steen veranderde in een berg, die de geheele aarde vervulde. Nebucodonozar vergat zyn droom, na dat hy ze gedroomt had; onderwylen begeerde hy dat de Wyzen zouden raaden, wat hy gedacht had, en hem daar van de uitlegging geeven. Daar was onrechtmaatigheid in 't gedrag van dezen Vorst; want, alhoewel de Waarzeggers zich beroemden, Uitleggers der Goden te zyn, en tot in het toekomennde door te dringen; besloten zy onderwylen hun wetenschap in zeekere paalen, en geloofden dat de

Godlykheid alleen de gedachten der menschen konde kennen. Daar was ook wreedheid in; want Nebucodonozar begeerde, dat men deze Wyzen onbarmhartig zouden verscheuren, om dat zy hem van zyn droefheid niet konden verlossen, noch hem een zaak zeggen, welke hy zich zelve niet konde erinneren, alhoewel hy dezelve zelfs bedacht had. Het is niet genoeg, zich van zyn vryheid, in het Hof der Vorsten treedende, te ontblooten, gelyk de Dichters zulks zeggen, men moet dezelve voor zyn leeven verlaaten. De straffe tegens de Wyzen geschikt was wreed; onderwylen heeft men by de Ooster-schen daar voorbeelden van. Orpheus wierd door Thracische wyven verscheurt, en Beslus mede door bevel van Alexander de Groot; men voegde schande by de wreedheid, hun huizen tot de grond afbreekende, om daar vleeschhuizen van te maaken, 't geen daar te verwonderen was, is dat Daniel onder den rey van deze Wyzen van Chaldea gesftelt is; het moest zyn, dat hy alreeds in Babylon gepropheeteert had, die de Afgodendienaren en Propheeten van den leevendigen God met de toovenaars en bezweerders van hun land onder een smelten. Deze Propheet, in het zelve vonnis van verdoemenis, 't welk men in Babylon uitvoerde, ingesloten, ging sterven, zo God hem niet te hulp gekomen was, met hem den droom van den Vorst en haare Uitlegging te openbaaren.

Daniel legt deze droom uit. Vers 46.

(2.) De drie eerste delen van dit Beeld verbeeld den drie groote heerschappyen der Assyriërs, Perzen en Grieken; dewyl al de Uitleggers daar in overeenkommen, zoude het onnoodig zyn zich daar mede op te houden. Men oordeelt dat de schenkelen en voeten van dit beeld, zaamengestelt van yzer en leem, verbeeldden de plaatsvolgers van Alexander, de Koningen van Egypten en Syrien, die zich by naer altyd een wreden oorlog aandeeden, in weerwil van de verbintenis, welke zy aangingen; want Antiochus, die het hoofdschrift van God aannam, had Laodicea en Berenice getrouwet, beide dochters van Ptolomeus Philadelphus, onderwylen lieten zy niet na vyanden te zyn. Maar, gelyk yderdeel van het Beeld een beeldenis van een byzondere heerschappy is geweest, moet men ook door de voeten een Keiferryk alleen verstaan, en dusdaanig is 't, dat het vierde beest, waarvan Daniel in het gevolg spreeken zal, niet anders als een heerschappy alleen verbeeld. In den droom van Nebucodonozar verbeeld het yzer een harde en machtige heerschappy; welke met de Romynen overeenkomt, en op de Plaatsvolgers van Alexander niet kan toegepast worden. Eindelyk, kan men niet zeggen, dat het Keizerryk der Romynen den steen, zonder handen afgehouden, zy, om dat dit Ryk zich, als de anderen, door onrechtvaardigheid, den weg der waapenen en overwinningen vastgestelt heeft. Het is dan klaarblyklyk, dat de vierde heerschappy het Roomscche Ryk is. Men merkt lichtelyk in het Roomscche Ryk aan, de verdeeling, door de twee schenkelen van yzer en leem, beteekent. Laaten wy niet spreeken, zo men wil, weegens het huuwlyk van Pompeus, met de dochter van Cesar, 't welk de burgerlyken oorlog niet belette, door welke de vryheid der Romynen is vernietigt geworden. Augustus en Marcus Antonius verdeelden het Ryk, en verbonden zich te zaamen, maar, dit tweede huuwlyk werkte niets meer tot de algemeene rust uit, als het eerste. Dat men leeze de *Geschiedenis van de verdeeling tusschen Constantinus en Licinius*,

tinus en Licinius, of tusschen de kinderen van Theodosius, door onnutte huuwelyken gevest, men zal de vervulling van dit gedeelte van den droom zien. De steen, zonder handen afgehouden, is Jesu Christus niet, maar, de Christelyke Kerk, die zwak en klein in haar geboorte, zich door de Goddelyke bystand vaststelt, en alle die groote en wyde Ryken van de waeereld heeft zien vallen, terwyl zy Eeuw uit Eeuw in bestendig blyft, en dat de goeden reuk van 't Evangelium zich door 't Heelal verspreit heeft. Ziet daar den droom van Nebucodonozar, haar uitlegging en vervulling, welke volmaakt oprecht is.

III. HOOFDDEEL. Vers 24.

De medegezellen van Daniel in den oven geworpen.

(3.) Nebucodonozar rechtte een Beeld van goud op, 't welk hy wilde doen aanbidden, dit Beeld was mooglyk dat van zyn Vader, om dat het de gewoonte was der Oosterse volkeren, hun ouders in den Rey der Goden te stellen, en hoe zeldzaam is 't menschen te zien, die zich by hun leeven zouden laten aanbidden. Het gelykt zeer buitenspoorig, dat Nebucodonozar, die zich zelfs niet liet aanbidden, bevel gaf, dat men Goddelyke Eer aan een dood en ongevoelig Beeld, 't welk hy naer zyn beeldenis had laten maaken, zouden bewyzen; maar men moet niet altyd een zaak vernietigen, om dat ze buitenspoorig is. Men zoude nooit de Beelden aanbidden, zo men rechtmaatig reedeneerden, en aandacht tot heur broosheid maakte, en tot de uitmuntendheid van den mensch, die zich voor heur vernedert. Het zoude daar-en-boven voor Nebucodonozar belachlyk zyn, die door de uitlegging van zyn droom begrepen had, dat zyn Ryk moet ondgaan, zo groothertige en trotsche gedachten te hebben. De zeventig Overzettters verzoeten een weinig deze onvoorzichtigheid by den text voegende, dat achttien jaaren, na dat Daniel den droom uitleggt had, verloopen waaren, toen den Vorst zyn Beeld oprechtte, en een zolange loop van voorspoed konde het droevig denkbeeld van den val van 't Keizerryk der Assyriërs uitgewischt hebben. 't Gantsche Keizerryk boog haar knien voor dezen nieuen God, uitgezondert de drie jonge Jooden; vrienden van Daniel, die weigerden hun eerbied aaneen Beeld te doen. Den Vorst, door deze weigering ontsteeken, liet hen armen en beenen vastgebonden in een gloejende oven werpen; het schynt dit een gemeene straf in Babylon is, om dat men dezen oven menigmaal stookte. De jonge kinderen vonden daar een Engel of Jesu Christus, die de vlammen verdreef, en hen belette verteert te worden. Het valt my zwaar te gelooien, dat Nebucodonozar altyd aan den mond van den oven was, om de uitvoering van zyn bevelen afte wachten. Dat is het merkteeken der Vorsten niet. Hy heeft mooglyk een gezicht gehad, dat zich in zyn Paleis vertoont heeft, 't geen in't midden der vlammen voorviel en hem verplichtte, den oven te laten openen; hy vond hen, die hy daar in had laten werpen, gezond en onbeschaadigt. Hy trok hen daar met verwondering weder uit, en deze nieuwe wonderdaad verplichtte hem zich over 't vermoogen Gods te verwonderen, die hen bewaart had.

IV. HOOFDDEEL. Vers 7.

Droom van Nebucodonozar van een afgehouden boom.

(4.) Deze Vorst had een anderen droom, die meer verschriklyk was, als de eerste. Hy zag een groote boom,

D A N I E L.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LXXX. AFBEELDING.

Nebucodnozar droomt een yzelyke droom,
Des hy ontwaakend heeft, verrukt door schrik en schroom,
En Daniel verzoekt 't verichynzel af te maalen,

Hy doemt in d'ovengloed, wie's Konings beeld niet eert,
Zyn Droomboom werd geveld, en van't gedient verteert,
En hy weid, als een best verneert, in bosch en daelen.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LXXXI. AFBEELDING.

De trotsche Belzazar werd, daar hy bralt en gafft,
Door 't schryven van een Hand op 't onvoorzienst verrast,
Des voelt hy 't driftig bloed, vol wyus, geitrempt in d'Aaren.

(46)

't Gezicht werd door Gods Toek den Koning uitgelegt,
Die hem zyn ondergang uit dat geschrift voorzegt,
En tiet vier dieren zich verheffen uit de baaren.

boom, waar van God de takken liet afhouwen. Maar deze stam bleef op de aarde staan. Men keetende deze stam, en dezelve ontfing den dauw des Heemels met de beesten van 't veld.

Hy is tot den staat der beesten gebracht. Vers 33.

(5.) Deze boom was de Beeldenis van Nebucadnozar, trotsch op zyn geducht vermoogen, waarmede God hem weeder bekleed had. Ten einde, om deze hoogmoed te straffen, verviel hy in een soort vandolligheid, hebbende 't verstand verlooren, men dreef hem uit zyn Paleis, hy liep door de velden als een dol en ellendig mensch, hy dwaalde menigmaal door de boschen met de beesten, tot dat, na verloop van zeven jaaren, zyn verstand weeder in hem keerde; en hy weeder op zyn Troon klom, alwaar hy God verheerlykte.

Cyrillus van Jerusalēm heeft de woorden van Daniel naer den letter genomen, dat Nebucadnozar zyn woonplaats in de woestynen had, *dat zyn handen in leenzen klaauwen veranderden*, om dat hy de Heiligen verscheurt had, *dat zyn hoofd zich met maanen belaadde*, *om dat hy een brullende leeuw was*. En eindelyk, dat hy zich met kruiden voerde, gelyk de runderen, om dat hy, gelyk deze wilde beesten niet wist, *dat het God is, die de Ryken en de Kroonen uitdeelt*. Veele Uitleggers hebben mede dezen Vorst in een beest herschept, gelyk de Heidenen, die geloofd hebben, dat de menschen zich in wolven veranderden.

Audax Cantatē leges imponere luna.

Et sua nocturno fallere terga lupo.

Maar, men moet de verdichtzelen der heidenen

UITLEGGING van de LXXXI. AFBEELDING.

De maaltdy van Beltzatzar.

*De trotsche Beltzatzar werd, daar by braast en gast,
Door' schryven van een Hand op't onvoorzienst verrast,
Des voelt hy't driftig bloed, vol wyns, gestremt in d'Aaren.*

II. HOOFDDEEL. Vers 12.

(1.) **H**et Boek van Daniel is een verzaameling van wonderdaadige uitkomsten. De maaltdy van Beltzatzar, op dien dag geviert, als Babylon door Cyrus ingenomen was, en het ryk der Chaldeërs tot de Perzen overging, is een der beroemste. Deze Vorst was niet meer als de neef van Nebucadnozar. Zyn vader Evilmerodac was na twee jaaren van de regeering gedood. Neriglissar, zyn oom, was door deze moord op den Troon getreden; en had dezelve zyn zoon nagelaaten. De plaatsvolging by de vyf jaaren afgebroken zynde, keert men weertot het manlyk oort, en tot Beltzatzar, aan wien het Keizerryk wettig toebehoorde. Hy regeerde een geruime tyd vreedzaam, maar, het bepaalde uur tot de verwoesting van dit machtig ryk gekomen zynde, verscheen Cyrus aan 't hoofd der Perzen en Meden, en leeverde Beltzatzar slag, die, na dezelve verlooren te hebben, met een gedeelte van zyn Benden na Babylon, te rug week. De overwintiaar volgde hem van naer by, en beleegerde deze grote Stad, daar men zich geloofde volkoomentlyk verzeekert te zyn. Inder daad, daar ontrak niets van alles, 't geen tot een lange bescherming noodig was. Nitocris, moeder van Beltzatzar, een wyze en wakkere vrouw, welke voor de Meders

niet volmachtigen, met diergelyke hervormingen in de Heilige Schriftuur in te voeren; zy kwetzen de reeden, en geeven de godlozen geleegentheid, om de klaare en baarblykelyke waarden te verwerpen, welke de Schriftuur in zich besluit. Het is gemaklyk deze daad, door een natuurlyk toeval uit te leggen, met te zeggen, dat Nebucadnozar in een raazerny vertiel. Hy had zyn woonplaats altoos in 't Paleis, om welke reeden men hem van den Troon niet afzette, men had achting voor deze schaduw van een Koning, in plaats van zyn Troon door een plaatsvolger te doen bekleeden, en het Ryk wierd door een Regeering bestierd. Nebucadnozar raazend, bytend en verſcheurend zynde, ontkwam somtyds zyn wachten, doolde in de boschen, liep met de beesten, en at kruiden volgens de uitdrukking van Daniel.

O God! wat is 't met de gelukkigste en machtigste mensch, de afstand, die hem van de beesten afscheid, is zo klein, dat een ligte en onbekende zaak volstrekt, om hem in dezelve staat te stellen.

Het na berouw van deze Vorst heeft een groot getal van Aeloude en hedendaagze Uitleggers zodaanig verblind, dat zy Nebucadnozar op den weg der Zaaligheid doen sterven. Het is waar, dat Daniel, die hem eenige Lofreeden van God doet uitspreken, niet zegt, dat hy in zyn Afgoderyen weeder vervallen is. Maar, men moet zulks vertrouwen, om dat dezelve zyn Godsdiēnt waaren, en eenige Lofreeden, hem door 't geweld van de kaltyding ontwroegen, verzoenen de misdaaden niet, welke hy begaan had.

*'t Gezicht werd door Gods Tolk den Koning uitgelegd,
Die hem zyn ondergang uit dat geschrift voorzegt,
En ziet vier dieren zich verheffen uit de baaren.*

begon te vreezen, waar van zy oorsproncklyk was, had de muuren van Babylon doen voltrekken, en de oevers van den Euphrat versterken, om dat de Stad aan die zyde het swakte scheen. De Vorst stelde zich op dit aanzien gerust, en spotte met Cyrus, die een onderneming aanving, waar van hem de uitvoering onmooglyk scheen. In plaats van tot zyn bescherming te waaken, dacht hy nergens om, als zich te verlustigen, waar toe hy den nacht zo wel als den dag besteedde, duizend Heeren maakten in deze beleegerde Stad gemeenlyk zyn Hof uit, en verzelden hem somtyds in zyn brasseryen; want de Oostersche Koningen waaren gemeenlyk alleen ter taafel; men dronk daar buiten maaten naer 't voorbeeld van den Vorst. Het was ten einde van een dezer onordentlykheden, dat hy beval, de vaten van den Tempel van Jerusalēm, die zyn grootvader geroofd had, by hem te brengen; men deed de Godsdienst onder zyn vermaaken binnen treeden, en de God der Joden, die zich door de Chaldeers had laten berooven, wierd geweldig bespot. Hy konde niet verdraagen, dat men de roem en de macht der Afgoden boven de zynen verheefte. De Koning zag de gedaante van een Hand verschijnen, welke deze woorden op den muur van zyn Paleis schreef. *Mene, tekel, Peres Upharsin.* God heeft uw Ryk getelt, en gaat het eindigen, gy zyt in deweegschaal

gewoogen, en gy zyt te ligt bevonden. Uw Ryk, verdoelt synde, staat aan de Persen en Meders gegeeven te worden. Dit wonderteken verschrikte den Vorst geweldig, zyn gewilten niet zonden beladen, en beveende, konde het gezicht van dezen hand niet verdraagen. Men riep alle tooveraars, die in Babylon waaren by een, et men beloofde hen te vergeefs een bovenmaatige belooning. Daniel wierd door bevel van de Koninginne moeder geroepen, die hem 25 jaaren te vooren aan 't Hof van Nebucodonozar gezien had, hy ontslyfferde dit geschrift; dat niemant had kunnen lezen, en voorzeide kloekmoedig den Vorst het gevaar, waar mede hy gedreigt wierd. Het is verwonderehs waardig, dat deze Vorst, wiens verschrikkingen zo geweldig geweest waaren, toen hy eenige onbekende letteren op de muur zag maalen, niet in wanhoop, en in een overmaat van raazerny tegens Daniel viel, toen hy van hem de leezing en de Uitlegging verstond. Hoe ongekruukt de wetten der Oostersche volkeren waaren, hoort men dezelve zelden in het oogenblik van toornigheid. Beltzatzar, onderwylen beloonde Daniel, in plaats van hem aan zyn dollyheid op te offeren. Hy konde niet twyffelen, dat daar niet iets Godlyks in de openbaaring van Daniel was, maar, hy vleidde zich mooglyk, dat hy de kaltyding konde afkeeren, en de Godlyheid door tusschenkomste van zyn Bediende buigen; daarom eerde hy hem. Hy redeneerde niet lang, want in die zelve nacht traden Gabrias en Gadatas, twee bevelhebbers der Chaldeers, die zich aan Cyrus overgegeeven hadden, om eenige perzoonlyke beleedigingen te wreken, in de Stad, en hun zoldaatenfrieden Beltzatzar den hals af. Dusdaanig eindigde de heerschappy in den perzoon van deze godloozen en onordentelyken Koning.

VII. HOOFDDEEL. Vers 3.

't Gezicht der dieren; van een leeuw.

(2.) Dit geschiedde onder de regeering van deze zelle Beltzatzar, dat Daniel een gevoelige Afbeelding der vier heerlappchen zag. Vier groote dieren verscheenen hem, uit de zee opklimmende, waar van het eerste had de gedaante van een leeuw met arends vleugelen, deze vleugelen wierden hem afgenoomen, men gaf hem een menschen hart, en hy ging op zyn voeten, als een mensch. De zee is de afbeelding van de wacerd, waar op de winden ongestuimig blaazen, en daar zich menigmaal onweeren verheffen. De heerschappy der Chaldeers is gemaalt onder de gedaante van een gevleugelde leeuw, om dat de leeuw den Koning der dieren is, en hoewel men daar zeer wreede Vorsten in dat Ryk gehad heeft, onderwylen was hy noch zachter, als die der Perzen, aan wie Jesaias verwyt, dat zy van het menschelyke bloed ontaard waaren. De vleugelen van den leeuw beteekenen de snelligheid der overwinningen, die men onder Nebucodonozar deed, die dezelve tot in Africa voortzette, zyn vleugelen en zyn kracht waaren hem ontnomen, om dat hy verwoest wierd. Men geloofde dit Ryk niet zo naer by zyn verwoesting te zyn, toen Daniel haer zulks zestien jaaren te vooren voorzeide. Beltzatzar zag 't zelfs niet op het oogenblik, dat dezelve voorviel. Maar God, die de uitkomsten bestiert, begrypt dezelve met zeekerheid, en beteekentze gevoeliglyk. Het Ryk eindigt, met het inneemen van Babylon. De Chaldeers waaren niet meer ontzaglyk, en hiel-

den een kleine plaats in 't menschelyk geslacht, als het overige der menschen.

Een Beer. Vers 4.

(3.) De Beer, die de tweede heerschappy verbeeldde, had drie flagtanden tusschen zyn tanden, en men riep hem toe, staat op, en eet veel vleesch, om dat de Perziaanen in hun Boschen en gebergten besloten, als beeren, tot die tyd toe weinig bekent geweest waaren. Dit dier verhief zich van een zyde, om dat het volgens Jeronimus, niet van de zyde van Judea keerde, waar aan het meer goed als kwaad deed, het had drie flagtanden in zyn muil, welke de drie verscheide Ryken der Perzen, Meden en Chaldeers waaren. Babylon was zacht genoeg gehandelt, als het de eerste reis van Cyrus ingenomen wierd; maar, deze Stad, zynde een kleine tyd daar na wederspanning geworden, en Darius dezelve hebbende hernoomen, door 't vernuftig beled van Zopyrus, die zich neus en ooren afneed, om de inwoonders te misleiden, liet men eindelyk drie duizend Heeren aan kruisen hechten. Men kan door zo een wreede uitvoering oordeelen, wat het overige dier inwoonders te beurt viel. Cyrus, die gevolglyk het Opperhoofd deser heerschappy geweest is, zette zyn overwinningen voort, tot in klein Asia, daar een groote flagbank was, en eindigde te vervullen, 't geen Daniel voorspelt had, dat den Beer veel vleesch zoude eeten.

Een Luipaard. Vers 5.

(4.) Daar na zag men een Luipaard met vier vleugelen verschynen, die een veel groterer snelligheid, als die van den leeuw, beteekende. Inderdaad, Alexander de Groote vloog van overwinning tot overwinning, en trok voort tot de Indiens, zodanig, dat men rechtmaatiger van hem als van anderen kan zeggen, dat hem 't Ryk gegeven was. Wylatten aan de schrandere Uitleggers de overeenkomst tusschen de geest der Grieken, en de natuurlyke hoedaanigheden van den Luipaard over, zulks is onnoodig om Daniel te verstaan.

Een schriklyk beest. Vers 6.

(5.) Eindelyk, zag deze Propheet een schriklyk beest; wiens hoofd was met tien hoornen beladen, tusschen deze tien hoornen, kwam een kleine hoorn op, waar op men menschen oogen zag, en dezelve sprak groote dingen. Men past somtyds dit gezicht op de plaatsvolgers van Alexander, om dat men elf telt tot aan Antiochus de doorluchtige, die als een kleine hoorn kan aangemerkt worden, om dat hy geen recht op het Ryk had, waar toe hy niet geraakte, als door drie andere hoornen af te gaan; want hy doodde zyn oudsten broeder, ontnam Demetrius zyn neef de Kroon, en beroofde Ptolemeus Philopator Koning van Egypten. Maar, wy hebben aangemerkt, spreekende van het Beest, dat dit vierde beest veel eer het Roomse Ryk betekent, 't welk de vierde heerschappy was, en welke zich verheft had op de verwoestingen der anderen. De Propheet heeft reeden gehad, haer kracht en vermoogen te verheffen, om dat dit Ryk uitgestrek geweest is, niet alleen in Asia, maar in geheel Europa, zonder Engeland uit te zonderen, welk door Julius Cæsar ondergebracht was. Men is meer verleegen met de Uitlegging der tien hoornen en de kleine hoorn; men vind daar de verdeling van 't Roomse Ryk, in tien verscheide Ryken

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LXXXIL AFBEELDING.

Hier word de bitsche Nyd met 's Konings wrok betaalt,
Daar Daniel van 't Hof en d'afgunst zegeprault,
En ziet zyn vyanden verscheurt door wilde Leeuwen,
't Verschymzel van een Ram, die't woell gediert te velt,
Verlaagen door een Bok; en d'Engel die voorspelt
Denstryd van Michaël tot heil der laater' Eeuwen.

CHRISTUS MIRANDI ET IN VANGUARDIA INGENIT.

¶ Natura non facit aliud, quod non possit fieri, nisi per se. ¶ Natura non facit aliud, quod non possit fieri, nisi per se. ¶ Natura non facit aliud, quod non possit fieri, nisi per se.

in 't midden der vysde Eeuw, en den Paus, die zich als toen in 't midden dier Keizerryken verhefte, floeg drie hoornen af, om dat hy het Koningryk der Grieken, Lombarden, en Duitschers vernietigde, die afhanglyk van den Bisshop van Roomen zyn geworden. Men vergelykt den Paus by de kleine hoorn. Die op een onvoorzienre wyze opkomt, om dat een

Priester, die dikmaals van den droezem van 't volk voortkomt, niet natuurlyk geschikt is, om een zo groot en machtig Ryk te vesten; maar, daar zyn andere Uitleggers, die gelooven dat Daniel in deze gezichten niet spreekt, als 't geen in 't Roomische Ryk tot den komst van Gods' Zoon moet gebeuren.

UITLEGGING van de LXXXII. AFBEELDING.

De Beschuldigers van Daniel door de Leeuwen verscheurt.

Hier word de bitsche Nyd met's Konings wrok betaalt,
Daar Daniel van't Hof en d'afgunst zegepraats,
En ziet zyn vyanden verscheurt door wilde Leeuwen,

VI. H O O F D D E E L. Vers 24.

(1.) **D**E nayver der Hovelingen wikkeldé Daniel in een geweldige zwaarigheid. Darius, die hem in de bestiering der zaaken gevonden had, maakte hem zyn Stedehouder over alle deze wyd uitgestrekte Landen, welke hem onderworpen gecworden waaren. De Chaldeers konden niet verdraagen, dat een vreemdeling van Joodsche Godsdienst, dit ampt, in hun nadeel, verkreeg, en een zo hogen Eeren trap beklim. Daniel was aan de zyde der zeden de lastering te boven; daarom randden zyn vyanden hem aan de zyde van zyn Godsdienst aan. Zy tastten Darius op zyn zwakste aan, vergeleken hem by de Goden, en zy maakten hen tot een Godheid van een kleine geduurzaamheid, want zy verplichtten alle zyn onderdaanen, geen andere God alshem, den tyd van dertig dagen, aan te bidden. De menschen moesten gevoelen, dat zy niet eeuwig zyn, hun eigen zwakheid moet hen overtuigen; maar, zy laaten zich verblinden door deze hoge denkbeelden van vermoogen, waar mede zy bekleed zyn. Zy gelooven, dat men op de aarde kan aanbidden, gelijk men de Goden inden Heemelaanbid, waar van zy Stedehouders en de allervolmaakste beeldenissem zyn. Men ziet een zeekere penning van Ptolomeus de Koning van Egypten, in welke hy het Hoofdschrift van God aanneemt, en Augustus stond toe, dat men voor hem Altaaren stichtte. Darius geloofde, dat hy d'Eeren van een God konde genieten, om dat hy het vermoogen had. De Chaldeers hadden geen onwederroepelyke Wetten. De Koningen van Babylon hadden menigmaal hun Willekeuren met dezelve ligtaardigheid, als zy die gemaakt hadden, verandert. Maar, de beschuldigers van Daniel, mannen van oordeel, voorzagen lichtlyk, dat hy den beschuldigden, die hy beminde, zyn genade zoude betoonen, zo men hem de vryheid liet; zy raakten hem door een nayver van 't geslacht, en brachten hem in zyn gedachten, dat de Meders en Perzen onkruikbaar de Wetten, die hy gemaakt had, zouden uitvoeren. Hier door dwongen zy Darius, om in weerwil van zich zels, Daniel te doen sterven, en maakten van dezen God een slaaf, die het leeven van een eenig mensch niet konde beschermen. 't Bevel wierd gegeven. Al de waereld gehoorzaamde, behalven Daniel, die verre van zyn Godsdienst door de vreeze des doods na te laten, of de menschen meer als God te gehoorzaamen, de vensters van zyn Paleis open zette, en zich naer den zyde van Jerusallem, en den Tempel keerde. Eenigen hebben dit als een werk van bygeloovigheid aangemerkt, om dat God, die Heemel en

't Verfchynzel van een Ram, die 't woest gediertevelt, Verslaagen door een Bok; en d' Engel die voor spelde colla Den stryd van Michaël tot heil der laater' Eeuwen.

aarde vervult, over al kan aangebeden worden, en om dat Christus wil, dat men de deur van zyn binnekaamer tosluit, en in 't geheim bid. Maar, Daniel heeft by deze gelegenhed een openbaare merkteeken van zyn geloof willen geven; moogelyk wel, dat het denkbeeld van Jerusallem in zyn geest speelende, zyn yver en drift verdubbeld. Men wist zulks wel haast ten Hooye, om dat het een strik was, die men voor hem gespannen had; en om dat men zich van deze geleegendheid wilde bedienen, om hem om hals te brengen. Darius wierd hier door geraakt, hy konde zich niet overreden, om zo een getrouw Amptenaar te doen sneuvelen. Maar, hy moest voor de Wet, of veel eer voor de onrechtvaardigheid buigen. Men wierp den Propheet in den kuil der Leeuwen, daar hy de dood niet scheen ontvluchten. De Koning liet dezelve met zyn zeegel verzeegelen, uit vreeze, dat de Grooten van zyn Hof, hem gedurende den nacht, wel eenig geweld mochten koomen aan te doen. En de Grooten, die van hun zyde vreesden, dat den Koning aan Daniel zyn genade mocht bewyzen, en men hem heimelyk daar uittrekken, zetten mede hun zegels daar op, waارlyk een oniuutte voorzorg: God, machtiger als de Koningen, en vyanden van zyn uitverkoornen, beschermdé Daniel wonderlyker wyze. Darius, ongerust en moeijlyk, konde noch eten noch slaapen; men zag zels dat hy eenigzints hoopte, dat God aan Daniel een wonderdaad, in zyn voordeel, zoude betoonen. Daar geschiedde, 't geen de Koningen zelden voor de onderdaanen, die zy gedoemt hebben, doen, van zels te gaan ter plaatse, daar de straf geschiet is, om te zien of zy ontkomen zyn; het moest zyn, dat de smert en de hoop Darius geweldig troffen, om dat hy zyn Troon en Paleis 's morgens vroeg verliet, om Daniel in den Leeuwen kuil te gaan zoeken, en hem, by aldien hy dood was, te beweenen. Hy vond het geen hy zocht. Daniel was noch in 't leeuen. Men trok hem haastlyk uit het hol, en men wierp daar de Oversten in, die hem beschuldigt hadden, en die aanstonds door deze dolle dieren ver scheurt wierden.

VIII. H O O F D D E E L, Vers 3.

Gezicht van een Ram.

(2.) Daniel, te Suzan in zyn Paleis zynde, had een gezicht, waarin men zonder moeite het lot van 't Keizerryk der Meders en Perzen ontdekt. Het eerste wierd hem door de gedaante van een Ram, die twee hoornen had, verbeeld; de Ram verstrekt een zinnebeeld van rykdommen, om dat inderdaad de schatten, die Cyrus en zyn navolgers bezaten, wonder

groot waaren. Darius de laaste dier Koningen had, zo men zegt, zesmaal twintig duizend talenten te Persepolis, men telt tachtig duizend te Echbatane, alwaar sy uit verscheiden oorden van 't Ryk gebracht waaren, en die hem ombrachten, eigenden zich achtduizend talenten toe. 't Welk aanwyst, dat de schatten van de Vorsten buiten gemeen waaren. De twee hoornen van den Ram verbeeldden de twee geslachten der Meden en Persen. Deze Ram stiet met zyn hoornen tegen 't Westen, want Xerees deed den Grieken den oorlog aan. Tegens 't Noorden, want Darius stred tegen de Scythen, en tegen 't Zuiden, om dat Cambyzes zich meeester van Egypten en Ethiopien maakte. Niets konde deze Ram weederstaan, alles boog onder 't Ryk der Persen, als wanneer een Bok, dat is te zeggen Alexander de Groot, begon op te staan; deze Bok liep met al zyn macht, 't welk de by naer ongelooflyke snellheid der overwinningen van Alexander verbeeld, welke geheel Griekenland, uitgezondert de Lacedemoniers aan hun hoofd gestelt hadden, om de Persen te bestrijden. De Ram viel den Bok te zwak, hy wierp hem tegens de aarde, en vertrad hem met voeten. Inder daad, Darius konde de Grieken geen weerstand bieden, die onder het beleid van Alexander voorttrokken, hy toog door de Granië, hy verjoeg zyn leegers, en maakte zich meeester van 't Ryk; hy voegde zelfs een gedeelte van Indien daar by.

Antiochus vertred de sterren met voeten. Vers 10.

(3.) Deze Bok had nauwlyks al zyn macht beproeft, of zyn hooren wierd verbrooken. Alexander stierf in 't bloejenst van zyn leeuen, en zyn Ryk wierd in vier deelen gedeelt, in 't gezicht van Daniel door vier hoornen onderscheiden. Men zag een kleine hoorn tegens 't Oosten en 't Zuiden verschynen, welke tegens 't Heemselb heir wiech, en eenige sterren met voeten trad. Deze kleine hoorn was Antiochus den doelhertige; om wie dit geheele verschynzel Daniel vertoont is, ten einde het Joodsche volk, een lange tyd te vooren verwittigt, van 't geen hen onder dezen Vorst moest overkomen, den moed niet zouden laaten vallen. De ongelukken, die men voorzien heeft, zyn min ontzaglyk, en de Propheetie van Daniel, klaarzichtlyk aanwyzende, dat de Joodse Godsdienst, Godlyk was, moest het geloof der volkeren door verdrukkingen niet verichud werden, welke men lang te vooren voorzegd had. Antiochus had geen recht op de Kroon, zyn geluk was middelmaatig; men had hem zelfs den Romynen tot pand gegeeven. Maar, deze kleine hoorn rechtte zich op, hy deed Ptolomeus Philometor, Koning van Egypten, die in 't Zuiden was, den oorlog aan, hy wierp zich op Armenien, 't welke in 't Oosten lag. Maar, boven al, voerde hy veel kwaads in Judea uit, zyn vervolging was wreed. Hy verhinderde de Priesters en Leviten van den Wet te onderhouden, hy deed het volk zondigen, en een groot getal sterren. Daarom had Daniel reden van hem te zeggen, dat hy de sterren van den Heemel met voeten zoude treeden.

Daniel door 't gezicht van een Engel verschrift. v: 17.

(4.) De zelve Profeet, aan den oever van den Tygris zynde, had een verschynzel, dat hem verschrikte. Een boven gemeen man verscheen voor hem; zyn lichaam was van Chrysolyt, zyn oogen intrelden, en zyn stem weergalmde als het gedruis van een groote menigte. Hy begreep lichtlyk dat het een Engel was, hy wierp zich ter aarde, en hy bleef daar krachloos, tot dat de Engel hem vertroostte.

Hy noemde hem eerstlyk *bevallig mensch*, dat is te zeggen, die aan God dierbaar en waarlyk van hem bemint was; ten tweede, onderrechtte hy hem, dat God zyn gebed, van het oogenblik, dat het zelve ten Heemel opgeklommen was, verhoort had, en by aldien hy een tusschenkomst van twe-en-twintig dagen tusschen zyn smeekbeden, en het antwoord, 't welke hy van Gods weegen hem bracht, ervaaren had, dat dit uitstel niet als uit de moeijelyke gesfetenis van Cambyzes, die hy den Engel van het Koningryk der Persen noemt, gesprooten was, die de herstelling van den Tempel, door Cyrus toegestemt, had doen vertraagen, en zyn geweldenaary veel verder zoude voortgezet hebben, by aldien God, die zich van den dienst der Engelen bedient, om zyn uitverkoorenen bystand te bieden, hem niet gebruikt had, en Michaël hen niet te hulp gekomen was.

Boek XII. HOOFDDEEL. Vers 1.

De Stryd van Michaël.

(5.) Deze Michaël, volgens het meeste gedeelte der Uitleggers, was Jesus Christus, maar het is onverschillend genoeg, aldaar den Messias te vinden, of den Aardich Engel Michaël, die op de bevelen Gods voortvaarende, aan de bewaring van den Kerk arbeid. Daar zyn twee onwederleglyke zaaken in het verschynzel van Daniel, de eene, dat de Kerk, zels onder de Regeering van den Messias, zoude verdrukt zyn, 't welk de Joden, die zich toen met een groot voordeel vleidden, niet geloofden; de andere, dat God dezelve in 't midden der verdrukkingen, zoude bewaren. Maar, hy stelt de tyd van den Messias vast op een wyze, waar op men zich niet bedriegen kan. Dewyl hy de Jaaren reekent, ten einde van welke hy onderwyzen en sterven moet, drie zeer korte aanmerkingen zullen volstrekken, om deze waarheid van belang in 't licht te brengen, eerstlyk in de verleegenthed, waar in zich de Tydreekenaars vinden, die op verscheide wyzen de jaaren der Koningen rekenen; men kan Ptolomeus hier volgen, die noch aan de Joden, noch Grieken verdacht is, om dat hy een Heiden was. Wyders heeft hy de tyden op de starrekundige taafelen en volgens de gedenkschriften, van de Persische en Griekze Monarchie overgebleeven, gerekent. Dusdaanig moet zyn rekening veel zeekerder als de anderen zyn. Deze Aeloude reekent 473 jaaren, zedert het 20^e van Artaxerces de eerste, tot het 25^e van Tiberius in welk Jesus Christus in zyn bediening trad. Maar, dewyl hy van Xerees de tweede, die een jaar Regeerde, niet gesproken heeft, noch van Arfon, die zich beide van den Troon den tyd van 3 jaaren meeesters gemaakt hebben, moet men 4 jaaren tot zyn rekening toevoegen. Ptolomeus heeft zich weegens de jaaren der Koningen van Persen niet misleid; maar, hy heeft tusschen die Koningen, den naam dier geenen, die hy als onrechtmaatige bezitters en geweldenaars aanzag, en wiens Regeering kort was, niet willen insluiten. Daar zyn dan 477 jaaren, zedert den tyd, dat Artaxerces het bevel gaf van de herstelling van Jerusalēm tot die, in welke Jesus Christus onderwees.

Van daar moet men de 70 weken van Daniel afrekenen. Men vind daar gemeenlyk 484. Maar, men moet aanmerken, dat Daniel die in Chaldea schreef, de manier van rekenen van 't Land, daar hy opgebracht geweest was, volgde, hy had zo veel te minder moeite om het te doen, als de Joden wa-

201 222 20 H

H O S E A en J O E L.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LXXXIII. AFBEELDING.

Hosea trouwt een hoer, waar uit hy kind'ren wekt,
Wier Godspraak Iis'els val 't Afgodisch volk ontdekt,
En dreigt des Konings huis met droeve nederlaagen,

Als d'Afgod is gedempt, de Zeege weg gevlycht,
De Stammen zyn verscheurt, en 't yslyk naargezucht,
Vergeets ten Heemel klimt, daar Iis'el legt verlaagen.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LXXXIV. AFBEELDING.

Dus spreit de Boedbauin haar galmen in de Lucht,
Daar Joel blaft Gods toon vol jammer en gezucht,
En dreigt mct hongersnood en droogt' en diere tyden ,

Terwyl de zuigeling aan 's moeders borst verftacht,
En 't woedend oorlogs vuur verblind het boos geflacht.
(48) Doch hy voorzeghen weer Gods gunst en medelyden.

waar uit hy gesprooten was, die hun burgerlyk jaar van twaalf maanden maakten, en niet meer als 30 dagen aan hun maanden gaven. De jaaren van Daniel waaren dan niet langer als die 360 dagen, gelyk der Chaldeërsen Jooden. Zacharias had dezelve rekening gevolg, in het voorzeggen van de jaaren van de gevangenis. Want, dewyl hy voor de Joden schreef, die in dat land verspreid waaren, beloofde hy hen de vryheid, ten einde der 70 jaaren, alhoewel daar niet meer als 69 zonnejaaren verliepen. De 20 weeken van Daniel zyn dan stiptelyk 470 jaaren, welke ten einde waaren, op 't 15 jaar van Tiberius, terwyl Jesu Christus in de bedieningen van zyn Ampt trad; dusdaanig koomen Daniel de Profeet en Ptolomeus de heidensche Tydreeke-naar volkoomentlyk over een.

Jesu Christus onderwees 3 jaaren en een half, en wierd in 't midden van de 70ste week, welke 180 jaaren uitmaakt, gekruizigt. Want, *hy moet het Ver-*

bond aan meenigvuldigen bekrachtigen, gedurende een week, en in 't midden van deze week, niet voor zich afgesneeden worden. Daar is niets zo zeeker. Jesu Christus onderwees, ten einde der 477 jaaren, welke 69 weeken uitmaaken, en hy stierf, na dat hy de grondslaagen van de Kerk gelegt, en het verbond, gedurende 3 jaaren en een half, of de helft van een week der jaaren opgerecht had. *Dewyl daar na de verfoeijelyke vleugelen, welke het Roomscbe Ryk met haar Adelaaren verbeelt, op Jerusalem moesten storten.* Men heeft geloof, dat Daniel de verwoesting van Jerusalem, in 't ander gedeelte van de 70ste week stelde. Maar, hy spreekt niet meer van *dezē* halve week, hy vernoegt zich niet te zeggen, dat *wel haast* na de dood van den Mesias, en de opfering van 't offirhande Jerusalem zal verwoest zyn; en hy heeft de 70 weeken niet beloofd, als om dat de rekening rond was, en hy de helft van deze laatste week nam.

UITLEGGING van de LXXXIII. AFBEELDING.

Het leeven van Hosea den Profeet.

Hosea trouwt een hoer, waar uit hy kind'ren wekt, Wier Godspraak Isr'els val't Afgodisch volk ontdekt, En dreigt des Konings huis met droeve nederlaagen,

Als d'Asgod is gedempt, de Zeege weg gevlycht, De Stammen zyn verscheurt, en 't tydlyk naar gezucht, Vergeefs ten Heemel klimt, daar Isr'el legt vervlaagen.

I. HOOFDEEL. Vers 1.

(1.) **H**et Vaderland en 't geslacht van *Hosea* zyn Honbekent; men weet alleen, dat hy een dier Profeeten was, die God had doen gebooren werden, toen de Stammen scheurden. Zo de scheuring alleen was aangemerkt, als een misdaad, mede de eeuwige verdoemenis waardig, 't welk men zedert gelooft heeft, zoude een zodoorstraalend licht noch een zo groten overvloed van gaaven, zich in een Kerk van haar hoofd afgezondert, welk te Jerusalem zich ophield, niet verspreit hebben, en alle de aanmaanningen der Profeeten zouden gestrekt hebben, om te bewyzen, dat buiten de Kerk van Jerusalem geen Zaaligheid was, en dat men zich met haer moest vereenigen, om de verdoemenis te ontluchten. 't Welk *Hosea* noch de andere scheuring-zuchtige Profeeten niet gedaan hebben.

De Heilige Basilius en de Heilige Jeronimus hebben staande gehouden, dat *Hosea*, de eerste der Profeeten was, om dat men aan 't hoofd van zyn werk leeft, in 't begin, dat de Eeuwige tot *Hosea* sprak. Het schynt, dat deze inleiding diergelyks als die van Mozes zy, in 't begin schiep God Heemel en aarde. Maar, de gisseling is krachteloos, want de woorden van *Hosea* hebben de minste toepassing op den tyd niet, in welke hy geleefd heeft, en zy beteekenen alleenlyk *het begin van 't Woord*, of van de openbaaring, welke God aan *Hosea* toeschikte, want, dusdaanig moet men 't zelve overzetten, en deze Profeet was de eerste van allen niet.

Hosea heeft dicht by de honderd jaaren geleefd, en zeventig gepropheteert. Hy trad in dit Ampt, toen *Jeroboam* in Samaria, en *Osius* te Jerusalem regeerden. Hy Propheteerde onder deze laatste Koning, by naer zes-en-dartig jaaren. Men reekent twee-en-dartig onder *Zothon*, en *Achias*, die hem in plaats volgde, en hy leefde noch onder *Ezechias*; sommige verlangen zyn leeven, tot in het zeventiende jaar van dezen Vorst, waar in Samaria is ingenomen. Dit lang leeven van *Hosea* is buiten gemeen, daar zyn weinig Profeeten, die met deze

last zyn bezwaart geweest, en de bekommeringen een zo groot getal van jaaren uitgestaan hebben.

Den tyd waar in hy geleefd heeft.

(2.) Men is verzet, weegens dat een man, die in de Landen van Samaria woonde, niet als van een alleen hunner Koningen spreekt, in plaats van de tyd, waar in hy Propheteerde, aan te wyzen, hy betekent vier Koningen van Juda; daar schuilt een geheimenis in deze onordentlykheid. De Profeet heeft alleenig, de regeering van *Jeroboam* in Samaria aangewezen, om meerder gewicht en gezag aan zyn voorzeggingen te geven. De regeering van *Jeroboam* was gelukkig en gerust; men kom menschenlyker wyze, in 't midden van een bestendige vrede, de ongelukken, waar mede het geslacht gedreigd was, niet voorzien. Het was te dier tyd dat *Hosea* begon te spreken. Maar, zes maanden na de dood van *Jeroboam*, geraakte het Ryk in een zonderlinge verwarring, en verwisselde dijkmaals van Meeister. *Zacharias* door *Scallum* omgebracht zynde, die weinig tyds daar na door *Menabem* ontschiet wierd. Zo de Profeet dezen tyd van verwarring en wanordre, gelyk als die, waar in hy het volk met een naakende verwoesting dreigde, aangewezen had, men zoude gemaklyk gelooft hebben, dat hy deze kennis niet, als door menschelyke middelen verkreegen, of uit tegenwoordige omstandigheden gehaald had. In plaats dat hy die droevige uitkomsten in den tyd van *Jeroboams* Heillot voorzegt hadde, zoude men zonder moeite een Goddelyke inblaazing erkent hebben.

Of zyn huwlyk waarlyk geweest is. Vers 3.

(3.) De Kerken van Syrien en Egypten, vonden zich namaals op de eerste handeling van den Profeet verdeelt, God beval *Hosea* een hoere-wyf te trouwen, om kinderen te verwekken. *Origenes* hield staande, dat een zo schandig huwlyk, niet anders, als een verschynzel kon aangemerkt worden, en de Egyptenaaren, aan 't gevoelen van hun Meeister verknocht, beweerden zulks, met de uiterste heevigheid.

heid. De Kerken van Syrien geloofden in tegen-deel, dat het huuwlyk weezentlyk was, dat het door Gods bevel was vervult geweest, die de allerschandelykste schynende zaaken kan bekraftigen, gelyk hy de Israelieten macht gaf, de goude en zilvere vaaten der Egyptenaaren weg te neemen, want zo het huuwlyk van *Hosea* niet anders als een verschynzel was, moet men 't zelfde zeggen van de handeling van *Jeremias*, die geschiedenis gewyze verhaalt, dat hy verplicht was, een yzer juk op zyn nek te leggen, om de geduurzaamheid van de gevangenis gevoelig aan te wyzen, onderwylen was deze laaste handeling weezentlyk. Het zy de Prophheet *Hosea* waarlyk een hoerewyf getrouwtt heeft, het zy hy zich vernoegt heeft, dezelve te onderhouden, ten einde, om kinderen der gemeenmaaking, of hoerekinderen, gelyk hy zich selfs uitlegt, te verwekken, zoude deze handeling zo weinig met God en zyn Propheet overeenkoomen, die niet als op zyn bevel zoude gehandelt hebben, dat het moe-jelyk is te begrypen, hoe de Kerken, door wyze mannen bestiert, niet altyd de gedaante voor den letter gestelt hebben. *Hosea* zou den wet geschonden hebben, trouwende, of een vrouw met hoerery bevlekt onderhoudende, welke openlyk in overspel volhardde, en moest gesteenigt worden. Welk een schandvlek voor het volk Israëls, zo zelve den *aanschouwer* van den Eeuwigen, en de man Gods, zich selfs in een afschuuwelyk verderf had zien storten. Men verbergt zyn misdaad, en die geenen, aan wie eenige trap van eer en schaamte overig is, bedekken dezelve met stilzwijgentheid, en de duijsterheid des nachts, maar, de Propheet zoude een openbaare handeling met een gemeene hoer onder de oogen des volks gehad, en zich hebben vermee-ten niets te bedryven, als door de beveelen van die zelve God, die de hoerery verbied, en het overspel verdoemt. God kan diergelyke schandvlekken niet toelaaten, zonder het denkbeeld, 't welk wy van zyn Heiligheid hebben, te verminderen.

Het oogmerk van dit gezicht is, om aan de Kerk van Samaria te betoogen, dat zy God verlaatent had, om *zich* in de Afgodery, zo meenigmaal onder de naam van hoerery en overspel uitgedrukt, te storten. Daaruit spruiten drie zaaken. (1.) God dreigde het huis van *Jehu* met de zelve bloedstorting, als *Jehu* in de Stad van Jisrehel gedaan had. *Jehu* was de dienaar Gods geweest, om de schendingen van zyn wet, door het huis van Achab gedaan, te wreken, en had het zelve verwoest. Maar, deze gemeene man, die men van een middelmaatige staat tot den Kroon en Troon van zyn Meester had be-roepen, na dat hy eenige yver voor den Godsdienst had betuigt, was tot Afgodery vervallen, en met de vruchten van zyn overwinningen vernoegt, had hy de zorg van de Kerk, welke hy moest vernieuwen,

verlaaten. God deed door *Hosea* den val van dit huis voorzeggen, welk door den moord van *Zacharias* zyn zoon zoude nederstorten. Men konde dit denk-beeld op geen gevoeliger wyze geeeuen, als het volk doende erinneren, 't geen *Jehu* aan Jisrehel tegen *Achab* gedaan had, en als aan zyn zoon den naam van *Jisrehel* te geeeuen, welke de verstrooing van 't volk beteekende. De tweede zoon van *Hosea* wierd genaamt *zonder barmhartigheid*, om aan te wyzen, dat de barmhartigheid uitgeput was. Eindelyk, men noemde het derde kind *geen volk*, om dat God t'eenemaal 't geslacht Israëls verwierp, en met hen niet meer, als een vader met zyn kinderen, wilde handelen.

II. HOOFDDEEL, Vers 6.

Hy voorzegt de ellende.

(4.) *Hosea* maalde de vyanden Israëls onder de gedaante van een Adelaar af, die door een snelle vlucht, de lucht klieft, en op *het Huis Gods* aantvalt. En gelyk, als of het te Jerusalem was, die beroemde Tempel daar God woonde, heeft men geloofd, dat den Propheet aldaar sprak van de verwoesting, welke het Koningryk van Juda zo wel als dat van Samaria moest overkoomen. Maar geheel Israel merkte zich aan, als het Huis Gods, en als aangenomen kinderen. Het is dan niet noodzaak-lyk, zyn oogen af te wenden van het Koningryk van Samaria, om dezelve op dat van Jerusalem te slaan, onder voorwendzel, dat Gods Huis daar was, om dat de Propheet klaarblyklyk in dit Hoofddeel de tien scheuringzuchtige Stammen dreigt. Dit is het merk van den zondaar, uitstel te zoeken, en zich te vleyen, dat hy tyd zal hebben, van weder tot God te keeren, alvoorens de kastyding hem overkomt, en de Propheet verwittigt deze bespotting, en verhaalt hun berouw, hen betoogende, dat den vyand zich op hen zal storten met dezelve snelligheid, als den Adelaar zich op den Prooy, die hy verslinden wil, nederstort.

En verwoesting van 't geslacht. Vers 12.

(5.) Eindelyk dreigt de Propheet *Hosea* de Israëlieten met een schrikkelijke verwoesting, hun huis moet verdwynen, hun goude kalveren, die het tegengewerpe van hun Afgodery, en de oorzaak hunner rampen waaren, moesten wel haast verbryzelt, en in stof gekeert, en het volk, als een voogel die van daer over de zee trekt, overgevoert werden. De Stammen moesten in verscheide plaatzen verstrooit worden, als een kleed, welk men van een scheurt, en in verscheide deelen verdeelt. Eindelyk, moet deze Kerk in een staat van een weduw, welke het verlies van haar man beweent, en van troost en bystand ontbloot is, gebracht werden.

UITLEGGING van de LXXXIV. AFBEELDING.

Het leeuen van Joël.

Dus spreit de Boedbazuin haar galmen in de Lucht,
Daar Joël blaast Gods toon vol jammer en gezucht,
En dreigt met hongersnood en droogt' en diere tyden,

I. HOOFDDEEL. Vers 1.

(1.) **M**En kent niet veel beeter 't geslacht, den

Terwyl de zuigeling aan's moeders borst versmacht,
En't woedend oorlogs vuur verblind het boos geslacht,
Doch hy voorzegt hen weer Gods gunst en medelyden.

Hosea, hy heeft selfs de tyd niet beteekent, waar in hy geleeft heeft. Dewyl hy spreekt van een droogte, welke Judea verwoestte, heeft men geloofd, dat hy onder *Joram*, de Zoon van Achab geprophe-teert

teert heeft; zulks is onverschillend genoeg, om dat, deze Propheet niet een zynre Openbaaringen beteekent hebbende, daar het Joodsche geslacht eenig belangen in had, en zich vernoegt hebbende algemeene opwekkingen te doen, getrokken uit de noodwendigheid van 't berouw, men een zo groot belangen daar niet by heeft, om de nette tyd te weeten, als wanneer hy geleefd heeft. Onderwylen is't waarschynlyk, dat hy niet als na de verstrooing der tien stammen onder de Regeering van *Salmanassar* geschreeven heeft, om dat hy de geslachten dreigt, en dat God hen zoude straffen, ter oorzaake, dezelve *het volk Gods onder de geslachten verstrooit, en hun landen verdeelt hadden.* Deze giffing belet niet, dat het niet ten tyde van *Hosea* voorgevallen is, gelyk de Jooden zulks zeggen; want *Hosea* Propheteerde een kleine tyd voor den val van Samaria. *Theodoretus* heeft zich bedroogen, toen hy geloofde dat *Joel*, die het verlies van de tien Stammen voorzag, het zelve voorzegt heeft; want de dreigementen en de vermaaningen van deze Propheet zien niet als op het Koningryk van Juda; 't welk een nieuw bewys bybrengt, dat de verwoesting van Samaria alreeds was voorgevallen.

Een schrikkelyke droogte. Vers 20.

(2.) Joel trekt de gronden van zyn eerste vermaanning uit de deerlyke ellende, daar zich het volk Israëls in bevond door een droogte, die de landen onvruchtbaar maakte, en door een heirleeger van ongediertens, welke al 't geen de onvruchtbaarheid ontkoomen was, verflonden. Het geslacht leed het verderf met ongeduld, en klom niet op tot de oorzaak; men schreef dezelve de tweede oorzaak toe. Men klaagde weegens den honger en dorst, en men verzocht God niet, dat hy met hen bevredigde. De onvoedvaardigheid is groot, wanneer een kastyding, die het leeven aandoet, in haar oorsprong en beginzelen niet als onnoodige verzuchtingen en klachten voortbrengt.

II. HOOFDDEEL. Vers 1.

Geluid van de Bazuyn.

(3.) Deze hartnekigheid verplichtte den Propheet, zich van een kunst geluid te bedienen, hy blies op de Bazuin in 't midden van Zion; dit was een vastgestelde gewoonte van Mozes, om het volk tot de gewoonlyke Feesten, door het geluit der zilvere Trompetten, zaamen te roepen; maar, het is meer waarschynlyk, dat de Propheet hier een Oorlogs-toon wilde blaazen, om het volk te verschrikken, en het beeter de noodwendigheid van 't berouw te doen gevoelen. 't Is in die selve inzicht, dat hy hen *een ontzachgelyken dag verkondigt, een dag van duisternissen, en naarbeden;* om dat, gelyk het Licht, een zinnebeeld van heil is, en de duisternissen en den nacht, een schrikkelyke ellenden verbeelden. Eindelyk, om hen leevenderger te raaken, leerde hy de Jooden, dat het zelve Land van Canaan, 't welk God hen gegeeven had, en zy als een aardisch Paradys aanzaagen, wel haast zoude verwoest werden. Het blykt door de uitdrukking van den Propheet, dat hy Jerusalem een *Eeden* noemt, zo dat men deze bepaaling niet naer de strengheid der woorden moet neemen, noch het aardisch Paradys in alle plaatzen, daar de Schriftuur *Eeden* betekent, stellen.

De ontzachgelyke opkomst der vyanden. Vers 2.

(4.) Joel maakt ook een schrikkelyke beschryving

der Assyriërs, die op het geslacht moesten nederstorten, en hen gelyk het vuur en het stroo, verteeren. De kastydingen, welke waaren voorgegaan, waaren van geen nut of voordeel. Het lichaam was door de honger vervlaagen geweest; maar, het hert had haar Afgoden en haare leidingen bewaart. *Joel* verzocht een geheele verandering der zeden, en van leeven, hy wil niet meer, dat men zich gerust stelt in de offerhanden en waarnemingen der plechtigheden; hy begeert, dat de schrik tot in 't binnenste van 't hert doordringt, en dat den zondaar heeft, en zich bekeert.

De beloften van den Heiligen Geest. Vers 28.

(5.) De Propheet vermengt de beloften met de dreigementen, en de vertroostingen met de bestraffen. Hy beloofd het volk den overvloed en 't geluk onderbeding van berouw: van tydelyke zegeningen, treed hy tot geestelyke over, en zyn inzichten tot over de Christelyke Kerk voortzettende, verzeekert hy, dat God over alle vleesch zyn geeft zal uytspreyen. Daar is geen zwaarigheid over de toepassing van deze Tekst, dewyl de Heilige Petrus dezelve voor ons, ten tyde van den Messias, gemaakt heeft, en de vervulling van deze Godspraak is een gevoelig bewys van de inzicht van den Propheet, en van dien van den Heiligen Geest, die dezelve aanmoedigde. Men moet naer de Jooden niet luisteren, die vaststellen, dat den Heiligen Geest beneden die der Propheten is. Dat is een denkbeeld, dat zy gemaakt hebben, zedert de Christenen zo veel van den Heiligen Geest en van de genade, welke hy daar toe doet, gesproken hebben. Het volstrekt drie zaaken aan te merken, de eerste, dat God een uitstorting van dien geest belooft, in plaats dat in de wet niet anders als een druppel dauws en regen, die zelden viel, te vinden was, alhoewel, daar Schoolen van Propheeten waaren, die de waarachtige bewegingen van den Heiligen Geest gevoelden. Het getal dier geenen, die de Schriftuur genoemt heeft, is zeer klein, in een zo lange geduurzaamheid van Eeuwen der jaaren. Wy hebben elders gezegd, wat die Schoolen waaren, welke veel eer leerden Liederen maaken, en om God te looven, als om de uitkomsten te voorzeggen; in plaats, dat God aan de Kerk van den Messias beloofd, dat *alle vleesch*, de Heidenen zo wel als de Jooden, de indrukzelen van dezen Heiligen Geest zouden gevoelen.

De beloften wierd onmiddelyk na de Hemelvaart van Jesus Christus vervult. De Heilige Geest daalde op de Apostelen, moedigde deze eerste Predikers van 't Evangelium aan, en mededeelde hen deze bovennatuurlyke giften, en een gevolg, dat met hun gaaven overeenkwam. De overvloed en de standvastigheid van deze eerste Leeraars, met den Heiligen Geest bezield, was groot. Men heeft zich ingebeeld, dat alle Christenen, die men doopte, ontfingen tongen van vuur, die eenige oogenblikken op hun hoofd brandden, en in hun herten een bovennatuurlyk geloof ontstak. En deze giffing opvolgende, heeft men reden te zeggen, dat de geheele Kerk door den Heiligen Geest bezield was, en dat alle haare Opperhoofden zo veel Propheeten waaren: maar, men kan geen bewys van een zo openbaare wonderdaad vinden, en welke, in plaats van op de achtbaarheid van eenige verdachte Schryvers gegrondveste zyn, aan de nakoomelingschap, door alle de Christenen, die geschreeven en gesproken hebben, moet overgebracht weezen.

Ten einde, om de vervulling van deze Godspraak

te rechtvaardigen, is het onnoodig te bewyzen, dat noch alle de Christenen, noch alle de ongeestelyke ingeblaazen, en door den Heiligen Geest zyn geleid geweest. Joel maakt hier een tegenwerping tuischen het Evangelium en de huishouding van Mozes, en belooft alleenlyk, in den naame Gods, dat de Messias zyn discipelen een overvloed van zyn Heiligen Geest zoude mededeelen, veel groter en gevoeliger als

die, welke zo veel achtbaarheid en luister aan de oude Propheeten heeft gegeeven. Dewyl de bepaling van *alle vleesch* zich niet uitstrek over alle tiden, om dat de gaaven van Propheetie by naer geheel uitgedoof was, zedert de derde Eeuw, moet hy zich mede over alle soorten van menschen, zonder uitzondering, niet uitstrekken.

UITLEGGING van de LXXXV. AFBEELDING.

Gezicht der Springhaanen uitgelegd.

*Daar Amos door't gebed den kever weert van't Land,
En't pasloot meet den muur bestiert door's Heemels Hand,
Ziet Gods Propheet een korf vol zoomervrucht en blaaren*

*Tot tee ken dat Gods wraak't ontuchtig volk genaakt,
Terwyl het Land verdroogt en't vee aan't kwynen raakt,
Hy slaat, op Gods bevel, de knopen der Pilaaren.*

DE Propheet Amos was een Offenhoeder gebooren, om de kudden te hoeden. God trok hem uit een zo laagen en slechten staat, om hem tot een zynner Propheeten te maaken, ten einde, om te doen zien dat de Geest inblaast, waar hy wil, en dat de allerzwakste menschen, als 't hem behaagt, zelfs in een oogenblik machtige werktuigen tot zyn luister worden. Hy was in *Tekoa* gebooren, welke plaats eenige Ouden niet te recht onder de Stam van Zabulon geselt hebben, om dat zy was onder die van Juda, dicht by Bethlehem en Jerusalem, van daar was't dat *Joab* deze wyze vrouw liet koomen, welke onder de kleeding en toestel van een uitgewende moeder David bewoog, om zyn zoon *Absalom* van zyn banlingschap te doen wederkeeren.

Men maakt van deze Propheet een Martelaar, die wreedlyk en een langen tyd leed, want men verzeekert dat, na dat hy de ongelukken, welke aan Amasias, de Koning van Jerusalem moesten overkoomen, voorzegt had, de Vorst hem meenigmaal mishandelde, en dat zyn zoon Osias, noch veel wreder, hem den doodslag gaf. Een Uitvinder, die den naam van Epiphancs aangenomen heeft, ontlief Amasias, de Koning van Jerusalem aan deze misdaad, om dezelve op 't hoofd van een Afgodische Priester te stellen, en de Roomische beschryver der Martelaaren heeft niet alleenlyk deze gissing gevolgt, maar, hy geeft aan deze Priester een zoon Osias, die den Propheet Amos ombracht. Ziet men dusdaanig een Martelaar. Maar, het is vals, dat Amos door Amasias mishandelt is, om dat hy niet als onder zyn zoon Propheteerde. Osias was niet ongodvruchtig genoeg, om een Propheet Gods, die hy aanbad, te doen sterven, noch om dit gezag aan een Afgodisch Priester te geven. Deze twee naamen van Amasias en Osias, dewelke men aan diergelyke Priesters geeft, als die der Vorsten, die alsoen regeerden, zyn niet ingebild geweest, als om zich voor de teegenwerpingen te beschermen, welke de Heilige Geschiedenis ons teegen de gewaande Martelaar verschaft. Zyn vervolgers zyn dan also wel ingebild, als het Martelaarschap van Amos, hy heeft onder de regering van Osias geschreeven, onder welke men niet een eenige waarichalykheid tot die doodelyke omkeeringen bespeurde, welke deze Offenhoeder, door God ingeboezemt, voorzeide; hy had reden, sliptelyk den tyd, waarin hy geleefd heeft, te beteeken, ten einde, de nakoemelingschap hem niet verdacht zoude houden, dat hy de ongelukken voorspelt had, die alreeds gebeurt waren, of dezelve voorzien had, onder het beginstigen van eenige omstandigheden, die dezelve menigmaal voor beduiden.

VII. HOOFDDEEL. Vers 1.

(1.) Deze Propheet verkondigde de nabuурige Heidenen van Judea de ongelukken, welke hen dreigden; en Gods dreigementen konden hen volstrektelyk niet onbekent zyn, om dat dezelve zich uitdrukten, en beschreeven aan den zoom van hunne grenzen. Deze Godspraaken dienden tot drie zaaken, om het volk Israëls te vertroosten, die de ongelooigen smaatheid aan deden, om de Afgodendienaars trots op hun voordeel en geluk te dempen, en om de beroeping der Propheeten te bewyzen, waarvan de kennisse zich tot de verafgelegenste gevluchten van de verbintenis uitstrekte.

God meet zyn volk by het pasloot. Vers 7.

(2.) Amos verschoonde het volk Israëls niet; hy zag op zeeker dag God, die een groote overvloed van Springhaanen verwekte, om het late hooi der velden na de eerste Hooibouw te verflinden. Dit gezicht leerde, dat God na eenige oordeelen over het Koningryk van Israël door *Benhadab*, Koning van Syrien, te hebben geoeffend, ten tweedemaal zoude koomen, om de geenen, die zich onder de Regering van *Jeroboam* herstelt hadden, te verwachten. *Benhadab*, die menigmaal de Israëlieten gedempt had, was door de eerste Hooibouw verbeeld; het Ryk van *Jeroboam*, waar in men gerust leefde, was door de noodwendigen tyd om het late hooi te doen wassen, beteekent, en de Springhaanen, die deze nieuw gesprooten kruiden kwaamen op eeten, verbeelden de Assyriërs, die op het geslacht moesten nederstorten, en 't zelve gantschlyk uitrooijen.

De Propheet zag nochmaals de Hand Gods, die een muur met het pasloot meette, hy zeide tot hem, *ik zal myn pasloot in 't midden van myn volk stellen, ik zal 't zelve niet meer voor by gaan, de hooge platten van Isaac zullen verlaaten worden, en de Heiligdommen van Israël zullen verwoest werden.* God dreigt daar door dat gezicht het volk Israëls, om hun zonden te onderzoeken. De Wet was diec regel, die nooit wankelt, met welke God de daaden van zyn volk wilde afmeeten. *O Eeuwige God! zo gy de ongerechtigheden gadeslaat, wie zal bestaan?* Gelyk David zegt, God had dezelve een lange tyd verdraagen, maar, zyn Barmhartigheid uitgeput zynde, zoude de rechtvaardigheid haar recht koomen afvorderen. God dreigde ook de hooge Platten van Isaac weg te neemen; moet men daar door de Palestinen verstaan, die Isaac wel eer in Judea gesticht had? Zy zyn niet meer bestendig. Men verftond de Tempels in Bethel gebouwt, en in andere platten, daar Isaac

A M O S en A B D I A S.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LXXXV. AFBEELDING.

Daar Amos door't gebed den keever weert van't Land,
En 't pasloot meet den muur besliefd door's Heemels Hand,
Ziet Gods Profeet een korf vol zoomervrucht en blazen

Totteken dat Gods wraak 't ontuchtig volk genaakt,
Terwydt het Land verdroogten 't vee aan 't kwynen raakt,
Hy flaet, op Gods bevel, de knoopen der Pilastren.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LXXXVI. AFBEELDING.

Gods Tolk Abdias flaet de Godssprak aan't portaal,
En treft inwendig 't hert door 't Goddelijk verhaal,
Van Edoms ondergang en droevig' Oorlogs-plagen,

Daar Ezraus bitt're wrok werd door Gods hand verneert,
Als floppels door den gloed van Jacobs vuur verteert,
Wanneer men ziet Gods Licht op Zion liefslyk daagen.

ILEG

De ver

en Jacob aangebeden hadden; de Bygeloovige zoude deze plaats eerbied bewyzen, en daar den grondflag van zyn vertrouwen maaken, alhoewel hy niet als de schaduwen van den Godsdienst dezer Aardschvaders heeft bewaart; daarom verwittigt de Profeet Amos hen, dat deze Plaatzen die Heilig vercheenen, en welke men door de eerbied der schepzen ontheilid had, zouden verwoest werden.

Amos besraft, ter orzaak zyne voorzeggingen.

Vers 12.

(3.) Amos, vol Barmhertigheid, poogde God te verplichten, om zyn beveelen te veranderen, hy vertoonde hem, dat het geslacht, 't welk hy zo teder bemint had, zonder toevlucht door hun uitvoering, ging sterven. Gods gramschap wierd niet gestilt, en de menschen ontstaaken zich tegens zyn Profeet; men verdoemt zich zelve niet graag, en men zoude God wel willen beschuldigen van onrechtvaardigheid, om dat hy dreigt en straft. Op zyn achterblyven maakt men voor de menschen misdaaden van de waafieden die zy verkondigen. *Amatsia* deed zulks tegens *Amos*, hy zond deze Profeet tot *Jeroboam* den tweeden, Koning van Samaria, over twee hoofdziaken. De eene, dat hy den Vorst zoude dreigen met een geweldigen dood, alhoewel deze dreigementen niet zagen, als op de nakoömelingschap van *Jeroboam*. De andere, dat de woorden van Amos zo schrikelyk waaren, dat de aarde dezelve niet konde draagen, dat was een overmaatig uitdrukzel, de Oosterliche volkeren gemeen. Onderwylen verstaat men, dat hy onder deze bepaalingen een geheime beschuldiging tegens *Amos* besluit, als of hy 't Volk aangehitst, en een burgerlyke kryg ontstoken had; *Jeroboam* geen eenig aanzien tot deze lastering hebbende, raadde *Amatsia* aan deze Profeet, zich elders te begeeven, ten einde, om door dit geroep en deze klachten niet meer besprongen te werden, tegens een eerbied, waar van hy een aanmerkelyke voordeel trok; maar, Amos altyd aan God getrouw, dacht niet anders, als om zyn plicht in het bevel, dat hy ontfangen had, te betrachten.

UITLEGGING van de LXXXVI. AFBEELDING.

De verwoesting der Idumeërs en Edom, en het heil Israëls voorzegt.

*Gods Tolk Abdiæs staat de Godspraak aan't poortaal,
Entreft inwendig 't hert door 't Goddelyk verhaal,
Van Edoms ondergang en droevig' Oorlogs-plaagen,*

MEn stelt de Profeet *Abdiæs* en *Elias* op een tyd geleefst te hebben; men heeft geen andere bewyzen, als de overeenkomst van zyn naam, met die van den Hofmeester van *Achab*, die de Profeeten in hoolen voedde, daar hy hen verburgen had, om hen de raazerny van *Jesabel* te ontrukken. Deze Amptenaar was *Abdiæs* genaamt; maar, 't is niet waarschynlyk, dat een Profeet zulke groote Ampten aan 't Hof van *Jesabel* en *Achab* gehad heeft.

De Heilige Jeronimus, die dit gevoelen staande gehouden heeft, spreekt zich zelve in 't gevolg tegen, met hem een meedetydeling van *Hosea* te maaken. De Heilige Epiphanes verzeekert, dat het een dier Amptelingen was, die *Ochosias* zond om *Elias* gevangen te neemen. De anderen maaken van hem den zoon van die arme weduwe, welke *Eliseus* vertrouste, met het vermeerderen van de Oly in haar kruik; eindelyk, men doet hem onder *Josaphat* Propheteeren, men moet zyn onweetenheid liever toe-

VIII. HOOFDDEEL. Vers 1.

De Korf met vruchten.

(4.) Verre van het volk in hun verstoktheid te vleyen, deed hy hen begrypen, dat daar niet een eenige plaats was, van zich het minste uitstel in de oordeelen Gods te belooaven, en dat de zonde voor de deursting. Zulks wierd verbeeld door een korf met type vygen, om dat, wanner de herfst eindigt, en de winter nadert, als dan de vygen ryp worden, in plaats van die heil, waarin Samaria veilig ruste, zag men het wezen van 't Ryk veranderen, en de vloeden Gods de een den anderen navolgen, om de verwoesting van 't geslacht te voltreken.

IX. HOOFDDEEL. Vers 1.

Hy verschud de grondslaagen van 't huis.

(5.) Eindelyk zag de Profeet God op 't Altaar, die hem beval, tegen de Hoofdstukken der Pylaaren van den Tempel te slaan, ten einde, deze Pylaaren zouden beweegt werden. Dit gezicht zag op het Ryk van Juda; want, het is niet waarschynlyk dat God, die de godlooze eerbieding en de instelling der kalveren van Dan en Bethel verdoemde, het Altaar verkooren had, dat men aldaar had doen Bouwen, om zich aan den Profeet te doen zien. God heeft nooit uit die onreine plaatzen gesproken. Men handelt hier van Jerusalem, en den Tempel, die men aldaar tot zyn Eer geheilid had; daar verscheen God om de verwoesting te voorzeggen, het kwaad moest van de Opperhoofden en de geleiders van 't Volk beginnen, en zich van daer over 't geheele geslacht uitspreyen. Het Hoofddeel moest geslaagen werden, en de Pylaaren, door den slag bewoogen, nederstorten, 't welk men op *Sedecias* kan toepassen, die zels gevangen in Babylon geweeft is, veel eer, als op de Priesters, die niet als Hoofden van den Gods dienst waaren.

*Daar Ezau bitt're wrok werd door Gods hand verneert,
Als stoppels door den gloed van Jacobs vuur verteert,
Wanneer men ziet Gods Licht op Zion lieftlyk daagen.*

stemmen, als zo veel onnuite gissingen te maaken, want zy dienen nergens anders toe, alsoom te bewyzen, dat deze Profeet weinig bekent is. Onder-tusschen, byaldien men den tyd, in welke hy geleefst heeft, nauwkeuriger wil onderzoeken, kan men zeggen, eerstelyk, dat men de ordér niet spoerloos moet verlaaten, welke die geenen hebben waargenoomen, die den regel van de Schriftuur geschikt hebben, want die Ouden, veel meer nader als wy aan den tyd, waarin de Profeeten geleefst hebben, hebben een uitvoerlyker en zeckerder kennis gehad. De Prophetien van *Abdiæs* zyn dan van laater tyden, als die van Amos.

Hy voorzegt de Idumeërs een naer by zynde verwoesting, om dat zy, alhoewel zy van *Ezau* zyn afgedaalt, en als noch zeer uitvoerlyk het Sacrament van de besnydenis vieren, 't welk hun Stichter hen heeft nagelaaten, zy niet nagelaaten hebben, zich met de vyanden van Gods volk te verbinden, en met hen

hun overeenstemmende, aan de verwoesting van hun Bondgenooten en hun broeder *Jacob* te arbeiden.

De Idumeërs hebben dezelve misdaad tweemaal begaan; want zy verbonden zich met de Koningen van Syrien en Samaria tegens *Achaz*, en kwaamen met hen Jerusalem belegeren, zy wierden weegens hunne dienst betaalt, zich toeigenende een Stad, die men van de Jooden ingenomen had; God wierd door deze verbintenis ontstooken, *Amos*, *Joel* en verscheide andere Propheeten leerden de Idumeërs, dat God zich wel haast van een zo groote onrechtvaardigheid zoude wreken.

Maar, zy lieten niet na, ten tweedemaal met *Nebucadnozar* in verbond te treeden, en in zyn leeger te dienen, toen hy Jerusalem belegerde en innam. De Jooden, over deze tweede verbintenis ontstooken, deden overluit hun klachten aan God. *Erinner u*, zeide zy hem, *weegens Edom*, die op den dag, als *Jerusalem wierd ingenomen*, riep, *verwoest haar*, *verwoest haar tot de grondslagen*. Daar op is het, dat *Abdias* de toepassing maakt, als hy zegt, dat de Idumeërs met hun vyanden waaren, toen zy het volk gevangen wegvoerden, dat de vreemdelingen in hun poorten traaden, en dat zy het lot over Jerusalem wierpen. Men ziet daar een ingenomen Stad, en het volk, dat dezelve bewoonte, naer Babylon weg geleid. Elders heeft *Jeremias* den misdaad en ongelukken, waar mede de Idumeërs waaren gedreigt, op dezelve wyze, als *Abdias* verbeeld, en zich menigmaal van dezelve uitdrukzels bedient, 't welk ons doet gelooven, dat hy te dier tyd mede geleefd heeft, en dat den een na den ander het inneemen van Jerusalem beschreeven heeft; men moet de getuigenis van den Heiligen *Jeronomius* niet verwerpen, die 't zelve, zo als wy, gelooft heeft, onder voorwendsel, dat hy jong was, toen hy zyn uitleggingen over *Abdias* zaamenstelde, want alles wat men in het vuur van zyn jeugd openbaar maakt, is niet onbillyk.

Het was een groote vertroosting voor de Jooden, te verstaan, dat de Idumeers zouden gekaftyd worden. Daar was een heimelyke jeloersheid tegensdit geflacht. *Ezau* had zyn recht van eerste geboorte afgestaan, welk *Jacob* van hem gekocht had. Het heil moest de vrucht van dit recht zyn, en gevolglyk overgaan tot de nakoomelingschap van *Jacob*. Het geloof verschudde zich telkens, als men de Jooden ongelukkig zag, en den overvloed in de nakoomelingschap van *Ezau*, welk een omkeering van ordre, welke duisternis over de Prophetien, en over de Aaloude voorrechten der Aardschvaderen? Eindelyk, welke verdubbeling van smerte voor de Jooden, zich door die geenen verwoest te zien, die hun minderen en Vasallen moesten zyn. *Abdias* rechthe de hoop weder op, en het waggelende geloof van dit volk, de Idumeërs dreigende met een Goddelyken wraak, zo vaardig en schriklyk, dat zy zich zelven niet konden bewaaren, zelfs al waaren zy dicht by de wolken, of in het uitspanzel des Heemels geplaatst.

Abdias vertroostte de Jooden volkoomtelyk, met hen de verwoesting hunner vyanden, en hun herstelling te voorzeggen. Inder daad, daar is menigmaal een uitsfel van genade, om zyn oogen van den straf dier geenen, die men haat, te voeden, van dezelve te verhaasten, door zyn willen en verlangen, of dezelve met vertrouwen te verwachten. Hoe veel barmhartige zielen onder 't Joodsche volk zouden deze droevige uitkomsten onverschillend aangezien hebben, en wat raakt het ons, dat onze vyanden ondergaan, zo wy altyd door de ellende verkwynnen, en daar geen einde aan onze rampspoeden is? De Profeet vertroost die tedere zicken, hen te kennen gevende de herstelling van Juda op den berg Sions, 't welk ons doet zeggen, dat deze Profeet veel eer van *Berthacara*, een burgt van de Stam van Juda was, als van de Stad *Sichem* in het Ryk van Samaria, om dat zyn voorzeggingen nergens als op Jerusalem zien, en de wederkeering der Stammen, die zich aldaar herstelden.

UITLEGGING van de LXXXVII. AFBEELDING.

Jonas werd in Zee geworpen.

Wat vlucht gy Sterveling vergeefs voor Gods gezicht,
Daar God't heel al bestraft met Eeuwigdurend Licht,
Zie Jonas in gevaar op d'ongestuime baaren,

Verstonden door een Visch en weder uitgebraakt,
Na hy drie dagen had gebeeden en gi waakt,
Om't wreev'lig Ninive Gods wraaklust t'openbaaren.

I. HOOFDDEEL. Vers 15.

(1.) *J*onas was de zoon van *Amittai*, gebooren in de Stam van *Zabulon*, uit een kleine nabuuringe burgt van Cefareen, hy leefde onder de Regeering van *Joas* en Jeroboam den tweeden, aan wie hy voorzeide, dat hy een grote overwinning op de Syriers zoude bevegten. Inder daad, deze Vorst zette zyn Zegepraal en overwinningen over hen voort tot aan den oever van de Zee. Deze eerste Godspraak van Jonas word tegenwoordig in het Boek, 't welk zyn naam draagt, niet gevonden, het zy, om dat hy te vreden zynde dezelve mondeling aan het Hof van Jeroboam te verkondigen, dezelve enige tyd voor den veldflag niet uitgeschreeven had, het zy dit gedeelte van zyn openbaaring verlooren zy; maar, het is genoeg dat de Heilige Geschiedenischryvers daar van gesproken hebben. Men maakt hem niet te recht een tydeling van *Elia*, en zoon van de weduwe van *Sarepta*, door deze Profeet opgewekt, om dat dit een ongelooivige vrouw, van de verbintenis vervreemd, was.

Door een Visch ingesloten. Vers 1.

(2.) Men vind in het leeuen van deze Profeet een byzondere uitkomst. Deze was zyn verzending naer de Stad *Ninive*, die alstoen in Afgodery en de allerzwaarste onordentlykheden gestort was. Dezelve was door den beroemde *Nimrod* gesticht, die zyn Ryk tot in *Affyriën* uitgebreid had, zy was ryk en machtig, door het getal van haar inwoonen, en het voordeel van haar gelegenheid op den oever van den Tygris, geworden. Men is verwondert, dat God zo verre een zyner Propheeten gezonden heeft, om Boed-predikingen te doen, in een tyd, als wanneer zyn kennis in de paalen van Palestina besloten was, en daar men met moeite eenige byzonderen onder de geslachten vond, die een orecht denkbeeld van de Godheid hadden. Men zoude kunnen gelooven, dat God het oogwit had, een doorluchting voorbeeld van het beroep der Heidenen te geven, 't welk door den Messias moet geschieden, daarom was 't dat Jesus Christus tot de Jooden zeide, dat zy geen ander teeken, als dat van *Jonas*

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LXXXVII. AFBEELDING.

Wat vlucht gy Sterveling vergeefs voor Gods gezicht,
Daar God 't heel al bestraft met Eeuwigduurend Licht,
Zie Jonas in gevaar op d'ongefluime baaren,

Verflonden door een Visch en weder uitgebraakt,
Na hy drie dagen had gebeden en gewaakt,
Om 't wreel'ig Ninive Gods wrakluft t'openbaaren.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LXXXVIII. AFBEELDING.

De Godsgewye mond van Micha maalt Gods wrak,
Als God, na ttaai geduld, handhaavend 's menschen zaak,
Kaflyd den nfigodit met vuist en geeselslaagen,

(50) Ea smyt zyn drek-god neer, terwyl men zonder schroom,
Gerukt in wyngardschauw en weel'ge Vygenboom,
Zal Zion vrolyk zien Gods Tempel onderrichnagen.

THE JOURNAL OF LITERATURE AND THEATRE

Editor: Alan Dugdale
Associate Editors: John Mullan, Michael Shergill
Editorial Assistant: Helen Clegg
Editorial Office: Department of English, University College, London, W1

nas zouden hebben; de Uitleggers hebben vastgestelt, dat hy hen spitsvondig wilde leeren, dat, gelyk *Jonas* de ongeloolige Jooden verlaaten had, om de Afgodische Niniviten te gaan onderwyzen, Jesus Christus mede zyn Evangelium van de Jooden tot de Heidenen zoude haten overgaan; maar, dat is iets by de Geschiedenis toe voegen, want Jesus Christus had geen andere inzicht, als deze, om de Jooden te onderrechten, dat hy drie dagen na zyn dood uit zyn graf zoude opstaan, gelyk Jonas uit den buik van den Walvis, drie dagen, nadat hy daar was in getreden, opgestaan was, en de bekeering der Niniviten was niet volmaakt genoeg, om tot een voor spel van het beroep der Heidenen te dienen. God zoude veel eer een oogwit gehad hebben, *van zyn volk tot jeloersheid, door een geslacht, dat zyn volk niet was, te verwekken*, maar, laaten wy de geheime inzichten van de voorzienigheid, welke den mensch niet lichtlyk doorgondt, daar laaten.

IV. HOOFDDEEL. Vers 3.

En wil sterven.

(3.) Jonas was door de groothed van de onderneeming, welke God hem toevertrouwde, verbaast, het gevaar zo ver te zoeken, zich in de handen der ongelooigen te stellen, hen een onbekenden God voor te prediken, hen hunne misdaaden te berispen, en hen te verplichten, om dezelve af te laten, aldus was deze zaak boven't menschelyk begryp; maar, hy stelde Jonas bloot voor een wreede vervolging en dood. De Profeeten en de Heiligen zyit altyd tot de Martelaarye niet gestelt; de genade alleen blaast hen den moed in, om gerust den dood onder de oogen te zien, en dezelve manmoedig op het schavot te verdraagen. Jonas verkoor de zyde *van Gods tegewoordingheid te ontvluchten.* Was deze Profeet eenvoudig genoeg, om te gelooven, dat men God kan ontvluchten? Verfond hy daar door het Land van Canaan, daar God gevoelige teekenen van zyn tegenwoordigheid gaf, en waar van hy zich wilde afzonderen? Dit laatste gevoelen is meer natuurlyk. In dit inzicht begaf hy zich te *Joppe scheep*, om naer *Tarsis* over te steeken. De Heilige Augustinus heeft geloofd, dat het zelve Carthago konde zyn. Maar, het is meer waarschynlyk, dat hy in *Tarsen*, een Stad van *Cilicien*, wilde ontscheepen, welke het Vaderland van de Heiligen Paulus was. Het Schip begon nauwlyks op de Middelandsche Zee te roejen, of een yzelyk onweer dreigde het Scheepsvolk met een haastige Schipbreuk. Men wierp de Koopmanschappen en't reistuig in Zee. Jonas, de afbeelding der zondaars, die in een diepe verzeekering gedoooken leggen, zelfs als God hen straf, en die de oorzaak dier kaftydingen zyn, sliep in het onderste van 't Schip, terwyl de baaren het Schip deeden zinken, en zy allen op d'oever des doods waaren. De Afgodisten volgden een natuurlyk vooroordeel, en 't geen niet altyd valsche is, zy geloofden, dat de Godheid onftooken zynde, een flachtoffer eischte, en dier halven dachten zy hem te offeren. Men zoude gelukkig zyn, byaldien men altyd de oorzaak der openbaare ongelukken naspoorde, en den schuldigen gedoemt wierd, noch gelukkiger zo men tot de geheime zonden in 't binnenste van 't hart, en in de ploojen van 't gewissen verborgen, aandacht maakte, en dezelve beleed. Jonas vond zich schuldig, en wierd in den boezem van de Zee geworpen.

(4.) Daar liet zich een vissch dicht by het Schip vin-

den, en zwelgde hem in. Men heeft op de achtbaarheid van den Heiligen Mattheus geloofd, dat het een Walvisch was. Maar, men moet God een nieuwe wonderdaad doen verrichten, om de keel van den Walvisch te verwijderen, dewelke zeer eng is, en daar een menschelyk lichaam natuurlyker wyze onmooglyk kan door gaan. De bepaaling van den Heiligen Mattheus kan een grooten visch beteeknen. En het is waarschynlyk, dat het een Zeehond geweest is, die Jonas verflond, om dat deze soort van Vischen niet zeldzaam zyn in de Middelandsche Zee. De Natuurkundigen verzeekeren, dat men meenigmaal heele gewaapende mannen in den buyk van deze monsters heeft gevonden. Het verdichtzel behelst, dat *Hercules*, willende *Hesione* beschermen voor het inzwelgen van een deser Zeehonden, daar in trad, en na drie dagen daar in gebleven te hebben, gelyk als Jonas, daar weder uitging, zonder iets anders als zyn hoofdhaer te hebben verlooren. Men weet niet of dat verdichtzel dit wonderwerk van de Heilige Geschiedenis ontleent heeft, en of dat van *Arion*, die den Dolphyn door zyn gezangen bekoorde, uit die zelve oorprong niet voortgekomen is.

Jonas trad daar na 't einde van drie dagen uit deze bezieldie gevangenis, en hebbende door benauwdheid de gehoorzaamheid geleert, nam hy zyn weg naer *Ninive*. *Josephus* vermeent, dat de visch hem in drie dagen in de Euxynsche Zee gevoert heeft, ten einde, om zyn tocht naer *Ninive* gemakkelyker te maaken. *Sulpitius Severus* heeft zyn weg veel korter gemaakt, hem doende uit den buik van den visch op den oever van den *Tigris* ontscheepen. Men moet de gelegenheid van *Ninive* weinig kennen, om aldus te spreken, en niet afgemeeten hebben de groote en wyder ruimte Lands, welke zich tusschen deze Zeen, en een Stad, die daar verre van afgelogen was, laat vinden. Hy deed zyn reis te Land, en daar aangekoomen zynde, Predikte hy, dat de verwoesting van deze grote Stad binnē veertig dagen zoude overkomen, by aldien men dezelve door een spoedig berouw niet voorkwam. De zeventig Uitleggers hebben de Niniviten niet meer als drie dagen toegeschreeven, en zy zyn door *Sulpitius Severus* en verlicheide Vaders gevolggt geweest. De Heilige Augustinus, met deze stoffe verleegen, heeft zich ingebeeld, dat den Heiligen Geest de Hand van deze zeventig, zowel als die van *Jonas*, heeft bestiert, en dat daar grootē geheimenissen in deze onderscheidenheid der uitleggingen zyn. Maar, *Ninive* was zo groot, dat *Jonas* niet als in drie dagen daar rondom kon gaan, dus zou dan aldaar geen vierde gedeelte van een uur voor de boete van dit volk overgebleeven zyn geweest, zo hy hen niet eenige tyd boven dien gegeven had, welke die van veertig dagen was, gelyk het Hebreeuwse behelst.

(5.) Jonas Predikte, en men bekeerde zich, men vreesde voor de wraak, welke een machtig volk ging begraaven. De stem van de Profeet veranderde het geheele weezen van deze godlooze Stad. Men zuchtte, men weende, men vastte, de zuijgelingen aan de borst van heur moeder naamen deel in 's moeders droefheid. De tuehtiging was zo algemeen, dat de beesten zelfs daar van niet uitgezondert zyn geweest. Men zegt dat *Sardanapalus*, de wellustigste aller menschen, aldaar te dier tyd regerde; maar, men vind in de Geschiedenis geen enige omstandigheid, die ons bepaalt zulks te gelooven.

In tegendeel wierden de ongeregeltheden van Sar-
danapalus

dananpalus strenglyk gestraft. Arbaces, tegens hem opgestaan, belegerde Ninive, en maakte zich meester daar van, men kon dan niet verzeekeren, dat deze boedvaardige Stad haaf verwoesting voorgekoomen is. Het is meer waarschynlyk, dat Pul, van wie de Heilige Schriftuur spreekt, dezen Vorst was, die, door de voorzegging van Jonas getroffen, zich bekeerde, en in zyn Landen een algemeene Vastendag beveelde. God, om zyn Godvruchtigheid te beloonen, bediende zich vervolgens van hem om de Israëlieten te kastyden, die de Propheteen opvoedden, en aan wie Jonas te vergeefs gepredikt had. Men kan daar byvoegen, dat Sardanapalus, de zoon van Pul, ten tweedenmaal de zeden van deze groote Stad veranderde, 't welk haar ondergang veroorzaakte.

Jonas, die weegens deze vreemde boetvaardigheid door zyn Prediking verwekt, moest weggerukt zyn, was meer gevoelig van de openbaare Ichamte, welke hem weder overkwam, om dat de uitkomst zyn voorzegging niet beantwoord had. Een tweede uitkomst ontstak hem tegens God. Een Kauwoerde-boom, onderwelkers schaduwe hy ruste, verdorde in een oogenblik, blyvende hy aan de bovenmaatige hette van de Zon bloedgeftelt, hy dorst tegens God murmureren, en de dood voor het leeven verkiezen. Wat vind men al zwakheden in het leeven der Heiligen! Zy beloonden ons door hun nedrighed, met zelve huis

mislaagen de verafgelegenste nakoomelingschap te bekennen, en over te draagen.

Men kan zeggen, dat de *Kikajon* van Jonas, altoos een oorsprong van verdeeltheid en toorn geweest is, want een zeeker Bisshop, ten tyde van den Heiligen Augustinus, deze Profeet leezend, en dit woord voor een *Kauwoerde* uitleggende, stond het volk over deze nieuwigheid verzet, muiite tegens deze Prelaat, en wilde hem zyn Bisdom afneemen, hy fleunde op 't gezag van den Heiligen Jeronimus, en 't volk, op dat der Joden, waar mede zy raad gepleegd hadden. De Heilige Augustinus komt in deze reedentwist daar tusschen, en schreef aan den Heiligen Jeronimus, dat hy ongelyk had, met zwaarigheden in de ziel der eenvoudigen te werpen, en de 70 Uitleggers niet te volgen, die de boom van Jonas een Kauwoerde noemden. De Heilige Jeronimus antwoordde op zyn gewoonlyke straffe wyze, dat deze boom geen *klim-op*, gelyk eenige aeloude Leeraars gelooft hebben, die hy gevolgt had, noch een Kauwoerde was, gelyk de 76 Uitleggers overgezet hadden, dewyl het een wilde wyngaard was, welke schielyk opgrooit, en in drooge plaatzen gevonden word. Maar, het was veel eer een plant, welke de Natuurkenders de *Palma Christi* noemen, welker breede bladeren een aangename schaduwe maaken; en welke haastig voortspruit en verdort.

UITLEGGING van de LXXXVIII. AFBEELDING.

Micha bestrafst de Afgodery van 't volk.

*De Godsgewyde mond van Micha maalt Gods wraak,
Als God, na taai geduld, handhaavend's menschen zaak,
Kastyd den Afgodijst met vuist en geeselfslaagen,*

En Oudvader, die den naam van den Heiligen Epiphanus heeft aangenomen, heeft verzeekert, dat de Profeet Micha door bevel van *Joram*, de zoon van *Achab*, de Koning van *Juda*, van de hoogte van een Rots is afgestooten, om dat hy hem zyn misdaaden, en die van zyn vader berisptte, de dwaalling is grof; want *Achab* noch *Joram* zyn ooit Koningen van *Juda* geweest, maar wel van *Samaria*. Micha heeft niet als hondert en dartig jaaren na deze Vorsten geleefd, en het zoude genoeg zyn, de beginzelen van zyn openbaaring te lezen, om te begrypen, dat hy onder *Jothan*, *Achaz* en *Ezechias*, Koningen van *Jerusalem*, Propheteerde; en zo een Afichryver niet te rechtlyk den naam van *Jothan* in die van *Joram* verwisselt heeft, zoude het gemaklyk vallen, dezelve te herstellen, door die van *Achaz* en *Ezechias*, welke gevoelig bewyzen, dat Micha te dier tyd leefde, en *Joël* en *Amos* gevolgts is.

Deze Profeet was tot twee deelen van 't geslacht geschikt; want alhoewel hy te *Morasti* in het buurshchap van *Eleutheropolis* gebooren was, en deze Stad, zeer beroemd ten tyde van den Heiligen Jeronimus, zedert een groot getal van eeuwen niet bekent was, komt men onderwylen over een, dat dezelve onder de Stam van *Juda* geleegen was. Micha dan leefde onder de afhangelingen der Koningen van *Jerusalem*. En was deze eerste zorgen aan zyn Vaderland schuldig. Ondertussen liet hy niet na, zyn welgeveste redenen tegens *Samaria* te wenden, en de jammerlyken staat, waar mede zy, ter oorzaak van haar Afgoderyen gedreigt was, te voorzeggen.

I. HOOFDDEEL. Vers 7.

(1.) Hy voert God als een Rechter in; daarom

*En smyt zyn drek-god neer, terwyl men zonder schroom,
Gerust in wyngaardschauw en weel ge Vygenboom,
Zal Zion vrolyk zien Gods Tempel onder schraagen.*

waapend hy hem met Majesleyt en wraak. Hy roeft de Heemelen en de aarde daar by, op dat zy getuigen van de grimmigheid van den Almachtigen zouden zyn, en van de uitwerkzelen, welche dezelve zoude voortbrengen. Hy doet de Eeuwige van zyn Troon treeden; op dat de schepzelen door zyn tegenwoordigheid zouden verbaast zyn. De Eeuwige treedt uit zyn plaats, hy zal nederdaalen, hy zal op de hooge Plaatzen van de aarde wandelen, de daalen zullen zich opensplyten, en de bergen als wasch voor 't vuur vermelten, en als waateren, welke van een heuvel in de daalen nedervloejen. Men heeft geloofd, dat God zyn volk dreigde, van den Tempel van *Jerusalem* te verlaaten, om dat het volk van dit stoelyk gebouw de grondslag van heur vertrouwen maakte. Het geloofde, dat God zich in het Tabernakel besloot, en dat, terwyl men de schaduw van den Godsdienst door de waarneeming dier plechtigheden liet staande blyven, het van kleiné aangelegenhed was, dat zy de schepzelen met de Godheid aanbaden. Maar de zin van den Profeet was krachtiger, en het denkbeeld, 't welk hy van God geeft, die zyn Troon, en de verblyfsplaats van zyn luister verlaat, om de Steden van *Jerusalem* en *Samaria* om te keeren, die waarlyk op bergen geslicht waaren, en om de Afgodendienaraars te verslaan, was bekwaamer, om die schrik in 't gemoed der volkeren, als wel de verwoesting van den Tempel in te prenten.

III. HOOFDDEEL, Vers 1.

De gierigheid der Rechters en valsche Propheeteen.

(2.) Hy valt op de Rechters en de Hoofden van 't geslacht aan, die, de leeuwen entygers gelyk, onbarmhartig

NAHUM en HABACUC.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de LXXXIX. AFBEELDING.

't Ontzachlyk Ninive word door Gods wraak vernield,
Nu't woedend oorlog brand, Rammeit, verwoest ontzielt,
En floopt haar Prachtig Hof en waaterburgt en muuren,

En blikzenteit d'Afgodisit, terwyl de Beek haervloed,
Dat Kritallyn, vermengt met traanen bry en bloed,
Dus moet het zondig zaad haar slood misdryf bezurenen.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XC. AFBEELDING.

Beschouw hoe Habacuc 't Afgodisch hard geslacht,
Door ijeffyk snaaren spel en Maangezang verzacht.
Terwyl zyn Godsspraak dringt in 't hert door Judas ooren

(51) En buigt de ziel tot God, des weert boedvaardigheid
Gods wraak, die Gods Propheet het volk voor oogen leid.
Een zuiver ziels berouw kan God altoos bekroonen.

karmhartig het volk verscheurden, en zich met haartranen en bloed voedden. Het is gevaarlyk voor deze menschen, die God met gezag bekleed, en met een ontzaglyk vermoogen van zich te misleiden, gewaapend heeft. Onder de schaduw van rechtvaardigheid verzadigt men menigmaal zyn hartstochten. Zy verschaft den gierigaard een middel om zich te verrijken; een ander vind daar gelegenheid, om zich over zyn vyanden te wreken, en te vernielen die hem verachten. Dit zwaard, 't welk men niet zonder oorzaak voert, moet met veel voorzichtigheid en beleid gehandelt worden. De onweetende of de buitenspoorige, die niet recht daar mede flaat, doortoont zich zelve in plaats van zyn vyand, het bloed, dat hy doet stroomen zal hem weder aijgevergt worden, en 't geld, 't welk hy verkrygt, zal een oorsprong van een eeuwige verdoemenis voor hem zyn.

Daar waaren valsche Leeraaren in Israël en Juda, al zo wel als omkoopbare Rechters, zy verkochten om gereede penningen de vergiffenis der zonden, en de vrede van 't gewissen, daar waaren geen vuuren vlammen in de hel als voor de armen, of voor de geenen, die hun gezag verwierpen: zy bonden en ontbonden volkoomelyk als Meesters, zy oopenende het Paradys of de Hel voor de geenen, die dezelve wilden of niet wilden koopen. God voorzeide door den mond van den Propheet, dat hy hen met schaamte zoude bedekken, hen alle eigentlyke middelen wegneemende, om de eenvoudigheid van 't volk te misleiden; de straffe was rechtvaardig, maar voor hen schriklyk. Terwyl de valsche Leeraaren in den Tempel offeranden deden, het hoofdschrift van Opperhoofden van den Godsdienst voerden, en hun gezag by de geloovige zielen bewaarden, is hun leeven altoos gelukkig, om dat hun inkomsten voortvloejen, en de sprong niet uitdroogt, terwyl het ontzag en de liefde van den Godsdienst bestendig blyven. Maar, al het bedrog en de arglistigheid zich ontdekken, en dat men hen door een schuldige hertocht ziet aangemoedigt, in plaats van een waarrachtige yver, waar door zy moesten branden, en dat de Afgoden beginnen hun geloof te verliezen, om dat het volk zich uit de misleiding herstelt, en de bes-

nauwtheid de onweeteneheid verstrooit, geraaken zy in verachting; men ziet hen met oude vodden overdekt, niet als waater drinken, en menigmaal droog brood eeten.

V. H O O F D D E E L. Vers 1.

Hy verbeeld het Ryk en de geboorte van den Messias.

(3.) Zo Micha de Jooden door de bestraffing van hun gruwedaaden en de dreigementen der kastyding Gods, benauwde, vertroostte hy dezelve door de hoop van de komst van den Messias. Hy zegt daar twee byzondere zaaken. Want ten eersten, hy beteekent de plaats van zyn geboorte, 't welk was de Stad Bethlehem, en om dat daar twee Steden van die naam waaren, de eene in den Stam van Zabulon, en de andere in den Stam van Juda, ten einde, om dat men zich daar in niet zoude bedriegen, beteekent hy uitdruklyk de laatste dezer Steden, en onderscheid dezelve van de andere. Men wil, dat de geboorte van Zerobabel door Micha voorzegts is, voorstellig aan die van den Messias. Maar, Zerobabel de neef van Jeconias, was onder de gevangenis van Babylon geboren, en de Godspraak word valsch van het oogenblik dat men Bethlehem voor de plaats van zyn geboorte beteekent. Wyders, kan men niet zeggen, dat Zerobabel de vrede der Jooden geweest is, in plaats dat Jesus Christus de Heemel en d'arde vereenigt heeft. Ten tweede, wyft de Propheet de uitgestrektheid van het Koningryk van den Messias aan, welke van d'eeene Zee tot den andere zal overgaan. De Jooden, die deze Godspraak van een tydelyk Ryk, door geweld van waapenen verkreegen, hebben uitgelegd, hebben een genoegzaam gemeene menschelyke misflag begaan, willende, dat de Kerk mede zo machtig en gelukkig zy op der Aarde als in den Heemel, om dat hun liefde voor dezelve vleeslyk en aardsch is. Men beeld zich in, dat het geen groote misdaad is, zich met een denkbeeld van tydelyke voorspoed voor de Kerk te vervullen, ik zoude zulks, gelyk de anderen gelooven, zo de Jooden my uit die dwaaling niet getrokken hadden, want deze misflag belet hen den Messias, zo gevoelig door de Propheeten beteekent, te kennen.

UITLEGGING van de LXXXIX. AFBEELDING.

De verwoesting van Ninive voorzegt.

't Onzachlyk Ninive word door Gods wraak vernield,
Nu 't woedend oorlog brand, Rammeit verwoest ontzielt,
En sloopt baar Prachtig Hof en waaterburgt en muuren,

Nabum was gebooren in een kleine burgt van Galilea, welke men Helkezai noemden, waar van men noch eenige overblyfzelen, ten tyde van den Heiligen Jeronimus zag. Deze Oudvader heeft zich ingebeeld, dat het eerste Hoofddeel van den Propheet een beweeglyke beschryving van den nederlag der Assyriers bevat, die Jerusalem onder het bevel van Rabaces en de ordre van Sennacherib beleegerden, en dat in de volgende Hoofddeelen, die een lange tyd daer na door dezelve Propheet daar by gevoegt zyn geweest, hy een verhaal van de rampspoeden doet, welke de Jooden in Assyriën ledēn, en van de verwoesting van Ninive door Nebucadnozar, alhoewel deze aanmerking van den Heiligen Jeronimus op de achtbaarheid der Hebreeuwsche Leeraaren is steunende, kan men daar van niet als het laatste gedeelte staande houden. Laat men vry het eerste Hoofd-

En blyksem d' Afgodist, terwyl de Beek haar vloed,
Dat Kristallyn, vermeugt met traanen brynen bloed;
Dus moet het zondig zaad haar slood misdryf bezuuren.

deel van Nabum herleezen, men zal daar niets in vinden, 't welk men op de oplichting van het beleg van Jerusalem kan toepassen, noch op den nederlag van 't Leeger der Assyriers; en de voorzegging van deze Propheet, ziet alleenlyk op de verwoesting van Ninive.

Hy verbeeld deze Stad als een groote vyver vol waateren, die wegvluchten, zonder dat men dezelve kan tegenhouden, de waateren in de Schriftuur verbeelden de menigte des volks. Het getal der inwoonders van Ninive was wonderbaarlyk groot. God telde daar honderd en twintig duizend kleine kinderen, die hun rechter hand van hun linker niet konden onderscheiden. By aldien deze kinderen twee jaarend oud, of daar omtrent, niet als het vyfde gedeelte van 't volk zoude uitgemaakt hebben, moest Ninive binnien haar muuren zevenhonderd duizend

inwoonders besloten hebben. Daar waaren zo veel te Romen: want de telling der Burgers beliep meer dan viermaal honderd duizend, zonder daar onder te begrypen de slaaven, en zo veel andere menschen, die men niet eens onder de rei der Burgers stelde, en die by naer de helft van den Stad moesten uitstaaken. De Propheet had reden, om *Ninive* by een vergadering van besloten waateren te vergelyken, om dat dezelve de groothed der volkrykste Steden evenaarde. Ten minste is deze Uitlegging, welke wy aan *Nahum* gegeven, meer natuurlyk, als te zeggen, dat hy een toepassing maakte op dat groot getal Kanaalen en graften vol waaters, waar mede men weinig tyds voor het inneemmen de Stad omringd had; want, hy verbeeld de volkeren over hals en hoofd vluchtende, zonder dat men dezelve kunde tegenhouden.

De Propheet Jonas had aldaar boetvaardigheid en berouw gepredikt, en het volk was op zyn Predicatie bekeert; maar, wy hebben alreeds aangehaalt, dat deze bekeering noch volkoomen noch ernstig was. Dezelve bestond in traanen, die de vreeze van 't verderf had ten oogen uitgedrukt; maar, het geloof, 't welk de ziel der deugden is, ontbrak daar aan. Men kunde de ware God, die Jonas gepredikt had, niet lang. Men volhardde aldaar in het vieren der Afgoden, en het volk herviel wel haast in hun ongeregeldheden, 't welk het eenig denkbeeld van de dood had ingetoogen.

God ontstak, wegens een zo schielyke wederkeering tot de misdaaden, en 't misbruik, 't welk men maakte, van de straal van 't licht, waar in men medegedeelt had, zonder voordeel te trekken; om welke reden hy besloot, deze onboetvaardige Stad te vernielen. *Theodoreetus* heeft geloofd, dat de verwoesting door den Propheet *Nabum* verkondigt, gebeurde, op de wederkeering van *Sennacherib*, die door zyn kinderen, aan de voeten van zyn Afgod, gedood is, om dat hy onderstelt, dat het Ryk der Assyriërs in hem eindigde, en dat hy trok, ten minste een klein tyd daarna, tot de Chaldeërs. *Cyrillus* van Alexandrië, legt deze Godspraak van de inneeming van *Ninive* uit, door Cyrus. Men moet zich niet laten verblinden, door de eerwaardige namen van deze Schryvers; de eene heeft niet geweeten, dat daar noch veel Koningen te *Ninive* zederd *Sennacherib* geweest zyn, en dat zyn zoon, die hem in 't Ryk volgde, Chaldea onder zyn gehoorzaamheid gebracht heeft, en d'ander heeft *Ninive* met Babylon in een gesmolten, 't welk inder daad, door *Cyrus* ingenomen is geweest.

nacherib geweest zyn, en dat zyn zoon, die hem in 't Ryk volgde, Chaldea onder zyn gehoorzaamheid gebracht heeft, en d'ander heeft *Ninive* met Babylon in een gesmolten, 't welk inder daad, door *Cyrus* ingenomen is geweest.

De uitkomst door *Nabum* voorzegt, kan niet onkenlyk zyn. *Nabopolasar*, die over het Leeger der Chaldeërs 't gezag had, en die den vader van *Nebucadnozar* was, verbond zich met *Astiages*, en zyn vader *Cyaxares*, Koning der Meden; eenhuwelijk floot den knoop van het verbond. De dochter van *Astiages* wierd aan *Nebucadnozar* beloofd. De Bondgenooten verzaamelden hun Legerbenden, belegerden *Ninive*, en overmeesterde dezelve met haar Koning. Dit is deze verwoesting van een Aeloude en bevolkte Stad, welke *Nabum* heeft willen betrekken, en 't welk men dan aan *Cyaxares*, dan aan *Affuerus*, die dezelve als *Astiages* is, en dan wederaan *Nebucadnozar* wil toeschryven. Zy heeft haar luister verlooren, en wierd in een zo droevige staat gebracht, dat van den tyd van *Cyrillus* van Alexandrië, men niet meer geweeten heeft, waar zy gelegen is geweest.

Tobias, die aldaar overgevoert was, heeft van deze verwoesting van *Ninive* gesproken. Zyn Geschiedenischryver merkt aan, dat hy aanwyft, voor zyn dood, dat dezelve door *Nebucadnozar*, en *Affuerus* is ingenomen geweest, 't welk hem zeer behaagde, en hy had weinig tyds te vooren aan zyn zoon bevolen de Stad te verlaaten, en zich by de Meders te begeeven, om dat hy voorzag, dat de voorzegging van *Jonas* tegens *Ninive* zoude vervuld worden. Ik weet niet of de Geschiedenischryver, of de Afchryver in den naam van den Propheet gedwaalt heeft, maar *Tobias* moet veel eer *Nabum* als *Jonas* genoemd hebben; want de eerste bazuinde nauwkeurig de balasting van *Ninive*, en voorzieide haar verwoesting in eenige jaaren, in plaats dat *Jonas*, die dezelve ten einde van veertig dagen bereekende, zag, voor dat hy deze grote Stad ontruimde, dat God haar verschoont had. *Tobias* kon geen Propheet aanhaalen, die geen vervulling zynen voorzeggingen moest erlangen, en waar van de bepaling, toen hy sprak, was verloopen; in plaats, dat zyn verhaal volkoomtelyk met de Godspraak van *Nabum* overeenkomt.

UITLEGGING van de XC. AFBEELDING.

Het leeven van Habacuc; den inval der Chaldeërs voorzegt.

Beschouw hoe Habacuc 't Afgodisch hard geslacht,
Door lieftlyk snaaren spelten Maatgezang verzacht.
Terwyd zyn Godspraak dringt in't hert door Jadaas ooren

MEn spreekt van twee Propheeten, die den naam van Habacuc gevoert hebben. De een was een Leviet, die op zeekeren dag de maajers eeten brengende, by de haeren opgelicht wierd; en door een Engel van Judea in Babylon met zyn pot, weggevoert, om *Daniel*, die door Cyrus in den Leeuwenkuil geworpen was, te spyzen, dewyl het volk ontstooken, om dat den Propheet den Draak die zyaanbaden, had doen barsten, tegens haar Vorst opgestaan was, en gedreigd had, van hem den Ryksstaf te ontwringen, by aldien hy *Daniel* aan haar niet oposerde. Dewyl men deze wonderdaad wil overdenken, waar van wy in 't gevolg zullen spreken, moet men deze *Habacuc*, die ten tyde van *Daniel* geleefd heeft, en die twee jaaren voor de wederkeering der Israëlieten in Judea woonde, van den Propheet

En buigt de ziel tot God, des weert boetvaardigheid
Gods wraak, die Gods Propheet het volk voor oogen leid.
Een zuiver ziels berouw kan God altoos bekooren.

Habacuc, waar van wy de geschriften hebben, onderscheiden.

Men onderstelt deze onder de Regeering van Manasse geleefd te hebben, om dat men vermeent aan te merken in de eerste Hoofddeelen van zyn openbaring eenige handelingen van bestraffing, welke op deze Vorst kunnen toegepast worden, waar uit men zoude moeten besluiten, dat hy beide de verwoestingen van Jerusalém voorzegt heeft, de eene onder Manasse en de andere door *Nebucadnozar*. Men voegt daar by, dat hy van geen Koning gesproken heeft waar onderhy Propheteerde, om dat hy Godloos was, en hy zyn toorn vreesde. Inder daad, Manasse, een Afgodendienaar zynde, zoude een Propheet niet gelpaart hebben, die de verwoesting van 't gellacht en den Tempel voorzeide, door de ver-

verbintenis, welke sy met de Afgoden had. Het schynt, dat de heilige Jeronimus hem na de gevangenis doet leeven. Theodoretus en Clemens Alexandrinus hadden dezelve gedachten. De eene vervroegd den tyd, waar in Habacuc gepropheeteert heeft, en de anderen vertraagen dezelve te veel. Maar, deze Propheetie naaukeurig doorleezende, zal men twee zaaken aanmerken, de eene, dat hy de komst der Chaldeërs, dit hard stomp en machtig geslacht voorzegt, 't welk Judea moest verwoesten. Men moet de Chaldeërs in Assyriërs verwisselen, zo men deze Godspraak op Manasse wil toepassen, die door de legerbenden der Assyriërs wierd gevangen, in een tyd, als de Chaldeërs onder 't juk waaren, verre van daar van als meesters te gebieden. Wyders, de text van den Propheet volgende, moet men die noodwendig op de verwoesting van Jerusalem, onder de Regeering van Nebucadnozar voorgevallen, uitleggen. Habacuc zegt in volkoome bepaalingen aan de Jooden; *dat God iets doen wil tot hun tyden, 't welk zy niet gelooven zullen, zelfs schoon zy 't zullen zien.* Dit wonderwerk was de verwoesting van den Tempel, waar aan zy geloofden, dat God zôdaanig zyn bescherming en tegenwoordigheid verkocht had, dat hy dezelve hen niet konde ontnemen, zonder eenige beleediging aan zyn getrouwigheid te doen. Zy volgden de gemeene vooroordeelen der menschen, die door een gevoelig voorrecht of door een beloosten, de Kerk gedaan, volgeblaazen, dezelve alle oogenblikken herhaalen en daar van een vleeschelyk vertrouwen maaken, zonder de oogen te willen openen, noch aan te merken, dat alle beloosten van God, alhoewel in de volkomenlykste bepaalingen begrepen, bedinglyk zyn, en altyd de Heiligkeit dier geenen, voor wie zy gemaakt zyn, onderstellen. Neemt de Heiligkeit of de Waarheid weg, zo vervalt de belofte, en men verwacht vergeefs het uitwerkzel, 't zy hoe 't zy, Habacuc verzeekert dat de Tempel moet vallen, en de Chaldeërs in Judea, onder de tegenwoordige geboorte moesten koomen, hy moet dan na de Regeering van Manasse, onder die van Jehojakim, en by naer in dezelve tyd van Jeremias geleefd hebben. Inder daad, men begrypt ligtelyk, dat deze twee Propheeten de Chaldeërs dezelve merkteekenken van Wolve, Leeuwen en Luipaarden gegeven hebben.

Ik weet niet, of men het oogmerk van den Propheet begrepen heeft, daar hy de last bazuint, en zich beklaagt over de voorspoed der godloozen, en dat men het zelve op het geluk der Afgodische Chaldeërs toepast; want deze last ziet veel eer op het Joodsche volk, 't welk door haar euveladen de allerwreedste kastydingen van God verdient had, en het eerste hoofddeel van den Propheet bevat, zo ik my niet bedrieg, een zaamenspraak tuschen Habacuc en God.

Habacuc met den yver van de roem zyns Gods vervult, en over de Afgodery, die onder zyn oogen

UITLEGGING van de XCI. AFBEELDING.

Voorzegging van de verwoesting van Jerusalem.

*Wylt wunderspannig volk, vermeetel, God braveert,
Werd' Juda afgeslaft verwoest en omgekeert,
Door't woedend Moabs zaaden wrevelig Ammoniten,*

I. HOOFDDEEL. Vers 12.

(1.) **M**En vermeent dat Zephania uit het Koninglyk huis gesprooten was, en dat hy in een

in Jerusalem regeerde, ten hoogsten beleedigt, beklagd zich, weegens, dat deze godloosheid zo lang duurt; hy geloofd, dat het niet straffen de misdaad begaat, of ten minsten dezelve toelaat. God antwoord hem, dat de wraak niet ver is, en dat, eer deze geboorte uitgebluscht werd, hy de Chaldeërs zal laaten koomen, om zyn Tempel tot de grond af te breeken, het geslacht, dat godlooscheden gepleegt had, te vernielen, en het affchuuwlyk getal der misdaaden, die men tegens zyn Wet begaan had, te straffen.

Het schynt, dat de Propheet niet t'eenemaal door het antwoord van God overtuigt was, waar op hy krachtig wederleide, en hy waakt als een schildwacht, om af te wachten, 't geen men hem daar op kan zeggen. Men verbeeldde, in der daad, de Propheeten, gelyk zoldaaten, op de torens en bergen gestelt, om van verre den vyand te ontdekken, en aan te brengen, 't geen in de verafgeleegene plaatzen voorviel. Habacuc beschryft zich zelve onder dit merkteeken, om dat hy van God een antwoord, 't welk hem onderrechtte, of zyn twyffelingen verlichtre, awachtte. Hy ontfing dit antwoord, 't welk God hem verplichtte in groote merkteekenken op tafelen te snyden; hier in bestaande, dat dit verschynsel voor eenige tyd uitgeseftelt was, dat God wel haast koomen zoude, en dat de rechtvaardige, in 't verwachten, naer zyn geloof moest leeven. Men moet in deze komst den Messias niet zoeken, waar van niet gesproken wierd, noch zelfs een oorsprong van vertroosting en voorspoed, welke de tegenwoordigheid Gods gemeenlyk opend en toefuit. Maar, in tegendeel was dit een tegenwoordigheid van rechtvaardigheid en wraak, door welke God deze rauwe klomp en verwarring ging losmaaken, welke zyn verdraagzaamheid voor de zonden der menschen veroorzaakte, en het geloove der Heiligen door de strafe der Godloozen vastestellen. De godlooze moet deze gevoelens van den Propheet niet verdoemen, als of in deze beweegingen eenige handelingen van wredeheit en haat tegens zyn vaderland waaren; want hy deed niets, als 't geen den geloovigen gemeen was, en zelfs de waereldlingen, die meenigmaal, over de langduurende voorspoed der godloozen geergert zyn, en die hun twyffelingen over deze stoffe, tot in de boezem van God storten. *Ik heb gezocht dit te kennen.* Zeide David, maar, het heeft my moejelyk gescheen, dat de godlooze voorspoedig is.

De Propheet eindigt door een gebed, 't welk hy aan God opoffert, waar in hy, het grootschee wonderdaadige voor zyn volk gedaan, beweeglyk verbeeld. *God bield zich op, en meette het land.* 't Welk een toepassing bevat op de Ark des Verbonds, die het zinnebeeld van zyn tegenwoordigheid was. En die veertien maanden in Guigal bleef, tot dat God het land der Canaaniten, onder de Stammen van Israel, verdeelt had.

*Wier droevig' ondergang bier Zephania spelt,
Door Blikzem-vuur en vlam en donderend geweld;
Des zal Gods Zonne-glaas op Zion neder schieten.* rechte linie van Ezechias afdaalde. De Christenen zo wel als de Joden hebben dit gevoelen gevolgt, en beelden zich in, dat hy, om deze reden, de enigste van alle de Propheeten is, die aan 't hoofd

Van zyn Schriftuur een zo lange lyft van zyn voorouderen en bloedverwanten gestelt heeft. Men kan deze inzicht aan geen Profeet toeschryven, zonder hem weegens ydelheid te beschuldigen by aldien het waarheid is, dat hy uit de Koningen van Judea gesprooten is, hebben de Ouden ongelyk zyn geboorte in de Stam van Simeon, onder de scheuringzieken te stellen; want Jerusalem zoude als dan zyn Vaderland zyn; hy Propheteerde van den aanvang van de Regeering van Josias, alvoorens deze Vorst, Herstelder van den Godsdienst en de Kerk, de viering Gods herstelt heeft, die zo wreed door Manasse was ontheiligt, want hy roeft Ister tegens de Afgoderyen, zo wel als tegens de euveldaaden van Jerusalēm uit. Hy leefde dertig jaaren voor haar verwoesting, en hy is de laaste der kleine Propheeten, die voor de Babylonische gevangenis geleefd heeft.

II. HOOFDDEEL. Vers 5.

Straffe der Philistynen.

(1.) Zephania verbelt God, zo heyigtegens zyn volk ontstooken, dat hy, tot de beesten der aarde, de voogelen des Heemels, en de vischen van de Zee, wilde vernielen. Die geenen, die van reeden ontbloot, de zyde der schepzelen trekken, en geen eenig deel in de misdaaden der Jooden hebbende, dezelve in hun straffen niet moesten neemen, hebben niet aangemerkt; dat dezelve een der overmaatige en figuurlyke gemeene uitdrukzelen der Ooster-schen is, die ons daar door leeren, dat God besloten had, niet een eenige der inwoonders van Jerusalēm te spaaren. Het is niet noodzaaklyk in de geheime Raad Gods te treeden, noch staande te houden, dat alle de schepzelen, onderdaanen van de ydelheid door de zonde van Adam geworden zynde, door wie zy geschaapen waaren, haar noodlot mochten volgen; zuks zonde niet volstrekket, om God of zyn Profeet te rechtvaardigen, om dat hy spreekt van de vischen van de Zee, die ver van Jerusalēm afgelegen was, en die gantsch geen deel aan haar verwoesting hadden, en de Chaldeërs zich niet ophielden met voogels in de vlucht te schieten, noch dezelve te vernielen. De beesten leeden meer als 't geen zy gemeenlyk lyden, wanner men een Stad beleegert en uitrooft. Maar, de Profeet geeft gen groote uitgestrektheid aan den toorn Gods, ten einde, om yder inwoonder van Jerusalēm te leeren, dat hy zich verkeerdelyk met eenige perzononlyke uit-zonding vleidde. Dat is de zin van den Profeet, waar over de Godeleerden zomtyds met al te veel scherpzinnigheid twistredenen.

Der Ammonieten. Vers 8.

(3.) De Afgodery was de oorzaak van Gods grimigheid, waar op men kan aanmerken. Ten eersten, dat de Jooden een onreine vermenging van de dienst Gods met die der Afgoden gemaakt hadden. Men beeldt zich verkeerdelyk in, dat de kennis van den ware God uit het hart van 't volk uitgewischt, en zyn dienst in zyn Tempel vernietigt was; men had daar Afgoden ingeplaatst, ik stem het toe; maar, men aanbad ter zelver tyd den God des Heemels en der aarde; anderzins zoude het volk haar vertrouwen uit de geduurtzaamheid des Tempels, en de beloften, die God daar by gevoegd had, niet kunnen getrokken hebben; en Zephania verzeekert, dat men zich voor God nederwierp, by den Eeuwigen, en by Malcom of Moloch zweerde. Tentweede, de Eed maakte een der voornaamste trappen van verbied, die men Goden de Afgoden deed, om dat

men inderdaad, geen Weezen tot getuigen kan roepen, of tot rechter en wrecker van zyn woord, als met het zelve een Goddelyk vermoogen te geeven. Men moet hier geen onderscheid tuschen de Jooden en ongelooigen maaken, als of de eersten den eed in de naam van den Opperste God afgelegd, en de anderen by den Moloch gezooren hadden, dit was het zelve volk, dat door een ongelukkige vereening van Godsdienst en viering, de Goden der Ammonieten, met die God, die haerde Wet gegeeven had, zamenfolt. Men verzacht mede de misdaad der Jooden, staande houdende, dat zy by den Koning zweerden, om dat de bepaaling van Malcom een Vorst beteekent. Dit antwoord is al te scherpzinnig. De Heidenen onder het Christendom zweerden by de Keizers, en deze eeden, door Jesus Christus verdoemt, waaren zeer oud. De Jooden dan hadden by hun Koningen kunnen zweeren. Maar, de Afgod, onder den naam van Moloch aangebeden, om dat men hem boven alle de anderen verhefte, was beroemd; dit was de eerbied, die de Heidenen hem deden, welke de Jooden van hen ontleent hadden. Want, voor de gevangenis van Babylon zweerden de Jooden noch by *den Koning noch by zyn Stad*.

De bygeloovigheid heeft geen bepaalingen, om dat van het oogenblik, als men zyn eerbied het schepzel wil mededeelen, daar duizend tegenwerpzelen voorkoomen, die waardig schynen, end die men aanbid. Yder maakt zich een Godlykheid van 't geen boven hem verheeven, en bekwaam schynt, om zyn geluk te bewerken. De Jooden aanbaden zelfs tot de Starren, om dat zy zich inbeeldden, of dat deze Starren bezielt waaren, gelyk Origines gezegd heeft, of dat de Helden in gellarnte hervormt geweest waren. Haar bestendige schoonheid, en de invloedingen, die men heur toeschryft in de voortbrenging der vruchten, de voortteeling der dieren en menschen, en over het meeste gedeelte der uitkomsten, zoude dezen eerbied vaststellen. Men geloofde zich nader aan de Godheid te zyn, met dezelve op de bergen te stellen, en op de daaken der huizen, daarom is 't, dat men op deze daaken, waar van de Jooden zo veel gronden gemaakt hadden, ging bidden. De Heilige Petrus bad mede op het dak, om dat hy deze plaats van 't huis, als meer bekwaam tot de toevlucht, overdenking, en de opheffing van 't hart, aanzag.

En Moabitien.

(4.) God dreigde alle de valsche diensten en zelfs tot de *Camaaren*, die dezelve dienden, te vernietigen. Deze *Camaaren* waren de Offerpriesters der Afgoden, die men dusdaag noemde, om dat zy gemeenlyk in 't zwart gekleed waaren. In die duistere plaats van Job, die verzoekt, dat den dag van zyn geboorte schriklyk werd, als de *allerbitterste dagen*, vind men dezelve bepaaling van Camaaren, men verstaat daar door de Priesters in rouwkleideren gekleed, die geschikt waaren, om de droevige en ongelukkige dagen te beteeken. Onderwylen weet ik niet, of Job toevlucht tot de Bedienden van de valsche Goden, om den dag van zyn geboorte in zwarte merkteeken te beschryven, gehad heeft, ten einde, om dezelve schriklyker te maaken; hy verzoekt veel eer, dat die dag droevig en schriklyk werd, gelyk de Priesters der Afgoden, welkers zwarte rouwkleederen het volk een schrik en droefheid veroorzaakten. Zephania, die klaar van deze Priesters spreekt, dreigt hen met de dood. De Joo-

ZEPHANIA en HAGGGAI.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XCI. AFBEELDING.

Wyl't wederspannig volk , vermeetel , God braveert ,
Werd Juda ageflauit verwoest en omgekeert ,
Door 't woedend Moabs zaad en wrechlig Ammoniten ,

Wier droevig ondergang hier Zephania spelt ,
Door Blikzembuur en vlam en donderend geweld ;
Des zal Gods Zonne-glans op Zion neder schieten .

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XCII. AFBEELDING.

Wat woelt gy , glerigaard , en snood wellustig volk ,
Leen uw aandachtig oor aan Haggai Gods tolk ,
En schikt ten Tempelbouw den Oogst der dierbare schatten ,

Ofwacht Gods felie wraak , op 't Heemels dreigement ;
Als God zyn aangezicht van voor uw' oogen wend ,
Doch Zorobabel zal den Tempelmaal hervatten .

100 P. *Uitgaven van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen*

Jooden hadden hun oude dracht, dewelke, volgens den Wet wit moest zyn, verlaaten, om die der Offerpriesters van Egypten, en eenige andere geslachten aan te neemen, die zwart was. Als men een Godsdienst aanneemt, verandert men by naer alle dagen van kleederen en zeden. Daarom heeft men eenige reeden te vreezen, dat men, in de plaatsen, daar men deze zwier en plechtigheden ziet, het Heidentum zal vinden.

III. HOOFDDEEL. Vers 9.

Komst van den Messias.

(5.) De Propheet bestraft altyd de Jooden niet;

UITLEGGING van de XCII. AFBEELDING.

Het leeven van Haggai.

*Wat woeilt gy, gierigaard, en snood wellustig volk,
Leen uw aandachtig oor aan Haggai Gods tolk,
En schik ten Tempelbouw den Oogst der dierb're schatten,*

I. HOOFDDEEL. Vers 1.

(1.) Enige Jooden maaken van Haggai een Engel, en de anderen neemen hem zyn hoedaanigheid van Propheet weg; d'een hem te hoog verheffende, en de anderen hem een voordeel, waar mede God hem bekleed had, beneemende. Men maakt hem een Engel, om dat hy Gods Afgezant was; de Propheeten en d'Engelen zyn gezanten Gods. Onderwylen moet men hen niet onder een smelten, en de gelykmaatigheid van de bezending verandert hun natuurlyke hoedaanigheden niet. De Engelen zyn de Booden van den leevendigen God; maar, alle de Booden Gods zyn geen Engelen. Van d'andere zyde beneemt men Haggai zyn hoedaanigheid van Propheet, om dat men verstaat dat Zacharias en hy de hoofden van de Synagogen geweest zyn, die zich op de wederkeering van de Babylonische gevangenis instelde, maar, de gaave van Propheetie heeft alstoer opgehouden; en die geenen, die deze beroemde vergadering zaamenstelden, in welke men zegt dat de reegel der heilige Schriftuuren wierd opgericht, waaren met den Propheetische geeft niet bezikt. Maar, de Jooden hebben niet, als zeer onzeekere gifflingen weegens de oprichting van deze Synagoge. Zo deze vergadering was gemaakt geweest, toen Haggai onder Darius Propheeteerde, hy zoude aan dezelve zyn Propheetien en de beveelen Gods gezonden hebben. Maar, in plaats van zulks te doen, vergaadert hy Zorobabel, Josua en't gantsche overige volk; en schikt zyn opwekkingen tot de menigte onder deze twee Opperhoofden in ordre gestelt. De groote Synagogen moet dan noch niet opgericht zyn. Haggai had dezelve niet gekent, en by gevolge moet men zyn hoedaanigheid van Propheet en gezant Gods, welke hy zich zelve geeft, hem niet afneemen.

II. HOOFDDEEL. Vers 4.

Aanmoediging van den Tempel te herbouwen.

(2.) Hy verscheen onder de Regeering van Darius, als wanneer de werkliden, die aan de herstelling van den Tempel arbeidden, 't werk staakten. Het volk riep, dat de tyd, om het huis Gods te bouwen noch niet gekoomen was. En dewyl het grootste gedeelte dier geenen, die uit de gevangenis wederkwaamen, niet ryk waaren, en de anderen liever hun huizen herbouwden, en zich Paleisen, als het huis Gods, stichtten, stemden de armen en de ryken gelykformig deze reeden toe. Daar was eenige grond-

hy vertroost hen, met hen den ondergang van alle hun vyanden te voorzeggen, gelyk Jeremias en alle de andere Propheeten deden; waar van wy gesproken hebben. God moet zyn geeselroeden in 't vuur werpen, na zich daar van bedient te hebben, om zyn volk te kastyden. De Ammoniet, Moabiet, en Chaldeér moesten, na dat zy Jerusalem verwoest hadden, ondergaan. Eindelyk Zephaniahs recht hun verslaagene hoop weder op, door het denkbeeld van den Messias, die zich van de ongeloovige geslachten zoude laaten aanbidden.

*Of wacht Gods felle wraak, op's Heemels dreigement,
Als God zyn aangezicht van voor uw' oogen wend,
Doch Zorobabel zal den Tempelpraal hervatten.*

slag van dit voorwendzel. Wy hebben elders gezegd dat de tooveraar Smerdis, die men Artaxerxes noemde, de Jooden, die men weegens opstand beschuldigde, voorgekoomen, den Tempelbouw afgebroken had. Nazyndood was men bevreesd het bevel van dezen tooveraar, hoe onrechtmatige bezitter, als hy was, te schenden, om dat de Wetten der Keizers van Persien met een wonderlyke gestrengheid uitgevoert wierden. De Propheeten, die gantsch geen eerbied voor het geheugen van dezen Dwingland hadden, geloofden, dat men iets tot Gods Eere, en voor de herstelling van zyn Tempel, moest waagen. Haggai zonder nieuwe order af te wachten, begon dan het volk haar yver tot haar Paleisen, en haar onverschillendheid voor het huis Gods te bestraffen. Hy nam de ydelé voorwendzelen weg, waar op men zich verliet, en verscheurde dit voorhangzel, onder welkers begunstiging de flechte aandacht zich verborgde. Hy maakte zyn bestraffingen openbaar, ten einde het volk en haar Opperhoofden de wil van zyn meester mochten kennen, en verplicht wierden dezelve naer te koomen.

De beerlykheid van den tempel. Vers 10.

(3.) De platte grond en 't beslek, dat men van den neuen Tempel gemaakt had, verkoelde noch meer de aandacht van een groot getal gemeene menschen, om dat men door de grondslaagen, die men gelegd had, bespeurde, dat dezelve, die van Salomon nooit gelykvormig zoude zyn. Eenige grys-aards, die zich erinnerden dezelve in hun kindsheid gezien te hebben, zeiden zulks opentlyk, en weenden onder 't zeggen. Wyders vreesde men, dat God dit gebouw voor hem niet waardig genoeg zou vinden. Haggai vertroostte dit volk, door deze beroemde Godspraak, door welke hy beloofde, dat de luister van het tweede huis veel grooter zoude zyn, als die van het eerste. Inder daad, men vond vyf zaaken, die de tweede Tempel veel hooger, als de eerste verheften, en waar van men zich tot overtuiging der Jooden bedient. Het is goed, alle dezelve in weinig woorden te verbeelden, al hoewel zy alle niet evenmaatig bondig zyn. Men zegt eerstelyk, dat de Koningin van Saba, alleen onder de vreemde Vorsten was, zo men eenige kleine Koningen, nagebuuren van Judea, uitzondert, welke daar in trad, en geschenken voor den Tempel van Jerusalem bracht; in plaats dat Cyrus en Darius Hyftaspes, Keizers van Persien haar herstelling bevorderden.

Artaxerxes, langhand, zond dezelve geschenken. Alexander de Groot liet daar Offerhanden doen, en de Geschiedenis der Machabeën leert ons, dat Seleucus, Koning van Asien, middelen tot de noodwendige onkosten voor alle de offerhanden verschafte. Ten tweede, de heilige Christoforus heeft geloofd, dat zelfs den bouw van den tweeden Tempel trotscher en voortreffelijker als de eersten was, om dat Herodes dezelve herbouwt en bekleed had met Gieraden, welke de bogen en de verwondering van alle de aanschouwers tot zich trokken. Ten derde de Ark des Verbonds met haar Verzoendekzel, was in dezen tweeden Tempel niet; noch men zag daar de taafelen van den Wet met de vinger Gods geschreven, noch Aarons roede, noch de Mannakruik, daar ontbraaken den Urim en den Tummim, zo noodzaaklyk, om de geheime wil van God, en de toekomende uitkomsten te kennen. Eindelyk het vuur daalde niet meer uit den Heemel om de offerhanden te verteeren en 't offer te doen, maar, men ontfloog daar een veel grooter overvloed van geestelyke genaden.

(3.) Daar zyn Christenen, die op 't gezag van het tweede boek der Machabeers staande houden, dat het heilige vuur weeder gevonden wierd; want, alhoewel 't in vuil en modderig waater verandert wierd, hernam het zyn eerste gedaante, en dit waater, op 't Altaar gestelt, verteerde de Slachtoffers. Wyders, men verzeekert, dat de Ark, welke de heilige Jeronimus in een spelonk heeft doen verbergen, in den Tempel weeder gebracht geworden is, als wan-neer dit gebouw voltooit is geworden. En zulks is veel reedenmaatiger, als 't geen de heilige Epiphanes verzeekert, dat deze Ark, tot den dag van de weederopstanding verborgen, uit haarspelonk te voor-schyn zal koomen, en met heerlykheid verschynen. Zulks schynt zelfs meer overeen te koomen met de voorzegging van Jeremias, die, de nieuwsgierigheid dier geenen bestraffende, die de plaats wilden kennen, daar men de Ark verborg, verklaarde, dat de plaats zoude onbekent zyn, tot dat het volk *weeder verga-dert en zaalig gemaakt zoude zyn*. Dewyl de Profeet dusdaanig sprak, als wan-neer de gevangenis een aan-vang nam, heeft men reeden te geloven, dat hy beloofde, dat men de Ark zoude weedervinden, als wan-neer 't volk haar vryheid om God in zyn Tempel aan te bidden zoude weeder gekregen hebben. De heedendaagze Christenen reedeneeren veel recht-maatiger ten dezen opzichten, als de valsche heilige Epiphanes en Dorotheus. Maar zy offeren het belangen van den Godsdienst, aan dat van een Apocrief boek op; want, zy moesten met de Jooden staande houden, dat het heilige vuur en d'Ark in den tweeden Tempel ontbraaken. Ten einde om de heerlykheid daar van door een andere reeden weeder op te heffen, welke de Openbaaring van den Messias is. Onderwylen ziet men hier de Jooden de heerlykheid van den tweeden Tempel afzicheuren, met dezelve die roemruchtige voordeelen te ontrooven, en de Christenen dezelve op verdichtzelen weeder ver-heffen.

Inderdaad, deze laasten maaken geen aandacht, dat Nehemia de wonderdaad van het modderig waater, op 't Altaar in vuur verandert, niet stilzwijgend zoude hebben kunnen voorbygaan, zonder zyn Godsdienst, Kerk en Vaderland te beleedigen. En by aldien de Koning der Perzen, door de wonderdaad geraakt, Offerhanden gedaan had, om God aan te bidden, die de oorzaak daarvan was, hoedaanig dan stilgezwegen? Onderwylen spreekt Nehemia daar-

nimmermeer van. De Uitvinder der Macchabeën staat toe, dat hy zulks niet weet, als door het verhaal van zommige oude mannen, en zy doen vervolgens deze oude mannen een lang gebed verhaalen, dat Nehemia oyer deze wonderdaad zaamengesteld had. Hoedaanig heeft men zo nauwkeurig onthouden, 't geen Nehemia vergeeten had in zyn geheugschriften te stellen, alhoewel hy aldaar in een groot verhaal treedt. Men is daar en boven noch minder zeeker van de bergplaats van d'Ark. Want, het is niet als by gifling, dat men daar van spreekt. Men haalt de Profeet Jeremias valselyk aan, in wie men de minste voetstap niet vindt, en men beleedigt de waarschynlykheid; want, Jeremias vervolgt zynde, had de vryheid niet, om de Ark te verbergen, en dezelve in een spelonk te sluiten. De Chaldeers zouden niet toegetaan hebben, dat men dit gedenkteken van Gods teegenwoordigheid wegvoerde, 't welk met zyn Tempel gesneuveld was. Om welke reden de Joden nooit geloofd hebben, dat dezelve in den tweeden Tempel weedergebracht is; en de aeloude Christenen hebben al te zaamen verzeekert, dat zy daar ontbrak.

Men zegt dat Titus de Ark in zyn zeegenpraal te Romen bracht, en dat dezelve aldaar noch in de Kerk van Latraan onder een Altaar, *met de roede van Aaron, welke bloede, en die waar mede Mozes op den rots sloeg*, besloten is.

Men haalt de heilige Jeronimus aan, en den Paus Leo, de eerste tot versterking van deze overleevering.

Maar, men kan drie zaaken aanmerken. d'Eene, dat Antiochus de Doorluchtige, die de allerheiligste plaats uitroofde, den Ark met haar goude verzoendekzel niet zoude achtergelaten hebben. By aldien 't waar was, dat deze Vorst geen ander oogwit had, als om zich te verryken, zoude hy daar de Cherubynen en het verzoendekzel niet gelaten hebben; maar, deze vervolger, die op den Godsdienst en heilige boeken zag, spaarde dit wonderdaadige Zinnebeeld van God teegenwoordigheid niet, by aldien hy dezelve in de allerheiligste plaats vond. Ten tweeden, ziet men de Eere-boog, welke Titus te Romen na het inneemen van Jerusalem liet oprechten. Men merkt daar in aan de kandelaar en gouden taafel; maar, d'Ark is daar niet. Josephus telt dezelve mede onder den roof niet, welke deze Vorst wegvoerde. Hy zegt alleenlyk, dat men *den Wet medevoerde*. En, is het Josephus geen geweld aandoen, met te zeggen, gelyk een Geschiedenis-chryver doet, dat men door de Wet, de Ark verstaan moet. Om dat men daar in het begin de twee taafelen van de Wet insloot. Eindelyk, men haalt de heilige Leo verkeerdelyk aan, want, d'een zegt alleenlyk, dat Titus slechts het geenen te Romen bracht, 't welk hy het dierbaarste te Jerusalem vond, en 't zelve in den Tempel van de Vrede stelde. Maar, hy treedt in de minste afleiding niet, of ten minsten hy spreekt van de Ark niet. De Paus verhaalt alleenlyk dat men, het voorhangsel van den Tempel, zich van een gescheurt hebbende ten tyde van 't Lyden, zag het geen in 't Heilige der Heiligen verborgen, en geheim was. Is zulks te zeggen, dat de Ark aldaar was, en dat Leo dezelve te Romen gevoert heeft, alwaar dit overblyfzel noch in weezen is? men moet dan de Godspraak van Haggai door een zo baarblykelyke valsche overzetting niet ontzenuwen.

(5.) Men voegt daar by, dat de welgelukzaalige maagd, de moeder Gods, in dezen Tempel is verheven geweest, daar zy beloft van de maigdelyken

ken staat gedaan had. Ten vyfde, eindelyk de Mef-sias trad daar in, en onderwees; en dat is eigentlyk, 't geen den grooten luister van den tweeden Tempel maakt, en de vervulling van de Propheetien van Haggai. In der daad, de bewyzen voor de waarheid van deze voorzegging vermenigvuldigende, verzwakt men dezelve, en in plaats van de verstokte Jooden daar door te beweegen, verwekt men hen tot lachchen. Zy weeten dat de dochters niet in den Tempel verheeven zyn geweest, en bespiegelen 't geen men daar over zegt, als kwaalky ingebeeld de verdichtzelen. De voortreffelikheid van Hero-

des konde die van Salomon niet evenaaren, die veel ryker en machtiger als hy was. En eenige geschenken meer of min, door de ongeloolige Koningen gedaan, maaken geen trap van uitmuntendheid groot genoeg, om door een Propheet voorzegt te worden. Men moet zich sliptelyk houden, by 't geen Haggai zegt, die de komst van den Messias en zyn uitwerkzelen beschryft, doende aan God zeggen, dat hy als dan de Heemelen en d'Aarde zal beweegen, en de vrede in die plaats brengen, dusdaanig is de luister van het tweede Huis groter, als die van 't eersten.

UITLEGGING van de XCIII. AFBEELDING.

Gezicht van een Ridder.

*Guds Ridder kruist door't Land, gerust in stille vree.
Men sneed vier hooren op't aanbeeld daar ter see,
En meet Jerusalēm, verwisselt de gewaaden*

Z Acharias leefde ter zelve tyd van de Propheet Haggai. Scaliger heeft hen onder de Regeering van Darius Notus, by naer honderd jaaren, na dat zy gepropheteert hebben, geplaatst, dewyl Zacharias aan God voor houdt, dat hy tegens zyn volk den tyd van zeventig jaaren ontstooken is geweest, die niet gerekent kunnen werden, als van den aanvang van Xerxes, by wie de Jooden geweldig gelaastert wierden, en het uitwerkzel van die lastering gevoelden; maar, men pynigt zich onnoedig, met het beginzel van deze 70 jaaren op te zoeken. Want, Zacharias spreekt van de 70 jaaren en de gevangenis, welke onder Nebucadnozar haart aanvang genomen had. Het was die lange en straffe verdrukking, welke de Propheet God weeder voor oogen hield, om hem lichter te verplichten, van barmhartigheid aan zyn volk te bewyzen. Men moet dan, zonder acht te neemen op de uitrekening deser jaaren, deze twee Propheeten onder de Regeering van Darius Cyrtaspes laaten, daar wy hen geplaatst hebben.

Alhoewel Zacharias de moeite genomen heeft van zyn naam en afkomst bekent te maaken; laat men egter niet na, die met veel anderen onder een te smelten; 't welk van aangeleegenthed is te onderscheiden, alvoorens tot de Uitlegging zyn gezichten te treeden. De Schriftuur spreekt van drie Zachariën, die onder het Oude Testament geleeft hebben. De eerste is door de Propheet Jesaias bekent, die van een Zacharias den zoon van Barachias spreekt, van onsz verschillende, en die men 't onrecht met hem onder een smelt, om dat die onder de Regeering van Achaz leefde, en daar een tusschenkomst van twee honderd jaaren tusschen hem en onsz Propheet is. De dwaaling komt van de overeenkomst, dewyl de Uitlegger, die mooglyk maar een Zacharias kende, de eerste zo wel als de tweede, den zoon van Barachias gemaakt heeft, in plaats, dat het oorspronglyk verhaal van Jesaias behelft, dat Jereberechias zyn vader was. Ten anderen, de tweede Zacharias leefde onder de Regeering van Joas, die, de gebreken van den Vorsten 't volk bestrafte hebbende, in het Voorhof van den Tempel gesteentig wierd. Dit is die Propheet, waar van Jesus Christus gesproken heeft, de Jooden dreigende, dat God hen het bloed der Martelaaren 't welk zy vergooten hadden, zedert Abel de rechtvaardigen tot aan Zacharias, die in 't Voorhof van den Tempel omgebracht was, weder zoude afvorderen. 't Is

*Des Priesters Josua. Zacharias werd ontwekt,
Daar by d'Olyfboom kruiken kandelaar ontdekt,
En't liefslyk vreededal bezoekt door Gods genaaden.*

waar dat Jesus Christus in die zelve tyd zegt, dat Zacharias de Zoon van Barachias was, in plaats dat hy in de Cronyken, den Zoon van Jehojadab den Hoogenpriester, genoemt is: 't welk een aanmerklyke zwaarigheid veroorzaakt. Moet men deze twee Zachariën onder een smelten? 't Kan niet zyn, alhoewel eenige Ouden zulks gedaan hebben, om dat tusschen deze twee Propheeten driehonderd jaaren verloopen zyn. Zullen wy hen onderscheiden, maa-kende in plaats van een, twee Martelaaren? Maar, men vind in geen eenige plaats van de heilige Geschiedenis, dat Zacharias, waar van wy de geschriften hebben, door het volk in den Tempel gedood is; in plaats dat de zaak onwederleglyk is, voor den zoon van Jehojadab, wiens dood door die van den Vorst gewrooken is. Men moet noodzaaklyk deze twee menschen onderscheiden, die in een zo groote afgeleegendheid de een van d'ander geleeft hebben, en ter zelve tyd begrypen dat de oude affichryver van den heiligen Mattheus den naam van Barachias in de plaats van die van Jehojadab daar in heeft laten vloejen: Zacharias, de Propheet, en de zoon van Barachias, meer als d'andere bekent zynde, zoude het gemaklyk zyn zich daar int te misleiden. Mooglyk heeft de Affichryver geloofdt een blyk van geest en bekwaam oordeel te betoogen, met het oorspronglyk geschrift van den heiligen Mattheus te verbeeteren, 't welk meer nauwkeurig moest geweest zyn. Eindelyk de Propheet, waar van wy spreken, was den zoon van Barachias, en den neef van Hiddo. Den heiligen Jeronimus wil, dat Hiddo deze zelve Propheet was, die Jeroboam over de oproechting zyn Altaaren dreigde. Hy dacht niet, of wel, hy wilde aan deze oude Propheet het zelve lang leeven toeschryven, als aan de Aardsvaderen, die voor de zondvloed geweest zyn; want, men zoude vierhonderd en vyftig jaaren tusschen den grootvader en den neef tellen.

I. HOOFDDEEL. Vers 8.

(x.) Het eerste gezicht van Zacharias bestond, in menigvuldige Ridders te zien, op paarden, van onderscheidenlyke verwen, gezeeten. Aan welkers hoofd men een op een rosch paard zag. Deze Ridder diende God aan, dat de geheele waereld in vrede was, 't welk den Engel plaats gaf, die zich aan de zyde van den Propheet hield, om hem te geleiden, van zich te beklaagen weggens dat Judea, na een zeventig jarige gevangenis te hebben uitge-

staan, alleen in beweeging en ellende was. Men moet twee zaaken in dit gezicht aanmerken. d'Eene, dat God den Propheet en 't volk heeft willen betoogen, dat hy op zyn Troon in een zachte ledigheid niet zit; maar, dat hy deel neemt in de uitkomsten van de Aarde, waar van hy volmaaktlyk onderregt is. Dit is om een denkbeeld van zyn voorzienigheid te geven, dat hy deze Ridders of Engelen laat verschynen, die de geheele waereld doorryden, en die hem reekening doen van 't geen zy gezien hebben; gelyk de Koningen, die hun Bedienden in de landschappen zenden, om over hun Staat en bestiering een waakend oog te houden.

Men moet in de tweede plaats den nayver van den Kerk en der Engelen, die haar beschermen, aanmerken, die zonder droefheid den voorspoed der godloozen, waar van zy beroofd is, niet kunnen aanschouwen, en die bitterlyk aan God des weegen klangen.

Vier Hoornen. Vers 18.

(2.) God liet den Propheet vier Hoornen zien, die door vier smeeden moesten vervlaagen worden. Deze vier hoornen verbeeldden de vyandlyke machten van 't Joodsche volk, dat op haar beurt moet verbryzelt worden. Men moet daar de vier Heerschappyen der Chaldeërs, Perzen, Grieken en Romyen niet zoeken, die Daniel onder de gedaante van Hoornen verbeeld heeft; men moet veel eer daar door de nabuurige geslachten van Judea verstaan, dewelke tot de verwoesting van Jerufalem geholpen hadden. Men vind daar ligtlyk vier, de Syriers, Moabieten, Ammonieten, en de Chaldeërs, waar van wy gezien hebben, dat God zo menigmaal de ellende en verwoesting voorzegt heeft.

II. HOOFDDEEL, Vers 1.

Een Meeter.

(3.) God bekraftigd zyn belofte van de herstelling van Jerufalem door een ander gezicht. Zacharias zag een man, die een snoer hield om Jerufalem te meeten, en die hem onderrichtte, dat zy zonder muuren zoude bestendig blyven, om dat het getal der volkeren, die dezelve zouden bewonen, in een bemuurde Stad niet konden besloten worden. Men moet zulks volgens de wyze der Oosterfchen verstaan, die krachtige uitdrukzelen hadden; want men heeft uit den grond de muur van Jerufalem weder herbouwt. Maar God wilde twee zaaken beteekenen. De eene, dat alhoewel daar niet meer als omtrent vyftig duizend menschen waaren, die uit de gevangenis wederkwaamen; onderwylen het getal der inwoonderen van Jerufalem en Judea niet zoude nalaaten zeer groot te werden. De andere, dat God deze zwakke Stad zou beschermen, en dat hy een muur van vuur zoude zyn, om haar voor haare vyanden te bevryden.

UITLEGGING van de XCIV. AFBEELDING.

De Offerhanden der Joden bestraft.

*Malechias dreigt en troost en leert en sticht,
Het zondig volk, daar't wykt van hunne Tempelplicht,
En roofoen weeker smoot op Gods gewyd' Altaaren,*

I. HOOFDDEEL. Vers 7.

(1.) **M**aleachi is de laatste der Propheeten. Daar

III. HOOFDDEEL. Vers 1.

En den Duivel.

(4.) Het was niet genoeg, dat de Stad Jerufalem zich herstelde, zo men altyd de droefheid hadde, den Tempel van haar cieraaden beroeft te zien, en het Priestersdom, door de armoede dier geenen, die dezelve oeffenden, verachtelyk gemaakt. Het volk bemind de voortreffelykheid en pracht, tot zelfs in den Godsdienst. God, om deze twyffelmoedigheid weg te neemen, vertoont zich aan den Propheet, hebende den Duivel aan zyn eene zyde, en den Hoogenpriester aan de andere, hy bedwingt den Duivel, en doet den Hoogenpriester zyn bemorschte kleedren uittrekken, om hem weder nieuwe aan te doen; om te onderrechten, dat den Duivel, vyand van het heil der menschen, zich krachtig tegens de herstelling van den Joodschen Godsdienst stelde; maar, dat God in haar belangen treedende, zyn krachten verydelde, en aan de Kerk haar eerste luister wedergaf.

VIII. HOOFDDEEL, Vers 16.

De huishouding van genade.

(5.) Eindelyk maakt de Propheet een tegenstelling van de droevige en staat, waar in de Joden zich alstoen bevonden, met de glansryke voorspoed, die men onder de Regeering van den Messias zoude smaaken. Hy verbeeld dit geestelyk geluk onder vleeschlyke en aardsche denkbeelden. Daar was geen waater om Jerufalem. De Fontein van Si-loë alleen leeverde 't zelve aan de inwoonders. De Propheet belooft het zelve, dat men als dan overvloedige sprongen, die van 'deene zee in d'andere zoude vloejen, zien zoude, om dat de genade zich in alle plaatzen moest verspreijen. Zedert de Regeering van Salomon, was het Ryk van Israël verdeelt geweest. Een burgerlyke oorlog en doodelyke haat was onder de twee gedeelten van een en 't zelle geslacht ontstoken geweest; en de Koningen van Samaria waaren met de ongeloovigten in verbond geteeden, om die van Jerufalem te vernielen. Maar, alles moet zich onder den Messias weder vereenigen, En God alleen, voor Koning van 't geheel al erkent, moet daar aangebeden worden. *En die plaats zal onder hem een eeuwige zyn. En daar zal maar een naam zyn.* Eindelyk, by aldiens daar huiscieraaden in den Tempel waaren, en een goude plaat op den borst van den Officierster, waar in men deze woorden gesneeden had. *De heiligen van den Eeuwigen.* Zulks was 't eenigste. De Heiligeheid aan een plaats, en eenige byzondere zaaken verknocht, konde, aan de anderen niet medegedeelt werden, maar alles konde en moet onder 't Evangelium heilig weezen, zonder de paardestallen of uitrusting der paarden uit te zondern.

*Des God met vuur en vlam 't boosaardig zaad verbrand,
Doch stort zyn overvloed voor 't heilig volk op 't land,
Waar aan zich Christus op zyn komst zal openbaaren.*

zyn perzoen als die van Zacharias te vreezen. Onderwylen heeft de Heilige Jeronimus het gevoelen van eenige Joden opgevolgt, die hem met Esdra onder een mengen, om dat zy in een tyd geleest hebben,

Zachar. Cap. 1. v. 5.

Zachar. Cap. 3. v. 1.

Zachar. Cap. 1. v. 8.

Zachar. Cap. 4. v. 14.

ZACHARIAS
Cap. 2. v. 1.

Gods Ridder kruist door't Land , gerust in stille vret.
Men sneed vier hooren op't aanbeeld daar ter stee ,
En meet Jerusalém , verwisselt de gewaaden

Des Priesters Josua. Zach'rias werd ontwekt ;
Daar by d'Olyfboom kruiken kandelaar ontdekt ,
En't lieftlyk vreederdal belooft door Gods genaaden

Maleachias dreigt en troost en leert en sticht ;
Het zondig volk , daar't wykt van hunne Tempelplicht ,
En roof en woeker smookt op Gods gewyd' Altaaren ,

Des God met vuur en vlam't boosaardig zaad verbrand ,
Doch stort zyn overvloed voor't heilig volk op't land ,
Waar aan zich Christus op zyn komst zal openbaaren .

ben, dezelve zaaken geschreeven hebben, en men in Malachias deze woorden leest. *De lippen van den Offer-Priester bewaarden de weetenschap, en men zocht den Wet van zyn mond, om dat by Gods afgezant was.* Men moet, om aldus daar een bewys te vinden, dat Esdra en Malachias een en dezelve zyn, twee zaaken onderstellen, de eene dat Esdra deze Offerpriester is, op wiens lippen de weetenschap rustte, en d'andere, dat Malachias Gods Afgezant of Engel is, waar van hy spreekt. Onderwylen behelst het eerste gedeelte van deze redeneeringen een tegenstelling der oude Levieten en Offerpriesters voor die geenen, die als toen leefden. Om dat de eersten naauwkeurig de Wet, die door de anderen ontheiligd was, naerkwaamen. En dit voorrecht alle Offerpriesters gemeen, die onmiddelyk Mozes in plaats gevuld hebben, ziet op Esdra niet. Het oogwit van den Profeet is mede niet om van zich zelve in het einde van 't vaars te spreken, maar, om aan te wyzen dat, by aldien de oude Offerpriesters wys waaren, zulks was, om dat God hen afgezonden had. Hy doet hun kennisle van hun beroep gelyk een beek van haar oorsprong, afvloeijen. Het is wonderbaar, dat de heilige Jeronimus zich dusdaanig misleid, en deze twee mannen onderscheiden gesmolten heeft, die d'een van d'andere onderscheiden zyn, en waar van de werkstukken zelfs malkanderen niet gelyken. Men heeft mede van Malachias een Engel gemaakt, om dat hy die naam draagt. Origenes heeft boven al dit gevoelen van zommige Ouden toegestemt, die met die beginzelen overeenkwammen. Clemens Alexandrinus en de zeventig gaven hem mede het hoofdschrift van Engel; maar, zy begeerden niet, dat hy een van de geestelyke weetenschappen had, afgezonden van God, om het volk van Israël, 't welk zich in een schriklyk verderf stortte, weder te herstellen; zy brachten alleen in 't Grieks, de Hebreeuwse naam van Malachias over, dewelke een Engel beteekent.

III. H O O F D D E E L. Vers 1.

De Offerhanden der Jooden bestraft.

(2.) Men kende door de natuur van zyn bestrafingen en vermaaningen den tyd, in welke hy geleeft heeft. Haggai en Zacharias verzochten het volk om den Tempel van Jerusalem vaardig te herbouwen. Malachias die na hen kwam, spreekt niet meer van de onachtzaamheid, die men voor dit gebouw had, maar wel van de gierigheid, die in het verkiezen der slachtoffers en Offerhanden regeerde. De Tempel was dan herbouwt geweest, en de aandacht van 't volk en Offerpriesters voor de Offerhanden begon op de verschyning van Malachias te verkoelen.

't Is een vreemde zaak, dat de mensch zich inbeeld boven God zelfs de naleezing te kunnen doen, en hem onstrafbaar een gedeelte van de Slachtoffers, die hy afvordert, ontrooven. De Godheid flaat weinig acht op het vet der stieren, dat men hem aaniadt. Zy bevredigt zich niet met het bloed der maagere Slachtoffers, noch met den rook der Offerhanden, welke men haar opdraagt. Zy ziet alleenlyk op de bewegingen van 't hert. De opdracht die van een gierigen hand komt, kan haar niet behagen, om dat de gierigheid een misdaad is, en de liefde tot eenige penningen, als dan die van God ende eerbied, die men zyn Weten schuldig is, te boven gaat. Malachias bestraft deze mislagen in die Jooden, die hun Offerpriesters daar toe volmachtigden.

(3.) Men haalt gemeenlyk die woorden van Malachias aan, dat de weetenschap op de lippen der Offerpriesters rust. Om de Eer en onfeilbaarheid der bedienden te verheffen; maar, waarom gevoelt men niet, dat dit een verwyt en bestraffing is voor de Priesters, die ten tyden van Malachias leefden? Zo men aldaar een grondslag van gezag der Bedienden van de levendigen God vind, men bemerkt daar mede een bewys, dat zy de waarheid verlaaten, om de dwaaling en misflag te volmachtigen, dewyl die van Jerusalem zulks deden.

IV. H O O F D D E E L. Vers 5.

(4.) Daarom dreigt hen God op hen aan te vallen, en dezelve te straffen. Hy belooft hen in die zelue tyd den komst van den Messias; maar, deze voordeelige handvest moet den een schriklyk en den andere doodelyk zyn. Hy vergelykt dezelve by het vuur, om dat dit element twee zeer onderscheidelyke uitwerkzelen voortbrengt, het zuiver het goud en 't zilver, en beneemt haar de vuilheid; maar, het verteert en legt de stroohalmen, en 't hout in d'asche. Dusdaanig is het Evangelium geweest, de reuk des doods voor d'ongeloovigen, en de reuk des leevens voor de gelooovigen. *Want, voor de geenen, die myn naam zullen vreezen, zal de zon der gerechtigheid opgaan, die in zyn vleugelen gezondheid draagt.* Deze Godspraak past zich zonder moeite op den Messias. Jesus Christus is die geen, die alle menschen, die in de Waereld koomen, verlicht; wy verdwaalen zonder hem, wy verliezen ons, wy verdoemen ons, en wy leeuen en steruen in de duisternissen van een schuldige onweetenis. De stralen van de Zon, die de Profeet by vleugelen vergelykt, verstrojen de duifterheid, zuiveren de lucht, verdryven de stank, en zyn een oorsprong van 't leeuen en de kracht der planten, dieren, en menschen. Dusdaanig geeft Jesus Christus het leeuen, de vreugd en d'onsterflykheid, die geenen, die in hem gelooven.

(5.) Op dat men deze Messias lichtlyk zou onderscheiden, beteekent hy den geen, die hem voor moet gaan, en wyft hem met den vinger aan. *Ziet hier,* zegt Malachias, *ik gaa uw beden myn dienaar Elias afzenden,* voor dat den grooten dag komt. De Jooden hebben daar uit besloten, dat Elias en andere mannen weder opgewekt zouden worden, en zy noemen de wederopstanding, de intrede van een en dezelve ziel in vele verscheidene lichchaamen, welke zy d'een na den ander bezield; en zy verstaan dat Elias menigmaal wederom op deaarde moet verschynen. Dit gevoelen heeft onder de Christenen heur leiders gehad, die zich ingebeeld hebben, dat de Profeet Elias menigmaal op de aarde, en zulks eenige tyd voor het einde van de waereld, wederom moet verschynen, om aan haare herstelling te arbeiden. De Uitlegging van den heiligen Jeronimus, die daar door de Wet verstaat, welke voor Jesus Christus geweest is, en gedient heeft tot de bekeering der Vaderen en oude Aardschvaderen, is niet veel beeter. Waarom volgt men geen nauwkeurig Uitlegger; die zelue is Jesus, die de Jooden onderwees, dat Elias Joannes den dooper was, die onmiddelyk voor hem gewandelt had; en de Schriftuur heeft den naam van den Profeet Elias kunnen geven aan deze voorlooper van den Zoon Gods. Om dat hy daar van het merkteken en de deugden bezat.

V O O R R E D E N,

Over de

APOCRYPHEN BOEKEN;

En over de wyze waar op de Hebreeuwsche ordening geschikt is.

DE Joden hebben nooit in hun ordening van de Heilige Schriftuur de boeken ontfangen, die men gemeentlyk de Apocryphen, of Deuterocanoniken noemt. Dit is een waarheid, waar over men overeen komt, en waar van men de redenen zoekt, om dat de Joden de eerste bewaarders der Oraculen van God zynde, en de boekhandelaars der Christenen, gelykt het, dat men in het Oude Testament voor geen Goddelijke boeken als de geenen, die zy ons gegeven, moet erkennen. 't Geen men daar boven waarschynlyk zegt, om deze zwaarigheid weg te nemen, is, dat de ordening der Schriftuuren, door Esdras op de wederkomst van de Babylonische gevangenis zynde gesloten geweest, al de werken, welke zedert die tyd voortgebracht geweest zyn, daar in niet hebben kunnen koomen, noch daar een gedeelte van maaken: zo veel te meer, om dat de Hebreeuwsche taal zeer verandert zynde, men zich daar niet meer van bediende, om daar in boeken zaamen te stellen. Onderwylen, gelyk God volhervde, van het Opperhoofd van dit geslacht te zyn, heeft hy 't zelve altyd mannen verschaft, bekwaam, om hun geschiedenis te schryven. Daar is weinig aan geleegen, dat dat men die mensen schryvers of Propheteen noemt. De naam doet niets tot de zaak; het volstrekt dat zy het talent ontfangen hebben, 't welk hen noodig was om te schryven.

By aldien men de navortching van deze stelling over de ordening der Joden wilde maaken, en over de stoffe waar uit zy gesprooten is, zoude men daar veel gebreken vinden. Eerstelyk weet men niet dat Esdras daar van de uitvinder is. 't Is een zuivere gifting, welke niet als op de getuigenis van enige ligteloovige Joden is gegrond, en wiens achthoorheid den geenen niet kan misleiden, die hun styl en merkteeken kennen.

Esdras geeft zich den lof van een naarfig en zeer ervaaren Schryver in den Wet, welke hy aan 't volk uitleide, geweest te zyn. Maar, nuks volstrekt niet om staande te houden, dat de boeken van Mozes en alle de anderen, die het lichaam van de Schriftuur zaamen stellen, verlooren geweest zyn, noch dat Esdras dezelve herstelde, en daar van een nieuwe ordening maakte. Deze onderstelling volgende, die baartlyk valsche is, moet men alleen aan Esdras de geheele Heilige Schriftuur toefchryven, om dat hy daar van de ware en enige Uitvinder zoude zyn. Is daar geen bedrog in Esdras, of in den geenen, die ons hedendaags de boeken van Mozes, en die van Samuel, onder den naam dier Heilige mannen voortbrengen; zo 't waar is, dat het Esdras alleen is, die dezelve zaamen geslecht heeft; en geeft dit bedrog geen plaats aan de goddelozen van ons te bespringen, weegens de denkbeelden, welke wy van de Heilige Schriftuur hebben; Esdras zoude een bedrieger zyn, aan een oneindigheid van anderengelyk, die zich met groote naamen bedekt hebben, om meer vloed aan hun boeken te geven, en die hooger geschat zyn, weegens de kunst, die zy hadden, van den styl van de Aeloudene na te volgen, om onder hun schaduw te verschynen. Want, alsoewel men zeggen kan, dat hy gevuld heeft, 't geen de Aeloude Schryvers nagelaten hadden, moet men onderwylen daar toevlucht tot een wonderdaad hebben, waar door den Heiligen Geest aan Esdras geopenbaart heeft, 't geen Mozes of Samuel geschreeven hadden, en dat dezelve uitvoerlyk zyn hand geled heeft; ten einde, op dat hy zich niet zoude misleiden. Maar, wat meer is, daar is bedrog, met aan die schriften de naamen der uitvinders, die dezelve niet zaamen geslecht hebben, te geven. Daar is geen waarschynlykheid dat den Heiligen Geest de leugen bekrachtigt, en deze bedriegende onderstelling kan aan God niet toegeschreeven worden; men kan dezelve zelfs niet doen, zonder de Godsdienst te kweten. 't Geen de Joden tot voordeel van de groote Synagoge zeggen, welke de Heilige boeken onderscheid, en aan de Joodse kerk de ordening der schriften gaf, die zy lezen moet, is niet anders gegrund, als op de getuigenis der Rabbynen, gewent zynde te zeggen, alles wat hen in den geest komt, zonder zich met de waarheid te bemoejen. De Christenen zo lange tyd de speel-pop van de Rabbynen geweest zynde, om dat zy Hebreeuws spreken, moesten zich onttrekken, en zien, dat de menschen, die hoe Joodisch zy zyn, die tyden in zo verre afgelegene eeuwen beleeven, waar van zy spreken, en die zich een wonderbare vryheid geven, van tot voordeel van hun geslacht te zeggen, 't geen hun inbeelding hen verschaft, niet veel moeten gelooft zyn, als de Christenen gemeentlyk vernuftiger zynde, en die de daaden in heur ware oorsprong beoefenen. Zo dese groote Synagoge, waar van men menigmaal spreekt, van de tyden van Darius geschrift geweest was; Haggai, die alstoer Prophetieerde, zoude aan dezelve zyn Prophetien geschrift hebben, ten eynde, op dat zy daar van scheidsman of rechter mocht zyn, en by gevolg het Opperhoofd van de herschikking wezen. Onderwylen hebben wy alreeds aangemerkt, dat zonder enig gewag van de opper-Richter-stoel te maken in de stoffe van den Godsdienst; hy aan Zorobabel, Josua, en alle de menigte, de beveelen, welke God hem gegeven had, toe vertrouwde. Men stelt deze vergadering zomtys zaamen van honderd en twintig perzonen, en men brengt dezelve zomtys weder tot het getal van twaalf. Aanstands stelt men daar Nehemias, Daniel, Zacharias,

Haggai, en om dit uitwerkzel ontroost men alle die van God ingeblaasde menschen de gaave van Prophete, die God hun toegestaan had, om dat men eens blijft, dat daar geen Propheteen in de groote Synagoge waaren; dewyl zy van menschen, die door den Heiligen Geest bezield waren, ontblood was. Het valt moeijelijk te begrijpen, hoedanig Esdras daar van het Opper-hoofd was; en het is noch moeijelijker zich te verzecken, dat zy een opperste achtbaarheid had om de ordening zaamen te stellen. Men geeft ook niet een enig bewys, dat deze vergadering een diergelyke bepaling gegeven heeft; en men grondt deze stelling niet, als op waarschynlykheden en mooglykheden.

Men neemt daar door alle zwaarigheid niet weg; want, de geschiedenis van Judith is geplaatst ten tyde, dat Manasse van Babylon weder gekomen, te Jerusalēm regeerde. Esdras, noch de groote Synagoge konden onbewust zyn van een zo verzettende heerlyke uitkomst en geschiedenis voor het geslacht. Men kan niet meer zeggen, dat de Joden, wyl de inblaazing inmiddels van den Heiligen Geest, zedert de gevangenis had opgehouden, en dat de Schryvers, die zedert die tyd geleest hebben, niet anders als door de dochter van de stem geleid waren. Deze laatste schryvers in de ordening niet stellende, om dat zy oneindig minder de dochter van den Iem waardeeren, als de andere soorte van inblaazing. Want, zonder het onderscheid van de elf onderscheidenlyke trappen van inblaizing te onderzoeken, die de Rabbynen inbeelden, noch *deze dochter van de stem*, welke een van hun hartendrommen is, moet de geschiedenis van Judith geschreven geweest zyn door den Hoogen-Priester Joachim, die mede onder Manasse leefde, en die geeten zelfs, die veel laager afdaalen, staan toe, dat hy, gedurende de gevangenis verscheen heeft, om de Joden in hun ballingschap te vertroosten. Esdras moet dit werk gezien hebben, in Chaldea of te Jerusalēm, en hy zoude het in zyn ordening, zo hy daar een gehad hadde, of by aldien hy het boek van den H. Geest ingeblazen to zyn, geloofd had, ingesloten hebben.

Tobias was mede gestorven, meér als tachtig jaaren, voordat de groote Synagoge aan deze begeerde ordening der Schriftuuren werkte. Hy moet daar in dan niet vergeeten geweest zyn. Het is wel gedwongen toegestaan, dat dit heilige boek de kennis van Esdras ontvluchtte, om dat hy al te zeer door de zaaken van 't volk belet was, 't welk hy alstoer zich weder in Judea begon vast te stellen, om zo haastig alle de geschiedenis van zyn geslacht weder te verzaamelen. Het antwoord konde toegelaten worden, zo daar niet gehanteit wierd, als om een lichaam van de Aeloude Geschiedenissen zaamen te stellen, gelyk als de geschiedenis van Byzance, of het lichaam der geschiedenissen van Vrankryk, door de Heer du Cheste verzaamelt. Maar, handelende van een Heilig boek, 't welk God had voorzegd door zyn geest, en 't welk tot een richtsnoer kon dienen tot het geloove van 't volk, konde Esdras een gewichtiger zaak als deze niet in 't hoofd hebben; dezelve God, die hem den styl van Mozes deed wedervinden, en de Schriftuuren den andere Propheteen, verliet die hem in de geschiedenis van Tobias. Wyders, Esdras was de eenigste niet, die aan de ordening werkte; en die twaalf, zelijf, of honderd en twintig Geleerden, waar van men de groote Synagoge zaamen stelt, die mooglyk alle geweest waaren op de planten, daar het boek van Tobias zaamen-geflekt was, konden daar van niet onkundig zyn.

Het is niet waar, dat het de groote Synagoge is, welke door haer gezag het getal der Heilige boeken heeft gelooten. Men zoude een diergelyk Raadsbesluit niet kunnen te voorschijn brengen, en het is gelyk staande te houden, dat daar nooit een geweest is. Maar, de ordening der Joden is door een eenvoudige en natuuryke weg gemaakt. Zedert Mozes tot aan Malachias, ziet men een lange sleep van Propheteen, die *in den naam Gods* spraken, en zich van een Heilige inblaazing beroemden. Men onderzocht die Propheteen door drie onderscheidenlyke merkteeken. Ten eersten, door de overeenkomste van hun leerling met die van Mozes. Ten tweeden, door de reitigheid van hun leeven. Daar uit spruit, dat men meer mochte heeft, om de Schriftuuren van Ezechiel en Daniel te ontfangen, die in de vreemde landen, en aan 't Hof van Afgodische Vorsten gewoont hebben, om dat men zich inbeelde, dat het leeven der ongelovigen aan 't Hof veel zachter en minder streng was, als wel dat van de Propheteen van den leevendigen God wezen moet. Ten derden, maar, alsoewel men deze twee merkteeken den Propheteen afvorderde, was onderwylen de vervulling hunner voorzeggingen het allerzeerkeste en gewoonlykste teeken hunner Godlykheid. Men verbond zich niet bekommerd aan de Hebreeuwsche taal, als of dezelve de betekenis van een Heilig boek geweest was; dewyl men de Chaldeausche uitdrukkelzen en styl van Daniel ontving; maar, men had achtung voor de verborgen waarheid, welke zy ontdekt.

De Propheteen maakten drie soorten van voorzeggingen; de eenne, welke op de komst van den Melias, zyn geboorte, zyn dood, en zyn Ryk zag, waaren te verre afgelegen, om de valsche en ware Propheteen te kunnen onderscheiden. Maar, zy voorzieden aan de ryken van Samaria of Jerusalēm de onheilen, waar mede zy ge-

dreigt waaren ter oorzaak van hunne Afgodery en onreinigheid. Een gheel geslacht 't welk Jerusaleem ingenomen zag, en het volk weggeleid, gelyk Jeremias voorzegd had, of 't geen getuigen was van de uitvoering der dreigementen, welke een andere Profeet verkondigd had, tegens een hunner Koningen, of een hunner Hoogepriesters, konde niet twyfelen, dat deze Profeet niet Godlyk ingeblazen was. Eindelyk vertroostte men somtyds het verdrukte volk, dreigende de ongeloovige geslachten, welke aan hun verwoesting gearbeid hadden, met een einde van hun geluk, en een nabijnde val. De Tyriers, Syriërs, Ammonieten en Chaldeërs zelve maakten meenigmataen de stoof der aeloude Godspraaken, men ontdekte de waarheid daar van, door heur vervulling. En dusdaanig konden noch het volk noch de Priefters niet meer twyfelen, dat die geen, die deze Godspraaken verkondigt had, niet in den naam Gods gesproken had, gelyk hy zich daar van beroemt had. Men stelde dan in den rei der ingeblazen mannaen alle den geenen, welkers voorzeggingen heur vervulling gehad hadden, en men las hun schriften met die achtung, die men hen schuldig was; maar, daar kwam van de zyde van de Synagoge geen enig bevel tusschen, 't welk het getal der Schriftuuren voor de toekomende eeuwen reegelde. Daer uit komt mede, dat tich van tyd tot tyd eenige byzonderen lieten vinden; die aan de waarheid van eenige boeken, hoe algemeene ontfangen, twyfelden. En zulks is zel's gebeurt, zedert den tyd, als wanneer men vermeent, dat de ordening door El'dras gemaakt en geschikt geweest is. Mett kant de twyfelingen zyn, welke men weegens Haggai, Zacharias, Ezechiel en Daniel, gemaakt heeft, waar van wy alreeds gesproken hebben. En die twyfelingen zyn zo zeel bewijzen van de vryheid, welke men onder de Regeering van de groote Synagoge bewaart heeft.

Eenige jaaren, na de weerdekering van de gevangenis, merkte men gevoegd aan, dat die gaave van Prophetic opgehouden heeft, en dat het moelle gedachte der Schryvers zich niet beroemde, noch van gezonden, noch door den Heiligen Geest ingeblazen te zyn; en dusdaanig overtrof alom het gebruik van niet een eenige stuk in de heilige Schriftuuren te ontfangen. Men ontkent geen twee zeekere waarden, de eene, dat men in de algemeene Registers, de voornaamste uitkomsten, welke den vryen staat betroffen, konde schryven; de andere, dat God van tyd tot tyd eenige bekwaame Geschiedenischryvers, om zaamen te stellen en te schryven, deed voortkoommen. Maar, het is verkeerdelyk, een Geschiedenischryver, die gebooren word, en volgens de gemeene loop van een algemeene voorzienigheid schryft, met de Prophete te ondernemen, wier tong en hand, de Heilige Geest beschildert. Men ziet, zedert Maleachias geen van die God ingeblazene menschen, die de verafynde uitkomsten, en in een ondoorgrondelyke toekomste voor de menschelyke verlichtingen, verborgen, voorzag hebben. Daar is dan een grote zwaarheid tusschen deze Schryvers, die de herstelling van den Tempel, en de Prophete, die hen voorgegan zyn, gevuld hebben. Wy moeten zelv toestellen, dat de Schryvers meenigmaal aan 't Joodsche geslacht onbrooken hebben, dewyl men Jason uitsonderd, die ons een stuk van de Geschiedenis van by naer de vyftig jaaren nagelaaten heeft, mochte heeft, te ondekken, 't goen daar sonderling onder dit geslacht voorgevallen is, om dat God, die de Joden beschermd, geen inzicht had, of hun ydelheit, of de nieuwsgierigheid der vreemdelingen te voldoen, geerende een wel opgevolgde en nauwkeurige geschiedenis van dezen vryen staat vergenoegd zynde van zyn Schriftuuren, door den Heiligen Geest voorgezegd, te bewaaren, heeft hy het overige veronachtzaam.

Dusdaanig is de ware reeden, welke gemaakt heeft, dat de ordening der Schriftuuren zich by Maleachias bepaalt, deze, welke wy zo aanzlands betrekend hebben. De gaave van Prophetic was volkoomtelyk opgehouden, men zag niet meer voorzeggingen van toekomende uitkomsten, noch mannen, die zich rechtmatig beroemden van door Gods Geest ingeblazene te zyn; men konde dan hun schriften niet in 't gelyk met den anderen stellen, noch de werken van den mensch met die van den Heiligen Geest niet ondernemen. Het is de groote Synagoge niet, welke den Wet gemaakt heeft. Het is het gebrek van de Godlyke inblaazing, die deze noodzaaklykheid opgelegd heeft. Wy zeggen niet nieuws; Josephus had deze reden voor ons aangehaal, en zonder de ordening der Joden, op het besluit van een vergaadering, te vertrouwen, van welke hy niet heeft kunnen onbewust zyn, om dat hy, dewyl zy daer nooit geweest is, aannert, dat de Schriftuuren zedert Artaxerxes zaarmengefleit, dezelve achtbaarheid niet hadden als de anderen, om dat het geslacht der Prophete uitgebloscht was. Hy zoude van het besluit van een onfeilbare vergaadering niet hebben kunnen onbewust zyn, by aldien daar een in zyn tyd geweest was, of dat de overleevering daar van hem verzeekert was. Hy moet weeten waar op de Joden het onderscheid der Boeken, die zy leeren, grondvesten, en dat van den geenen, welke zy verwurpen hadden. Ten minsten hebben de hedendaagsche Joden niet beter als hy geweeten. Hy moet dan toestellen dat de Joodsche ordening niet door El'dras, of door de achtbaarheid van een ingebeelde Synagoge gemaakt is, maar door de toeleming van 't volk en de Priefters, die van de Godlykheid der

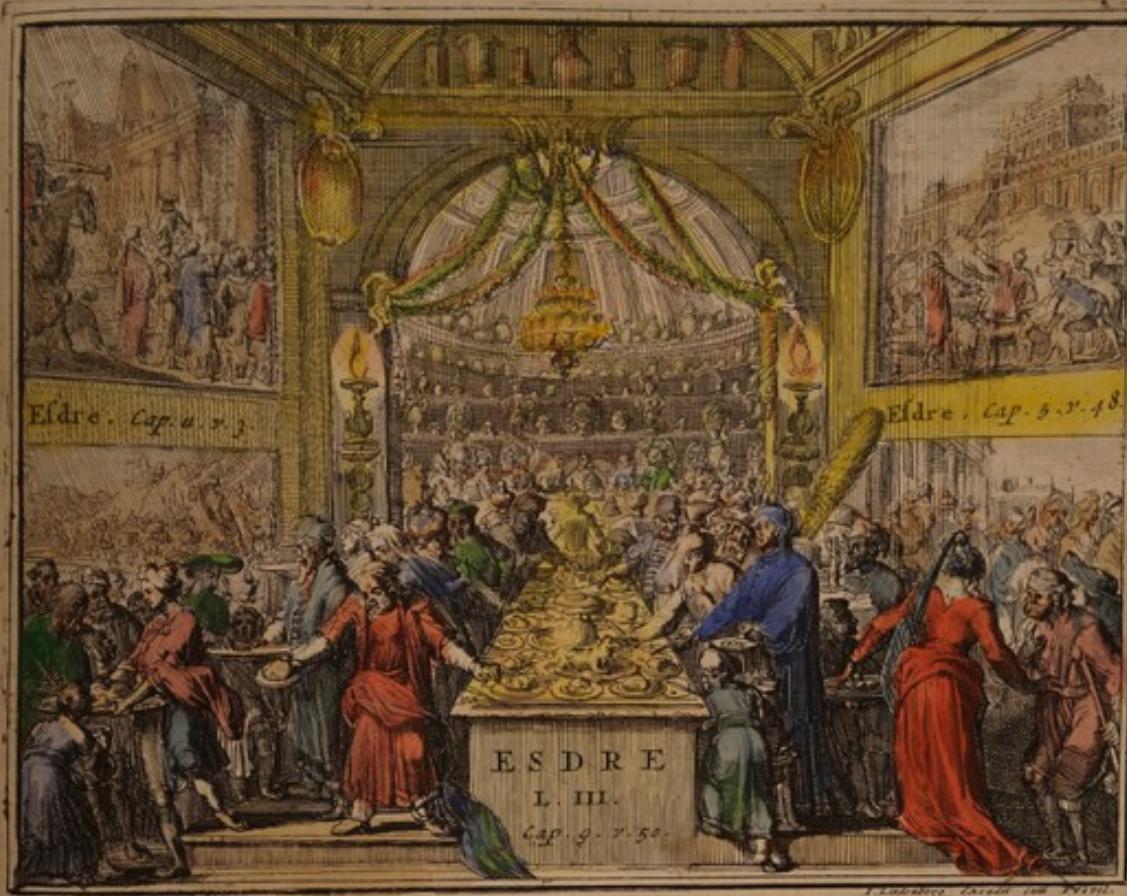
Godspraaken door heur vervulling overtuigt waren. En dewyl zy niet meer menschen gezien hebben, die met wonderdaadige gaaven van den Heiligen Geest bekleed waren, hebben zy het geen ongeefelyk en menschelyk was met het Godlyke en geheiligde niet willen ondernemen.

Dit is 't geen de verwerping van de Boeken der Machabeen en enige anderen, die men Apocryphen noemt, veroorzaakt heeft. De eerste Chriftinen hebben voor de Joodsche overleevering achtung gehad, hun ordening nauwkeurig volgende. Het volstrekt niet by te brennen dat de vaders van de Kerk somtyds de Boeken, die daar uitgeflossen waren, aangehaalt hebben. Want de heilige Paulus heeft in zyn Zendbrieven enige plaatzen van Heidensche dichters ingevoert, zonder hun enig gezag te geven. De eerste vaders, die aan de onderwijzing der Chriftinen arbeidden, telden hun de heilige Boeken overeenkomende met het oordeel der Hebreen. Zy zieden zelv, dat de Kerk de Boeken, die men Apocryphen noemt, niet aannam, alhoewel zy dezelve tot de opbouwing van 't volk goed vond. De tegenreevers beeldten zich in, dat daar enige duisternis in de Schriftuuren der oude Leeraaren is, door het onderscheid der ordeningen van de Schriftuur veroorzaakt, om dat, by aldien zy somtyds als de Joden spraken, zy echter niet nalieten de ordening van de Kerk, welke veel groter was, aan te neem. Men kan deze reden niet bybrengen; want de vaders, die het volk op de ordening van de Schriftuuren wilden onderwyzen moesten noch konden 't zelve niet als van de ordening van de Kerk spreken, die alleen geloofwaardig zoude zyn. Zy waren verplicht die der Hebreen te verwerpen, die veel korter was. Zo menigmaal de Joodsche ordening voor de oogen van 't Christen volk te stellen, was dezelve zonder enige noodzaaklykheid in de dwaaling voortzetten. Eindelyk, men konden zonder liegen niet zeggen, dat de Kerk de Apocryphen Boeken niet aannam, onderwylen hebben de vaders 't zelve menigmaal gedaan: men heeft de onderstelling, welke wy bestrijden, op een andere, welke niet veel minder valsche is gebouwt, dat is, dat de Kerken van Afrika, zich in de vyfde Eeuw ten voordeel van eenige der Apocryphen verklaart hebben, welke de Raadsvergaadering van Carthago in haar Regifter infloot. Dezelve overleevering moet sich in alle de Kerken van den aanzang van 't Christendom laten vinden. Maar, daar is niets gemeender, als de Kerken in de allergewichtigste punten te vies verscheelen, en zelv over de Boeken van 't nieuwe Testament, die heur meer bekent moeten zyn. En het besluit, dat men van de eene Kerk tot den anderen trekt, en van een Eeuw tot den geenen, welke voorgaan zyn, moet verworpen worden, dewyl men geen ander bewys heeft, als dat het zelve geloofdaar geregeert heeft.

De Protestanten volgen de overleevering der Joden en Vaders van de eerste Eeuwen, maar zy maaken drie verdeelingen van de Apocryphe Boeken, alhoewel zy die alle van de Godlyke boeken afzonderen. De eerste besluiten, volgens hen, zuivere en gezonde edelstellen, dezelve zyn niet als zinspreuken van vele Joodiche uitvinders verzamelt, tusschen welke men zommigen van Salomon kan gensemgt hebben. Zy zyn kort en leevendig naer de Oostersche wyze, en bygevolg meer eigen, om dezelve in zyn gehengen te drukken, en een bekeering in 't hart voort te brengen. Men moet in deze eerste rei de wyshed, en den Prediker stellen, die men van Salomon onderstelt heeft, ten einde, om haer een veel groter achtbaarheid te geven, of wel, zo men wil, ter oorzaak van de overeenkomst van 't oogwit; de tweede zyn Geschiedenis beschryvende, en nodig tot de kennis van byzondere uitkomsten, welke op den vryen staat van Israel zyn. Alhoewel het Boek van Tobias niet als op een geslacht alleen ziet, laet het onderwylen niet na, verscheide verlichtingen, tot de geschiedenis van de gevangenis nooddig, te geven. Zonder strenglyk te onderzoeken, of de jonge Tobias door een Engel op zyn reis geleid is, en mengvuldige omstandigheden, welke men in dat verhaal heeft doen gtreeden, om 't zelve wonderbaarlyker te maaken, laet het niet na waar te zyn, dat Tobias en zyn zoon geleest hebben, en dat zy, onder het getal der overgevoerde Joden, in Niue waren. De Machabeen behelzen een stuk van een veel gewichtiger geschiedenis; men ziet daar de waارد, en yver en standvastigheid der Assoniers, die het geslacht van 't Juk der Koningen van Syrien verlostten, en zich in het bezit van 't belier, en de Offerplegingen felde: die daaden zyn niet alleen, waarachtig; maar, zy moeten niet onbekent zyn.

Eindelyk maaken de Protestanten een derde order van deze Apocryphe boeken, die zy als versieringen van dichters aanzien, en moegelyk als uitgevonden verdichtzelen, om de lezers te vermaaken. Judich vind geen plaats in de Joodiche Geschiedenis der Joden, die van Salfanna is niet veel waarschynlyker. Men ziet genoegzaam, dat de Geschiedenis van den Bel en den Draak, voor Daniel verzuigen geweest is, die van den Leeuwen kuil gesproken had. Onderwylen heeft men hier het gerne gebruik gevolg, en om niets aan den lezer van 't geen in de Geschiedenissen van den Bybel gevonden word, of van 't geen de anderen als Godlyk en geheiligd aanzien, te ontroeven, heeft men Taafereelen en Afbeeldingen van alle de Schriftuuren getrokken, waar over wy onze byzondere aanmerkingen zullen maaken.

III. en IV. BOEK ESDRAS.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XCIV. AFBEELDING.

De tweede Tempelbouw op Cyrus groots bevel,
En 't heuglyk-Looverfeest gevierd met zang en spel,
Verwekt voor 't Joodendom weer vreugd in ziel en zinnen.

Men leeft voor 't volk de Wet en flyt vol pracht en praal,
Atom de grooten dag met Vorstelyk onthaal,
En d'armoed werd genood op 't feest ten Hof-zaal binnen.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XCV. AFBEELDING.

Gods tolk ziet d'ovengloed om hoog aan 's Heemelstrans,
En een bedrukte vrouw bestraft niet held're glans,
Op aarde neer gedaalt, al klaagend' opwaarts kreven,

Hy spelt Meffias komst, tot troost van 't Joods geflacht,
Wyl d'Arend door een Leeuw in Zee werd omgebracht,
En een Vuurpuwend held Gods vyaand brengt om't lieven.

ESDRAS III. BOEK.

UITLEGGING van de XCIV. AFBEELDING.

De tweede Tempelbouw op Cyrus groots bevel,
En't heuglyk-Looverfeest geviert met zang en spel,
Verwekt voor't Joodendom weer vreugd in ziel en zinnen.

MEN schryft Esdra veel werken toe, die van hem niet zyn. Men moet hem voor den Uitvoerder van de geheele Heilige Schriftuur erkennen, zo het waarheid is, dat alle de Affchriften in den brand van Jerusalem verteert geweest zyn, en hy dezelve geheel van nieuws aan weder zaamen gestelt heeft. De Joden maaken hem, wat meer is, Uitvinder van de bygeloovige Joodsche weetenschap, dat is te zeggen van de mondelyke leerlingen, en uitlegging aan de Wet toegevoegt, die zy uitrekken en zaamendrukken volgens hun zinlykheid. Men schryft hem gemeenlyk twee geschiedenisboeken toe, waar van het eene zyn naam draagt, en 't ander die van Nehemia. de Heer *Huet* vermeent in der waarheid, dat daar eenig bedrog onder geschuilt heeft, en dat de zes eerste Hoofddeelen van 't eerste boek Esdra niet van hem kunnen zyn, om dat heur Uitvinder te Jerusalem was onder de Regeeringen van Cyrus en Darius Hystaspes, in plaats, dat de waare Esdra aldaar niet kwam als door bevel van Artaxerxes. De twyffeling van deze wyze Prelaat word ligtelyk weggenomen, om dat het niet volkoomentlyk noodig is, dat de geschiedenis-schryver tegenwoordig was te Jerusalem, om het verhaal van de herstelling van den Tempel te doen, en de vertraaging, die de vyanden der Joden daar veroorzaakten. Hy konde van 't zelve onderrecht zyn, door het verhaal dier gessen, die aldaar voor hem gekomen waren. Daar is veel meer zwaarigheid over het derde en vierde boek van Esdra, die het meeste gedeelte der Christenen als onzecker en onderstelt, verwerpt. De zeventig Uitleggers hebben dit boek ontfangen, en gerekent als het eerste boek van Esdra. Zy hadden eenige reden 't zelve dusdaanig te schikken, na 't zelve als wettig erkent te hebben, om dat hy de geschiedenis van het Pascha, door Josias langen tyd voor het inneemen van Jerusalem geviert, en de wederkomst uit de gewangenis, herhaalt. En zo het waar was, gelyk den Heyligen Augustinus aathaalt, dat men in Africa de ordre der 70 Uitleggers volgde, of veel eer van de Griekze Bybel, zou men eenige reden hebben te besluiten, dat deze Vader van de Kerk en zelfs de vergadering van Carthago, dit boek ontfangen heeft; maar de gissing is fyn. Hy die den naam van den Heyligen Athanasius aangenomen heeft, om een kort begryp der Heilige boeken te maaken, stelt klaarblykelyk het derde van Esdra in den rey der Kanonike schriften, om dat hy uitvoeriglyk het gelukkig geval van Zorobabel verhaalt, die den prys der raadzelen, die men voorgestelt had, wegdroeg, de kracht der vrouwen boven alle zaaken verheffende. Sulpitius Severus heeft hem in dit verhaal gevolgt, zonder zich eens te bekommeren, of de oorsprong, waar uit men dezelve getrokken had, heilig of onheilig was. Ik weet niet of men zeggen kan, dat het derde boek van Esdra zich in de affchriften der Bybels van Carthago, Roma, en der Gaulen vond, om dat in alle die Kerken enige heilige schryvers zich laaten vinden, die 't zelve angehaalt hebben. Men moet myns bedunkens enige Grieken onderscheiden, en byzonderlyk de Uitvinder van den rechten weg, die dit boek voor Canonyk erkent hebben, en de Latynsche Uitvinders, die zich vernoegt hebben enige zaaken voor te draagen, zonder dezelve een heilige volmacht te geeven.

Dit werkstuk is een verzaameling getrokken uit het waare boek van Esdra en enige Kanonyke schriften, maar, de Uitvinder, die mooglyk niet zeer bekwaam was, heeft in zyn verhaal uitkomsten gemengt, die niet

Men leeft voor't volk de Wet en slyt volpracht en praal,
Alom den grooten dag met Vorstelyk onthaal,
En d'armoe wedgenood op't feest ten Hof-zaal binnen.

volkoomentlyk met de heilige geschiedenis overeenkoom men. En zulks is het geen 't welk 't zelve veel minde aanmerklyk maakt.

IV. H O O F D D E E L. Vers. 3.

Bevel van Cyrus.

(1.) De Uitvinder verhaalt het bevel dat Cyrus is voordeel van de Joden gaf, tot de herstelling van de Stad en Tempel van Jerusalem, wy hebben daar alreeds van gesproken; maar, men moet aanmerken, dat deze Uitvinder, die de naam van Esdra aanneemt, in zyn verhaal twee omstandigheden ingesloten heeft, die zeer veel van de heilige geschiedenis-chryver verscheelen. Eerstelyk, alhoewel hy toestelt dat Cyrus een bevel gegeven had, schynt hy onderwylen de geheele uitvoering onder de regeering van Darius Hystaspes uit te stellen, die de vryheid tot het herbouwen van Jerusalem, op het gebed van Zorobabel, toestond, om dat hy als de wylle der amptelingen van zyn Hof voorkwam, de kracht der vrouwen pryzende. In plaats van naauwkeurig de heilige geschiedenis op te volgen, leeft men dat Darius in deze zaak niet tusschenkomt, als hy geleegendheid der lasteringen tegen de Joden uitgespreit, en het bevel van Cyrus, 't welk verlooren was, en deze Vorst deed opzoeken. Ten tweeden, dit was Cyrus, die de Joden de goude en zilveren vaaten, die Nebucadnezar uit den Tempel ontroof had, weder gaf. De Uitvinder van 't derde boek van Esdra zegt zulks in volkoome bepaalingen, toen hy de waare Esdra afgeschreeven heeft, maar, een oogenblik daar na vernoegt hy zich aan Cyrus een gedachten van wedergifte te geven, dewelke niet als door Darius is uitgevoert geweest, erinner u, zeide hy tot den Koning Darius, de gedachten, die gy gehad hebt op den dag van uw Krooning, om Jerusalem te herbouwen, en de scheepen, die Cyrus in 't byzonder gezonden had, weder te zenden, toen hy van gedachten was Babylon tot den grond om te keeren, en hen weder naer Jerusalem te zenden. Deze gedachten van Cyrus en Darius zyn weinig bekent; maar, ten minsten is het onwederleglyk, dat Cyrus zyn gedachten op d'eersten oogenblik heeft vervult, en den Joden 't geen hen toechoorde, weder gaf. 't Is noodzaaklyk in 't voorbygaan die verschillen van de heilige geschiedenis aan te merken, ten einde om dezelve beeter te kennen.

V. H O O F D D E E L. Vers 48.

(2.) Het geschiedde onder de regeering van den zevenden Darius, dat de Joden het Looverfeest vierden, ten minsten, zo men de Uitvinder van het derde boek van Esdra geloofd; onderwylen bleek het door de heilige geschiedenis en de tydbeschryving, dat de viering van dit feest geschiedde onder de Regeering van Cyrus, onmiddellyk na de wederkeering der Joden, die van de vryheid, door zyn bevel toegestaan, zich bediend hadden; maar, deze geschiedenis-chryver, die zyn verhaal van 't raadzel van Zorobabel wilde bekrachtigen, heeft onder Darius geplaatst, 't geen onder de Regeering van Cyrus geschiet is. Wyders stelt hy trompetten aan den monden van 't geheele volk, om het feest veel voortreffelyker te maaken, onderwylen gaf de Wet deze bediening niet, als aan de Levieten en de Priesters. Al het volk, zegt hy, blies optrompetten; maar men hoerde dezelve niet, ter oorzaak van 't geschreeuw en 't gezicht dier geenen, die den ouden Tempel beklaagden. Onderwylen konde het getal der oude mannen, die dezelve gezien hadden, en weenden, niet aanmerklyk ge-

E S D R A S   IV. B O E K.

oeg zyn, om het geschal der trompetten, door't gant-he volk geitooken, te overtreffen. By aldien het volk p dit wydlugtig geraas doof was, hoorden de inwoeners van Samaria zulks, alhoewel zy daar zestienvijlen van afgeleegen waaren. De waare Esdra heeft daaak natuuryker verhaalt, alleenlyk het gerucht daar an in Samaria doende overvliegen.

H O O F D D E E L IX. Vers 50.

(3.) Het feestwierd geheiligd door de leezing van de

UITLEGGING vande

*Gods tolk ziet d' ovengloed om hoog aan's Heemels trans,
En een bedrukte Vrouw bestraalt met held're glans,
Op aan de neer gedaalt, al klaagend' opwaarts streeven,*

D E Heilige Ambrosius had veel achtung voor het vierde Boek van Esdra, in welke anderen niet als roomen en gezichten gevonden hebben. Hy bediende ich daar van, om te bewyzen, dat de zielen na de dood estendig bleeven, en dat de geslachten in het Verbond ouden treeden, wanneer de Messias verscheyten zoude; n om de bewyzen, die hy uit dit bevel trok; meer achterhaerheid by te zetten, hield hy staande, dat de Uitvinder leze waarheden niet als door een Goddelyke openbaaring gekent had. De Heilige Cyprianus, een langentyd voor Ambrosius, had een plaats van Esdra aanghaalt, om een taak te betoogen, welke men tegenwoordig voor valschanziet, zulks is de afneeming van de waereld, door haer ouderdom veroorzaakt, in welke de dieren, planten en elementen verswakken, en heur kracht verliezen.

De Heilige Jeronimus verwierp openlyk dit boek, 't welk Vigilantius, een van zyn tegenstreevers, tegen het gebed voor de dooden aanhaalde. De Roomscbe Kerk heeft daar wel eenige spreuken uitgetrokken, welke zy in de zingende Missen op Pinksterfeesten, of om de Lofzangen der Martelaaren te vieren, ingesloten heeft. Onderwylen ontfangt zy 't zelve niet in haar ordening der Schriftuuren. Inderdaad, de Uitvinder neemt valschelyk den naam van Esdra aan, waar mede hy arbeid om zich te verweeren, en de openbaaringen, die niet altyd met het geloof overeenkomen, als Goddelyke verkoopt.

Het eerste gezicht, 't welk deze Uitvinder had, was dat van den Engel Uriel, die zich voor hem vertoonde, in het dertigste jaar van het inneemen van Jerusalem. Dit volstrekt, om te bewyzen, dat deze Uitvinder de ware Esdra niet is, waar van hy de naam ontleent heeft, omdat, by aldien hy alreeds over de ongelukken van Jerusalem geklaagt had op het dertigste jaar van haar verwoesting, zoude zy niet meer als veertig daar na in haar kracht kunnen geweest zyn, om aan haar herstelling te arbeiden.

IV. H O O F D D E E L. Vers: 7.

Gezicht vaneen brandende oven.

(1.) De Uitvinder weende bitterlyk over de rampen van de Kerk, en de voorspoed der godloozen, om dat hy weegens dit gedrag Gods zich zelve met geen redenen konde voldoen. De Engel Uriel deed twee zaaken ten inde, om zyn dwaaling te verbeeteren. Eerstelyk beral hy hem 't vuur te weegen, de wind te meeten, en len verstreeken dag te herroepen: Esdra begreep lichtyk, dat men hem onmooglyke zaaken afvorderde. Laar was 't, dat den Engel hem wilde geleiden, om hem te leeren, dat, by aldien de menschelyke reden genoegzaam bepaalt was, om de natuur der voorwerpzenen, die in onze zinnen vallen, niet te kunnen begrypen, en waar van zy hevig aangedaan zyn, zo kan men niet willen zonder buitenpoorigheid den Heemel meeten, de paalen van het Paradys kennen, noch de geheimenissen van den oneindigen God naspooren. Ten tweeden, om zyn voorchrift te voltrekken, vergelykt hy de zonde by het zaad, dat men in den boezem van de aarde werpt, 't welk na verloren gebleeven te zyn, bynaer een oneindige overvloed

Wet, en gevolgelyk gaf zich het volk door, heur Hoofden verlot gegeeven, aan de vreugd over; men sprak niet als van gaften en brassen, de Ryken deden zulks met vreugde, en zy bedachten den armen, aan wie men schootels zond, ten einde, op dat de geest en 't lichaam gevoed zynde, d'eene door de Wet, die men voorgelezen had, en 't andere door de uitgedeelde spyzen, al het volk d'Eeuwige God in lichaam en geest zoude looven.

XCV. AFBEELDING.

*Hy spelt Messias komst, tot troost van't Joods geslacht,
Wyl d'Arend door een Leeuw in Zee werd omgebracht,
En een Vuurspuwend held Gods vyand brengt om't leeuen.*

van kooren-aaren en zaad voortbrengt, de godlooze zaait zyn zonden, ongelukkig zaad, 't welk, na verborgen gebleeven te hebben, en uit den boezem voortspruitende, hem een schriklyken oogst van onheilen en smarten voortbrengt.

H O O F D D E E L. 5 Vers 1.

Vernietiging van het Geloof.

(2.) 't Is waar, dat daar een lange uitsel van straf voor de godloozen is, en dat deze algemeene en openbare straf niet zal geschieden als in het einde van de waereld. Esdra was daar van door den Engel verwittigt, die hem de teeken gaf, waar door men de laaste toekomste van Gods Zoon zoude kennen. hy liet hem de Waarheid zien met een sluijer bedekt, welkede waereld verliet, om den Heemel in te vliegen, om dat in de laaste tyd de dwaaling en d'onweetendheid een naare duisternis over de aarde zullen spreijen. De loogen moet zegepraalen, en het verdrukt geloof zal in alle plaatzen een schuilplaats zoeken, zonder de zelve te vinden. De uitverkoorenen zelfs zullen verzoeking lyden, en zy zouden vallen, zo zulks mooglyk was.

Het Ryk van den Messias. Vers 6.

(3.) d'Engel stelt onder het getal der teeken den Zon, die de nacht zal verlichten, en de Maan, die driemaal daags zal verschynen; hy voegt daar iets wonderbaarlyks by, waar van de verstaanbaarheid niet gemaklyk is te ontdekken, om dat hy staande houd, *dat het bloed uit het hout zal vloeien*. Zulks op het Kruis van Jesus Christus toe te passen, waar van dat dierbaarre bloed gestroomt heeft, 't welk tot de verlossing der menschen gedient heeft, zoude zyn eigen gedachten, aan den Engel gegeven, wezen, en zy zouden niet redenmaatig zyn, om dat het bloed van Jesus een langen tyd voor zyn tweede toekomste gevloet heeft. Men moet zulks liever onder de ongehoorde wonderdaaden rekenen, die gelykvormig, door welke men, *de stem uit de steen voortkoomende*, zal verstaan. Figuurlyke uitdrukzelen, die alleenlyk beteeken, dat de ongehoorde wonderdaaden als dan menigvuldig zullen zyn. Het gelykt of hy eerder het Ryk van den Zoon Gods voorzegt, onderwyzen de, dat men die geen zal zien regeeren, waar op het volk de minste hoop niet gehad heeft. De onbestendigheden ende ellende van Gods Zoon deden hem by 't volk verwerpen, in plaats van haar hoop op te rechten, en als God van Heemel en aarde aangebeden te werden. Deze Uitvinder heeft noch klaarder van den Messias gesproken, dewyl hy gezeght heeft, dat Jesus ten einde van vierhonderd jaaren zoude verschynen, en dat in die tyd de Christus zoude sterven. Maar, zyn voorzeggingen zyngt met zo veel tegenstrydige zaaken vermengt, dat het moejelyk is dezelve met de uitkomst zaamen te voegen.

H O O F D D E E L. 11 Vers 2.

Gezicht vaneen Arend, die twaalf vleugelen heeft.

(4.) Men zal mooglyk niet minder moeite hebben, zo men het gezicht van een Adelaar, die twaalf vleugelen had, op het Roomscbe Keizerryk wil uitleggen of toepassen; uit deze vleugelen kwaamen twaalf veeren, en kleine

T O B I A S.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XCVI. AFBEELDING.

Tobias, die in slaap het oogenticht verliest,
Verzend zyn Zoon, die zich tot Reisgenoot verkiest,
Den Engel Raphaël in Asarias weezen,
Hy vangt een Visch op Reis, daar hy de gal bewaard,
Trouwet een uitheemische Vrouw, en keert naar's Vaders haard,
Om door dit ingewand's mans blindheid te genezen.

UIT

LIHO

kleine hoofden, die eenigen tyd regeerden, en vervolgelyk in't gezicht van den Leeuw verdweenen. d'Adelaar was de laatste der dieren, die God had laaten zien, en de heerschappy der Romeinen, zo natuurlyk door den Adelaar, die zy in hun naamen voerden, afgebeeld, is de laatste van allen. Zy heeft over de aarde geheerscht, zy heeft al de volkeren door haar geweld, en door de uitbreiding van haar Ryk in een deerlyke staat gebracht. Van het overschot van dit Ryk zyn een groot getal Koningen gesprooten, en van andere kleine Vorsten, die na hun hoofden gedurende eenigen tyd opgestoken te hebben, verdweenen zyn. Eindelyk deze heerschappy is geheel vervallen, en daar van zyn niet als geringe voetstappen overgebleeven.

H O O F D D E E L . 13. Vers 3.

Hervorming van den Wind in een Man.

(5.) Ten laatsten verhaalt Esdra, dat hy een wind zag, die uit de Zee opkwam, en in een Man veranderde. Deze man, die noch speer noch waapnen had, maakte een wonderbaare menigte van vyanden af, dooreen wervelwind van vuur, welke uit zyn mond kwam, door de onweeren, die zyn tong voortbracht, en een wind van vlammen met vuur en onweer vermengt. Na deze nederlaag riep de overwinnaar een andere menigte van vredzaamer mannen, waar van de eene lustig en vernoegt was, terwyl de droefheid en smart op het weesen van d' anderen gemaakt was. dit alles verbeelde het einde van de waereld, alwaar God zyn vyanden verstrooijen zal door 't geblaas van zyn mond, en de uitwerkzelen van zyn al-

machtigheid; hy zal gevolgelyk deuytverkoorenen roepen, die hy deelgenooten van 't geluk en Eer zal maken. Deze denkbeelden zyn veel netter als de voorgaande; onderwylen kan men deze uitvinder niet ontschuldigen enige dwaalingen met deze waarheid vermengt te hebben. Hy vermeent dat alle zielen in eenige, ik weet niet welke, wooningen opgesloten, het genot van de gelukzaaligheid, tot aan den dag des Oordeels en het einde des waerelds, verwachten. Daarom vergelykt hy dit Oordeel by een cirkel, waar aan men noch begin noch einde ondertelt, om dat alle zielen in een zelve dag voor God verschynende, die geenen die God van den aanvang des waerelds geschapen heeft, en die alreeds reekeining hunner daaden gegeven hebben, niet gelukkiger zyn, als de laatst gekoomene. dit is de plaats, die de Heilige Ambrosius aangehaalt heeft: ik weet niet, of hy de gedachten van deze uitvinder voor de gelukzaaligheid der zielen aangenomen heeft. Maar, wat meer is, Esdra beeldde zich in dat het oordeel en het einde des waerelds veel eer zoude koomen; de Engel zeide hem, dat de geduurzaamheid van de waereld in twaalf deelen is verdeelt geweest, waar van alreede tien en een half, toen hy schreef, verloopen waaren. Deze uitreekening volgende, moest de waereld 500 jaaren of daar omtrent, na des Engels openbaaring aan Esdra eindigen. Deze uitvinder, die eenlangen tyd voor Jesus Christus heeft geleefd, heeft zich dan zeer misleid, en moet zo een taftelyke dwaaling onder den naam van een Engel niet hebben voorgedraagen.

UITLEGGING van de XCVI AFBEELDING.

*Tobias, die in slaap het oogenlicht verliest,
Verzend zyn Zoon, die zich tot Reisgenoot verkiest,
Den Engel Raphael in Asarias wezen.*

II. H O O F D D E E L . Vers 13.

Tobias door zyn Vrouw bekeeven.

(1.) Tobias leefde onder de regeering van Salmanassar, die hem met een groot getal Joden in Assyrië overbracht, alwaar hy een gaarkok was, terwyl zyn vrouw de kost won met voor de lieden van aanzien te werken. Hy verdroeg een wreede beproeving door ordre van Sennacherib, die verplicht geweest zynde de belegering van Jerusalem op te breekken, toornig op de Joden, wederkeerde. De vervolging ontstak zich, men hing en onthalsde onbarmhartig alles, dat in handen van den invorderaar verviel, en men liet de lyken onbegraaven. Tobias, die deze wredeheid tegens zyn medevaderlanders goeffend niet konde verdraagen, had de barmhartigheid van dezelve te begraven; men bracht zulks den rechter aan, 't welk hem verplichtte zich tot de dood van dezen Vorst te verbergen. Hy verzeekert dat een Engel hem beveelde zyn gevallen zo wel als die van zyn zoon te beschryven, en men vermeendt, dat wy tegenwoordig dat verhaal, door de hand van Tobias zaamengestelt, noch bezitten. Ik weet niet of men zeggen kan, dat dit geschrift het waare van Tobias is, om dat het oorsproncklike in 't Chaldeeufs geschrueven is, en het waarschynlyk is dat den ouden Tobias, die volkommen Hebreeufs verstand, welke zyn moederlyke taal was, dezelve voor een vreemde eigenchap zoude gefeltt hebben: zommige geven aan dit klein werk drie uitvinders, Tobias de Vader en Tobias de Zoon, en een vreemdeling, diendaar 't geen de dood dezer twee mannen aangaat, bygevoegt heeft, die Odon Abt van Clugni als *welgelukzaaligen* behandelt heeft. De Hebreeufsche Exemplaaren, die men ten getale van drie heeft, zyn van elkanderen zeer verschillende, en noch meer van het Latynsche geschrift, dat de Heilige Jeronimus in een dag geheel zaamenstelde, door middel van een Jood, die hem de beteckenis der Chaldeeufsche bepaalingen uitleidde. De Joden hebben

*Hy vangt een Visch op Reis, daar hy de gal bewaard,
Trouwst een uitheemsche Vrouw, en keert naer's Vaders haard,
Om door dit ingewand's mans blindheid te geneezen.*

't zelve in den rey van den Schriftuur niet geschikt, en de oude Kerk, die de lezing van 't zelve toestond, reekende het zelve niet onder de reeks der Goddelyk ingeblaaze boeken. De Heilige Jeronimus verzeekert ons daarvan.

Tobias wierd door een zeer boven gemeen toeval blind. Op een zeekere dag dat hy vermoet was door de behandeling van een lyk, dat hy uit barmhartigheid ter aarde bestelt had, scheide hy zich van 't overige gezelschap, dat by hem ten eten was, en ging dicht by een muur nederleggen, daar zeekere voogelen, den een zegt dat het zwaluwen waaren, d'andere willen dat het muschen geweest zyn, hun nest gemaakt hadden: de drek deser voogelen viel by geval in zyn openstaande oogen, en verwekte daar ongenezlyke vliezen. De heelmeesters kunnen oordeelen, of deze blindheid door een natuurlyke oorzaak overkwam, en of den drek der voogelen de vliezen op de oogen baarde. Men bevat het niet gemaklyk, maar Tobias verzeekert zulks. Hy had boven dien 't ongeluk van door zyn Vrouw bekeeven te worden, in plaats van vertrosting van haar te ontvangen, zy berispte hem gelyk als die van Job, op een manier, die zyn barmhartigheden fel besprong, waar voor hy een zodroeiveige belooning ontfing. De goede man, die op zyn deugden en de goede diensten, die hy zyn medevaderlanders bewees, zelfs roemde, wierd door droefheid aan 't hert geraakt, ziende, dat hy in plaats van gepreezen te worden, zyn vrouw stof tot kyvagie leeverde. Dusdaanig gelooft het gemeene volk dat de voorspoed altyd onder het gevolg van de Godsdienst moet zweven, en dat een ongelukkige godvruchtigheid valsch is.

V. H O O F D D E E L . Vers 21.

Zyn zoon vertrekt naer Echbatana.

(2.) Tobias blind geworden zynde, en alreede een goede ouderdom berykt hebbende, besloot zyn Zoon naer een zeekere stad Raguel genaamt, in Meden geleegen, te

T O B I A S.

ende, om daar een somme gelds, welke hy aldaar aan Gabael verstrekt had, af te haalen. Hy zocht een medezel om hem daar te geleiden, en Raphaël zich aangeboden hebbende, nam men hem aan door middel van een dragma, welke men hem yder dag gaf. Dit is hier een der lastige plaatzen dezer geschiedenis, om dat deze leidsman, door Tobias ondervraagt, antwoordde dat hij Azarias genaamt was, die de Zoon van Ananias was, in elders, de zelve zaak herhaalende, voegd hy daarby, dat hy uit den stam van Nephtali was, van het getal der broederen, die men in Ninive overgevoert had, onherstelchen, was dezelve noch mensch noch Jood, maar een Engel uit den Heemel nedergedaalt. De uitleggers voegen de swaartigheid weg te neemen, met te zeggen, dat het een Engel was, die demenschelyke gedaante had aangenomen, en die Azarias kon genaamt zyn, om dat de Engelen aan de menschen de bystand Gods overdragen, dat hy de zoon van *Ananias* was, 't welk *de goedheid Gods* beteekent, dat hy uit Israël was, om dat hy *God zag*, en eindelyk dat hy uit de stam van Nephtali, 't welk *verwyding* beteekent, was, om dat zyn barmherigheid zeer wyd uitgestrekt was: maar, daar zyn eenzinniger menschen, die deze uitleggingen al te fyn vinden, en die deze loogenen, met de oprochtigheid, die van de Engelen onaffcheidbaar moet zyn, niet kunnen overeenbrengen, waar van de reizen op de aarde, en de verscheeningen nooit zo lang geweest zyn.

VI. H O O F D D E E L. Vers. 4.

Hy vangt een visch en neemt daar de gal uit.

(3.) 't Zy hoe 't zy, de twee Reizigers belandden aan den oever van den Tygris, alwaar een visch, die uit den vloed opkwam, vaardig was om den Jongen Tobias in te zwelgen, maar hy trok, door bevel van den Engel, die hy niet kende, den visch op 't land, opende de zelve, en nam daar 't hert, de leever en de gal uit. Men moet daar een groot gebruik van deze ingewanden maaken; want, het hart en de leever verbrand zynde op de wyze als reukwerk, verdreef de duivelen, dusdaanig, dat zy nooit weder verscheenen, en de gal genas de vleissen, als men de oogender zieken daar mede bestreek. Men begrijpt niet lichtlyk de eersten dezer zaaken, want, alhoewel Josephus gezegd heeft, dat een wortel, door Salomon gevonden, en in een ring gelooften, de duivelen verdreef, en dat Eleazar in zyn tyd daar van een vertoog, in de tegenwoordigheid van Vespasianus, gedaan heeft. Onderwylen kan men niet begrijpen, hoe de duivelen, die geesten zyn, door de reuk van een kruid, of door de swaare damp van een hert uit een visch kunnen belemmert worden. De Joden schreeven het meeste gedeelte hunner ziekten de duivelen toe, en zy geloofden den duivel te verbannen, als de ziekte, door de deugd van eenig kruid, geneezen was. Maar, hoedaanig zal men uitleggen, 't geen Tobias van de duivelen zegt, die waarlyk door de gal van een visch verdreeven werden. Ziet hier, hoedaanig de zaak zich toedroeg.

VIII. H O O F D D E E L. Vers. 4.

De nieu-getrouwde staan op om te bidden.

(4.) Raguel, bloedverwant van Tobias, woonde te Ecbatana, hy had een dochter, Sara genaamt, die men alreeds zevenmaal had uitgetrouwet, zonder dat het huuw-

lyk ooit voltrokken was geweest. Ik weet niet, of de duivelen over de voorspoed der gelieven nayverig waaren, of dat zy uit loutere kwaadaardigheid dusdaanig handelden; maar zy brachten alle haar nieuwe bruidegom om 't leven. Tobias, by zyn bloedverwant gekomen zynde, was stoutmoedig genoeg om zoo een verfoede dochter te trouwen, hy floot zich met zyn bruid in zyn kaamer, welke hy verplichtte zig haastelyk op te rechten om God te bidden. hy deed ter zelver tyd het hart van den visch verbranden, 't welk hy mede gebracht had, waar van de rook den duivel zodaanig lastig viel, dat hy niet dorfde verschynen, noch de minste hindernis den bruijgeom aandoen. De Engelschryft deze vlucht van den duivel den visch toe, de een vermeent, dat de rook alleenlyk het teeken was, op welkers tegenwoordigheid den duivel de wil en 't vermoogen Gods kennen moest, welke hem verplichtten af te wyken. De anderen zeggen, dat de duivel gemeeenlyk afwykt by geleendheid van zeekere teekenen, om de lichtgeloovigheid van de volkeren te bevestigen, en het denkbeld, 't welk zy van zyn macht hebben om hen te plaagen. Anderen, min handelbaar, schikken deze uitdryving van den duivel door middel van planten en kruiden, of door den rook, onder den rey der vetellingen, die men op een anders geloof opfeilt. De geschiedenis chryver van Tobias kan dit tuschenmiddel aan zyn geschiedenis gehecht hebben, om dezelve wonderbaarlyk te maaken.

IX H O O F D D E E L. Vers. 13.

Tobias verkrygt syn gezigt.

(5.) De jonge Tobias, een vrouw gevonden hebben, zorgde voor zyn geld; doch in plaats van by Rachuel te gaan, en 't zelve in te vorderen, vernoegde hy zich, den Engel derwaarts te zenden, terwyl hy de zoechigheden van zyn huuwlyk smaakte. De bewaarder van 't geld betaalde in gereede penningen. d'Engel wedergekomen zynde, hernam men aanstonds de te rug reis naer zyns vaders huis; men was daar zeer verwondert menschen te zien aankomen, die men al over langen tyd geloofde dood te zyn. De vreugde van den ouden Tobias was zo veel te groter, om dat hy het gezigt door de gal van den visch, die men aan den oever van den Tygris gevonden had, weder kreeg. De Engel, ziende, dat men hem niet meer van nooden had, ontdekte wie hy was, en vloog weder naer den Heemel. De oude Tobias stierf, de een schryft hem niet meer als honderd en twee jaaren toe, en de anderen verlengen zyn leeven tot honderd acht en vyftig jaaren; de laaste uitreekening is die der Grieken, en de eerste die van 't gemeen. De Grieken hadden hun reden het leeven van Tobias over de gemeene bepaalingen te verlengen, want hy zeide in 't sterfuur aan zyn zoon, dat men het huis Gods, 't welk *verbrand was*, zoude herbouwen; Jerusalem moet dan ingenomen zyn, en de Tempel in d'asche gelegt, toen Tobias stierf. Onderwylen verlieten daar honderd en vierendertig jaaren, zedert het overvoeren van de tien stammen, tot het inneemen van Jerusalem. Tobias kon de verwoesting van deze stad niet gezien hebben, zo hy niet meer, als honderd en twee jaaren geleefd had, gelyk het gemeen zeggen is, zo veel te meer, om dat hy alreeds meer als dertig jaaren telde, toen hy in Assyriën, met het overschot der Samaritaanen overgevoert wierd.

DELL

四

J U D I T H.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de XCVIII AFBEELDING.

Wat zuchs gy Achior, gebooit aan Bethuls bron,
Wyl Judith wrekt uw leed voor't ryzen van de zon,
En Holofernes brengt in dronkeneschap om't leeuen,
Zy scheid het hoofd van't lyf, dat Abra met zich draagt,
En keert naér Bethuls poort, cer't morgenlicht weet daagt,
Des werd het Syrisch heir veroveret en verdreeven.

UITLEGGING van de XCVIII. AFBEELDING.

*Wat zucht gy Achior, geboet aan Bethuls bron,
Wyl Judith wrecks uw leed voor't ryzen van de zon,
En Holophernes brengt in dronkenschap om't leeuen,*

DE geschiedenis van Judith is zo wonderling, dat verscheide Uitleggers dezelve als een overdrage nieuwigheid aanzien, in welke Judith, weduwe, het Joodsche geslacht van troost en bystand beroofd, verbeeld. Bethulien beteekent het huis Gods. Nebucadnozar den duivel, en Holophernes den dienaar van 't oude Serpent. Scaliger heeft aangemerkt, dat de Jooden de geschiedenis van Judith niet kenden, om dat dezelve in hun voorschriften niet gevonden word: hy schynt zelfs het getal dier geenen, die daar van spraaken, tot een enige geschiedenis-chryver te wisten die noch in zyn tyd leefde: het is zecket, dat Josephus, die een zo roemruchtige uitkomst aan zyn geslacht niet moet vergeeten, dezelve stilzwijgend voorby gegaan heeft; hy konde de gevallen van d'oude en jongen Tobias veronachtzaamen, om dat het byzondere zaaken waaren in Assyrië voorvalen, en waar aan 't geslacht niet geleegen was. Maar, hoedaanig kan men een heerlyke verlossing verzygen? hy konde niet onbewust zyn, van 't geen men van deze Joodsche Heldin zeide, dewyl de heilige Clemens daarvan sprak, hy moet het zelve dan als een verdichtzel verworpen hebben. De Jooden hebben volhard, in dezelve verachting voor die geschiedenis te hebben, om dat zy aan de zaak niet hebben willen twyffelen. Want, daar is een Joodsch Dichter, die de wonderen van de inwyding van den tempel door de Macchabeërs in zyn vaarzen zingende, aldaar de zege door Judith behaalt laat invloeden. Azarias houd staande, dat dit geval zedert de gevangenis onder dezelve Artaxerxes de eerste moet gebeurt zyn, die de herbouwing van den tempel belette, en hy brengt daar twee reedenen by, d'eeene dat, dit boek in 't Chaldees geschreeven geweest zynde, men niet meer twyffelen kan, of den Uitvinder heeft na de gevangenis geleefd; de andere, datmen aan Artaxerxes vertoogde, dat Jerusalem een weeder-spannige stad was, en hy gelooft dat zyn klachten op de moord van Holophernes door Judith gegrond waaren; deze laatste gissing is also krachteloos als de eerste baarblyklyk is. Eindelyk de geschiedenis-chryver, door Scaliger aangehaalt, verhaalt de zegepral van Judith, en de plaats onder de Macchabeërs, gedurende de inwyding van den tempel. En 't is zonder reden dat de overzetter hem een ander gevoelen toeschryft. Eindelyk zeggen de Jooden, dat de Hoogen-priester beval, dat men alle jaaren een feest zou vieren, om 't geheugen van deze uitkomst te bewaaren. Dit feest zoude meer bekent zyn, by aldien men 't zelve van de eerste eeuwen af geviert had. Onderwylen is 't waar, dat men 't zelve hedendaags noch waarnemt, en dat men deze verlossing met het feest der lichten viert, ter eere van de Macchabeërs ingestelt.

Het is dan waar, dat de Jooden deze geschiedenis aanneemen, en dezelve onder de uitkomsten, die voor hen roemruchtig zyn, stellen. Maar, dit zyn genoegzaame hedendaagsche uitvinders, en daeloudsen hebben dezelve als een verdichtzel veronachtzaamt. Zy heeft een veel eerbiediger Aeloudheid by de Christen, dewyl de heilige Clemens te Roomen, en Clemens Alexandrinus in Egypten dit voorval verhaalt hebben. Origenes bediende zich daar mede van, om

*Zy scheid het hoofd van 't lyf, dat Abra met zich draagt,
En keert naer Bethuls poort, eer 't morgenlicht weer daagt,
Des werd het Syrisch heil veroverd en verdreeven.*

te vinden, dat men niet verplicht is, om de eeden, welke men gedaan heeft, naer te koomen, om dat Judith zulks niet deed. Deze geschiedenis is dan gelooft geweest van de geboorte af van 't Christendom. Laaten wy echter de zwaarigheden niet ontveinzen, welke men vind, in Judith een plaats in de Jaarboeken van de Kerk te geven.

Een verstandig geestelyk man, die zedert eenige jaaren deze stoffe onderzocht heeft, merkt vier weetendlyke merkteeken aan, die men vinden moet. Want deze verlossing moet eerstelyk voorgevallen zyn weinig tyds na de hederlaag van Arphaxad, de Koning der Meden. Ten tweeden, regeerde Nebucadnozar alstoen te Babylon. Ten derden, was Manasse van dat land te Jerusalem weeder gekeert, alwaar hy de 39 jaaren van zyn regeering reekende. Ten vierden, genoot het land van Judea door de verlossing van Judith, den tyd van zeventig jaaren een geruste vrede.

VI. H O O F D D E E L. Vers 7.

Achior aan de Fonteinen van Bethulien gevoert.

(1.) Arphaxad regeerde in Ecbatane, welke stad hy gebouwt had, en Nebucadnozar te Ninive, deze laatste besloot Arphaxad flag te leeveren, en riep alle nabuuriige volkeren te hulp, in het twaalfde jaar van zyn Regeering, welke hem zulks weigerden; ik weet niet of deze weigering de oogmerken van Nebucadnozar vertraagde; maar, de flag wierd niet als vyf jaaren daar na geleevert, volgens de zelve geschiedenis-chryver, hy bleef overwinnaar, en nam ter zelve tyd een voornemen, om zich over alle de geenen, die hem niet bygestaan hadde, te wreken. Holophernes, bevelhebber dezer benden, trok tot deze uitvoering aan 't hoofd van een talryk leeger, en kwath, na meenigvuldige overwinningen, aan den zoom van Judea, daar Achior, bevelhebber der Ammoniten, hem edelmoedig vertoogde, dat hy mochte zoude hebben een geslacht, dat Gods hand beschermd, te overwinnen. Holophernes, in toorn ontfrooken, deed hem vastbinden, en door zyn Lyfshutten dicht by Bethulien voeren; deze is de eerste omstandigheid van d'uitkomst; men merkt hier twee Koningen aan, die gekent moeten zyn, namentlyk Arphaxad en Nebucadnozar.

De Prins van Monfaucon oordeelt, dat Arphaxad in het boek van Judith de Phraortes van Herodotus is, die zich door verscheide veldslagen beroemt maakte. Maar, daar is een aanmerklyker zwaarigheid, als die van de verandering der naamen; want de geschiedenis-chryver van Judith verzeekert voor de waarheid, dat Arphaxad Ecbatane overmeesterde. Onderwylen is het onwederleglyk, dat deze groote stad door Dejoces gebouwt geweest is. En men zift de grieksche bepaaling verkeerdelyk, als of de geschiedenis-chryver alleenlyk aangeroert had, dat Arphaxad eenige nieuwe gebouwen by d'oude toegevoegt had, want hy maakt wel uitdruklyk Arphaxad de stichter van die Stad.

Hy maakt hem niet alleen den stichter van deze stad, maar, hy voegt daar een genoegzaame wydloopener beschryving by van de manier, op welke

hy de poorten van zyn stad bouwde. Hy meet de hoogte af, welke hy heur gaf. Hy beschryft de torens, welke hy op die poorten oprechtte, dusdanig, dat men niet meer twyffelen kan, of dit groot werkstuk is aan Arphaxad toegeschreeven. Men reedentwist te vergeefs over de bepaalingen van den oorsprong, als of zy beteekenen dat Arphaxad niet anders verricht had; als de stad, welke zyn vader gebouwt had, met nieuwe gebouwen te vermeerderen, en dat men verplicht was over te zetten, dat daar poorten aan die torens waaren, want behalven dat de overzetting die men maakt geen Godspraak is, dewyl de Uitvinder zich stiptelyk van de bepaaling, *van de stad te bouwen* bedient heeft, en van de poorten van de torens niet spreekt, maar van de torens, welke men op de poorten opgerekht had. By aldien het waar zoude zyn, dat de Griekze bepaalingen zouden beteekenen, al wat men vermeent, volstrekt het deze woorden te lezen, *Arphaxad over de Meden in Ecbatana regeerende, en aldaar een stad gebouwt hebbende, welkers muren van steenen van 6 elleboogen groot waaren, om te begrypen,* dat hy daar van eenige gebouwen by de aelouden gevoeg niet spreekt, maar wel van den oorsprong en de stichting van Ecbatana. Herodotus verzeekert, dat Dejoces een stad had laaten bouwen, welke al zo groot als deze van Athenen was, hy verbiedt de wyze, op welke deze stad gebouwt geweest was, en de verschedene ommegangen, waar van hy de laatste overgehouden had om zyn Paleis en zyn Schatkaamer te plaatzen. Wyders, dewyl hy 53 jaaren regeerde, had hy de tyd van een stad te voltrekken, waar van hy de grondslaagen in den aanvang van zyn verhefsing gelegt had. De Arphaxad van Judith is dan de Dejoces van Herodotus, of wel, men moet deze waereldsche Geschiedenischryver verlaaten, alhoewel men werk gemaakt heeft, van hem als een geheel zeekere leidsman op dezen weg te volgen, om dat hy toestaat dat Dejoces Ecbatana bouwde, of wel, men moet eindelyk toestaan, dat de Geschiedenischryver van Judith zich misleid heeft, en dat hy de stichting van Ecbatana aan Arphaxad toeschryft, alhoewel het zyn Vader is, die dezelve gebouwt heeft. Maar, zulks, alleenlyk uit een misflag, welke de Schryver begaan heeft, spruitende, zoude ongemaklyk zyn. De verstandige Usserius, van wie men deze vaststelling kan ontleent hebben, heeft dezelve beeter t'zaamengevoegt, van Arphaxad de Dejoces den stichter van Ecbatana en de Monarchie der Perzen, maakende, die ten zelve tyde van Saosduchin regeerde.

Men heeft noch meerder moeite, om den tweeden Vorst, die wy zoeken, uit te vinden. Want daar is geen andere Nebucadnozar in de heilige geschiedenis, als die Jerusalem ingenoomen heeft. Het is waar dat Saosduchin te dier tyd over Ninive en Babylon regeerde; maar, hoe zal men Saosduchin in Nebucadnozar verwisselen. Te zeggen, dat men de gemeene naam der Koningen van Babylon, dewelke Nebucadnozar was, genoomen heeft, gelyk Pharaö die der Egyptenaaren was, zulks is belpotlyk; want, daar is maar een eenige Nebucadnozar onder de Babylonische Koningen, wiens Vader Nabopolassar genaamt was.

De Kronyk van Alexandryen merkt aan, dat men zeide dat Cambyzes de Nebucadnozar den 11 was, waar op Judith een roemruchtige zeege behaalt had. Africanus, Eusebius, en de heilige Jeronimus hebben dezelve zaak voor hem gezegd. Maar, deze twee achtbaarheden volstreken niet, om een nieuwe daad vast te stellen. Georgius Syncellus weederlegt dezelve door twee reedenen, d'cene, dat Cambyzes, dien niet

langer als acht jaaren regeerde, Holofernes met geen leeger in 't 18de jaar van zyn regeering heeft kunnen zenden: de andere, dat Joachim, die ten tyde van Judith Hoogenpriester was, van deze bediening niet eer als twintig jaaren na de dood van deze Vorst bezit nam. Het zy hoe't zy, hy zoude moeten bewyzen, dat de Koningen van Ninive en Babylon alle Nebucadnozar genaamt waaren. Gelyk men zonder moeite bewyft, dat die van Egypten den naam van Ptolomeus en Pharaö aannaamen. Onderwylen is 't niet anders als een onderstelling welke zoo veel te valscher is, om dat men alle die Nebucadnozars voor die van de Schriftuur, en in andere afkomsten als de zynen stelt. Mede te willen, dat de Joden aan Saosduchin in hun geschiedenis den naam van hun beruchtste vyand gegeeven hebben, zulks is den Schryver van Judith een zonderlinge styl toeeigenen, om dat hy geschiedenisserwyze de daaden en de overwinningen van deze Vorst tegens Arphaxad verhaalt, op dat hy beeter gekent mocht zyn. Byaldien een Geschiedenischryver een verlossing van de Kerk, onder Nebot gebeurt, zoude verhaalen, zoude hy wel wys zyn, als hy hem Diocletianus noemde, om dat daar een vervolger van dien naam geweest is?

XII. H O O F D D E E L . Vers 17.

Het Gastmaal van Holophernes en Judith.

(2.) Men kent Holophernes niet beeter als Nebucadnozar. Maar, zulks is van veel minder aangelegenhed, om dat de namen van al de Bevelhebbers van Assyriën, tot de laaste Eeuwen niet overgebracht zyn. Deze Bevelhebber, trekkende aan't hoofd van een leger, 't welk uit meer als hondert en tachtig duizend man besting, belegerde Bethulien, en zich aanstonds meester van de fonteinen gemaakt hebbende, bracht hy het volk tot de strenge noodzaaklykheid van zich over te gheven. Men overweegde zulks te doen. De bepaaling van vyf dagen was beteekent, om de poorten voor de vyanden te openen, byaldien daar geen ontzet kwam, als wanneer Judith, een weduwe van vyftig jaaren of daar omtrent, maar die in zo een bejaardheid niet naliet een zonderlinge schoonheid, bekwaam om liefde te verwekken, te bezitten, zich in't veld begaf, en besloot Holophernes aan te doen, hy had haar zo haast niet gezien, of hy wierd geraakt. Men zoude over een zo bekoorlyke schoonheid zwartigheid kunnen maaken, men staat toe dat Judith 50 jaaren oud was, maar, wyl men God een wonderdaad doet uitvoeren, om haar op dien dag veel schoonder te maaken, zoude men zonder twyffel daar by voegen, dat God, die zyn weegen tot deze uitkomst vaardig maakte, zedert een lange tyd het fris gelaat van Judith bewaarde, en belette, dat haar schoone verwe niet verschoot, ten einde om den vyandlyken Veldheer te ligter in liefde t'ontsteeken. Die geenen, die geen geloof willen geeven aan de wonderdaaden, welke onreine driften verwekken, zullen in den reider zwakte verstanden geplaatst werden, die niets buiten gemeens kunnen begrypen, om welke reeden ik my vergenoeg den Geschiedenischryver van Judith tegenstelling met zyn Schryver van de verantwoording te zetten, want de laatste stelt haar in den ouderdom van 50 jaaren, en d'andere noemt haar, *een jong kind*, En 't is meer waarschynlyk dat zy een jonge dochter was, dewyl Holophernes besloot aan haar zyn liefde te verkoelen. Om daar toe te koomen, rechte hy een grootsch gastmaal aan, en verplichtte deze weduwe 't zelve by te woonen. Men dronk daar, en Holophernes meer als d'anderen.

XIII. H O O F D D E E L. Vers 11.

Het hoofd van Holophernes aan een Dienstmaagd gegeeven.

(3.) Na wel gedronken te hebben, ging men rusten. De Weduw wierd alleen met de Bevelhebber in zyn tent besloten; men zegt, dat hy, zo haast hy onder 't dek was, sliep, en Judith zich van zyn rust bedienende, sloeg hem 't hoofd af, 't welk zy in de zak van haar Dienstmaagd liet steeken, ten einde, om 't zelve kunnen verbergen, en met meer verzeekering uit het veld te gaan, onder voorwendsel van God te zullen aanbidden.

Vers 16.

Men ontsteekt het vuur, om 't zelve tebezichtigen.

(4.) Zy trok zonder gevaar midden door de benden, die op het gedrag van hun Veldheer mede rustten, en kwam gelukkig voor de poorten van Bethulien; de schildwacht, haar stem kennende, deed de poort open, men maakte vuur, ontfstak de kaars, en men zag het hoofd van Holophernes met aandacht aan. Olias, met verwondering vervult, riep uit: *o Dochter, gy zyt gezeegend onder alle vrouwen.* En eenige muggezifters verstaan, dat Elisabeth daar van de groetenis, welke zy aan de Maagd Maria deed, ontleent heeft.

XV. H O O F D D E E L. Vers 7.

De roof op de Vyanden.

(5.) De gevallen, van deze dood van Holophernes, waaren zo veel te voordeeliger, dewyl het leger, 't welk haar Bevelhebber verlooren had, begon te verstrooien, en ver van het beleg krachtig, onder het beleid van eenig ander Veldheer, voortte zetten, dacht men niet anders, als om te vluchten. De Joden vervolgden hevig hun verschrikte vyanden, en keerden met buit beladen, weder te rug, en de vrede herstelde zich zo volkommen in geheel Judea, dat men aldaar de minste onrust, gedurende het leeven van Judith, zelfs veel jaaren na haar dood, niet beperde.

Die omstandigheden baaren nieuwe zwaarigheden, want, dewyl zulks in 't 39de jaar van Manasse moet voorgevallen zyn, moet deze Prins ten tooneel verscheenen zyn. Onderwylen zyndaar twee aanmerkelijke zaaken, d'eeene, dat de heilige Schryvers, die ons de geschiedenis van Manasse nagelaaten hebben, nooit van Judith noch Holophernes spreken, noch van de roemruchtige verlossing onder zyn regeering behaalt, alhoewel zy zaaken van oneindig minder belang verhaalen, d'andere, dat de Geschiedenischryver van Judith nooit van Manasse spreekt, 't welk heeft doen zeggen, dat deze uitkomst voorgevallen is, als wanneer de Vrye Staat door den Hoogenpriesters bestiert wierd, en daar geen Koningen te Jerusalēm waaren.

Men zegt dat Manasse zich met niets bemoeide zedert zyn wederkomst van Babylon, of dat hy, zich ten hoogsten bezig houdende met eenige sterktens te Jerusalem te maaken, gelyk Josephus verzeekert, hy de zorgen over de andere plaatzen aan zyn Hoogenpriester overliet; men moet zich dan niet verwonderen, dat men den Koning vergeeten heeft, en van niemand als den Priester spreekt. Want de vergeetbaarheid zoude groot, en zoveel te verwonderens waardiger zyn, dat men by de Meden den naam en

de daaden eens Konings ging zoeken, die het minste deel aan deze uitkomst niet had, en dat men zyn naam aan 't hoofd van de geschiedenis gezet heeft, ten einde, op dat deze omstandigheid dezelve meer waarschynlyk maakte, hoedanig zal men Manasse, de Koning van Jerusalēm, vergeeten, terwyl men Arphaxad, de Koning der Meden, geslagen, neergemaakt, gestorven, en die in de verlossing niet te passe komt, ophaalt.

Josephus maakt van Manasse geen stil man, en die in de leedigheid gestort is, of wie het versterken van zyn Hoofdstad genoeg bezig houd, om het overig bestier aan een Priester over te geven, in teegendeel, bemoeide hy zich met kerkelyke zaaken. Hy rechtte het Altaar weeder op, hy herstelde den Godsdienst en de zeden van de Wet, ten einde om daar door zyn zonden te verzoenen. Een Vorst die den Godsdienst regeert, vertrouwt noch de oorlogs zaaken noch het verdedigen der plaatzen aan een Priester, boven al, dewyl het hem behaagt vestingen te maaken: by aldien hy zich op ymand heeft moeten verlaaten, aangaande de Stad van Bethulien, zoude hy zich veel eer op Oias vertrouwt hebben, die aldaar het bevel had, als op een Offerpriester, die gemeenlyk noch beleegering noch oorlog verstaan. Maar, by aldien men Manasse in dezen oorlog vergeet, waarom spreekt men dan van hem niet in het vervolgen van den Vyand, waarom maakt men van hem het minste gewag niet in de daaden van Godvruchtigheid en de algemeene vreugdesteekenen? De Vorst moest ten minsten aldaar aan 't hoofd van zyn leger of 't volk geplaatst zyn, in plaats, dat hy niet te voorschyn komt, alhoewel hy als toen op den Troon konde geweest zyn.

De tydreekening lyd mede niet, dat men zulks geeloft, want, Dejoces begon te regeeren in 't jaar 4004 van de Juliaansche Styl, en regeerde 53 jaaren, Phraortes, zyn zoon, ving zyn regeering aan in 't jaar 4057 en wierd 22 jaaren daar na, in 't jaar 4079 geslagen. De verlossing van Bethulien konde niet voorvalen als een jaar daar na, wyl men 120 dagen met de Feesten doorbragt, en om dat hy in de Landschappen beveelen moet laaten uitgaan. Daar is zelv's een misflag in de uitbreiding, want, in plaats van 't leger van Nebucadnozar teegens Judea in 't 18de jaar van Nebucadnozar te doen trekken, stelt zy het zelve 6 jaren vroeger in 't veld; dusdanig zoude de uitvoering van Holophernes niet eer, als in 't jaar 4085 van de Juliaansche Styl voorgevallen zyn. Manasse begon in 't 4016de jaar van deze zelve Styl te regeeren, het 39de jaar van zyn regeering valt dan op het 4055 jaar, alwaar het onmooglyk is, dat Nebucadnozar Krygsbenden in Judea, na dat hy Phraortes, de zoon van Dejoces verlaagen had, gezonden heeft. Onderwylen moet Manasse noodwendig in deze geschiedenis tusschen koomen, om dat hy daar van een der weezendlyke merkteekenēn maakt, en dezelve in 't 39de jaar van zyn regeering moet voorgevallen zyn.

Het laatste weezendlyke merkteeken ontbreekt daar gelyk alle de anderen; want, waar zal men die tusschenkomst van de vrede zedert Manasse vinden den tyd van 50 jaaren verre daar na. Want de geschiedenischryver zegt dat de vrede vele dagen na de dood van Judith duurde. En deze dagen beteekenen niet alleen jaaren, maar, een langen tyd; want de geschiedenischryver bedient zich van dezelve bepaaling in het zelve vaars, om de 55 jaaren te beteekenen, welke het leeven van Judith duurde. De ver-

lossing moest in 't jaar 4080 van de Juliaansche Styl, of 5 jaaren daar na voorvallen. Maar, Necho, Koning van Egypten floeg Josias, nam Jerusalēm in, en maakte haar in 't jaar 4104 van de Juliaansche styl cynsbaar. De Koning Nebucadnozar ving den oorlog aan, en verwoestte Judea tien jaaren daar na, en de gevangenis begon eindelyk in 't jaar 4126. Daar is dan niet meer als een zeer klein getal van jaaren voor de vrede over.

Laaten wy een laatste merkteeken, welk aan deze geschiedenis ontbreekt, daar by voegen, 't welk is dat men geen Hoogenpriester Eliakim in die tyd, noch in de Heilige Schriftuur, noch in Josephus, noch in eenige naamregisters der Hoogenpriesters vind. Josephus konde onder stilzwijgen dezelve voorbygegaan hebben, en zulks gebeurt hem somtyds. Maar, men vind ten minsten in de Schriftuur, 't geen aan den Joodischen geschiedenischryver ontbreekt, in plaats dat men Eliakim niet zoude kunnen ontdekken. Om welche reden Georgius Syncellus zegt, dat het Jojakim was, maar, dezelfde, na de weiderkomst van de gevangenis.

De groote Reeden, waar op men steunt, is den nederlaag der Niniviten door Cyaxares. Want, het schijnt, dat die Vorst niet zo gemaklyk over zyn vyanden had kunnen zegepralen, by aldien zy door den aanstoot, welke zy te Bethulien geleeden hadden, niet verzwakt geweest waren. Maar, hoe veel andere oorzaaken van verzwakking kan men in een geslacht vinden. 40 Jaaren verliepen zedert het beleg van Bethulien, tot aan de overwinningen van Cyaxares. De Niniviten hadden dan de tyd gehad van zich te herstellen, of van zich door de ledigheid en zachtmoedigheid te verzwakken. Wyders had Cyaxares zyn Leeger en Ryk door verscheide overwinningen vergroot, 't welke hem machtig genoeg maakte, om de Niniviten te verwoesten. Eindelyk vallen de Omkeeringen meenigmaal in de Monarchien voor, zonder datmen de oorzaak daar van kan ontdekken.

Die geenen, die deze geschiedenis na de Babylonische gevangenis stellen, hebben groote voordeelen. Want, zy zyn van een zwaarigheid, uit den Text zelfs getrokken, niet verzet, tegens welke geen antwoord te vinden is. *De Joden*, zegt de geschiedenischryver, *zy in een vreemd Land gevangen geleid geweest, de Tempel van hun God is ter Aarde geworpen geworden, men heeft hun Steden ingenomen, en onderwylen zyn zy, na dat zy weeder tot hun God gekeert*

zyn, van de verstroojing weeder opgeklommen, en Jerusalēm hun heiligen plaats verkregen hebbende, zyn zy weeder in het bezat van 't Land en de Bergen, die woest waren, gestelt. Het is vergeefs den Text geweld aan te doen, en staande te houden, dat den Tempel alleenlyk door de ongeestelyken doorzocht was, die dezelve met voeten vertraaden. Men zal daar altoos het inneemen van Jerusalēm, de verwoesting van dien Tempel, het wegvoeren der inwoenders in Chaldea, en de weiderkomst in Judea zien, alwaar men Jerusalēm, daar de heilige plaats van 't geslacht was, verkreeg. Zulks is zo veel te gevoeliger, dat Bethulien, alwaar de uitkomst was, zich in de Stam van Zabulon vind, en aan de Koningen van Juda niet toebehoorde. Zy was van niemand als de Cutheers bevolkt onder de Regeering van Manasse, en konde by gevolge van Holophernes niet beleegd zyn, dewyl zy alreeds de Koningen van Assyrië onderworpen was. Men heeft een tweede voordeel met deze geschiedenis na de gevangenis te stellen. Want, dewyl de geschiedenis van die tyt minder bekent is, kan men veel gemaklyker deze uitkomst onderstellen. Maar ter zelver tyd vinden die geenen, die deze meening verweeren, zich verleegen, weegens de keur van den Vorst, die geregert moet hebben; eenigen willen, dat het Cambyzes zy; anderen stellen Xerxes liever, die deze uitvoering, alvoorens in Griekenland te trekken, beval. Een derde maakt Holophernes den Veldheer van Artaxerxes de eerste. Het is waar, dat daar als toen geen Nebucadnozars waren, en dat Ninive verwoest was. Men onderstelt, dat de Koningen der Perzen toegetaan hadden, van dezelve Stad te herbouwen. Maer, deze onderstelling volstrekt niet, want, men moet dezelve in een zo roemruchtige staat gestelt hebben, dat de Koningen van Babylon aldaar hun woonplaats maakten, 't geen niet gebeurt is.

Die deze uitkomst ernstig onderzoeken, vinden, (1.) dat deze jonge Weduwe zich aan groote gevaren blood stelde; zo haar kuisheid niet eenige aanstoot geleden heeft, ten minste, liep dezelve gevaar, en de schroomachtigen zyn verwondert haar zo veel loogens stoutlyk te zien voordraagen, na een eed gedaan te hebben, van niet als de waarheid te zeggen; (2.) het is waar, dat zy niet als by het leeven van Holophernes gezwooren heeft, (3.) maar deze eed, op zyn Heidens, is een nieuwe misdaad, waar mede men haar belaft, en welke zy in het oogenblik, als zy Gods zegening van nooden heeft, begaat.

UITLEGGING van de XCIX. AFBEELDING.

*Gods wysheid daalt op d' Aard, door Salomons gebed,
Zy heeft de Lauwerkrans op't heilig hoofd gezet.
Om van't geweld, denyd en tyd te zegepralen.*

Salomons Wysheid, en Prediker.

MEn schryft Salomon de Wysheid toe; en men zou zich wel eer op de getuigenis van Eusebius verlaaten hebben, die men in volkommen bepaalingen deed zeggen, dat al de Ouden met de Heiligen Ireneus staande hielden, dat, *de Wysheid een werkstuk van Salomon was, zo wel als de Spreuken*. Maar het oorsproncklyk van Eusebius, en die uitmuntende overzetting van de Heer *De Valois*, laaten de minste zwaarigheid niet over; want deze Geschiedenischryver zegt eenvoudig, dat de Ouden de Spreuken Salomons genoemt hebben, *een wysheid, welke de gebo-*

*Zy leid de ziel op't spoor van kennis, tucht en deugd,
En kwekt een heilig vuur, dat God en Mensch verbengt,
En stremt des Waerelds drift door haare Heemelstraalen.*

den van alle deugden bevat. Men ontneemt Salomon meenigmaal de Eer van dit boek geschreeven te hebben, en vernoegt zich te zeggen, dat het een verzameling van Zinspreuken is, die deze Vorst heeft nagelaaten. Zo deze zaamengaadering in de Hebreewische ordening zich niet laat vinden, is't, om dat men niet geloofd heeft, dat dezelve een ware voortbrenging van Salomon geweest is, alhoewel 't een eygenschap dezer boeken geweest is, die moogelyk niet, als lange tyd na Esdra, gemaakt zyn. De Heilige Jeronimus, zegt dat het daar niet te vinden was, dat men daar een Grieksche welspreekendheid erkende, en dat zeer vele Vaderen 't zelve een Jood, Philon ge-

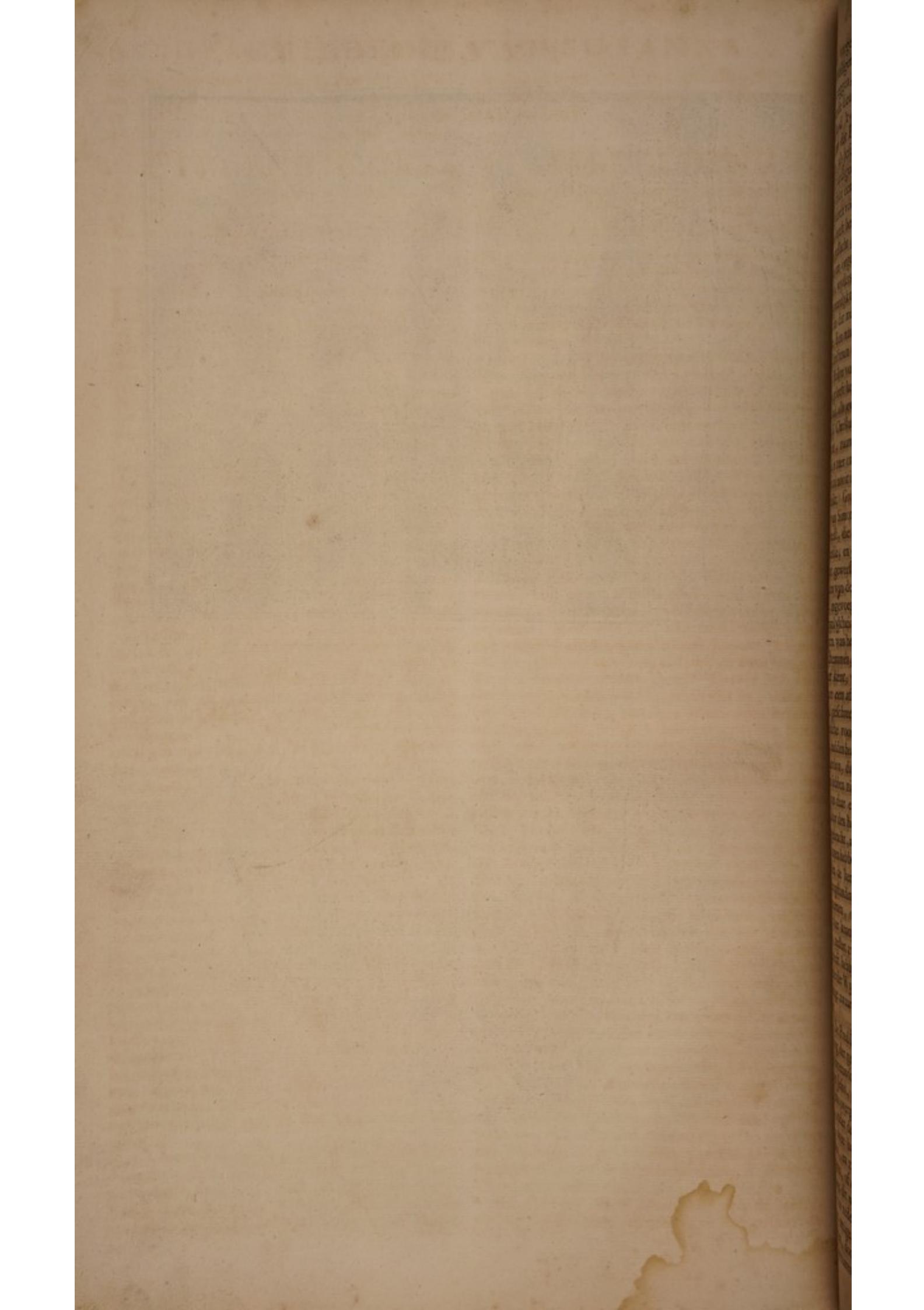

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CXIX. AFBEELDING:

Gods wysheid daalt op d'Aard , door Salomons gebed ,
Zy heeft de Lauwerkrans op 't heilig hoofd gezet ,
Om van 't geweld , de nyd en tyd te zegepraalen ,

Zy leid de ziel op 't spoor van kennis , tucht en deugd ,
En kwekt een heilig vuur , dat God en Mensch verheugd ,
En stremt des Waerelds drift door haare Heemelstraalen .

genaken, toegeschreven hebben. Dat's de woorden vanden Heiligen Jeronimus geweld aandoen, met hem te doen zeggen, dat het oorspronklyk Hebreeuwisch in de vierde Leeu verlooren was, dat een aardsgeestelyke Jood 't zelve op een vrye manier had overgezet, en dat Philon, waar van hy spreekt, veel aelouder, als Jesus Christus, was. Het is waar, dat onder de aardsgeestelyke Joden eenen Philon was, beremt door eenige werkstukken, en dat hy honderd en zestig jaaren voor Jesus Christus geleefd heeft; maar, Josephus heeft hem zo enweetend weegens de zaaken van zyn geslacht gevonden, dat hy hem onder de Grieksche en ongeestelyke geschiedenis schryvers gestelheit heeft, wyders schryft men de Wysheid Philon de Jonge gemeenlyk toe, die ten tyde van Jesus Christus leefde, om dat men eenige Platonische denkbelden aanmerkt. Een nauwkeurig onderzoeker verzeekert, dat de Christenen zich daar van bedient hebben, alvorens Philon verscheen, dewyl hy niet als onder Caligula geleefd heeft; de dwaaling is gevoelig, want, Philon had, alhoewel zeer jong zynde, zyn werken voor dat J. Christus onderwees, en Caligula op den Troon zat, zaamengestelt. Maar, de Ityl van de Wysheid is zeer onderscheiden van die van Philon; men heeft ze nooit in het Register van zyn Werkstukken geschikt. Gratius houd staande, dat dit boek in den tyd van Simon de Hoogenpriester is zaamengestelt geweest, die onder de regeering van Ptolomeus Lagus leefde; en dat het zelve door een Christen is overgezet geweest, die in dit werkstuk verscheide waarheden van den Godsdienst, weinig by de Joden bekent, ingevoegt heeft. Deze gisling heeft eenige waartchynlykheid, om dat men daar in zeer klaare bepaalingen van het Woord spreekt, maar, men moet liever toestemmen, dat men den Uitvinder van dit werkstuk niet kent, want men zoude in de derde Eeuw noch zien een asschrift van dit boek, in de Chaldeesche taal geschreven. En by aldien de Christenen de Grieksche voorschriften, die onder hun handen waren, hadden bedorven of verandert, zoude deze Jood Rahmon, die van dit asschrift spreekt, niet na, gelaten hebben zich daar over te beklagen. Wijders, was daar een grieksche overzetting van dit werk, door den heiligen Paulus benevens Philon den Jood bygebracht, alvoorens de Christenen daar op gewerkt kunnen hebben. Eindelyk, moet men de aeloude Joden de kennis van het eeuwig oordeel van de wederopstanding en de gelukzaalheid der zielen niet bemeen, of zich inbeelden, dat zy een uitveerlyker kennis van die waarheden verkregen hadden, zedert zy onder het Ryksbestier der Grieken geleefd hebben, want David heeft mede als Uitvinder der Wysheid klaar gesproken. Daar is alleen eenige zwaarigheid over 't geen hy van 't Woord spreekt.

(7.) De Prediker, welke men als een andere verzameling der geschriften van Salomon aanmerkt, is in 't Hebreeuwisch zaamengestelt geweest door een, genaamt Jesu, den Zoon van Syrach, en door zyn Neef Jesu overgezet. De Groovyader leefde in Egypten, onder de regeering van Ptolomeus Philadelphus, twee honderd en tachtig jaaren voor Jesu Christus, en zyn Neef, onder die van Ptolomeus Evergetes, of de Weldoender. De Joden leezen huidendaags dit werkstuk, om dat het zelve een groot getal van zedelessen bevat, men zegt zelfs, dat zy, zedert eenige tyd 't zelve in de ordening hunner schriften, door de eenpaarige zaamenstemming hunner Leeraaren, ingevoegt hebben. Zo zulks is, heb-

ben'zy de leering hunner Vooryaderen verandert; die de lezing daarvan verboden, om dat het zelve verscheide zaaken bevat, die de Rabbynen niet toestemmen. Het moet zelfs weezen, dat zy zich de macht toegeschreven hebben, die men zich anders geeft, van het getal der heilige boeken te vermeerderen, en de ordening der schriftuuren te vergrooten. De Prediker is aanmerklyk vermeerdert in de Latynsche overzetting, daar de Uitvinder een groot getal van redenen, en nieuwe Zinspreuke ingevoegt heeft. Geelyk Jesu de Zoon van Syrach een verzaameling der schoonste Zinspreuken aangevangen heeft, heeft hy geloofd, dat het hem geoorlofd was dezelve natevolgen.

(8.) Deze twee boeken van de Wysheid en den Prediker bevatten een groot getal van gebruiklykeden der zeden, 't eenemaal bekwaam om den geest te onderrechten, het hart te treffen, en de menschen tot godvruchtigheid te geleiden. Dewyl de Joden als noch in een deerlyke ellende waaren, en onder het juk hunner vyanden leefden, vertroost hen de Uitvinder, vertoegende, dat de ziel der rechtvaardigen in Gods hantlen is, die dezelve geleid en bewaart, en dat de schaamte en de smart der godloozen bovenmaatig zullen zyn, als zy de rechtvaardigen tegens hun hoop verheerlykt zullen zien. Hy stelt weder voor hun oogen de wonderdaadige verlossingen, die God hun Vaderen toegestaan had; hy wyft aan dat de godvruchtigheid den weg is, welke tot God geleid, en die de mensch waarlyk onsterfelyk op de Waereld maakt, daar zyn achtung en roem bestendig blyven.

Eindelyk spot hy met de Afgodendiernaars, die haar toeylucht tot de invloeing van 't gestarnte neemen, en die van d'aarde en de starren, van vuur en hout het voorwerp hunner aanbidding maaken. Deze mensch die een boom omhakt, van een gedeelte der zelve zyn huisraad maakt, zich by de spaanderen warmt, en van 't overige van den staam, menigmaal gehoogen zynde, een Beeld maakt, 't welk hy met yermilioen overstrykt, in een aanzienlyke plaats stelt, en aan den muur vasthecht, uit vreeze dat het valen mocht, en die het by gevolg aanbid, is dat geen dwars? Men moet tot den Schepper, die alle dingen gemaakt heeft, opklommen.

(9.) Men vind mede in den Prediker een menigte van Godvruchtige Zinspreuken, en die de weezentlyke plichten der menschen besluiten. Hy eindigt door den Lofreden der Heiligen, die luiterryk onder 't Oude Testament uitgeblonken hebben, zyn voorbeelden, welke hy op een leuevendige en medelydende wyze voorstelt, en de lofuitingen, die hy hun geef, zyn bekwaam om den aandacht der lezers op te wekken. Men berijpt hem van de woordels Salomons, welke de wysheid betreffen, verkeerdelyk aangehaalt te hebben, en hem te doen zeggen, dat zy van het begin geschaapen is. Men kan zeggen, dat daar een vooroordeel tegens den Uitvinderschuilt. Want de Arrianen kondcn zich niet bedienen van deze Text van het achttie Hoofddeel des Sprekken, om te bewyzen, dat de Zoon een Schepzel is. Onderstellende, dat daar van de Zoon Gods gehandelt word, die men de eeuwige Wysheid noemt. Maar, zonder over de inzichten van Salomon te redeneeren, is het zeeker, dat de Uitvinder van den Prediker, geen oogmerk gehad heeft van Gods Zoon te spreken, maar wel van deze eigenschap van de Godheid en deze deugd, welke wy Wysheid noemmen. Dusdanig heeft hy geen

misflag begaan, en by aldien hy daar al een gehad hadde, moest men daar veel eerden overzetter mede belasten, die de overzetting van de Zeventig gevolgt heeft, als wel den eersten Uitvinder, die waar-

schynlyk in zyn oorspronglyk geschrift gestelt heeft, d'Eeuwige heeft my bezeeten, om dat hy in't Hebreeuwisch geschreeven heeft.

UITLEGGING van de

*Al word Godvruchtigheid door geile drift bespiet,
Ontvlucht zy 't vuil misdryf, en acht de lajer niet,
Maar treed de schande en dood klockmoedig onder d' oogen,*

Geschiedenis van Susanna.

Het voorval van Susanna moet onder de regering van Nebucadnozar, voort dat hy Jerusalem innam, en Sedecias naer Babylon gevoert heeft, gebeurt zyn, ten minsten, zo 't waar is, dat de Profeet Daniel haar verlosser geweest is; want hy was noch jong, en 't was noodzaaklyk, dat hy noch de rype ouderdom niet bereikt had, om dat men hem zoude verdacht hebben, de overspeelder te weezen, die de oude mannen staande hielden met Susanna betrapt te hebben. Susanna was jong, schoon en kuisch. Men trouwde haar aan een zeer ryke Jood, die zyn Hof aan die van zyn geslacht gaf, om aldaar hun vergaderingen te beleggen. Susanna wandelde aldaar, en baadde zich als 't volk vertrokken was. Twee Rechters, die dat jaar verkoren geweest waren, gevoelden tot haar een heevige drift, en besloten hun verlangen te voldoen, of haar te doen snoevelen. Men moet op hun jaaren niet ziften, of veel eer op den naam van *oude mannen* staan, welke de geschiedenis hun geeft; de staat van rechters, waar mede zy vereert waren, volstrekte, om hun dit hoofdschrift te geven. Zy voorzag ligtlyk dat Susanna veel eer twee minnaars als een alleen zoude wederstaan, yder verbergde zyn drift, en poogde zich voor den andere te doen stellen; maar elkanderen in een en dezelve plaats in den weg van den Hof ontmoet hebbende, gelyk de oogen der Minnaars doordringend zyn, ondekte yder ligtlyk het oogmerk van zyn medevryer. In plaats van rood te werden, weegens een drift, die hen schaamte moet toebringen, maakten zy daar van een vertrouwingschap, en werkten gezaamentlyk aan 't verzaadigen hunner wellusten. Tot deze daad bedienden zy zich van de vryheid, die zy hadden van in den Hof na de anderen te blyven, en van de afwezendheid van de dienstmaagden, welke oly en reukwerken haalden, waar van men zich gemeenlyk in 't bad bediende. Zy randden Susanna gezaamentlyk aan, welke hun omhelzingen wederstond, en de dood voor de zonde stelde. De oude mannen zienden dat zy verlooren zouden zyn, zo zy deze Vrouw niet deeden sterven, maakten een groot geweld, riepen de knegts en den Man, en zy betichtten haar by 't volk, als of zy in overspel, met een jong man, gevonden was. Zy was alreeds ter dood veroordeelt, als de jonge Daniel, die haar ter straffe zag geleiden, en haar onnozelheid bekend was, de aanklaagers d'een voor den ander ondervroeg, en hen vernuftig verplichtte zich zelve te wenderspreken. Zynde dan van de valscheit hunner beschuldiging overtuigt, deed het volk hen sterven, en zy werden waarschynlyk volgens den Talionischen Wet gesteentigt.

(2.) Men heeft aan de waarheid van deze geschiedenis getwyffeld, niet alleen om dat men daar in enige verdichte zaak vind, maar, om dat dezelve niet in 't Hebreeuwisch, maar in 't Grieks geschreeven is, en dezelve in het hoofd der openbaaringen van Daniel

C. AFBEELDING.

*Hoe zeer het snood gedrocht haar trefst met hartenled,
Terwyl Rechtvaardigheid den Richterstoel betreed,
En straft de Laasteraars, met d' onschuld teér bewoogen.*

zich niet laat vinden, daar zy natuurlyk moet geplaatst zyn. Men leeft dezelve alleenlyk in eenige byvoegzelen, die nadenklyk zyn. Het is redenmaatig alhier te verhaalen, 't geen men van d'een en d'andere zyde bybrengt, om de waarheid van deze geschiedenis te verstaan.

Origenes is een der yverigste beschermers van Susanna tegen een zyner vrienden geweest, die haar aanzag als een geestig beschreeven verdichtzel, en die met zeekere toepassingen uit de grieksche namen van boomten gehaalt, waar onder Susanna betrapt was, als lachtte. Hy hield staande, dat men niet verwondert moet zyn, weegens, dat deze uitkomst in 't Hebreeuwisch niet te vinden was, om dat de Joden zorg gedraagen hadden, alle de heilige schriften te verscheuren, welke konden dienen om hun geslacht te onteren. Maar, hy had, wat meer is, van een Jood van zyn kennis veritaan, dat die twee Rechters der Israëlieten menigmaal de Vrouwen misleidden, heur belooende, dat de Messias onfeilbaar uit de verzaameling, welke men met heur zoude hebben, zoude gebooren worden, en dat Susanna deze belofte als onbescheiden verwierp. Men moet niet, zegt men, zo een schandelyk bedrog aan den nakoomelingschap overbrengen, of, ten minsten, moet men niet ontstelt zyn, weegens dat men dezelve verscheurt heeft. Daar is deze misflag in het gevoelen van Origenes, dat hy, willende een zeer klein stukje van deze geschiedenis beschermen, de gantsche heilige Schriftuur geweldig beleedigt, want, zo de Joden een zo aanmerklyk gedeelte van Daniel hebben durven verscheuren, die zy inden rei der grootste Propheeten stellen, moet men dan niet verzeekert zyn, dat zy andere gewichtiger valschenheden begaan hebben, en dat de Schriftuur verduren is. In der daad, zo de Joden uit de heilige bladen alles wat hen lastig valt, of 't geen het geslacht met schaamte overdekt, wegnehmen, moet men bynaer alle de boeken van de Propheeten daar van afsnyden, zo wel, als de geschiedenis, waar in het ondankbaar en wederspannig volk, de Koningen, de Priesters, en hun Aardschvaderen zich met yzelyke zonden bezoedelt vinden. Men kan niet zeggen, dat men deze kleine geschiedenis, welke byzonderlyk de Joden behaagde, menigmaal in 't Grieks voorgelezen zyn-de geweest, het oorspronglyk Hebreeuwisch heeft laten vernielen. Want, waarom zotu men veel eer dit oorspronglyk eerste gedeelte van de geschiedenis van Daniel, als het overige zyner openbaaringen, veronachtzaamt hebben. Men zoude meer reden hebben staande te houden, dat daar twee Daniels waren, de een van Koninglyke bloede, en d'andere een Leviet, of van den rei der Priesters, en dat de Daniel van Susanna zeer onderscheiden van den Propheet is, en dat men dusdanig de geschiedenis van Susanna in deze Godspraaken niet moet zicken. Maar, dezet tweede Daniel is beuzelachtig.

Men vind een andere zwaarigheid over de hoedanigheid der Rechters van Israël, welke men aan twee

S U S A N N A . Fig. C.

DICHTKUNDIGE VERKLARING van de C. AFBEELDING.

Al word Godvruchtigheid door geile drift bespiet,
Ontvlucht zy 't vuil misdryf, en acht de laster niet,
Maar treed de schande en dood kloekmoedig onder d'oogen,
Hoe zeer het snood gedrocht haar treit met hartenleed,
Terwyd Rechtvaardigheid de Richterstoel betreed,
En straft de lastraars, met d'onschuld teer bewoogen.

DICHTKUNDIGE VERKLARING van de CI. AFBEELDING.

Wyl Daniel't bedrog ontdekt van 't Priesterschap,
Dat Tempelwaarts beklimt den heimelyken trap,
En d'offerpsys verslent; Gods Belus opgedragen,
Word hy ten Leeuwenkuil gedoemt, en, door Godshand,
Van Habakuk gespilt, gevoert uit Judas land,
Hy dood den grouweldraak, en ziet zyn heilzon daagen.

БІЛКІНІЙСЬКА КОМІСІЯ
ДЛЯ ПРОВЕРКИ
ІЗДАВАНИХ ВІДНОВЛЕНИХ
ІЗДАВАНЬ

Lasteraars geeft, om dat het niet waarschynlyk is, dat de Jooden het recht hadden, de misdadiers met de dood te straffen, terwyl zy in Babylon gevangen waren. Men kan deze zwaarigheid weg neemmen, om dat de Jooden menigmaal de vryheid gehad hebben, van volgens hun wetten te leeven. De Mahometaanen staan hen als noch dat voorrecht toe. Het is onweiderspreklyk, dat zy hun Opperhoofden en hun Vorsten van de gevangenis in Chaldea gehad hebben. Dusdanig moet de hoedanigheid der Rechters, welke men aan de oude Mannen geeft, niemand bekomen. De muggezifters moeten alleen navorschen, om te weeten of de Opperhoofden van de Gevangenis als toen reecht van 't leeven en de dood hadden. 't Welk niet waarschynlyk is. Volgens Origenes, die veel uitleggers nagevolgt hebben, waaren deze twee Rechters *Achab* en *Sedecias*, twee valsche Propheeten, waar tegen Jeremias scherp uitgevaaren heeft, en die doot een voorbeeldelyke straffe Gods in handen van Nebucadnozar moesten geleevert worden, om op 't vuur gebraaden te worden. Wy hebben gezien, dat het een genoegzaam gewoonlyke straffe in Babylon was, den geenen in een gloejende oven te werpen, die den Vorst mishagden.

UITLEGGING van de CI. AFBEELDING.

*Wyl Daniel' t bedrog ontdekt van 't Priesterschap,
dat Tempelwaarts beklimt den heimelyken trap
En d' offespys verflint, God Belus opgedraagen,*

I. HOOFDDEEL. Vers 2.

Geschiedenis van den Bel.

(1.) **D**E wyze, waar door men meent dat Daniel van de Afgoden der Chaldeërs heeft gezegepraalt, was genoegzaam geestig. Die Afgodendienstaars hadden zeer grove denkbeelden van de Godheid, om dat zy zich inbeeldden, dat de Goden, gelijk de menschen voedzel noodig hadden. Zy waaren wel niet bot genoeg, om te gelooven dat de Beeldens waar voor men den taafel dekte, eeten konden; maar, zy vermeindten ten minsten, dat de Godheid zyn Troon verliet, om in hun Tempels neér te daalen, en aldaar goede cier te maaken op onkolten van zyn aanbidders; dusdanig laat Homerus zyn Gooden van plaats tot plaats wandelen, om den rook der Offerhanden in te zuigen, en zich met het vette der Dieren, welke men hen oofferde, te voeden. De Priesters, belanghebbende deze meaningen van 't volk te onderhouden, om dat zy daar voordeel uit trokken, versterkten het volk in hun blindheid. Belus was een der grote Gooden, die men in Babylon aanbad, dewyl hy Stichter van die Stad was. Nebucadnozar, de groetheid van deze Stad beschouwende, zeide hovaardiglyk, dat hy die geen was, die dezelve gebouwt had, om dat hy dezelve herstelt, en aldaar trotsche gebouwen toegevoegt had. Maar Belus was haare waarlyke Stichter. Men had van een mensch een verblindende God gemaakt; aan wie men een groote overvloed van levensmiddelen verplicht was te beschikken. En daar op maakt Jeremias zyn toepassing, dewyl God door zyn Bediende zegt. *Ik zal Bel in Babylon straffen, en ik zal uit zyn moud wederhaalen, al 't geen hy ingesloten heeft.* Daniel bespotte de ligtgeloovigheid der bygeloovigen, die geloofden dat een God spyzen nuttigde. Ten einde om den Koning weegens de ongerymtheid van deze dwaaling te overtuigen, liet hy alle de poorten vanden Tempel,

Jeremias voorzeide deze twee valsche Propheeten, dat het zelve hun lot zoude zyn. Maar, ik weet niet, waarom men Overspeelders en Lafteraars van Susanna in Rechters verwisselt. Want de Propheet zegt niets dat daar naér gelykt. Zo de uitkomst, waar van wy spreken in die tyd gebeurt is, is het niet moejelyk te begrypen, dat daar meer als twee godlooze menschen onder de Jooden van Babylon waaren, die zich begonden naer de Zeden en de Godsdienst der Chaldeërs te schikken. Eindelyk, de twee valsche Propheeten van Jeremias moesten verbrand worden, en zyn voorzegging is vervult geweest; maar, de twee oude mannen van Susanna wierden door 't volk gescrent, want de geschiedenis beteekent bescheidelyk, dat dit de menigte was, die hen dezelve straf, welke men Susanna opgelegd had, deed ondergaan. En het is zich zelve meer moeite veroorzaaken, een gifling staande te houden, die gantsch van geen gevolg is, als te zeggen, dat het volk hen *deed sterven*, om dat het zelve hen in handen der Chaldeësche Rechters overleeerde, ten einde om hen ten vuur te doen, of dat Nebucadnozar toeliet, dat men hen steenigde, alvoorens hen te laten verbranden.

*Word by ten Leenwerkuil gedoenst, en, door Gods hand,
Van Habakuk gespyst, gevoert uit Judaas land.
Hy dood den groeweldraak, en ziet zyn heilzon daagen.*

toesluiten en zeegelen, na dat hy in de zelve asch gestrooit had; men opende dezelve 's anderendaags 's morgens in tegenwoordigheid van 't Hof. De Priesters die in die nacht goede cier gemaakt, en alles, wat men voor hun God opgedischt had, weggedraagen hadden, geloofden zeckerlyk te zegepraalten. De taafel was inderdaad opgenomen, en de schootels leegdig. Maar, men ontdekte in 's asch de overblyfcelen der voetstappen van Kinderen, Vrouwen en Mannen, die by der nacht door onderraetsche gangen daar gekoomen waaren om te eten. Men zoudé veel bedriegeryen ontdekken, zo de geheime leidingen van alle Tempelen, en alle Beelden, welke sweeten of spreken, open waaren.

Vers 22.

Den Draak.

(2.) De Bygeloovige geeft zich zo ligt niet over. Maar, zy zouden, in plaats van een doode Afgod, een leevendigen vinden. Daar was een wonderbare grote Draak, die men door een gevolg van een oude bygeloovigheid aanbad; welke de Serpanten als Goden aanzag. Men weet niet, waarom de viering der Serpanten zo oud en algemeen geweest is. Tot het aeloude Serpent weder op te klimmen, die onze eerste Ouderen bedroog, is een reden aanthaalen; welke moet beletten 't zelve aan te bidden, om dat het zelve 't werktuig van 's menschen rampzaalighed geweest is. Laat men vry deze snelligheid, waar inede 't zelve zonder voeten, en alleen door een werking van den geest, die 't zelve bezielt, groote wytten doorkruist, en zyn lange geduurzaamheid, aanhaale; 't is altoos waarheid, dat haare sleepende gedaaite, en onheilen, die zy den mensch veroorzaakt, schrik voor de Serpanten moet verwrekken. Onderwylen hadden de zo geestryke Egyptenaaren een zonderlingen Godsdienst voor den Apis, en byzonder voor den Thermutis, die zy geloofden onsterflik te zyn, en waar voorzy

C 2

Ka-

Kapellen in alle hoeken hunner Tempelen bouwden. De Babyloniers bedreven dezelve dwaasheid. Daniel wierd verplicht de deugd van deze ingebeeldte God te beproeven, hy doode het Serpent met het zelve een koek, uit vet, hars en vol zaamen geestelt, aan te bidden, welke 't zelve deed barsten.

Vers 30.

En Daniel in den Leeuwenkuil.

(3.) De Babyloniers, over het bespringen hunner Goden ontstoken, eischten het leeven van Daniel, om dit engelyk te vergoeden, zy eischten 't zelve gewaapender hand, en de mond vol dreigementen, welke den Vorst deden vreezen, dat men hem zouden beschuldigen van Godsdienst verandert te zyn, en dat men hem van den Troon mocht zetten. Door deze dreigementen bloohartig gemaakt, offerde hy Daniel op aan de drift der delle menschen, die hem in den kuil der hongerige Leeuwen lieten werpen. Hy bleef daar zeven dagen. De Leeuwen dorfsden hem niet verscheuren, maar, hy zoude van honger gestorven zyn, by aldien een Engel een Profeet by zyn haaren niet gegrepen, en dusdaanig hem niet van Jerusalem naer Babylon overgevoert had, om Daniel een zopaat te bieden, welke hy de Maajers zoudie brengen. De Koning kwam eindelyk, om te zien wat deze verwoester zyner Goden wedervaarren was, en om zyn dood te beweenen. Maar hy bevond met vreugd, dat zyn God, machtiger als de Afgoden, hem van de straf bechermt had.

Men heeft moeite te raaden in welke leevens tyd van Daniel men deze uitkomst, die men in zyn openbaaringen verduistert heeft, moet vaststellen. De geschiedenis chryver schijnt het jaar, in welk Afthyages stierf, beteekent te hebben, als wanneer Cyrus meester van zyn Ryk wierd. Deze aanyang der Tydreekeningen nauwkeurig opvolgende, moet men zeggen dat Cyrus den Vorst is, waar van Daniel de gunsteling was, en die hem in 't gevolg uit vreeze, welke hem den opstand van zyn volk veroorzaakte, ter dood verwees. Maar, men vind in dit gevoelen onmeetelyke zwaarigheden, alhoewel het zelve klaarlyk dat

van de Geschiedenis chryver is. Want, waarom een vreemd Ryk beteekent, en een Vorst benoemt, die, als toen het minste vermoogen in Babylon niet hebbende, gantsch geen deel in de verwizing noch verlossing van Daniel had, in plaats van den Uitvinder van deze daad te noemen, die de geen is, die men zoekt. In der daad, de zaak viel in Babylon voor onder een der Vorsten, die daar regeerde, aleer Cyrus die Stad innam. De drie laaste dezer Koningen beminden de Joden niet. Beltzatzar zelfs kende Daniel niet, toen hy hem van nooden had, om de merkteeken, welke een Goddelyke hand in zyn Paaleis geschrueven had, uitleggen. Men is verplicht tot Evilmerodac, den Zoon van den groote Nebucadriozar weder op te klimmen, en die een byzondere aching voor Daniel had, om dat hy hem met zich liet spijzen. Maar, daar is een nieuwe zwaarheid, om dat Evilmerodac voor Afthyages gestorven was, en alvorens Cyrus den Troon beklim. Dusdanig moest men Daniel of zyn geschiedenis chryver verlaaten, zo men deze gisling, die een vernuftig man heeft gepoogd te bewijzen, wilde omhelzen; wyders is Evilmerodac, dewyl de Regeering zelden meer als twee jaaren duurde, door zyn Schoonbroeder vermoord. Maar, men bevind niet dat het volk tegen hem opstond, nochte dat zyn verfoejelyke onregeldheden hem toelieten, groot belangen in een vreemde Godsdienst te neemen, noch om zyn Godda te doen bespringen.

De Philosophen hebben veel moeite te begrijpen, hoedanig Habakuk by de haeren uit Jerusalem of Judea naer Babylon kan overgevoert worden, men vind in de heilige geschiedenis geen voorbeeld van een diergelyke opneeming, daar de hoofdhaeren het gewicht van een menschelyk lichaam kunnen draagen, en daar het lichaam zo snel kan overgevoert worden, en een zo groote tusschenwytte van plaatzen doorvaaren, dewyl God gemaklyk in Babylon een goed-aardig mensch kon vinden, die Daniel had kunnen spijzen. Eindelyk, niemand heeft ooit van deze Profeet Habacuc gesproken, die een zo wonderbaarlyke Reis gedaan, en een zo langen weg in zokken tyd heeft afgelegd.

UITLEGGING van de

*Daar't Joodsche zwaard doorstoot den Joodschen Afgodisjt,
Werd Salems Tempelschat Heliodoor betracht,
Dewyl Gods Ridder hem verdryft met geeselijagen,*

CH. AFBEELDING.

*De dapper' Elcazar word, door den Elephant,
Al zegepraalende, verplet; en't Offerbrand
Op't looverbutten Feest. Gods Wet werd voorgedraagen.*

eer van hun martelaarschap heeft laten invloeden. Men geeft dezen naam aan twee verscheide personen. Ten eersten aan de nazaaten van Mathatias, die de waapen tot het verdedigen van hun Godsdienst opnaamen. Ten tweeden aan de Martelaaren, die in deze vervolging van Antiochus leden. De eersten wierden Hoogenpriesters, Vorsten, en vervolgens Koningen van Judea, om dat zy zich van 't verval van 't Ryk van Syrien, en de menigvuldige oproeren en omkeeringen, die aldaar voorvielen, wisten te bedienen. Men zag hen beurt aan beurt de zyde van den geweldenaar en den wettigen Koning neemen, na dat zulks met hun belangens overeenkwam. Simon en zyn twee Zoonen stierven op een wyze, welke voor hen niet roemruchtig was, dewyl zy dronken waren, als wanneer Ptolomeus, hun Bondgenoot, hen in zyn Kasteel ombracht. Eindelyk zy bezatten het Hoogenpriesterdom, op het geslacht van Aaron, en de Koninglyke waardigheid op dat van David, met ge-weld.

I. B O E K.

II. HOOFDDEEL. Vers 24.

Mathatias brengt een afgodische Jood om't leeven.

(1.) DE Boeken der Macchabeen bevatten een der schoonste stukken van de Joodsche geschiedenis, zy besluiten een tyd van by de vyftrig jaaren, in welke deze Helden dappere wonderdaaden uitvoerden, en hun Vaderland van 't juk der Koningen van Syrien, die hen een lange tyd onderdrukt hadden, ontfloeg. Josephus heeft den naam en roem der verlossers van Judea zeer verheeven, echigen zelfs doch Eusebius en den heiligen Jeronimus zeggen, dat hy 't is, die hun geschiedenis bencvens de twee boeken, die ons daar van overig zyn, zaamengestelt heeft, maar, deze twee Ouden hebben alleen een Boek van Josephus, over het ryk der Reden aangehaalt, welke zommigen de Macchabeen noemden. Om dat hy daar in een klein kort begryp van hun leeven, of veel

EELDIN

I. BOEK der MACCHABEEN.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CIL AFBEELDING.

Daar 't Joodsche zwaard doorstoot den Joodschen Afgodis,
Werd Salems Tempelschat Heliodoor betwift,
Dewyl Gods Ridder hem verdryft met geeselslagen,

De dapper' Eléazar word, door den Elephant,
Al zegepralende, verplet, en't Offer brand
Op 't looverhutten Feedt. Gods Wet werd voorgedraagen.

weld. Want sy hadden gantsch geen recht tot de Kroon, en hoewel sy uit een Priesterlyk geslacht sprooten, waaren sy onderwelen niet van de Stam, aan welke het Hoogepriesterdom toebehoerde. Onias de 4de, die in zyn Vaders plaats volgen moest, wierd niet weeder uit Egypten geroepen, om dit ampt te bedienen: men kan den oorsprong van den naam der Macchabeers, die sy gevoert hebben, niet ontdekken. Die geenen, die staande houden, dat dezelve van 4 letteren zaamengestelt was, die Judas in zyn banieren gestelt had, en welke beteekenden, *wie is onder de Goden u, Ichovah, gelyk?* hebben geen acht geslaagen, dat men dezen naam aan alle den geenen gegeven heeft, die om den Godsdienst leeden, alvorens Judas Krygsbenden geworven, en dezelve onder zyn banieren geschikt heeft. De valsche Josephus heeft gezegt, dat men daar door de dapperheid en kraecht van deze Joodsche Helden heeft beteekent. Waar uit men besloten heeft, dat dezen naam van twee woorden zaamengestelt was, waar van d'een de *straffe*, of de *verwoesting*, en d'andere *door my* beteekende, en deze twee woorden, *de straffe komt door my*, wyzen de kracht van Judas aan, die zyn vanden verwoestte. Maar, deze tweede gissing is niet beeter als d'andere, in plaats van daar van nieuwe te maaken, welke evenmaetig onzeeker zouden zyn, laaten wy dit woord in de duisternis, waar in wy 't vinden. Eusebius heeft het zelve ondermenigt met dat der Asmoneers, maar, hy bedroog zich zelve, want, het zyn twee zeer verschillende naamen, de laatste is een weinig meer bekent als d'andere, men vind dezelve in de 66de Psalm, om machtige Mannen en Prinsen te beteeken. Het is niet te verwonderen, dat men dezelve aan de Macchabeers gegeven heeft, die uit Mathatias gesprooten waaren, en de Opperhoofden, Vorsten, en eindelyk de Koningen van 't geslacht wierden.

De twee Boeken, die hun geschiedenis bevatten, zyn door zeer onderscheide uitvinders zaamengestelt geweest. Men schryft het eerste Hircan toe, een der Macchabeen, die zo lange tyd de Opperoofferbediening bezat, en Josephus onder den rei der Goddelyke verlichte menschen plaatst. Al wat men daar van weet, is, dat het zelve aanstonds in 't Syrisch beschreeven is, welke de gemeene taal der Joden, zedert hun weederkeering uit de gevangenis, was. Het oorspronglyk, 't welk noch ten tyde van den heiligen Jeronimus in weezen was, is verlooren, en daar van zyn niet meer als Grieksche en Latynsche overig.

Het tweede Boek is door Jason van Cyrenen in 't Grieksch beschreven geweest. Deze was een van die Joden van de verstrooing die meer Grieksch als Hebreewsch verstandten. 't Is niet te verwonderen, dat ymand in Egypten gebooren, in 't Grieksch schreef, om dat men zulks gemeenlyk in Alexandrien sprak. Callimachus, die van een en dezelve Stad als Jason was, is onder den rei der Grieksche Dichters gestelt, en de geestelyke Joden leerden de heilige Schriftuur in deze taal in hun Synagogen. Dit tweede Boek is veel eer een legt genoeg bedachte zaamenhant, ett vergadering, als een nauwkeurige geschiedenis. Men bespeurt daar stukken van verscheide handen, en mis-slaagen, die de Leezers moeite baaren. En, inderdaad, is 't niet anders als een kort begryp der vyf Boeken, die Jason over deze stof heeft nagelaaten; waar aan men eenige andere stukken ingevoegd heeft.

Het ongeluk der Joden begon door de staatzucht hunner Hooge-priesters, die deze bediening van Antiochus en enige andere voorrechten koopende, hem

gelegenhed gaaven, zich meester van Judea te maaken. Onias was in bezit van deze bediening, wiens gezag zo veel te groter wierd, om dat daar geen Koning meer was. Men moet zich niet verwonden, dat Jason zyn Broeder desweegen nayverig was. Hy hem niet kunnende verdryven, kocht het Priesterschap van Antiochus den Doorluchtinge, die toen regeerde. Hy kocht ter zelve tyd het voorrecht van een School te stichten, om de jeugd in de gemeene oeffeningen der Syriers te onderwyzen, en geloofde veel Eers zyn Medevaderlanders toe te brengen, met voor hen het hoofdschrift van Antiochiers te erlangen.

Antiochus was een wonderlyk gestel, hy was dapper, en dewyl hy gelukkig genoeg was om de grenzen van zyn Ryk door den weg van overwinning uit te breiden, gaf men hem den naam van *doorluchting*. Onderwylēn bezat hy een klein verstand: men vond hen menigmaal vermoedt, en langs de straten met het gemeene volk kruissende, maakte hy gemeenschap met inoode guiten, uit den droezem van 't gemeene volk, waar mede hy dronk. Dewyl hy eenige tyd als Pandman in Romen gewoont had, wierd hy somtyds te raaden haer gewoontens en wetten na te volgen. Zo Koning, als hy was, liet hy zich door 't volk tot Bouwmeeester of Gemeensman verkiezen, en vervulde de bedieningen ter zelve tyd als hy de gewoontens der vreemdelingen ontleende. Hy beval, dat daar niet meer als een Wet, en een eenige Godsdienst in zyn Koninkryk zoude zyn. Hy nam dierhalven de voorrechten, en de byzondere Goden van verscheide Landschappen weg; hy had geen moeite zyn Afgodery te Jerusalem in te voeren onder het Bisdom van Jason, die de vleijery, en nedrigheid voortzette, tot zelfs aan Hercules in de Stad Tyr, dewyl de Vorst daar was, offerhanden te doen. De Tempel wierd den Afgodendiaraars ontruamt, en 't Altaar door de offerhanden der Afgoden ontheiligt. Mathatias Vader der Macchabeen, wierd verzocht het overige volk na te volgen. Men verbeeldde hem, dat hem zulks ten hoove voordeelig zoude zyn, en dat hy in den grond alleen by zyn Godsdienst zoude blijven; 't welk hem veracht zoude maaken. Hy antwoordde niet alleen groothartig, dat, wanner alle de geslachten de Godsdienst van den Vorst volgden; zyn huis echter alleen in het verbond, met God op gerecht, zoude volharden; maar hy dooddde een Jood van Modin, hebbende de Afgoden willen dienen, aan den voet van 't Altaar, also wel, als een Bediende van den Koning, die den Jood geleid had. Dit was een stoute daad, daar is een veel groter toestemming als die van de geschiedenischryver nootig, om dezelve wettig te vinden; want het voorbeeld van Phineas is geen Richtnoer van ons gedrag; men moet wel verzeekert zyn dezelve beweegingen, als deze yvere man, te hebben, om dezelve daad uit te voeren. Daar is alryd iets achterdenklyks in de vervoeringen van den yver, welke tot de vernieling van 't Beeld Gods zich uitstrekken.

VI. HOOFDDEEL. Vers 46.

Eleazar onder een Elephant gestort.

(2.) Dit was een verklaaring van oorlog. Mathatias waapende zich met alle de geenen, die hem durfden volgen; hy stierf weinig tyds daar na, en liet zyn kinderen de zorg over van het geslacht te verlossen. Juda volhardde in het onderneemen van zyn Vader, hy wierd verplicht een wonderbaarlyk Leefer, dat teegens hem optrok, onder de beveelen van

Antiochus Eupator, Zoon en plaatsvolger van den *Doorluchtige*, flag te leeveren. Deze Vorst had zeer voordeelige brieven aan de Joden geschreeven, als hy op den Troon klom, om dat hy vreesde, dat een gedeelte van de misnoegden zich by den Koning van Egypten mocht voegen, om hem den oorlog aan te doen, het scheen zelfs, dat hy de zaaken van Judea zeer veronachtzaamde, dewyl zulks de berispingen van zyn onderdaanen tot hem trok, maar, van zyn onachtzaamheid ontwekt zynde, trok hy tegen Judas met een machtig Leeger op. Zyn brieven hebben aan de muggezifters een zwaarigheid veroorzaakt, welke hen onteboovenkoomlyk scheen. Om dat de geschiedenisfchryver der Macchabeen, dezelve niet geplaatst heeft, als na den Oorlog en de Vredeshandeling, die besloten wierd, maar, men moet de zwaarigheid wegneem, met aan te merken, dat de geschiedenisfchryver deze Brief op haar plaats niet geselt heeft, en de ordre van de tyd niet nauwkeurig genoeg waargenomen had, want de Brief des Konings was voor die van zyn Stedehouder gegaan, in plaats dat dezelve die volgt. Zy is gedateert in 't jaar 448 van 't leeven der Seleuciden, welke die van de krooning van Antiochus Eupator was. Eindelyk Menelaus leefde noch, als wanneer dezelve geschreven wierd, dewyl men aldaar van hem spreekt, en hy wierd in het begin van den oorlog gedood, om dat men hem beschuldigde van den opstand der Joden aan te stoken: daar is dan niet aan te twyfelen, dat men deze Brief moet verplaatzten, om dezelve in het eerste jaar van de krooning te stellen, welke in 't jaar 148 van den tyd der Seleuciden, die men in Syrien vervolgde, geschiedde. Het zy hoe 't zy, Antiochus Eupator, na dat hy aan dit geslacht voordeelig geschreeven, en 't zelve de vryheid van 't geweeten weergegeven had, welke zyn Vader ontrooft had, besloot op de vertoogingen van zyn Bedienden hen den oorlog aan te doen, hy trok te veld aan 't hoofd van zyn Krygsbenden, en leeverde den Veldslag. Men had eenig voordeel in den aanvang van den stryd; maar, de Elephanten, die alom schrik ajoegen, veroorzaakten wanorderen. Juda, die zulks beipeurde, moedigde zyn Zoldaten aan, om op de grootste van allen aan te vallen. Zyn ryke en prachtige toerusting deed gelooven, dat de Koning op hem gezeeten was. Hy had nauwlyks gesproken, of Eleazar zyn broeder droeg zich voor 't geslacht op. Ten einde, om zyn slag zeckerder te slaan, liet hy zich onder den buik van den Elephant glyden, om dat dit gedeelte het weekste en gemaklykste is om te doorbooren. De Elephant wierd gedood, en verpletterde Eleazar in 't vallen. Maar den uitflag voldeed de hoop niet, die men verwacht had. De Vorst had den Elephant door zyn Krygsbediende doen beklimmen, en hy was daar zelfs niet op gezeeten. Hy zette zyn overwinning voort, waar door de Joden verplicht wierden af te wyken, en zich binnen Jerusalem te begeeven.

II. BOEK.

III. HOOFDDEEL. Vers 25.

Schriklyk gezicht van een Ridder in de Schatkamer.

(3.) Antiochus den *Doorluchtige*, waar van de Uitvinder van het tweede Boek der Macchabeen de geschiedenis hervat, besloot op het verzoek van een Jood, Simon genaamt, die Onias de offerdienst wilde ontrukken, den Tempel te berooven, en zond om

dit uit te voeren een zyner Amptelingen, Heliodorus genaamt, die onder voorwendzel van naer Phenicien te gaan, zich in Judea wierp, te Jerusalem in den Tempel trad, en Onias wilde dwingen, hem de schatten over te leeveren. Deze antwoordde, dat men den Vorst misleid had, hem de rykdommen van den Tempel verbeeldende, als of zy hem waardig waren. Dat een gedeelte Hircan toebehoorde, en het andere tot voeding der armen geschikt was. Die redenen wierden niet verhoort, daar moest een wonderdaad zyn om Heliodorus te wederhouden, die wel verwondert was een Ridder te paard, ryklyk gewapent, te bespeuren, door jonge Ruiters van een wonderlyke schoonheid en heerlykheid verzelt, die hem honderd flagen gaven, en hem vol wonderen lieten leggen. Men moest hem buiten den Tempel draagen, en dat Onias van God door zyn gebeten verkreeg de genezing van deze Kerkroover, uit vreeze van nieuwe uitwerkzelen van de grimmigheid des Konings tot zich te trekken.

X. HOOFDDEEL. Vers 2.

Herstelling van den Tempel.

(4.) Antiochus stierf van een wrede ziekte, welke hem een gedeelte zyner misdaaden deed gevoelen, en verplichtte om berouw te hebben, van 't geen hy de Joden aangedaan had. Onderwylen Juda den Macchabeer, van eenige benden gevolgt, overmeesterde Jerusalem. Een zyner eerste zorgen was den Tempel te herstellen, en 't Altaar te heiligen, 't welk men zo menigmaal ontheiligd had.

Vers 6.

Prachtig Feest.

(5.) Hy vergaaderde het volk om een Feest ter ere Gods, die 't zelve verlost had, te vieren. Dit volk, dat weinig tyds te vooren in de Woestynen, en in de hoolen gedwaalt had, verplicht aldaar het Looverfeest te houden, wierd met vreugd ingenoomen, zich in de heilige plaats weder te zien, en aldaar hun God te kunnen dienen. Men beval 't gantsche geslacht deze aandacht, die acht dagen duurde, na te volgen, en dezelve alle jaaren te hernieuwen, op dat het geheugen van een zo groote weldaad nooit zoude uitgewischt werden. En dit is het Feest, 't welk men noch hedendaags dat van de *invyding* noemt van de hernieuwing, of veel eer der lichten, want het zelve duurt 8 dagen, op den eersten dag ontsteekt men een lamp, de tweeden ontsteekt men twee lampen, en men vermeerdert dus alle dagen een lamp meer te ontsteeken tot den achsten dag. Zulks geschiet ter gedachtenis, weegens dat de Macchabeers, den Tempel willende reinigen, en aldaar den dienst herstellen, geen Oly vonden, om de lampen van den groote kandelaar te ontsteeken, als in een klein vat, welke nauwlyks volstrekte om een nacht te branden, maar, de Oly vermeerderde van zich zelve, en brandde 8 nachten. Dit Feest word den 26 December gevierd, men arbeid daar, maar men voegt daar eenige Psalmen by de morgengebeden, en eenige gebeden in 't aansteeken der Lampen, om God dankzeggingen te doen, weegens dat hy dit bevel gegeeven heeft, en om dat hy wonderdaaden voor hen gedaan heeft, ten tyden hunner Vaderen, en tegenwoordig. Eindelyk verklaaren zy aan God, dat zy deze lampen niet ontsteeken, om zich daar van te bedienen, maar, alleenlyk om ze te zien, en zyn naam te verheerlyken.

P D D E L
ng van den Tong
het een vaste
spijp met een houten
stuk te hebben, en
daarbij. Onlangs
gekomen en ge-
vraagd dat men
de houten hengel
nog had.
Wet 6
Vizing had
sicherlich nicht
stellt hat, zu einem
von in die Woche
geplante dauer ha-
weg eingezogen
ist, en, als ob
beide, 1 geschild
zogen hante, zu
herinneren, en
ze werden noch
in het hout, en
niet weg, want
der schone, en
zonder dag vande
hecht men twa
de dagen van in
den dag, dat
van de Maand
en, en sien de
trokken, niet dat
er een eenzelne
dienst, want
wordt die
maart niet
zoden, even
, om God
by die heilige
sacerdotie
Vaders en
van God, en
zich dan nu
te gaan,

II. en III. BOEK der MACCHABEEN.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CIII. AFBEELDING.

't Onzaalig Heidendom, versteegt en verwoed,
Vermoord d'omnoozelheid, en 't Macchabeér bloed,
In's Moeders aangezicht, op haare Vloekaltaaren,

Daar zy haar Zoonen zelfs, vol moed, ter flachbank leid,
En sterkt hen in 't geloof door haar Godvruchtigheid,
Denzelve dood getroost dier zeven Martelaaren.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CIV. AFBEELDING.

Terwyl Antiochus, die 't krygsgezelk bestraft,
Van Ptolomeus Heir manmoedig zegepraalt,
Verschynt Arisinoë, tot heldendugd geschaepen,

En noopt den Vluchteling tot dapperheid en moed,
Die, wederkeerend', wrekt het uitgestorte bloed,
En met Lauwrieren ciert Held Ptolomeus wapen.

DE BOEKEN DER MACCHABEEN. 15 UITLEGGING van de CIII. AFBEELDING.

Onzaelig Heidendom, versteegt en verwoed,
Vernoord d' onnozelheid, en't Macchabeer bloed,
In's Moeders aangezicht, op haare Vloekaltaaren,

Het Martelaarschap der Macchabeers.

DE vervolging, die Antiochus den Doorluchtighe den Joden gedaan had, deed de lafhertigheid van d'een zien, die onder zyn beveelen boog, ende standvaartigheid van de anderen, die liever wilden sterren, als Afgodendienaars worden. Deze Vorst wilde zyn Godsdienst in Judea, gelyk in de andere Land-schappen van zyn gebied, doen ontfangen.

De Heidenen, gewent een groot getal Goden aan te bidden, moesten natuurlyk onder de bevelen van den Vorst buigen; twee of drie Goden meer of min aan te bidden, is geen groote misdaad, gelyk men geen zwariigheid maakt, de Heiligen van een verafgeleegen geslacht aan te roepen, die op de verrichtingen en verdiensten roemen; men zoude zyn dienst aan vreemde Goden niet kunnen weigeren, van het oogenblik, dat men toestemde, dat daar menigvuldige waaren, die de aanbidding verdienden. Maar, de Jood overtuigt, dat God alleen waardig was aangebeeden te werden, en dat de Wet van Mozes Godlyk was, moest veel eer Martelaar zyn, als de zelve schenden; onderwylen vind men een groot getal in dat geslacht, niet alleen van flauwhertigen, die voor 't geweld weeken, maar schelmen die hun Godsdienst, en het volk verkochten, en bedienden van de bygelooyigheid, en de wreedheid van Antiochus wierden.

Deze Vorst onftookten, weerstand in een klein getal te vinden, terwyl dat de Steden en geheele Land-schappen onder zyn verklaaringen boogen, zette de wreedheid en woestheid tegens hen tot het uitersten voort.

Hy verbood aanstonds den Sabbath te vieren, deze prachtigen dag, welke men tot den dienst Gods heiligde. Dit was geen misdaad, zich een dag in de week in rust te houden, en de vryheid van 't volk moest ten minsten zich dus verre uitstrekken; maar, daar is niets eenvoudig in de oogen der vervolgers, die aandringen om alles wat heilig schijnt te schenden, en die geen ander oogmerk hebben, als dat, van een Godsdienst te doen onder de voeten treeden, welke men bemind, om dat men dezelve gelooft Godlyk te zyn. De onderzoeken wierden zo uitvoeriglyk, dat men verplicht was in de Woestynen en hoolen te vluchten, om aldaar te vergaderen, en daar eenige offeningen van aandacht te doen. De Tempel wierd door de Heidenen ontheiligt, die van dit huis Gods volkoomen meesters geworden zynde, aldaar de uiterste onreinigheden pleegden. Het Altaar was met ongeoorloofde Slachtoffers beladen, en die, zeer vere van de Godlykheid te verzoenen, niet anders, als zyn wraak konden verhaasten. De Leviet konde de terfgeboore kinderen niet besnyden, de Moeders, welken naer het voorbeeld van Sephora, zich met die bediening belastten, wierden by de Regeerders angeklagt, en met de dood gefraft. Twee beschuldigde Moeders hadden de droefheid langs de straaten gelleeft te worden, hun Kinderen aan de borsten leggende, mededraagende, tot dat zy aan een geværlyke plaats gekoomen zynde, men heur daar af wierp. Men deede deze vier menschen zonder acht te hebben voor jaaren, of kunnen, onmenschelyk sterven. Dit was 't niet al, men moest de plichtpleegingen der Hei-

Daar zy haar Zoonen zels, vol moed, ter slachtbank leid,
Ensterkt hen in 't geloof door haer Godvruchtigheid,
Denzelue dood getroost dier zeven Martelaaren.

denen waarnemien. Men verplichtten de Joden op het Altaar van den leevendigen God, de Afgoden te offeren. Deze offerhanden keerden alle maanden weder. Men onderzocht den geenen, die naalieten dezelve te doen. De Dragoneis en Officieren van den Koning, greepen in de huizen de geenen, die men hertnekken en wederspannelingen des Konings noemden. Men sleepten hen aan den voet van het Altaar, en men verplichtte hen, daar hun plicht te betrachten. Een Jood raadde Antiochus al de Waereld in den ongang te doen gaan, op dat men dezelve te ligter konden kennen, en niemand zich van deze openbaare pleeging van Godsdienst kunde bevryden. De Heidenen geloofden de Goden te eerden door prachtige ommegangen, welke van den eenen Tempel naer den anderen geschiedden. Bacchus had deze eer by de Gricken en in Syrien. De Joden waren door een Koninklyk bevel verplicht, hem zo wel als de anderen deze huldiging te doen. Welk een droefheid! aan te bidden, en een openbare eerbied te doen, aan 't geen men als een droombeeldelyk Schepzel, en de minste eerbied niet waardig, aanziet.

Eindelyk, dewyl men wist, dat de Joden geen varkensvleesch konden eten, ter oorzaak van de Wet, welke zulks verbood, beval men hen zulks te doen. Eleazar een oud Edelman, konde van deze Wet niet ontslaagen zyn. Zyn vrienden raadden hem van te veinen, en de onderzoekers door een list te bedriegen. Maar, hy wilde liever een broos en verganglyk leeven verliezen, als hier zelve door een zo groote misdaad bewaaren. Hy vreesde, dat de jeugd, zich door zyn voorbeeld misleidende, mocht verlooren gaan, en hy t'eeniger tyd mocht weegens dit verlies aan God rekening doen. De Joodsche haat ontfak tegens hem, zy wierden zyn vervolgers en vyanden: dat gebeurt dikmaals, om dat de deugd der Heiligen, een sterke bestraffing is van het gedrag der zwakken; de Beulen vingen hem, en hy stierf Martelaar.

Een Joodsche vrouw had zeven Kinderen, die om dezelve oorzaak met haar vastgehouden wierden. Men deed deze arme Moeder de droefheid aan, van al heur kinderen voor haar oogen te zien sterven, en tot zeven maalen toe, haar Martelaarschap te verdubbelen. De Koning Antiochus was daar tegenwoordig, zowij de verkorter van Jason gelooven. Hy vergde aan deze zeven jonge menschen Varkensvleesch te eten, 't welk zy weigerden. Op hun weigering beval hy, dat men hen de tong zou affneiden, en de uiterlyke ledemaaten, zo dat het hoofd wierd gevilt, en dat men vervolgelyk hen op roosters, en in grote brandende keetels uitstrekten; daar zy d'een na den andere wierden verteert. Dit jong volk verloor de moed niet, zy wierden door het gezicht van den rook, welke het lichaam van hun broeder, die men verbrandde, van zich wierp, niet afgeschrifft, noch door 't geweld van een wrede smert, welke de onderscheidenlyke straffen veroorzaakten, die men d'een op d'ander op een wrede wyze deed volgen; de een moedige den anderen aan het geloof van hun Vaders staande te houden, en voor de bescherming van de waarithed te sterren. De Moeder volgde het voorbeeld hünner kinderen, na dat zy hen in 't midden van den straf onderschraagt had, onderging zy dezelve met een onver-

schrokken moed, welke alleen de genade zoude kunnen inboezemen. Stervende, betoogden zy Antiochus dat hun hoop zich niet met hen uitbluschte, en dat zy t'eeniger tyd heerlyk zouden van den dooden opgewekt worden. Zy hielden zelfs staande, dat by aldiens God 't geslacht voor een oogenblik verliet, hy 't zelve weder door zyn medelyden zoude oprechten, en van hun vyanden doen zegepraalen. Deze Kerk zegepralde alreeds door de itantvaartigheid deser Martelaaren; want de Kerk is veel schoonder door haar Roozen als haar Lelien, en in het bloed dier geganen, die lyden, als in de waereldsche voorspoed, welke zy zomtyds geniet.

Deze Martelaaren zyn door de nakoomelingschap zeer geëert geweest, want, zeer veel Oudvaders hebben hun Lofredenen gemaakt. Men viert hun Feest, en alhoewel de Christenen zelden aan de Heiligen die voor J. Christus geleefd hebben, toechiligden, hebben deze hier dit teeken van onderscheid boven Abraham, Mozes en David gehad. Men vermeent, dat men, na menigvuldige overvoeringen van Antiochus te Constantinopelen en te Romen, hun overblyfzelen te Keulen in een Kerk, ziet, welke hun naam draagt. Dewyl de zorgen der overblyfzelen van de Jooden niet bekent waaren, die, verre van de doode lichaamen erbied te betoonen, door hun aanraaking bevlekt zouden geweest zyn, is het moeylyk te begrypen, hoedaanig men die der Macchabeen bewaart heeft, en hoedaanig de Christenen, die

niet te raaden geworden zyn om dezelve op te zoeken, als vyf of zes honderd jaaren na hun dood, hen hebben kunnen kennen, en hen zonder te dwaalen opgraven. Laaten wy hiet twee zaaken aanmerken, welke hun geschiedenis betreffen, d'eene, dat men zich niet moet laaten misleiden, door de Latynsche Uitlegger van Josephus, die een vernuftig geschiedenischryver afgeschreeven heeft, die verzeekert, dat deze Martelaaren uit hun nabuurg Kasteel aan Antiochus, gehaalt zyn, die hy Sosandrus noemde, en die nauwkeurig de namen van hun Moeder Salomona, en van deze Martelaaren verhaalt. De eerste was Macchabeus genaamt, dat is gezeugt *strydbare*, en de jonge was Jacob. By aldiens zulks waar was, zoudaar geen zwaarigheid meer over den naam van Macchabeus zyn, en de oorsprong daar van zoude bekent zyn. Maar, Josephus spreekt van deze namen niet, en de Vader Cambefis, die het Grieks verstand, en door wie dit klein werk overgezet is, heeft ze niet erkent, om dat hy ze uit zyn overzetting weggedaan heeft, de aeloude Latynsche Uitlegger heeft geloofd de geschiedenis op te sieren, met van deze Martelaaren zo veel perzonen van aanzien te maaken, en met zich onbekende namen in te beelden. Men moet meer aanmerken, dat Josephus de aanspraak verlykt heeft, die hy hen toeschryft naer de wyze der geschiedenischryvers, die hun redeneeringen aan de Helden en Veldheeren der Leegers leenen.

UITLEGGING van de

*Terwyl Antiochus, die't krygsgeluk bestraalt,
Van Ptolomeus Heir manmoedig zegepraalt,
Verschynt Arsinoë, tot heldendrag geschaapen,*

Veldslag van Ptolomeus tegen Alexander.

DE Jooden houden noch een geweldig bewys voor de komst van Christus staande. Men moet de zaak hooger ophaalen met dezelve uit Josephus te trekken, aan wie wy deze geschiedenis verschuldigt zyn. De oude Hircan liet stervende vyf kinderen na. Judas, die de oudste was, en by het leeven van zyn Vader zich alreeds beroemd gemaakt had, veranderde de gedaante van de Regeering. En was de eerste, die zedert de Babylonische gevangenis met de Kroon het hoofdschrift van Koning angevaart had; maar, hy genoot het zelve niet lang; hy vreesde, dat zyn Moeder, welke Hircan tot erfgenaame benoemt had, en zyn Broeders hem 't Ryksbeltier mochten be-twisten; om welke reeden hy zyn moeder en zyn drie broeders, zonder de band van 't bloed en de natuur ontzag toe te draagen, in een enge gevangenis liet sterven; Judas of Antigonus die hy teder beminde, wierd in plaats van een zo droevig lot te ondergaan, tot medgezel van den Koninglyke staat aangenomen; hun vereeniging duurde geen jaar. Aristobulus wierp zich in Iturien, daar hy de inwoonders verplichtte, op straf van ballingschap, zich te laten befnijden, en Antigonus voerde van zyn zyde den oorlog, om de roem van zyn geslacht te verheffen. Hy keerde weder, om het Feest der Tabernakelen met het volk te vieren, om dat hy verstand dat de Koning zyn Broeder in deze beroemde nabuurige burgt van den Tempel ziek leide, die zedert den naam van Antonia gevoert heeft, en die haar Vader gebouwt had, om voor zich tot een schuilplaats te verstrekken, en aldaar in zeekerheid de Bischoflike Tabberd te be-

CIV. AFBEELDING.

*En noopt den Vluchteling tot dapperheid en moed,
Die, weederkeerend, wrekt het uitgestorte bloed,
En met Lauwieren ciert Held Ptolomeus waapen.*

waren. Eenige kwalykgezinden verzeekerten Judas Aristobulus, dat zyn broeder uit het Leeger wederkeerde, onder voorwendsel van heilige aandacht, maar, dat zyn oogmerk was, zich van de Sterkte te verzeekeren, en hem het leeven en de kroon te bemeen. Salome, de Vrouw van Aristobulus nayverig het Ryksbeltier tuschen twee Broeders verdeelt te zien, bevestigde die achterdocht. Men voegd daarby, dat zeiker man, die zich bemoeide met goed geluk te zeggen, tot het ongeluk 't welk gebeurde, zeer veel hielp. Hy had Antigonus voorzegt, dat hy dien dag in de burgt van Straton zoude sterven, welke ver genoeg van Jerusalem afgeloegeen was; toen hy de beteekende dag zag verloopen, wierd hy wanhopend. De schande van voor een valsche Propheet aangezien te werden, maakte hem troosteloos; en om zulks te ontluchten, trad hy in het oogmerk, welk men had om Antigonus te dooden. 't Zy hoe't zy, Aristobulus gaf bevel, dat men zyn broeder, zo hy gewaapend intrad, zoude vermoorden, en by aldiens hy ongewaapend was, gerust zoude laten doorgaan. Salome liet hem heimelyk weeten zyn Waapen te neemen, om dat zyn Broeder het dusdaanig verlangde. Hy deed het, en wierd in een Burgt, die mede den naam van Straton voerde, gedood. De daad was nauwlyks begaan, of Aristobulus gevoelde geweldige wroegingen. De Officieten, die hem droegen, liepen hem in de plaats, daar het bloed zyns Broeders gestort was, vallen, hy twyffelde als toen niet meer, dat de Goddelyke wraak hem vervolgde, en hy stierf haastelyk in geweldige verrukkingen.

Salome, na haar Mans dood niet kunnende regeren, haalde haar drie Broeders uit de gevangenis,

en

en stelde Alexander de oudste op den Troon. Men zegt dat Hircan hem altyd gehaat had, om dat deze Bisshop, weegens zyn plaatsvolging met God te raaden gaande, Alexander zich altoos in zyn inbeelding aangebooden had, in plaats dat hy voor hem Aristobulus en Antigonus, die hy hertelyk beminde, wilde stellen. Een der eerste oogmerken van Alexander, Koning geworden zynde, was Ptolomaïs te belegeren: hy wilde zich van den burgerlyken oorlog bedienen, welke in Syrien, tusschen twee zeer wreedlyk verdeelde broeders ontstoken was. De belegerden hadden aanstonds toevlucht tot Ptolomeus, die Cleopatra zyn Moeder van den Troon van Egypten weggedreeven, en voor zich een andere in het Eiland Cyprus opgerecht had; hy trok aanstonds aan't hoofd van een leger om Ptolomais te hulp te koomen, en Alexander de belegering te doen opbreken: maar, hy verftond onderweg, dat de belegerden van oogwit verandert waaren, en dat op de betoogingen van een vernuftig Burger, zy het onzeeker lot der Waapnen te lyden, voor een zeer gewisse slaaverny, gestelt hadden, om dat by aldien Ptolomeus gelukkig genoeg was om hen te verlossen, zoude zyn Moeder niet nalaaten uit Egypten aan't hoofd van al haar Leegerbenden te koomen, haar Zoon van daar te verdryven, en de Stad in te neemen.

Alexander liet niet na het beleg op te breeken, om dat hy vreefde dat Ptolomeus zich in Judea mocht werpen. Hy besloot door list te erlangen, 't geen hy met geweld niet had kunnen onderbrengen; hy vleide Ptolomeus, om hem vierhonderd talenten te betaalen. Hy beloofde groote bystand aan Cleopatra tegen haar Zoon; maar, het bedrog wierd ontdekt, en Ptolomeus ontstoken, weegens dat men hem bedroogen had, verdeelde zyn Leeger, waar van hy een gedeelte onder het bestier van zyn Generals liet, die Ptolemaïs belegerden, om 't zelve te straffen, weegens dat zy zyn hulp geweigert hadden, en die 't zelve innaamen. Met een ander aanmerklyk lichaam, ging hy het land van Alexander stroopen, die van zyn zyde tachtig duizend mannen verzaamelde, en den flag aan den Oever van den Jordaan leeverde. De overwinning evenaarde een langen tyd; maar, het Leeger van Alexander week eindelyk, men doodde daar dartig duizend, zommigen zelfs, als Timagenes, zeggen vyftig duizend mannen; een gedeelte der overigen bleeven Krygsgevangenen, terwyl de anderen verwaredelyk in Jezalem weeken. Ptolomeus, om de schrik gewel-

diger te maaken, burgten vindende, die de Vaders en Moeders verlaaten hadden, en waar in men een groot getal kinderen gelaaten had, beval zyn Zoldaaten deze kleine schepzelen te neemen, dezelve aan stukken te hakken, en in ziedende ketels te werpen, op dat al die geenen, die daar voorby zouden gaan, zich mochten inbeelden, dat de vyanden zich met menschenleesch voedden, en, daar door verschrik zynde, zich opgeeven, in plaats van de onstuimigheid van den Overwinnaar af te wachten.

Deze nederlaag bracht Alexander en de Jooden tot zodaanig een uitterste staat, dat zy zich daar van nooit weder ontdaan zouden hebben, by aldien zy by de Moeder tegen haar Zoon geen bystand gevonden hadden. Cleopatra heerszuchtig, konde niet verdraagen, dat Ptolomeus tot aan haar poorten zegprallede, en Egypten durfde dreigen, na dat hy Judea verwoest had. Zy verzaamelde haar benden, zy verkoor tot bevelhebberen twee Jooden, zonen van Onias, die Ptolomeus staande hielden, en beletten in Egypten door te dringen, daar hy geloofde, alles onder hem te zullen buigen. Zy deede ter zelve tyd Ptolomais belegeren, om hem te verslaufen, met hem een zo aanmerklyke plaats te ontnemen, daar was 't dat Alexander haar bescherming verzocht; zommige Raadsheeren van Staat oordeelden dat men hem gevangen moelt houden, en zich van Judea verzeekeren; maar Ananias Veldheer van haar Leeger, en Jood van afkomst, deed de schande van deze trouwloosheid gevoelen. Zy rechtheit met Alexander een verbond tegens haar Zoon op. En onder de begunstiging van deze verdeling, begonden de Jooden zich te herstellen. Alexander hernam veel Steden, men had veel moeite zich over Gaza, welke Ptolomeus te hulp gekomen was, te wreken. Apollodotus, die in de Stad het bevel had, deed een uitval met tweeduizend mannen, en drong in 't Veld der vyanden, welke zich inbeeldende, dat hy door alle de benden van Ptolomeus ondersteunt was, by de duisterheid van den nacht afweeken. Maar, den dag verschynende, en het klein getal der vyanden ontdekende, wierp men zich op hen, zy verkochten hun leeven zeer duur, en de Stad zoude zich niet opgegeven hebben, by aldien Lysimachus, nayverig weegens de gunst van 't volk voor zyn broeder Apollodotus, hem niet gedood, en de Stad weder in handen van Alexander gestelt had, die dezelve met haar inwoonders aan het woeden der Zoldaaten overgaf.

Op de T I T E L P R E N T van 't
NIEUWE V E R B O N D.

Us straalt de Heilge Geest van boven, ryk van glans,
Aan 't prachtig voorportaal in eenne Roozekrans
Met doornen geschaakeert, daar d'Eik en Lauwerbladen,
Standvaartigheid en Roem, twee heilige cieraaden,
Festoenis gewys geschikt, gevlochten onder een,
Afvloeien langs de Post en 't Lyfwerk naer beneen,
Door d' Engel, Leeuw en Os en Adelaar, vier merken
Van 't heilig Nieuw Verbond, met twee paar vlugge vlerken
Verciert en opgetooit, aan 't grootsch gesticht gevleid,
Terwyl men Christus ziet om 's menschen zaaligheid
Gemartelt aan het Kruis, vermaast door 's waerelds plaagen,
't Vervloekt en heilloos hout op zyne schouders draagen,
En opwaards klimmende langs 't heemels heilig pad,
De poorten naderen van Gods gewyddde Stad,
Daar zyn geliefde bruid, in Salems bruilofts zaalen,
Na zo veel ziels verdriet, in 't eind zal zeegepraalen,
Met 's waerelds Heiland, Troost en Heemelbruidegom,
Wiens uitgestortte bloed den Wet van 't Joodendom,
Slachtoffers op 't Altaar, en staafscche plechtigheden
Heeft aan het Kruis voldaan, vernietigt en vertreden.
Wyl Mozis taafelen, geworpen op den grond,
Den voetstal strekken van 't geopend Nieuw Verbond,
In 't groot verzeegelt boek met Christus bloed geschreeven,
Tot funking van den vloek gelegt op 't sterfyl leeuen.
Ter rechter syde treurt Gods Kerk, in angst en nood,
En voert de geesel Gods en 't doodshoofd in zyn schoot,
Daar zyn verbrooke hert de traanen pers uit d'oogen,
En smeekt in rouwgewaad zyn God om mededoogen.
De Christelyke Held, die 't Kerkenrecht bepleit,
Draagt tot zyn hoofdcieraad den helm van zaaligheid,
Zyn zwaard van waarheid staat begeerten, snoede zonden,
En ongerechtigheid in 't lichaam diepe wonden,
En 'tschild van 't waar geloof weerstaat het snood Serpent,
Waar uit de Vuurstraal schiet van 't helische dreigement.
Men ziet ter Linkerhand Gods Kerk, met Zonnestralen,
In 't sneeuw wit heemels kleed roemruchtig zeegepraalen,
Wiens hoofd en schouderen, waar om de haarioek zwiert,
Zyn met een Roozekrans en vleugelen geiert.
Zy heeft haar lendenen omgort met zeven banden
Der zeven eerwen, zwaait, ten spyt der Dwingelanden,
De Vreedever, en schuift het duistre Starrekleed
Van 's Waerelds aangezicht, waar in de volheid tred
Der blinde Heidenen, die God noch Christus kennen.
De Godgewyddde Kerk raakt d'uitgespreidde penmen
Van 's Heemels Lieveling, en nooddigt haar vriendin
Te vliegen van der Aard den hoogen Heemel in;
Haar Koninglyke Kroon en Myter en gewaaden
Benzaait met Paarlen, gout, gesleent en pronckcieraaden,
Vertoonen dat zy 't Ryk en 't Priesterdom regeert
Van Jesus Christus, en al 's Waerelds leed braveert.
Zy zwaait de ryksstaf met het merk van duizend jaaren,
Als ewig delgenoot; haar heilige oogen staaren
Op 's Waerelds Heiland, die haar ziel te rusten leid,
Om 't draagen van zyn Kruis, op 't dons van zaaligheid,
Terwyl d'Apostelen, in hun Godvruchte blaaren,
Het heilig Heemels spoor door Christus openbaaren.

TOT AMSTERDAM, by IACOBUS LINDBERG.
Met Privilegie Voor 15 Jaaren.

СВЯТОГО ИАКОВА ПОСЛАНИЯ ДО РИМЛЯНОВ

T GROOT WAERELDS TAFEREEL

Waar in de Heilige en Waereldsche Geschiedenissen
en Veranderingen zedert de Geboorte van

J E S U S C H R I S T U S

Tot het Uiteinde van de

OPENBAARING VAN JOHANNES,

Worden afgemaalt , en ider Konft-prent door
Godsgeleerde Wysgeerige en Waereldlyke Uitleggingen ,
Redeneeringen en Gedachten verciert.

Benevens de naankeurige

TYDREEKENINGEN of JAARBOEKEN

Der Gevallen des Waerelds ,

In 't Frans beschreeven , door

J A C O B U S B A S N A G E ,

Predicant tot Rotterdam.

Wyders vertaalt en met Vaarzen verrykt , door den

H. en M. ABRAHAM ALEWYN.

H E T T W E E D E D E E L .

Tot A M S T E R D A M ,

By J. LINDENBERG , in de Kalverstraat , by de Capel. *Met Privilegie.*

T GROOT WAERELD
A H E R E T A
Wet in de Heilige en Wselige Geesten gegeven
en Aemtigheiden geschenq gedaen
T S D S C H R I S T U S
T o t het Uitgaen van de
O P E N B A A R I N G a v a n J O H A N N I S
W o r d e n sprokene, en iher Kouty-Dreue goed
Gedragende Welsue en Waerdelyke Uitgaeningen
Redeconingen en Gedeijchen Adelijke
T Y D R E K K E N N I N G o f L A A R B O R K E N
D e Gedenken des Maerijke
van den Maerijke
I A C O B U S B A S I A G E
Wijzer lederen en tot Vaders landt, hooch der
L U X M U R M A R I A M A T H E R
zwaertzaet tair

VOORREEDEN over de EVANGELIEN,

In welke het recht van de Reeden, en de waarheid van den Christelyken Godsdienst bevat word.

Zynde dit het vervolg van de REDENEERING OVER GODS WEEZENDLYKHEID.

D'EERSTE VERDEELING.

Ezus Christus verscheen op dien tyd, welke de Propheteen beteekent hadden; maar, de Joden kenden hem niet. Zy verwachtten een jonge overwinnaar, die het Roomiche Juk zou verbryzelen, die de vryheid, welke zy verlooren hadden, herstellen zoude, die zyn Ryk van d'cene Zee tot den anderen moet uitbreiden, en zy zaagten een mensch zonder toerusting, en zonder gevolg, die zich bezich hield met waarheden te prediken, welke mishagen. De Messias verklaarde baarblyklyk dat hy de Wet van Mozes kwam vernietigen, voor welke zy een zo veel te grooter eerbied hadden, als zy wel van zyn Godheid verzeekert waaren; de Tempel, welke zedert een groot getal van Eeuwen het voorwerp van hun vertrouwen en roem maakte, was met een naerby zynde verwoesting gedreigt. En de plechtigheden moesten met dit gebouw neér storten. Welk een smart voor een volk, dat dezelve ten uitteerde waardeerde! in plaats van een gedachten, welke 't zelve als met de melk ingezoen had, en die het voordeel van haar Dienaars uitmaakte, verkondigde Jezus Christus nieuwe leerlingen, aan de gantsche Aarde onbekent, en die te meer dusdaag boven de Reden verheeven waaren, dat zy dezelve niet konde bevatten. Eindelyk Jezus Christus was noch Levier, noch Offerpriester. Zyn geboorte uit een Dochter, gesprooten uit het Koningslyke geslach van David, gaf hem het minste gezag in de Kerk niet. Wyders was dit Huis in een zo wonderbaar verval gestort, dat de Erfgenaame verplicht was een Timmerman te trouwen. De Messias, in plaats van zyn macht uit den Hoogenpriester te trekken, op wiens lippen de wysheid rustte, stond tegen de Opperhoofden van den Godsdienst op. Hy beschuldigde hen weegens dwaalingen, bestred hun gebreken, en maakte een soort van scheuring in de Kerk, met twaalf onweetende Vilchers en eenige Vrouwen, die hem volgden. Die vooroordeelen tegen J. Christus, aan 't gantsche geslacht gemeen, kwaamen, om zo te zeggen, uit den boczem van den Godsdienst zelf, en de Pharizeers vervulden met lichtigheid, 't geen haer ontrak, om het volk daar mede veel leevendiger te treffen.

By aldien Jezus Christus zich, gelyk Joannes den Dooper, vergenoegd had, met boetvaardigheid te prediken, men zoude met een groote menigte tot zyn Doop gelopen hebben, maar, zyn verheeve en nieuwe Leering is altyd de schandvlek der Joden geweest, en zy is noch een machtige bewegreeden van ongeloovighid voor de godloozen. By aldien men eenige aandacht tot de noodzaaklykheid van deze leerlingen, en tot de natuur van de ziel gemaakt had, men zoude daar minder voor verichrikt geweest zyn. Maar, het volk deed zelden in die aamerkingen, alhoewel zy zeer natuurlyk zyn.

De Joden hadden twee zoorten van vooroordeelen tegen Jezus Christus; het eene was hen met de wysgeerigen, waanwyzen en godloozen, die zich teegens de verborgentheden van den Christelyken Godsdienst verheften, gemeen; en het ander was dat, welk zy uit de uitmuntendheid van den Wet trokken. De eersten staan teegen de geheimenissen op, welke zy niet bevatten. Zy gelooven dat al 't geen boven de Reeden is, dezelve beledigt, bestred en omverwerpt. Om welke reeden een in 't vleesch zynde en stervende God een dwaasheid voor hen is. De anderen deden het gezag van de Kerk, het gebrek van de zending, de laegheid van J. Christus en zyn Kruis, 't welk voor hen een ergernis was, geladen. Wy onderneemen niet alle deze vooroordeelen in een

voordeeden weg te neemen. Maar laaten wy, dewyl hiervan de onderrechtingen der volkeren gehandelt word, eenige zaak zeggen, welke van de gantsche Waereld kan verstaan worden, en tot de bevestiging van 't Christendom dient. Laaten wy aanvangen met hen te bewyzen, dat de reeden teegen de geheimenissen iets verschafft, om dat zy boven haer zyn.

De wysgeerige, die van de weezendlykheid van een God verzeekert is, is verplicht hem oneindige volmaaktheden toe te schryven; een Jupiter, meester van Heemel en Aarde, aan te bidden, en hem in een en dezelve tyd met slechte hertstochten en vuile misdaaden te belaften, zulks is de uitsterfe van alle buitenspoorigheden. De wysgeerigen, die met het volk in een en dezelve Tempel gingten offeren, veinsden, zonder twyfelf, en verdroegen een zo misdrachtige meening niet.

By aldien het onweederleglyk is, dat de Godheid oneindige volmaaktheden heeft, is het mede gevoelig, dat de ziel bepaalt is; deze ziel die bepaalt is, kan in de werkingen Gods niet doordringen, noch de gantsche uitgestrektheid van zyn doeningen kennen. Te belyden, dat daar een oneindig volmaakt God is, en te ontkennen dat hy boven onze denkbeelden werken kan, zulks zoude het oneindige in 't eindige gesloten, en een onbepaalt vermoogen met een bepaalde macht afgemeeten zyn. Staande te houden, dat de ziel haar kennis tot aan het oneindig kan uitstrekken, zulks zoude zyn, daar een oneindige macht van te maken, maar, het volstrekt zich te kennen, om te weeten, dat onze ziel haar stralen niet zo verre voortzetten kan. De Schriftuur zegt menigmaal, dat God een ontoeganklyk licht bewoont, zelfs voor de Engelen, om dat noch de menschen, noch de Engelen, die bepaalt zyn, tot den grond van Gods wysheid en werkingen niet kunnen doordringen. Te willen dat God, alhoewel oneindig, nooit, als volgens onze denkbeelden, werkt, zulks is een oneindige wysheid en vermoogen onnut maaken. Want, van welk gebruik zullen de oneindige volmaaktheden zyn, by aldien God dezelve nooit ontvouwt? Wyders, kan wel een Schepzel zyn Schepper, en aan het oneindig wiss wezen wetten opleggen, die hem in een kleine ommetrek, en in zonaue bepaalingen als de menschelyke geeft besluit? De wysgeerigen wilden van geen God horen spreken, die niet volgens des menschen wil zoude werken, en die meer doen zoude, als 't geen het Schepzel doen kan.

Ter goeder uur, zal men zeggen, dat God denkt en werkt op een wyze, welke de uitmuntendheid en de uitgestrektheid van zyn volmaaktheid voldoet, maar, hy moet nooit iets doen, 't welk met de menschelyke reeden niet overeenkomt, boven al in de Godsdienst, waar van hy noodzaaklyk de verborgentheden moet omhelzen, om behouden te zyn. Dat hy de menschelyke geeft in de natuur, zoveel hy wil, geniet, alwaar de dwaalingen onnozel zyn, dat hy daar alle de schatten van zyn vermoogen en zyn wysheid ontvouwt; dat yder Schepzel aldaar een agrund zyn, waarin men zich verliest, en een ondoorgondelyk raadzel voor de wysgeerigen, hun dwaalingen zullen groot, maar niet misdaadig zyn. Men verliest zich in den Godsdienst van het oogenblik dat men dwaalt. Het valt mocilyk in het onderzoek van een voorwerp, 't welk men liegts ten halveit kennen kan, niet te dwaalen, om dat het zelve onbevatrijk is, en de Reeden aantonds tot opstand verwekt, om dat hen teegens haar verlichtingen aantoot: het was dan van Gods wysheid, zo oneindig als hy is, om in de stoffe van Godsdienst niet te denken noch te werken, als op een eindige en geschikte wyze, volgens de bepaalingen van de ziel, waar van hy de weinige uitgestrektheid kende.

Op wat wyze men zich uitdrukt, is het altyd waar, dat

men dezelve wetten God wil opleggen, en 't oneindig wezen bepaalen. Hy doet ons te veel onze zwakheid gevoelen met zich boven ons te verheffen, en de mensch, trots en hoovaardig zynde, kan niet verdraagen, dat God zich in een zo groote afstand van hem stelt, en dat hy hem, door deze verleffing, de vryheid bemeet, om alle zyn gedachten en doeningen naauwkeurig te weeghen. Men moet weeten, of God, oneindig zynde, in de natuur en in den Godsdienst heeft kunnen werken, op een wyze, dat de menschelyke Reeden dezelve niet bevatten kan, enin 't vervolg zien, of hy 'theeft moeten doen.

Men kan niet twyfelen, dat God de vryheid gehad heeft van volgens zyn natuur en volmaaktheden te werken, wie zoude hem die vryheid ontnomen hebben? zoude zulks niet zyn de volmaaktheden wegneemen, met dezelve ledig of onnut te laaten, door ik weet niet welk een inzicht, dat God voor den mensch moet hebben? het is dan onweerleglyk door de beginzelen van de menschelyke Reeden, dat hy aldaar onbegrypelyke verborgentheden in den Godsdienst kan hebben, om dat God, die de Uitvinder daar van is, oneindig wys zynde, al zyn wysheid heeft kunnen ontvouwen, die oneindig meer als die der menschen uitgestrekt is: en by aldien 't mooglyk is, dat God in den Godsdienst ondoorgrondelyke verborgentheden heeft kunnen doen intreden, is de eerste en mooglyk de grootste zwaarigheid weggenomen.

Inderdaad, hoedaanig zalmen bewyzen dat God het niet heeft moeten doen? By aldien men reeden van wel weeten voor den mensch bybrengt, naer wiens zwakheid God zich moet schikken? Wy zullen reeden van welweeten voor God teengenvoeren, die oneindig zynde, natuurlyker wyze meer zorg voor zyn eigen heerlykheid en luister hebben moet, en veel eer volgens zyn eigen natuur werken, als zich door goedheid voor 's menschen zwakheid te vernederen. Is God zich zelve niets verschuldigt? en is 't niet rechtvaardig, dat hy aan den menscheen zuverdenkbeeld van zyn wysheid en zyn vermoogen geeft, zyn volmaaktheden in al heur uitgestrektheid laatende werken, of ten minsten boven de menschelyke verlichtingen? hy zoude hem beginnen te verachten, en het denkbeeld van een oneindig volmaakt wezen laten verflauen, by aldien dit wezen niets voortgebracht had, dat zonder moeite niet kunde begrepen worden.

Men moet zich niet beklaagen weegens dat God onbegrypelyke zaaken in de genade doet, dewyl hy 't zelve alle oogenblikken in de natuur doet. Daar is geen wysgeerde, die de natuur van alle de verschynzelen ontdekt heeft. Yder een verkoopt desweegen waarchynlykheden, die gedurende derdig of veertig jaaren verblind hebben, en vervolgens bestreden, weerderstreeft en met verachting verworpen zyn. De dwaalgeesten koomen niet beter in de wysgeerte, als in het stuk van Godsdienst overeen. De Eb en vloed van de Zee, een gevoelig, bestendig, en gereegelt geval, en welkers waardheid niet ontkent kan zyn, is onbegrypelyk. De vereeniging van ziel en lichaam is niet minder. De beweeging van 't lichaam is een andere ondoorgrondelyke verborgenthed. De voortbrenging van alle lichaamen, welke God uit niets getrokken heeft, is met tegenstrydige zeggelingen en onnoogelykheden, welke de allergrootste verlonden moejelyk vallen, omvangen. Het is dan waar, dat het de gewoonte van God is, op een wyze te handelen, welke niet ontdekt kan worden, en het menschelyk vernuft niet begrypt. En, waarom zou God de vryheid niet hebben van dezelve zaak in den Godsdienst te doen? by aldien 't waar is, dat God het gehecel en die verzaameling der Schepzelen, die 't zelve bevolken, niet heeft kunnen scheppen, zonder op al te verheevene wyze, boven ons begryp om doorgrond te worden, te handelen, heeft God dezelve beweegredenen, en dezelve Reeden gehad om een zo uitgestrekte wysheid in den Godsdienst als in de natuur te gebruiken.

Het is waar, dat de menschen een veel natuurlyker en lichter te begrijpen stelling van den Godsdienst, als die van God, maaken, en dat is 't geen de grote zwaarigheid maakt. Zy, jeloersch van hun denkbeelden en verlichtingen, gelooven dat God zich daar toe heeft moeten schikken, en rechtmaatig vinden, 't geen hun mooglyk scheen: men onderstelt hier, zonder daar te denken om 't geen in verschil is, of veel eer 't geen al de waereld kent baarblyklyk valscher zyn. In der daad, ten einde op dat de stelling van Gods-

dienst, die de mensch zich maakt, en welke met zyn reeden van een en dezelve verdieping is, noodzaaklyk zy, moet men onderstellen, datmen al de Rechten van de Goddelyke rechtvaardigheid, en al de middelen van zyn wysheid kent, dat is gezeght, dat de bepaalde ziel kent her geest onbepaalt is. Ten einde om deze stelling te maaken, moet men de rechtvaardigheid Gods, en haer Rechten op den zondigen mensch, tot zeekere trappen naer de menschelyke wetten geredenmaartigt, bepaalen. In der daad, daar word niet meer gehandelt in te onderzoeken, waarom God de zonde toegelaaten heeft, dat is een ondoorgrondelyke verborgendheid. De mensch is een zondaar, dat is een gevoelige waarheid, niemand ontkent dezelve. Men werkt om te weeten, hoedaanig God de strafbaare zal behouden. De mensch zegt, dat Gods rechtvaardigheid zich tot het afvorderen van een voldoening niet uitstrekt. Zy kan wel niet werken, zy kan haer rechten nalaaten. Zy kan vergeeven zonder iets van den mensch te vereischen. D'een staat echter toe, dat men haer offerhanden doet, welke de zonden verzoenen, maar, d'andere houd staande, datmen 't oneindig wezen misleit met het zelve bestellen op te offeren: maar, hy vereischt een moejelyk gebruik der deugden. Een ander, minder streng, vergenoegt zich met enige beweegingen van droefheid, of met een bekentenis van zyn zonden. Yder trekt in cen, of rek't de wetten van God volgens zyn goeddunken uit, en men begrijpt de twee zaaken niet, d'cene, dat wy, Gods rechtvaardigheid oneindig zynde, gelyk alle zyn volmaaktheden, daar van noch de uitgefriktheid noch de gantfche strengheid kennen. En de eindige mensch oordeelt onderwylen, dat de Oneindige niet als op een zeekere eenvoudige en zeer bepaalde wyze kan werken. Wyders, wanneer de rechten van Gods Rechtvaardigheid zo bepaalt waren, als men dezelve glooft te zyn, men niet zonder vermeelheid kan nasporen de middelen, die zyn wysheid, welke onbepaalt is, de allereigaste gevonden heeft om de menschen tot het eeuwig welzyn te leiden. En dewyl hy een voldoening gevordert heeft, waarom God gedoemt, van zulks gedaan te hebben? Men oordeelt, dat God den mensch, zonder verzoening van zyn misdaad, kan vergeeven, en weet men dat wel zeekerlyk? durft gy de rechten van een onbepaalte rechtvaardigheid over zyn Schepzel bepaalen, als den geenen, welke den mensch op zyn evennaaien heeft? weet gy wel tot hoe verre de liefde Gods voor de heiligkeit gaat, welke aan de rechtvaardigheid een nieuwe trap van strengheid mededeelt? een Vorst, die ten opperste de tweewegechten haat, en gezwooren heeft van deze misdaad door de dood te doen verzoenen, geeft nooit genade. God haat den misdaad; hy zoude geen God zyn, by aldien zyn haat niet onbepaalt was, en men oordeelt, dat zy 't niet is, of dat zy 't niet moet weezen, dat hy zyn woord kan schenden, en den misdaadigen genaade moet bewyzen. Daar is in dit oordeel meer als vermeelheid.

De enigste Reeden, welke Gods Wysheid zoude kunnen beletten van zo verborgen Raadslagen te baaren, en van in den Godsdienst zo diepe verborgentheden te doen intreden, is de vrecze, dat de zwakte en mismoedige Reeden niet opstaad, en zich in de dwaaling of Godslastering werpt, 't geen duizendmaal gebeurt is. Maar, ik zie dat God, altyd te vreden zynde, om met een onbepaalte wysheid te werken, zich over de ongevallen, die uit zyn werken spruiten, niet bekommt. Gelyk de Zon, die alle dagen volhard de Aarde te verwarmen, alhoewel hy het ongediert doet uitbroeden, ter zelver tyd, als hy het kooren en de vruchten ryp maakt. Dat is daar des menichen zwakheid, hy beeldt zich in dat God, altyd aandachtig tot zyn zwaarigheden, niet moet denken, als om de moelykheden, welke zyn onweetendheid voortbrengt, te verdryven of voort te koomen. God, in zyn opperste wezen, en weegens zyn wysheid, welke niet dwaalen kan, vernoegt, volgt, om dusdaanig te zeggen, de stelling die hem de allereigenste tot zyn oogmerken gescheen heeft, zonder zich over de zwaarigheden, die voorkomen, te bekommeren. Hy zoude daar van altyd enige gehad hebben, aan welche zyde dat men zich gekoort had. De cenvoudigheid der werken en verborgentheden zouden onsebaar de verachtingen verwekt, en duizend menschen hebben doen twyfelen, of de Godheid wel veel hoog boven ons was. Hoe veel godloozen verachten den Godsdienst, en spotten met de Sacramenten, om dat zy dezelve niet krachtig genoeg vindt. Zy lachchen, wanneer God met den mensch staameit, om zich naer zyn zwakheid te schikken. Maar, die zelve godloozen zyn vyanden van de diepe, en boven de reeden hoog ver-

verheevene verborgentheden. Hoedanig zal men hen voldoen? dewyl de cenvoudigheid en de verheevenheid der verborgentheden hen evenmaetig verwerpen. God, die niet werkt, als voor den geenen, die de waarheid ter goeder trouwen zoeken, moet drie zaaken gedaan hebben. 1. Dat daar eenvoudigheid in den Godsdienst was, om dat dezelve het verheffen van de luister bewerkt, en om dat daar meer eenvoudigen als doorfleepe verstanden zyn. 2. Hy moet mede, zonder de tegenwerpingen der godloozen aan te horen, in deze Godsdienst de verborgentheden, die noodzaaklyk waren, om dezelve volmaakt te maaken, en om de ziel tot de zaaligheid te leiden, doen inkoomen. De verheevenheid noch de diepte deser verborgentheden, moesten de minste tegenstand niet gedaan hebben, dewyl zy noodzaaklyk waren, en om dat God altoos volgens zyn natuur, en op 't goede, waar op hy doelt, werken moet. Eindelyk was het noodzaaklyk, dat God die verborgentheden klarlyk openbaarde, ten einde, op dat men niet twyfelen mocht, dat hy ze ingesteld had, alhoewel men ze niet bevatten kan. Hy heeft deze drie zaaken gedaan; maar, de godloozen vergen een vierde, welke hy aan hen niet toegestaan heeft, om dat het niet noodzaaklyk was, dat hy zich hun wetten, hun inbeelding, of hun eigenzinnigheid onderwierp. Zy zouden afvorderen, dat God, niet te vreden zyndemet zyn wilte ontdekken, hun reckening van zyn gedrag gaf, en de reedenen ootdekte, welke hy gehad hadde, om dusdaanig in plaats van op honderd andere verscheide wyzen, welke hy konde gebruiken, te werken. De openbaaring zoude nooit paalen gehad hebben, en God zoude verplicht geweest zyn, by aldien hy al de twyfelingen had moeten voldoen, en in alle de bespiegelingen tot den mensch loopen, om hem van zyn dwaallingen weder te rug te leiden. By aldien God het oogmerk gehad hadde, van alle die zwaarigheden weg te neemen, en de twyfelingen voor te kooten, zoude hy verplicht geweest zyn, van het zelve zo wel in de natuur, als in den Godsdienst te doen. Daar zyn veel menschen, die onsterflykheid der zielen, en de schepping ontkennen, om dat zy niet kunnen begrypen dat het geheelaal uit niet heeft kunnen getrokken werden, en dat het zelve een geestelyke zelfstandigheid heeft, waar van men geen klaar denkbeeld kan hebben. Dat deze zelfstandigheid, welche noch gedeelte noch lichaamelyke hoedaanigheden heeft, kan vereenigt zyn, en van het lichaam afhangen. Onderwylen zyn dat grondwaaltingen an den Godsdienst, dewyl daar geen paalen aan de nieuwsgerigheid der menschen in de natuurkunde en den Godsdienst zyn, moesten Gods antwoorden oneindig geweest zyn; maar, volstrekt het niet dat God de misbruiken heeft herstelt, en de zwaarigheden voorgekomen, met klarlyk te ontdekken, 't geen voor ons niet bevatlyk was?

By aldien God op een wyze gewerkt heeft, welke de Reeden niet begrypen kan, heeft hy dat ongeluk door alle hulpmiddelen herstelt, die hy konde verlangen, met die verborgentheden op een klare en barblykelyke wyze te openbaaren. Dewyl de mensch in deze lasten tocht, welke God hem geopent heeft, te meer doet, is zyn Reeden onder 't gezag van een God, die spreekt en gebied, te doen buigen. Maar is deze offerhande zo groot en schriklyk, ten opzichte dat men verzeckert zy, dat God dezelve afvordert, en dat het aan hem is, aan wie men offert? Men moet zich dan niet meer beklagen, noch staande houden, dat God noch diepe verborgentheden heeft kunnen noch moeten geven. Om dat hy, oneindig zynde, hy 't selfs is, dat hy volgens zyn natuur en volmaaktheden werkt, en de mensch daar niets verliest. Dewyl dat by aldien zyn Reeden al te zwak is om ten Heemel te klimmen, en aldaar de voorwerpen van de Godheid te zien, God op de Aarde nederdaalt, en klarlyk openbaart, 't geen verplicht is te gelooven, dusdaanig heeft men altyd evenmaetig de noodzaaklyke middelen, om zich te befchermen, by aldien het voorwerp onbevatlyk is. God vordert den mensch geen klare kennis van de Godheid af, hy eischt niet anders als 't Geloof, 't welk met duisterheid vermengt is, en bewaart een veel volmaaktekernis voor den Heemel. God legt de reeden de noodzaaklykheid niet op, om te omhelzen 't geen dezelve beleedigt, en bestryd; maar, hy wil, dat zy onder 't geloof buigt, en dat zy zwygt, als zy haar zwakheid en onweerstaenheid kent, of dat de verborgentheden boven haar verheeven zyn. Deze mensch, die men aan den voet van een hoogen berg laat, is niet ongelukkig, om dat hy daar van de kruin niet ontdekken kan, en zyn gezicht niet zo verre kan dragen. Maar hy zoude een voorwerp hebben, om zich te

beklaagen, by aldien men hem in een Bosch deed trieden: waar van de dichte takken zyn oogen zonden kwerzen, en hem dezelve kunnen uitboeren; wy zien de groothed Gods niet, noch de voorwerpen, welke op het toppunt van den berg zyn, de reeden is te zwak, om tot de Heemelen in te klimmen; maar, verplicht ons God mede niet, om 't geen de gemeene zinnen beleedigt, te ontfangen, en om de verborgentheden, welke de Reeden bestryden, of omverre werpen, te omhelzen. Dat men niet zegge, dat God de reeden vernietigt, welke hy ons als een zeeker Leidsman, en een licht om ons te geleiden, gegeven heeft, om dat hy dezelve in haar rechtmaetige paalen besluit. God vernietigt dezelve niet, zy behoud menigvuldige nuttigheden in den Godsdienst, inderdaad zy is 't welke onderzoekt of de openbaaring Godlyk is, en de reedenen, die men haar voortbrengt, overweegt; zy ordeelt over de Godlykheid van de Schriftuur; dit eerste bedryf van zyn gerichtsdwang, is van de opperste angelegentheid, om dat daar van groote gevallen af hangen. Wy verplichten de volkeren niet, om de Schriftuur, op het gezag der onzeckere menschen, diewaallingen onderworpen zyn, te gelooven. Wy willen dat de geest van de waarheid, welke men haar voor oogen leid, overtuigt zy, dat zy weet dat het God is, die tot haar spreekt. Zonder deze overtuiging, welke de Reeden voortbrengt, is daar geen Godsdienst. Ten tweeden, is het de Reeden, welche de bepaalingen van de openbaaring overlegt, wikt en weegt, om zich van de meening Gods te overtuigen, en om verzekert te zyn, dat hy een verborgenthed geopenbaart heeft, en dat hy de menschen verplicht heeft om 't zelve te geloven. De Reeden heeft een derde Recht, want, zy is de Rechter van de zaaken, welche haar beleedigen en bestryden. Zy ordeelt dat een lichaam niet te gelyk inden heemel en op der aarde zyn kan. Zy onderzoekt, of de bepaalingen, dit is myn lichaam, niet uitgelegd moeten werden volgens de Metaphorische wyze, en vindende dat den letterlyke zin een gevoeliche ongerymtheit besluit, en dat de verbloemde reedenkunit recht en reedenmaetig is, ordeelt zy, en laat zich uit ten voordeelen van den laasten zin, teegens de verwandeling van 't eene wezen in 't andere. Maar zulks is teegens de Reeden aanwerken, met de zelve tot Rechter te neemen, in zaaken, welke boven haar zyn. De Reeden belydt, dat zy geen klaar denkbeeld van de ziel, van een geestelyke zelfstandigheid en van God heeft, zo wel in zyn natuur als in zyn werkingen, zaaken welke boven haar zyn, en waar van zy niet oordeelen kany, dewyl zy begrypt, dat zy onder haar macht niet zyn.

Dit is niet alleenlyk in den Christelyken Godsdienst, dat daar verborgentheden zyn, welke de reeden te boven gaan. De wysgeerigen hebben dezelve in de natuur gevonden; gy lieden moet dan toestaan, dat die heidensche Wysgeerigen, die gy lieden veroordeelt, om dat zy de Schepping des Waerelds, en de onsterflykheid van de ziel verwerpen, gelyk hadden in der daad de aeloude wysgeerigen hebben met de Reeden raad gepleegd, gelyk gy lieden met dezelve raad pleegt, ontkennende dat deze twee waarheden overeen koomen, in plaats dat gylieden het teegendeel staande houd. Wie zal de rechte bepaalingen van de Reeden, tusschen de aeloude wysgeerigen en uw lieden valt maaken? is het om dat zy geen zwaarigheden teegens de geestlykheid van de ziel, en de Schepping van de Waereld maaken, gelyk men daar van teegens de vereeniging der twee natuuren maakt? is het dat hun beginzel, van uis niets komt niets voort, niet also baarblykelyk voor de openbaaring van Mozes was, als dit, dat *drie geen een in de Drieenheid kunnen zyn*. Gylieden moet dan toestaan, dat zy die waarheden welke uw lieden bekent zy h, konden verwerpen, of dat men naer de Reeden niet moet luisteren, als wanneer dezelve van zaaken wil oordeelen, welke boven haar vermoogen zyn. Ter goeder uur dan; dat de Reeden in alle zaaken welke van haar afhanglyk zyn, met gezag werkt. Maar, dewyl het genoeg is, haar aan te horen, om van haar te leeren, dat zy al te bepaalt is, en dat God onbepaalt is, moet het zyn dat zy na deze beleidnis zich verneedert, en niet erbied aanneemt, 't geen een oneindige God door zyn Zoon, en de Apostelen van dezen welgeliefden Zoon, geleert heeft.

De allergrootste zwaarigheid zal zyn, om de menschen te verzeekeren, dat God gesproken heeft, en dat J. Christus, die ons zyn openbaering toegebracht heeft, dein beloofden Messias was, niet tegenstaande de laagheid waar mede hy bedekt was. Dit is de tweede zaak, welke wy beloost hebben

te verklaren. Het strekt daar toe, om eenige aanmerkingen op het leeven van J. Christus, en op zyn wonderdaaden te maaken, also wel, als op de wyze, op welke de Apostelen van hem gesproken, en tot de nakoomelinghschap overgebracht hebben, 't geen zy verstaan, en hun oogen van het woord des leevens bespiegeld hadden.

Jezus Christus was den Zoon Godsen den Messias, een langen tyd te vooren door de Propheteen beloost, om dat hy alle de merkteeken, die God aan den verlosser Israëls gegeven had, volkoommentlyk vervulde. Dat men ter eener zyde de Propheteen leeze, die den een op den anderen volgende, van den Messias gesproken hebben, en de voornaamste omstandigheden van zyn geboorte, leeven en dood aangegeekent hebben, en dat men in het Evangelium de nauwkeurige vervulling van al zyn Godspraaken, zonder doorslepenheid van geest, en zonder enige kracht van inbeelding vindt, is men verplicht toe te staan, dat het een en dezelve geest is, die deze twee deelen van de Schriftuur voorgezegd heeft: en dewyl daer niet, als Gods Geest is, die zo ver af zynde uitkomsten kan voorzien, en die alle die uitkomsten, voor de oogen der menschen gebeurende, kan vervullen, is men verplicht, als men naer de Reeden en 't goed geloof wil hoorren, toe te stemmen, dat het boek Godlyk is.

De Propheteen, die van J. Christus gesproken hebben, konden menschelyker wyze die omstandigheden van de geboorte, 't leeven, of van de dood van den Messias niet voorzien, zy konden de minste gissing, uit de geftelenis der verstanden, die ten tyde van J. Christus leeven zouden, niet trekken, om dat zy zeven of acht honderd Jaaren, en zelfs meer als tien Eeuwen, voor deze uitkomst gestorven waaren. Het is geen enig mensch alleen, die aan 't geval eenig woord, 't welk zich gelukkig vervult heeft, gelaaten heeft; want daar is, in een lange reeks van Goddelyke menschen, moogelyk niet een, die van den Messias niet gesproken, en hem niet gemerkt heeft. Die heilige Schryverspraken niet gezamenlyk, dewyl zy in zeer van een geicheidene tyden en plaatzen jeeiden. Jacob leefde veel Eeuwen voor Malachias, Daniel schreef in Babylonien, Jesaias te Jerusalem. Men kan hen noch van belangen noch bedrog achterdenken, om dat zy in hun geschriften, een uitkomst afinaalden, waaran zy gantsch geen deel konden hebben, en waer uit zy het minste waerelische voordeel niet trokken. Alvooren de Godlykheid derzer Propheteen, welkers vervulling zo rechtmataig is, te weederleggen, moeten de wysgeerigen bewyzen, dat de ziel haar kennis tot in de verafgelegenste toekomende zaaken kan uitstrekken, en dat zy ons daar van natuuryke reeden geeven; maar, onderwylen datmen toe zal han, en het gevoelen van onze natuuryke zwakheid ons overtuigen zal, dat de ziel niet in toekomende zaaken door dringt, zal men gedwongen zyn te erkennen, dat het God alleen is, die de uitkomst voorzegt, en dezelve volgens de voorzegging vervult heeft; duschanig zyn de twee deelen van de Schriftuur Godlyk. Men kan de zin van enige Godspraaken bespotten, en daar van de vervulling weederleggen; maar, de zwaarigheid is daar door niet weggenomen; het volstrekt, dat daar een getal van die Godspraaken overig blyft, waar van de waarheid gevoelig zy om van een wysgeer, of van den opstand van de Reeden te zegepraalen, welke weiger het gezag van een God die tot hem spreekt, te erkennen. Het getal doet niets, ten opzicht dat daar eenigen zyn, die 't geen wy aanhaalen, oogenschynlyk bewyzen.

Het was van Jezus Christus niet afhanglyk de merkteeken te vervullen, welke de Propheteen hem gegeven hadden, gelyk somtyds de bedriegers doen, die de plats van ontleende Perfoonadien bekleeden en onderschraagen. Want, daar waaren duizend zaaken in de Godspraaken, die gebeurlyk waaren, en niet als door zyn vyanden konden uitgevoert worden, waar van hy geen meester was, by aldien hy geen God was. Het was van J. Christus niet afhanglyk van *uit een maagd* gebooren te werden, onderwylen was ons deze uitkomst door Jesaias beteekent, als een weezendlyk merkteeken aan den verlosser Israëls, *een maagd*, zeide deze Profeet, *zal een Zoon baaren, en zynnaam zal Emmanuel zyn*. Dat is te zeggen, God met ons. Dat men ons in de geschiedenis een ander man, als J. Christus aanwyze, op wie men dit merkteeken toepassen kan. Laat de Jooden reeden twisten, zo veel zy willen, op het woord van *Maagd*, hen ontbreken niet alleen voorbeelden, om te bewyzen dat Jesaias van een getrouwde Vrouw gesproken heeft; maar, dese uitlegging zoude den Godspraak van den Profeet belachlyk maaken,

welke in plaats van een wonderdaad, niet anders als een zeer gemeene en gewoonlyke zaak zoude belooven. Dat is, dat een getrouwde Vrouw op zeckeren tyd zoude bevallen. Het hing van J. Christus niet af van te Bethlehem gebooren te werden, noch van deze Godspraak op het oogenblik van zyn geboorte veel klaarder te maaken, door de uitlegging van de gantsche vergaaderde Kerk, welke by geleegenthed der Wyzen verklaarde, dat daar de plaats van zyn geboorte door de Propheteen beteekent, was. Het was van Jezus niet afhanglyk, van als toen door Augustus een beschryving van zyn Ryk te doen beveelen, welke tot de vervulling van den Godspraak hielp. Het hing van hem niet af, om te verschynnen ten tyde, als de Scepter van Juda zoude verbryzelt zyn, en waar in dc 70 weeken van Daniel zich zouden vervullen. Het was van hem niet afhanglyk, van gedurende den stand van den tweeden Tempel gebooren te werden, en van den roem van dit tweede Huis veel groter, als die van 't eerste, gelyk Haggai voorzegd had, te maaken. Eindelyk verkoor Jezus Christus de wyze van zyn dood niet; Joodzynde, moest hy niet gekruicigt werden. Men had een wonderbare verzaameling van omstandigheden en onderscheidelyke beweegingen van nooden, gelyk als van de overwinning van Judea door de Romynen, de herstelling van een bediende van 't Ryk, de jeloerschijder der Pharizeën en Priesters, de haat der volkeren, de trouwloosheid van een Apostel, om alle de denkbeelden, welke de Propheteen van deze schandelyke en wrede dood voorzegd hadden, te vervullen. J. Christus konde geen meester van alle deze uitkomsten zyn, noch die omstandigheden bestieren, by aldien hy geen God was, of by aldien God, die dezelve voorbeschikt had, om de verlossing der menschen te bewerken, dezelve niet voor hem vergaarde, en by aldien J. Christus die geen is, waar van de Propheteen gesproken hebben, is men verplicht zyn woord te gelooven, en 't zelve niet verneedering te ontfangen.

Dewyl de verborgentheden, die hy verkondigde het menschelyk begryp overtroffen, en klaarblyklykheid ontbraaken, kon hy dit gebrek niet beeter herstellen, noch het geloof door een gevoiger bewys opwekken, en 't welke meer indruk op de volkeren deed, als die der wonderdaaden. De Wet van Mozes was door een groot getal van wonderen onderichaagt geweest, het was dan noodzaaklyk, dat het Evangelium welk een gedeelte van den Wet vernietigde, en van de menschelyke reeden een veel groter onderwerping vereischte, met hetzelfde behulpmiddel gewaapend was. Het was mede het algemeene vooroordeel der Joden, dat de Messias een groot getal van wonderdaaden doen zoude, en J. Christus bestrafte hen niet, weegens dat zy teekenen afvorderden; maar, om dat zy, daar van een groot getal gezien hebbende, altyd nieuwe begerden. De Propheteen, die voor den Messias geweest waaren, en de geleerde van eenen tyd predikten evenmaatig, dat by de wonderdaaden doen moest. De noodzaaklykheid was dringende, dewyl zulks by naer het eenigste middel was om nieuwe leerlingen te doen aanneemen, en 't geen de menschelyke Reeden verhief. Dat was daar het bewys, 't welk God voor alle anderen gefelt had. Dit was ten einde om de dwaaling, of zelfs de twyfeling te ontvluchten over het merkteeken, dat Joannes den Dooper, de allergrootste van alle Propheteen, en van alle menschen, die tot daar toe verscheen waren, geen wonderdaaden deed. Daar was geen bewys van de waarheid van 't Evangelium, dat meer gevoelig, noch meer van de neiging van 't volk, noch veel eigender was, om een noodzaaklyke indruk te geven, om 't geloof voort te brengen. Eindelyk zyn deze wonderdaaden niet ontkent geweest, zelfs door den geenen, die dezelve moesten weederleggen, gelyk Julianus den afvalige, en enige andere vyanden van den Christelyken Godsdienst.

Men kan vier zaaken in de wonderdaaden van Jezus Christus aanmerken, welke hem van den geenen ondercheiden, welke het Heidendom of de bygelooivigheid gebaart heeft. Daar is weinig aangeleggen, te onderzoeken of de maanzieken, waar van de heilige geschiedenis spreekt, met de bezeten van den Duivel moeten ondermengt worden, of veel eer, of de Duivel in deze afgemeeten ongevallen tuschen kwam, ten einde om dezelve scharpzinniger en geweldiger te maaken; het is altyd zeeker, dat zy niet, als door een wonderdaad geneezen konden werden. Onderwylen verlofte Jezus Christus, in een oogenblik, deze verlaate en wanhopende zieken, de Duivel gehoorzaamde op zyn stem, en liet, in weerwil van de verbittering, welke hy op deze elendigen had, hen in rust en gezondheid. Jezus Christus oeffende zyn

gebied tot over de dood, dewyl hy voor Naim, een enige Zoon weeder van den dood opwekte, die men ter aarde droeg. Dit geschiedde niet alleenlyk met zyn kist aan te raaken. De Lykitacy, welke staande bleef, en uiteen aanmerklyk geraal van getuigen belting, konde aan de waarheid van deze uitkomst niet twyfelen; ondertusschen, dewyl zyn vyanden zeggen konden, dat dit een enkele bezwyming was, waar van de ziekte na enige urenen was herkoomen, liet hy het Lyk van zyn vriend Lazarus sterven, en gedurende 4 dagen verrotten, eer hy 't zelve weeder uit het graf deed halen. Hy wekte zich zelve drie dagen, na dat hy gekruicigt geweest was, weeder op uit den dooden. De Krygsknechten, die hem de beenen hadden willen verbreken, getuigden, dat hy waarlyk gestorven was. Zyn begravenis door Jofeph van Arimathea was daar een ander bewys van. Men plaatste hem in een nieuw Graf, uit vreeze dat de aanraaking der beende[n] van een Profeet hem 't leeven weedergegeven hadde[n]. Het graf wierd bezeegelt, en door gestelde Schildwachten van zyn vyanden, en bevel van de Overigheid bewaakt, ten einde om een heimelyke wegpeeming voor te koomen, die aan 't gerucht van zyn weederopstanding, welke hy voor geghad, plaats gegeven mocht. Het bedrog en de misleiding waaren bynaer onmooglyk, om dat daar, boven deze gestelde wachten rondom het Graf een oneindige Schaare van volkeren waaren, die als toen het Paschfeest te Jerusalem koomende vieren, en die niet kunnende, noch willende in de Stad verblyven, den nacht in de nabuурige plaatzen, en menigmal in de nabij zynde hoolen doorbrachten. De ongerultheit der Offerpriesters, welke groot was, liet hen niet rusten, zy geloofden zich niet volkoomlyk van hun vyanden ontduan te hebben, dewyl hy hen verwittigt had, dat hy op zeekeren tyd uit zyn graf zou treeden. Het was voor hen een stuk van staat, het bedrog of de valscheit van deze weederopstanding te beproeven. Wat al menschen in 't heimelyk afgevallen, waakten over deze grote uitkomst, en besteedden daar toe al hun aandacht, ten einde om 't bedrog voor te koomen! de vyanden van den Christelyken Godsdienst, zyn ten dien opzicht zyn getuigen en beschermers, hun ongeruuste wakkerheid en voorzorge, zyn een bewys, dat J. Christus waarlyk weederopgestaan is. Welk een mensch voor of na J. Christus heeft zich vermeeten de dood te overwinnen, en die zich het leeven weedergegeven heeft. Men verhaalt van David el David, die zich zeide den Messias te zyn, en die, om daar van het merkteeken te onderschraagen tegen den Koning der Persem opgestaan was, dat hy gevangen genomen geweest zynde, deze Vorst hem een wonstaad, gelyk Herodes J. Christus deed, afvorderde, en dat dese bedrieger hem bad, van hem het hoofd te laten afslaan, met vertrouwen, dat het zelve wel haast weder met zyn lichaam zoude vereenigt zyn, 't welk het leeven en al zyn werkingen weeder aanneemen zoude. De Jooden in deze hoop zynde, welke onnutt was, gaven honderd Talenten voor dit hoofd. Daar was mooglyk meer doorleepentheid als bedrog in het verzoek van dezen bedrieger, die wilde, datmen hem onthooft om veel wreeder straffen te ontgaan, gelyk die van leevendig verscheurt te worden; maar, hy bediende zich van 't vooroordeel van 't geslacht, 't welk de weederopstanding als een merkteeken van den Messias aanzag, om dat dit inderdaad een wonderdaadige doening is, welke bewyft dat die geen, die zich selfs of anderen weder van den dood opwekt, van God gevollmachtigt is. Het is dan niet noodzaaklyk de natuur der ziekten, welke J. Christus geneezen heeft, te onderzoeken, noch te bewyzen, gelyk een vernuftig Geneesmeester gedaan heeft, dat zy ongeneeslyk waaren. De weederopstanding van Lazarus allcen, en van zyn eigen lichaam, en zo veel anderen, is een werkstuk, 't welk de krachten van de natuur te boven gaat, ten opzicht het zelve volstrektlyk bewezen zy.

Men moet een aandacht op de plaatzen maaken, daar Jezus Christus zijn wonderdaaden deed; en deze omstandigheid is veel wichtiger, als zy aantondscheen. Het geheim geest aan 't bedrog, of ten minsten aan de achterdacht plaat. Het Heidendorp had haare eigen plaatzen om wonderdaaden te doen. Zy geschiedden in een hoek van een Tempel, alwaar men niet als een klein getal van aangelaagden getuigen kon toelaaten. Daar waaren hoolen, en onderraardische leidingen, waar van men zich met arglistigheid bediende, volgens dat men dezelve noodig had. Men prikkelde de inbeelding van den ziekte, men gaf hem behendig heimelyke behulpmidelen, men betaalde hem ten einde om een ingebeeldde gene-

zing te vermeeten. Hy hing in den Tempel een staf en een kruk op, welke hy nooit gedragen had, als om van de Priesters eenig voordeel te trekken. Hoe menigmaal heeft men de oogen doen beweegen, en een beeld door werktuigen doen spreken? de traanen vloeiden uit haar oogen, met behulp van een wynrank. Hoe dikmaals hebben enige kleine lichhamen, op den Altaar gestelt, en door een verborgen vuur verwarmt, gescheen te zweeten, en enige bewegingen te doen, die het zelve als een wonderdaad hebben doen uitschreeuen, en deze schandelyke arglistigheid, als een weederopstanding aanzien. Dat men de wederopstandingen, welke J. Christus uitgewrocht heeft, onderzoekt, zy hebben een ander merkteeken: hy houd aanfonds een begravenis welke voorby gaat, staande, en doet in 't aanzien van 't volk den doodden uit zyn kist koomen, hy opent het graf van een ander, en doet hem leeven, verscheinen, en in 't midden van zyn huisgezin, en 't volk beweegen en werking doen. De doodden, die uit heur graaven gaan, in het oogenblik van zyn kruising in de Stad treeden, en Gods wonderheden verkondigen. Hy blyft zels veertig dagen na zyn weederopstanding, hy laat zich aankaeren, bestafen, onderzoeken, hy drinkt, hy spreekt, hy werkt en doet in teegenwoordigheid van veel getuigen wonderdaaden. Het is in 't gezicht van 't volk, dat zyn lichaam ten heemel vaart, men merkt het aan, men ziet het, en men volgt hem met de oogen, tot datmen hem uit het gezicht verliest, en de Engelen de eerste verwondering door een nieuwe wonderdaad doen ophouden. Men moet het toeschamen, dat, byaldien, 't geen de Evangelisten van J. Christus verhaalen, waar is, hy noodzaaklyk een Godlyk mensch is. Dat men de andere wonderdaaden van deezen Messias onderzoekt, hy heeft dezelve nooit van de gelegenheid van de plaats doen afhangen. Het is in de openbaare straten, op de groote weegen, aan 't hoofd van een groot volk, dat hem volgt, datmen ophoudt, datmen hem bid om de duivel en uittewerpen, en de ziekten te geneezen, hy doet het zonder een bekwaame plaat tot lift en bedrog te zoeken. Hoe veel getuigen hebben de vermenigvuldiging der brooden gezien? daar wierd van een gevoelg voorwerp gehandelt, waar van yder een van hen de Rechter konde zyn, zy waaren tusschen geen muuren van een donkeren Tempel beflooten, daarmen naer de evenreedentheid, dat de menigte talryk is, weinig zien kan, en alwaar men zo veel te meer onderworpen is, om door een snoede Priester bespot te worden, als men gedwongen is, van op de getuigenis van eenige bygelooivigen te vertrouwen, die zich aan 't hoofd van anderen vinden. Het volk was in 't gevolg van Gods Zoon, in een vlakte in orde gezeeten, van vyf duizend menschen, was daar niet een enige, die het brood niet in zyn hand had; en van 't zelve at, dat Jezus vermenigvuldigt had; yder een gevoelde zich verzaadigt, en door deze maatyd versterkt. Men wist genoegzaam, dat daar van te vooren noch muilezels, noch vaartuigen, met noodzaaklyke mondskoff beladen, waaren, om dit groot getal te verzaadigen; men had dezelve noch zien voorttrekken, noch aldaar aankomen. De armoede van Jezus Christus liet hem niet toe zo veel levensmiddelen, noch een zo groote toerusting te hebben. Daar was de minste plaat tot bespotting of bedrog niet; hy moest noodzaaklyk de waarheid omhelzen, gelyk deze menigte deed, die hem wilde volgen, ter oorzaak van de brooden. De plaats was bekent; het voorwerp gevoelig, vyf duizend mannen getuigden 't; al hun gevoelens kwaamen in deze getuigenis overeen, en verzeekerten hun zelv van de waarheid van dezen handel. Hoedaanig zal men dan dezelve weederleggen?

Jezus Christus besteedde in zyn wonderdaaden, noch den tyd noch de noodzaaklyke hulpmiddelen tot de geneezing; een oogenblyk was hem genoeg, om 't geen het allerboven-natuurlykste was, te bewerken. Hy gebood de hoofdstoffen, de winden zweegen stil als hy sprak, en de Zee in 't midden van een woedende storm, boog onder zyn beveelen, en bedarde op zyn item. Een woord, dat uit zyn mond kwam, reinigde een Melaatschen, en genas een ziekte, waar aan men wanhoop te. De weederopstanding van Lazarus kostte hem niet meer, als een kort gebed aan zyn Vader, een enkele aanraaking van zyn rok volstrekte, om den loop van een kwaad te stremmen, welk de inbeelding der geneesmeesters, een oneindig getal van geneesmiddelen, en de beurs van den ziekten uitgeput had. Zulks geschiedde niet by geval. Jezus wist het, en gevoelde deze almachtige deugd, welke niet kon werken, en zyn uitwerkzel voortbrengen,

als met zyn kennis, en door een doening van zyn wil, dat was daar het groot onderfcheid, 't welk de eerste Christenen tuschen de wonderdaaden van Jezus Christus, en die van 't Heidendom stelden. Toont ons, zeidenzy teegens de Afgodisten, een der Tooveraars, waar op gy lieden roemt, die ooit gedaan heeft 't geen J. Christus uitgewerkt heeft, die zonder bystand van bezweeringen, hulpmiddelen der kruiden, zappen van eenige planten, en zonder naer eenige voordeelige oogenblikken gewacht te hebben, de zicken genezen heeft. Daar is geen wonderdaad, als men daar geneesmiddelen toe besteedt. De deugd der planten is een welaad van den Schepper, waar uit het Schepzelgeen vermeetelheid trekken kan. Jezus heeft alles door de eenige deugd van zyn naam uitgevoert, zonder voorbereidzel, zonder bystand en zonder enige gevoelige voorwerpen. En 't geen hy gedaan heeft is waardig van een God uitgevoert te zyn. Hy heeft niemand gekwetst of doen sterven, hy heeft menigvuldigen daarvan behouden, en 't getal dier geenen, die hy genezen heeft, is by naer oneindig.

Jezus stelde zich in zyn wonderdaaden geen ander einde voor, als om de menschen tot zaaligheid te brengen, en hen een eenig God te doen aanbidden. Hy had reeden om daar uit te besluiten, dat hy het werktuig van den duivel niet was, om dat hy tot zyn verwoesting arbeide. Inderdaad, daar is geen midden. Jezus Christus waseen Bedrieger, of wel, by aldien alles 't geen men ons van hem verhaalt waar is, was hy een Godlyk mensch. Zal men zich inbeelden, dat zo veel wonderdaaden daar toe genoeg geweest zyn, als zo veel zegels tot het bedrog.

Wyders is de zedeleering van Jezus Christus zo rein en heilig, datmen daar uit een derde, en mooglyk een der uitmuntente bewyzen van de waarheid van den Christelyken Godsdienst kan trekken. Judas had een zeer eerlyk man gevleest, met J. Christus aan de Jooden over te leeveren, by aldien hy hem voor een Bedrieger erkent had. De hoedaanigheden van Huisgenoot en Meester ontloegen hem niet van een also gewichtige plicht, als die is, van een bedrog te ontdekken, 't welk den Godsdienst zyner Vaderen omverwierp. Onderwylen had deze Apostel, zo gierig en trouwloos als hy was, niets inzyns Meesters gedrag ontdekt, waar over hy hem by zyn vyanden een misdaad konde aanvryven, om dat hy beschampt was het ongozel bloed verradaente hebben. De Jooden handelden hem versmaadlyk, na dat zy hem in de misdaad voortgezet hadden; en God liet toe, dat daareen gevoelig en geduurzaam bewys van dit geval overig bleef, door de koop van een veld, dat daar van den naam voerde, en den prys van 't bloed genaamt wierd. Deze getuigende huisgenoot van de oprechtigheid van Jezus Christus, doet ten minsten zien, dat zyn allerwreedste vyanden noch in 't geheim van zyn hert, noch in zyn daaden iets ontdeken, 't welk naer bedrog en misleiding konde rieken.

By aldien de andere Apostelen de eenige getuigen van Jezus Christus wonderdaaden geweest waaren, zou men achterdocht krygen, dat een zo klein getal van eenvoudige menschen, door een vernuftig man hadden kunnen beïpot werden, en zich laaten bedriegen; maar, daar waaren by naer zo veel getuigen, als daar menschen in Judea waaren. Getuigen weikers belangen was de valscheit der daaden te ontdekken; bovenmaatig yverig tot de ontdekking van dit bedrog, en die de uiterste misdaaden gebruikten, om daar in te gelukken. De Apostelen hebben niet anders gedaan als met veel eenvoudigheid te verhaalen, 't geen zy, en de anderen gezien hadden; hun verhaal is met geen Lofreedenen ondernengt, om den roem van hun Meester te verheffen, by aldien daar roem voor Jezus Christus is, spruit zy veel eer uit den grond van zyn daaden, als uit de woorden der geschiedenisichryvers; zy beteeken de plaatzen, daar deze uitkomsten verscheenen zyn, gelyk als Galileen, Naim, en Bethaniën. Zy noemen de menschen, die of genezen, of uit den dood weeder opgewekt geweest zyn, gelyk Lazarus. Men konde in alle deze plaatzen, en by de beteekende menschen naer de waarheid der daaden verneemen. De heilige Matheus heeft zyn Evangelium zeven of acht Jaaren na de dood van Jezus Christus beschreeven; het geheugen van die wonderdaaden konde zo haastlyk niet uitgedooft zyn. Men reckende gemaklyk, door den beteekende tyd van de Evangelisten, en de Feesten van 't Pascha, het Jaar waarin de wonderdaaden geschiet waaren. Het is zeer moeilyk te begrijpen, dat de menschen de onbeschaamtheid gehad hebben, van een verhaal van daaden, gemeen te maaken, waar aan

zo veel als aan de vaststelling van een neuen Godsdienst geleegen is, also openbaar als de wonderdaaden zyn, in de plaats zelfs, daar zy geschiet zyn, ten tyde als duizend en duizend menschen 't zelve van den loogen hadden kunnen overtuigen, by aldien zy valsch of onderiteit geweest waren.

De Joden waaren zodaanig van de waarheid van die wonderdaaden overtuigt, dat niet tegenstaande de vooroordeelen getrokken uit de laagen staat en het Kruis van den Messias, of uit de aeloudheid van hun Tempels, hun plichtigheden, en den Wet, zy niet nalieten zich te bekeren, en den Christelyken Godsdienst te omhelzen. Zy hadden niet als deze twee bewyzen om hun vooroordeelen af te wyzen, welke gemeenlyk op den geest der volkeren, een krachtige indruk maaken, en om zich van de waarheid der leerlingen, boven hun reeden verheeven, te overtuigen. 't Eene was de vervulling der aeloude Godspraaken, en de overeenkomst van het leeuen van Jezus Christus, met de voorzeggingen der Propheten. Het andere, meer gevoelig en na de neiging der eenvoudigen geschikt, trok zich uit de wonderdaaden, welke zy gezien hadden, of die men in Judea waarachtig geloofde. Dit bewys dan, dat hen bepaalde in weérwil van de teegenstelling van de Reeden en der vooroordeelen, moet voor klaarblyklyk by hen doorgaan zyn, en zy moeten gelooft hebben, waarlyk te zyn, 't geen de Evangelisten geschreven hebben.

By aldien de Joden de eenige waaren, die zich bekeren hadden, konde men zich inbeelden, dat het verlangen, om den Messias te zien, die zy verwachtten, de schaadtuw voor het lichaam had kunnen doen neemen. Maar, de Heidenen bekeerden zich mede. Het getal van die Afgodisten, die tot het Christendom overgingen, was groot. Het was uit alle volken en alle geslachten zaamen geftelt. By aldien zy minder vooroordeelen als de Jooden teegen Jezus Christus bezaten, hadden zy mede minder bewyzen: Mozes en de Propheten ontbraaken hen. Boven de heiligeit der leerlingen, was hen niet, als de kracht der wonderdaaden overig, welke hen konde verplichten om de reeden onder onbegrypelyke verborgenheden te doen buigen. De Heidenen bekeerden zich, of ter oorzaak der wonderdaaden, welke de Apostelen onder hen deden, of ter oorzaak dier geenen, welke Jezus Christus in Judea gedaan had. By aldien de Apostelen volstrekte wonderdaaden deden, om de afgodische geslachten te overtuigen, blyft het bewys altoos bestendig, en by aldien zy niet als den geenen van J. Christus toelieten, zoude het verhaal van zyn wonderdaaden voor onweidersprekelyk moeten door gaan, dewyl het uitwerkzel daar van zo leevendig en haastig was. En hoedaanig zal men teegenwoordig openbare wonderdaaden weederleggen, welke ten tyde van de uitkomst voor waarachtig, by de Joden en by de Heidenen doorgingen, alle onverzoenbare vyanden van den Christelyken Godsdienst, en die dezelve niet omhielden, als om dat zy van de waarheid overtuigt waaren.

§. 5.

Aanmerkingen over de inblaazing der Evangelisten, en de Godlykheid hunner boeken.

DE Apostelen, die deze wonderdaaden predikten en beschreven, ten einde op dat het geheugen daar van tot ons zoude overgaan, hebben een merkteeken van een gevolige oprechtigheid. Men maalt zich meer af als men denkt in zyn werken. Daar is zodaanig een verbintenis tuschen het hert en den geest, dat d'een niet lang zyn gedachten kan voortbrengen, zonder de bewegingen van den anderen te doen kennen. Men ondercheid ligtyk de Geschiedenisichryvers, wier zwakte geest, naer belachlyke verdichtzelen gelykt heeft. Maar, men heeft niet meer moeite om de oprechtigheid en de liefde, van de waarheid, welke de anderen aanmoedigt, te kennen. Men bespeurt, in 't onderzoeken, zonder vooroordeel van het merkteeken der Apostelen, aldaar zonder moeite een eenvoudigheid, die vermaakt baart. Zy hebben een oprechtigheid, welche zelfs tot het afmaalen van hun groote onweetenheid, hun cergierigheid, 'un zwakheid, en andere gebreken gaat, welke zy zonder nisdaad stilzwijgende hadden kunnen voorby gaan. Zy kunnen liegen; maar, zy schynen daar geen lust toe te hebben. Men moet dan hun afschen weeder om gaan roeren, en een vooroordeel maaken, teegens 't geen ons van hen voor komt,

om hen over loogenen te beschuldigen, en hen daar van het oogmerk te wyten.

De leerlingen van Jezus Christus, konden de groothed van het onderneemen, 't welk zy hadden, niet onbewust zyn; predikte het Evangelium, en de gevaaren, aan welke zy zich blood stelden. Ik onderstel in hen de onweetenheid, verhafting en een zoorte van blindheid, weegens de slofie, dat is 't geen gevolyk kan gezeght worden. Want de menschen zyn niet altyd volkoomentlyk beesten noch blinden, weegens 't geen de behoudenis van hun leeven betreft. De uitkomst moest ten minsten hun onweetenheid weg neemen. Hun vermeetelheid konde niet lang duren. Wat moesten zy denken, als zy J. Christus aan een kruis stervende zagen? het Kruis van J. Christus moest twee uitwerkzelen op de Apostelen voortbrengen, 't eene dat dese schandelyke dood, een vooroordeel, en onverwinlyk beletzel tot het geloof, zoude baaren. Inderdaad, by aldien J. Christus zich niet voor den Meesris had kunnen doen erkennen, aleer hy gestorven was, hoedaanig dan te hoop, hoedaanig te durven onderneemmen, van 't zelve na een zo schandelyke straf te doen? men heeft opgehouden naer de bedriegers na hun dood te ylen. Deze hier, is wreid, schandelyk, en door de Overigheid aingesdaan; onderwylen zyn die Apostelen daar van niet af geschrikkt geweest; zy bidden den geen aan, die men gekruygt heeft, zy verkondigen hem aan 't gantich Heelal als een God. Het denkbeeld van 't kruis moet de Apostelen een indruk van schriklykheid geven; de natuur ontroerde zich op het aanzien van de straf; men stelt sich daar niet lichtlyk voor blood. Wie dwong de Apostelen om het zelve lot als hun Meester te ondergaan? hy was niet meer by hen; zyn dood ontloeg hen, of van de dwinglandy, welke hy over hen geoffend had, of van de verplichting, waarin zy te vooren waren, van hem te volgen, en zyn leering te prediken. Zy zagen niemand als God alleen, die hen rekening van een zo moedelyke gehoorzaamheid konde houden, of hen over hun zwakheid straffen. De heilige Petrus had alreeds gevoelt, dat men also wel de Discipulen als den Meester haatte, hy moest leeren, 't geen hem, met J. Christus te verkondigen, gebeuren zoude, dewyl men hem vervolgde, als wanneer hy nergens om dacht, als zich met de vyanden zyns Meesters te warmen. Jezus Christus verwittigde hem zedert, dat hy een geweldige dood zoude sterven. Hy had aan alle zyn Leerlingen banlingschappen, verdrukkingen, en de haat van de Waereld voorzegt. Hoedaanig zou men na zo veel waarschouwingen van gevaar, waar aan men zich blood stelt, kunnen twyfelen. Ondertusschen was het de heilige Petrus, die de eerste het Evangelium, zo wel aan de Jooden als Heidenen, begon te prediken; hy was 't die aan de bevelhebbers over 't volk, aan de Schryvers, aan de Ouden, en aan den vergaderde grooten Raad ging zeggen. Zo zy u allen kenlyk, en des gantsche volke Israels, dat door den naame Jezus Christi des Nazareners, dien gy gekruygt hebt, welke God van den dooden heeft opgewekt, door hem, zegge ik, deze hier voor u gezont staat. Deze is de Steen, die van u de Bouwlieden veracht is, welke tot een hoofd des hooks geworden is. Ende de zaaligheid is in geen anderen. Want daar is ook onder den Heemel geen anderen naam, die onder de menschen gegeven is, door welke ury moeten zaalig worden. Handel. 4. Hoofdceel. vers. 10. 11. en 12. welk een moed, van de Jooden de dood van Gods Zoon te verwijten! gy hebt hem gekrygt. Welk een onbeschaamtheit, zo klaarlyk van de wederopstanding tot den geenen zelfs te spreken, die hem gekruygt hadden, by aldien de daad niet baarblyklyk was! maar, welk een vertrouwen, van die zelve Jezus aan 't kruis gestorven, te prediken, van hem een wonderdaad toe te schryven, welke hy zo aanfonds gedaan had, en openbaar staande te houden, dat men niet als door zyn naam zaalig kan worden! de heilige Petrus, die dusdaanig sprak, konde die onbewust zyn, dat hy de haat der Jooden op den hals laadde, en dat hy zich baarblyklyk aan een also wreede en zekere dood, als die van zyn Meester, blood stelde. Socrates voerde voor Areopages gevoeliglyk twyffelachige reedenen, en dorſde de meervuldigheid der Goden niet bestryden, zyn late verschrikte zyn allerlicste Leerlingen, die wysgeerigen, gelyk hy, waaren; en de hoge leer school stelde zich mooglyk niet in, als ten einde, om die leerlingen te kunnen voorstellen, op een wyze, die dezelve voor het onderzoek niet blood stelde, en niet meer een diergelyke dood, als die van Socrates, tot zich trok; men is bevreesd voor de vervolging en de straf. De Apostelen zien het kwaad, en vreezen 't zelue niet. In teegendeel spreken zy met meer vertrouwen, als

gedurende het leeven van hun Meester, zy verkondigen zyn feering zonder tweezinnigheid, zy verwijten zyn dood den geenen, die dezelve bevordert hebben. Van waar kwam de Vischers en vertrouwen, welke aan de wysgeerigen ontbrak?

Daar was gantsch geen menschelyke beweegreden, die hen in de verdraagzaamheden bepaalde. Zy waaren in een verschillende Kerk van die van Jezus Christus opgevoed geweest: al hun vooroordeelen waaren ten voordeel van Mozes, der Priesters en den Joodischen Raad. Zy hadden het minste vermaak in 't gevolg van hun Meester van plaats tot plaats loopende, altyd te voet gaande, en menigmaal niets hebende om van te leeven, niet gesmaakt; zyn dood was geen luister aan hun beroep, zy icheen zelfs tot daar toe geen groote verbintenis voor hem te hebben; door zyn dood konden zy hem vry verlaaten, en 't Evangelium laaten vervallen, waar van de verkondiging het minste uitwerkzel noch niet gedaan had. Maar, dewyl de vervolging hen onmydelijk was, vestigden zy zich om deze haatelyke, en van de gantsche Aarde verworpene leering te prediken, en te schryven. Datmen het hert des menichen, en de omstandigheden van dit onderneemen, pyle zo veel men wil, men zal niet een eenige menschelyke Reeden ontdekken, welke noch het oogmerk, noch het vertrouwen en de moed, welke nooddzaaklyk tot haer uitvoering waaren, daar van heeft kunnen inboezemen.

By aldien men verplicht is een daad op het verhaal van een geschiedenischryver te gelooven, kan men zyn geloof, weegens de wonderdaaden van J. Christus door de Evangelisten verhaalt, niet weigeren; daar word in hun verhaal van gevoelige daaden gehandelt. Zy waaren daar van ooggetuigen. Alle de getuigen koomen in hun verklaring overeen, zy verhaalen dezelve met een eenvoudigheid en onverschillendheid, over welke men zich niet genoegzaam kan verwonderen in menschen, die gemeenlyk roemzuchtige dieren zyn. De Joden, vyanden van 't Christendom, hebben nooit hun geschiedenis bestreedien. De Christenen, verre van Meesters te zyn, om de boeken te onderdrukken, die tegens hen waaren, hebben drie honderd Jaaren onder de vervolging der Joden en Grieken gezucht. By aldien de Joden eenig werk nagelaaten hebben, om de Apostelen van loogens te overtuigen, zoude Tryphon, die tegen Justinus den Martelaar Reeden-twistte, Celsus, Julianus de afgevallene, dezedaad niet hebben kunnen onbewust zyn, en zouden duizend en duizendmaal dezelve de Christenen verweeten hebben, ten einde, om den voortgang van 't Evangelium, en de verwoesting van 't Heidentom, of die van den Joodischen Raad te stutten; waarom ziet men dan niets diergelyks? die nauwkeurige, doorlepen, en verbitterde vyanden, lieben die een bewys kunnen vergeeten, welk een zo geweldige aandoening aan den Godsdienst gaf, welke zy bestreden? onderwylen, by aldien de wonderdaaden van J. Christus, welke de Evangelisten verhaalen, waar zyn, moet men hem als een Godlyk mensch aanzien, en zyn leering gelooven.

Laat ons, na de oprochtigheid der Apostelen erkent te hebben, een woord van hun imblaizing des geelts zeggen. Daar is geen wysgeerige geweest, die een voorzienigheid erkent heeft, die ter zelver tyd, niet toegestemt heeft, dat God aan den mensch of de toekomende uitkomsten, of de gedachten en voorneemens, welke de Godheid begrepen had, konde openbaaren. Men kan in de openbaaring geen onmooglykheid vinden, noch van Gods zyde, noch van die van de ziel. God oneindig, en de ziel zyn werkbluk zynde, kan hy op dezelve, als op zyn andere voortbrengingen werken. By aldien de ziel weezendlyk is, hangt zy van haar Schepper also wel, als 't lichaam af, en by aldien 't waar is, dat God de beweeging aan 't lichaam mededeelt, kan hy aan de ziel gedachten en een kennis geven, welke zy niet natuuryker wyze heeft. Wy gelooven veel lichter te begrijpen, hoedaanig God een lichaam doet bewegen, als de wyze, op welke hy zyn denkingen aan de ziel mededeelt. Maar, van waar komt dat? dat is een louter uitwerkzel van onze inbeelding. Om dat wy een lichaam zien, dat zich beweegt, durven wy een gevoelige waarheid niet teegenspreken. Begrypt men onderwylen hoedaanig God, die geestlyk en een rein wezen is, zich tot dit lichaam toevoegt, om 't zelue de beweeging mede te delen? het valt lichter te begrijpen, hoedaanig een oneindigen geest op de ziel, welke geestlyk is, werkt, als te bevatten, hoedaanig dit geestlyk wezen zich tot een lichaam kan toevoegen, om 't zelue be-

weegen; om dat daar veel meer evenredenheid is, tusschen een geest en een geest, als tusschen een geest en een lichaam. Dusdaanig, kunnen alle die geenen, die gelooven, dat daar geesten en een God is, de inblaazing onder voorwendsel, datmen dezelve niet begrypt, niet verwerpen. Dewyl men vraagt, hoedaanig 't mooglyk zy, dat de tong van een Prediker, de naerbuurige lucht voortlootende in 't oor van zyn toehoorders, aldaar zeekere denkbeelden van 't Paradys of de hel indrukt, of zeer algetrokken denkingen, welke somtyds de stof van zyn reeden maaken; men is verplicht te antwoorden, dat men niet begrypt, hoedaanig die denkbeelden zich maaken, of wel, dat het God is, die door zeekere wetten, welke hy van de Schepping des menschen vast gestelt heeft, belooften heeft, dat als wanneer de werktuigen op een zeekere wyze zouden geraakt werden, de ziel zulke of dusdaanige gevoelens, en zodaanige denkbeelden zoude hebben. Maar, waarom gelooft men, dat de denkbeelden zich door 't geluid van de item maaken, alhoewelen 't niet begrypt? en zal men Gods inblaazing verwerpen, om dat men zich niet klaar genoeg uitlegt. By aldien 't waar is, dat God gewilt heeft, dat de ziel zeekere denkbeelden had, dewyl het bryna, dat stoflyk is, een zeekere indruk zou ontgaen: waarom kan hy niet mede belooften hebben, dat dezelve ziel veel edeler en veel hooger denkingen zoude hebben, dewyl zy onmiddelyk eenige voetstappen in het bryna zouden maaken? kan dan God, die geestlyk is, niet zonder stoffelyke voorwerpen werken, gelyk de tong en voortdrieling van de lucht zyn? wyders, waarom wil men niet dat God onmiddelyk op de ziel werkt, om dezelve zeekere denkingen te geeven, gelyk de mensch die spreekt op de herissen werk, en de kennis van zeekere voorwerpen inblaast? kan God de ziel niet op een zeekere wyze, als op de herissen werkende, en op dezelve wyze als de mensch doen denken? Dit is 't geen men niet kan zeggen, als men de zaak met eenige aanmerking onderzoekt. Het is dan zeer mooglyk, dat God de Evangelisten bezield heeft. Maar, waarin bestond deze inblaazing der Apostelen?

Men zegt, dat daar niet als van daaden gehandeld werdennde, waar van zy ooggetuigen geweest waren, en van woorden, welke zy gehoor hadden, de heiligen Geest niets nooddig had, als hun geheugen, weegens deze daaden en leerlingen, te herroepen, en 't zelve dusdaanig te versterken, dat het van geen dwaaling bevattelyk was. Het gelykt, dat zulks aldaar zy de moeite Gods, en de moejelykheid der wonderdaaden zeer veel te verkleinen; maar, van het oogenblik, dat men onderstelt, dat Gods geest op de Apostelen gewerkt heeft, verandert het meerdere of mindere de natuur noch de moejelykheid van de werking niet: de wonderdaad is evenmaatig en onbegrypelyk voor de godloozen, het zy dat God op het verstand, 't welk hy opheldert, werkt, of op het geheugen, 't welk hy versterkt. Maar, zoude de wonderdaad van Pinksteren niet gelicht zyn, als om 't geheugen der menschen over zaaken, die hen volstrektlyk bekent waren, te versterken? Wyders, by aldien men aanmerkt de onweetbaarheid der Apostelen, voor de openbaaring van J. Christus, zal men zonder moeite begrypen, dat zy nieuwe hulpmiddelen nooddig hadden, en nieuwe verlichtingen om de heilzaam waarden te prediken en te schryven. Inderdaad, hoedaanig zouden zy uit hun dwaaling, weegens het tydelyke Ryk van den Messias, weergekoomen zyn, waar mede zy ten minsten zo wel, als de overige Jooden ingenoomen waren, om dat zy daar van de eerste waardigheden afvorderden? hoedaanig zouden zy verborgentheden ontdekt hebben, welke men nieuw noemen kan, dewyl J. Christus dezelve niet als zeer onvolmaaktlyk ontdekt had; by aldien zy geen nieuwe bystand gekregen hadden, om te ontdekken, 't geen zy niet gezien hadden, en men hen niet als zeer liglyk onderricht had. Hy moet aan den heiligen Petrus de beroeping der Heidenen, welke voor hem verborgen was, openbaaren; men had niet minder Gods geest van noden, om op Jezus Christus zeekere Godspraak van 't oude Testament, die duister waren, toe te passen. Ik weet dat de Apostelen over 't gevoelen der Jooden, en over de uitlegging dier Godspraak, welke in hun tyd aangenomen was, redeneerden: maar, die onweetende en eenvoudige Visschers, hadden die niet nooddig de valsche uitleggingen van de waaren te onderscheiden, en deze Chaos en verwarde klomp van overleevering te ontwikkelen, welke de Phariseers, als een zeekere regel van 't geloof, volgden? eindelyk, dewyl de Apostelen nieuwe bepalingen zedert den Heemelvaard van

hun Meester gemaakt hebben, moeten deze bepalingen opphouden, het voorwerp van ons geloof te zyn, of dat de heilige Geest dezelve voorgezegd heeft; want, men zoude niet geen vertrouwen op het gezag van twaalf Visschers durven gerust zyn, die zonder God zaaken zouden verkondigen, welke zy nooit uit den mond van hun Meester hadden hooren gaan. Het is waar, dat die bepalingen in een vergadering geschiedden; maar, kunnen zeer eenvoudige Leeraars, een onfeilbare vergadering maaken, by aldien de Heilige Geest hen niet geleit en bezielt? de eenvoudigheid, en onweetbaarheid der byzondere menschen, die een nieuwe leering bepaalen, kan dezelve die niet in een vergadering van twaalf menschen op het klein getal dat veel verlichter zoude zyn overwinnen, en deze bepaling van onweetende menschen zoude dezelve volstreken, om ons te verplichten van de reeden aan het geloof te onderwerpen? men moet dan toestemmen, dat, by aldien de Apostelen ingeblaazen geweest zyn, de Heilige Geest op hun verstand gewerkt heeft, en hun bepalingen zo zeeker geleid heeft, dat zy niet konden dwalen.

Ten einde om deze wonderdaad gevoelig te maaken, deed God zyn Geest op de Apostelen wonderdaadig neederdaalen, welke op hun hoofden in de gedaante van vuurige Tongen, rustte. Het zoude te verwonderen zyn, dat de gantche Christen Kerk, zedert 1700 Jaaren, het geheugen van deze uitkomst, door een plechtig Feest vierde, by aldien men niet gelooid had van den beginne af, dat het waarachtig was. De menschen, van macht en gezag ontbloot, leggen zo liglyk niet op als zy zaaken verhaalen, die voor hen roemruchtig zyn: het uitwerkzel van deze neederdaaling wierd gevoelig door de verandering, welke in de ziel van deze Visschers geschiedde, die van hun Opperhoofd en Leeraar onthlood waaren; hun geest vond zich met kennis zonder oeffening, zonder arbeid, zonder tyd, vervult. Hun hert, naauwlyk zwak, wierd krachtig, zelfs om 't gevaar, en de allerwreedste dood te braveeren. Zy deeklen aan anderen de gaven van den Heiligen Geest mede; die geen, wie zy de handen op leiden, wierden gelyk de Heiligen krachtig in wonderdaaden, en herauten van den Christelyken Godsdienst. Zy onderschraagden hun leering door wonderdaaden, en door een onwrikbare standvastigheid tot de dood toe: zal men geloven, dat die wonderdaadige menschen, zo veel berugte bedriegers geweest zyn, die zich verkeerdelyk beroemden van een werking van den heiligen Geest, welke zy niet gevoeld hadden, en dat zy durfden zeggen, dat de gantche Schriftuur Godaelijk ingegeven is, by aldien zy volkoomentlyk overtuigt waaren, dat de daad valich was, en dat zy niet als loutere inbeeldingen hadden voorgedraagen?

De Apostelen hadden een volkoomen bevel van hun Meester onthangen, om dit Evangelium te schryven, en 't zelve aan 't geheel te doen weeten. Men muggeziet verkeerdelyk over een bepaling, terwyld men de noodzaaklykheid van de Schriftuur bewijst, dat J. Christus alleenlyk zoude bevoelen, van het *Evangelium aan alle Schipzelen te prediken*, en dat hy niet bevoelen heeft van 't zelve te schryven. Kunden dan de Apostelen niet anders als predikingen doen? liet Jezus Christus hen niet toe in zaamenpraak en reedentwist, met de tegenstreevers van hun eeuw, te treeden, of om de eenvoudigen door een meer gemeenzaame wyze, als die der predikingen te onderrechten? moet men alleenlyk prediken? en vorderde Jezus Christus niet anders van zyn leerlingen, hen de zending opdraagende, als dat? De wyze, waarvan de Heilige Marcus zich bedient heeft, is van de beveelen en wetten, welke men door de herauten afkondigt, en die men aan de kruiswegēa der Steden aanlaat, ten einde niemand orzaak van onweetbaarheid vermeent te hebben, ontleent. Volgende dan de gestrengheid van den plaats, moetmen niet meer van predikingen en redeneeringen spreken, gelyk de overzettingen luiden; maar, de Apostelen waaren verplicht, den Christelyken Godsdienst, volgens de manier der Herauten door openbare uitroepingen, te verkondigen; zy waaren mede verplicht dezelve aan te staan, en is dat geen bevel van te beschryven? Of veel eer de wyzen, welke de Heilige Matheus en de Heilige Marcus verhaalt hebben, zyn algemeen, en beteekenen een bevel door Jezus Christus gegeven om te onderrechten, en door alle moogelyken natuurlyke weeghen den Godsdienst te doen verstaan, welke hy hen toevertrouwt had. De Heilige Ireneus zegt mede, dat het volgens Gods wil was, dat de Evangelisten schreeven, het zy dat deze wil hen, door een nieuwe ontdekking, geopenbaart was, of do-

bevel, welk Jezus Christus hen nagelaaten had, alvoorens hy ten Heemel gevaren is. Dusdaanig hebben de Apostelen, ten einde om de meening van hun Meester naer te koomen, niet alleen gepredikt; maar, mede geschreeven. Het zyn hun schriften, die tot ons overgegaan zyn, en dezelve Evangelien, die wy heedendaags lezen. Men bewist yverig over de manier, waar door wy deze kennis hebben; d'eenen hebben geen andere stut van hun geloof alsde overleevering; maar, hoedaanig haart te ontwikkelen? de anderen merken aan, dat de eerste Christenen, die de minste maatshappy met de Jooden niet hadden, geschriftkamers ontbraaken, om aldaar hun bescheiden en de oorspronglyke Apostolische schriften te bewaren, en dat dezelve dusdaanig wel haast verloren raakten. Grotius, en de vermaerde Heer Huet Bisshop van Orange, die zich daar teegenstellen, hebben Tertullianus niet verstaan, terwyl zy op de getuigenis van dien Vader gezegd hebben, dat de oorspronglyke schriften in zyn tyd noch in wezen waaren, want hy verzeekert alleenlyk, dat men in de Apostolische Kerken, authentieke affchriften van de Schriften zond. Dat is te zeggen, affchriften in't Grieks beschreven, door tegenstelling van de Latynsche overzetting, waar van men zich alleenlyk in Africca bediende, en welke het zelve gezag niet had. Eindelyk, dewyl de Kettters, een by noer oncindig getal van Evangelien en handelingen onder de eerbiedelyke naam der Apostelen, gemeen maakten, misleidden zy de eenvoudigheid der eerste Christenen. Hoedaanig zal men de waarachtige Evangelien, in een zo affchrikkelijke verwarring van valsche Schriften, ontwikkelen?

Hoe voordeelig de oude overzetting voorkomt, kan men niet, by aldien ik my niet bedrieg, teegenpreeken, dat zy zeer onzoeker was. By aldien ter eener zyde de oorspronglyke Schriften, en de Authentieke affchriften der Apostelen, verlooren waaren, en dat men van die andere zyde een groot getal van onderstelde schriften zag verschynen, hoedaanig zoude men de zeekere en de ware van de valsche kunnen ontwikkelen? dat men zodaanig een reegel als men wil van muggeziftery vaststelle, de Kettters en goddeloozen zullen gelegeththeid hebben om te zegepraalen, om dat sommige Kerken aan verscheide Godlyke schriften getwyfelt hebben; en om dat daar menigvuldige zyn, welkers gezag niet, als vysf of zes honderd Jaaren na de dood van de Apostelen, is erkent geweest. Volgens de bepaalingen en de overleevering der Apostolische Kerken zou men dikmaals gedwaant hebben. Ter eener zyde zou men de waarachtige Godlyke Schriften verworpen hebben, en ter andere zyde zou men daar van onderstelde schriften aangenomen hebben. De Ketter, die naer Romen zoude gegaan hebben, om zyn geloof op de overleevering van deze Apostolische Kerk te vesten, zoude den brief van den Heiligen Paulus als valsch onderstelt en vol dwalingen, verworpen hebben. Onderwylen is het niet alleen een der schoonste werken van 't nieuwे Testament; maar, daar waaren andere Apostolische Kerken, die dezelve aannamen. Hoe veel kerken en gelooivingen hebben zich laten bedriegen in een Eeuw, in welke men een volkoome vryheid over deze stoffe had, en hebben in hun ordening schriften gelezen en gestelt, die in 't gevolg zyn verworpen geweest, en die een zo groote loop niet hadden, als door heur eenvoudigheid, en de dwaling der Leeumars. Door welk een reegel zal men bewyzen, dat de brief van den Heiligen Barnabas niet naer de ordening is? dat zal door de overleevering niet zyn; want de algemeenste overleevering verzeekert, dat het een werk van een Apostel is, en de ouden die in de Apostolische Kerken leefden, hebben dezelve onder zyn naam aangehaald. Zou ik, wat meer is, durven vragen, waarom de Apostolische Kerken, weegens de ordening der Schriften, veel eer geloof moeten werden, als de anderen, die een groote oudheid hadden? hebben de Apostelen, dezelve vaststellende, die teegens de onderstelde Schriften versterkt? maar, het meette gedeelte deser schriften zyn niet, als zedert de dood der Apostelen voor den dag gekomen. Maakten zy dan die Kerken onfeilbaar? by aldien zulks zo is, waarom is dat voorrecht opgehouden? hoedaanig waaren zy in de tyd dat den Heiligen Joannes zyn Openbaaring schreef, in dwaling vervallen? waaren zy niet onfeilbaar, als op de ordening der Schriften? van waar komt het dat deze zo noodzaaklyke onfeilbaarheid aan een deeltyke alleen bepaalt was? zy hebben zich nooit vermeeten van dezelve te hebben, en Romen zelfs zondig teegens dat voorrecht al te vroeg, de brief aan den Hebreën verwende.

De Heilige schryvers lieten hun werken, na dat zy dezelve zaamengestelt hadden, aan enige Kerk te pand, dewyl zy niet schreeven, als om 't geloof der volken vast te maaken, en ten einde om 't geheugen der uitkomsten en leerlingen, 't welk ligelyk zoude uitgewicht werden, voor den aankomelingchap te bewaren. De heilige Matheus, by voorbeeld, die zyn Evangelium te Jerusalem zaamengestelde, liet daar, zonder twyfель zyn voorschrijft of een afschrift uit het oorspronglyk getrokken. De Kerken van Romen, van Corinthen, en van Ephesen, die niet nalieten staande te blijven, niet teegenstaande de vervolgingen, welke zy ondergingen, bewaarden de oorspronglyke Schriften, en Authentieke affchriften der brieven, welke de heilige Paulus aan haar geschreeven had. Dit gedrag der Kerken is zo natuurlyk, dat zy het zelve niet kunnen getrichonden hebben, zonder teegens den goeden zin, en den geest van alle reedelyke menschen, gezondigt te hebben. Het schijnt, dat men geen enig geschrift in de Christelyke Kerk heeft kunnen bewaren, om dat zy noch bewaarplaatzien der schriften, noch gezag in 't burgerlyk bevel had. Maar, die Kerken maakten yder een zaamengestelt lichaam van verscheide leeden uit, welke te zaamen vergaaderden, om de Schriften te lezen, en dezelve teegens elkanderen over te zien. Zy bewaarden die schriften, welke men teegens die van 't oude Testament overzag: de Bisshop of de Herder van de Apostolische Kerk, had een geheim vertrek, 't welk in plaats van de Joodische, de bewaarplaats der schriften was, waar van men zich afgescheiden had. Geen der Apostolische Kerken ging in de eerste vervolgingen te grond. Men konde dan een lange tyd de Authentieke affchriften, welke de Apostelen aldaar gelaaten hadden, bewaren. Die geenen, die de brieven van den heiligen Ignatius aanneemen, kunnen niet twyffelen, dat de oorspronglyke, zedert zyn tyd, noch in wezen zyn. Men moet dezelve zaak van Tertullianus zeggen, die in de derde Eeuw leefde. Ten einde, om de zwaarigheid weg te neemen, welke men, over de bepaling van *Athentiek*, waar van hy zich bedient heeft, maakt, moet men alleenlyk de oorspronglyke schriften van de hand der Apostelen onderscheiden van de affchriften, welke door hun bevel over de oorspronglyke gemaakt zyn, en welke zy aan de Kerken, die zy stichtten, nalieten. Men noemt een Authentiek handschrift, zodaanig een, dat zeer aeloud is, en 't welk door de aeloudheid van zyn merktekenen, en door de wyse, waar op 't zelve geschreeven is, maakt dat men 't voor het gedrukte stelt; 't is in deze zin, dat Tertullianus viande Authentieke affchriften der Evangelien, welke de Apostolische Kerken bewaarden, spreekt. Zy hadden allen yder een oorspronglyke schrift van de hand der Apostelen. Men bedriegt zich, by aldien men zulks zegt; want, zulks was onmooglyk. Maar, Eusebius verzeekert, dat de Apostelen en hun onmiddelyke navolgers, die de Kerken stichtten, zorg droegen, om *heur de voorschrijften der Evangelien n.t te laaten*. Dit waaren die voorschrijften van de hand der Apostelen, en van den stichter van yder Kerk onfangen, welke men Authentieke affchriften noemde, en deze affchriften waarch tot de derde Eeuw toe bewaart.

Deze uitlegging, welke eenvoudig en natuurlyk is, opvolgende, neemt men een groot gedeelte der zwaarigheden weg, welke wy over deze stoffe aangeroert hebben. Het was niet te verwonderen, dat men de Kettters zo menigmaal tot de Apostolische Kerken weder wylde, om zich door hun zelven van de waarheid der Schriften te verzekeren, welke zy teegens spraken. Dewyl men aldaar de oorspronglykeschriften van de hand der Apostelen vond, of de affchriften, welke zy aldaar gelaaten hadden, als de Richtsnoer van 't geloof der volkeren. De bewyssreden, welke men, uit het weerderyzen tot de Apostolische Kerken, trekt, is zwak, wan-neer men dezelve alleenlyk van heur gezag of overleevering doet afhangen. Maar, dat bewys was boven al uitmuntend op de geboorte van 't Christendom, alwaar het geheugen van de daad meer nieuw was, en daar men de voorschrijften zag, welke de Apostelen aan de Kerken, in het stichten der zelve, gegeven hadden.

Terwyl men van de waarheid, of van de aeloudheid van een handschrift, verzeekert was, viel het niet zwaar al de Schriften der Kettters te verwerpen, welke niet volkomenlyk met het Evangelium, dat men waarachtig geloofde te zyn, overeen kwaamen. Gelyk men in de Joodische Kerk de Schriften der valsche Profeeten oordeelde, dezelve tot die van Mozes vergelykende, dusdaanig overzag

men, in de eerste Eeuwen van 't Christendom, de schriftuuren der Kettters teegens de Authentike affchriften der Evangelien, en men oordeelde daar van door deze Richtsnoer. Men weet genoegzum, dat de allervernuftigste bedriegers, werken onderstellende, zich zelfs door een valsch merkteeken, t' geen zy neemen, ontdekken, door de verschillendheid van de Styl, en door de verdichtzelen, welke zy aan de waarheden, die zy aanneemen, hechten. Ende daeloude Kettters, boven al, beminden de verdichtzelen, en ontferden de zedeleering van 't Evangelium, door onzuivere leeringen, die hen gevoelig merktekenden. Men voltrok hen aan dit merkteeken te erkennen.

Men moet echter niet ontkennen, dat daar niet altyd enige zwaarigheid over bleef, om dat al de Waereld in de Apostolische Kerken niet kende overgebracht werden, noch zich zelve van een geloofwaardig bewaart handschrift verzecken. Maar, de zwaarigheid verdubbelde naer de evenreedenheid, dat men zich van de eerste ouderdom afzonderde, en dat de Authentike affchriften verlooren raakten. Wyders, dewyl de Kerken, die in deze eerste tyd by naer geen verbintenis, als met die van heur nabuurtchap, hadden, en welke d'een van den anderen niet afhingen, volgde yder vry zyn gevoelen, over de ordening der Schriftuuren, zonder met de anderen raad te pleegen, het welk groote verwarring veroorzaakte, en de overleevering al te onzeker maakte, om het geloof tot een grondslag te dienen.

Men verzaamde alle middelen en de onderscheidene hulp-middelen, welke God gegeven had, om de Schriftuuren te kennen, en dezelve van de valsche en onderfledie Evangelien te onderscheiden; terwyl men deze middelen van een icheid, en wil dat het geloof niet als op een alleen gegrondstaagt zy, waer yan men de uitmuntendheid en 't gezag verheit, zondige men, en men geeft aan de goddeloozen gelegenheid om te zegepraalen, die geen moeite hebben van door de overleevering te bewyzen, dat de overleevering, welke men bybrengt als algemeen aangenomen zynde, valsch is, dewyl daar een verslechtelijc van gevoelens in de Kerk was; in plaats dat het van de weederveeniging dier middelen, en van heur vergadering is, dat men een volkoome vast steunzel maakt.

Eerstelyk waart de 4 Evangelien in de gantsche Wstereld bekend. Dewyl het een Historisch werk was, 't welk veel nauwkeuriger den persoon van J. Christus en zyn leeven, als de andere schriften der Apostelen, deed kennen, maakte men daar van een wonder groot getal van affchriften. En deze menigvuldigheid der affchriften, in verscheide plaatzen verspreit, was zeer nut om te beletten, dat men dezelve niet verdorf, en dat heur gezag niet wederlegt wierd. Inderdaad daar was geen redentwift over de 4 Evangelien.

2. De ware en algemeene overleevering begreep, dat de Evangelien door de leerlingen van J. Christus geschreven waren. Deze overleevering had haar gebruik. De Heiden of de Jood hoordie van de Vrouwen, en de lecken, aan de geestelyken zeggen, dat daar boeken waren, die de geheimenissen van den Christelyken Godsdienst behelsden. Deze leeken weezen de plaats aan daar deze Schriftuuren berustten, dat waren de Apostolische Kerken, daar men de Authentike affchriften vond, welke de eerste Predikers of de Apostelen aldaar nagelaaten hadden; men hield staande, dat die werken altyd in de Christen Kerken, zedert heur geboorte, bewaart geweest waren, als heilige panden en Apostolische voortbrengingen. Het was natuurlyk, dat de Jood en de Heiden deze gemeene overleevering geloofde, gelyk wy die over de boeken, welke men aan Titus Livius toeschryft, gelooven.

Maar, dewyl men, in weerwil van 't vooroordeel, 't geen men uit de overleevering trekt, niet nalaat de werken der ongeestelyke Uitynders, die een doornluchtige naam voeren, te onderzoeken, en by aldien men daar eenig merkteeken bespeurt, welk plaats geeft te gelooven, dat het een bedrieger is, die zich onder een vreemde naam verborgen heeft, hen verwerpt. De Christen, alhoewel door een overleevering voorgekomen, welkers aeloudheid en algemeene toestemming hedendaags het gewicht verdubbelt, onderzochten de schriften, die men hen in handen stelden, en oordeelden van heur waarheid, door de zaaken, welke die boeken behelsden.

Het Evangelium leezende, ontdekt men daar een zuivere en heilige zedeleering, boven die der nauwkeurigste wynaerden, en boven alle Godsdiensten verheeven. Allemensch,

die naer de wetten en 't Evangelium zal leeven, en dezelve uitvoerlyk zal willen vervullen, zal volmaakt zyn. Dit denkbeeld van volmaaktheid, 't welk ik in de Schriftuur zie, en 't geen ik nergens anders vind, moet dat zelve allen menschen, die reedeneeren en de deugd beminnen, geen indruk geven, en moet hy niet befluiten, dat dit Evangelium, van te vooren onbekent, heilig en goed is?

Men vind daar de vervulling der aeloude wonderdaaden, en deze overeenkooming van 't oude en 't nieuwe Testament, my van de waarheid van den Messias verzeekende, overtuigt my ter zelvetyd van de uitmuntendheid van de beroeping der Apostelen, die door zyn beveelen geschreven hebben, en die 't zelve niet als door een bovennatuurlyke bystand hebben kunnen verrichten. In een woord, alle de bewyzen van de waarheid van den Christelyken Godsdienst, welke wy alreeds aangeroert hebben, trekken zich uit het Evangelium, en ontdekken haer waarheid en Godlykheid veel gewisser, als alle vreemde bewyzen. Het was mede door dit onderzoek, dat de gelooijigen van Bereas, tot het geloof geraakten, of, dat zy in hun ziel, welke wagelde, deze deugd veitigden. 't Is door dit onderzoek, dat het groot getal wyzen, die de Kerk zedert de eerste Eeuwen vervulden, zich van de Godlykheid der heilige boeken verzeekenden, onder welkers gezag zy hun reeden deeden buigen, om zich Christen te maaken. Eindelyk, deze kenn's alleen is de wettige grondslag van een vast geloof.

De Heilige Mattheus verkondigde zyn Evangelium te Jerusalem; het meeste gedeelte der Oudvaders zyn overeengekoomen, dat hy zulks onder de Regeering van Caligula deed, negen Jaaren na de dood van J. Christus.

De Heilige Marcus heeft niet anders gemaakt als een kort begryp van 't Evangelium van den Heiligen Mattheus; de genen, die gelooft hebben, dat hy 't zelve te Roomen geschreven heeft, ten einde om het geheugen der redeneeringen, welke de heilige Petrus aldaar gedaan had, te bewaren, hebben geen aandacht genoeg gemaakt, dat de heilige Petrus, die dit werk moet bestiert, en het gezag aan den heiligen Marcus gegeven hebben, niet te Romen was in 't 47^e Jaar van Jezus Christus, dewyl hy daar niet kwam, als onder de Regeering van Nero. De heilige Irenicus zegt mede, dat de heilige Marcus niet schreef, als na de dood van den heiligen Petrus en den heiligen Paulus. De overleevering, welke men in verscheide plaatzen volgt, over het oorsproncklyk Latyns geschrift van zyn Evangelium, is valsch. De heilige Jeronimus, die daar van beeter onderrecht moet zyn, als die heedendaagſen, heeft staande gehouden, dat hy in 't Grieks geschreven heeft.

De heilige Lucas was een Griek van oorsprong, in Antiochien geboren; om welke reeden zyn Styl veel zuiverder en gladder, als die der anderen Evangelisten is. Onderwylen laat men niet na, daar Hebreewiche wyzen van spreken aan te merken, en zelis Latynsche manieren van spreken, om dat hy een langen tyd te Romen gewoont had, daar hy zich in de geneeskunst geoeifend had; dewyl die bediening, die der slaaven was, is het waarschynlyk, dat de heilige Lucas daar van Syrien gebracht was, om een Meester te dienen, die hem van zyn dienstbaarheid ontfloeg. Te Antiochien weergekeert zynde, alwaar een groot getal van Joden was, verliet hy zyn Godsdienst, om het Christendom aan te neemen, 't welk de heilige Paulus daar predikte. Hy verknachte zich aan dezen Apostel, die hy in het meeste gedeelte zyn Reizen volgde, en die van hem gesproken heeft. Dewyl hy J. Christus nooit gezien had, noch een getuigen zyn daaden geweest was, moet hy geleert hebben, 't geen hy ons van de andere leerlingen verhaalt, waar mede hy een langen tyd geleeft heeft. Want, men vermeet, dat hy voor zyn 84^e Jaar niet gestorven is.

De Heilige Geest moet den heiligen Joannes met kennis, en met noodzaekelyke Talenten van 't Apostelschap vervult hebben; want hy was den Zoon van een Vischer, en zelis een Vischer; hy konde in zyn kindsheid eenige schetsen van de Wet gehad hebben, te weeten zoodaanige als men in de kleine Joodiche Schoolen leerde. Vorders had hy de minste oeffening niet. Hy liet niet na de welgeliefde Leerling van J. Christus te zyn, die hem in zyn schoot deed rusten, en die op zyn sterfuur hem aan zyn Moeder beval. Hy was in zyn ouderdom verplicht zyn Evangelium zaamen te stellen, ter oorzaak van de voortspruitende ketteryen. Dewyl deze Kettters de Godlykheid van J. Christus aandeeden, was hy verbonden, om dezelve krachtiger en klaarder te bewyzen,

als die geenen die hem voorgegaan waaren. Om welke reden dit Evangelium meer achterdenken aan de tegenstreeker van de Drieëenheid baart. Onderwylen hebben Celsius, noch Porphyrius, noch Julianus de afvallige, die aeloude en gevaarlyke vyanden van den Christelyken Godsdienst, niet durven weerderleggen, dat dit Evangelium het werk van den heiligen Joannes niet was.

§. 6.

Gebruik dezer aanneringingen; noodwendigheid van een Godsdienst te hebben.

MEN moet zich van de genade bedienen, welke God ons gedaan heeft, zo klaaryk zyn wetten en zyn wil openbarende. De Eer van Godte braveeren, of zich van 't gemeen te onderscheiden, trotschlyk alle waarheden van den Godsdienst verwerpende, is niet anders als een rook, die zich na eenige oogenblanken verftrooit. Men juigt zichzelv heimelyk toe; maar, na datmen eenigen tyd zyn geeft met verwondering aangezien heeft, welkers geheele kracht in de ongeloovigheid bestaat, is men verplicht haar zwakheid te beklaagen, ziende dat zy tegen de zwaarigheden strand, die zy niet beßlichen kan, en duifterheden die zy niet kan uitleggen. De ouderdom komt, de rimpels van 't voorhoofd gaan in den geest, men begint te twyfelen, en men is meenigmaal het aas van zyn twyfelingen, en onzeekerheden. Een onvoorzienne dood, die met een slag alles inzweigt, word het voorwerp van zyn verlangens. Men zoude wel geen tyd willen hebben van noch op het geen voorby was noch op het toekomende te letten. De denkingen, welke het denkbeeld van de dood doet voorkomen, vallen lastig, men verjaagt ze; maar, zy keeren wederom: overmaatig onbelchaamt zynde, veroorzaaken zy een hartzeer, dat men niet overwinnen kan. Men doet onnuttige poogingen om zich boven 't geen ongemak baart, te verheffen. Men sterft in die staat, door verichrikken, knaagingen en twyffelingen ontroert. Dat is het gemeenelot der godloozen, en wy verzwakken moogelyk de handelingen in plaats van dezelve te versterken. Heeft God niet alles gedaan, 't geen van hem af hanglyk was, om zich te doen kennen? hy heeft zich in de natuur afgemaalt, by aldiem men hem daar niet wil zien, vind men veel netter en eignelyker denkbeelden in zyn woorden. Zo men dezelve las met het oogwit van zich te onderrechten, en daar ernstig de waarheid te zoeken, zoude het onmooglyk zyn, dat men dezelve daar niet aannmerkte.

Men verwondert zich over de schriftuuren der wysgeerigen, in welken men met moeite eenige denkbeelden van de Godheid ontdekt. Men moet veel lezen, alvoorens de zelle aldaar te vinden, men moet dezelve met veel arbeid en moeite ontdekken. De Schriftuur tegens de geschriften der wysgeerigen zo beroemt, gefelt, zult gy toestemmen, dat daar een oneindig waardiger taferel van de Godheid is, als dat, 't welke zy nageloopt hebben. Ik spreek noch niet van de goedheid Gods voor de menschen, noch van de hulpmiddelen, die hy besteed heeft om de zondaars te behoeden. Onafhanglyk van die groote en heilzaame uitwerkzelen van zyn barmhartigheid, vind mendaar een God, ten ooperfe volmaakt, van alle zwakheden uitgezondert, welke het allerverlichtste Heidendom hem toechreef. Men vind in hem een vergadering van alle die volmaaktheden, die de wysgeerigen niet hebben kunnen verzamelen, en welke zy meenigmaal onteert hebben. Zodaar vermaak in steekt, van zyn God, zyn Schepper en Meeester te kennen, die geen, waar van men in het tegenwoordige en toekomende afhangt, moet men de Schriftuur voor alle zaaken beoeffenen.

Men ontdekt daar dat geluk, 't well de wyzen van alle tewuen gezocht hebben, zonder 't zelve te vinden, en 't geen hen zo weinig bekent was, dat de verdeeling alleen der ineenhingen, die zich over haer natuur gemaakt hebben, volstrekt om ons van de afwyking en de zwakheid van de menschelyke geest te overtuigen, als God dezelve niet bezielt. Al de goederen van de Aarde hebben geen uitgesprektheid genoeg, noch een billyke evenmaatigheid met onze ziel, zy doen niet anders, als de bovenvlakte van ons hart aanraaken. De beweging, die zy veroorzaaken is voorbygaande, en heur verkyring kost moeite en arbeid, als heur genot vermaaken baart. Men is by naer altyd weegens zyn arbeid beloont, men ziet tusshen beide de goederen, die men verkregen

hoeft, en ter zelve tyd, maaken zy zich *vleugelen*, en on vachten ons, daar onze ziel voor het genot, en op het enkele denkbeeld van vermaaken, welke wy ons belooven, is begierig naer geweest. God alleen kan al de begeertens van ziel vervullen, en ons eeuwig, als hy, gelukkig maaken. Men vind in de Schriftuur dien God, die den zondaar nazyn op stand en misdaad vergeeft, die de wroegingen en de bewegingen van 't geweten verftrooit. Die de verschrikkinge des doods door een zoete hoop van een eeuwig geluk verzaah. Daar is *geengedel* in de ziel, dat hy niet vervult, hy helpt van al haer onheilen, hy belooft van al zyn verlangens te vegenogen, hy ontdekt de middelen in zyn woord. Het is onz mislag, by aldiem wy geen vertroostingen uit een zo overvloedige bronader, en die voor ons open is, trekken.

Men waagt niets in zyn Gebooden en Wetten op te volgen. God vereischt van ons de reinigheid in onze zeden, zoudie men tegens deze Wet zich aantellen? zeiden de Heidene zelfs niet dat de Goden geen behoorlyker verblyfplaats op d' Aarde hadden, als die van een rein hart? God wil dat w barmhartig omtrent onze evennaasten zyn, dat wy hen nooi in de ellende liaten, zonder hen de armen toe te ryken. Hy wil, dat men niet alleenlyk de zonde ontvucht; maar, de geleegentheden van de misdaad, en dat men de deugd officie in een liefde tot de zelve; zo hy eenige zaak voor zich vaste vereischt, is het niet rechtmaatig eenige plicht aan die geen te betoonen, die ons het leeven gegeven heeft, die all Schepzelen voor ons gemaakt heeft, die, niet te vreden me een voorbygaande geluk, onbekwaam om onze verlangens te verzaadigen, ons een meer volmaakt in den Heemel aanwijs en belooft? als of die belooning niet een cys was. Rechtvaardig aan het Opperste Volmaakt Weezenvenschuldigt, belooft hy de zelve te betaalen, en ons ongeduld kennende wacht hy niet dezelve in den Heemel te beloonen, en hy zeegent in het tegewoordige leeven den geenen, die hem die nen. Als of die belooning niet volstrekt was, belooft hy eer oneindige en eeuwige. De mensch waagt dan niets, de schriftuur opvolgende, als om meer redelyk, meer rechtvaardig, zachter en volmaakter te werden, als hy is. En in't gevolg van deze volmaaktheid, verwacht hy oneindigde goede ren. De godloozd waagt een eeuwigheid van straffen, on zich van eenige plichten, welke de Godsdienst hem op leid te ontflaan, welkers rechtvaardigheid hy niet ontkennen kan.

De Waanwyzen vinden in de Schriftuur volstrekte verborgentheden, om zich veel werks te maaken. De haerkloover kunnen zich voldoen, met enige duistere zinnen en plaatzen te onderzoeken, welkers uitlegging van de kennis de taalen, zeden en enige uitkomsten af hangt. Het is behoorlyk de geschiedenis van een geslacht, waar van God de Korting was, te weeten, en 't welk hy door een lang gevolg van wonderdaaden behouden heeft; men vind in haer geschiedenis eer aannmerklyk getal van daaden, welche de aandacht der nieuwsgierigen waardig zyn. Die geen, die zich aan de zedekund binden, zien in de ondankbaarheid en de menigvuldige wederspanningheden van dat volk, een rechtmaatig denkbeeld van den geest, en 't menschelyk hart. Dit was het Taferel van onze zwakheid, het is gemaklyk zich aldaar te kennen en zich te vernederen, de afzonderingen ontdekkende, waa toe wy bekwaam zyn, want wy zyn noch van een verschil lende order, noch natuur der Joodiche volkeren en Aardsvaderen. Eindelyk die geen, die den voortgang van den ken nis van den Messias willen ontdekken, en zich van de waarheid van den Christelyken Godsdienst verzeekeren, volgen de den loop van de openbaaringen, die op hem zien, vinden in 't Oude Verbond, 't geen, waar mede zy zich voldoe kunnen. Het Nieuwe is met vertroostingen vervult, welk de Wet den geenen niet kunde verschaffen, die onder ha bestier geleit hebben. De verborgentheden van den Christelyken Godsdienst, zyn oneindig meer verheeven, als die geenen, welke Mozes ingesteld had. De genade en 't leue zyn door Jezus Christus verklart geweest. Zyn openbaarin is veel klaarder en baarberlyker als die der Prophete. Daar is niemand tot de eenvoudigen toe, die uit deze broader niet kunnen trekken, en aldaar de heilzaame en springlegende waarteren tot het eeuwig leeven, vinden. Men kijkt dan de lezing en kennisse van alle deze Heilige Boeken niet veronachtzaamen, zonder God, die dezelve voorgezegd heeft en het eeuwig welzyn, 't welk men door dat middel verkrygt te verachten.

XII. ZINNEBEELDEN VAN MATTHEUS.

De Roomſche Tollenaar Mattheus word bekeert,
Beroepen door Gods Zoon, geloutert en geleert,
En oog getuigen Gods en's Heilands wonderdaaden,
Een waardig Kruisgezant, die Christus grootsch geslacht,
Van Abrams tyden af, heeft in het licht gebracht;
Gods Engel leid zyn geest in't schryven zyner bladen.

Dus werd de dorre boom ter aarde neergeveld.
D't Licht op den kandelaar, daar t' straalen ſpreit, geſtelt.
En al wat leeft en zweeft bezorgt door Gods genade.
Men zie in's naastens oog een kleine splinter niet.
En draag geduldig t' kruis in kwelling en verdriet.
Des zaai in't brandend hert Gods heilzaad vroeg en ſpade.
Gy zorgloos mensch ontwaak vry voor den dageraad,
Op dat den duivel niet in't veld zaai zondig zaad.
Ontroof geen kinders t' brood, noch werp het voor de honden.
Al wie zyn ſchuld belyd ontfangt genaa by God.
Wie in Gods Wynberg slaft verkrygt een zaalig lot.
Boedvaardigheid voldoet. De wyſheid waakt voor zonden.

UITLEGGING van de CV. AFBEELDING.

De Room'sche Tollenaar Mattheus word bekeert,
Beroepen door Gods zoon, gelouert en geleert,
En oog getuigen Gods en's Heilands wonderdaaden,

Een waardig kruisgezant, die Christus groot sch geslacht;
Van Abrams tyden af, heeft in het lieft gebracht;
Gods Engel leid zyn geest in't schryven zyner bladen.

Twaalf gelykenissen van den heiligen Mattheus uitgelegd.

DUS werd de dorre boom ter aarde neergeveld.
't Licht op den kandelaar, daar't straalen spreit; geslekt.
En al wat leeft en zweeft bezorgt door Gods genade.
Men zie in's naastens oog een kleine splinter niet.
En draag geduldig 't kruis in kwelling en verdriet.
Des zaai in't brandend hert Gods heilzaad vroeg en
spade.

Gy zorgloos mensch ontwaak vry voor den dageraad,
Op dat den duivel niet in't veld zaai zondig zaad.
Ontroef geen kinders't brood noch werphet voor de honden.
Al wie zyn schuld belyd ontfangt genaa by God.
Wie in Gods Wynberg slaapt verkrygt een zaalig lot.
Boedvaardigheid voldoet. De wysheid waakt voor zonden.

DE heilige Mattheus is de eerste der Evangelisten. Men verbeeld hem hier onder de gedaante van een mensch of een Engel, volgens de overlevering der Ouden, die Jesus Christus verbeeldden op een waagen gevoert, door een gespan van vier dieren voortgetrokken, en die in deze toerusting de gantsche aarde door kruiste. Dit denkbeeld is van de vier dieren van Ezechiel of de openbaaring ontleent. Zommige zeiden, dat Jesus Christus in zyn geboorte een mensch, een kalf in de Offerhande, die hy geoffert heeft, een Leeuw in zyn opstanding, en een Adelaar, door zyn Heemelvaart was. Anderen hebben deze vier beeldenissen op de Evangelisten, doch op een onderscheidelyke wyze toegepast. De heilige Augustinus, die deze geheimenis uit de Openbaaring trok, wilde dat de heilige Mattheus een Leeuw was, om dat hy Jesus Christus verbeeld heeft als een Koning, door de wyzen aangebeden, en om dat hy zyn geslachtboomzaamengestelt heeft, om dat hy een Leeuw uit de Stam van Juda was. De heilige Jeronimus, die zyn denkbeeld van Ezechiel ontleende, hielt staande, dat de heilige Mattheus door een mensch verbeeld was, om dat hy zich voornaumentlyk verbond om de menschheid van Gods zoon te bewyzen. Men is verplicht groote mannen eerbied te betoonen, maar, ik weet niet of hun gezag veel volk kan bepaelen om te gelooien, dat noch de heilige Joannes in zyn Openbaaringen, noch Ezechiel in zyn Heemelsche ontdekkingen inzicht hebben, om de 4 Evangelisten merkteeken te geven, noch dat men verplicht zy de ordre te volgen, die zy waargenoomen hebben, en den heiligen Mattheus als een mensch aan te zien, om dat de mensch de eerste der dieren by den Profeet was, en de heilige Mattheus de eerste der Evangelisten.

(1.) De eerste gelykenis is die van den heiligen Joannes den Dooper, die God verbeeldde, houdende een byl, hebbende de armen opgeheeven, om de onvruchtbare boomen neder te houwen, en dezelve in 't vuur te werpen; zyn oogwit was om het berouw der zondaaren door het denkbeeld van Gods kastyding, waar mede zy gedreigt waren, te verhaasten. Deze kastyding had drie merkteeken, bekwaam om de allerhardste ziel te vermurwen. Dezelve moet haastig geschieden; want de byl was al-

reeds aan den wortel van den boom; hy was daar zonder wederkeering; want, een omgehouden boom kan het leeven niet weder aanneemen. Eindelyk, dezelve was verschriklyk; want de onvruchtbare boom moest in 't vuur geworpen werden. Een beeldenis van de Hel, daar de zielen der onboedvaardige zondaaren eeuwig zullen lyden. Het iste verwonderen dat de voorlooper van een genadige huishouding op zo een dreigende wyze sprak, en God met den byl in de hand verbeeldde, om te verwoesten en te vernielen in plaats van te behouden. Kwam Jesus Christus niet om 't geen te behouden 't geen verlooren was? En de tyd, welke de heilige Joannes met den vinger aanwees, was dezelve niet het aangenaam jaar des Heere? Het verderf der Jooden was zo groot, dat God verplicht wierd dreigementen te gebruiken, ten einde om 't volk door de vreeze te doen gehoorzaamen, om dat zy 't zelve door de hoop niet zouden hebben. In derdaad de aanmaaningen van Joannes den Dooper openden de harten tot Jesus Christus, en begonden dezelve veel leerzaamer te maaken.

(2.) Jesus Christus verbeeld de Apostelen gelyk een Stad op een berg geleegen, en als glansryk licht, 't welk men zonder misdaad onder een koorenmaat, niet kan verbergen. Men heeft deze woorden menigmaal misbruikt, om te bewyzen, dat de Kerk altoos in een hooge plaats zichtbaar is, zodaanig dat men dezelve ligtlyk zien en kennen kan; men moet de zichtbaarheid van de Kerk niet ontkennen, want men kentze aan de meenigte dier geenen, die de waarheid beleiden. De Kerk is zichtbaar men kentze aan de heiligeheid van haar zeden, aan de zuiverheid van haar leering, en aan de standvadigheid van haar Martelaaren. Deze Stad, op den berg geleegen, is by naer altyd voor den aanloop der Tygers, Leeuwen, wilde dieren, onweeren, en blikzemen, die menigmaal op de verheeven plaatzen nederstorten, bloodgestelt. Zomtyds is zy klein, gelyk Tsohar, welke niemand als Loth en zyn dochters besloot. Daar zyn mede gelukkiger tyden, als wanner een veelheid der geslachten daar binnen treeden; onderwylen is daar de waarachtige zin der woorden van Jesus Christus niet, die alleenlyk leeren wil, dat het leeven der Herders rein en zonder vlekken moet zyn, om dat, byaldien zy zich verderven, het kwaad als dan byzonder en buiten hulpmiddel is; om welke reeden hy hen leert, dat zy het zout van de aarde zyn, en dat, wanner het zout den smaak verliest, het niet meer deugt. De Harders zyn belast met het volk te onderwyzen. Maar, het zout van 't woord het geen daar de smaak en uitwerking aan geeft, is de onnozelheid der geenen, die 't zelve verkondigen. By aldien hun leering of hun zeden verdorven zyn, waar mede zal het dan gezouten worden, zy verdienien verworpen en vertreden te worden. Gelyk de heilige Mattheus spreekt. Jesus Christus leert vervolgens, aan dezelve herders, dat zy, voor de oogen van 't gemeen bloed gestelt, gelyk een Stad op een berg geleegen, welke niet verborgen kan zyn,

verplicht zyn acht te staan op alle hunne gangen, uit vreeze, dat daar eenige zyn mocht die ergerde. Dat is daar de waarachtige zin dier woorden; gelyk lieden zyt *de Stad op een berg gelegen*. Eindelyk leert hy hen, dat *zy 't licht van de waereld zyn*; ten einde op dat zy hunne goede werken voor de menschen doen lichten, en de naam Gods door hen verheerlykt zy; alle deze gelykenissen besluiten dan twee waardheden, welke in 't hart van alle de dienaars van 't Evangelium moesten gegraaveert zyn. d'Eene, dat die heilighed volkoommentlyk noodzaaklyk is, om de voortgangen van 't Christendom gemaklyker te maakten; want de Kerk is nooit talryker, noch het woord krachtiger, als wanneret het leeven der herders en volkeren rein en heilig is. De reedenen beweigen, maar de voorbeelden voeren mede. En het indrukzel, 't welk de goede werken op de ongelovigen maaken, is krachtiger en veel gevoeliger, als dat der Leeringen. Men moet op deze deugden stilzwijgen, want zy spreeken zelfs genoeg: dedaarden, die men voorbrengt, kunnen altyd niet verborgen zyn. De nieren der arthen, zegenen hun weldoender, en prediken zyn barmhartigheid. Daar spruit uit onze goede daaden, in weerwil van ons zelves, een zeekere straal, die de zelve doet kennen, die het hert van anderen treft, en hun het verlangen ijboezemt van ons ha te volgen. Men moet in de Woestynen niet vluchten, uit vreeze van zich te hadden zien. Zulks is de kaars onder den koorenmaat stellen; de groote richtfnoer is goed te doen zonder de minste onbehoorlyke begeerte, zonder verlangen om de waereld te behaagen, zonder weederkeering op zich zelve, en aan God den uitflag van onze goede werken over te laaten. Dewyl het licht zonder hulp en kunst brand, laten zich de Deugden kennen, zonder dat men van nooden heeft, omstandigheden en menschelyke behulpmiddelen te gebruiken, om dezelve te doen verschynen; de tweede les welke Jefus Christus aan zyn dienaars geeft, is dat het verderf een byzonder groot kwaad is; de leerling verlicht haar kracht, en het licht onder de koorenmaat gestelt zynde, zonderen zich de volkeren af, en gaan te gronde. De Kerk dekt zich met duifernissen, dwaalingen en bygeloovigheden. God moet wonderdaaden doen, om aldaar de waarheid weeder in te leiden, dewyl de dienaars en de gewoonlyke middelen haar ontbreken.

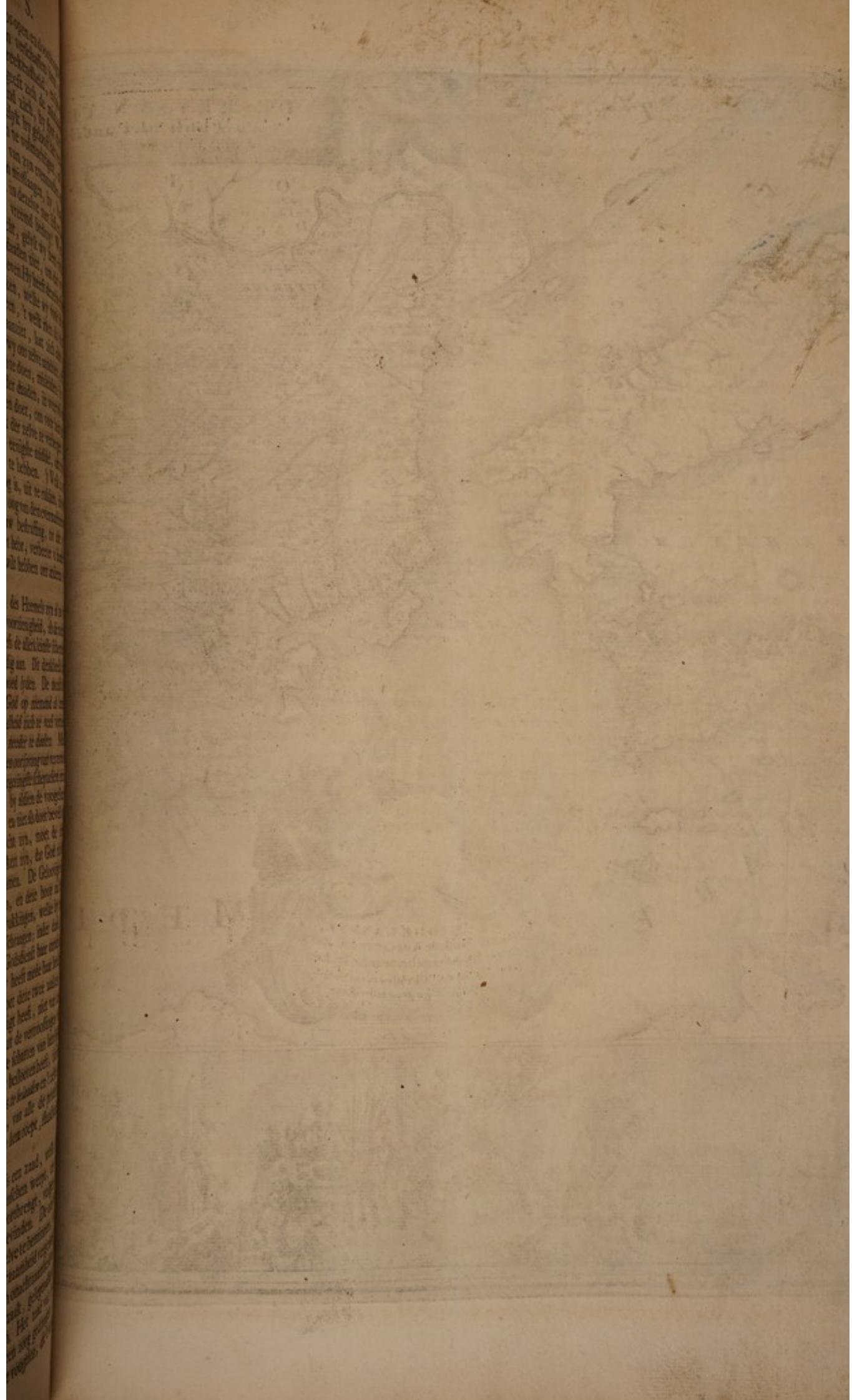
(3.) Jefus Christus geeft in 't gevolg een uitmuntende les over de voorzienigheid. Gaat, stervelingen, ziet de voogelen des Heemels en de lelien des velds, welke waslchen, welke alleenig door de zorge van de Godheid gekleed en gevoed zyn; zy worden gebooren, zy leeven, zy verkrygen de vastebepaling tot het einde van haar leeven, zonder nimmer meer door de zorge van het toekomende bekommert te zyn. Wat zou den mensch gelukkig zyn, zo hy zich minder bekwaam geloofde te zyn, en God zo goed, als hy is! Men zoude zich zelve mistrouwen, en men zoude zich met meer vertrouwen op hem te rusten vleyen. Men zoude aflaaten gierig, ongeruift, en mistrouwende te zyn: men zoude het goed van zyn evennaasten niet meer rooven, noch schuldige middelen aanwenden, om zich te verrijken, als of de duivel bekwaamer was, zyn aanbidders door onrechtvaardigheid en geweld het geluk, 't welk zy zoeken, als God door zyn wysheid en voorzienigheid, te geven.

(4.) De mensch bemint zich zelve met een zo groote verblindheid, dat hy zyn mislachten, niet ziet; hy heeft geen oogen, als voor die van zyn even-

naasten; zyn oogen zyn altoos open en doordringend, en zyn ongeruift gezichten verschaffen hem yder oogenblik stof van kwaadsprekendheid, en spoorelooze oordeelen. Hy vergeeft zich de misdaaden, hy ziet ze niet, hy verblind zich, hy spot met de ongeregeld zonden. Gelyk hy gelooft het verderf door kwaade voorbeelden te volmachtigen, of zyn luister op de verwoesting van zyn evennaasten op te rechteh, vergroot hy zyn mislachten, hy blaast ze aan, hy schept vermaak in dezelve met list en kunst voort te brengen. Een vreemd bedrog! Want de evennaasten die ons richt, gelyk wy hem richten, vergeeft ons onze misdaaden niet, om dat wy dezelve aan ons zelve vergeeven. Hy heeft dezelve strengheid voor onze gebreeken, welke wy voor de zyne gebruiken. Het gemeen, 't welk men als een onverschillend Richter aanziet, laat zich door geen bedriegeryen, welke wy ons zelve aandoen, of welke men poogt hen aante doen, misleiden; hy oordeelt over de natuur der daaden, in weerwil van de pogingen, welke men doet, om voor hem de laelykheid en het gebrek der zelve te verbergen. Jefus Christus leert ons het eenigste middel, om zyn toestemming en achtung te hebben. 't Welk is om de balk, die in ons oog is, uit te rukken, alvorens aan de splinter, die 't oog van den evennaasten kwetsft, te raaken. Strom uw bestraffing, tot dat gy uw eigen hart verbeert hebt, verbeeter u haiffelyk, by aldien gy recht wilt hebben om anderen te verbeeteren.

(5.) De voogelen des Heemels zyn al zo wel de voorwerpen van de voorzienigheid, als de menschen, en men ziet vergeefs de allerkleinste schepzelen als Gods zorge onwaardig aan. Dit denkbeeld doet de menschelyke hoogmoed lyden. De mensch zoude wel begeeren, dat God op niemand als hem zag, hy vindt, dat de Godheid zich te veel verneedert, met op 't gevoogelte needer te daalen. Maar, in teegendeel is dat daar een oorsprong van vertroosting. Want, by aldien de allergeringste schepzelen niet van lot en staat veranderen, by aldien de voogelen heur vryheid niet verliezen, en niet als door bevel van een almachrig God verkocht zyn, moet de mensch, zyn beeldenis, verzeekert zyn, dat God zyn leeven niet zal veronachtzaamen. De Geloovige zal veel groter hoop hebben, en deze hoop zal hem in 't midden zyner verdrukkingen, welke hy niet ontvluchten kan, onderschraagen; inder daad, by aldien de Christelyke Godsdienst haar ontafspoorlyke zoetigheden heeft, zy heeft mede haar hardigheden en kruisen. Men moet deze twee zaaken, welke God zo nauw vereenigt heeft, niet van een scheiden. Men hoopt onnutt de vertroostingen van gemide te gevoelen, en de sehatten van heerlykheid te genieten, zo men niet belooten heeft, zich niet *het kruys van Jefus Christus te belaaden* en 't zelve te draagen, dat is te zeggen, van alle de proefstukken, waartoe het Evangelium hem roept, standvastig door te staan.

(6.) Het Evangelium is een zaad, welk den Prediker in de ziel der menschen werpt, en dat verschillende uitwerkzelen voortbrengt, volgens de gesteltenis, daar zy zich in bevinden. De een hoort de woorden aan, zonder dezelve te beminnen, met een algemeen geloof en gehoorzaamheid vergenoegd; hy geeft den duivel, door zyn onachtzaamheid voor een zo heilige en gewichtige zaak, gelegenhed, om dezelve hem te ontrooven. Het zaad valt by den weg, en de zaajer heeft geen zorg gedraagen, om het zelve te dekken, en de voogelen, die 't vinden,

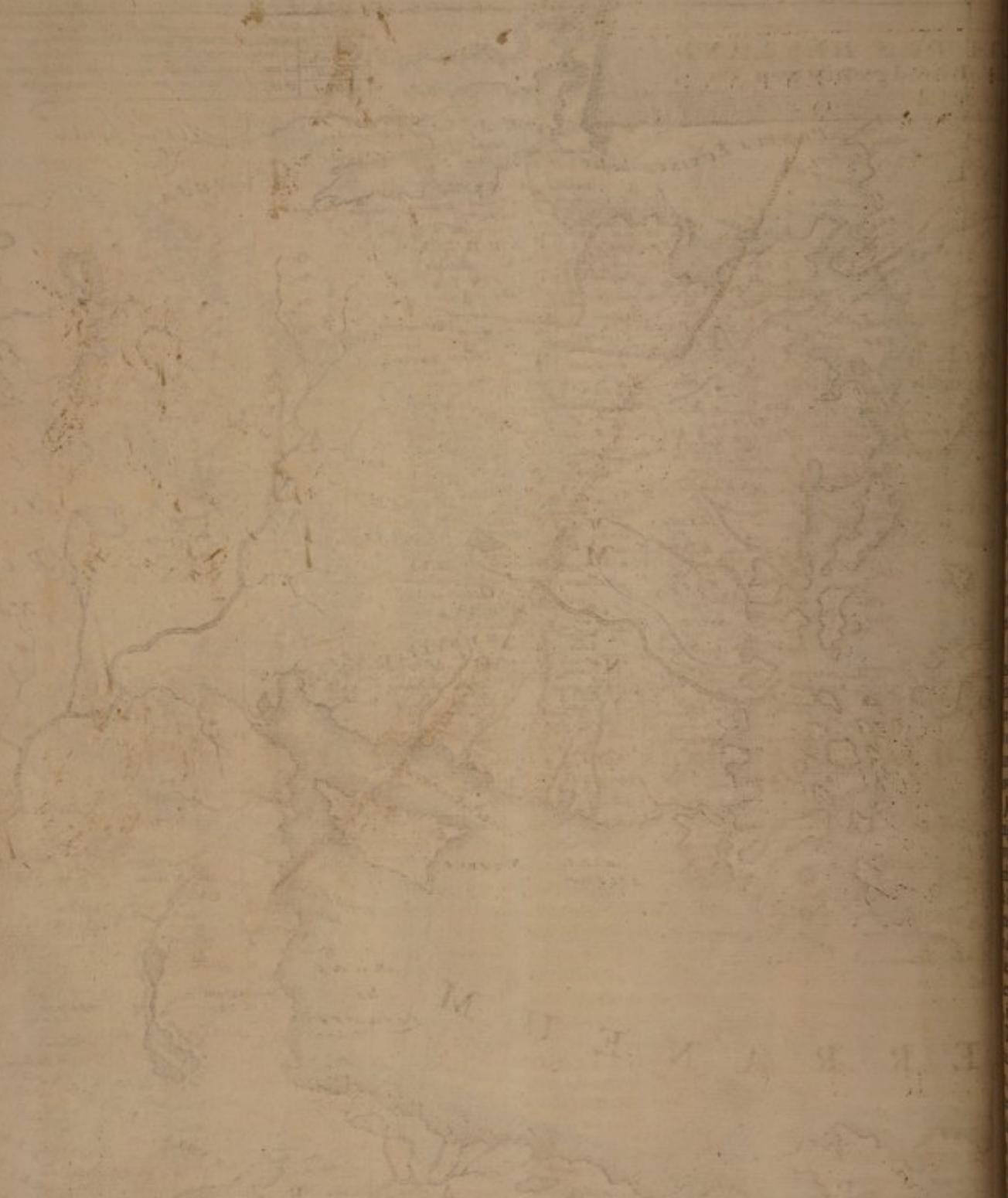

ISTI DES HEYLAND
ne Bloedg etuygen

<i>S. Landesberg. Excedit cum Privilegiis. Ind.</i>	<i>Stadts.</i>	<i>Wittenberg.</i>	<i>Wid. Germ.</i>	<i>Wid. Gall.</i>	<i>Wid. Ital.</i>
	100	100	100	100	100
	100	100	100	100	100
	100	100	100	100	100
	100	100	100	100	100

eeten't zelve. Een ander ontfangt het zelve met vreugde; maar deze uiterlyke vreugde verdwynt zo haast door de zwaarigheden en het verderf, 't welk hy in zyn hart vind, zo dat het geloof en de gehoorzaamheid als het vermaak ondergaan, de zon verdroogt het. Een gedeelte van 't zaad valt *tusschen de doornen*, die 't zelve verstikken. Deze doornen zyn de waereldsche zorgen; men poogt dezelve te rechtvaardigen en onnoozel en noodzaaklyk te maaken; maar, laat ons door het uitwerkzel, 't welk zy voortbrengen oordeelen, zy verstikken een groejend geloof, en 't welk zonder heur een overvloedigen oogst zou voortgebracht hebben. Gelukkig is die geen, die het woord met heilzaame gestaltenissen aanhorende, zyn geloof door goede werken staande houd! Hy beantwoordt de inzicht van den Zaajer, die het Evangelium niet doet Prediken, en het zaad zaajen, als om hondert voor een in te zaamelen.

(7.) Ten einde om dit geloof te bewaaren, moet men waaken en bidden; want de vyand slaapt nooit, hy staat in de nacht op, hy zaait onkruid in het veld des Heere; hy verspreit de dwaaling in de Kerk; hy doet het verderf en de misflag in het hert der byzonderen beweegen, 't welk menigmaal het goede zaad verdrukt.

(8.) Dit zaad van 't Evangelium, dit brood des leevens, was in den aanvang alleen voor de Joden geschikt met uitsluiting der Heidenen, die den anderen met verachting anzagen, en als honden handelden. Jesus Christus maakt een toepassing op dit trots denkbeeld der Joden, dewyl hy aan de Caanaeefse zegt, dat *men de honden geen brood der kinderen van 't huis geeft*. Het geloof van deze vrouw, vreemd van 't verbond zynde, verzet. Want, van waar konde zy weeten, dat het Evangelium tot de ongelooivigen zoude overgaan, dewyl de zaaligheid aan de Joden zoude werden opgedraagen, en dat zy t'eeniger tyd deel aan de genade zouden hebben? Onderwylen is dit, 't geen zy invoert. Eindelyk Jesus Christus antwoordende, dat by aldien het brood voor de kinderen van 't huis bewaard was, en voor de geenen, die onder 't verbond gebooren waaren, konden de honden, dat is te zeggen, de ongelooivigen, de kruimen, die van de taafel vielen, verzamelen. Inder daad het heil voor de Joden geschikt, is tot de ongelooivige geslachten overgegaan.

(9.) Dit is het merkteeken der ondankbare en verharde menschen, genade van hun rechter te verzoeken, en dezelve innerlyk te weigeren. Een Koning reekening afvorderende van zyn Bediendens, vond daar een, die hem ten uiterste schuldig was; geraakt zynde door zyn ellende en vernedering, verfaf by hem den schuld. Deze man, by vervolg een synerschuldenaren vindende, vorderde met de uiterste wredeheid, al 't geen hy hem schuldig was. Hoe zoude men de onregtmaatigheid van dit gedrag niet gevoelen. Onderwylen is 't zelve de menschen gemeen. Men heeft genade van nooden, men verzoektze, en men verkrygtze. Maar, men betoont ze zelden aan anderen. Hoe veel menschen roepen

tot God, *vergeef ons onze zonden*, die een oogenblik daar na het overige der menschen onbarmhertig verdoemen.

(10.) Jesus Christus vergelykt het Koningryk der Heemelen by een vader des huisgezins, die werkliden, op byzondere urenen van den dag huurt, en niet nalaat hun alleen een en dezelve beloofning te geven. Die is Gods beeldenis, die de zondaaren op byzondere tyden van hun leeven bekeert, en die aan yder een de heilzaame genade niet als op 't sterfbed geeft, en die niet nalaat al die geenen, die zich bekeeren, volkoomen gelukzaalig te maaken, zonder op het onderscheid der tyden en hun dienst acht te slaan.

(11.) Jesus Christus spreekt mede van twee kinderen, waar van de eene zyn vader beloofde in zyn wyngaard te werken, en 't niet deed, de andere weigerde daar te gaan, en echter niet naliet zulks te doen; de een was de beeldenis der Joden, die aan God een uitvoerlyke gehoorzaamheid beloofden, en dezelve niet naerwaamen, d'andere verbeeldde de Heidenen, die zo verre afscheuen van in God te gelooven, en niet nalieten 't zelve te doen, als het Evangelium hen verkondigt wierd.

(12.) Eindelyk, hy vergelykt de menschen, die in de Kerk getreden zyn, by een hoop Maagden, waar van zommigen Oly ontbreekende toen de Bruidgom kwam, de vrucht van heur voorgaande werken door heur onvoorzichtigheid verlooren, in plaats, dat die, welke heur lampen ontstoken hadden, in de zaal van 't Feest intraiden. En deze gelykenis leert ons, dat het Geloof en de goede werken zonder volharding, welke alleen de kroon en wegdraagt, onnut zyn. God zal ons oordeelen, na de gestaltenis, waar in wy op de ure des doods zullen zyn. Dat is 't, 't geen de heilige Jeronimus door die woorden verstand, *God zal de uiterste delen van de aarde oordeelen*. Dat is te zeggen, het einde van 't leeven, want de aarde is de mensch; maar daar is in deze woorden een andere gewichtige waarheid, de dwaaze maagden vroege om Oly aan den geenen te leen, welke daar van voorzien waaren, en konden dezelve niet verwerven, was zulks niet een gebrek van barmhartigheid, en ontbreken de heiligen barmhartigheid? Zyn zy zo jaloersch van de Zaaligheid, welke zy bezitten, dat zy de bystand aan anderen weigeren om daar in te treeden. Deze gelykenis leert ons, dat by aldien wy in de ure des doods geen deugden bezitten, wy onnuthlyk vreemde bystand zullen zoeken, laat men vry zo veel men wil de heiligen aanroepen, heur verdiensten zullen ons niet behouden. De Oly van heur lampen volstrekt nauwlyks voor heur zelve, koopt de waarheid en verkoopt ze niet. Vervolgt standhaftig den loop, die u voorgestelt is, mer u van de zonde te ontladen, en in Jesus Christus het Opperhoofd, en Voltrekker van 't Geloof te bespiegelen, gy zult in den Heere sterven, gy zult van uw arbeid rusten, en uw werken zullen u volgen.

UITLEGGING van de CVI. AFBEELDING.

Joseph door den Engel verwittigt.

*Godvruchte Joseph word door Gabriel getroost,
En's Heemels heilstar spreit haar held're glans in't Oost,
Dies ziet men d'Oosterling voor Jesus needer kniechen.*

II. H O O F D D E E L. Vers 13.
(1.) *J*esus komt in de Waereld, hy word uit een maagd gebooreh, gelyk Efaias voorzegt had.

*Door Josephs zorg beschermt, die u aer Egypten vlucht,
Daar Bethlems kindermoord tot aan den Heemoesucht,
Terwyl Joannes preekt en doopt ontelbare zielen.*

Dit wonderstuk ontfelde Joseph, die deze Maagd moest trouwen; hy stond verzet haar bevrucht te zien, maar God verstroide al zyn twyffelingen door den

dienst van een Engel en een droom.

II. HOOFDDEEL, Vers 2.

De aankomst der Wyzen.

God verheerlykte deze geboorte door een groot getal van wonderdaaden. De Engelen Boodschapten dezelve aan de Herders, en de Wyzen in een grove Afgodery geltort, kwaamen te Bethlehem, om hem aante bidden, en hem hun schattingen te brengen. Men is zelfs getreeden in het ontleedigen der kleederen, welke zy droegen. Men verlaat zich op deze woorden Davids; de Koningen van Tarsis, der eiland en van Seba zullen hem geschenken aanbieden. Maar deze Godspraak ziet op de algemeene beroeping der Heidenen. Die Wyzen konden uit Arabien gekomen zyn; want, daar waaren Wyzen en Starrekkers in Arabien. Ptolomeus spreekt van een *eiland der Wyzen* in een roode Zee, en dat een geheele Stam van Arabieren uit Wyzen zaamengestelt was. Onderwylen waaren de Wyzen meer onder de Persen, als onder eenig ander geslacht bekent, zy waaren voor de Profeet Jeremiah vermaart, dewyl Nebuchadnozar dusdaamigen in dat land liet opzoeken. Die titel was aldaar eerlyk, dewyl men dezelve gaf aan de dienaars van den Godsdienst, aan de Wysgeerigen, en aan alle den geenen, die zich in de natuur geoefend hadden.

*Ille penes persas magus est, qui sidera novit,
Qui sciat Herbarum vires, Cultumque Deorum.*

Wyders die gescreuen, die hun huldigingen aan Jesus Christus gingen doen, volgden de gewoonte van 't geslacht, 't welk zich nooit voor haar Prins vertoonde zonder hem aan te bidden, en geschenken te doen. Het Goud, de Myrrhe en Wierook zyn in Arabien gemeen; maar, de Wyzen van Perſien konden zulks van daar gekocht hebben.

Men vraagt, waarom de Wyzen van Perſien van den geboorte van den Messias verwittigt wierden, en zulks voor de heiligen en de Leeraars van den Wet of andere geslachten. Hadden zy de overleevering en de Godspraak van Bileam, die van verre een Star in Jacob zag, bewaard, en die, op den oever van den Euphrat woonende, aldaar zyn voorzeggingen konde gelaaten hebben; hadden zy de Godspraaken van den Profeet Daniel gelezen, die zo nauwkeurig den tyd, wanneer den Messias moet verschynen, gerekent heeft; eindelyk zagen zy in de fier die verscheen, de Beeldenis van een kind en die van een Kruis, die hen onderrichtte, dat het kind dat gebooren was gekruist moest werden, gelijk zulks een aeloud uitlegger van den heiligen Matthaeus staande houdt.

Een nauwkeurig onderzoeker van de luister der aeloude Perſen houd staande, dat die volkeren de Godsdienst bewaart hebbende, welke Abraham in Chaldea onderwezen had, geen Afgodendienstaars waaren, zy baden een eenig God aan, waar van de zon en het vuur de Zinnebeelden waaren. Men moet dan niet verzet staan, weegens dat God dit geslacht, van Afgodendienst uitgezondert, voor alle andere geslachten verkoor. De Wyzen onderscheiden zich by de Perſen, door een afgezondert en gantsch in getooge leeven. Pythagoras was op deze wyze van leeven welke hun Godvruchtigheid beteekende, verslingert, zy hadden meer kennis, als het overige der menschen. Want, zy oeffenden zich niet alleenlyk in den loop der sterren, maar, in de verborgentheden van den Godsdienst. Die geenen, die Jesus Christus gingen vinden, daalden af door Elam van

Sem. Zy hadden de overleevering van dezen Aardsvader bewaart; zy hadden een Godspraak van Zoroastres die de geboorte van een wonderdaadig mensch voorzeide, welk den waaren Godsdienst moest herstellen. En zelfs zo men daar aan Abulpharases moet gelooven, hy had beloofd, dat een maagd ontfangen, en dat een ster verschynen zoude, waar in men de beeldenis van een kind zoude zien. *Gyt myn kinderen, zeide hy, gylieden zult de eersten onder de geslachten zyn, die zyn geboorte zullen aanmerken, gaat hem aanbidden, en hem uwe geschenken opdraagen, want, hy is het woord, dat de waereld geschaapen heeft.* Dusdaanig is 't, dat Confucius, meer als 500 jaaren voor Jesus Christus zaaken gezegd heeft, welke op de geboorte van den Messias zagen, en welke den Keizer Mengti verplichtte, te zenden om deze wonderdaadigen mensch, die in 't Westen gebooren was, op te zoeken. Maar, die Afgezantten hielden zich by de Roode Zee op, en brachten hem van daar een Af-god, iii plaats dat de wyzen, door de ster geleid, naer Bethlehem gingen; de Persische Geschiedenis-chryvers voegen daar by, dat die wyzen, perzonen van aanzien waaren, en dat zy met een talryke naafleep voorttrokken, dusdaanig, *dat Jerusalem daar van verbaast was.* Eindelyk telt hy daar 13. Dit zyn enkele gislingen, welkers nieuwheit moegelyk behaagen zal. Maar, het volstrekt aan te merken, dat de wyzen by de Persen niet meer kennis van de geboorte van den Messias moesten hebben als de Joden, en de Profeeten. Kan men zich inbeelden, of dat de Profeetie van Bileam in 't Oosten bewaart geweest is, of dat de Perſen belangens genoeg naamen in deze ster, *welke men van verre zag*, of aan de verlosser der Joden, door Daniel beteekent, om met zyn Godspraaken raad te plegen. De voorzegging van Zoroastres door Abulpharases verhaalt, is al te klaar, om niet geloof te werden. Deze Koning zoude daarvan veel netter als Daniel gesproken hebben. Dit is daar een onderstelling van een Arabische Geschiedenis-chryver, of een uitwerkzel van zyn ligtgeloovigheid voor een veel aelouder bedrog. Wyders waaren het de Parthen, die elders onder den naam der Perſen Regerden. En zouden deze woeste en barbarische volkeren de kennis van den Messias in 't midden van zo veel omkeeringen in den Staat en Godsdienst zedert Zoroastres en Daniel voorgevallen, bewaart hebben? Men moet die Barbarische volkeren in dezelve onweetbaarheid als de andere geslachten laaten. God ontstak alleenlyk eenige persoonen, die hy naer Bethlehem geleide. In der daad; hoe voordeelig het denkbeeld zy, 't welk men van de Perſen, of de wyzen, en van de natuurlyke en huislyke bystand maakt, die zy hadden, om den Messias te kennen, zyn al de Uitleggers verplicht tot een inwendige verlichting toevlucht te neemen, en van het oogenblik dat men een toevlucht van een inwendige genade toestaat, welke de aandacht der wyzen tot de aeloude Godspraaken opwekt, of hen onderrigt, dat het nieuw gestarnte, 't welk verschijnt hen te Bethlehem, by de Koning der Joden moet geleiden; is het niet meer noodzaaklyk, stoute gislingen over de Godsdienst der Perſen, of over het licht, dat Bileam, Zoroastres, of Daniel verschaffen konden, te maaken. God verlichtte het hert der wyzen, en blies hen het voorneemen in, om den neuen Koning te gaan zoeken, hun geschenken vaardig te maaken, en een ster te volgen, waar van zy zouden vernoegt zyn den loop te beteeken, by al-dien zy niet door een Goddelyke inblaazing waaren

M A T T H E U S.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CVI. AFBEELDING.

Godvruchte Joseph word door Gabriel getroost,
En 's Heemels heilster spreit haar held're glans in 't Oost,
Dies ziet men d' Oosterling voor Jefus neederknien,

Door Josphes zorg beschermt, die naar Egypten vlucht,
Daar Bethlehems kindermoord tot aan den Heemel zicht,
Terwyl Joannes preekt en doopt ontreb're zielen.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CIVIL AFBEELDING.

Dat Christus word gedoopt, Gods welgeliefde zoon,
Die, door den geest beproeft, veracht des waerelds kroon.
En 's Hooftmanns knecht genceelt van lydelooze kwaalen,

Beroepthy 't visschers rot tot leermaas van zyn woord,
Dat, door 't geloof geiterkt, aan 't Heiderdoin bekroont,
Terwyl zyn Godheid heelt, en Duivels kan bepaelen.

2 U S H I M E T A K A

geleid geweest. De Perſische Geschiedenis chryvers vermeenigvuldigen 't getal tot 13, waar van zy de naamen geven. Phraortes, die alſtoen den Troon der Parthen bezat, zond hen heen, of ten minsten vertrokken zy met een prachtige toeruſting voort, zodaanig, dat *Jerusalem daardoor verbaast stond*. De Christen rekenen niet meer als drie van dezelve, waar van zy Koningen maaken, en aan wie zy mede naamen geven. Zy zouden niet ongelast binnē Jerufalem of de landen van Herodes hebben kunnen treeden, by aldien zy Koningen geweest waaren. Men moet de ongeruſten aart van dezen Vorſt niet kennen om te gelooven, dat hy vreemde Vorſten door Judea zoude laten kruiffen, zonder daar van verwittigt te zyn, of zonder hen te laten navolgen. Het is zelſs roemwaardiger, dat dezelve wysgeerigen en Wyzen waaren, die Jesus Christus kwaamen aanbidden, als Koningen, die by naer altyd onkundig in de ſtoffen van 't geloof zyn. Het onderscheid van hun geschenken beteekent hun getal niet, waar over zich uit te leggen, in weerwil van het ſtilzwygen der heilige Schryvers, verwaand is. Het komt niet te pas met bekommering te onderzoeken, of de Star, welke deſe Wyzen gezien hadden, den Heiligen Geest, een Engel, een nieuw gestarnte, of een staartstar was, om dat men daar over niet als giffingen kan maaken, waar van men verplicht is de onzeekerheid te kennen, van het oogenblik dat men de zelve met eenige ernst weegt. 't Volstrekt te zeggen, dat deze star hen geleidde; zy verdween eenigen tyd. Om welke redenen zy recht toe naer Jerufalem gingen, daar zy verhoopten, dat men hen zeekerlyk den Koning, die zy zochten, zoude doen kennen, om dat hy voor de Jooden moest gebooren werden. Zy waren, zonder twyffel, wel verwondert, aldaar de Geleerden in twyffeling en onweetendheid te vinden; zy verſtonden alleen, dat het te Bethlehem was, daar hy moest gebooren werden. Deze ſtraal van kennis vermeerderde door 't gezicht van den star, welke zich ten tweedemaal liet zien, hen het overige van den weg voortredende, en hun de Herberg beteekenende, welke zonder hulp niet had kunnen gevonden worden. De Wyzen betuigden hun geloof, met dit kind, in een kribbe leggende, aan te bidden, en het geschenken, van Goud, Myrrhe en Wierook zaamengestelt, op te offeren. Zulks kon niet geschieden zonder kennis van Herodes, die op zyn Troon zidderde, van het oogenblik, dat hy van de geboorte van een nieuwe Koning hoorde spreken. Hy geloofde, dat de Wyzen in het land, daar hy 't gezag voerde, gekoomen, zyn beveelen niet zouden durven wederſtreeven; en dat hy van de ſtraalen, welke zy van den Heemel ontfangen hadden, zich zoude bedienen, om de snoedeſte van alle misdaaden te begaan; hy wierd bedroogen, en de Wyzen, Godlyk verwittigt, naamen een anderen weg.

Joseph vlucht in Egypten. Vers 13.

(3.) Joseph wonderdaadig verwittigt van het oogwit en de wredeſheid van Herodes, naen den vlucht; hy vond in Egypten en by de Afgodendienaraars een ſchuilplaats, welke men hem in zyn Vaderland weigerde. Men doet dit vlugtend kind een groot getal van wonderdaaden doen; want, de Godspraaken der Egyptenaaren zweegen ſtil, en hun Afgoden wierden omgeworpen. Maar, de heilige Schryvers van deze wonderdaaden niet spreekende, is men niet verplicht, de zelve te gelooven of te verhaelen. Het gezag van de heilige Athanasius, die dezelve gemeen gemaakt heeft, volstrekt niet, om zulks te doen

aanneemen, alhoewel hy in Egypten woonde, al waar het geheugen desweegen zich gemaklyker, als elders had kunnen bewaren. Men steunt op deze woorden van Jesaias, ziet hier, de Eeuwige gaat op een ligte Wolk klimmen, hy zal in Egypten ingaan, welker Afgoden berwaarts en derwaarts van voor zyn aangezicht zullen vlieden. Maar, deze Godspraak ziet op de intreede van Sennacherib in Egypten, die God aldaar zoude zenden, om dat geslacht te straffen, dat zich op haar Afgoden vertrouwde. Want, de heilige Schryvers verbeeldten God meenigmaal op een Wolk, als wanner hy wil nederdaalen, en de volkeren straffen. Maar, deze toeruſting komt met Jesus Christus niet over een, een kind en vluchteling in Egypten zynde. De Afgoden van dat Land vielen om ver; om dat zy zich tegens Sennacherib niet konden verweeren.

Kindermoord van Bethlehem. Vers 16.

(4.) Herodes, ontflooken en nayvrig weegens zyn Kroon, vreesde dat een eerſtgebooren kind hem dezelve mocht ontrukken. Hy zag geen vyanden in 't veld, noch noodwendige toeruſting om hem 't zelve te bewiſten. Maar, hy ontzag de Godspraaken der Propheteen meer als de Leegers. De komft en 't vertrek der Wyzen deeden hem beeuen. Hy slaapt niet meer, hy roept zyn Amptelingen, hy verzaamelt zyn zoldaaten, en beveelt hen zich tegens de zuigelingen te waepen, en ze onbarmhartig aan 's moeders borſt te vermoorden. Dit wrede bevel wierd uitgevoert. De raaerny bezat de ziel dezer Dragonders; zy vertrekken spoedig naer Bethlehem, zy treeden in de huizen, en zy snyden al de kinderen die zy aldaar vinden, onbarmhartig den halsaf. Daar was geen heilige ſchuilplaats, welke hun ondoordingbaar was, noch welke de onnoozelen voor hun raaerny en de dood kunde beschermen. By aldien eenige teedere moeder weent, en den flag, die men haar kind toebrengt, wil ontfangen, is zy doorſtooken, en valt needer, en zo haar noch eenige kracht overig is, heeft zy de droefheid te zien, dat haar offerhande onnutt is, en dat men haar kind benevens haar den hals afsnyd. Niets wederhoude die dolheid, de flachting laat niet af, tot dat daar geen kinderen meer zyn. Hoe veel traanen zyn daar door de bedrukte moeders gestort! Welk een gedruis van geschreeuw en klachten in al de steden! *Een geroep is gehoort in Rama, Rachel beweende haar kinderen, en wilde niet vertroost zyn, om dat zy niet meer waaren.* Jeremias heeft deze Godspraak uitgedrukt, by 't geval van den Stam van Benjamin, aan welke hy den naam van Rachel gaf, die daar van de moeder was, om dat deze Stam haar kinderen door de Chaldeers had zien vermoorden of wegvoeren. De heilige Mattheus maakt de toepassing op deze uitkomft, of veel eer op de woorden van Jeremias, voor de Benjamieten uitgesproken, een verborgen zin besluitende, welke op de moord van Bethlehem zag. Josephus heeft deze moord niet aangehaalt. Daar is een kwaad geloof in dit ſtilzwygen; want, hy kunde van deze uitkomft niet onkundig zyn. Hy die de bedryven van Herodes beoeffent, en zyn gebreeken niet ontvynſt had, na dat hy al't geen in hem deugdzaam was gepreezen had, moeft eindelyk daar van spreken; schoon zelſs Nicolaas van Damas, waar van hy de Aſſichryver was, daar van gezweegen had. Men tellt 14000 kleine Martelaaren te Bethlehem door 's Vorſten bevel omgebracht, men vermeenigvuldigt zelſs dit tot het getal van 144000, om dat men onderſtelt, dat dit de zielen dier kinderen zyn, waai

van de heilige Joannes spreekt, die zich op den berg Zion met het Lam onthielden, en 't overal, waar het ging, navolgden, om dat deze 144000 Martelaars drie merkteeken hadden, welke met de kinderen van Bethlehem overeenkomen, dat waaren *de eerstelingen tot God en 't Lam*, zy waaren maagden, en met geen vrouwen beklekt, eindelyk vond men geen bedrog in heur mond. *Openbaaring 14.* Onderwylen is het onmooglyk, dat daar een zo groot getal van kinderen van twee jaaren te Bethlehem was, 't welk niet anders als een zeer kleene Stad van Judea was. Die geenen, die de geboorte van Jesus Christus willen vervroegen, of de dood van Herodes later stellen, bedienen zich van deze moord, om dezelve te bewijzen, en zy besluiten, dat de Messias twee jaaren voor de dood van deze Prins gebooren was, om dat hy de kinderen van dezen ouderdom liet ombrengen. Maar, men moet daar een geheel tegenstrydig bewys uit trekken, want, de Wyzen naer Jerusalēm reizende, hebben de nette tyd van Jesus Christus geboorte niet kunnen merken. Herodes konde dan niet zeeker zyn om dezelve in de moord te ontdekken, by aldien hy die tyd niet lang na de geboorte uitrekte. En die wreede Vorst wilde liever te veel kinderen doen sterven, als zyn flagissen, met Jesus te laaten ontkommen. Ter eener zyde, de onzeekerdheid, daar de Wyzen hem ingelaten hadden, en ter andere zyde de gewoonlyke ongerustheid der Dwinglanden haaten niet toe te twyfelen, of hy stelde de moord tot een langen tyd, na de geboorte van Jesus Christus uit, die als toen niet meer als eenige maanden oud was, dewyl zyn moeder als noch te Bethlehem in een herberg was, en zy als noch den weg van haar gewoonlyke woonplaats, welke Galilea was, niet hernoomen had.

Herodes wierd dat zelve jaar krank; een inwendige hitte verbrande zyn ingewanden; zyn darmen waaren vol zweeren, de wurmen kroopen uit die gedeeltens, die men zorgvuldig verbergt; zyn kraechten waaren geweken, hy konde zyn Adem niet als met moeite herhaalen, en leed zo geweldige smarten dat hy zichzelf wilde dooden, om daar van verlost te zyn. Een zo droevige staat vertoont de vin-

ger Gods, welke het wonderbaar getal van misdaaden, die hy in dit leeven bedreeven had, begon te straffen. Hy stierf op 't Feest van Paaschen.

III. HOOFDDEEL. Vers 7.

Joannes den Dooper Predikt.

(5.) Ter zelve tyd was Joannes den Dooper gebooren, die den weg des Heere moet bereiden. Gelyk de Koningen voorloopers hebben, die de wegen en verblyfplaatsen voor de Vorsten bereiden, schikte Joannes de Dooper de gemoederen der Joden om de leerlingen van Jesus Christus te ontfangen; of veel eer, dewyl Jesaias de aeloude Jooden beloofde, dat al 't gebergte zoude geespend worden, en dat men de daalen zouden ophoopen; dat is te zeggen, dat God al de tegenstanden, welke de wederkeering van de gevangenis zouden beletten, zoude wegneemen; also mede Joannes den Dooper de zwaarigheden, welke het Ryk van den Messias hadden kunnen vertraagen, kwam wegneemen. Maleachias had deze voorlooper onder den naam van een Engel beteekent, of veel eer van een boode, die de waarachtige God voor hem moet afzenden. Zommigen hebben geloofd dat deze Engel Elias moet zyn, die God elders tot dezen dienst verborgen hield. Maar, men weet tegenwoordig genoegzaam, dat Joannes den Dooper den naam van deze Profeet Elias voerde, ter oorzaak van zyn yver en de wyze van leeven. Hy voedde zich met waarlyke springhaanen, die zeer talryk in de Woestynen van Judea zyn, en waarvan de volkeren van Africa en Lybien, een hunner voornaamste voedzels maaken. Hy predikte de Boedvaardigheid, en Doopte aan den oever van de Jordaan, al die zich bekeerde. Vyand en streng bestraffer van de huiggelaary zynde, bestraft hy krachtlyk de Phariseen, die hem door waarschynlykheid van een valsche andacht wilden misleiden; hen onderwyzende, dat de Godvruchtigheid noch in de verkiezing van kleederen, noch in 't getal der Parlementen Taafelen der tien Gebooden, die de Phariseers aan 't hoofd en den arm droegen, noch zelfs in de openlyke maniere van een nauw bezet leeyen, maar, in het doen van goede werken bestond.

UITLEGGING van de CVII. AFBEELDING.

De Doop van Jesus Christus.

*Daar Christus word gedoopt, Gods welgeliefde zoon,
Die, door den geest beproeft, veracht des waerelds kroon.
En s Hoofdmans knecht geneest van lydelooze kwaalen,*

*Beroep't vischers rot tot leeraars van zyn woord,
Dat, door't geloof gesterk't, aan't Heidendom bekoort,
Terwyl zyn Godheid heeft, en Duivels kan bepaalen.*

Joannes den Dooper had alreeds veel achtung, als Jesus Christus in den ouderdom van dertig jaaren, of daar omrent, tot hem kwam, om door zyn hand gedoopt te werden. Men is verwondert, Gods Zoon te zien, zich tot zyn mindere begeeven, en van hem de genade der Sacramenten te verzoeken, waar van hy de oorsprong en 't begin is. De zaak is zo veel te wonderlyker, dat Jesus Christus, geen zonde hebbende, gantsch geen wasching door den Doop van nooden had, en dat de naerkooming van deze pleeging, die Joannes den Dooper in 't byzonder had, niet noodzaaklyk was, gelyk als die van de besnydenis door den Wet Gods ingestelt. Te verstaan, dat Jesus Christus in den Jordaan nedergedaalt is, om 't waater te reinigen, en 't zelve de deugd mede te deelen om de zielen te heili-

gen, zulks is zich zelfs te willen bespotten. Want de gevoelige aanraaking van 't lichaam van Gods Zoon reinigt de voorwerpen niet; het stoflyk waater is niet bekwaam tot de minste weezendlyke heiligmaking. Hy zoude deeze deugd niet medegedeelt hebben als aan dat van den Jordaan; wyders kan het geheiligt waater aan de ziel, noch rechtaardigheid, noch heiligeheid mededeelen. Jesus Christus liet zich dan door Joannes den Dooper Doopen, om door deze pleeging, een aanvang van de bedieningen van zyn Ampt te maaken; gelyk Aaron door een prachtige zalving deed, en om ons te leeren, dat wy gedoopt moeten werden. Wy moeten, zegt den heilige Augustinus, met een brandenden yver den doop des meeesters zoeken, om dat de meeester aanhoudingen doet, om die van den dienaar te ontfangen.

Joannes den Dooper kende Jesus Christus, 't zy door een heimelyke inblaazing, gelyk die, welke David aan Samuel deed kennen, en den Propheet verplichtte hem de Koninklyke zalving te doen, 't zy, om dat het gerucht zich alreeds in Judea verspreit had, dat hy de Messias was. Hy gehoorzaamde na eenige weigering, en Doopte zyn Heer en Meester.

Dewyl de Doop by de Ouden door den weg van induking geschiedde, wierd Jesus verplicht in den Jordaan neder te te daalen, en zich daar te baaden. Men zag aanstonds drie doorstraalende wonderdaaden.

III. H O O F D D E E L . Vers 43.

(1.) De Heemelen openen zich; de heilige Jérōnimus en eenige andere Vaders hebben dit openen als onmooglyk aangezien, om dat zy geloofden, dat de Heemelen dicht en onverzetlyk waaren, om welke reden zy zich inbeeldden, dat de oogen der aanschouwers misleid waaren geweest, door eenige glans en verschyning, welke hen verblind had. De Elementen wierden niet gescheiden, maar het oog van't geloof in den Heemel geopent. Dusdaanig wierd den heiligen Paulus door het Geloof in den darden Heemel weggevoert, en hy hoorde daar zaaken, welke het oor nooit gehoort had. Onderwylen, spreken de Evangelisten zo krachtig van deze breuk der Heemelen, dat men niet twyffelen kan, of dezelve is weezendlyk geweest. De Heemelen beteekenen hier de lucht, want, dusdaanig zegt de Schriftuur, dat het Manna uit de Heemelen reegende, alhoewel het zelve zich in het middellyk van de lucht vormde. Al de Waereld komt over een, dat die vloeibaare deelen zich kunnen dun maaken, en een leedige plaats, met zich zaamen te drukken, nalaten, men vermeent dat een doorstraalend licht dat ydel vervult. Maar, men moet niets tot de Schriftuur voegen, die niet beteekent waar in de opening van de wolken en de lucht besting; daar was alleenlyk een soort van een doortocht voor de duif, welke nederdaalde.

In der daad, God deed een tweede wonderdaad, toen de heiligen Geest in de gedaante van een duif op zyn Zoon nederdaalde. Tertullianus en de heilige Augustinus hebben geloofst, dat het een waarlyke duif was, welke zich aan den heiligen Joannes en Jefus Christus vertoonde; maar, drie Evangelisten verhaalen, dat het gelyk een duif was. En de heilige Lucas voegt daar by, dat zy daar de gedaante van had, gelyk als wanner de Engelen aan de Aardsvaders verscheenen, zy voor eenige ureen zeekere lichaamen buiten gewoonte tot deze verschyning gemaakt, aannamen, maar, die lichaamen waren onbezielt, het was de Engel die aan dezelve de beweeging en doening toebracht; het leeven hielt op, en het lichaam wierd na dit voorbygaande gebruik gesloopt, God maakte mede een duif, of veel eer de gedaante van deze voogel, die geen leeven had. De heilige Geest beweegdenze, ten einde om zich gevoelig te maaken, gelyk zy in't vervolgin de gedaante van vuurige tongen nederdaalde, en deze voogel liet af meer te zyn, en deze gedaante verdween en vernietigde zich, als wanner 't gebruik, waar toe God dezelve geschikt had, ophield te zyn.

De Arriaanen besloten uit deze wonderdaad, dat Jefus Christus in zyn Doop de heiligmaking, en de gaaven van den heiligen Geest, welke hy van te voren niet bezat, ontfangen had, als of dat woord niet vol genade en waarheid, zedert de geboorte geweest was. De Macedoniers zeiden in teegendeel, dat

de Heilige Geest zo veel bemeden Jefus Christus was, als de duif bemeden den mensch is, waar van de Zoon de natuur bekleed heeft, als of de eigenschappen en de waardigheid der Goddelyke perfoonen van de trappen van uitmuntentheid afhingen, welke de gelykenissen, die zy neemen, hebben. Eenige Orthodoxen beweezen teegen de Marcioniten, dat Jefus Christus een weezendlyk lichaam had, om dat een waarlyke duif op hem neergedaaft was; als of het gevolg van de duif tot de menschheid van Jefus Christus goed was. Maar, men bouwde te meer op een valiche grondslag, en de Marcioniet had met meer reeden kunnen zeggen, daar was niet *als de gedaante van een duif*, en gelyk een duif; aldus was het lichaam van Jefus Christus niet anders als in waarschynlykheid aan 't kruis. Eindelyk, men hoorde een noodwendige stem, om den Messias onderscheidlyk te doen kennen, 't welk God verplicht had de Heilige Geest uit den Heemel op zyn hoofd te doen nederdaalen. De Oudvaders zenden de vyanden van de Drie-Eenigheid gemeenlyk aan den oever van de Jordaan; gaan, zeiden zy, gaan naer den Jordaan, daar zult gy den Zoon zien, die gedoopt is, de heilige Geest, die nederdaalde, enden Vader die roeft: *deze is myn welgeliefde Zoon.*

IV. H O O F D D E E L . Vers 1.

Zyn verzoeking van den Duivel.

(2.) Jefus Christus week na zyn Doop af, en de duivel, die hem in de Woestynen vond, had de spoorloosheid van hem te verzoeken. De zwakgevoogigen zyn over deze verzoeking zodanig geshandvlekt, en beleedigt, een God onder de handen van den duivel te zien, dat zy het verhaal van de Evangelisten poogen te verzachten, de duivel in een onrein en goddeloos mensch veranderende, die den Messias, als noch niet kende. De heilige Cyprianus wilde, dat denstryd in de inbeelding van Jefus Christus voorgevallen was, maar, de Evangelisten spreken op zulk een nette wyze, dat zy ons verplichten te gelooven, dat de verzoeking zaaklyk en gevoelig was. De duivel kende Jefus Christus waarljk niet, want hy spreekt niet anders als twyffelende. *Zogy Gods Zoon zyt.* En by aldien hy de verlosser van 't menschelyk geslacht gekent had, hadde hy tot zyn dood, welke zyn ryk moest verwoesten, de behulpzaame hand niet geboden. Wyders, zyn't de kinderen Gods, welke de duivel met meer geweld, als zyn' gevaarlykste vyanden, aandoet. Hy poogt de Hoofden ter aarde te vellen om het leeger op den vlucht te dryven. Hy durfde Jefus Christus dan, als een onderscheide perzoon, beschuldigen: maar, hy geloofde niet, dat hy God was, om dat hy alsdan de onnuttigheid van zyn verzoekingen niet onbewust had kunnen zyn. Jefus Christus had veertig dageh in de Woestynen gevast, en begon te hongeren; de duivel, snood zynde, bediende zich van de omstandigheid, en bood deze verhongerde, en van menschelyke hulp ontbloote mensch brood aan. De verzoeking wierd liglyk door een antwoord, van Mozes ontleent, afgewezen. *Dat de mensch niet alleen van brood leeft, maar alle woord, of alle zaak, welke van God komt.* Men beschuldigt Jefus Christus van de Schriftuur niet rechtmaatig aangchaalt te hebben, om dat het oogmerk van Mozes was, om het volk te doen gevoelen, dat zo God hen brood in de Woestynen geweigert had, hy 't zelve genoegzaam, door het Manna, 't welk uit den Heemel gevallen was, vertroost had; maar, by aldien God zo won-

derdaadig tot het voedzel van zyn volk in de Woestynen in een algemeene ontblooting van levensmidelen had verzien; had Jesus Christus reeden te zeggen, dat God hem zonder brood, en door eenig ander uitwerkzel van zyn voorzienighed konde voeden. Jesus Christus wierd gevvolgelyk gevoert op den Tinnen des Tempels, van waar de duivel wilde dat hy zich zoude nederstorten, om, zeide hy, van het vermoogen en de goedheid Gods, die zyn uitverkooren bewaart, een proef te neemen.

Dit is een plaats, welke meer moeite baart, om dat men niet ligtlyk begrypt, dat de duivel het lichaam van Jesus Christus van de Aarde heeft kunnen opneemien, en 't zelve in de lucht, den tyd van twee dagen van de Woestyn op den Tempel doen doorvloeijen. Men kan d'ene Evangelift door de anderen uitleggen. Inder daad, de heilige Lucas spreekt vangeen wegvoering, noch opneeming door den duivel gedaan. Maar, hy zegt eenvoudiglyk, dat den duivel Jesus Christus uit de Woestyn leidde; *hy had, zonder twyfle de menschelyke gedaante aangenoomen, en met Jesus reedeneerende, bewoog hy hem naer Jerusalem te gaan, tot den Tempel en op het hoogste van 't gebouw te klimmen. De duivel ging voor,* zeide Origenes, en Jesus volgde hem gewillig. *Leid my, waar gy wilt, 't verschelt my niet, want gy zult my in alle plaatzen evenmaatig bekwaam vinden, om uwe handelingen te weederstaan.* Jesus Christus kan naer Jerusalem niet geleiten overgevoert zyn. De tweede Evangelift een veel natuurlyker en gemaklyker zin verschaffende, moet men zich met de anderen niet verleegen maaken. Want, men kan geen beeter verklaarder van den heiligen Mattheus, als den heiligen Lucas vinden. Maar, de heilige Mattheus zegt niet, dat de duivel Jesus Christus *wegvoerde*, gelyk men 't gemeenlyk overzet, hy merkt aan, dat hy *hem nam*, gelyk Jesus Christus zyn drie Discipulen Petrus, Jacob en Joannes, met hem nam, om hen op den berg te leiden, alwaar hy in gedaante veranderd wierd. De heilige Schryvers bedienen zich van de zelve bepaaling, om deze twee zaaken uit te drukken. Waarom dan aan heur dezelve beteekenis niet gegeeven? De duivel nam Jesus Christus, gelyk Jesus Christus die Discipulen nam, die met hem opklommen, om van de Gedaante-wisseling getuigen te zyn. Gelyk Jesus Christus zyn Apostelen niet in de lucht opvoerde, zo deed de Duiwel zulks aan Jesus Christus mede niet, die den weg van de Woestyn tot den Tempel te voet afleide, alwaar hy hem beproefde, met hem te bidden, dat hy zich van boven neder wierp, om de Godlyke bescherming te beproeven.

Men beschuldigt den duivel de woorden van David besnecit, en deze woorden daar afgesneden te hebben, *zy zullen u op alle uwe weegen bewaaren.* Om dat hy daar onder het vergif verbergde, en Jesus wilde onkundig laaten, dat God de menschen niet beschermt, als dan, wanneer zy hun beroeping volgen, en dat de nederlorting geen weg is, welke de mensch moet houden; maar, hy raadde alleenlyk aan Jesus Christus van God te verzoeken, in die verzekering, dat hy door een overmaat van vertrouwen zondigende, hy hem zoude onderbrengen. Zyn hoop wierd misleid, en Jesus Christus verydelde dezelve door dit eenige woord: *Gy zult den Heere uwen God niet verzoeken.* Eindelyk hy droeg hem de Koningryken der Aarde en heur luister en roem op, maar, alle de rykdommen van de Aarde wierden verachtelyk verworpen, om dat zy een daad van aan-

bidding aan het schepzel moesten kosten. Men vraagt, welke deze hooge berg was, van waar Jesus Christus alle de Koningryken des Waerelds en heur luister zien konde. Eenigen hebben geloofd, dat het den berg Ararat was, waar op de Ark staan bleef. Anderen doen Jesus Christus tot in Canarien, op de Tenerif, of dicht by Muscovien op 't Ripheesch gebergte gaan, als of hy ooit Judea zedert zyn kinderheit ontruimt had, of, dat zulks noodzaalkyk was tot de verstaanbaarheid der Evangelisten. In der daad, daar waaren zeer veel bergen in Judea, die van Sion, Carmel, en den Libanon, op welke Jesus Christus die derde stryd kon ondergaan. Het was onnooglyk van daar alle de Koningryken des Waerelds te zien. Maar, het was genoeg voor den duivel, aan Jesus Christus groote vlakten of steden aan te wyzen, gelyk een staal van 't geen hy hem wilde geven, gy ziet, zeide hy, deze groote uitgestrektheid van landen, van andere volkryke Landschappen gevolgt, ik zal u dit alles geven, op voorwaerde, dat gy my aanbid. Mozes zag het Land Caifaan van den berg Nebo, gelyk Jesus Christus de Koningryken des Waerelds van den Libanon zag, de Wetgever ontdekte alleenlyk de vlakte van Jericho, en de muren van deze Stad, het welke volstrekte, om van het overige te kunnen oordeelen. Jesus Christus zag mede niets als de nabuuriige plaatzen van den Libanon, alwaar hy een gedeelte van Syrien en Judca ontdekte, en daar konde hy van de schoonheid der Koningryken, welke men hem beloofde, oordeelen. Maar, hy weigerde alles, of veel eer hy begreep ligtlyk, dat deze bedrieger hem wilde bedriegen en misleiden.

Beroeping van den heiligen Petrus en den heiligen Andreas. Vers 18.

(3.) Jesus in zyn bediening, als middelaar ingelyfd, begon te Prediken, en Discipulen te maaken. De heilige Andreas en Petrus hadden de eersten dit voordeel. Zy waaren slegte visschers in de zee van Galilea. Andreas had de getuigenis verstaan, welke Joannes den Dooper van Jesus Christus den Messias gaf. Hy had zelvs zyn gedachten aan den heiligen Petrus bekent gemaakt, en hem gezegd, dat hy geeloofde, dat deze de Messias was; maar, deze beginzelen van bekeering zouden onnut gebleeven zyn, by aldien Jesus Christus dezelve tot geen Goddelyke beroeping geschikt, en een genade ontvouwt had, die op de wil handelende, deze twee broeders van een leevendige kennis ontbloot zynde, had doen besluiten, hem te volgen. Jesus Christus beloofde hen visschers der menschen te maaken. De Waereld was de zee, waar op deze menschen zich moesten inscheepen. De Waereld is zo wel als de Zee het tooneel van onstandvaartigheid en verandering. De vischen waaren de menschen, die de onrechtvaardigheid, als de vischen het waater, indronken. De prediking van 't Evangelium was het net, waar van de Apostelen zich met zo goeden uitflag bedient hebben, zo dat men niet als met moeite konde beletten, dat het door de menigvuldigheid der vischen niet scheurde. Eindelyk den oever en de plaats waar over deze visschers hun vangst gevoert hebben, is de Kerk en den Heemel.

VIII. HOOFDDEEL, Vers 13.

Geneezing van een melaatsch dienaar van den Hoofdman over honderd.

(4.) Jesus, na dat hy de Discipulen verzaamelt had

M A T T H E U S.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de C VIII. AFBEELDING.

Daar een melaatsche zich voor Jefus voeten vleit,
Toond's Wacerds Heiland hem aanslonds medoogenthed,
Hy sluit op zyn bevel de baaren, weer en winden,

En dryft den boozien geest in verkens', die, verwoed,
Neer storten in de zee; bekeert het inood gebroed,
En weist dat door 't geloof heilbalzem is te vinden.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de C IX. AFBEELDING.

Herodes schenkt, verrukt door dans en ydelheen,
Joannes dierbaar hoofd, dat van de romp gelnéen,
Ter taafel werd gebracht, in 't laauwe bloed gedooien,

De Zaalgemaak gaat's nachts wand'len op den vloed,
Daar Petrus uit den boot getreden, hem ontmoet,
En zinkt door wangeloot; God trekt hem uit de golven.

hadden, bevestigde hun geloof en de Godlykheid van zyn beroep door wonderdaaden. Zy waaren ten oppersten noodzaaklyk, om dat hy de huishouding van Mozes kwam vernietigen, en aldaar een nieuwe vast te stellen. Een Hoofdman over honderd van Capernaum beproefde de uitwerkzelen van zyn wonderdaadig vermoogen; want hy genas zyn zoon zonder derwaards te gaan.

Men moet zich over het geloof vandezen Hoofdman verwonderen, die zo een krachtig en hoog denkbeeld van J. Christus had, dat hy hem geloofde mee-sleef te zyn om over de ziekten met het zelve gezag

te beveelen, gelyk hy zyn bevel aan de soldaten van zyn bende gaf, en ter zelve tyd zo neederig was, dat hy zich niet waardig geloofde te zyn, dat Jesus Christus onder zyn dak intrad.

En die met den Duivel bezeten waren. Vers 19.

(5.) Dewyl Jefus de sleutelen van de Helen't Paradys in handen heeft; deed hy de dnuiven de uitwerkzelen van zyn ryk gevoelen, door dezelve uit de lichaamen, welke zy bezeeten hadden, uit te werpen.

UITLEGGING van de CVIII. AFBEELDING.

Een Melaatsche word gereinigt. De zee gestilt. De zwynen storten van de Rotzen in zee. Jesus Christus spyzigt met de Tollenaarts. Een vrouw van de Bloedvloed geneezen.

*Daar een melaatsche zich voor Jefus voeten vleit,
Toont's W aerelds Heiland hem aanstonds medogentheid;
Hy stilt op zyn bevel de baaren, weer en winden;*

*En dryft den boozien geest in verkens, die; verwoed,
Neer storten in de zee; beveert het suood gebroed,
En weist dat door 't geloof heilbalzem is te vinden.*

(1.) En Melaatsche, door de wonderdaaden van Jesus Christus genoopt, kwam zyn geneezing mede van hem af te vorderen. De melaatschheid was een ziekte, welke van geslacht tot geslacht overging; zy trof mede den geenen, die de zieken aanraakten, en men beylekte zich door deze aanraaking. Om welke reeden de melaatschen van de gemeenschap en zelfs van de steden waaren afgezondert, gelyk men zulks ziet in de Geschiedenis van de beleegering van Samaria. Onderwylen stak J. Christus, door medelyden tot den melaatschen bewoogen, die gekoomen was om hem aan te doen, zyn hand uit, maakte hem aan, en genas hem door deze aanraaking. Hy deed vervolgens tweezaaken. 1. Hy beval deze geraakte stil te zwygen, en verbood hem van een zo groote wonderdaad te spreken. Waarom dat? Want de daaden van de Godlyke macht moeten niet geheim noch verborgen zyn, gelyk de deugden, die de mensch voortbrengt. Men kan dit verboed van J. Christus aan zyn zedigheid niet toeschryven. Dewyl God geen wonderdaaden doet, als ten einde, op dat men hem daar over zal looven, kan men niet zeggen, dat het oogwit van de Zaalgmaaker des Waeerlds was het oordeel te verwachten, 't welk de Offerpriesters weegens deze geneezing moesten geven. Dezelve zoude hen verdacht voorgekoomen hebben, by aldien zy verstaan hadden, dat zy van J. Christus kwam, het was verre, van Galilea, daar de wonderdaad geschiedde, tot Jerusallem daar het oordeel van de geestelykheid moest gegeven worden. Hy wilde, dat men zweeg, dat men uitgesproken had, dat de geneezing volkoomentlyk was, en de Offerhande van den zieke aangenomen geweest was; ten einde op dat men in 't vervolg noch teegenstryden, noch eenige twyffeling over deze doorstraalende wonderdaad hebben konde. J. Christus had reeden om aan deze melaatsche het spreken te verbieden, en deze Melaatsche zondigde niet teegens zyn weldoender, by aldien hy de wonderdaad niet als na het oordeel der Priesters, openbaarde.

J. Christus zond de zieke, die hy geneezen had, tot hen, ten einde om hem te onderzoeken, zyn offerhande te ontfangen, en hem tot de burgerlyke gemeenichap toe te laaten. De Jooden zeggen, dat men drie Offerhanden aanbood, hy sneed het Slachtoffer den hals af, een Priester ontfing het bloed, en geleide vervolgens den melaatschen in een kaamer,

tot die zieken geschikt. Hy verplichtte hem zyn hoofd uit dit vertrek in het Voorhof te steeken, en vreef hem het oor met het bloed van dit Slachtoffer, hy stak vervolgens een hand en een voet daar uit, waarvan hy de duim en groote teen met bloed besproeid, en hy goot oly op de andere deelen van 't menschelyke lichaam, en zulks ging, voor de reiniging door. Zy geeven voor reeden van dit gebruik, dat de melaatsche, noch eenig beklekt perzon in het Voorhof niet konde treeden, en dat van d'andere zyde men het bloed niet konde vergieten en niemand besproejen, als in deze Heilige Plaats, en de melaatsche om aan het een en 't ander van deze twee Wetten te voldoen, hield zich aan de kaamer, of aan de poort van Nicanor, en stak het hoofd, de hand, de voet enz: de eene na d'anderen in het Voorhof, alwaar men het bloed en de oly uitgoot. Dit was om alle de gewoontens te voldoen, dat Jesus Christus den melaatschen tot de Offerpriesters zond.

De last was hen gegeeven, om dat aldaar iets plechtelyks en polityks in deze beveeling was. De offerhanden, welke men verplicht was, aan te bieden, zagen op de Offerpriesters, en zy herstelden de zieken, met hen tot de Offerhanden, en in de burgerlyke gemeenichap toe te laaten. J. Christus was verplicht om dezen mensch tot de Offerpriesters te zenden, om dat hy als noch de Geestelykheid erkende, en om aan de plechtelyke Wet te voldoen, welke als noch besting, maar, dewyl het onnut zoude zyn deze melaatschen geneezen te hebben, by aldien de Offerpriesters hem de vryheid van den burgerlyken handel niet gaaven, hem gezont en zuiver verklaarden, gelyk zulks als toen 't gebruik was, moet men geen andere verborgenthid in deze zending zoeken, dewyl de letterlyke zin volstrekt. Men heeft daar groote voordeelen voor de Priesters, alhoewel ten oppersten verdorven, uitgetrokken. Maar, hen komt daar uit geen andere roem toe, als die van de natuur van de Melaatschheid beoeffent en gekent te hebben, gelyk de Priesters in Egypten deden, die dezelve last hadden, want dit was een polityke Richtsnoer, en welke niet meer als op de plechtelyke Wet zag.

(2.) Jefus Christus met zyn Discipulen in een scheepje op zee vaarende, wierd dit klein gezelschap door een onweer overvallen. De onstuime zee dreigde hen met een droevige en haastelyke schipbreuk; de

wind wierp het vaartuig op zyde, het wanden masten braaken aan stukken, de Apostelen de slaagen van de wind gewoon zynde af te kaatzen, schreeuwen, werkten, en moedigden elkanderen aan; maar, de ongestuimigheid der vloeden was meester van al hun krachten. Onderwylen sloop J. Christus. Men wekte hem niet eer op, voor al eer daar geen meer hoop was, om het gevaar te ontvluchten. *Heere behoed ons, want wy vergaan.* In zyn ontwaaken bestrafte hy de lichtgeloovigheid zyner Discipulen. *Gy klein gelooijgen,* vrees voor 't waater, en gy hebt met ul. de Meester van Heemelen Aarde. Onderwylen, deed hy de winden zwijgen, de ongestuime zee bedaaren, en gaf ze haar voorige stille weeder.

Het scheepje is de beeldenis van J. Christus, men ziet daar noch de hoovaardige Phariseer, wiens hoogmoed en denkbeeld van zyn Rechtvaardigheid een beletsel van de genade is. Men ziet daar de Hoogenpriester niet noch de andere Hoofden van den Joodschen Godsdienst, die steunende op hun gezag en plaatsvolging in den zectel van Mozes, zeer verre van daar waaren, om een leek, zonder pracht en lustier Preedikende, aan te hooren. Daar was niet meer als een klein getal van zwakke onweetende en domme menschen, die menigmaal de Kerk uitmaaken. Het scheepje is door onweeren geslingert, die het zelve met een naer byzynde verwoesting dreigen. Het geloove waggelt op het aanzien van een onstrembare vervolging. De zwakken ergeren zich, en dewyl men ziet dat alle menschelyke poogingen onnut werden, valt men in een misdaadig misvertrouwen. Men moet moedig naer de dood treeden, als God ons roept, ten minsten moet men de tyd van verlossing met een volkoome onderwerping afwachten. Jefus is altyd in de Kerk; want dat lichaam zou vergaan, by aldien 't ophield bezielt te zyn: maar, *by slaapt* daar zomtyds. Men erkent daar niet meer de uitwerkzelen van zyn teegenwoordigheid, noch de wonderbare werkingen van zyn Geest. Men heeft vergeefs het lichaam van Jefus Christus, zyn leerling en gebooden, by aldien dat lichaam onbeweeglyk en zonder doening blyft, by aldien men zyn barmhertigheid, zyn liefde, en zyn wakkerheid niet heeft, en by aldien men zyn heilige wetten niet werkstellig maakt. Het geroep en de zuchten der bedrukte zielen, laaten niet na van hem op te wekken en hem te verplichten, om ons een bescherming weeder te gheeven, die hy ingetrokken had. Men moet onophoudlyk bidden. Maar, men is verplicht zulks met een vertrouwen te doen, zich op een oneindige goedheid, en op een onbepaalde macht verlaatende, die menigmaal het licht uit de duifternissen trekt, en de behulpzaame hand uitsprekt, als wanneer daar zelfs de minste hoop niet is, om dezelve te verkrygen.

(3.) Jefus Christus deed een andere wonderdaad, welke zeer vreemd was. Dicht by Gadara, een kleine Stad gelegen aan den oever van het Meer van Tiberias, waar van Gorgesfa zeer nabuurig was, verborgen zich twee met den duivel bezetenen in de graaven, en kwaamen daar uit, als wanneer zy iemand zagen voor by gaan, en mishandelden hem. Men heeft geloofd, dat zy deze woonplaats verkooren hadden, om dat de duivelen de meening wilden onderhouden, welke de Jooden noch heedendaags hebben, dat de zielen dicht by hun lyken rusten, en dat de duivel zich daar van tot verscheide gebruiken bedient. Maar, waarom zo veel fynigheid? Die bezetenen vonden een schuilplaats in die gra-

ven, en zy bedekten haer aldaar voor de ongemakken van de lucht, en kwaamen daar uit, als uit een spelonk, om den voorbygaanden kwaad te doen. Z begaaven zich tot J. Christus, zich inbeeldende hem te plaagen, gelyk zy de andere Reizigers dede. Maar, zy begrepen dat hun macht gestremt was en dat zy verplicht waaren, om onder hem te buigen. Dat is het merkteeken der godloozen, teglooven, dat men hen veel kwaads doet, als wanneer men hen belet zulks aan anderen te doen. De duvels, moejelyk zynde, beklagden zich over de tegenstand, welke zy vonden; dewyl zy niet kunnen onkundig zyn, dat het laatste oordeel tot de veroordeling van hun straf, en tot uitroojing van hun Regeering, welke zy niet als in de Hel zullen kunnen oeffenen, geschikt is, beschuldigden zy J. Christus, dat hy hen onrecht deed met hen *voor die tyd* te verdrucken. Hun klachten waaren onnut, z moesten de lichaam verlaaten, welke zy zeden een lange tyd bezeten hadden, en elders een schuilplaats zoeken. Zy vonden daar voor zich geen better als die van in een kudde zwynen te gaan. Go had de Jooden verboden het vleesch van deze onreine en vuile dieren te eeten, om hen te leeren dienstaadige vermaakelykheden, en de vleeschelyk wellusten, te ontvluchten, maar, men kweekte onderhield de varkens, het zy dezelve aan de Heidenen en Grieken toekwaamen, die alstoer met Jooden te Gadara, welk Augustus aan het Ryk van Syrien toegevoegt had vermengt waaren. Men kond zich mede daar van bedienen, om de Roomsc heir leegeringen te onderhouden, die men in zeer veelsteeden op de been hielt, ten einde om een geslach dat zeer jeloersch van haar vryheid was te doen buigen; of wel, de gierige Jooden voedden dezelve o daar handel mede te dryven, en dezelve in de naburige Steden te verkoopen, welke met Afgodendienars vervult waaren. J. Christus stond de duiven toe, 't geen zy verzochten, de toestemming wi zo haast niet geschiet, of de duivels bedienden zich van dezelve, en zich onder deze kudde varkens vermengende, stortten zy dezelve in de zee. J. Christus konde in deze toelaating twee inzichten hebben d'ene om zyn kracht te laten zien, over de duiven, die affieten de menschen te plaagen, en die de allergeringste en slechtste dieren zonder zyn beve niet konden ontroeren; hy wilde mooglyk mede de beleeftheid der Jooden bestraffen, die met de Grieken ondermengt, de aeloude Wet van Mozeschor den, met het aankweken der varkens, of met het eeten der zelve met hun lieden. Hy strafte hun zonden, met hen deze dieren op een geweldige en buiten gewoone wyze te ontneemen. De Gadareners gevonden hun verlies; want zy hadden nauwlyks hun verlies door het vluchten der varkendryvers verhaard of zy trokken met een groot gedrang uit, om Jefus Christus te bezweeren, van hun land te verlaaten. Dusdaanig staan de waereldingen van God af, van het oogenblik, dat zy teegenwoordigheid, leerlinien dient zich met hun tydelyke belangens niet schiken. De Heilige Jeronimus zegt, dat men in zy tyd noch dicht by de zee, de plaats aanwees, a waar de varkens afgestort waaren; maar, zulks niet anders als een overleevering dervolkeren. Mc voegt daar een andere by, die men op de getuigenis van Strabo doet ruffen. De aeloude Landschryver verzeekert, dat dicht by Gadara een zeer stankende poel was, en men heeft besloten, dat de ozaak van deze wonderbaare stank voortkwam, wegens dat de duivels en verkens aldaar van boven ne-

dergestort waaren; maar, men bedriegt zich, want het was in de poel van Gadara niet, maar in de zee van Tiberias, daar de duivels en varkens zich in wieren.

(4.) De gemeenschap der godloozen verongelykt meenigmaal de vroomen. Men kan dezelve niet gelooven onnozel te zyn: en de barmhartigheid schijnt een misdaad van het oogenblik, dat sy het gedoogen der zondaars inblaast. Men maakt geenaandagt genoeg tot Gods gedrag, die zyn zon zo wel over de goeden als kwaaden doet lichten, en die de zondaars tot het berouw en boedvaardigheid verwacht tot het oogenblik des doods. De mensch is noch meer verplicht door het gevoelen van zyn eigen zwakheid en zyn plicht om zich met den geenen tefschiken, die hy bekeeren wil. Onderwylen bemint men veel eer een woeste en wreede yver, als een zachte barmhartigheid. Om welke reeden J. Christus de Phariseën ergerde, die hem met de pachters zagen eten. Maar, hy weerstond hun ergernis door een volkoome wys antwoord. Men moet de zieken niet verlaaten, gelyk men den geenen doet, die een volmaakte gezondheid genieten. De geneesmeester moet zyn zorgen en wakkerheid voor den geenen verdubbelen, naer de evenreedenheid, dat sy dezelve noodig hebben. De herder is verplicht de kudde te verlaaten om naer het verstrooide schaap te loopen, en de leeraar moet meer zucht en barmhartigheid voor de gebreklyke en misdaadigen, die hy verbeeteren wil, hebben, als voor de goeden, aan wie zyn hulp minder noodzaakelyk is.

(5.) Een vrouw zedert een lange tyd ziek geweest zynde aan een bloedstorting, welke de geneesmeester niet konden stremmen, van J. Christus voordeilig hoorende spreeken, gevoelde twee zeer verschilende bewegingen, d'eeene van vertrouwen, en de anderen van vreeze. Zy was verzeekert, dat deze wonderbare mensch haar zonder moeite konde genezen. De vrees weerhield haar, zy dorfde aan God geen nieuwe daad van zyn vermoogen in haar voordeel afvergen. In het verlangen van verlost te werden van haar kwaalen, en de vreeze van afgewezen te werden, raakte zy den rok van Gods Zoon aan, en gevoelde zich aanstonds genezen. Men bedriegt God niet, gelyk het meeße gedeelte der menschen meent. Jesus was niet onkundig van de wonderdaad, welke hy kwam te doen; hy ondervroeg de omstanders, ten einde om 't geloof van de zieke te beproeven. De heilige Petrus veel stoutmoediger als d'anderen wilde zyn meeester verzeeken, dat hy een onnuttige vraag deed, met te vragen wie hem aangeraakt had, als wanneer een groot getal van menschen hem omringde. De vrouw alleen wist het oogwit van Gods Zoon, en deed in 't openbaar haar erkentenis en geloof doorstralen, welke roemruchtig door deze Lofreden, welke Jesus Christus haar gaf, beloont wierd. *Gaa in vrede, want uw geloof heeft u behouden.*

Eusebius verzeekert dat deze vrouw ter erkentenis twee Beelden voor de poort van haar huis oprechte, en dat men dezelve in zyn tyd daar noch zag. Het eene dezer beelden verbeeldde de zieke in manier als de smeekster, welke haar geneezing verzocht, en d'andere was de Beeldenis van Jesus Christus, die zyn hand uitstrekte om haar aan te raken, en te genezen. God, zegt men, had dit gedenkteeken met zyn erkentenis door een

doorstraalende wonderdaad beloont; want, aan de voeten van Jesus Christus wiesch een kruid, dat goed was om alle soorten van ziekten te genezen, als wanneer 't zelve tot de hoogte van den Rok van Jesus Christus opgroede. Het gezag van Eusebius heeft veel menschen ingenoomen, die niet aangemerkt hebben, dat hy de daad niet anders als volgens een overleevering verhaalt, waar voor, gelyk men zegt, hy geen borg wil zyn. En hy heeft reeden. Want, dat gewaande gedenkteeken is by de Christenen, die voor hem in Judea geleefd hebben, niet bekent geweest. Justinus, de Martelaar, die in dat land was, zoude die 't zelve vergeeten hebben, om het tegens de Heidenen, die geduurig op de wonderdaaden van hun beelden en beeldenissem roemden, te doen dienen. Het volstrek aan te merken, dat de vrouw welke genezen wierd, een Joodin van Galilea was. De heilige Ambrofius heeft zels geloof, dat het de zuster van Lazarus was. De Joden hadden een doodelyken affchrik voor de beeldenissem en beelden. Deze afkeer was noch zo veel te grooter in Galilea, als elders; om welke reeden men het Paleis van Herodes ter oorzaak van de gedaante van eenige dieren, welke men op de muuren geschildert had, aldaar floopte. De bloedvloed had al haar goederen verniet om hulpmiddelen te zoeken. Zy was arm, en gedenkteeken van *kooper, goud en zilver*, gelyk een Bisshop van Antiochien spreekt, op te rechten, alhad zy die onkosten al kunnen doen, zo zouden de Joden die openbare gedenkteeken, in 't midden van een Stad niet geleeden hebben, om dat zy dezelve tegens de Wet geloofden te zyn. Een zeeker Schryver zegt voor de waarheid, dat zy de toestemming tot zulks van Herodes verkreeg, maar, behalven dat Paneas in het viervorstendom van Philippus was, ontdekt de tytel alleen 't belachlyke in het simeekschrift, om dat het zelve aan *Herodes Augustus* opgedraagen is. Eindelyk, zo wanneer de Joden deze beeldenissem al geleeden hadden, zouden dezelve in de ongevallen van Judea niet mede verniet zyn geweest? zouden de Heidenen, vervolgers zynde, deze gedenkteeken ter ere van Christus opgerecht, wiens Discipulen zy 't onderbrachten, wel bewaart hebben? De Joden en Heidenen zouden de t'zaamen gespannen hebben, om deze twee beelden, welke zo gevoelig de Goddelyke macht van J. Christus betoonden, te verwoesten. Eindelyk de Beelden verbeelden de daad niet; want de zieke aan de bloedgang had haar geneezing niet verzocht, zy had dezelve, om zo te spreeken, gerooft en gestoolen, met het aanraaken der kleederen van J. Christus, zonder te gelooven dat hy 't merkte, in plaats dat de beeldenis haar de gedaante van een smeekster gaf, het is waar, dat daar twee beelden te Paneas waren, gelyk Eusebius zegt, en dat men dezelve voor die van J. Christus en de zieke aan de bloedgang nam, maar, zy waren, de Christenen onder de Regeering van Constantinus Zeegepraalende, die zich dit gedenkteeken toeigenden, onbekent aan den geenen, die hen voorgegaan waaren, aan de Joden, vanden van de beelden, aan de vervolgers van J. Christus zyn Discipulen, en zyn boeken, en van alles, 't geen zyn naam droeg. Eindelyk men nam deze beelden de Heidenen af, die dezelve volgens hun gewoonte opgerecht hadden, om het gedenkteeken van een zeekere Geschiedenis te zyn.

UITLEGGING van de CIX. AFBEELDING.

De Dochter van Herodias danst.

*Herodes schenkt , verrukt door dans en ydelheen ,
Joannis dierbaar hoofd , dat van de romp gesneen ,
Ter taafel werd gebracht , in 't laauwe bloed gedolven ,*

XIV. HOOFDDEEL. Vers 6.

(1.) **H**et gerucht der wonderdaaden van Jefus Christus kwam eindelyk Herodes ter ooren. Men moest zo lang aan 't Hof van zo groote wonderen in een land , zo klein als Galilea , gebeurt , niet onbewust zyn ; alwaar Herodes regeerde , en J. Christus het bestte gedeelte zyns leevens doorbracht. Was men bevreesd van J. Christus te verhinderen , die de Hoovelingen belette om van hem te spreken , of wilden de jeloersche Phariseen zulks niet ? Laaten wy dit stilwygen , noch de haat , noch de liefde toeschryven ; Herodes was niet afweezend , noch aan het hoofd van zyn leger teegen de Parthen ; want , dezen oorlog wierd niet gevoert , als in het laatste jaar van Tiberius , door de Veld-heeren der twee Koningen ; maar , men spreekt zelden aan de Hooven der Vorsten van Godsdienst en wonderdaaden , welke dezelve ondersteunen.

Hy stond verbaast , toen hy van zo veel wonderbare geneezingen , door een mensch alleen uitgevoert , hoorde spreken. De meening van de verzetting van de ziel in een anders lichaam , had zo veel voet by de Jooden gewonnen , dat zy zich verzeekerten , dat het de ziel van Joannes den Dooper was , die onder een anderen naam en een ander lichaam kwam verschynen. Dusdaanig houd men staande , dat Adam , David , en den Messias niet als een en dezelve ziel moesten hebben , die hen bezield. Herodes gaf zich zo veel te lichter aan deze gedachten over , denkende dat de beeldenis van Joannes den Dooper , die hy aan zyn hertstocht opgeoffert had , menigmaal voor hem verscheen , en hem door geweldige wroegingen plaagde. De Evangelist verhaalt hier , hoedaanig de zaak gebeurt is , volgens de uiterste wil van hun vader , waar van hy rechter en scheidsman was.

Na de dood van den grooten Herodes , had Augustus het Ryk onder de drie zoonen van dezen Vorst verdeelt. Archelaus had alleen de helft ; Itrurien met Traeconitien viel Philippus te beurt , en Galilea wierd aan Herodes , die men *Tetrarcha* (de Vier-Vorst) noemt , gegeeven. Men verwart menigmaal die naam , met die der Koningen ; om dat de Viervorsten het zelve gezag als de Koningen hadden. Herodes de Vier-Vorst van Galilea , had in zyn eerste huwlyk de dochter van Aretas , Koning der Arabieren getrouwtt ; maar , een afkeer van zyn vrouw hebbende , en op Herodias verliefd zynde , die zyn nicht was , ontroofde hy haar zyn broeder Philippus , en trouwde haar. Men raad niet ligtyk , wie deze Philippus was.

De zwaarigheid spruit , weegens dat Josephus verzeckert , dat zy de vrouw van Herodes was ; en het is niet waarschynlyk dat de Joodsche Geschiedenis-Schryver het geslacht der Koningen van zyn land zo weinig gekent heeft , om zich zo groflyk te misleiden. Ten einde om deze zwaarigheid weg te nemen , welke in de Heilige Geschiedenis aanmerkelyk is , moet men aanmerken , dat het Herodes Antipas , Vier-Vorst van Galilea was , die de vrouw van zyn broeder wegnam , en met haar trouwde. Deze was die trotze en hovaardige Herodias , welke hem

*De Zaalgmaaker gaat 's nachts wand'len op den vlo
Daar Petrus uit den boot getreeden , hem ontmoet ,
En zinkt door wangeloof ; God trekt hem uit de golven*

niet alleen drong om den Heiligen Joannes te dedooden ; maar , die haar mandoor staatzucht verlowant , niet kunnende verdraagen , dat Agrippa wiens zuster zy was , in Judea met de Kroon , dien tytel , en toerusting van een Koning verscheen ; verplichtte zy Herodes , om naer Romien te vertrekken ten einde , om aldaar de zelve tytel te verkryge maar , Agrippa zyn oom beschuldigt hebbende , van met Sejanus tegen Tiberius zaamen gezwooren hebben , en een waapen-magazyn op te rechten , ten einde om een ontwerp 't welk hy sineerde , met den Koning der Arabieren uit te voeren , wierd hy uitgebannen , en verloor zyn Vier-Vorstendom. Herod Antipas , was dan de tweede man van Herodias , welke hy leefde , en van welke hem de dood alle afscheideerde. Haar eerste man , van wie men haar oernoemen had , was *Philippus* , de zoon van Herod de Groote , gelyk de Heilige Schryvers zeggen. Maar Herodes had twee zoonen van die naam , de een hielde in de uiterste wil van zyn vader , en was Vier-Vorst van Itrurien ; hy was de eerlykste van alle kinderen van Herodes. Varus had hem naer Rome gezonden , om het landbestier van Archelaus te verkrygen ; maar , niets hebbende kunnen verwerven vergenoegde hy zich met zyn klein Vier-Vorstendom alwaar hy gerust leefde ; zyn vrouw was Salome genaamt ; dusdaanig is zy de geene niet , welke vloeken. Maar , daar was een anderen *Philippus* , zoon van Mariamne ; deze vrouw daalde van de staer Afmoneërs niet ; want , zy was de dochter van een Burger van Jerusallem , Simon genaamt , die Herodes de groote Hoogen-Priester maakte , ten einde om zyn dochter te erlangen , welke deze Burger heweigerde. Zy trad in een zaamenzweering tegende Koning , haar Gemaal , 't welk hem verplicht om van haar af te scheiden ; zy week uit het Paleis en haar geslacht wierd door haar ongevallen ingezwegen , en het was zonder twyffel de reeden , welk Herodes verplichtte , om zyn zoon Philippus te onserven , alhoewel hy met Herodias zyn nicht getrouw was ; het was deze Philippus , de zoon van een tweede vrouw van Herodes de Groote , Mariamne genaam gelyk als de eerste , wie Herodes Antipas Herodias ontnam , de zaak was zo veel te lichter , om dat hy niet als een gemeen , en in ongenade vervallen pazzo was , die in Judea van 't goed zyns moede leefde , en onbekwaam was , om zich van een zog voelige hoon te wreken. Herodias verliet zondamoeite een gemeen man , om met een Koning te trouwen , zulks kwam met haar staatzucht overeen welke geen paalen had. Men moet zich niet verwonderen weegens dat Josephus van dezen zoon van Herodes niet spreekt ; want , hy voert in zyn geschiedenis geen anderen in , als die aan 't bestier deel gehad hebben , en het Ryk gedeelt hebben. Herod de Groote , had onweiderleglyk zeer veel andere kinderen , waarvan men niet meer als van Philippus gesproken heeft , en de stilwygentheid die men voor hem bewaard heeft , was zo veel natuurlyker , omdat hy als een gemeen man leefde , en de minste vloeiing in de zaaken van die tyd niet had. Eindelyk

lyk Josephus en de heilige Schryvers hebben in de eenige omstandigheid van zyn leeven aangewewezen, dat hy verdiende, dat men van hem gewag maakte. Men moet niet verwondert zyn, weegens dat men hem twee naamen geeft, die van Philippus by de Evangelisten en van Herodes by Josephus, want dit gebruik was by de Jooden gemeen, en zelfs Philippus behield den naam van zyn vader Herodes, welke in 't geslacht doorluchting was; maar, hy had een andere, om zich in zyn geslacht te onderscheiden. Dion, van Archelaus spreekende, noemt hem Herodes, om dat hy zyn zoon, en deze naam veel bekender als de andere was. Dusdaanig voerden de Apostelen zelfs twee verscheide naamen, en Agrippa word somtyds Herodes naer den naam van zyn geslacht, en somtyds Agrippa genoemt, omdat hy by deze laatste naam, en byzonderlyk te Romen, alwaar hy een langen tyd geleefd had, meer bekent was. Deze aanmerkingen volgende, ziet men de zwaarigheid, welke men reegens het verhaal der Evangelisten maakt, en de teegenstrydigheid, welke inen tusschen hen en de Geschiedenis-chryver der Joden vind, verdwynen. De heilige Joannes den Dooper verdoemde deze onrechtmaatige en bloedschandige ontrooving, welke Herodes Antipas zyn broeder aangedaan had.

Herodias, weegens deze bestraffing ontflooken, en vol vreeze, dat men haar weder naer haar eerste man zoude zenden, zocht gelegenhed om hem om te brengen, zy vond dezelve op een gastmaal, daar haar dochter het geluk had van Herodes te behaagen. Deze Vorst bekoort, door haar zo wel te zien dansen, beloofde haar de helft van zyn Ryk te zullen geven. Dit was een manier van sprekwoordelyk spreken, 't welk men naer den letter niet neemen moet, om dat men alleen daar door beteekende, dat men veel zoude geven. Dusdaanig beloofde Philippus van Macedonien aan een Hofnar, hem alles, wat hy van hem begeerde, toe te staan.

Men onthooft Joannes den Dooper. Vers 10.

(2.) Herodias bediende zich van een beloften en eed onder den wyn gedaan, en deed door haar dochter het hoofd van Joannes den Dooper eischen. Herodes wierd door dezen eisch geraakt, om dat hy de deugd waardeerde, zelfs tot in den man, die hem bestraft had. Onderwylen geloofde hy onbehoorlyk te zyn, dat hy verplicht was een eed naer te koomen, die hem een onnoozele ter dood deed doemen. Zomigen geloofden, dat de droefheid van dezen Vorst gevynst was, en dat hy zich door geen eed verbonden had, als om verplicht te zyn een man, die hy haatte, om te brengen. Maar, de heilige Schryvers hebben ons noch van zyn droefheid, noch van zyn ontfiteltenis, of dezelve ernst of niet ernst was, gesproken. De Uitvoerder had bevel Joannes den Dooper 't hoofd af te slaan: en 't wierd volvoert.

't Zelvewerd Herodias aangebooden. Vers 11.

(3.) De wreede Herodias wilde haar oogen met een zo droevig voorwerp verzaadigen, zy vreesde dat men haar bedroog: ten einde om de minste ongerustheid niet meer over de dood van deze heilige man te hebben, liet zy zyn hoofd in een schootel brengen, terwyl zyn leerlingen zyn lichaam wegdroegen, om 't zelve te begraven. De plaats van zyn begraave-

nis is onzeeker genoeg, om dat men niet net de naam van de Stad of 't Paleis weet, in welke Herodes zyn geboortdag vierde. De Christenen willen, dat het te Sebaste was, dat is Samaria te zeggen. Waar aan men den naam van Augustus gegeven heeft, welke hy van de Cyrs uitgezondert had. Maar, zy merken niet aan dat Herodes, de Vier-vorst van Galilea, de minste gerichtsdwang te Samaria niet had, en 't is niet waarchynlyk, dat zyn leerlingen hem zo ver in een afgescheurde Stad gebracht hebben. Josephus verzeekert dat Joannes den Dooper het hoofd te Macheronte afgeslaagen is, daar Herodes alstoer was, en deze Geschiedenis-chryver, die op de plaatzen weinig tyds na de uitkomst geleefd heeft, moet voor anderen gelooft werden.

Jesus wandelt op de Zee. Vers 25.

(4.) De heilige Martheus de Geschiedenis van Joannes den Dooper verhaalt hebbende, welke hem in een omzweving in gewikkelt had, hervat die van J. Christus en zyn wonderdaaden. Hy verbeeld hem in de nacht op de waateren van de zee wandelende, en de Apostelen door zyn tegenwoordigheid verschrikende, die hem voor een spookzel naamen. Zy wisten door natuurlyke verlichtingen, dat een menschelyk lichaam, veel zwaarder als 't waater, daar in moet zinken, en daar mede overdekt worden. Onderwylen zagen zy een man wandelende, en hen op de zee naderende. Zy volgden het vooroordeel van de Phariseen en 't volk, die zich inbeelden, dat de Onder-aardsche Geesten zich lichaamen van lucht maaken, ten einde om de menschen te bespotten, en hen byzonder in de nacht te plaagen. Een spookzel moest de leerlingen niet verschrikken. Maar, het denkbeeld van den duivel en de onder-aardische Machten, die zich dusdaanig bekleeden, deed hen voor een schipbreuk of een veel droever lot vreezen. J. Christus benam hun vreeze, zich doende kennen, en deed zien dat hy die God was, daar Job van spreekt, die op de zee, zo wel, als op de aarde wandelt.

Hyt trekt den heiligen Petrus uit het waater. v. 30.

(5.) De heilige Petrus had hem zo haast niet gekent, of wilde, de beweegingen van zyn gemaatigheid volgende, zich tot hem begeeven. Men geloofd, dat hy zondigde, met Jesus een onnutte wonderdaad af te vorderen, en die nergens anders toe strekte, als om zyn nieuwsgierigheid of ongeduld te voldoen. Om welke reden Jesus toeliet, dat hy in 't waater nederzonk, en dat zyn geloof waggelde. Men onschuldigt hem onder de begunstiging van zyn liefde voor J. Christus, een liefde die al te brandend was, om een lange tyd afgelcheiden te zyn. 't Zy, hoe 't zy, hy wandelde op 't waater; maar, hem beving een oogenblik daar na de vreeze, en 't vertrouwen verliezende, 't welk hy zo aanslonds gehad hadde, bezwoer hy zyn meester, met een misdaadigen yver, om hem te behoeden. Hy geeft ons een gevoelige beeldenis van het meeste gedeelte der menschen, die moedig in de baaren van de vervolging treeden, en die daar zo haast niet ingetreeden zyn, of hun geloof begint te wankelen. Gelukkig dat zy, wanneerzy hun zwakheid kennen, toevlucht tot God hebben, die hen onderschraagt, en voor 't gevaar beschermt, gelyk J. Christus de heilige Petrus behoed heeft.

UITLEGGING van de CX. AFBEELDING.

Vermeevulgding van de Brooden.

*Na dat het klein gerecht een groote schaar verzaad,
Die van den overvloed veel spyzen overlaat,
Blinkt Christus door een gloed van Goddelyke straalen.*

XV. H O O F D D E E L . Vers 32.

(1.) **E**n meenigte van vyf of zes duizend menschen, die J. Christus gevolgten waaren, zich door den honger aangedaan vindende, verzaadigde Gods Zoon hen alle met zeven brooden en enige kleine vischen. Men verzaamelde zeven manden vol van 't geen na de maaltyd overbleef. Deze wonderdaad van J. Christus fluit onwederpreekelyke bewyzen van zyn waarheid in. Dit is geen uitkomst, die in de duifterheid van den nacht onder de oogen van een klein getal getuigen, die ligt te bedriegen waaren, voorviel, die menigmaal gelooven te zien, 't geen zy niet zien, en die zulks met het zelve vertrouwen gemeen maaken, als of zy noch misleid, noch door een vreemd voorwerp verblind waaren. Hier waaren vierduizend getuigen, zonder het getal der vrouwen en kinderen te rekenen, dat moogelyk even groot, als dat der mannen was. Zy geloofden niet alleen hun oogen weegens de vermenigvuldiging der brooden, al hun zinnen waaren daar van rechters, de honger, die zy gevoelt hadden, en welke door een voedzel gefilt was, 't welk zy gehouden en gegeeten hadden, was een andere getuigen, waar over zy geen bespotting konde lyden. De wonderdaad gebeurde in een Woestyn, welke men zedert de taafel van de Apostelen genoemt heeft, daar had den Akkerman nooit gezait, daar had de natuur altoos onvruchtbaar, niets voortgebracht, 't welk tot 's menschen nooddruft konde dienen, de verfgeleegenthed der Steden, Burgers en bewoonders lieten de minste achterdocht van bedrog niet overig.

Jesús Christus geeft hier bewyzen van zyn vermogen, vervullende de onvruchtbaarheid van de natuur en de plaatzen daarhy de zelve ontmoette, hy vind in zich zelve toevluchten van barmhertigheid, welke de Apostelen noch eenig mensch konde voorzien. Eindelyk, doet hy zyn goedheid uitblinken door de zorg dier geenen, die de moed van hem in zyn schuilplaats te volgen, en de aandacht tot zyn Goddelyke lessen, gehad hadden.

Elifeus had honderd mannen met twintig garste brooden gespyft; maar, het getal der brooden welke hy omdeelde, was veel groter, en dat der menschen, die aten oneindig kleinder. Wyders herzaamelde men gantsch geen overshot van 't gaftmaal van Elifeus, drie omstandigheden, welke de wonderdaad van Gods Zoon boven die van den Prophheet verheffen.

XVII. H O O F D D E E L . Vers 2.

Christus is hervormt.

(2.) J. Christus, van de schaaren afgescheiden zynde, zonderde zich mede van een gedeelte van zyn leerlingen af, en nam niemand als Petrus, Jacobus en Joannes met zich, die hy het tederste beminde, welkers naamen hy veranderd had, 't welk God nooit doet, als wanneer hy eenige trap van verheffing, of uitmuntendheid mededeelt. Zy waaren de uitver-

*Geneest op 's vaders bce het teeder maanziek kind,
Wyl Petrus in den mond des vischs een staeter vind,
En Christus word gezaeft om Koninglykt' onthaalen.*

kooren onder de uitverkoorenen, die J. Christ met zich op den berg Thabor geleidde, toen hy da hervormt wierd. De Schriftuur zegt, dat *Jes Christus, in de gedaante van een God zynde, de gedaante van een slaaf aannam*. Een gedaante van een Go te hebben, was zyn weezentlykheid, natuur en o eindige volmaaktheden bezitten, gelyk als de g daante van een dienaar aan te neemen, was de menschelykheid met haar eigenschappen en zwakheden bekleeden. Maar, toen J. Christus op Thabor wier hervormt, geschiedde de verandering niet als in d uitterlyke trekken, en in eenige vreemde toevallen welke weinig tyds daar na verdweeven. Zyn wezen wierd glansryk als de Zon; een voordeel d God nooit als aan Engelen en Heiligen van de eerf rang, gelyk aan Mozes medegedeelt heeft, na d hy met hem veertig dagen op den berg Sinai gebleven was. De kleederen van J. Christus scheen wi. Deze verwe is het Zinnebeeld van eenvoudigheit en reinigheid; daarom laat de Kerk aan de Catechismuscholieren witte kleederen draagen, die van hu zonden door den Doop gereinigt zyn geweest. D Heidenen bekleedden daar mede die geenen, die z wilden eeren, en zelfs de Goden. *Demetrius in Afri* nam een wit kleed, toen hy zich als een God wild aangebeden hebben, en Herodes droeg een wit kleed in dat noodsckiklyk oogenblik, waar in hy met vermaak het geroep van zyn volk aanhoerde, 't wel riep. *De stemme Gods en niet des mensche*. Dat va J. Christus was niet wit, als door de weerlraal van dit glansryk licht, 't welk rondom hem schee. Men zag ter zelve tyd Mozes en Elias verscheine. De laatste, die tot in den derden Heemel weggerul was, had zyn waarlyk lichaam. Maar, Mozes verscheen met een vreemd lichaam, ten minste d men niet onderstelt, dat God hem opwekte; wan hy was over een lange tyd in de hozem der aard begraven geweest. De Jooden beschuldigden God Zoon van den Wet om ver te werpen, onderwyle daalden die geenen uit den Heemel, die dezelve gegeven, en heur opmerking door hun yver g handhaft hadden, om hem hun huldigung te doen, en hem, als den geen, die de vervulling van den Wet was, aan te bidden. Deze twee verheelykte Heiligen spraaken J. Christus noch van de eere die zy in den Heemel bezaten, noch van die, welke h aldaar verwachtte. Alleenlyk opmerkenden het gee 't gewichtigste voor de Kerk was, onderhielden z hem van zyn dood. In der daad, hy was alleenlyk gebooren, om dezelve te lyden, en zich met al onze zwakheden te beladen. De Apostelen flieden gedurende deze onderhouding; dusdaanig geven zic de menschen aai den flaap over, en blyven by na altoos ongevoelig, terwyl God voor hen luisterryk wonderdaaden doet. De heilige Petrus ontwekt niet, als om een schuldige begeerte te smeeden. Do de heerlykheid verblind, waar mede hy zyn meet omvangen zag, vorderde hy hem zyn wooning o 't gebergte te stichten, en aldaar tot dat uitwerkz drie Tabernacula te bouwen, de eene voor Moze

M A T T H E U S.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CX. AFBEELDING.

Na dat het klein gerecht een grote schaar verzaad,
Die van den overvloed veel prijzen overlaat,
Blinkt Christus door een gloed van Goddelijke stralen.

Geneelt op's vaders bee het teeder maamiek kind,
Wyl Petrus in den mond des vichts een staaster vind,
En Christus word gezalft om Koninglyk t' othaalen.

Math. Cap. 26. v. 56

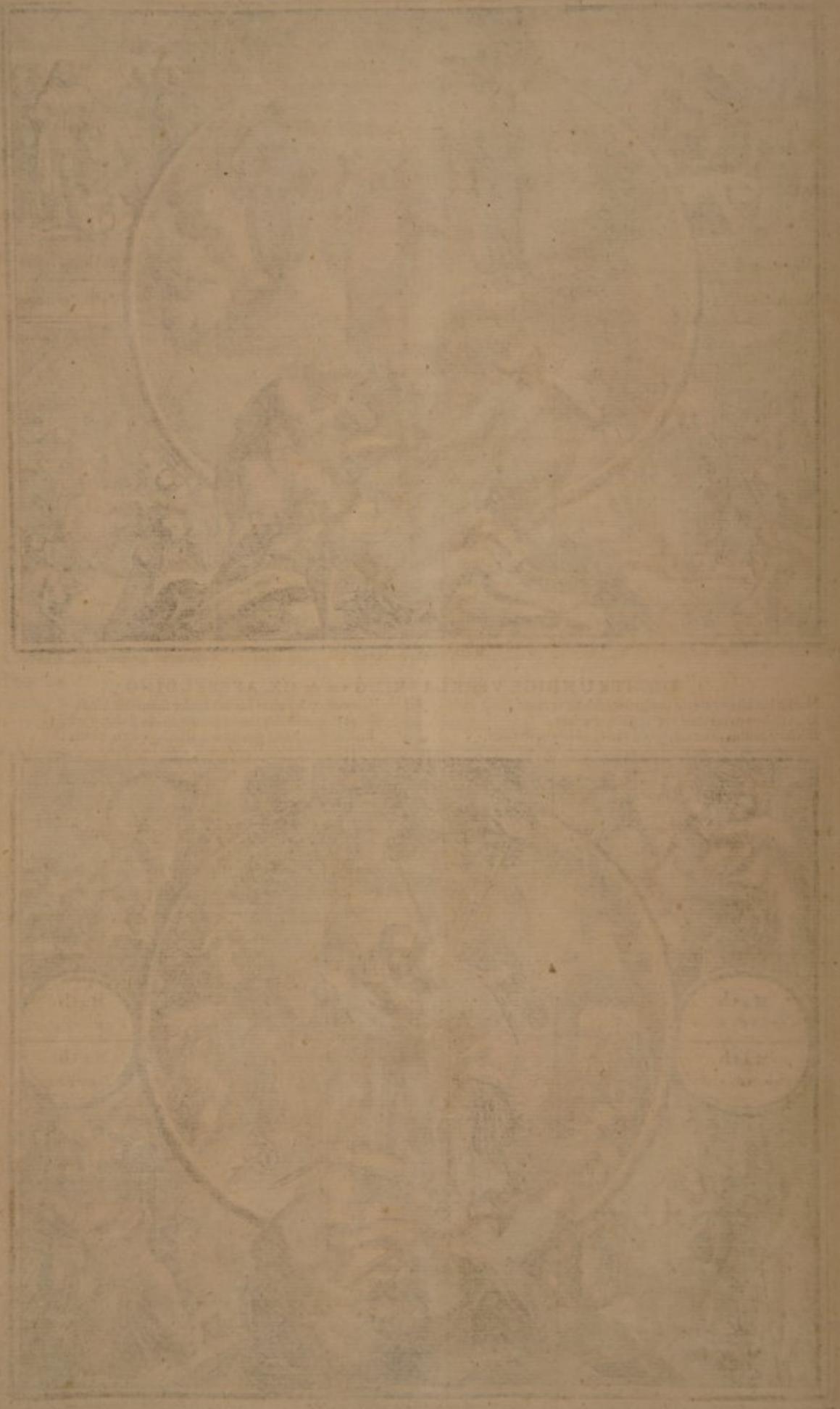
I. Lutmaer. Exaudie van Petri.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CXL AFBEELDING.

Vervloekte geldzucht wood in Judas gierig hert
Waar door hy tot verraad zyns Gods geprikkelt werd,
En Jezus met een kusche te godoos heeft verraden.

(+) Hy hangt zich aan een boom door wanhoop aengedaan,
Wyl Petrus God verzaakt, doch 't krajen van den haart
Verwekt in hem berouw met traenen overlaaden.

S U N T H A M

de andere voor Elias, en de derde voor Jesus Christus en zyn Discipulen. Hy speelde op het gebruik der Ooesterschen, gewent meenigmaal te veldē te gaan, en onder Tenten te woonen, gelyk de oude Israëlieten in de Woestyn gedaan hadden. De begeerte van den heiligen Petrus was dubbeld onvoorzichtig, om dat hy tweec mannen, al over een lange tyd in den Heemel overgevoert, wilde verplichten voor de tweedemaal op de aarde te koomen woonen, als of het leeven van deze waereld in vergelykenis met dat van den Heemel gestelt konde werden. Zyn onweetendheid was zo veel gevoeliger, om dat hy daar van de onmooglykheid moest kennen. Wyders liet hy zich door een vreemde straal van heerlykheid verblinden, en beelde zich in, dat men dezelve, voor dat men geleden had, konde genieten, in plaats, dat men niet als door smaadheden en verdraagzaamheden tot de heerlykheid opklamt. Om welke reden J. Christus dezen Apostel bestraft.

Hy geneest een maanzieke. Vers 15.

(3.) Gods Zoon had een groote trap van gezag en macht aan zyn Apostelen medegedeelt; zy bedienden zich daar van om de ziekten te geneezen, en de duiven uit te werpen, maar, hun macht strandde in't geneezen van een bezeete maanzieke. Zyn vader was verpligt tot den meeester op het gebrek der bedienden toevlucht te neemen, die de ongelovigheid der Discipulen bestrafte, en hen leerde, dat deze soort van duiven, niet als door vasten en bidden verdreeven wierden. Deze woorden fluiten eenige zwaarigheid in, om dat men mocite heeft te raaden, welke deze byzondere soort van duiven is, die zich door vasten laten uitdryven. De zieke was terzelve tyd maanziek, en met den duivel bezeten, om dat de duivel zich van de zwakke gefsteltenis van zyn lichaam wist te bedienen, om het op zeekere tyden, als de maan in't wassen of volwas, geweldig te pynigen. Deze aanmerking werpt het gevoelen dier geenen om ver, die vermeenen, dat al de duiven, die 't moejelykste zyn om te verdryven, die geenen zyn die men *maanzieken* noemt. Dit vermoogen van zeekere duiven is een harssendroom, om dat het geen groote kunst is de gemeene loop van de maan te kennen. Te vermeenen dat daar duiven zyn, met het opperste geweld op de vermaaken van 't vleesch verliefd, die niet uitgedreeven kunnen werden, als door 't geen hen tegenstrydig is, en door de dooding van 't vasten, zulks is een andere onzeekere gissing aanhaalen. Men moet een van deze twee delen neemen, of gelooven, dat daar inderdaad verscheide soorten van duiven zyn, maar, de Schriftuur zegt het niet, en zy spreekt alleenlyk van een Prins van de lucht, die hun Opperhoofd is. Of wel men moet zeggen, dat de duiven alle van dezelve natuur, en by naer vandezelue order zynde, men meer mocite heeft die geenen uit te werpen, die God tot het straffen der groote zonden, en tot groote uitwerkzelen uitzend: daarom hadden de Apofelen hier een trap van geloof noodig, die hen ontbrak: men moet het vasten en 't bidden van 't geloof niet onderscheiden. 't Is het geloove, 't welk onze Godsdienstigheid de gebeeden en 't vasten bezielt, welke zonder haar onnut zyn. J. Christus verwyt hier zyn Discipulen drie gebreken. d'Eene, dat zy zich tot het gebed door de afhouding niet schikken, d'andere, dat zy in 't gebed geen brandende yver gehad hebben, of dat zy zo niet gebeeden hebben, als Christus in zyn wonderdaaden deed, en eindelyk, dat zy geen genoegzaam geloof gehad hadden, om dezen duivel uit te dryven.

Hy betaalt de Cyns. Vers 24.

(4.) Josephus merkt aan, dat het *Vespasianus* was, die de Staaters na de gewoonte der Romynen gebruikte, welk de Joden volgens den Wet voor den Tempel betaalden. Deze tol was dan tot daar toe aan den Tempel geheiligt, om welke reeden men J. Christus vraagde, dewyl hy in een tyd leefde, waar in de tucht der Joden by naer vernietigt was, en men aan de vryheid van byzonderen stelde de zelve te betaalen, dat daar uitzonderingen van voorrechten gevonden wierden. Waarom men den heiligen Petrus vroeg, of zyn Meester dezelve wilde betaalen; de plaats daar J. Christus toen was, maakte deze vryheid noch te grooter, om dat Galilea en de Stad Capernaum met Grieken vervult waren, aan wie men niets voor den Tempel konde opleggen. Dewyl hy van een heilige tol, welke men God gaf, handelde, had Jesus Christus, die zyn Zoon was, reeden te vragen, *of de kinderen der Koningen de tol aan hun vader betaalden.* Dit antwoord zoude niet goed geweest zyn, zo daer verschil geweest was over de schatting door de Romynen opgelegt, die nooit van Staaters spraaken, en die niemand van het betaalen uitzonderden, in plaats, dat dezelve in den mond van Gods Zoon, voor God zyn vader rechtvaardig was. Hy deed den Staater, welke men hem afeischte, in een visch, die de heilige Petrus vong, vinden, en dit was een nieuwe wonderdaad, waar door hy de andere bewyzen, welke men van zyn Godlykheid had, bevestigde.

XXVI. HOOFDDEEL. Vers 6.

Zyn zalving door een vrouw.

(5.) Terwyl de tyd van zyn dood naderde, ging hy by Simon de melaatsche zyn middagmaal houden; aldaar stortte een Godvruchtige vrouw een Bus met kostelyke salve op zyn hoofd uit; 't welk het murmureren van den gierigen Judas verwekte, die, onder voorwendzel van barmhartigheid voor den armen de mildaadigheid van deze vrouw voor zyn Meester, bestrafte. Maar, J. Christus preeshaar, en beloofde, dat het geheugen van haardaad, tot de verste afwezendde nakomelingschap, en by de allerwoeste geslachten, aan welke het Evangelium moest verkondigt werden, zoude overgaan. Het schijnt dat dit reukwerk, 't welk omtrent honderd en dertig gl. waardig was, een teeken van overdaad was, welke men tot by de Heidenen gedoemt heeft. Onderwylen was dat gebruik by de Joden zeer gemeen. Men brengt gemeenlyk by het voorbeeld van de weduw van Sarepta, *welke een weinig oly in haar kruik had*, om te beteeken, dat men iets bewaarde om zich te zalven, tot in de alleruitterste ellende, ik weet niet, of men reeden heeft; want dat was een gemeene oly, waar van men zich onder de maaltijd bediende; maar, David spreekt meenigmaal van deze gewoonte, en Jacob zond speceryen en reukwerken in Egypten. Wyders maakte J. Christus de minste aandacht niet tot de waardy van dit reukwerk, maar wel tot de liefde van de vrouw, die 't selve uitgoot, 't welk deze uitflorting onschuldig en eenvoudig maakte.

Eindelyk, was dit aldaar de toerusting en pracht van de begraavenis van Jesus Christus. Want, het was de gewoonte der Joden, noch reukwerken op de doodde lichaamen te werpen, alvoorens dezelve te begraven, in plaats dat de Heidenen dezelve op de houtstapel, in 't midden der vlammen, uitstorten.

ten. De heilige Schryvers, de dood der Koningen van Juda verhaalende, merken aan, dat men reukwerken en speceryen by hun lichaamen gebrand heeft; het was een soort van schande, daar van beroeft te zyn; en de Heidenen verweeten de Joden en de

Christenen, dat, terwyl men wierook en reukwerk voor de lyken verkwistte, men hartnekkelyke gryntie van't zelve ter eere van de Goden wgerde te branden.

UITLEGGING van de CXI. AFBEELDING.

Judas verkoopt zyn Meester.

*Vervloekte geldzucht woedt in Judas gierig hert
Waar door hy tot verraad zyns Gods geprickt werd,
En Jezus met een kusch tegodloos heeft verraden.*

*Hy hangt zich aan een boom door wanhoop aangedaan,
Wyl Petrus God verzaakt, doch 't kraajen van den ha
Verwekt in hem berouw met traanen overlaaden.*

XXVI. HOOFDDEEL. Vers 15.

(1.) **D**E Jooden, hebbende vastgestelt de Heere Jezus te kruisigen, hadden een teeken van nooden om hem te kennen, hy was altyd met zyn Discipulen verzelt, een menigte schaaren volgde hem, men konde zich gemaklyk in deze verwarring en de duisterheid van den nacht misleiden, en een Apostel neemen, in plaats van den geen, die het voornaamste voorwerp van hun haat was. Judas was onderricht, dat zy over deze stoffe raadlaagden, en dewyl hy geldzuchtig was, ging hy over den perzoon van zyn meester met hen handelen. De handeling wierd wel haast gesloten; de Offerpriesters wilden niet veel geven; de Geestelyken zyn niet milddaadig, zy willen dat de Godsdienst hen verrykt, en niets kost. Men bood Judas dertig zilverlingen aan, en hy hield zich daar mede te vreeden; dewyl daar een groot onderscheid van meeningen weegens de waarde der zilverlingen is, valt het moejelyk dezelve met ons geld overeen t's brengen; zo de zilverlingen niet meer als twee-en-twintig stuivers waardig waren, gaaven de Jooden voor J. Christus den prys van een vrouw, welke men gemeenlyk voor dertig gulden Fransch geld kocht. By aldien de zilverlingen twee-en-dartig stuivers waardig waren, betaalde men voor J. Christus de gemeene prys der slaaven, die voor vyftig gulden Fransch geld verkocht worden.

Hy verraadhem door een kusch. Vers 49.

(2.) Het teeken van 't verraad was een kusch; dit is een verdubbeling van trouwloosheid, die men niet genoeg verdoemen kan. Het is moejelyk te begrijpen, hoe dat een man door de Zoon van God betrapt, in zyn leerplaats verheeven, getuigen zyn wonderdaaden, aan zyn taafel toegelaaten, en van zyn lichaam en bloed gevoed, bekwaam was zyn God voor een geringe prys te verkopen. De verzoeking was ligt, en de misdaad grouwlyk.

Die geenen, die Judas hebben willen verontschuldigen, om dat hy den uitvoerder der bepalingen van de voorzienigheid was, welkers onfeilbaarheid des menschen vryheid schijnt omver te werpen, en hem eenige noodzaaklykheid op te leggen, moesten zich daar door overtuigen, dat zy valsche denkbeelden van de vryheid hebben, om dat zy in dezelve na te volgen verplicht zyn een vuile daad te rechtvaardigen. Men moet liever de paalen van de vryheid een weinig zaamentrekken, als die der feilen tot de uiterste overmaate uitrekken.

De kusch by de Jooden, gelyk by andere geslachten, was een teeken van Godsdienst en vriendschap, men gaf dezelve in de Synagoge treedende; en daar van hebben de Christenen hun menigvuldige kuschen in hun geheime vergaderingen doen doorgaan, wel-

ke plaats tot lasteringen der Heidenen geven. I Oofferschen houden noch dit gebruik in hun Tempels treedende, byzonderlyk in hun Hooge Feest. Het geschiedde door die waarschynlykheden v liefde, dat Judas zyn Meester aan de Jooden ove leeverde. Welk een wredeid! Welk een trouwloosheid.

De val van den heiligen Petrus. Vers 70.

(3.) De zwakheid der vluchtende Apostelen was een ander onderwerp van verwarring en smert voor J. Christus. *De bader wierd verslaagen, en de b
vreedsche schaapen verstrooiden;* de Discipulen verlieten hun Meester om zich in zeekerheid te stellen welk een schande voor de waarheid, dat men zo weinig liefde voor haar heeft! De heilige Petrus, die beloofd had met zyn Meester te sterven, deed een doodelyke val. Deze Apostel, die getuigen van de hervorming van J. Christus geweest was, konde zy verdraagzaamheid zonder ergernis en schrik niet aanzien. Die, aan wie hy de sleutelen van den Kerk gegeven had, verwerpt dezelve met verhaasting van het oogenblik, dat zy zwaar weegen, en deze flees die bestendig moest zyn, was niet anders als een riet welk door de wind geslingert werd; hy wagget en doet, vallende, het gantsche gebouw ziddert. De Martelaaren hebben met meer moed de oneindig krachtiger verzoekingen onderschraagt. Den tuur lyd in 't aanzien derraaderen en kruissen, maanden heiligen Petrus zag niets diergelyks; J. Christus was noch onder de handen der Jooden, zy doodvonnis was noch niet afgekondigt, het volk de menigte der Offerpriesters, en Caiphas, die wielen dat daar een mensch voor 't volk slief, te vreden J. Christus te kruisigen, liet zich weinig aan de Apostelen geleegen leggen. De stem van een dienstaagd deed den heiligen Petrus beeiven, zy vraag hem alleen, of hy van 't gevolg van Gods Zoon was hy ontkent het. J. Christus, wiens aanzien zy geloof weder op moest wekken, was daar teergerwoerd; onderwylen zondigt hy onder zyn oogen de vervolgster moest zyn geweeten weder opwekken hem de onnuttigheid van zyn loogen doende gevallen, en hem onderrichtende, dat zyn Galileeschtaal hem deed kennen. Maar, zulks dient niet al om hem in de misdaad te styven, en zyn weidersprekkingen verdubbelen. De hervallingen zyn schuldiger, als de eerste zonden, en de Heiligen doen dezelve zelden. Onderwylen viel de heilige Petrus meenigmalaen.

Zyn berouw. Vers 75.

(4.) De genade liet niet na hem weeder op te rechten. J. Christus wierp op hem zodaanige oogenstralen, welke zyn geloof weeder oprechten. Zyn berouw

SCOTTISH TITLES

PRINTED IN 1872 BY WALTER AND ROBERTSON LTD.

M A T T H E U S.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CXII. AFBEELDING.

De Roomſche geefſel weep dat wonden flag op flag
En's Heilands dierbaar lyf, door laſt van 't Roomſch gezag,
Ten kruisberg opgevoert door Roomſch' en Joodſche ſchaaren;

Befchouw 't bezeegelt graf geopend, daar de wacht
Des Engels bliksemtrial ontvlucht by naare nacht,
En Christus weer verschyn, voor zyn ten Heemel vaaren.

rouw was haastig, zyn droefheid leevendig, en de traanen vloeiden in overvloed langs zyn wangen. Hy verliet het Hof van Caiphas, alwaar de gelegenheden om te zondigen meenivuldig waaren. Dewyl men in den val van dezen Apostel handelingen van zwakheid vind, welke de allerheiligsten moeten verneederen; merkt men in zyn berouw merktekenen van een waarachtige bekeering. De traanen zyn niet weezendlyk tot het berouw; onderwylen, gelyk zy de gewoonlyke tekenen van onze ontsteltenis en droefheid zyn, zouden wy meermaels onze zonden beweenen, by aldien de schaamte, welke zy ons veroorzaaken, en het hartzeer van God vertoort te hebben, oprecht en leevendig waaren. Ongelukkig is die geen, die een langen tyd in de zonden blyft volharden; daar is niets als de haastige boedvaardigheid, welke genade vind. Het iszeldzaam, dat God de verstaalde harten doorboort, en dat de zielen, dronken zynde door de zoetigheden van de zonde, van die van de genade gevoelig worden. Het zy, hoe 't zy; men moet zich van de voorwerpen afzonderen, die ons verzocht hebben; de handel, die men met dezelve onderhoud, betekent een overshot van liefde voor heur, die niet oprecht noch eenvoudig zyn kan. Men vreest geen gevaar, als men zich daar voor gewillig blootstelt, de verscheide voorwendzelen, van niet volkoomlyk met heur te breeken, zyn door een zucht en drift ingeblaazen, welke het hoofd niet meer durvende opsteeken, zich verbegert en verschuilt. Gaat moedig en haastig uit het Hof van Caiphas, gelyk den heiligen Petrus, zo gy wilt dat uw berouw oprecht zy, dat het verduurt, en Jesus Christus u zyn liefde weeder geeft.

XXVII. HOOFDDEEL, Vers 5.

Judas dood.

(5.) Ter zelver tyd, als wy een Apostel onder de handen van de barmhartigheid zien, en van zyn val opgerecht, ziet men een andere van dezelve, die de rechtvaardigheid vervolgt, en in een grouwelyke wanhoop sterft, om dat hy gezondigt heeft; dit is Judas, die berouw krygt, en wiens berouw onnuttig is. Hy

kent zyn misdaad, *ik heb het onschuldig bloed verraden.* Hy doet daar een openbaare belydenis van, hy geeft, het geen hy ontfangen had weeder, en werpt de oorzaak van zyn misdaad met verachting weg. Hy heeft de stoutheid van den Offerpriester tot in zyn Richterstoel aan te grypen, en hem zyn onrechtvaardigheid in den Tempel te verwyten. Ondertusschen vertrouft hem niets; de knaagingen van zyn geweeten verscheuren hem, en laaten hem de minste rust niet over; hy gelooft dat het geld het gewicht is, dat hem bezwaart, hy ontaft zich daar van, en de last weegt niet minder, noch dezelve is niet onverdraaglyker; hy vleid zich dat de Uitvinders van zyn misdaad hem zullen helpen, om dezelve te verachten, met dezelve te ontvynzen; maar, hy vind daar niet als nieuwe voorwerpen van droefheid, door de bespringingen, welke hy daar ontfangt. De dood, de Koning der verschrikkingen, komt hem als de eenigste toeylucht voor, daar hy rust kan vinden. Ach! Wat moogt gy, ongelukkige, uitvoeren! Weet gy niet, dat de Hel op de dood volgt? Hy weet het, maar de Hel komt hem minder verschriklyk voor, als de vreeze, welke hem beroert; een droevige staat der zondaaren. Wie kan de geest weeder oprechten, wan-neer hy ter needer geslaagen is?

Judas verbing zich, en borst door midden, dusda-nig dat zyn ingewanden uitgestort wierden. Dewyl men zich inbeeld, dat daar twee soorten van dooden zyn, op verscheide wyzen door de heilige Schryvers verhaalt, heeft men gepoogt hen te vereenigen, met te zeggen, dat Judas zich niet verhing; maar, dat de droefheid hem verstikte. Dusdaanig is 't, dat het hert van Archilothus door droefheid verstikt wierd. Aristoteles, die deze soort van slerven verhaalt, gebruikt dezelve bepaaling, als de heilige Mattheus. Anderen doen hem naer de krengenplaats trekken, maar, dewyl men geen vleeschkuil dicht by Jerusalem, noch dat gebruik by de Jooden vind, kan men, zonder toevlucht tot zo veelfyne haerklooveryen te nemen, zeggen, dat Judas zich in der daad verhing, en dat hy, de koord na de dood gebrooken zynde, op de buik viel, die borst, en zyn ingewanden wierden uitgestort. Daar is niets, als 't geen natuurlyk is, en gebeuren kan.

UITLEGGING van de CXII. AFBEELDING.

Jesus Christus is gegeestelijken gevonnist.

*De Roomscche geeselfsweep staet wonden slag op slag
In's Heilands dierbaar lyf, door last van't Roomsch gezag,
Ten kruisberg opgevoert door Roomsel'en Joodse beschaaren;*

*Beschouw 't bezeegelt graf geopend, daar de wacht
Des Engels blikzem straal ontvlucht by naare nacht,
En Christus weer verschyn, voor zyn ten Heemel vaaren.*

XXVII. HOOFDDEEL, Vers 26.

(1.) **J**esus Christus aan de verwoedheid zynner vyanden overgelaaten, wierd voor den Richterstoel van Pilatus gesleept, om daar naer de gemee-ne wyze van Rechtspleging gevonnist te werden. Daar was 't, dat hy een voorstaanderesse vond, in een vrouw van 't Hof, Heidinne, en Afgoderesse. Wie zoude' zulks gelooft hebben? Deze vrouw was door den Geest Gods bezield, terwyl zy fliep; een ander wonderwerk. De Jood leert de Godspraak, en die den Messias als zyn verlosser moet ontfangen, roept, *kruyst hem, kruyst hem!* En deze vrouw verzoekt om zyn leeuen, schikt heen om den loop van 't Gerecht te stuiten, en haar man zulks te verwittigen, om de dood van den rechtvaardige te belet-

ten. *Heb niet te doen, deed zy zeggen, heb niet te doen met dezen rechtvaardige, want ik heb al slaapende, veel voor hem geleeden:* de reinigheid der zeden en Godsdienst was een der merktekenen, aan welke men een waar Propheet kende. Het schynt dat God de wonderdaadige lichten niet als aan Heiligen moet mededeelen. Ziet hier onderwylen een vrouw, die buiten 't verbond is, in Afgoderyen gestort, en die Propheetischer wyze droomt. Deze uitkomst is niet zonder voorbeeld. God heeft somtyds wonderdaaden onder de Heidenen gedaan, de dromen van *Abimelech*, van *Laban* en *Pharao*, die ten tyde van Joseph leefde, zyn daar van bewyzen. God kan boven gewoonte zeekere trappen van weetenschap geven, zonder dezelve heilzaam te maaken, en zonder de heiligkeit in 't hart te drukken. Het was

noodwendig, dat de onnoozelheid van J. Christus verheeven wierd, en God verrichtte zulks door een vrouw, welke men niet konde achterdenken.

Pilatus wierd door de onderrichting, welke men hem gaf bewoogen; maar 't geroep van een muntend volk verdrukte dat goede zaad, en belette 't zelve op te waschen; hy moest voor dat onweer buigen. De menigte afvorderende, dat men *Barrabas* zoude loslaaten, stond men hen zulks toe. J. Christus wierd onder de handen der gerechtsdienaars gestelt, om gegeestelt te worden. Pilatus had geen oogwit om te beproeven, of de haat der Joden door eenige geesfelaagen zoude te verzachten zyn, maar, hy volgde de gewoonte der Romynen, die al de geenen lieten geesselen, die ter doodstraf gedoemt waren. Men zag in deze geleegendheid niemand aan, en *Antigones* Koning van Judea onderging 't zelve gelyk de anderen door bevel van *Marcus Anthonius*. Men moet zich dan niet verwonderen, dat Jesus Christus aan den Pilaar gebonden wierd, en menigvuldige geesfelaagen onthing, welke zyn aderen openden, en zyn bloed deeden stroomen. Men leidde hem gevolglyk op de strafplaats, daar hy gekruisigt wierd.

Bewaarders rondom't graf gestelt. Vers 65.

(2.) Hoedaanig was de vreugd van den Hoogpriester en Prieters, toen zy verzeekert waaren door hun eigen oogen, dat Jesu Christus gestorven was! Zy hadden echter vreeze de vrucht hunner werken door eenig bedrog te verliezen. De Joden geloofden niet, dat Christus weder op zoude staan; zo zy dat denkbeeld gehad hadden, zouden zy hem als een groot Profeet ontfangen hebben; maar, zy vreesden, dat men 't openbaar zoude maaken, en dat dit gerucht, onderschraagt door de wonderdaaden, die hy alreeds gedaan had, en door een voorzegging een krachtige indruk op de volkeren mocht maaken. Zy poogden het bedrog voor te koomen, en een bewys in handen te hebben, welk hen verzeekerde dat Jesu een bedrieger was, een dood lichaam aanwyzende, waar van men de wederopstanding zich inbeelde, en de ongelooivigen naer zyn graf leidende om hen van zyn zwakheid en loogenen te overtuigen; hierom verkreegen zy van Pilatus bewaarders, die zy by het graf van Jesu stelden. Gelovende voor zich te werken, handelden zy voor ons, en willende 't bedrog van Jesu Christus gevoelig maaken, verzeekerten zy ons van de waarheid van zyn wederopstanding. Men vermeerderden de Schildwachten, men verdubbelden hun wakkerheid door beloften en belooningen. Daar was niets van de Afgodische zoldaaten te vreezen, die niet wisten wat de Messias was, die niets van hem verwachtten, en die gantsch geen zyde in de twistredenen der Joden getrokken hadden.

XXVIII. HOOFDDEEL. Vers 3.

Gezicht van een schrikkelijke Engel.

(3.) Deze wachters, waakende, konden noch het openen van 't graf, noch de wederopstanding van Gods Zoon, noch het nederdaalen van een Engel, die hen verschrikte, beletten. Inderdaad, daar kwam een Engel om de wederopstanding van J. Christus te verkondigen, gelyk daar meenigvuldigen geveest waren, om zyn geboorte bekent te maaken. Deze Heemelbediende veroorzaakte een geweldige beweeging in de lucht; de aarde wierd verschud, de steen, welke het graf van Gods Zoon floot, week

uit haar plaats, en de wachters wierden verschrikt. J. Christus had zyn wederopstanding aan de vrouwen, welke hem volgden, voorzegt; maar, zy geloofden zulks niet. Het geloof was te dier tydduster en waggelende. In plaats van J. Christus als eer God aan te zien, die van de dood moest zegepraalen kwaamen zy hem in zyn grafbalzemen, om hem daalanger tyd zonder verderving te bewaaren. Zy konden door den aandacht van den Sabbath belet, hem als noch die dienst niet aandoen. Maar, de zon begon nauwlyks des Zondags 's morgens te verscheinen, of zy brachten aldaar de speceryen, die zy 's vrydag s'avonds gekocht hadden, om dezelve tot dat godvruchtig gebruik te besteeden. Zy kwamen daar niet tyds genoeg om de wonderdaad van den Engel te zien; want, de heilige Marcus, die hier den uitlegger van den heiligen Mattheus is, alhoewel zyn verkorter, verzeekert, dat de vrouw *den steen afgewentelt* vonden. De wonderdaad was dan geschiet, maar de beweeging van de lucht, en de schrik der wachters waaren noch niet opgehouden, en de Engel was zelfs noch op de aarde; 't welk volstrekte, om heur van de waarheid van de wonderdaad te verzeekeren.

Jesus Christus opgestaan vertoont zich aan de vrouwen Vers 9.

(4.) Zy waaren volkoomentlyk overtuigt, toer J. Christus zich aan heur vertoonde. Daar geschiedde meer als de Engel heur beloofthad; want in plaat van te wachten, tot dat die vrouwen weder in Galilea gekeert waaren, komt hy weinig tyd daar na voor heur. Welke waaren heure beweegingen, en vervoeringen van deze doode, en die gekruiste, leevende en roemruchtig van alle zyne vyanden zegepraelende, weder te zien! Zy hadden hem als eer bovengemeen man, geduurende zyn leeve aangezien, en zy baarden hem als een God aan na zyn dood. De wachters doemden zich zelve om op de drift der Offerpriesters te dienen, en beschuldigden zich geslaapen te hebben, terwyl zy moesten waaken. D'Offerpriesters verkondigden alom, dat, by aldien het lichaam van J. Christus zich niet meer in zyn graf vond, zulks niet als door het bedrog van zyn Discipulen, die 't zelve weggerooft hadden, toe kwam: maar, de wederopstanding wierd gevoelig en blyklyk door de tegenwoordigheid en woorder van Gods Zoon. De lift was in den grond grof want konde men een zo groot getal zoldaaten bedriegen, sliepen zy alle, en was daar geen schildwacht uitgestelt? By aldien zy geslaapen hadden konde de opening van het graf, de awenteling van der steen, de ontrooving en wegvoering van een dood lichaam met een zo genoegzaame gerustheid en stilzwijgendheid niet geschieden, om de allervastslaapende niet te ontwekken. Jerusalem, alle de Joden, die op het Paaschfeest kwaamen, niet kunnende bevatten, was het volk in de voorsteden, en in de nabuurige plaatzen verspreit, en bevolkten het veld, geduurende deze schoone dagen. Dit verspreid en zweevend volk was tot getuigen, 't welke dit bedrog onmooglyk maakte.

Hy geeft de bezending aan zyn Apostelen. Vers 19.

(5.) Jesus Christus weder opgewekt droeg zorg alvoorens ten Heemel te klimmen, van aan zyn Kercharders te geven, die de waarheid van de zaalighed verkondigden; zonder zulks zoude zyn vleeschwerding, zyn geboorte, zyn wonderdaaden, zyn dood, en zelfs zyn wederopstanding onnut werden.

Want

...et cetera, non refutabiles, non admissimiles.

M A R C U S.

Een de Kregt Inneur te Jezus

A. Liedekerke Eschate van Britse

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CXIII. AFBEELDING.

Dus word ons Christus leer en 's leevens loop verhaalt,
Van Marcus, door Gods geest en 's Heemels gunst bestraalt.
Terwyl Joannes Preekt en omwerten in woelynen,

En brult als Judas Leeuw, wiens donderende stem
Klinkt over berg en dal tot in Jerusalèm.
Dus sluit de Schryver 't boek met Christus treurgordynen.

De Twaalf Zinnebeelden van Marcus.

Die ziek is vind zyn heul en troost by medicyn;
En d'oude leed're zak barst door den nieuween wyn.
Wie flerken goed ontroost moet eerst de flerken binden.
Het zaad op 't vruchtaar veld word rykelyk vermeert,
Men heeft nooit een Prophet in 't Vaderland ge-eert,
Befnoei de snoode lust op dat gy rust moogt vinden.
De schyndeugd w ord gefraft, die 't weduw huis verslint,
Men ziet de broederwrok, de Vader moord zyn kind.
De weel'ge vygenboom schiet in de Lent eerst blaaren.
Als God den harder slaat werd al zyn vee verspreit,
De doop schenkt door 't geloof des Heemels Zaaligheid.
Men vreest geen adderbeet, noch haat noch doods gevaren.

Want, hoe zullen sy den geen aanroepen, in welke sy niet geloof hebben, en hoe zullen sy den geen gelooven, die sy niet hebben hooren spreken? Het geloof is uit het gehoor, en 't geboor uit het woord Gods. Jesus Christus bediende zich dierhalven van de macht, die hy ontfangen had. Alle macht zeghy, is my inden Heemel en op Aarde gegeeven. Gaat en Predikt alle geslachten den Doop, in den naam des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geests, en wyf hen aan te bewaren al het geen ik uw lieden bevoolen heb. Ziet, ik ben altyd met uw lieden tot het einde des Waerelds. Dit is hier de bezending der Apostelen. Die gee-

nien, welke de plechtigheden beminnen, en dezelve weezentlyk aan 't bevel gelooven te zyn, vinden zich verleegen, om dat men niet een eenige in de allerprachtigste bezending, die ooit geschiet is, bespeurt. Inderdaad, J. Christus leide de Apostelen de handen niet op, die de eerste Bisshoppen van de Christelyke Kerk moesten zyn, hy maakte hen tot zyn Bediendens door een enkel woord zonder eenige gevoelige plechtigheid. Gaat, zeide hy tot hen, de geslachten onderwyzen, en heur de Sacramenten opdraagen, doopt heur in den naame des Vaders, des Zoons, en des Heiligen Geests.

UITLEGGING van de CXIII. AFBEELDING.

Dus word ons Christus leer en's leevens loop verhaalt,
Van Marcus, door Gods geest en's Heemels gunst bestraalt.
Terwyl Joannes Preek en omfwerft in woestynen,

En brult als Judaas Leeuw, wiens donderende stem
Klinkt over berg en dal tot in Jerusalem.
Dus sluit de Schryver 't boek met Christus treurgordynen.

De Twaalf Zinnebeelden van Marcus.

Die ziek is vind zyn heul en troost by medicyn;
En d'oude leed're zak barst door den nieuween wyn.
Wie sterken goed ontroost moet eerst de sterken binden.
Het zaad op 't vruchtbaar veld word rykelyk vermeert,
Men heeft nooit een Propheet in't Vaderland geeert,
Befnoei de snoede lust op dat gy rust mocht vinden.
Deschydengā word gestraft, die 't weduwhuis verslint,
Men ziet de broederwrok, de Vader moord zyn kind.
De weel'ge vygenboom schiet in de Lent eerst blaaren.
Als God den harder staat werd al zyn vee verspreit,
De doop schenkt door 't geloof des Heemels Zaalgheid.
Men vreest geen adderbeet, noch haat noch doods gevaaeren.

DE heilige Augustinus verbeeldde den heiligen Marcus onder de gedaante van een mensch; maar het gevoelen van den heiligen Jeronimus heeft hem overtroffen. De Schilders en de Venetiaanen, die deze Evangelist voor hun beschermheer aangenomen hebben, hebben in den trotschen Tempel, welke sy hem toegeheiligt hebben, de gedaante van een leeuw geplaatst, gelyk daar niets bestendig en zeeker in alle die inbeeldingen is, heeft zeeker Poëet daar een arend van gemaakt.

*Marcus amat Terras inter Cælunque volare,
Et vobemens Aquilæ stricto secat omnia lapsum.*

Hy verstaat dat deze Evangelist de aarde niet geraakt heeft, om dat hy de geslacht-boom van Jesus Christus aan 't hoofd van zyn Evangelium niet gestelt heeft, gelyk de heilige Mattheus; dat hy niet den heiligen Joannes niet tot in den Heemel gevloogen is, om dat hy zeer onbestendig van de Godlykheid van den Messias gesproken heeft; en dat men hem een Arend kan noemen, ter oorzaak van zyn korthed, welke slegs door loopt, en niet anders verricht, als over de geheimenissen heen te vliegen. Welk een fynighed!

(1.) De heilige Marcus heeft zo wel als de heilige Mattheus, verscheide spreuken verhaalt, waar van J. Christus zich zelve bediende, om het volk te leeren, 't welk aan die taal gewent was, en door welke hy meer indruk verwekte. De Phariseën zich ergerende, wyl zy hem met de tollenaars, ten oppersten by de Jooden verboden, zagen eeten, ontvingen van hem dit antwoord, die gezond zyn, hebben de Medicynmeester niet van nooden, maar die ziek zyn. Deze les aan trotsche mannen gegeeven, hoovaardig op hun verdiensten, was uitmuntend, zy

leert ons dat de genade, het eenigste geneesmiddel der zonde, niet voor die geen, die by 't Gericht zit geschikt is, die op zyn deugden verwaant is, en gevoerd zich door zyn werken te behouden, maar, voor een nederige ziel, welke haar ellende gevoelt, en zucht weegens haar onvermoogen.

(2.) Die zelve Phariseen waaren zeer gestelt op 't vasten, sy maakten daar van een hunner voornaamste oeffeningen van aandacht, en herhaalden dezelve menigmaal. Dit is het merkteeken der gewillige Godsdienst pleegingen, de geenen op te blaazen, die dezelve oeffenen; men hegt daar een zékkere verdienste aan, die ons boven andere verheft. Men ziet of in Godvruchtigheid of met verachting de geenen aan, die ons niet navolgen. J. Christus noch zyn Apostelen waaren geen menschen van vasken en vermaageren. Zy aten met de overige menschen zonder onderscheid. *Die de nieuwe Bruidegom by baar hebben kunnen niet vasten. Ende niemand naait een lap ongevult laken op een oud kleed, anders scheurt deszelven nieuwzen aangenaide lap af van het oude. Ende niemand doet nieuwe wyn in oude leedere zakken, anders de nieuwe wyn doet de ledere zakken bersten, en de wyn word uitgestort, en de zakken verderven.* Jesus Christus, die dusdaanig sprak, met dat oogwit om ons te leeren, dat daar tyden in 't leven zyn, dat de vreugde niet alleen toegelaaten is, maar zelfs noodzaaklyk, en de droefheid of de afhouding misdadig is, en hy wilde mede zeggen, dat hy de leering der Phariseen noch zelfs de plechtigheden van den Wet, met den nieuwe onderwyzing, die hy ging vast stellen, niet moest te zamen voegen.

(3.) De wonderdaaden, welke tot de bekeering der volkeren moesten dienen, maakten een nieuwe beweegreden van ongeloovigheid; men lafterde J. Christus; hem beschuldigende, de duivelenv door middel van Belfebub uit te werpen. De beschuldiging was smaadelyk, en de onrechtvaardigheid baarblyklyk. J. Christus deed hen 't zelve gevoelen, door een voorbeeld van een man, die in een wel versterkt en weerbaar huis wil ingaan, en dewyl hy zich daar van geen meester kan maaken, voor en al eer hy den sterken man, die 't bewoond, binde, J. Christus aldus mede den duivel overweldige, om dat hy kwam om zyn Ryk te verwoesten, en hem de ziel, die hem alreeds onderworpen waaren, te ontrooven. Dusdaanig is 't, dat men zyn heerschen-

de mislachten en driften moet dempen, by aldien men wil dat de genade zal werken.

(4.) Het zaad, dat op verscheide plaatsen valt, en door de voogelen opgegeeten, door de doornen verstikt, of door de stralen van de Zon verdroogt wend, of wel eindelyk, 't geen, in een goede aarde vallende, een overvloedigen oogst voortbrengt, is de beeldenis der verscheide voorzeggingen, welke 't Evangelium doet, volgens de geslotenheid dier geenen, die 't zelve aanhooren. Daar zyn zommigen, die zich laaten aanraaken, maar, al te zeer aan den duivel toegedaan, treeden zy weder onder zyn gebied, na dat zy een oogenblik daar uit gegaan waaren; daar zyn Tyd-yveraars, wier geloof in de tyden van de vervolging verdroogt en vernietigt. Daar zyn Waereddgezinden, die de aardsche zorgen en 't ge-
rucht der zaaken beletten tot hun gelukzaaligheid te werken. Gelukkig is die geen, die, na de wil des Meesters gekent te hebben, zich van die kennis bedient, en dezelve door de oeffening der Christelijke deugden werkstellig maakt.

(5.) Men berispte J. Christus zyn geboorte; als of God uit de steenen zelfs Abraham geen kinderen konde verwekken. Het waaren zyn medevaderlanders, de inwoonders van Nazareth, die hem deze berisping deeden. Zy zeiden klarlyk, dat zy hem het ambacht van een Timmerman hadden zien doen, en dat zyn broders en zusters, die in het gebuurschap woonden, hun bekent waaren. Ondertusschen, dewyl hier van zyn geslacht gehandelt word, en het aan den affchryver zeer gemaklyk valt, op deze plaats, door de besnoeijing van twee letteren, een misflag begaan te hebben, is het waarschynlyk, dat men Jefus Christus niet verwyt dat hy zelfs gewerkt heeft, maar, dat hy *den Zoon van een Timmerman is*. Men weet, dat de broeders van J. Christus zyn volle neeven waaren. Maar, wie waaren *zyn zussters*, dewyl *Alpheus*, anderzins *Cleophas*, geen dochters had? Men moest noodzaaklyk een groote uitgestrektheid aan deze bepaaling gegeven hebben. Dusdaanig is 't dat by zeekere geslachten het hoofdschrift van *nicht* zich tot de trappen der verafgeleegenste bloedverwanten uitsprekt. J. Christus vertroostte zich, weegens het verwyt der inwoonders van Nazareth, om dat geen Profeet in zyn land geeert is. En strafte hen daar mede, dat hy weinig wonderdaaden in 't midden van hen deed. De Evangelist zegt, dat hy daar geen konde doen. Hoe dat? Het is, dat hy 't niet gewilt heeft, en hy wilde 't niet, ter oorzaak van de grouwlyke ongeloovigheid, welke in die plaats regeerde. Dusdaanig zegt Jefus Christus, dat de *Waeredd*, die geenen niet kan haaten, die haer gelyken. En dat de Apostelen de rechters, die hun beveelten stil te zwijgen, antwoordden. *Wy kunnen stil zwijgen, maar moeten zeggen, 't geen wy verstaan en gezien hebben*. Dat is te zeggen, wy willen niet, en 't is ons niet geoorlooft.

(6.) Jefus Christus wist aan tot hoe ver de haat tegens de zonde moet gaan, en de behulpmiddelen, welke men aldaar moet toebrengen. Men moet alles, 't welk een geleegendheid of werktuig van de misdaad wezen kan, afnyden. *Zo uw hand u doet sondigen, snyd haar af*. By aldien men niet spaaren moet, 't geen ons de natuur gegeven heeft, moet men met krachtiger reeden Offeren, 't geen 't verderf tot de natuur gevoegt heeft.

(7.) Hy doemt ter zelve tyd de huiggelaarye, die haar schuldige driften onder de waarschynlykheden van den heilige aandacht verbergt. De gierige Geestelijkheid heeft over lange tyd de kunit van het be-rooven der weduwen huizen verstaan; zy openen den ingang daar van door nederige en kruipende ge-
baarden. De Priesters zyn daar als Engelen van den Heere ontfangen, om dat zy het merkteeken en de uitterlykheid van zyn Bedienden hebben, zy hechten de Godsdienst en Godvruchtigheid aan hun perzoo-
nen, zy boezemen boven al in een uitgedeelde aandacht, die zich overvloedig over hen uitspreit. Zy eeten, zy rooven, en doen 't geen men hen geeft, als Offerhanden aan God gedaan, aanzien. J. Christus wilde, dat men dat soort van gevarelyke menschen uit de vergadering uitzonderde. *Wacht u voor de Schriftgeleerden, die graag in lange tabbaarden wan-delen, en de huizen der weduwen opeeten, vynzende veel te bidden*.

(8.) Een zo leevendige bestraffing van de huigge-laar konde niet als de haat der valsche aandachtigen tot Jesus Christus en zyn Discipulen verwekken. Hy voorzag zulks, en verwittigde zyn Discipulen, dat hun haat zo wreed zyn zoude, dat, *d'eeene broeder den anderen aan de dood zoude overleeveren*. Deze Godspraak is niet als te dikmaals in de oorlogen, en de tegenstrydighen, welke de Godsdienst gebeart heeft, vervult.

(9.) Jefus Christus zal het bloed zyn martelaar-en en kinderen koomen wreken; in den Heemel ingesloten, zoekt men hem te vergeefs op de Aarde; maar hy zal op zeckeren dag nederdaalen, in al zyn heerlykheid, om de leevendigen en de dooden te oordeelen. Niemand weet dien dag van zyn oordeel; maar zy zal van schrikkelijke teekenen voorgegaan zyn, die de bewoonders van d'aarde zullen opwekken, *gelyk men oordeelt dat de zomer nadert, terwyl de vygenboom begint te botten*. Men zal ervaren, dat het oordeel door de beweeging der Engelen en Wonderen, die voorvalen zullen, zal geschieden.

(10.) Deze verschyning zal heerlyk zyn, in plaats dat de eerste, door de oneere en ellende, welke dezelve verzelden, ergerde. *Als dan zal men den Harder slaan, en de bevreesde en vluchtende schaapen zullen zich in 't veld verstrooien*, en zich in 't bosch verbergen. Jesus Christus is gekruisigt, en de Discipulen verlieten hem op het oogenblik des doods.

(11.) Hy had zels moeite hun de opstanding te doen gelooven; hy verscheen voor hen, zy zagen hem, en zy hadden moeite hun eigen oogen te gelooven. Hy was verplicht hen hun ongeloovigheid ter zelve tyd te verwijten, als hy hen de macht gaf van 't Evangelium aan alle schepzelen te Prediken. Een klar bewys, dat hun krachtig geloof in 't midden der straffen, en den uitslag hunner Predikatiën niet van hen kwam, die ongeloovig waaren, maar, van den Heiligen Geest, die hen onoverwinlyk versterkte.

(12.) Zulks bleek noch meer door 't gezag, 't welk hy hen overdroeg, van de Duiven en flangen uit te werpen, en door een oplegging der handen de aller-verouderste ziekten te genezen.

M A R C U S.

Een Afb. der Zaligmakende Christus.

A. Kieckensche Exauditorium Press.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CXIV. AFBEELDING.

De Zaalgemaaker word door d'Eng'len rey gevierd,
Geliefkoest en gestreelt van 't wild en woelf gediert
Hy werpt den duivel uit, die yslyk schreewt in 't scheiden,

Herstelt op Simons bee's wyf moeder, droef van zitt;
Geneeft een jichtig mensch gedaalt ter kaamer in,
En fluit de lutteraars, die voor hem netten spreiden.

2 U.S. 114. 115.

UITLEGGING van de CXIV. AFBEELDING.

Jesus in de Woestyn van den Duivel verzocht, onder het wild gediert, en door de Engelen gedient.

*De Zaalgmaaker word door d'Eng'len rey geviert,
Gelief koest en gescreet van't wilden woest gediert
Hy werpt den duivel uit, die yslyk schreewt in't scheiden,*

*Herstelt op Simons bee's wyfs moeder, droef van zin;
Geneest een jichtig mensch gedaalt ter kaamer in,
En stuit de lasteraars, die voor hem netten spreiden.*

I. HOOFDDEEL. Vers 12.

(1.) **D**E staat, waar in Jesus Christus zich in de Woestyn bevond, was schriklyk en vertroostende. De Leeuwen, Tigers en Serpenten gemee-ne bewoonders van die plaatzen omringden hem. De duivel, die hem aldaar ontdekte, ging hem verzoeken. Maar, ter zelve tyd daalden de Engelen uit den Hemel, om hem als zyn dienaars te dienen; hy zag ter zelve tyd, al 't geen de Aarde en de Hel het schriklykste hebben, en 't heerlyke 't geenden Heemel besluit. Was J. Christus niet machtig genoeg, om de wilde beesten te verdryven, en den duivel te bestrijden? Waaren de Engelen aan deze God en mensch noodig? De zelve Heilige Geest, die hem tot in de Woestyn gevoert had, was meer eigen als de Engelen om hem te beschermen. Jesus gebood de natuur, *de duivel had niets aan hem*. Hy moest zyn verderf en dood zyn. Maar, God wilde deze stryd met de tegenwoordigheid der Engelen vereeren, en ons van het beginzel van zyn bediening leeren, dat die geen, die de Engelen zigtbaarlyk koomen dienen op de Aarde, de God des Heemels en der Engelen is.

Hy werpt een duivel uit. Vers 24.

(2.) De duivel kende wel haast zyn vermoogen, hy konde zyn tegenwoordigheid zonder oproer in de vergadering niet staande houden. Hy schreeuwden overluit, 't welk zyn schrik beteekende. Zeggende door den mond van een bezeetene. *Laat af, wat hebben wy met u te doen, zyt gy gekomen om ons te verderven? ik kenne u wie gy zyt, namentlyk de Heilige Gods*. Daar zyn vier aanmerklyke zaaken in deze uitkomst. 1. De aanspraak van den duivel. *Laat af wat hebben wy met u te doen?* Hy verbeeldt, dat hy zich tegens den perzoon van Jesus Christus en den voortgang van den Godsdienst niet gestelt heeft. 2. Men ziet het merkteeken der duivelen en zondaars, die zich gelooven verlooren te zyn, zy klaagen over de onrechtvaardigheid, welke men hen aandoet, als men hen belet kwaad te doen, en de menschen te plaagen. 3. Hy beleidt dat J. Christus *de Heilige Gods* is. Van waar kwam hem deze kennisse? Zo hy Jesus Christus voor den Messias kende, hoe zoude hy zulks openbaar maaken? Het blykt niet dat de duivelen den Messias kenden, om dat zy een lange tyd daar na aan zyn dood gearbeid hebben, welke het menschelyk geslacht moest behouden. Zy zien hem hier niet anders aan, als een Heilige Gods, en een buitengemeen mensch, en hun getuigenis konde gedwongen zyn. De duivelen zyn zo wel als de menschen niet volkommen bevryd voor 't kwaad, zy doen somtyds het goede, 't geen zy niet willen, en begaan niet al het kwaad, 't geen zy begeeren. Dit is 't geen hen menigmaal ontrukt. Eindelyk dryft Jesus Christus, in weerwil van de loftuitingen, welke hy ontfangen had, den duivel uit, hy bestrafst hem zelfs, om dat hy van hem zo onbedachtzaame getuigenis gegeven had, ofhy be-

tuigde veel eer de verachting, die hy voor een lof-reeden had, welke uit zo een onreine mond kwam. De Atheners wilden geen goeden raad, die door een snoed mensch gegeeven wierd, en hun loftuitingen zyn als noch minder aannemelyk.

Geneest de schoonmoeder van den H. Petrus. Vers 30.

(3.) Treedende uit de vergadering, daar deze wonderdaad de verbaastheid en verwondering van al de byweezende tot zich getrokken had, trad Jesu in 't huis van Petrus; daar hy een andere deedde; vindende de schoonmoeder van zyn Discipel door een heevige koorts aangetast, deed hy haar uit het bedde opstaan, en haar by de hand neemende, maakte hy haar weder gezond. Daar door ziet men, dat de heilige Petrus een vrouw en schoonmoeder had. Avetius een Bisshop van Weenen hield staande dat de heilige Petrus zyn vrouw in 't gevolg van Jesus Christus leidde. De heilige Jeronimus zegt in tegen-deel, dat hy ze verlaaten had. De verdedigers van 't huwlyk leggen zulks uit weegens de maatigheid, welke hy met zyn vrouw waarnam, tot dat zy de martelkroon wegdroeg. Eindelyk geeft men hem een dochter, welke zyn naam voerde, en God met jicht floeg, en de vader wonderdaadig genas. Yder veilt 't geen hem behaagt, en dewyl men bewyzen van alle de daaden zoekt, vind men daar van niet een die waar is. Laaten wy veel eer aanmerken, dat, de heilige Petrus getrouwtynde, by aldien de maatigheid en ingetoogentheid aan de Bediendens noodzaaklyk was, hy daar van een Wet zoude gemaakt hebben, en zich niet vergenoegt zoude hebben, met een twyffelachtig en weiderspreklyk voorbeeld te gheven. Maar, men moet daar niets op vaststellen, dewyl de heilige Geschiedenis daar niet van spreekt.

II. HOOFDDEEL. Vers 5.

Vergeeft de zonden aan een geraakten.

(4.) Een derde wonderdaad beteekende de Godlykheid van J. Christus noch gevoeliger. De toeloop van zyn toehoorders was zo groot, dat een jichtige daar niet door kon dringen, noch zyn bedde by hem laaten draagen: men wierd verplicht het dak te openen, om hem in de plaats, daar Jesus Christus Predikte, neder te laaten. Dit vertoog maakte hem verbaast; hy verwonderde zich over 't geloof van de zieke en dier geenen, die hem droegen, en deed drie wonderdaaden op een en dezelve tyd. Een wonderdaad van gezag, vergeevende de zonden aan deze zieke, alvoorens hem te genezen. *Uw zonden zyn u vergeeven*, zeide hy tot hem. Men beschuldigt zyn vyanden van een valsche uitlegging zynner woorden gedaan te hebben, hem berispende, dat hy zich heeft willen toeigenen het gezag, om gelyk God te vergeeven. Men vermeent, dat het oogmerk van den Zaalgmaaker alleen was de vergeving, welke God aan den jigtigen toegeftian had, te openbaaren; maar, de Joden zyn niet schuldig. Jesus Christus

stus wilde deze mensch de zonde vergeeven. Hy had daar macht toe, om dat hy God was, en hy wilde deze Goddelyke macht gebruiken. Zyn woorden konden geen andere zin hebben in een Eeuw, in welke men de vergeeving der zonden in volkomen bepaaling niet behandelde, gelyk men zedert gedaan heeft. J. Christus verklaart aan den jichtige, dat hy hem vergeeft, hy spreekt niet van zyn vader, hy deed zulks uit zyn eigen gezag. Eindelyk, hy wederstreeft het besluit niet, 't geen men uit zyn woorden trok, dat hy God gelastert had, dat is te zeggen, dat hy zich tot een God gemaakt had. Jesus deed een wonderdaad van kennisse, zo men dusdaanig spreeken kan: want hy ontdekte de inwendige en heimelyke murmureering zynen vyanden. Hy kende hen door *zyn Geest*. Dat is te zeggen, door zyn Godlyheid. Eindelyk, hy verspreidde zyn macht, doende den jichtigen wandelen, en zegepraalde door deze laaste wonderdaad, veel gevoeliger als de anderen, van de twyffelingen en ongelooivighed zynen vyanden.

Word bestraft om dat by op den Sabbathdag koorenaaren plukt. Vers 24.

(5.) De Jooden overdachten zyn gedrag, en hem op zeekeren dag met zyn Discipulen in 't veld vindende wandelen, die tusschen hun handen enige aaren vreeven, waar mede zy hun honger verzaadden, geloofde men een rechtmaatig voorwerp gevonden te hebben, om hem als een schender van den Wet van

Mozes te dcemen. Niemand is onbekent, met welk een bygeloovigheid de Joden den rustdag waargenoomen hebben, zymakten noch meer gerucht van hun aandacht, als daar wel weezendlykheid in zat. Want Jesus Christus berispt hen elders, dat zy niet nalieten na een verstrooid schaap te loopen, om 't zelve weder te rug te brengen. Hoedaanig dan hier den Zoon Gods te bestraffen? Hy stond over deze bestraffing op, en berispre de bygeloovige viering van den Sabbath. 1. Hy vergelykt dezelve by de andere plechtigheden van den Wet, welke men zonder misdaad kan schenden, alsde noodzaaklykheid zulks vereischt. 2. Hy doorwandelde de landen; om de zwaarigheid dier geenen weg te neemen, die op dien dag niet anders als een klein getal van treeden wilden doen, 't welk men noemde, *den weg van den Sabbath*. 3. Hy liet zyn Discipulen koorenaaren vryven, om de dwaaling dier geenen voor te koomen, en te verbeeteren, die niet begeeren, dat men op dien dag spyze bereid. Hy geneest de zieken, en verklaart dat hy barmhartigheid begeert, om ons te leeren, dat men de oeffening van barmhartigheid, met moeite en werkzaamheid verzelt, onder voorwendzel van een leedige en traage aandacht, niet moet veronachtzaamen. Eindelyk verzeekert hy, dat *de Sabbath voor den mensch gemaakt is*, om hem daar door te verplichten een gedeelte van den tyd tot zyn dienst te heiligen, zonder hem te overweldigen, of in deze dag alle zoorten van vryheid te beneemen.

UITLEGGING van de CXV. AFBEELDING.

Men leid een Ezelin met haar veulen tot Jesus Christus.

Bethphages Ezelin, voor Christus afgehaalt,

Verstrekt het brieschend paard, waar op by zeegepraalt,

Langs wegen dicht bestrooit met kleeden palm en blaaren.

d'Onvruchtbare Vygeboom verdort op Christus woord,

Wiens zweep den Tempelmarkt en beestenhandel stoort.

Men hoort hem's Keizers tol door's Keizers munt verklaaren.

XI. H O O F D D E E L. Vers 7.

(1.) **J**esus Christus, zyn Koninglyke intreede binnen Jerusalem willende doen, zond om een jongen Ezel te haalen; deze toerafling scheen een Koning der Koningen onwaardig; men haalt te vergeefs aan de voorbeelden van Abraham, Bileam, Mephiboseth de Zoon van Jonathan, en Salomon, die zich daar van bedient hebben; want ten tyde van J. Christus deden de Koningen niet meer hun intreeden, als op waagelen geklommen, door paarden of wilde beesten voortgetrokken; dit gebruik was zeer afgelaagen. Jesus Christus bediende zich daar van, om de Godspraak van den Profeet te vervullen, die langen tyd te vooren geroepen had, *verheugt u, dochter Sions, ziet hier, uw Koning komt op het veulen van een Ezelin gezeeten.* Men heeft groote geheimenissen in deze twee dieren gezogt. **D**e Ezelin verbeeldde volgens hen het Joodsche volk, gewoon hetjuk van den Wet te draagen; en het veulen was de gedaante der Heidenen, die tot daar toe zonder enige heerschdwang geleefd hadden. Men ontdekt daar de zondaaren, gebonden, gekneeveld en belast met hun misdaaden. De heilige Athanasius doet de meesters daar tusschen koomen, dat is te zeggen, de duivels, die bitterlyk klaagen, dat de Discipulen hen weinige koomen ontrooven 't geen hun overig is. De grootste aller geheimenissen bestaat in de manier, op welke Jesus Christus beveelt, dat men hem zyn toerafling zal brengen, en de licht-

vaardigheid van de meesters, die dezelve aan onbekenden toestaan, van 't oogenblik, dat men hen zegt, dat *de Heere haar van nooden heeft*.

Hy treed zeegepraalend in Jerusalem. Vers 8.

(2.) Zacharias verhaalt, dat Jesus Christus op de Ezelin en haar veulen reed; maar hy nam niet als eene dezer twee dieren, en ging daar op gezeeten den tienden Maart naer Jerusalem; een beruchte dag door de wonderdaad van Josua, die de waateren van den Jordaan scheideerde, en waar in men de Lammeren en de Slachtoffers scheidden, welk men op Pascha moest oposseren. De intreede geschiedde onder 't gedruis der toeroepingen van 't volk, dat den weg met bloemen en palmtakken bestrooide. Men kroonde de Helden en Koningen met palmen. En de volkeren in Phenicien, alwaar men een groote meenigte van deze boomen vond, droegen dezelve in hun prachtige Feesten, gelyk de Joden deden. De heilige Hilarius heeft zich ingebeeld, dat deze meenigte Jesus Christus niet alleenlyk als heur Koning, maar als een God, aanzagen, om dat zy van voor hem heen riepen. *Hosanna, gezeegend zy by, die komt in den naam des Heere, gezeegend zy bet Ryke Davids, onze vader.* Theophilactus zegt zelfs, dat zy het Ryk van den Messias, *het Ryk Davids* noemden. Om dat hy afdaalde, en in rechte linie van deze Vorst moet afdaalen. Zulks is aan dit volk meer kennis toeschryven, als zy bezaten. Zoude 't zelve wyzer als de Apostelen geweest zyn, die wan-

M A R C U S.

Eten de Regen, inventar et festum

Marcus. Cap. 11. v. 8.

Eten de Regen, inventar et festum

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CXV. AFBEELDING.

Bethphages Ezelin, voor Christus afgehaalt,
Vertrikt het brieschend paard, waar op hy zeegepraalt,
Langs wegen dicht beltroot met kleeden palm en blaaren.

d'Onvruchtbare Vygeboom verdort op Christus woord,
Wiens zweep den Tempelmarkt en beeflenhandel sloot.
Men hoort hem's Keizers tol door's Keizers munt verklaaren.

Eten de Regen, inventar et festum

Marcus. Cap. 14. v. 12.

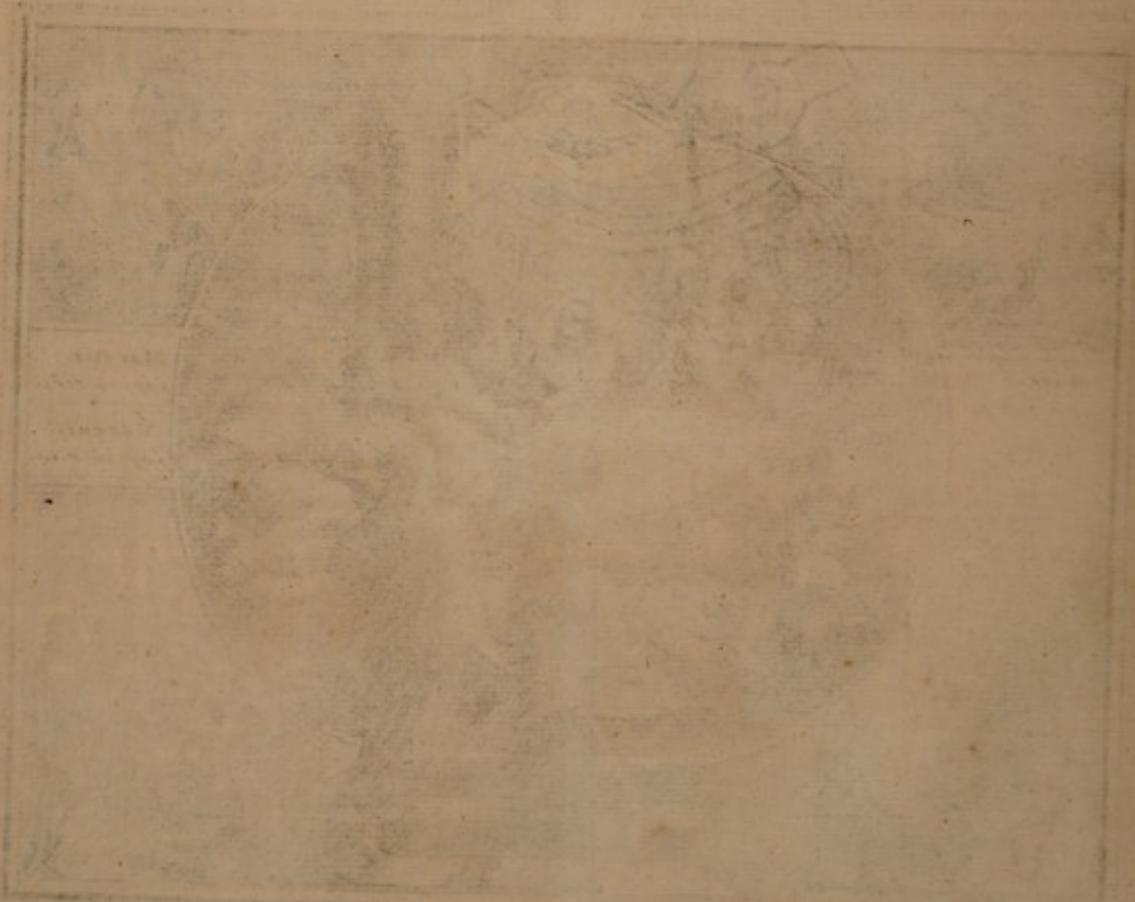
Eten de Regen, inventar et festum

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CXVL AFBEELDING.

Dus werd het snood verraad op 't Avondmaal verrast,
Daar Judas met zyn God in eenen schotel staft,
Wiens ziel den vader bid in doodsbenauwde tyden.

De rechter scheurt zyn kleed, die recht noch reeden hoort,
En Jesu word bespot, befpauwt aan 'tkruis vermoort,
(8) En in het graf gelegd, doch leeft na't overlijden.

R U D O M A Y M

wandelende in 't gevolg van dezen Goddelyken Meester, en ooggetuigen van zyn wonderdaaden zynde, echter deze waarheid niet zouden kennen. De toeroepingen, den 118de Psalm ontleent, zyn gedaan tot navolging van die van alle de volkeren des Wae-relds, die gezangen van overwinningen, op den in treede hunner Vorsten voorzingen, 't zy dat zy bezit hunner Kroonen neeinen, of zegepraalende wederkeeren. De bepaling van *Hosanna*, welke be-teekend, *behoed, ik bid u*, is een zoort van wenschen, of veel eer van een gebed, 't geen men tot God uitstortte, om zyn bescherming te erlangen. Men riep *Hosanna in de hoogsteplaatsen*, als of men de Engelen wilde aanwyzen, dat het hun plicht was van zich te verheugen, en met het volk te bidden. Men zag dan Jefus als een Afgezand Gods aan, die bystand noodig had. Maar, men maakte hem ter zelve tyd een Koning. *Gezeegend zy het Ryke Davids onze Vader.* Deze zegepraal van Jefus Christus on-dekt ons de onstandvastigheid der volkeren, en de vdelheid van al de heerlykheid, welke men in de Wae-reld vergaadert; want, deze zelve meenigte, die haar Koning met *Hosannaas* verzelt, zaleerlang roepen, *kruist hem, kruist hem.*

Hy vervloekt de onvruchtbaare Vygeboom. Vers 14.

(3.) Jefus, des anderdaags uit Bethaniën trekken-de, geloofde zyn honger aan een Vygeboom te verzaaden, welkers groene bladeren hem hoop gaaven van aldaar vruchten te vinden. De heilige Marcus verhaalt. *Dat hy, dezelve onvruchtbaar vindende, haer vervloekte, om dat het den tyd der Vygen niet was.* Deze reden is bezwaarlyk. Daarom heeft men geloofd, dat de Evangelist gezegd had, *dat aldaar den tyd der Vygen was*, om dat daar plaatzen zyn, daar de boom meer gevordert zyn, en de vruchten veel eer ryp, als elders; en deze verbeetering hangt niet als van een accent af, welke dezelve zeer gemaklyk, en ter zelve tyd bewyslyk maakt. Die geenen, die niet verstaan dat de allerkleinste *slip van't Evangelium overgeslaagen word*, merken aan, dat by de Jooden tweederley soorten van Vygen waaren; de eenen, welke men by de Propheteen Ouden noemden, om dat zy in de lente voortkwaamen, in plaats dat de anderen niet alsin de druiven tyd ryp wierden. De boomen, welke deze vroegtydige vygendorregeen, ver-looren nooit heur bladeren. Dusdaanig moet Jefus Christus deze boom in de maand van maart zeer groen vinden; maar, zulks neemt de zwaarigheid niet weg, die de woorden van den heiligen Marcus veroorzaaken, die vaststellig verzeekert, *dat het den tyd van de vygen niet was.* Men poogt dezelve weg te neemen, met te zeggen, dat *de tyd niet eigen was*, om vygen te hebben; maar, deze Uitlegging komt met de schikking van den heiligen Marcus niet overeen. Deze Evangelist heeft een oogwit om een daad van Jefus Christus te verhaalen, die verzet en verwondering aan zyn Discipulen veroorzaakt. Ten einde, op dat dezelve verwondering overga tot de na-koomelingschap, merkhy aan, dat het in't *zaizoen van de vygen* niet was. Dit is dan al het geen in de doening van J. Christus en in't verhaal van den Evangelist wonderbaar is, weggenoomen, met daar ver-zachtingen te zoeken. Wyders slierf J. Christus op den derden van April, en hy vervloekte den vygeboom in de maand van Maart. Het was in dat jaar 20 koud, dat men zich in 't Hof van Cajaphas in den nacht van het lyden van J. Christus warmde; het was dan waar, dat het alstoer het *zaizoen van de vygen* niet was. Eindelyk, terwyl de menschen zich

cen volkoomen gezag over de boomen gheeven, die zy snoejen, en nedervellen volgens hun zinlykheid, en zelfs over de dieren, welke zy den hals affnyden, hoedaanig durven zy met de meester des Heemels en Aarde, en zyn macht over een onvruchtbare boom twistten in een plaats, alwaar het getal van dezelve zo groot was, dat de Burgt daar van den naam voerde, want, Bethphage was het *buis der vygen*, boven al, dewyl hy zich daar van bedient, om ons lessen te gheven. Dat zyn mooglyk die lessen, welke zom-mige Uitleggers aanslotelyk geweest zyn: zy vree-zen, dat men daar uit eenige verdrietige gevolgen voor den mensch en voordeeligen voor de Godheid mocht trekken: om welke reeden zy zich aan alle zyde keeren, om te beletten dat men geen aandacht tot het Goddelyk vermoogen, en tot zyn waarheid teegen de zondaars maakt.

De Vygeboom met deze bladeren zonder vruchten verciert, is de beeldenis vanden huiggelaar, die de waarschynlykheid van Goddelyke aandacht heeft, maar, als God hem komt onderzoeken, vind hy hem van goede werken ontbloot, en vervloekt hem. Jefus Christus heeft ons willen aanwyzen, ten kostien van een onvruchtbaaren boom van gevoelen ontblood, dat daar geen tyden zyn, in welke men niet verplicht is vruchten van rechtvaardigheid te draagen. Een ongeluk voor die, wiens lamp uitgebluscht is, zonder licht en warmte, als de bruidegom op een onvoor-ziene wyze komt, en voor de boom, die in alle zaizoenen geen vruchten draagt. De boom had alleenlyk geen rype vruchten, maar dezelve ontbroke het aan vygeknoppen, en zy liet de minste hoop voor het toekomende niet overig; men is aan de vervloeking van God dubbeld bloed gestelt, als wan-nee men niet alleenlyk van goede werken ontblood is, maar als men zelfs het zaad van't geloof, of van boedvaardigheid niet heeft, en men het minste be-ginzel van bekeering niet laat zien.

Hy verdryft de verkoopers uit den Tempel. Vers 15.

(4.) Jefus Christus keerde weder van Bethaniën naer Jerusalēm, en ging, volgens de gewoonte, in den Tempel, die hy ontheiligt vond, om dat men daar Slachtoffers verkogt, en, om de koophandel te vervorderen, een zoort van een wisselbank hielt. Men maakte ook van den Tempel een doortocht. De werklieden die naer heur werk gingen, en die zich met een pak beladen vonden, verkortten heur weg dwars door dit Heilig Huis gaande, gelyk men tegenwoordig in de Kerken doet. Jefus Christus, die deze ontheiligung niet kon verdraagen, bestrafte den eenen, en de touwen verzaamelende, daar men de duiven en andere Slachtoffers mede gebonden had, maakte hy daar een sweep van, waar van hy zich bediende om de verkoopers te verdryven. De-ze koophandel geschiedde eigentlyk niet in den Tem-pel, maar in het Voorhof der Heidenen. Onder-wylen liet Jefus Christus niet na daar door geergert te zyn. Hy had alreeds een diergelyke zaak twee jaaren te vooren, op het Feest van de eerste Pascha, gedaan, welke hy onmiddellyk na zyn Doop vierde. Maar, dewyl deze neering de geenen gemaklyk was, die van het uiterste van Judea, of zelfs van Chaldea en Egypten kwaamen, het zy om Slach-toffers te vinden, die zy van zo verre niet mede kon-den brengen, het zy om geld te hebben, dat gangbaar was, in plaats van't geen zy medebrachten; dit gemak overweegde het gezag en de bestraffing van J. Christus, en de Eerbied, welke men het huis van den leevendigen God schuldig was. De Offerprie-

sters hadden daar, zonder twyffel, belangen by, om dat men van hen de toelaating, en mooglyk de plaats van dat voorhof kocht. Daarom is 't, dat zy, in plaats van zich van deze betooging te bedienen, Jesus Christus vroegen, uit wiens gezag hy deze onderneeming deede, dusdaanig is 't, dat de Geestelykheid verdorven zynde, zich over de Gebreeken en dwaalingen, welke men haar verwyt niet kunnende rechtvaardigen, altyd het zelve beleid heeft. Zy doet het gezag van de kerk en de noodzaaklykheid van een zending gelden, zy vordert daar bewyzen van, en verwachtende, dat men haar dezelve betoogt, volhart zy in haar onboetvaardigheid, en ongeloovigheid. Zy moet, voor alle zaaken, heur verstroojingen verdoemen, hulpmiddel zoeken, en zich van de dood bevryden, alvoorens op het geneesmeesterschap of de zegelen aan de brieven der Artsen gehecht, te muggeziften. Het gelykt dat de Joden zich van den raad van Jesus Christus bedienen. Want zy laaten noch koophandel, noch doortocht in de Synagogen toe.

Hy beveelt dat men de schatting den Keizer zal betalen. Vers 17.

(5.) De Phariseën besloten zich van zo veel beledigingen, als de Zoon Gods hun aandeed, te wrekken; de strik, die zy voor hem spanden, zich met de Herodianen verbindende, was fijn. Herodes, die als toen regeerde, was zonder twyffel het Opperhoofd van deze gezintheit, het is waar dat Herodes de Groote veel meer aching had, en hy zoude by zyn leeven in de ziel van 't volk genoegzaame verschrikking ingedrukt hebben, om zich als haar Messias te doen aanzien: maar deze meening zoude ten

minsten na zyn dood vervallen zyn geweest, want het volk zond als toen om tegens hem voor Augustus te pleiten, belafte hem met haatelyke misdaaden, en verzocht van zyn geslacht ontlaft te zyn, beeter oordeelende van Afgodendienraars bestiert te zyn. Zyn dood zoude de allergeloovigste beeter bericht hebben. Maar Herodes, tot wie Jesus Christus door Pilatus gezonden was, was een slimme vos, die ter eener zyde de Roomsche Keizers vleide, en ter andere zyde Judea deed in boezemen, dat hy de Verlosser en de Koning, door de Godspraaken belooft was. Die geenen, die hem in dit oogmerk begunstigden, noemden zich Herodianen. Hun vereeniging met de Phariseen en de vraag, welke zy Jesus Christus deden, scheen een zeeker middel, om hem onder te brengen. Want de Phariseen, gelyk het overige van 't geslacht, zich een hoog denkbeeld maakende van zyn vryheid onder de regeering van den Messias, hield staande, dat men als dan gantsch geen schatting moet betalen; om dat zulks een teken van slaaverny zoude zyn. Herodes en zyn navolgers verdedigden het recht der Keizers. Zo J. Christus geantwoord had, dat men geen schatting aan den Keizer betaalen moet, zouden de Herodianen hem gegrepen, en als een vyand van den Keizer gevangen gezet hebben, en by aldien hy goed keurde dat men hem betaalde, zoude de Phariseen hem uitroepen voor een bedrieger, aan wie het weezendlyke merkteeken van den waarachtige Messias ontbrak. Jesus Christus verkoor dierhalven de laatste zyde, neemende een stuk gelds waar op de beeldenis van de Vorst stond. Hy heeft ons twee uitmuntende manieren geleert, om aan den Keizer te geven, dat des Keizers is, en aan God, 't geen men hem schuldig is.

UITLEGGING van de CXVI. AFBEELDING.

Jesus Christus voorzegt Judas zyn verraad.

*Dus werd het snoedverraad op 't Avondmaal verraast,
Daar Judas met zyn God in eenen schotel tast,
Wiens ziel den vader bid in doodsbenauwde tyden.*

XIV. HOOFDDEEL. Vers 18.

(1) Jesus Christus het Paaschlam met zyn Discipulen eetende, verwittigde hen van zyn dood, die niet verre af was. Hy wees hen met den vinger het werktuig, waar van de Duivel zich bedienen moet om dezelve te vorderen. Het was Judas die aan zyn tafel at, en die hem tot daar toe gevolg had. Deze voorzegging ontstelde de gantsche vergadering. Daar was niet een, die zich niet beschampt en ontroert vond; yder onderzocht haastelyk zyn gewisse. Men zag elkanderen aan, om te zien, of de schaamte op 't aangezicht gemaalt, de misdaad en de schuldige niet zoude ontdekken. Alleen Judas, meer gerust als de anderen, volhardde in 't eeten, en zyn beete gemeenzaamer wyze in de schootel met zyn Meester doopende. Wat is daar een verhardheid in de ziel der zondaaren! noch Gods tegenwoordigheid, noch de schaamte aan de misdaad, noch het openbaar bericht, dat men de schuldigen doet, zyn bekwaam hem te treffen. Alhoewel het getal der Apostelen klein was, waaren zy alle niet heilig. Want van twaalf uitverkooren mannen, was daar eene volkoome goddelooze onder. Hy handelt niet van een gemeene misdaad, maar van een lafhertige trouwloosheid en kerkrovery. Een Apostel

*Derechter scheurt zyn kleed, die recht noch reeden hoort,
En Jesus word bespot, bespuwt aan 't kruis vermoort,
En in het graf gelegd, doch leeft na 't overlijden.*

begaat de zelve. Keerde de ergernis niet weder terug op Jesus Christus die een zo onwaardige keur gedaan, en die deze mensch voor anderen gestelt had, om hem de beurs te vertrouwen, en die hy noch door zyn wonderdaaden, noch door zyn goddelyke leerlingen niet had kunnen bekeeren, en die zich gewillig aan zyn vyanden opdroeg, om hem te verraden? die geenen, aan wie God zyn schatten vertrouwt, zyn voor 't heeft geen lieden van goed. De voorspoed, de misdaaden en de verdoemenis derryken moeten ons niet ergeren. Daar is tusschen alle deze zaaken een aaneenschakeling, welke zelden verbreekt. De Heidenen hadden zo weinig schrik voor 't niet, en zo veel verachting voor 't leeven, dat zy zeiden, dat de gelukzaaligste aller menschen die geen was, die nooit geleefd had, en dat de eerste trap van geluk na deze was, in het oogenblik te sterven, als men 't leeven ontving. Deze gedachten was natuurlyk voor de menschen, die gantsch geen denkbeeld van de eeuwige gelukzaaligheid hadden. Salomon naderde veel dichter tot het Christendom, om dat hy meer de dood als de leevendigen achtte, en die geenen, die nooit als d'een en d'anderen in weezen geweest waaren om dat zy nooit kwaad hadden zien doen. Volgens deze gewoonte, had Jesus een dubbelde reeden om aan Judas te zeggen, dat het beeter voor

voor hem geweest was, nooit gebooren te zyn. Want, hy zag niet alleen een verfoejelyke misdaad begaan, maar hy had daar deel aan, en moest de strafie daar voor lyden.

XV. HOOFDDEEL. Vers 34.

Hy bid in zyn sterfuur.

(2.) Jesus, na dat hy de smert, welke hem 't verraad van een Apostel aandeed, verdraagen had, gevoelde de verschrikkingen des doods, welke naderde. Zyn ziel wierd ontroert, en zyn lichaam sweette bloeddroppelen. Hy verzocht aan zyn Vader, dat deze drinkbeeker voor by hem been mocht gaan. De drinkbeeker beteekent de dood en de smerten, die daar voorgingen. Jesus Christus, als een God, wilde dat zyn menschelykheid opgeoffert wierd, de menschelykheid veel zwakker, verschrikte zich, en verzocht verlossing. Maar, deze zuivere en heilige wil zich ter zelver tyd 't eenenmaal den wil van zyn Vader onderwerpende, riep uit. *Vader, niet zo als ik wil, maar als gy zult willen.* Daar was niets misdadig in decie verschillendheid der twee willen. Het is geoorloft te verlangen van 't kwaad bevryd te zyn, ten opzichte, dat de wil zich ter zelver tyd voor God buigt, en het hoofd zich nedervleid, om den slag te ontfangen, die hy flaan wil.

De Hoogenpriester verscheurd zyn kleederen. Vers 39.

(3.) Men trok J. Christus uit den Hof van Getsemane, daar hy alreede leed. Alstoer onderschraagde hy zyn recht in zyn tegenwoordigheid, in plaats van te verbleeken, en zich te verschrikken op het gezicht van een Richterstoel, dichey verdenken moet, of te poogen de dood te ontyluchten, door een blinde onderwerping aan den Hoogenpriester. De Hoogenpriester ondervraagde hem om te weeten, of *hy de Christus de zoon van den Gezeegende was.* Eenige handschriften voegen daar de bepaaling tusshchen van den leevedigen God. Maar, deze byvoeging is onnoodig, om dat de Joden zich meenigmaal van deze wydlustige beschryving bedienen, om de Godlykheid uit te drukken, en die geen, die deze twee woorden daar toevoegde, heeft dezelve niet noodig gevonden, als om dat hy zich naer onze styl wilde schikken. J. Christus beleed niet alleen dat hy Gods Zoon was, maar, hy verzeckerde den Hoogenpriester, dat hy ging zitten ter rechterhand zyns Vaders, van waar hy hem 't eeniger tyd zoude zien koomen met heerlykheid en macht omvangen. Zulks scheen hem een godslastering, welke de dood verdiente, en 't geen hem verplichtte zyn tabbaard te verscheuren. Dit verhaal bewijst onwrikbaar de Godlykheid van J. Christus. 1. Het was geen misdaad zich den Zoon van God te noemen, het Joodsche volk verheerlykte zich *zyn eerst gebooren Zoon te zyn*, en dit hoofdschrift was hem van God gegeven geweest. Het moet dan zyn, dat de Hoogenpriester, die J. Christus ondervroeg, aan zyn woorden een

byzondere zin gaf, en hem als een mensch aanzag die zich zelve een God maakte. 2. J. Christus had belangen om de dubbelzinnigheid te ontdekken, uit vreeze dat zyn heerlykheid mocht gekwetst worden, zo men hem als een godslasteraar strafte, en zyn dood zoudē rechtvaardig geweest zyn; by aldien hy zich God gemaakt had, zonder God te zyn. Onderwylen in plaats van den Hoogenpriester beeter te onderrichten, versterkt hy hem in zyn gedachten. De zitting ter rechterhand Gods, welke hy zich vermeet, in een zo tedere omstandigheid, en hem boven de Engelen verheft, want aan wie der Engelen heeft God ooit gezegd van aan zyn rechterhand te zitten? is een nieuw bewys van 't geen wy aanhaalen. 4. De Hoogenpriester maakt een verklaring die geen twyffeling nalaat. Om dat hy over deze eenige daad oordeelt, dat Jesus de dood verdient. Men strafte dusdaanig niet, als de godslasteraars, die een andere als den waaren God wilden aanbidden. Jesus stelde geen aanbidding van eenig ander schepzel vast; hy was het zelfs, die zich aan de menschen als de ware God voorstelde, en 't is op deze reeden, dat men hem als een Godslasteraar handelde, en de Hoogenpriester zyn tabbaard verscheurde, om zo veel te krachtiger zyn verontwaarding te beteekenen. Deze tabbaard was den Prieysterlyken tabbaard niet, welke men in 't Kasteel bewaarde, en die men niet als op Hoogtydendroeg, maar, een gemeen kleed. Daarom zyn de Oudvaders, die daar uyt beflooten hebben, dat het Joodsche Priesterdom verscheurt was, misleid geweest.

Joseph van Arimathea verzoekt het lichaam van Jesus Christus. Vers 43.

(4.) Jesus gekruicigt geweest zynde, had Joseph van Arimathea moeds genoeg, om dit dood lichaam van Pilatus te verzoeken. Deze Roomische Rechter, die zich geweld aan gedaan had om hem te doemen, sting hem zulks gemaklyk toe: by aldien hy schuld gehad hadde, zo was het Recht voldaan, de haat der Joden zelfs scheen door zyn dood ter neér gezet, en hun godsdienst liet niet toe, dat de lichaamen aan 't kruis ten toon gestelt bleeven gedurende den zaturdag van Pascha, welke de groote Sabbath was.

XVI. HOOFDDEEL, Vers 14.

Hy verschynt aan elf vergaaderde Discipulen.

(5.) Hy wilde zo veel getuigen van zyn wederopstanding hebben, als hy Discipulen had, op dat zy alle, na hem gezien te hebben, zouden gelooven, en daar geen onzeekerheid meer overbleef, gelyk gebeurt, als men de zaaken niet als door overdracht van anderen weet; om welke reeden hy, voor de elf Discipulen, die vergaerd waren, zich vertoonde.

UITLEGGING van de CXVII. AFBEELDING.

*Wyl Lucas door Gods Geest en vinger word geleid,
Schryft by Theophilus dit Boek ter Zaaitigheid,
Van's Heilands Waereldkomst zyn leeuen, leer en lyden,*

*Die als een Os ter dood en Joodsche Slachtkant gaat,
En boet aan't kruis den val van't zondig Adams zaad,
Terwyl zyn Heemelvaart belooft de gulde tyden.*

Woorden en gelykenissen van Jesus Christus, welke de heilige Lucas verhaalt heeft.

Bereid des Heeren weg en maak zyn paden recht.
Daar blindheid blinden leid wort nooit iet sgoeds voorzegt.
't Huis op een Rots gebouwt, weerstaat de waatervlaagen.
De droeve wond beweegt 't Samaritaansch gemoeid,
De dood ontroost den vrek zyn leeuen staat en goed.
d'Onvrucht'bre boom blyft staan op hoop van vrucht te draagen.

Een Bouwheer maakt zyn staat eer by den grondslag legt;
En den Verlooren Zoon word verkens draf ontzegt.
Wie ontrouw is in't klein, wat staat in't groot te duchten.
Men weiger Lazarus geen weeldens overschot.
't Gebed des Tollenaars rechtvaardigt hem by God.
De Landman moord den Zoon zyns Heers, en hond de vruchten.

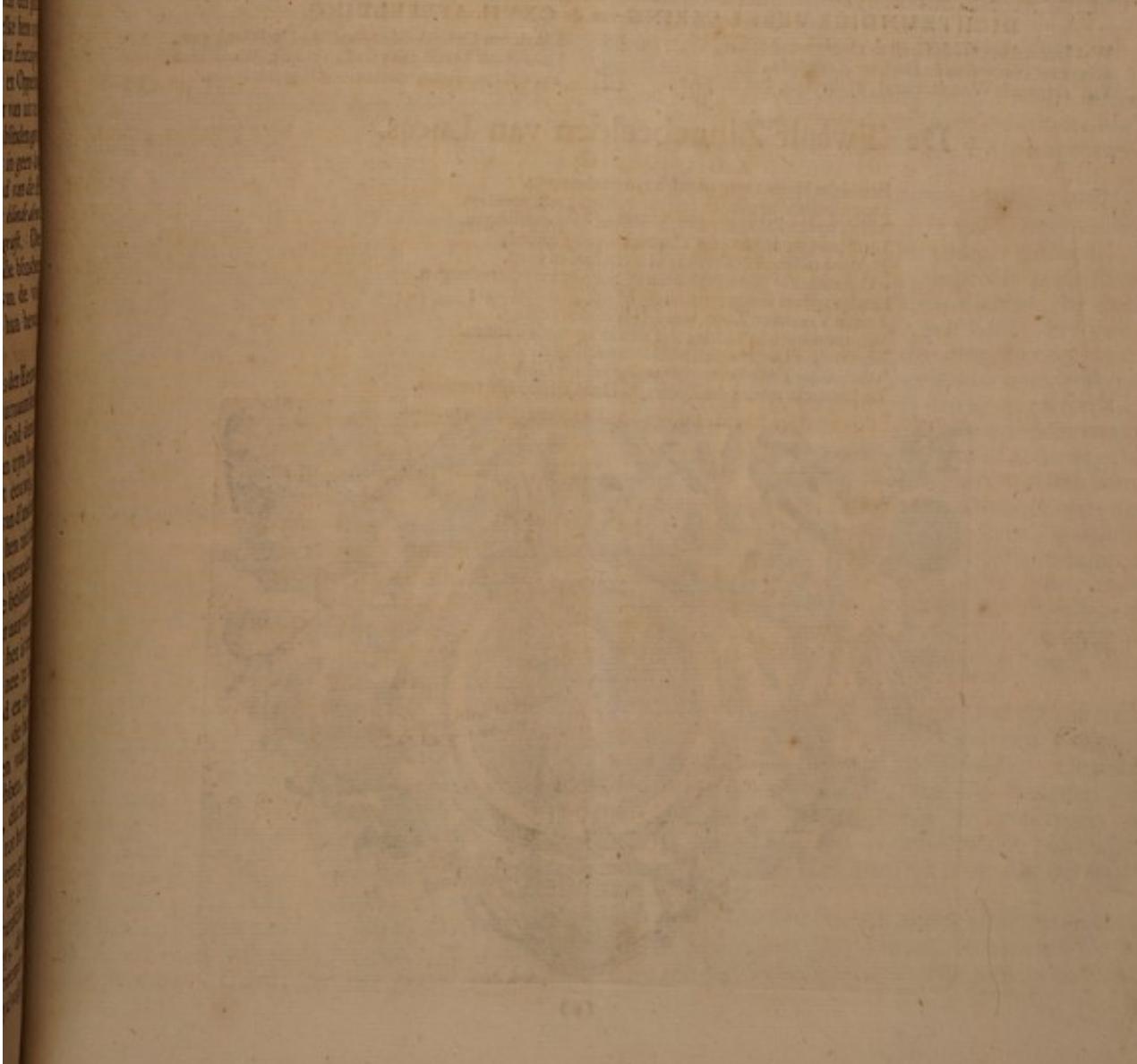
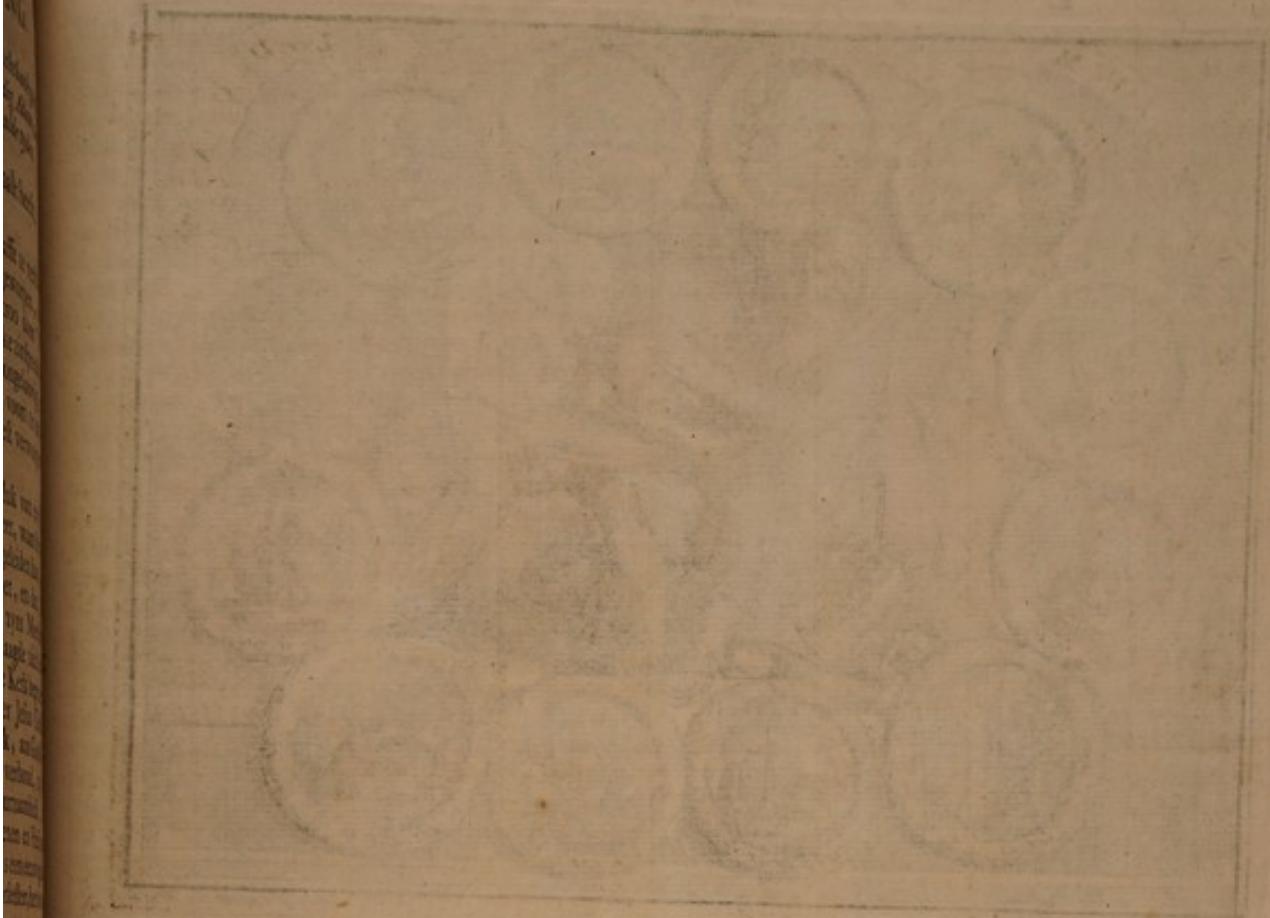
Daar is weinig aan gelegen, om welke reeden men aan de heiligen Lucas een kalf geeft. Dit dier komt zo weinig met zyn Evangelium, en't geen men van zyn perzoon weet, overeen, dat men daar over niet als ydele spitsvinnigheden, kan uitvinden. Het is noch een andere wel ydele gissing van Salvianus, die zich inbeelde, dat de heilige Lucas zyn Evangelium aan de liefde Gods opgedraagen had, om dat hy de naam van Theophilus aan 't hoofd van zyn werken geplaatst heeft. Die naam is Grieks; dusdaanig misleid men zich niet, met te gelooven, dat het een man van Antiochien, zyn medevaderlander was, aan wie hy dit boek zond, om hem in 't geloope te versterken, met hem veel nauwkeuriger van de byzonderheeden van 't leeven des Zoons Gods te onderrechten; deze man moet mede van aanzien geweest zyn, om dat men hem het hoofdschrift van uitmuntend, of zeer goed gieft, welk de heilige Paulus aan Felix in de Geschiedenis der Handelingen geeft. Trajanus zelfs stelde hem voor alle anderen, om dat, by aldien eenigen zyn waarde en macht beteekenden, dit een lofreeden van zyn goedheid is, waar van hy meer jeloersch was. Laat ons zien wat dit Evangelium behelst; en door de gelykenissen beginnen, waar van men hier een verzameling vind.

(1.) Men merkt aanslonds den heiligen Joannes den Dooper aan, die uitroept, dat de byl aan den wortel van alle boomen gelegt is, die geen vruchten draagen, en dat de Heere de Tarwe gaat verzaamelen, en het stroo in 't vuur werpen, om verteert te worden. De menschen zyn die boomen, die verplicht zyn heur vruchten in het zaizoen te draagen; men ziet ze haare kruinen tot aan de wolken verheffen, een groot en schoon lommer verspreijen, en in de aarde diepe wortelen schieten, maar, men leest daar geen vruchten van. Het is vergeefs zich in de aarde te wortelen, zich met al 't geen de waereld het prachtigste heeft op te cieren, zich met vermoogen te bekleeden, en zich met eerlykheid te overlaadden; de boom valt eindelyk; de rechtvaardige voorkomt haar val, en houwt ze meenigmaal af, als wanner de overvloed van de sappen haar een lange geduurzaamheid schynt te belooven. De zondaar sterft in 't midden van zyn voorspoed, en God verkort

menigmaal zyn dagen om zyn straffe te verhaasten, hy is in de eeuwige afgronden geworpen, daar hy zich zwart maakt gelyk het stroo door 't vuur verteert. Men kan deze heerlyke zinspreuk op het Joodsch geslacht toepassen, dat ongeloovig en onvruchtbaar is, om goede werken voort te brengen, hetwelke door den Messias moet verworpen worden.

(2.) Het is het uiterste ongeluk van een Kerk, als wanner de Herder niet weet, waar de weiden zyn, en zyn kudde aldaar niet geleiden kan, dat de leidsman niet meer den weg weet, en dat, 'die van Gods weegen spreekt, de wil zyns Meesters niet kent; de heilige Bernardus beklaagde zich daar over in zyn tjd. Maar, de Joodsche Kerk beproefde dat ongeluk ten operen, wanner Jesus Christus in de Waereld kwam. Deze Kerk, aan Gods Orakelen verpand, was alleen in 't verbond, zy had de belofte van een eeuwige geduurzaamheid, zy had in haar boezem zo veel Propheeten en Heiligen opgekweekt. Aan haar hoofd was een eeuwigduurende verzaameling, en een Hoogenpriester, het voorbeeld van den Messias, die van vooren een goude plaat droeg, met deze woorden, welke hem zyn plicht vertoonden. De Heilige aan den Eeuwigen. Onderwylen waaren, die Priesters en Opperhoofden, zonder den Hoogenpriester daar van uit te zondieren, blinde geleiders van andere blinden geworden. Het was dan onmooglyk, dat zy in geen dwaaling verviel, en van daar in den Afgrond van de Hel nederstortte. Want, by aldien de eene blinde den anderen leid, vallen zy alle byde in den graft. De Opperhoofden van de Kerk kunnen alle blinden zyn, ondertusschen laten zy niet na van de volkeren een blinde gehoorzaamheid voor hun beveelen af te vorderen.

(3.) Jesus Christus is als een Rots der Eeuwen verbeeld, om zyn vastigheid en geduurzaamheid te beteeken. Men kan niemand als God deze lofreesden geven. Inder daad, men kan zyn hoop op de Engelen niet vesten, zy zyn niet eeuwig, de val der eenen leert ons, 't geen men van d'anderen konde vreezen, by aldien de genaade hen niet bevestigt had. De Waereld, onstantvaстиг en veranderlyk zynde, verblind ons door bedrieglyke beloften; ongelukkig zyn die geenen, die zich daar aan vertrouwen. Jesus leert ons zulks hier gevoelig: het is verkeerde lyk een huis aan den oever van de zee te bouwen; want het is nauwlyk met veel arbeid en mocite voltrokken, of 't valt in verwoesting; de baaren verschudden de grondslaagen, en, geen vaste stand in 't beweegende zand kunnende hebben, moet het zelve nederstorten. Dusdaanig is 't, dat men nauwlyks groote voorneemens gesmeed, tot heur uitvoeringen gearbeid, en eenige hoop van een gelukkigen uitslag begrepen heeft, of men ziet de zelve verydelen, als wanner men zich op de menschen of zyn eigen krachten verlaat. Gelukkig is hy, die op God vertrouwt, die met hem in zyn voorneemens raadpleegt, om zyn wil te kennen, die altyd volgens zyn Wet-

R. de Noye Inventor et fecit.

J. Lutteboef excudit cum D. 1570.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CXVII. AFBEELDING.

Wyl Lucas d'oor Gods Geest en vinger word geleid,
Schryft hy Theophilus dit Boek ter Zaligheid,
Van 't Heilands Waerelkomst, zyn leeven, leet en lyden,

Die als een Oster dood en joodische Slachbank gaar,
En boet aan 't kruis den val van 't zondig Adams zaad,
Terwyl zyn Heemelvaart belooft de gulde tyden.

De Twaalf Zinnebeelden van Lucas.

Bereid des Heeren weg en maak zyn paaden recht.
Daar blindheid blinden leid wort necht iets goeds voorzeght.
't Huis op een Rots gebouwt, weerlitaat de waaterlaagen.
De droeve wond beweegt 't Samaritaansch gemoed,
De dood ontrooft den vrek zyn leeven slate en goed.
d'Onvrucht'bre boom blyft staan op hoop van vruchte dragen.
Een Bouwheer maakt zyn thau eer hy den grondflag legt;
En den Verlooren Zoom word verkeensdraf ontzeght.
Wie ontrouw is in 't klein, wat litat in 't groot te duchten.
Men weiger Lazarus geen weeldens oversichot.
't Gebed des Tollenaars rechtvaardigt hem by God.
De Landman moord den Zoon zyns Heers, en houd de vruchten.

Wetten leeft, en van zyn zegening den uitslag zyn werken verwacht. Zyn huis op een Rots gesticht, verschud nooit; dat de winden vry waajen, en de zee onstuimig zy, zy kan den Rots door haar schuimende golven wel geeselen; maar, zy zullen niets uitvoeren, als dezelve wit te maaken, zy zullen zich zelve verbryzelen, en 't gebouw zal staande blyven; de Waereld dreigt, bespringt, vervolgt de Heiligen, en oeffent meenigmaal haar geweld tegens hen. Maar, hun geloof grocit in de verzoekingen, zeegepraalt in destryden, en hongelukzaamheid is nimmermeer verzet.

(4.) De barmhartigheid ontbreekt meenigmaal in de Kerk, in plaats dat de Godsdienst dezelve beveelt; men maakt tot een plicht van den Godsdienst, van dezelve niet te oeffenen. De bygeloovighid en den yver van den tegenstander verblinden de Geestelyken genoeg om hen hard en wreed te maaken. Jefus Christus leert ons zulks door de gelykenis van een Reiziger, die van Jerusalem naer Jericho gaande, op den weg doorstoeten en met wonden bedekt, gelaaten wierd. De Offerpriester en de Leviet door hun bediening verbonden, om deze ongelukkige te hulp te koomen, gaan voor by, en wenden hun aangezichten van een zo droevig voorwerp af, uit vreeze van daar door geraakt te werden. Een afgescheurde Samaritaan, de Joden van Jerusalem en Jericho haatende, blyft staan, belaad zich met deze gekwetste man, betaalt de onkosten, en beveelt hem barmhartiglyk aan den waard, by wie hy hem huisvest. Dusdaanig is 't, dat men meenigmaal meer barmhartigheid by den geenen vind, die men scheuringzuchtigen en gedoemden noemt, als by de Geestelykheid, die op haar Tempel en 't gezag van haar Kerk roemt.

(5.) Men denkt niet genoegzaam om de dood. De Ryke telt zyn schatten, en hy telt zyn jaaren niet. De dood komt zelfs als men daar van zyn gedachten 't verste afzondert, om zyn schatten te overreekenen, en zich daar over te verheugen. Een Ryke, zegt Jefus Christus, had een zo overvloedigen oogst en wyntyd, dat hy zyn schuuren en kelders moest vergrooten. Dit was geen gierigaard, die nergens anders om dacht, als om op te staapelen; hy beminde de vermaaken, en dacht niets anders, alsoom zich daar in te baaden, *Mijn ziel, verbydu, gy hebt goederen voor veele jaaren.* De dood kwam al die ontwerpen van vreugde omwerpen. God vorderde hem zyn ziel dien zelven nacht wederom af, en riep hem tot de eeuwige straffen en rampzaaligheden. Welk een omkeering; Men ontylucht dezelve niet, als met meenigmaal om de dood en d'eeuwigheid te denken.

(6.) God, die dusdaanig den Ryken straft, die aan zyn vermaaken en goederen verknoch is, verwacht meenigmaal het berouw van den allerverhardtste zondaar. Hy is de meester van de onvruchtbaare boom, drie jaaren zyn daar verloopen, al eer hy aldaar vruchten aan vind, hy dreigt dezelve om te houwen, en in 't vuur te werpen. Maar, een beweeging van barmhartigheid weerhoud hem; in plaats van zonder weederkeering te straffen, geeft hy nieuwe trappen van genade, en brengt eindelyk een heilzaame bekeering voort.

(7.) Ten einde, om zyn genade te verkrygen, moet men alles afstaan; men koopt dezelve niet, als tot dien prys; het is aan hem, dat hy zich op den weg der zaaligheid verbind, om te zien, of hy zich aan dezen Wet wil onderwerpen. Alvoorens daar in te treeden. *Gelyk, die een tooren wil bouwen,*

zich tot dat onderneemen niet verbind, alvoorens zyn inkomsten nagerekent te hebben; en, gelyk een wyze Koning niet tot den oorlog treed, alvoorens de middelen gezocht te hebben, van dezelve tot zyn voordeel te bepaelen.

(8.) Men ziet hier een vader, die een verkwistend kind, dat berouw heeft, weeder aanneemt. Dit kind is de beeldenis dier geenen, dat na de kennisse en eenige trappen van Godsdienst gehad te hebben, dezelve laaten verlooren gaan, en zich in de vermaaken storten. God kastyd dit misbruik van zyn genade, de voorbygaande vermaaken verdwynen, en daar blyft niet anders als een droevig herdenken over, deze kastydigen brengen het berouw voort. Na het draf met de varkens gegeeten te hebben, herroep men de zoetigheden, welke men in den Godsdienst en handelingen van de godvruchtigheid vond, in zyn gehengen. Men keert weder tot God, by aldien men 't zelve met yver en nederigheid doet. Uitroeppende. *Ik ben niet meer waardig uw kind genaamt te worden, noch myn oogen ten Heemel te staan,* zo vind men genade. Hoedaanig de vreugde in den Heemel voor een boedvaardige zondaar zy, laat een kind, dat altyd in huis blyft, niet na, de allergelukkigste, en het tederste van den Heemelschen Vader bemint te zyn.

(9.) De barmhartigheid maakt ons vrienden in den Heemel. Onze aalmoechten klimmen daar op, als 't geroep der kraajen, de nieren der armen zeegenen ons, en die zegeningen veranderen in genade. Men moet dan de Rentmeester navolgen, die zich verplicht vindende aan zyn meester rekening te doen, groote sommen, aan de geenen, die schuldig waaren, kwytshold, ten einde om vrienden voor zich te maaken. Wy zullen van duizend gedeeltens aan God van geen een rekening doen. Maar, vergeef aan uw vrienden, geef den geen, die niets heeft, en gy zult van uw Meester en Rechter gepreezen worden.

(10.) In teegendeel de godlooze Ryke, die Lazarus aan zyn poort onbarmhartig van honger en koude laat sterven, terwyl hy in 't purper gekleed is, en groote maaltyden aanrecht, beproeft al de strengheden van de Godlyke rechtvaardigheid, hy sterft, en zyn vermaaken eindigen met hem. Hy vind in de Hel alleenlyk geen eenige drop waaters om zyn tong te verfrischen. Hy heeft daar noch rust noch vertroosting. Men roept als dan te vergeefs of God, of zyn Heiligen te hulp, men moet zonder verpozing eeuwig lyden, en weeten dat de anderen gelukzaalig zyn. Men benyd het geluk van den armen Lazarus, die in de schoot van Abraham rust; slaat toch gaade op 't bezit van uw goederen, gedurende dit leeven, uit vreeze van eindelooze rampzaaligheden te ondergaan. Ter andere zyde, dat de ongelukken van Lazarus, en van de tegenwoordigen tyd uw niet affchrikken, want zy zyn teegen de heerlykheid, welke toekomstig is, niet op te weegen.

(11.) De Phariseér, die voor God op zyn vasten roemt, is verdoemt; terwyl God den Tollenaar, met misdaaden beladen, rechtvaardigt. De needrigheid is de allereigenste van alle deugden, om de zaaligheid en 't leeven te verkrygen. De hoovaardigheid is het allermachtigste beletsel van de genade, en den kortsten weg tot de verdoenissen.

(12.) God laat zich nooit zonder getuigenisse; maar, men moet zich daar van bedienen. De Joden, die den Zoon van God veronachtzaamt en verwor-

pen hebben, met hem te kruicigen, zyn in de verwering gebleeven: zy verftonden wel, dat Jesus Christus deze waarheid indrukte in de gelykenis der

Wyngaardeniers, die na dat zy hun meester de vruchten, die hy verwachtte, geweigert hadden, zyn Zoon en d'Erfgenaam van zyn goederen ombrachten.

UITLEGGING van de CXVIII. AFBEELDING.

Een Engel verschynt aan Zacharias.

Dus bloeft d' onvruchtbare boom door God in d' ouderdom. Elizabeth werd zwaar, en Zacharias stom, De Maagd Maria zal des waerelds Heiland baaren.

Zy groet Elizabeth, wiens vrucht van vreugde springt, Die blyde Moeder werd, terwyl Augustus dwingt, De Roomsche moogheid verlost van krygsgevaaren.

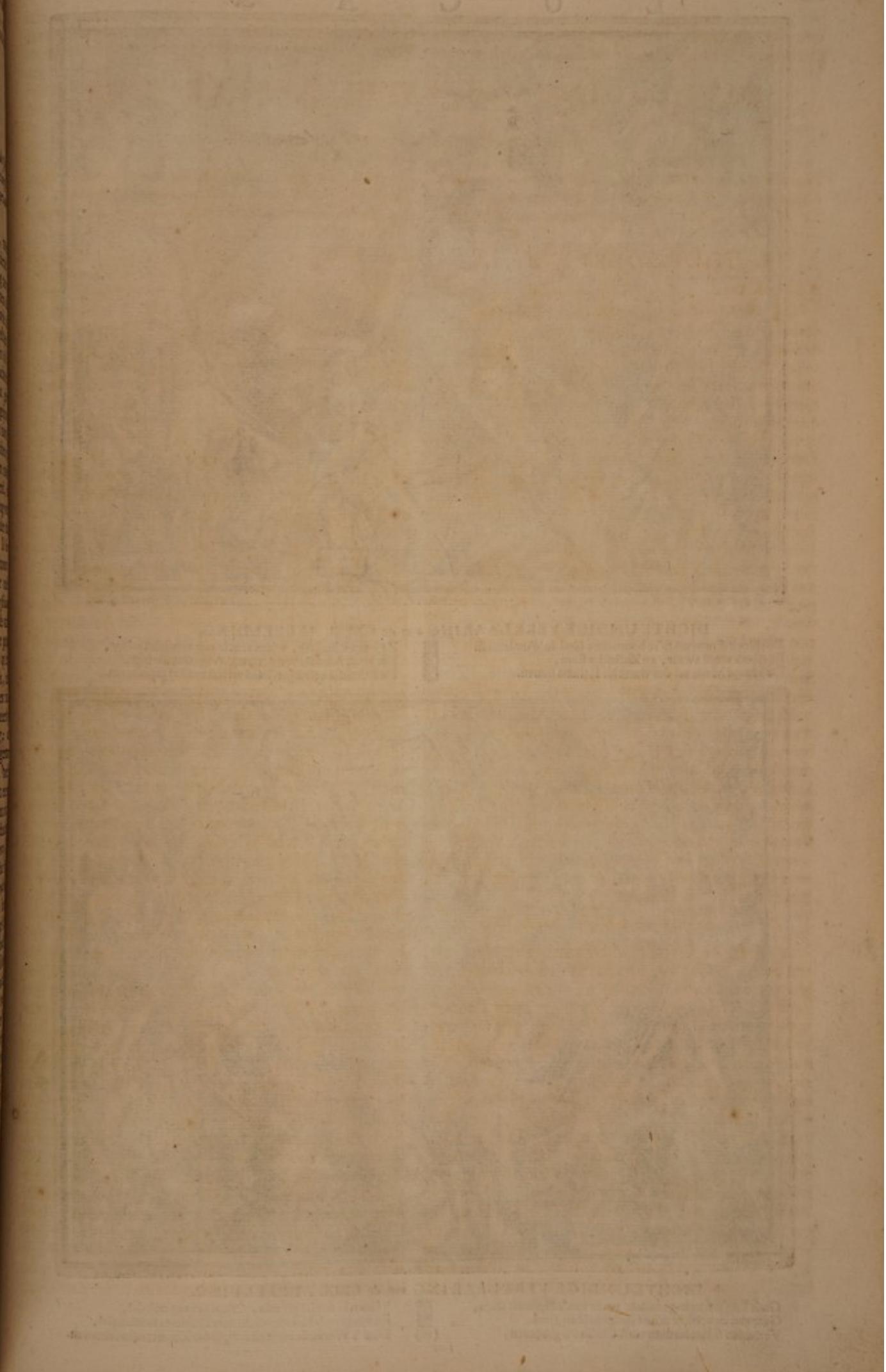
I. HOOFDDEEL. Vers 11.

(1.) **D**E heilige Lucas klimt weder tot de geboorte van Joannes den Dooper op, en verhaalt daar de wonderdaadige omstandigheden van dezelve, welke hy alleen ons heeft te kennen gegeven. Dewyl het Prieysterlyk huis van Aaron al te talryk was, om op een en dezelve tyd den Tempeldienst waar te nemen, had David het zelve in 24. deelen verdeelt. Abia was het opperhoofd van een dezer deelen; Zacharias, de vader van Joannes den Dooper, was een dier geenen, die't zelve zaamendelde, om welke reeden de heilige Lucas zegt, dat hy Offerpriester van den rei van Abia was. Alswanneer yder deel in dienst trad, trok zy by looting de bediening van haar ampt; om welke reeden dezelve Evangelist zegt, dat hy door 't lot belast was, met het offeren van 't reukwerk in den Tempel. Dat is te zeggen, in de Heilige Plaats, alwaar den reuk-altaar, en de taafel der Toonbrooden waaren. In deze Plaats was 't, daar Zacharias zyn bediening waarnam, dat een Engel hem verscheen, en hem de geboorte van een Zoon voorzeide. Dit gezicht verschrikte hem; dit was echter de ontroering niet, maar de ongeloovigheid, welke zyn tong bond. De Evangelist zegt, dat Elisabeth en haar Man onstrafbaar waaren; maar deze daad van ongeloovigheid, en haar zo haftige straffe zyn een verklaring, welke ons onderregt, dat men deze bepaling niet naer de strengheid moet opnemeen. Het is niet als in den heemel, daar de Godvruchtigheid zonder gebrek zal weezen. Zacharias had geen grote misdaaden, maar hy had geen geloofs genoeg. By aldien de ouderdom van zyn Vrouw een beweegreden van ongeloovigheid veroorzaakte, moest de verschyning van een Engel dezelve verstroojen.

De boodschap van de heilige Maagd. Vers 26.

(2.) Dezelve Engel ging by vervolg te Nazareth, een Stad van Galilea, aan Maria een oneindige veel grooter wonderdaad aandienen, deze Dochter uit de Stam van David, maar zeer arm, ging een Timmerman trouwen, aan wie zy verlooft geweest was; by aldien 't gezicht van den Engel haar verschrikte, moest zyn groetenis haar weder moed geven. Gezeegent zyt gy, zeide Gabriel tot haar, gy hebt genaade gevonden, en de Heere is met u. Hy verwittigde haar ter zelver tyd, dat zy de Moeder eens Koning's zyn moest, die op den troon Davids klimmen, en eeuwig regeeren zoude. De hoedaanigheden, en de waardigheid, aan dit Kind beloofd, verbaasden haar minder als zyn geboorte. *Ik ken geen Man*, riep zy uit. Hoedaanig dat? dewyl zy alreeds met Joseph ondertrouwt was. De heilige Epiphanes, verzeekert, dat Joseph oud zynde, Maria hem niet anders als om welstaanshalven nam, besloten hebende haar maagdelyken staat te bewaaren. Men

voegt daar by, dat de gewillige Maagden, meer gemeen by de Jooden waaren, als men wel denkt, dewyl Philon daar van spreekt. Deze giffing neemt de zwaarigheid niet weg. Waar uit weet men dat Joseph oud was, en dat zy hem niet trouwde als om tot een dekmantel en schaduwe te verstrekken? de maagdelyke staat, welke zich niet anders als by een man onder een zelve dak bewaart, baard achterdacht. Vind men by Philon voorbeelden van dat gebruik? hy heeft niet als van zekere dochters gesproken, welke de Seete der *Effeniers* in Egypten navolgden, en van de Griekze Priesterinnen de beloften van een maagdelyke staat ontleent hadden. Men moet liever zeggen, dat de Maagd zich verzeekerd, dat de ontfangenis van dat Kind aanstonds aanving voor haar huuwelyk met Joseph, gelyk zulks inder daad de meening van den Engel Gabriël was. *Ik ken geen Man*, beteekent, ik ben noch niet getrouw. De Engel neemt de zwaarigheid weg, haar onderrichtende, dat *de eeuwige haar zoude overschaerden*. Dit uitdrukkel is duifter; te willen dat de ontfangenis, als het werk van de schepping, toe gegaan is, alwaar de Heilige Geeft was zweevende op de wateren, om dezelve vruchtbaar te maaken, zulks is een denkbeeld gegeven, daar de zwakken zich aan zouden kunnen stooten. De wolk en heerlykheid Gods dekte het Tabernakel van aanwyzing; de Engel kan op deze wonderdaad een toepassing gemaakt, en aan Maria een diergelyke zaak belooft hebben, maar dewyl men niet onderrigt word, dat een wonderwolk haar overdekt heeft, kan men dan niet zeggen, dat God daar eenvoudig een wonderdaadige en boven naatuurlyke werking belooft, dewyl David aan God dankzeggingendoet, weegens dat hy, *zyn hoofd van alle deelen in den dag van denstryd overdekt had*. De 70. Uitleggers hebben zich van het zelve woord van *overschaerden*, welk de Engel hier gebruikt, bedient. Dat is daar de wonderdaad, welke men niet moet haapooren. De heilige Gregorius zegt, dat gelyk de schaduwe zich door middel van het licht en een donker lichaam maakt, men hier iets diergelyk ziet, dewyl J. Christus uit een Vrouw en een God gebooren word, die het eeuwige licht is. De heilige Augustinus vind daar een voorbeeld van de Kerk, de Dochter en Maagd van Sion, welke door middel van den Heiligen Geeft ontfangt, en in haar schoot voed, en aan God een groot getal van kinderen baard, zonder haar maagdom te verliezen. Men vraagt waarom J. Christus zich nimmermeer de Zoon van den Heiligen Geeft noemt, maar wel de Zoon van David en Abraham, alhoewel de Heilige Geeft het voornaamste deel aan zyn geboorte hadde. Men ontdekt de reeden daar van zeer ligelyk. Jesus Christus is Gods Zoon genoemt, om dat hy dezelve natuur als zyn Vader heeft; *by is God van God, en licht van 't licht*. Maar ten opzichte van zyn menschelykheid, welke de Heilige Geeft in de schoot

L U C A S.

Rome. de Nijgh van Et. 1601.

Luca. Cap. 1 Vers. 28.

I. Lindenberg suc. van Prins.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CXVIII. AFBEELDING.

Dus bloeft d' onvrucht' re boom door God in d' ouderdom
Elizabeth word zwaar, en Zacharias strom,
De Maagd Maria zal des waerelds Heiland baaren.

Zy groet Elizabeth, wiens vrucht van vreugde springt,
Die blyde Moeder werd, terwyl Augustus dwingt,
De Roomsc̄he moogendheid verlost van krygsgevaaren.

Rome. de Nijgh van Et. 1601.

Luca. 2 Vers. 8

I. Lindenberg suc. van Prins.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CXIX. AFBEELDING.

Gods Eng'len neer-gedaalt by nacht van 's Heemels trans,
Geopend en verlicht door Godlykheid en glans,
Verhaelen 't Harderdom waar Christus is gebooren,

(10) 't Geen in de ziel geraakt, verlaat het vee en 't dal,
En vliegt op 's Heemels item naer Bethlems beelten stal,
Daar 's Waerelds Heiland rust, Gods Zoon en uitverkooren.

van de Maagd gemaakt heeft, is dezelve van een gantsch verschillende natuur, als die van deze Geest, en by gevolge kan men niet zeggen, dat hy zyn Vader is, gelyk de mensch, de Vader niet genaamt is van een aarde vat, dat hy gemaakt heeft. Onder de menschen klimt men veel eer tot Abraham en David op, als tot andere voorzaten van J. Christus, om dat het geloove van deze twee doorluchtige Mannen hen als twee stammen van 't geslacht deed aanzien. Het was aan Abraham, de Vader der Gelooviggen, dat God deze nakoomelingschap beloofde, welke zotallyk als de Sterren aanden Heemel, en als het zand aan de Zee zoude zyn, en't was aan David, wie hy een eeuwig Ryk belooft had, en de vervulling van deeze twee beloften, word niet als in den Messias gevonden. *Zoon Davids onfermt u onzer*, riepen de Blinden, die geneezen wilden zyn.

Het Kind van Elisabeth springt op in haar buik, vers 41.

(3.) Maria verwittigt dat Elisabeth haar bloedverwante mede ontfangen had, en dat een wonderdaadig kind uit haar schoot moest voortkomen, befloot haar desweegen geluk te gaan wenschen; zy vertrok naer de Stad van *Gebat*, daar Zacharias mooglyk zyn verblyfplaats hield, om dat dit een Priersterlyke Stad was, in het gebergte van Judea geleegen; men toont noch heedendaags in haar gebuurtte de puinhoopen of grondslaagen van zyn huis; de onderlinge ontmoeting was met buiten gewoone teekeenen verzelt, het kind, dat Elisabeth in haar schoot droeg, sprong op, zo als de maagd naaderde. De beweeging was niet natuurlyk, gelyk die is, welke de warmte aan de kinderen veroorzaakt. Had het zelve deeze vreugde zonder kennis? De heilige Augustinus houd zulks staande, en hy heeft reeden, want, alhoewel de gedachten aan de ziel weezendlyk zy, gelyk de uitgesprektheid aan delichchaamen is, begrypt men echter niet, dat de kinderen in's moeders schoot denken, en noch minder, dat zy door een voorwerp, 't welk zy niet zien, kunnen getroffen worden. De beweeging van de heilige Joannes was dan buiten gemeen. Hy geloofde niet, gelyk men heedendaags doet, dat de denking de weezendlykhed van de ziel was, en dat men dezelve voor de geboorte maaken kan. Elisabeth had ter zelver tyd een inblaazing; zy konde niet raaden, dat haar Nicht zwanger was; de eer van haar geslacht, de kuisheid en 't gedrag van de Maagd moest haar een geheel andere gedachten inboezemen, en de geweldige beweeging van haar kind volstrekte niet, om dit gevolg te trekken. Het was dan God, die haar verlichtte, en haar bezielende, na voorgaande omhelzingen, deed uitroepen. *Gy zyt gezeegent, dat de vrucht uw's buiks gezeegent zy; van waar komt my, dat de moeder van myn Heere my komt zien?*

Men noemt het zelve Joannes, vers 60.

(4.) De tyd van Elisabeth kwam aan, en haar kind gebooren zynde, overwoog 't geslacht weegens den naam, welke men hem geeven moest. De moeder, aan welke Zacharias door een geschrift een verhaal van zyn gezicht gedaan had, wilde, dat men 't kind Joannes noemde; de vrienden stelden zich daar tegen, om dat het de gewoonte zedert die tyd was, aan de kinderen den naam van hun vader, moeder, of van doorluchtigen en aangenaame perzonen aan het geslacht te geven. Maar Zacharias, geraaden zynde, bevestigde het oordeel van zyn vrouw, op de schrytafel

schryvende, *zyn naam zal Joannes weezen*, en hy kreeg aantonds het gebruik van 't gehoor en de tong weder, welk hy in den Tempel verlooren had; hy wierd zelfs een Profeet, want, aan God zyn dankzeggingen doende, zong hy de wonderdaaden, welke God door den Messias zoude uitwerken. Men spreekt van Joannes niet meer tot den tyd van zyn bediening, en het is waarschynlyk, dat hy in 't huis van zyn ouders opgevoed is; ik weet niet waarom men hem zo vroeg in de Woestynen doet zwerven, als of die wilde en woeste opvoeding hem volkoomentlyk noodig was.

II. H O O F D D E E L . Vers 1.

De beschryving van Judea door Cyrenius gemaakt.

(5.) Alles bereidde zich tot de geboorte van den Messias. De Heidenen, van Augustus zelfs door de voorzienigheid geleid, hielpen daar toe, zonder zulks te weeten. De Vorst door zyn groothed opgeblaazzen, wilde daar van een veel nauwkeuriger kennis hebben, een beschryving van 't getal van alle de onderdaanen van 't Roomscche ryk maakende. Zulks was noodzaaklyk, om de Maagden Josephi naer Bethle hem te geleiden, daar den Messias moest gebooren werden. 't Bevel wierd gegeeven, en de optelling geschiedde door *Quirinius*, want dusdanig spreeken de Latynen deezen naam uit; de Grieken verplicht zynde, aldaar eenige verandering te maaken, en hem Cyrenius te noemen. Deze naam in de geschiedenis van den heilige Lucas geplaatst, maakt een zwaarigheid, om dat *Quirinius* geen Bevelhebber over Syrien was, als wanneer J. Christus in de waereld kwam; dat was *Saturninus*, of veel eer *Quintilius Varus*. Deze twee naamen te veranderen, gelyk de muggezifters doen, en te verstaan, dat men *Quintilius* of *Varus*, in de plaats van *Quirinius* moet lezen, zulks is vermeeteheit en gissing. Wyders stelt *Iosephus*, die van deeze optelling niet gesproken heeft, een andere onder *Quirinius*, of twee Jaaren na de geboorte Christi: het schijnt dan dat de heilige Lucas zich misleid heeft, en dat men hem niet kan rechtvaardigen, als met te zeggen, dat de beschryving, waarvan hy spreekt, voor die van *Quirinius* geschiedt. Maar Suetonius verzekert, dat, na de dood van Augustus, Tiberius drie boeken van deeze Vorstaan den Raad overleeverde, waar van het eenne zyn Dag-Register was, en't andere het *Breviarium* van het Ryk. Dit was de beschryving ofte optelling welke hy in de gantsche Waereld had laten doen, om de krachten van 't Ryk beeter te kennen. Dewyl hy zulks niet anders als tot zyn eigen en byzonder nuttigheid deed, zond hy een buiten gewoone Afgezonden in Syrien, en deze Afgezonden was *Quirinius*. In der daad, de beschryvingen of optellingen geschiedden niet altyd door den Bevelhebber over het Landschap. *Germanicus* had bevel om dezelve in Gaulen te doen, en hy leide die last op twee Aanbevolenen, die hy daar naer toe zond. Het is dan niet te verwonderen, dat *Quirinius* over die van Judea voorzitter geweest is, alhoewel hy geen Bevelhebber over Syrien was. De heilige Lucas leert ons, dat daar twee beschryvingen waaren, en dewyl hy van de eerste spreekt, ziet men wel, dat hy van de tweede, waar van *Josephus* spreekt, en die elf Jaaren daar na geschiedde, niet onbewustgeweest is.

UITLEGGING van de CXIX. AFBEELDING.

De Engelen boodschappen de geboorte van Jcsus aan de Harders.

Gods Eng'len neer-gedaalt by nacht van's Heemels trans,
Geopend en verlicht door Godlykheiden glans,
Verhaalen't Harderdom waar Chrijfus is gebooren,

't Geen in de ziel geraakt, verlaat het vee en't dal,
En vliegt op's Heemels stem naer Bethlems beesten stal,
Daar's Waerelds Heiland rust, Gods Zoon en uitverkooren.

II. HOOFDDEEL. Vers 10.

(1.) **D**E geboorte van Jesus Christus verdiende door de Engelen geboodschapt te werden; zy waaren de Herauten en eerste Predikers van't Evangelium. 't Geheel-al, in een diepen flaap gevallen, dacht nergens minder om als de geboorte van haar Verlosser; de duisternissen op 't weezenvan de waereld verspreit zynde, waaren die der harten noch veel zwaarder, als die, welke de Aarde overdekten. Daar waaren niet meer als eenige Harders, die, gedurende de nacht waakten; dit was de zorg van hun zaaligheid niet, maar, die van hun kudden, die hen ongerust maakte. Onderwylen alles in een diepe stilzwijgentheid begraven leggende, zo dat den eenen nergens om denkt, en de anderen alleenlyk, de vreeze kwelt van door de wilde beesten aangedaan te worden, oopend zich het Paradys, de Engelen treeden daar uit, en koomen verwittigen, dat de Zoon Gods in de Waereld treed, en dat hy te Bethlehem in een krebbe legt gebooren. De heilige Lucas verzeckert, dat het een leeger was, om dat hy daar door heeft willen beteeken, dat hun getal groot was. De heilige Paulus boezemt zelvsein, dat, *wanneer God zyn Zoon in de Waereld bragt*, al de Engelen hem loofden. Het is muggeziftry, staande te houden, dat het Veld van Bethlehem niet groot genoeg was, om de gantsche meenigte der Heemelsche Engelen te bevatten, en dat daar niet meer als een hoop van Afgezonden van alle de Heirschaaren was; want, weet men wel, welke een uitgeflektheid van Land of Lucht een Geest moet beslaan. 't Zy hoe 't zy de meenigte van deze Herauten van deze in vleeschwerding en het Evangelium was zeer groot, en by aldien Godaldaar is, *waar twee of drie in zyn naam vergaadert zyn*, moest hy dan niet in 't midden van zo veel geesten zyn, die zich nergens anders mede bezig hielden, als met zyn lof, en die van zyn Zoon te verkondigen? De Engelen hadden de poort van 't Aardze Paradys voor den zondigen mensch gesloten, en zy kwaamen aan die zelve herbooren mensch verkondigen, dat de Heemel voor hem geopent is. Zy hadden de vervloeking van God op den Sinai afgekondigt, en zy koomen tegenwoordig hem van een waarachtige eeuwige vrede verzekeren. Men viert deze geboorte gewoonlyk op den 25 van December, maar, J. Christus kwam in 't einde van de maand van September in de Waereld, dewyl de Herders als noch hun kudden by der nacht in de velden lieten weiden. Wyders hadden de 24 verdeelingen der Offerpriesters, door David vastgestelt, yder hun gezette tyd om den Tempel te bedienen, want, zy bewaarden hun Rey tot aan de tyd van Joseph, die van de eerste verdeling was, en tot aan de verwoesting van den Tempel. Reekenende zedert de hernieuwing van dezen Tempel door Judas Machabeus, zal men vinden, dat die van Abia, waar van Zacharias was, de vader van Joannes de Dooper, bediende in de maand van July, moest zyn zoon dan in 't einde van Maart

gebooren worden, en J. Christus, die meer als zes maanden jonger was, wierd in 't eind van de maand September, of wel in 't begin van October gebooren. Daar is niets dat minder overeenkomt als de nedergheid van Jesus, en de glans en luister, met welke de Engelen verschynen, de ellende van een Koning, die gebooren word, en de heerlykheid van zyn bedienden. De Christen moet zich weegens deze laagheid niet beleedigt vinden, het is voor hem dat God zich daar ten toon stelt, en terzelver tyd, dat die geen, die met God gelyk is, zich op 't stroo met de beesten in een stal vind geleegen; men ziet Engelen in de lucht, die uit den Heemel nederdaalen, om zyn geboorte te verkondigen. Het glansryk licht, 't welk deze Engelen omringde, deed de Herders hun oogen opwaards heffen, die in 't veld bezig waaren, met hun kudden te bewaken, en heur voor de raaizerny der wilde beesten te beschermen. Dit waaren die eenvoudige zielen, welke God boven de Wyzen van Griekenland, Offerpriesters en Priesters van zyn Tempel stelde. Herodes was een Jood in Godsdienst; maar, de verheffing der Koningen op der Aarde, geeft hen in den Heemel de minste onderscheidenheid niet; de Engelen laten den Tempel en 't Paleis de Offerpriester en den Joodsehen Koning aan een zyde, om de arme Harders te verwittigen, dat voor hen in die zelle nacht de Zaalgmaaker gebooren was. Zy verwekken den aandacht, de vreude en de erkentenis hunner toehoorders, uitroepende. *Eere zy God in de hoogste plaatzen, vrede op der Aarde; in de menschen een welbehaagen.* Zy geeven eerstelyk God de Eere, die men hem door een werk, dat hy alleen door een beweeging van meedelyden en liefde voor de menschen uitgevoert heeft, schuldig is. Zy verwekken de erkentenis van deze meenigte der Engelen, die in den Heemel by de Troon Gods gebleeven waaren. Zy willen, dat zy hun toejuigingen in dit gelukkig oogenblik verdubbelen. *Eere zy God in de hoogste plaatzen*, want de hoogste plaatzen zyn de Heemelen, alwaar de Engelen en gelukzaalige zielen God looven. Hy stelt de roem tegen de vrede, en de Heemel of de hooge plaatzen teegen de Aarde. De roem moet ten Heemel klimmen, en de zoetigheden van de genade zich op de Aarde en de menschen verspreyen. In der daad de Engelen, na de eere, welke men God schuldig is ter oorzaak van de menschwording zyns Zoons, gegeeven te hebben, verkondigen de vrede aan de menschen, om dat hy door J. Christus zich met hen ging verzoenen. *Laat uw knecht in vrede gaan, want myn oogen hebben uw Zaalgheid gezien.* Zeide Simeon, van het oogenblik, als hy het kind Jesus in zyn armen had. Eindelyk ontdekken de Engelen de oorsprong van een zo groot goed. *Het is de goede wille Gods voor de menschen.* De Uitvinder van de uitbreiding heeft overgezet, *vrede weegens de menschen van een goede wille*, en 't gezag van deze Uitlegger heeft het mee-este gedeelte der Latynsche Oudvaders, en al de hedendaagse leeraars, die de menschelyke wil voor de ge-

gennaide van God stellen, medegeeslept. Ondertussen verscheelen de Grieksche handschriften niet, en alhoewel daar een machtig zaad van het *Semipelagiaansch* in de Grieksche Kerk is, laat zy echter niet na de aeloude leerling te bewaaren, welke met de onze overeenkomt. De heilige Joannes Christofthomus, die zyn groote Uitlegger is, doet de Engelen zeggen, dat daar een verzoening met de menschen is. De heilige Leon, die de overlevering, in zyn Kerk ontfangen, gevolgt heeft, verzeekert dat de vrede de menschen van een goede wil maakt, zich niet kunnende inbeelden, dat de menschen de geboorne Messias door goede gestaltenissen, en door een reine en krachtige wille om hem te volgen, voorkoomen. Hy heeft gezegd, dat Gods gennaide hun natuurlyke beweegingen verbeert had, en in der daad, volgens de Latynsche overzetting schijnt dat God zyn vrede niet geeft, en dat de Engelen dezelve niet belooven, als aan den geenen, die de gennaide door verlangen en beweegingen van hun welbehaagen, en door een voordeelige gestaltenis, voorkoomen. Men maakt de Engelen daar door de eerste Predikers van 't *Semipelagiaansch* zo wel als van 't Evangelium, en de dwaaling also aeloud als de waarheid. Maar, de Engel legt de wyze niet uit op welke God de gennaide opdraagt, noch hoedanig de mensch dezelve ontfangt. Hy verkondigt alleen aan de Herders de begunstiging en alle de zee-

geningen Gods, onder den naam van *vrede en welbehaagen van God in de menschen besloten*.

Zy gaan naer Bethlehem. Vers 15.

(2.) De Harders door zo veel wonderdaaden ontstelt, en door de troostelyke woorden verheugt, verlieten de kudden, welke hen zo lief waaren, om ter zelver tyd hun aandacht en nieuwsgierigheid te voldoen. Zy liepen naer Bethlehem, om dit kind te zien, wiens geboorte met zo veel wonderen verzelt was, en wiens leeven met noch veel groter wonderdaaden verzelt moest zyn.

En bidden het kind in de krebbe aan. Vers 16.

(3.) Zy vonden het kind met zyn moeder in een stal. Hun geloof door de openbaaring der Engelen verlicht, wankelde niet. Zy erkende in dit kind, in doeken gewonden, den Koning, waar van men hen verwittigt had, en verre van daar van zich aan het gezicht van een zo diepe ellende te stooten, wierden zy op hun beurt de Herauten en Predikers van de gebooren Jesu, in alle plaatzen verkondigende, wat hen gebeurt was, en verwekkende door hun eenvoudige en boersche redeneeringen, maar, welke de indrukking, die zy gevoelt hadden, en de verwondering en uitmuntendheid van 't voorwerp welspreekend maakte, gevoelens van verwondering in den geenen, die hen aanhoorden.

UITLEGGING van de CXX AFBEELDING.

De Maagd overlegt in haar hert, het geen de harders zeggen.

Dus needrig legt Gods Zoon, de Heerscher van't heelal,
In een verachte krib, en slechte Beesten stal,
En word op d'achsten dag naer Isrels wet besneeden.

Daar Simeon het Kind ophelst en hoog waardeert,
Verheugt om Isrels heil, dat in den Tempel leert,
En keert naer Nazareth vervult met Godlykheden.

II. H O O F D D E E L . Vers 19.

(1.) **D**E gelukzaalige Maagd wierd door verbaastheid en verwondering getroffen, verstaande, 't geen de harders aan haar verhaalden. Inderdaad, hoe danig moet haar ontsteltenis zyn, vergelykende de gevinge staat van dit kind, zyn doeken, zyn ellende, en zyn schaamte, met de wonderdaaden, welke op zyn geboorte geschiedden. Zommigen zeggen, dat men de Maagd rechtmaatig moet handelen, en gelooven, dat zy de Godspraaken van de Profeeten zo wel als de offerpriesters verstaande, geweeten heeft, dat den Messias te dier tyd binnen Bethlehem moet gebooren worden, dat zy voer hem doeken bereid had, en dat men hem in geen kreb gelegd had, als om dat hy aldaar meer veilig zoude zyn, als onder de ongeloolige en ondankbare menschen, die hem, gelyk Herodes deed, naer 't leevén zouden gestaan hebben, en dat deeze kribbe helder zyn moet, dewyl de Engelen die in de nabuurschap zongen, over dit huis een grote glans hebben moeten verspreyen.

Dusdaanig is 't, dat de menschen aan J. Christus grootsheid en glans geven, om dat zy weegens zyn laage staat beschamt zyn; waarom doet men hem niet in 't purper gebooren werden, gelyk de Constantynen, dewyl hy van een Koninglyk geslacht was. De heilige geschiedenis uitleggende, moet men dezelve van tree tot tree navolgen, maar, zy werpt al die inbeeldingen om verre. De Maagd konde niet onkundig zyn, dat die geen, die zy in haar schoot droeg, een wonderbaar mensch moet zyn,

maar, zy zette haar kennis tot aan den Messias niet voort, en zy wist niet dat de Messias een God moet zyn, haar kraamlegging te Bethlehem scheen veel eer een uitwerkzel van 't geval, als een leiding van haar wysheid. De staat, waarin zy zich met haar kind in een Herberg vond, moet een gedeelte van de voordeelige denkbeelden, welke zy voor zich gemaakt hadde, verduisteren. Men doet deeze heilige vrouw het minste ongelyk niet aan, als wanneer men haar in dezelve staat der Apostelen stelt, die deeze openbaaringen wisten, die boven dien ooggetuigen der wonderdaaden van hun meester geweest waaren, en die onderwylen zo groote en valsche denkbeelden van Gods Zoon en zyn Ryk voedden, laaten wy de cierlykheid der windzelen en doeken, al zo wel als het licht dat nergens als het nabuurg veld van Bethlehem moet bescheenen hebben, daar laaten, en zeggen, dat de maagd zeer verleegen moet geweest zyn, weegens 't geen haar oogen zagen, want zy konde zo tegenstrydige zaaken, zonder een byzondere openbaaring, niet ontwinden, en men moet zich daar eene van inbeelden, by al dien men haar een nette kennis van alles, 't geen in Bethlehem en rondom voorviel, wil toeschryven.

Het Kind is op den achsten dag besneeden. Vers 21.

(2.) De eerste zorg van deeze Heilige Vrouw was om den wet te voldoen, en dit kind te laten besnyden. Jesu, alhoewel hy naer de gemeene reegels niet gebooren was, wilde de plechtige wet vervullen, alvoorens dezelve te vernietigen, ten einde, op dat men zich niet konde beklaagen, dat hy dit juk verbro-

brooken had, om dat hy 't zelve niet konde draagen. Dit Sacrament was een teeken van het Joodsch verbond; de Christenen beleedigen de beteekenis daar van, dewyl zy zeggen, dat de besnydenis van den voorhuid de geheele vernietiging van de zonde beteekent, welke door de dood moet geschieden, en dat het uitgestorste bloed de noodzaaklykheid van de voldoening bewijst. De Joden gaan noch veel verder, staande houdende, dat dit was het bloed van de besnydenis met dat van een lam vermengt, waar mede de posten der huizen in Egypten bestreeken waaren, en 't welk hen van de slaande hand van den Verderf - Engel bevrydde. God beteekende daar door alleenlyk, dat men zyn natuurlyke begeertens en verderf moest aflynden. Daar waaren besnyders onder 't hoofdschrift van een bediening onder de Joden, en 't is noch een bediening van Eer by hen lieden; maar, de Vader heeft altoos het recht gehad van dit Sacrament aan zyn kinderen op te draagen, en 't was waarschynlyk Joseph, die dit aan zyn gewaande Zoon deed, aan wie men acht dagen na zyn geboorte, den naam van Jesus gaf.

Door Simeon gezeegent. Vers 34.

(3.) Men wilde aan een anderen wet voldoen, die in 't byzonder op de Maagd zag; zy moest haar veertig dagen na dat zy geleegen was reinigen, men zegt, dat deze plechtigheid op den zoon zo wel als de moeder zag, om dat hy in haar onreinigheid mede deelde, dewyl hy by haar bleef. Daar zyn zelfs handschriften, daar de heilige Lucas, zich in 't veelvuldige uitleggende, aan Jesus zo wel als aan Maria de noodzaaklykheid van de reiniging oplegt; en men kan daar uit niet besluiten, dat Jesus eenig zaad van zonde gehad heeft, want, men zoude 't zelve gevolg van de besnydenis kunnen trekken, dat was daar een loutere wettige plechtigheid. Het reinigend waater, 't welk de vuilen reinigde, en 't offer, dat de Nazareërs offerden, als zy een dood lichaam aangeraakt hadden, was een offerhande voor de zonden genaamt: ondertussen was dit niet anders als een verplichtige bezoeeding. De maagd zelfs was naer de gestrengheid niet verplicht den wet te volgen, om dat zy van den Heiligen Geest, zonder man te kennen, bezwangert was, onderwylen offerde zy twee tortelduiven voor haar reiniging. Dit offer bewijst, dat zy arm was, en dat de geschenken der wyzen niet zeer dierbaar zyn geweest, om dat men niet nagelaaten zoude hebben, van een lam te offeren, by aldien zy ryk geweest was. Want, de tortelduiven waaren de offerhanden der armen. Men kocht ter zelveryd Jesus, die de eerstgebooren was, af. Want, de oudsten van 't geslacht naamen gemeenlyk den dienst waar. Maar, God de Stam van Levi genomen hebbende, om deze bediening te vervullen, moest men zyn kinderen door vyf Sikkelen afkoopen. Men deed zulks voor den Messias, gelyk men voor de andere oudste zonen der Joden gewent was te doen.

Deze twee plechtigheden verplichtten Maria om in den Tempel te gaan, en aldaar haar kind te brengen. Zy vond daar Simeon een rechtvaardig en Godvreezend man, die met ongeduld het oogenblik verwachtte, als wanneer de Messias moest verschynen. De Propheetie was by de Joden opgehouden. Maar, alle de soort van inblaazing was aldaar niet vernietigt. Daar waaren noch Heiligen, die de inwendige bewegingen van den Heiligen Geest hadden, die hen bezielden, en hen onmiddelyk zeekere waarheeden indrukte. Of men moet veel eer drie soorten van

Propheeten onderscheiden. De eene openbaarde de voor by zyne uitkomsten, welke aan alle menschen onbekent waaren, gelyk Mozes die de Geschiedenis van de Schepping, aan de allergrootste Wysgeerigen onbekent, verhaalt heeft, en waar van het geheugen niet nauwkeurig genoeg heeft kunnen door den weg van overleevering tot hen overgaan. De anderen voorzien de toekomende toevallen, en verkondigen dezelve, gelyk Jesaias. De laatsten hebben een heimelyke inblaazing, die nergens als op het tegenwoordige ziel, en die in zeekere byzondere ontroeringen van den Heiligen Geest bestaat. Dusdaanig eene was *Anna*, aan welke de Heilige Lucas het Hoofdschrift van *Propheetesse* geeft. Zodaanig een was *Joannes den dooper*, de grootste aller Propheeten, die niet anders als zedelessen, en opwekkingen tot boedvaardigheid inboezemde; dusdaanig een was *Simeon*, die Jesus Christus in zyn armen nam; de Evangelist zegt niet, dat hy door de dochter van de stem van de geboorte van den Messias verwittigt was. Dat is daar niet anders als een harssendroom, welke de Joden zich ingebeelt hebben, om het gebrek van de Propheetie te herstellen, waar van zy onder de geduurzaamheid van den tweeden Tempel beroost waaren geweest. Dit was den Geest, die *Simeon* bezieldde, en die hem eenige tyd van te vooren verzeekert had, dat hy niet sterven zoude, voor dat hy den Verlosser Israëls zoude gezien hebben. Hoedaanig was zyn vreugde, alswanneer hy hem met zyn armen omving. Zommigen beelden zich in dat Simeon de bediening van Priester waarnam, en dat hem belast was, om de kinderen, welke men aan God opdroeg, en die men de ouders niet weedergaf, als na dat men dezelve door eenige Sikkelen weeder gekogt had, te ontfangen, en deze meening is door de Aeloude Beeldenissen bevestigt, alwaar Simeon met zyn Priesterlyke kleederen verbeeld is. Deze Beeldenissen hebben Baronius getroffen, als of zy Aeloud genoeg waaren, om een Historische daad, te bewyzen, en als of hy verzeekert was met de eigenzinnigheid en de inbeelding der Schilders te volgen. Maar de Heilige Lucas had belangens daar by, dat hy de staat van Simeon verhefte, en niet vergat, dat hy Priester was, om dat zulks een Heerlykheid aan zyn beleidenis gaf. Onderwylen noemt hy hem eenvoudig, *een Man God vreezende*. Hy zag hem dan niet aan als een man, die aan het Priestersdom gehegt was, en als een der eerste Bediendens van den Tempel. Het zien van den Messias moest hem aan de waereld verbinden, hy moet verlangen, om noch te leeven, om het Ryk van dit Wonderkind aanteschouwen. Daar zyn veel menschen, die zeggen, dat hy niet verlangde te leeven, als om de verlossing van de Kerk te zien. *Simeon*, die in geen diergelyke bedrog trad, zucht naer de dood, en vordert zyn God de belofte die hy hem gedaan had, van hem in vrede te laten sterven, dewyl hy de *Zaaligheid Israëls* gezien had. In 't midden van de alleroordstraalenste voorspoed, en zegenpraalingen van de Kerk, smaakt men geen zo volmaakt welzijn op der aarde als dat, 't welk men in den Heemel bezit. Het is een zwakheid elders zyn geluk te zoeken. De waarachtige liefde Gods en zyn Heerlykheid wekt ons tot hem op. *Simeon* zag zyn dood aan, als een eenvoudige ontbinding der banden, die de ziel aan 't lichaam hechten. Dezelve moet zacht en van een Eeuwig welweezen gevuld zyn. *Laat my in vrede gaan, volgens uw belofte*, zeide hy tot God. Hy voorzeide vervolgens aan de welgelukzaalige Maagd, wat haar overkoomen zoude; een zwaard moet haar ziel doorbooren,

L U C A S.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CXX. AFBEELDING.

Dus needrig legt Gods Zoon, de Heerscher van't heelal,
In een verachte krib, en slechte Beesten stal,
En word op d'achsten dag naér Isrels Wet besneeden.

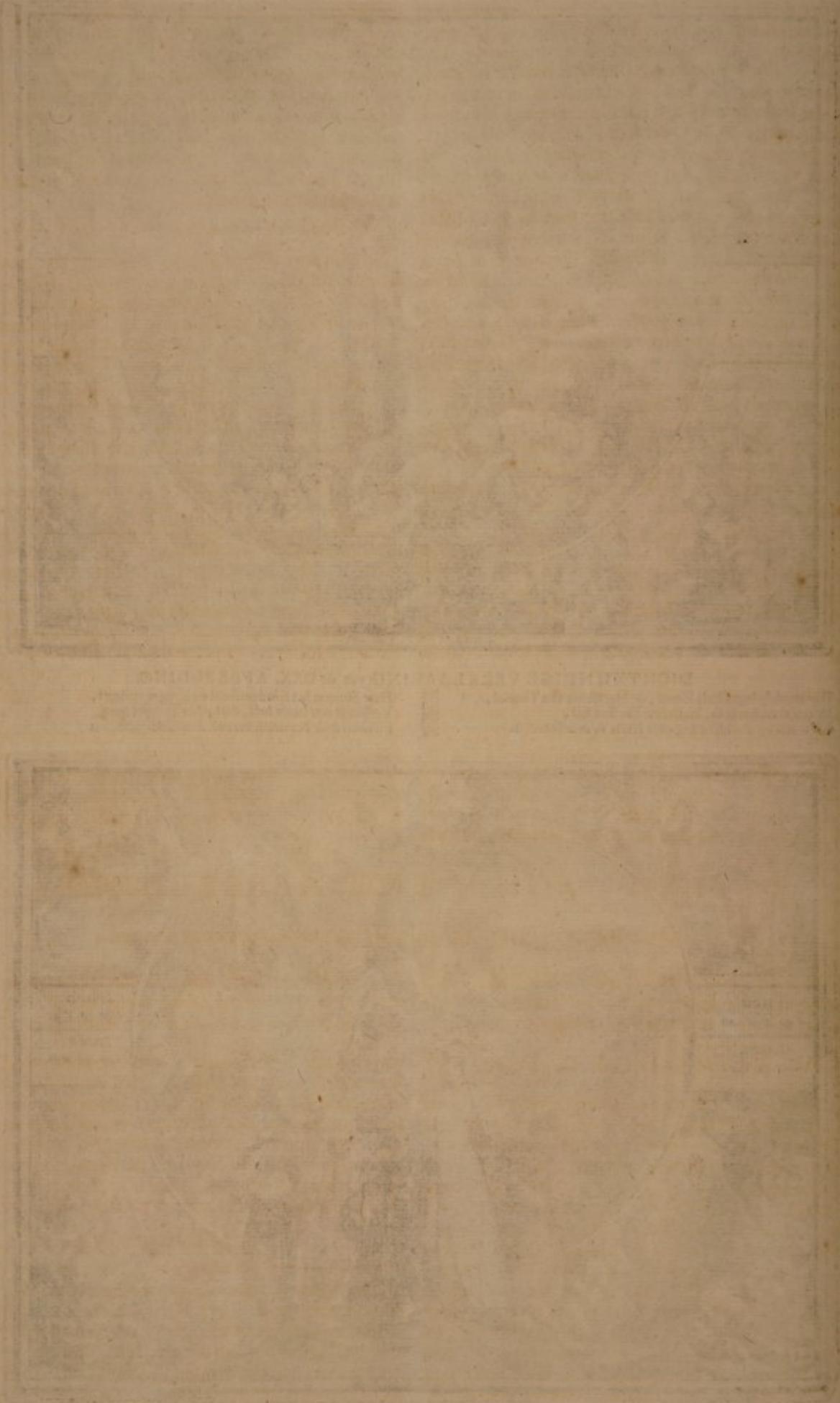
Daar Simeon het Kind omheft en hoog waardeert,
Verheugt om Isrels heil, dat in den Tempel leert,
En keert naér Nazareth vervult met Godlykheeden.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CXXL AFBEELDING.

't Weerspannig Nazareth besluit des Heilands dood,
Doch zyne Godlykheid verlost hem uit dien nood.
Hy leert en onderwyst Joannis lievelingen,

En pryst Mariaas deel, daar Martha word veracht,
Zachetus in den boom den Zaligmaker wacht,
En zyn Apostelen op 't Nachtmaal hem omringen.

om dat de schandelyke dood van haar zoon een zeer bitter voorwerp van droefheid voor haar zyn zoude. Hy noemt dit kind, *de Zaaligheid, het licht der geslachten, en de heerlykheid Israëls*. Maar, hy leert ter zelver tyd, dat daar veelen zoude verlooren gaan, om dat zy in hem niet wilden geloooven. Theophilactes houd staande, dat Simeon nauwlyks in zyn huis getreeden was, of hy stierf aldaar. Maar, het is daar een belofte, en gebed aan't welk hy aan God deed, waar van men de vervulling niet weet. Dewyl hy alreeds oud was, als wanneer hy J. Christus in zyn armen hield, is het waarschynlyk, dat hy geen langen tyd, na dat hy deze genade ontfangen had, geleefd heeft. Maar, het is vermeetelheid de tyd van zyn dood te bepalen, en dezelve zo schieklyk te maaken. De Joden zeggen, dat Simeon alstoer de Vorst van hun geslacht was, en dat men zodaanig ontflooken was, weegens de getuigenis, welke hy aan den gebooren Messias in den Tempel gaf, dat men hem de begraavenis weigerde. Maar, zy zyn in hun eigen geschiedenis onkundig, als wanneer zy zeggen, dat Simeon het Opperhoofd van 't Gevlucht was, want, daar was geen Opperhoofd, en 't geen zy weegens de weigering van de begraavenis daar by voegen, is niet minder verdicht.

Hy onderwyft in den Tempel. Vers 46.

(4.) Joseph en Maria brachten dit kind in haar huis op. Men weet niet wat hy tot de ouderdom van twaalf jaaren gedaan heeft, en 't Evangelium van de kindsheid van Jesus is een louter verdichtzel; maar, zy leidden hem als toen naer Jerusalem en in den Tempel, alwaar hy begon te leeren, en de zwaarigheden, die men hem over de Wet en de Propheten maakte, uit te leggen. J. Christus had noch geen beroep om te spreken, zulks was niet, als na zyn doop, en achttien jaaren na deze uitkomst, dat hy in de oeffeningen van zyn bediening trad, maar, zulks was de gewoonte onder de Joden, dat de leerlingen, in de Hooge School of in den Tempel aan de voeten van hun Meesters, gezeeten, zwa-

righeden voorstelden, welke men poogde op te lossen. J. Christus twaalf jaaren oud zynde, sprak niet als een Leeraar, maar, gelyk de leerlingen, die alle zyn medemakers overtreffende, de byweezenden door zyn wijsheid ontzette. Hy stelde zyn Meesters zwaarigheden voor, hy onderzocht hun antwoorden, en gaf daar beetere op. Het is waarschynlyk, dat hy daar in 't byzonder de Godspraaken ontvouwde, die op den Messias zagen, en waar van de Leeraars weinig verlichting hadden.

Zyn moeder leid hem weder naer huis. Vers 51.

(5.) Onderwylen dat Jesus dusdaanig onderwees, keerde Joseph en Maria weder gerustlyk naer huis, zonder aan te merken dat zy hun eenig kind verloren hadden; een kind door zo veel wonderdaaden, beteekent, en dat de liefde en de aandacht zyner ouderen moet opgewekt hebben. De vergeetelheid van de Maagd baard verwondering, uit den Tempel te gaan, de Herberg en de Stad te verlaaten, zonder aan te merken of het kind volgt, een lange tocht te doen, zonder te bemerken, dat de enige Zoon daar ontbreekt, zo weinig zorg voor hem te draagen, en zich door een valische inbeelding te vertroosten, dat hy met zyn vrienden in gezelschap is. In der waarheid, deze onachtzaamheid komt met zo veel bedrieglykeloofredenen, welke men aan de Maagd weegens haar kennis geeft, en het vermoogen in 't bewerken van de Zaaligheid niet overeen. Zy ontdekt zels haar onweetenheid, want, als wanneer haar Zoon haar onderrecht, dat hy *in de dingen zyn Vaders moet bezig zyn*, verstaat zy dit raadzel al zo weinig, als of zy dit kind niet op een wonderdaadige wyze ontfangen had, dat zy noch de Engelen, noch de Harders, noch de Wyzen, noch de Propheten en Propheetessen, die haar zo groote verwachtingen van haar Zoon inboezemden, niet gezien noch verstaan had. Het blykt daar door, dat Maria haar Zoon in haar huis opbracht, zonder daar van zo hoge denkbeelden te maaken, als zy desweegen moet hebben.

UITLEGGING van de CXXI. AFBEELDING.

De inwoonders van Nazareth willen Jesus van boven neder storten.

't Weerspannig Nazareth besluit des heilands dood,
Doch zyne Godlykheid verlost hem uit dien nood.
Hyleert en onderwyft Joannis lievelingen,

En pryst Mariaas deel, daar Martha word veracht,
Zacheus in den boom den Laaligmaaker wacht,
En zyn Apostelen op 't Nachtmaal hem omringen.

IV. HOOFDDEEL. Vers 28.

(1.) **J**esus Christus zyn bediening vervullende, stond een geweldige vervolging in zyn Vaderland uit, om dat hy aan de ongeloovige inwoonders van Nazareth, deed verstaan, dat hy hen zoude verlaaten, om zyn licht en kennis tot andere over te draagen. Hy onderwees hen deze waarheid met een voorbeeldelyke zachtzinnigheden gemaatigheid. Want, in plaats van hen verhardheid te blikzemen, en aan hen de oordeelen Gods zo rechtvaardig verdient aan te zeggen, vergenoegde hy zich met de voorbeelden van Elias en Elisa aan te haalen, waar van d'een Samaria verlaatende, by eene Weduwe van Sarepta ingeweken was, en de ander Naaman, een Afgodist en vyand van zyn geslacht, voor het groot getal Melaatschen, die in Israel waren, gestelt had. De Weduwe van Sarepta woonde in een Stad, daar men Venus onder den naam van Astarothaanbad; zy

was dan aan die verfoejelyke dienst verbonden. Daar was een doodelyken haat tusschen de Joden en de inwoonders van deze Stad, niet alleen door de verschillentheid der Godsdiensten veroorzaakt, maar, door een onuitvluchtbaare jaloersheid tusschen de nabuurige volkeren, aan wie de Israëlieten zo veel te ontzachlyker waaren, om dat zy den geenen, die in hun handen vielen, met de scherpte des zwaards doodden. Onderwylen zond God Elias tot deze weduwe, welke boven anderen, die beeter en waardiger scheenen, gestelt wierd. Naaman, had zich in den oorlog teegens de Joden dapper gekweeten; onderwylen genas hem Elisa. Deze voorbeelden fluiten in zich vier zedeleissen, de eerste dat de Propheten niet altoos, in die plaatzen, daar zy 't meest gekent zyn, geacht worden. Want Elias wierd verplicht Samaria te ontruimen; de tweede, dat God niet alryd zyn Bediendens *aan een groot getal zend*; want daar waren zeer veel weduwen; maar, hy

verkoor daar niet meer dan eene alleen uit. De derde, dat hy meenigmaal de allergeringste perzonen booven die stelt, die iets van God gelooven te verdienen, het zy door hun geboorte, het zy door de kennis, die zy van de waarheid hebben. Eindelyk God leert ons, dat, wanneer men zyn genaade veronachtzaamd, hy de volkeren daar van volkomenlyk berooft, en dezelve tot andere doet overgaan. Deze laatste waarheid ontstak de inwoonders van Nazareth dusdaanig teegen Jesus, dat zy hem uit de vergadering wierpen; men voerde hem buiten de Stad, men dwong hem op den berg te klimmen, en aldaar bereidde zich het vergrimde volk, om hun oogen met zyn val te verlustigen; zommigen wilden hem steenigen, en de anderen hem van den top des bergs afwerpen. Hoedaanig ontkwam hy de oogen en kwaadaardigheid van een meenigte, die niet anders dacht als om hem te verderven? Geschiedde de wonderdaad in de oogen der bewoonders van Nazareth, of in de perzon van J. Christus, die onzichtbaar wierd. Sloeg hy die muetingen met blindheid, gelyk de Engelen de inwoonders van Sodoma deden, die de deur van Loth niet konden vinden, die voor hen stond; of wel, omringde hy zich met een wolk, welke belette, dat men hem niet zag. De wonderdaad geschiedde tot driemaalen gedurende het leeven van Jesus; want, hy vertrok uit den Tempel op de zelve wyze als van den berg van Nazareth; maar, men kan de wyze niet naspooren, op welke hy voor zyn vyanden onzichtbaar wierd. Eenige Landbeschryvers houden staande, dat J. Christus aan de andere zyde van den berg gevonden wierd, en dat men die plaats zedert genoemt heeft *de sprong des Heeren*. Als of J. Christus niet anders als een sprong van d'eene berg tot den anderen gedaan had; maar, dat zyn loutere verhaalingen van 't gemeene volk. De Evangelisten van beeter oordeel, doen Jesus Christus van uit het midden van het gedrang doortrekken, en langzaam in een verzeckerde plaats afwyken.

VI. HOOFDDEEL. Vers 22.

Hy onderwyft de leerlingen van Joannes, gezonden om hem te ondervraagen.

(2.) Eenige tyd daer na, zond Joannes den Doper zyn leerlingen tot Jesus, om hem af te vraagen of hy den Messias was. Hy bekrachtigde hen in deze gedachten, en bewees zyn bediening door wonderdaaden. Het is te verwonderen, dat Joannes den Doper, die op het aannaderen van Jesus Christus, in zyn moeders buik opgesprongen had, en die de wonderdaad van den Duif, die op het hoofd van Gods Zoon aan den oever van de Jordaan neederde, gezien had, niet wist, dat hy dat Lam was, *dat de zonde des Waevelds zonde wegneemen*, na dat hy 't zelfs beleeden had.

X. HOOFDDEEL. Vers 41.

Hy bestraf Martha.

(3.) Jesus, by Martha ingetreeden zynde, deed deze dochter, ontzet zynde van twaalf of dertien perzonen te zien, welke zyn niet verwachtte, al wat zy doen konde, om zyn gezelschap te onthaalen. Zulks baarde haar zo veel te meer moeite, als haar zusster, welke zeer geruist aan de voeten van Jesus Christus zat, als of zy niets te doen gehad hadde. Zy beklaagde zich over deze leedigheid; maar, zy stont wel verwondert, weegens 't geen Jesus, in plaats

van haer yver en vermoejende zorge te pryzten, haar werkzaamheid berispte, en de geruistheid van haar zusster prees. *Martha, Martha, gy bekommt en ontrijst u over veele dingen.* Maar, een ding is noodig, dat is dat van de Zaalgheid. Maria heeft bet goede deel verkooren, hetwelke van haar niet zal weggenomen worden. Men vind in deze twee zussters een beeldenis van het werkzaam en 't bespiegelend leeven; maar daar word hier niet van gehandelt. Maria was de beeldenis der onweetende perzonen, die zich in den Godsdienst willen laaten onderrichten, en daar toe al heur aandacht besteeden, wanneer zy een bekwaam meester vinden. Jesus veroordeelt niet volkoomlyk de huiselyke zorgen van Martha, maar, een overmaete ten uiterste misdadig, dewyl dezelve ons van de Godsdienstige en Heilige bezigheden afbrekt. Men ziet een groot getal van aandachtigen, die zich gelooven te onderscheiden, met Altaaren te versieren, en Kerken op te toojen; zy onthaalen hun Harders, zy hebben beleeftheden en een geduurige yver voor hen, welke zy met een waarschynlykheid van godvruchtigheid bekleeden, zy vleijen zich, als Martha, dat zy daar door God een groote dienst doen. Zy beknorren en bestraffen den geenen, die in plaats van hen na te volgen, en eeten voor te zetten, in een afzondering en overdenking leeven. Maar, zy verdienen op haar beurt de bestraffingen van Jesus Christus, die ons leert, dat het voornaamste is, naer zyn woord te luisteren, en zich in de verborgentheden van de Godsdienst en Godvruchtigheid te laaten onderrechten, ten einde om dezelve werkstellig te maaken. Dat is daarden weg, die ten Heemel leid, en het goededeel, dat niet zal weggenomen worden. Besteed uw eerste zorgen aan 't geloof, en aan de Zaalgheid, by aldien gy dezelve wilt verkrygen.

XIX. HOOFDDEEL. Vers 6.

Hy roept Zacheus.

(4.) Zacheus was een Tollenaar en ryk; zulks maakte twee krachtige beletzelen tot zyn bekeering. De Tollenaars waren by de Joden ten opperste berucht en veracht, zy zouden by de Christenen niet minder zyn, by aldien men hen recht deede; of veel eer, by aldien hun rykdommen, de schoonheid van hun toerusting, en die groothed, welke uit het bloed en de traanen van 't volk spruit, hen in geen ontzachlyke menschen hervormde, en de gebreeken niet bedekte, welke onafscheidbaar van hun bediening schynen. Zacheus had mooglyk niet anders als een beweeging van nieuwsgierigheid, hy wilde een man zien, die door zyn wonderdaaden vermaart en mooglyk nooit te Jericho geweest was. Hy verloor zyn deftigheid, hy deed gelyk de kinderen, en klom op een boom, om zich boven 't gedrang waar door hy niet dringen konde, te verheffen. Jesus Christus zag deze drift; zal men zeggen dat hy daar door het aanschouwen van zyn verlosser waardig was? Gantsch niet. Een Waereldsche nieuwsgierigheid en een verlangen van een beroemd man te zien, is geen verdienste in 't stuk van Godsdienst. De genaade werkt daar in, als 't hem behaagt. Het aanzien van Jesus Christus was niet alleenlyk lichaamlyk, anders zoude hy Zacheus niet meer als het overige der voorbygaande geraakt hebben, hy drong door tot in zyn hart, en trof hem. Jesus voltrok zyn werkdaad, met hem te beveelen van af te klimmen, en zich by hem te ontfangen. Laat ons verwondert staan over de vryheid, en uitwerking van de genaade,

de, zyn vryheid in de verkiezing van een ryk en bloedzuigend Tollenaar, en zyn inwendige uitwerking in de bekeering van een man, waar op Jesus Christus alleenlyk zyn oogen geslaagen had. Het geloof was noch niet gebooren, want het zelve is uit het geboor van Gods woord. Maar, het is onweederleglyk, dat Jesus Christus zaaligmakende verlangens in 't hart van Zacheus voortbracht, met hem aan te zien.

XXII. HOOFDDEEL. Vers 19.

Hy deelt het Nachtmaal om aan zyn Discipulen.

(5.) Hy stelde het Heilig Avondmaal, de weederopstanding van zyn dood in, en den beeker aan zyn Discipulen, die een gedeelte van dat Sacrament uitmaakte, omdeelende, zeide hy tot hen. *Deze beeker is het nieuwe Verbond in myn bloed, voor u: uitgestort.* Daar zyn zeer veel gedaantens, den ee-

nen op den anderen gehoopt. Maar men wil liever wonderheden gelooven, welke de zinnen en de reeden loogenstraffen; als een gelykenis in de woorden van Jesus Christus toe te staan. Deze woorden de beeker, of kelk is het nieuwe Verbond in myn bloed, kunnen in haar letterlyken zin niet genoomen werden. *Men moet noodwendig verstaan, dat de beeker verbeeldde het bloed van Jesus Christus; door welkers uitstorting het Verbond, 't welk by met ons stond aan te gaan, zoude bevestigt zyn.* Want de Kelk is geen Verbond, gelyk J. Christus zegt. *Het Verbond is in 't Bloed niet.* Dit bloed was noch niet vergooten, alhoewel Jesus Christus zulks schynt te verzeekeren; het moest niet als eenige uren daar na aan het kruis geschieden. Men moet dan noodzaaklyk tot de verbloemende zin zyn toevlucht neemen. En van 't oogenblik, dat men daar toe zyn toevlucht neemt, komt al de Waereld over een met het geen wy zo aanstonds beteekent hebben.

UITLEGGING van de CXXII. AFBEELDING.

Jesus laat het Paaschlam toebereiden.

*De waaterhaalder wylt onzweetend's Heeren Zaal,
Daar Christus houden zal zyn laatste middagmaal,
En Judas dient om geld bloeddorstig onderdaanen.*

XXII. HOOFDDEEL. Vers 8.

(1.) Gelyk Jesus Christus alle de plechtigheden onderhielt, alvoorens hy dezelve vernietigde, wilde hy voor de vierde maal het Paaschlam eeten. Men bevatt niet als met moeite, hoedaanghy 't konde doen, dewyl de Jooden het Feest niet voor 's anderendaags vierden. Men heeft geloofd de zwaarigheid weg te neemen, met te zeggen, dat Mozes het Pascha in Egypten in 't begin van de 14de van de Maan deed vieren. Maar, dat men zedert den uittocht het lam op het einde van dezelve dag at, als wanneer de Zon onderging. Want God beval, dat men 't Feest in den tyd zoude vieren, als men uit Egypten getrokken was, en de Jooden waaren uit de slaaverny niet eer getrokken, als 24 urenen na dat zy 't lam gegeeten hadden. Dat is 't geen de Schriftuur noemt, *het lam tusschen de twee avonden eeten.* J. Christus die de verlossing van het geestelyk Egypten kwam verzorgen, moest Mozes navolgen, en het Paaschen op den avond in het begin van de 14de van de Maan eeten, om welke reeden hy zeide, *myntyd naderd.* Dat is te zeggen, de tyd in welke hy verplicht ben het Feest te vieren. De Jooden volgden hun gewoonelyke manier, en aten het lam niet als 24 urenen daar na, om welke reeden zy in 't rechthuis niet wilden treeden ter oorzaake van 't Feest. Zulks is fyn; en de zwaarigheid zoude vernietigd zyn, by aldien 't waar was, dat men door *de twee avonden*, een tyd van 24 urenen verstaan konde. Maar, volgens de Rabbynen, die een grooter uitstrektheid aan deze woorden gheeven, verstaat men daar door den tyd, welke van den middag tot den nacht verloopt, en de Caraiten, die nauwkeuriger zyn, bepaalden dezelve, tot dat de Zon onder gegaan was, om dat Mozes zegt, *gy lieden zult het Paaschen oofferen, als wanneer de Zon ondergaat.* Wyders legt J. Christus zich geen byzondere tyd toe, om het Paaschen te eeten, zyn uur was die van zyn dood, welke naderde, hy vierde het Feest met het overige der Jooden op den avond, als wanneer de 14de van de

*God heelt des dienaars oor en word van 't volk bespot,
Wyl Simon draagt zyn kruis naer't heilloos moordschavot,
Daar 't vrouwelyk geslacht om Jesus smelt in traanen.*

Maan aanving en 't Feest, welk de Joden belette om in 't Rechthuis te treeden, was den tyd van den grooten Sabbath, welke onmiddelyk volgde. Wy zullen dezelve in de Jaarboeken van de Kerken de waereld bewijzen.

Jesus verheerlykte de viering van 't Feest door een wonderdaad, want zyn discipulen heen zendende om het lam te bereiden, verzeekerde hy hen, dat zy in het intreeden van de Stad een man zouden vinden, draagende een waaterkruik, die hen in een huis zoude geleiden, daar zy gezaamentlyk het Feest zouden vieren. Hy konde deze omstandigheid niet giften, noch van dezelve verzeekert zyn. De wonderdaad is groot naer de redenmaatigheid dat zy onzeeker is. God alleen kan die soorten van toevallige en onverschillende uitkomsten, en die volstrektelyk van de wil der menschen afhangen, alleenig weeten. Onderwylen gebeurde de zaak, gelyk men voorzien had. Jesus Christus at met zyn Apostelen het Pascha, en verwittigde hen ter zelver tyd, dat hy 't zelve niet meer eeten zoude, tot dat het in 't Koningryk Gods zoude vervult zyn. Hy verfond mooglyk daar door de huishouding van 't Evangelium, waar aan men menigmaal die naam geeft. En alstoer voorzeide Jesus Christus aan zyn Apostelen, dat aldaar de laatste maaltyd was, welke hy met hen doen zoude, en dat in plaats van in het toekoomende het geheugen van de verlossing uit Egypten te vieren, hy na zyn wederopstanding de verlossing uit het Ryk des duivels zoude vieren, welke hy door zyn bloed ging bewerken; maar, hy konde mede de plaats van zyn Heerlykheid verstaan, het Paradys, waar in zyn Apostelen en de Heiligen zaamen een nieuw Pascha zullen eeten, God verheerlykende, en eeuwig uitroepende, *Eere zy het Lam, dat ons vry gekocht heeft.*

Hy geneest Malchus, wiens oor afgebouwen was.
Vers 51.

(2.) Het lyden van Jesus Christus volgde kort op dit gafmaal. Men hield hem vast: en zyn discipulen

over dit geweld verzet, dachten om hun Meester te beschermen. De Heilige Petrus de stoutmoedigste van allen, trok zyn zwaard uit, en sloeg Malchus het oor af. Jesus stremde deze ongestuimheid, die daar niet te stade kwam, hy herstelde het kwaad, dat de Heilige Petrus zo aanstonds begaan had, en hechtte wederom Malchus het oor aan, met het zelve aan te raken. Deze wonderdaad moest deze menigte, die 't zelve zag, treffen; het bloed dat daar uit gevloeit was, het afgeslaagen oor, en de geneezing aanstonds in de tegenwoordigheid van een zo groot getal getuigen moesten achtig, door vrees en verwondering ingeboezemt hebben; maar niets wederhoude de driftten, als zy geweldig gedreeven werden. Men sluit zelfs de oogen voor de wonderdaaden, om dezelve te verzaadigen.

De Krygsknechten slaan hem. Vers 64.

(3.) Dit was noch niet anders als een begin van verdraagzaamheden en onheilen. Men ondervroeg Jesus Christus, men vroeg hem, *of hy de Zoone Gods was*; zyn antwoord diende nergens anders toe, als om de geesten te ontsteeken, en zyn veroordeeling te verhaasten. Men stelde hem onder de handen der Krygsknechten, die van hem hun speeltuig maakten. Zy sloegen hem, en riepen hem vervolgens toe. *Raad wie uw geslaagen heeft.* Zy maakten een toepassing op 't geen hy gezegd had, dat hy *Gods Soone was*, daar uit besluitende, dat hy de beweegingen en de doeningen der menschen kennen moet. Konde men de Godheid op een ongereimder wyze wel beleedigen, als dusdanig met dezelve te spotten?

XXIII. HOOFDDEEL. Vers 26.

Simon van Cyrenen draagt zyn kruis.

(4.) Men handelde hem zo wreedlyk, en zyn krachten waren zodaanig uitgeput, dat hy zyn kruis tot aan Calvarien niet draagen konde, die geenen, die dit werktuig van het lyden zeer hoog maaken, ter oorzaak van dat, daar 't koopere serpent aangehegt was, en ter oorzaak van de galg van Haman, welke zeer hoog verheeven was, hebben geen moeite om zich in te beelden, dat J. Christus onder een zo zware last bezweek. Maar, de uitvoerders van 't Roomscbe Recht, dachten zelden om die ingebeeldde of waarachtige voorbeeldzelen te vervullen. Men moet de voorzienigheid, om zo geringe omstandigheden, niet wonderdaadig doen werken. De kruisen waren van een reedenmaatige hoogte, om dat de misdaadiger boven 't volk moet verheeven zyn. Het was dan onmooglyk, dat zy niet zwaarwichtig waren. Als de lichaamelyke droefheden en de ontroering in den Hof van Getsemene J. Christus niet verzwakt hadden, volstrekte de wrede droefheid, waar mede zyn ziel doorboort was, om een groote vermindering te veroorzaaken. Hy ont-

sing, zonder twyffel, zeer veel slaagen; alvoorens men om zyn verlichting dacht. Dit is het merkteeken der Krygsknechten en beulen, de misdaadigers te mishandelen. Zy overtuigen zich niet als zo laat het mooglyk is van een onmacht, die hen hunne wredeheid berispt. Maar, men wierd eindelyk verplicht J. Christus te verlichten, en een gedeelte van den last door Simon van Cyrenen te doen draagen, het zy men deze vreemdeling, zich daar by gevallende, minder als een Jood ontzag, het zy hy meer medelyden als de anderen met een onnoozele, die men na de straf sleepte, hadde.

De Vrouwen weenen. Vers 27.

(5.) Deze onnozelheid was zodaanig bekent, dat dezelve de traanen uit de oogen der aanschouwers perste, en byzonderlyk der vrouwen, welkers verzuchtingen en bloedige traanen de oogen van Gods Zoon, tot zich getrokken hebbende, riep hy tot heur, *gy dochteren van Jerusalēm weent over uw zelven, en niet over my.* Deze vrouwen verheften zich boven 't gezag der Pharizeërs en den Hoogenpriester, en verdoemden hun vonnis door heur traanen. Geloofden zy zich dan veel bekwaamer als de Kerk te zyn, om de deugd van de dwaaling en 't bedrog te onderscheiden? die vrouwen, zonder te onderzoeken waar op het vermoogen der Schriftgeleerden zich konde uitstrekken, hun verlichtingen volgende, zagen Jesus als onschuldig aan, in weerwil van de vooroordeelen van 't volk en de Kerk, welke hem kruizigden. Een uitmuntende leerling! men moet altoos volgen, 't geen men waarachtig geloofd te zyn, zonder te onderzoeken, wat anderen geloofd hebben. Men moet een opentlyke beleidenis doen, van 't geen men geloofd, in 't midden van 't volk en de Kerk, welke vervolgt. Men moet de deugd onderschraagen, zelfschoonze onderdrukt is, en J. Christus stervende, allelonze hoopen wegneemt. Waarom berispt J. Christus dan zo rechtmaatige en teedere traanen? hy was daar het voorwerp en de oorzaak van. Hy staat toe de ongevallen van de Kerk te beweinen; maar, hy wil dat onze zonden het eerste voorwerp van onze traanen zyn, om dat die zonden den oorsprong der onheilen zyn, welke J. Christus geleeden heeft, en der vervolgingen, welke de Kerk ondergaat. Van alle zaaken des waerelds, is daar niets als de zonde, welke onze traanen verdient, om dat dezelve de eenigste is, welke de ziel doet lyden, en die haar voor eeuwig van haar God afzondert. Wy gheven heur, door vreemde voorwerpen meenigmaal al te veel belet zynde, onze zorgen en verzuchtingen over, terwyl wy ons zelven vergeeten. Met om anderen te weenen, gelooft men ontslaagen te zyn van zyn gewisse te ondertasten, welke een nieuwe bronader van traanen zoude openen. J. Christus bestraf dit misbruik, daar deze medelydende vrouwen in vielen, zonder daar om te denken, en welk zich niet als te dikmaals herniet.

UITLEGGING van de CXXIII. AFBEELDING.

De Hoofdman verheerlykt God.

Daar's 't waerelds Heiland sterft beweegt het aards gesicht,
De lucht schiet donders uit, en blikzempt schicht op schicht.
En Petrus heeft in 't graf den zweet doek slechts gevonden

Wyl Christus op den weg van Emaus weer verschynt,
En zich aan 't volk vertoont, dat om zyn afzyn kwynt,
Doch vaart ten Heemel in gekruist om's menschen zonden.

XXIII. HOOFDDEEL. Vers 47.
(1.) *J*esus Christus wierd aan 't kruis gehecht, en 't was daar, dat hy zo doorstraalende blyken van zyn Macht en onschuld gaf, dat zyn vyan-

den hem begonden recht te doen. Een Heiden, die voor een gedeelte van de inleegering bevel had: door de wonderen, welke hy gezien had, beweegt, riep uit, dat deze mensch onschuldig was. De Heilige

L U C A S.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CXXII. AFBEELDING.

De waarterhalder wyt onweetend 's Heeren Zaal,
Daar Christus houden zal zyn laatste middagmaal,
En Judas dient om geld bloeddortig" onderdaanen.

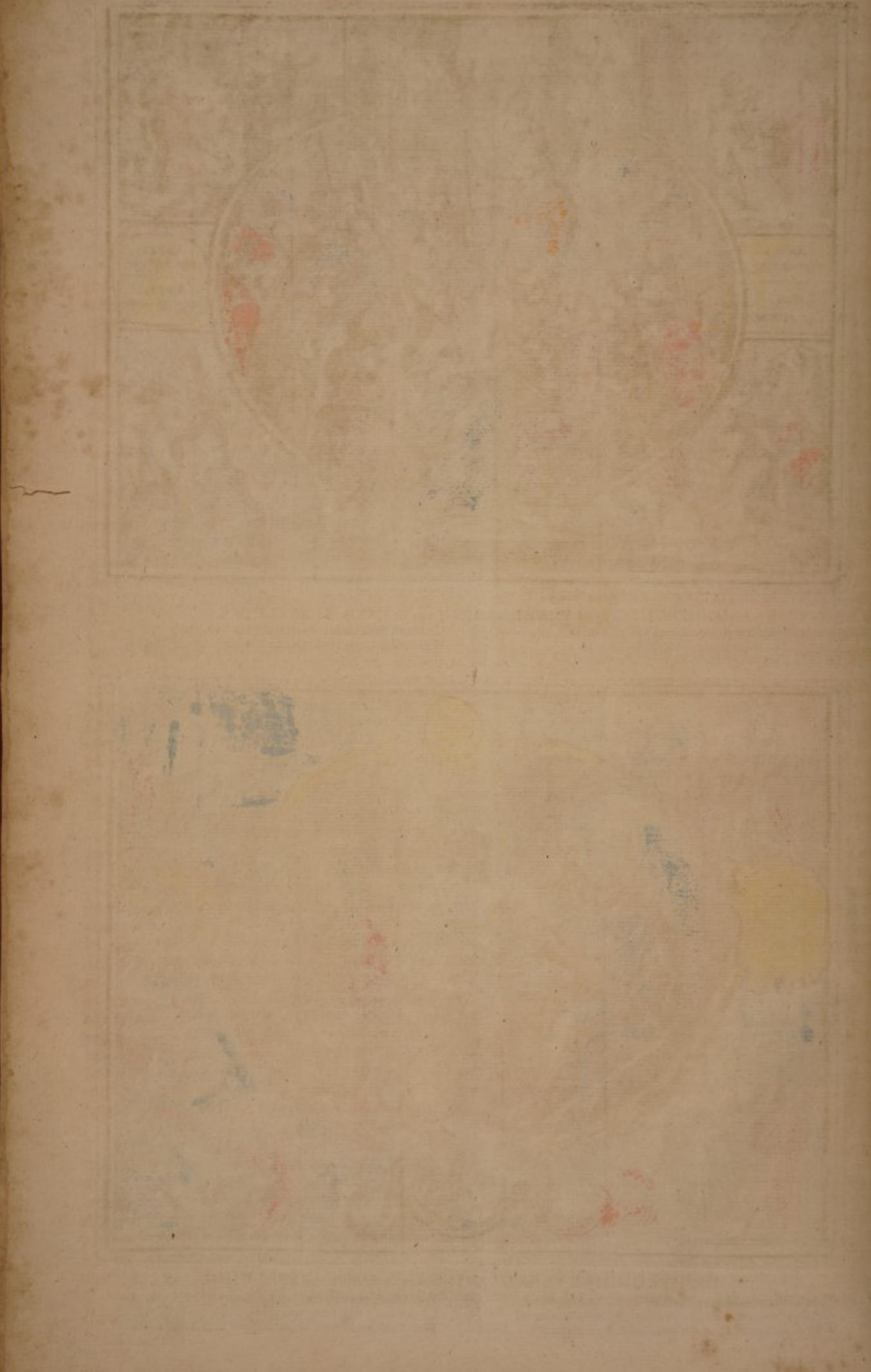
God heeft des dienaars oor en word van 't volk bespot,
Wyl Simon draagt zyn kruis naar 't heilloos moordschavot,
Daar 't vrouwelyk geslacht om Jesu sineit in traagen.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CXXIII. AFBEELDING.

Daar's Waerelds Heiland sterft beweegt het aards geflicht,
De lucht schiet donders uit, en bliksem schicht op schicht.
En Petrus heeft in 't graf den zweetdoek slechts gevonden

Wyl Christus op den weg van Emmaus weer verschyn,
En zich aan 't volk vertoont, dat om zyn afzyn kwynt,
Doch vaart ten Heemel in gekruist om 's menschen zonden.

(5) Hy volleind hui geclooie te verflikken, met
ten heemel te varren, om aldair met zyn Vader te
regeeren, en op zyn eerste gecboorenne Kerck geche-
te vloeden van genade nedder te floren. Het was
in luhn regenwoordighed, dat de wolk hem opnam,
en dat hy dwars door het Ryk des duivels, en der
machiggen van de lucht heenvaerde, in zyn places
van heccrykheid intredt.

Hij klimt ten Heemel. Vers. 51.

(4) Hy vechtchein noch een maal aan hen : maar ,
hun verbarrheid was alstoen zo groot , dat hune
zinnen ontroert wiorden ; zy beledden zich in , dat zy
een geegf in plaat van een lichhaam zaagten . Om
welcke receden hy , alle zoorten van twyfeling , over
cen gedecete groondialig , volkomenlyk willende verftood-
jen , hen zyn zyde en handen toonde , war in de
wonden , welke de fykkers gellaggen hadde den , noch
overglebelen waren . Hoe kan men na een zo ge-
ge Lucas verontschuldige hen door de overmaate van
de vreugde , welke zy gevoelden . Hun twyfeli-
gen doch ons zien , dat zy zeer vereit af waren , van
zich te laaten bedreven , dan tyvervolg de anderan
door een bygeleovige liggetlooiingheld weder te mis-
leiden . Verre van daar van een valiche wonderdaad
hebben , welke baardlyk en waartching is ; verre van
daar aan ontzekerke vertellingen geloof gellaggen te
hebben , willen zy zich door die getuigenis van alle
den toonen ; zulks is noch niet genoeg , hy moet
met hen een eten te overtuigen , dat hy een
mench , gelijk zy is , uitgezonderd de zonden , en de on-
beffendigheden , wat van de dood hembroed had .

Hij overghegaet dan zyn Discipulen. Vers 36.

uitrein van Jefnulacm geliecgn was, te koomen; daf-
daamig nadaderde de nakeht. De omgeheldike zoeke
daar te vergccefs een loogen in 't antwoord van Gods
Zoon. Hy wandalde allechylk eenige cheereden
voort, ten emde om heet verlaagden en de bruiden-
de jyver van zyn Difcipleuen te beproeven. Mar,
hy verzeekerde hem niet, dat hy veel verder gaan
wilde. En dese voorrgang was niet bedrieglyk, om
men hem niet vertrocht had, van zich terflaten. Be-
proeft God zelfs niet memgemaal heet gelloove van zyn
kinderen, ynjazende te wicgceren, t geen hy belloo-
ten heeft aan han begcrtens toe te llaan? Onder-
wijchen is God gecen loogenaar. Jesus met zyn Difci-
pulen indegaen zynde, en 't broad met hen bree-
kend, lichtc hy hiet dekkzel, t welk op han oogen
was, af, of wel, hy deed de verandertinge, welche
en belitte dat hy gekent wied, ophoudcen. De-
waalting der Difcipleuen verhoort was, dat de
digheid te verlcreen. Van het oogenbliek, dat een
waatchid van zyn weerdopftanding ch tregeenwoor-
wyl hy zich ricc opeghoudech had, als om hem van de
cn belitte dat hy gekent wied, ophoudcen. De-
waalting der Difcipleuen verhoort was, dat de
digheid te verlcreen. Van het oogenbliek, dat een
wyl hy zich ricc opeghoudech had, als om hem van de
wye dcr spookkels, en volgens de meening, wel-
ke heet volk van de gecfchen heeft, doen verdwynen.
Want als dan zoudc daar plats zyn geweelt te vree-
zen dat daar eenig bedrog onder mocht geftchoolen
hebbcn. Mar, de Evangelift wil ons letteren, dat
hy haaltig wegging, en zyn Difcipleuen in de ecclie-
bweccgimgen van hun verwondering liec.

XXIV. HOOFDDDEEL, Vers 6.

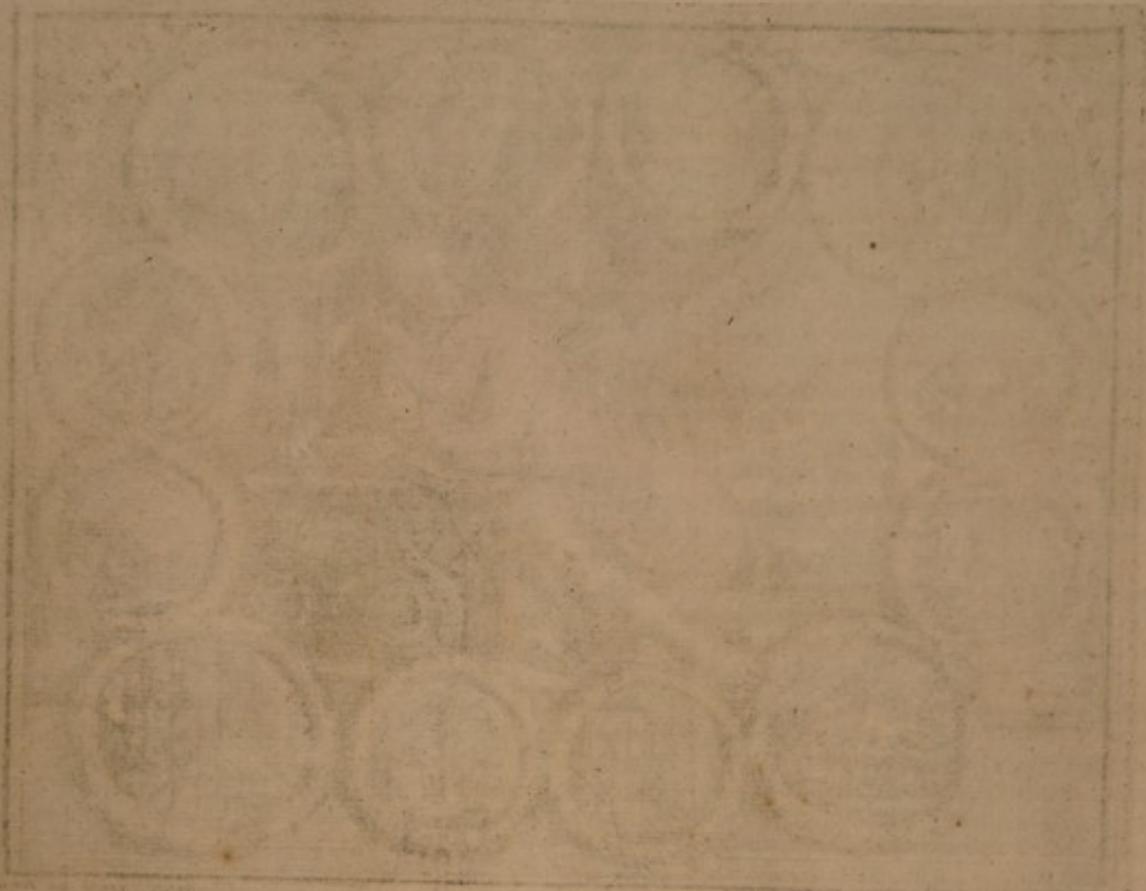
Hoge Mattheus drukt zyn getrouwenis vclik klarader uit,
hem doennde zeggen, dat hy Gods Zoon was. En hct
volk dat zo luidc uitgeropcn had, kruipf hem, kruipf
haar, kcerde weeder, haande op haar bochten, om
haar fmer en droefheid te beteekeneen.

UITLEGGING van de CXIV. AFFEELDING.

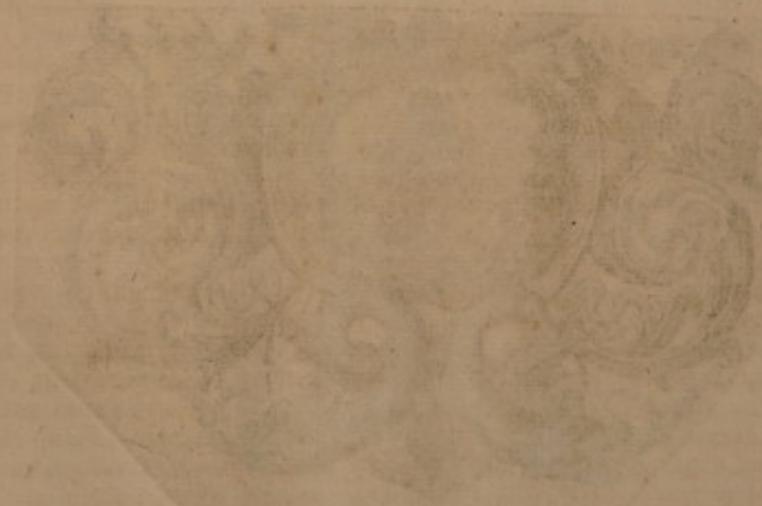
Twaalf Zinupreukken en gelijkemilien, in 't Evangelie van den H. Johannes.

Jeanne's schrijft ouderter de bracht want Nieuw Verbaud, Gelyk een Adelaar daar valinge weiken severt, En zweeft in 't Heilig Lichaam van Gods Drie-eenigheid, Daar zyn werbeeken ziel, door Hemeliche gedaerten,

Jannen sephenijf uolleter de heacht van't Nicuw Vroonda,
En sticke in Aesien Gods Kerken op dien grond,
Daar zyn sterkezen ziel, door Heemeijche Gedachten,

Digitized by srujanika@gmail.com

From de Antieke Encyclopedie 1650.

I. Lindenberg En eudit cum Tract.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CXXIV. AFBEELDING.

Joannes schryft volleert de kracht van 't Nieuw Verbond,
En slicht in Asien Gods Kerken op dien grond,
Daar zijn verheven ziel, door Heemeliche gedachten,

Gelyk een Adelaar haer vlugge wieken spreit,
En zweeft in 't Heilig Licht van Gods Drie-eenigheid.
Dus kan de sterveling een Zaalig lot verwachten.

De Twaalf Zinnebeelden van Joannes.

De zondaar vlucht verbaast voor 't lieve waerelds licht.
Des Bruijngoms vriend verkwt door 's Bruijngoms bly gezicht.
Men stelt geen Oogtryd uit voor rype Kooren vruchten.
Wie in den schaapital breekt is dief of moordenaar.
De waare Herder red zyn schaapen uit gevaar.
Men wandel in den dag om tegenspoed 'ontvluchten.
Het tarwengraan verliefet eer 't milde vruchten baart.
De vruchtb're wyngaard word door 's landmans zorg bewaart.
De Geeft des waarheids leid ons op de rechte weeghen.
Na 't baaren van het kind vergeet de vrouw haar finert.
Gods volk gelyk Gods' Zoon op aard gezonde werd.
Wie zich tot Koning maakt, die spreekt den Keizer teegen.

die men op het eerste uur van den dag goddeloos gezien heeft, zulks des avonds zyn zal. En in de andere drukt hy hen in, dat hem geen kwaad kan overkoomen, tot dat de beteekende tyd van de voorzienigheid nadert; dat is 't geen hy noemt, *by den dag wandelen*. Maar, als wanneer het raadsbeeluit gebooren word, is het also onmooglyk het geschikte ongeluk te ontvluchten, als het onmooglyk voor den geenis, die by den nacht reist, van zich voor een val of stoot te bewaaren.

(7.) *Men moet de zonde dooden, om rechtvaardig te leven.* Eerst het kwaad doen laten, alvoorens het goede te kunnen te doen. Dit is 't geen J. Christus indrukt, door de gelykenis van 'tkooren, *dat geen vruchten draagt, by aldien't zelve in de boezem van de aarde niet sterft.*

(8.) Hy vergelykt zich by een wynstok, waarvan hy de Stam is, de gelooijigen zyn de ranken, ende Vader is de wyngaardenier, Hy snoet de ranken af, welke geen vruchten draagen; de Godlooze gaat niet tegenstaande zyn Christendom voor eeuwig verlooren; en de Geloovige laat niet na menigmaal doornede en gekaftydigt te zyn; om dat de kaftydingen het geloove bekrachtigen, van de waereld af trekken, en de Heilige vermeerderen.

(9.) Jesus spaerde zyn Discipulen, hy staamelden met hen, hy leide niet als gevoelige of baarblykelyke waarheden uit. Hy bodiende zich van gelykenissen en zinnebeelden, om des te beeter de waarheid te doen begrypen. Maar, hy verwachtte de neederaaling van den Heiligen Geest, om hen de groote verborgentheden van den Godsdienst te openbaaren. *Zy zyn, zeide hy tot hen, boven uw verstand, maar, als den Geest der waarheid zal gekoomen zyn, zal hy uw L: in alle de waarheid doen instreeden.* De teegen-

woordigheid en reedeneeringen van Gods Zoon volstreken dan niet om de ziel te verlichten, en dezelve te onderrechten; de werking van den Heiligen Geest is noodwendig, om die duisternissen te verstrooien, en hun onweetenheid te overwinnen.

(10.) Dewyl de Meester hen alleenlyk van zyn vertrek en lyden sprak, verstanden zy hem niet meer. Het denkbeeld van een afscheiding bedroefde hen. Maar, Jesus Christus leert hen, dat, by aldien zy droefheid over zyn dood gevoelen, dezelve zich wel haast door de wederopstanding in vreugde zal verwisselen. Gelyk een moeder die wrede smarten in 't baaren lyd, alwaar zy geloofd te sterven, en zich een oogenblik daar na verheugt, als zy haar kind ziet gebooren werden, en zy 't zelve aan haar boezem legt.

(11.) Hy bid zyn Vader voor deze discipulen, ten einde hy dezelve Heilig maakt, en hen in 't midden van de waereld onderschraagt, daar hy ze gezonden heeft, gelyk de Vader hem gezonden had.

(12.) De Joden beschuldigden J. Christus, weegens dat hy zich tot een Koning verhefte; daar door deden zy de standvastigheid van Pilatus waggelen, die belooften had, hem uit hun handen te verlossen. De beschuldiging was teeder, want, zeiden zy, *al wie zich tot een Koning maakt, kant teegens den Keizer aan.* By aldien gy dezen mensch ontlaat, zyt gy geen vriend van Tiberius. En inderdaad, Pilatus verzwakte, uit vreeze van zyn Vorst te beleedigen, waar van hy in 't vervolg kwaalyk beloont is geworden. Van alle de beschuldigingen, is daar geen gevaarlyker, als deze, welke 't gezag der Koningen raakt; de duivel die haar teederheid in dit gedecelte kent, bedient zich menigmaal van dezelve.

UITLEGGING van de CXXV. AFBEELDING.

Jesus is het Lam Gods.

t Lam Gods door's Doopers hand in Christus aangetoont *Wyl Nicodemus hem by nacht bezoekt, beducht*
Verbeeft Nathanael in wie geen valscheid woont. *Voor's Priesters bitt're wroken hoord Gods woord met vrucht*
En maakt van waater wyn door Goddelijk vermogen, *Men doopt het Heidendom tot waar geloof gebogen.*

I. HOOFDDEEL. Vers 29.

(1.) Joannes den Dooper had Jesus Christus als noch niet gekent; maar, in het oogenblik, dat hy hem aan den Jordaan doopte, gevoelde hy een heimelyke inblaazing, welke hem onderrichtte, dat hy den geen was, die den Heiligen Geest op een overvloedige wyze, moest overdraagen; om welke reeden hy zegt, *dat hy met den Heiligen Geest zoude Doopen*, en zedert vergat hy niets om hem te doen kennen. *Ziet daar het Lam Gods, dat de zonde des Waerelds wegneemt.* Riep hy eens uit, om ons twee zaaken te leeren; de eene, dat, gelyk men een Lam ten offer brengt, also ook J. Christus voor ons moet geoffert werden. De andere, dat, dewyl men geloofde, dat de zonden door de Offerhanden vernietigt waaren, also mede Jesus Christus, het waarachtige Lam, voor ons opgeoffert, de verzoening van onze zonde moet bewerken. Aldus erkende de heilige Joannes de waarheid van de voldoening voor de zonden van 't menschelyk geslacht betaalt.

Nathanael erkende hem voor Gods Zoon. Vers 49.

(2.) Nathanael erkende hem mede voor Gods Zoon.

Van waar kwam hem een zo haastige en klaare kennis? Hy had verstaan, 't geen Joannes den Dooper van hem geopenbaart had. J. Christus had moogelyk, alreeds eenige wonderdaad in 't byzonder gedaan, 't welk Philippus hem verhaalt had. Zulks schynt noch zo veel te meer waarschynlyk, om dat wy de Maagd J. Christus een wonderdaad voor de wyn zien afvorderen, het welk zy noch zoude moogen durven gedaan hebben, by aldien zy alreeds geen diergelyke zaak gezien had. Eindelyk de Evangelisten, wiens verhaal zeer verkort is, verhaalen niet alles, wat daar geschiet is. Philippus was niet vergenoegd aan Nathanael te zeggen, dat deze de Messias was, hy had zonder twyffel, zyn reedeneering met eenige bewyzen, die de Geest van deze Israëliet zonder bedrog voorbereidden, ondersteunt; weder tot zyn geslotenis herkoomen zyn-de, van het oogenblik, dat hy aanmerkte, dat Jesus Christus zyn gedachten, leeuen en bedryven kende, waar van hy geen getuigen konde geweest zyn, besloot hy dat hy de doorgronder der herten, en Gods Zoon was. J. Christus zegt tot hem, dat hy hem *onder den vygenboom gezien had.* Zulks scheen van geen aangeleegentheid. Onderwylen Nathanael, die wel verzeckert was, dat J. Christus hem niet geen lich-

lichchaamlyke oogen gezien had, het zy door de verafweezendheid der plaatzen, 't zy door de tuf-schenstand der huizen of muuren, welke hen van een scheidden, had reeden te zeggen, dat hy van God moest ingeblaazen zyn, om deze kennisse te hebben.

II. HOOFDDEEL. Vers 9.

Hy verandert het waater in Wyn te Cana.

(3.) J. Christus deed kort daar na de eerste zyne openbaare wonderdaaden in Cana, een kleine Stad van Galilea. Men had hem ter bruiloft genoodigd, en hy maakte geen zwaarigheid dezelve by te woonen. De Geestelyke vergaderingen, die in 't vervolg der tyden de Geestelykheid verboden hebben, ter bruiloft te gaan, hebben die de zedelessen van J. Christus willen veroordeelen, of de Priesters op een veel hooger trap van volmaaktheid als de Apostelen en God stellen?

De Wyn ontbrak daar al vroeg, en de welgeluk-kige Maagd verwittigde haar Zoon daar van op een wyze, die zyn bestraffing tot haar trok. *Vrouwewat is daar tusschen U en My? Myn uur is noch niet gekoomen.* Hy geeft haar de zucht en teedere naam van *moeder* niet, maar die van *vrouwew*, welke tot de ondervraaging gevoegt zynde, eenige soort van smaadheid en verachting mededraagt. Hy weert haar af, en weigert haar. *Wat is daar tusschen U en My?* Eindelyk zegt hy tot haar, *Myn uur is noch niet gekoomen.* Hy zag dan haar vraag als een beleediging en hoovaardig aan. Inderdaad, dewyl de Evangelift elders aanmerkt, dat men hem niet dorfde vasthouden, om dat *zyn uur noch niet gekoomen was*, verstaat hy, dat hy noch niet moet gevangen gehouden worden, noch sterven. Hy spreekt hier dan van dat doodlyke uur, in welk de menschen de Eerbied, die men hem schuldig was, krenken moesten, en hem beleedigen gelyk Herodes en de krygsknechten dedeen, wonderdaaden afvorderende. Deze bestraffing scheen krachtig. Onderwylen is het moejelyk anderzints de woorden van J. Christus uit te leggen, dewyl zulks de gemeene zin van deze uitdrukking is. Ik verwyt de Maagd de gedachten niet, van aan't gezelschap haar vermoogen by haar Zoon te hebben willen doen blyken; eenige Oudvaders hebben zulks gedaan. Maar, deze gedachten was geheim, en hoedaanig dezelve haar toe te schryven? Zy had veel eer een vermee-telheid van zich met wonderdaaden en den dienst van haar Zoon te vermengen, die oneindig boven haar verheeven was. Daar was mede een bovenmaatige zorge voor een zaak van geen belang. Waarom was zy beducht over het ontbreken van den Wyn? By aldien hy daar eenige beweeging van barmhertigheid hadde, moest zy geen wonderdaad afvorderen, om dezelve te vervullen. J. Christus liet niet na te volvoeren, 't geen zy wenchte, hy bestrafte het gebrek van zyn moeder, en beloonte 't geen in haar verzoek goed was. Het is onnoodig God uit den Heemel te doen neederaalen, om haar te openbaaren, dat J. Christus haar ging verhooren. Zy beval aan de huisgenooten om stiptelyk de beveelen van J. Christus uit te voeren, om dat de verandering van zyn weezen, of eenige woorden, welke men in een verkort verhaal verzweegen heeft, haar de wille van haar Zoon onderrecht hadden. Men vulde zes groote vaaten met waater, en aanstonds veranderde het waater in wyn. De wyn maakte zich in een oogenblik uit waater. De overvloed daarvan was groot. Want yder vat hield twee of drie maaten, en yder

maat hield vyf-en-twintig pond waaters. Eindelyk; de wyn was uitmuntend en beeter, als die men al-reeds gedronken had. Men moet zich daar over niet verwonderen, dewyl dezelve wonderdaadig was.

III. HOOFDDEEL. Vers 3.

Hy ouderwyst Nicodemus.

(4) Nicodemus was een zwak en vreesachtig Schriftgeleerde van de Wet, die de waarheid kende, zonder dezelve te durvehde leiden. Zyn lafhertigheid heeft zyn naam tot het einde der eeuwen haatelyk gemaakt; zich by J. Christus begeeven hebbende, deed hem de Zoon Gods zyn onweetenheid over een der voornaamste punten van de Godsdienst gevoelen. Inderdaad, de Jooden van die tyd hadden een zeer zwak denkbeeld van de oorspronglyke zonde en het natuurlyk verderf. Zy geloofden niet, dat men een andere voldoening van nooden had, om de zonden te verzoenen, als die der offerhanden; en terwyl heedendaags de offerhanden ontbreken, beelden zy zich in, dat de dood van hun kinderen, en de rampen, die zy lyden, volstrektlyk hun misdaaden verzoenen. Volgende deze beginzelen, beelden zy zich in, door hun eigen krachten, een genoegzaam groot getal van deugden en goede werken voort te brengen, om zich te behoeden, zonder genaade noch wedergeboorte, of een nieuwe geboorte noodig te hebben. Dit was 't geen aan Nicodemus, tot wie Jesus daar over sprak, zo groote zwaarigheeden veroorzaakte. Hy, aan de Godgeleertheid van zyn eeuw gewent, kende de nieuwe beginzelen van Gods Zoon niet begrypen. Hy had menigmaal van de *wedergeboorte* hooren spreken. Maar, deze bepaling paaste hy niet als op de Profelyten, en al de verborghenheid vervulde zich door waschen en doopen; onder welkers begunstiging de Heidenen, die zich bekeerden, nieuwe schepzelen wierden. Hy wist niet dat de wedergeboorte in een inwendige verandering van de ziel bestond, die van haar aeloude hebbelykheden afstond, om in dezelve nieuwe te smeeden. Hy kende noch de noodzaaklykheid van deze verandering, noch de wyze, op welke de Heiligen Geest die maakt; om welke reeden hy vroeg, *of een mensch in de schoot zyns moeders wederkeeren konde, om ten tweedenmaal gebooren te werden.* Men heeft met hem weegens deze vraag gespot, en de Christenen, die zulks dedeen, hebben geen acht geslaagen, dat zy mede een groote dwaaling begaan hebben. Nicodemus zondigde, de woorden van J. Christus naer den letter neemende, die een verbloemde zin moesten hebben. Hy begreep niet, dat daar een *Geestelyke* geboorte was, en nam zyn toevlucht tot de natuurlyke geboorte. Hoort de Oudvaders, en het meeste gedeelte van de Aeloude en heedendaagsche, deze woorden, welke volgen, uitleggen. *By aldien iemand niet uit waater en Geest gebooren is, hy zal in 't Koningryk Gods niet ingaan,* en gy zult zien, dat zy door het zelve beginzel van Nicodemus zondigen, aan den Doop des waaters een *volkoome noodzaaklykheid* givende, en de kinderen, die daar van beroeft zyn, in de hel verre van God en zyn Heerlykheid verdoemende en opsluitende. Gelyk Nicodemus over de geboorte verwonderd, zich bedroog, dusdaanig bedriegt men zich heedendaags over 't waater, waar van Jesu Christus spreekt. De eene en de andere zyn *Geestelyk*, de geboorte ziet op de ziel, en 't waater beteekent de genaade, die dezelve voortbrengt. Die geen genaade ontfangen heeft, zal nooit in 't Koningryk Gods ingaan. *Het dreigement*

JOANNES.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CXXV. AFBEELDING.

't Lam Gods door 's Doopers hand in Christus aangetoont
Verheft Nathanaël in wie geen valscheheid woont.
En maakt van waater wyn door Goddelyk vermoogen,

Wyl Nicodemus hem by nacht bezoekt, beducht
Voor's Priesters bitt're wrok en hoord Gods woord met vrugt
Men doophet Heidendom tot waar geloof geboogen.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CXXVI. AFBEELDING.

't Samariaansche wyf naar jacobs brou gegaan,
Hoorst met verwondering des Heilands reeden aan,
Die op des Vaders beelde 2000 geneest van kwaalen,

Den kranken mensch herstelt door 't heilzaam woord alleen,
En spyft een grote Ichaar door kracht van Godlykeen.
Men ziet hem op den grond des Tempels 't vonnis maalen.

is zeeker, het heeft zyn uitwerking, en de straf is rechtvaardig. Maar, waarom aan het stoffelyk waarter een evengelyke trap van noodzaaklykheid met de genade gegeeven, en voor eeuwig de kinderen te doen verlooren gaan, die de dood al te haastig wegruk, om gedoopt te zyn, of die de onachtzaamheid van hun vaders van 't Sacrament berooft? dat men afslaat met Nicodemus te spotten, of wel, dat men de meening van J. Christus volg, met aan zyn woorden een gedaantelyke zin te geven, dewyl zy zulks baarblyklyk afvorderen.

Hy doopt een groot getal van perzonen. Vers 22.

(5.) Jesus Christus begon te doopen, en 't getal dier geenen, die tot hem kwaamen, om dit Sacrament van intreeding te ontfangen, was groot; maar, de Evangelist merkt aan, dat hy 't niet was, die zulks uitvoerde, en dat hy zulks zyn discipulen in bevel overliet.

De Heilige Paulus verdeedigt hem mede, dat hy niemand gedoopt heeft, uitgezondert het geslacht van Stephanus. Was de bediening der Sacramenten van minder aangeleegentheid, als de Prediking van 't woord aangezien?

UITLEGGING van de CXXVI. AFBEELDING.

Onderhoud van Jesus met de Samaritaansche vrouw.

*4 Samaritaansche wif naer Jacobs brou gegaan,
Hoort met ver wondering des Heilands reeden aan,
Die op des Vaders bie de zoon geneest van kwaalen,*

*Den kranken mensch herstelt door't heilzaam woord alleens,
En spyft een groote schaar door kracht van Godlykheen.
Men ziet hem op den grond des Tempels 't vonnis maalen.*

IV. HOOFDDEEL. Vers 7.

(1.) Daar was een doodelyke haat tusschen de Samaritanen en de Joden, om dat de eersten niet anders als de nakoomelingschap van een vermengeling der Barbarische en Afgodische geslachten was, die men aldaar overgevoert had, om het Land weederom te bevolken, en die zich in 't vervolg bekeert hadden. Al hadden zy alle kinderen van Jacob geweest, konde men niet vergeeten dat zy scheurzuchtigen waren, zy hadden hun Tempels, hun Altaaren, hun offerhanden, en badden op de Garizim aan, in plaats van naer Jerusalem te verreizen. Eindelyk, hun Godsdienst was met dwaalingen en valsche diensten vermengt, deze aanmerking is noodzaaklyk om te verstaan, 't geen de Samaritaansche vrouw zegt; *gy eischt my drinken af, aan my die in het Land van Samaria ben?* Want daar was tusschen deze twee partyen weinig handel, welkers geslachten ten uitersten jaloersch van den anderen waren.

De haat was zo groot, dat de Joden aan J. Christus zeiden, *dat hy den duivel had, en dat hy een Samaritaan was*, het gelykt dat het dezelve zaak was, van den duivel bezeten te zyn, of in Samaria gebooren te zyn. Gregorius de Groote heeft geloofd, dat Jesus Christus niet anders als de eerste dezer beleedigingen weederleide, en den tytel van een Samaritaan aannam, om dat hy de wachter van Israël was, die nimmer slaapt; en de Heilige Jeronimus heeft dezelve zaak gezegd, hy wenst aan een zyner vriendinnen, dat de Samaritaan haar bewaare, die altyd waakt, dat is te zeggen, J. Christus zy by haar. Zulks is niet meerder waarachtig, als 't geen de Grieken zeggen, dat de Samaritanen hun naam getrokken hadden van de graftede, welke Mars aldaar voor zyn zoon opgerecht had.

De Samaritaansche vrouw maakt een inleiding van haar Godsdienst en Kerk, gegrondvest op 't gezag van haar voorvaders, en op de Aeloudheid van haar Godsdienst, want *onze Voorvaders hebben op dezen berg aangebeeden*. Zy verstond daar door de Garizim, nabuurg by Sichem, welke de Samaritanen den Heiligen berg noemen, en op welke zy hedendaags noch hun Tempel, Altaaren en offerhanden hebben. Abraham had daar aangebeeden, en men vermeend dat Josua aldaar een Altaar oprechtte, alvoorens Jerusalem gewonnen geweest is. Samballat verkreeg vervolgens de vryheid van aldaar een Tempel te bou-

wen, om dezelve teegens die van Jerusalem te stellen. En deze Tempel wierd in 't vervolg het voorname voorwerp van strydigheid en jeloerschheid, tusschen de Samaritanen en Joden, om welke reden deze vrouw ondernam de Godsdienst, welke men aldaar omtrent God oeffende, te verdedigen.

Jesus Christus liet niet na van haar te bestraffen, *gy bid aan 't geen gy niet kent, de Zaalgheid is uit de Jooden*, deze woorden zyn duifter, om dat men niet raad waar in deze onweetenheid der Samaritanen bestond. Men beschuldigt hen, dat zy gelooven, dat God stoffelyk is. Maar, de beschuldiging is niet wel gegrond; en dewyl de bestraffing op den dienst ziet, heeft men reeden te gelooven, dat Samaria met alle soorten van geslachten vervult zynde, en Herodes de Groote aldaar een volkplanting van Afgodendienaraars gezonden hebbende, men daar enige vermenging van 't Heidendom, in de Godsdienst, welke de Samaritanen buiten de Zaalgheid floot, had laten invloejen. Onderwylen sloot Jesus Christus hen alle niet uit den Heemel, en hun scheuring volstrekte niet om hen te verdoemen, dewyl God zo veel Propheeten in 't midden van hen had laten gebooren worden; maar, de Zaalgheid, waar van hy spreekt, is de Messias, die by de Joden in de Stam van Juda te Bethlehem moet gebooren worden. *Mijn oogen hebben uw Zaalgheid gezien*, zeide Simeon, J. Christus in zyn armen houdende, deze Verlosser voegt daar by, dat men wel haast zoude ophouden met op den berg en binnen Jerusalem aan te bidden, om dat het Christendom de dienst van den waaren God onder alle geslachten moet gemeen maaken. Want, in plaats van dezelve aan een zeekere plaats te hegten, en ze in plechtigheden, offerhanden en waarschynlyke aandachten, gelyk als toen de gewoonte was, te doen bestaan, moest men God op een Geestelyke en oprechte wyze dienen.

Men kan dit beleid, waar van Jesus zich in 't onderwyzen bediende, aanmerken. (1.) Om dat hy dicht by de put van Jacob was, offert hy zyn genade onder het denkbeeld van een leevendig springend waarter in 't Eeuwige leven, en van 't welke, al wie drinkt, nooit dorsten zal. Om dat de genade alle waereldsche begeertens uitdoeft, een vrede van God doet gebooren worden, welke alle verstand te boven gaat, en die in den Heemel overvoert, die dezelve ontfangen hebben. Die J. Christus zyn figuren en verbloemingewen wegneemen, en voor hem zeekere ree-

gelen van taal waftstellen, welke hy heeft moeten volgen, kunnen zien, of de Samariaansche vrouw wel tot de figuur voorbereid was, waar van wy zo gesproken hebben, en welke noch heedendaags zo verstaanbaar niet is, dat zommige Uitleggers dezelve op de Christelyke Schriftgeleertheid, voorstellig aan de genade niet toepassen. (2.) De Samariaansche vrouw was zo weinig tot de verbloeming voorbereid, dat zy zelfs tegens Christus valselyk getuigt. Zy kende niet anders als het stoffelyk waater, om welke reden zy hem vraagt, of hy meer bekwaam is, en veel groter als Jacob, die niet meer als een sprong alleen in 't geheele Landschap van Sichar ontdekt had. (3.) De onweetenheid van de vrouw moest de Zoon Gods een oogenblik ophouden; maar hy, in plaats van haar twyffeling weg te neemen, voer met zyn verbloemde reeden voort. Hy ontdekte haar veel dieper geheimenissen, die verre van haar aanslootelyk te vallen, haar doen gelooven, dat Jefus een Propheet is. De kennis van den Godsdienst en de verborgentheden zien zo wel op de eenvoudigste vrouwen, als op de verlichtste mannen; deze hier verliet haar kruik, en ging haar verwondering in de Stad overdragen. De bewoners trokken daar uit, en waren niet minder als zy, door de reedeneering van Gods Zoon getroffen, *wy gelooven niet meer ter oorzaak van uw Woord*, zeiden zy tot de vrouw, *wy hebben 't zelfs gehoord, en wy weeten, dat by de Christus, de Zaalgmaaker des waerelds is*. Daar is meer geloof in deze scheuringzuchtige Samaritaanen, als te Jerusalem, welke de Kerk was. Men vergeleyt heedendaags de Kerk by de Samariaansche vrouw, welke ons komt zeggen, dat het God is, die in zyn Schriftuuren spreekt. *Ik zonde 't Evangelium niet gelooven, by aldien de Kerk 't my niet gezegd had*. Dat is daar het eerste beginzel van 't geloove. Maar, als wanneer men dit woord gelezen heeft, en die verborgentheden en Goddelyke lessen overwoogen, geloofd men door zich zelve, en ter oorzaak der merkteeken van de Godheid, die men daar ontdekt heeft, en om dat men 't zelfs gelezen heeft, en weet, dat het God, de Christus en de Zaalgmaaker des waerelds is, die gesproken heeft, en heeft laten schryven.

Een Hooveling verzocht van hem de geneezing voor zyn zoon. Vers 47.

(2.) Jefus bleef niet langer als twee dagen in 't Land van Samaria, en hy was nauwlyks van daar in Galilea overgegaan, of een man van den Koning, of een bediende van 't Hof kwam hem bidden, van in Capernaum over te trekken, om zyn stervende zoon te geneezen. Deze Koning was Herodes, aan wie men dit Hoofschrift gaf, en die de wonderdaad door het verhaal van zyn Bediende kon verstaan; om welke reden hy een zo groote zucht had, *om hem eenig teeken te zien doen*, als wanneer Pilatus hem dezelve ten tyden van zyn lyden weeder te rug zond, Gods Zoon nam de moeite niet van tot aan Capernaum te gaan; een woord was hem genoeg, en de zaak had haar uitwerking. Het kind wierd geneezen, in plaats dat Eliza verplicht was, om zich over 't kind uit te sprysse, om 't zelve weeder te bezien, en 't leeven weeder te geven; het welk weegens de zwaarigheid en de moeite beteekende, dat Jefus Christus veel groter, als de Propheeten was. God, Eeuwig met zyn Vader Gezeegent, spreekt, en aanstands word zyn Woord vervult.

V. HOOFDDEEL. Vers 8.

Hy geeft de gezondheid aan een weeder, die zedert acht-en-dartig jaaren ziek geweest is.

(3.) Hy kwam weder van Galilea te Jerusalem, alwaar hy een arm man genas, die zedert acht-en-dartig Jaaren jicht-zuchtig geweest was. Deze zwakte wist, dat hy niet als door een wonderdaad konde geneezen worden. Hy maakte daar een van in het bad van Bethesda, welke eigentlyk een bewaarplaats van waater was, waar in men de flachtoffers waschte, alvoorens men dezelve aan den Altaar geleide. Een Engel kwam 't waater beroeren, en de eerste zieke, die zich daar in wierp, was geneezen. De jicht-zuchtige had zich aldaar laaten draagen. Maar, zyn hoop waaren altoos verydelt geworden, om dat een andere hem voorkwam; de ellende tot de ziekte gevoegt, belette zyn geneezing. Want niemand wierp hem in 't waater, of veleer God bewaarde hem, om 't vermoogen van zyn Zoon te doen doorslaalen, die zyn krachten herstelde, tot hem zeggende, *recht u overende, neem uw beddeken op en wandel*. Daari is weinig aangeleegen dat de Joden de wonderdaad van Bethesda verzweegen hebben, die zommige ongeestelyken aan de vettigheid, welke uit de wol der schaapen voortkwam, toegegeschreeven hebben, en welke door de straalen van een brandende Zon verwarmt, zich verdikkende, een wonderbaar behulpmiddel voortbracht. De geneezing van deze jicht-zuchtige door Jefus is, altoos bestendig. De murmureering der Phariseen over 't geen op een Sabbathdag gebeurt was, is daar een nieuw bewys van. J. Christus vond dezen mensch zedert in den Tempel, en gaf hem deze uitmuntende leerling, *zondigt niet meer, uit vreeze dat u niet erger overkoome*. De weedervervallingen in de zonde, zyn geværlyker als de zonde zelfs.

VI. HOOFDDEEL. Vers 9.

Hy spyzigt de menigte met vyf brooden.

(4.) Jefus deed een andere wonderdaad, spyzigende vyfduizend menschen met vyf brooden, en herzaamde veel korven met brokken, die daar overig bleeven.

VIII. HOOFDDEEL. Vers 11.

Hy zendde vrouw, welke weegens overspel beschuldigt word, weder te rug.

(5.) De Pharizeen wilden hem beproeven, tot hem een vrouw leidende, welke aan overspel schuldig was, ten einde, om te weeten, of hy haar zoude veroordeelen. De Oudvaders hebben geloofd, dat deze gantsche Geschiedenis door den Heiligen Joannes niet geschreeven is geweest; om welke reden de Heilige Chrysostomus dezelve niet uitgelegd heeft. Eusebius onderrecht, dat zy niet als in 't Evangelium der Nazareërs gelezen wierd, en men achterdenkt, dat zy daar uit in de voorschriften van den Heiligen Joannes overgeschreeven is. Het isten minsten onweederleglyk, dat zy zich in die tyd onder een groot getal van zo Latynsche als Griekze voorschriften vond. En ik twyffel niet, of dat zyn nieuwelingen geweest, die anderen hebben doen uitwischen, ten einde, om in 't gedrag van Jefus Christus een voorbeeld van zachtmoeidigheid te hebben, welk hen veroordeelde. De Phariseërs vroegen aan Jefus, welk een straffe deze vrouw, op heeter daad be-

betrapt, verdiende, daar by voegende, dat zy wel wilden, dat zy gesteenigt wierd. Deze wrede straf is in de Wet voor de overspelers niet beteekent. Maar, dewyl Mozes dezelve de dochters opgelegt had, die ondertrouwt geweest waaren, en 't gegeven woord schonden, heeft men dezelve tot de overspelers kunnen uitrekken, en de Wet ondersteuen. Daar was in deze handel een zo fyne strik, dat men dezelve niet, als met moeite, ontdekt. Men had een dubbelde inzicht; de barmhertigheid van J. Christus voor de zondaaren deed hooppen, dat hy teegens deze vrouw zoude zeggen, gelyk alshy teegens de onkuische vrouwe gezeght had. *Uw zonden zyn u vergeeven*, en als dan zou het volk hem als een schender van de Wet veroordeelt hebben. By aldien hy de misdaadige vrouw ontfloeg, zoude men hem by Pilatus verdacht gemaakt hebben, met hem te vertoonen dat een byzonder mensch zonder Priesterlyk of waereldlyk gezag vonnis des doods velle, het welk teeder in een tyd was, in welke men den Joodschen Raad het recht van 't leeuen en de dood

kwam ontnemen. Jesus bespotte deze arglifstigheden, de beschuldigers van deze vrouw afvraagende, of zy niet aan dezelve misdaad schuldig waaren? Jesus vroeg niet of zy volkoomen Heilig waaren; want by aldien die trap van Heiligeit in de getuigen, die steenigden, vereischt geweest was, men zoude nooit een uitvoering ter dood gezien hebben. Maar, hy zend hen weeder tot hun gewisse, weegens de misdaad van overspel, waar van zy deze ongelukkige ontuchtige de straf wilden doen draagen; in 't verwachten van hun antwoord, schreef hy met zyn vinger op de vloer van het Voorhof, als of hy met zich te bukken, hun de vryheid liet van rood te werden, en zich zelfs verward te maaken; zulks gelukte. Yder een week af; en alstoer zeide J. Christus tot de vrouwe, dat hy haar mede niet wilde veroordeelen; de affchrik die hy voor haar misdaad had, bleef altoos by; maar, hy beval geen straffe teegens een misdaad, waar van de kennis voor de Roomscbe Overigheid bewaart is, om dat hy daar vreeze voor 't ster-ven had.

UITLEGGING van de CXXVII. AFBEELDING.

Jesus ontkomt de Joden, die hem willen steenigen.

*'t Verbarde Joodendom dreigt Jesus met de dood,
Die voor haar oog verdwynt in't nypen van den nood.
En heelt met aard' en spog de blindheid voor elks oogen,*

*Wekt Lazarus uit't graf na't heilig smeekbed.
Maria zalft Gods Zoon, des Judas staat verzet,
Terwyl een donderstem Gods luister komt vertoogen.*

VIII. HOOFDDEEL. Vers 59.

(1.) **J**esus verwekte een geweldige ergernis met teegens de Joden te zeggen, dat Abraham verlangt had om hem te zien, maar, dat hy hem gezien had, om dat hy voor deze Aardvader was. Men vond in deze woorden twee ongerymthesen, d'cene, dat Abraham, zedert een groot getal van Eeuwen gestorven zynde, een man gezien had, die nauwlyks vyftig jaaren oud was. Het gelykt dat de niet wel gezinde Joden de woorden van Jesus Christus verkeerdelyk uitleiden, die niet zeide dat Abraham zyn perzoon gezien had, maar, den dag in welke hy onderwees. Maar, 't is onmooglyk dat Abraham den dag des Heeren gezien heeft, God kan niet maaken, dat een dag, welke niet als een lange tyd daar na koomen moet, teegenwoordig zy. En by aldien Abraham hem niet als in een gezicht en Openbaaring gezien had, zulks zoude hem niet boven de andere Propheeten verheeven hebben, die het zelve voordeel gehad hebben. De Joden drongen gewifelyk in de meening van J. Christus, die zeggen wilde dat, Abraham den Messias gezien had. Inderdaad hy was hem zeer dikmaals, van zyn Engelen verzielt, verscheenen, en het was waarlyk de Eeuwige, die aan Abraham in de vlakten van Mamre verscheen, en hem een Zoon beloofde, het was de Eeuwige, die zeide, *sal ik voor Abraham verzwagen, het geen ik ga doen?* By aldien 't de Messias was, die tot den Aardvadersprak, blyft als dan daar gantsch geen zwaarigheid over, want, het is waar, dat Abraham Jesus Christus gezien heeft, en het is niet minder baar-blyklyk, dat deze zelve Jesus voor Abraham was, om dat hy God van alle Eeuwigheid is. Staande te houden dat de menschheid van Jesus van die tyd af was, om dat God besloten had dezelve voort te brengen, zulks is aan J. Christus een armoede doen zeggen. Want, hy had daar niets, 't welk hem niet gemeen met het overige der menschen was, die

in het raadsbesluit Gods Eeuwig zyn. Hoedaanig zoude dan J. Christus zyn weezentlykheid voor Abraham, als een merkteeken van onderscheiding bygebracht hebben? De Joden twyffelden niet, dat hy geen oogwit had, zich by God te vergelyken, en zich God te maaken, om welke reeden zy steenen naamen, om hem als een Godslasteraar, naer de bepalingen van de Mosaïsche Wet te steenigen. Maar, Jesus maakte zich weg uit hun oogen, en week af zonder dat men 't bemerkte. Wat het overige belangt, hy was geen vyftig jaaren oud, als dit voorviel. De heilige Jeronimus, die J. Christus tot deze ouderdom doet koomen, heeft zich door deze woorden laten misleiden, maar, de Joden rekenende hem niet zo oud te zyn, als door een onderstelling, welke de uiterste en buitenspoorigste was, die zy maaken konden. By aldien gy al vyftig jaaren was, het zoude voor 't meest zyn; onderwylen was Abraham veel aelouder. J. Christus had alstoer niet meer als drie-endartig jaaren.

IX. HOOFDDEEL. Vers 2.

Zyn Discipulen ondervraagen hem weegens een, die blind geboren is.

(2.) Hy vond een weinig tyds daar na een blindgebooren, die langs de straten beedelde, en die aan de Apostelen een stof tot een zeer fyne vraag, weegens de oorzaak van 't kwaad, verschafte. God moet de menschen niet anders als ter oorzaak hunner zonden straffen. Deze blinde, nimmermeer 't licht gezien hebbende, was gescreft geweest, volgens de Apostelen, alvoorens hy gezondigt had. Zy vonden geen middel om de voorzienigheid te rechtvaardigen, als met de meening van de verhuizing der zielen te volgen, welke genoegzaam gemeen onder de Joden was; of wel met de zonden van de Vaders in de kinderen te doen straffen. J. Christus nam deze zwaarigheid weg, staande houdende, dat daar

noch in de ouders, noch in de blindgeboorten eenige zonden waaren, 't welk men niet naer den letter moet verstaan; want de blinde had de oorspronglyke zonde, en de ouders waaren aan eenig misdryschuldig. J. Christus verstaat alleenlyk die ongerymde zonden, die Gods voorbeeldelyke kastydingen tot zich trekken; hy rechtvaardigt ten dien opzichte de ouders van de blindgebooren, en leert, dat God, die altoos een volstrekte stoffe tot zyn kastydingen in het verderf des menschen heeft, dezelve zomtyds op een gevoelige wyze, als wanneer zyn heerlykheid het afvordert, ontwind. Inderdaad, Jefus deed het zelve hier doorstraalen, met de oogen van dezen blindgebooren te openen.

XI. HOOFDDEEL. Vers 43.

Hy wekt Lazarus uit den doode.

(3.) Hy deed veel meer voor Lazarus; want hy wekte hem weederom op, als wanneer hy alreeds begraven en stinkende was. Het schynt, dat deze wonderdaad veel moejelyker als de anderen was. Jesus bad, en, nagebeden te hebben, riep hy door een beweeging van erkentenis en vreugden uit. *Vader, ik dank u, weegens dat gy my verhoort hebt.* Hy deed mede aanstonds het graf oopenen, en hy riep, *Lazarus, treed uit.* De doode, met windzels omwonden, rechtte zich op, en hernam by vervolg alle de bedieningen van 't leeuen. De heilige Epiphanes verzeekert, dat Lazarus alstoer 30 jaaren oud was, en dat hy na zyn weederopstanding noch even zo veel tyds geleeft heeft. Men voegt daar by, dat hy in het eiland Cyprus stierf, en dat de Keizer Leon zyn Beenderen van daar liet overvoeren. Maar, de ouderdom van Lazarus, zyn dood, en de plaats waar zy voorviel, zyn eeven onbekent; het is zelfs niet waarschynlyk, dat hy Bethaniën, alwaar zyn huis en de graftede van zyn geslacht was, verlaaten heeft; Inderdaad, men zag daar ten tyden van den heiligen Jeronimus een Tempel, welke de Christenen aldaar op dat graf gebouwt hadden, ten einde, om het geheugen van deze weederopstanding te vereewigen.

XII. HOOFDDEEL. Vers 3.

Maria stort een bus met reukwerken over Jefus.

(4.) Daar zyn drie vrouwen, aan welke men de zalving van J. Christus toeschryft, en men ondereemengt, alhoewel 't niet moejelyk is heur door haar byzonder merkteeken te onderscheiden; de eene was de zondaaresse, welke men met Maria, de zusler van Lazarus niet moet ondernemgen, aan welke de Schriftuur nimmermeer haar ongeregelt leeuen verwyt: te zeggen, dat deze bepaaling alleenlyk een vrouw beteekent, welke haarkof won met hulzelste maaken, die zy zaturdays krulde, zulks is fynigheden zoeken, om met de kracht van een woord te spotten, welk men niet, als aan menschen geeft die met bekende misdaaden beladen zyn. Deze zondaaresse is in de Schriftuur niet genoemt; waarom noemt men haar dan Maria Magdalena? Eindelyk, zy was van Galilea. De tweede dezer vrouwen was waarlyk Maria Magdalena genoemt, zy was mede van Galilea, en zy was die, welke J. Christus van zeven duivelen verlostte, waar mede zy bezeten was. Men kan haar met de zondaaresse niet ondernemgen, als met te zeggen, dat zeven duivelen, beteekenen zeeven gebreken, want eene, welke met den duivel bezeten was, zoude niet bekwaam geweest zyn, om liefde in te boezemen. Maar, dcze overdraagende uit-

legging, door Gregorius de groote ingebeeld, stoot de wonderdaad van J. Christus, die zeven duivelen uitwierp, ter needer. Eindelyk, de laatste dezer vrouwen is Maria. Zy is van alle de anderen door haar naam onderscheiden; want, men noemt haar nooit Maria Magdalena door haar woonplaats; want zy was niet van Galilea, maar, zy woonde te Bethaniën naer by Jerusalēm; zy had, door haar geslacht, 't welk bekent is, want zy was uit de Stam van Juda, een broeder Lazarus genaamt, die Jefus Christus uit den doode opwekte, en eene zusler Martha genaamt. Dit was deze vrouw, waar van de heilige Joannes spreekt, welke een bus met welriekende balzen op J. Christus neederstortte. Dat gebruik was zo gemeen by de Joden in de gastmaalen, dat men zich niet verwonderen moet, dat zulks twee of driemaalen aan J. Christus geschiet is, en by aldien deze Goddelyke verlosser, die de minste zonderlykheid in zyn leeuen niet begeerde, een uitstortting gedoogde, wierd die door een beginzel van liefde voor hem gedaan. Dit reukwerk was kostelyk; want het bedroeg omtrent honderd en vier-en-dartig guldens; 't zelve was in een Albast Bus besloten; het welk eenige moeite aan de Uitleggers baart, om dat het albast niet verbryzelt; maar, men spreekt ens heedendaags van een Tempel in Italien, waar van de vensters van een genoegzaam dun albast zyn, om de stralen van 't licht daar door te laten gaan. Dezelve kunst, welke dit glans-werk voortgebracht heeft, konde van de aelouden gekent geweest zyn, en het albast onder de handen der werklieden dun genoeg werden, om zich zonder moeite te verbryzelen. De overvloed van dit reukwerk vervulde 't huis met een lieflyke reuk, die de genoodigden verlussigde, en Judas deed murmureren. Een beeldenis der deugden en goede werken, welke den geenen ten voorbeeld strekt, die smaak en gevoelen daar in hebben, onderwylen dat de aandacht de godloozen stoot en ergert.

Men hoort een stem uit den Heemel. Vers 28.

(5.) Jefus, uit Bethaniën vertrekende, ging om 't Feest naer Jerusalēm; hy vond daar een groot getal Grieken, die gekoomen waaren om aan te bidden, en de nieuwsgierigheid hadden van hem te zien. Zy voegden zich tot zyn Discipulen, die daar van hun Meester verwittigden. Ik weet niet of zulks, of wel het naer by zyn van de dood in J. Christus droevige en smeeckelyke gedachten verwekten; maar, hy riep uit. *Vader, verlost my van dit uur.* Deze beweeging belette niet, dat hy om de Zaligheid dier geenen niet dacht, die hem kwaamen zien. Hy verzocht zelfs een wonderdaad van zyn Vader voor hen. *Vader, verheerlyk uw Naam.* Dat is te zeggen, doe een wonderdaad, waar door uw heerlykheid mag doorstraalen, en welke aan deze verafgezonderde Grieken, die gantsch geen gevoelig bewys van myn beroeping hebben, doet kennen, dat gy 't zyt, die my zend. God deed het geen zyn Zoon verzocht; men hoorde een stem uit den Heemel, welke uitriep. *Ik heb hem verheerlykt, en ik zal hem noch verheerlyken.* De gevoelens waaren op deze stem, welke niet onderscheiden genoeg geveest was, om van allen verstaan te werden, verdeelt; eenige naamen deze beweegingen van de lucht voor een donderflag, anderen kwaamen overeen, dat men woorden gehoort had, en schreeven dezelve aan een Engel toe. Jefus voltrok de uitmuntendheid van zyn bediening te bewyzen, met aan de meugte te leeren, dat hy wel haast ten Heemel moet

JOANNES.

Joannes
Cap. 11. v. 39.

Joannes
Cap. 12. v. 3.

Joannes
Cap. 8. v. 1.

Joannes
Cap. 12. v. 28.

Icon. cap. 11. v. 39.

J. Lindenberg, exc. van Brussel.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CXXVII. AFBEELDING.

't Verharde Joodendom dreigt Jesu met dedood,
Die voor haer oog verdwynt in 't nyphen van den nood.
En heelt niet aard' en spog de blindheid voor elks oogen,

Wekt Lazarus uit 't graf na't heilig smeekgebed.
Mariazafti Gods Zoom, des Judas staat verzer,
Terwyl een donderitem Gods luister komt vertoogen.

Ioan:
Cap. 13. v. 2.

Ioan:
Cap. 18. v. 3.

Ioan:
Cap. 13. v. 4.

Ioan:
Cap. 19. v. 4.

Icon. cap. 13. v. 2.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CXXVIII. AFBEELDING.

De snoede hooswicht sluipt van Christus Avondmaal,
Die's leerlings voeten wascht en afdroogt in de Zaal,
En word by Kedrons beek door Judas zelfs vernaden,

(15) Gebojet, weggleept, geslaagen en bespot,
Verfaat, ten toon geflekt voor 't Joods veriteenigt rot;
Gekruigigt en vermoord na zo veel wonderdaaden.

klimmen; 't welk hun bekeering moest verhaasten. Maar, in teegendeel, maakte deze leerling een nieuw voorwerp van twyffeling; want, de menigte geloof-

de, dat de Messias *eeuwig op der Aarde moet blijven*, in plaats dat de geduurzaamheid van zyn Ryk in den Heemel is.

UITLEGGING van de CXXVIII. AFBEELDING.

Judas word verzogt.

*De snoede booswicht sluipt van Christus Avondmaal,
Die's leerlings voeten wascht en afdroogt in de Zaal,
En word by Kedrons beek door Judas zelfs verraden,*

XIII. H O O F D D E E L . Vers 2.

(1.) **I**N het oogenblik dat Jesus aan zyn Discipulen een laatste bewys van zyn liefde gaf, met hen het Avondmaal houdende, om het Heilig Avondmaal in te stellen, dacht Judas niet anders, als om hem te verraden, en smeide een voorneem van hem aan zyn vyanden voor geld over te leeveren.

Jesus wascht de voeten. Vers 5.

(2.) Jesus stond op van de taafel, om de voeten der Discipulen te waschen, en een voorbeeld aan de Harders te geeven, van hun vermaaken of onnoodwendige beseigheden na te laten, ten einde, om tot de bekeering der zielen te arbeiden. Hy gaf mede een groot voorbeeld van needrigheid, zich tot een zo slechte bediening, en welke oneindig onder een Meester van 't heelal was, verlaagende. God en de Engelen leeren ons deze deugd; want, de Engelen zyn alle dienstbare geesten voor den geenen, die de Zaalgheid moeten verkrygen. En Jesus wascht, gelyk een slaaf, de voeten van zyn Apostelen. De Heilige Petrus kan een zo diepe needrigheid van Gods Zoon niet begrypen. Hy stelt zich daar tegen, en roept uit, *Heere, gy zult my nooit de voeten waschen.* Hy beginng twee misflagen, de eene van veel wyzer als God te willen zyn; de andere van zich alleenlyk te verbinden aan 't geen aldaar gevoelig en stoffelyk in die wasching was, in plaats van 't oogmerk des Heere te doorgronden, die zich zo menigmaal van waater bediende, om zyn genaade te verbeelden. Men zegt, dat de Heilige Petrus de eerste was, tot wie zich J. Christus voegde, en dit is eene der twaalf voorrechten, waar op men zyn voorzitting in de vergaadering der Apostelen en in de Kerk grondvest. De Heilige Chrysostomus heeft in teegendeel gezeggt, dat Judas, veel stoutmoediger, zich de eerste aanbood om gewaschen te worden, en dat J. Christus, in plaats van deze onbeschaamtheid te straffen, hem voor alle de anderen stelde, om te zien of dit teeken van onderscheiding hem niet treffen zoude. Ik stem toe, dat ik geen groot voorrecht by 't eerste of het tweede waschen bespeur. De hertnekkgheid en wederstand van den Heiligen Petrus kwetst de Heerlykheid, welke hem de voorstelling van zyn Meester gaf; maar, volgende het verhaal van Joannes, blykt het in teegendeel, dat de Heilige Petrus van de laatste gewaschen is. Die woorden van de Evangelist, *dewyl by tot Simon Petrus gekoomen was*, onderstellen, dat hy by anderen aangevangen had, en dat deze hier niet komt, als na dat men alreeds vele gewaschen had; by aldien hy alleen genoemt is, geschiet zulks, om dat hy alleen door zyn teegenstand zondigde. J. Christus nam zyn twyffeling weg, met te zeggen, dat by aldien hy hem de voeten niet waschte, hy geen deel met hem zoude hebben. Dat dreigement was als een likzemflag, die de Heilige Petrus ter neederfloeg,

*Gebocjent, weggesleept, geslaagen en bespot,
Versmaat, ten toon gestelt voor't Joods versteenigt rot;
Gekruisigt en vermoord na zo veel wonderdaaden.*

die Jesus al te zeer beminde, om van hem afgescheiden te zyn, maar zyn Geest herstelde zich ter zelver tyd; hy begreep lichtelyk, dat daar *van de Heiligmaking, zonder welke niemand Godzien zal*, gehandelt wierd. De Heilige Petrus wilde, dat men hem zo wel het hoofd als de voeten waschte; maar J. Christus stelde zich daar teegen. Het was niet, om dat daar onkunde en dwaaling in het verstand der Apostelen was, welk de Heilige Geest noch niet verlicht had, al zo wel als de gebreeken in hun neigingen, welke de laage deelen van de ziel zyn. Maar, J. Christus geloofde, dat het zoude volstrekken, door deze zinnebeeldelyke daad de noodzaaklykheid te beteekenen, van zyn hertstochten te verbeeteren, en dezelve onder zyn gehoorzaamheid te buigen. Wanneer hy aan zyn Discipuler verzeekert, dat zy rein zyn, uitgezondert een alleen, verstaat hy niet, dat deze wasching hen zodaanig gereinigt heeft, dat daar by hen niet meer de minste schaduwe van verderven zonde overig is. Hy stelt hen teegens Judas, en geeft hen deze getuigenis, dat zy niet de minste dier groote en ten opperste zondige hertstochten bezaten, daar de verraader door bewoogen wierd. Men heeft niet nagelaaten deze daad van J. Christus naer te volgen, en dezelve een uitwerkzel toe te schryven, 't geen zy niet meer heeft. Men heeft daar zelvs een Sacrament van gemaakt, welk de Kerk van Milaanen, gedurende den loop van veele eeuwen, gevierd heeft. Men zoude eenige reeden hebben van zulks te doen. By aldien het van den mensch afhanglyk was, de genaade aan zeekere plechtigheden te hechten; want hier is ten minsten een Goddelyke instelling: dat is het voorbeeld van Jesus, een gevoelig teeken, dat de genaade verbeeld, een genaade die het uitwerkzel van de wasching schijnt te zyn, dewyl men gereinigt was, en eindelyk een uitdruklyk bevel, *wascht gylieden makanderen de voeten.* Maar, J. Christus wil alleen leeren, dat de Herders verplicht zyn, hun onderlinge Heiligmaking te bevorderen, en de Heilige Petrus heeft hier geen uitzondering, om dat hy geen zo groote verheffing heeft, die ons voor de bestrafing dekt.

XVIII. H O O F D D E E L , Vers 12.

Jesus door Krygsknechten gegrepen.

(3.) Jesus door zyn Discipel verraaden, wierd in de handen der Krygsknechten en de meenigte overgeleevet, die op hem in den Hof van Getzemane aanvielen, met stokken en zwaarden gewaapend, fakkels hebbende om hun schreeden in de duisterheid van de nacht te verlichten, en beeter te kennen die zy zochten.

XIX. H O O F D D E E L . Vers 2.

De doornenkroon opgezet.

(4.) Dewyl hy zich de Koning der Joden noemde,

die, kroonde men hem, maar ten einde, om hem weegens dit Ryk, welk het volk als ingebeelte aanzag, te bespotten, stelde men een doornenkroon op zyn hoofd; de bespotting was groot van een man met de kroon op 't hoofd, naer de straf te sleepen, maar, Iesus moest gekroont zyn; om dat hy ons slachtoffer, en de waarachtige Koning van de Kerk was, en dat daar dien dag van zyn Zeegepraal al zo wel als van onze was.

Men kruisigt hem. Vers 16.

(5.) Wy hebben alreeds veel omstandigheden, welke zyn dood van die der overige menschen onderscheid, aangemerkt. Men ziet hier twee daar van, die niet stilzwijgend voorby gegaan kunnen werden. Eerstelyk, had Gods Zoon op 't punt van de laatste snik te geeven dorst, en verzocht te drinken. David had een langen tyd te vooren, van den Messias spreekende, gezegd. *De boon heeft my 't hart verbrooken, ik heb niemand gevonden, die my vertroostte, zy hebben my gal te eeten gegeven, en met edik gelaast.* En dat is die Godsspraak welke J. Christus vervulde. Het gelykt, dat de Profeet van de voorleede tyd spreekt, in plaats van het toekomende te voorzeggen, en dat hy verhaalt, 't geen hem gebeurt is, in plaats van te beteeken dat 't geen men aan J. Christus doen moet. Maar, daar zyn in die Psalm zo veel zaaken, die niet niemand als den Messias overeenkomen, dat het niet te verwonderen is, dat men dezelve op hem toepast. Dat was mooglyk de zin der Joden van die tyd; dusdaanig is 't, dat J. Christus en zyn Apostelen zeer veel Godsspraaken uitgelegd hebben, overeenkomende met de toepassing, welke men daarvan in hun tyd maakte, en welke in de Synagoge bekent was. Dusdaanig was het geen voor ons duister kan zyn, voor hen niet duister. Iesus, die deze Godsspraak door zyn Geest voorgezegd had, kende daar de zin van; om welke reden hy niet nalaaten wilde dezelve te vervullen.

Het was edik, welke men hem gaf, om dat de edik met waater vermengt, de drank der krygsknech-

ten en armen was. Zy vonden mooglyk geen anderre op die plaats, en men geloofde dezelve bekwaam te zyn om de zinnen al zo wel op te wekken, als de dorst te lesschen, men stak dezelve op een stok van ysop, om dat deze plant, welke laag en broos in andere plaatzen is, in Judea een genoegzaame lange en vaste Stam schiet. En het is niet noodzaaklyk, om deze plaats uit te leggen, van een nieuwe soort van waapenen zich in te beelden, en dezelve aan de Roomscche krygsknechten te geven.

Een dezer krygsknechten doorstak de zyde van J. Christus, en daar vloeide bloed en waater uit. Men heeft aan deze krygsknecht den naam van *Lorinus* gegeven, en zyn graffschrift word dicht by Lyons gelezen, alwaar men zegt dat hy begraven is. *Qui Salvatoris latus in Cruce Cupide fixit, Lorinus hic jacet.* Men vermeent, dat hy het huis van 't hart en zelfs 't hart van Iesus doorboorde, dat het bloed uit het hart en het waater uit het harteblies vloeide; by aldien men desweegen de allerberoemste ontleeders, die 't Noorden gebaart heeft, geloof geeft, volstrekt het dat men de borst doorstooken heeft, alwaar zich menigmaal een rood en bloedig waater vind; zulks is veel waarschynlyker, want Iesus zoude niet vergeeten hebben van aan Thomas zyn doorstooken hart te vertoonen, by aldien men't zelvē door de opening van zyn zyde had kunnen zien. En dit bewys zoude veel gevoeliger, als alle de anderen geweest zyn. Deze krygsknecht had een voorneem van zich veel gewisser van de dood van Gods Zoon te verzecken. Men mocht vry zeggen, dat hy den geest gegeven had, hy wilde een laaste flag geven, waar door men de waarheid van 't zelve kunde begrijpen. En mooglyk was hy door eenige Joden aangevoert, die bevreesd waren van als noch bedroogen te zyn, en dat hy hun geweldenaary door een gevinsde of waarachtige verbleeking mocht ontvluchten. Het waater en 't bloed, welke uit deze wond vloeiden, hebben onze twee Sacramenteren verbeeld, naamentlyk den Doop en 't heilige Nachtmaal.

UITLEGGING van de CXXIX. AFBEELDING.

De Jooden verzoeken, dat men de gekruisten van het kruis weg zal neemen.

*Pilatus leent het oor aan's Priesters sinekgebed,
Men neemt de lyken af naer't voorſchrift van de Wet.
En bryzelt het gebeent der snoode moordenaaren,*

*Wyl Joseph't Roomsch gezag om Iesus lichaam vraagt
En't welgebalzemd lyk naer't nieuwe steengraf draagt,
Waar in't drie dagen rust om Heemelwaards te vaaren.*

XIX. HOOFDDEEL. Vers 31.

(1.) **D**E Jooden hadden wel een klein gezag, maar, de Romynen hadden veel beleeftheid voor hen over. Als wanneer Jesus Christus stierf, was hun achtbaarheid zodaanig verminderd, dat zy alleenlyk de doodde lichchaamen zonder uitdrukkelyke toestemming van Pilatus niet durfden wegneemen; alhoewel hun Godsdienst 't zelve afvorderde. Inderdaad, de Wet behelsde, dat de lichchaamen der geenen, die men aan 't hout gehecht had, den zevenden dag zouden begraven werden, en verbood die daar den nacht over te laten blyven, om dat dezelve de Aarde zouden bevolkt hebben, welke Godhen gegeven had. Wyders begon de Sabbath van Pascha, de allerplechtigste van alle Feesften, aan te vangen. En men zoude gelooft hebben den dag zo wel, als de Aarde te ontheiligen, by aldien men doodde lichchaamen voor de oogen van 't gemeen aan 't kruis bloed

gestelt gelaaten had. Pilatus, die van deze Wetten niet vreemd was, liet niet na de beleeftheid voor de Jooden te hebben van hen toe te staan, 't geen zy verzochten, ten einde, op dat hun aandacht, gedurende het Feest, niet gestoort mocht werden. Het is waar dat de Romynen in deze soort van zaaken zeer ligt te bewegen waren. Zy stonden altyd toe de gesraffen te begraven, en Cicero verwyt Verres van die vryheid verkocht te hebben, en de lyken, die men niet weeder wilde koopen, ten proje van de wilde beesten gelaaten te hebben. Maar, daar waren hier twee byzondere omstandigheden, de eene, dat Jesus weegens schuld van gekwetsde Majestet beschuldigt was, en de Wet maakte, voor deze soort van misdaadigers een uitzondering; de andere, dat men hem al te haftig verzocht, dewyl zyn noch niet geheeldood waren. Onderwylen stond Pilatus de Jooden hun verzoek toe; en de voorzienigheid voorbereidde, door het verzoek van d'cene en

JOANNES.

R. de Noye inv. et fecit.

Ioan. Cap. 19. 39.

J. Lindenberg exc. cum brevi.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CXXIX. AFBEELDING.

Pilatus leent het oor aan 's Priesters smeekgebed,
Men neemt de lyken af naar 't voorchrift van de Wet.
En bryelt het gebeente der snoede moordenaaren,

Wyl Joseph 't Roomsch gezag om Jesus lichaam vraagt
En 't welgehalzemd lyk naar 't nieuwe fleengraf draagt,
Waar in 't drie dagen rust om Heemelwaarts te vaaren.

R. de Noye inv. et fecit.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CXXX. AFBEELDING.

Wat ylt gy fierveling naer jesus leedig graf,
Die reeds is opgetaan; wisch vry uw traesien af,
Uw Trooster spreekt u aan verschynend voor uw oogen,

Daar gy vergaadert zyt en Thomas hem betast,
Wyl d' overvloed van visch het visschers rot verraff,
En jesus spyze neemt om 't leeven te verdoogen.

UIT

HO

D

en de beleeftheid der anderen de weederopstanding van Jezus Christus op den derden dag na zyn begraavenis.

Men vind Jezus Christus gestorven. Vers 33.

(2.) Men bediende zich van de vryheid, welke men verkreegen had; maar, op dat men het Vonnis teegens den gekruisten uitgesproken, niet zoude bespotten, moest men zich alvoorens van hun dood verzeekeren. Men twyffelde niet of J. Christus was alreeds gestorven. Maar men was, voor de twee struikroovers, die met hem aan 't hout gehecht waaren geweest, verplicht hen de beenen te breeken, ten einde om hun strafte voltrekken. Men liet de gekruisten gemeenlyk aan 't hout sterven, en die straf was ter zelver tyd lang en smertlyk, maar, ter oorzaak van de omstandigheid van de tyd verkortte men hun lyden, en men gaf hen den slag van genade. Het is niet onnuttig, dat de Evangelist alle die omstandigheden in een geschiedenis, welke vry kort is, ingesloten heeft. Het schijnt dat een Christen niet meer belangen by het lot der struikroovers heeft, als by dat van een oneindig getal andere gestraften, die onze aandacht niet waardig zyn; maar, het omstandig verhaal van den heiligen Joannes doet ons zien, dat men niets vergat, om zich van de dood van deze drie gekruisten te verzeekeren. In plaats van zich te bedriegen, onderzocht men alles strenglyk, men onderzocht niet alleen Jezus Christus, maar zyn meedegenooten van de straf.

Men breekt de beenen der struikroovers. Vers 36.

(3.) Het onderscheid van J. Christus en de struikroovers, wie men de beenen brak, betrekent de vervulling van 't geen de Koninklyke Propheet voorgest had. *Hy bewaart zyn beenderen, dusdaanig, dat men daar niet een van breeken zal.* Zulks was zelfs door 't Paaschlam gedaantelyker wyze verbeeld geweest, welkers beenderen niet verbryzelt wierden.

Joseph van Arimathea balzemt het lichaam van Jezus. Vers 39.

(4.) Joseph van Arimathea, de dood van Gods Zoon vernoomen hebbende, ging zyn lichaam van Pilatus verzoeken, om 't zelve eerlyk te begraaven. Deze Joseph was van Arimathea; maar, daarwaaren zeer veel steden van die naam, welke alleenlyk een boogte betekent. Daar was een van die naam, in de Stam van Ephraim, en men zag een diergelyke in de Stam van Benjamin, welke, moogelyk, deze

is, waar van de heilige Joannes hier spreekt. Deze man, die Ryk was, had de plaats van zyn geboorte verlaaten, om zich in Jerusalem needer te zetten; men verzeekert dat hy 'en der Raadsheeren was, waar van Pilatus zich zomtyds; gelyk van de Byzitters, bediende, om over zaaken te oordeelen: maar, de Roomscche Wetten lieten niet toe, dat men aan vreemdelingen die bedieningen gaf; welke men zelfs aan den geenen niet toestond, die het Roomscche burgerrecht gekocht of verkreegen hadden; ten minsten in hun Landschap. Joseph was veel eer een Raadsheer in den Grooten Raad der Joden; dewyl de Schriftuur zegt, dat hy niet toestemde het geen men in die Raad teegens J. Christus deed, hy moest daar achtung in gehad hebben. 't Geloof van deze Ryke man, die bevreesd geweest was, van zyn bediening te verliezen, beleidenis van 't Christendom doende, moest door de dood van J. Christus zich uitdooven en verliezen. Hoedaanig kon een zwak en beschromt man de schande van het kruis teegenhouden? Onderwylen was dat 't geen zyn geloof weeder aanmoedigde; hy moedig en yverig geworden zynde, terwyl de Apostelen bevreesd en vluchtig waren, stelde zich voor Pilatus en vroeg hem om 't lichaam van den Zaalgmaaker des Waevels.

Men begraft hem in een nieuw graf. Vers 41.

(5.) Hy balzemde hem, na dat hy hem verkreegen had. Zulks was de gewoonte der Oosterschen, die een veel langer tyd de doodde lichaamen wilden bewaren. De Egyptenaaren veel vernuftiger naamen de ingewanden daar uit, en vulden de lichaamen weeder met speceryen. Maar, de Joden vernoegde zich dezelve met Balzemachtige kruiden te omringen: men deed zulks op 't spoedigste: men had zelfs geen tyd van dit doodde lichaam zeer verre te vervoeren. De zon was aan 't ondergaan. De groote Sabbath ving in eenige oogenblikken aan; de Joden zouden niet geleeden hebben, dat men dezelve, om een doodstacy, te doen, en de Zoon Gods verre te voeren, zoude geschonden hebben. Men plaatste het zelve in een nabuurige rots, daar een nieuw graf was. Een omstandigheid, welke de voorzienigheid gespaart heeft, ten einde, om het tegenwerpel der ongelooigen voor te koomen, die gezegd zouden hebben, dat men de weederopstanding van den Messias aan niemand als aan de deugd, welke aan de beenen van een Propheet gehecht was, dewyl men daar alreeds een voorbeeld van gezien had, verschuldigt was.

UITLEGGING van de CXXX. AFBEELDING.

Maria Magdalena vind Jezus Christus in den Hof.

*Wat ylt gy stereling naer Jezus leedig graf,
Diereeds is opgestaan; wisch vry uw traanen af,
Uw Trooster spreekt u aan verschynend voor uw oogen,*

*Daar gy vergaadert zyt en Thomas hem betaft,
Wyl d' overvloed van visch het vischers rot verrast,
En Jezus spyze neemt om't leeuen te vertoogen.*

XX. HOOFDDEEL. Vers 14.

(1.) **D**E Discipulen noch de Godvruchtige Vrouwen, welke J. Christus gevolg waaren, wachtten de weederopstanding niet af, zy dachten niet, als om hem heur laatste plicht te betoonen, en om die reeden ging Maria voor 't aanbreken van den dag naer 't graf. Verwondert zynde van daar het lichaam, 't welk zy zocht, niet meer te vin-

den, in plaats van in 't binneste verheugt te zyn, gaat zy deze droevige tyding de Apostelen aandien. Die ongerust, en ongelooivig tot het graf naarden; zy zien daar in, zy onderzoeken, en niet als een linne doek gevonden hebbende, beving hen de verbaastheid en vreeze; zy keerden verschrikkt weederom naer huis, als wanneer Maria, welke by het graf gebleeven was, in traanen baadende, en noch eens zien willende, of de Discipulen zich niet misleid

leid hadden door een gewoonlyke haastigheid dier geenen, die vreezen, zich voor over in 't graf nederboog, en twee Engelen zag, zy zag een oogenblik daar na J. Christus. Zy konde hem niet eer kennen, voor dat hy haar hert door 't geluid van zyn stem, of veel eer door een heimelyke werking van zyn geest, getroffen had.

Hy toont zyn wonderen aan zyn Apostelen. Vers 27.

(2.) Deze nieuwe tyding vloog schichtig tot de Apostelen. Welk een vreugde! Ondertusschen was dezelve door duizend twyffelingen, welke de onweetenheid en ongeloovigheid deden voortkomen, gestoort. Eindelyk verscheen J. Christus in 't midden van hen, en om hen volkoomtlyk van de waarheid van zyn wederopstanding te verzeekeren, wees hy hen zyn zyde, zyn handen en zyn wonderen aan, die noch geheel frisch waren, hoedaanig konde men na dit alles twyffelen?

Hy overtuigt den ongeloovigen Thomas. Vers 28.

(3.) De ongeloovigheid van Thomas konde door de getuigenis van al zyn medegenooten niet overwonnen worden, waar van het eenpaarig verhaal, op 't gezicht gegrondvest, hem moest beweegen; welk een ongeloovigheid, welk een onweetenheid in de ziel der Apostelen! J. Christus wierd verplicht om deze ziel van den duivel af te scheuren, en ze beletten van verlooren te gaan, niet alleenlyk met hem zyn wonderen te vertoonen, maar, daar zyn vingers in te doen steken, ten einde op dat hem, dezelve gezien en aangeraakt hebbende, de minste schaduwe van misvertrouwen niet overig bleef. *Welgelukkig zyn die geenen, die gelooven zonder gezien te hebben.*

XXI. H O O F D D E E L. Vers 9.

Hy eet visch.

(4.) Hy verscheen voor de derdemaal aan zes zynner Discipulen, die vischten; na dat zy den gantschen nacht onnut gearbeid hadden, kwaamen zy's morgens weederom, en waaren niet verder als tweehondert elleboogen van 't land, als wanneer zy Jefus op den oever bespeurden. De heilige Johannes kende hem, en zeide 't zelve aan de heiligen Petrus, die zich liever wilde natmaaken als af te wachten, dat het scheepje den oever konde bereiken. Hy wierp zich in de zee, daar 't waater niet zeer diep was, en haastiglyk den oever winnende, vond hy zyn Meester. Dewyl men zo naer by gekoomen was, dat men zich onderling verstaan konde, vroeg hen Christus rekening van hun vangst af, en ziente, dat zy niets gevangen hadden, deed hy 't net aan de rechter zyde van 't Scheepje werpen; het vervulde zich aanstonds met vischen, die, als zo veel onderdaanen, tot in de nave van de zee 't bevel van hun Meester verstaan hadden, en zich kwaamen vervoegen, daar hy hen riep. Het net moest natuurlyker wyze door het getal en de groote der vischen, waar mede 't zelve vervult was, aan stukken scheuren. Dewyl de wonderdaad door de kracht zoude onnut geworden zyn, gaf Jefus aan dit net een sterke, welke 't zelve niet had; men trok het op den oever. Men bried daar vischen, en J. Christus at zonder honger en zonder noodzaaklykheid, alleenlyk, om te bewyzen dat zyn lichaam na de wederopstanding noch van de zelve natuur, als der anderen was, alhoewel de trekken daar van verandert waaren, dewyl de Apostelen menigmaal moeite hadden om hem te kennen.

Hy bevestigt den heiligen Petrus weeder in het bedienen van zyn ampt, en vertrouwt hem zyn schaapen. Vers 15.

(5.) Na den eeten vroeg J. Christus aan den heiligen Petrus tot driemaalen toe of hy hem liefhad. *Petrus bemint gy my?* En op zyn antwoord vertrouwt hy hemde zorg zynner kudden. *Weid myn schaapen.* De Oudvaders hebben in deze vraag een zoort van schande voor den Apostel gevonden, om dat zyn Meester hem de droevige vallen, welke hy gedaan had, tot driemaalen toe, op zyn sterfuur hem verloogenende verweet; en wilde hem zyn misdaad doen erinneren, en zulks in tegenwoordigheid van zyn medegenooten, ten einde om hem in 't vervolg weederom in 't Apostelschap te herstellen, waaruit hy gevallen was. Dit is 't geen hy deede, met tot hem te zeggen, *weid myn schaapen.* Het schynt voor 't minste dat de heilige Petrus ongeduldig en moejelyk was, weegens dat zyn Meester hem dezelve vraag tot driemaalen toe deede. Het moest zyn, dat hy in de toon en en 't weezen van J. Christus een misvertrouwen vond, dat hem beleedigde, om welke reeden hy, als een man, die door deze lastige ondervraagingen vermaast was, het oordeel daar van weeder in handen van Jefus stelt, *Heere, gy weet alles, gy weet dan, dat ik u bemin.* Waarom ondervraagt gy my dan? Men heeft zedert goede verborgentheden in alle de redeneeringen van J. Christus gevonden. Want, de Heilige Petrus scheen daar zyn Meester te beminnen, *zelfs meer als de andere Discipulen.* Om de deugd van deze liefde, laat Jefus hem *zyn schaapen weiden.* En deze weiding besluit een Opperste gezag over de kudden des Heere; want Homerus noemt een Koning, *de Herder zyns volks,* eindelyk merkt men aan, dat Jefus zich uitdrukt op een wyze, welke ons leert; dat alles het gezag van dezen Oppersten Herder onderworpen is. Want hy spreekt tweemaalen van lammeren. De lammeren tweemaalen beteekent, beteeken de Jooden en de Heidenen, de twee volkeren, die alstoent' geheel al verdeelden, en de schaapen zyn de Apostelen en Bischoppen, die men als de moeders van de kinderen Gods kan aanzien, om dat zy die geenen zyn, die haar voortbrengen. De Heilige Ambrosius, anders als wy leezende, heeft de lammeren onderscheiden, welke de leeken zyn; de *kleine schaapjes*, dat is te zeggen, de Priesters, en de schaapen, die de Bischoppen verbeelden, of wel die drie orden, beteeken de ziel en die beginnen, die naar de volmaaktheid trachten, en die geenen, die alreeds daar toe gekoomen zyn. Welk een fynigheid. Men zoude daar een veel nutter verborgenthed kunnen vinden, waarom niet gezegd, dat de lammeren de Geestelyken zyn, de schaapen de volkeren, en leeken, die aan hun hoofd Rammen hebben, dat is gezegd Koningen, en door deze uitlegging zoude men aan den Heiligen Petrus een volkoomen macht geeven over het tydelyke en Geestelyke, en over de Koningen zo wel als over de Bischoppen. By ongeluk voert het denkbeeld van een Herder, die zyn vee geleid, gelyk Jacob dat van Laban deed, nooit een Opperste achtbaarheid. De wol noch het leeven der schaapen behoort den Herder, die de kudde geleid, niet toe, maar, wel aan God, die daar de Meester van is. Homerus is de verklaarder van 't Evangelium niet, en een vaars, waar in hy verbloemds gewyze, een Koning onder den naam van een Herder verbeeld, om dat zy enige overeenkoming hebben, volstrekt niet, om hen in alle zaaken evengelyk tem aken. Men moet de

МАЛТЮДАНИИДИАН

HANDELINGEN der APOSTELEN.

R. de Koeijer inv. et fec.

Handel Cap. 1 v. 9.

J. Lindenberg exc. cum Priv.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CXXXI. AFBEELDING.

Gods Zoon vliegt Heemelwaards door Godlyk Licht bestraalt,
Terwyl Gods Geest op 't volk in vuur weer nederdaalt,
En Ananias sterft om snoed bedrog en loogen,

De Heil'ge Stéphanus verkrygt het martelot,
Philippus doopt een Moor door het geloof in God,
En werd door 's Heeren Geest gevoert uit 's Moormans oogen.

R. de Koeijer inv. et fec.

Handel Cap. 9 v. 4.

J. Lindenberg exc. cum Priv.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CXXXII. AFBEELDING.

Daar Sauls moordadig hert in 't Christenbloed zich baat
Verschynt een dondergalm die hem ter neederlaat,
Hy werd een Paulus en ter Stadsmuur afgeleaten,

Wyl Petrus door Gods Geest, Tabitha weeder wekt,
Het Heemelsche gezicht op Simons dak ontdekt,
En treed ten Kerker uit door 't midden der Soldaaten.

de Tekst van de Schriftuur veranderen, om daar lammeren schaapjes en schaapen in te vinden. De Heilige Ambrofus doet zulks niet, als om daar, ik weet niet welk een trap, die hem verblindde, te vinden. Maar, men ziet niet diergelyks, noch in de Priesters van zyn eeuw, noch in eenige der aeloude voorschriften. Men is dan verplicht in 't Evangelium te stellen, 't geen men daar in vinden wil, en onder het begunstigen van een zo stoutmoedige verandering bouwt men fyne gissingen, Jesus had geen ander oogwit, als om de Heilige Petrus op een plechtige wyze in het Apostelschap weeder te herstellen. Hem als een Herder aanziende, die, in weewil van

zyn valen lafhertigheid, zorgte voor de schaapen konde draagen, om dat hy zyn Meester zo teeder beminde. Men moet van zyn liefde tot God verzekert zyn, en men is verplicht zyn hert op dit deel te onderzoeken, alvorens in de Heilige bediening te treeden. De misflagen, welke men begaan heeft, beletten niet, dat men daar niet intreedt, als wanneer men dezelve door een ernstig berouw en door een brandende en teedere liefde tot God herstelt heeft. Dit is daar het oogwit van de woorden des Heere Jesu, doch men verduistert menigmaal daar de waarachtige zin van.

UITLEGGING van de CXXXI. AFBEELDING.

Jesus Christus vaart Zegepraalende ten Heemel.

*Gods Zoon vliegt Heemelwaards door Godlyk Licht bestraalt,
Terwyl Gods Geest op't volk in vuur weer neederdaalt,
En Ananias sterft om snood bedrog en loogen,*

*De Heilige Stéphanus verkrygt het martellot,
Philippus doopt een Moor door het geloof in God,
En werd door's Heeren Geest gevoerd uit's Moormans
(oogen).*

HEt zoude te wenschen zyn, dat men een nauwkeurige Geschiedenis van 't leeven der Apostelen had, hun handelingen zouden tot een verklaring voor zeer veel plaatsen van 't Evangelium, die duifter scheenen, dienen; en het gedrag van deze Heilige mannen zoude een groot getal van twyfelfachtinge zaaken wegneemen. De Heilige Lucas is by ongeluk de eenigste, die dit werk ondernomen heeft. En alhoewel hy de Heemeivaart van J. Christus verhaalt, en enige doorstraalende wonderdaaden, die de Apostelen, na dat zy hun Meester verloren hadden, uitgevoert hebben, merkt men onderwylen ligtlyk, dat hy de Geschiedenischryver van den Heiligen Paulus is, die hy in 't meeste gedeelte van zyn reis gevolg heeft; hy besluit zels niet meer als den tyd van vier-en-dartig Jaaren, of daar omtrent, want hy eindigt ten tyde, als de Heilige Paulus te Romen onder de Regeering van Nero gevangen was. Men gelooft dat de Heilige Lucas aldaar zels met die doorluchtige gevangens was, en dat hy aldaar zyn Handelingen der Apostelen schreef. Dit is een uitvoerlyk en getrouw Geschiedenischryver, die daaden verhaalt, waar van hy by naer altyd een ooggetuigen geweest was. Zyn styl is zuiver en hoogdraavend, men heeft hem zels verweet, dat hy de Plaatsen van 't Oude Testament niet van woord tot woord wilde overzetten, dewyl zulks met de zuiverheid van de Griekze taal niet overeen kwam. Het is zeeker, dat hy veel meer Grieks als Hebreeuws verstandt, om welke reden hy zich altoos van de overzetting der Zeventigen bedient.

I. HOOFDDEEL. Vers 9.

Heemelvaard van Jesus Christus..

(1.) De Hel is de verblyfplaats der verdoemden, de aarde die der menschen, die stryden, en de Heemel de wooning dier geenen, die Zegepralen. J. Christus had den duivel, de dood en de zonde overwonnen, het was rechtmaatig, dat hy zyn vyanden in Zegepraal geleidde, en de Eere genoot, welke hy verdient had. Wyders was de verlossing der menschen niet vervult, het volstrekte niet te sterven, en de zonde te verzoenen, by moest van God de noodzaaklyke bystand aan den geloovige verzoeken. Deze tusschenkomst zoude zwak en onvolmaakt op de aarde geweest zyn. Het is den Heemel daar J. Christus de gebeden der Heiligen aanbied, en uit-

voerlyk voor hen bid. Het welk zyn opheffing noodzaaklyk maakte, hy klom op een wonderbaarlyke wolk; want, by aldien de natuurlyke wolken de dampen, als zy zich verwaaren en verdikken, niet kunnen ophouden, hoedaanig zoude zy het lichaam van J. Christus, die, zels na de weederopstanding niet naliet, eenige zwaarte te hebben, dewyl 't zelve van een stoffelyk lichaam onafscheidbaar is, kunnen onderschraagt hebben? God had dezelve wolk gemaakt om den Zoon tot een zegwaagen te dienen, en de Discipulen zagen, met droefheid den geen, die Israël herstelen moest, opvoeren. Hoedaanig was dierhalven hun verwondering en verbaastheid, op 't aanzien van een zo verblindend schouwspel! zy konden aan de waarheid van dit geval niet twyfelen. Daar was een groot getal van ooggetuigen die dezelve zaak aanzaagen, en bespiegelden, hun zinnen konden noch verblind noch bedroogen worden, om dat daar niets gevoeliger is, als het overvoeren van een menschelyk lichaam, dat zich langzaam in de lucht op een wolk opheft, en verdwint. De getuigenis der Engelen bevestigde die der menschen, dewyl die gelukzaalige geesten de verblyfplaats van de Heerlykheid verlaaten, om hun Meester in zyn zegepraal te volgen; zy sprekken en vertroosten de Discipulen, hen onderrechende, dat die zelwe Jesus, die zy hebben zien opvoeren, op een zeekere tyd de *leevendigen en de doden* zouden koomen oordeelen.

II. HOOFDDEEL. Vers 2.

Neederdaaling van den Heiligen Geest.

(2.) Deze eerste wonderdaad wierd door een andere mede zo gevoelig en niet minder doorstraalende gevolg; de onweetenheid der Apostelen was groot, zy wisten, in weewil der lessen, welke J. Christus hen gegeven had, de natuur van zyn Ryk noch niet, noch de wyze, op welke hy Israël zoude herstellen; de beroeping der Heidenen, en andere gewichtige verborgentheden waaren voor hen verborgen, zy hadden geen Meester meer om hen daar in te onderwyzen. J. Christus was in den Heemel, hy zond tot hen den *Vertrooster, den Heiligen Geest*. Inderdaad dewyl zy alle in een hooge kaamer vergaadt waren, daalde den Heiligen Geest op hen. Men hoorde een geluid, niet alleen om dat God zich menigmaal van den wind bedient, als hy zich aan de menschen

schen wil openbaaren, maar, om dat het eigen is den Heiligen Geest te verbeelden, die blaast, daar hy wil, en niemand weet van waar deze wind koint. Daar waaren vuurige tongen. God, die wel eer de taalen verward had, ten einde om te beletten dat de tooren van Babel niet zoude voltrokken werden, moest dezelve alstoer weder vereenigen, op dat zyn Apostelen het bouwen van zyn Kerk konden voltrekken, waar van J. Christus de grondslagen gelegt had. God, die aan den eersten menschen een ziel gegeven had, den adem des leevens in zyn neusgaten blaazende, deelde aan zyn Discipulen een Heilige ziel, en vol des kennisse, door de inblaazing van zyn Geest, mede. De Heilige Geest moest hen met een Heiligen yver bezien, en hoe koel en kwynend zy waren, hen heet en kookend voor't werk des Heeren maaken. Inderdaad, hun natuur wierd verandert, en hun onweetenheid verstrooit, deze schandelyke vreesachtigheid, die hen had doen vluchten, en J. Christus stervende, verlaaten, wierd vernietigt. Zy kenden baarblyklik de waarheden, die zy niet als duister zagen, zy beschaamden de gevaren, en braveerden de aller afgryzelyke dood, en onderteekenden by naer allen de waarheid met hun bloed.

V. HOOFD DEEL. Vers 5.

De dood van Ananias.

(3.) Men zag onderhen een voorbeeldelyke barmhartigheid, en die gelukkige dagen, alwaar men zegt, dat de goederen gemeen waaren, weeder voortspruiten. Yder een verkocht zyn Landen, zyn wyngaarden, en zyn huizen, ten einde om de Apostelen en armen te voeden, die alstoer het talrykste en aanmerklykste gedeelte van de Kerk uitmaakten. Het zoude voordeelig zyn, dat deze gemeenschap van goederen altoos geoefent geweest was. Maar, men begreep niet, dat het geen tot de geboorte van de Kerk, en in een klein getal der geloovigen gemaklyk viel, onmooglyk geworden is, als wanneer zy vermenigvuldigt zyn. *Ananias* en *Saphira* verkochten heur goederen, gelyk als d'anderen, maar, door een misdaadig wanvertrouwen, welk de Heilige Lucas den duivel toeschryft, weggevoert, behielden zy voor zich een gedeelte, en gaven het andere over. De misdaad scheen niet groot, onderwylen gaf men hen den tyd van berouw niet. Hoe recht de huishouding van't Evangelium zy, liet God echter niet na van hen met de dood te straffen. De man en de vrouw vielen voor de voetender Apostelen dood ter aarde. Hun misdaad was diergeelyk als die van *Achan*, die een gedeelte van 't geen men aan God toegeheiligt had, achterhield, en de straf die over was noch veel haastiger. Een schrikkelijke Jes voor de huiggelaars, die niet begrypen, dat hun bedrog en hun arglistigheden zo veel loogens zyn, die zy voor God liegen, zelfs als wanneer zy niet anders denken, als om de menschen, die met hun Geest ingenomen, of door hun bediening geeert geweest zyn, te misleiden.

VII. HOOFD DEEL. Vers 58.

Martelaarschap van den Heiligen Stephanus.

(4.) De waarheid is haatlyk. De Apostelen kon-

den dezelve niet verkondigen, zonder een geweldige vervolging tot zich te trekken. De Heilige Stephanus onderging een dezer geweldigste handelingen; men beschuldigde hem, om dat hy onderwees, dat de wet door J. Christus vernietigt was, het welk de Joden, die de uiterste Eerbied dezelve toedroegen, niet konden verdraagen. Zy hadden het recht van leeven en dood niet over de schuldigen. Maar, zy sleepten, dooreen beweeging van yver, zomtyds een mensch zonder rechtpiecing naer de straf, en fleenigden dezelve. Deze beweeging van yver was niet wettig, als teegens de Afgodisten, en die den dienst der valsche Goden wilden vestigen. De Heilige Stephanus was aan eenige dezer misdaaden niet schuldig, maar, men liet echter niet na van hem naer de straf te leiden. De Offerpriesters begunstigden dit onderneemen, door den haat, die zy den Christenen en het Christendom toedroegen. De Heilige Stephanus voltrok hun razzerny te ontsteeken, met de waarheid voor zyn dood te Prediken. De yvereers geleidden hem buiten de Stad, en de getuigen ontkleedden zich aanstonds, en begonden hem te fleenigen. Het gebod wilde, dat zy de eerste steenen wierpen, ten einde, om hen alleen aan de dood van den beschuldigden schuldig te maaken, en daar van 't volk te onlasten, dat niet anders als hen navolgde. Men zag alstoer twee doorstraalende wonderheden. De eene was de barmhartigheid van den Heiligen Stephanus, stervende en God voor zyn vyanden bidende; de ander was de belooning, waar mede God de godvruchtigheid van dezen Martelaar na dit leeven, kroonde, den Heemel openende, en hem den Zoon ter rechter zyde doende zien, gereet om de Kroon des Leevens op zyn hoofd te zetten.

VIII. HOOFD DEEL. Vers 38.

Den Doop van den Gesneede van Candace.

(5.) By aldien de Kerk door haar Martelaaren verminderde, herstelde zy dat verlies door nieuwe winsten, eene der Doorluchtigsten was die van de gesneeden van de Koningin van Ethiopië. De Ethiopiers waaren door Vrouwen geregeert, en deze Vrouwen voerden gemeenlyk den naam van *Candace*. Men heeft zich grootlyks bedroogen, als wanneer men gelooft heeft, dat die volkeren een Godsdienst hadde, welke met die der Joden zeer overeenkwam; want dezelve had niets gemeens als de besnydenis, die, door het middel der Egyptenaaren, hun voorzaaten, by hen overgegaan was. Vorders baden zy Jupiter Hammon aan. Het was dan de overeenkomming der Godsdiensten niet, welke de bekeering van de gesneede gemaklyker maakte. Ik geloof zelfs niet, dat hy van het getal dier Heidenen was, die 't voor een eer reekenden van te Jerusalem te offeren, gelyk *Alexander de Groot* deed. Want zoude een Heiden met het zo aandachtig lezen van den Profeet Esaias weergekeert zyn? Hy was veel eer een van die Profelyten, die den Joodse Godsdienst aangenomen hadden, en de Godspraaken beoeffenden. Philippus voltrok in hem te onderwyzen, en alhoewel zyn geloof noch niet veel uitgestrektheid noch vastigheid kunde hebben, dewyl dezelve de vrucht niet als van een eenige prediking was, liet hy echter niet na van hem in de Kerk te doen treeden, met hem te Doopen.

UITLEGGING van de CXXXII. AFBEELDING.

Bekeering van den heiligen Paulus,

Daar Sauls moorddaadig hert in't Christenbloed zich baat
Verschynt een dondergalm die hem ter neederlaat,
Hy werden Paulus en ter Stadsmuur afgelaaten,

Wyl Petrus door Gods Geest, Tabitha weeder wekt,
Het Heemelsche gezicht op Simons dak ontdekt,
En treed ten Kerker uit door't midden der Soldaaten.

IX. HOOFDDEEL. Vers 5.

(1.) **D**E jonge Paulus was een getuigen van 't Martelaarschap van den heiligen Stephanus geweest. De barmhartigheid van dezen Heiligen stervenden man, had hem niet getroffen. In teegendeel had deze wreede uitvoering, zyn yver onttooken, en nergens anders toe gedient, als om dezelve noch brandender te maaken. De Yveraars zyn de wilde beesten gelyk, die veel wreder worden, als zy het menschelyk bloed gesmaakt hebben, naer de reedenmaatigheid, dat zy zich zelve daar mede voeden. Het Schouwspel alleen van een man, die men ombrengt, die niet anders misdaan heeft, als te gelooven 't geen hem als een waarheid voorkomt, moet de Godvruchtigheid aan 't beweegen brengen, de reeden herroepen, en de rechtvaardigheid weeder doen koomen, welke een valsche yver verdreeven heeft. Maar, men ziet in teegendeel, dat van die tyd, als wanneer men zich aan geweldenaary overgegeven heeft, dezelve vermeerdert men slaat dood, en men gaat van de moord tot het martelen en de allerwreedste straffen over. Saulus door het Christen bloed, waar van hy als noch slechts eenige droppelen had zien vloejen, verdorven, verzocht de vryheid te moogen hebben om hen te Damas te vervolgen, dewyl hy geen prooi te Jerusalem meer vond, van waar de vervolging het meeiste gedeelte der Christenen verdreeven had; daar was 't dat de barmhartigheid Gods hem afwachtte; hy wilde dat zyn genade dwars door de beweegingen van raacerny en haat, die hy voor zyn waarheid had, heen drong, ten einde op dat zyn uitvoering meer mocht doorstraalen. Men gift niet liglyk in welke tyd deze bekeering van den heiligen Paulus voorviel; zommigen vervroegen dezelve en stellen zoin het eerste of tweede jaar na het lyden van J. Christus, om dat zy zich inbeelden, dat de neederaaling van den Heiligen Geest op de Apostelen, het martelaarschap van den heiligen Stephanus, en de bekeering van den heiligen Paulus onmiddelyk elkanderen volgden. Maar, dewyl de Geschiedenis der Handelingen, die zeer verkort is, en menigmaal zeer veel jaaren in weinig vaarzen besluit, vertaalt, dat de heilige Stephanus een krachtig werktuig in Gods hand geweest was, tot de bekeering der Joden, en dat hy groote wonderdaaden en zeer veel teekenen in de tegenwoordigheid van 't Volk gedaan had, moet men hem eenige tyd voor zyn Predikingen gegeven, en het Martelaarschap van den heiligen Stephanus en de bekeering van den heiligen Paulus, die dezelve volgde, vier jaaren na de dood van Jesus Christus, en het 37^e jaarg van zyn geboorte verschuiven. Dewyl Saulus Damas tot uitvoering van zyn oogmerk naaderde, zag hy een weerstraalend licht, en hoerde een Stem, welke hem by zyn naam riep; die geen, die sprak, was J. Christus, en daar toe maakt de heilige Paulus een toepassing, dewyl hy staande houdt, dat hy het zelve voordeel, als de andere Apostelen gehad heeft van Jesus Christus te zien. Men

weet niet of God een wonderdaadige kracht aan 't gezigt van dezen Apostel gaf, dusdaanig, dat hy tot in den derden Heemel doordrong, om aldaar Jesus op zyn Troon te zien, of dat de Zoon Gods in het middelryk van de lucht nederdaalde. Dit laastste gevoelen is meer waarschynlyk. God zoude het gehoor zo wel als 't gezigt van den heiligen Paulus moeten versterkt hebben, om hem de berispingen van zyn wredeheid teegens de Heiligen te doen hooren, of dat het geluid van deze Stem wonderbaar groot was. Waarom God zo veel by naer onbegrypelyke wonderdaaden, zonder noodzaaklykheid, te doen uitvoeren? het is veel natuurlyker te zeggen, dat J. Christus, tot in het middel gedeelte van de lucht needergedacht, zich aan den heiligen Paulus liet zien, en tot hem sprak. Het is waar, dat de Heemelen hem tot aan het einde der Eeuwen moeten bevatten en besluiten, maar, de gewoonlyke plaats van God op zyn Troon en in de woonplaats van de heerlykheid belet de voorbygaande en zeldzaame verschyningen niet, gelyk die van den heiligen Stephanus en den heiligen Paulus, of gelyk die der aeloude Aardsvaders waaren. Het is al te sijn te vermeeden dat Saulus uit het geslacht van den Koning Saul was, en dat J. Christus hem het zelve verwyt deede, 't geen David aan die Vorst had kunnendoen. *Saul, Saul, waarom vervolgt gy my?* deze naam was onder de Joden gemeen, en 't was niet noodzaaklyk, van Koningslyke geslacht af te daalen, om dezelve te voeren. Wyders Saulus, van een genoegzaam laag en arm geslacht, te Tharsus gebooren, had gantsch geen verbintenis met de nakoomelingschap der aeloude Koningen van Israël. J. Christus verwyt aan Saul zyn geweldenaaryen teegens zyn Uitverkoorenen, op een wyze, welke doet begrypen, dat hy een zo teeder belangen in onze ongevallen neemt, dat ons lyden zyn lyden is, en dat die geen, die de Kerk vervolgt, den oorlog niet den mensch, maar God, aandoet.

De zending van Ananias. Vers 10.

(2.) Saul wierde door deze stem, welke tot in 't diepte van zyn hart doordringt, ter aarde geworpen, en begon zich de boedvaardigheid in te boezemen, *wat wilt gy, dat ik doen zal?* Hy trad in de Stad van Damas, door de zoldaaten geleid, die met hem waren, want, hy had het gericht verlooren. Hy verwachtte deelsgewyze de genade van God in 't vasten en bidden, als wanneer Ananias, door den Heiligen Geest gedreeven, in zyn kaamer trad, hem 't gezigt weeder gaf en hem doopte. Hy begon aanstonds zo krachtig te Prediken, dat de Joden door de kracht van zyn reedeneeringen verstelt stonden.

Weederopstanding van Tabitha. Vers 36.

(3.) De andere Apostelen arbeidden mede in 't onderwyzen der volkeren, het was om die reeden, dat de heilige Petrus Judea doorwandelde. Hy gennas door Lydda trekende een lichtige. Het gerucht van deze wonderaad vloog aanstonds naer Joppe over,

alwaar de Discipulen zeer bedroeft waaren over het verlies van een vrouw, welke veel aelmoeslen uit-deelde; en geltorven was. Zy zonden om de heilige Petrus af te haalen, om te zien, of hy geen hulp-middel teegens de dood wist, hy kwam, en wekte door zyn gebeden Tabitha weeder uit den dood op, het welk zyn barinhertigheid by al het volk en byzonder by de Heiligen beminlyk maakte.

X. HOOFDDEEL. Vers 3.

De beroeping van Cornelius.

(4.) De heilige Petrus was als noch te Joppe, alwaar de wonderdaad geschiet was, als wanneer een soldaat van Cornelius en twee zynere knechten hem kwaamen bidden, om hun Meester te gaan zien, die over een bende van de inleegering van Cesarea bevel had. De zaak was van veel meer gewicht, als zy scheen. Cornelius was een dier Heidenen, die niets van den Joodschen Godsdienst aangenomen had, als de eenheid van een God, en de gebeden, die men voor hem uitstortte. Die Proselyten van de eerste rey waaren niet verbonden den Wet naer te koomen, noch offerhanden te doen. De Schrifgeleerden vermeeden zelfs, dat by aldien zy de Feesten der Joden naergekoomen, of de Sabbath gevieren hadden, zy ter dood zouden gedoemt ge-weest zyn, of ten minsten, dat men hen geëffeldē, na dat men hen verklaart had, dat zy de uiterste strafe verdient hadden. Maar, die strengheid ziet niet als op de hedendaagse Joden, want, de aeloude Proselyten van Persien vierden den Sabbath. De Wet zelfs gebood hen zulks, zy oefenden zelfs de geboden der Noachiden, en baarden in het Voorhof der Heidenen aan, waar van wy gesproken hebben. Dit was dan de Godsdienst van Cornelius; hy onderschraagde dezelve door Aelmoessen, die ten Heimmel opklommen, en hem een nieuwe bystand bewerkten. Een Engel daalde needer, om hem te onderrichten waar de heilige Petrus was, en de heilige Petrus geleidde hem tot Christus. De Apo-

stel was in 't gebed, als hy een laaken aan de 4 hoeken gebonden zag neederdaalen, waar in alle soorten van dierenwaaren, en hy hoorde ter zelver tyd een stem, welke tot hem riep, *slacht en eet*. Dit bevel verschrikte hem, om dat het zelve rechtdraads teegens den Wet streed. Hy vreesde, of het niet wel een verzoeking zyn mocht, hy weerdē 't van zich af. Maar, het zelve bevel hem gegeeven zynde, begon hy de verborgentheid te begrypen. De Jooden geloofden, dat de Heidenen door de onreine dieren beteekent waaren geweest, welke de Wethen verbood te eeten. Zy zagen hen als honden aan, aan welke het niet geoorkloft was het brood der kinderen te geven. De heilige Petrus was in deze dwaaling, als wanneer God hem deze twee waarheden ontdekte, de eene dat het Evangelium aan de menschen de vryheid gaf van alle soorten van spyzen te eeten, en de andere, dat daar gantsch geen onderscheid tusschen de Grieken en de Joden meer was. Inderdaad, de beroeping der Heidenen tot daar toe aan de heilige Petrus onbekent, nam door de bekeering van Cornelius en zyn geslacht een aanzang, die de heilige Petrus, door dit wonderbaar-gezigt onderwees, ging bekeeren en te Cesareen Doopen.

XII. HOOFDDEEL. Vers 7.

Een Engel haalt den Heiligen Petrus uit de gevangenis.

(5.) De Heilige Petrus te Jerusalem weergekeert zynde, leidde de Discipulen deze groote wonderdaad uit, waar door zy hem van een misdaad wilden beschuldigen; de vervolging verhefte zich ter zelver tyd, en de Heilige Petrus wierd door bevel van Herodes gevangen gehouden. Maar, hy vond in zyn gevangenis een nieuwenv trap van Eer. Een Engel kwam by nacht zyn boejens verbreken, de poorten openen, en hem in zeekerheid geleiden; een wonderdaad, welke de Kerk met verwondering en vreugde vervulde.

UITLEGGING van de CXXXIII. AFBEELDING.

Herodes door een Engel geslaagen.

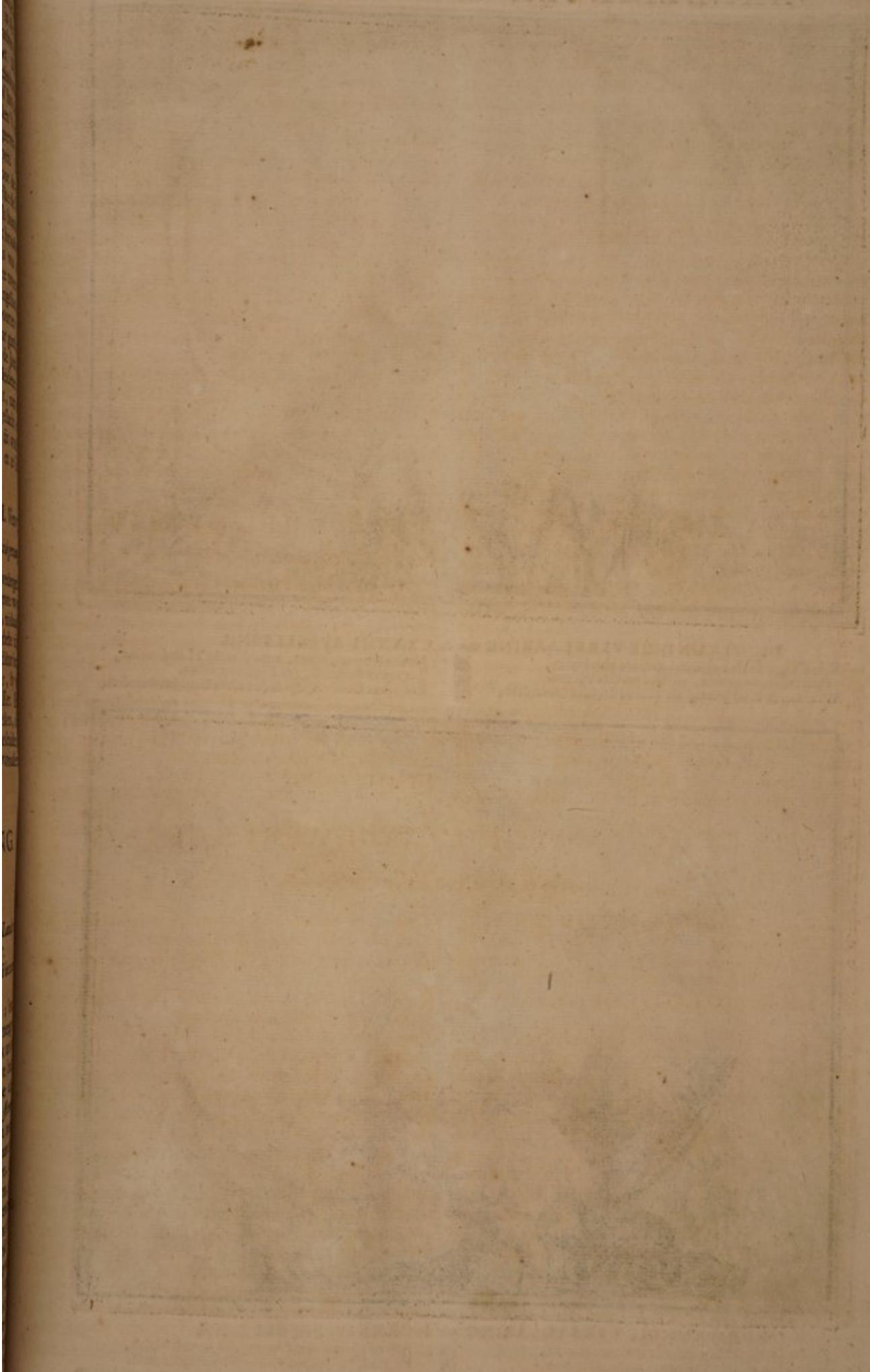
*Daar d' Engel Gods kastyl den wreeden bloedtyran,
Word Paulus aangebeven, en door het vloekgespan
Weer met de dood gedreigt als't hoofd der Godonteerders,*

*Hy ziet een nachtgezigt, waar door hy't Land verlaat,
Terwyl de donderflag zyn Kerker openstaat.
Een booze Geest verjaagt de Joodse Geest bezweerders.*

XII. HOOFDDEEL. Vers 23.

(1.) **H**erodes ontving een voorbeeldelyke straffe over zyn hoogmoed. Deze Vorst was van zyn geslaacht bemint, aan welke hy had willen behaagen met het vervolgen van de Kerk, hy was zelfs by zyn nabuuren ontzaglyk, dewyl de bewoonders van Tyr en Sidon, verschrikt door de voorbereidzelen van den oorlog, welke hy teegens hen voerde, van hem de vrede kochten. Hy droeg zorge, op dat daar niets aan zyn geluk ontbrak, om zich by den Keizer Claudius smaaklyk te maaken, van wie Judea af hanglyk was, dewyl het een der Landschappen was, welke den Raadaan Augustus afgestaan had. Ten einde, om zich meer in de gunst van Claudius in te dringen, stelde hy speelen t'zyner eere in; dit was mooglyk, om dezelve veel plechtiger te maaken, dat hy aldaar de Koningen van Komagene, Pontus en Armenien toe getrokken had. Hy verscheen daar in een zilver Lywaat kleed, het welk zodaanige straalen ver-

spreidde, dat zy de oogen verblindden; 'een goudē poeder overvloedig door zyn haarlok gemengt voltrok deze pracht te verheerlyken. Hy sprak tot het volk met een welsprekenthed, die 't zelve bekoorde, en begon dezen man als een God te doen aanzien. Men schreeuwde luids keels, *een stemme Gods en niet der menschen*. De Joden gaaven nooit deze cernaam aan hun Koningen; maar, zy waaren alstoer door de bewoonders van Cesareen veroert, die voor 't meeste gedeelte Afgodendienaraars waaren, en onder wien deze Lofreden voor de Helden genoegzaam gemeen was. Herodes gevoelde een heimelyk vermaak door deze toejuiingen, die de liefde van 't volk en het denkbeeld, dat hy van zyn groothed had, zo gevoelig beteekenden. God deed kennen dat hy de heimelyke gedachten van den mensch oordeelt; hy strafte dit inwendig vermaak, en floeg Herodes met een wreede ziekte, welke by naer dietgelyk, als die van Antiochus den doorluchtige was, die van de luizen opgegeeten wierd.

HANDELINGEN der APOSTELEN.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CXXXIII. AFBEELDING.

Daar d'Engel Gods kallyd den wreeden bloed tyran,
Word Paulus aangebeen, en door het vloek gespan
Weer met de dood gedreigt als 't hoofd der God onteerdeers,

Hy ziet een nacht gezigt, waar door hy 't Land verlaat,
Terwyl de donderflag zyn Kerker openlaat.
Een booze Geest verjaagt de Joodiche Geest bezweerders.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CXXXIV. AFBEELDING.

De doodd' Eurychus werd door Paulus opgewekt,
Die aan 't oproerig volk zyn levensloop ontdekt.
Doch word door 't Roomich gezag geboejet weg gezonden.

(18) Alwaar hy voor den Troon zyn eigen zaak bepleit,
En Vorst Agrippa werd verrukt door Godlykheid.
Schoon Paulus Schipbreuk lyd geen adder kan hem wonden.

Zommigen zeggen dat Herodes een Heiden was, die niet naer Jerualem optrok, gelyk als de heidenen, om ten tyde van 't Feest aan te bidden; zyn wooning te Cesareen, een Stad welke van bygeloovigheden en Afgoderyen overvloede, beteekende de zucht, welke hy voor dezelve hadde. De bestraffing van den Heiligen Joannes, die hem niet toeliet, de vrouw van zyn overleede broeder te trouwen, beteekent dat hy geen Jood was, dewyl de Joden hun broederen nazaaten verwekten. Maar, by al-dien Herodes een heiden was, hoedaanig zoude dan God de aanneeming van het Hoofdschrift van God gestraft hebben, dewyl de volkeren het zelve aan de Roomscche Keizers en de nabuurige Koningen gaven, zonder dat men diergelyke kastydingen gezien heeft? De misdaad was groot, om dat Herodes een Jood was, en de eenigheid en jeloerschheid Gods kennende, hy nimmermeer gedoogen moest, dat men hem beneevens 't Opperste Weezen stelde. Joannes den Dooper zoude hem niet bestraft hebben, by al-dien hy een heiden geweest was. De Kerk draagt geen zorg voor die van buiten, en die ongeloovigen hadden geen recht om tot aan haar eigen zusters te trouwen. Wyders Herodes Agrippa die door een Engel geslaagen wierd, was de man van Herodias niet, gelyk men hem onderstelt. Eindelyk, Josephus die, voor zo veel men daar van kan zeggen, Herodes kennen, en de Geschiedenis van zyn leeven weeten moest, verhaalt de uitmuntende leerling, welke hy sterrende den geenen gaf, die van een mensch een God hadden willen maaken, en den geen in den rey der onsterfelyken stellen, die de dood op een wrede wyze, voor hun oogen weg sleepte, in het oogenblik dat God Herodes met de dood strafte. Om dat hy het Hoofdschrift van God in een algemeene toejuiging der volkeren ontfangen had, stond hy toe, 't geen J. Christus openbaar onderwees, dat hy God de Zoon van God was, om dat inderdaad d'een niet meer als een sterflyk mensch, en Jefus waachtig God was.

XIV. H O O F D D E E L . Vers 12.

De Lycaoniers bidden den Heiligen Paulus aan.

(2.) Men wilde van den Heiligen Paulus mede een Godheid maaken, en de volkeren van Lycaonien, tot welke Barnabas en hy gevlycht waaren, brachten slachtoffers om dezelve, aan hun voeten, op te offeren. De oorzaak van deze Godsdienst was een wonderdaad, welke de Heilige Paulus in de Stad van Lystra gedaan had, doende door een woord alleen een mensch wandelen, die lam gebooren was. De heidenen wisten, dat diergelyke wonderdaaden, niet als door een bovennatuurlyke oorzaak konde voortgebracht werden, en op de verdichtzelen der Dichters gestelt, die hun Godsgelerden waaren, hielden zy zich verzeekert dat hun Goden zomtyds uit den Heemel daalden, en dat zy de gedaante der menschen aannaamen, ten einde om niet bekent te zyn, en dat zy zich door eenige weldaad beroemt maakten. Men verhaalde verscheide verschyningen van Jupiter, die menigmaal van gedaante veranderde, om zich de oogen van Juno te ontsteelen, en zyn overspeelen te verbergen. Mercurius was gemeenlyk de dienaar van zyn minneryen; maar, hy was ter zelve tyd belast met het woord voor de Goden over te brengen; zyn flangen staf, welke een roede was, met twee gevleugelde serpanten omflingert, beteekende zyn welsprekenthed. Barnabas wierd door de Lycaoniers voor Jupiter aangezien, en de

Heilige Paulus voor Mercurius, om dat hy hen onderwees. Maar, d'een en d'ander, in plaats van deze Goddelyke eerbewyzingen met beleeftheid aan te neemen, wierden daar door ageschrikt; en verscheurden door verontwaardiging en vreeze hun kleederen, en verklaarden, dat zy niet anders als menschen waaren, en naamen daart door geleegentheid om deze volkeren tot den waaren God te bekeeren.

XVI. H O O F D D E E L . Vers 9.

God zend hem naer Macedoniën.

(3.) De Heilige Paulus nam, alvoorens Lycaonien te verlaaten, Timotheus aan, de zoon van een Joodse vrouw, die het Christendom aangenomen had, en van een Griek, aan wie deze vrouw getrouw was; want, alhoewel het de Joden niet geoorlooft was afgodische vrouwen te trouwen, lieten de Joodse vrouwen echter niet na zich aan de heidenen door de trouw te verbinden. De Heilige Paulus zag hem voor een man van een groote hoop aan, en vermaatschapte zich met hem om mede te reizen en het Evangelium te Prediken. Dewyl zy in blaizingen van den Heiligen Geest opvolgden, Predikten zy in klein Asia niet, God door een heimelyke reeden niet willende, dat zyn waarheid alstoer daar bekent wierd, alhoewel dezelve aldaar zedert groote voortgangen gedaan heeft. Daar verscheen een Engel in de gedaante van een mensch op zyn Macedonisch gekleed, aan den Heiligen Paulus, en onderrichtte hem, dat hy derwaards keeren moest, alwaar Timotheus enige bloedverwanten van 's moeders syde hadde, die geneegen waaren om 't Evangelium te ontfangen, en hy verliet, op deze Heemeliche Raad, zyn eerste voorneemens, om eenige Kerken in de plaats, welke God hem beteekende, vast te stellen.

De deuren van zyn gevangenis openen zich. Vers 26.

(4.) Deze Predikers waaren niet lang te Philippi zonder zich te doen kennen. By gebrek van een Synagoge hadden de Joden buiten de Stad aan den oever van de rivier een Kapel, daar zy baden. De Apostelen begaaven zich met hen derwaards, zy Predikten, en deeden wonderdaaden. De vervolging verhefte zich mede teegens hen, men beschuldigde hen van een nieuen dienst en Goden in te voeren, welke een Roomscche volkplanting zonder toelating van den Raad niet konde toestaan. Dit was de gewoonte, dat den Raad oordeelde over het getal en de hoedaanigheid der Goden, die men in 't Ryk aanbidden moest. Het tweemanneshap, 't welk in Philippi's gezag voerde, liet de Apostelen, die men voor den voet van haar Richterstoel gefleept had, bloedig geefslen, en zond hen by vervolg in de gevangenis. Zy zeegenden aldaar God en zongen zyn Lofzangen, gedurende de nacht, als wan-neer een aardbeeving de gevangenis tot de grondslagen deed waggelen. De stokbewaarder wanhoopende, dewyl de vlucht der gevangenen hem voor een wrede straf bloed stelde, wilde dezelve niet zich te doden, voorkoomen. De moord van zich zelfs was een zeer lige zonde by de Heidenen, 't zelve wierd daar zomtyds voor een daad van moedigheid en groothartigheid aangezien. De Joden waaren van dit beginzel niet vreemd, voor 't welke de Christenen een affchrik hebben. De Heilige Paulus hield den stokbewaarder tegen, en zich van indruk bedienende, welke de wonderdaad op zyn gemoed bewerkte

had, bekeerde hy hem, en doopte hem met zyn ge-flacht. De Gezaghebbers veranderden mede van gedachten en gedrag, en gingen zelfs de Apostelen in vryheid stellen, verwittigt zynde, dat zy Romy-nen waaren.

XIX. HOOFDDEEL, Vers 28.

Oproer te Ephesen voor den Tempel van Diana.

(5.) Daar was een andere beweeging teegens den heiligen Paulus. Ephesen was aan Diana toegewyd. Haar Tempel was voor een der prachtigste Gebouwen van 't Heelal beroemt. De bygeloovighed verryk meenigmaal den geenen, die dezelve dienen, en zeer veel menschen schynen Godvruchtig, die 't minder zouden zyn, by aldien zy van het Altaar niet leefden. Alle Godsdienst, welke de Rykdommen of de middelen van dezelve te verkrygen wegneemt, is haatelyk. het Christendom beloofd geen schatten en Eer als in den Heemel; gelyk haar dienst Geestelyk is, beneemt zy de menschen het voordeel, 't welk zy van de beeldenissen en beelden trekken. Dewyl

men te Ephesen de heilige Paulus de aanbidding van een God alleen hoorde Prediken, en de ydelheid der Afgoden van 't Heidendom doende zien, vynsden de werklieden, die een groot getal van kleine zilvere Tempelen, welke de gedaante van den grooten Tempel van Ephesen hadden, en waar in een Beeld van Diana was, verkochten, ziende, dat met het om ver werpen van deze Godsdienst, men hen een groot voordeel ontroefde, in gramfchap voor de Godin onfttoeken te zyn, terwyl zy voor hun gierigheid pleitten; zy beroerden het volk, 't welk heur verbintenis betuigde, met het geroep van *Groot is de Diana der Ephesiërs.*

Een verstandige Overigheid zette het volk ter needer, en trok den heiligen Paulus uit het gevaar, daar de bygeloovighed en gierigheid der Ephesiërs hem voor bloodgestelt had. Hy verliet kort daar na de Stad. Het Evangelium liet echter niet na te zegepraalen, om dat daar een volkryke Kerk was, waar in de heilige Joannes week op het einde zynner dagen, en waar van Timotheus Bisshop geweest is.

UITLEGGING van de CXXXIV. AFBEELDING.

Weederopstanding van Eutychus.

*De doodd' Eutychus werd door Paulus opgewekt,
Die aan 't oproerig volk zyn leevenloop ontdekt.
Doch word door 't Roomsch gezag geboejent weggezonden.*

*Akwaar hy voor den Troon zyn eigen zaak bepleit,
En Vorst Agrippa werd verrukt door Godlykheid.
Schoon Paulus Schipbreuk lyd geen adder kan hem wonden.*

XX. HOOFDDEEL. Vers 10.

(1.) **D**E heilige Paulus zich op een zondag in de Stad van Troas vindende, vergaaderde hy aldaar de geloovigenv 't Nachtmaal te vieren; men hield het zelve als toen des avonds, het zy dit uur bekwaamer was om de vergaaderingen der Christenen geheim te houden, het zy mede, om dat de geloovigenv te dezer uur alstoer een maaltyd van barmhartigheid hielden, 't welk men door de viering van 't heilige Sacrament besloot. De heilige Paulus deed aldaar een aanspraak; dewyl hy een lange tyd Predikte, sliep een zyner toehoorders Eutychus genaamt, en viel uit het venster dood ter aarde. Zyn onachtzaamheid was misdaadig, en het gelykt dat de heilige Paulus hem in de armen van de dood, die hem overweldigt had, moest laten. Maar, God vergeeft de onwillige misdaaden, en welke een natuurlyke zwakheid voortbrengt; hy nam geleegenthed om zyn vermoogen en heerlykheid te bevestigen, met hem 't leeven weeder te gheven. De heilige Paulus, liet alleenlyk de noodzaaklyke tyd verlopen, om te doen begrypen dat het geen enkele bezwyming, maar, een waarachtige, en weezendlyke dood was, ten einde op dat men hem niet zoude kunnen verdenken van 't volk door een valsche wonderdaad te bedriegen, en hy wekte dezen jongman by gevolg weeder van de dood op. Het welk een groote leering voor hem was, om hem tot waarden en bidden te verplichten, uit vreeze van inverzoekingen te koomen.

XXI. HOOFDDEEL. Vers 27.

Oproer te Jerusalem teegens den heiligen Paulus.

(2.) De Apostel hernam by gevolg zyn Reis, en beeuyerde dezelve te meer, om dat hy te Jerusalem wilde zyn, om aldaar het Pinksterfeest te vieren. Men verwittigde hem op den weg, dat hy daar een geweldige vervolging moet ondergaan. *Agabus* voorzeide hem dezelve. De heilige Paulus konde aan de waarheid van deze voorzegging niet twyffelen. Men

had onder de Regeering van *Claudius* de doodelyke uitwerkzelen van de hongersnood gevoelt, welke deze zelve *Agabus*, al eer zy voorviel, voorzegt had. De heilige Paulus konde het gevaar ontvluchten, met den weg naer Jerusalem te verlaaten, om dat hy aldaar moest gebonden worden. Maar verzeekert zyn-de, dat men voor God niet vluchten noch de beveelen van zyn voorzienigheid niet bespotten kan, gelyk het voorbeeld van Jonas zulks vertoont. Met een onwrikbare moed en een brandende yver voor de eer van zyn Meeleter vervult, gaat hy voort, en treed het gevaar tot in den Tempel onder den oogen. De droefheid en traanen van zyn vrienden hielden hem een weinig op; maar, zich boven al de natuurlyke beweegingen opheffende vertroost hy zyn vrienden, berispt hun teederheden, en gaat stantvastig derwaarts, alwaar hem 't gevaar verwacht.

Te Jerusalem gekomen zynde, verhaalde hy aan den heiligen Jacobus en de Priesters, welk een voortgang 't Evangelium onder zyn bediening gewonnen had. Weinig dagen daar na stonden de Joden om twee reeden teegens hem op, de eene, om dat deze Apostel den Wet vernietigde, door het wegneemen van de besnydenis, en andere plechtigheden, welke Mozes ingestelt had. De beschuldiging was valsch. Want, het was waar, dat de heilige Paulus. De Heidenen, die het Christendom omhelsft hadden, van dit juk ontslaagen had; het was mede waar, dat hy alle deze plechtigheden als onnut anzag, dewyl den doop in de plaats van de besnydenis getreeden was, en dat de plechtige Wet door de dood van Jesus Christus vernietigt was; onderwylen stond de heilige Paulus, die bevreesd was de Joden te verwilderden, door hen al 't geen daarder gevoelig en prachtig in den Godsdienst was, te ontnemen, en die de Synagoge met eere wilde ten graave leiden, het gebruik dier plechtigheden noch toe, en kwam van zeven mannen in den Tempel te doen reinigen. Maar, in de tweede plaats beklagden zich de Joden, dat hy den Tempel onteert had, om dat zy zich inbeeldden, dat hy aldaar een jong man van

Ephe-

Ephesen *Trophimus* genaamt, had doen intreeden, die een Heiden van zyn oorsprong en Christen geworden was. Daar was in de tweede Tempel *het voorhof der Heidenen*, daar de Heidenen konden aanbidden. Maar, het was een ongerymde misdaad van hen tot in den Tempel met de overige Israëlieten te leiden. Het oproer, door deze twee alhoewel valsche beschuldigingen, veroorzaakt, was zo groot dat de Bevelhebber genoodzaakt was eenige benden derwaards te zenden, en zich daar na toe te vervroegen, om den heiligen Paulus uit hun handen weg te neemien, om dat men hem, zonder dat, in stukken zoude gehakt hebben.

XXIII. H O O F D D E E L . Vers 23.

Men leid hem naer Cefareen.

(3.) De Joden in wanhoop vervallen, weegens dat men hem hun prooi ontrooft had, wierden raazend, en men zette dezelve dolligheid, en 't geen men een yver van Godsdienst noemt, zo vervoort, dat veertig mannen een eed zweoren, van noch te zullen eten noch drinken, voor en al eer zy den heiligen Paulus omgebracht hadden. Het geheim wierd door zyn neef ontdekt, en de Bevelhebber, verydelde hun voorneemen, met het overvoeren van zyn gevangen onder een goede wacht naer Cefareen.

XXVI. H O O F D D E E L . Vers 1.

Hylepit voor Agrippa.

(4.) Hy bleef daar twee jaaren onder Felix. De Bevelhebber, die in groote achtung by den Keizer Claudius was, wierd in Judea gezonden, na dat *Cumanus* ter oorzaak van zyn uitmergeling der onderdaanen in banlingschap verzonden, daar uitgetrokken was. Hy had Drusilla, een dochter van Agrippa de eerste, getrouwtt. *Tacitus* maakt van haar verkeerdelyk een nicht van Cleopatra en Marcus Antonius; deze was een Joodin, en had haar man verstooten om met Felix te trouwen, en haar zusster, welke zy haatte, weerstand te bieden. De heilige Paulus pleitte voor haar, en voor Felix haar man, hy sprak hen zo krachtig van het toekomend oordeel, dat deze Bevelhebber daar door beweegt wierd. Hy leerde, dat het een ontzaglyke zaak was in de handen van den leevendigen God te vallen. Maar, hem gebeurde, 't geen gemeenlyk de hoovelingen gebeurt, zy hoorren met vermaak de welspreekende menschen, die hen van 't andere leeven spreeken, en van de noodzaaklykheid van daar aan te denken, maar, de zorgen van heur geluk en de vermaaken wijschen wel haast deze ligte indrukzelen uit. Een nieuwe beweeging volgt de eerste in plaats, welke heilzaam was. Men vergeet zyn plicht, men ziet de waarheid onverschillend aan, en God straft deze verachting met verhardheid.

Felix ontruimde zyn Bevelhebberschap, en Festus trad in zyn plaats. Het was onder dezen nieuen bevelhebber, dat de Koning Agrippa te Cefareen kwam, en den heiligen Paulus begeerde te hooren.

U I T L E G G I N G van de CXXXV. A F B E E L D I N G .

De Zendbrieven der Heilige Apostelen Paulus, Jacobus, Petrus, Joannes en Juda.

*Gods kruisheld Paulus, staat op Salems Tempel-trap,
Wiens Godgewijde mond leert Heil'ge weetenschap,
Terwyl hy word verzelt van tweepaar Martelaaren,*

Daar zyn twee Agrippas geweest, men zegt; dat de eerste deze Herodes was, die de Engel sloeg, en mede Agrippa genaamt was; hy had een zoon van een zeer zachten aard, die zich menigmaal teegens de geweldenaaryen der Joden aanstelde; om dat hy de gevolgen daar van voorzag. En het was Agrippa de tweede, die de verwoesting van Jerusalem overleefde, voor wie de Heilige Paulus zyn zaak bepleitte in 't 55^e Jaar van Jesus Christus. Een zeeker nauwkeurig onderzoeker vermeent, dat Josephus den naam van *Agrippa* bedrieglyk aan Herodes gegeeven heeft, ten einde om te doen geloven, dat de Heilige Lucas, die hem nooit zo noemt, zich bedroogen heeft, en dat, dewyl de Christenen het verhaal van den Heiligen Lucas voort dat van Josephus moeten stellen, waar van men 't bedrog door zommige gedenkenpenningen ontdekt, men staande houd, dat zulks onder Agrippa de eerste, de zoon van Herodes voorviel, dat de Heilige Paulus sprak. Dat Berenice zyn vrouw en niet zyn zusster was, en dat uit dit huuwlyk een Agrippa de tweede sproot, die onder Domitianus geleefd heeft. Maar, deze meening is zo vcel zwaarigheden onderworpen, en van zo zwakke bewyzen onderschraagt, dat het beeter is op den gebaarden weg te wandelen, als zich door een zeer onzeekere nieuwigheid te onderscheiden. Het was dan onder Agrippa de tweede, dat de Heilige Paulus zyn verdediging deed, welke zo reedenmaatig aan dezen Vorst voorkwam, dat hy hem zoude ontlaagen en in vryheid geslecht hebben, by aldien hy zich niet alvoorens op den Keizer beroepen had.

XXVII. H O O F D D E E L . Vers 41.

Hy lyd schipbreuk, hy schud een adder van zyn hand.

(5.) Dit beroep veroorzaakte hem geweldige moe-jelykheden; men zond hem ter zee naer Romen, alwaar hy zich verscheide reizen voor de poort des doods zag. De schipbreuk ontkoomen zynde, liep hy een ander gevaar. Een adder door de warmte der takken, waar onder zy verborgen was, ontschooten, hechte zich aan zyn hand, maar, hy schudde haar af en gevoelde het minste uitwerkzel niet van haar beet. Men zag alstoer de ontfand-vatigheid der ydele gevoelens van 't gemeen. De heilige Paulus door de adder gebeeten, scheen hún een godloos mensch te zyn, wie de Godlyke rechtvaardigheid in alle plaatzen vervolgde, en een oogenblik daar na scheen die zelve heilige Paulus van de dood bevryd, welke het venyn van de adder hem veroorzaaken moet, een God te zyn. Zy bedroogen zich evenmaatig in 't een en 't andere dezer oordeelen, die zy al te haastig velden. De Apostel deed noch veel groter wonderdaaden in 't zelve Eiland, 't welk hy drie maanden daar na verliet, om zich naer Romen te begeeven; en 't is door het verhaal van zyn aankomst aldaar, dat de Geschiedenis der Handelingen in 't Jaar 56 na J. Christus, en het derde Jaar van Neroos Regeering eindigt.

*En Christus Kerk met hoop, geloof en liefde praalt,
Alwaar de Heil'ge Geest van boven neederdaalt,
En't licht van't nieuw verbond bestraalt de Kerk pilaren.*

kenschap der bewoonders zeer berucht was. Daar was echter een beroemde Hoogeschool in deze Stad,

(1.) D E Heilige Paulus was van Tarsis in Cilicien, een Land, dat ter oorzaak van de dron-

daer de verdedigers van den styl van den Heiligen Paulus vermeenen , dat hy zich in weetenschappen geoeffent heeft. Men schryft deze Apostel een doorluchtige geboorte toe , om dat hy een burger van Romen was. De bewoonders van Tarsis niet alle die zelve voordeelen door hun geboorte bezittende , moesten de ouders van *Saul* eenige aanmerkelyke dienst aan 't Ryk gedaan hebben , om dezelve verdient te hebben. Men verzeekert mede , dat hy geen tenten maar *Tapyt-werk maakte* , om den tyd te verdryven , of veel eer om aan de gestelde richtsnoer van de Rabbynē te voldoen , hier inbetaande , dat de arbeid der handen aan de oeffening van den wet gevoegt moet zyn: dusdaanig was de Koning Josias een looper , en *Jothanam* een schoenmaaker. Maar ik weet niet , waarom men in gedachten neemt , van enige aanzienlykheid aan den Heiligen Paulus te geven , die voor ons niet als door de gaaven van genade , ontzachlyk moet voorkoomen. Het handwerk van een *tentemaaker* , 't welk hy menigmaal oeffende , om zyn kost te winnen , bewijst evenmaatig zyn armoede en nederige geboorte. Hy was aan de voeten van Gamaliel onderwezen , en wierd een vryg leerling voor zyn Meester en den wet. De eerste daad , die ons hem doet kennen , was wreed , en kwam met een man van aanzien niet over een , van de mantels te bewaaren , terwyl men de Heiligen Stephanus fleenigde . en by vervolg voor wachtmester te speelen , om de Christenen , die hy ontdekken konde , gevangen weg te sleepen. Zyn bekeering , welke op een en 't zelve oogenblik voorviel , dat hy een wreed vervolger en een Tyger was , die naer 't Christen bloed dorste , was geheel wonderbaar. Jesus , die hy moogelyk , dedurende zyn gantsche leevensloop nooit gezien had , sprak tot hem uit den Heemel. Men gelooft dat deze inzicht van Gods Zoon noodzaaklyk was , om hem een Apostel te maken ; hy wierd een der grootste verkondigers van 't Evangelium , en doorwandelde by naer 't geheelaal , om aldaar Kerken te stichten , om welke reeden men hem by de Zon vergeleeken heeft , die in het Oosten opgestaan was , en in het Westen te rust gaat ; want , hy stierf te Romen. Hy was zo veel te bekwaamer tot de bekeering der heidenen , om dat hy hun Dichters en Schriften gelezen had. Daar is niet een der Heilige Schryvers , die zo verre de verborgentheden van de Godsdienst doorgond heeft , hy heeft 's menschen nietigheid , zyn onvermoogen tot de goede werken , en d'onvolmaaktheid van onze deugden op een wyze , welke men nieuw kan noemen , ontdekt , en die hy de *Leeraar van de genade* heeft doen noemen. Wy worden alle Pelagianen gebooren , en al de Schrifteleerden , ten tyden van den Heiligen Paulus , waaren het door oeffening en overdenking , zy gaaven weinig om God , en veel om de menschen. De Heilige Paulus heeft het recht van God over 't scheppel weder opgerecht , en de noodzaaklykheid van een genade , welke van de weerstand der herten zegepraalt. Nooit verneederde een mensch zyns gelyken meer laager , nochte eenig mensch heste hem door zoeter vertroostingen , machtiger bystand , en edeler hoop weeder op , als hy. Hy heeft door een aaneenschakeling van waarachtige bewyzen de ydelheid der offerhanden voor de verzoening der zonden laatzen zien , en de noodzaaklykheid van een veel uitmuntdender slachtoffier vast gestelt. Hy heeft de Godheid van J. Christus , die hy boven de Engelen verheft , en door al de bewoonders van den Heemel en de aarde doet aanbidden , veel klaarder als de Heilige Joannes beweezen. Zyn zedeleering is streng.

Welk een liefde hy voor de Kerken , die hy opgerecht had , gevoelde , heeft hy dezelve nooit in zyn bestraffingen gespaart , gelyk zulks door die der Corinthiers blykt. Men heeft hem de *Cilicische spreekwyzen* verweeten , die zeer menigvuldig in zyn werken zyn , en een man , die in dat Landschap opgebracht was , onvermydelyk waaren. Maar , hy laat niet na van zich klaar uit te drukken. Hy wierd tot den darden Heemel opgenomen , alwaar hy onuitspreekbare wonderen zag ; een voorregt , dat God aan niemand , als aan hem , toegetaan heeft ; hy eindigde zyn leeven door het martelaarschap te Romen , onder de Regeering van Nero.

(2.) De Heilige Jacobus was een volle neef van J. Christus , want hy was de zoon van *Cleophas* , de broeder van Joseph , en wat meer is , hy was de Zoon van Maria , de zuuster van de maagd , een zeer Godvruchtige vrouw , welke haar neef tot aan den voet van 't kruis volgde. De aller aeloudste Schryvers , hebben veel zaaken van den Heiligen Jacobus gezegt , welke valsch of verdacht schynen. Die geen , die hem een goude plaat doen draagen , en in 't Heilige der Heiligen doen intreden , door een voorrecht , 't welk hy byzonder had , in weervil van zyn Christendom , en zyn Bischoffelyke waardigheid , kennen de eenvoudigheid der eerste Christenen , noch de strengheid der Joden teegens hen niet. De Oudvaders schryven hem noch , ik weet niet , hoe veel strengheid toe , waar door men vermeent , dat hy de eerbied der Joden tot zich trok. Zy noemen hem *het hoofd en de Bisshop der Apostelen*. Ter oorzaak om dat hy in den stoel te Jerusalēm geplaatst is geweest ; men reedentwist , of het J. Christus of de Apostelen zyn geweest , die hem het Bischoplyk gezag opgedraagen hebben , en die hem tot dit Bisdom verbonden hebben , als of men niet wist , dat de Apostelen zich aan geen byzondere Kerken bonden , en dat de noodzaaklykheid alleen hen aldaar , dedurende eenige tyd vestigde. Hoedaanig zal men zich inbeelden dat de heilige Jacobus na de zending , die hy van J. Christus en het neederdaalen van den Heiligen Geest had ontfangen , de ordening noodig hadde ? Hy bleef zonder twyfel , na de verstroojing der andere Apostelen te Jerusalēm. En dat is 't geen heeft doen zeggen , dat hy Bisshop daar van was ; hy stierf daar martelaar ; maar , de Geschiedenis van zyn martelaarschap komt zo verdicht voor , dat men moeite heeft , dezelve te gelooven. Het is zelfs waarschynlyk , dat men in de Geschiedenis van Josephus , 't geen hem aangaat , ingevult heeft , want daar is geen schyn van waarheid , dat deze Geschiedenis schryver , voor zyn Godsdienst , yverende , de dood van een Apostel van J. Christus , als een oorzaak van de verwoesting van den Tempel en 't geheele geslacht aangezien heeft , hy heeft niet als een enige brief nagelaaten , welke hy teegens zeekere menschen zaamenstelde , die de uitdrukzelen van den heiligen Paulus misbruikende , door het geloof wilden gerechtvaardigt zyn , zonder de goede werken te oeffenen. Men heeft eenige tyd aan deze brief getwyffelt , maar , zy is eindelyk algemeen aangenoomen.

(3.) De heilige Petrus is al te veel bekent , om van hem in een plaats te spreken , daar wy verplicht zyn om onze gedachten te verkorten zyn eerste brief is hem waardig. Maar het onderscheid van den styl , welke men in den tweeden aanmerkt , heeft een langen tyd doen twyffelen , of dezelve van de hand van dezen Apostel konde zyn. Onderwylen , voert dezelve zyn naam ; het schynt zelfs , dat de uitvinder

SENDBRIEVEN der APOSTELEN.

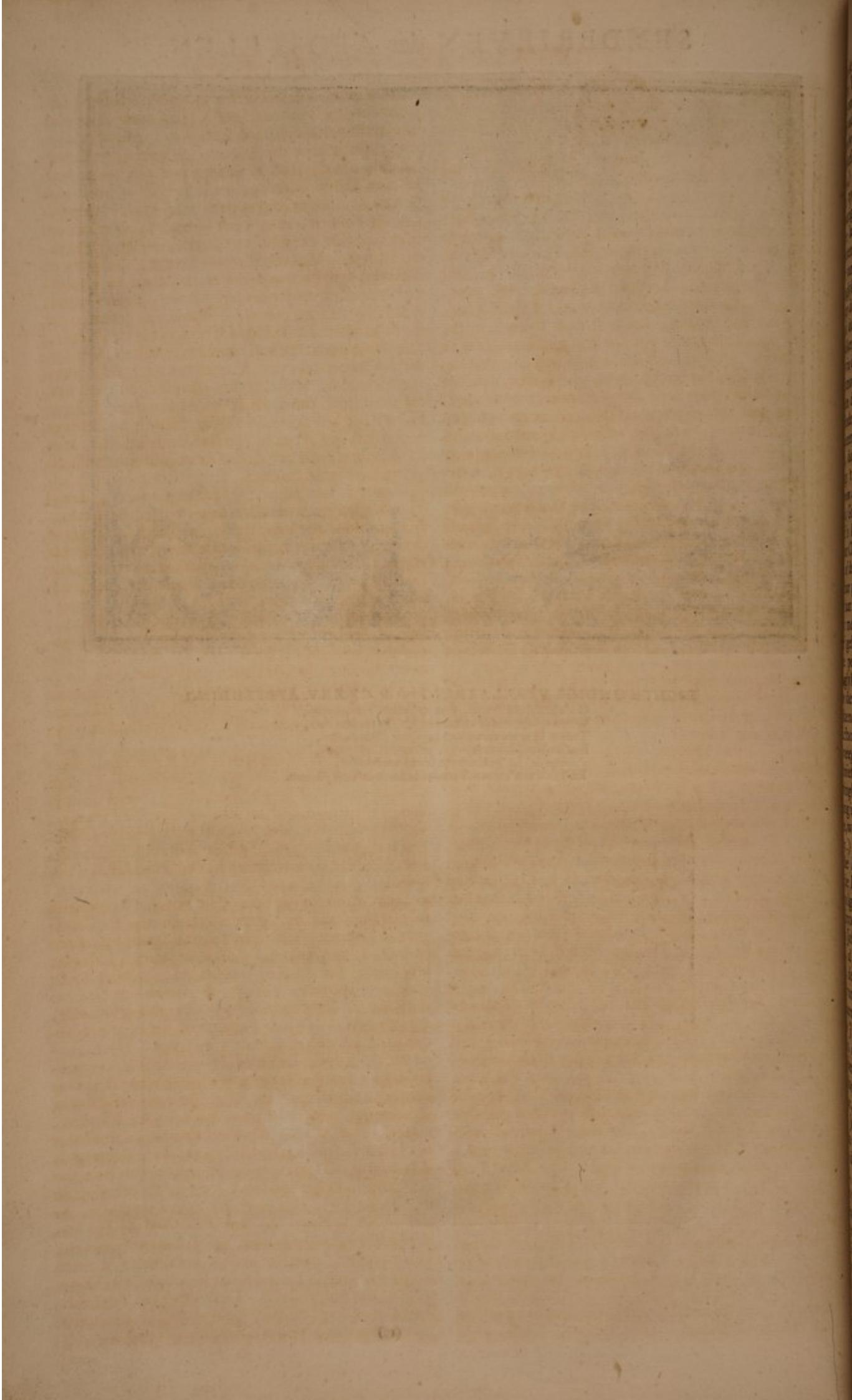
Rem. de Rijge inv. et fec.

J. J. Ondenborg exc. cum Privil.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CXXXV. AFBEELDING.

Godskruisheld Paulus, staat op Salems Tempel-trap,
Wiens Godgewydde mond leert Heil'ge weetenschap,
Terwyl hy word verzeilt van tweepaar Martelaaren,
En Christus Kerk met hoop, geloof en liefde praat,
Alwaar de Heil'ge Geest van boven neederaadt,
En 't licht van 't nieuw Verbond bestraft de Kerk pilaaren.

by de wonderdaad van de gedaanteverandering op den Tabor teegenwoordig geweest is. Eindelyk, de onderscheidetheid van den styl kan uit die van de ouderdom spruiten; en de heilige Petrus heeft dezelve mooglyk in zyn ouderdom, als zyn vuur uitgebluscht was, geschreeven.

(4.) De heilige Joannes heeft zyn naam aan't hoofd van zyn brieven niet gestelt; het welke eenige zwaarigheid veroorzaakt heeft, byzonderlyk over de twee laatste. Men vermeent dat de eerste aan de Parthen geschreeven is, om dat men dit opschrift daar van in zommige afschriften gezien heeft, maar, mooglyk, dat men 't zelve daar niet gestelt heeft, als op de overzetting, die de heilige Joannes in dat Land doet overgaan, om het Evangelium aldaar te Prediken. Daar is weinig aan geleegen, te weeten, aan wie dezelve toegeschikt was, die geenen, die de zachtmoedigheid en de barmhertigheid beminnen, vinden daar de gebooden van deze deugd op een treffende wyze, en welke zelfs den geenen dezelve inboezemt, die ze noch niet bezitten, by aldien gy wilt, dat uw hart door de liefde omhelst zy, overweegt 't geen de heilige Joannes zegt. *Alle zyn woorden zyn zo veel vonken van de Goddelijke liefde,* gelyk Gregorius de Groote spreekt. Zyn tweede brief is kort, en luid aan een edele vrouwe, welke het Christendom aangenomen had. Men weet niet of de naam van *Electa*, welke de heilige Joannes haar geeft, haar naam, of wel een loftuiging is, met haar als een achtbare vrouwe aan te zien. Men weet mede niet wie Catus was, aan wie de derde brief geschreeven is. De heilige Paulus heeft van twee perzonen van dien naam gesproken, en mooglyk, dat deze noch een derde was. Het blijkt door deze brief, dat de verdeeltheid alredes in eenige Kerken van Asia de overhand had, en dat daar een Bisshop aan't hoofd van eene dezer Kerken was, die tegens den heiligen Joannes opstond, en voor de brief, welke deze Apostelgeschreeven had, geen achtung betoonde te hebben, en die gedwaal heeft. Dusdaanig is 't, dat de heilige Paulus in de Kerk van Corinthen, welkers grondslag hy gelegd had, weerstand vond.

(5.) De heilige Juda was een neef van J. Christus, en de broeder van den heiligen Jacobus, Eusebius en de heilige Epiphanes, die van vele Oudvaderen gevolgt geweest zyn, hebben geloofd, dat hy de halve broeder van J. Christus was, om dat hy de zoon van Joseph was, die een voorige vrouw gehad hadde, al eer hy met de Heilige Maagd Maria trouwde; de Evangelisten verhaalen, dat Maria, de moeder van Joseph, en Jacobus aan de voet van het kruis waaren, en men besluit daar uit, dat *zy de moeder van J. Christus was*, dewyl de Evangelisten anderzins deze heilige Vrouw zouden vergeeten gehad hebben, welke haar zoon tot aan het strafloooneel en de dood volgde, *stabat prope crucem mater dolerosa*. Maar, de heilige Joannes zegt twee zaaken, de eene dat Jacobus de broeder van den heiligen Juda de zoon van Alpheus was. Deze twee Apostelen waaren dan uit Alpheus de broeder van Joseph gesprooten, hy voegt daar by, dat de Heilige Maagd aan den voet van 't kruis was met Maria de moeder van Cleophas of Alpheus, dusdaanig zag de moeder der twee Apostelen het lyden van haar neef, benevens de Heilige Maagd die zyn moeder was. De heilige Joannes heeft gevult, 't geen de andere Evangelisten ontbrak, en men is niet verplicht om Maria, de moeder van de heilige Juda, met de Maagd te ondermengen, om de moeder van J. Christus aan den voet van 't kruis te vinden.

Men geeft drie namen aan dézen Apostel Juda, Lebbeus, en Thadeus, zonder dat men de reeden van dit onderscheid ontdekken kan. Men heeft gezegd, dat 't eene de plaats van zyn geboorte betekende, om dat daar in Galilea een Stad was, welke men Lebba noemde, maar Lichtfoot heeft zich bedroogen, want daar is geen Stad van die naam in Galilea geweest, men kent alleenlyk eene van die naam, waar van Plinius spreekt, welke Jebba genaamt was. Men heeft mede gezegd, dat Juda en Thadeus dezelve naamen waaren, doch op verschiede wyze door de Joden en Syriers uitgesproken, maar deze gissing is flout. Men is van gevoelen dat Thadeus door den heiligen Thomas aan den Koning Abgares gezonden wierd, om hem te bekeren, maar, deze zending door een Apostel van een ander is een harssendroom, zy handelden alle met een evenmaatig gezag, en onder de beveelen van den Heiligen Geest, die hen bezield. Wyders is de bekering van dezen Koning Abgares een dier verdichtzelen, welke men ingebeeld heeft, om den Christelyken Godsdienst een Eer aan te doen.

Eindelyk was de heilige Juda getrouw, dewyl Domitianus zond om deze neeven, als de overgebleevenen van het huis Davids, te haalen. Inderdaad de Heilige Juda een neef van de maagd zyndé, daalde uit het Koninklyk huis. Domitianus vreesde, dat men zich van dat voorwendzel mocht bedienen, om nieuwe opschuddingen in Judea te maaken, maar, de armoede der nakoomelingen van den heiligen Juda, gekent hebbende, zond hy dezelve weederom gerustelyk naer huis. Men zegt dat deze zoort van martelaarschap de Christenen verplichtte, van dezelve Bischoppen te maaken, en dat zy tot onder de Regeering van Trajanus geleefd hebben. Dus was het geslacht, den naam en de nakoomelingschap van den heiligen Juda.

Hy schreef zyn brief ter oorzaak van eenige ketters, uit het Joodendom voortgesprooten, die deze Christelyken Godsdienst door onreine zeeden onteerden. Men verdenkt dat het de *Gnostiken* waaren, die zich voortplantten. Want Juda leefde een langen tyd, en het meeste gedeelte der Apostelen waren gestorven, als wanner hy den uitvinder daar van wierd.

Daar zyn drie zaaken die veel zwaarigheid en moeite in zyn brief baaren. Eerstelyk, sprekende van de gevallé Engelen, sehynt hy hun misdaaden by die van Sodoma te vergelyken. Zoude de heilige Judas de inbeelding der Joden aangenomen hebben, die door deze woorden misleid, *de Zoonen van God zagen, dat de dochteren der menschen schoon waaren*, geloofd hebben, dat de Engelen op de aarde neederdaalden, en zich met heur verdorven. Deze zonde zoude genoegzaam met die van Sodom overeenkomen, dewyl d'ene zo wel als d'andere teegens de natuur zoude zyn. Men poogt de zwaarigheid weg te neemen, met te zeggen, dat het geen Engelen, maar de booden en verlpieders waaren, die Mozes in't Land van Canaan zond, maar, de uitlegging is al te driftig. Men moet liever zeggen dat de overeenkomst tusshen Sodoma, en de Engelen op de straffe niet ziet, *God heeft den geenen verwoest, die niet geloofd hebben*. Zo wel d'Engelen die bun oorsprong niet bewaart hebben, als Sodoma en Gomorrha. Ten tweede, dezelve heilige Juda voert d'aards-Engel Michael in, die om het lichaam van Mozes teegens den duivel stryd. Deze stryd van den aards-Engel met den duivel, zo wel als het voorwerp, 't welk den stryd veroorzaakt, baart veel zwaarigheid.

OPENBAARING

heid. Ik geloof dat men het waare lichaam van Mozes verstaan moet, 't welk God heimlyk had laten begraven, uit vreeze, dat het volk 't zelve mocht wegneemen, en daar van een voorwerp van aanbidding maaken, gelyk zulks in Egypten geoefent wierd. Niet teegenstaande deze Godlyke voorzorg, laaten zommigen der Opperhoofden van de Stam onder de Jooden niet na, een zo dierbaar overblyfzel te zoeken; men kan zeggen, dat het de duivel was, die zulks deed, om dat zulks door zyn inblazingen was, en om hem dienst te doen, dat men zulks deede. Een Engel, die boven op den berg was, stelde zich tegens den uitflag van dit onderzoek. Het geheugen van dit voorval, was noch ten tyde van den heiligen Juda in weezen, en van daar heeft hy 't gehaalt, en zulks komt met het oogwit van d' Apostel overeen, want, men kan niet begrijpen, hoedaanig de Engelen duivel, in de helle geslooten, zo veel eerbied bewees, dat hy hem niet dorste verdoemen, maar, hy wilde een der Opperhoofden van de Stammen Israëls, die God als noch spaarde, niet vervloeken. Dewyl hy met gezag bekleed was, had de heilige Juda reeden daar uit te besluiten, dat men de Machten eerbied moet bewyzen, zelfs schoon zy kwaad doen. Eindelyk is dit de styl van de Schriftuur den duivel toe te schryven, het geen door zyn dienst, en voor hem, 't geen kwaad is, geschiet.

In de derde plaats haalt de heilige Juda de woorden van Enoch aan. Men heeft zedert eenige tyd het testament van de twaalf Aardvaderen gemeen gemaakt, en men vind in dat van Levi eenige diergeleyke zaak volgens de aanhaeling van den heiligen Juda. Maar, dit onderstelt werk door een Christen aan Josephus onbekent, heeft een zo groote aeloudheid niet. Enoch heeft noch Boeken, noch een Testament nagelaaten, maar, men schreef hem zeekeire woorden toe, waar door de groote Kerkenban begon, en dit zyn die woorden, welke de heilige Juda ontleent heeft. Hy heeft dezelve uit de Boeken der Joden kunnen trekken, onder den naam van Enoch, gelyk de heilige Paulus Aratus aanhaalt, die een Heidensch Dichter was. Wy hebben ons liever over den heiligen Juda willen uitbreiden, als over de andere Apostelen, die genoegzaam bekent zyn. Wyders, dewyl wy deze geschiedenis niet ondernomen hebben, als om de jeugd te onderwyzen, hebben wy de zwaarigheden, welke zich in zyn brief vinden, zo veel in ons vermoogen geweest is, moeten opheldden, ten einde op dat men in 't leezen van dezelve minder verzet mag staan. Die zwaarigheden hebben, gedurende vele Eeuwen doen zeggen, dat deze Brief door geen Apostel geschreeven geweest is. Onderwylen heeft men dezelve aangenomen, en zy gaat voor Rechtmaatig door.

UITLEGGING van de CXXXVI. AFBEELDING.

De Openbaaring van den Heiligen Joannes.

Het eiland Patmos bergt Joannes Gods Gezant,
Die's vyands zwroek ontvlucht en't heilloos Vaderland,
En schryft in Asien aan Christus Heil' geschaaren,

Hysterkt ben in 't geloof door 't Zaalgemaakend woord,
Dat aan 't Godvruchtig volk, het Christendom bekoort,
En God hem in den Geest heeft willen openbaaren.

Wyl Jesus Christus is ten Heemel afgedaalt,
En in het blinkend kleeden en goude gordel praalt,
Verspreit zich 't Heemelschvuur, uit 's Heilands oog
gevaaren.

Ephezen word de vrucht van 's leevens boom beloofte,
En's Smirnen's Heemels kroon op 't Zeegepraalend hoofd,
Den Keursteen Pergamum, met Christus naam beschree-
ven,

Daar 't dubbeld snydendzwaard uit Jesus lippen vloeit,
Wiens voeten blinkend zyn gelyk metaal dat gloet,
Terwyl zyn stem verbield 't gedruis der waaterbaaren.

Daar Heemels heilig Mann' haar toegevloeit van ver;
Daar Thiatiren straalt gelyk de morgenster,
Wiens vyand, als een vat verbryzelt, raakt om 't leeuen.

Zyn linkerhand bevat de zeven sterren krans,
Het groot Gezantschap Gods vol heerlykheid en glans,
Bewaarders van het licht der goude kandelaren,
Terwyl zyn rechterhand Joannes hoofd bedekt,
En in Gods lieveling weer nieuwe geesten wekt,
Om 's Heemels raadsbesluit te schryven in zyn blaaren.

Daar Sardus word gekleed in 't blinkend Feestgewaad,
Wiens naam in 't leevens boek door God geschreeven staat,
Treed Philadelphia door 's Heemels poort naer binnen.
Terwyl Laodice geloutert goud ontfangt.
En's Waerelds Heiland klopt wiens Godlykheid verlangt
Naer 't Heilig Avondmaal met die zyn woord beminuen.

DE Openbaaring is door den heiligen Joannes in 't eiland van Patmos eenen der Sporadische Eilanden in d' Archipel, 't welk meenigmaal tot het straffen der misdaadigen geschikt was, zaamengestelt geweest. De heilige Epiphanes verzeekert dat het den Keizer Claudius was, die hem aldaar in banlingschap zond, als watneer hy de Joden uit Romen verdreep, en een Wyze heeft hem gevolgt, vermeeende dat deze Apostel tweemaalen gebannen geweest is; dewyl hy door de eerste Burgermeester voor Claudius beschuldigt wierd, als een Hoofd van een nieuwen Godsdienst, die de rust van 't Ryk stoorde. Men zond hem naer Romen, van waar de Keizer hem naer Patmos deed overvoeren, en 't was alsoen, dat hy de Openbaaringen, waar van wy spreken, had, om dat-het, zegt men schynt, dat zy voor het inneemen van Jerusalem geschreeven zyn. Men voegt daar by, dat Vespasianus, de beveelen van vervolging herroepen hebbende, de heilige Joan-

nes weeder te Ephezen kwam, alwaar hy 't werk voltooide, 't welk hy te Patmos begonnen had, en dat in 't vervolg Domitianus weeder de beveelen van Claudius vernieuwt hebbende, de heilige Joannes daar door verplicht wierd ten tweedemaal in zyn banlingschap weeder te keeren. De achtbaarheid van den heiligen Epiphanes, die de eerste deze gis sing aangehaalt heeft, moet niet meerder als die van den heiligen Irenius te achten zyn, die in volkoome bepaalingen zegt, dat de Openbaaring, by naer in zyn tyd, onder de Regeering van Domitianus zaamengestelt is. Inderdaad, de heilige Ireneus, die twintig of vyf-en-twintig jaaren na de gemeenmaaking van dit werkstuk in Asia was, en den heiligen Polycarpus een Discipel van den heiligen Joannes gekent had, konde zich zo groflyk niet misleiden weegens de tyden, in welke hy 't zaamengestelt had, in plaats, dat de dwaaling veel lichter voor Epiphanes open was, die niet als veel eeuwen daar na geleefd, en de tyd-ree-

reekening veronachtzaamt heeft. Wyders, dewyl Jezus Christus aan de zeven Stedehoudende Kerken van Asia schryft, moesten, eerstelyk, deze Kerken gesticht zyn, ten tweede moesten zy ontaart zyn, om dat men haer over heur vuilighed en verderving bestraft. Ten derde, moesten de dwaalingen der Nicolaiten en Gnostiken verspreit zyn. Ten vierden, moesten zy geleeden hebben, om dat Christus heur verdraigzaamheid, en standvaartigheid in de vervolging pryst. Maar, deze vier merkteekenken kunnen zich in de Kerken niet vinden, als onder de Regeering van Domitianus. Want, die van Ephesen was nauwyks onder Claudius door den heiligen Paulus opgerecht. Nero, was de eerste der vervolgers, want, de vervolging te Romen een aanvang genomen hebbende, trok in de Landschappen niet over; Domitianus plaagde de Christenen niet, als omtrent het einde van zyn Regeering. En daar waaren tyden genoeg verloopen, om geleegentheid aan de dwaaling en 't verderf te geeven van in te sluipen, en strooperyen te doen in de Kerken, welke de Apostelen gesticht hadden.

Eindelyk, deze vermenigvuldigung van banlingschappen van den heiligen Joannes is een nieuwe inbeelding waar van niemand der Oudvaders gesproken heeft. Dit was dan na de verwoesting van Jerusalem onder de Regeering van Domitianus in 't 95de jaar van J. Christus, dat de heilige Joannes zyn Openbaaring in 't Eiland van Patmos schreef, hy beteekent zelvzyn lyden in dit Eiland, en hy zegt, dat het akiaar was, dat hy die gezichten had. Zyn naam, zo menigmaal in dit werk ingefloten, en de brieven, welke hy aan de zeven Kerken van Asia schryft, waar van hy, zedert een lange tyd het opzicht had, doen zien, dat dezelve waarlyk van hem zyn, alhoewel de Kerk daar een langen tyd aan getwyfelt heeft.

I. HOOFDDEEL. Vers 8.

Jesús is de Alpha en de Omega.

(1.) De drie eerste Hoofddeelen behelzen de bestraffingen, welke J. Christus de Kerken van Asia deede, hy noemt zich de *Alpha* en de *Omega*, van deze twee letteren is de eene de eerste en de andere de laatste van 't Alpha Beth by de Grieken. Men laat niet na te zeggen, dat J. Christus met de heiligen Joannes Hebreeciwisch sprak, die in't Grieks schryvende, zich naer 't Alpha Beth van deze taal heeft willen regelen, hy wil daar door leeren, dat J. Christus in 't begin en het einde is; 't welk niemand voor hem is, en waar in hem niemand navolgt, dat hy 't is, die alles van den aanvang der Eeuwen geschaapen heeft, en alles weederom aan 't einde des Werelds vernieuwen zal. Deze twee letteren zyn een merkteeken van 't Christendom geworden. Om welke reden men dezelve op verscheide graaven gefneeden vind. Men voegt daar by, dat zy een merkteeken van de rechtzinnige leere teegen de Arriaanen, zedert Constantinus, waaren, die dezelve mede als een beteekenis van de eeuwigheid van Gods Zoon *aanmerkte; maar men bedriegt zich.*

J. Christus verschijnt hier in't midden der zeven kandelaars, welke de zeven Kerken van Asia verbeelden waar aan hy zyn bestraffingen wilde doen. Hy hield zeven sterren in zyn hand, die de Harders van zyn Kerken waaren, belast met het licht en de kennisse van de waarheid te voeren; hy had oogen als van vuur, om dat hy tot in den grond der harten door dringt; en alles, wat hem weederstaat verteert; zyn voeten waaren als van kooper, om de standvaartig-

heid daar van te betecken. Eindelyk, had hy een zwaard in zyn mond, om ons te leeren, dat het niet door geweld, maar, door een uitwerking van lieflykheid is, dat hy de zielen bekeert.

De belooning der gelooviggen; de boom des Leevens. v. 7.

(2.) De eerste bestraffing van Jezus Christus ziet op de Kerk van Ephesen, welkers liefde zodaanig verkoelt was, dat God haar dreigt van dezelve zyn kandelaar te ontneemen, en elders het licht van 't Evangelium over te voeren, waar van zy verlustigt was. Deze bestraffing verzet, om dat, volgens alle waarschynlykheden, Timotheus, een leerling van den heiligen Paulus, alstoer Bisshop van deze Kerk was. Die geen, die deze waardigheid aan Apollos toeschryven, om de eer van Timotheus te bewaaren, hebben niet aangemerkt, dat by aldien deze Jood van Alexandryen eenige tyd te Ephesen onderwees, men geen plaats heeft om te befluiten, dat hy daar ooit Bisshop van geweest is, zo veel te meer, om dat hy deze plaats verliet om 't Evangelium in Achayen, door bevel van deze broeders, over te voeren. Het is te verwonderen, dat de misbruiken zo haastlyk in een Kerk, weinig tyds te vooren door de Apostelen gesticht, en door een hunner alleruitmuntende leerlingen besliert, ingeslopen zyn! Onderwylen kan men de daad niet ontkennen, want, Jezus Christus bestraft dezelve, en wekt haar op tot boedvaardigheid, beloovende *aan den geen, die overwinnen zal van den Boom des Leevens, welke in 't midden van 't Paradys is, te zullen geven.*

Hy maakt een toepassing op deze Boom des Leevens, welke God midden in den Hof van Eden geplant had, en die tot 's leevens onderhoud, en de onsterflykheid van den eersten mensch, by aldien hy niet gezondigt had, geschikt was. Men kan door dezen Boom des Leevens Jezus Christus verstaan, die *de Boom tot de Zaalighed der geslachten geplant, en de leevendmaakende vrucht is, van de welke by aldien ymaand zal gegeeten hebben, niet sterven zal, maar, 't leeven genieten.* Men verstaat mede den Heiligen Geest, en zommige Oudvaders hebben dezelve op het Heilig Nachtmaal, 'twelk de Heilige Geest overstroomt, en met zyn deugd vervult, toegepast. Het is meer natuurlyk daar door d'eeuwige gelukzaaligheid, welke de gelooviggen in den Heemel zullen genieten, te verstaan; want de Kerk van Ephesen kende alreeds J. Christus, zy had aan de gaaven van den Heiligen Geest deel gehad. Zy hadden meenigmaal het Nachtmaal ontfangen. Onderwylen belooft Jezus Christus iets groots en Eeuwigs aan den geen, die volharden zal.

De Morgenstar. De Izere staf. Vers 27.

(3.) Daar was een verderf en onreinigheid in de Kerk van Pergamum, dewyl men daar de leering van Balaam en die der Nicolaiten volgde. De dwaaling dezer navolgers besting daar in, dat zy zonder zwaarigheid de toegeheiligde zaaken aan de Afgoden, aten, en het hoerdom, als onverschillend aanzagen. J. Christus beschuldigt hen, en belooft den geen, die zyn driften en den ouden mensch overwinnen zal *bet verborgen Manna*, dat zyn de inwendige vertroostingen, welke de Heilige Geest in 't hert der uitverkoorenen verspreit, hy moet hen, *een witte keizelsteen geven, op welk een nieuwe naam geschreven is, welke niemand weet, als die geen, aan wie dezelve gegeven is.* Het welk van de gewoonte der Grieken ontleent is, die aan den geenen, die

overwohnen hadden, een brief met hun naam gaaven, ten einde om in 't algemeen magazijn een zekere menigte van kooren tot belooning van hun dapperheid te gaan ontfangen. Hy kan ook een toepassing maaken op de manier, waar mede men de misdaaden door een witte keizelsteen ontfloeg, om dat de gelooijigen door J. Christus gerechtvaardigt en gevoed zullen zyn, in 't geraal der kinderen Gods, waar van zy alreeds den naam voeren, ontfangen zynde; een uitmuntende hoedaanigheid, waar van niemand de voordeelen kent, als die geen, die dezelve geniet.

III. HOOFDDEEL. Vers 5.

De witte kleederen. De sleutel van David.

(4.) Hy beloofd aan de gelooijigen van *Sardes*, dat by aldien zy in hun plicht volharden, zy deel in de verkiezing en al die rechten zullen hebben. *Want hun naamen zullen uit het Boek des Leevens niet uitgewischt worden.* Het is de gewoonte der Koningen te willen, dat die geenen, die tot hen naaderen, en die zy eerlen, prachtig gekleed zyn. J. Christus beloofd dezelve Eer aan de Heiligen, *zy zullen in witte kleederen wandelen*; het zy hy daar door de reiningheid, waar van de wittigheid het zinnebeeld is, of de doorstraaling en heerlykheid beteeken wil. Eindelyk, hy beloofd *de sleutel Davids*, om hen in te boczemen, dat zy een groote Regeering in Gods huis zullen hebben, en dat hen niemand zal durven teegen spreken, noch tegens hun begeertens aankanten.

Men moet beproeft goud koopen. Vers 18.

(5.) Eindelyk Jefus Christus raad de Kerk van *Laodicea*, na dezelve haar flauwigheid voor God en de eige liefde, welke haar belette om heur ellende en naaktheid te zien, verweeten te hebben, goud te koopen om zich te verryken, en kleederen om zich tedekken. Dat is te zeggen, een brandende en oprechte liefde voor God, welke men verkrygt door het onderdrukken van zyn driften, en het verzenden van zyn Aardsche begeertens; hy wil mede, dat zy een voorbeeldelyke heiligkeit bezitten, gelyk wy zoo aanstonds door de wittigheid der kleederen ingeboezemt hebben. Daar zyn vernuftige Godsgleerden, die den letterlyken zin, welke men gemeenlyk aan die eerste Hoofddeelen van de Openbaaring geeft, verwerpen, of die, dezelve aanneemende, een veelgewichtiger verborge zin aldaar ontdekken. Zy merken aan by

voorbeld, dat men met den letterlyken zin te volgen een gevoelige beleidiging den Diaken Nicolaas aandoet, die men beschuldigt van een Opperhoofd van een onreine secte geweest te zyn, alhoewel hy den lof van de Kerk verdient, om dat men niet begrepen heeft, dat het een geheime naam is, welke de Apostel daar geplaatst heeft, om de Gnostiken te beteeken en, aan te wyzen. De Aeloude hebben zich een byzondere Secte der Nicolaiten ingebeeld, en hun Opperhoofden niet kunnende ontdekken, hebben zy lasterlyke verdichtzelen, den Diaken Nicolaas te laste gelegd. Wyders moet het algemeene lot van de Kerk, welke door zeven verscheide Redenfluitingen in de Brieven, die Jefus Christus aan de Kerken geschreeven heeft, beteekent is, doorgaan; men zou anderzints kunnen zeggen, dat daar noch verborgentheden noch voorzaggingen in de geheele Openbaaring zyn. Dewyl J. Christus de Kerk van Ephesen dreigt, van haar de kandelaar te zullen ontnemen, is zyn voorneemen aan te merken, dat deze Kerk aanslonds een brandende liefde onder Nero hadde; dit heilige vuur dekte zich weinig tyds daar na met Assche, maar, 't zelve hernam onder Trajanus nieuwe krachten, doch 't verderf kreeg eindelyk de overhand, 't welk God ontstak en de vervolging van Dionisius veroorzaakte: En God doofde eindelyk haar licht uit, om dat de liefde uitgedooft was, als wanneer de Samaritaanen Asia en Afrika overstroomden, en alle de kerken verwoesten, welke de Apostelen geplant hadden. Men vind in de andere brieven groote verborgentheden, maar wy willen de zelve noch toestaan, noch bestryden. Zommigen munniken van de dertiende Eeuw en byzonderlyk den Broeder Olyva begon in de Openbaaring zekere zaaken te ontdekken, welke de aelouden aldaar niet in gezien hadden, zy is zedert die tyd een Goudmyn voor eenige Godsgleerden geworden, die niet nalaaten nieuweschatten voor zich daar uit te haalen. De anderen gelooven zich zelve daar door niet veel ryker te zyn, om dat men in deze verschillendheid van uitleggingen en verborgentheden niet weet, waar men den voet vast zal stellen. Om welke reden wy ons vergenoegen, met daar van een denkbeeld te geven, en de gevoelens der anderen te verhaelen, in plaats van zich een nieuwe grondstelling in te beelden, welke niet beeter zoude kunnen in 't verband gelegt worden, als die geenen, welke men in die laatste tyden gebouwt heeft, en welke altyd een voorwerp van groote zwaarigheden zoude zyn.

UITLEGGING van de CXXXVII. AFBEELDING.

Gezicht van Gods Troon.

*Joannes door den Geest ten Heemel ingeleit,
Beschouwt Jehovaas Troon vol glans en Heerlykheid,
Daar's Heemels reegenboog verbeeld smaragd straalen.
En't Eeuwig weezen blinkt, als belder Jaspis steen,
En Zardis die haar glans spreit door den Heemel been.
Dus verre weet zyn geest Gods luister af te maalen.*

*Een Zee Christal gelyk weerstraalt op't Heemels Licht,
Door Godsgewyde Troon die bliksem schicht op schicht,
En donderlaagen schiet, daar vier-en-twintig Troonen,
En d' Onderlingen zyn rondom Gods oog gespreit,
Die, wyl't gediert verheft Gods kracht en Heerlyk
heid,
Neerknien op den galm, en offeren God hun Kroonen,*

*D*E heilige Joannes verbeeld in het 4de Hoofddeel van zyn Openbaaring God op zyn Troon, voor

*'t Lam Gods, dat Zeegepraalt en voor Gods aanzicht staat,
Het groot ontzeegelt Boek ontvouwt en openlaat,
En zeven Zeegelen verbreekt door zyn vermoogen,
Zend oorlog, hongersnood, de dood en helsche straf,
Door een gerechte wrak, den hoogen Heemel af,
Wyl't bloed der Heiligen wekt Godlyk mededoogen.*

*Het aardryk heeft en lilt, de Zon verliest zyn glans, (trans,
De Maan word rood als bloed 't gesternt aan's Hemels
Valt neer by naare nacht. De Heemel is geweken,
De bergen zyn verzet, en de aardsche macht gevucht,
In rotsen bergs spelonk, schreeuwt uit met naare gezucht,
Stort neer, wie kan bestaan? verberg ons in uw streeken.*

welke een doorluchtinge Zee, als het glas, en gelyk Kristal was. Men raad niet als met moeite, wat de-

OBITUARIES AND NOTES

THE UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARIES
1990-1991

OPENBAARING van JOANNES.

R. de Dijpe 1690 et seq.

Apoc. Cap. 1.9-10.

T. Landenb. 1690 et seq.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CXXXVI. AFBEELDING.

Het eiland Patmos bergt Joannes Gods Gezant,
Die's vyands wrok ontvlucht en 't heilloos Vaderland,
En schryft in Afien aan Christus Heil'ge schaaren,
Hy sterkt hen in 't geloof door 't Zaalgemaakend woord,
Dat aan 't Godvruchtig volk, het Christendom bekort,
En God hem in den Geest heefft willen openbaaren.
Wyl Jefus Christus is ten Heemel afgedaal,
En in het blinkend kleed en goude gordel praalt,
Verspreit zich 't Heemelichvour, uit 's Heilands oog gevaren.
Daar't dubbeld snydendzwaard uit Jefus lippen vloeit,
Wiens voeten blinkend zyn gelyk metaal dat gloeit,
Terwyl zyn stem verbeeld 't gedruis der waasterbaaren.
Zyn linkerhand bevat de zeven sterren kraans,
Het groot Gezantschap Gods vol heerlykheid en glans,
Bewaarders van het licht der goude kandelaaren,

Terwyl zyn rechterhand Joannes hoofd bedekt
En in Gods lieveling weer nieuwe geesten wekt,
Om 's Heemels raadsbesluit te schryven in zyn blazer.
Ephefes word de vrucht van 's leevens boom belooft,
En 's Smirnen's Heemels kroon op 't Zegegepralend hoofd,
Den Keursteen Pergamum, met Christus naam beschreven,
En 't Heemels heilig Maan'haar toegevlocie van ver:
Daar Thiatiren straalt gelyk de morgenster,
Wiens vyand, als een vat verbryzelt, raakt om 't leeven.
Daar Sardus word gekleed in 't blinkend Feestgewaad,
Wiens naam in 't levens boek door God geschreven staat,
Treed Philadelphia door 's Heemelspoort naer binnen.
Terwyl Laodice geloutert goud ontrangt,
En's Waerelds Heiland klopt wiens Godlykheid verlangt
Naar 't Heilige Avondmaal met die zyn woord beminster,

OPENBAARING van JOANNES.

R. de Klerk inv. & sc.

Openb. Cap. 4. 5. 6 en 7.

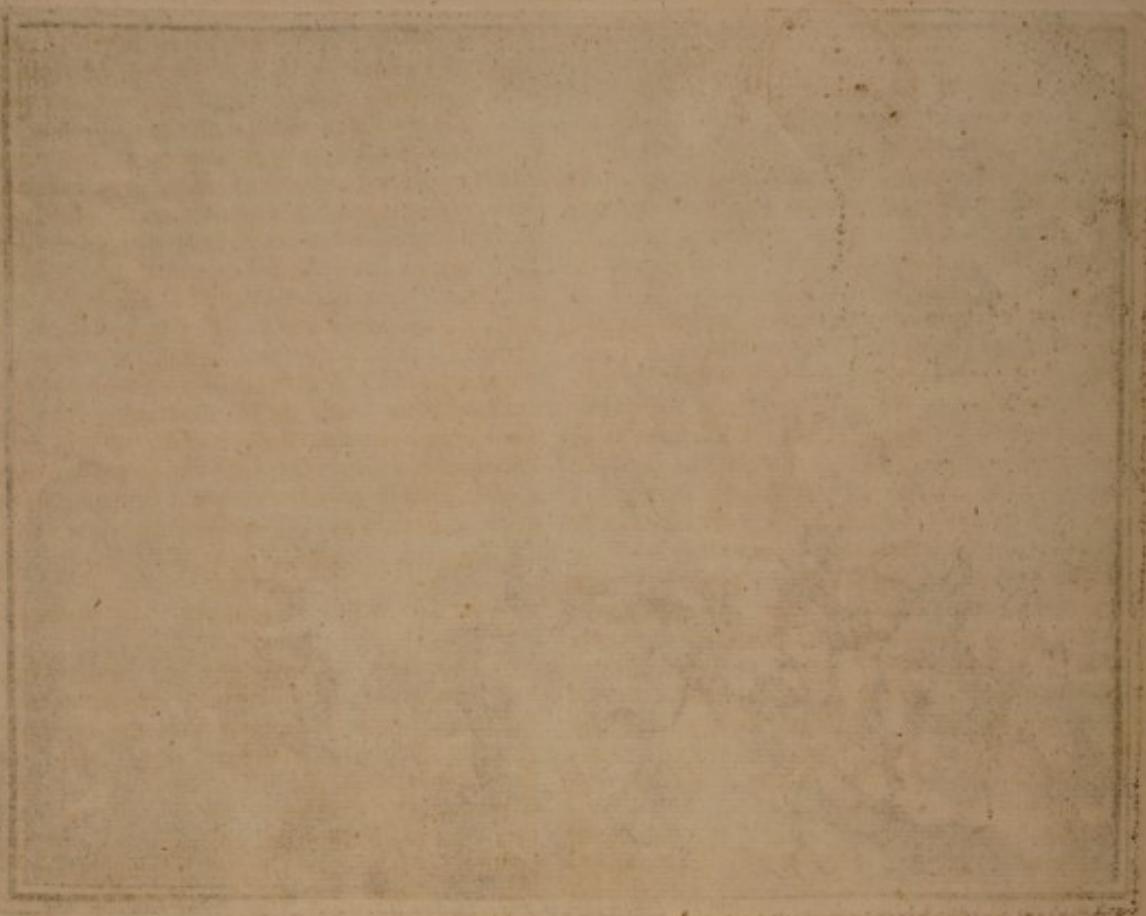
J. Landerb. uit. van 1700.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CXXXVII. AFBEELDING.

Joannes door den Geest ten Heemel ingeleit,
Beschouwt Jehovaas Troon vol glans en Heerlykheid,
Daar 's Heemels regenboog verbeld smaragdus sraalen.
En 't eeuwig wezen blinkt, als helder Jaspis heen,
En Zardis die haat glans spreit door den Heemel heen.
Dus verre weet zyn geest Gods luister af te maalen.
De Zee Christal gelyk weerstraalt op 't Heemels Licht,
Voor Gods gewyde Troon die biltzemschicht op schicht,
En donderlaagen schiet, daar vier-en-twintig Troonen,
En d' Ouderlingen zyn rondom Gods oog geplaat,
Die, wyl't gediert verheft Gods kracht en Heerlykheid,
Neerknien op den galan, en offeren God hun Kroonen,

't Lam Gods, dat Zegepraal en voor Gods aanzicht staat,
Het groot ontzagelt Boek ontvouwt en openlaat,
En zeeven Zeegelen verbreekt door zyn vermogen,
Zend oorlog, hongersnood, de dood en helsche straf,
Door een gerechte wraak, den hoogen Heemel af,
Wyl't bloed der Heiligen wekt Godlyk mededogen.
Het aardryk beeft en tilt, de Zon verliest zyn glans,
De Maan word rood als bloed 't gestern aan's Heemels trans,
Valt neer by naare nacht. De Heemel is geweeken,
De bergen zyn verzet, en de aardse macht gevleucht,
In rots en bergspelonk, schreeuwit uit met naar gezucht,
Stort neer, wie kan bestaan? verberg ons in uw streeken.

BRICCIUSA EPISTOLÆ A MARIANO DE' MEDICI

Zee van Kristal beteekent, voor Gods Troon gestift; want, dit zinnebeeld is van geen gebruik. Otius heeft geloofd dat de Heilige Joannes een toesing op de Zee van den Tempel maakt, alwaar Offerpriesters zich wieschen. Maar, deze Koore Zee was in het voorhof geplaatst, en de Heiligen in den Heemel overgevoert, hebben niet meer nodig, zich te waschen, om tot God te naderen. Daar, daar is veel meer waarschynlykheid, dat de heilige Joannes de beschryving van den voetbank van God heeft willen doen, of van deplaats, waar ophy zyn troon gestelt had. Dufdaanig is't, dat Mozes God zag, onder zyn voeten als een werk van Saphier steen had, zodaanig, als de Heemel by een helder voorkomt, en wanneer het schoon weeder is, dieren in Ezechiel, die Gods Troon droegen, hadden op hun hoofden een uitgestrektheid, diergelyk ysgelyk Christal. De uitgestrektheid, welke de troon van God onderschraagde, was hier het waarvan de Zee gelyk, als wanneer zy stil is, zy was yk Christal, deze gissing is vast. De stemmen, blikzems en donders weedergalmenden aldaar. Rondt deze Troon waren vier-en-twintig ouderlingen witte kleederen bekleed, met goude kroonen hun hoofden, en in 't midden waren gevleugeldieren, waar van 't eene een Leeuw gelyk was, tweede had de gedaante van een Kalf, het derde had een 's menschen aangezicht, en 't vierde verseen als een Adelaar, die vliegt. Wat wilden alleze gedaantens zeggen? Het gelykt dat de Zee, blikzems en de donders aldaar niet geplaatst waren, als om te leeren dat Gods Troon ongenaakbaar is, en dat haar Heerlykheid de menschen moet enceren en daar verre van afzonderen. Zommigen gelooven, dat de 24 Ouderlingen de meenschap der Heiligen en 't lichaam zo wel de Christelyke als Joodsche Kerk verbeelden, Synagoge is daar met de twaalf Aardvaders, en Christelyke Kerk met haar twaalf Apostelen, die de hoofden van waren. Zy zyn niet witte ederen gekleed, een zinnebeeld van onnoozelheid en een volmaakte Heiligkeit, en zy draagen een ade kroon, om dat zy in 't Vaderland Zegepraat, na dat zy op den reis gestreden hebben. De vaders hebben geloofd, dat de 4 dieren de 4 angelisten waren, en dat den aanvang van hun angelium door deze 4 gedaantens beteekent was. Aldien zulks was, zouden de heilige Mattheus en heilige Joannes twee onderscheidende plaatsen in dit icht houden, de eene onder de 4 dieren, en de iere onder de Ouderlingen. Is daar wyders een waarschynlykheid, dat God het begin en 't verg van yder Evangelium heeft willen beteeken, yl zulks gantsch van geen gebruik in dit gezicht? Dewyl het schynt, dat het geoorlooft is, zyn ingen in een duistere zaak te maaken, maakt er een zyn eigen. Men vind in deze 24 Ouderlingen, de Raadsheeren, die den Hoogenpriester honden, en die hun Raadsvergaadering in het orhof van den Tempel hadden. Een ander ziet den Joodschen Raad in. Een derde ontdekt de Bisshoppen van den Christelyke Kerk, op hooger stoelen, als de anderen gezeeten, ten ie om hun staat en bediening te onderscheiden, daanig is't dat men voetstappen van onderscheid novaardy der Prelaten tot in den Hemel vind. Nmigen zeggen, dat de 24 Ouderlingen de Hars van de Kerk zyn, om dat God een toepassing de 24 kisten der Offerpriesters die onder 't Oude lamente dienden, maakte. En de 4 dieren ver-

beelden de Kerk, om dat het volk Israëls in vier lichaamen verdeelt was, waar van yder zyn banier had. Juda trok aan 't hoofd van 't eerste lichaam op, 't welk de Stammen van Issachar en Zabulon bevatte, en voerde een Leeuw in haar banier. Ruben onder wiens geleidde Simeon en Gad toogen, had de beeldenis van een mensch in zyn vaandels. De standaard van Ephraim, die onder hem Benjamyn en Manasse had, voerde het teken van een Os. Eindelyk die van Dan, waar onder Ascer en Nephthali optrokken, voerde een Adelaar. Een ander geloofd in tegendeel, dat de 24 Ouderlingen de volkeren zyn: en de 4 hoofden der dieren de hoedaanigheden verbeelden waar mede de Harders moeten bekleed zyn. De leeuw is het zinnebeeld van dapperheid en kracht. De onvermoeibare Os, die van geduurzaame werkzaamheid. De mensch verbeeld gevoelig de reeden en de voorzichtigheid; en de Adelaar de verheffing.

V. HOOFD D E E L. Vers 1.

Van het Lam met zeven boornen. En 't Boek met de 7 Zeegels.

(2.) De heilige Joannes zag by vervolg een Boek met zeven zeegels gesloten. De droefheid overviel hem; hy zuchtte en weende, om dat men 't zelve noch openen noch lezen konde. Maar, een gevlucht en leevendig Lam deed het open, en aanslonds weedergalmde de Heemel van de Lofzangen ter eere van 't Lam, welk alleen waardig was dit Boek te openen. Men begript ligtlyk, dat dit Lam J. Christus was, voor de zonden van 't menschlyk geslacht gestorven, en tot haar rechtvaardigmaaking opgestaan of leevendig. Hy is de enigste die de geheimenissen van den Vader weet, en dezelve kan openbaaren.

Inderdaad het Boek, dat door 't Lam geopend wierd, beteekent baarblyklyk, de Raadsbesluiten, die voor de menschen verborgen waren, en J. Christus hen hier openbaart.

Ten einde om een algemeen denkbeeld te hebben, van 't geen deze Zeegelen beteekenden, moet men aanmerken, dat men drie verscheide onderstellingen over deze stoffe zich ingebeeld heeft. 1. Zyn eenige Geleerden verzeekert, dat de drie eerste Zeegelen, de ongelukken beteekenen, welke de Joden tot aan hun gantsche verwoesting in 't 70ste Jaar moesten overkomen, om welke reeden Grotius zich bezig gehouden heeft, om in de Geschiedenis zeekere voortekens, en eenige byzondere omstandigheden uit te pluizen, waarop hy de verscheide kleuren der paarden enz., toepast; maar, men merkt aan, dat het niet van Gods Heerlykheid is, om in een zo bepaalde afleiding van kleine omstandigheden en voortekenen needer te daalen, en dat in den grond den tyd, welke verliep, zedert het martelaarschap van den Heiligen Stephanus, tot aan de verwoesting van Jerusalem niet lang genoeg was, noch de vervolgingen der Heidenen wreed genoeg waren, om aan de zielen, die onder het Altaar waren, te doen uitroepen. *Wanneer zylt gy ons bloed wreken!* Eindelyk de Openbaaring niet eer als na de verwoesting der Joden geschreeven zynde, zoude de voorzegging, in plaats van voor te gaan, de uitkomst gevolgt hebben.

2. De anderen houden staande, dat God hier alles voorzegt, 't geen in 't Roomscche Ryk zedert Augustus tot aan Constantinus voorgevallen is. Het witte Paard was het zinnebeeld van de voorspoed, welke men onder Augustus, Vespasianus en Titus zyn zoon genoot. Het rode paard bereekent de wreede oorlogen, die Trajanus, Hadrianus, en Marcus

Aurelius, de Parthen, Joden.... en de Marcomannen aan deden. Eindelyk is de vervolging van Diocletianus gevolgt, door de herstelling van de Kerk door Constantinus daar uitgedrukt.

(3.) Eindelyk houd men staande, dat God veeleer een oogmerk gehad heeft, om het lot van zyn werk te beteekenen, als dat der Roomscbe Keizers, en dat hy zelfs eenige deelen van tyd, by naer evenredig, in de zeven Zeegelen waargenoomen heeft. Men merkt aan, dat het belachlyk zoude zyn, dat zes dezer Zeegelen niet meer als een tusschenwydte van driehonderd verdeelingen besloot, terwyl het zevende alleen alle de uitkomsten der volgende eeuwen, tot aan het uiteinde des waerelds zoude bevatten, om welke reden men de zeven Zeegelen in zo veel Tyden verdeelt, en men vind aldaar alle de uitkomsten van de Christelyke Kerk, zedert haer geboorte, tot aan haar einde. Wy gheeven dit algemeene denkbeeld, 't welk men van deze Zeegelen maakt, ten einde, om ons te ontslaan, van in een groote afleiding te treeden.

VI. HOOFDDEEL. Vers 2.

Van een Ridder met een boog gewaapent.

(3.) Naer evenreedenheid, dat men een zeegel van dit Boek opende, zag men een Ridder verschynen. De eerste bereed een wit paard, hield een boog in zyn hand, en moest zich door menigvuldige overwinningen beroemt maaken. De Oudvaders hebben door dit witte paard de menschlykheid van J. Christus verstaan, waar op de Godheid door de vleeschwerding geklommen was; en dit paard was wit, om te leeren, dat de menschelyke natuur, door eenige zonde was bevlukt geweest, of wel, men heeft geloofst, dat men de verkondigers van 't Evangelium moet hooren, die Habakuk by de paarden vergeleken heeft, die 't waater beroeren, ten minsten in de overzetting der Zeeventigen, want het Hebreewsch is verschillende, het geweeten der heidenen was gerust en slaapende, gelyk de waateren zyn, welke stil staan; maar, de Evangelische Harders zyn deze rust koomen stooren, en met een heilzaame stoot, de verharde herten doerooren. De boog is de wet, met doordringende dreigementen en vervloekingen beladen. De heedendaagse vinden in dezen Ridder de Keizer Augustus, of veleer *Vespasianus*, die roemruchtig van de Joden zegepraalende, een der groote weederfreevingen wegnam, welke de vaststelling van 't Nieuwe Verbond konde beletten. Kan men niet zeggen, dat deze vermaarde Ridder door zo veel overwinningen, de beeldenis van den voortgang was, welke 't Evangelium moet doen, en waar van de verachting, welke zommige geslachten daar voor hadden, door schrikkelijke geessels, die de heilige Joannes onder de gedaante van zo veel Ridders afmaalt, zoude gewrooken worden?

Inderdaad het is zeer veel waarschynlyker, dat de Schriftour J. Christus hier afmaalt, door zyn woord en kracht van zyn vyanden zegepraalende, als een Keizer, gelyk *Vespasianus* of *Trajanus*.

Van den Ridder met een zwaard gewaapent. Vers 4.

(4.) Een dezer Ridders, met een zwaard gewaapend, was belast met de vrede van de aarde weg te neemen. Men vind daar de Keizers *Trajanus* of *Adrianus*, onder wie de Joden, oproerig geworden zynnde, zeshonderd Romynen deedne sneuvelen, en in 't vervolg door deze Vorst op een wyze, welke bynaer 't geheele geslacht vernietigde, gestrafte wier-

den. Men gelooft mede, dat deze Ridder de duivel is, welke den oorlog teegens de verdoemden voerde, en een oneindig getal van zielen heeft doen verloren gaan. Zommigen zien daar de verschillen, welke de ketters moesten baaren, en 't vuur, dat zy in de Kerk zedert de vierde tot de achtste Eeuw moesten ontsteeken. Maar, het is zeer veel eenvoudiger te zeggen, dat God hier de wreede vervolgingen beteekent, welke de duivel, jeloersch over de voortgang van 't Evangelium, teegens de Kerk verwekken moet.

Van een ander Ridder, met de weegschaal. Vers 5.

(5.) Een ander Ridder had de weegschaal in zyn hand, weegende de Tarw en de Garst, en verkocht het eene maatje Tarw van 't eene, en drie maatjes van 't andere, te zaamen voor tweepenningen, hy riep mede uit, dat noch d'oly, noch den wyn niet beschadigde. Het sehynt dat hy de hongersnood heeft willen afmaalen; een geessel, waar door God de geslachten wilde straffen, die 't Evangelium veracht hadden, om dat het een groot kwaad is, als men verplicht is, de Tarw by 't gewicht en de weegschaal te koopen; en, inderdaad, daar was een schrikkelijke hongersnood, die 't Roomscbe Ryk verwoestte. Men zoude daar door den inval der barbaaren kunnen verstaan, die 't Ryk verwoestten, en aldaar de hongersnood, al zo wel als den oorlog, toebrachten. De anderen volharden daar den duivel te vinden, die de zielen, de wyn en het bloed van Jesus Christus en de oly, de zalving van den Heiligen Geest, welke de gelooijigen voor de schichten der vyanden beschermt, kochten. Eindelyk, die geenen, die willen, dat de Heilige Geest meer zonderlinge inzichten gehad heeft, gelooven daar de Keizer *Serverus* en *Alexander* den zoon van Mammeuste zien, openbare vyanden van schelmen en alle onrechtvaardigheid, en die volkommen verstandige beveelen gaaven tot de uitdeeling van kooren en olyen.

Maar, de anderen gelooven, dat de Heilige Geest de zeer bezondere zaaken, welke op de Keizers, Afgodendienaraars, of een hongersnood, welke zo zwaar niet was, als die van Samaria zagen, op eenzo doorstraalende wyze niet voorzegt heeft. Men gelooft dan, dat men door de styl van den heiligen Joannes, altoos beeldender wyze geschikt zynde, hier een hongersnood verstaan moet, welke niet van brood is, maar, van het woord des leevens, en een gebrek van barmhartigheid, welke zeer ligtelyk in de Christelyke Kerk aan te merken is. Constantinus had deze Kerk doen zegepraalen, maar, alstoer begonden de verdeeltheden aan te vangen, en de Bischoffopen vielen dezen Vorst door hun verzoekschriften lastig, welke hy in 't vuur wierp. Het Arriaansdom en de andere ketteryen, die te voorschijn kwamen, hebben de liefde verbannen, en den oorlog tot negen Eeuwen in haar schoot onderhouden.

Van de dood en de Hel. Vers 8.

(6.) Al de waereld begrypt ligtelyk, wat de dood en de hel beteekent, die in 't gevolg, op vaale en leelyke paarden gezeeten zynde, voorttrekken. Daar kwam onder *Gaius* een pest of een zo grote sterfte, dat de Schryvers van die tyd verzeekeren, dat daar niet een huis was, waar in men geen doode vond, gelyk het in Egypten gebeurt was, als wanner de Engel, de verwoester, daar door trok, en de Hel was de straf voor de ongelooijigen geschikt. Onderwylen gelooft men, dat deze Ridder, die de dood genaamt was, de Keizer *Maximinus* was, die een zoschrikkelijke

ke slachting in zyn Ryk deed. Hy liet de men-
chen den huid afvullen, en hy sloot hen alle lee-
dig in de lichaamen der beesten. *Galienus*,
ie in dit zelve zinnebeeld besloten is, liet tot drie
huisend menschen in een dag den hals affnyden: om
welke reeden, men aan hem den haatlyken naam van
edood en de Hel gegeven heeft. Maar, dewylde

zeegelen zich zeer lang na die tyd, waarin die Prin-
sen geleef hebben, uitstrekken, gelooft men mede,
dat men door dieschrikkelyke Ruiters de Turken en
Saraffynen verstaan moet, die zulke bloedige oorloo-
gen gevoert hebben; by aldien men niet liever wil
zeggen, dat het den Antechrist is, die de mensen
tot in de dood en de Hel gestooten heeft.

UITLEGGING van de CXXXVIII. AFBEELDING.

Gebeeden der Heiligen. Onweer van vuur en bloed.

*T*erwyl Gods Lam den troon in Zeegepraal betreedt,
an'd Eng'len Rey omringt, tot's Waerelds straf gereed,
ersprent Gods Outervuur op't Aardryk donderlaagen,
het Graan verdort op't Veld. De Vuurberg stort in Zee,
en sleept een dardendeel van't volk en scheepen mee;
Dus zend gerechte wraak een Reeks van 's Heemels
plaagen.

en Ster van 's Heemelstrans besinet den waaterstrom,
terwyl verwoesting bolt langs 't Aardryk zonder toom,
an'd Engel Gods verschijnt, omringt met zonnestraalen,
in 's Heemels Reegenboog, alwaar Joannes eet
het bitter alzemboek, den Heil'gen Tempel meet,
en Gods gewydd altaar, daar Gods getuigen praaLEN.

VIII. HOOFDDEEL. Vers 7.

DE heilige Joannes voert zeven Engelen in, die op Bazuin blaazen; en 't geluid van der Bazuin is van eenig onweer verzelt, welk het erde gedeelte van de Waereld verwoest. Het valt gelyk te begrypen, dat dezelve zo veel geessels zyn, aar mede God een gedeelte van 't menschelyk geacht dreigde, om 't zelve over heur ongeloovigheid te taffen, maar, het valt zeer moeilyk om niet onmooglyk zeggen, van verderdoor te dringen, en dit gedeelte in de Aarde te beteekenen, waar op de plaagen moeden neederstorten, of in 't byzonder uit te leggen wat der plaag beteekent. De Openbaaring heeft hier ts byzonders, 't geen men altoos niet verstaan kan, hoon zelfs de gevallen, welke zy voorzegt, vertelt zyn. Men ziet liglyk het oogwit, waar op Propheeten, die van den Messias gesproken hebben, doelden. Men erkent in hun Godspraakens plaats van zyn geboorte, de hoedaanigheid van n moeder, en de strafheid van zyn lyden; maar, el moet het zyn dat een gedeelte der zaaken, welde heilige Joannes in zyn Openbaaringen voorzegt eft, moet gebeurt zyn, en dat de uitkomst geenlyk een zeeker en klaar uitlegger van zyn voorgingen zy; men kan niet raaden, welke alle de uitkomsten zyn, die hy beteekent heeft. De Uitggers verdeelen zich volgens hun belangen en voordeelen. Daar zyn vermeetelen, die onzeekere tingen bybrengen. Daar zyn eigenzuchtigen, die rigens toe arbeiden, als om hun Kerk te vermommen, en te beletten, dat men dezelve in deze Schrif-ur niet kent; en om de schooten, die menschiet dezelve te doorbooren, af te wenden. De anren, meer zeedig, staan toe, dat zy niets als een auw licht dwars door de duifsternissen ontdekken, dat daar voor eenige baarblykelyke waarheden n groot getal is, 't welk men onmooglyk kan doorborden. Wy doen ons zelve geen schande aan, met ze onkunde hier te belyden. Wy willen onze begelingen tot het toekomende, 't welk God voor h bewaard heeft, niet uittrekken. Weinig volnynnde weegens de giffingen, welke wy over de or byzynde omkeeringen, en over de verbloemt-

Hy ziet een zwang're vrouw met zonnelicht bekleed,
Een Starrekrans om't hoofd, daar zy de maan vertreed,
En wegvlucht voor den Draaken dreigende gevaaren,
Die achter haar een zee van waatergolven braakt,
Daar't Aardryk openbarst en voor haar welzyn waakt,
Terwyl Joannes staat op't strand in 't oog der baaren.

Een zevenhoofdig beest werd na den draak vertoont,
Geklommen uit de zee en Koninglyk gekroont,
Die uit zyn Leeuwenmuil Godslastering laat hooren,
Daar't vinnig ongediert den heil'schen zoetel plant,
En 't werk des satans drukt aan 't hoofd en rechterhand,
Waar door veel duizenden in hunne zonden smooren.

de bepaalingen, op zeer verschedide zinnen bevatlyk, maaken, vernoegen wy ons te verhaalen, 't geen anderen voor ons gedacht hebben.

De Engelen verlychynende voor de Troon van God, gaf men hen zeven bazuin. Een achtste Engel nam een goud wierookvat, en Offerde het reukwerk en de gebeeden der Heiligen; de eerste bazuin wierd geblaazen, en men zag aanstonds een onweer van haagel met vuur en bloed vermengt; zy ziet, volgens zommigen, op de onheilen, welke aan de Joden onder de Regeering van Trajanus gebeurt zyn. Het is echter moeilyk te begrypen, hoedaanig de Joden alstoer het derde gedeelte van 't heelal, welk dit onweer verwoesten moet, uitmaakten. De anderen willen, dat men de verzaameling van die Barbaarsche geslachten de Gothen wandaalen en de Alainen, gevoelig voorzegt heeft, die als een onweer, op 't Roomscche Ryk neederstortten, 't welk een derde gedeelte van de Waereld bezat, en 't welk zy geheel met bloed en vleeschslachting vervulden. Eindelyk, men wil dat God, die van de eerste Hoofddeelen van de Openbaaring aangevangen heeft aan de Kerk van Ephesen haar gebrek van liefde te verweten, hier de volharding van deze wanordre, welke veel geweldiger in 't vervolg der tyden wierd, heeft willen beteekenen. Het kwaad won het beste gedeelte der Kerken. *Victor* begon de verdeeling en teegenstryd door het vuur met ys en haagel vermengt, beteekent, te doen uitbarsten. *Constantinus* zeide, dat hy in de Bischoppen van zyn tyd niet als een snoode drift, jeloerschheid en schandelyke nydigheiden zag. Men verstaat mede in 't algemeen de grimigheid Gods; welke op de verdoemden moet neederstorten, en waar van de uitverkoorenen alleen door J. Christus moesten bevryd zyn.

Een brandende Star valt uit den Heemel. Vers 10.

(2). De tweede en darde Bazuin wierd geblaazen, men zag een berg van vuur in de zee vallen, gelyk een fakkel, die op het derde gedeelte der rivieren neederstortte. Volgens de eerste onderstelling, was deze berg van vuur, de Romynen, onder de Regeering van *Adrianus*, die alstoer met een ontzachlyk vermoogen bekleed waaren. Oaderwylen kostte

hen den oorlog, die sy den Joden aandeeden, veel bloeds. Men sneed hen in veel plaatzen den hals af, tot dat eindelyk de zee en de waateren door deze berg ontstoken wierden; want het allergrootste gedeelte der Joden sneeuwelde op haar beurt. Daar schoot alles in alles niet meer als een derde gedeelte der Rivieren, dat is te zeggen, van 't geslacht over. De oorzaak van dit ongeluk was een *star*, dat is te zeggen een Leeraar, een valsche Messias, *Barchochebas* of de Zoon van de Star, genaamt, en die zich, wat meer is, vermat een Star tot bystand van zyn geslacht, uit den Heemel te zyn gevallen. Volgens de tweede onderstelling is het geluid van de tweede en derde Bazuin alleenlyk een voorsteeken van 't gevolg van de overstrooming der Barbaaren. *Alarik* was den berg van vuur die Roomen innam, en die zee, daar door alle de Ryken des Waerelds als ingezwolgen waaren. Eindelyk vermeent men dat God hier de Kerk dreigt van dezelve, door de hoovaardy en groot hartigheid, daar haar geleiders toe vervielen, te straffen. De Rykdommen vloeiden in de Kerk onder *Constantinus*, men zag ter zelve tyd, die bergen van hoovaardy en trotsheid, de allerdoorluchtigste Bisshoppen, die glinsterende starren, die geitartens van 't opperste gezag, de Aardvaderen van Romen en Constantinopen, verschynen. De *Basiliën* en de *Gregorien* van Nyfla betwisten onderling de trappen van grootheid, gerichtsdwang, en gezag; welke zo veel teekens van hun trotsheid waaren, alhoewel zy dezelve met den goeden naam van yver overdekt. Eindelyk, de Oudvaders hebben zich ingebeeld, dat deze berg van vuur den duivel was, die mede door een groote star verbeeld is, om dat hy voor zyn val boven de andere Engelen door zyn kennis en waardigheid verheeven geweest is, en zedert is hy een brandende fakkel geworden, die 't geheel-al ontstoken en in vuur en vlam gezet heeft.

X. HOOFDDEEL. Vers 10.

De heilige Joannes eet een Boek op.

(3.) De heilige Joannes hoorde na het geluid der Bazuinen dezelve stem, welke hy in 't begin gehoort had, en welke tot hem zeide, dat hy uit den hand van een Engel een open boek zoude neemen, en 't zelve op eten, hem verwittigende, dat het zelve hem in den mond zoer, en bitter, als het zelve in de maag needergedalit was, voorkomen zoude. Het is zeer waarchynlyk, dat hier een beginzel van een nieuwe Openbaaring, welke van de eerste verschillende is, aangewezen word. Het boek is open, om de kennis, die God van verscheide uitkomsten ging geven, te beteekenen. De heilige Joannes ontfing bevel van het boek op te eten, gelyk *Ezechiel* een diergelyk een lange tyd te vooren ontfangen had. Dit boek moet zoet en bitter zyn, het zy, om dat de Apostel zich aanstonds weegens het verlies der vyanden van de Kerk moet verheugen, en dat vervolgens een zo groot getal van menschen ziente die omkwaamen, een zo droevig voorwerp hem droevigen smart zoude veroorzaaken, het zy mede, dewyl de genaade, welke God hem aandeed, van hem onder den rey der Profeeten te stellen, hem een eer aandeed; maar, de ongelukken van de vervolgende Kerk bedroefden hem.

XI. HOOFDDEEL. Vers 8.

De omgebrachten getuigen zyn op de plaatzen gelegt.

(4.) In deze tweede Openbaaring ontdekt de heilige Joannes de vervolgingen, welke de Christen Kerk moet lyden; maar, men verdeelt zich over de natuur en den tyd dezer ongelukken. Men vermeent daar

de vervolging van *Diocletianus* te vinden, waar in de twee getuigen door het beest omgebracht, en op de plaats van de groote Stad gelegzt zyn. Deze twee getuigen van de waarheid, ik wil zeggen de Martelaaren en vertrousters van 't volk, waaren, in eenige wyze, dood, dewyl *Diocletianus* en zyn medestanders zich vermaaten den Christelyken Godsdienst door het geweld van hun vervolging uitgebluscht te hebben en hun lichaamen laagen op de plaats uitgestrekt, om dat men hen, zonder zich aan groote gevaren blood te stellen, niet begraven konde. Eindelyk, deze vervolging duurde niet langer als twaalfhonderd en zestig dagen, of drie jaaren en een half; want zy was kort. Men houd in tegendeel staande, dat de twaalfhonderd en zestig dagen Propheetische dagen zyn, die zo veel jaaren van het Ryk van de Antichrist beteekenen, gedurende welke de vervolging wredest zal zyn. De getuigen zyn de geenen, die de waarheid moedig verdedigt hebben, zy zullen met zakken bekleed zyn, want hun ellende en armoede zullen groot zyn. *De armen van Lion*, de Vaudoisen, en de Albigotten, die twee lichaamen maakten, alhoewel weeder vereenigt zynde, om de waarheid te verdedigen, zyn die twee getuigen, die men onbarmhartig den hals afsneed. Volgens zommige Uitleggers is Vrankryk, alwaar de Jaatle vervolging hevig gewoed heeft, de plaats van de groote Stad, waar op de getuigen moesten leggen. De getuigen zyn den hals afgesneeden geweest, om dat men een oncindig getal van menschen heeft verplicht om van 't leven, dat is te zeggen van de waarheid, af te staan. Maar, zy zyn niet begraven, want in den grond bewaaren zy noch hunne aeloude Godsdienst, en zy zullen 'eeniger tyd weeder opstaan, God wil het. Maar, dewyl de beteekende jaaren tot deze weederopstanding en verlossing verstreken zyn, kan men zeggen dat daar in 't Ryk van den Antichrist een algemeene vervolging zal zyn. En zo groot dat de belydenis van waarheid by naer zal verbooden zyn. Daar zal niet meer als een klein getal van getuigen overig zyn, om de zelve te onderschraagen.

XII. HOOFDDEEL. Vers 13.

Zegepraelingen van den Draak en 't Beest.

(5.) De heiligen Joannes verbeeld de Kerk noch boven dien onder de gedaante van een vrouw met de zon bekleed, welke de maan onder haar voeten, en op haar hoofd een Kroon van twaalf Starren had, om dat de Kerk met de knieisse van Jesus Christus vervult is, die de Zon van rechtvaardigheid, en boven de onstandvaartigheid der menschelyke zaaken verheven is, welke natuurlyk door de maan afgemaalt is, waar van de weezens menigmaal veranderen. Deze Vrouw bezwangert zynde, wierd door den duivel die rood was, zeven Hoofden en tien Hoornen hebende, en haar kind wilde verflinden vervolgt. En hy vervolgde haar zo geweldig, dat zy verplicht was in de Woestynen te vluchten, daar God haar yerborg, 't welk ons een denkbeeld der vervolgingen geeft, welke de Kerk onder de heerschappy van den Antichrist, door den rooden Draak beteekent, lyden moet, waar van het vermoogen zo groot zal zyn, dat de Kerk voor de oogen der menschen zal verdwynen, geen schuilplaats meer in de Woestynen en hoolen hebben, en tot een soort van onzichtbaarheid gebracht werden. De bepaaling van deze vervolging soude kort zyn, by aldien daar niet als van die van *Diocletianus*, en van drie jaaren en een half, in plaats van twaalfhonderd en zestig jaaren, die men volgens den styl der Profeeten rekenen moet, gehandelt wierd.

OPENBAARING van JOANNES.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CXXXVIIIL AFBEELDING.

Terwyl Gods Lam den troon in Zeegepraal betreed,
Van d'Eng'len Rey omringt, tot's Waerelds strafgerede,
Verspreit Gods Outervuur op 't Aardryk donderflagen,
Het Graan verdort op 't Veld. De Vuurberg flott in Zee,
En sleept een dardendeel van 't volk en scheepen mee;
Dus zend gerechte wraak een Reeks van 's Heemels plaagen.
Een Ster van 's Heemels trans besmet den wasterstrom,
Terwyl verwoeling holt langs 't Aardryk zonder room,
En d'Engel Gods verschynt, omringt met zonnestraalen,
En 's Heemels Regenboog, alwaar Joannes eet
Het bitter alzemboek, den Heil'gen Tempel meet,
En Gods gewydd' altaar, daar Gods getuigen praaLEN.

Hy ziet een zwang're vrouw met zonnelicht bekleed,
Een Starrekrans om 't hoofd, daarzy de maan vertreed,
En wegvlucht voor den Draak en dreigende gevaren,
Die achter haar een zee van waatergolven braakt,
Daar 't Aardryk openbarft en voor haar welzyn waakt,
Terwyl Joannes staat op 't strand in 't oog der baaren.
Een zevenhoofdig beest werd na den drak vertoont,
Geklommen uit de zee en Koninglyk gekroont,
Die uit zyn Leeuwemuij God-laffering laat hooren,
Daar 't vinnig ongediert den hefchen zeetel plant,
En 't werk des satans drukt aan 't hoofd en rechterhand,
Waar door veel duizenden in hunne zonden smooren.

UITLEGGING van de CXXXIX. AFBEELDING.

De Oogst en Wyntyd.

Terwyl Gods Heilig Lam op Zion werd omringt,
Van't koor der Heiligen, dat Lofgezangen zingt,
Stort Babylon ter neer door's Heemels donderlaagen,
En's waerelds rype druif werd van de rank gesneen,
En in Gods wynpersbak geworpen en getreen,
Waar uit een bloedvliet stroomt, het merk van's Heemels
Plaagen.

De Hoer van Babylon in't purper Ryksgewaad,
Verciert met paarlen, goud en glinstrend borstcieraad,
Van't bloed der Heiligen, Gods lievelingen, dronken,
Op't zevenhoofdig beest gevoert in zeegepraal,
Erlangt van Koningen een Goddelyk onthaal,
Terwyl haar Stad verbrand door bliksem vuuren vonken.

XIV. HOOFDDEEL. Vers 6.

(1) **M**en ziet hier een Engel het Eyangelium tusschen zyn handen houdende en uitroepende, vrees God, en geeft hem Heerlykheid. Een andere volgde hem, en verheugde zich over den val van Babylon; een derde dreigt den geenen, die het teeken van 't beest zullen aanneemen, en van hen uit den drinkbeeker van Gods Toorn te doen drinken. Eindelyk ziet men Engelen, waar van d'een zyn zikkel zond en de aarde maaide, en de ander de Wyn-oogst. De Oogst beteekent somtyds in de Schriftuur een overvloed van goederen; om welke reeden J. Christus zich daar van bediend, om de gelukkige gesteltenis te beteeken, welke hy in zyn tyd zag, om 't Evangelium te ontfangen, de Oogst is groot; zeide hy tot zyn Discipulen, maar, daar zyn weinig arbeiders. Deze bepaling beteekent mede somtyds een schriklyke uitkomst, en een voor-

Dus trekt Gods Lam ten stryden en zwaait de Krygsbanier,
Terwyl het zegepraal van't heiliche monsterdier,
't Geen't bloed der Heiligen weer moet ten balg uitbraaken,
Daar 't groote Babylon verwoest en omgekeert,
Door Gods gerechte wraak tot puin en asch vereert,
Zinkt als een moolenstein in zee met muur en daaken.

De Heemelbruid Gods Kerk treed dus ter Bruiloftszaal,
Daar 't Lam haer Bruidgom in zyne zegepraal,
Zyn zielsvriendin omhelst en kust tot troost der vroomen.
't Gevoegelt werd genood op 't Koningslyke bloed;
En 't schriklyk moordgedrocht stort in den zwaavelvloed,
Wyl't heilloos overshot door 't zwaard is omgekoomen.

beeldelyke kastyding Gods. De dochter Babylon is gelyk de vrucht op een dorfschulper, zeide Jeremias. Het is tyd, dat sy gedorst word, noch een weinig tyds, en de Oogst zal koomen. Volgens die verscheide denkbeelden, legt men het gezicht van den heiligen Johannes onderscheidenlyk uit; de een vind daar den voortgang van 't Evangelium, om dat de maajers, die de Apostelen waren, van alle zyden dezen Oogst, die voorbereid geweest was, gingen inzaamelen. De ander vind daar de hervorming in; de anderen weer in teegendeel gelooven aldaar de verwoesting van Romen door Alarik, in 't Jaar 410 te zien.

De wynparsch beteekent by naer altyd eenig kwaad, om welke reeden J. Christus zich droevig verbeeld, als alleen in den persch treedende, zodaanig dat het bloed daar van zyn kleederen beklepte. Treed hen, O God, gelyk sy my getreden hebben, zeggen de Propheeten, die voor de verdruk-

te Kerk bidden. Onderwylen verstaan hier zomminge Aeloude Uitleggers, door de wynparsch dezelve voortgang van het Evangelium, welke de Heilige Geest in den Oogst beteekent heeft. Deze wynparsch, waar van d'eeene buiten de Stad getreeden wierd, is mede als een voorzegging van 't geen Romen onder Attica gebeurde, die deze groote Stad verschoonde, uit achtung voor den heilige Leon, die als toen Bisshop daar van was. Deze Vorst verwoestte de nabuурige Landschappen, en liet veel bloed storten; maar, dewyl Romen van de slachting bevryd was, kan men zeggen dat de kuip buiten de Stad getreeden wierd, in het 451 en 452^e Jaar. Men vind daar noch andere geheimenissen, waar over wy ligt heen treeden, om dat, als wanneer men een nauwkeurige afleiding wil maaken, men niet als onzeekere gissingen voortbrengt. Het is waarschynlyk, dat de heilige Joannes, zonder zich met die byzondere uitkomsten op te houden, niet anders als de wonderbare omkeeringen van de Kerk afgemaald heeft.

XVII. HOOFDDEEL. Vers 9.

Het beest met zeven hoofden en tien hoornen, waarop de hoer gezeeten is.

(2.) Men komt genoegzaam over een, dat de ontuchtige vrouw, de moeder der verfoelykheden, die zich aan 't bloed der Heiligen dronken gedronken heeft, en welke men op een beest met zeven hoofden en tien hoornen gezeeten ziet, Romen is, wat meer is, door de zeven bergen, welke een byzonder merkteeken van deze Stad maaken, beteekent. Maar, men verdeelt zich aanstonds. De Roomsch Catholyk, die vreest, dat men van die Heilige Stad, den stoel van den Antichrist mocht maaken, poogt te doen zien, dat aldaar van het heidensch Romen gehandelt word, en van de omkeeringen, welke in 't Ryk gebeurt zyn. Het purper, 't geen men haare geeft, beteekent haare Ryk en Overigheden, zy was ten opperste berucht, om dat zy, buiten en behalven haar byzondere Goden, die der geslachten, welke zy overwonnen had, aanbad. Zy hadden alle hun Tempels binnen Romen. De tien Koningen, door tien hoornen beteekent, zyn de Hoofden van die Barbaarsche geslachten, die Romen en haar Ryk verwoestten, Alarik stak daar de brand in. De allerdoorluchtigste van alle Steeden, wierd door een ontsteeking alleen ver teert, en haar Kerken wel eer zo Heilig wierden in de asche gelegt, gelyk Oroses verzeekert. De Gereformeerde vind in teegendeel in het Taaferel van den heiligen Joannes een zoleevendig denkbeeld van het Christen Romen, maar door haar Afgodery en verfoelykheden beklekt geworden, dat het moeilyk valt, daar door niet getroffen te worden. De Kerk had geen belangen genoeg by het heidensch Romen, om te gelooven, dat de Heilige Geest de moeite genomen heeft, om haar omkeeringen met alle haar omstandigheden na te spooren. Van het oogenblik dat men toestaat, om dat men verplicht is 't zelve te doen, dat de Stad op zeven bergen geleegen Romen is, bepaalt men zich om zyn gedachten op het Christen Romen te vesten, dewyl het lot van de Kerk en de Heiligen van haar verheffing en ondergang afhanglyk was. De Schriftuur verwyt de Heidenen nooit hunne Afgoderyen, onder den naam van hoerry en overspel, om dat deze bepaalingen een Verbond van God met de Kerk onderstellen, welke zich door den dienst van het schepzel ten toon stelt. Deze Stad geeft aan alle geslachten uit haar kelk te

drinken. Onderwylen zoecht Oud Romen niet haar Godsdienst voort te planten, in teegendeel nam zy de Godsdiensten en vieringen der anderen geslachten aan. Maar hoe veel geweldenaaryen en moorden heeft het Christen Romen bekrachtigt, om haar dienst vast te stellen. Zy heeft haar aan 't bloed der Heiligen dronken gedronken. De tien Hoornen en de tien Koningen zyn onder 't Heidendom niet opgestaan; het Christen Romen heeft hen zien voortkomen, haar Landschappen verwoesten, en zich vervolgens onder hun juk buigen, gelyk het voorzegt was geweest.

Men moet zich niet inbeelden, dat de Gereformeerden deze onderstelling door drift of belangen hebben aangenomen, men moet met een volle sprong, gelyk de Heer de Meaux, van de Manicheen tot de Reformeerders overgaan, als of de eenen de Uitvinders van deze meening waaren, en dat niemand dezelve zedert die tyd, tot aan die van de herverming, onderichaagt had; want de Manicheen hadden het minsten belangen niet om Romen Antichristensch te vinden, en 't waaren zelfs de Albigoischen niet, in Languedoc verspreit, die dit gevoelen zaaiden. Het waaren de aelouden Vandoezen, welke geen plaats aan de minste achterdocht van het Manicheisch gheven, die hun verhandeling van de Antichrist zaamenstelden, welke de eerste is, waar in de Roomscbe Kerk den naam voert. De Abt Joachim komt vervolgens omtrent het einde van de twaalfde Eeuw, en het verderf van de Roomscbe Kerk ziende, passte hy op dezelve de Godspraaken van de Openbaaring. Hy wierd door een groot getal van munniken gevuld, die zich in den volgenden Eeuw begaaven om te bewyzen, dat Romen het Babylon en de hoer is, waar van de heilige Joannes spreekt. Hun werkstukken, welke baarblyklyk de zaak bewyzen, zyn noch in wezen. Men heeft dan alleenlyk het voorbeeld der munniken van de Roomscbe Kerk gevuld, die het zelve als de zeetel van den Antichrist aangezien hebben, ter oorzaak van het verderf, in 't welk zy vervallen is; en men moet toestaan, dat men de Openbairing zonder hertstocht en vooroordeel leezende, aldaar zeekere merkteeken vind, welke zo volkoomentlyk met de Roomscbe Kerk overeenkommen, dat men zyn gezicht nergens anders op kan laten vallen. Men herkomt tot haar, als tot het allergevoeligste voorwerp, schoon men zelfs de moeite genomen heeft, om daar toe een andere te zoeken. Men moet mede toestemmen, dat alle de merkteeken van dit Babylon niet even baarblyklyk zyn. Men beleedigtze zelfs, met in een al te grote afleiding te willen treeden, en men gaat zonder twyffel verder als de inzichten van den Heiligen Geest; maar, daar zyn zeekere algemeene verhandelingen van vergelykenis in dit Boek verspreit, welke maaken, dat men dezelve moet erkennen.

XVIII. HOOFDDEEL, Vers 2.

Verwoesting van Babylon.

(3.) Romen moet vallen, en die val het voorwerp der toeuwingen van d'Engelen maaken, die uitroepen zullen, zy is gevallen, het grote Babylon. Zy moet de schuilplaats der nachtuilen en een woonplaats der duiveulen worden, en het vertoeven aldaar is zo gevaarlyk, dat alle mensch, die zyn ziel wil bewaaren, verplicht is daar uit te gaan, volgens de Stem des Heemels. Gaat uit Babylon, myn volk, dat gy geen deel aan haar zonde moogt hebben, en van haar plaagen niet ontfangen.

Dewyl de Heilige Joannes tweemaalen de bepaling van vallen herhaalt, beeld men zich in, dat daar twee nederstortingen van Babylon zullen zyn, dusdaanig is 't, dat de Joodsche Leeraars zich ingebeeld hebben, dat het aeloud Babylon, alwaar God hen overgevoert had, tweemaalen gevallen was; d'cene, als wanner Cyrus het zelve innam, en het zelve onder de heerschappy der Perzen overging, de andere door een aardbeving, welke 't inzwelgde. Maar deze laatsle nederstorting is ingebeeld, want deze groote Stad viel alleenlyk, als in een verval, zedert dat men van Sûfa de Hoofdstad van 't Ryk gemaakt heeft, en men Seleucus Bouwde. Ik geloof dat men dezelve zaak van de tweede verwoesting van Babylon moet zeggen. De heilige Joannes heeft niet tweemaal gezegd, *zy is gevallen, zy is gevallen*, het groote Babylon, als de verwondering en de vreugd te beteekenen, welke den val van een zo ontzaglyk Ryk zoude veroorzaaken. De tyd, op welke deze val zal gebeuren, is verborgen, en 't is te vergeefs, dat de Uitleggers zich tot noch toe gepynigt hebben, om dezelve vast te stellen, dewyl de uitkomst op hun alteschichtige giffingen niet gevolg is.

XIX. HOOFDDEEL. Vers 10.

Den heilige Joannes voor den Engel geknielt.

(4.) De verwoesting van Babylon zal een zo groote vreugde in den Heemel veroorzaaken, dat alle de Engelen daar van nieuwe Lofzangen tot God zullen zingen. *Halleluja, de Zaaligheid en de Heerlykheid en de Eere en de kracht zy den Heere onzen God,* zullen deze welgelukzaalige Geesten zeggen, om dat zyn oordeelen rechtvaardig zyn, enhy de groote hoer verdoemt heeft. Laaten wy ons verheugen, laat ons vrolyk zyn, om dat de Bruilofts-dagen van 't Lam gekomen zyn, en zyn Bruid zich voorbereid heeft. Inderdaad, de Kerk moet na de verwoesting van haar vyandin een groote voorspoed genieten, en dat is 't geen moeilyk valt, te vereenigen, als wanner men deze uitkomst tot Alarik, of Totila toepast. De heilige Joannes, die deze vervoeringen van vreugde en de gelukwenschingen, welke de

Engel aan den geeneh deed, die tot het Avondmaal van 't Lam geroepen waren, dat is te zeggen, tot het deelgenootschap van zyn Heerlykheid en zyn Regeering, wierd daar door zodaanig ontroert, dat hy zich voor zyn voeten neederwierp om hem aante bidden. Maar, de Engel zeide tot hem, *ik ben een dienaar als gy, wacht u dan wel van zulks te doen, bid God aan.* Men moet zich vrywillig verbinden, en een uittermaaten denkbeeld van de waardigheid der Evangelische Dienaars hebben, om zich in te beelden, dat de Engel de aanbidding van den heiligen Joannes weigerde, ten einde, om te doen begrypen, dat de Apostel met den Engel evenelyk was. Ten minsten was de Engelin een plaats, en met een onderscheidde Heerlykheid van die van den Apostel bekleed, en by gevolg was hy de huldigung, die hem de heilige Joannes deed, niet onwaardig. Deze huldigung van een gelyke aan zyns gelyke, zoudedie een zo leevendige bestraffing aan een Apostel in den Heemel gedaan, verdient hebben? En deze Engel den heiligen Joannes tot God wyzende, om hem aante bidden, beteekent genoegzaam, dat hy op den dienst zag, welke deze Apostel hem aandeed, als een zaak, welke niemand als God alleen toebehoort, en niet geoorloft is zelfs aan de Engelen in de alderhoogste doorstraaling van heur gelukzaaligheidte ontfangen.

De Koningen door Gods Zoon verslaagen. Vers 15.

(5.) Eindelyk verscheen Jesu Christus op een wit Paard gezeeten, een geschrift op zyn kleed en dyen voerende, *de Koning der Koningen, en de Heere der Heeren.* Hy ging van de Geslachten Zegepraalen door het zwaard, dat hy in zyn mond droeg, om dat hy heur tot zyn kennis door de Predikingen van 't Evangelium geleid. De Koningen van de Aarde voeren het zwaard in hun vuist om de misdadijen te straffen, en om de beledigingen aan hun waardigheid gedaan, te wreken. Maar, Jesus Christus heeft het zwaard in den mond; hy vergeenoegt zich met het woord, hy spreekt met kracht, hy doordringt met zyn Predikingen de verharde herten, en neemt alle gedachten weg, welke zich tegens zyn kennis verheffen.

UITLEGGING van de

CXL. AFBEELDING.

*Dus werd d' aalonde drâak door's Heemels afgezant
Ter jammerpoel gesleept, geslaagen in den band,
Gekerkt tot zyn straf den tyd van duizend jaaren,
Terwyl Gods Kerk om hoog door's Heilands glans bestraalt,
Na zo veel ziels verdriet by God weer adem haalt,
Die Heemeltroonen stelt voor zyn geliefde schaaren.*

*Terwyl het moordgedrocht uit's Asgronds Kerker breekt,
En't heilig Lam vervolgt, het oorlogsvuur ontstoeekt,
En zyn geliefde Stad vermeetel durft bestrijden,
Verslaat hem't blikzenvuur met zyn vervloekte stoe,
En slinger't zyn Profeet in's asgronds helsehe gloed,
Om daar in eeuwigheid de helseche strafte lyden.*

XX. HOOFDDEEL. Vers 2.

Den Draak geboejent.

(1.) **D**it is hier een der allerzwaardste en weederleglykste plaatzen van de Openbaaring. Het duizendtal der oude en heedendaagzen vermeenen daar een baarblyklyk bewys van de Regeering en voorspoed, welke de Kerk op de Aarde den tyd van duizend jaaren genieten moet, te vinden. De Ouden begrepen de zaak groflyk, dewyl zy dit geluk in het genieten der tydelyke goederen deden bestaan. Men kan zien 't geen *Justinianus de Marte-*

*Daar God den Richterstoel ten Jongsten Dag betreed,
En Christus's Waerelds troost Gods rechterhand bekleed,
Verschynt de naare dood uit d'Aard' en wotste baaren,
Voor't Godlyk aangezicht, terwyl't verfroot gebeent
En't asgekuaagde vleesch wert met de ziel vereent,
Om daar 't zy loon of straf in eeuwigheid t'ervaaren.*

*Terwyl Joannis oog Gods heilige Stad beschouwt,
Van edele gesteente en Paarlen opgebouwt,
Daar God en't Heilig Lam beïd' in het midden woonen,
Verschynt de Heemelpoort en held're Morgenster,
De heiland Davids spruit, die straalen spreit van ver,
Om de gelooijigen met Zaaligheidte kroonen.*

laar en de heilige Irenius over de stof gezegd hebben. Deze dwaaling had in Egypten onder 't gezag van een Bisshop Nepos genaamt, zo veel voet gekregen, dat Denys van Alexandryen zeer veel moeite had van het volk daar weder uit te doen koomen. Het duizendtal der laatsle Eeuwen houden staande, dat men in de gantsche Geschiedenis van de Kerk geen aanmerkelyken tyd vindt kan, gedurende welke tyd de duivel afgelaaten heeft de Heidenen te misleiden. Hy vervolgde onder de Heidensche Keizers, hy verwoestte de Kerk, onder Constantinus en

onder zyn kinderen. De Barbaarsche Geslachten stortten by vervolg op de allerschoonste Landschappen van 't Ryk, en voerden de doeling en 't geweld met zich. De Sarrazynen en de Mahometaanen overstroomden een gedeelte vanden Christenwaereld. De tiende Eeuw wierd vruchtbaar in gebreeken en dwaalingen; men moet dan besluiten, dat de overwinning van de Kerk noch niet gekoommen is, en dat de heilige Joannes dezelve niet belooft, als na het Ryk van de Antichrist, 't welk 1260 jaaren moet duuren, en 't welk men van de geboorte van 't Christendom niet kan stellen, zonder de order van de Openbaaringen van den heiligen Joannes te verwachten. Onderwylen, zyn daar menschen, die gelooven, dat het twintigste Hoofddeel van de Openbaaring, waar in men de volkoome neederlaag van den duivel vind, aan het twaalfde moet gehecht zyn; waar in men van zyn neederdaaling en val uit den Heemel begonnen heeft te spreken. Een geluk van duizend jaaren op de Aarde, schynt Jesus Christus, noch den Christen Kerk niet waardig te zyn, die niet als naer de Geestelyke en Heemeliche goederen zuchten moet. Te willen, dat de martelaaren voor de anderen weeder opstaan, om de Wae-reld een zo langen tyd van jaaren te bewonen, zulks is de Schriftuur beleedigen, die de weederopstanding van alle de dooden in een zelvedag plaatst, welke die des oordeels zal zyn. Te vermeenen, dat de weederopstanding voor de herstelling van hun heerlykheid genomen word, zulks is aan de Schriftuur een overdraagende en zeer wydgezochte zin gegeven, zonder dat dezelve daar eenigzins noodig is. Alhoewel de vervolging onder de Heidensche Keizers geweest is, kan men onderwylen zeggen, dat de duivel afliet de geslachten te misleiden, dewyl de Heidenen met een groote meenigte in de Kerk traaden, dat men de Tempels en de Altaaren der Afgoden leedig liet, en de waarheid by de allerwoestste geslachten overging.

In de Helgestooten. Vers 10.

(2.) De overwinning van de Kerk nam toe, en den duivel, die door de Engel geboejent geweest was, wierd in een duistere gevangenis geworpen, als wanneer Constantinus dat beroemd bevel ten voordeel van den Christelyken Godsdienst gaf, waar in hy uitdruk-lyk beteekent, dat de oude Draak geboejent en overwonnen geweest is: alstoer vielen die zo beroemde Tempels van 't Heidendom, alstoer verlooren de Venus van de Libanon, de Esculapius van Cilicien, de Apollon van Delphos, door zyn Godspraak in zo veel andere plaatzen gegeeven, vermaart, heur gezag. Men hield op met hen om raad te vraagen, en de arglistigheden der Priesters, die gedurende een zo groot getal van eeuwen, het volk misleid en bedroogen hadden, wierden ontdekt. De Kerk regeerde, tot dat eindelyk in de tiende en elfde Eeuw, haar Regeering, welke had beginnen te vervallen, door de verzaameling van zo veel bygeloovigheden, dwaalingen, afgoderyen en gebreeken, die menigvuldig in de Kerk indrongen, vernietigt wierd; en alstoer hernam de duivel, die den tyd van duizend jaaren geboejent en opgesloten geweest was zyn eerste kracht.

Het laatste oordeel. Vers 11.

(3.) Men komt zeer veel lichter, met het geen volgt,

overeen. Want, de heilige Joannes zag God op zyn Troon gezeeten, die 't heelal oordeelde. De boeken wierden geopent. Die boeken zyn 't Evangelium en de Wet, waar op het besluit zal gegronde zyn, alwaar de geweetens, die tot daar toe besloten geweest waren, zich openbaarden; en 't geheim der zielen ontdekt wierd. De Raadsbesluiten Gods, dit Boek des Leevens, dat de namen der uitverkoorenen bevat, openden zich mede. De dooden zullen weederopgewekt worden, en zy zullen uit heur graaven opstaan; de zee, die dezelve een zoolangen tyd in haar afgronden bewaart heeft, zal dezelve weeder te voorschyn brengen, de aarde zal al de lyken, welke zy besluit, weedergeeven, al de deelen van onze lichaamen in verscheide plaatzen verfpreit, zullen zich vereenigen. Het lichaam met de ziel vereenigt, zal men den Rechter aanbieden, die, met de weegschaal in de hand, de daaden en de gedachten weegende, het besluit waar van het eeuwig lot vanal de menschen afhangt, zal verkondigen.

XXI. HOOFDDEEL. Vers 1.

Nieuwe Heemelen, en een nieuwe Aarde.

(4.) Het gelykt als of de ombezielde schepzelen deel aan het geluk der Heiligen moeten hebben, en dat gelyk de waereld, die voor den mensch geschaapen was, beklekt en onderdaan van de ydelheid door zyn zonde geworden is, zy mede in een nieuwe Iustier vastgestelt moet worden, als wanneer de mensch in het bezit van een eeuwige heerlykheid zal treden. Van daar komt mede, dat de heilige Paulus haar verzuchtingen, een arbeid, en brandende verlangens tot de toekomst van Gods Zoon toeschryft. *Wij weeten dat alle de schepzelen zuchten, en tot tegenwoordig in arbeid zyn, om dat zy hoopen, van de slaaverny van 't verderf verlost, en in vryheid van de heerlykheid der kinderen Gods gestelt te zyn.* Onderwylen zegt de heilige Joannes hier, dat de eerste Heemel was voorbygegaan, en dat daar nieuwe Heemelen en een nieuwe Aarde waaren. En dat de zee niet meer was. De heilige Petrus zelfs spreekt veel vaststellen-wyze, met te zeggen, dat de Heemelen met een gedruis en loejing van onweer zullen voorbygaan, dat de Elementen en de Aarde zelfs door de hette zullen verbrand worden, en dat alles, wat daarin is, t'eenemaal zal verteert worden. En, in derdaad, het zoude genoegzaam onnoordzaaklyk zyn, dat God de Waereld bewaartie, of dat hy daar een nieuenen van maakte, dewyl zy van niemand moet bewoont worden.

Beschryving van 't Paradys. Vers 10.

(5.) De Heiligen zullen den Heemel vervullen, en aldaar een volmaakte gelukzaalighed genieten, zy zullen Gods aangezicht zien, en zyn naam zal op hun voorhoofden geschreeven staan: daar zullen geen duisternissen, noch onweetenheden, noch dwaalingen meer zyn. Want de Heere zal ze onmidelyk verlichten, en heur heiligheid zal altoos volmaakt zyn. Zy zullen geheel in God, en God geheel in hen zyn. Ziet hier, hy komt haastlyk, *de belooning is met hem, om dezelve aan yder, volgens zyn werken, te geven.* Welgelukzaalig is die geen, die zyn gebooden bewaart, want zyn getrouwigheid zal, gedurende alle eeuwigheid, heerlyk beloont worden.

De genade van onze Hoere Jesus Christus zy met uw allen. Amen.

OPENBAARING van JOANNES.

R. de Noye inv. & fec.

J. Liedberg exc. van Fried.

DICHTKUNDIGE VERKLAARING van de CXL. AFBEELDING.

Dus werd d'aaloude draak door 's Heemels afgezant
Ter jammerpoel gesleept , geslaegen in den band ,
Gekerkert tot zyn straf den tyd van duizend jaaren ,
Terwy! Gods Kerk om hoog door 's Heilands glans besraalt ,
Na zo veel zielsverdriet by God weer adem haalt ,
Die Heemeltroonen flekt voor zyn geliefde schaaren .
Terwy! het moordgedrocht uit 's Aigronds Kerker breekt ,
En 't heilig Lam vervolgt , het oorlogsvuur ontleekt ,
En zyn geliefde Stad verneelt durft bestrijden ,
Verlaat hem 't blixemvuur met zyn vervloekte stoet ,
En slingert zyn Profeet in 's aigronds helsche gloed .
Om daar in ewigheid de helsche straf te lyden .

Daar God den Richterstoel ten jongsten Dag betreedt ,
En Christus 's Wacrelids troostt Gods rechterhand bekleedt .
Verschynt de naare dood uit d'Aard' en woefle bauren .
Voor 't Godlyk aangezicht , terwy! verlrooit gebeent .
En 't atgeknagde vleesch wert met de ziel vreent ,
Om daar 't zy loon of straf in ewigheid t'ervaren .
Terwy! Joannis oog Gods heil'ge Stad beschouwt
Van edele geleente en Paarlen opgebouwt ,
Daar God en 't Heilig Lam beid' in het midden woonen ,
Verschynt de Heemelpoort en held're Morgenster ,
De Heiland , Davids spruit , die stralen spreit van ver ,
Om de gelooigen met Zaaligheid te kroonen .

H E T D E R D E D E E L , van 't
G R O O T W A E R E L D S
T A F E R E E L ,
Zynde de Tydreekeningen of Jaar-boeken, zedert
de Schepping des Waerelds tot aan de dood der Apostelen ,

Of een *Algemeene Geestelyke en Waereldsche Geschiedenis.*

Get schynt dat het onnutt is, de Heilige geschiedenis weeder te herhaalen, om dat wy daar van een genoegzaam uitgetrekt denkbeeld gegeven, en de allergewichtigste zaaken, welke sy besluit, uitgelegd hebben, het is mede ons oogwit niet de stof, die wy alreeds verhandelt hebben, te hervatten, maar, dewyl zeer veel gevallen in het lichaam van onze uitlegging niet hebben kunnen invloeden, is het noodzaakelyk, alle dezelve in een tydreekenende ordere te verzaamelen, de Geestelyke Geschiedenis met de Waereldsche te verbinden, de Helden van 't heidendom, also wel als die van de Kerk te doen kennen, en een algemeen denkbeeld, van 't geen daar aannemelike in 't geheel al voor gevallen is, te geven. Alhoewel dit kort begryp van geen langen flyl is, zal men echter niet nalaten van aldaer de oorsprong van de Aaloude volkeren, en de voornaamste ornkeeeringen der Staten en Monarchien te ontdekken. Men zal daar mede 't geen verdicht en waar is, ontwinden; men neert daar zelfs meenigmaal de zwaarigheden weg, welke de nauwkeurige onderzoekers laffig gevallen zyn, en ten einde om 't geheugen niet gevochtig te maken, gelyk men gewoonlyk die van den Christelyke Kerk maakt, om dat dese manier veel klaarder en gemaklyker is.

Eindelyk zal men hier de Apostolische Tydreekening vinden, met welke zich onze Geschiedenis bepaalt.

H E T E E R S T E D E E L .

Zedert de Schepping van de waereld tot aan de geboorte van de Joodse Kerk.

Jaren
des
waerelds.

God Schiep in de Maand van September, de Heemelen, de aarde, de Engelen, den mensch, de dieren enz.

Adam sondige, wierd uit het Paradys gedreven. Hy bekende Eva.

Cain kwam ter waereld, en zyn moeder geloofde, dat God hem aan haar gegeven had, om het menschelyk geslacht van haar val weeder te onthaffen. Dusdaanig moest het zyn, dat God haar een verlosser beloofd had.

Adam gewan een tweede zoon, die hy Abel noemde, dat is ydelheid te zeggen.

129. Cain flat zyn broeder Abel dood, hy wierd door geweldige knagingen van zyn misdaad aangetaalt; maar, hy bouwde eindelyk Steden, 't welk beteekent, dat het Oosten zich van de eerste Eeuw begon te bevolken.

130. Adam, in den ouderdom van 130 Jaaren zynde, kreg een andere zoon, die hy Seth noemde, alhoewel de Schriftuur niet anders als van Seth spreekt, had de eerste mensch ondertussen een groot getal van kinderen; om welke reden Cain vreesde dat men hem mocht dooden.

135. Seth had een zoon, die hy Enos noemde. Het verderf van 't menschelyk geslacht was alreeds zo groot, dat zy hem deze naam deed geven.

612. Enoch komt ter waereld. God nam hem in 't Jaar 987 weg, na dat hy drie honderd en vijf-en-zestig Jaaren geleefd had, hy had een zoon, die hy Methusalem noemde, die van alle menschen het langste geleefd heeft. Want hy sliep in d'ouderdom van 969 Jaaren, het Jaar van de Zondvloed, hy had Lamech tot een zoon.

930. Adam lierf. Noach de zoon van Lamech kwam 126 Jaaren na Adams dood in de waereld; maar hy konde Enos de zoons zoon van de eerste mensch gekend hebben, om dat hy meer als 80 Jaaren met hem op der aarde was, Cainan, Machalael en Jared, die een zo langen tyd met Adam geleefd hadden, slieven mede niet als een langen tyd na deze Aardsvader. Dusdaanig konde de Godsdienst door de overlevering van deze oude mannen zich bewaaren, dewyl daar niet meer als een enig mensch tuschen Adam en Noach was, en dat het meelee gedeelte dier geenen, die als toen leefden, onderhoudeling met deze Vader van 't menschelyk geslacht onderhouden hadden. Inderdaad alle deze Aardsvaderen woonden in

't Oosten en in Chaldeën, alwär Adam naér toe geweken was, Jaaren
des waerelds.

Noach begon geen kinderen te verwekken, als in den ouderdom van 500 jaaren. Zyn oudste was Japhet, de tweede Sem, 1556. Cham was de jongste van allen.

Den Zondvloed begon, en Noach op den 7de van December 1656. in d' Ark getreden zynde, stortte de reegen, en de waatervloed 1657. ontklootten zynde overstroomde de aarde. De Ark stond den 6 van May op den Berg van Ararat stil, de Bergen begenden zich in 't midden van July te ontdekken. De Raaven wierd den 28 van Augustus uitgelaten, de Duif trok 7 daagen daar na daar uit, en Noach verliet de Ark in 't begin van 't jaar. Maar alstoer wierd het leeven der menschen veel 1658. korter, en wierd op 120 jaaren gebracht.

Honderd jaaren na de Zondvloed, maakte Noach, die zyn 1757. Geslacht zag vermeengvuldigen, een verdeeling van 't Land, om welke reden Heber Phaleg genaame wierd, een zoon, die alstoer geboren wierd. Zommigen in de Landen niet 1758. willende gaan, die hen aangewezen waren, vergaanderden zich in het dal van Sinhar, alwaar zy den Tooren van Babel begunden te bouwen, welke de verwarring der spraaken veroorzaakte.

De kinderen van Noach zich in verscheide plaatzen verfroojende, begonden Staten en Monarchie te maken.

Nimrod de neef van Cham, slichte Babylon, en wierd zeer machtig. De Griekse Uitleggers hebben gelooid, dat dese bepaaling een *Rens* beteekende, en dat Moes veel eer de groote van 't lichaam als de dapperheid en grote daden van Nimrod, die hem ontzachlyk in dat Land maakte, uitdrukte. Maar, het is baarbylyk, dat Moes het vermogen, of de dwingelandy van deze overwinnaar aanwylt; hy verliet Babylon, en wierp de grondslagen van een nieuwe Stad Ninive genaamt. En aldaer zyn de beginzelen van de Assyrische Monarchie. Moes wylt aan, dat het Assur was, die Ninive bouwde. Maar het moest wezen, dat daar een overzetting in den Tekst was; om dat hy de Geslacht-rekening van Cham maakt, en dat hy van Nimrod spreekt, die het dal van Sinhar ostruimde en in Assyrië of Assur trok, alwaarhy Ninive bouwde, dusdanig is 't dat de wyze Heer Bochard de woorden van Moes uitlegt, om de Jaaren met de Geestelyke en waereldsche geschiedenis te doen overeenkommen. De heidenen hebben gezegd dat de grondleggers van deze Monarchie Belus en Ninus waaren. Zy geven aan dese Prinsen 40 Piaatsvolgers tot aan Sardanapalus, en dicht by de 1500 jaaren aan deze Monarchie. Maar, men moet toestemmen, dat daar een zeer grote verwarring in de plaatsvolging deser Koningen is, waar van Eusebius vier met genoegzaame reden verworpen heeft, dewyl Diidorus Siculus niet meer als 35 Koningen telt, en Justinus de Martelaar, deze Monarchie ontraert de tweehonderd Jaaren verkort heeft. Ten tweede, wyders is men verplicht in 't volgen van deze tydreekening, om weeder hooger als de Zondvloed op te klimmen, dewyl de Arabieren in Assyrië 215 Jaaren voor Ninus geregeert hadden, en dat voor de Arabieren zeven Chaldeesch Prinzen 225 jaaren aldaer geregeert hadden. Het allerzeerkeste is, de Heilige Schriftuur te volgen, welke de verstrooing der volkeren en de geboorte van deze Monarchie na de Zondvloed door Nimrod, de neef van Cham, die de zoon van Noach was, stelt.

Inderdaad, de Heilige Schryvers koomen met de Starrekundige aannmerkingen, welke Callisthenes van Babylon onder de Regeering van Alexander de Groot in Grickenland zond, over een, dewyl hy 1903 jaaren zedert de grondlegging van deze Monarchie, tot aan de overwinningen van Alexander telt. Nimrod leerde in 't Jaar des waerelds 1771, en 't zelve, by 't getal van de 1903 Jaaren gevoegd zynde, vind men het 3674de Jaar in 't welke Alexander de Groot deze overwinningen deed.

Daar is dan zeer veel waarschynlykheid, dat de Ninus der heidenen de Nimrod van de Schriftuur is, en dat de Koningen, die men aan de Chaldeers en Arabieren in dat Land geeft, verdicht zyn; het is zelfs niet te verwonderen, dat men het leeven en de Regeering der Assyrische Koningen vele jaaren verlengt heeft. Want hoedaanig kan men zo nauwkeurig het getal der Jaaren van yder Regeering vall maaken, zonder het minste gedenk-teken van die tyden te hebben, die dezelve ontdekken.

REGERING der CHALDEERS.

Deoclus - 6 Jaaren.	1938.	De Koningen der Arabieren.
Chasmodus 7 Jaaren.	1944.	Mardonentes, 45 Jaaren. 2162.
Porus --- 35 Jaaren.	1952.	40 Jaaren. 2208.
Nechabes 43 Jaaren.	1957.	Sisimardachus. 28 Jaaren. 2248.
Abitus - 48 Jaaren.	2010.	Nabius ----- 37 Jaaren. 2276.
Omballus 40 Jaaren.	2078.	Paramus ----- 40 Jaaren. 2313.
Zimherus 45 Jaaren.	2118.	Nabonabas: 25 Jaaren. 2353.

TYDREEKENINGEN

2

¹⁸¹⁵ De Egyptenaaren waren hun oorsprong mede aan de kinderen van Noach schuldig. Die volkeren schreeven ziche een grote Aaloudheid toe. Want hun Geschiedenisfchryvers reckenden 12 of 13000 jaren zedert Menes tot aan Alexander de Groot, en byaldien deze Tydreekening nauwkeurig was, hadden deze volkeren niet alleen voor den Zondvloed, maar zelfs voor de Schepping des waerelds aldaar geweest. Manethon, een Priester van de *Zonne-Stad*, een weinig zeediger zynde, verminde dit groot getal van jaren op de helft, en telde niet meer als 5350 jaren. De overzetting der 70 onder de Regeering van Ptolomeus gemaakt zynde, geloof men dat deze Prins jeloersch weegens een geschiedenis by de Jooden van den aanvang van de waereld te zien, deze Egyptische Priester verplichtte met de Aaloude gedenkschriften van Egypten te raadten te gaan, die hy in een plaats Seriad uit de aarde groef, en dat hy dezelve nauwkeurig ageschreven hebbende, aldaar de Jaarboeken van dit groot getal der jaren, en der Koningen, die de een den andere in plaats gevuld hadden, vond. Men vindt het Land van Seriad in Egypten niet, alwaar die Gedenkschriften uit de aarde moesten begraven zijn geweest; maar men ontdekt het zelve in Judea, dicht by den Berg van Ephraim. Want Ehud vluchte in *Sehira*, en de 70 hebben de Beeldhouweryen overgezet, om dat daar een kolom was, door Seth een der kinderen van Adam gezet, die noch ten tyde van Joseph in wezen was, en waar in met de voornaamste uitkomsten van de geschiedenis gegraveert had. By aldien het van daar was, dat Manethon zyn verlichtingen getrokken had, kan men niet wederleggen, dat hy geen reden gehad heeft, om aan de Egyptenaaren een zo groote Aaloudheid toe te schrijven, zo veel te meer, om dat zyn Tydreekening met die van de 70 overeenkwam. En dit is 't geen hem door enige Christenen, tot deze overzetting geneigt, heeft doen volgen.

Het is niet te verwonderen, dat de Egyptenaars zich een grote Aaloudheid toeschrijven. Al de volkeren zyn door deze ziekte aangestaft; deze alhier waaren inderdaad Aaloud, dewyl Misraim, de zoon van Cham, dit Land bevolkt had. Maar, 't geen Manethon, en de geenen bedrooge heeft, die hem gevuld hebben, is een lange reeks van Koningen, die men in Egypten vindt. Men heeft hun jaren gerekent, als of zy alle de een op den anderer volgende, geregeert hadden, in plaats, dat Egypten gelyk als alle de andere Landen van de waereld in veel kleine Ryken verdeelt was. Yder Stad had meestigmaal haer Koning. Het werk van Manethon is niet waardig, dat men zich daar aan ophoudt, om dat men niet moer vindt, 't geen hy geschreven heeft. Het is zelfs verkeerdelyk, hem in Judea aan de andere zyde van de woelynen te doen reizen, om op een kolom van dat Land de Egyptische Aaloudheden, en de geschiedenis der Koningen, die 't zelve beflift hebben, te gaan zoeken. Het sticu mede nergens anders als op een zeer zwakke gisling, dat men het Land van Sehira in Judea met het Land van Seriad verwisselt. Want de Canaanieten, Afgodendienairs zynde, kondten Afgoden en Beeldhouweryen dicht by de Berg van Ephraim hebben, zonder dat deze Beeldhouweryen enige overeenkomst met de Historische gedenkschriften der Egyptenaaren, welke Manethon affschreef, hadden. Of wel voerde Seriad dezen naam ter oorzaak van een gedenkteken van steenen, dat Josua daar gelatet had.

In 't volge van 't Hebreuws oorspronkelyk geschrift, 't welk meerder als de Overzetting der 70, te waardeeren is, en 't geen het leeven der Oudvaders verlengt, gelooven wy dat Cham, de zoon van Noach Africa bevolkt, dat hem in de verdeeling te beurt gevallen was. Daar uit spruit dat de Arabieren de kinderen van Cham genoemt zyn. Hy trok mede met Misraim zyn zoon in Egypten, die aldaar Steden bouwde, en regeerde; inderdaad, de Monarchie der Egyptenaaren had 663 jaren zedert haar grondlegging, tot aan Cambyses toe, die dat schoone Land overwon, gedurende, maar, met deze Reekening te volgen, klimt men meer tot Misraim den zoon van Cham op, die in 't jaar 1816 leefde. De Heer Bochard hield staande, dat Misraim den naam van een mensch niet was, maar, die der Bewoondern van Egypten, die men Mesof noemde. Om dat dit een zeer eng en zeer sterk Land was door haar bergen en woestynen. Maar, dewyl Mozes het Gevluchtregister van Cham maakt, is het onmoogelyk, dat hy in den rey van zyne nakoomelingen, den vader der inwoonders van Mesof, zonder hem te noemen, geschrift heeft. Misraim, was de Stichter der eerste Steden van Egypten, van waar het Land haer naam ontleende. Zyn Ryk wierd onder zyn nakoomelingen verdeelt, yder zich in de plattuinen, daar hy zich ter neder stelde, het opperste gezag aanstaigende. Zy behielden een zo groote achtung voor Cham, die het Opperhoofd van hun geslacht was, dat zy hem onder den naam van Jupiter Hammon genoemden.

Cham, de andere zoon van Cham ging zich in 't Land ter neder stellen, 't welk een zo langen tyd zyn naam gevoert heeft, en 't geen dezelve noch voerde, als wanante het volk Israels 't zelve overmeesterde. Daar uit sprullen de Pheniciers, die het allergrootste gedeelte van dat Land door hun Scheepvaart, en volkplanting bevolkt hebben.

²⁰⁰⁶ Noach stierf, en Abraham kwam in de waereld twee jaren na de dood van dij hersteler van 't menschelyk geslacht, hy was de oudste der kinderen van Thares niet. Nachor was 60 jaren voor hem geboren, die niet eer als in het 170 jaar van zyn vader in de waereld trad.

²⁰¹⁶ Zommigen stellen in dit jaar de tweede reis van Janus in Italien, die aldaar een Ryk vast stelde, maar, by aldien deze Janus

Noach is, gelyk men moenigmaal zegt, is de misflag groot, dewyl Noach tien jaren te vooren geschorven was. En byaldien Janus die geen is, daar Eusebius van sprekt, is de uitreekening echter baarlyk valsch, dewyl hy in Italien niet als honderd en vyftig jaren voor den Trojaanschen Oorlog Regeerde.

Kedorlaomer de Koning van Elymais tusschen Babylon en Per-sien, zette zyn overwinningen tot in Pentapolis voort, alwaar hy Sodoma, Adamaenz innam.

Abraham trok uit Ur. Deze Stad in Mesopotamien geleegen, was door een groot getal van Starrekykers, Wiggeelaars, en Afgodinen bewoont. Thares had deel aan hun viering en wiggefare; men verzeekert dat Abraham het voorbeeld van zyn broeder Nachor of van zyn vader niet wilde volgen, dat hy aan de Afgodinnen de eenigheid van een God Predikte, en dat de Chaldeers, in toorn ontslooken, de Kerk en de waaren Godsdienst van die tyd af begonnte vervolgen. Maar, de Schriftuur zegt alleenlyk, dat God Abraham riep. Hy deed zyn vader met hem uittrekken, terwyl de onpaaflykheden den optocht vertraagden; waast, hy moest zich te Charon ophouden, alwaar hy stierf. Abraham 75 jaren oud zynde, vervolgde zyn weg in Canaan, daer God hem riep. Van daar moet men de 430 jaren van het pelgrimschap van 't volk Israels beginnen. Men moet zich niet inbeelden, dat zy die geheele tyd in Egypten gewoont hebben. Maar, hun voorzaten waaren in een vreemd Land overgevoert geweest, van die tyd, dat Abraham zyn Land verliet, om in Canaan te trekken. Eu dit is 't geen de 70 uitleggers zeer klaaryk in hun overzettingen, als de Pentateufche Samaritaan, uitgelegd hebben.

Daar was in dat jaar een hongersnood, welke Abraham ver-²⁰⁸⁴ plichtte naer Egypten af te zakken. Hy was daar niet zonder ongerustheid, dewyl men hem zyn vrouw ontnam; de Jooden verzeekerten, dat hy na drie maanden weerderom trok. 't Geen de gifting van Josephus omver werpt, die verzeekert, dat deze Aardsvader aan de Egyptenaaren leerde. 't Geen hy van de Starrekunst, en dat door deze de weetenschap tot de Grieken overgegaan is.

De Koningen van Pentapolis stonden tegens Kedorlaomer ²⁰⁹¹ op, die hen zyne wetten twaalf jaren te vooren onderworpen ²⁰⁹² had. Deze ontslooken Prins verdreef de mitelingen. Loth ²⁰⁹⁴ zich in deze nederlaag beftolen vindinge, vloog hem Abraham te hulp, en verlotte hem uit de handen zynner vyanden. Hy wierd door Melchisedek gezeegent, twee jaren daar na wierd Hinael, den zoon van zyn dienstmaagd geboren.

Dit jaar was vruchthaar in gevallen. Abraham 99 jaren oud ²¹⁰⁷ zynde, ontfing de besnydenis, als een zeegel van 't Verbond, 't welk hy met God opgerecht had, en liet dezelve aan al zyn huisgenooten mede onttangen. De heidenen schryven deze instelling Saturnus toe; Sodoma en Gomorrha wierden door het vuur dat uit den Heemel daalde, en 't welk de zwaavel ontsloot, waar van dit Land vol was, in d'asche gelegt. De Engelen begaven zich in deze Stad, om Loth daar uit te trekken, en zyn vrouw wierd in een Zoutpilaar veranderd. Eindelyk Abraham, by Abimelech de Koning der Philistynen ingeweiken zynde, liep door zyn vrouw een nieuw gevaar, welke hem ontnooten was, ter oorzaak van haer schoonheid, alhewel zy by de 90 jaren oud was, en alreeds wanhoope van kinderen, vermits haar hoogen ouderdom, te teelen.

Zy liet niet na Haak ter waereld te brengen, die haer in 't ²¹⁰⁸ voorgaande jaar door de Engelen, die haar man ten zynen hulpe ontfangen had, beloofd was geweest. En weinig tyds daer na wierden Moab en Ammon Vaders van twece grote volken, welke hun naam voerden aan Loth geboren.

Vyf jaren daer na, kwam de verdeeltheid in 't huis Abrahams; Ismael mishandelde Isaak, en Sara konde zuks niet verdragen. De dienstmaagd en haar zoon wierden in een woeften verderveen daar Abraham zo weinig zorge voor heur droeg, dat de moeder en 't kind van dorst zoudie geforven zyn, byaldien God geen Engel had laaten neederaalen, om heur een put te wyten.

Isaak in 't huis van zyn vader opgevoerd tot den ouderdom ²¹³³ van 25 jaren, wierd op den berg van Morya geleid, om aldaar als een offerhande geslacht te worden. De geenen, die zeggen, dat de gewoonte van zyn kinderen te offeren alstoer zeer gemeen was, en dat de Pheniciers zuks een langen tyd voor Abraham oeffenden, haaien, om zuks te bewyzen, niet anders als onzeekere uitvinders aan, of die omtrent de ²⁰⁰⁰ jaren na deze Aardsvader geleefd hebben.

Sara hief te Hebron in den ouderdom van 127 jaren; en ²¹⁴⁵ de eerste zaak, welke Abraham in Canaan bezat, was een grafstede om zyn huisvrouw daar in te begraven.

Drijaarren daer na, trok Eleazar in Mesopotamien, om voor ²¹⁴⁸ Isaak een vrouw onder 't geslacht der Aardsvaderen te gaan zoeken, hy bracht Rebecca mede. Inachus begon alstoer in Pepoloponezie te Argos te Regeeren. De geenen, die Inachus mede tydeling van Mozes masken, bedriegen zich gevoelig, dewyl hy ten tyde van Isaak leefde. Hy regeerde 50 jaren. Phoroneus zyn zoon bezat het Ryk tien jaren langer. Hy verzaamde zyn volkeren, die in 't veld verstrooien waren, en die wild en woest in de boschelyken leefden, in de Steden; hy onderworp hen zyne wetten; en gaf het ware wezen aan het gebied. Apis trad na hem in zyn plaats, en regeerde 35 jaren. Argus nam zyn plaats en regeerde 70 jaren. De lange regeringen, welke men aan alle die Aaloude Prinzen van Griekenland, Egypten, of van Azië toeschryft, doen my vrezen,

dat daar enige ontweetheid in de Geschiedenischryvers schuilt, die de ware plaatsvolging der Aaloude Koningen niet kunnen ontdekken, het leeven van een alleen met de jaren van zeer veel Koningen beladen. 't Zy hoe 't zy, Argus had echter in de regeering van Argos vijf plaatsvolgers van zyn huis. Dezelve ging vervolgens in dat van de Danaiden over, daar zy 162 jaren onder vijf Koningen bleef; maar dit geslacht in de persoon van Acrifius uitgedoost zynde, viel dit Ryk, na 544 jaren, of daar omtrent gedurende te hebben, en veranderde van Staat. Want Melampus overmeesterde 't zelve, na dat hy de dochter van Praetus, welke gek geworden was, genezen had.

2168. Izaak verkreeg uit een onvruchtbaar huwlyk na 19 jaren eindelyk van God twee kinderen. De moeder die ze beide in haar schoot voelde stryden, bedroeft over deze inwendige oneenigheid, die om dus te zeggen, voor 't leeven begon, vroeg daer de reden van aan God, die haar deed begrypen dat deze twee kinderen Opperhoofden van twee vandyke Gevlachten zouden zyn, waar van d'eeue den anderen zoude dienen. Esau de Vader der Idumeërs kwam de eerste ter wacht, en Jacob het Opperhoofd der Ifraëlieten volgde hem. Inderdaad de Idumeërs waren een langen tyd meesters over de Jooden. Maar zy boogen eindelyk onder hun Wetten.

2169. Terwyl Jacob in het huis zyns vaders was, rees in Egypten een doordingende verdeeltheit. De Koning van het Thebaïde wilde de Fierders, die in de woestynen talryk waren, en die hy niet overwinnen konde, t'onderbrengen. Men verzeekert mede dat Thamus alstoer de Hoofdstad van een Landchap of een Ryk, en wiens Bisshop in de vergadering van Ephiesen onderteekende, in die tyd verwoest werd. Het zy de Koning van Thebe of die van Memphis dit Landchap overwon. Men doet twee dezer Koningen van een tyd yder 100 jaren regeren. Maar, men moet toebsan, dat daar veel onzekerheid in de geschiedenis der Egyptenaaren van die tyd schuilt.

2170. Abraham slierf in d'ouderdom van 175 jaren. Heber, die geen, die zedert de Zondvloed geboren zynde, het allertlangst van alle menschen leefde, en die zyn naam de Hebreërs gaf, volgde dicht aan deze Aardvader.

2171. Esau, die alreeds 40 jaren oud was, trouwde met twee vreemdelingen, en in 't zelve jaar gebeurde de overstrooming van Ogyges. Deze Prins regeerde in Attiba. En 't was daar, dat de overvloeiing groote oevers maakte. Eusebius of veel eer Africanius, die hy afgeschreven had, verzeekert, dat alle de Atheensche Geschiedenischryvers, die van deze waatervloed gesproken hebben, dezelve 1020 jaren voor de eerste Olympias stleden. Maar, men gelooft, dat Eusebius de gedachten van die Aaloude uitvinders niet begrepen heeft, die aldaar van de regeering van Ogyges veel eer als van de waatervloed, welke Attika overstroomde, en niet eer als in het 32 jar van zyn regeering voorviel, spreken. Zulks is van geen groot gewicht. Want het zy dat Ogyges 1020 jaren voor de eerste Olympias heeft beginnen te regeeren, en dat de waatervloed niet als 32 jar daar na voorgevallen zy, is het verschil niet groot, wyders staat men naer de gedachten der Aaloude Atheneensche Geschiedenischryvers, dewyl zy weg zyn. Maar, byaldien enige zaak deze giffig kan flyven, is zulks de dood van Ogyges. Inderdaad, men verzeekert dat dese Prins onderging, en zulks is zeer waarschynlyk, dewyl Attiba een geruimen tyd na deze waatervloed, die 't zelve overdekte, onbevolkt bleef; men moet dan deze overstrooming in 't jaar des waerelds 2140 stellen; die van Deucalion viel 218 jaren daar na voor.

2172. Ismael de zoon van Hagar en Abraham slierf, na dat hy 137 jaren geleefd had.

2173. Ezechus begon in Chaldea te regeeren, en maakte zich in dat geslacht zo doorluchtig, dat het zelve van hem een God maakte. Men zegt dat hy de Belus is, waar van de Propheeten spreken. Elias 46. 1 en Jerem. 51. 44.

2174. Izaak in een hoogen ouderdom, gaf Jacob zyne zeegen, gevooyende dezelve aan Esau te geven. Deze tegen zyn broeder ontflooken, verplachte hem om in Mesopotamien by zyn Oom Laban te vluchten. Gôd verzeekerde hem op den weg door het gezicht van een ladder, die met het eene einde de Heemelen en met het andere de aarde rakte. Hy wierd op Rachel zyn nicht verliefd, en alhoewel hy alreeds 77 jaren bereikte, liet hy niet na van 7 jaren te willen dienen om met haar te trouwen. Hy moest om haaren wil 14 jaren dienen, om dat Laban hem op den trouwdag bedroog, en hem Lea in plaats van Rachel gaf. Maar, hy verkreeg zyne eindelyk; hy had alle jaren een zoon. Ruben was de eerste, die zyn recht van eerste geboorte verloor, om dat hy zich met een bylaap zyn vaders te buiten ging. Simeon kwam vervolgens. Levi was de 3 Juda die zyn naam aan de Jooden gaf, was de 4. 2175. Rachel bedroefde zich doodelyk om dat zy onvruchtbaar was. Onderwylen leed het noch 10 jaren daar na, eer zy Joseph ter waereld bracht.

2176. De geschiedenis zegt dat Jacob twaalf zonen in Mesopotamien geboren werden. Men moet om die reden Benjamin uitsonderen, die dicht by Bethlehem ter waereld kwam, want Jacob vermoet zynde van een 20 jarige dienstbaardheid, waar in hy by zyn Schoonvader geweest was, floot weeder in zyn Vaderland te keeren. Hy vertrok heimelyk en toog over den Euphrat, eer Laban van zyn optocht kondschap had. Deze troet en gierig mensch verzaamde een klein Leege, om zyn schoonzoon te volgen, men trad in onderhandeling,

en Jacob vertrok om het Land Canaan te bereiken, Esau, wie een zo lang af zyn niet verzacht had, trok tegens hem op, van voorneem synde, om zich door zyn nederlaag te wreken, maar God veranderde het hert van deze onmenschelyke broeder, men vereenigde zich weeder, en Jacob, over den Jordaan getrokken synde, ging zich dicht by Sichem ter needer stellen; want daar was de Put van Jacob, waar by Jesu Christus de Samaritaansche vrouw onderhield.

Joseph zyn broeders in Dothan gaande vinden, lieten zy 2176 hem in een pu dialet, en verkochten hem vervolgens aan Kooplieden, dienaer Egypten gingen. Mephattuchois regerde alstoer aldaar. Deze slaf wierd 10 jaren daar na in een gevangenis gefloten op de beschuldiging van zyn onbeschaunde minnarell, welke hem beschuldigde van haar eer belaagt te hebben. Hy lei de dromen van 's Konings Amtelingen uit, 2177 die met hem in dezelve plaats gefloten waren. Izaak zyn Grootvader leefde noch, en slierf in 't volgende jaar, maar 2188. hy was van 't lot van zyn neef onbewust, die men geloofde dood te zyn. Pharaö, een gemeene naam van de Koningen 2189. van Egypten, droomen gehad hebbende, die hem ontrulten, dacht de schenker van dese Prins, die Joseph by de twee jaren vergeeten had, om hem, en dienden hem by zyn Meester, als een uitmuntend Uitlegger der dromen, aan. Inderdaad, hy leide die van den Koning uit, en vond het middel om de hongersnoed, waar mede men na een overvloed van 7 jaren gedreigt was, voor te koomen, en wierd door erkentenis tot de cerste Staatsbediening verheeven.

De hongersnoed een sanvang genomen hebbende, zond 2196. Jacob in 't volgende jaar zyn kinderen in Egypten, om zyn 2197. nooddruft van kooren te koopen.

Jacob zond zyn kinderen wederom in Egypten. Benjamin 2198. was inede op reis, Joseph door dat gezicht verzacht, deed zich aan zyn broeders kennen. Jacob over de verheffing zyns zoons verwondert, verkoos by hem te gaan sterven. En voerde zyn Geflacht in Egypten over; dat Land was door verscheide Koningen bestier. Apapus regeerde alstoer noch te Thebe en Memphis. Maar het bestier viel wel haast kort daar na in de handen van een vrouw Nitocis genaamt. Rhamneses was Koning van 't gantsche needer Egypten. Zommige naukeurige onderzoekers zyn zels verzeekert, dat Moses zegt, dat men de Landen van Rhamneses aan de Ifraëlieten gaf. Men moet daar door het Land des Konings verhaan, die alstoer regeerde. Maar, de Heilige Tekst kan die uitlegging niet verdraagen, dewyl men daar by voegt, dat zulks door bevel des Konings geschiedde, men kan alleenlyk zeggen, dat het Landchap den naam van deze Aaloude Koningen voerde, die zedert een ruime tyd Rhamneses genaamde waren, en welke die Schriftuur in die van Pharaö verandert heeft. Hoe 't mag zyn, de Prins van het needer Egypten plantte de Ifraëlieten op de grenzen van zyn nabuuriig Ryk van Arabien, het zy de leuge Landen tot weiden meer bekwaam waren, het zy, ten einde op dat deze vreemdelingen met de natuurlyke inwoonders van 't Landchap niet ondergaen wierden. En Joseph hielp door zyn vernuft daar toe, om dat zyn Geflacht, van de andere Geflachten afgezondert, des te better haer Godsdienst konde bewaaren.

De hongersnoed hield altoos aan, en de Egyptenaaren in 2199. de uiterste nood gebracht, wierden verplicht al hun geld aan 2200. Joseph te leeveren, en om hun Landeryen en huizen te verpan- 2201. den om kooren te hebben, het welk zyn meester ten opperste 2202. ryk maakte.

Jacob slierf, nadat hy Ephraïm en Manasse de zoous van Joseph, die zedert Opperhoofden van 2 Stammen geweest zyn, aangenomen had. De Egyptenaaren voegden hun traanen by die der Ifraëlieten over de dood van den Aardvader. Joseph, verzeekerde weeder zyn verschrikte broeders, die geloofden, dat de tegenwoordigheid van hun vader de wraak vertraagt had, die hy weegens hun onmenschelykheid wilde uitvoeren.

Joseph 110 jaren oud zynde, en die de vertroostinge gehad 2369. hadde zyn derde Geflacht en de neeven van zyn kinderen ge- zien te hebben, slierf, doende belooven dat men zyn beenderen in 't Land van Canaan zoude voeren. 't Geen zyn hoop en gelooft beteekent, dat dit Land 't eenigen tyd aan zyn nakomelingen zoude toebehooren.

De Nomaden, of dwaalende herders van Arabien, storten 2370. op Egypten, en maakten zich meester van een gedeelte van dit Ryk, 't welk zy by de 500 jaren bezaten. Salatis was de cerste hunner Koningen, en na dat hy 19 jaren geregeert had, liet hy 't Ryk aan Beon over, die 't zelve 44 jaren bestierde; men ondermengt somtyds deze stroopery der vreemdelingen met den inval der Ifraëlieten in Egypten; maar, de Ifraëlieten waren niet meer als 70 zielen sterk, en de herders maakten een Leege van 240000 mannen uit. De eenen bewoonden de valleien van Gosen, in het needer Egypten, en de anderen maakten zich meester van 't Ryk van Memphis. De eenen waren slaven, en regeerden nooit, en de anderen hadden een ver- volg van veel Koningen. De Heer Bochard heeft geloofd, dat die overwinnaars uit Phenicien gekomen waren; maar, het is meer waarschynlyk, dat het de Nomaden van Arabien waren, die dien inval ten tyde van Joseph, of eenige tyd na zyn dood deden. De Tydrekking van die tyd is zo duiller, dat men niet als met moeite de tulcken tyd kan zien, in welke men de uitkomsten kan vast stellen. Om welke reden zeeker wys man dezen inval 450 jaren voor het jaar 1920 gesheit heeft.

Levi, Grootvader en Overgrootvader van Moses slierf in 2385.
A 2
Egypt.

TYDREEKENINGEN

Egypten. Hy was Overgrootvader van Moes, om dat zyn zoon Lohat Amram had, die Aaron en Moes verwaagde, hy was mede zyn Grootvader, om dat Josebeda zyn dochter in Egypten geboren, Amram haer neef trouwde, dit huuwelyk van den neef niet zyn moeje was alstoer geoorlooft; maar, de wet verwierp het zedert als bloedschendig.

²⁴²⁷ Daar verhief sich in Egypten *een andere Koning*, die Joseph niet gekens had, en die zyn afkoomelingen onder een wreede slaverny deed zuchten. Men zegt dat het een *vreemde Vorst* was, die zyn Troon niet wel gevleigd vindende, en den oorlog vrezzende, gelyk de gewelde naars doen, mede bevatte dat de Israëlieten zich met hun Aaloude meesters mochten verbinden, om hem te verdryven. Om welke reden zommigen de ontsnapping in het Ryk van Memphis door de Arabieren, waar van wy gesproken hebben, voorgevallen, hier plaatzen. En men houd haantje dat de vreemde Prins, die Joseph niet kende, Salatis het Opperoofd van deze Nomaden was, die een nieuwe regeering te Memphis Stichtten. Maar, Moes betekent een *andere Koning*, en spreekt niet van een *vreemde*. Deze Vorst die Rhamees genaamt was regerde 66 jaren, en de lange regeeringen baaren gemeenlyk de vervolging van de Kerk, en de verdrukking der volkeren. Hy liet Kasteelen stichten, om dat hy de invalen der nabuuren vreesde, en byzonderlyk die der Arabieren, die Kasteelen wierden met den naam van Rhamees benoemt, die den Koning van 't Land was, en Python was moogelyk die van de Koningin; men meent dat het Pelusia was. Josephus voegt daar by dat men de Israëlieten bezig hield met het doorfnyden van den Nyl in verscheide wasterledingen, en om de Pyramiden op te rechten; maar, de Pyramiden waaren zeer veel Aalouder.

²⁴³⁰ Aaron kwam ter waereld, en liep het gevaar niet van na zyn geboorte omgebracht te werden, om dat het niet eer als in 't volgende jaar was dat Rhamees het bevel af kondigde, waar by hy de vroedvrouwen beval alle de kinderen van 't manlyk Gevlach der Israëlieten, die in het roekoomende zouden geboren werden, om te brengen.

²⁴³¹ ²⁴³³ Moses wierd gebooren, en niet tegenstaande het bevel van Rhamees, door 't vernuft van zyn moeder, en het medelyden van een Prins behouden.

²⁴⁴⁰ Attika was zedert de waatervloed van Ogyges ontvolkt geweest; zommigen bewoonders herzaamelden zich daar weeder.

²⁴⁴⁸ Cercops verliet Egypten, en trok in Griekenland, alwaar hy het Ryk van Attika stichtte, waar van Athenen vervolgens de Hoofdstad was; men weet niet wanrom de Aalouden zeggen dat Cercops de natuur van een serpent en een mensch had; eenigen gelooven, datzulks was, om dat hy in Egypten gebooren zynde, zich van zyn huid, of van zyn Aaloude zede, be-roofde, om die der Grieken aan te neemen. Maar, hy voerde in tegendeel een nieuwe Godsdienst in Griekenland. Mengaf hem moogelyk den naam van een serpent, om dat hy arglistig was, en uit Egypten kwam, alwaar die kruipende dieren overvloedig zyn. Hy schreef de Grieken Wetten voor, en hy stelde daer een nieuwe Godsdienst vast. Dit Ryk wierd door 17 Koningen geregeert, die elkanderen in den tyd van 480 jaren in plaats volgden. Codrus was de laaste deser Vorsten. De Archonten naamen hun plaatzen in. Maar het ryksbeltier verwisselde drie-

maal. 13 Dezer Regeerders bezaten't zelve den tyd van 310 jaren. 7 Anderen hielden 't zelve niet langer als 10 jaren yder; en eindelyk kwaamen die Archonten jaarijs om hun gezag te bepalen.

Daar ontstond een geweldigen oorlog tuischen de Pheniciers ²⁴⁶⁶ en de Koningen van Chaldea, die wierden verlaagen en hun Ryk verwoest. De Arabieren naamen Babylon in, en regeerden daer meer als tweehonderd jaren.

Moses, den Egyptenaar gedood hebbende, die een Israëliet mishandelde, vluchte by Jethro, wiens dochter hy trouwde. In 't volgende jaar kwam Caleb, die in 't Land Canaan trad, ter waereld.

De Waatervloed van Deucalion viel in die tyd voor.

Rhamees den verdrukker van 't volk Israëls sticrf, en liet ²⁴⁹⁴ al zo wrede zoonen na, als hy. De een Amenophis genaamt, bleef in de Roode zee, en de andere was Busiris, die dwingeland, zo beroemd door zyn wrecheden. Men maakt deze laatste de zoon van Neptunus, en men doet hem aan den oever van de Nyl tot aan den tyd van Josua regeeren. Men zegt mede dat Rhamees den naam van 't Land veranderde, aan welk hy den naam van Egypten gaf, die zy met die van Rhamees voerde; men noemde het Land alvoorens Acria; maar, Moes heeft het zelve den naam gegeven, welke alstoer bekent was.

Men plaatst hier den brand door den val van Phaëton veroorzaakt, en dese ontsteking viel volgens de Geschiedenischryvers in Ethiopien voor. Maar, d'Erydaan of de Po, waar in deze jonge Iosbol stortte, is zeer verre van Ethiopien gelegen. Dewyl de Egyptenaars de gewoonte hadden van alle jaren grote voorzorgen te hebben om hun kudden voor 't vuur van den Heemel te beschermen, heeft men reden om te gelooven, dat het in Ethiopien was, daar een droogte voorviel, door de bovenmatige warmte van de Zon veroorzaakt, die de beefsen deed sterven, en dit is 't geen aan 't verdachtzel van Phaëton plaats gegeven heeft.

Areopagus wierd vermaart: dit was een Rots, welke de ²⁵⁰³ Grieken Pagus noemden, Mars Halicorthius, de zoon van Neptunus omgebracht hebbende. Deze bedroefde vader riep dezen moordenaar voor het Gerecht. De zaak wierd op dese Rots bepleit, welke men van die tyd af de Rots van Mars Areopagus noemde; maar, men kan niet verzeeken, dat dit de oorsprong van die beroemde Raad was, dewyl eenige gelooven, dat de eerste oorzaak, die daar bepleit wierd, die van Oretes was, en dat de Amazonen dezelve den naam van Areopagus gegeven hebben, om dat zy offerhanden aan den God Mars gedaan hadden. Men stelt in dezelve tyd de uitvinding van den wijngaard, die alhoewel veel Aalouder weining in Griekenland bekent was.

Moses zag het brandend Braambosch in de woestyn, hy ontving bevel van God om aan de verlossing van 't volk te arbeiten. Hy vertrok met Aaron, ten einde om zyn bevelen aan Pharaö over te dragen. Hy deed in zyn tegenwoordigheid wonderdaaden; zommigen stellen de verlossing vroeger, en de anderen gelyk als Torneus, vertraagen dezelve 31 jaren. Maar, het valt moeckelyk in een zo groote duisternis, en in een zo groot getal van eeuwen juist het jaar van deze verlossing vast te stellen.

H E T T W E E D E D E E L.

Van de Geestelyke en waereldiche Geschiedenis zedert den uittocht uit Egypten, in 't Jaar 2513 tot aan Jesus Christus.

Geschiedenis van de eerste Eeuw van de Joodsche Kerk. De Vittocht uit Egypten onder Amenophis. Pelegrimschap der Israëlieten. Overwinningen van Josua. De Geschiedenis van Danaus en Cadmus uitgelegd.

¹ ²⁵¹² **A**menophis, die de andere Geschiedenischryvers Cherres noemden, en de Heilige Schriftuur Pharaö noemt, regeerde alstoer, en liet niet at zyn onderdaanen te verdrucken, als wanneren men een pooging zag om zyn juk in de maand van May in 't jaer 2513 af te schudden. Het volk Israëls verliet Egypten, en drie groote tochten gedaan hebbende, kwam het zelve aan den oever van de Roode Zee, ten getale van 600000 menschen, deze menigte liet niet na verschrikte worden op het gerucht van Pharaos optocht en zyn Leeger, dat hen vervolgde: maar, Moes scheide de waateren van de Roode Zee van een, en deed het volk daar door trekken, en Pharaö, die 't zelve wilde doen, wierd met zyn gantsch Leeger overvloot. Na dat men dwars door de Roode Zee getrokken was, vervolgde men zyn weg dwars door de woestyn heen. Men vond daar bittere waateren, 't welk het volk deed murmureren. Maar, Moes maakte het zelve zoet, met daar een stuk hours in te werpen.

Daar ontstond een nieuwe murmurering in 't begin van den maand van Junius, om dat het brood daar onbrak, maar, God zond kwakkels, en dede het Manna regenen. Het was in het einde van dezelve maand, dat de Amalekieten, op de achterhoede van 't Leeger stortende, daar een meenigten van ombrachten. Moes deed den veldflag door Josua leeven, terwyl hy op den berg bad, en de zeege door zyn gebed wegdroeg.

God gaf in de maand van Julius zyn Wet op den berg Sinai. Moes ging op den berg die taefels ontfangen, en kwam voor den Maand van Augustus niet weerder, na dat hy 40 dagen met God in zaamenpraak geweest was. Hy vond het volk, een guilde Kalf aanbiddende. Hy wierp uit toornigheid de Taafelen van de Wet ter arde, en verbryzelde dezelve; hy strafte de geeneen, die aan de Afgodendienst schuldig waren; hy keerde weerder op den berg, van dien hy nieuwige Taafelen bracht, en klom in de maand van September af, hebbende het aangericht met sraslen omvangen; het welk hem verplichtte om 't zelve met een dekklede te dekken.

Men bleef een jaar in de woestyn van Sinai, alwaar zy het tweede Pascha vierde, en men maakte daar verscheide richt-snoeren van den Godsdienst. Nadab en Abihu, die met een vreemd vuur, en 't geen van den Heemel niet gedaan was, wilden offeren, wierden verteert en tot asche verbrand. Jethro, die in 't naburig Land woonde, geleidde tot Moes zyn vrouwen twee zoonen, en gaf hem een goede raad tot zyn gedrag. Men brak van daar op de 9 van Junius. Mirjam de zuster van Moes wierd met melaatsheid gelaaghen, om dat zy van de vrouw van haar broederjeloeisch wierd, en om dat zy, met Aaron zaamenzweerde, zich met hem gelyk wilde maken; men zond van die tyd af, in de maand van September verpieders in 't Land van Canaan, die uitmuntende vruchten van daar weeder mede brachten. Maar eenige Israëlieten

des W A E R E L D S.

5

tigen maakten een opschudding en verlangenhed in 't leeger, verzeerende, dat dit land, door Reuzen bewoont zynde, het onnooglyk was 't zelve te overwinnen. Joshua en Caleb, die de meengte teegenstanden, wierden des weegens beloont, door het vermaak van alleen in 't land Canaan te treeden. Want al de geenen, die uit Egypten getrokken waren, stierven in de Woestyn. Om welke reeden God, in plaats van hen door den weg, die de verfieders gehouden hadden, en zeer kort was, te leiden, aan dit volk verscheide ommetrekken liet doen, en het 40 jaaren ophield, in plaats dat zy daar in twintig dagen konden komen. Het oproer van 't volk wierd door een aantal der Amalekieten gesraft, die een groot getal van Israëlieten om 't leven brachten. En alstoer fleide Mozes de 90ste Psalm op, door welke het gemaklyk valt te bewyzen dat de menschen alstoer niet meer als 80 jaaren leefden.

3. Het Leeger hield zich een lange tyd te Kades op, en aldaar wierd die Sabbatheschender, die eenige stukken houts in de Woestyn op den Sabbath verzamelt had, gescrecht, en aldaar wierden Korsach, Dathan en Abiram, die regens Mozes opstonden, gesraft. Wy zullen de Israëlieten in al hun leegerplaatsen niet volgen. Het volstrek aan te merken, dat zy 40 jaaren in de Woestyn om zwurven, eer zy in 't Heilige land traasden. Terwyd de Israëlieten huu weg vervolgen, vertrouwe Sesostris de Koning van Egypten zyn Ryk aan zyn broeder Ar-mais of Danaus, en verkoos de zyde, om overwinning te doen. Men gelooft dat deze twee Prinsen de zoonen van Amenophis of Parao waren, die in de roode zee verdronken was. Maar, hoedanig konde Egypten, 't welk aantmerkelyk door het verlies van Parao en zyn leger verzwakt was, zo haastig een ander leger op de been brengen, dat krachtig genoeg was om Afien en een gedeelte van Europa te overmeesteren? Wyders begrypt men niet dat Sesostris, die aanstonds de nabuuriige landen van de Roode zee in nam, niet op het leger der Israëlieten zich ging storten, dat noch niet verre van daar was, ten einde om in hun bloed en neederlaag de schande en de dood van zyn vader te wreken. Men kan die zwartigheden niet wegneemen, als niet aan te merken, dat Egypten door verscheide Koningen geregeert was, daar was een in het needer Egypten, alwaar al de gevallen van Joseph en 't volk Israëls voorvielen. De Koningen van het hoochte Egypten, die hen als ongemaklyke nabuuren aanzagen, waren verzet van hen door een dubbel ongeluk ter nedergeslagen te zien, door de vlucht der Israëlieten die dat land ontvolkten, en door de neederlaag van 't leger. Sesostris van de ongevalheden, welke dit nabuurschap hem veroorzaakte, verlostdacht niet meer om de Israëlieten te vervolgen, maar, om winsten te doen. Negen jaaren wierden tot deze overwinningen befteed. Sesostris keerde, na de zelve gedaan te hebben, wieder in Egypten, en vond, dat zyn broeder Danaus, zich van een zo lang afwezen bedienende, de beveelen die hy hem ingelaten hadde voor zyn vertrek; geschonden had, dierhalven verdreef hy hem. Deze vlugteling ging zich te Argos ter neederzettten, alwaar hy den grondflag van een Ryk leide, terwyl Sesostris Egypten vreedzaam, door den raad van Tot, den zoon van Mercurius Trismegistes, regeerde. De anderen doon Danaus en zyn broeder Lynicus uit Chemnis, een stad van Thebaïs trekken. Zy gingen naer Argos, en aldaar Sthenelus op den troon vindende, dreeven zy hem van daar. Danaus gaf zyn naam aan de volkeren van dat land; zyn dochters maakten zich beroemd door de ontdekking van zomminge sprongen, waar uit men waater voor de stad trok, die zulks ontsprak. Maar, zy wierden door de moord van alle heue mans noch veel meer bericht. Hyperimnestra alleen bleef Lyneus getrouw, die na zyn oom regeerde, zy boude Tempels ter ere van Venus, en wierd Priestersie van Juno. Amphiction regeerde alstoer te Athenen.

36. Cadmus, de neef van Danaus, verliet mede Egypten, om zyn zuster Europa te gaan zoeken, of veel eer om wisten in Europa te gaan doen, onder voorwendsel van zyn zuster te zoeken, die men geschaakt had. Hy vertrok van Thebe, alwaar Agenor zyn vader regeerde, en trok over in Phenicien, en regeerde te Tyr en Sidon, hy ging van daar in Griekeland, alwaar hy het gebruik der letteren voerde, 't welk tot die tyd toe onbekend geweest was; het is waarschynlyk, dat dezelve de Egyptische merkteeken waren, welke Mercurius Trismegistes veel eer als die van Phenicien uitgevonden had, die hy in dat land bracht. Inderdaad, men heeft gedurende een groot getal van eeuwen een opschrift op de voetstaf van het beeld van Agamemnon van de rechter na de linkerkand geschreven gezien, gelyk tegenwoordig de Joedeh doen. 't Welk bewyft, dat men de letteren der Oosterschen en hun manier van Schryven aangenomen had, maar, die merkteeken syn allengs veranderd, en by vervolg van tyden zeer verschillend van die der Pheniciers, al zo wel als van de Egyptische letters geworden. Hy gaf den naam van Thebes aan de stad, welke hy in Beotien bouwde, ter oorzaak om dat dezelve de naam van de hoofdstad van zyns Vaders ryk in Egypten was. Men schryft, dat hy, in Beotien de Draken-tanden gezaait hebbende, daar van krygsnachten, die aanstonds met elkaanderen vochten, grotenden, en d'een d'anderen dusdanig doodden, dat daar niet meer als vijf overig bleeven. Maar, men heeft de Pheniciers, die deze geschiedenis verhaalt hebben niet wel begrepen, en die alleenlyk zeiden dat Cadmus een leger oprichtte uit inslaven met koopere spietzen gewapent,

zaamengelijkt. De koopere spietzen beteekenen de Draken-tanden, en dit is 't geen de dubbelzinnigheid en 't verdichtzel maakt. Ten minsten is het zeeker, dat Cadmus het gebruik van 't kooper in Beotien bracht, en dat hy daar van spietzen liet maken, die van te vooren onbekent waren. De Israëlieten, hun weg vervolgende, wierden verplicht om op de grenzen van Idumeen te trekken, maar, God verbood hen deze volkeren, die hun bondgenooten door Esau waren, te verwoesten.

Mirjam, de oudste zuster van Mozes en Aaron stierf in den ouderdom van 130 jaaren. Mozes sloeg op den Rots, om water te hebben; en zyn wantrouwen op deze wonderdaad wierd niet de uitsluiting van 't Heilige land gefraagt, alwaar hy niet intrad, niet meer als Aaron, en die in dit jaat den tienden dag van Augustus stierf, in den ouderdom van 123 jaaren op den berg van Hor. De Koning van Arad leevende den volgende maand den dag en doodde een groot getal van Israëlieten. Maar God, door hun gebeden getroffen, onderwierp eindelyk zyn land.

Mozes wierd verplicht den kooperen slang op te rechten, om de beet van de vergiftige slangen te genezen. Om welche reeden de plaats Tsalmon genaamt is, 't welk een beeldenis beteekent.

De Koning der Amorriten, de Israëlieten doortocht over zyn landen geweigert hebbende, maakten men zich meester van zyn land, na een veldslag tegen hem gedaan, en zyn allersterke plattzen beleegert te hebben. Og, de Koning van Bazan, die een groot land bezat, onderging hetzelv'e lot. Want, verhals geweest zynde, nam men 60 steden, die hem toebehoorden, in. Deze Prins was van het geslacht der Reusen: (Numeri 21.)

Balak, de Koning der Moabieten, verlaagen door den nederlaag van zyn nabuuren, vergaaderde zyn Raaden en legers. Hy riep Balaam om van hem den uitflag van den oorlog te weten, en dezelve door zyn bezweeringen te bevorderen. Maar Balaam kende Gods volk niet verzoeken, zyn ezel sprak, en dit dier, veel wyzer als den Profeet, leerde hem zyn plicht. Deze goddelooze mensch raadde een volk dat onverwinlyk door de waspen was, door de vrouwea te verderven. Die raad gelukte. De Israëlieten vermengden zich met de Moabieten, en zy vielen van deze vleeschelyke hoerery tot Asgadery, 't welk aan Phineas geleegenthed gaet, om zyn yver te oefenen, en aan God, om zyn wraak te doen gevoelen. Daar neveulden door deze kalyding 24000 menschen. Onderwylen liet men niet na noch zes honderd tachtig duizend en zeven honderd menschen in de optelling, welke een weinig tyds daar na geschiedde, te vinden. Want men moet drie-en-twintig duizend Leuven by de waereldsche, die Mozes geteld had, voegen. De Midianieten wierden door de dapperheid van Phineas geslagen, men gaaf de landen van Sihon de Koning der Amorriten en van Og de Koning van Bazan aan de stammen van Ruben en Gad ten deel. Men kondige de noodwendige richtsnoeren aan den geenen af, die in het land van Canaan gingen in treeden, tot uitroejing der Asgoden, en bewaring van den Godsdienst in alle haare zuiverheid. Mozes vernieuwde weerder het verbond, 't welk hy met God voor 't volk opgerect had, liet het affchrift van deze Wet in de handen van de Leuven, en de Opperoorhoden der stammen, en, na hen geteegen te hebben, klom hy op den kruin van Nebo, van waar hy de vlakte van Jericho ontdekre, en van daar het beloofde land gezien hebbende, stierf hy in den ouderdom van 120 jaaren.

Josua volgde in zyn platz; maar, alvoorens zyn geschiedenis te beginnen, moet men aanmerken, dat men de jaaren der Richter, die zedert Mozes tot aan Salomon die den Tempel bouwde, geleefd hebben, op verscheide wyze rekent. Zommigen gelooven, dat men niet alleenlyk de jaaren, die de Schriftuur yder Richter toeschrifft, rekenen moet; maar, dat men daar de tusschenregeeringen, en de jaaren van de gevangeren, of de ellende, gedurende welke daar geen Richter waren, moet byvoegen, en zulks maakt een vermeidering van 110 jaaren. Josephus heeft die Rekening gevolgt, om dat de Schriftuur, verzeikerend dat zodaanig Richter 40 jaaren geregeert heeft; men in dat getal de jaaren van ellende en lyden niet moet begrijpen, dewyl de richter alstoer niet leetde, of ten minsten liet hy 't volk in verdrukking. Om welke reden deze Geschiedenis-schryver 591 jaaren zedert den uittocht uit Egypten tot aan Salomon telit, en zyn gezag heeft veel magneuteryn medegesleept. Ondertussen, dewyl men in de geschiedenis der Koningen leest, dat daar niet meer verliepen als 480 jaaren, zedert dat Mozes Egypten verliet, tot dat Salomon den Tempel van Jerusalem bouwde, is men door een veel groter gezag, als dat van Josephus verplicht de laaste Rekening te volgen, en de tusschenregeeringen en den tyd van ellende in de jaaren der Richter of der Helden, die het geslacht verlost hebben, in te sluiten. Dewyl dit een sleutel van de heilige geschiedenis is, hebben wy gelooft, dat men dezelve voor den geenen niet moet verborgen houden, die dezelve willen lezen, wyders dient zy tot een richtsnoer voor het kort begryp, 't geen wy daar van maaken.

Josua, zich aan 't hoofd van 't leger stellende, beftoe over den Jordaan te trekken, ten einde om Jericho aan te tasten. De vlood scheide haare waateren van een om de Ark te laaten doortrekken, gelyk mede het leger, dat den ark volgde. 's Anderendaags hernieuwde men de besnydenis, welke ge-

39.

40.

41.

TYDREEKINGEN

duurende den Reis afgebroken geweest was; men at het Paschlam den 4 May, men at mede ongehevelde brooden; en dewyl men daar een genoegsaame groote overvloed van kooren had, hield het manc' op van den heemel te valen.

Eindelyk, na de volkeren, die aan de andere zyde van de Jordaan waren, overwonnen, en hun land in bezit genomen te hebben, maakte men zich gereet om het Heilige Land te overmeesteren. Canaan, de zoons zoon van Noach, had zich 't zelve toegegeven; hy had elf kinderen, die 't zelve onder zich verdeelden, en waaraan uit so veel verscheide geflachten afdaalden. Sidon, de oudste zoon, was de vader der Sidoniers, en vluchtte een flad, welke zyn naam voerde, en een groot getal van eeuwen in wezen gebleven is. Zommingen begaven sich aan de andere zyde van den Libanon in Syrien, en de andere bleven in Canaan, wiens waarlyke paalen van Sidon en de Antilibanon tot aan Gaza, en van daer tot aan de doode zee waren. De vyf volkeren, uit Canaan en zyn kinderen gesproten, die dit land bezaten, waren de Hitlers, by Gebrou en Beerseba geleegen. De Jebusiten, die Jerusallem en 't kasteel van Sidon hadden, bewaarden 't zelve een lange tyd. De Ammorrhieten bezaten de bergen en woestynen van Judea. De Gergesiners woonden beneden de Jordaan, dicht by Gadara; en de Hevits, wiens geburen de Gabaoniten waren, hadden sich aan den voet van den berg Hermon geplaatst. God wilde deze vyf volkeren uit Canaan gesproten, kastelen voor de zes anderen, die in 't bezit der landen bleven, welke zy ingenoemd hadden. Boven dat waren daar in Canaan aan den oever van de Middellantsche zee vyf landchappen der Philistinen, vyanden van Gods volk. Het was tegen alle deze volkeren dat Jofua zich ten oorlog bereidde, en die hy wilde vernietigen. De Jooden, die het wrede vinden, dat men onvoorzien op geflachten stort, op welke men gantlijk geen recht heeft, houden staande, dathun Veldheer, alvoerds in 't land tretken, een verklaring liet voorafgaan, waar by hy de Vrede den geenen aanbood, die de wapenen wilden neederleggen, de vryheid van te vluchten den geenen, die zich wilde elders begeeven, en met den oorlog en de dood den geenen dreigden, die eenigen wederstand wilden bieden. De Gabaoniten verzochten die vrede; de Gergesiners namen de vlucht, en gingen zich in Afrika ter neederstellen. Men zegt zelis, dat men dicht by Tanger aaloude gedachten teekenen gevonden heeft, waar op men dieze woordelijks. *Wij zijn de geenen, die voor Jofua, de zoon van Nach, de strijkmoter, gevlochten zwijgen*, maar zulks komt niet de heilige Tekst niet overeen. God had Jofua bevolen van zich meester van Canaan te maken, en daar van alle de inwoonders te verworfen. De Gabaoniten verkregen de vrede niet anders als door misleiding en bedrog: het is alleen moogelyk dat zomminge verschriften vluchten konden, en in Afrika trekken. De oorlog begon dan zonder enige verklaring, die dezelve vooring. Jericho wierd ingefloten, en zonder moeite ingenomen, dewyl de muuren op 't geluid der bezuinigen neederstortten. Achaff, die in weerwil van het verbod zichts van den oorlog toegegeven had, deed aan 't gantliche geflacht een bloedige hoorn voor Hay lyden; maar, gestraft geworden zynd, en God ticht met zyn volk weider verozoende, wierd

de stad ingenomen, en twaalf duizend van haar bewoners den hals afgeheven. De Gabaoniten door dese overwinningen verschrik, bedroogen Jofua, en maakten een Verbond met hem. Maar, de Koning van Jerusallem daar van verwittigt zynde, en vreesende dat dit voorbeeld de gantliche ondergang van 't land mocht veroorzaaken, trad niet 4 naburige Koningen in een Verbond, en belegerde Gabaon met hen. Jofua vloog zyn Bondgenooten te hulp, alhoewel zy hem misleid hadden, sloeg de belegeraars, nam de verbonde Koningen gevangen, en de zon stond stil om hem tyd te geven tot het voltrekken van zyn overwinning.

Jofua breidde zyn overwinningen dit loopende jaar wyder uit. Hy hielp Caleb om den stam der Reuven te vernietigen, en de flad of Hebron in te nemen. Hy verloeg een groot getal van Koningen die vergeefs zich regeens zyn voornemens poogden te stellen.

Men vierde het eerste Sabbathjaar, en het Feest der Tabernakelen onder tenten met takken overdekt, ten einde om de geheugenis van het Pelgrimschap in de woestyn te bewaren, schoon men zelfs een stille rust genoot, en in overvloed leefde. Jofua maakte mede een verdeling van 't Heilige land aan verscheide stammen.

Jofta bouwde Timnathsera, om aldaar geruist te leven, nadat hy de vryheid van zyn geslacht gevestigt had, en hy hier daar in den ouderdom van 110 jaaren, na dat hy 't volk 27 jaaren, by aldiens men de overleevering geloofd, geregeerd had. De Schriftuur bevestigt het getal der jaaren van zyn regering niet; maar, men kan hem niet meer als 17 jaaren toeschryven, en men moet zelfs in dit getal een tuischenregting in fluilen.

De Tempel te Delphos wierd door Phlegias verbrand, om zich van Apollo te wreken, die zyn dochter onteert had, en aan wie deze Tempel toegewijd was. Apollo wrekte zich op zyn beurt, en doodde Phlegias, die de zoon van Mars was, en zond hem naar de Hel. Esculapius sproot uit deze bylegging.

Asterius, Koning van Candia, Europa na haare wegvoering getrouwde hebbende, had drie kinderen by haar, Minos, Rhadamanthus en Sarpedon.

Pandion de eerste Regeerde alstoer te Athenen, en had twee dochters in de herlichepping bekent, Frogne en Philomela; zyn regering welke in 't jaar 2567 van de schepping des werelds een aanzang nam, duurde 40 jaaren.

Het volk Israels van hun opperhoofden verrekenen, vergat God, die om 't zelve daar over te straffen, hen aan een Koning van Mesopotamie Cushan genaamt, onderwierp. Men bleef acht jaaren in deeze slaverny, tot dat Othoniel, de zwaager van de beroemde Caleb, zich aan het hoofd der benden gestelt hebbende, Cushan verloeg, en aan de Israëlieten de vryheid weedergaf, die zy verloren hadden. Deze Richter regeerde hen een langen tyd; en dewyl de godvruchtigheid de oorsprong van de vrede is, wierd hun rust door de minste aanmerkelyke opstand niet gefloort.

Daar viel een grote brand op den berg Ida voor, welke aan de bewoners leerde zich van 't zaer te bedienen, om dat zy zagen dat dit metaal in 't vuur gesmolten wierd.

De Geschiedenis van de tweede Eeuw van de Joodsche Kerk, Zedert den optocht uit Egypten.

⁶ Jaar
des wa-
relds
2613.
Van den
optoche
uit E-
gypten.
101.

Richters van Israël. Minos, Ceres, 't Gulde Vlies, Tantalus, Pelops,
Orpheus, Perseus.

^{102.} Erwyd Gods volk een diepe rust onder het bestier van Othoniel en Ehud genoot, was Griekenland vol veranderingen en vruchtbaar in gevallen.

^{103.} Siliphus bouwde Corinthen; maar, daar zyn twee mannen van die naam, d'een de zoon van Aeolus, die te Ephiren, dat is te Corinthen regeerde, na dat hy dezelve geboekt had, en aldaar navolgers na hem gelaaten had, die door de Heracliden verdreeven werden. D'ander was een berucht strijtkroover, die de weeghen van Corinthen onveilig maakte, en de moeder van Ulysses, als wanneer men haar naer haar man geleidde, schond.

^{104.} Minos de eerste, regeerde te Argos, en was voor een volmaakt Wetgever beroemd; men stelt in dezelve tyd de komst van Ceres in Griekenland; zy doorreisde de gantliche waerden om haar dochter Proserpina te zoeken; zy leerden den Landbouw aan de Grieken, benevens het kooren te zaayen; het welk haar voor een Godin deed aanzien, tot welkers een men speelen te Eleusis en in andere plattien instelde. 't Is een verdiel dat een geschiedenis insluit. De kunst van kooren en gaest te zaayen was veel alouder als Ceres, en men beeld zich belanghelyk in dat het te Patras was, daar men het land begon te bouwen; maar, de hongersnood te dier tyd Griekenland verwoest hebbende, was men verplicht in Egypten kooren te gaan zoeken. Triptolemus bracht daar van in lange scheepen niet riemen of zeilen mede, waar door men gezegd heeft, dat hy op een gevleugelt serpent gezeeten was. Men zaade, en de arde een overvloedigen oogst voortgebragt hebbende, deed men daar over dankzeggingen aan Ceres, welke

by de Grieken de natuur is; dewyl de Egyptenaaren het kooren verschaft hadden, en moogelyk een nieuwe manier van landbouwen leerden, volgde men hen in den dienst en de verborgenheden na, die zy vierden ter eren van Isis, van welke zy een Godin maakten, welke by hen of de maan, of de natuur was.

Phrixus en zyn zuster Helle, verplicht hun vaderlyk huis te verlaaten, om zich voor de hinderlaag van een schoonmoeder te bewaren, welke hen wilde lasten ombrengen, begaven zich in een schip, dat voor een teeken een Ram had. Dat was te dier tyd de gewoonte om de scheepen te onderscheiden door de gedaante van een dier, 't geen men op de voorsteeven stelde, terwyl men aan de achtersteven de beeldenis van den God, die de beschermmer van 't schip was, plaatste. Minerva geleide de dat van Phrixus. Helle leed echter schipbreuk, en het niet na van haar naam aan de zee te geven; intar, Phrixus landen gelukkig te Colchos, en gaf den Koning van dat land de schatten weeder, die hy zyn vader ontrooid had. Zommingen gelooften, dat de schatten, welke Phrixus in een schip, dat voor een teeken een Ram had, naer Colchos voerde, geleghethid gegeven hebbent tot het verdicthsel van 't gulde Vlies, dat Jason in de volgende eeuw wegvoerde. Maar, men moet eer aanmerken, dat de rivieren van dat land het goud in den vloed mede sleepen, en dat de eerste Koningen van Colchos zo ryk wierden, dat zy in hun Paleisen *goude balken en holommen* hadden. Hun schatkamer was wonder groot, en gelyk het Griekze woord *geza* een schatkamer en een vacht betekent, en om dat *geza* also wel een slier als een muur,

45.

47.

48.

61.

65.

65.

65.

140.

des W A E R E L D S.

*en Nachasch een Draak en kooper beteekent, hebben de dichters door de dubbelzinnigheid derer woorden gezegd, dat het een *gulde Vlies* was, door een Draak en twee Ilieren bewaart, in piaats van natuurlyk te zeggen, dat het een Schat-kamer was met een *dubbelde muur* omringt, en met een *koopere deur* gesloten.*

145. Het Joodse volk, zich tot Afroderye begeeven hebbende, bediende Eglon de Koning van Moab zich van deze omfamdigheid, en verbond zich met de Amalekiëten en de Ammonieten. Israël voor God schuldig, wierd door deze verbonde Prinsen geslagen. Jericho viel in de handen van Eglon, en hield het gantiche geslacht in een soort van slaverny. Ehud de Benjamiet ondernam om zyn land van een zo wreede dwingeland te verlossen; hy had de bekwaamheid van zich by Eglon door geschenken en verzoekschriften aangenaam te maken, en tot hem te moogen nadieren. Hy doodde hem in zyn kleerkamer, en zich geborgen hebbende, verzaamde hy aan fonds al de krygsnechten, die hy vinden konde, en leverde de Moabitens den veldflag, die de moord aan hun Koning begaan, wilden wreken; tien duizend van deze Jaasten bleeven op't flagveld leggen, en door deze overwinning herstelde hy de vrijheid en de rust van zyn geslacht. Het is waar dat de Philistijnen niet nalietten invalen in het Heilige Land te doen, dewyl Samgar, die alstoer leefde, daar van 600 mannen met een sieraaf, waar mede hy zyn offen dreef, ombracht; maar, het getal dier doden, en het waspen, waar van hy zich bediende, betekent veel eer de neederlang van een hoop, die zich op de vlucht begeeven had, als de overwinning op de vyanden, die een openbare oorlog voerden, behaalt. Laat ons tot de Grieken weeder keeren.
148. De beroemde Tantalus regeerde in Phrygien, en daarder was 't, dat hy Ganimedes de zoon van Tros, waar van de Trojaanen hun naam ontleenden, wegvoerde. Men heeft verdacht dat het Jupiter was, die deze jonge geschaakt had, nu dat hy zich in een Adelaar herichepte had. Maar, een aaloud Dichter Phanoës, die een gedicht op de *Pedestristen* maakte, de liefde en 't schaak der jongens, die in die tyd overvloedig waren, schryft het Tantalus toe, en men heeft daer den Adelaar tuschen doen koomen, het zy, om dat hy hem in een schip gezet had, dat een Adelaar aan zyn voorsteven voerde, het zy om de flelligheid van de ontschaking aan te wyzen.
150. Pelops zyn zoon, verliet Phrygien, het zy de hoofdstad van zyn Ryk door een aardbeving om ver geworpen was, het zy dat Iltus, de zoon van Tros, Tantalus verdreeven had, hem een oorlog zonder verschouwing aandoende, om de hoon zyn vader, en am Ganimedes zyn broeder aangedaan, te wreken. Pelops trok in Griekenland, en gaf zyn naam aan Pelopopen. Hy maakte zich daar een groot getal van vrienden en aanhangiers door de Rykdommen, die hy in een arm land gebracht had, en door het getal van zyn kinderen, die zich met de belte huizen van 't nabuurschap verbonden; onderwylen
- was hy altyd niet gelukkig in zyn geslacht. Atreus en Thyestes jeloerisch, weegens dat hy hun broeder Chryippus voor hen stelde, wierpen hun medevryer in een put, het geen Pelops geweldig toornig maakte. De anderen zeggen, dat dit Lajus de Koning van Thebe geweelt is, die de zoon van Pelops wegvoerde, by wie hy was koomen huisvesten, en dat de heemel ontflooken synde, dreigde deze schending van godtvryheid te wreken, met hem een zoon te geven, die hem inderdaad zoude ombrengen. Hy mocht vry voorzorgen teegen Aedipus neemen, zy dienen nergens anders toe, als om de zoon minder misdaadig aan de moord van zyn vader, en de bloedschending, die hy met zyn moeder beging, te maaken, - dewyl hy noch d'een noch d'andere kende. De Dichters voegen daar by, dat Atreus, de zoon van Pelops, en die nu hem regeerde, jeloerisch, weegens dat Thyestes zyn broeder, zyn vrouw ontcent had, twee kinderen, uit dit overspel gesprooten, nam, en hem dezelve deed opeeten.
- Amphion, de Koning van Thebe, was de schoonbroeder van Pelops, dewyl hy zyn zuster Niobe getrouw'd had, en zy was de een, welke hem de Zang-kunst leerde, die men uit Phrygien gebracht had, en die hem zo beroemd maakte, dewyl hy de allerwreedste menschen door de zachte geluiden van zyn Lier bekoerde.
- Daar was te dier tyd een Dichter Olen genaamt, uit Lycien gekomen, die de Losgezangen zaamenstelden, welke men zong.
- Orpheus leefde mede in die zelve eeuw, hy leerde aan de Grieken, dat de onsterlyke zielen na den val der lichaammen weeder in den heemel keerden. Men begon de menschen in de verborgenheden in te leiden door verlichtingen. Deze leer en gewoonte kwamen uit Egypten, alwaar men meer ommengang met de Joden gehad hadde.
- Pericus doodde, zonder zulks te willen, Acrisius zyn grootvader, trouwde Andromeda, en verwisselde zyn Ryk van Argos met dat van zyn oom te Micenes, om dat hy niet langer in een plaats konde woonen, welke hem de moord van zyn grootvader verweert. Medea, welke hy verliet om een andere vrouw te neemmen, wrekte zich daar van op een wreede wyze.
- Ehud, de Richter Israëls, stierf, na dat hy een langen tyd het volk geregeert had. 't Welk weeder in de zonden viel, en God, in toorn ontflooken, strafte 't zelve daar over. Want Jabin, Koning van Jatsfor, een talryk leger vergaadert hebbende, deed het zelve onder 't gele van Sifera, Veldheer van zyn benden, tegens Judea optrekken. De Joden wierden verflagen, en traadden ten derden mal weerder in slaverny, tot dat God hen daer uit door den raad van een vrouw verlost.
- Midas regeerde in Phrygien, alwaar Iltus de stad van Tro-155. yen gebouwt had, die men Ilium noemde, door haar beleg, en nog meer door de Iliade van Homeris zo beroemd geworden.

De Geschiedenis van de derde Eeuw van de Joodsche Kerk, Zedert haar optocht uit Egypten.

*Debora. Gedeon. Minos de 2^e. De schatting die men hem betaalde. Monarchie der Assyriërs:
haar veel aalonder oorsprong. Hercules, zyn geslacht-register; zyn daaden. Theseus.*

201. 206. Debora trok het volk tot een slaverny, die alreeds twintig jaaren geduur had. Deze vrouw was een Prophete, zy verkoor Barac om hem aan 't hoofd van 't leger te stellen. Hy floeg Sifera, de Veldheer van Jabin, met tien duizend mannen, dreef hem op de vlucht, en Sifera wierd in 't vluchten gedood, door Iael in een tent, alwaar hy na denstryd liep. De regeering van Debora, Richterisse van gantsch Israël, duurde 40 jaaren.
210. 201. Egeus regeerde te Athenen; maar, hy bezat niet meer als een gedeelte van Attika; want zyn vader Pandion de tweede, was verplicht geweest van 't zelve onder zyn 4 kinderen te verdeelen, waar van hy de oudste was. Die aanmerking is noodzaaklyk om de geschiedenis van Theseus zyn baardaard en plaatsvolger te verhaalen.
- Minos de 2^e, die in Candien regeerde, trok in Afrika, om de dood van zyn zoon te wreken, die Egeus te Thebes had doen dooddën, alwaar hy de speelen en Ichouwspelen was koomen zien. Hy belegerde Athenen, nam het in, en leide de inwoonders tot schatting op, van hem alle de negen zoonen en 9 dochters te betalen. Datis daar de reden, om welke Minos door de Grieken, als een wrede en Barbarrisch Prins berucht geweest is, terwyl anderen van hem, een der uitmuntendste Wetgevers, die geleefd hebben, maaken. Die Wetten kwamen zo schoon voor, dat men gelooft, dathy van tyd tot tyd met de grootste der Goden ommengang had, van wie hy die verlichtingen ontving. Dedalus, een uitmuntend Beeldhouwer, die alstoer leefde, had voor hem die zo beroemde Labyrint gemaakt. Maar, verplicht geweest synde, het eiland te verlaaten, ter oorzaak van een moord, bergde hy zich met zyn zoon Icarus op kleine scheepen; hy was de eerste die de kunst vond om aldaer zeilen op te stellen, en hy zeilde, door dat middel die van Minos ver voor uit, die hem met kracht van roejen vervolgden.
- Icarus stierf in deze optocht. Minos landde in Siciliën, ge-157. loovende Dedalus aldaar te vinden, ten einde om zich van hem te wreken; maar, hy stierf op een droevige en wrede wyze. Zyn Vlooten waren zo talryk en machtig, dat men hem als de Koning van de zee aanzag.
- Men gelooft dat Amasis, die te dier tyd in Egypten regeerde, aldaar de gewoonte van kinderen en mensen te offeren, vernietigde. Herodotus houd staande, dat dit gebruik nooit by de Egyptenaaren ontfangen geweest is: en dat de Grieken zich verkeerdelyk ingebeeld hebben, dat Hercules aldaar gevraagd heeft om opgeoffert te worden. Maar het is echter waar, dat hy aan Juno Lucina oofferden, om haer in de baarens nood zynde gunstig te maaken. En Plutarchus spreekt van een saloud gedenkteken, waar op men een mensch geknielt zag, de handen op der rug gebonden, op wiens strot men een mes hield, om dat hy opgeoffert moest worden. De aaloude Hercules, die aan den oever van de Nyl gebooren was, had tot het offer geschikt kunnen zyn; want hy was veel aalonder als Amosis, die dat onmenschelyk gebruik te Heliopolis vernietigde. Deze stad was van te vooren onder de gerichtsdwang der Arabische herders, die zich van een gedeelte van Egypten meester gemaakt hadden. Maar, men had dezelve hen also wel als Memphis weeder afgenoomen.
- Debora stierf na een regeering van 40 jaaren, daer onder de 217. 20 jaaren van de ellende rekenende. Het is verkeerdelyk, dat men haar de tytel van Richterisse Israëls wil beneemen, dewyl de Schriftuur haer de zielve geeft.
- De wyze Osler beginnt hier de Regeering van Ninus en het Ryk der Assyriërs, hy sleunt op 't gezag van Herodotus, die aan deze Monarchie niet meer als 520 jaaren toeschryft, zedt de oproechting door Ninus, tot aan haar verwoesting door Ariaces, die met de Meders het juik van den verwyfde Sardanapalus affchudde, Ninive innam, en dat Ryk omkeerde,

TYDREEKENINGEN

dat zich over gantsch Aſien uitbrekte. Maar, my dunkt dat Uſſer, hoe vernuftig hy was, Herodotus, die hy tot zyn waargenomen heeft, niet verftond. Want, deze Geschiedenisſchryver zegt niet, dat het Ryk der Aſſyriërs, door den opstand der Meders 520 jaren na de ſchichting eindige. „ Maar hy verhaalt, dat de Aſſyriërs, in gantsch Aſien gebiedende, zedert de 520 jaren, de Meders door een verlangen van vryheid aangemoedigt, teegen hun Meesters streden, hun juk afſchudden, en dat veel Geſlachten de Meders navolgden, welke vry leefden, tot dat Dejoces middel vond om zich Koning te maaken. Herodotus L. 1. P. 26. Het is goed enige aanmerkingen over deeze plaats van de ongeſteſtyke geſchiedenis te maaken, om dat men daar zo verschillende gevoelens gefineed heeft.

1. De Heilige Schriftuur, de Monarchie der Aſſyriërs van Nimrod aanvangende, kan men niet twyſtelen, dat zy zeer veel alouder moet geweest zyn, als Uſſer zegt. Niniue en Babylon waren in die tyd gebouwt. En alhoewel men de namen en het leeven der Koningen, die dat Land beſtelt hebben, niet weet, haat het echter niet na, zeer waarschynlyk te zyn, dat daar geweest zyn, die de phaatsvolging vervolgt hebben, om dat men geen tegenſtrydende bewyzen heeft.

2. Herodotus ſtelt de oproer der Meden in de zelle eeuw van deze Monarchie; maar dewyl deze Volkeren niet alleen onder de heerschappij der Aſſyriërs waren, die geheel Aſien in hadde, verwoefte deze kleine aſſyriyng van de Monarchie dezelve niet. Herodotus zegt zulks mede niet. En het eenigſte voordeel dat hy aan de Meders geeft, is, dat zy hun land met een volkoome en geheele vryheid beſtelt hebben.

3. Herodotus doet deze vryheid een langen tyd duuren, en begint de Monarchie der Meden niet eer, als van Dejoces, die zich door een kloek en arglistig beleid, Koning maakte. Iſla toe, dat deze plaats van Herodotus groote zwaarigheden lyd, om dat men voor Dejoces vijf Koningen der Meden telt, en aan hun hoofd Arbaces ſtelt, als die Sardanapalus overwonnen heeft. Staande te houden, gelyk zeeker vernuftig nauwkeurig onderzoeker doet, dat Herodotus de lyd der Medische Koningen, niet, als van Dejoces heeft willen beginnen, om dat Cyrus uit hem afdaalde; zulks is beſpokyk: want, de Geschiedenisſchryver verzeekert, dat het geſlacht voor Dejoces volkoontment vry was; en hy verhaalt de middelen, waar van hy zich bediende, om zich den Dwingeland van zyn Vaderland te maaken; hy verhefte zich aanſtonds tot Richter over alle de verſchillen van 't volk; hy gedroeg zich zo gemagtig, dat hy de harten won. In een woord, hy maakt een man af, die by trappen tot de dwingelandy over een vry geſlacht opklom. Men kan dan noch den opstand der Meders in 't jaar 520 van de Monarchie der Aſſyriërs, noch de vryheid, welke zy enige jaren tot aan Dejoces, die hen verdrukt, genoeten, niet weederleggen. Maar men heeft mooglyk van de Veld-Heeren en voornaamste Amtelingen Koningen gemaakt, die deze vryen Staat beſtelt hebben. Arbaces deed mooglyk niet anders als de aeloude vryheid teegens de Aſſyriërs, haar vyanden, valt te maaken, welke tot aan Dejoces duurde.

4. Herodotus voegt daar by, dat de andere Geſlachten vervolgens de Meders navolgden, dat is te zeggen dat zy mede het juk der Aſſyriërs aſwierpen; 't geent bewyſt, dat de Meders de Aſſyriſche Monarchie niet om ver geworpen, noch Niniue ingenoemt hadden 520 jaren na haar grondlegging; om dat daar andere Geſlachten waren, welke onder hun gehoorzaamheid bleven, en die daar niet uitkwamen, voor al eer zy door de gelukkige uitſlagen der Meders aangemoedigt geweest waren. Herodotus zegt zelſt niet, dat deze laſtſte opſtand de Monarchie vernietigde; het was een ontleeding van dit groot et machtig lichehaam, dat echter niet naliet van land te houden. Men bedient zich dan zonder grond van 't gezag van Herodotus, om de Monarchie der Aſſyriërs te verkorten, en de overwinningen van Ninus tot aan de derde eeuw van de Joodſche Kerk te vertragen.

Wyders wierd Ninus door Semiramis in zyn voorneemens geholpen; en zy was de geene, welke haar overwinningen tot in de Indien voortzette. In der daad, Herodotus merkt aan, dat twee doorluchtige Vrouwen zeer veel tot de prachtigheid van Babylon hielpen, d'eeene was Nitocris, en d'andere Semiramis, welke, vijf Geſlachten voor haar geweest zynde, dezelve Stad aangevangen had te ſlechten: By aldien Semiramis niet eer als in de 3de eeuw van de Joodſche Kerk geleefd heeft, zoude het onmooglyk zyn, dat zy de grondslagen van Babylon gelegd had, of zelſt dat zy 't was, welke aangevangen heeft haar muuren op te rechten, en haar Tempels te vercieren. Wyders, is het onmooglyk Semiramis 5 Geſlachten voor Nitocris, welke een kosten tyd na Cyrus leefde, te vinden. Want, die 5 Geſlachten, maaken niet meer als 150 jaren. Maar, Herodotus verbeeterende, en vyfig in plaats van 5 leezende, vind men net de tyd, waar in Semiramis geregeert heeft. Want, de 50 Geſlachten bedraagen 1500 jaren; deze jaren, 150 jaren voor Nitocris aanvangende, klimt men weer op, tot de Regeering van Semiramis, welke Nimrod in plaats volgde, Babylon prachtig maakte, en zeer verre haar overwinningen voortzette. In der daad Nitocris leefde in 't jaar des waerelds 3450, en Semiramis heeft 1650 jaren voor haar geweest, zy moet dan in 't 1800e. jaer des waerelds geregeert hebben. Nimrod had zyn Regeering in 't jaer 1771 begonnen. Semiramis, welche hem volgde, en 34 jaren regeerde, moet dan in 't 1800e. jaer geleefd hebben; dusdaag moet de Regeering der Aſſy-

riërs, op welke wyze men dezelve door Herodotus onderzoekt, veel ouelouder geweest zyn, als Uſſer gelooft heeft.

Ik heb veel moeite om te gelooven, dat Semiramis op haar 2000 Ninjas, die haar doodde, ter oorzaak van't verzoek dat zy hem deed, verlieft wierd, alhoewel de Heilige Augustinus zulks gelooft heeft. Want deze uitkomt vorgevallen zynde, na dat Semiramis 40 jaren geregeert had, moet zy 62 jaren oud geweest zyn, als wanner zy deze misdaad poogde te begaan, en de vrouwen zyn in die jaren veel ouwelyker in 't Oosten, als in 't Westen.

Men ervaarde menigmaal in 't volk Israëls, wat het voorbeeld en 't gezag der Opperhoofden op de zinnen der volkeren verboogen, zy dienden God, wanneren by hen Helden toezond, die hen in den teugel hielden, en de godsdienſtigheid herſfelden; maar, zy herinaamen hun gedachten voor de Aigoden, van het oogenblik dat die Heiden geſtorven waren. In der daad, na de dood van Debora, herſfelden zich de Aigodery in het geſlacht. De zonde wierd door de geweldige inbreuk, als man tot noch toe gezien had, geſtraf. Want, men witt niet waar men zich bergen zoude, als wanner de Midianieten, met de Amalekieten verbonden, in het land kwaamen vallen. Deze invalven wierden alle jaren in den Oogſtyl vernieuwt; men moet alſtoen de velden en fleeden verlaten, en zich in de hooften verſchulen; deze stroopery duurde 7 jaren; maar, God eindelyk, die zyn volk wilde straffen, zonder 't zelve te enemal verlooren te doen gaan, zond Gideon, die de boschen, welke zyn vader en zyn mede-vaderlanders aan de valsche Goden toegeheiligd hadden, afhakte, na dat hy 't geſlacht gereinigt had, henden verzaamde, door een groot getal van doorluente daaden, de vryheid van zyn vaderland herſfelden, en na een regeering van 40 jaren liet.

Het ondankbaar volk verga de kinderen van Gideon en haer God, Abimelech, een van zyn baſtaarden, liet zich tot Koning van Sichem verkiezen, en vermoorde onbarmhartig 70 zynerbroederen, alle kinderen van Gideon. Een aeloud geſchiedenisſchryver, beschuldigt de uitvinder van 't boek der Richter, van zich bedrogen te hebben, om dat hy in 't eene Hoofddeel deze 70 kinderen aan Gideon geeft, en dezelve in 't ander Hoofddeel van Jerubaal doet aſdaalen; maar, hy bedriegt zich zelve. Want Jerubaal en Gideon zyn een en dezelve perzoon. De ftd van Sichem, tegens Abimelech opgegaan zynde, verloeg hy haer inwoonders, en brak de ftd tot den grond toe af. Maar, hy wierd door een vrouw in het beleg van een burgt van Tēbets, die hy met een aanval wilde overmeſte- ren, gedood.

Terwyel Gideon en Abimelech, met 20 veel luſter, in 't midden van hun geſlacht verſcheen, had het Heidendom mede haer Helden. Hercules is een der inellit bekend; maar, men telt 6 perzoonen van die naam. En dewyl men hen alle onder een titel treft, men kan een alleen de daaden van 6 toeschreeven, heeft daar van een wonderdaag Held gemaakt. Ten einde om deze hier beter te kennen, moet men zyn Geſlacht-regiſter ontvouwen. Perſeus, na dat hy met Andromeda de waereld doorwandelt, en de roem van zyn naam van de door een groot getal van daaden doorluchtig gemaakt had, kwam-weer te Argos, in 't 160 jaer van de Joodſche Kerk, en brach zyn Ichoon-vader Acrisius om 't leeven, die aldau des waerd verweet, om welke reden hy wifſeling van Ryken, met dat van Prætus, zyn oom, deed, die te Corinthen regeerde. Hy leide aldau 18 of 19 jaren, en liet veel zoonen na.

1. Elecrio, die niet, en na zyn vader regeerde, en de beruchte Alcmena tot een dochter had. Tentweede, Alceus, die een zoon had, Amphytrion genaamt, die met Alcmena zyn volle nicht, trouwde, en uit welk huuwelyk Hercules sproot. Ten derde, Neftor, die uit zyn dochter Hippothoe, een neef naelt, Taphius genaamt, die zich in 't eiland van Cephalonia ter neerſteide, alwaar hy een ftd bouwde, welke zyn naam voerde. Taphius had voor zich eenig recht tot de plaatsvolging van zyn grootvader te Corinthen bewaart; zyn kinderen maakten desweegen twift met die van hun oom Elecrio, en brachten hem om. Deze moord verplichte Elecrio, om zyn dochter aan Amphytrion ten huuwlyk te belooven, ten opzichte dat hy 't ongelijk, welk hy ontfangen had, wrekte. Het gelukte Amphytrion, en hy trouwde met Alcmena, zyn volle nicht; maar, hy doodde zyn schoonvader. Ten vierde, Stenelus, de 4de. zoon van Perſeus, dreef Amphytrion uit alle de steden, welke onder zyn gehoorzaamheid stonden, en verplichte hem, by Creon, de Koning van Thebe, te vluchten. Dusdaag is Hercules des vaders en moeders zyde afgedaald. De aandoeningen der vaderen op de kinderen overgegaan zynde, deed Euriltheus de zoon van Stenelus, Hercules, zyn volle neef onophoudelyk lyden; ziet daar zyn Geſlacht-regiſter. Daar is alleenlyk een zwaarighed, dewyl Eusebius niet meer als 8 jaren telte, tusschen Acrisius, de Ichoon-vader van Perſeus en Euriltheus, onder wie Hercules leed. Anderen stellen daar niet meer als 23 jaren, 't welk onmooglyk is; dewyl daer ten minſtien 3 geſlachten waren. Ten einde om een reedelyke tyd tusschen deze twee Helden en de 3 Geſlachten te stellen, moet men aanmerken, dat men Prætus verkeendelyk in den rey der Koningen van Argos geplaetst heeft. Want, deſe Prins, de broeder van Acrisius, regeerde te Mycenen of Corinthen. Men wint daar door 17 jaren, en men komt mes Apollodorus en Pausanias over een, die verzeekeren, dat Prætus, verre van voor zyn broeder te Argos te regeeren, verplicht wierd

wierd in Lycien te vluchten, en zyn Ryk te verlaaten. Pretus uit het register der Koningen van Argos wijschende, had Acrius veel eer 17 jaaren geregeert. En men telt 40 jaaren, zedert Acrius tot aan Eurilheus. Wyders kan men de geboorte van Hercules, die niet als Eurilheus bekent geweest is, eenige jaaren vertragen. Hy trouwde de dochter van Creon, de Koning van Theben, by wie zyn vader een schuilplaats gevonden had, en begaf zich zeer jong zynde, met Jason te scheep, in de onderneeming der Argonauten. Hy verflog het Leeger der Amazoenen, trok in Phrigien, en na dat hy zich meester van Troyen gemaakt had, gaf hy de regering daar van aan Priamus, en stierf 25 jaaren voor het inneemmen van Troyen door de Grieken.

^{270.} Theseus maakte zich mede door een groot getal van voortreffelyke daaden beroemd, alhoewel Plutarchus ons daar van de gheuegenis bewaart heeft, kan men echter den tyd, in welke hy zich zo vermaakt maakte, niet recht vast stellen. Men ziet alleenlyk dat Eusebius de uitkomsten van zyn leeven veel jaaren vroeger geschrift heeft, dewyl Helena welke hy schaakte 120 jaaren in 't beleg van Troyen zoude oud geweest zyn, by aldien zyn rekening rechtmaatig was. Hy volgde in de plaats zyns vaders Egeus in 't ryk van Attika. Hy was alsoen 28 jaaren oud. Hy regerde aldaar 26, en stierf in den ouderdom van 54 jaaren. Zommigen doen hem in 't 3455 jaar van de Jul: Styl geboren werden, 28 jaaren daar na bevrydde hy Attika van de Schatting, welke de Koning van Candia haal opgelegd had; en om daar toe te koomen, bracht hy de eerste Aansteling of de Geheimschryver van Staat van Minos de 2, Taurus genaamt, om 't leeven. Hy onderscheidde te Athene de perzonen van aanzien, die de Aanften konden bedie-

nien en 't Priestersdom, de kunstenaars en werklieden. Men verzeekert zelfs dat hy daar een Vierfaar of een Parlement instelde, voor welke men verplicht was van door 't gansche Ryk te koomen pleiten. Hy deed de Thebajers den oorlog aan. Maar, het volk van Athenen liet zich in zyn aiewezen door Meneithus om zetten, en stond tegen hem op. Het hertzeer, dat hy daar door ontving, verplichtte hem om zich van een Rots af te werpen. De anderen verzeekeren, dat Lyconedes, de Koning van 't Eiland Schyros, den slag deed, om zich van een zo ontzachlyke vyand te verlossen.

Thola richtte 't volk Iraëls, en Jair een man van vermoogen, die 30 zoonen had, Meesters van 30 Steden, welke een langen tyd zyn naam voerden, volgde hem in plaats omtrent het einde van de 3 eeuw.

^{273.} De Heilige Jeronimus plaatst hier de oorsprong van Carthago; ^{283.} maar, men moet aanmerken, dat deze Stad veel Stichters gehad heeft, het onmooglyk is met de tyd, in welke dezelve gebouwt is, over een te koomen. Het was toen niet anders als een Kasfeel Burfa genaant, om dat dit woord in de Africantsche taal een sterke beteekent. Elisa de vrouw van Hiarbas, de Koning van Lybien, welke de Latynen Dido genaamt hebben, dit Kasfeel met gebouwen en huizen omringt hebbende, noemde het zelve Karthada, 't welk een nieuwe Stad betoekent, het selijns mede dat men dezelve Chaldreanech en vervolgens Carthago genoemt heeft.

Allé deze onderscheiden oorsprongen zyn evenmaatig onzeker, het is echter waar, dat Eusebius, die de grondlegging van Carthago omtrent de 5de Eeuw van de Joodse Kerk stelt, en die 't zelve in die tyd door Dido doet stichten, zich gevoelig bedriegt.

De Geschiedenis van de vierde Eeuw van de Joodse Kerk, Zedert den optocht uit Egypten: enz.

<sup>Jaren
des wa-
sts.
2813.</sup> *Joodse oorlogen. Samzon. Beleg van Troyen, de Herders uit Egypten verdreeven, hun
Geschiedenis, Amazoenen. Wederkomst der Heracliden in Griekenland.*

<sup>ea. van
die Op-
socht ter
Egypte
301.</sup> **J**air leefde noch in den aanvang van de 4de Eeuw, en richtte over Israël, maar, onmiddelyk na zyn dood viel het volk weerder tot hun Afgodery, de valiche Goden aannemende, die de nabuigere Geslachten aanbaden. Godalryd mayvrig weegens zyn Eer en de reinheid van syn dienst had de roeden in de hand om die Afgodendienaraars door anderen te kastelen. De Philistynen aan den oever van de Middelandse Zee geleegen, greepen de Jooden met een goed vervolg aan. Aan de andere zyde bevochten de Ammonieten, die in 't Oosten waren, zo groote voordeelen, dat zy stout genoeg waren, om den optocht over den Jordaan te onderneemen, en de Stammen van Ephraim en Benjamin te gaan uitplunderen, na alvoorens, die aan de andere zyde van den vloed lagen, verwoest te hebben. Als wanneer de Heilige Schryvers de slaverny en de verfchide verdrukkingen van Gods volke afmaalen, moet men zich niet inbeelden, dat geheel Judea den Afgodendienaraars onderworpen wierd; zulks zag niet verder als op enige Stammen, somtys in 't Oosten, somtys in 't Westen. De Stammen, die aan de overzyde van den Jordaan zich needergeflagen hadden, leeden dikmailder; om dat zy meer bloedgeleit waren. Daar uit kwam het, dat de verloffer gemeenlyk uit de verdrukte Stam voorttrad, en dezelve in de waapenea bracht, maar, 't geheele lichaam van 't geslacht leed niet, en men ziet zeer velden algemene oorlogen. Deze aannmerking is gewichtig om de Heilige Geschiedenis te verstaan, en een rechtmaatig denkbeeld der Aelonne oorlogen van 't Joodse volk te geven, als wanneer het zich verdrukt zag, riep het God aan, het stond den dienst der Afgoden af, en alsoen greepen de Galaiten, die aan de andere zyde van den vloed geleegen en nabuuren der Ammonieten, en aan hun ten volen bloedgeleit waren, de waapenen aan. Jephtha stielde zich aan hun hoofd, en verflog de vyanden, na hem de vrede aangeboden te hebben. Maar, de overwinning kostte hem 't leeven van zyn enige dochter; daar ontstond vervolgens een Burgerlyk oorlog, om dat de Stam van Ephraim tegens Jephtha in toorn ontstak. Denstryd wierd voor die van Ephraim doodelyk, die aldaar 42000 mannen verloren. Jephtha stierf, na dat hy 't volk 6 jaaren geregeert had.

^{305. of} **D**e Gricken, die Troyen belegerden, namen 't zelve te dier tyd in. Priamus had dat Ryk uit de hand van Hercules ontfangen, na dat hy Laomedon gedood had. Paris een zyner kinderen schaakte Helena, en de Grieken waapenden zich om deze ontuchtige, welke alreeds in de handen van Theseus geweest was, weeder te haalen. Men kan den staat van Griekenland door deze waapenrusting kennen. Want, dezelve vond zich uit een groot getal van Koningryken zaamengestelt. Agamemnon, die te Corinthen regeerde, was de machtigste huner allen, om welke reden men aan hem het algemeen bevel opdroeg. Menelaus zyn broeder was in Lacedemonien, men liet hem gemeenlyk voor de zoons van Atreus, om dat men Plisthenes hun vader vergeeten heeft, het zy, om dat hy nooit geregeert, het zy dat hy nooit een daad, die hem尊重t maakte, uitgevoerd heeft; hy was de zoon van Atreus, en Menelaus was niet meer als de zoons zoon. Diomedes regeerde te Argos; Achilles in een gedeelte van Thessaliën,

waar van Thebe de Hoofdstad was. Maar, de benden der Landschappen trokken onder 't geleide van den Veldheeren, of 3 verfchide Koningen. De Beotiers hadden mede 5 Veldheeren, Terzander de zoon van Polynice, Archeslaus, Clonius, Lathus, en Prothanoes, Ulyses had het gezag over de Itakoïsche eillanden. Idomeneus en Merionus die van Candien, Ajax die van Salaminen, en Megaren. Eindelyk trok Meneithus aan 't hoofd der Atheners. De vloot beftond in duizend scheepen, waar in men honderd en twintig duizend mannen had doen klimmen.

Troyen verweerde zich een lange tyd om twee redenen, de een, om dat die verdeelde benden zich dikmaals verspreidden om te gaan stroopen, in plaats van zich by een te trekken, en hun vyanden gezaamlyk te befpringen, de tweede, om dat men toelet dat daar bystand in de stad geraakte. Want, de Amazoenen, die eertyds Priamus een oorlog aangedaan hadden, zonden hem alsoen hulp-benden toe; men zoude zelfs verplicht geweest zyn om 't beleg op te breeken, by aldien Antenor en Aeneas hun vaderland niet verraden hadden. In der daad, dese twee Oppervoerden vluchten by de vyanden. Antenor fluchtte Padua, Aeneas trouwde de dochter van Latinus 3 of 7 jaaren na het inneemmen van Troyen. Mezentius, aan 't hoofd der Rutuleren en Toscaneen, tegens dese vreemdeling optrekende, doodde hem. Maar, hy liet zyn zoon Ascanius na, die Alba fluchtte. Agamemnon, weeder 't huis gekerst zynde, wierd door zyn vrouw omgebracht. Orestes wreekte de dood zyns vaders in het bloed zyns moeders, en de Heimelscheen deze moord goed te keuren, met aan den moordenaar een lange regeering, of een leeven van 90 jaaren in Corinthen te vergunnen. Zulks komt met de dwaasheid, welke men deze Prins toechryft, en gelijk men zegt, door het berouw van zyn misdaad veroorzaakt, niet over een. Om welke reden men zyn regering tot 23 jaaren bepaalt; maar, men moet ter andere zyde de jaaren van Orestes zoonen, die na hem geregeert hebben, vermeerderen, en daar en boven noch een genoegzaame lange tusschenregeering tusschen hun dood en de komst der Heracliden stellen; het is dan meer natuurlyk, te zeggen, dat Orestes een langen tyd leefde en regeerde, en dat de dwaasheid, welke de Dichters hem toechryft, moogelyk niet anders als een tusschenkomst van hartzeer was, welke de moord zyns moeders veroorzaakt had.

Het inneemmen van Troyen schynt de aannermelijcke en de zeerkeerlyke aanvang van de Tydreckening van allen te wezen, ^{305. of} men bedient zich daar van om de uitkomsten die zo wel voorgaan, als die gevolgt zyn, vast te stellen. Men leeft gemeenlyk in de Gelichiedenischryvers, dat deze of geene opstand zo veel jaaren voor het beleg van Troyen voorgevallen is. Onderwylet moet men de Leetters verwittigen, dat daer noch enig onderscheid van gevoelens over deze aanvang van de Tydreckening is. De zwaarigheid spruit, weegens dat men het getal der jaaren, die zedert het inneemmen van Troyen, tot aan de cerfte Olympias verloopen zyn, niet heeft kunnen vast stellen. Zommigen tellen 395 jaaren, anderen 400, anderen 417, zommigen meer en zommigen min. 't Welk een

verschil van 25 of 30 jaaren maakt, onderwylen stellen de alernaauwkeurigste Tydreekenaars, het innenemien van Troyen in de eerste jaaren van de 4de ceuw van de Joodische Kerk vast.

Eusebius houd staande, dat Thiaores, waar van Homerus onder den naam van Polybus gesproken heeft, Menelaus op de weiderkomst van 't beleij van Troyen, ontving; maar, de wyl hy hem niet meer als 6 jaaren regeerens toegelijf, ver-

309. better hem Scaliger, en vermeent dat die ontfanging van Menelaus aan de volgende Koning moet toegeschreven werden, die de eerste van de twintige Dynastie is. Zulks is van geen aangeleegtheit. Marsham, die het nauwkeurigste van allen de Egyptische geschiedenis beoefent had, verhaalt ten tyde van Jephtha, de laste omkeering der Arabische Herders, die uit dat land verdreeven werden, na dat zy aldaar omtrent de 500 jaaren geregeert hadden. Ziet hier, hoedanig hy de dood, die hy uit menigvuldige gebrooken schriften verzaamelt heeft, verhaalt. Deze herders, uit Arabien gekomen zynde, overtroffen Egypten, maakten van Tanis hun Hoofdstad, in het noeder Egypten, en zette hun overwinningen tot aan Memphis voort. Het schijnt dat de Koningen van Thebe, alleen zich voor hun juist verhoeden. Men geeft hen gemeenlyk niet meer als 6 Koningen, die den tyd van 259 jaaren regeerden. Maar, daar was een tweede dynastie der Arabische Koningen, of der Herders in Egypten, dewyl zy lange en bloedige oorlogen met de andere Prinsen voerden. Zy telden onder haen Koningen Oforcho, die de Egyptenaars Hercules noemden, en de juttie van allen was Zeth, waar onder de omkeering voorviels waar van wy zullen spreken. De aelouden, die de Koningen der herders niet onderscheiden, en hen op de lyf van die van Thebe verweegen hebben, zyn de oorsaek van een groote verwarring in de Tydreckening geweest. Het zy hoe 't zy, die herders, hun Koningen aan 't hoofd van hun leegers hebbende, waaren gedruugt met die van Thebe of van Diopopolis in oorlog. V. Jofeph: teegens App: 1040. Men had hen Memphis en de Zonnestad weider afgenoomen; maar zy liepen echter niet na, van zich in de laage landen te onthouden, tot dat Misphragmatisch de 43de Koning van Egypten, hen verslaagen hebbende, hen dwong om zich in de stad van Pelusia, welke men Abaris noemde, te sluiten. Thummosis, die ten tyde regeerde, als Jair over Israël richte, vervolgde het oogmerck van zyn vader; hy belegerde de stad, maar, hy kon dezelve niet bestachten. Onderwylen traanden de belegerden met hem in onderhandeling, en beloofden om ten getaale van 240000 Egypten te ontruimen; zy trokken, zeggen, dwars door de woelyn, en gingen zich in Judea ten noeder stellen. Eene tyd daar na, verganderde Amenophis, zyn broeder in plaat volgende 8000 Melatatschen, die hy in dezelve stad van Pelusia infloot; hy vermeende daar door zyn kind, alwaar de heevige scheurbuk zeer gemeen was, daar van te reinigen, maar dese belooete Melatatschen maakten voor zich een Oppervoer, zondten om hulp van de verdreeve Herders, en die Judea bezetten, te verzoeken. Zy kwaamen weeder, en bleven den tyd van 13 jaaren meesters van 't land, tot dat Amenophis, die, in Ethiopië gevlycht, weder moed Ichept, die minstelingen ter noeder maakte, in Syrien dreef; en hen zond om Jerusalem te gaan bouwen. Josephus noemt een gedeelte van dese geschiedenis aan, ten einde om te bewyzen, dat zyn geslacht in Egypten, alwaar 't zelve geregeert had, bekent was; maar, hy verwerpt het andere, waar in hy groote ongerijmdheden vindt, om dat Jerusalem inderdaad zeer veel ouder was, als den uittocht van de Herders van Egypten. Maar, hy moest zich 'eenemaal van 't vooroordeel van 't geslacht ontdaan hebben, en zeggen dat de Herders, waar van Manethon de geschiedenis maakt, gantschelyk van de Jooden onderscheiden waren, die minnermer in Egypten geregeert hebben, in plaat dat de Arabieren aldaar een groot gezag hadden, en den naam van Hycios, of Koningen der Herders voerden. Manethon heeft zich in de plaat van 't toevlucht kunnen misleiden, en waarheid spreken, als wantuer hy verzeekert, dat die Koningen Herders door Amenophis dusdanig verflagen en verdreeven werden, dat Egypten zich door een Koning alleen ten tyde van Jephtha en Itbsam, Richters in Israel, geregeert vond.

311. Jephtha geschorven zynde, stelde Itbsam van Bethlehem zich aan 't hoofd van 't volk; Elon volgde hem in plaat, en Abdon kwam vervolgens. Daar viel niets aannemlyk onder deze 3 Richters voor. De Schriftuur merkt alleenlyk aan, dat zy een zeer talryk geslacht hadden, dewyl het eene 30 zoonen, en zo veel dochters teldt, dat de laaste, die in 't jaar 326 stierf, 40 zoonen, en 30 woonzonen zag, alle in een ouderdom, om te paard te kunnen zitten. Laaten wy hier noch byvoegen, dat Eusebius de nammen deczer Richters zeer ontdaan en mismaakt heeft. Hy noemt de certe Esbon, en de 3de Labdon. Hy houd mede staande, dat de 70 Uitleggers van Elon niet sprekken, en Boda heeft het zelve gezegd. Onderwyl is de 22de valsch, en deze drie Richters vinden zich in alle de voorbeschrijften. Clemens Alexandrinus noemt Jephtha van de stam van Manasse. Abjathar van de stam van Juda, Ebron van die van Zabulon, en Aglos van Ephraim. Men moet deze plaat verdeeteren, alwaar de nammen een weinig verandert en hervormt zyn, en leeven Itbsam uit de stam van Juda, Elon uit die van Zabulon en Abdon Pyrathomites in plaat den nammen van Ebron en Ephraim. Inder daad het is rechtmaatig de onders door de Schriftuur te herstellen, in plaat van zich van de getuigenis der Oudevaders te bedienen, om zwaarigheden

tegenen de Heilige Schriftuur te maaken. Pyrathon was een plaat van 't gebergte van Ephraim, alwaar Abdon geboren was, en in 't vervolg begraven wierd.

Het was onder Elon, dat Hercules, de zoon van Alemena stierf.

Samson was niet meer als 13 jaaren oud, als wannewer hy zyn kracht begon te gevoelen, zyn proefsluk was teegen een leeuw; hy doodde vervolgens 30 burgers van Ascalon, van wie hy den roof aan de geenen beloofd had, die hy op zyn bruiloft genoedigt, en een raadzel uitgelegt hadde.

336. Men ontroofde hem in 't volgende jaar zyn vrouw, en hy hechte, om deze hoon te wreken, toortzen aan de staarten der vossen, die hy in het kooren der Philistynen joeg, 't welk daar door vertect werd. De Philistynen verbrandden zyn vrouw en zyn schoonvader. Hy nam aanslonds de waapen op, en versloeg zyn vyanden, die op een onvoorzienre wyze op de landen van Juda zynde koomen storten, en deze haatte geen algemeene oorlog, om de twist van een byzonder man willende voeren, leeverden hen Samson over, maar hy, zyn handen verbrooken, en een Ezel's kinnebakken genomen hebende, doodde daar mede 1000 Philistynen.

De dapperheid van Samson verplichtte de Joden om hem tot Richter te stellen, en de Philistynen, om zich in rust te houden. Want daar viel niets aannemlyk in 't leven van dezen held, gedurende een lange reeks van jaaren, voor. Het zy zich tot een gerust leeven begaf, of, om dat hy geengelieghethed vond van zyn dapperheid in een tyd te oeffenen, waar in men echter met vyanden omringt was.

337. De ongeregelheden van Samson, verschaffen dezen held een nieuwe gelegenheit om zich beroemt te maaken; hy wierd op Dalila verlief; deze ontuchtige verried hem; men sloot hem in de stad Gaza, welkers poorten hy weg droeg. Niet toegenstaande de verraaderyen van zyn mitmaars, liet hy echter niet na, haer zyn geheim te vertrouwën; zy ontdekte de Philistynen, dat zyn kracht in zyn haer-lokken bestond, welke aanslonds afgeneedden wierden. Deze zo sterke man, liet zich binden, en wierd het speeltuig van zyn vyanden, die een feest in hun Tempel aanechten; maar, hy verplette hen onder de puinhopen van dit gebouw, 't welk hy om ver rukte.

Eusebius verzeekert dat de kinderen van Hector alstoer de stad van Troyen hernamen, en zyn getuigenis schijnt zo veel te zeekerd, om dat Strabo verzeekert, dat dezelve door de Grieken niet 'eenemaal verwoest was. Maar, men ondtek dezen kinderen van Hector niet, dewyl Astyanax was omgebracht geweest, en Antenor Pavien bouwde. Eindelyk Strabo verzeekert niet, dat men een gedeelte van de stad bewaart had, als op de overlevering van de inwoonders, welke zeer onzeekter was. Eusebius heeft de uitvinders, die hem bedroogen, afgeschreeven.

338. Hy had mooglyk mehr reeden gehad van aan te merken, dat de Amazoenen, welke alstoer hun overwinningen in Aſien voortzetten, den Tempel te Ephezet verbrandden. Clemens Alexandrinus, die een groot getal van aeloude gedenkschriften doorblaadt had, heeft zulks voor hem gezegd. En by aldiem men desweegen Pausanias gelooft, zo was deze Tempel alreden beroemd, als wannewer de Amazoenen in Aſien trokken; onderwylen heeft een groot getal van Geschiedenis-schryvers geoordeel, dat deze heldhaftige vrouwen alstoer de trotse Tempel bouwden, in plaat van dezelve te verbranden.

De Heracliden, van Hercules afdaalende, spanden hun krachten in, om het Ryk hunner voorzaten weeder te verkrygen; zy hielden staande Peloponeze hun rechtmaatiger, als aan de Atrides toebehoorde, dewyl Perseus het zelve voor Pelops bezeten had.

Hillus, de zoon van Hercules, was daar gewapenderhand, 30 jaaren na het innenemien van Troyen, ingetrokken. Hy doode met eigene hand Eurithaeus, die zich tegens zyn overwinningen stelde, en aldaar met zyn gantsch geslacht omkwam. Maar, de pest verdref den overwinnaar met zyn benden, door een Godsspraak bedroogen, welke hem raadde *de derde vracht*, dat is te zeggen, *bet derde geslaect af te wachten*. Hy kwam drie jaaren daar na weederom, en vond Atreus, die den Troon van zyn oom Eurithaeus betrad: Hillus daagde de allerbraafste mannen van 't vyands leeger uit, om man voor man met hem te stryden, en hy wierd aldaar door Euchemus, de Koning van Arcadien, gedood. Men gelooft dat Epalius, de Koning der Doriers, aan het geslacht der Heracliden zeer verbonden, dewyl hy Hillus aangenomen had, grote opschuddingen in Peloponeze veroorzaakte, en dat hy aan dit huis verknachte, om 't zelve te herstellen. Diodorus Siculus zegt zelf, dat daar een inval der Doriers was. Maar, het gelukte hen niet volkoornlyk, en de Heracliden wierden verplicht, om door de dood van hun Oppervoer af te wyken. 50 jaaren daarna, maakten dese zelue Heracliden een nieuwe aanflag op Peloponeze; de nakoomelingen van Atreus, van Agamemnon en van Orestes, regeerden te Lacedemonien. De Achaei heerschten te Argos. Temenis en Cteziphontes, doorlachte spruiten van Hercules stam, greepen hen kloekmoedig aan, en stelden zich in 't bezit van 't geheele land; de inwoonders verdreeven, en vluchtig zynde, verspreidden zich in een groot getal van plaatzen, en rechtern in Aſien nieuwe Griekse volkplantingen op. Deze uitkomst viel tachtig jaaren na het innenemien van Troyen voor.

Het is noodzaekelyk, om de Geschiedenis-schryvers, die van de weiderkomst der Heracliden in Griekenland spreken, wel

- wel te verhaan, dat men twee zaaken onderscheid. Deze bepaaling kan de verscheide poogingen, welke dese Helden deden, om weeder in het bezit van Peloponeezen te troeden, beteekenen. Men kan daar van drie onderscheiden, by aldien men de bewegingen der Dorics telt; die volgens Diodorus Siculus tot aan het 70ste jaar zedert het innemen van Troyen duurden; of de *weerderkomst der Heracliden*, beteekent de volkoomen herstelling van dat huis in Peloponeezen.
396. De Israëlieten oorlogden alstoer tegens de Philistynen, de slag wierd geleverd, en de eerste 400 mannen verloren hebbende, geloofden, dat zy zich van deze neederaag konden wreken, met de ark het gewoalyk zinnebeeld van de teegenwoerdigheid en de bescherming Gods te doen koomen. De Philistynen wierden daar door verschrik; maar, zy verloren de moed niet, en verloegen in een tweede slag de Israëlieten, en naamen de Ark. De hoogen Priester Heli, die zeer oud was, liet daar door van droefheid. De Ark bleef zeven maanden in de handen der ongelooijigen, die verplicht wierden om dezelve weeder te rug te zenden, ter oorsaak der onheil, welke zy onder hen veroorzaakte. Samuel stelde zich aan 't hoofd van 't volk, en wierd Richter na Heli's dood. Men schryft hem gemeenlyk zo jaaren regereens toe.

De Geschiedenis van de 5de. Eeuw van de Joodsche Kerk, Zedert den optocht uit Egypten.

Bevattende de Regeeringen van Saul, David, en Salomon. Homerus, die ten tyde van David leefde. Oorlog van Peloponeezen. Volkplanting der Grieken. Ephesen gebouwt.

401. **H**et volk zuchte altoos onder de slaverny der Egyptenaaren; het is zelfs zeer waarschynlyk, dat zy van hun overwinning zich bedienende, zich medder van veel steden maakten, welke niet als by vervolg van tyden weergegeven werden. En het was zonder twyflel in deze moejelyke omstandigheid, dat zy alle de inwoonders van Juda ontwapenden, dat zy daar uit alle sineeden verdreven, en de kunstenaars en werklieden verplichtten, om by hen de werktuigen van hun ambacht en kunst, en de ploegschaar der ploegen te koopen. Om welke redenen men geen waepen ten tyden van Saul vond, Samuel konde den loop van deze dwinghandy niet stuiven, dewyl het volk in Afgodery, in weerwil van zyn vertoogingen, volhardde.
406. David, de zoon van Iisai, een der helden en Koningen van Gods volk kwam ter waereld. Men moet zyn geboorte noodzaekelyk aldaar plaatzen, om dat hy 70 jaaren leefde, en Salomon 4 jaaren daer na den Tempel begon te bouwen, en om dat het 4de. jaar van zyn regeering, het 480de. zedert den uittocht van Egypten was. *1. der Koningen.*
416. Samuel 60 jaaren, of daar omtrent oud zyne, en de last van 't volk te richten, hem moejelyk vallende, wilde zyn kinderen mode in de regering trekken; men murmurerde daar over, dewyl zy de deugd huns vaders niet navolgden, en hun onbillykeden verschaffen aan 't volk het voorwendzel om een Koning te verzoeken. Saul, door zyn lange van lichaam, boven anderen uitmuntende, wierd door Gods vel verkooren.
- Hy was nauwlyks op den Troon geklommen, of hy wierd verplicht een Leeger tegen Nahas, de Koning der Hammonieten te verzamelen. Deze ongelooijige Prins, had aan de Israëlieten den oorlog verklaart, by verlicheen alredes op de grenzen, en hy verchoonde niemand, als met hem het rechter oog uit te lassen flecken, ten einde op dat men in zyn gehoele leeven het teeken van zyn overwinning en heerschappij droeg. Deze was die selve Nahas die David zeer beleefdelyk, gedurende zyn banlingschap, ontfing. Maar, hy geloofde zich altoen van zyn vyanden te wreken, niet aan de misnoegden bergplaats te geven. Saul dorfde niet als een volkoomen Koning handelen; hy vergaderde Israël in den naam van Samuel, welke hy by de zyne in de openbare uitroeping voegde. Hy deed het beleg van Jabel oporeken, verloeg Nahas, en deze overwinning won het hert der grote muittelingen, en veltige zyn kroon, welke men hem betwiste; Samuel, alstoer den zinnen van 't volk vereenigt zynde, ontloeg zich t'enermaal van 't gezag van Richter, en behield niet anders als dat van Prophete, welk hy befeerde, om wonderdaaden te doen, en om de gebreken van den Vorst te bestraffen. De Schriftuur zegt, dat Saul *de zoon van een Jaar was, als wanner by regeerde, en dat by twee jaaren regeerde*. Zuijs is duister. De nauwkeurige onderzoekers winnen niets met de tekst te verbeteren, en te onderstellen, dat daar een misflag is, ten einde om daar een getal van 21 jaaren te stellen. Want Saul moet zeer veel ouder zyn, als wanner hy begon te regeeren, dewyl Jonathan zyn zoon te dier tyd het leeger gebood, en Isboseth, die hem overleide, in 20 jaaren regeerens, 40 jaaren berykte. Saul was omtrent de 40 jaaren oud, als wanner hy op den Troon klopt. En de Heilige Schryver rekent hier de jaaren van zyn regeering veel eer als die van zyn leeven. Her leed *een jaar*, dat hy regeerde, als Samuel zich van het Richterschap ontfloeg, en hy regeerde twee jaaren gelukkig, tot dat God hem weberoppte, om dat hy het leeven van den Konink van Amalek, die te dier tyd verlagen wierd, gespaart had.
421. God, Saul verworpen hebbende, beval aan Samuel om David te gaan salven, die aldaar niet ouder als 15 jaaren was, toen zoud hem naer 't Hof van Saul, om op speeltuigen voor hem te speelen.
428. Het volk met de Philistynen in oorlog zynde, onteerde Goliath de geleide flagordre van Israël, tot dat hy gedood wierd, en aldaar begint de tweede verdeeling van 't leeven van David, die Saul vervolgde, om dat hy jeloetich over zyn roem wierd, hy gaf hem echter zyn dochter Michol, ten einde om een ver-spaer in zyn huis te stellen, onder voorwendzel van hem door dit Verbond Eer te bewijzen. Hy wierd verplicht het Hof te verlaaten, en naer Nob, en van daar by Akis te Gath, af te wyken. Hy trok in het hol van Hadullam, alwaar hy een versterking van al de misnoegden, en landlopers ontfing, die zich by hem voegden.
431. David beschutte de stad van Kehila, welke de Philistynen belegerden. Maar, hy wierd verplicht om door de ondankbaarheid van haar inwoonders, die hem aan Saul wilden overleveren, de stad te ruimen.
432. Deze Prins vervolgde hem tot in de woestyn van Engreddi, daar was een thad en een berg, welkers rotzen zeer hoog zyn. David verborg zich in een der holen, en had Saul aldaar kunnen dooden, die daar zonder voorzorg en gevogt ingetroeden was.
433. Samuel liet, en David vluchtende, trouwde met Abigail weinig daggen na de dood van Nabal haar eerste man.
434. Saal in de woestyn van Ziph gelegeert zynde, trad David in de nacht in zyn legerplaats, en belette Abifai van hem te dooden.
435. David wierd verplicht om weederom naer Gath, onder de bescherming van Akis te keeren, die hem de stad van Simeon in de verdeeling gegeven geweest; maar zy overwon ze nooit. David, aan wie Akis dezelve toevertrouwt had, bewaarde dezelve, en eigende dezelve aan de stad van Juda toe. Akis verzaamde zyn benden, om tegen Saul op te trekken. De veldflag wierd geleverd, en Saul wierd daar met zyn kinderen gedood; een gedeelte van 't Ryk bleef aan Isboseth zyn zoon, onder 't geleide van Abner, Veldheer van zyn Leegers, en de geheele stad van Juda riep David, die te Hebron woonde, voor Koning uit.
436. De twee partijen waren in rust gebleeven, om dat David zyn kwaalky ondersteunde Kroon niet dorfde waagen; maar, men verklarde zich alstoer. De oorlog was den tyd van 5 jaaren tot aan de dood van Abner, en die van Isboseth, die hem kort volgde, om dat zyn amptelingen hem ombrachten, zeer heevig.
437. De verdeelheid gecindigt zynde, wierd David Koning over gantich Israël, hy verstaarde aanslonds den oorlog aan de Jebusiten, greep de sterke van Sion aan, en nam dezelve, niet tegenstaande haar weerstand, en bespringen, in. Jerusalem wierd alstoer de huisvesting Davids, en de hoofdstad van 't Ryk. De Philistynen verklarden hem den oorlog, en 't was alstoer, dat dese Prins waer uit de fontyn van Bethlehem willende hebben, drie amptelingen van zyn leger hun leeven waagden, om hem daar van te brengen; maar, hy maakte daar van een soort van offerhande aan God, en hy verloeg zyn vyanden.
438. De vyanden kwaamen weederom tot de stryd in de volgende veldtocht; maar, zy wierden dicht by Gabao, op de vlucht geslagen. David begon de stad te bouwen, welke zyn naam gevoert heeft, en Hyram, de Koning van Tyr, zond hem Gezanten, werklieden, en slaven, om zyn oogmerk uit te voeren.
439. David wilde de ark overvoeren; maar, de dood van Uza, die zyn hand uitgeflekt had, om dezelve aan te raken, verfrichtte hem, en verplichtte hem, dezelve in het huis van Obededom te laaten, alwaar zy niet langer als eenige tyd bleef, en na Sion gebracht wierd.
440. David bedreef twee braave daaden; want hy nam Gath in, en verlostte 't volk van de schatting, welke 't zelve aan de Philistynen betaalde, het zy zedert de neederaag, waarin Saul gedood wierd, het zy die schatting als noch, zedert de dood van Heli, op het wegnechten van de ark betaalt wierd; hy wennde vervolgens zyn waepen tegen de Moabieten, hy verwoestte de steden welke hem weerstand booden, en onderwierp de anderen om schatting te betaalen.
441. Het volgende jaar was noch veel roerprachtiger; want hy teverde een veldflag aan Adadezer, de Koning van Syrien, en overwon dezelve. De Syriërs van Damas, hun Prins te hulp gekomen zynde, wierden mede verlaagen. Damas wierd in genomen; David maakte dezelve stad Cynbaar; na dat hy aldaar volk ingelegert had; dusdanig strekte zich het Ryk, tot aan den oever van d'Euphraat uit. Onderwylen konde men Razon, een der Veldheeren van Adadezer niet overvalen,

TYDREEKENINGEN

- die zich in de woestynen met eenige gevvlchte benden van zyn leger begaf, alwaar sy van den roof leefden, tot dat hy eindelyk een middel vond, om zich Koning van Damas te maken, van waar hy veel onrust van Salomon veroozaakte. David wierp zich in 't weederkeeren op de Idumeërs, verloeg hun leger, en overwon dat grote land. De Schriftuur zegt, dat hy zich daar door een naam maakte: en men beeld zich in, dat hy eenig gedenkteen van zyn Zegelprijs ophiechtte, om 't verhaal van dezelve tot de nakoomelingschap te doen overgaan. Maar, men moet daar door niet als de roem, welke deze overwinning hem toebracht, verstaan; die van Syrien, verrakte hem aamerkelyk: want hy bracht daar de schatten van, welke zedert tot den Tempel-houw gedient hebben.
450. De Koning zich de diensten crinnerende, die Jonathan hem gedaan had, droeg voor zyn zoon Mephthoseth zorg; hy gaf hem inkomen, en zyn tafel. De Koning van Hammon liet de Afgezanten van David scheeren, die hem over de dood van zyn vader kwaamen begroeten. Deze Koning verbond zich ter zelver tyd met de Koning van Syrien, die de gelegenheid waarnam, om de hoon te wreken, welke hy enige tyd te vooren geleed had. Maar Joab versloeg 'en de andere, en verplachte de Syriërs de vrede te maken, onder voorwaarden, van de Hammonieten nooit wieder te hulp te koomen.
451. Joab belegde Rabba, de Hoofdstad van Hammon, en het was in deze belegering dat David Bathseba misleide, en Urias liet ombrengen.
452. Rabba wierd ingenomen, en David, door Nathan bestraft zynde, deed boete over zyn misdaad.
453. Salomon wierd geboren, en Ammon, de zoon van David, schond zyn zuster Thamar.
454. Absalom wrekte deze bloedschande, met Ammon op een gaffnaal, welk hy aan zyn broeders gaf, te doen dooden, en vluchte by zyn oom, van waar hy niet, als na drie jaren wieder konde keeren.
455. Deze ongelukkige, bediende zich van zyns vaders goedheid voor zich. Hy maakte zich vrienden ten Hoof; hy won het volk, en stond op in 't vertrouwen van de Kroon, en de heerchappy die geen te ontrooven, aan wie hy 't leeven verschuldigt was.
456. De hongersnood Judea verwoestende, was men verplicht om God te bevredigen, en de Gabaonieten, hen zeven personen overleevende uit het huis van Saul, die opgehangen werden.
457. Daar waren verscheide stryden tegen de Philistynen, zani wiens hoofd onzachelyke Reuzen waren. Zommige Uitlanders doen Goljath daar doodden, en beelden zich in, dat David aldaar Adeodatus genoemt is. Maar de geschiedenis der Chroniken, met die van Samuel te zaamen brengende, vind men dat het de broeder van Goljath was, also onzaglyken Reus, als hy, die men doodde. In een dezer stryden, had David veel moeite, om zich uit de handen van een ander Reus te ontslaken. Maar hy ontkwam het eindelyk, en dat is aldaar de laatste daad, alwaar hy zich in persoon heeft laten vinden.
458. David, een geruste vrede genietende, deed de optelling van zyn volk, waar over God hem met een grote fierter strafte. De Engel, die Jerusalen floeg, stond op den berg van Morea sijl, op een veld, dat aan Aratuna toebehoorde; David kocht het, bouwde daar een Altaar, en verkoor het zelve om daarby vervolg den Tempel op te rechten.
459. De Koning bereidde de stoffen tot dit groot gebouw, verdeelde de Levieten in 24 kolommen, en Salomon kreeg in 't zelve jaar een zoon, die Roboam genaamt was.
460. De ouderdom van David gaf aan Adonija gelegenheid tot laagen te leggen, om voor zyn dood den Troon te beklimmen; hy begreep dat een oud man, aan wie de natuurlyke warmte ontflik, en die niet meer als door kunst leefde, ging sterven, of niet meer in staat zoude zyn, om zich tegens de oogmerken van een wel onderschaagde zoon te stellen; hy liet zich tot Koning kronen. Maar, Salomon vernuftig zynde, en door zyn moeder geraaden, liet zich te Jerusalem, met toestemming van David, die noch zes maanden zedert de krooning zyns zoons leefde, voor Koning uitroepen.
461. David gelijfeyen zynde, geschiede daar een groote verandering aan 't Hof, Adonija, aan wie men zyn eerste misflag vergeeved had, een tweede beginnende, wierd ter dood gedoemt. Men zette Abijah, den Hoogen Prieft, die zyn tyde verkoren had, af. En Tsadok, die van een ander geslacht was, vervulde zyn plaats. Joab, die aan den voet van 't Altaar gevloekt was, wierd aldaar den hals afgesneeden. Semeli, die David vervloekt had, fierter enigen tyd daar na. Alvoorens wyders in de regeering van Salomon te treeden, moet men aamerkken 't geen daar gewichtig in 't Heidendorp voorgevallen is, in drie zaaken belaende.
- Eerstelyk, leefde Homerus onder de Regeering van David. Marsham, steunende op het gezag van enige marmere gedenksteenken, doet hem 302 jaren na den Trojaanschen oorlog leeven. Maar, hoe Aelond die marmere gedenksteenken kun-
- nien zyn, kan men zich niet volkommen daer aan vertrouwen, dewyl de Schryvers van de eerste eeuwen, al zo wel weegens de ouderdom van dezen Dichter, als over zyn Vaderland verdeelt zyn. Eenige plaatzen hem 80 jaren na 't beleger van Troyen, en anderen 100 jaren; maar, Aulus Geilius, die veel ouder uitvinders aigechreven heeft, rekent 160, en Troyen in 't jaar 305 ingenomen zynde, moet hy geleefd hebben, als wanncer de hongersnood Judea, onder de Regeering van David, verwoestte. Men verzeekert, dat Hesiodus met hem in een tyd geleeft heeft, om dat hy van zeekere veel haarter Helden sprekt. Men moet Midas veel eer in den rey van Homerus steilen; alhoewel Eusebius hem tot het begin van de negende eeuw wylt. Inderdaad, men verzeekert, dat Homerus zyn Grafschrift maakte, als wanncer deze Prins het bloed van den slier, die hy ombracht, gedronken had; en Strabo stelt deze Prins ten tyde als de Cimmeriers Asia verwoesten; 't welk omtrent in het midden van de vyfde eeuw voorviel.
- Ten tweeden, begon de Peloponeeschen oorlog met de Atheners, onder de zelve Regeering van David. De Heracliden, die te Lacedemonien regeerde, een jeloerschheid gevoelende, die niet als al te gemeen onder de naburige Vorsten is, verklarden de Atheners den oorlog. Cadmus, de Koning van Athenen, door de Godspraak verwittigt, dat de zyde, welke haar Veldheer zoude verkiezen, den veldslag zoude winnen, offerde zich voor zyn onderdaanen op; hy wierd in den strijd ongebrachte. Eenige Lacedemoniers van hun benden verlaaten, vluchten aan den voet der Altaaren, en verzochten in den naam Gods, het leeven, 't welk hem vergunt wierd; dat is daar de eerste oorsprong der schuilplaatsen by de Heidenen. De Jooden hadden hun vry-sleden; maar, zulks was voor niemand, als die onwillens moorden begaan hadden. De Dichters vermeiden wel veel aeloudere schuilplaatsen by de Afgodendienaraars; maar, zy hebben 't gebruik, en de styl van hun eeuw gevoigt. De zoonen van Codrus, twisten onderling om 't Ryk van Attika, na de dood van hun vader. De jongste wilde voor Medon, zyn ouldebroeder, niet wyken, om dat hy kreupel was. De Godspraak liet echter niet na, ten voordeele van Medon te vonnissen. Een aeloud school-leeraar verzeekert echter, dat de Atheners alstoer hun Koningen verdreven, en Jupiter tot hun Opperhoofd naarsen. Dusdanig, dat men by de Heidenen een *Theocratie* zag, gelijk daar eens by de Jooden was, zy naamen medee *Arbaten*, gelijk Moses, een bestierder van Gods volk geweest was.
- Eindelyk waaren daar meengvuldige volkplantingen der Grieken; zy bouwden Cumes in Italië, om dat daar een stad van de zelve naam in Eubea was, waar uit zy getrokken waaren. Smyrna wierd in die tyd gesticht; men telte Ephesen mede in den rey der Steden, welke te voorschyn kwaamen. Dit is niet om dat daar een lange tyd te vooren geen inwoonders, en een Tempel in die plaats was. Zommige Lydiërs, en het over-
schot der Amazoonen, woonden daar uit Godsdienstigheid; zy had zelvs haer naam van zeekere Ephesus ontfangen: maar, Androclus verdreef alhaar inwoonders, en bouwde een nieuwe stad, waar van hy zich Koning maakte, in 't jaar 463. Men begrijpt niet, wat de Heilige Jeronimus heeft willen zeggen, als wanncer hy, om de Ephesers te spreken, hen onderrichtte, dat de naam van hun stad, in 't Latyn beteekent, *My hart of my ziel is daar in*, want deze oorsprong zoude veel eer Grieks zyn, en de oorsprong van 't woord, welke hy uit het Latyn trekt, is valsche. Maer, boven dien, is het den naam van de Stichter, waar in men verkeerdelyk eenige vergontheit zoekt.
- Salomon trouwde met de dochter van Pharsao, de Koning van Egypten, wiens verbintenis hem voor zyn nabuuren onzachlyk maakte. Men gelooft, dat het gefchiet is, om haer Eer te bewyzen, dat hy het Hooge Lied maakte, 't welk met teedere en overmaetige uitdrukken vervult is.
- Dewyl hy te Gabao offerde, had hy een gezicht, en God gaf hem de verkieling van drie zaaken; maar, hy verkoos de wyshied.
- Na dezelve ontfangen te hebben, begon hy den Tempel van Jerusalem te bouwen. Want de geschiedenis der Koningen onderricht ons, dat zulks 480 jaaren na den optocht uit Egypten, en het 4^e van de Regeering van deze Prins geschiede.
- Men had stoffen, bencevens werklieden, tot een zo groot werkstuk noodig. Hiram, die zedert enige jaaren te Tyr regeerde, verschiaste Zederenhout; hy zond zyn Vlooten met die van Salomon, tot in de Indiëen. Men brengt een brief van Salomon aan deze Prins te voorschyn, die Eupelemas, *Sarson* noemt. Maar, zy is al zo wel onderhelt, als het antwoord, 't welk hy hem laet doen. God, moedigde dezen Koning aan, om zyn werk te vervolgen, met aan hem te belooven, dat hy zyn gebeden zoude verhooren, en zyn nakoomelingschap zegenen: maar, men kan niet zeggen, of hy deere belofte hem door een Engel, of door een Prophete liet overdragen, of wel dat hy met hem onmiddelyk sprak.
- Deze Tempel wierd in zeven jaaren voltooit, en door een groot getal van Offerhanden aan God toegeheilig.

473.

480.

482.

487.

De Geschiedenis van de zesde Eeuw van de Joodsche Kerk ; Zedert den uittocht uit Egypten.

Bevattende de Geschiedenis der Koningen van Juda en Samarien, en de overwinningen van Sezac; of Sesostris.

501. **S**alomon regeerde noch. En dewyl zyn regeering vreed-
zaam was, verschafte hy weynig anmerkelyke uitkomsten,
502. Hy, altoos met bouwen bezig zynde, voltrok zyn huizen op
te sieren. De Koningin van Seba, kwam hem uit het midden
van Arabien zien, en verwonderde zich over de heerlykheid
van zyn Hof. Hiram, de Koning van Tyr, sierf in't volgen-
de jaar, in den ouderdom van 53 jaaren; waar van hy 34 ja-
ren geregeert had. Balaazar zyn zoon, nam zyn plaats in, en
regeerde 43 jaaren.
512. **S**olomon, een Prins, weegens zyn voorspoed zeer opge-
blazoen, en de vrouwen toegedaan, liet zich door heur mis-
leiden, en hy bouwe onder voorwendzel van heur een vrye
oefening van Godsdienst te geven, Kapellen voor de Afgo-
den, die zy aanbaden.
515. God strafte deze Prins, die hem verliet. Eenige misnoeg-
den vergaarden zich weder op de grenzen. Een Prophet
kwam hem zyn misdaad verwijten, en hem van de ongeluk-
ken verwittigen, waar mede zyn nakoomelingschap gedreigt
was. Men vertrouwt, dat hy berouw kreeg, en in zyn doe-
ning van boetvaardigheid sierf, na dat hy 64 jaaren, waar van
hy 40 geregeert had, geleefd hadde.
517. Roboam in zyns vaders plaats getreden zynde, wilde vol-
harden in de schattingen te ligten, waar mede 't volk belast
was; men murmurde daar over. Roboam stelde zich aan
't hoofd der misnoegden: tien Stammen begaaven zich onder
zyn vaanen, en daar was geen als *Benjamyn de kleine*, met de
stam van Juda, die onder de gehoorzaamheid van Roboam
bleeven. Dewyl deze Prins de stad van Gath versterkte, en
dat, als Hazael, de Koning van Syrien, tegens Jerusallem op-
trok, hy aantonds deze plaats belegerde, moet men beslui-
ten dat de Philistynen also wel aan 't Ryk van Juda verbonden
waren, als de Idumærs, die van David overwonnen waren,
en die het juk niet als onder Joram kwaamen af te schudden;
maar, de Moabieten waaren van het Ryk Israëls, of van Sa-
marien afhangelyk, tot onder de Regeering van Ochozia, de
zoon van Achab. De Hammonieten hielden mede dezelve zy-
de, dewyl Jothan hen den oorlog aandeel, en hen alstoer ver-
plichtte, om hem de schatting te betalen. Wat de steden be-
treft, welke David in Syrien overwonnen had, gelyk als Da-
mas, had Rezon dezelve alreeds van 't Ryk ontfangen, op het
einde van Salomons regeering, om ze zich toe te egenen. Je-
roboam een scheuring met de tien flammen, welke hem volg-
den, gemaakt hebbende, stelde twee plaatzen aan tweegren-
zen van Juden geleegen, ten einde, op dat het volk zich ge-
maklyk aldaar konde vervoegen om aan te bidden, in plats
van alle jaaren naer Jerusalém te gaan; maar, hy voegde de
Afgodendienst by de scheuring; want hy stelde in die Tempels
van Dan en Bethel de beeldenis van kalveren. Het welk
God verplichtte om de Prophetie tot hem te zenden, om hem
te voorzeggen, dat zyn Altaar verbryzelt zou worden. En van
daar moet men de 390 jaaren der zonden van 't volk, waar
van Ezechiel spreekt, afrekenen.
521. **S**efac, de Koning van Egypten, verklaarde aan Roboam den
oorlog, in het vyfde jaar van zyn Regeering. Deze Sefac is
de Sesostris, waar van Herodotus spreekt. Hy is de groote
Held der Egyptensaren, van wie men zedert een Godheid ge-
maakt heeft. Deze Prins begon zyn overwinningen door de
landschappen van Egypten, die hem niet onderworpen waren.
Sementis regeerde als noch in eenig gedeelte van dat land. Se-
fac trok tot in Ethiopië, 't welk hy overwon. Hy kwam op
Juden storten, en greep niet anders als het Ryk van Juda aan,
om dat Roboam, die enige tyd in Egypten gewoon had, middel vond,
om met hem in Verbond te treeden. Hy had het
van te vooren moogelyk al gedaan, ten einde om een zo ont-
zachlyke vyand zyn nabuur op den hals te laaden. Jerusalém
wierd belegerd en ingenomen. Sefac roofde alle de schatten
van den Tempel en de stad. Hy trok van daar als een oorlogs
blikzem, door Syrien in 't Oosten, alle welkers steden voor
hem boogen; hy deed in zyn overwonnen landen gedenkteeken-
nen, met die opschriften, die men een lange tyd daar na noch
gezien heeft, oprochten. *Sesostris, Koning der Koningen, en
Heere der Heeren, heeft dit land overwoonen.* Hy stelde op de-
ze gedenkteeken beelden als vrouwen gekleed, wanneer
de volkeren gevleucht, of lafhertig geweeken waren, en hy
liet dezelve als mannen kleeden, als de weesstand moedig en
lang geweest was. Deze overwinnaar ging tot in Indien, hy
trok mede van Afien in Europa en Thracien, de volkeren van
Tartarien verschrik, vertielen hun wooning, en sloeghen zich
in een andere plaats needer, alwaar zy onder den naam van
Parthen bekent geweest zyn.
533. Roboam, die 41 jaaren oud was, als wanneer hy den Troon
beklim, sierf, na dat hy 17 jaaren geregeert had. Abya, zyn
zoon, trad in zyn plaats, en deed Roboam den oorlog aan; hy
bezoeg de afgeschreue flammen, door zyn vertoogingen wee-
der tot de anderen te brengen; maar, terwyl hy op den berg,
- alwaar Samaria gebouwt wierd, den aanspraak deed, poogde
Jeroboam hem te besluiten. De krygsknechten, die zulks ver-
naamen, schreeuwden luidkeels, 't welk de schrik in 't leeger
verspreidde, 't geen, alhoewel machtiger als 't ander, niet na-
liet de vlucht te neemen. Abya, regeerde niet langer als drie
jaaren, en liet het Ryk aan zyn zoon Aza, na. Roboam, de
Koning Israëls, sierf in de beginzelen van Azas regeering, na
dat hy zyn streng by de 22 jaaren vastgehouden had, en zyn
zoon Nadab in Haat gelaten had, om in zyn plaats te volgen;
maar, hy wierd door Baata, in 't belegeren van een stad der
Philistynen, gedood. De Schriftuur geeft hem 2 jaaren reg-
rens; maar, zy waaren noch niet vervult, als hy sierf.
536. Aza, regeerde in rust, binnen Jerusalém, den tyd van 10
jaaren, welke hy besteedde, om een gedeelte van deze Tem-
pels en Altaaren, aan de valsche Goden toegewyd, om ver te
werpen. Daar ontstout een zeekerten oorlog tusschen Baaza en
hem, in welk Aza moet zegenprauwen. Hy wierd door een
meenigte van Arabieren aangevalt, die op de landen van zyn ge-
hoorzaamheid stortten; maar, hy had het geluk van hen te ver-
laan. Drie jaaren daar na, trad hy met Baaza de geweldige
bezitter van Israëls troon, in oorlog, die een kasteel op de
grenzen van Juda bouwde. Benhadab, de Koning van Syrien,
kwam hem te hulp; maar deze verbintenis was hem doodde-
lyk; want, zy veroorzaakte nieuwe oorlogen, door een krafty-
ing van God, die dezelve niet goedkeurde.
538. Abdalartah, de Koning van Tyr, een zooms zoon van Hi-
ram, wierd in de bloem zyner jaaren, door de kinderen van zyn
voedster gedood. De oudste der moordenaars klom op den
Troon van Tyr, en bezat dezelve twaalf jaaren.
539. De oorlog van Judea eindigden door de dood van Baaza,
na welke geduuriige oproeren in het Ryk van Samaria waren;
dusdaang is 't dat wy in 't gevolg die der afgeschreuden
zullen noemten.
540. Acharte 42 jaaren oud, maakte zich Koning van Tyr, en
liet het Ryk aan zyn broeder Ascrimes, na dat hy 't zelve 9
jaaren bezeten had. Deze wierd door een zynner broeders
gedood, die de regeering niet langer als eenige maanden had;
want Ithobalus doodde hem, om meerder van zyn vaderland
te worden. Aza, die vele jaaren aan de jicht krank geweest
was, sierf. De Schriftuur verspreid een vlek over zyn leeven
en sterven, met hem te verwijten, dat hy meer vertrouwde
op de Koningen van Syrien en de Geaues-heeren, als op God.
546. Altarte 42 jaaren oud, maakte zich Koning van Tyr, en
liet het Ryk aan zyn broeder Ascrimes, na dat hy 't zelve 9
jaaren bezeten had. Deze wierd door een zynner broeders
gedood, die de regeering niet langer als eenige maanden had;
want Ithobalus doodde hem, om meerder van zyn vaderland
te worden. Aza, die vele jaaren aan de jicht krank geweest
was, sierf. De Schriftuur verspreid een vlek over zyn leeven
en sterven, met hem te verwijten, dat hy meer vertrouwde
op de Koningen van Syrien en de Geaues-heeren, als op God.
550. Sefac, door de uitgefrektheid van zyn overwinningen, zo
beroemd, sierf. Zommigen verkorten zyn regeering 10 jaaren,
en geven hem geen langer als van 48 jaaren. Rhamezes, de
oudste zynner kinderen, trad in zyn plaats; hy maakte zich door
zyn gierigheid, die zo geweldige was, zo berucht, dat hy aan
de Goden het noodzaaklyk geld voor de offerhanden, en de her-
stelling der Tempels weigerde. Men zegt dat men 40000 talen-
ten in zyn schatkaamer vond. Hy vorderde strenglyk de schat-
tingen der geflachten in, welke zyn vader gewonnen had. En
het is zonder twyfel om die reden, dat de *Geschiedenis*-
schryvers zo weinig van de Assyriërs spreken, en dat het gantſche
volk van 't Oosten alstoer zo weinig geruchts in de waereld
maakte, om dat zy of Valallen, of Cynbaaten van Rhamezes waren.
Deze Prins liet niet na, van tot zyn Eer te arbeiden. Hy
stichtte gebouwen, en een zuil van een zodaanige heerlykheid,
dat men daar over verzet stond. Germanicus, die het overschot
van deze gedenkteeken zag, liet niet na, van zich daar over
te verwonderen. Thebe, de hoofdstad van dit Ryk, wierd een
der grootste steden des waerelds, zy bewaarde haar luister,
tot dat Nebuchodonosor en Cambyses dezelve innamen. A-
lexandryen gebouwt geweest zynde, en de Prinsen deze plaat-
sen voor Thebe stellende, verloor zy ongevoeliger wyse haar ryk-
dommen en luister. Ptolomeus Philometor, door haer oproer
ontstooken, poogde haar te verdeulen; maar, men liet niet na
van daar altoos grote overblyfelen van haar aeloude groots-
heid aan te merken. Rhamezes telde onder haer onderdaanen
700000 mannen, bekwaam om waapenen te voeren. Diodorus
Siculus heeft geloofd, dat men zulks van al de bewoners
van 't land moet uitleggen; maar, het zoude niette ver-
wonderen zyn, dat dit getal van inwoonders zich alstoen in
Egypten vond, welk een der volkrykste landen des waerelds
was. Josephus hield staande, door het onderzoek van de schat-
ting, dat daar in zyn tyd noch veel meer boven dien waren.
Men moet dan naer de gelijkgheid der woorden verstaan, dat
Rhamezes 700000 mannen had, die bekwaam waaren om de
waapenen te voeren.
554. Josaphat, die zedert 3 jaaren in de plaats van zyn vader te
Jerusalém regeerde, wierp de hooge plaatzen om ver, her-
vormde de Kerk om deze reden, en zond in alle de landen
van zyn gebied Levieten en Commissarien, om 't volk te on-
derrechten, en nieuwe Rechtbanken op te richten, ten einde
om de verdrukten recht te doen; 't welk doet zien, dat, al-
hoewel

- hoewel Aza een genoegzaame goede Prins was, hy de Weten en de Godsdienstigheid ten uitersten veronachtzaamt had. Josaphat liet niet tegenstaande zyn Godsdienstigheid, niet na van zyn zoon, voorbedacht erfgenaam van de Kroon, met Achab te verbinden, hem met Athalia, de dochter van deze Prins en Jezabel, doende trouwen.
588. Jesabel was de dochter van Ethbaal, de Koning van Sidon en Tyr, en Prieser van de Godinne Astarte, inderdaad, Iffobalus leefde 68 jaaren en regeerde daar van 34. Een geweldige droogte verwoestte zyn land. Men zegt, dat hyde zege Gods willende abbiden, God hem niet als door bliksem en donderslaagen antwoorde. Hy liet echter niet na van machtig te zyn. Want, hy bouwde twee Steden, d'ene in Africa, Aula genaamt, en d'andere in Phenicien Botrys genaamt, en deze geweldenaar fierf niet alleenlyk gerust op zyn bedde; maar, hy liet zyn zoon en zyn nakoomelingschap op den Troon. Jesabel, een Afgodendienstaresse, gelyk haer vader, vervolgde de gelooijen, en de Kerk wierd tot het getal van 3000 menschen gebracht, die het geweld van deze Koningin ontvluchten, om welke reden Elias alleen die geen geloofde te zyn, die zyn knien voor Baal niet gebogen had.
589. Benhadab, de Koning van Syrien, belegerde Achab in zyn Hoofdstad, die op zyn vermogen niet durvende steunen, zich om een groote zom wilde vrykoopen. Maar, Benhadab, al te veel trotsheid hebbende, wierd verplicht om het beleg van Samarien schandeijk op te breeken. De Syriers kwaamen in 't volgende jaar weerder, verzeekert, dat zyde hoorzouden herstelen, welke zy geleeden hadden. Maar God verklaarde zich ten tweedemaal ten voordeel van Achab, en de Koning van Syrien wierd tot die nood gebracht, om de vrede in een verneerde stat af te sineeken. Achab handelde met hem; 't geen God miszagde, die hem dreigde de straffe desweegen aan zyn huis en nakoomelingschap te doen draagen. Deze Prins, met zyn Paleis niet te vreeden, begreep het land van Naboth, en nam hem 't zelve af door een dubbelde misdaad, latende den meester op een valsche voorwendsel van Gods lastering en Godsdienst fleetingen.
590. In 't volgende jaar nam hy zyn zoon Ahazia mede in het Ryksbifter, en het zy Josaphat door dit voorbeeld getroffen
- wierd, of dat Achab hem verzoecht dezelve Eer aan zyn zwaager Joram te doen, deze Prins deed dezelve zaak te Jerusalem. Inderdaad, het schijnt dat deze twee Prinsen in een volkoornen verstand te zaamen waren. 't Welk als noch niet tusschen de Koningen van Juda en Samarien voorgevalle was, dewyl zy zich te zaamen verbonden om Ramath van Galaad te belegeren. Josaphat ontkwant niet veel moeite uit den stryd, en Achab wierd daar, na een regeering van 22 jaaren, gedood.
591. Athalia volgde in zyn plaats, en het verstand tusschen deze twee Koningen volhardende, zonden zy gezamenlyk een vloot naer Ophir, om van daar goed te halen, gelyk Salomon gedan had. Maar, God zeegende dese verbintenis niet, waer over hy Josaphat alredes had laaten bestraffen, want de Scheepen bleeven en verbryzelden. In 't zelve jaar viel Athalia van een gaander, en kwetste zich zogevaarlyk, dat hy daarvan fierf; hy had Elias voor zyn leeven willen te hulp roepen; maar, deze Profeet deed de Krygsknechten en Officieren, die men zond om hem te vangen, door 't Heemelsch vuur straffen.
- Elias wierd door een vuurige waagen ten Heemel opgenomen, Eliza, die in zyn plaus trad, kwam her loeger der verbonde Koningen, dat zonder hem van dorst stond te vergaan, te hulp. De Moabieten die de Koningen van Samarien onderdaanig geweest waren tot aan de Regeering van Achab, stonden onmiddelyk na zyn dood op. Joram zyn zoon de phatsvolger van Aharia verzooch Josaphat, en de Idumeers, die hem onderdaanig waren, om hulp, om de Moabieten onder de gehoorzaamheid weerder te brengen. Detocht van 't leger was lang, en 't zelve ontbrak waater, Eliza deed het in een valleie door een wonderdaad voort koomen. De Moabieten werden verlaagen, men dreef de Koning in een zynner Steden, die het beleg niet kunnende doen opbreken, in een zo yzykken wanhoop viel, dat hy zyn zoon op de muur in 't gezicht der belegeraars slachette, die, door dit schouwspel geraakt, hem daar lieten.
- Josaphat, die zich na een lang leven tot sterven bereidde, liet zyn zoon met hem regeeren, man wie hy te vooren niet meer als een gedeelte van 't gezag gegeven had.

De Geschiedenis van de zevende Eeuw van de Joodsche Kerk, Zedert den optocht uit Egypten: enz.

*Bevattende het vervolg van hun Koningen, Propheten en ongelukken. Dido, Lycurgus.
Ongeregelde macht der Koningen van Egypten te dier tyd.*

601. Eliza bloede noch, en deed zich door een groot getal van wonderdaden kennen, hy had de waasteren van den Jordaan van een gescheiden, en de waasteren van Jericho geregt, met daar zout in te werpen. Hy wekte in dat jaar den zoon van de Sunamiette weeder uit den doode, 't welk God op zyn gehied toegestemt had, en die aan pyn in 't hoofd geflorven was. De Oudvaders vinden in alle deze wonderdaden grote verborgenheit, de Kerk was onvruchtbaar en flinkende, gelyk de waasteren van Jericho, tot dat Jefus Christus kwam, en de Apostelen gezonden heeft, die het zout van de aarde zyn. Deze Kerk altoos onvruchtbaar, tot dat Eliza, dat is te zeggen Jefus Christus gekomen zy, verkrygt een kind op haar verzoek, maar, het kind fierf, gelyk dat van de Sunamiette. Jefus Christus zond Mozes met zyn slaf om 't zelle weeder uit den doode op te wekken. Hy konde het niet doen, de ware Eliza moet zels koomen, dat is te zeggen, dat Jefus Christus zich geopenbaart heeft. Want, hy is de gene, die de genade en 't leeven toegebracht heeft. Theodoretus vind mede Jefus Christus in het yer van den byl, welke Eliza op 't waer deed dryven. Het hout, dat veel lichter is, ging te grond. Maar, het yer dreef op 't waer. Dusdatzing is 't dat de menschelykheid van Jefus Christus in den asgrond van droefheid gevallen is; maar, de Godheid, welke men by 't yer vergelykt, heeft hem daer weeder uitgenomen. Dit is genoeg van de wonderdaden van Eliza en de verborgenheiten, welke de Oudvaders daar uit trekken, gesproken.
602. Josaphat fierf, en Joram wierd volkoornentlyk met het Koninklyk gezag te Jerusalem bekled. Daar waren twee Prinsen van deszelve naam, de cene Koning van Juda en d'andere van Israel; de Schriftuur zegt, dat Joram, de zoon van Josaphat, 32 jaaren oud tynde, als wanner hy den Troon beklim, 8 jaaren regeerde. Zulks lyd eenige zwaarheid, om dat Joram niet langer als 5 jaaren zedert de dood zyn vaders regeerde. Men moet dan 3 onderscheidenlyke trappen van de regeering van dezen Prins aanmerken, de cene gedurende 't afwezen zyn vaders, welke veel eer een regeering, als een begin van regeering was. Ten tweede nam Josaphat zyn zoon mede in 't Ryksbifter 2 jaaren voor zyn dood, en 't is van deze tweede trap, dat men de 8 jaaren, waar van de Schriftuur spreekt, die Joram niet volkoornentlyk vervulde, moet rekenen. Eindelyk, hy regeerde alleenig na zyn vaders dood, en deze laatste verdeeling was niet langer als 5 jaaren.
603. Deze Prins, door Athalia de dochter van Achab veroert, stond de Afgodendienstje Jerusalem toe: God strafte hem door een inval der Arabieren en Philistynen, die Jerusalem en zyn Paleis uitroofden, en zyn vrouwen en kinderen weglaepten.

De Stad van Libna in Judea schudde zyn juk af; hy wierd door een ongelyk kolyk geplagt, en fierf 2 jaaren daar na, zonder van zyn onderdaanen beklaagt te werden, die hem niet waardig achtten om alleenlyk reukwerken voor zyn lyke branden. Elias had hem voor zyn fierf al die ongelukken voorzett.

Ahazia de enigste der kinderen, die hem overgebleeven waren, was mede in 't Ryksbifter geweest, gedurende de wreede ziekte zyn vaders. Men leeft in de Kroniken, dat hy 42 jaaren oud was, als hy begon te regeeren. Maar, deze rekening volgende, zoude hy twee jaaren voor zyn vader geboren zyn, die op zyn 40 jaaren fierf. Een Aeloud Uitlegger, die den naam van den Heyiligen Jeronimus aangenoemt heeft, neemt de zwaarheid weg, met de regeering van Joram in twee delen te onderscheiden, den eenen van 8 jaaren, gedurende welke hy gezont was, en d'andere van 20 jaaren van kwynen. Maar, hy verlengt de regeering, de ziekte en 't leeven van dezen Prins teegen de Schriftuur. Men moet de Kroniken noodsakelyk verbeteren, door het Boek der Koningen, 't welk niet meer als 22 jaaren am Ahazia geeft. En men is verplicht toe te stemmen, dat daar een mistag in de Cyfer-letters is.

Naaman kwam alstoer te Samaria, om de genezing van zyn melaatsheid aan Joram te verzoeken. De Schriftuur vervoegt deze uitkomst eenige tyd; want de Sunamiette aan wie Eliza een hongersnood van 7 jaaren voorzegd had, kondine niet weerdokomen, als in dit jaar, om aan de Koning van Samaria de weeder ter handstelling van haar goed te verzecken. Dit was Gehazi, de knecht van Eliza, die haar deed kennen, en getuigde, dat zyn Meester haar zoon uit den doode opgewekt had. Hy was noch niet melaatsch, dewyl hy den Koning een zo langen tyd onderhield, die geen man met deze ziekte besmet, zo lang in zyn Paleis en onder zyn ogen zoude geleeden hebben. Naaman moet dan niet eer te Samaria gekomen zyn, als na dat de hongersnood van 7 jaaren opgehouden was, benevens de weerdkomst van de Sunamiette, dewyl het by gelegenheid van de genezing van Naaman was, dat Gehazi met melaatsheid geslaagn wierd.

Ahazia met Joram zyn neef en Koning van Syrien in verbond getreden zynde, om Ramath in Galileen te belegeren, welke aan de Koning van Syrien toebehoerde, wierd Joram gekwetst. Ahazia, die hem bezocht vond Jehu, die door Gods bevel, het huis Achabs moet uitroejen, hy doode Joram, Jezabel, en Ahazia. De Princes Athalia, te Jerusalem de dood des Konings gehoor hebbende, deed bet Koninklyk huisgezin ombrennen, en regeerde tot dat Joas, die men

- men verborgen had, den ouderdom van 7 jaaren bereikte.
614. Joas beklim den Troon van Jerusalēm. Athalia wierd gedood. Zommigen gelooven, dat Joas van de rechte linie Davids niet was, om dat de Schriftuur zegt, dat Ahazia het Koninklyk huusgezin uitgeroeit had, 'zy doet hem van Nathan de broeder van Salomon afscheiden, en haalen Philon aan, als of deze Joodsche Uitvinder, deze zaak gezegzt had. Dit zoude een mislag van Philon zyn; maar, hy is daar aan niet schuldig. Amnus Viterbus is die geen, die 't gedaan heeft. Joas was de zoon van *Ahazia*, hy daalde dan in de rechte linie van David af, men had hem vernuftigly voor de hand van *Ahazia* beschermt, die op den dag van de Krooning van Joas in den Tempel gedood wierde.
615. Jehu de Koning van Israël volhardde in de Afgodendienst van Jeroboam. Hazael de Koning van Syrië verklaarde hem den oorlog, en viel in de Stammen van Ruben en Manasse. Amos. 1. 3.
- Amos maakt een toepassing op dezen oorlog, als wanteer God dreigt de Paleizen van Damas en Azael te verbranden, om dat hy Galad met *yzere Eggen* gegegt had, om dat men de lichchaamen der overwonnen met die werknügen verscheurde. David had zich daar van wel eer in diergeleyke gelegenheid bedient. Den oorlog volhardde, na de dood van Jehu en onder de Regeering van Jehojaechas syn zoon.
616. Men stelt hier de grondlegging van Carthago, welke anderen veel Aelouder maaken, en in der daad, dat is niet zeker weegens den oorsprong, maar, het is ten minsten zeker, dat Dido onder de regeering van Joas leefde. Hetbaal, Koning van Tyr gestorven zynde, nam Badezor syn zoon zyn plaats in, en liet dezelve 6 jaaren daar naan Margenus over. Deze had Pygmalion tot syn zoon, die jeloersch weegens de Rykdommen, welke de man van Dido syn schoonbroeder bezat, hem in een Tempel ombracht. De weduwe vluchte in Africa, al waar men verzeekert, dat zy de grondlaagen van Carthago leide, 143 jaaren na de stichting van Salomons Tempel.
- Namque nec Iesseas videt metrōis unquam.
Nec lybiam advenit Claffibus illucit.*
617. Lycurgus leefde te dier tyd; men zoude te vergeefs de tyd van zyn leeven veel netter poogen valt te stellen, dewyl Plutarchus, die dezelve beschreven heeft, niet beeter als wy daar van bewuft was. Hy reisde een langen tyd, ten einde om de achterdocht te verstroojen, welke men van zyn heerschzucht en van't voornemen om zich meester van 't Ryk van zyn neef te maaken, had. Op zyn weiderkomst gaf hy aan de Lacedemoniers Wetten, die gy Godsdienstiglyk waarnamen. Noot bleef eenig Land een langer tyd in voorschpoed, dewyl Epaminondas verzeekert, dat de vyanden aldaar zedert de 500 jaaren niet in getreden waren.
618. Joas herifde de Afgodery op het sineeken van 't volk, dat zich van de dood van den Hoogenpriester Jehojadah bediende, om zulks hem af te vragen, en 'tzelve te verkrygen. Zacharias syn zoon, zich teegen dese hernieuwing van Afgodery stellende, wierd door het volk, in het voorhof van den Tempel gedood. De Heilige Jeronimus belpotte met reeden de eenvoudigheid der geenen, die de bloedige voetstappen van deze martelaar, in de plaats daar het gesloot geweest was, geloofden te zien. Onderwylen heeft een reiziger, die een lange tyd na den Heiligen Jeronimus leefde, niet nagelasten te zeggen, dat men aldaar niet alleenlyk het uitgeschorste bloed aantrekte, maar de schreeden der krygsnechten, die hem gedood hadden, in 't marmer gelyk als in wasch gedrukt vond.
619. Joas droeg by na aanstandse straf van zyn misdaad. Want, de Benden van Hazael overvielen niet alleenlyk deze Prins en leide Jerusalēm schatten op; maar zyn Amtelingen doodden hem in zyn bedde, alwaar hy sick lag; men zegt, dat zyn ziekte door de wredeheid veroorzaakt was, welke de Syriërs voor deze Prins geofferd hadden, maar, ik zie daar geen reden van. Amazias syn zoon wrekte zyn dood van het oogenblik, dat hy op den Troon gevestigd wierd.
- Jehojaechas, de zoon van Jehu, de Koning van Samarien stierf in 't zelve jaar, hy had eenige tyd voor zyn dood berouw gekreegen, en van God hulp teegen de Syriërs, die haar onderdrukten, verzocht. De Schriftuur noemt den *Verloffer* niet, die zich aan 't hoofd der Israelieten stelde, en verlostte hen van de verdrukking, waar onder zy zuchtten. Maar, de erkentenis duurde niet lang; Joas, die zyn vader in 't ryksbezier verzet had, viel weeder tot Afgodery; ondertussen, dewyl de staat van zyn Ryk hem ongeruut maakte, ging hy Eliza op zyn sterbedde vinden, en ondervroeg hem weegens de manier, op welke hy zyn vyanden kunde overwinnen, de Profeet beval hem om met de voet teegens de aarde te slaan, hy sloeg drie slagen, en yder voetflag beteekende een overwinning.
620. In der daad, Jeroboam de 2de, aan 't hoofd van zyn leegers gestelt hebbende, verloeg deze jonge Prins Benhadab, die alstoer in Syrië regeerde, en hernam de Steden, welke zyn grootvader verloren had.
621. Amazias had met de Idumeers in oorlog geweest, die ten tyde van zyn vader teegen hem opgestaan waren. Hy bevocht op hen een grote overwinning, deed daar 10000 van sheuvelen, met dezelve van de kruijn van een Rots te stooten. Zommigen, door de dubbelzinnigheid van 't woord misleid, zeggen dat hy de Stad van Petra innam, maar, zy bedriegen zich,
- hy bracht de Goden der Idumeers met zich, 't welk de bestrafing van een Profeet, die men verkeerdelyk gelooft Ammos te zyn, over zich verwelkte, dewyl hy niet als onder zyn zoon Propheteerde, hy geraakte met Joas in oneenheid, en de oorlog ontfak tusschen deze twee nabuuren. Amazias wierd geslaagen. Joas maakte een opening in de muur te Jerusalēm, en vluchte naer Samaria, na dat hy den Tempel en de Palestinen uitgeplonderd had. Deze lastste sieri in het zelve jaar, en liet zyn Troon aan zyn zoon Jeroboam de 2. over, wiens regeering 40 jaaren duurde, hy was dapper, gelukkig, en trok de liefde zyner onderdaenen tot zich, doch hy volhardde, niet tegenstaande de zegeningen, welke God in zyn Ryk verpreidde, in de Afgoderyen.
- Men maakte in 't jaar 680 een zaarmenzweering teegen hem, te Jerusalēm, welke hem verplichtte een schuilplaats te Lachis, een kleine stad van Juda te gaan zoeken; zommigen zeggen, dat hy daar 10 jaaren woonde. Zy steunen op eenige handschriften, in welche men de Regeering van Amazias 25 jaaren na die van Joas, de Koning van Samaria, verlengt; maar, de mislag van deze affchryvers is so veel te meer gevoelig, om dat daar geen waarschynlykheid is, dat Jerusalēm, wederspannig zynde, 10 jaaren zonder een Koning geweest is. Wyders 680. zegt de Schriftuur, dat de zaamgezwoeren haer Koning te Lachis vervolgden, en hem aldair ombrachten; hy stierf dan aldaar een weinig tyds na zyn aankomst.
- Azarias, of Ozijs syn zoon, wierd gekooren, daar is noch enige zwaarigheid over den tyd van deze verkiezing, om dat de geschiedenis der Koningea de regeering van Azarias niet schijnt te beginnen, als op het 27de van Jeroboam detweerde. Ten einde om deze zwaarigheid weg te neemen, onderstelt men een tusschen-regeering van 12 jaaren, tusschen den vader en den zoon. De een houd staande, dat hy 12 jaaren te Jerusalēm geregeert heeft, terwyl zyn vader te Lachis was; d'andere, doen Jeroboam de tweede, door zyn vader 12 jaaren, alvoorens hy alleen regeerde, mede tot het Ryksbezier beroepen; maar, het is onweiderleglyk, dat Ozijs, of Azarias met zyn vader niet regeerde, die hem in den onderdom van 4 jaaren tot de regeering niet konde beroepen. Het is als noch zeker, dat men een ingeheele tusschen-regeering maakt. Eindelyk 't gantse gevolg van de Heilige geschiedenis, bewijst dat Ozijs syn regeering in 't 15de van Jeroboam begon; een zeer gewoonlyke mislag in de cyfer-letters kan deze waarheid niet om verwerpen. Men moet dan daar van een in de geschiedenis der Koningen erkennen, welke 27 jaaren regeerens aan Jeroboam in plaats van 15 toereken, of veel eer de Heilige geschiedenis-schryver spreekt van het juist niet, in welk Josias den Troon beklim; hy zegt alleenlyk in algemeene bepaalingen, dat hy in 't 28de jaar van Jeroboam regeerde.
- De Regeering van Ozijs duurde meer als 50 jaaren; hy wierd gelukkig in deze beginzelen, dewyl hy de Philistynen meenigmaal versloeg, en de plaats, welke men zyn vader ontmoernen had, heriama. Elisaüs, Joel, Jonas, Hosea, en Amos, bloeden alstoer; en deze 3 laatste Profeeten leefden in de scheuring en 't ryk van Samaria.
- De tydrekking der Koningen van Egypten, nabuuren van Judea, is zodaanig verwerd, dat men moeite heeft om dezelve te ontwinden. Marsham achterdenkt, dat de moecklykheid spruit weegens dat Herodotus en de tydrekensars van de Koningen van Thebe, tot die van Memphis overgaan, in plaats van de linie van Sesci te vervolgen, die zyn overwinningen in Afien voortgezet had. Deze gedachten is voor de andere te felten, welke niet anders als enkele namen verschafft, in plaats dat Marsham ons een denkbeeld van Egypten geeft. Wy hebben alreeds gezien dat Rhamefes Sefac in plaats volgde, en zestig jaaren regeerde. Amenophis trad in zyn plaats, en men beeldt zich in, dat die de zo beroemde Memnon by de Grieken is. Zommigen maken hem veel aelouder, om dat men hem naer 't beleg van Trojen doer trekken. Virgilus heeft zich niet bedroogen, als wanneer hy hem aan den zoom van Africa doet verschynen.
- Eosque Aries & nigri Memnonis arma.*
- Want hy leefde mede ten tyde van Dido; maar hy heeft deze Koningin veel aelouder gemaakt, als zy is. Deze Prins trok in Afien, bleef een langen tyd te Sufa, en bracht de Bachiers weeder onder zyn gehoorzaamheid. De Gricken hebben hem den naam van Memnon gegeven. Daar is niets zo zeer bekent, als het beeld van deze Prins, dat geluid gaf, als wanneer de straten van de zon in de morgenstond het zelve beschenen. Strabo stemt toe, dat hy het geluid gehoort heeft; maar, hy giste niet, of het zelve uit den voet of de zuil mocht komen, en of het zelve door eenige kunst mocht voortgebracht zyn. Cambyzes, die gelooft dat daar tooverij in belooften was, liet dit beeld om ver hakken. Het zy hoe 't zy, de machtige en ontzachlyke Prins, rechtte een groot getal van beelden, zuilen, Tempels en Paleizen op, die in 't vervolg gedenktenken van de groothed der Egyptenaaren geweest zyn.
- Ramefes was een anderen Koning van Egypten, die in Afien 670. of trok, en de Eer van zyn geslacht onderfchrasde. Marsham 680. ziet hem als de plaatsvolger van Amenophis aan, om dat daar geen zo machtigen Koning in Egypten, zedert Sesostris of Se-iac geweest is. De Grieken en de Latynen, gelyk Plinius, die hem stelt geleest te hebben in 't beleg van Trojen, hebben ben

ben zich dan bedroogen. Men heeft een langen tyd een zul van deze Prins bewaart, welke Augustus niet had durven wegneemmen, en Constantinus veel stouter naer Constantinopelen over voerde, om daar mede zyn nieuwe stad te vergieren. Het is de Zon die in 't opschrift van deze zul spreekt, en aan Rhamzes zegt, dat by en zyn zoon ousterlyk zyn, dat de gebeele arde onder zyn bevel baigt, en dat by hem de macht gegeven heeft om over de gantse waereld te regeeren. Men ziet daar een grote hoovaardy, en men moet niet veel geloof aan 't geene de Egyptenaars van hun grootheid zeggen, noch zelfs an't geen zy in openbaare gedenkteekenenen graveeren.

690. Amenemes volgde dese machtigen Prins in plaats; maar, het Ryk van Thebe verviel in de uiterste staat en Thuoris, die in de plaats van Amenemes trad, was de laaste Koning van deze groote stad, dit verval viel in de 16^e eeuw van de Egyptische Monarchy voor, welke door Cham, weinig tyds na de Zondvloed een aanvang genomen had.

Eusebius stelt mede den val van Sardanapalus, en 't Ryk van Assyriën op het einde van de zevende eeuw van de Kerk. Onderwylen zullen wy daar van niet als in de volgende eeuw spreken, om dat de verwoesting van Ninive, niet eer als

eenige tyd na de Prophetic van Jonas, moet voorgevallezen zyn, die dezelve in een zo groote voorspoed verbeeld, en door zyn Predikingen beschutte. Onderwylen leefde Jonas onder de Regering van Jeroboam de tweede, die in de volgende eeuw aankwam. Het volstrekt hier het gemien gevoelen der tydreekenaars aan te merken; Scaliger bedient zich van dezelve redeneering, om de dood van Sardanapalus te vervroegen. Jonas, zegt hy, leefde voor Amazia; want, dewyl hy voorzegt had, dat dese Prins zyn Ryk tot aan de zee zoude uitbreiden, moest hy onder Jonas gepropheeteert hebben. Wyders verplichtten de ongeregeldheden van Sardanapalus God, om een Profeet naer Ninive te zenden, die van Meester veranderde; maar de groote mannen verblinden zich gelyk de kleine. Want Scaliger heeft Amazia voor Jeroboam de tweede genooten; want, dit is de laaste aan wien Jonas overwinningen voorzegt, en indertdaad is het Ryk van Samarien nooit zo bloejend als onder zyn regeering geweest. Wyders kan men niet zeggen, dat God Ninive behield, by aldien hy de onderdaanen van heur Prins deed opstaan, die de stad belegerden, dezelve innamen, en uitrooden, dat is, aldaar geen verlossing, gelyk Scaliger gelooft heeft.

De Geschiedenis van de achtste Eeuw van de Joodsche Kerk, Zedert den uittocht uit Egypten.

Bloejende staat van Samaria. De oorlog van haar Koning met die van Jerusalem. Galilea door Tiglatpilezer ingenomen, en Samaria door Salmanasar. Verstrooijng der tien stammen. Verlossing van Ezechias en Jerusalem. Den aanvang der Olympiadēn, of den vierjaargēn tyd. Vervolg der Koningen van Egypten, en hun geschiedenis. Ontleiding van de Monarchie der Assyriërs, en de dood van Sardanapalus. Stichting van Romen. Sabacon, Koning van Ethiopië, Meester van Egypten; overwinningen van Salmanasar en Sennacherib.

701. Jeroboam volhardde in Samaria te regeeren; maar, deze Prins gestorven zynde, verviel dit Ryk niet alleenlyk van haar vooripoed; maar, het wierd door de muiteryen van een gescheur, welke een tusschen-regering van elf en een half jaar veroorzaakten. Eindelyk Zacharias, een der jongste zoonen van Jeroboam, overmeesterde 't selve. Maar, deze laaste Spruit van 't Huis van Achab was nauwlyks op zyn Troon geteente, of Schalling doode hem. Deze wierd weder een man daer na door Menachem of Manes omgebracht, gelyk Sulpitius Severus hem noemt. Hy hond groote oproerter uit, en wierd verplicht om vreemdelingen te hulp te roepen om zyn Troon te verlossen. Het ryk van Juda was veel geruiter onder Ozias, uitgezondert, dat deze Prins zyn hand aan 't Wierrocks-vat hebbende willen flaan, melaatsich wierd. Jotham zyn Zoon nam het bestier der zaaken gedurende het leven zyns Vaders, 't welke noch 24 jaaren duurde, waar. Want hy viel in het jaar 714, het 28^e jaar van zyn regeering in een ziekte; onderwylen regeerde hy 52 jaaren.
702. De Grieken maakten zich hoe langs hoe meer beroemd. Het Ryk van Macedonien begon door Caranus, die van Hercules afkomstig was; om welke redenen de Koningen van dit gevlucht den naam van Heracliden aannamen, en zich met Leeuwen huiden deden afsinalen. Men zegt dat deze Prins de gewigte en de maaten uitvond, en als toen begonden de Olympiadēn. Het was lang geleeden, dat Hercules aldaar speelen ingelukt had, en men enige zorg droeg om de Mannen der overwinnaars te bewaaren; maar Iphitus beging twee zaaken. Ten eerste, hy hennieuwde deze afgebrooken of veronachtzaamde speelen. Ten tweeden, men begon de Olympiadēn te tellen, en aldaar de uitkomsten van al te rekenen, 't welk meer licht en zeekerheid aan de Grieksche geschiedenis gegeven heeft; welke tot daar toe niet anders als met verdichtelingen en duisterheden vervult was. Yder Olympiade beftloot 4 jaaren, en de Speelen werden in het 5de jaar in de maand van July geviert. Het is te verwonderen dat Ovidius het zelve niet geweten heeft, en om dat hy meestigmaalen 5 jaaren aan yder Olympiade geeft.

*In Scythia nobis quinqueunis Olympias acta,
Jam tempus Lusiri transit in alterius.*

- Al de waereld komt over een, dat de eerste Olympiade in 't jaar 3938 van de Julianische styl begon, maar, men verdeelt zich in 't vervolg, als wanneer men zulks op de Koningen van Israël of van Juda wil toepassen, 't geen men op verfchide wyze rekent. Eusebius heeft drie verciede meeningen gevolgt. Want hy beginnt deze verdeeling somtys in 't 50^e jaer van Ozias, somtys by Jothan, en hy fleetze vervolgens tot aan Achaz uit. Scaliger, die hem verbeteret, komt over een, dat men dezelve in 't 37^e jaer van Ozias, 't welk hy op het 722 zedert den uittocht van Egypten rekent, stelt. Uſter in 't jaer 35 van deze zelue Vorst, 't welk het 715 de jaer van de Joodsche Kerk is; en dit is de rekening, welke wy volgen. Diodorus Siculus telt 480 jaaren, zedert het inneemmen van Troyen tot aan de eerste Olympiade. En by aldien Troyen in 't jaer 305 of 307 ingenomen is, vervult zulks het getal

van 715. De Corinthers stelden jaarlycke Overigheden aan, die in weeten bleeven, tot dat Periander zich van de Regering in 't jaer 890 meester maakte. De Lacedemoniers maakten voor zich meer jaarlycke Overigheden 40 jaaren na de Ephoren.

De Egyptenaars hadden hun Ryk in Afien verlooren, het zy door de lafhertigheid der Prinsen, die regeerden, het zy door de inwendige bewegingen der benden en volkeren; maar, wat meer is, het land wierd in menigvuldige kleine Ryken verdeelt. Stephanatis, Neceplos en Necho regeerde te Sais, een Hoofdstad geworden zynde; Sesonchis, Oforthon te Buballe, een andere vermaarde Stad in Egypten. Bochoris regerde te Thebe, en van alle dese Koningen, zyn daar niet meer als twee die een weynig bekent zyn. Neceplos, de Koning van Sais, munnte uit door de weetenchap van Starrekunde en Wiggaerya, waer van hy lefsten naliet. Pelofiris, die ter zelver tyd leefde, droeg hem een boek op, weegens deze stoffe, welkers handschrift als noch heedendaags gevonden word. Bochoris is een ander doorluchting Prins; zyn vader Terhnatis, aan 't hoofd van een machtig Leeger tegens de Arabiers trekkende, en van den tocht vermoet zynde, nam een Spys, welke zich op de plaats vond; hy raakte daar door in laap, en wierd niet weder wakker; men fehryt hem een bezweering tegens Menes toe, de Stichter van de Monarchie, en welke niet naliet haar uitwerkzel te doen, dewyl men ophicht hem goddelijke cerbewyzingen te doen. Dewyl deze bezweering in een Colom gegraveert, te Thebes gebracht wierd, hebben wy reeden om te geloven, dat aldaar de plaats was, daer hy regeerde. Dusdaamig was dit de Hoofdstad van Bochoris, die zich schikte om wetten te maken, en om zyn oordeel over de verschillen van 't volk te vellen. Men spreekt sterke van zyn wylsheid en de billykheid zyns wetten over de *leeringen*. Zommingen maaken hem tot een wrede Prins, en zeggen dat Ifs om deze reeden een adder toezond, die hy aan zyn hoofd droeg, om hem te verwijten van billyk te richten. De Egyptenaars hebben hem mede over godloosheid beschuldigt, hetzy, om dat hy aan den Os Apis de minste eerbed niet wilde bewyzen, het zy, om dat hy een dolle flier tegen Mnevis zond, het welk zyn geheugen zeer gehaat maakte; men voegt daar by, dat Sabacon hem leevendig liet verbranden; maar, byaldien deze laaste daad waar is, moet men de regering van Bochoris, of byzonderlyk vertraagen, of verlengen. Het valt zwar syde te verkielen; dewyl de tydreekening der Egyptenaars niet nauwkeurig is.

De Assyriërs trokken in Judea; het was Menschem, die hen aldaar riep, om zich teegens de geenen te verweeren, die hem de Kroon bewistwesen. Hy gaf om die reeden grote zommen aan Pal, die de Koning van dat land was. Daar is waarschynlykheid, dat dese Prins den vader van Sardanapalus was, want de naam des vaders is in die van den zoon. Het welk gewoon genoeg onder de Oosterlichen was. De laaste, in plaats van het berouw zyns vaders na te volgen, die zich op de Predikatie van Jonas bekeerde, gaf zich aan de wellusten den tyd van 20 jaaren over. Maar, Arbaces, ontwaardigt, van zyn Prins in een vrouwen huis met de vrouwen te zien spinnen, rechte altoen een verband met Belicic van Babylonien op, om hem van den Troon te floeten. De Konings benden door zyn schoone-

- broeder aangevoert, wierden twee maalen geslagen. Alstoen, niet meer twyfleende, of de wederpannelingen zouden hem in Ninive koomen belegeren, maakte hy alles vaardig, 't geen noodzaaklyk was, om een krachtige weerstand te bieden. Inder daad het beleg duurde by de 3 jaren; maar de Tygris, een vlakke muur van een borftweering door haar overvlooding ter needer geworpen hebbende, trokken de belegeraars in de stad, en plunderden dezelve. Sardanapalus had de moed noch van zich met zyn vrouwen en schatten in een brandende houtspel te werpen. Dusdanig wierd alles in de asche gelegt. En deze sterke Monarchie, na dat zy 1480 jaaren zedert de stichting van Nimrod gestaan had, wierd in verscheide deelen verdeelt. De Meders genooten de vryheid, welke Arbaes kwam herstellen. Belefs, die men mede Nauibus en Nabonaffer noemt, regeerde te Babylon.
744. Belefs, of Baladan, of Nabonaffer, want hy heeft dese drie namen gevoert, waar van de tweede zyn waardigheid betrekende, rechte voor zich een Troon te Babylon op. Marsham houd staande, dat dese stad alstoen gebouwt wierd; om dat de Schriftuur voor de achste eeuw daar nooit van spreekt. Eliaas 23. 13. onderrecht zelfs, dat dit land weinig tyds te vooren woeit was, en dat de Assiriërs aldaar huizen kwaamen bouwen. Hy spreekt by naer in diezelve tyd van 't beginzel en de verwoesting van 't Ryk der Assiriërs. Men zou hem te vergeefs teegenwerpen, dat Nimrod zyn ryksbeſtier door *Babel* aannimg. Want, de Heilige Schryver verzeekert alleen, dat deze Prins het land bezat, alwaar Babylon zedert gebouwt wierd, en hy floeg geen acht van den stichter van Babylon te zyn; dewyl dezelve Schryver verzeekert, dat hy dit land verliet, om naer Ninive te gaan, dusdanig redeerde Marsham; maar, Babylon was veel ouder. Inder daad, men kan haer van haer Aeloudheid niet berooven, als met in de geschriften van Moses de naamen te doen insluiten, die niet als een zeer langen tyd daar na uitgevonden geweest zyn. Ik haat toe, dat daar diergelyke voorbeelden zyn; maar, men moet dezelve, zonder noodzaaklykheid niet verreningvuldigen. Wyders werpt men de gedachten van dezen Uitvinder om ver. Wat wilde hy door deze woorden zeggen: *Het begin van zyn regeering, was Babylon, Erech, Chanaï.* Dewyl deze laattie naamen die der steden zyn, welke Nimrod bouwde, moet men Babylon in dezelve rey stellen. Het is geen reden van hem de roep van deze stichting te ontrooven, met te zeggen, dat hy van daar naer Ninive ging, dewyl hy van stad tot stad, na dat hy dezelve geflucht had, trok; want hy ging van Babylon naer Erech, naer Chanaï, en naer Chanaï naer Ninive. Babylon was dan een zeer oude stad; en aldaar was de Zeezel van 't Ryksbeſtier der Chaldeërs, welke Belefs of Nabonaffer oprichtte. Alhoewel men de daaden eti 't leeven van deze Prins weinig kent, maakte hy zich ondertussen in 't Oosten zeer beroemd; hy beminde de weetenschappen, en herstelde de oeffening van de Starrekunde. Men begon den tyd van zyn regeering te rekenen, en het jaargetij van Nabonaffer is berucht. Ptolemeus zeide, dat hy flurekundige aanmerkingen zedert de regeering van Nabonaffer, tot aan de dood van Alexander de Groot, welke 424 jaaren maakten, gezien had: inderdaad, wy tellen een diergelyk getal van jaaren, zedert het jaar 744, met het welke wy het jaargetij en de regeering van Nabonaffar, tot aan de dood van Alexander aanvangen, in 't jaar 1167 van de Joodſche Kerk, en 3681 van de schepping des waerelds voorgevallen.
- Dusdanig, zegt men, eindigde deze groote Monarchie van 't Oosten, na dat zy by na 1480 jaaren gestaan had. Onderwyjen moet men 2 zaaken aanmerken, waar toe men geen gehoegzaame aandacht maakt, d'cene, dat wy langer tusschenbreukken in deze Monarchie gezien hebben, want het zy de Assiriërs, zedert Sefic of Sesostris, die zyn overwinningen in Asien voortgezet had, Vallen der Koningen van Egypten waren, of dat hun Koningen lafhertig en luy waren, deden zy, zeedert een gerinten tyd, niets dat waardig was, om in de geschiedenis aan te teeketen; wyders, was hier een grootre afscouring van de Monarchie. Maar Tiglapilefer, of de Jonge Ninus, liet niet na van weeder moed te scheppen, en te Ninive te regeeren. En de Assiriërs verscheen weder een korten tyd daar na met volle luifler. Salmanafar en Sennacherib voerden hun zegenpraalende waapen in Syrien, in Arabien tot in Egypten, dat hen nooit onderworpen geweest was. Zy naamen zelfs de Meders eenige Landschappen af, dewyl Salmanafar aldaar de tien Stammen overvoerde, en Tobias aldaar zyn verstrooide broeders ging zien. Babylon wierd bernomen, dewyl men aldaar de Joden naer toe voerden. Deze verklaring heeft my noodwendig gedacht, om dat men meenigmaal deze plaats van de Aeloude geschiedenis verwert.
745. Romen wierd door Romulus geslicht, te dier tyd, als Arbaes deze groote omkeering aannimg. Men zoude aan Ennius niet kunnen vergeeven, de geboorte van deze groote Stad niet geweet te hebben, en van dezelve in zyn vaart honderd jaaren eer het zyn moest geplaatst te hebben; men heeft weinig zorg gedraagen om de beginzelen daar van aan te merken. Maar, Cato de Burgemeesters tellende, zedert dat de Koningen gebannen geweest waren, tot aan het inneemen van Romen door de Gauloisen, vond een tyd van 19 jaaren. Hy reekende dat de Koningen 243 jaaren geregeert hadde. Dusdanig besloot hy dat Romen het eerste jaar van de zevende Olympiaëde gebouwt geweest was. Varro telde een jaar min-
- der, maar de reekening van Cato sehynt het zeckerſte te zyn, om dat hy met de Regillers van 't Capitool te raeden gegaan had: men heeft dan reeden om te zeggen, dat men de grondslagen daar van in de maand van May van 't jaar 745 leide.
- Ovid: *Urbs uritur (quis tunc hoc nisi credere posset.)*
Videtur in terris impensis pedem.
- Orias melaatsch, en Koning van Jerusalém, sier eyndelyk, en Jothan veranderde zyn hoedanighed van Richter, in die van Koning, hy floeg de Hammonieten, en maakte hen voor eenige jaaren Cynsbar. Daar was een weinig tyds te vooren een groot oproer in 't Koningryk van Samaria voorgevalen, want Pekah, de zoon van Menachem, die de Assiriërs teegen zyn eige onderdaanen tot zich getrokken had, wierd in zyn Paleis door een zeekere Pekah omgebracht, die niet alleen op den Troon gevestigt wierd, maar zich met Rheszin, de Koning van Syrien, verbonden hebbende, den oorlog aan Jothan en vervolgens aan zyn zoon Achaz verklaarde. Dese jonge Prins door de onrzachelyke vyanden verbaal, die zyn Hooft-flad dreigden, wierd door Eliaas getroost. In der daad de twee verbonden Koningen konden Jerusalém, 't welk zy belegerden, niet innemen. Maar, Achaz, zich tot Afgodery begeeven hebbende, gaf hem God aan alle zyne vyanden over. Pekah, de Koning van Samarien, doodde in een dag van den IJryd 120 duizend Joden. Rheszin, de Koning van Syrien, leekte van daar een grote buit, en zeer veel gevangens naer Damas. De Idumeers slotten in 't volgende jaar op dit Ryk, en de Philistinen bedienden zich op hun bucht van deze omstandigheid, en wierpen zich op de naburige steden; welke zy verwoestten. Achaz vond geen toevlucht als tot de schatten van den Tempel en zyn Paleis, waar mede hy de bescherming van Tiglapilefer of Ninus de jonge Koning van Assirië koch; die, zyn bondgenoot te hulp koomende, den Koning van Syrien Damas ontramm, hem onvucht, en in de statuinen van Gad en Manasse trok, waar van hy de inwoonders in 't Oosten overvoerden; hy trok dwars over den Jordaan, en maakte zich Meester van Galileen, dat hy door het wegvoeren van haar inwoonders by naer ontvolkte. Achaz wierd daer door aan de Assiriërs Cynsbar, die hem te hulp gekomen waren. Om welke reden de Profeet Elia hem verweet, dat hy daar uit niet veel vertroolling getrokken had. Pekah wierd door Elia gedood, die op den Troon wilde klimmen; maar, het volk of zyn medestanders naer dezelve steden zich daar teegen, en de Anarchie duurde negen jaaren in dit Ryk van Samaria; maar Ozia, eindelyk alle die zwaarigheden te boven gekomen zyn, wierd tot Koning gekozen. Salmanafar verlaarde hem den oorlog, hy verloeg zyn Krygsbenden, en maakte hy tot zyn Vasal. Achaz tejerusalemervende, liet den Troon voor Ezechias leeg, die hy alreeds tot Medegezel in de Regeeringe genooten had. Deze jonge Prins hervormde de Kerk, die zyn vader door zyn afgoderyen verdorven had, en herstelde de ware Godsdienst weder te Jerusalém.
- Sabacon regeerde als zoen in Egypten. Deze Prins was uit Etiopiën geloproten, 't welk den Egyptenaars onderworpen was, en tegens zyn Meesters opgelaaen zynde, of zich van de verdeeltheit van dit Koningryk bedienende, maakte hy zich Meester daar van, hy poogde de geneegentheid van 't volk te winnen, met de misdaadnigen niet met de dood te straffen. Maar, hy verborg onder dese schoone waarschynlykheden zyn wredeheyd, dewyl Bochoris door zyn bevel leevendig verbrand wierd; hy rechte de Gebouwen van Bubaste en vele andere Steden wederom op. Zyn regeering was lang, dewyl dezelve 50 jaaren duurde. Door een droom verwittigd zynde, week hy in Etiopiën, en liet Egypten aan zyn kinderen over. Die is de Prins, die de Schriftuur soo noemt, en met wie Ozia de Koning van Samaria zich verbond, om het Juk van Salmanazar af te lehadden. Syncellus zegt dat Ozia met Adramelech de Koning van Etiopiën, en met Segor, de Koning van Egypten, zich verbond. Hy heeft de zeventig Overzettters gevogr, die Segor de So der Hebreewers en de Sabacon der Heidenen genoemt hebben. Maar, hy is veel verder als zy gegaan, met een harfendroomlyken Koning van Etiopiën zich in te beelden. Want, behalven dat Adramelech onbekent is, regerde Sabacon uit Etiopiën gekomen, in Egypten. De verbintenis met deze Egyptenaars was aan Ozia ontnut, want Salmanazar belegerde Samaria, nam het in, en slepte de tien aangeschreude Stammen in de landen der Meden. Dusdanig eindigde het Ryk van Samaria; dat van Babylon, 't welk Nabonaffer te beurt gevallen was, bleef nog staande, en Merodac, den zoon van dezen Prins befferte 't selve. Candalus, de laufte der Heracliden, regeerde in Lydiën. Deze Prins, op de schoonheid van zyn vrouw verlief, liet haar aan Gyges, die van een laaf zyn gunsteling geworden was, maakt zien. Hy doodde zyn Meester, trouwde met zyn Weduwe, en deed de Kroon op zyn geslacht koomen, waar onder dezelve 170 jaaren tot aan Creslus bleef, die voor zich geen zwaarheid maakte, om een zoo hage en schandelyke oorsprong te erkennen.
- Salmanazar, die in Assirië altoos regeerde, met de Ryken die hy overwonnen had, niet vermoegt zynde, voegde daar gaantich Phenicien by. De Syriers booden hem weerstand onder het gele van Eluleus, hun Koning. Zy floegen zyn vloot met een klein getal van scheepen, en brachten hem zo ver,

TYDREEKENINGEN

- dat hy zith den tyd van 5 jaaren moest besloten houden. Hy vermeende hen door de dorst te drukken; maar, zy dronken het waster van de regeenhakken en de putten; deze weerdstand vermeerderde de roem en trotsheid van dese alreeds hoovaardige stadt. Het welk de bestrafingen van den Profeet Esaia over haar verwekte, Es.23.1.
779. Sennacherib vermeerderde noch het Ryk van Assyriën, dat Salmanasir zeer veel vermeerderd had, hy zette zyn overwinningen tot in het woest Arabien, en by de Hammonieten voort, van wie hy zich vermeete de Goden in zeggepral weggevoert te hebben. Ezechias, die de onvoorzichtigheid had van hem de huldigingen te weigeren, welke Achaz hem gedaan had, ervarade de uitwerkzelen van zyn geweldenaary. Sennacherib zond zyn benden, om Judea te overvloomen; het meestle gedeelte gaaven zich op genaa en otgenaa over. Ezechias, krank zynde, viel in een misvertrouwen, en byzondere droefheid. God verzeekerde hem weeder door de schaduw van de zon, op de zonnelyzer van 't hof te rug te doen gaan; want, dese wonderdaad belooft herh een gewijs herstelling, en inderdaad hy genas, en leefde noch 15. jaaren.
780. Maar, Sennacherib liet hem niet lang adem haalen. Deze heerszuchtige Prins voerde zyn leger in Egypten, alwaar Sevechus, of Sethos zedert 8 jaaren regeerte. Men maakt een Priester van Vulcanus van hem. Men verneent zels, dat zyn godvruchtigheid beloont wierd, en dat hy daar van een gedekt-teeken in den Tempel van deze valsche God liet, alsowaarden een langen tyd daar na, een beeld met dese woorden vond:
781. *Die my aanziet, zy godvruchtig.* Maar, de Egyptenaaren roemen vergeefs op een verlossing door de Ratten bewerk: Het is zeeker, dat Sennacherib den oorlog by hen, gedurende 3 jaaren, voerde. Dat hy tot in Ethiopië trok, alwaar Sabaccon moogelyk noch leefde, en dat hy al die paaarten verwoeste, gelyk Esaia en Nahum eenigen tyd te vooren voorzegt had-den.
- Sennacherib trok van daar in Judea; Ezechias geloofde hem door ryke geschenken te bevredigen; maar, dese Prins ontving het geld, en hield zyn woord niet. Hy zond Rabfaces, een zyner Veldheeren, om Jeruzalem te belegeren. Terwyl
- Tartanes Lachis innam, en in perzoon Libna zangreep. Ezechias verzocht hulp van Taratus, Koning van Ethiopien, die niet naliet, zich tegens een zo ontrachlyke vyand te verbinden, en zyn benden voort te laaten trekken. Sennacherib, door deze nieuwe tyding verstelt, brak het beleg van Libna op: hy schreef, vertrekende, brieven vol van godslasteringen. Ezechias die dezelve ontfing, bracht ze in den Tempel. God wrekte de hoon, welke dese ongeloolige hem aandeide; een Engel deed het leger vernielen, 't welk voor de muren van Jerusalem was. Sennacherib wierd genoontaakt in zyn hoofdstad te wyken; hy, door een zo ongelukkige uitflag ontlooken, vervolgde de Jooden onder zyn gebied. Tobias ondersteunden hen door een barmhartigheid, welche hem aan verscheide gevaren bloed stelde; maar Sennacherib stierf eindelyk, en twee zyner kinderen doodden hem in zyn argodischen Tempel. De moordenaars verplicht zynde, in Armenien te vluchten, lieten de kroon aan hun broeder Esarraddon over.
- De naburige Meders verkoren Dejoces tot een Koning, in de zeventiende Olympiaede, en honderd en vyftig jaaren voor de regeering van Cyrus, dit waren vrye volkeren. Daar waren allereerlyk zommige hunner steden of landschappen, die van de Assyriërs afhanglyk waren, dewyl Salmanasir de tien flamen aldaar overgevoert had. Dejoces wist dit volk te behagen, met zyn heerschzacht onder de waarschynlykheden van zachteidigheid te verbergen, en deed zich door 't geslacht toe Koning verkiezen; hy bouwde weinig tyds daar na Ecbatanen.
- Ezechias stierf na een lange regeering, en wierd van al zyn onderdaanen beweert; men had daar zo veel te meer reden toe, om dat Manasse hem in plaats volgde, die de As großery ten alleruiteersten voortzette. Eusebius begint de regeering van deze ongelukkige Prins niet, als met Tarachus de Koning van Egypten, in de volgende eeuw. Maar, hy bedriegt zich wegens 't een en 't ander daaden; want Tarachus had Sevechus alreeds van den troon gezet, en aan Ezechias byfland verleent, in plaats van zich meeester van dat land te willen maken, gelyk men gemeenlyk zegt. Eindelyk volgde Manasse zyn vader in de regeering na, in 't jaar 794.

De Geschiedenis van de negende Eeuw van de Joodsche Kerk, Zedert den optocht uit Egypten: enz.

Ongodvruchtigheid van Manasse. Regeering van Josias; zyn dood, en Judea onder zyn plaatsvolgers cysnsbaar. Propheeten van Jeremias en Ezechiel. De bestiering in Egypten verandert. Esarraddon berneemt Babylonien. Aanslaagen der Meders, om Ninive in te neemen. Inval der Schyten in het opper Asien.

801. D E ongodvruchtige Manasse regeerde te Jeruzalem, en verhaalte Gods wraak over den Staat en zyn perzoon, door zyn misdaaden. Egypten vond zich in een zo groote verwarring, dat men, de Koningen verdreeven zynde, een nieuw Raad van twaalf personen aastelde. Zulks gebeurde onmiddelyk na de dood van Sabaccon, die vyftig jaaren leefde, na dat hy zich meeester van Egypten gemaakt had, en die zich zedert enige tyd in Ethiopië onthouden had. Marthianus hervormt dese twaalf Raadscheters in zo veel kleine Koningen, die Egypten verdeelden. Hy telt onder dese kleine Printen, Amasis de blinde, zonder ons te zeggen, hoedaang die man, die zich in de moerasen, op de komel van Sabaccon vyftig jaaren te vooren, geburgen had, tyds genoeg leefde, om het Ryk na zyn dood te herneemten. Hy stelt daar mede Sethos, den vader van Vulcanus, om dat de Koningen zich gemeenlyk uit de Prieslerlyke vergadering trokken. Manethon noemt andere Koningen in Egypten, waer toe Eusebius by gunst eenen Merres gevoegt heeft, die in die tyd regeert moet. 't Geen een groote verwarring in die Monarchie beteekent, tot dat Psammeticus het zelve in zyn persoon weeder vereenigde. Inderdaad hy vond het middel om zyn vergaderingen weeder te bezitten, en zich meeester van Egypten te maaken. De Joopers hem groote diensten gedaan hebende, hield hy die Grieken in zyn land, en wees hen woonplaatsen dicht by Bubaste aan. En dit waren die nieuwe bewoonders, die de Grieksche taal leerden spreken, die zedert genoegzaam in gebruik was. Men zegt, dat dese die Prins was, die aan de Koningen den wyn leerde drinken, en dat van te vooren, noch de Priesters, noch de Koningen zich daar van dorſden bedienen, zelf in de Offering die men aan de Goeden deed. Hy belegerde Azot, 't welk Sennacherib eenigen tyd te vooren de Jooden ontroof had. Het beleg duurde negen-en-twintig jaaren, en de stad wierd niet eer als onder de regeering van Saosduchin ingenomen, die veronschtaarde dezelve te hulp te koomen. Daar waren mede wanorderen in Babiloniën. Want, de Koningslyke stam was daar weg, en Esarraddon liet niet na, zich van die omstandigheid te bedienen, om Babylonien in te neemen. Dusdanig trad zy weder onder de Monarchie der Assyriërs. Deze ongerust Prins voltrok de landen van Samaria te verwoesten, de bewoonders, die daar overig gebleeven waaren, weg te slepen, en van aldaar een nieuwe volkplanting over te schikken, aan wie hy een Priester gaf, om 't volk van de Wet te onderrichten, en 't zelve van de leeuwen te bevryden, die 't verscheurden. Tartan was aan 't hoofd der krygsbenden, die El-
- faraddon in Judea zond. Hy vond met vermaak de gelegenheid om zich van die hoon te wreken, welke hy in d'eersten oorlog onder Sennacheris geleeden had. Hy dreigde Jeruzalem, en vond haar Koning in een doornbosch verborgen; hy nam hem gevangen, en voerde hem in zegenpraal in Babylonien. Het gevangennehmen van Manasse, is also net door de Schriftuur zeeker, als zyn berouw door een zo onvoorzijene verdrukking veroontaakt. Onderwylen duurde het zelve niet lang: om welke reden men de 55 jaaren van zyn regeering niet haalt te rekenen, zonder dese tusschen-brek aan te roeren. De Jooden verschuiven zyn gevangennehmen eenigen jaaren, en stellen zulks op het tweee-en-twintigste jaar van zyn regeering; maar, Esarraddon te dier tyd Officieren in Judea hebende, is het waarschynlyker, dat het alstoont was, dat men zich van Manasse verzeekerde, en zyn Ryk verwoeslite.
- Esarraddon geflorde zynde, trad Saosduchin in zyn plaats. Men gaf hem meengimaal den naam van Nebucodonozar, moogelyk, om dat die de gewoonlyke tytel der Koningen van Assyriën was. Men verzeekert dat deze Vorst den Koning der Meden flag leeverde. Deze laatste was nooddankelyk Dejoces. En de Gechiedenis-schryver van Judith, die hem Arphaxad noemt, bedriegt zich gevoelig. Want, Dejoces was de eerste Koning der Meden. Hy bouwde Ecbatane de groote: Hy breide zyn staaten uit, tot aan den vloed Halys, en regeerde een zeer langen tyd. Dusdaanig was hy 't, die aan Saosduchin flag leeverde, en dezelve verloor; hy liet de Kroon der Meden aan Phraortes zyn zoon. Zommigen geloven dat Saosduchin in 't volgende jaar Holopernes zond, om Bethulen te belegeren, welke stadt Judith verlostre, met dezen Veldheer het hoofd af te slaan, die zy door wyn en liefde dronken gemaakt had; maar, men kan dese uitkomst niet met de Heilige geschiedenis niet over en brengen.
- Manasse stierf, na dat hy vyf-en-vyftig jaaren geregeert, en op het einde van zyn leeven een gedeelte der zonden, die hy in 't begin begaan had, herstelt hadde. Amon volgde hem in plaats. Eusebius zegt, dat de 70 ultleggers hem twaalfjaaren, na dat hy den Troon beklimmen had, doen leeven. Beda heeft het na hem gezegd, en de anderen houden staande, dat men dit getal in eenige Hebreeuwsche handichriften vindt. Maar, men leelt het zelve, noch in 't Hebreeuws, noch in 't Grieks. Dat is de meaning van een zecker byzonder man, die volgens zyn geloof dezen Prins tient jaaren toegeweegt, en Eusebius volgt had. De mislag is seloud; dit is alles 't geen men tot zyn ontlating zeggen kan. Iuderaad, Amon wierd in zyn Palcis

351. Paleis door eenige zaamgezwoorenen omgebracht, die't volk slachten, na dat zy de Kroon op 't hoofd van Jozias, die acht jaaren oud was, en een-en-dartig regeerde, geltelt hadden.
357. Terwyl men deze Prins in den waren Gods-dienst opbracht, was het Oosten in een geweldigen oproer. Phraortes de hoon willende wreken, die zyn vader door den Koning van Assirië aangedaan was, ging Ninive belegeren. Maar, het bestrede gedeelte van zyn Leeger mocht voor deze grote Stad, en Cyaxares wierd verplicht om geheel Asien te verbinden, ten einde om nieuwe krachten in te spannen, om de dood van zyn vader en de hoon van zyn grootvader te wreken, inder daad, hy leeverde de Assiriërs den slag, en versloeghen. Hy soude Ninive ingenomen hebben, by aldien de aankomst der Schyten, die hun piaatzen verlaatende in Asien troften, hem niet verplicht hadden, hen 't hoofd te bieden. Die Barbaaren dreeven hem op den vlucht, en ontrooiden hem het bestrede gedeelte van 't opper-Asië, welk zy den tyd van achten-twintig jaaren in bedwang hielden. Idathyries hun Koning had de Cimmeriers, die zedert vele eeuwen in dat land geweest, en in de armen van Azdes de zoon van Gyges en Koning van Lydië gevallen waren, verdreeven. 't Geen een nieuwe wanorder veroorzaakte. Deze Overwinnaar trok in Sirien, nam Ascalon in, maar, hy verschoonde de andere steden. Pflammetheus, de Koning van Egypten, had het verstand om die lastige vyanden die hem dreigden, door ryke geschenken af te wenden.
361. Cyaxares verloor door zyn nederlaag den moet niet, hy zocht met meerder yver de middelen om Chynaladanus, of Sarac een wellustig Prins die wulps leefde, terwyl hy zich alleenlyk met den oorlog moest beertig houden, van den Troon te zetten, welke onderneming gelukte. Inderdaad Cyaxares stelde zyn regeering in handen van Assiages zyn zoon, hy verbond zich vervolgens met Nabopolassar, een Babylonisch Heer, die Chynaladanus Veld-heer van zyn Leegers gemaakt had. En om de vereeniging veel nauwauw te maken, beloofde Cyaxares zyn nicht aan Nebucodonozar, den zoon van den Babylonischen Veld-heer. De verbintenis gefloten zynde, begaven de Bondgenooten zicht te veld, en overvallen Chynaladanus of Sarac in zyn Hoofdstad Ninive, brachten hem om 't leven, en Nabopolassar wierd door dit middel Koning van Chaldea en Assirië, waar over hy een weinig meer als twintig jaaren regeerde. De Monarchie veranderde van stam, en die van Nabopolassar die Ptolemeüs somtys Nebucodonozar de eerste noemt, verhefste zich ten Troon.
- Onderwylen werkte Jonas aan het herbouwen van den Tempel van Jerusalēm, 't welke zeer veronachtzaamt geweest was. In 't graven vond men het oorspronkelijk geschrift van Mozes Wet, welk in de vuilheid van den Tempel begraven gebleven geweest was. Hy hernieuwde het verbond tuschen God en 't volk, en liet het Paasch-feest plechtig vieren. Jeremias, die als toen Propheteerde, wekte de yver en Godsdienstigheid van 't volk tot den waren God, die men zo meenigmaal verlaaten had, weer op. De Godvruchtigheid van dezen Prins boog God niet, hy wikelde zich ongelukkig in een oorlog tegens Necho, de zoon van Pflammetheus en Koning van Egypten. Deze Prins door een geweldige heerschacht aangevoerd, wendde alles aan om zyn roem te vergrooten. Hy onderondert eerstelyk het land van een te snyden, en een waterleiding van den Nyl tot aan de Roode Zee te maken. Maar, hy voltrok zyn werk niet, uit vrees van een daer voor de Arabiers te openen, om tot in het hart van Egypten te treden. Een der Ptolemeën, die het zelve mede ondernam, wierd daar mede van afgetrokken door de vrees van zyn land te overstromen, om dat het waater van de Zee veel hooger als van de Nyl was, want van men de waateren brak zoude gemaakt hebben, 't welk een nieuw ongemak aan de bewoners zoude veroorzaakt hebben. Eindelyk wilde Cleopatra deze waterleiding openen, ten einde om van daer met al haar schatten in 't Oosten te onvluchten, maar, zy had den tyd niet om 't zelve te volvoeren. Augustus alreeds den slag van Actium gewonnen hebbende, alvooren zy daar aan werkte. Pharao Necho dat oogmerk niet hebbende kunnen bereiken, rufte weibemande Scheepen uit, met bevel om naer Africte vertrekken, en weder door de Middellantsche Zee in Egypten te keeren: 't welk zy in drie jaaren uitvoerden, terwyl zy altyd aan den Oever van Africa voeret, en de Straat van Gibraltar doortrokken. Eindelyk had Pharao het voorneemen om zyn overwinningen in 't Oosten voort te zetten, alwaar hy geloofde dat Nabopolassar als noch niet genoegzaam versterkt was om hem te wederstaan. Zomigen hebben gezegzt, dat zyn oogmerk alleen was om den Koning van Sirien den oorlog aan te doen, die om zich te beschermen Jozias inwikkeldie, om zich met hem te verbinden, om welke reden hy zodanig over zyn dood bedroeft was, dat Ezechiel den geweldige droefheid willende of maaken, zegt, dat het een droefheid van Adramemum was. De Bisshop van Avila gelooft, dat dit de naam was van de Koning van Sirien met Jozias in verbond getreden; en die zyn dood beweende. Maar, dit is de naam van een Stad in welkers inneemmen die Prins omgebracht wierd. En welke haer droefheid betuigde, zyn lichaam wederom ziende brengen. Wyders, Pharao Necho haatte de Koning van Assirië, en wilde Charchensis aan den Euphraat gelegen hem ontneinen. Jozias, die eenige verbintenis met Nabopolassar hadde, weigerde den Egyptenaars den doortocht door zyn landen, en trok te veld aan 't hoofd van een Lee-ger om hem te weederhouden. Maar, hy verloor den veldslag, waar in hy gedood wierd. Herodotus zegt, dat dit te Magdala was; maar, deze Stad was in de Woestynetusschen de Roode Zee en Judea geleegen, in plaats dat de veldslag op den weg van Phenicien en den Euphraat te Megiddo, een Stad van de stam van Manasse voorviel. Het volk van Jerusalēm, over de dood van hun Prins bedroeft, verkoor een zyner jongste zoonen, om hem op den Troon te stellen. Maar, Necho die wist, dat de Joden, van hun nederlaag ontdaan, hem geen weerstand konden bieden, kwam te Jerusalēm, veranderde hun Koning, zette Jehoiacas van den Troon en voerde hem met zich in Egypten, alwaar hy stierf, en stelde een andere zoon van Jozias in zyn plaats, die hy Jehojakim liet noemen, en aan wie hy de noodzakelykheid op leide, om hem schatting te betalen.
- Dese jongen Prins, die de Kroon uit de handen van een Afgodendienaar ontfangen had, verachte de Propheten van den levendigen God; die het volk tot goedvarendigheid aanmoedigen, en het zelve met een na by zynde kalyding dreigden. Hy liet Urias een zyner Propheten ombrengen, na hem tot in Egypten vervolgt te hebben, alwaar hy zich veilig meende te zyn. Hy vervolgde Jeremias en Habakuk, die in hun gezichten en Godspraaken volkoontentlyk over een kwaamen. Onderwylen bereidde God zyn roede, waar mede hy zyn volk moest kalyden, en Nebucodonozar met zyn vader verzelt, ving aan den oorlogskunde teegens de Bestierder van Phenicien te leeren, die zyde van Necho de Koning van Egypten gekozen had.
- Jeremias, de ongelukken voorziende, waar mede men gedreigt was, deed door Baruch zyn boek uitschryven, 't welk in de tegenwoordigheid van 't volk, dat altoos ongevoelig van zyn veroogingen bleef, gelezen wierd. Onderwylen kwam Nebucodonozar in Judea. Hy overviel Jehojakim in Jerusalēm, en hy stont om hem in keeten geplagen, naer Babylon te geleiden, by aldien hy niet van voorneemen verandert geweest was, zich vergenoegende met hem harde bedingen op te leggen, en de beste gemaakten van 't geslacht te verkiesen, om aan 't Hof van den Prins te dienen. Daniel was een dier geeneen, die men voor anderen stelde, het scheen, dat de verdrukking het volk en den Koning moest verbeeteren, in der daad men vierde een valten dag. Maar, Jeremias en Baruch de Propheten hebbende willen leeven, die het geslacht niet een geheele verwoeling dreigden, liet Jehojakim dit boek verbranden; 't welk de Prophet verplichtte, om 't zelve ten tweedemaal met veel byvoegingen te doen uitschryven. Nebucodonozar zette zyn overwinningen in Egypten voort, en dwong Pharao Necho zich in zyn aeloude paalen weeder te belijnen.
- De Schyten pleegden noch hun dwinglangdy in Asien, en bezaten 't zelve, als wanner Cyaxares, belooften hebbende door liifshied den geuenen te overwinnen, die hy niet had kunnen overwinnen, de voornamste van 't geslacht den hals afneed, na dat hy hen in zyn landen ontfangen had. Die by de Syriërs ontvluchten, wierden vervolgt. Maar, Alyattis, die als toen regeerde, hen Cyaxares geweigert hebbende, ontfaik den oorlog tuschen dese twee Princen, en duurde vijf jaaren.
- Eind gedeelte der Schyten, verplicht zynde om weeder naer huis te keeren, ontmoetten een leeger van kinderen, die hun slaaven, aan de vrouwen van hun Meeters getrouwet, voortgebracht hadden. Men wilde de zaak door de Waapenen beplechten zonder daer in te gelukken. Maar, al te zaamen roeden in de handen genoomen hebbende, erkende de slaaven het onzag van hun aeloude Meeters, en naamen de vlucht.
- Nebucodonozar, die zedert twee jaaren alleen regeerde, zag dit Beeld in den droom, welkers hoofd van goud, de voeten van yter en aarde waaren, en 't geen een steen zonder handen afgehouden ter aarde wierp. De Prins vergat zyn droom en wilde op zyn ontwaaken, dat men hem de zelve uitleide. Het was onnogelyk te gissen, 't geen hy gedacht had, dewyl hy 't zels niet wist. Onderwylen Daniel, alreeds onder de befeedenen van 't Paleis geplaft, deed het zelve door een goddelijken bystand.
- Jehojakim liet niet na een zo ontzachlyk vermoogen te bra-veeren, walgend om van de Assiriërs afhanglyk te zyn. Hem ontfak getrouwighed. Nebucodonozar zond een talryk Lee-ger, 't welk Judea verwoeste, en een groot getal van inwoenders wegvoerde. Deze ongelukkige Koning wierd gevangen genomen, met keeten behaalden, en stiert op den weg naer Babylon. Hypolitus heeft echter geloofd dat deze Prins als gevangen in deze Hoofdstad getreden is.
- Jechonias zyn zoon trad in zyn plaats, en zich van zyn vaders ongelukken niet bedient hebbende, kwam Nebucodonozar in persoon, en maakte zich meester van al 't geen dierbaar in den Tempel over gebleven was; hy voerde weg al de gedenen die bekwaam waaren om de Waapenen te dragen, of te dienen, en leide Jechonias gevangen naer Babylon. Cyrus, die 't volk Gods vertroosten moest, wierd in dat zelve jaar gebooren, als Nebucodonozar het zelve in een zo jammerlyken staat bracht.
- Sedecias, die Nebucodonozar in de plaats van den Koning, die van den Troon getet was, gezonden had, wierd daar door niet beeter. Hy ontfang aanstonds de Afgezantten der naabuu-

rige volkeren, de Harmonieten, en die van Tyr en Sidon. Ik weet niet, of alle die volkeren te zaamen overwoogden, om den oorlog de Assyriërs aan te doen. Maar, Jeremias verwittigde hen, om die Prins te gehoorzaamen, om dat zy zonder dat hun ondergang niet konde ontvluchten. Sedecias zond een gezantschap naer Babylonien, en Jeremias bediende zich van deze gelegenheid, om aan de gevangenzen hun plicht voor oogen te houden; maar hy kwam weder vandaar onverrichter zaaken, en men spotte met zyn belastingen, in 't verwachten dat het Rijk van d'A'stariërs in twee jaaren verworst zoude werden.

896. het Ryk van d' Allyriërs in twee jaaren verwoest zoude werden.
897. Sedecias wierd verplicht nieuwe Afgantzen in Chaldea te zenden; zommigen zeggen zelfs, dat hy in perzoon aan Nebucodonozar zyn huldiging ging doen. Jeremias belalite ymand van zyn bedienden, met een boek vol van voorzeggingen, wegens de verwoesting van zyn Monarchie. En Ezechiel begon derzelve zaak aan den oever van den Rivier Chabor te propheeten.

Alliages begon alleen over de Meders te regeeren, na de dood van Cyaxares; dit is de geen, die de Schriftuur Allurus noemt; hy had enige tyd te vooren zyn dochter Mandana, aan Cambyses, de zoon van den Koning van Perſien, en uit Perſea afkomſtig, waar uit Cyrus sproot, ten huwlyk gegeeven.

Nec Phosido.

De Egypenaaren, waaren zedert een langen tyd in rust, om dat Necho alles, 't geen hy van de waater-poel van Egypte, tot aan den oever van den Euphrat bezat, verlooren had. Pflannmis, die in zyn plaats volgde, wierd verplicht, een uitvoering in Ethiopiën te doen; maar, hy stierf saantellos: doch Aprich, die Jeremias Ophra, of Oprias noemt, in zyn landpaalen niet kunnende blyven, rufste een talryke Vloot uit, en floeg die der Pheniciërs; hy belegerde Sidon te land, en de stad ingenoomen hebbende, joeg hy de Schrik in de andere steden, die met hem verdroegen. Hy op zyn overwinningen, en een groot getal van roof die hy mede sleepte, zich verhoovaardigende, geloofde dat daar geen Godheid in den Heimmel was, die hem konde verneederen. *Mijn armen zijn aan my, ik heb ze my zelfs gemaakt.* De Roneinen arbeidden gedurende deze eeuw, om hun kleine Rechtsdwang, en hun stad onder de Koningen Numa Pompilius, Tullius Hostilius, Ancus Marcius, en Tarquinius de eerste, te vermeerderen. Eindelyk wierd Marseille op het einde van dezen eeuw door de Phocërs uit Jonien gekomen, gebouwt, die men met de volkeren van Phociden niet ondernemgen moet, gelyk Seneca en Lucianus gedaan hebben.

Nec Phosidors undis Massiliae.

De Geschiedenis van de tiende Eeuw van de Joodsche Kerk, Zedert den uittocht uit Egypten.

Verwoesting van Jerusalem en haar Tempel. Ongelukken die op deze verwoesting volgden. Weerderkeering uit de gevangenis. Overwinningen van Nebucodonozar. Vitbreidung van zyn Ryk. De oorlog van Cyrus met Cræsus en met Beltsfasar. Den val van't Babylo-nisch Ryk. Monarchie der Persen. Inval van Cambyses in Egypten. Oproeren teegen Darius. Weetenschappen, welke by de Grieken bloeiden.

DE tiende eeuw was ten oppersten ongelukkig voor de Kerk. De Koningen en 't volk den maat hunner zonden opgehoep hebbende, wierf Jerusalēm gesloopt; haar Tempel verwoest, en 't volk bleef in Babylon gevangen. Egypten en Phenicien gevóolden op heur beurt de uitwerkzelen van tongereegelt vermoogen van Nebucodonozar; maar, die zo ontzaglyke Monarchie viel kort daar na. Cyrus uit Persien getrokken, wierp dezelve ter neder. Het gelykt, als of dit een eeuw van omkeeringen en oproeren is. De Grieken waaren veel gerufter onder hen befier van zeven Wyzen, die te dier tyd bloeiden. Dit zyn die gevallen, die wy zullen ontwinnen.

Sedecias, die te Jerusalēm regeerde, had her juk van Nebucodonozar durven aftehouden; van wie hy de Kroon ontfangen had. Men verzeekert dat de Bevelhebber over Syriē, aan wie dezen Prins bevel gegeeven had, om Tyr te belegeren, een van 't EedgeSpan was; maar, het verraad van dese Bevelhebber, was de regering van Sedecias voorgegaan. Het is alleenlyk waar, dat de Koning van Egypten syn nabuuren te hulp kwam, tegens een macht die hem ontrachlyk was. Hy verplichte Nebucodonozar, die alreeds Jerusalēm in bedwang had, om 't beleg op te breken, en hem te gaan bestryden; maar, geslaagen geweest zynde, hernam hy den weg naer Egypten, terwy Nebucodonozar het beleg van Jerusalēm hervatte. Dit beleg duurde een lange tyd; maar, Sedecias zag zich eindelyk verplicht, om 'yn hoofdstad te verlaaten, en met het klein over schn der benden, die hem overig waaren, den weg naer Jericho in te gaan. Men greep den Koning, die men de oogen uitstak: de stad wierd ingenomen, de Tempel tot den grond toe afgebrooken, en de inwoonders van Judea naer Babylon weggevoert. Maar, God liet niet toe, dat men derwaards nieuwe volkplantingen zond, om dat hy voorneemens was, van aldaar zyn volk weeder te herroepen. Men liet daar alleenk wyngardeniens en akkerlieden om 't land te bebouwen. Dusdaaging ging den Tempel te grond, na dat zy 424 jaaren gelaan had. De Rabbynēn schryven dezelve niet meer als 410 jaaren toe, ten einde om te kunnen zeggen, dat de tweede Tempel een langer tyd geduurt heeft. Maar, men moet de allernieuwkeurigste tydreekening, welke van dat belang niet afhanglyk is, navolgen.

905. Daar kwam de Joden in 't volgende jaar een ander ongeluk over; want hun Bevelhebber, Gedalis genaamt, met den geuen gedooz zynde, die hem volgden, vreesde het volk, dat men deze dood als een daad van oproer mocht wreken; dierhalven vluchte 't zelve om de kalfyding te ontgaen in Egypten, van waar Nebucodonozar haer eenige tyd daar na afhaalde.

907. Deze Vorst geloofde niet genoeg uitgevoert te hebben, met Judea aan zyn andere overwinningen te hechten; hy ging de stad Tyr belegeren, daar Ithobalus regeerde. Ezechiel had de verwoesting klaarlyk voorzegt. Ondertusschen twyfde men, ten tyde van den Heiligen Hieronimus, aan de waarheid van deze uitkomst; men hieldt aan, dat Nicolaüs van Damas, noch de Uitvinders van Phenicien daar niet van gesproken hadden. Men zeide zelfs, dat het onmoogelyk was, dat Nebucodonozar deze plaats te land belegerd had, dewyl het een eiland was. De Heilige Jeronimus antwoordde dat Nebucodon-

zar de zee door dyken en dammen aan 't land gevoegd had. Maar, hy moest dit werk aan Alexander de Groot toedichten, die het deed, om dat de stad Tyr altoos waarschijnlijk op een eiland lag; maar, de aeloude stad was op het vaste land, en niets belette Nebucodonosor in zyn beleg te land. Het was na het hincennen, of gedurende 't beleg, dat de inwoonders hun goederen in 't naburige eiland overvoerden, en zich aldaar ter heer kwamen te zetten. Strabon, Plinius, en Ptolemeus erkennen een aeloude stad van Tyr, welke van het eiland Tyr onderscheiden is; en Jósephus verzeekert, dat het op het geheugen der Pheniciërs is, dat hy het beleg van Tyr, gedurende de Regeering van Ithobalus, verhaalde. Die geheugenisken konden zedert die tyd verloren geweest zyn, gelyk een oneindig getal van andere boeken, en daar zyn zo weinig gedenkteesken van dat land overig gebleven, dat de ongesculte lijken geen enig bewys tegegen de waarheid van de geschiedenis uit het filzygen der Geschiedenis-schryvers kunnen trekken; maar, gelyk men digt by Judea was niet het beleg van Tyr, wierd Nabuzardan derwaards gezonden, om een nieuwe wegvoering van die bewoonders te doen, en hen naér Babylon over te voeren. Het beleg van Tyr bleef dauren; maar deze stad onderging eindelyk het juk van Nebucodonosor.

Egypten was alstoer in een geweldige verwringing. Het volk 920.
was teegens hun Koning Apries opgestaan, ter ooezaake van
't verlies van een flag. Amazis, die hy atzond, om het oproer
te stillen, wierd tot Koning verkooren. Apries trok op
tegens dese geweldenzar, met zyn hendaen, en enige Grieken,
dic hy in zyn dienst had. De flag wierd dicht by Memphis ge-
leevert, en Amazis won dezelve.

Nebucodonozar bediende zich van deze omstandigheid; hy trok in Egypten, en dwong Apries om in de woelynen van Thebaide te wyken. Herodotus verzeekert, dat hy door zyn onderdaanen, dan wie men hem overleerde, geworcht is. Hy zegt niet dat Nebucodonozar in deze burgerlyken oorlog tusschen kwam, en dat de Egyptenaren den Chaldeers cysbaar wierden. Maar, die aan Herodotus geheugschriften verschaffen, konden deze omstandigheid maaken, welke tot weinig Eer aan een trots geslacht strelte. Het is klaar, 1. Dat Apries eenige tyd daar na, ongelukkig om kwam, gelyk Jermias voorzeght had. 2. De Joden leeden nieuwe rampoeiden, door deze inbreuk van Nebucodonozar, die d'ene doodde, en d'anderen gevangen nam. Eindelyk regeert Amazis over Egypten, na dat hy ten tweedemaal zyn medestreever, die uit zyn schuilplaats gekomen was, geslaagn had.

Megasthenes verzeekert, dat Nebucodonozar dwars over den berg Caucasus trok, en in Tiberien viel, 'twelk hy zyn wetten onderwierp. Daar waaren noch Schyten, die hy verdriven moest.

Na zo veel overwinningen, dacht hy alleenlyk op het bouwen. Hy vercierde Babylon met gebouwen en huoven. Het was alstoet, dat hy in raazerny verviel door zyn hoogmoedigheid veroorzaakt. Men zegt dat hy voorzeide, terwyl hy zot was, dat de Monarchie door een muil-ezel van Perſien zoude verwoest werden. Hy beteekende Cyrus, aan wie men die naam gegeeven heeft, om dat hy uit een Perſianische vader, en uit Mandana, welke een Mederische was, geboren wied. Deze razerny opgehouden zynde, nam Nebucodonosor het be-

- fier der zaaken weeder aan. Beroses geeft hem een Regeering van 43 jaaren; om dat hy 13 jaaren met zyn vader, en 30 jaaren na zyns vaders dood geregeert heeft. Evilmerodac trad in zyn plaats; maar, zyn regeering duurde niet lang. Want Nirigiffor zyn schoonbroeder, vermoorde hem, ten einde om te regeeren, en na hem zyn zoon, uit een dochter van Nebucodonozar gesprooten, te doen regeeren. Sulpitius Severus, die hem twaalf, in plaats van tweejaar regeerens toeschryft, bedriegt zich; maar, zyn misflag is zo groot niet, als die van Josephus, die niet langer als 4 jaaren regeerde, en in den slag die Cyrus hem leeverde, gedood wierd. Hy liet de kroon aan zyn zoon, die geslagen wierd. Het Ryk herkwam door dit middel aan Beltsfar, den zoon van Evilmerodac, van wie Cyrus het selve door het inneemmen van Babylon ontroofde; maar, men moet aannemerken, dat dese Prins, die 17 jaaren wellustig en ongeregegt regeerde, van de Geschiedenis-schryvers verschillenderwye genoemt is; want, Nabonides, of Labynthus van Herodotus en Nabauidochus zyn dezelve Prins, die Daniel Beltsfar noemt. De gevallen van zyn leeven zyn dezelve, dewyl hy die Prins was, die Cyrus versloeg. Daar is niets als de naam, welke na de verschillenhed der taalen veranderd. Het is waer, dat Daniel zegt, dat hy den zoon van Nebucodonozar was; hetwelke heet doen gelooien, dat men hem met Evilmerodac moest ondermengen; maar, deze laatste wierd door zyn schoonbroeder een langen tyd voor het einde van Babylon omgebracht; en dese begroef zich 22 jaaren daar na onder de puinhopen. De regeering van d'cene, was zeer kort, en van d'anderen in tegendeel lang genoeg. Eindelyk is hier geen zwaarheid; want, Daniel heeft den geen den zoon van Nebucodonozar kunnen noemten, die zyn neef was, zo veel te meer, om dat de vader niet anders gedaan heeft, als hem op den Troon te wyzen. Jeremias had uitvoerlyk voorzegd, dat de Babyloniers Nebucodonozar, zyn zoon, en zons zoon zouden dienen, tot dat de geslachten hen dienstbaar zouden maken. En zulks volgde t'eenemaal; want, de Monarchie viel onder Beltsfar, de zoons zoon van Nebucodonozar, en veel gelachten, de Perfen en Meden, Cyrus en Cyaxares verwoesten dezelve. Eindelyk de ware Beroces, door Josephus aangehaalt, heeft een plaatsovolging der Koningen van Babylon, gelyk de geen, welke wy volgen, nagelaaten.
- Cyrus, de verwoester van deze Monarchie, deed zich kennen. Herodotus zegt, dat zyn eerste uitvoering tegengs de Meders en Affages was. Harpagus verontwaardigt, weegens dat dese Prins hem 't vleesch van zyn zoon te eten gegeven had, week in Perfien, wekte de heersucht van Cyrus op, en verplachte hem den Meders den oorlog te verkaaren, welkers Ryk hy overwon. Maar, Xerophon van alles't geen Cyrus betreft, beeter als Herodotus onderecht, heeft van geen oorlog van den neef tegen zyn grootvader gesproken. In tegendeel, deze jonge overwinnaar, van zyn vader het opperbevel over de Perseische benden gekregen hebbende, trok hy Cyaxares zyn oom, die hem mede zyn benden toevertrouwde, waar mede hy besloot de Koningen van Babylon en Lydiën, die te raamen verbonden waren, om de Perfen en Meden in te zwelgen, te bestrijden.
- ^{930.} Cræsus w's alstoet Koning van Lydiën, en Nirigiffor van Babylon. Deze twee Prinsen hadden zeer talryke benden; en wat meer is; zy hadden de Koning van Armenien zo ver op hun tyde gefrengt; dat hy onzydig bleef, tetwyl deze vier ontzachlyke machten, zich door den oorlog ontzenuwden. Cyrus, die zulks vertiam, overviel Armenien, en bracht het weder onder de gehoorzaamheid der Meden. Hy leeverde vervolgens den bondgenooten den flag, en won deselve. De Koning van Babylon wierd gedood, en die van Lydiën nam de vlucht.
- ^{931.} Beltsfar beklopt den Troon, en een zyn eerste zorgen na de komst tot de Kroon was, om Babylon te versterken, uit vrees dat het verlies van een veldslag, hem aan den goedkeur van den overwinnaar mocht bloed stellen. Het schijnt dat daar een waapenschaffing was; ten minsten vervolgde Cyrus zyn overwinning niet. Maar, Cræsus in Cappadocien getrokken zynde, ving den oorlog met meerder heevighed weder aan. Den syrd was niet beleecht. Cræsus verwachtte een nieuwken aanval op 't flagveld, en ziente dat Cyrus hem in rust liet, trok hy af naer Sardes, waar hy de onvoorzichtigheid had, van alle zyn bondgenooten af te danken, zich inbeelden, dat hy hen in d'aanstaande lente weder zoude kunnen roepen; maar Cyrus naderde in den winter, overviel hem, versloeg het overlicht zyn benden, die in zyn dienst geleeven waren, en nam Sardes de hoofdstad van Lydiën, welke het niet langer als veerlien dagen hield; in. De Koning wierd ten voer gedooamt; maar, eindelyk Cyrus, door de noodzaaklykheid van de menschelyke edelmoedigheden getroffen, sprak hem vry. Plutarchus heeft reeden om te zeggen, dat men aan de zaamenspraak van Solon met deze Prins kan twyfelen, die hem 't leeven behouden had; want deze Prins begon niet te regeeren, als op de vyftigste Olympiade. En daar waren al 20 jaaren verlopen, dat Solon, vermoed van 't reizen, en zeer oud, weder in Athenen getreden was. Deze Prins geloofde zich van de Goeden te wreken, met zyn boejens naer Delphos te zenden, dewyl de Godsspraak hem bedroogen had; maar hy misleidde niemand, en de Godsspraak verloor haar achtung niet.
- ^{932.} Cyrus zette zyn overwinningen voort; zyn voornaamste Veldheeren waaren Histaspes, Adusias, Mazareb, Tabalus, en Harpagus. De twee eersten drongen in Phrygien, de derde uit de Meders gesprooten, wierd in Lydiën gezonden, om het verraad van Paciyas te wreken, aan wie men de schatkaamer vertrouwt had. Deze man bediende zich vernuftig om benden te lichten, en Tabalus in Sardes, waar over hy 't bevel had, te belegeren; maar, Mazares ontwaapende de Lydiërs, en gewende hen op een ongevoelige wyze tot een zacht leeuen, 't welk hen geest tot oproer benaen. Hy wiet op de gewassenden aan, en verloeg hen. Paciyas de verraader, die in Mytelene gevlycht was, viel eindelyk in de handen van zyn meester. Eindelyk Harpagus, door de dood van Mazares, opgeroeft Veldheer geworden, trad in Jonien. De Phœeers vluchten in 't eiland van Chio, en voerden derwaards hun goede ren over. Maar, op een onvoorziene wyze weergedekomen zynde, brachten zy de benden om, die Cyrus aldaar gelasten had; en zich in 't eiland van Corse bergende, roofden zy op de naburige zeen.
- Eindelyk Cyrus zyn eerste overwinningen verzeckert, en 't Ryk van Lydiën verwoest hebbende, dacht om dat der Assyriërs; dewyl hy zwaarheid vond, om over den Euphrat te trekken, verdeelde hy dezelve in verscheide kleine leidingen, en zich in 't volgende jaar met een talryk leger in 't veld begevende, leeverde hy Beltsfar den flag, die verplicht wierd, vluchende weder in Babylon te keeren. De stad wierd belegerd, en bood een krachtig teegenweer. Maar, Beltsfar wierd in een prachtige maaltijd, welke hy aan de bedienden van zyn Hof gaf, gedood, en Cyrus trad in deze groote stad. Het was alstoet, dat Cyrus zyn oom, de Koning der Meden, en die men Darius Medes noemt, in Babylon kwam, en bezit van 't Ryk nam, dat zyn neef met zyn krygsbenden overwonnen had; men moet niet alleenlyk den tekl van Daniel geweld aan doen, die uitdrukkelijk zegt, dat *Darius tot Koning over 't Ryk der Chaldeërs geslecht wierd*. Maar, men is verplicht sich in te beelden, dat daar twee Altages, en twee Cyaxares Koningen van een tyd geweest zyn, die een nieuwe Monarchie van Medopersen oprichten, ten einde om de deugd van deze geschiedenis te doen wagelen.
- ^{933.} De Regeering van Cyaxares of Darius Medes duurde niet lang. Cambyses en hy therven in 't velde jaar, dusdaanig rond zich Cyrus meester van gaafsch Oosten. En 't was alstoet dat hy 't bevel gaf tot de herstelling der Joden, 70 jaaren na het begin van de gevangenis. Want zedert de 886 jaaren, dat Nebucodonozar Jerusalém onder Jehoakim mitaat, en van daar een groot getal van inwoonders naar Babylon wegvoerde, tot aan het eerste jaar van Cyrus in 't nogenhondert en zes-en-vyftigste vnd men net de 70 jaaren, onder welke de gevangenis, volgens de woorden der Propheten moet duren. Eusebius, die de jaaren van deze gevangenis in het 13de, van de Regeering van Josias aangevangen heeft, dacht daar niet osn; want Judea was alstoet in rust, en daar was geen overvoering van haer inwoenders in Chaldeen geweest. In plaats dat men niet kan wederleggen, dat zulks onder Jehoakim voorviel, die Jerusalém in liet neemmen, en zyn perzon niet als door een schatting van de slaavery vrykocht. Maar, men bedriegt zich noch grover, als wanner men de gevangenis van het verwoesten van Jerusalém onder Sedecias begin; en dezelve eindigt, als wanner Cyrus in Perfien begon te regeeren. Want zy zoude niet langer als dertig jaaren gedurft hebben. Inderdaad, men moet het eerste jaar van Cyrus ten tyde van zyn opperbevelhebberschap, en van zyn eerste uitvoering niet rekenen. Maar, van dat, waar in hy Koning van 't Oosten wierd na den neederlaag van Cræsus en Beltsfar, en de dood van Cambyses en Cyaxares, die hem daer meester van lieten. En inderdaad, dat is 't dat de Monarchie der Perfen begin; en van daer, dat de Heilige Geschiedenis-schryvers het eerste jaar van Cyrus rekenen.
- Cyrus, na dat hy Syrien en Phenicien overwonnen had, veranderde de Overheid van Tyr, en stelde daar vreemdelingen in. Zommigen doct hem in Egypten trekken; maar, Herodotus spreekt van dese overwinning niet. Het is meer waarschynlyk, dat hy de alstoet inwoonders, die Nebucodonozar weggevoerd had, weder in dat land zond, en dat hy hen dezelve vryheid als aan de Joden toefond. Attalus regeerde daar als noch, en dese Prins vere van door Cyrus overwonden geweest te zyn, voerde de waapens in 't eiland Cyprus, 't welk hy aan zyn Ryk bechthe. Hy liet de beelden der Goden in de achterhoede dragen, ten einde, op dat de krygsnachten, verzeckert dat de Goeden het zagen, en hun dapperheid onderzochten, niet meer moeditreeden; men zegt mede dat dese Prins, ziente dat zyn onderdaanen hem verachtten, om dat hy uit een Koutinglyke lant was, hem een goud beeld van een God, 't wok hy uit een waschvat had laaten maaken, liet aansliden; hy ontdekte vervolgens her geheim, om aan 't volk te onderrichten, dat het geen uit een lange oorsprong en veracht gebrek voorkomt, echter niet natuur van de aatsbidding der menschen tot zich te trekken, als wanner het van gedaante verandert is. Deze vermytige Prins vernam naer de wyze van leeven van 't volk, naer hun inkomen, en de manier op welke zy de kost wonden, ten einde, om hen vryeriger tot het werk te maaken. Men zegt dat dese Prins den geenen ter dood doemde, die in leedighed leefden.
- Cyrus, 70 jaaren oud zynde, lierf, na dathy zich door een zo groot getal van overwinningen beroeme gemaakt had. Zommigen willen dat Tomiris, Koningin der Amazoenen, hem gevangen en aan een kruis gehoocht heeft. Dat zy, na hem 't hoofd

De Geschiedenis van de elfde Eeuw van de Joodse Kerk, Zedert den uittocht uit Egypten.

Uitvoering van Xerxes. Schouwspelen te Romen gevierd. Zyn bestiering en oorlogen. Gantsche herstelling van Jerusalem door Nehemias: veranderingen in dezen vryen staat voorgevallen. Bevel-schrift van Artaxerxes Longemanus. Den oorlog van Peloponessen. Uitvoering van den jongen Cyrus, teegens zyn broeder: en den astocht der tien duizenden.

1001. **D**E Kerk had weinig deel aan de groote gevallen van de elfde eeuw; om dat de Perſianen door den oorlog, die zy de Grieken aan deden, belet waren; deze laftien verdeelden zich; maar, zy lieten niet na hun vryheid te verdedigen. Inder daad, Griekenland was alſtoen zeer wel voorzien van Helden, Dichters, en Wysgeerigen. Mithiades, Themistocles, Cimon, Alcibiades, Pericles, munten door een groot getal van treffelyke daaden uit, terwyl dat Pindarus, Euripides, Sophocles, en Chærilus, door hun vaerzen vermaart waren. Horatius flet de laftien onder den rei der flechte Dichters. *Gretus Alexandro Regi magno fuit ille Chærilus, in cuius qui versibus & male notis retulit acceptos Regale nomisma Philippos.* Ep. 1. 1. 2. Maar, Horatius heeft zich dubbeld bedroogen; want Chærilus leefde ten tyde van Xerxes, waar van hy de uitvoering zong: het was Alexander niet; maar, Archelaus, die de vaerzen betaalden. Eindelyk de geenen, die Josephus teegens Appion aangehaalt heeft, zyn goed. By alden Horatius zich een anderen Chærilus ingebeeld heeft, onder Alexander de groote, kent men hem niet. Herodotus, Thucydides, Xenophon, Anaxaraxos, Heraclitus, Empedocles, en Socrates, deden de Geschiedenis-beschryving, en de Wysgeerte blocijnen.
1002. **D**arius, die noch leefde, volhardde in de Grieken te beoorloopen; Hyppias, vyand van Athenen, zyn vaderland, waar van hy den Dwingland geweest was, vleidde de Perſen van hem daar van mecler te zullen maaken. Hy geleidde hen naer Marathon, daar Mithiades, die zich aan 't hoofd van tien duizend Atheners, en enige hulpbenden vond, den veldflag leevende, en dezelve won. Men verzeekert, dat hy daar geen twee honderd man verloor, en dat tweemaal honderd duizend Perſianen op het flach-veld sneuvelden. Men kan niet begrypen dat 10000 mannen 300000 verlagen hebben, en dat zy met een zo gering verlies, een zo groot getal van krygsknechten om hals gebracht hebben. Laat men toetellen, dat de Perſianen niet meer als 6400 dooden in den flag hadden; maar, dat zy de vlucht neemende, en verpligt zynde, wederom in hun scheepen te klimmen, het meeste gedeelte in 't water omkwamen. Scaliger stelt deze needraag elf jaaren voor de uitvoering van Xerxes.
1003. **I**lk weet niet of de Koning van Egypten geloofde, dat hy zich van de verflaagtheit en verbaalheid, daer de Perſianen in waren, konde bedienen, of dat hy hun juh moede was; maar, zy schudden 't af. Darius lichtte nieuwebenden, om hem weerder onder de gehoorzaamheid te brengen; en bendeende Xerxes tot bellieder en plaatsvolger; dié hy voor zyn oudste broeder flette; om dat hy uit een dochter van Cyrus gesprooten was; en om dat hy na zyn verheffing op den Troon geboren was; maar hy overleed dit niet lang, na dat hy deze keur gedaan had; en liet het gantsche Ryk aan Xerxes over, na dat hy 't zelve 36 jaaren bezeten had.
1004. **E**en der eerste zorgen van den nieuwe Monarch was, van den oorlog in Egypte te voeren. Hy floeg de weederpannenlingen, en gaf hen Achymenes zyn broeder, om hen te regeeren, en in den toom te houden.
1005. **H**y maakte vervolgens de voorbereidzelen van zyn uitvoering voor Griekenland; want hy bracht 1200 scheepen, met een evenmaatig getal van krygsknechten by een. Xerxes, trots van zich aan 't hoofd van een zo machtig leeger te zien, liet de bergen doorkakken, en de zee geefelen, dewyl zy teegens zyn bevel scheen onthuimig te werden, met de haven, welke hy tuschen de Dardanellen gefchikt had, te verbryzelen. Hy wilde zyn gantsche leeger bezichtigen; maar, hy konde zyn trannen niet weederhouden, denkende, dat van een zo wonderbare meenigte van menschen, niet een enige, in een klein getal van jaaren overig zoude zyn. De Grieken hadden alles van een zo machtigen vyand te vrezen. Maar, Leonidas, aan 't hoofd van 300 Lacedemoniers, hield hem aan Thermophyles staande. Deze drie honderd Heiden sneuvelden alle, nadat zy meer als twintig duizend vyanden omgebracht hadden. De Atheners, den raad van Themistocles volgende, hadden zich met hun goederen en kinderen op hun scheepen begeven. Het vyandlyk leeger, 't welk de Ihd verlaaten vond, verbrandde dezelve. Themistocles greep de vloot van Xerxes, dicht by Salamine aan; hy deed zeer veel scheepen zinken, en veroverde een groot getal van dezelve. Mardonius, Luitenant Generaal, geeloofde alſtoen, dat het een Eer voor die Vorſt zyn schoonbroeder was, van weeder met het beste gedeelte van zyn benden in Aſien te trekken, alwaar 't zelve van honger en ziekten op de reis omkwam. De driemaal honderd duizend mannen, die onder 't bevel van Mardonius overgebleven waren, hadden geen beeter lot. Pausanias, Veldheer der Lacedemoniers, en Aristides, die der Atheners, leeverden nem den flag dicht by de Plateen. Hy bleef in den Itryd, zyn leeger wierd verwooit: men floeg den zelven dag in Jonien, teegens de Perſianen, met het zelve geluk. Dusdanig wierden Jonien en Griekenland van een vyand verlost, die heur inzwegen moet.
1014. **D**e Grieken lieten niet af, van de Perſianen te verjaagen, die in de naburige plaatzen over gebleven waren. Seftus wierd door de Atheners uitgehongert, die daar een ryken roof, 1015. een groot getal van Barbaarden vonden. Pausanias, en Aristides trokken in 't eiland Cyprus over, 't welk zy zonder moeite onderbrachten. Maar, de eerſte dexter Veldheeren, zich meester van zyn vaderland hebbende willen masken, wierd eindelyk ontdekt, en stierf in zyn Tempel, waar van zyn eige moeder de poorten hielp sluiten, bevreesd, dat hy daar uit mocht koomen. Xerxes, te Suza, of volgens anderen, te Ecbatane weergekeert, vond daar nieuwe voorwerpen van hartzeer. Megabyzes, zyn Schoonzoon, beschuldigde zyn vrouw wegens overspel; hy florste zich zelve in een ongeregeld leeven, met zyn Schoonzuster; 't geen Amelris zyn vrouw verplichtte, om haar van hem af te vorderen, en na dat zy haar vercregen had, zond zy dezelve weederom te rug, naer haar Paleis, en tot haar man, na dat zy haar de tong, lippen, neus, en oezem had afgeneed, 't welk een oproer verwekte. Eindelyk wierd deze Vorſt door Artabanus, een zynre gunstelingen, na een regeering van meer als twintig jaaren, gedood. Artabanus verzeerde, door een nieuwem misdaad 1020. Artaxerxes, dat Darius de moordenaar van zyn vader was, 't geen hem verplichtte om zyn onnoozele broeder vast te houden, en te beveelen, dat men hem 't hoofd affloeg; de moordenaar wilde vervolgens het leeven van Artaxerxes benemen; maar, Megabyzes, het geheim ontdekt hebbende, onderging hy de straf van alle zyn misdaaden door een wreede dood. En Artaxerxes, by genaamt Longemanus, begon te regeeren, doedelyk 1023. bedroeft, dat hy gedwongen geweest was, om het bloed van zyn onderdaanen in een Itryd teegens Artabanus te storten. Het was alſtoen dat Themistocles in Perſien week, alwaar Mandana de dochter van Darius verzocht, dat men hem haar leevende, ten einde, om door dit middel de vryheid van haar kinderen te verwerven, die in den veldflag van Salamine gevangen waren. Maar, Artaxerxes spotte met haar verzoek; haare Commissarien geveende, om haar te richten; onderwylen wierd hy een der gunstelingen van Artaxerxes, en bevelhebber over het landchap.
1024. **D**e oorlog der Grieken teegen de Perſen schepte onder Simon, de zoon van deze zelve Mithiades, die den veldflag van Marathon gewonnen had, weeder nieuwe kracht. Hy deed 1025. alle de steden van Carien en Lycrien het juk afschudden; hy floeg hun vloot by 't eiland Cyprus; hy ging vervolgens hun krygsmacht te land aan tafien, doode de Veldheer der Perſen, de neef van Artaxerxes, en verfoeg zyn benden.
1026. **D**e Egyptenaaren op alle gevallen lettende, die hun vryheid konden herstellen, bedienden zich van deze wanorderen. Inarus, hun Koning, stond in 't veertiende jaar van Artaxerxes op; deze Vorſt rechte benden op, en beloor om aan 't hoofd van zyn leeger te trekken. Maar, zyn Raad was van oordeel, van daar Achymenes te zenden, die bevelhebber van dat land geweest was, en teegens wie de opſtaad geschiet was. Hy vertrok met driemaal honderd duizend mannen. De Atheners hun bondgenooten te hulp gekomen zynde, teegen hun aeloude vyanden, floegen zy Achymenes, en brachten hem zo verre, dat hy zich in Memphis moest besluiten. Artabazies, en Megabyzes kwamen dezen Vorſt te hulp, die Inarus belegerde. Zy verplachten hem, van af te wyken, en de rivier daar de scheepen der Atheners waaren, hebbende lasten aftappen, verbrandden de matrozen zelfs, die zich op 't drooge zagen, dezelven. Zy verlooren den moed niet; zy wilden noch teegens de overwinnaars vechten; maar men gaf hen genade, en zy hadden de vryheid, om weeder naer huis te trekken. Egypten trad onder de gehoorzaamheid der Perſen, uitgezondt de Koning Amritecus, die zich achter een moeras bergde, dwars door welke men hem niet konde dwingen, met de benden die hy by hem had. Inarus was gevangen geweest, en in Perſien gevoert, alwaar zyn lichehaam verhoert, en aan drie galgen gehucht wierd, op het verzoek van Amelina, de moeder van den Keizer, die haar verzoek vijf jaaren lang geweigert had.
1027. **R**omen verheete zich by trappen, en vierde voor de eerste maal de schouwspelen, driehonderd jaaren na dat zy gebouwt 1040. geweest was; men weet niet wat de heilige Jeronimus zeggen wil, als wannen hy van een flag spreekt, dit jaar Clario geleevert. By alden hy het Grieks niet kwaalkyk ageschreven heeft, alwaar zonder twyfle *Sciariorum* stond, om dese schouwspelen te beteekenen. Deze stad had alreeds menigvuldige oproer geleden, na dat zy twee honderd en drie-en-veertig jaaren onder het beſtier der Koningen geleefd had; zy verdreef Tarquinius Superbus, 't geen een geweldigen oorlog veroorzaakte.

TYDREEKENINGEN

zaakte. Zy stelde de Burgermeesters in plaats van Koningen; en Brutus, die de dwinglandy vernietigt had, alhoewel neef van den Dwingland zynde, had de kracht van zyn kinderen en zyn neeven te doodden, om dat zy enige aanslagen maakten, om de Koningen te herstellen. Het volk niet altoos met deze Burgermeesters vergenoegd zynde, maakte amptenaaren. Maar, men herstelde hen eindelyk. Romen deed haar nabuuren mede den oorlog aan; zy verloeg de Latynen; de beroemde Coriolanus onderscheidde zich door zyn dapperheid; maar, drie hondert Fabien, hebende niet hun huisgenooten alleen, die der Vejen willen bestrijden, vielen in een hinderlaag, alwaar zy alle nieuwelingen, uitgezondt een kind alleen. Minutius, de Burgermeester, door de Volken geslagen, en op een berg belegerd, was aan een groot gevaar bloed geslet, by aldien men geen Opper gezaghebber gemaakt had, die de vanden verplichtte om af te wyken. Eindelyk, Romen, zich vervolgens in meer geruhsheid vindende, vierde de openbare schouwspelen, waar van wy geïnspireerd hebben. Men zond mede naer Athenen, om de wetten van Solon af te haslen; de Afgezondenken maakten de wet der twaalf tafelen. De Tientallen, hun gezag misbruikt hebbende, wierden afgezet, en Appius, een van hen, Virginia willende schenden, stak haar vader haer veer dood, als deze hoon te verdraagen. Het volk wilde mede, dat hun geslachten met die der vaderlanders door verbonden ondermergt werden.

1040. Het twintigste jaar van Artaxeres, gaf deze Vorst het beruchte bevel tot de herstelling van Jerusalen, en haar muren. Hy had Esdras enige jaaren te vooren weeder derwaards gezonden, met een volmacht om de Joden, die hem volgen wilden, weeder daar naer toe te leiden, en geld tot gebruik van den Tempel en de Offerhanden op te zaamelen. Esdras is dikmals den zoon van Seraja genoemt; maar, hy moet zyn neef geweest zyn, om dat Seraja onmiddelyk na de gevangenis gedood wierd, en zyn zoon al te afgeleid onder Artaxeres geweest zoude zyn, om een zo lange reis te doen. Het is waar, dat Josephus gelooft heeft, dat her Xeres was, die Esdras weeder naer Jerusalen zond, en zulks zoude een gedachte van de zwaarigheid wegneemen. Maar, men weet dat deze Geschiedenis-schryver zich misleid heeft, en dat hy den vader de bedryven van den zoon toeschrijft; want, het was Artaxeres, die het bevel gaf, waar van wy spreken. Ik weet niet, waarom zommige Geschiedenis-schryvers Esdras, met Maleachi ondermergt, zich vervolgens ingebeeld hebben, dat deze Profeet een lange tyd te vooren, den val van Nebucodonosor, en van het Ryk der Assyriërs voorzegt hebbende, Artaxeres, die de vervulling van deze voorzeggingen zag, dan over Maleachi, Esdras beloonte, met hem de vryheid te geven, van in zyn vaderland te keeren. Men moet de Heiligen, die de Schriftuur zo klaaryk onderscheidt, niet onder een mengen, en Esdras kende de gunst des Konings, door andere bewegreden verkregen hebben, als door de voorzeggingen, die men niet kende. Men moet dan aan Esdras zyn naam, zyn staat van Priester, en leeraar van de wet te zyn, overlaaten, zonder hem een Profeet te maken, of onder Xeres te planten.

Nehemias verkreeg een ander bevel, onder welkers beginstijng Jerusalen herbouwt wierd. Scaliger gelooft, dat deze Heilige man uit de stam van Juda, en uit het huis Davids was; om dat hy op de valsche vooroordeelen der Joodse Leeraars gebouwt heeft, dat de Opperhoofden van de gevangenis altijd geweest, en noch uit dat huis gesprooten zyn. Men verkoor hen daarom niet, en Nehemias wierd geen Opperhoofd, als om dat hy zeer veel vermogen aan 't Priestersch Hof had. Hy zegt mede dat het onder de Regeering van Artaxeres Minemor was, dat Nehemias de vryheid verkreeg, om weeder te keeren; maar, het gezag van deze grote man, moet niemand verblinden; want het is zecker dat het Artaxeres de eerste was, Longemannus toegenaant, die dit bevel gaf; hy heeft alleenlyk reeden gehad, om den Heiligen Jeronimus te verbeeteren, die hem somtys op het twee-en-dartigste jaar van deze Vorst plaatst.

Nehemias, weeder te Jeruzalem gekomen zynde, rechtte de naturen en poorten weeder op. De Samaritaanen stelden zich daar teegen door jeloerschijf, en wilden hem ombrennen, onder voorwendsel van hem dienst te doen; maar, hy belachte hun onderkruipingen, en voer met het werk voort. Esdras en Nehemias lieten een verhaal na, van 't geen zy gedaan hadden. Dit was mede daarom, dat men de geschiedenis der Chroniken zag te voorichyn koomen, welke zich tot het bevel van Cyrus uitstrekkt; maar men kan de Uitvinder van dit Heilige boek niet. De taal en merkteken der Joden veranderden; het zy om zich van de Samaritaanen hun vyanden af te zonderen, die de aeloude letters bewaard hadden, het zy veel een ten einde om de lezing der Heilige boeken voor 't volk gemaklyker te maaken, zich van Chaldeesche merkteken bedientende, die aan 't zelve zeder de gevangenis meer bekent waren. De Joden onderstellen verkeerdeley, dat Esdras en Nehemias tot den tyd van Alexander de Groot geleefd hebben, of dat den groten Joodse vergadering zich alstoer valt stelde, welke zy van Heilige en grote mannen, die de geestelyke overlevering bewaarden, zamenstelden. Want deze groote vergadering is een harlendroom; maar, het beffier veranderde, en de Hoogenpriesters wierden de Ethnungen, onder de afhanglykheid der Koningen van Perlen, tot aan Alexander.

Eindelyk moet men aannmerken, dat men van dit bevel, door Artaxeres Longemannus, aan Nehemias in het 20ste jaar van zyn Regeering gegeven, moet beginnen de 70 weken van Daniel te tellen. Men heeft verscheide wuyen verkooren, om deze reekening te maaken, om dat men weegens het getal der jaaren van de Persische Koningen niet overeenkomt; maar, men moet ten minsten toelaan, dat men de zeventig van het twintigste jaar van Artaxeres moet beginnen.

De Grieken voerden voort teegen de Perzen te oorloogen, en 1042 poogden de zaaken van Egypten te herstellen. Cimon zond een gedeelte van zyn vloot derwaards, terwyl hy een stad van 't eiland Cyprus belegerde. Gedurende het beleg geforven zynde, beval hy aan de schippers van af te wyken. De scheepen, die in Egypten gebleven waren, liepen zeer veel. De Atheners leden een aannmerkelyk verlies in deze uitvoering, alhoewel zy de vyand verlaegen hadden. Zy wierden daar voor befoont, om dat Artaxeres met hem de prys maakte.

Megabyzes, die zo groote diensten aan 't ryk gedaan had, 1044 stond door Iartzeer teegens 't Ryk op, weegens dat men Iaritus, de Koning van Egypten gekruicigt, en zo Grieksche gevangens 't hoofd geslagen had. Hy verloeg het leeger, dat 1046 men onder 't bevel van Olýris teegens hem te veld zond; onderwylen verkreeg hy genade, tot dat hy een leeuw gedood hebbende, die Artaxeres dreigde, die Vorst hem niet konde vergeven, dat hy hem de Eer benoomen had van dezelve te doodden; hy veroordeelde Megabyzes om 't hoofd te verlossen, en vervolgens tot batlingschap aan den oever van de Roode zee, om dat hy zyn genade op de gebeden van de Keizerinne weduwe niet konde weigeren.

De Grieken konden niet in rust blijven; want, die van Samos en Milet, twisten over de stad van Priene. De Atheners zonden daer een vloot naer toe, onder 't geleide van Pericles. Die van Corinthen en Corfu, meide onenig geworden zynde, sprongen de Atheners daerft by, en verloegen de Corinthiers, die een verbond met Perdicos; de Koëring van Macedonia opgericht hadden; die voordeelen wachten de jeloerschijfheid der andere volkeren teegen de Atheners op. De Lacedemoniers verzoekende, dat men de scheepen van Megaren in de havens van Attika ontving, deed Pericles, die belangen by den oorlog had, uit vrees dat men hem van de openbare penningen rekening mocht afvorderen, antwoorden, dat men dit verzoek aan de Lacedemoniers zou toeflaan, als wanneer zy aan de vreemdelingen het burgerrecht in hun stad zouden gegeven hebben. Dit antwoord isak de Lacedemoniers, die alreeds over de voordeelen van hun Medevryster jeloerschijf waren. Alle de Griekse steden van Griekenland, en de naburige eilanden verkooren zyde; zy verdeelden zich zelfs menigmaal, om dat de voornaamste vaderlanders, en de ryken de Aristocratische regeering van Lacedemonien meer waardeerde, en het volk dat Athenen hooger stelden. Yder een zond Afgezanten naer Artaxeres, om hem te verplichten van in hun belangens te treeden. Dusdaag begon den oorlog van Peloponnesen, welke 27 jaaren duurde, en waar van Thucidides, die alstoer leefde, die geschiedenis beschreef. Pericles sliet in het derde jaar van den oorlog, P. . . die 't gezag over de Atheneense vloot had, floeg die Lacedemoniers. Dezen wilden Samos overrompelen; maar, ter rug gedreven geweest zynde, stortten zy op de stad Platea, welke zy in de uiterste nood brachten, terwyl de Atheners dezelve zaak aan Corfu uitvoerden, alwaar zy tweespalt gevonden hadden. Na verscheide veldslagen stemde Nicias bevelhebber der Atheners, tot een soort van stilstand van waapenen, of een vrede met de Lacedemoniers; maar, men kwam dezelve zo slecht na, dat men dezelve als een gevolg van den eersten oorlog aanziet. Alcibiades, die jong en heerschichtig was, hielp zeer veel om te verzecken, dat de Lacedemoniers het traject niet godsdienstlyk waaren naergekomen: men voerde den oorlog in Sicilië, teegens 't oordeel van Nicias, die daar met de vloot en de benden, die hy aldaar gebracht had, omkwam. Alcibiades rechte het geluk van zyn vaderland, 't welk zich van haar bondgenooten verlaaten zag, weeder op, verplicht zynde een wrede oorlog van buiten te ondersteunen, en dit van binnen door muiteren en partyschappen, welke de verandering van regering veroorzaakten, vercheurt was. De Lacedemoniers wierden tweemaal ter zee geslagen. Mindaces en Pharnabassus, bevelhebbers van Darius, die 't belangen der Lacedemoniers onderschraagden, wierden medemengmaal door Alcibiades verlaegen. Hy liet niet na, eenige tyd achterdacht te werden, dat by zyn Luitenant, door Lyander ondersteunt van de benden van den jongen Cyrus, had laten gaan, om dat hy zich ophield met de landen van Clasomena uit te plunderen, terwyl de veldslag geschiedde; om welke reden hy verplicht wierd, zich zelve te bannen, en in Tracië te vluchten. Dit verlies verzwakte de Atheners ten uittersten, die niet alleen hun stad teegens Agis, de Koning van Lacedemonien te verdelen, die dezelve belegerde, om zich van een zo gunstige omstandigheid te bedienen. Zy wierden verplicht van hun slaven de vryheid en de ontfraafbaarheid aan de middagdigen te geven, en een leeger van dat volk gemaakt hebben, de, by gebrek van jonge manschap, die zy verlooren hadden, leeverden zy den slag aan de Lacedemoniers, die verlaagen wierden, hebbende hen ouwe Conon en de andere bevelhebbers belet van de overwinning te vervolgen, ten einde om dezelve volkoomen te masken, en de dooden te begraven; men vonnisste hem om 't hoofd te verliezen, in plaats van hem te beloo-

- bleonden; weegens dat zy den staat bescherme hadden. Men verheugde zich niet lang over deze overwinning; want Lyfander, weder in de vloot van Lacedemoniers getreeden zynde, vond die van Athenen verdeelt, en vernielde dezelve zodaanig, dat Conon, die 't Atheneische volk vreesde, daar niet weeder dorfe keeren, en in Cyprus vluchte. Lyfander vervolgde de vluchtelingen en overwonnen, van zo dicht by, dat hy alle de plaatsen, die noch hun zyde trokken, innam; hy liet hen niet anders tot een bergplaats, als alleen de stad van Athenen. Agis, van zyn Bevelhebber Lyfander ondergeschrascht, kwam ten tweedemaal het zelve belegeren, en verplichte haer door de hongersnood de wetten van den overwinnaar op te volgen, die haar dertig dwinglanden gaf, om 't zelve te heffieren: dusdanig eindigde de Peloponeesche oorlog, waarvan het volstrekte de voornaamste gevallen aangewezen te hebben.
1067. Artaxerces, die acht nam, om de Lacedemoniers te ondersteunen, stierf. Men komt weegens de jaaren van zyn regeering niet over een, welke Ullerius zeer veel verlengt; maar, hy ontneemt zyn neef Artaxerces de tweede drie jaaren. Eusebius schryft hem niet meer als veertig, en Polomeus een-en-veertig jaaren toe. Xerxes, zyn zoon, volgde hem in 't Ryk; maar, zyn regeering duurde niet langer als een jaar, om dat zyn broeder Sogdion, die met hem dronk, hem dronken gemaakt hebbende, om 't leeven bracht. Een tweede broeder Ochus genaamt, werd door de landbiedhouders van Egypten en Armenien tot Koning verklaart; hy nam den naam van Darius aan, en de beïendigheid gehad hebbende van Sogdion te doodden, liet hy hem in een vuur werpen, daar hy tot afsche verteerd wierd; de een en d'andere waaren uit byzitten gebooren. Xerxes alleen was de zoon van de Keizerin Damafris, welke den zelven dag, als haar Gemaal, stierf. De Grieken noemden Darius de *bastard*, ter oorzaak van zyn geboorte, en om hem van de andere Daris te onderscheiden.
1071. De Jooden vierden alstoer de laaste hunner Jubel-feesten. Maleachi, de laaste aller Propheten, leefde noch.
1078. Egypten stond tegen de Perlen op, onder Amyrtæus, die alstoer te Sais regeerde. Nephrites volgden hem in plaats, ten minsten by aldiem men Eusebius gelooft.
1085. Darius, de *bastard*, had het bestier der schattingen aan Cyrus, die jongste zynr kinderen, toe vertrouwt; en men vermoedde, als of dat bestier hem gegeeven mocht zyn, om den Peloponeeschen oorlog flande te houden; deze jonge Prins, stond alreeds naer 't Ryk, en liet twee zynr bloedvrienden om 't leeven brengen, om dat zy nataat geweest waaren, om hem een oerbied te tonnen, die men niet als aan Koningen schuldig was. Dit bewys van oerbied besting in zyn hand in den boezem gestooken te houden, waanneer men voor deze Prins verscheen. De twee jonge Heeren, bondgenooten van Cyrus, die daar in nataat waaren, wierden met de dood gefraft; Darius, aan wie men desweegen klaagde, beval zyn zoon van by hem te koomen; maar, 't scheen dat men hem alreeds vreesde, dewyl men zich van 't voorwendzel van een ziekte bediende, om hem te doen koomen. Cyrus wierd verplicht om te vertrekken, na dat hy zyn beveelen aan Lyfander, tot de Peloponeeschen oorlog gelasten had. Maar, zyn vader stierf in het volgende jaar, na dat hy negentien jaaren geregeert had; en liet het Ryk aan Artaxerces, bygenaamt *Mesmes*, om dat hy een zeer goede gehengenis had. Cyrus had gelooft, dat hy tot de Kroon zoude geroepen zyn geweest; te meer, dewyl zyn vader hem beminde, en om dat hy een krachtige geneegentheid tot Paryatisa, de Keizerin had, welke zyn moeder was, en hem daarom verzocht. Deze hoop verlooren hebbende, verzeekert men, dat hy besloot, om zyn broeder in den Tempel te doodden, als men hem met den rok van Cyrus zoude bekleeden; want zuiks was daar de gewoonte, wanner men bezit van 't Ryk nam. Een Wichgelaar, die de leermeester van den jongen Cyrus geweest was, beschuldigde hem van dat voorneem gesmeed te hebben; om welke reden men hem gevangen hield, en men hem 't leeven ging bemeeten, als wanner zyn moeder genade voor hem verkreeg; men
1087. over zijn vloot geslecht had, die der Lacedemoniers overviel, en enige van hun plaatzen weg nam. Maar, Agesilaus, zich te veld begeeven hebbende, doorliep Lydien, tot aan Sardes, verloegd de krygsbenden van Tisaphernes, en beroofde 't veld. De Keizer, die voor een ongelukkig Veldheer geen zucht had, ontnam hem zyn bedieningen, en zond geld in Griekenland, om de Overigheden der Ileden om te koopen, en hen tot opstand tegen Lacedemonien op te wekken. Delist gelukte; hy moet Agesilaus uit Asia herroepen, ten einde om het dringende kwaad te voorzien; maar, hy ontving op den weg, de nieuwe tyding van de overwinning door de Lacedemoniers, dicht by Corinthen behaalt. Dercyllidas, was tot hem afgezonnen geweest, om hem dit te verwittigen, ten einde om de getrouwigheid der Bondgenooten weerder te verzekeren, welke op het zien van deze tweedracht verzwakte; hy ontving weinig tyds daer na een gantsch teegenstrydende tyding; want de Zee-voogd der Lacedemoniers, die zyn schoon-broeder was, in die Keizerlyke vloot, onder 't gezag van Pharnabas, en in die der Grieken, die onder bevel van Conon streden, gevallen zynde, verloor den flag, en te gelyk het leeven. De overwinnaars wilden zich van Sestus en Abyde meester maken; maar, Dercyllidas weerhield hen door zyn veroogingen. Men trad in enige onderhandeling van vrede, doch te vergeefs. Men zegt, dat Artaxerces Conon deed neuvelen, die op zo een roemruchtige wyze bedient had. Anderen verzeekerten, dat Tiribatus hem deed ontkomen; men voerde mede in die tyd den oorlog in Sicilië; Hymilcon, die over de Africaansche krygsmaect bevel voerde, had daar een landing gedaan, en wilde daar Denys uitdryven; maar, zyn leger smolt aldaar.

De Geschiedenis van de twaalfde Eeuw van de Joodsche Kerk, Zedert den uittocht uit Egypten.

*Geduurige tweedrachten der Grieken. Omverwerping van de Monarchie der Perlen.
Overwinning van Alexander de Groote. Verdeling van zyn Monarchie.
Tweespalt tusschen zyn Veldheeren.*

1103. IN 't begin van deze eeuw vond zich Romen op het punt van haer verwoesting; daar waaren alreeds zeer veel eeuwen verstreken, dat de Gauloisen in Italien getrokken waaren; maar, zich ondersteun vindingen door een nieuwen inval van hun aeloude vaderlanders, tasten zy Romen aan, en naamen 't in, dusdanig dat daar niet meer als het Capitoolium over was. Camillus, in zyn afwezen tot opperste voorstander aan geslecht, verlostte zyn vaderland van een wyand, die 't zelve ten gronde ging verderven. De Heilige Jeronimus bedriegt zich gevoelig, dewyl hy haar overwianing vier-en-twintig jaaren daar na stelt; want Camillus, in het voorgaande jaar gefloten tynde, was in geen staat, om de Gauloisen te verdryven, en hun overwinning duurde zo lang niet. Het is waar, dat Fu-

rius Camillus, de zoon van deze Overste, ten tweedemaal de Gauloisen sloeg; maar, *Anachronismus* is altyd zelij sannerkelyk. Het is de enigste mislag niet, welke men hem des aangande verwyt; want hy verzeekert, dat men te Romen de Priesters van de Cybele, *Gauloisen* noemde, om dat zy geslecht den waaren, en dat men hen dusdanig handelde, om zich te wreken, weegens dat zy Romen ingenomen hadden. De daad is valsch, en de reden een enkele Harfendroom; want de Priesters van de Cybele, die men in verscheide plaatsen *Galli* noemde, trokken hun naam van een rivier van Phrygië, *Galus* genaempt.

De Grieken bleeven tegen de Perlen oorlogen. De Lacedemoniers hadde een aannemelike vloot, en poogden sich

van de eilanden van Rhodes en Cyprus te verzeekeren; maar de jeloerschheid, die altyd tusschen hen en de Atheners geweldig was, veroorzaakte een grote wanorde. Want Enagoras, Koning van Salamine, had zich van het allergrootste gedeelte van 't eiland Cyprus meeester gemaakt. De steden welke heur vryheid wilden bewaren, hadden Artaxerxes te hulp geroppen, die deze haaven wonderlyk voor zyn scheepen vindende, en gemaaklyk om de Griekze vlooten door te voeren, niet minder van krygsbenden en Bevelhebbers derwärds te zenden. De Atheners geloofden dat het van hun belangen was, den Perfaan te verzwakken, en Enagoras te onderiteunen, om welke reden zy aan den Prins een vloot gaven; maar, de Zeevoogd van Lacedemonien, hem op den weg ontmoet hebben, nam alle de scheepen, tot bescherming van Enagoras geschrif, weg, en zond dezelve om aan Ciides te verkopen. Dusdanig verzwakte sich Griekenland noch moeder; alhoewel 't zelve alreeds te zwak scheen, om een also machtigen Monarch, als die der Perzen te weerderstaan, door haar verdeeltheden, en de twee vrye Staten oorlogden onderling tegen elkanderen; dusdanig is 't waar, dat de jeloerschheid der staaten en nabuuriige steden altyd meer als het openbaar en algemeene belangen vermag.

De Atheners scheepen weeder inoed; zy ruften een machtinge vloot toe, onder 't geleide van Chabrias, die zo wel de bevangens van den Koning van Salamine onderschraagde, dat hy hem volkoome meester van 't eiland Cyprus maakte; maar, Artaxerxes de Grieken zeer reedelyke voorstellingen van vrede gedaan hebbende, namen de steden dezelve aan. Enagoras vond zich daar door aan de gantse macht van Artaxerxes bloedgafelt; hy verzaamde al 't geen hy van Arabien en Phenicien by een konde haalen, om zich te verweeren. Acoris, de Koning van Egypten, verschafte hem krygsbenden en kooren. Hy had het geluk van het geley te overvallen, dat levensmiddelen in 't leger van Artaxerxes bracht, 't welk aldaar een hongersnood veroorzaakte, en in 't vervolg een geweldigh oproer der krygsknechten teegens hun officieren. Hy wilde een flag ter zee leveren, daar hy aanflots voordeel op de Perzen bevocht. Maar, zyn galejen, met zeer veel geweld aangetaft zynde, naarmen eindelyk de vlucht. De vyand bediende zich van zyn overwinning, en ging Salamine belegeren. Enagoras verliet het eiland, om hulp in Egypte te gaan zoeken; maar, van daar niets anders als een weing geids te rug brengende, kwam hy de vrede met Artaxerxes weder maken, aan wie hy het Eiland Cyprus toefling, en voor hem niets als Salamine behield; dusdanig vond hy zich, na veel geleden en gewaagt te hebben, weeder in zyn Ryk gebracht, dat hy geraft had kunnen bezitten, zonder den oorlog of Iryd te voeren, by aldien de heerschappij hem niet ingewikkelt had, om zyn nabuuren te drukken. De Heilige Jeronimus verzeekert, dat deze Prins dol wierd; maar hy heeft de Griekze spreekwyse niet wel begrepen. Eusebius zegt, dat deze Prins uit het Eiland Cyprus trok, en de Heilige Jeronimus zet het over, dat *by buiten zig zelv* of dol was. Het zy Artaxerxes zig van Acoris en den Koning van Egypten wilde wreken, die zyn vyanden begunftig had, of dat Acoris jetoers over den magt der Perzen, de zelue wilde verzwakken, de oorlog ontflik tusschen dese Prinfen. De Egyptenaar had Chabrias tot een dier Veld-Heeren benoemt. Ten einde om onder hem alles, wat hy van de Grieken konden hebben, te verzaamelen. Artaxerxes klageerde deswegeen aan de Atheners, die de vrede willende onderhouden, niet alleen Chabrias herriepen, maar, den Perzianen enige benden met den Veld-heer Iphicrates overgaven. De voorbereidelen van den oorlog waren van een lange naasteep. Acoris fierterwyl men de zelue maskte; zyn Ptaatsvolger regeerde niet langer als een jaar, en het Ryk veranderde van geflagt. Want, Neftionabis opperhoofd van de Dynastie der Sebenmiten, wierd Koning van Egypten. Het geschiedde in den aanvang van zyn regeering, dat de Persianen en Grieken een landing in de mond van den Nyl deden, de Iryd aldaar was bloedig. Maar, de Egyptenaars, door 't getal verzet, weeken in een nabuuriige fierke, Iphicrates verwoegde hen aldaar, doodde den eenen, en maakt den anderen krygsgevangenen. Deze Veld-Heer wilde, dat men de Egyptenaars den ryd niet gaf van uit hun lafhartigheid te herkoomen, noch hun krygsmagten te vergaaderen, en dat men recht naer Memphis ging, waar in geen krygsmagt lag; maar, Pharnabasius wilde den Perzianen afwachten. De Egyptenaaren, door dit uitstel weeder moed schepende, hernamen het Kasteel, dat men hen ontrooid had, sloegen menigmaal de Perzen, en ter regter tyd door den Nyl besprongen, die 't land overstroomde, verplachte dezelven van op te brecken, en weder naer huis te keeren. De Grieken, die de vrede gemaakt hadden, konden niet in rust blijven. De Thebajers waaren met de Lacedemoniers in oorlog; zy hadden aan hun hoofd een wysgoerde, die in weinig tyde veld-heer van 't Leeger wierd; dit was Epaminondas, die de veldflag van Benodren won. Vier duizend dooden op het flagveld brachten Lacedemonien in de uiterste nood. Tot daar tohadden de oorlogen en veldslagen der Grieken aan yder zyde niet meer als vyf of zes honderd mannen gekost. Maar, deze neederlaag ontrooidde Lacedemonien van menighen. Epaminondas zig van de overwinning bedienende, belegerde de zelue, en zy konden geen weerstand bieden. Maar, Epaminondas, die bevredig was, dat men hem mogt verweten, van dat oog van Griekenland uitgelooken te hebben, deed zyn krygsmagt afwyken. Delopidas was niet minder yverig voor Thebes zyn Vaderland als Epaminondas, met wie hy d'Eerder

overwinningen, welke men zo aanlands behaalt had, gedeelt had. Men zond hem als Afgezand naer Artaxerxes, ten einde, om de belangens der Thebajers waart te neemen. De andere Steden deden mede bezendingen derwärds. Daar was een groote zwaarigheid in dit Gezantchap, om dat de Koningen van Persia aangebeden wilden zyn, en de Grieken deze daad van verneedering, als een geringheid aanzagen, waär toe zyn niet konden stemmen. Ismenias medegenooot van Pelopidas, die gehoor by den Koning had, liet zyn ring vullen, en boog zig om de zelue weeder op te neemen, en won door deze list des Konings goede gunst, die gelooide dat men hem huldiging gedaan had. Tisimoras, van Athenen afgesonden, deed hem huldiging zonder weigering, maar, men maakte hem, te rug gekeert zynde, zyn rechtseding, en hy wierd veroordeelt om onthoofde werden. Zoumigen gelooven, dat het zelue zyn enigste misdaad niet was, want men beschuldigde hem van met Artaxerxes onderling verslond gehouden te hebben, van wie hy groote schenkadien ontangen had. Het Gezantchap was vrugteloos. De Thebajers hartuckig, en voor de Opperheid van Griekenlandstrydende, leverden de Lacedemoniers te Mantinea den flag. Epaminondas won de zelue; maar, hy wierd daar gedood. De Thebajers lieten niet na hun vyanden 't onder te brengen, die het gebied van de zee aan de Atheners hadden overgegeven.

Men maakte by naer een algemeene zaamen-zweering tegens de Monarchie der Perzen. De Lacedemoniers waren daar van 't opperhoofd; zy klaagden, wegens dat Artaxerxes, die met hen in verbond getreden was, niet nalet die van Messina te beginnen, en deze plaats in den rey der vrye Steeden van Griekenland te stellen. Men oordeelde in Lacedemonien, dat zulks aankloot gaf aan het recht, 't welk men aldara op Messina had; deze Stad, wel eer aan Lacedemonien leenplechtig, had zich onder de bescherming van Epaminondas herleit, die de bewoners hun landen en de vryheid van dezen vryen weer gegeven had. Verscheide bellieders der Landschappen en byzonderlyk dier geenen, die aan de zee gelegen waren, stonden teegens hun meester op. De Syriërs en Pheniciers voegden zich daar by. Tachos den Koning van Egypten, bondgenoot der Lacedemoniers, stelde zich aan hun hoofd, om den oorlog aan de algemeenen vyand te verklaaren; hy noemde Agislaus om 't leger te gebieden. Maar deze Prins, klein van gewas, uit Egypten gekomen zynde, wierd versch, ter oorzaak van zyn gestalte, en de eenvoudigheid, volgens welke hy leefde. De Koning zelvs die veel wyzer als 't gemeene volk moet wezen, zegt, dat de berg van een rot in de kraam gevallen was, 't welk Agislaus zo leevendig trof, dat hy besloot een Leeuw te worden, om zich van Tachos te wreken. Chabrias Veld-Heer der Atheners, erlangde veel meergeluk in Egypten; want hy openbaarde den Koning het geheim van geld te verzamelen, met zyn beerlykheden en verpaagtingen aan de rykte inwoonders van 't land te verbinden. De verbintenis gemaakt zynde, begon den oorlog, en Tachos besloot om zig aan 't hoofd der Krygsbenden te stellen, maar, voor 't oopenen van 't veid, hoerde hy dat Neftanebus zich tot Koning van Egypten had doen verklaaren, overeenkomende met zyn Luitenant, die hy aldara gelaat had; Agislaus hem mede verlaatende, om zich van de belediging, welche hy omtangen had, te wreken. De Heilige Jeronimus verzeekert, dat deze Prins verpligt was in Arabien te vlugten, maar, hy bedriegt aig. Tachos nam alleenlyk zyn weg door Arabien, om in Perzen te komen, en genaade van den Koning te verzoeken, wiens ykhy afgeluch had. Hy wierd zeer beleidt ontgaen: Diodorus voegt daar by, dat Artaxerxes hem zond om over zyn Leegers in Egypten teegens, de weerdspannelingen bevel te hebben. Hier was alreeds een medevryer teogen Neftanebus verheven, die de Grieken als hun vriend beschermde. In derdaad, Achelofus versloeg den geenen, die hem 't ryk bewistten, nam zyn medellreever tot het ryk, en velligde hem op den troon, en vervolgens in Lacedemonien weederkeert zynde, om 't zelve in een zo gevarelyken oorlog te onderiteunen, wierd zyn Schip door storm in een woeste plaets gelingert, alwaar hy fier. Artaxerxes fier mede in 't zelve jaar, ten uiterste bedroeft, weegens dat Ochus een zynner Zoonen, een anderendad doen vermoorden, die hy hertelyk lief had, alhoewel hy uit een byt gebooren was. Deoudile, die Darius genaant was, had tegens zyn Vader met vijfty zynnerbroeders zaamengezwooren, die alle over hun misdaad getraft wierden, de vrouwen zelfs verlooren het leeven, alhoewel zy onschuldig waaren. Welke ongelukken in 't huis van deze Monarch! Ochus verzeeg de dood zyns Vaders, tot dat hy voor Koning in alle de Landschappen uitgeroepen was. Hy had reden om te vrezen; want hy trad in de plaets van een grote Vorst, en hy had een nederig en weed gemoed, hy vervulde zyn hof aanflots met vlees en bloedflaging. Zyn Oom, de Vader van Sifigambes, en dese deugdzame Moeder van Darius wierd met 24 zoonen, welke zy hadde, door Pylscheuten omgebracht.

Dit jar wierd door de geboorte van Alexander de Groot, en 't verbranden van den Tempel te Ephesen vermaart; het was vergeefs te verbieden, dat men ooit van den geen sprak, die daar 't vuur ingestoken had, om zich beroumt te maken; men heeft hem de roem, welke hy aan deze daad gehecht had, niet kunnen benemeen. Men zegt dat Diana, al te zeer met het baaren van Olimpias bezig, hare Tempel veronachzaund had: de Wyzen wanhopende, en niet weetende aan wat zyde ziel te keeren, fiedden zich de huij op, en voorzelden dat dit ongeluk het voorsteeken van een ander voor Asien was, 't welk Alexander moet onderwerpen.

1140. Arthemisea kweet zich door de liefde, welke zy voor haar gemal Mausoleus bewaarde; zy vierde alstoer de speelen, alwaar de doorluchtigste verstanden van Griekenland de prys onderling betwifelden. Theopompe, de leerling van Ifocrates, en Theodectes, de Treur-dichter, verscheenen daar roemruchtig. Dit zyn de twee mannen, waarvan Aristheus verhaalt, dat de een, eenige vertellingen van Mozes in zyn geschiedenis, en d'ander in zyn vaarden hebbende willen insluiten, de eerste den geest 40 dagen verward had, tot dat hy geleert hebbende, dat dese straf hem overgekomen was, om dat hy in 't openbaar de geheimenissen van de Godheid had willen ontdekken, en d'ander het gezicht verlooren hebbende, zy van hun opgevallen niet als door berouw en leedwezen, en de droefheid van misdaen te hebben, verlost wierden.

1141. De Sidoniers stonden tegen Ochus op, en negen Koningen, die in 't eiland Cyprus heerschten, volgden dit voorbeeld. De Atheners, als bondgenooten zynde, zonden Phocion in dit eiland door Enagoras onderleut, neef van de geen, waar van wy gesproken hebben, van wie Protagoras zyn oom, Salamine oogelicht had. Hy bracht de wederspanningen weerder tot hun plicht; terwyl de Sidoniers, door hun eigen Koning Tennes verraden, en tot wanhoop gebracht, om dat zy hun scheepen verbrand hadden, om de hoop van hell, en den vlucht te beneemmen, zich in hun huizen verbrandden. De stad wierd in de asche gelegt, welke Artaxeres aan Ochus daur genoeg verkocht, ter oorzaak van de menigvuldigheid van goud, 't geen men daar vond.

De Overwinnaar maakte vervolgens zyn voorbereidzelen tot den Egyptischen oorlog; hy verzocht hulp van de Grieken, zyn bondgenooten, Lacedemonien weigerde hem zuks, en het overige van Griekenland verschafte hem tien duizend mannen. Hy trok na 't innemen van Sidon naët Jericho, 't welk hy mede innam; hy trad in Egypten, waar uit hy Nectanebus verdreef, die zich in Ethiopiën bergde; en 't was door hem, dat de Monarchie van Egypten eindigde, dit Ryk volkoomentyk door de Perzen gewenteld zynde. Na deze roemruchtige uitvoeringen, beloonte Ochus de Grieken, die hem getrouwlyk gedient hadden, en keerde, rykelyk met root geladen, naët Babylonien.

Sicilien zuchte onder de dwinglandy van de jonge Deonisus, als wanneer een van zyn bloedverwanten, Dion genaamt, ontflooken, weegens dat de Dwingland hem te Corinthen gebannen, zyn vrouw aan een andere uitgetrouwyt en zyn zoon in ongeregeldeheden gefort had, met twee laftscheepen, en enige zoldaaten, ondernam om deze dwingland onder te brengen, die zedert een langen tyd regeerde, door honderd duizend voetknechten, tien duizend paarden, en een groot getal van oorlogsscheepen onderschraagt. Het ondernemen was vermeetel, onderwylen gelukte het. Dion deed een landing in Sicilien, gedurende het afwezen van Deonisus, en maakte zich daar by naer zonder slag of stoot meeester van. Daar rees vervolgens tweepalf ruffchen Dion, en en syner Veld-heeren, die niet geholpen had den tyran te verdryven, om daar een andere te masken. Dion wierd door Calippus, de beste syner vrienden, verraden, die hem ombracht, vier jaren na de landing in Sicilien, en maakte zich daar meeester van het bestier; maar, hy bewaarde het niet lang, om dat Hippalus, de broeder van Dion het van hem afscheurde, terwyl Deonisus de jonge in zyn vermaaken te Locres leede. Hy hernam Siracusa; maar, men verdreef hem ten tweeden maal, en hy week in Corinthen, alwaar hy school hield, om zyn leeven te onderhoude.

Philipus, Koning van Macedoniën, leide ter zelvertyd de grondslagen van een nieuwe Monarchy; hy was de jongste zoon van veel broeders, die hem de uitfluiting van de kroon veroorzaakte; men had hem, jong zynde, in pand te Thebes gezonden, alwaar hy zich in het Ichool van Epaminondas liet onderwyzen. Gehoorb hebbende, dat Perdiccas, zyn oulde broeder, in een slag tegen de Illyriërs omgebracht was, ontvlochte hy uit Thebes, vloog zyn vaderland te hulp, welk hy in een schrikkelijke ontfietenis vond; Perdiccas, had niet anders als een klein jong kind nagelaat. De Atheners hadden aan Van Veldheer bevel gegeven, om Argus op den Troon te stellen, ten nadeel van den wettigen erfgenaam, die in geen staat was, om den oorlog te ondersteunen. De Thraciërs, Paulanias, een Prins van Koninglyk bloed begunstigende, zegenpraalde Philipus van alle zyn aanhangars, in den ouderdom van 22 jaren. Hy gaf assifonds aan Amphipolis haar vryheid weeder; alhoewel deze plaats op de grenzen van Macedoniën gelegen, hem van aangeleegtheit was; maar, hy vreesde de jeloerscheit der Atheners te verwekken, met dezelve te wederhouden. En hy brachte de zelve in de noodzaaklykheid van zich tegens de Illyriërs, haer allerwreedse vyanden, te beschermen. Inder daad, Macedoniën was klein; de Illyriërs, haer nabuuren, waaren op het punt van daar met onzaglyke machten in te treeden; de Peoniers slooten 't zelve door gedurige invallen. Paulanias en Argeus, alhoewel van de Kroon uitgesloten, door hettoeden van 't volk, lieten niet na, van dat noch naët te staan. Philipus sloeg Argeus te Methoneum, floot de poort van zyn Ryk voor Paulanias, dedde Peoniers aan, en brachte hen weeder onder zyn gehoorzaamheid, hakte de Illyriërs aan stukken, en verplachte hen, aan hem weider te geven, al 't geen zy in Macedoniën bezaten; einde-lyk sloot hy met de Atheners een vrede, welke hy wel wilt te verbreken, als zuks hem voordeelig was. Hy nam Cresti-

des in, zedert twee jaaren gebouwt zynde, en noemde deselbe Philippes. Zy voerde noch die naam, als Brutus en Caius daar de neederlaag hadden; maar hy ontdekte boven dien Mynen, die zyn inkomsten tot twee miljoenen vermeerderden, een aanmerkelyke zoin, dewyl de vryen staer van Athenen, zo beroemd, op ver na zo veel van al haar schattingen niet trok; hy verkreeg vervolgens in Thessalië verscheide overwinningen, dewyl hy de ruiterij tot den grooten hoop voetvolks van Macedoniën voegde, die hy geoeftend had; en dit was dat onwijsbaar lichaam dat Alexander zo roemruchtig diende, om van gantch Griekenland, en vervolgens van Asia, door de omverwerping van de Perzische Monarchie meester te worden.

De Heilige oorlog verhief zich tuschen de Thebajers en de volkeren van Phocide. Deze laasten hadden de naburige landen van den Tempel van Delphos, aan Apollo toegewyd, beploegt. Die van Thebe en Loeres by de behoudenis van den Tempel belanghebbende, dedden de Phoceers door de algemeene Staten, of de Ambitions die alle jaaren te Delphos of te Thermopyles vergaderden, voor kerkroovers verklaren. De Phoceers door een hunner Stedelingen Philomelus genaamt, aangemoedigt, lachten met dat besluit. Den oorlog ontstaak, Athenen en Lacedemonien trokken tegens Thebe te veld, welke zy wilden onderdrukken. De Phoceers beroofden den Tempel, en hielden den oorlog ten koste van de Godheld staande, die zy beledigd hadden. Thebe wierd gedwongen om zich in de armen van Philippus te werpen, die zich onzydig gehouden had. Men kon een zo heldhaftigen vyand niet weerstaan. De Phoceers, overwinnaars, weeken in Peloponese, en het overige gaaf zich over. Aldus wreekt deze Prins de Godsdienst, vermeerde zyn Staten, en nam Thermopyles in bezit. Hy baande zig daar door een weg om meeester van Griekenland, en vervolgens van Asien te werden, door het omwerpen van de Perzische Monarchie.

Ochus die met sinarte de verheffing van den Koning van Macedoniën zag, nam zyn voorzorgen om hem vyanden te verwekkhen. Maar, Bagos, een van zyn gesleedenden en zyn gunsteling besloot zich van de beleidiging, zyn Godsdienst in Egypten aangedaan, te wreken, alwaar Ochus de Os Apis gedood had. Hy bragt zyn meeester om 't leeven, en wierp zyn Lyk voor de honden en katten, en leide een ander in het graf der Koningen, hy maakte van zyn beonderen hechten van Sabels, hy stelde, volkomen meeester zynde, Arzen, de jongste Zoon van Artaxeres Ochus op den Troon; maar, twee jaaren daer na begrypend dat Arzen of Orofus hem de straffe zyner misdaaden wilde doen lyden, kwam hy hem voor, doodde hem, en stelde Darius op den Troon, een zynner vrienden, die gantch geen recht tot de Kroon had. Bagos had wel haft berouw van de keur, die hy gedaan had, en besloot van hem door vergift om te brengen. Maar, zyn voorneem ontdekt zynde, verplachte hem Darius, om het vergift, dat hy voor hem bereid had zelsf te tewzelgen. Ontrukt door de voortgangen van Philippus, besloot hy hem den oorlog aan te doen. In der daad, die Vorst had in het voorgaande jaar de slag van Cherone tegens de Atheners gewonnen, die de Rechter vleugel, welke de jonge Alexander aanvoerde, aanslonts floegen. Maar, de zelve met te veel hevigheid vervolgde hebbende riep Philippus, de Atheners weeten niet te overwinnen, en op hen shortende, terwyl zy vluchten, streeft hy hen overhoop: men had hem voor opperste Veld-Heer van Griekenland tegens de Perzen verlaat; dusdanig was daar niet meer voor Dariuste overweegen. Men verzeekert dat hy, om zich van een zo ontrachlyke vyand te ontflaan, Philippus liet ombrennen, die den trouwdag van zyn Dochter met Alexander de Koning van Epijen vierde. In der daad, deze Prins verweet hem den moord van zyn Schoon-Vader.

Alexander, die hem navolge, beryktes alstoer niet meer als twintig jaaren, hy deed zyn Proeftuk aan den oever van den Donau tegen de Triballien, wier krygsmaat en Koning hy verfoeg. De vreugd van zyn overwinning wierd door denieuwe tyding gefoort, dat Demosthenes, door 't geld van de Koning der Perzen omgekogt, of die vreesde dat Alexander de dwingland van zyn Vaderland mocht worden, Athenen, Lacedemonien en Thebe ten voordeel der Perzen gewonnen had, en dat men Attalus een zyner voornaamste Officieren zeer krachtig verzocht, om de Griekse Steden naët te volgen, onder voorwendsel dat zyn meeester door de Triballien verlaagen geweest was. Alexander geleide zyn Leeger op deze Kondischap weeder in Griekenland, onslig de Atheners ingenaade, ging Thebe belegeren, slechte haer grondlagen, doodde of bracht zes-en-twintig duizend inwoonders in slaaverny, en spaarde niets als 't huis van Pindarus, de Priesters en huisvesters van zyn Vader, Griekenland door deze slag ontfelt, verganderde zig, en gaf aan Alexander het opper bevel weeder, dat zy hem ontvoornen had. Hy ging in 't zelve jaar Diogenes Cynicus bezoeken. Plato was eenige tyd te vooren geschorven. Demosthenes en Aristoteles waren in wezen.

Alexander, die voornemens was om Asia te overmeesteren, begaf zig met dertig duizend voetknechten, en vier duizend vyf honderd paarden op honderd tachtig Scheepen. Hy landde verheugt op den vyandyke boedem, en als verzeekert zynde daar van Koning te werden, floeg den eersten slag op den 20^e. van May aan den Gruiischen oever, alwaar hy van honderd duizend voetknechten en tien daizend paarden den slag met zo klein verlies won, dat men niet meer als negentig dooden tel, antere sleiden daer 500 van zyn zyde. Orofus tel daer viermaal

TYDREEKENINGEN

honderd duizend mannen van de zyde der Perſen, maar, de dwaaling is taftlyk, daar waaren niet meer als twaalf duizend, en twintig duizend gevangenen, de Schoon-Zoon en Schoon-Broeder van den Keizer lieuevelden op 't flageld, met zeer veel Bevelhebbers. De eerſte zorg van Alexander na deze veldflag was zich van de kusten van Ailien te verzeekeren. Hy maakte ſig meefter van Sardis, Miletus, en Ephelen. Halicarnassus bood zeer veel teegenweer; maar Memnon, die aldaar voor den Keizer 't bevel had, geweken zynde, was geheel Cilicien voor den overwinnaar open, die verplcht wierd zig aldaar op te houden, om dat hy daar krank wierd. Terwyl Memnon zich van 't eiland Chio meester maakte. Hy landde mede in dat van Lesbos, alwaar de Stad Mitilenen alleene de belegering uitſting. Memnon ſliert daar, en dat was een der oorzaaken van de omkeering van de Monarchie, om dat Darius meer de bevelhebbers als krygsknugten noodig had.

1159. En deze hier hem in de zaaken ontbrekende, beſloot hy om zig ſelfs aan 't hoofd van 't Leeger te stellen, waar van hy de overziening te Babylon deed. Men raaide hem van zich in de vlakten van Mesopotamia te houden, en zyn Krygsbeneden te verdeelen, ten einde om in geen een dag alleen het geijk van 't Ryk te waagen; maar, hy geloofde niet langer te moeten wagten, hy trok teegens over Cilicien om Alexander te fluiten. De Veldflag geſchiede op den 28 Oktōber, de Perſen verlooren daar negentig duizend mannen, Darius zoude gevangen geweest zyn, by aldien het Merry-Paard, waar op hy dien dag zat, niet met een ongemeene ſielheid naer de plaats geloopt had, daer zy haer veulen gelaten had. Siligambis des Keizers Moeder, zyn Gemalin, zyn twee Dochters, bentevens een aamkerkelyk getal van menschen van aamzen wierden gevangen: Alexander onthaalde de Koninginne met zeer veel beleeftheit. Damas, alwaar Darius de toeruſing, en 't geen hy 't kostelyk mede voerde, naer toegezonden had, wierd door den gen die daar 't bevel had overgeleeverd. Geheel Syrien, riep den overwinnaar, ſleilende een nieuw Juk boven 't geen zy gewent waaren te draagen. Tyr alleen verdroeg een belegering van zeeven maanden, en vertraagde door haar teegenſtant de overwinning van den heerschuzigen Monarch. Maar, 't eiland Cyprus teegens de Perſen opgeftaan, verſchate hem Scheepen en byſtand. Samballatus, aan wie Darius eenige tyd te vooren het beſtier over Samarien toevertrouwt had, leevende hem mede acht duizend Mannen, en verzoeg tot loon van een zo groote dienft, de vryheid van een Tempel op den Garijim te moogen bouwen, ter gunſte van Manasse zyn Schoon-Zoon, en Jaddus den Hoogenpriester, die in Samarien geweeken was, om dat men zyn wonderlyk Huuwyk in Jerufalem niet had willen gedooogen. Alexander ſtond hem zyn verzoek toe, en de Tempel, Medemirnaar van die van Jerufalem, wierd gebouwt. Terwyl de belegering van Tyr duurde, dooden de Arabien enige Krygsknechten, die zy, op den berg Libanon hout hakende, overvalen hadden, en naamen daar eenigen van gevangen. Alexander ontſtooken zynde, trok daar den tyd van elf dagen om, en floeg hen met veel moeite en gevaars op de vlucht. Tyr, door de Carthageen verlaaten, op wie men zig vertrouwt had, wierd eindelyk ingenoomen en verwoeft. Van daar trok de overwinnaar in Judea, ten einde om Jerufalem te verwoefen, die den Perſischen Koning getrouw, hem byſtane geweigerd had. Jaddus trok voor hem uit met zyn Priesterlyke kleederen, en zyn Geestlykheid. Alexander ſtond door deze pragt en naſleep verzet, men verzeekert dat hy zegt, dat hy in den flap een diergelyk Man als deze Hoogenpriester gezien had, die hem aannande om van Macedoniën in Ailen te trekken. Jaddus geleidde hem in den Tempel, ontfing zyn offerhanden, en liet hem de Prophetien van Daniel zien, die den val van de Perſische Monarchie door een Griek voorzeide. Het was gemaklyk deze Gods-spraak op Alexander te paffen. De Hoogen-Priester vermutig zynde, en die zonder twyſtel de ſtoffe beoeffend had, ontrak niet, en de Prins die door de hoop aannynnig geyleft wierd, ſtond de Jooden de ontheffing van de zeevenjaarige ſchatting toe. En ſchreif in zyn Leeger een groote menige van Krygsknechten in, hun vryheid van geveeten toehemmende; Samarien jeloerſch over de Eer, welke haer medevryster ontfing, zond afgezant tot Alexander, om hem te bidden van haer met zyn tegenwoordigheid te willen verceren; maar, hy ſteide zyn bezoek tot zyn weederkomst uit. Hy ging Gaza belegeren, daar hy twee wonden ontfing, 't welk hem geweldig teegens den beſtierder Betis, en teegens de stad ontflik; welkers inwoonders hy alle in flaerverny wegvoerde. Dusdaang wierd de Godſpraak van den Prophete vervult, die deze stad gedreigt had, dat zy een eeuwig graf zoude werden. Inderdaad Strabo zegt, dat zy door Alexander verwoeft zynde, woest bleef. Deze Prins maakte daar alleenlyk een magazyn van, en by aldien zy zich by gevolg van tyden herſcilde, twyſtel men of zulks wel in dezelve plaats geweest is.

1161. Alexander, zyn weg vervolgende, trok in Egypten, welkers overwinning hem gemaklyk viel, om dat de inwoonders van de Perſische dwinglandy, vermoct, hem te Pelusien afwachten, en met open armen ontfingen. Hy ging met de Godſpraak van Jupiter Hammon raadpleegen, alwaar hy een antwoord volgens zyn verlangen ontfing; want, de Priesters wel onderrecht van 't geen daar hy op doelde, noemden hem in 't groeten, den zoon van Japiter. Hy bouwde de stad Alexandriën, welke hy met Grieken en Jooden bevolkte, aant

beide de zelve voorrechten geveende; hy gaf met een de wacht van Thebais aan de Samaritaanen, die Samballatus hem toegezonden had; zulks beteekende zeer veel vertrouwendheid; onderwylen hoorde hy ter zelve tyd, dat de Samaritaanen Andromachus, beſtierder van Syrien, leevendig verbrand hadden; hy trok sanftonds op, om die hoon te wreken. Samarien wierd ingenoomen; de Macedoniers bevolkten 't zelve, in plats van de aeloude bewoonders; en de landen wierden aan de andere Jooden gegeven, die getrouw gebleeven waaren: onderwylen wierd de Tempel van Garizim beſpaart, en al de misnoeden te Jerufalem volhardden van daar hun toevlucht te neemen.

Alexander, niets meer achter hem laatende, beſloot van recht 1162! aan Affyriën in te trekken; hy trok over den Euphrat, en de Tigris; en 't was in deze doortocht, dat Statyra, de vrouw van Darius, aan een miskraam ſliert. De Keizer, die niet meer als honderd en vyftig ſtadien, of zeven urenen en een half van daar was, zond om nieuwe voorlagen van vrede te doen, welke een ander als Alexander zouden voldaant hebben; maar, hy floeg dezelve trotslyk af. Hy vond zelfs, dat het voor hem niet roemruchtig genoeg was, den vyand by der nacht aan te taften. Hy liep tot het aanbreken van den dag, als of hy van de overwinning verzeekert was, of dat hy niets te doen had. De veldflag geſchiede te Gangarale, of 't lichebaam van een kameel; maar, dewyl dit flegte een klein dorp, en weinig bekent was, hebben de Grieken detelle liever den flag van Arbelle willen noemmen; alhoewel 't zelve omtrent de 4 urenen van daar gelegen was: daar was 't, dat Darius met zyn voornaamle Officieren na zyn nederlaag naer toe week. De Perſen ſtreiden met genoegzaame hevigheid, en de linker vleugel der Macedoniers, waar over Parmenion bevel had, wierd t'onder gebracht; men nam zelfshun leeger-goederen; maar de voerman van Darius gekwift zynde, geloofde men dat de Koning dood was, de ſchrik en verwarring kwaamen in de benden, die de vlucht naarmen; de Partiers en Indizanten met eenige Perſen hielen ſland, en verplachten Alexander om weeder een nieuw gevecht aan te gaan, als wanneer hy van het vervolgen zynner vyanden weeder te rug keerde. De laatſte flag was mede bloedig; maar, de overwinning wierd eindelyk volkommen; men heeft moeite om te gelooien, dat van de zyde van Alexander niet meer als honderd krygsknechten, en duizend paarden in den ſtryd in 't vervolgen bleeven, terwyl de Perſen driemaal honderd duizend dodden telden; de overwinnaars reekende het een Eer te zyn; hun verlies te verminderen, en die der vyanden te vermeedren; maar, men heeft meer reden te zeggen, dat zy vrouwen, of lafhertigen overwonnen hebben. Men vervolgde Darius vruchteloos, die dwars door 't gebergte van Armenien by de Meders getrokken was. Babylon gaf zig over, en men vond daar ſchatten genoeg, om het leeger te beloonen. Men nam nieuwe te Suſi; van daar wilde men in Perſientrekken; maar, Ariobarzaties, die over de Suſiaansche havens, of over Perſien bevel had, verdreef het overwinnend leeger met dertig duizend mannen. 't welk verplcht was, een anderen weg door de bergen te neemen, alwaar een herder 't zelve voor leidsman diende. Men kwam te Perſopolis, dat aan den roof overgegeven wierd, ten einde op dat de Grieken zich van 't ongeyk mochten wreken, 't welk hun Koningen hen aangedaan hadden. Ta's, herdenkende, dat Athenen door een van hen verbrand geweest was, verzocht aan Alexander, die zich dien avond dronken dronk, dat men daar 't vuur in ſtok; 't welk uitgevoert wierd. Aldus ging deze hoofdſlag der Perſen onder, alwaar men oneindige ſchatten verzameld had. Alle de andere ſleden gaven zich over, zotder de minste weerstand te bieden.

Darius, de verſtrooide hoopen van zyn leeger weeder verzaamelt hebbende, maakte zich vaardig om een nieuw gevecht te waagen; hy was niet meer als 15 urenen van zyn vyand, als wanneer twee van zyn Officieren, Befſus, en Nabarzes hem door de krygsknechten lieten binden, om hem aan Alexander over te leeveren; men poogde om den ſtryd door voort en tegentochten te ontgaan; maar, Alexander trok voort, zonder de minste rust aan zyn leeger te geven, waar van een gedeelte van vermoetheit, honger en dorſt ſliert. Befſus, ziende dat Alexander niet meer als twee urenen van de leegerplaats af was, liet Darius ombrengen, en nam de vlucht naer de Caspische zee. Men vond Darius ſtervende, die Alexander bedankte wegens de beleeftheit welke hy zyn moeder en vrouw bewezen had; en hem de begraafenis voor alle genade verzocht.

Befſus had den naam van Artaxeres, en Koning van Perſien aangenommen; hy had zelſt enige benden verzaamelt, om den oorlog te hervatten. Maar, zyn beide vrienden verlaen hebbende, dat Alexander de Oxus overgetrokken was, en hem vervolgd, ſleiden hem weeder gebonden en gekneveilt in zyn handen, en deze Vorſt liet hem ſtrenglyk straffen. Alexander zetten zyn overwinningen voort, tot aan de Rivier Jaxartes, welke men zomtyds de Tanaïs noemt, en ontfing daar de huldiging der Schyten; hy ging mede naer de zyde van 1163! Indien, alwaar hy zich meester van vele ſleden maakte, en onder anderen van Taxyla, welke haer naam aan de Koningen gaf. Hy kreeg Porus mede gevangen, die hy vervolgens in 't getal zyn vrienden ſleide.

Alexander, overwinnaar van zo veel geslachten, gaf zich aant de weſtaſt over; zyn krygsknechten, mogelyk weegens zyn 1167! ongeregeerd leeven, en hem op zyn Perſisch gekleed ziende, vreem-

vremdelingen tot zyn lyfwachten neemende, begon den meesten daer te staan. Hy handelde de bestierders der landchappen geweldig streng, 't welk voor hem nieuwe vanden verwekte. Ondertusschen, dewyl hy voor gehele Aſien ontzachlyk was, ontſting hy in Babylon Aſgezanten van de verſteegende volken. Hy volhardde daar in zyn ongeregeld leeven, en wierd na bovenstaaten gedronken te hebben, krank.

1169. De koorts vermeerde daanglyks, zedert den 12 tot den 22de, van May, zo dat hy fierf. Men verkondige dat Antipater hem door Cæſander, zyn zoon, vergif toegezonden had, die een weinig tyds te vooren in Babylon gekomen was. Men verdaecht zelfs Aristoteles, van in deze zaamenweering medege-decht te hebben; de liefe der Macedoniers wakkerde op, als zy hem krank zagen; en hy had de goedheid van hen alle door de kaamer te laten treeden, om zich twee dagen voor zyn dood te laten zien, en de handen te haren kuchen. Men gaf de Ichaduwe van 't belier aan Arideus, de broeder van Alexander, wiens verstand te zwak was, om een zo-groote laft te draagen; en Perdiccas, aan wie Alexander zyn ring gegeven had, had het Ryk en 't gezag, afwachtende het kraambedde van Roxane, welke zwanger was. Meleager droeg voor 't leeger zorg. Seleucus was Bevel-hebber over de Ruitery; en Craterus, bestierder van de Kominglyke Schat-kamers; maar, Perdiccas regeerde in den grond over alles, en hy was 't, die de landchappen, welke Alexander overwonnen had, verdeelde; het zy hy hem zulks zodaang by uiterste wille bevoelen had, gelyk men die gemeen maakte; het zy, dat die Opperoorhoeden al te machtig, wel verheugd waren, de overwinningen te verdeelen, waar an zy zo veel deel hadden. Ziet hier de verdeeling, welke noodzaeklyk is, om 't vervolg van de geschiedenis te weeten.

Antipater en Craterus hadden Macedoniën, Illyriën, en Epijen. Craterus wierd in een slag, het volgende jaar, gedood.

Lysimachus nam Thraciën, en het Chersonesche, tot aan 't gebergte van Chimere.

Ptolomeus, de zoon van Lagus, verkreeg Egypten, en 't naburig Arabië. Men gelooide hem een zoon van Philippus en Arsionoë te zyn, welke zich zwanger vindende, aan een boer, Lagus genaamt, ten huuwelyke gegeven wierd. De Rhodiers gaven hem den roemruchtige naam van Bebaeder. Van daar begint een nieuwe Monarchy in Egypten, die niet als in de perzon van Cleopatra uitgebluscht wierd.

Capadociën, en Paphlagonien, met eenige landchappen van klein Aſien, naburig aan de Eu xynsche zee, wierden aan Eumenes gegeven. Deze voerde den oorlog in Macedoniën; floeg Cæſander, de zoon van Antipater, in Phrygië; maar, hy wierd op zyn beurt door Antigonus geflaagn, en in de uiterste nood gebracht, waar in zyn moed en vernuft hem ondervraagden. Hy weerloond een jaar het beleg, in een kasteel, daar Antigonus hem ingesloten had; en verkreeg ein-deyk zyn vryheid, niet hem in onderhandeling treedende; maar, hy fierf ongelukkig, krygsgevangen van Antigonus zynde. Pamphilien, Lycien, Lycanië, en het grote Phrygië aan Antigonus, die gevolyk zyn heerschappy doet menigvuldige overwinningen vermeerde; hy had zelfs een voornameen van zich meester van 't Keizerryk, tegen Arideus, en de kleine Alexander te maken. Hy handelde om deze reden met Eumenes en Cæſander. Hy maakte zich meester van Epheseen, en zette zyn overwinningen zeer verre voort. Maar, hy wierd in een veldflag, welke hy in een hoogen ouderdom leevde, gedood. Demetrius, de inneemer der steden, volgde hem in de Regeering.

Phrygië, nabuur van de Helleſpont, aan Leonatus.

Lydien aan Menander.

Carij aan Cæſander, de zoon van Antipater.

Cilieën en Iſaurië, aan Philotas, die door Pithon, de bestierder van Medien, en vervolgens van Babylonien, gedood wierd.

Syrien en Phenicië, aan Laomedon.

Armenien, aan Neoptolemus.

Mesopotamien, aan Archesilaus.

Babylonien, aan Archon.

Medien, aan Atropates, de schoon-vader van Perdiccas, die 't zelve weinig tyds daar na verloor; en Pithon maakte zich meester daar van.

Bactrië en Sogdië, aan Philippus.

Perſien, aan Peucestes.

Hyracien en de Parthen aan Phrataphernes.

Een gedeelte der Indien, aan Agenor, en 't andere aan Porus.

Alle deze landchappen waren niet anders als om te beſtieren gegeven; maar, de bestierders, van een Opperoorhoed ontfloot, maakten zich meesters daar van, en 't mocht gedeelte veranderde dezelve in Koningryken. Maar, men oorloogde om daar toe te koomen, wreedlyk. Perdiccas wilde zich meester van Egypten maken; hy voerde zyn benden met den jongen Alexander derwaarts, na zyn vaders dood geboren; maar, de Officieren, die voor Ptolomeus achtig hadden, trokken in zyn leeger-veld. Perdiccas wierd door zyn krygsnechten gedood; Lumenes, die hy in Macedoniën gezonden had, veel gelukkiger als hy, had Craterus en Neoptolemus geflaagn, die op 't flag-veld gefineveld waren; maar, de tyding van deze overwinning wierd te laat in Egypten gebragt; dewyl dezelve daar niet als na de dood van Perdiccas kwam. Antipater wierd daar door meester van Macedoniën,

hy had daar vervolgens verscheide veranderingen in deze Monarchy, door de heersucht der voornaamste Opperoorhoeden veroorzaakt. Cæſander wierd Koning van Macedoniën, nadat hy op een wrede wyze het gantsche Huis van Alexander had doen ontkomen, en de zuster van deze Prins getrouwtt had; zyn kinderen oorlogden onderling, en sneuveelden ongelukkig.

Ptolomeus regeerde altoos met zyn nakoomelingschap in Egypten, tot aan Cleopatra.

Demetrius, de zoon van Antigonus, en de inneemer der steden bygenaamt, had Syrien, Phenicië, en eenig gedeelte van Grickenland; maar, hebbende Aſien weeder willen neemen, wierd by geflaagn, en fierf, van Seleucus zyn schoonzoon gevangen.

Lysimachus regeerde in Thracien, en in een gedeelte van Macedoniën; maar, aan Seleucus den oorlog verloor hebbende, leeverde deze twee Prinsen een veld-flag, waar in Lysimachus gedood wierd. Eindelyk Seleucus, bygenaamt den verwinner, die alredes Aſien bezat, van de Indien af, tot den Oceaan, vond zich door dese dood alleen meester van 't Ryk van Alexander; maar, hy bewaarde 't zelve niet langer als zeven maanden; want, hy wierd in den ouderdom van 77 jaaren, door Ptolomeus ongebracht: aldus kwaamen al de na volgers van Alexander door een geweldigen dood om 't leven; alhoewel het meeste gedeelte een langen fyd genoeg heeft gehad, om zeer veel kwaad te doen; maar, men moet die omkeeringen ontwinden, waar van het laantje gedeelte niet als in de volgende eeuw voorval.

Ptolomeus wilde een landbeller, dat hy alredes bezat, niet afstaan. Want hy dacht niet, als om 't zelve vermeerde.

Inderdaad, hy wierp zich op Phenicië, en het Isage Syrien, dat hy Laomedon ontnam. Hy trok van daar naar Jerusalern, van waar hy driemaal honderd duizend inwoonders oplichte. Hy verkoor uit deze menige dertig duizend der weigemasklen, die hy onder zyn benden deed steeken. Arietus heeft de brief van Ptolomeus Philadelphus verhaalt, die de vryheid aan de Joden gaf, die zyn vader overgevoerd had. Men geruigt tegens de valsheid van dit verhaal, om dat Diodorus van Sicilië verzeekert, dat Ptolomeus Nicanor een van zyn aller bekwaamste Veld-heeren gezonden had, om deze uitvoering te doen; maar, Agarades, een ander Geschiedenis-schryver, zegt valleyk, dat Ptolomeus binnen Jerusalern trad, Appianus voegt daar by, dat hy de muuren dier thad omver wierp. Josephus verhaalt mede, dat het Ptolomeus was, die de Joden overvoerde. Ziet daar dan de aeloude Geschiedenis-schryvers, die onderling verdeelt zyn. Waarom zal men d'een boven den anderen gelooien? Agarades sprekt richtender wyze; want hy zegt, dat Ptolomeus in Jerusalern trad, in plaats dat de uitdrukking van Diodorus dwaalend is; want, dese Prins konde Nicanor zenden, en hem in persoon volgen. Men kan dan de brief van Philadelphus op dit gezag niet verwerten.

Dat stond een nieuwe verdeeltheid op Antigonus, die in Phrygië 't bevel had, beloot van zich Opperoor van de Monarchy te masken; hy vermaartichapte zich met Cæſander en Ptolomeus; ter andere syde, waren de kleine Koning Alexander en Arideus door Eumenes ondersteunt, die deze syde genoomen had, om zich van Antigonus te wreken. Clitus, hun Zee-woogd, leeverde een Scheeps-fryd, veroverde 40 1174 schepen van Antigonus, met heit ooruiting, en boorden in de grond; maar, Antigonus, weder eenige schepen vergaert, en een tweede lag geleeveld hebbende, bracht zyn vyanden geheel onder. Clitus had zelfs groote moeite, om Macedoniën te land weeder te bereiken. Eumenes, was tot aan den oever van den Euphrat doorgetrokken. Maar, 't verscheide weinig, of zyn leeger had onder de overstromingen van de rivier, welke Seleucus gemyd had, begraven geweest, en bereikte Perſien niet anders als met grote moeite, na dat hy een flitsbad met deze Veld-heer gehoopt had, die wel verheugt was, van hem uit zyn land te zien trekken. Zy waren 1175 weederzyds voldaan; want Eumenes vond te Suzza Schatten, waar mede hy zyn leeger betaalde. Antigonus wilde hem vervolgen, en over den Tygris trekken; maar, Eumenes op een onvoorzienre wyze, op zyn voorhoede, die alredes overgetrokken was, vallende, inceet deselve hals over hoofd in de rivier. Dit verlies verplachte de overwonnen zich in Medien te begheven, om daar versterking te zoeken. Men kwam't volgende jaar weeder, van voorneemens om te fryden; maar, men had moeite om een plaat daer toe te vinden. Eindelyk de leegers, moeide van langer te wachten, raakte handgemeen. De fryd was bloedig; Antigonus behield het flag-veld; maar, het getal zyner dooden veel groter zynde, week hy van 't oogenblik af, na dat hy een genoegzaam goed gedrag gehouden had, om te verzeekeren dat hy den flag gewonnen had. De leegers weeder aazem gehaalt hebbende, sloeg men ten tweedemaal, en Eumenes bleef overwinnaar. Maar, dewyl hy niet naliet van zyn krygsruiting verloren te hebben, en de Macedoniers ontkooken zynde, teegens hun vrouwen en kinderen niet wilende fryden, stonden zy teegens han Veld-heer op, en leeverden hem aan Nicanor over, die hem in den naam van Antigonus kwam vangen. Hy liet hem in ketenen sluiten, en beval dat men hem de levensmiddelen benam, en men doode hem eindelyk, en de twee leegers verzoenden onderling. Antigonus wierd daar door meester van Perſien. Ondertusschen deed Cæſander, die in Macedoniën overgebleven was, het

TYDREEKINGEN

1179. gantsche geslacht van Alexander sterven. De jeloersheid rees eerlang tusschen Antigonus en Seleucus , een van zyn Veld-heeren, die Ptolomeus , en Cassander , en de anderen verzocht, om hem de oorlog aan te doen. Zy verbonden zich, en verzamelden hun benden , en leevenden veel veldslagen. Ptolomeus, die 't huis van nooden was, door den opstand der Griekens, kastyddhen , en trok vervolgens in 't eiland van Cyprus, welkers Koningen en steden hy onderbracht. Demetrius *de steden innemē*, en zoon van Antigonus, die een leeger in het laage Syrien had, verwoestte 't zelve door onnurte tochten. Hy wierd zelfs dicht by Gaza door Ptolomeus geslagen, die de tweede uitvoering in dat land deed. Seleucus, in Mesopotamien, met een bende van duizend krygsknechten trekende, liet niet na van Nicanor de Bevelhebber over Medien af te maaken, die daar uitgetrokken was, om hem te verdryven ; maar, hy wierd verplicht om in de woestynen te vluchten. Deze overwinning deed Medien, en de nabuutige Landschappen in zyn belangens treeden. Maar, het geval evenmaatige dit geluk in 't volgende jaar, door den needelaar van Cyrus, Veld-heer van Ptolomeus, die de jonge Demetrius gantfelyk verloeg, en zyn gevangen maakte ; maar, hy zond hem edelmoedig weeder. Ptolomeus wierd verplicht, om het laage Syrien te ontruimen, maar, een groot getal van menschen, en voornamelijk van Jooden, volgden hem, om de zoetheid van zyn regering te genieten. Ezechias zelfs, een der voornaamste Offerpriesters, was onder dit getal. Men gaf hem den naam van Hoogenpriester verkeerdelyk, want Onias ocfende alstoed die bediening. Maar, Hecateus, die een vreindeling was, heeft dusdaanig van een man kunnen spreken, die onder de Joodse geestelykheid aannemerlyk aangerzen was. Daar waren Ruiter-benden van 't zelve geslacht , en onder anderen, een Mofallam genaamt, die de Grieken van de bygeloovigheid der voorsteeken ontheftte, de Voogzelijnder het leger doende staande blyven, tot dat hy het vliegen van een voogel onderzoch hadde, doode Mofallam deseive ; deze daad deed de krygsknechten morren, maar, de Jood den voogel vast houdende, betoogde, dat die geen, die zyn eigen lot niet wist, en gekomen was, om zich voor zyn schooten blood te stelen , mede het lot van 't leeger niet konde weeten. Antigonus, meefter van Syrien, zond zyn zoon Demetrius naer Babylonien, om daar Seleucus uit te jaagen ; hy vond het zelve by naer verlaaten , hy nam enige Kalteelen in , stroopte het land , en keerde haastig weederom ; waar door het Ryk aan Seleucus gevestigd wierd.
1180. Cassander liet de kleine Alexander met Roxane zyn moeder ombrengen, bevrees dat zy hem het landbestier mochten onneemen. Antigonus volhardde tegens Ptolomeus te oorlogen, met onderkeidenlyke uitkomsten, Demetrius, zyn zoon, trok in Griekenland , en bewerkte de vriendschap der Atheners, die hem den naam van Koning also wel als aan zyn vader gaven. Hy wierd verplicht Griekenland te verlaaten, om in Cilicien over te trekken, en van daar in 't eiland Cyprus, om aldaar Salamine te belegeren. Ptolomeus kwam zyn broeder Menelaus te hulp, die daar over 't bestier had. Hy floed en won aanlands, maar, de linker vleugel onder de dapperheid van Demetrius buigende, was haar verlies aannemerlyk. Hy keerde weeder in Egypten, met acht scheepen, en Salamine gaf zich aan den Overwinnaar over. Antigonus, door deze overwinning opgeblaasen, nam openlyk den naam van Koning aan, en zond de koninglyke Kroon aan zyn zoon. Seleucus deed de zelve zaak. Want hy liet zich Koning van Babylon en Medien noemen, na dat hy Nicanor gedood had, die daar voor Antigonus bevel over had. Deze laaste beflot van den oorlog te land en te water in Egypten te voeren. Demetrius had het bestier van deze uitvoering. Maar, de tegenwinden deden enige Galeyen vergaan, en 't leger lyden. Ptolomeus stelde zo groote belooningen de krygsverlasters voor, dat hy daar van een groot getal had. Hy sloeg de aanvalen der vyanden vervolgens af, en belette hun landing. Eindelyk wierd de vloot ten tweedemaal door het onweer verlaagen. Dusdaanig wierd Demetrius verplicht, om beschaaft weeder te koomen ; hy maakte vervolgens een verbintenis tegen Antigonus, die geweigerd had met Cassander vrede te maaken, en alle zyn medestreevers wilde inzwelgen. Lysimachus, Cassander, Seleucus, en Ptolomeus waaren de Bondgenooten; de cerfte trok in Aisen, Antigonus volgde hem daar na, hy had bevel gegeven dat men Mithridates de Perse van 't Koninklyke bloed zoude doodden, die hem verdacht was. Maar, Demetrius een edelmoedig Prins, hem van dat voorneem verwittigt hebbende, berge hy zich in Capadoccia, en Pontus, alwaar hy een Koningryk maakte, 't welk zyn afkoonelingen bezaten, tot dat de Romynen het omver wier-
- pen. Dat was alleen het minste ongeluk. Want, den dag tuischen Seleucus en Lysimachus teegen Antigonus en Demetrius, *de innemē der steden* voorgevallen, dreef de latste Lysimachus op de vlucht ; maar, de rechter vleugel van rytery onthlood gelaten hebbende, greep Seleucus, die dat vernam, deseive op zyde aan, en verplichte deseive van te vluchten ; of zich over te geven. Antigonus wierd gedood, Demetrius, die zich Overwinnar gelooide te zyn, verplicht naer Ephesen te vluchten, en Seleucus en Demetrius vereenden sich weeder, om dat zy vreesden, dat Ptolomeus en Lysimachus een verbond tegens hen mochten oprechten. Dese twee Prinsen waaren door huylken verbonden. Seleucus maakte een diergelyk verbond, trouwende de dochter van Demetrius, hy wierd vervolgens verplicht haar aan zyn zoon Antiochus af te staan, die van lieide tot haer lieft. Een vreemd offerhande; de verbintenis was in alle opzichten ongelukkig, want Demetrius kon de gierigheid of de heerschaert van zyn schoonzoon niet verdraagen, die, meerder van so veel landschappen zynde, niet naelt van hem Tyr en Sidon weeder af te eischen.
1181. De Joden, altoos aan den overwinnar Cyrusbaar, lieten niet na van zich door hun eigen wetten te bestieren. De Hoogenpriesters waaren de Opperhoofden van 't geslacht. Simon, de rechtvaardige, verkreeg alstoed deze bediening. Hy was de neef van dese zelve Jaddus, die Alexander de grote ontfangen had, en volgde zyn vader Onias. Men heeft een Groot getal van misflaggen weegens dese Offerpriesters begaan, die men moet verklaren , dewyl dese plaets van de heilige geschiedenis van aangelegenheden en duifter is. De Joden zien hem voor de plaetsvolger van Esdras aan, en de latste der Leeraars van den groeten Joodischen Raad ; zy ondernemengen hem met Jaddus, en doen Jehooffah volgen, zy schryven hem wonderdaden toe, tegen een bedrieger, die den beeldendienst wilde invoeren ; dit alles is baarlykelyk valsch. Eusebius heeft hem met eenen Simon de tweede ondernemgt, de zoon van Onias de tweede ; de overeenkomst van den naam van den vader, en den zoon, heeft hem bedroogen. Maar, men laat niet na, een verschil van meer als zeventig jaaren tuschen dese twee Opperpriesters aan te merken. Wyders is het valsch, dat de uitvinder van de Prediker van de laatste Simon gesproken heeft. Het is de eerste, waer van hy de lofreden voert. Maar, men heeft de lotuitingen, die hem de Prediker 50. 5. 6. geeft, verkeerdelyk uitgelegt, men doet die uitvindef zeggen, dat ten tyden van Simon, *by uit de waarterputen kwam, die gelyk de zee vervuld waren*, dat by zorg voor 't volk droeg, *uit vrees dat het mocht vallen*, en dat by de Stad voor een belegering versterkte. Men besluit daar uit, dat Simon de waatergoeten maakte, welke het waater in den Tempel geleidden, tot gebruik der offerhanden , en aan den ingang van 't voorhof uitkwaamen ; men voegt daar by, dat Ariiteus een voortreffelyke beschryving van die waaterleidingen die hy gezien had, maakt. En dat Ezechiel daer profeetlyker wyze van gesproken heeft, dewyl hy verzeekert, dat hy waateren zag, die uit het Oosten van onder de drempel van de poort uitkwaamen. Daar zyn by naer so veel misslagen, als daar woorden zyn. Ten eersten was het Simon niet, die de waaterleidingen, altyd tot de offerhanden nodig, schikte, men hadze alreeds gemaakt, of herstelt van het oogenblik dat men aan den Tempel werkte, om dat men die plaets van 't bloed der flachtoffers niet kon reinigen, noch de Priesters waschen, zonder een grooten overvloed van waateren. Ten tweeden, Syracides zegt mede niet, dat de putten verminderden, gelyk men in 't grieks leeft, *noch dat by uit de putten kwam, die als de zee vervuld waren*, gelyk de latynsche Overzetter spreekt, maar Simon voegde aan de zee koopre platten, of aan het grote waschvat, 't geen tot een vergaderplaets der waateren diende, die men tot gebruik der Priesters vergaderde. Ten derde, hy droeg geen zorg voor 't volk, *uit vrees dat het vallen mocht*. Want zuks heeft gantfich geen zin, men moet de text en overzetting verbeteren, en *des Tempel* in de plaets van 't volk weder stellen, inder daad, hy herstelde den Tempel, waar van een gedeelte dreigde needer te florren. Ten vierden, cindelyk zoude noch Ptolomeus, noch Demetrius hem toegelaaten hebben, Jerusalem te versterken, en haer in staat te stellen, om een belegering af te staan. Die zuks gezegd hebbende, wisten de geschiedenis van die tyd niet. Maar, hy droeg alleenlyk zorg, om de Stad heerlyker te versterken, gelyk Scaliger zuks aannemerlyk. Ptolomeus hernam het eiland Cyprus van Demetrius, en tentweeden, brak hy, na een korte vrede, welke hy verplichte was geweest met hem te maaken, deseive, en landde in Aisen, daar hy zich meerder van 1200 maakte, en byzonderlyk van Ephesen, waer van hy de gelegenheid en den naam veranderde, en noemde deseive Arsinoe; maar, zy hernam na zyn dood die naam, welke zy altyd gevoerd had.

De Geschiedenis van de dertiende Eeuw van de Joodse Kerk, Zedert den uittocht uit Egypten.

Oorlogen, tusschen de Koningen van Syrien en Egypten. De tyd, waar in de overzetting der 70. zaamen geslecht wierd. Oordeel over 't verhaal van Aristaeus. Oorsprong van de Monarchy der Parthen. Schatting, in Judea geligt door de Egyptenaars, veroorzaakt daar oproer. Volharding van den oorlog tusschen Syrien, Egypten, en Macedonien. Staat der Joden gedurende deze omkeeringen. Verheffing der Romeynen. De twee Punische oorlogen. Hannibal door Scipio verjaagten overwonnen.

1101. Seleucus, wiens vermoogen vermeerderde, bouwde een groot getal van steden, men telt daarvan tot zeffien, die den naam van Antiochus zyn zoon voerden. En het was in eenen dezer steden, genaamt Antiochus van Syrien, daarhy een volk planting van Joden overbracht, aan wie hy dezelve voorrechten gaf, welke de Grieken en Macedoniërs aldaar genooten. En inder daad, zy hielden zich aldaar staande, tot aan de gantsche verwoeling van Jerusalēm. Seleucus bouwde negen steden, aan welke hy zyn naam gaf, dusdanig telit men negen Seuleucussen. Zes anderen voerden den naam van zyn Moeder Laodicea, en drie die van zyn vrouw Apamea. Hy wierd in zyn bezigheden door de voorbereidzelen van Demetrius gesloopt, drie honderd duizend voetknechten, en twaalf duizend paarden verzameld, en een aannmerkelyke vloot toegertst had, waar mede hy vermeende op Afien te storten, en in zich zelve de Monarchie van Alexander te herstellen. Lysimachus en Ptolomeus zagen wel, dat men hen niet zoude spaaren; na dat men Seleucus ingeflok had. Om welke reden zy zich met hem verbonden. Lysimachus, altyd brandende om zyn Ryk te vermeerderen, verdeelde Macedonië mit Pyrrhus, en doode zyn schoon-zoon Antipater, om dat hy al te bitter over de geweldszaer van zyn schoon-vader klaagde. Dusdanig fierf het gantsche geslacht van Alexander de Groot, waer van Antipater de laatste spruit was. Caſander zyn vader had den baſtaard, en den wetigen zoon, en de vrouw van Alexander doen ombrengen, en was in 't vervolg met zyn zuster getrouw, ten einde om vredzaam in Macedonië te leeven; hy fierf van wormen doorknaagt, en liet drie kinderen na. Antipater, de jongste van allen, door Lysimachus zyn schoon-vader ondersteunt, scheen het weinige, 't geen hem overschoot, in rust en vredete moeten bezitten, maar, de Heerfchucht ontziet noch bloed, noch't geheugen der Helden. Men offert alles aan dese drift op, zo dat de menschen zo menigmaal van deugd veranderen. Lysimachus zyn schoon-zoon gedood, en Macedonië verdedeld hebbende, beroerde Demetrius zyn medevryter ter zilver tyd daer van, die niet tegenstaande deze onvoorzienne slag niet na liet, zyn voorneemen te vervorden, en Afien in te trekken. De beginzelen daar van waren gelukkig, hy nam Sardis in, en zeer veel andere steden gaven zich aan hem over, de krygsknechten van Lysimachus liepen by geheele benden weg; hy sloeg in menigvuldige ontmoetingen Agathocles, 1105. de zoon van Lysimachus, die zyn leger om den oever liet varen, om hem de levensmiddelen af te steyden, maar, eindelyk deze laastte zich van den berg Taurus meeiter gemaakt hebbende, verwoesten de hongersnood en pest het leger van Demetrius, dat voeder ontbrak. Seleucus had alstoer mit zyn schoon-vader mededoogen, en wilde hem niet lasten vergaan, maar, de staatkunde deze menschelyke beweging frenmennde, stelde hy zich aan 't hoofd van 't leger, en trok tegens hem op, terwyl Agathocles hem van de andere syde beloot: tot ophooping van 't ongeluk wierd hy krank; hy was nauwlyks geneezen, of hy ging zyn schoon-zoon overvalen. Maar, Seleucus, van zyn optocht verwittigt, sprong ten bedden uit, deed den aanval blaazen; verfloeg en verplichtte hem, om den nacht in een hofsch door te brengen, daar hy van honger zoude geforven zyn, by aldiën een zynner vrienden hem niet een weinig gelds beschikt had, om zich dwars door 't gebergt te veilighed te stellen. De weg moelyk en geflootet zynde, wierd hy verplicht, om zich wieder in de handen van Seleucus te stellen, die hem beleefdelyk wilde ontfangen. Maar, zyn hoovelingen, die beducht waaren, dat hy zich van de geelt, en 1110. 't hart van hun Heer mochte meeiter masken, verplichte hem van hem gevangen te houden, en om hem in 't Chersonesch in te fluiten, alwaar hy zich met de jacht verlustigde, en vervolgens aan 't drinken floeg, ten einde om zyn herteerden door den wyn te verzetten; hy fierf enige jaaren daar na, lyden de een zo droevigen onderſcheide leeven van dat, 't welk hem den naam van Poliorcetes, of de inneemder der steden had doen geven. Seleucus wierd daar door meeiter van Afien, en van al 't geen Demetrius in Syrien bezat, en hy maakte door de verzaameling van dese twee grote Koningryken niet meer als een alleen; de Joden, hem Cynsbaar geworden, betaalden hem alle jaaren drie honderd talenten zilvers; dat is te zeggen, omtrent de 1500000 guldens, 't welk een zeer aannmerklyke som in die tyd uytmaakte, voor een Landschap, dat zo klein als Judea was.
- Ptolomens de behoeder, de zoon van Lagus, een der Veldheeren van Alexander, en Koning van Egypten, fierf na een
- regeering van veertig jaaren. Daar waaren twee jaaren verlopen, dat Ptolomeus Philadelphus zich tegens de wetten van plaatsovolging vermaatschapt had. Want hy had kinderen van Euridice, de dochter van Antipater, die als oudsten en zoon van een Princes, met welke hy volkoomenlyk getrouwtt was erven moesten, in plaats dat Philadelphus van Berenice geboren was, welke Antipater in Egypten gezonden had, om ihazijfer van zyn Dochter te zyn. Demetrius Phalereus stelde zich tegegeen dese wanſchikking van plaatsovolging, maar, niets verworven hebbende, verjoeg Ptolomeus Philadelphus hem van zyn hof, van het oogenblik dat zyn vader geforven was. Daar waaren van al de geenen, die Alexander gevolgt hadden geen als Lysimachus en Seleucus over. De een had zyn huis niet bloed vervult, latende zyn zoon Agatocles vergiftigen of doodden, door den raad van een tweede vrouw; men firaat de geenen, die de dood van de onnozelte beweenden; men stelde die officieren, die zyn verdiensten erkent hadden, in ongenade; hy had alreeds vyftien kinderen, door verscheide toevalen, verloren. Onderwylen altoos trois zynde, beloofty Seleucus den oorlog aan te doen, en in zyn persoon de ontledingen van de Monarchie voor te koomen. De twee Koningen, alhoewel oud zynde, trokken aan 't hoofd van hun leegers. Lysimachus bereikte alreeds zeventig jaaren, en Seleucus was zeven jaaren onder. De slag gelichiede in Phrygien, dicht by de Hellespont. Lysimachus verloor dezelve; hy wierd daar gedood; en men soude nauwlyks zyn Lyk zonder behulp van een getrouwe hond onderscheiden hebben, die de voogelen en de wilde beesten verjaagde, die het selve verſcheuren wilden.
- Seleucus aan wie deze overwinning Macedonië tot zyn vaderland toevoegde, beslot van aldaar het overige van zyn leeven door te brengen. Hy was nauwlyks over de Hellespont getrokken om daar in te treeden; of Ptolomeus, de blikzemende by genaamt, die het voorrecht door zyn broeder Ptolomeus de behoeder gegeven, verplicht had Egypten te verlaten, en aan 't Hof van Seleucus te dienen, gaf hem een slag met den Sabel van achteren, en bracht hem om 't leeven. Hy was de schoonbroeder van Lysimachus. Want die Koning had Arsinoe de dochter van Euridice en Ptolomeus de behoeder getrouwtt, wiens zoon hy was. De moordenaar nam aanslonds de kroon, en liet zich door het zelve leeger, dat even te vooren den eed van getrouwigheid aan Seleucus afgelleg had, voor Koning verklaaren. Antigonus de zoon van Demetrius de inneemer der steden gelooft, dat de gelegenheid gunth was, om zich meeiter van Macedonië te maken; maar, zyn vloot wierd door die van Ptolomeus den blikzemende geslagen, die om zich op den Troon te veiligen voorstelde, om met zyn zuster te trouwen, de kinderen van Lysimachus aan te neemen, en hen zyn erfgenamen te maken. Maar, een weinig tyds na de trouwdag doodde hy de jonge Lysimachus aan de borst van zyn moeder, welke heen vluchte. De Gauloisen straften hem wel haft na alle zyne misdaaden; want Belgus die over hen bevel had, deed een inval in Griekenland, en Ptolomeus wilde zich daar teegen stellen; maar, verlaagen, en in deze stryd gekwelt geweest zynde, verscheurden de Gauloisen zyn Lyk, en brachten zyn hoofd voor 't leeger. Brennus, jeloerich over de overwinning, die men aantonds weggedragden had, begaf sich op weg, om zyn deel van den roof te hebben. Maar, een gedeelte van zyn krygsknechten, zich afgezondert hebbende, wierpen zich in Thracien, en maakten zich meeiters van Byfance, en verplichtten de volkeren, die aan den zoom van 't Propontide waaren, van aan hen schatting te betalen. Brennus, die zyn weg in Macedonië vervolgde, en van daar in Griekenland trok, deed zyn leger door koude, honger en 't zwaard der Phoebers verlieten, en bracht zich zelve door wanhoop om 't leeven. Onderwylen herzaamelde het overshot van zyn leger zich wieder, en deed veel strooperyen, zy trokken in Afien, daar zy de schrik mede voerden, en zeer veel geweld pleegden.
- Antiochus, aan wie men den naam van behoeder gaf, om dat hy de Gauloisen versloeg, als wanneren zy poogden uit Europa in Afien te trekken, spande al zyn krachten in, om de Ibaenen te herwinnen, welke zyn vader verlooren had. Ptolomeus Philadelphus, die in Egypten regeerde, volhardde in 't vergaderen van een talryke boekzaal, men verzeekert, dat hy een gezantchap aan Eleazar den Hoogepriester te Jerusalēm mit ryke schenkadien zond, om hem te bidden, van hem be-
H 2
kwaame

TYDREEKENINGEN

kwaame uitleggers te beschikken, die de Schriftuur in 't grickisch konden overzettēn, en eindelyk, om hem op 't krachigst van de oproechtheid van zyn meeningen te verzekeren, besalde hy het ranteen, en stelde al de Joden, die zyn vader in Egypten weggevoerd had, en die daar slaven waren, weder in Vryheid. Aristeus, die de geschiedenis van deze overzetting maakte, heeft de namen van de 72 Wyzeh, die tot dit groote werk afgezonden waren, bewaart. Zy kwaamen daar op dien dag, als wanneer men 't nieuws van de nederlaag van Antigonus, de Koning van Macedoniën ontving, die een scheeps ftryd tegen Ptolomeus verloren had; men ontving hen prachtig; zy wierden in 't eiland Pharos over gevoert, alwaar zy werkten, tot dat de overzetting voltoekken was. Men las deszelfe vervolgens voor al de vergaerde Joden in de tegenwoordigheid der overzettērs, en zy had de algemeene toestemming. De Koning verwonderde zich over de wijsheid van den Wegeever, die deze wetten voorgezet had. Datz is over dit artikelen sammerkelyke zwaarigheid. Indē daad men heeft reeden om te twyfelen, dat deze overzetting onder de regering van Philadelphus gedaan is geweest; alhoewel Aristeus door een groot getal van Wyzen gevuld, dezelve in die tyd beveilig heeft. De reeden om te twyfelen is zeer krachig, om dat het Demetrius Phalercus was, die dat voorneem aan de Koningen van Egypten inblies. Onderwylen verloor desen Athener alle de gunst van Ptolomeus Lagus, welke hy bezeten had. Hy wierd gebombar en flief, als Philadelphus op den Troon klom; om dat by zich wrekte, wegens dat Demetrius zyn vader verzocht had, om de Kroon aan zyn broeder de zoon van Euridice te geven. Deze reeden verzekert ons, dat, by aldiel de overzetting onder de regering van Ptolomeus Lagus niet voltoekken was, ten minsten het voorneem daat van, gedurende de gunst van Demetrius gesmeed was, om welke reeden Scaliger en de anderen, die dit werk op het drie-en-twintigste jaer van Philadelphus stellen, zich bedriegen. Het verhaal van deze overzetting, door Aristeus aangehaalt, is vol verdictezen; maar, men kan niet zeggen, dat de Muggezifters Aristeus meningnael over de kleinsté zaaken, en die al te veel bewyzen, aandoen, dewyl zy de voetstappen van 't Christendom in zyn werk aanmerken. Hy is zeer oud, dewyl Josephus hem aangehaalt heeft, en om dat Philo, die voor J. Christus in Egypten leefde, dezelve daad verhaald. Maar, de uitvinder heeft geloofd zyn verhaal op te cieren, met wonderdaaden daar onder te mengen, en 't zelve niet veelvuldige omstandigheden te vergroeten, het welk 't zelve bedorven heeft.

- ^{1218.} Pyrrhus, Koning van Egypten, was zedert zes jaaren met een sammerklyk leger in Italien getrokken. Die van Tarenten hadden hem tegens de Romynen te hulp geroepen; hy volgde mede zyn strydzichigen aard, welke Cineas te vergeets had willen onderdrukken. Hy oorlogde; hy floeg de Romynen, en daar ontsprak weinig aan, of men zoude hem een zeer voordeelige vrede toegeftaen hebbende; maar, in 't eerst lag de nederlaag gekregen hebbende, en zinde dat men hem de bystand, welke hy van Antigonus, en enige Prinsen van Afia verzocht had, weigerde; maakte hy bekent, dat hy groote hulp verwachtte, onder begunsting van dit gerucht, 't welk de Romynen hart perlitte, week hy af. De Burgermeester Curius gezepraidde van dese Prins, en deed voor d'eerstemaal de Elephanter te Rome zien; en 't gezicht deser dieren met hun toorns beladen, veroorzaakte daar een wonderbare verbaastheid. Pyrrhus, weder naer huis gekeert, vond aldaar de Gauloisen, die niet anders verzochten als om te vechten; hy geleidde hen in Macedoniën, waar uit hy Antigonus verdreef, die aldaar regeerde, en maakte zich meeſter van dat geheele land. De vluchtende Koning, enige krygsbenden herzaameld hebbende, wierd ten tweedenmaal door Ptolomeus, de zoon van Pyrrhus geslangen, en verplicht om in de woelynen een schuilplaats te zoeken. Pyrrhus door deze overwinning aangemoedigt, wilde die van Afien aan doen; maar, hy wierd gedwongen zich in Griekenland te werpen, en Lacedemonij te belegeren, alwaar zyn roem door de dapperheid van eenige vrouwen Ichibrek leed. Cleonymus was wanhopend, om dat hy Chelonide niet had kunnen trouwen, die hem niet begeerde, om dat hy geen Koning was. Hy verplichtte Pyrrhus, om Lacedemonij zyn vaderland te belegeren, Chelonide moedigde de dochters en vrouwen tegens haar minnaar ten stryd aan, welke een grote tegenstand booden. Eindelyk wierp hem een Oude in de belegering van Argos door een steenworp ter aarde, en Zopira voltoek het werk. Antigonus gaf alstoer een groot voorbeeld van gemaatigheid; want zyn zoon hem het hoofd van Pyrrhus brengende, bestrafte hy hem over zyn onnatige vreugde. Men zegt ſelfs, dat hy hem een stokslag gaf.

- ^{1219.} De Romynen hadden de Samnitēn in veel ftryden verlaagen; alwaar Decius zich voor zyn vaderland opgeoffert, en Tarente aan de voet van Italien gewonnen had; zy dachten vervolgens om den oorlog aan de andere zyde van de zee te doen voeren, 't geen zy tot die tyd toe niet hadden durven doen, en Sicilië, 't welk de Carthagezen bezaten, aan te tasten. Men had in den aanvang van d'eeuw een vreemde omkeering in dat Ryk gezien; Agathocles die daar de Dwingeland van was, wierd door een tandstooker vergiftig, die Menon hem aanbood. Het syn vergif vermengde zich door het tandvleesch met de zenawen. Agathocles, die zich door een geweldige ziekte aangehaft gevoelde, en vreesde, dat zyn vyanden,

en bysonderlyk, de Cartagezen na zyn dood zyn geslacht mochten verdriften; zond deselve met zyn schatten in Egypten. Zy vrouw weende, en zuchte vergeets, willende het ongelukkig neodot van haar gemal onderitaan; zy was verplicht om te vertrekken, en Agathocles liet zich vervolgens leevendig verbranden, om de weinige daagen, die hem overig waren, te verkosten. Menon, van de Carthagezen onderſchraagt, genoeg niet alleen de onſtrabbaarheid van zyn misdaad: maar, wierd als Koning te Syracuse ontfangen. Hycetas wierd daar by volg de Dwingeland van, en 't eyland had haer eigen. Pyrrhus, die een der dochters van Agathocles getrouwte had, wierd tot hulp van Syracuse, doore de Carthagezen aangevalt, geroepen; hy floeg hen, en maakte zich meeſter van 't eyland: mits een eerlyke vrede geweigert hebbende, die zy hem aanbooden, en deselve tot in Africa willende voortdryven, hernoemde de Carthagezen moed, en verloeghen hem van 't eiland Syracuse, maakte zich een Opperhoofd, die de zoon van een dienmaagd, en een man van aanzien was, irizar, men konde geen dapperter noch gematiger Veld-heer in het belfter als Hieron vinden. Hy verdedigde zyn vaderland tegen de Carthagezen, de Romynen kwaamen hen aantalen; en het was alstoer dat de eerlyke Punische oorlog een aanvang daan.

^{1231.} Antiochus de Koning van Syriën flief alstoer; zyn zoon, die hy alreeds met zich in 't Ryksbelfter genomen had, wierd God, of de godlyke Antiochus, door die van Mileten gemaamt; die hem hun vryheyd verschuldigd waaren; om dat hy den dwingeland, die hem onderdrukte verdreeven had. Deze Prins zond in Jonien een getal van Joden, aan wie hy toeliet, volgens den Wet van Mozes te leeven; hy raakte in oneenheid met Ptolomeus Philadelphus, die na een langen oorlog begrypensde, dat hy alle de machten van 't Oosten niet kon onderleuen, den oorlog door een huuwyk eindigde, zyn dochter Berenice aan Antiochus gevende, met een zo aanmerkelyke bruidſchat, dat men hem de *milde geever* Phermophoros noemde. Deze dochter had een inbeelding, van niet anders als waaster uit den Nyl te drinken, en haar vader had de goedheid, van haar daar van dagelyks met-veel moeite en onkosten te versorgen. Dit huuwyk met al baar gevolgen was door Daniel voorzigt geweest. *Ten einde van zeekere jaaren verbonden zy zich, en de dochter van de Koning uit het Zayden, zal by de Koning van 't Noorden koomen; maar, zy zal de kracht van zys arm niet wederbonden; want zy zal aan den geen geleverd worden, die niet baar geboren zal worden, en die baar versterkt.* Inder daad, Egypten is in 't Zuyden van Judea; en Syrien in 't Noorden. Dusdanig zyn de twee Koningen onderschei-^{1246.} dentlyk beteekent. Het huuwyk was niet gelukkig; want Antiochus die een eerste vrouw had Laodice genaamt, hernoem haer weder. Deze de ontlantvuldigheid van haer Gemal duchende, bracht hem door vergif om 't leeven, en verzeeg zyn dood: in zyn bed een man leggende, die hem geleck, tot dat zyn oude zoon Seleucus Nicander tot Keizer verklaart wierd, ten einde, om de wreuk tot het uiterle cinder voort te zetten, vervolgde hy Berenice en haar zoon tot aan Daphne. Deze vrouw bracht de steden van Afien tot opstand, en doodde met een steenworp hem, die haar ombrennen moet. Ptolomeus Philadelphus geforven synde, alhoewel hy zich alleen geloofde onſterlyk te zyn, vloog zyn zoon Ptolomeus de weldoender zyn zuiter te hulp, verloeg de benden van Seleucus over al, en maakte zich meeſter van Syrien en Babylonien. Men zegt ſelfs, dat hy zyn overwinningen tot de Indiens voortsette, hy trok naer Jerusalem, en deed daar offerhanden, om God dankbaarheid te betooven voor de overwinningen, welke hy hem had geleveren te vergullen; zyn geluk wierd door een opstand, welke hem wieder in Egypten riep, gefoort. Hy keerde daar wieder met buit van 't Oosten gelasden. Hy bracht daar ſelfs wieder de Goden en Beelden, die Cambyses van daar mede gevoerd had; en dit was het teeken van godvruchtigheid, 't welk hem den naam van de *weldsander* deed geven.

Daar was drie jaaren te vooren een omkeering voorgevalen, die niet kon vergeeten worden, ter oorzaak van haer gevolgen. Antiochus de godlyke had het belfter der Parthen aan een ongeregd mensch gegeeven, die Tiridates wilde misleiden, deze jonge Heer door Arsace zijn broeder aangemoedigt, nevens enige andere zaamgezooren, flonden tegens de Belfter op, en verjoegen de Macedoniers uit hun land, Arsace wierd Koning der Parthen, die niet zedert met de Perſen ondernemgt heeft, en die een nieuwe Monarchy geplaatst hebben.

Al deze ongelukken moesten Seleucus overweldigen, hem kwam een ander over, welke hem wieder ophefte. Een talryke vloor, die hy toegeruſt had, wierd door 't onweer vernield; dit toeval bewoog het medelyden van eenige theeden; welke zyn macht gevreet, en haer juk afgeschud hadden. Zy vereenigde zich weer met hun acloude meeſter. Antigonus Gonates, Koning van Macedoniën en Griekenland, verbond zich met hem, en deze verbintenis verplichtte Ptolomeus de weldoender, om de vrede met Seleucus te fluiten, waer door Syrien ontruukt wierd. De verdeeling kwam onder zyn gelacht; Antiochus zyn broeder wilde hem Afien ontnemen, hy nam om die reeden de Gauloisen voor zyn rekening; en hy verloeg inder daad het leger van Seleucus; maar, de Gauloisen, zich inbeeldende, dat dese Prins in den ftryd gedood geweest was, beflooten zich van Antiochus te ontfangen; ten einde om de vryheid

vryheid te hebben van Asien te berooven, na de geheele uitroeping van 't Koninglyke huis ; maar , Antiochus handelde met hen voor een zogn gelds , waar door hy zich weeder kochte. Men weet niet , waarom men aan Seleucus de naam van Nicator of Overwinnaar gegeeven heeft ; want , verre van zegevraalende zyn geweest , is hy altyd overwonnen , en verloot by naer alle zyn Staaten.

^{1252.} De Carthagezen verlooren een scheep-stryd teegen de Romynen , die hen verplichten een vrede met hen te maken , met Siciliën af te than. Zommige Geftiedenis-schryvers verkosten den oorlog eenige jaaren. Maar , 't is zeeker dat dese 512 jaaren na de grondlegging van Rome eindigde , welke in het 1152 van de joodische kerk valt. Boven al moet men zich niet laaten bedriegen door Appianus , die zedert de dichting van Carthago tot aan 't verlies van Siciliën 700 jaaren reekent ; want daar verscheelt zeer veel aan , dat deze rekening niet rechtmaatig is.

^{1259.} Ptolomeus de Weldoender , die Seleucus Syrien ontnomen had , was mede Meester van Jerusalem. Onias de tweede was alstoer de Hoogenpriester aldaar. Men had hem die bediening niet als met moeite gegeven. Eleazar had dezelve voor hem bedient , om dat hy al te jong was , als zyn vader fier. Men was daar en boven noch verplicht Manasse onder hem te stellen , om dat hy zwak van geest was. Maar , hy nam eindelyk daar in zyn ouderdom bezit van , en trok door zyn gierigheid een straf-Gezantchap van Ptolomeus tot zich ; aan wie hy veronachtzaamde de schatting te zenden , welke hy zich toegeende. Deze Prins dreigde hem , van Judea onder zyn krygsknechten te verdeelen , en van aldaar een nieuwe volkplanting te maken. Het geflach vond zich in een noch veel droeviger sdat , om das de Samaritanen , die zich van de eenvoudigheid van den Hoogenpriester bedienden , invallen tot voor de poorten van Jerusalem deden. Zy vond in den perfoon van Josephus een verloffer , die op zich nam de schatting te ligten , mits dat men hem 2000 mannen toestond van geregelde Benden , met welke hy Samaria en de muetingen in dentengel hield , en zyn bediening , den tyd van 22 jaaren zoo uitvoerlyk en getrouw waarnam ; dat hy den inkomst van den Koning verdubbelde , die van te vooren niet meer als 20 miljoenen voor het laage Syrien , Phenicien en Judea bedroeg. Josephus verzeekert , dat de Koning van Lacedemonien die Arius Genaamt was , aan Onias een ander Gezantchap zond , om hem een plichtpleging over de verbintenis der Lacedemoniers met de Jooden te doen , die uit een zelve flam gesproten waren ; maar , daar was alsoem geen Arius Koning van Lacedemonen , Cleomenes regerde aldaar. Het was aan Onias de eerste , dat het Gezantchap , by aldien 't niet ingebeeld is , gezonden wierd. Onias de eerste was de zoon van Jaddus ; dusdaanig heeft Josephus , zich weegens de honderd en veertig jaaren bedrogen.

^{1266.} De omkeeringen geduurden in 't huis van de Selencussen. Antiochus , die altyd zyn broeder 't Ryk bewist had , was in Egypten geweken. Maar , Ptolomeus had hem befloten. Hy vond het middel om daar uit te geraaken : maar , hy wierd alvluchtinge door de roovers gedood. Seleucus Nicator zyn broeder fier door het vallen van een paard , zyn zoon Seleucus de blikzemande , de oorlog in Phrygien voerende , wierd door zyn Veldheeren met vergif omgebracht , men vond alsoem een eerlyk man Achaeus genoent , die de dood van zyn meester wrekte , die mede zyn bloedverwant was , het Ryk weigerde , 't geen men hem aanbood , een gedecideerde landschappen nam , die men afgeschreut had , en de jonge Antiochus tot Keizer uitriep , die zedert de Grootte genaamt is. Twee broders zyn Stedehouders , die hy in Perſien en Medien vast geflekt had , zyn jeugd verachtende , stonden tegen hem op. Molon een van hen verzaamde een talryk Leeger , welk hy aan den Oever van den Tygris leide , van voorneemens om Seleucien te belegeren , terwyl Alexander zyn broeder Perſien beftierde. Xeneras , Veld-heer van Antiochus genadert zynde om hem te beftryden , overviel hem Molon , en versloeg hem , en bracht daar door het geheele landschap van Babylonien , en Mesopotamien onder. Antiochus wierd door een zo moeijlyke tyding niet verlaagen ; hy trok recht naer den Euphrat , en leeuerde Molon , die met een wonderbare dapperheid aan 't hoofd van den rechter vleugel stred , den flag ; maar , Neolaus zyn tweede broeder , die de linker aanvoerde , had het ongeluk van door zyn benden verlaaten te werden , die zich voor den Keizer verlaadden. Molon bracht zich zels om 't leeuen , Neolaus vluchte in Perſien , en doodde de kinderen van Molon. Zyn eige moeder raadde aan Alexander dezelve zaak te doen , en vervolgens slet zy de moordpriem in den borst , en viel op deze doodde lichaamen , zich door dit middel de wrask van den Overwinnaar ontrekkende. Dusdaanig duurde het oproer niet langer als twee jaaren. In dezelve tyd , als het een aanvang nam , verzocht Cleomenes de Koning van Lacedemonien , door Antigonos Dafon of den Geer overwonnen en verjaagt , dewyl hy heerlyke beloften deed , hulp van Ptolomeus de Weldoender , die van voorneemens was hem te herfelen. Maar , de dood hem voorgekoomen zynde , klom Philopator , een wreid mensch , die zyn vader en moeder vermoort had , en die vervolgens zyn broeder , op ik weet niet welk een achterdocht ombracht , op den Troon. Hy gaf zich aan de weltust en droakenschap over , wierd onverwetbaar , op de zaaken van staat te denken , en voerde niets tot de herfeling van Cleomenes uit. Alhoewel Antigonus de Geer zyn

vyand fier , en 't Ryk in handen van Demetrius zyn weeskind liet. Antiochus wierd verplicht van twee onderfcheidelyke oorlogen te voeren. Eerstelyk was Achaeus zyn bloedverwant en beftierder van Lydien van voorneemen , om zich meester van Syrien te maaken , hy verzaamelde krygsbenden , en nam den naam van Koning aan ; maar , het leger geweigert hebbende , om teegen hun Koning op te trekken , wierd hy verplicht zich elders te begeeven. Ondertuſchen vergeeft men diergelyke voorwerpen niet. Antiochus voegde zich in 't vervolg met Attalus , de vyand van Achaeus , en die met behulp der Gauloisen , die hy betaalde , hem alreeds veel steden ontnomen had. Deze twee Prinzen , teegen Achaeus verbonden , beloofden hem in het kasteel van Sardes , alwaar hy gevangen zynde , Antiochus hem liekruicigen.

Hy was zo gelukkig niet tegens Ptolomeus Philopater. Deze Prins , ten uiterste ongeregeerd , dacht om de zekerheid van zyn Staat niet. Antiochus bediene zich van een zo aannerkeijke omstandigheid ; hy viel in het laage Syrien , en maakte zich Meester van Tyr en Ptolomaïs , met al de Magazynen , die men daar gemaakt had. Hy versloeg zelfs de kryg-bevelhebbers van Ptolomeus ; doch den flag het volgende jaar tuſchen de twee Koningen geleevert zynde , helde de overwinning aanstonds over aan de syde van Antiochus ; maar , Arsinoe , de zufer van Ptolomeus , met losse hairen in den rei trekkende , en met traanen de krygsknechten bezwervende van een nieuwen moed te herscheppen , wierd Antiochus verplicht om af te wyken , terwyl alle de steden van het neder Syrien weider onder de gehoorzaamheid der Egypteaars traadden. De Joden hadden veel deel aan deze omkeering ; want Ptolomeus trok naer Jerusalem , en niet vergenoegt met de Eer , die men hem aandeel , wilde hy in de Allerheiligste Plaats treeden. De gantche Geftelykheid was weegens dit voorneemens verschrik. Simon de Hogen-Priester , herdubbelde zyn gebeten met zo veel yver , dat de Koning , die alreeds in den Tempel was , aan ziel en lichaam krank wierd , en zich weg liet voeren. In Egypten gekeert zynde , vervolgde hy de Joden van Alexandriën ; hy verzaamde hen alle in een renpark , en befloot hen door zyn Elephanten met voeten te laten vertraden ; doch , zy wierden noch op een ouvoortzene wyze verloft. Ptolomeus , door 't geschreit en de daad , welke hy zeer veel dagen uitgekeeld had , beweegt , gaf hen genade , en deed hen uit het renpark gaan. Men versiert het verhaal door de verschyning van twee Engelen , die de schrik in de ziel van den Koning en alle de hoovelingen dreeven. Zy betuigen in het volgende jaar hun erkentenis ; want de Egyptenaars teegen hun Prins opgetaan zynde , bleeven de Joden niet alleen getrouw ; maar , beschikten hem een talryk leeger , terwyl daer van zeffig duizend ontkwaarden.

Ondertuſchen dat dit in 't Oosten en Zuiden voorviel , verwoeste Hannibal Italien. De tweede Punische oorlog was door die stad van Sagunte begonnen , welche ondergegaan was , terwyl men te Romen overwoog , of men met de Carthagezen zoude breeken. Deze stad van Spanjen , na een belegering van negen maanden uitgestaan te hebben , zag zich tot zodaag een wanhoop gebracht , dat haar inwoonders een grote houtstaapel op de openbaare plaats ontstaaken , en zich met al haer goederen aldaar verbrandden ; een droevig gevolg van hun getrouwigheid voor de Romynen. Hannibal , die alsoem een leger van honderd cuizend mannen by een had , trok over de Alpen , alwaar hy meer als de helft van verloor , en trad met de anderen in Italien , in het zelue jaar dat Antiochus den oorlog aan Ptolomeus verklaard had. De gevolgen van dezen oorlog zyn genoegzaam bekent. Hy won de eerste flag teegen Scipio , diche by Pavien ; hy trok dwars door het Apennynsch gebergte , dicht by Fiefoli , en leeuerde de Romynen den flag aan den oever van 't meit van Perugien , of van Trafimene , alwaar het rie hem diende , om zyn ruiterij te verbergen , die ter tichter tyd op de Romynen stortten , en hem versloeg. Fabius , de gemaatigde , hield de ongeftuimheid van dezen overwinnaar staande , die niet naliet een geweldigen nederlaag den Bevelhebber van de ruiterij aan te doen , die onvoorzichtig den flag wilde waagen. De flag van Cannes bracht Romen op het uiterste punt van haer verwoeling. Polybus maakte daar een stad van , en 't schynt dat daar een Kasteel was , dat de Romynen tot een Magazyn diende , en 't geen Hannibal overviel. Vyf-en-veertig duizend mannen sneuvelden van hun zyde in denstryd , met een groot getal van Ruiters , en by aldien Hannibal zich zo wel van zyn overwinning had weeten te bedienen , als van te overwinnen , Romen had verloren geweest. Maar , de lekkernyen van Capua , verzachten de moedigheid van een leger , dat de Romynen niet hadden kunnen overwinnen , en dedde hem meer ongelyk aan als Cannes aan de overwonnen gedaan had. De oorlog volhardde met verschillende uitlagen. De Romynen , zonder den moed te laaten zakken , gingen in den Tempel de Waspelen neemmen , die hen ontbraakten , en gaaven de vryheit aan de slaven , om daar krygsknechten van te maken. Den Raad offerden haer rykdommen voor 't gemeene best , rechte vier legers op , waar van 't eene in Italien tegens Hannibal moet stryden , het tweede in Spanjen tegens Asdrubal zyn broeder , het derde in Macedonien tegens Philippus , die de syde der Africaanen gekooren had , verhoopende , dat na hy Italien zoude overwonnen hebben , zy hem zouden helpen , om Griekenland meede te overmechtern. Eindelyk wierd men verplicht om een vierde in Sardenje te zenden , welk de gehoor-

^{1270.} ^{1271.} ^{1272.} ^{1273.}

1274.

1275.

1276.

1277.

2422

TYDREEKINGEN

zaamheid der Romynen afgeschud had, en alwaar een tweede Asdrubal Africanus 't gezag had. Deze wierd verlaagen, en Sardenje hernomen. Men trok in Sicilien over, daar Marcellus zich meester van Syracusa en 't gantche eiland maakte. Hy wilde Archimedes behouden; maar, een krygsnecht doodde hem, zonder hem te kennen. De Scipoos deed wonderen in Spanjen, daar de twee broeders van Hannibal slieven. Deze Veld-heer, niet tegenstaande hield alle de voordeelen in Italien staande. Hy wierd van voor Capua te rug gedreven; maar, hy ging dicht by Rome legeren, door ik weet niet welk een grootshed van een Romynsche ziel, het veld daar hy leegerde, wierd pryswaarde verkocht; en ten einde om better te doen weeten, dat men hem niet veel ontrug, trok men krygsbenden uit die stad, om een versterking in Spanjen te zenden, van waar Scipio in Africa over trok, om den oorlog tegens de vyand te voeren.

1288. Ptolemeus Philopator sliep eindelyk; men hield zyn dood een langen tyd verborgen, om dat hy een weeskind van 5 jaaren naliet, en om dat een zangerin, Agathocles genaamt, met haar broeder Agathocles, die onder de geweze Koning Egypten befeerd had, zich van deze omstandigheid wilde bedienen, om zich meester van 't Ryk te maken, of om de schatkamer te berooveren; maar, het volk floeg aan 't mutien, en vorderde haar Koning af. Agathocles wierd zo wel als zyn zuster veracht, en men verkoor een vreemdeling tot voogd over den jongen Koning. Appianus geeft hem de bynaam van Philopator; maar, men moet zich niet laten misleiden door zyn gezag; want hy wierd den *Doorluchige* bygnaamt. De Koningen van Syrien en Macedonien wilden zich van zyn minderjaarigheid bedienen, om zyn staten te overrompelen. Philippus van Macedonien tastte Egypten aan, en Antiochus het needer Syrien, was van zy zich meesters maakten. De Romynen slakenen zich in deze oneenigheid, en zonden Afgezanten aan de Koningen, die in oorlog waren. Men verwoegde zich aan stond tot Philippus van Macedonien, aan wie men verbood den oorlog teegens de Grieken te voeren. Maar, hy antwoordde trotslyk, dat hy van de Romynen niet afging; en by aldien zy hem aangrepen, hy zich zoude weeten te weeren; het welk een besluit deed neemen, om hem den oorlog te verklaren. Lepidus, een der Afgezanten, trok in Egypten, alwaar hy het Ryk van de jonge Ptolemeus bestierde. Valerius Maximus verzeekert, dat zyn vader zyn zoon onder de handen der Romynen gelaten had, die den Hoogen-Priester tot zyn voogd verkooren. Maar, Lepidus wierd geen Opper-Priester, als na de dood van zyn weeskind, en Ptolemeus Philopater had hem niet onder de voogdy van 't Roomiche volk gelet; maar, daar waren twee redenen die 't selve verplichten, om Lepidus in Egypten te zenden: men wilde de verbintenis van Antiochus en Philippus beletten, die deze jongen Koning wilden onderdrukken. Wyders wierd de Roomiche vryen flat trots en machtig door de overwinningen, die Scipio in dat selve jaar van Hannibal in Africa kwam weg te dragen. De Cartagezen hadden in weerwil van hem hun Opper-bevelhebber herroepen; hy trad met Scipio in onderhandeling om een vrede te sluiten; maar, niet hebbende kunnen overeenkomen, geschiedde den slag; men stred weederzys zeer dapper en kloekmoedig; maar, de Bondgenooten, die onder Hannibal dienden, te zwak gevallen zynde, was den needertaag volstrekelyk; de Cartagezen verdorven hun befele benden; Hannibal, zegt men, verliet Africa, om een bergplaats by Philippus te zoeken, en de vrede wierd aan de Cartagezen toe geslaan.

1291. Het Gezantschap der Romynen had gantsch geen goeden uitflag. Philippus volhardde in 't beleg van Abide. De belegerden, na een weerstand, welke hen tot een klein getal gesmolten had, in plaats van zich over te geven, gelyk de wyzen zuiks begeerden, dooddhen zich veel eer onderling, als in de handen van den overwinnaar te vallen. Philippus liet de aanvallen, gedurende drie dagen ophouden; ten einde, zeide hy, om de

inwoonders den tyd te geeven van elkanderen den hals af te snyden. Ptolemeus zond mede Scopas, zyn Veld-heer, in 't neder Syrien, die de steden hernam, die Antiochus hem ontvoommen had; maar, Scopas, door 't vyandijsk leeger, ontrent de oorsprong van de Jordaan, den nederlaag bekomen hebende, wierd hy verplicht in Sidon te ontvluchten, waer uit hy niet kwam, als op zodaanige voorwaarden, als de overwinnaar hem wilde opleggen. Juden trad weeder onder de gehoorzaamheid van Antiochus, door deze overwinning. Die geflach had twee jaaren te vooren huifelyke onlusten gehad, om dat Josephus, algemeen ontfanger van de schatting, geflorven zynde, zyn geflach zich verdeelde. Zyn twee oudste zonen, deed den jonglen zoon, Hircanus genaamt, den oorlog aan, die veel dapperheid, en weinig bescherming had. Simon, de Hoogen-Priester, begunstigde de oudsten, die zyn bloedverwanten waren; maar, hy sliep. En Onias de derde, een zacht en vreedzaam mensch, nam zyn plaats in. Scopas kwam daer ter zelver tyd, en maakte zich meeester van geheel Juden, voor zyn Heer; maar, den dag verlooren hebbende, traaden de Joden in de belangens van Antiochus, en hielpen hem het kasteel hernemen, tegen de inleegering, welche Scopas daar gelasten had: daar was in dat landschap niet als die stad Gaza, welke voor zyn aeloude meeester getrouw gebleven was. Polybus merkt aan, dat deze stad zich van deze zyde dapper kweet. Zy had zich wel gedraegen teegens de Perzen, als zy in Griekenland trokken. Zy had Alexander de Groot zeels weederstaan, na het inneemmen van Tyr, en als wanner alle de andere steden voor hem boogen. Eindelyk flond zy 't beleg teegens Antiochus uit, ter oorzaak van den eed, welke zy aan Ptolemeus gedaan had; maar, ingenomen zynde, bleven gantich Judea en 't needer Syrien in de macht van Antiochus en zyn navolgers.

1296. Antiochus trok in Afin, ten einde om de steden weeder onder 't juk, waar van zy zich ontslaagen hadden, te brengen; maar, de Romynen zonden om hem in dat voorneem te sloren. Zy maakten de vrede met Philippus, die hy verlaagen had, en verplichte hem van aan de Grieken een volkoome vryheid, zo wel in Afin als in Europa te laaten. Zy wilden zich teegens de doortocht van Antiochus in Europa stellen, die alreeds in Thracien was; men trad in onderhandeling; maar, de byeenkomsten waren vruchteloos, al zo wel als de needertaag, welke deze Prins voor 't eiland Cyprus kreeg, alwaar hy zyn Vloot verloor. Hannibal kwam zich daar by voegen, en hem in zyn voorneem versterken, staande houdende, dat by aldien men hem alleenlyk zeventien duizend mannen, en enigc scheepen gaf, hy een nieuwe inval in Italien doen zoude, niet het behulp der Cartagezen, en Rome tot redden bringen. Een Grieksch Peripatetisch wysgerige, wilde zyn verland voor hem toonen, weegens de plicht van een Davelorder; maar, hy handelde hem als de dwaille aller menschen. De altergrootse verflanden dwaalen altyd, en verliezen de waarde van hun weetenchap, als zy buiten hun zaaken willen treeden. De Joden versterkten Antiochus mede in zyn voorneem van te oorlogen, door de zucht die zy hadden, om hem te volgen, en hem te hulp te kootnen; 't geen hem verplichtte om hem te pryzten en nieuwte voorrechten van den Tempel en de stad te geven.

Ten einde om niets te vergeeten, maakte Antiochus een verbond met Ptolemeus; hy zond aan dese jonge Prins Cleopatra ten vrouwe, en gaf hem het needer Syrien ten huuwlyk, in 't verwachten van hem daar door in den oorlog in te wikkelen, welke hy teegens de Romynen ging voeren. De Heilige Jeronymus geeft hem een anderen inzicht, welke was van zich door dese verbintenis meeester van Egypten te maken. Maar, dese Oudvader schryft dese gedachten Antiochus niet anders toe, als om dezelve met de Godspraak van Daniel, waar van hy de vervulling wilde vinden, overeen te doen kooinen. De Romynen hadden twee vermaarde Dichters, want Ennius en Plautus munten daar uit.

De Geschiedenis van de veertiende Eeuw van de Joodsche Kerk, Zedert den uittocht uit Egypten.

Overwinningen der Romynen in Asien. Carthago in Africa verwoest. Vervolgingen van Antiochus de doorluchtige in Judea. Weerstand der Macchabeers. Stryden en menigvuldige omkeeringen in de Ryken van Syrien. De Macchabeers veranderen volgens hun belangen van zyden. Simon wordt in zyn dronkenschap omgebracht. Hircanus treedt in zyn plaats

1301. **D**E Romynen die hun overwinningen gedurende de voorige eeuw in Africa voort gezet hadden, trokken in deze eeuw in Asien, en wierpen het Ryk der Seleucullen om ver, 't welk zoo bloejend geweest was. Syrien wierd Cynbaar. Zy maakten menigmaal de Erfprinceffelen voor Pandelingen te Romen. Zy maakten zich meester van al de Oosterse zaaken, want dewyl zy de evenaar aan die zyde konden doen overlaan, voor welke zy zich verklaarden, waaren de Koningen, in een oorlog ingewikkelt, verplicht de vrede te maken, of van zich te onderwerpen, van 't oogenblik dat men hen Afgezanten zond; 't geest men in alle gelegene gevallen niet nalet te doen; zy maakten zich meester van 't Ryk van Attalus, uit krachte van zyn uiterste wil, 't welk aan veel menschen nadenklyk voorkwam. Horatius zelfs heeft hen over deze geweldenaary bestrafft.

Negue Attali ignustus haeres Regiam occipavi.

De Jooden deden zich altoos aan de Romynen kennen, en maakten een verbond met hen. Dewyl daar menigvuldige oproeden in Syrien waaren, kon de kerk niet geruif blyven. Zy trad aan de zyde der Koningen, of der Geweldenaaren, volgens zuks met haar tegenwoordige belangens over een kwam. Antiochus Epiphanes, of de Doorluchtige deed haar een geweldigen oorlog aan. De Macchabeers deden door hun opstand teegens deze Prins, en door een gevolg van voortreffelyke daaden, die hen tot meesters van hun geflach verheften, beroemt. Dat zyn die aanmerklyke en gewichtige uitkomsten, welke wy gaan verhaalen. Wy zullen de geschiedenis der Macchabeers poogen te ontwinden benevens het bestier van de joodsche kerk, ten einde op dat men daar van een veel klaarder denkbeeld, als 't geen men gewoonlyk heeft, kan hebben.

Antiochus, had verscheide beweegredenen, om zich met de Romynen in een oorlog in te wikkelen. Hannibal, die by hem een schuilplaats gevonden had, socht niet anders als naer gelegenheid om zyn heldhaftigen aard te oefenen, en zich van zyn onde vyanden te wreken. Wyders hadden de Romynen Lyfimachia vermeestert, welke de Seleuculen in Thracien gebouwt hadden, en hy wilde 't zelve herneemmen; hy hoopte dat de Grieksche steden hem de haavens zoude openen, en dat de Romynen vervolgens zich teegen een zo ryk en machtig Prins niet zouden kunnen verweeren. Eindelyk de Aetoliërs misnoegt, weegens dat men hen voor de diensten in de Macedoontsch oorlog kwasalyk beloont had, booden hun benden teegens den algemeenen vyand te leeveren aan. Inderdaad, Theus de Koning van Aetolië kwam aldaar om zyn dienst Antiochus aan te bieden. De liefde brak ondertussen de voorbereidzen van den oorlog af; Antiochus wilde op zyn vyftig jaaren trouwen, en verbond zich niet een jonge schoonheid in den echt, welke hem behagde. Hy sliep zelts in Ephesen geruift, als of de Romynen den oorlog in Asien niet hadden durven voeren. Maar, Hannibal wakte hem op. Men verzamelde benden en scheepen. De Romynen met Eumenes de tweede Koning van Pergamum, en de inwoonders van Rhodus in verbond getreden, floegen de vloot van Antiochus-Hannibal vertrok aanfonds om nieuwe voorbereidzen in Syrien te maaken. De Romynen wenden van hun zyde Lucius Scipio tot hun Veld-heer in Asie, onder 't geleide van zyn broeder Africanus. De heilige Jeronimus verzeekert, dat dit alles door Daniel voorzigt was geweest. Dat Antigonus de Grootte zyn dochter aan Ptolemaeus ten huuwlyk, en het needer Syrien tot een huuwlyks-gift gegeven had, ten einde, om zich meester van Egypten te maaken. En dat hy zich door het misvertrouwen der Egyptenaaren misleid vindende, zyn leeger aan de zyde van Asien keerde, daar hy Rhodes, Samos enz. innam. Maar, dat Scipio Nafica, zyn broeder Scipio Africanus tot Stedehouder hebbende, Antiochus verloeg, die daar door het Ryk van Asien verloor. Het gezag van den heiligen Jeronimus heeft doen gelooven, dat Africanus zich bedroogen heeft, dewyl hy verzeekert, dat het huuwlyk van Cleopatra met Ptolemaeus niet geschiedde, als met dat oogmerk om hem te winnen, bevreelt dat hy zich, terwyl men de Romynen den oorlog aan deed, mocht beweegen; maar, men moet een onderscheid maaken tuschen een geschiedenis-schyryer die een daad verhaalt, en een uitlegger van de schriftuur, die de uitkomsten op de propheeten poogt toe te passen. De laaste moet meer verdacht zyn, als de andere. Het is niet waarschynlyk, dat Antiochus, die den oorlog teegens de Romynen in 't hoofd had, een vyand in Egypten dacht te maaken, noch dat hy gelyoofde, dat een huuwlyk, waar door hy zyn staten vermindere, hem meester van dat Landschap maakte. Hy trouwde in die zelve tyd zyn tweede dochter aan Anazarthes de Koning van Cappadocia, hy bood Eumenes de Koning van Pergamum een ande aan. Hy had in alle deze huuwlyken alleen een oogwit,

om zich verbintenissen te maaken. Om welke reden Eumenes, die de zyde der Romynen trok, 't zelve weigerde, alhoewel 't hem voordeelig was. Appianus heeft dan gelyk, en Jeronimus bedriegt zich daar in; hy heeft zelfs maar een misflag begaan. Want Scipio Nafica, was de broeder van Scipio Africanus niet, maar zyn volle neef; en hy was 't niet, die den oorlog in Asien voerde, maar, Lucius Scipio. De twee Scipoos, die in Spagnen sterven, waren broeders. Uit den een sprooot Nafica, en uit d'ander, die Publius Scipio genaamt was, sprooten twee andere broeders, Lucius en Publius, waar van de latste Africanus genoemd wierd, en de andere Asiaticus, na dat hy een gedeelte van Asia Antiochus onthoorde had.

Hannibal, de vloot van Syrien geleid hebbende, wierd door die van Rhodus geslagen, en in Pamphilien besloten, zonder daar uit te kunnen koomen. Polykeridas, een andere Bevelhebber van Antiochus, kreeg een tweeden nederlaag ter zee, in de maand van December; 't welk deze Prins verplichtte om de vrede te verzoeken. Want de Scipoos trokken in Thracië, en men had groote voorbereidzen te Lyfimachia gemaakt, om hen aldaar te ontfangen. Zy trokken van daar in de Heillepont, en landden ter plaat daer Troyen geweest was; de flag geschiede dicht by Magnesien, een land van Jonien. De twee Mede-minnars waaren daar niet. Scipio Africanus ziek zynde, had het bestier van 't leeger aan zyn broeder over gelaaten, en Hannibal was in Pamphilien besloten. Antiochus verloor daar 4000 paarden, en vyftig duizend voetknechten, en vluchte in Sardes. Maar, daar koomende gehoort hebbende, dat Seleucus zyn zoon naer Apamea geweeken was, volgde hy hem aldaar na. De voorzorge was noodzakelyk, want, de twee Scipoos lieten zich wel haast daar na te Sardes vinden. Men arbeidde altoos eerstelyk aan de vrede, men liet door de handeling aan Antiochus Syrien, Indeaen de Land-schappen aan de andere zyde van den Euphrat geleegen, als Aifyren en Sufiane, onder beding dat hy alle jaaren twaalf duizend talenten soude betalen, en 540000 Scheepels tirw, en dat hy Pandelingen te Romen soude geven, die men alle drie jaaren soude veranderen. Men gaf enige steden aan Eumenes, de Koning van Pergamum. Lycien en Carien, wierden de Rhodiërs toegewezen, die zo groote diensten gedaan hadde. De Romynen trokken in Galatiën, en verlaarden den oorlog aan 't Gauloische Teclolages, waar van Ancyre de Hoofdstad was. Aldus wierd een groot gedeelte van Asien van 't Ryk van Syrien afgelijnden. Die omkeering van 't geluk onzette Antiochus, hy wilde den Tempel van Jupiter beruiven, ten einde om 't geen te betalen, dat hy de Romynen schuldig was. De bewoners van Elimai's, in het Sufiaansch gebied, stelden zich daar teegens, en de Barbaaren te halp geroepen hebbende, sloegen zy zyn leeger, en doodde hem. An-relius Victor zeigt, dat hy door zyn hooverlingen, die hy onder den drank beleidig had, omgebracht wierd. Hy liet twee kinderen na, waar van de oudste, aan wie men den naam van Seleucus Philopator, en van Behoeder gegeven heeft, zonder dat men de reede daarvan kan gissen, zachtmoedig en geruift leefde. De heilige Jeronimus vermeent, dat Daniel in het elde Hoofddeel vers 20 daer van spreekt, Zyn regeering liet niet na twaalf jaaren te duuren. Hannibal leide noch; hy had een beletzel in de vreedehandeling van Antiochus gemaakt, om dat de Romynen afvorderden, dat men hem aan de Burgermeesters zoude leeveren; hy week in Armenien, alwaar hy aan den Koning van dat land een goede raad gaf, die hy verplichtte een Hoofdstad met een Kasteel te bouwen. Hy trok van daer in 't eiland Candia, daer de jeloersheid der Rykdommen, wel-

1302. ke hy bezat, enige nayver teegens hem verwekte. Om de laagen die men hem leide te ontvluchten, deed hy groote kiffen maaken, welke hy met loot vulde, en die hy tot onder-pant in den Tempel van Diana stelde, als of daar in zyn Schatten waaren; maar, hy had zyn geld inde holte van veel Beelden, die hy met hem by Prulas de Jaager, de Koning van Bythinien voerde, verborgen. Dewyl hy een vyand van de rust was, verbond by deze Prins, om den oorlog teegens Eumenes de 2de een Bondgenoot der Romynen, te verlaaren. Deze laaste had aantonds veel voordeel op zyn vyand; maar, Hannibal geraden hebbende, dat men kruiken met Serpenten vullen zoude, en die in de Scheepen van Eumenes werpen, gelukte de lit. Men won de Scheepsstryd. Prulas bygeloovig zynde, wilde niet te land flaan, om dat het voortreken uit de slachtoffers getrokken hem teegens was. Hannibal vond dat het verkeert was, meer aan de ingewanden der beeften, als het hoofd van een Krygs-bevelhebber te gelooven; hy verdreef meenigmaal de vyanden, maar eindelyk, de Romynen de twee Koningen beveelende de Waepens neér te leggen, hebben wa-

TYDREEKENINGEN

schynlyk Hannibal willen leeveren, die zich in een Kasteel be-sloot had, alwaar hy zeven uitgangen gemaakt had, om niet overrompelt te worden, maar, verstaan hebbende, dat al de toegangen door de krygsbenden bezet waren, bracht hy zich niet vergist om 't leeven. Dusdanig sliep deze groote Veld-heer in den ouderdom van 70 jaaren.

De Romynen, in Asien voet gezet hebbende, kwaarnen onvoorzien in al de oorlogen, die daar geschiedden, tusschen, Eumenes, de Koning van Pergamum, en zyn broeder Attalus waren oproerige Prinsen. Pharnaces, de Koning van Pontus, geraakte ligelyk met hen in onlust, en wierd verplicht de vrede te maaken, op voorwaerdens, welke de Romynen hem opleiden. Eumenes ging in 't vervolg over het gedrag van Pericus, Koning van Macedoniën, klagen; hy wierd op zyn te rug reis krank, en 't gerucht van zyn dood verspreidde zich. Attalus, die zulks geloofde, om dat hy geen tyding van hem had, nam de Koninglyke blaast aan, zyn schoon-zuster trouwende. De ontsteltenis was groot, als Eumenes in 't aankomen betoogde, dat hy nog leefde. Hy vergenoegde zich met zyn broeder te verwittigen, dat hy de vrouw van een man niet trouwen mocht, voor dat hy gethorven was. Hy nam haareder, en de huuwlyks vereeninging wierd door een zomisdadige verhaalting niet gefoort. Onderwylen maakten de Romynen door Eumenes opgehoft een verbond tegen Perseus of Perseus, want dusdaang is 't, dat de Latynen zels, die in 't vervolg zyn naam veranderden, hem noemden, dewyl de dochter van de Burgermeester Paulus weende, om dat Perseus haar kat geschorst was, en de Burgermeester, die met het beslier van den oorlog belaadden was, zulks voor een voorteken van zyn overwinningen tegen Perseus nam. De onderhandelingen der Rhodiers, misnoegt over de Romynen, en die door de overwinningen, welke huu vlooten weggedraagen hadden, hoogmoedig geworden waren, hielpen om den oorlog te verliegen. Zy zagen zonder twyfel, dat de Romynen hen zouden oplijken, na dat zy Macedoniën verwoest hadden, zy zonden Afgezanten naer Rome en in 't veld, om de bedingen van een vrede met Perseus te stellen. Maar, hun bemiddeling ontstak de Romynen in plaats van hen te verzachten. Perseus na menigvuldige veldslagen, in welke hy floeg en vervolgens geslagen wierd, verloor daar een die zyn zaaken vernielden, want hy wierd eindelyk verplicht de vlucht te neemen. Amphipolis sloot voor hem de poorten; 't welk hem verplichtte van in Samotracien, een der eilanden van den Archipel, te trekken. Hy had in zyngevolg niet anders als eenige Candiers, waar aan hy het meeite gedeelte van zyn schatten uideelde. Hy nam met zyn vrouw en kinderen, die alle jong waren, de vlucht in een Tempel. Men dorste de schuilplaats niet schenden. Maar, de Romynen beklagden zich, weegens dat men aldaar Evander ontfangen had, die Eumenes te Delphos had willen ombrengen. Perseus die vreesde, dat met Evander over te leeveren, hy hem mocht beschuldigen, van deze misdaad gevoldmachtigt te hebben, liet hem ombrengen. Deze moordenaar van een getrouw vriend, deed al zyn vrienden tegens hem opstaan, het meeite gedeelte verliet hem, hy wilde zich, met door een venster te springen, behouden, maar, geen Schip op de bestemde vergaderplaats gevonden hebben, wierd hy verplicht zich aan de Romynen over te geven, aan wie men zyn kinderen alreeds overgelevert had. Ik weet niet, waarom de heilige Jeronimus verzeekert, dat men hem doodde, want hy wierd te Roomensin zegepral omgevoert, en slief in een gevangenis, of in de ellende en stank.

Dusdaang ging het Ryk van Macedoniën, en van de gantsche Monarchie der Grieken onder. Daar waren niet meer, als de twee Takken van Syrien en Egypten over. De Rhodiers, die Perseus begunstigd hadden, wierden van het verbond der Romynen verlaat vervallen te zyn, en verlooren zomminge steden, diewelke onder de bescherming van die geweldenaars wederspanning geworden waren.

Terwyl men in Macedoniën oorlogde, onderfonden de Joden verscheide oproeren, en dit is hier een der schoonste plaatzen van hun geschiedenis; maar, men moet de zaak van veel hoger ophalen.

Onias de derde, Hoogenpriester zynde, raakte een zeekere Simon genaam, die de wacht van den Tempel had, met hem in oneenheid over eenige deelen van de Wet, die hy wilde dat men schenden zoude. De Heilige Jeronimus verzeekert, dat het verschil voorviel, om dat Simon het ampt van Hoogenpriester niet geweld wilde bezitten, alhoewel hy uit de stam van Benjamin was. Maar, de geschiedenis-schryver der Machabeen sou een zo haetlyke ontfandlighed voor Simon niet vergeeten hebben. Onias en hy bewistten zonder twyfel elkander eenige trap van gezag, en het volc zich voor Onias verklarende, week Simon na 't Hof van Seleucus, de Koning van Syrien, om hem te beweegen van zich van de Schatten, welke in den Tempel waren, te verzeekeren. Die Prins, die te vooren geschenken en slachtoffers te Jerusalen zond, maakte geen zwaarigheid van de heiligeheid van den Tempel te schenden. De Schatmeester van zyn Koninglyke schatkaamer, welke Antiochus de Groot zyn vader uitgeput had, trok aantonds heen, om de verborgen schatten te rooven. De gebeden van den Hoogenpriester, noch die traenen van 't volk weerhielden deze Schatmeester niet, die zommingen Heliodus, en Josephus, Apollonius, noemt. Maar, men verzeekert dat de Engelen hem verscheidde wonderen in de Tempel sloegen, en dat hy half dood weeder thuis moest gedraagen werden,

alwaar Onias hem genas. Die wonderdaaden, welke God voor 't geld doet, zyn een weinig verdacht. Simon was niet overtuigt, dat God zich tegens hem verklarde, dewyl hy volhardde in 't volk tegen Onias op te masken, en om dat zyn handel hem beeter na als voor de wonderdaad gelukte; want, hy verzeekerde, dat hy dien Hoogenpriester was, die Heliodorus had doen koomen. Onias wierd verplicht van naer 't Hof van Seleucus te vluchten, welk een hindernis in de geschiedenis! want, Onias moest als een gehele godlyk man na deze wonderdaad bemint zyn. En in tegendeel floeg het volk, dat hem tot daer toe voorgestaan had, toegens hem aan 't woeden. Hy moest voor Seleucus vreezen, die hy wederstaan had, en hy vluchte in teegendeel aan zyn Hof. Heeft men d'eer van Onias door een ingebiedde wonderdaad niet behouden, moolyk, dat dese Offerpriester onder Heliodorus boog, 't welk hem by 't volk haetlyk maakte, dat hem beminde, en hem aan 't Hof van Seleucus ondersteuning deed verhoopen. De heilige Jeronimus heeft die zwaarigheid op een andere wyze weggenomen, met te zeggen, dat het Onias was, die Simon deed bannen; maar, Scaliger heeft hem daar over bestraft, om dat hy van de geschiedenis der Machabeërs afwykt.

Onias vond Seleucus dood. Demetrius zyn zoon moest hem ^{1317.} in 't Ryk navolgen, maar hy was een Pandling te Roomen, en bereikte niet meer als tien jaaren. Om welke reeden Antiochus Epiphanei en God zich meester van 't Ryk maakte. De nauwkeurige onderzoekers zyn al te sijn, dewyl zy aanmerken dat men hem die twee naamen gaf om in te boezem, dat hy een teegenwoordige God was; om dat de geboorte en intree de van J. Christus in den Tempel, zedert de Epiphanei genoemt zyn. Antiochus nam aantonds den naam van den Doorluchtingen aan, en men voegde daar volgens door vleyery die van God by. Zonder deze twee bepaalingen te willen zaamen binden en vereenigen, gaf men hem den naam van Doorluchting. Alhoewel hy nederige neigingen had, bemoeide hy zich met alles, zels met het maaken van een Meester der plichtpleging in de speelen en feesten, hy schepte vermaak om de jonkheid in haar tydkortingen te slooren, met daar onvoorzien te verschynen, hy doorkruiste de straten in de nacht, en dronk met de vreemdelingen, en 't allerflegtite zoort van mettichen.

Ptolomeus Philometor regeerde ter zelver tyd in Egypten, en 't was voor hem dat Aristobulus zyn uitleggingen van de Wet van Mozes zaamenstelde. Anatholius maakt van deze Aristobulus een der 70 Uitleggers, die zyn uitleggingen aan Ptolomeus Philadelphus opdroeg: maar, de dwalsing is grof.

De groote wanorder volhardde in Judea door de jeloersheid der twee broders, die Hoogenpriester wilden zyn. Die zelve Onias de 3de, van wie wy aantonds gesproken hebben, en die men in Syrien doet vluchten, was van daar weergedokomen, en ging weeder in 't bezit van zyn bediening tree den, als wanneer zyn broeder Jazon door de bescherming van Antiochus, van wie hy dezelve gekocht had, die bediening van hem afscheurde. Die geweldige bezitter van 't Priesterdom rechte een vergadering te Jerusalen op, waar in men de Joden in de Godscienst, en de Griekze zeden onderwees, 't geen een schrikkelijke ergernis veroorzaakte. Maar, hy wierd ^{1318.} uit zyn plaats gedreven door Menelaus de zoon van Simon Hoodman van den Tempel, die hy naer Syrien en Egypten gezonden had, Philometor hereficheit de needer Syrien, 'twelk Antiochus de Groot zyn vader in zyn minderjarigheid ontvoorn had, en hem in 't vervolg weergegeven had, met het zelve aan zyn dochter Cleopatra ten huuwlyk mede te geven. Antiochus ontkende deze laaste daad, alhoewel dezelve onweiderleglyk was. Onderwylen was hy gelukkig, want hy maakte zich meester ^{1319.} van Egypten.

Menelaus, zich van het afwezen van een Prins bedienende, die hy geloofde ten uitters ten met oorlogen bezig te zyn, veronachtzaamde hem de schatting te betaalen, hy roofde zels de schatten van den Tempel. En Onias de 3de, hem de kerkoory verweuten hebbende, wierd verplicht zich te bergen, en een schuilplaats te Daphnes te gaan zoeken, dicht by Antiochien geleegen. Maar, Menelaus liet hem daar door een zynner vrienden ombrengen. Antiochus, te Antiochien weedergekommen zynde, wrekte de dood van Onias, en liet zyn inoordenaar, in dezelve plaats daar hy 't leeven verlooren had, doodden. Menelaus was verplicht geweest, om zich in 't gevolg van 't Hof te begeeven. Maar, hy had Lysimachus zyn broeder te Jerusalen gelaten, die het zelue gedrag hield. En zels was hy de geen, die de Tempel berooid had. Maar, de meenigte teggen hem opgetaant zynde, wierd hy in de schatkaamer van den Tempel omgebracht. Menelaus vergat niets om zich te versligen, hy kochte de bescherming van een gunsteling, zodaang, dat als de afgemanden van Jerusalen te Tyr kwaamen, dat Antiochus was, en aan wie zy over zyn kwellingen klaagden, deyd by zyn beschuldigers ter dood voornissen, en wierd in de bediening van Hoogenpriester bevestigt. Antiochus trok ten tweedemaal in Egypten, floeg de krygsbenden van Philometor, en vermeesterde zeer veel steden, onderwylen verspreide zich een gerucht, dat hy daar geforven was. Jazon, die Menelaus verdreeven had, gelooft dat de gelegeutheid gunstig was, om zyn vyand op zyn beurt te verdryven. Hy overviel Jerusalen met enige krygsbenden, en pleegde aldaar onmenschelyke wreedheden. Menelaus, die in 't Kasteel geweest was, verweerde zich dapper, en verplichtte zyn vyand, om in Arabien te vluchten by Aretas, die daar Koning van was. Antiochus vervan op zyn weeder-

komst uit Egypten; dat het gerucht van zyn dood groote vreugde te Jerusalēm veroorzaakt had, en om haer daar over te straffen, beleegerde hy de stad met een talryk leger. Josephus zegt somtijds, dat men voor hem de poorten opende, en dat hy zich zonder weerstand te bidden overgaf. Maar, hy verzeekert elders, dat Antiochus de moeite niet konde vergeeten, welke hy gedurende dit beleg ondergaan had. Men doodde in drie dagen 40000 Joden, en men verkocht daar van zo veel. Antiochus, die geld van nooden had, beroofde den Tempel, slak een varken op het Altaar de keif af, en florste zyn bloed in de Heilige Plaats. Men voegd daar by, dat hy in den ingang van de Allerheiligste Plaats een steene Beeld vond, 't geen hy van Mozes de Stichter van Jerusalēm geloofde te zyn, maar daart aan kent men de onwetendheid der vyanden van de Joden: men liet twee Stedehouders aldaar, om hen te plaagen, d'eeene te Jerusalēm, en d'ander te Samaria.

¹³²⁴⁻ Antiochus wierd verplicht een derde uitvoering in Egypten te doen. Philometor, tot ongeregeldheid vervallen, was van zyn regeering afgezet geweest, maar, de bewoners van Alexandryen plaatsen zyn jongste broeder Ptolomeus *de dik-buik* op den Troon, en men noemde hem mede *de weldoender*, Phiscon, Evergetes, Cacōrges, Philologus. Men veranderde in 't vervolg die naam, in die van *kwaaddoender*. Dewyl hy de weetenschappen beminde, en de Koningen van Pergamum, Eumenes, en Attalus, de eer bewijste, van de schoonfie aller Boekzanten te hebben, heeft men hem den naam van *Philologus* gegeven. Antiochus verklarde hem den oorlog, onder voorwendsel van zyn broeder, die men gebannen had, te herstellen. Hy sloeg d'Egyptenaaren aan den mond van den Nyl, en belegerde Alexandryen; maar, hy konde 't zeive niet innemen. Hy liet de broeders een burgerlyke oorlog onderling voeren, en vergenoegde zich met een grote inleeging binnen Pelusiate leggen, ten einde om, als het tyd zoude zyn, weeder te koomen. De twee broeders, weeder vereenigt zynde, maakte Antiochus, door hun vereeniging ontstoken, nieuwe voorbereidzelen, om hen te onderdrucken, maar, hy wierd verplicht, van de benden weeder te rug te voeren, om dat de Roomscbe Afgezant hem de brieven van den Raad aanbood, die hem beval de vrede te maaken, en hem verbood van uit de ronde omstrekk te treeden, die hy met zyn ltok gemaakt had, voor dat hy zoude geantwoord hebben.

Ondertussen had hy Appollonius naer Jerusalēm gesonden, om de schattingen te ligten, de vrouwen om hals te brengen, en de kinderen te verkoopen. Dit wrede bevel wierd uitgevoert, men bouwde zelfs een Kalfeel op den berg van Sion, om den roof van dese grote Stad te bergen, en van daar op de geenen te florsten, die in den Tempel gingen aangeboden.

Judas Machabeus bergde zich zelve, en ging in de boschen leven, om deze vervolging te ontgaan, de Samariaanen verkooren de syde van hun Tempel, aan de Griekse Jupiter, toe te eignen. De heilige Jeronimus verzeekert, dat Antiochus aldaar een Tempel ter ere van Jupiter *de vreemdeling* bouwde. Maar, daar was geen nieuwe Tempel, men veranderde alleenlyk de aeloude naam, zy wierd aan geen vreemde Jupiter toegewd; maar, aan Jupiter *de berbergzaaue*. De vervolging verdubbelde in het volgende jaar; want Antiochus, die in een volle vrede leefde, beval aan alle de onderdaanen, de Griekse godsdienst aan te neemen; dit bevel wierd byzonderlyk tegen de Joden afgekondigt. Om welke redenen men in alle de Landschappen beveelen afzond, om de Joden te verplichten, die aldaar verspreid waren, om *hun plicht* te betrachten, Atheneus had het bevel om naer Jerusalēm te gaan, om aldaar de offerhanden en de godsdienst te vernietigen. Het was niet genoeg dezelve af te zweeren, men moest alie mannen den spyzen aan de Afgoden opgeoffert eten, men moest op de Bacchus feesten zich met klimop-kroonen, en in dese ommegang gaan. Men rechtte Altaaren en Beelden op, aan de hoeken van de straten, waar op en aan men offeren moet. Men verbrandde de heylige boeken, en dat is daar, by alden ik my niet bedrieg, de eerste vervolging, die men op de boeken gedaan heeft. Een geleerd man, met het vooroordeel ingenomen, dat de Grieken hun Goden uit het oude Testament getrokken hebben, houd staande, dat die van Antiochien de beeldendienst in de heylige boeken vonden, maar, hy heeft het niet wel overgezet; want de Grieken maalden in hun boeken, de beeldendienst der valsche Goden, ten einde, op dat de Joden daar een afschrik van mochten hebben. De vervolging was in Antiochien wreder, alwaar de Prins tegenwoordig was, en den geenen ter dood verwees, die geen varkens-vleesch wilden eten, noch aan de Afgoden offeren. Zeer veel boogen door zwakheid, maar, de anderen verdroegen het martelaarschap. Zeven kinderen en hun moeder waren van dit getal, men geft hen gemeenlyk den naam der Machabeers, zonder dat men daar van de reden ontdekken kan: Daniel had deze vervolging ontdekt, waar in de gedurige offerhande moet vernietigt werden. De heilige Jeronimus beschuldigt Porphyrus, van zich aldaar opgehouden te hebben, en van den Antichrist in den Godspraak van Daniel niet gezien te hebben; maar, ik weet niet, of dat her inzicht van den Profeet was, en of de Heidenen het zelve niet beter als de vader van de kerk uitgelegt heeft. Mathatias, die met zyn geslacht in de burgt van Modyn geweeken was, tot daar toe vervolgt zynde, door de Stedehouder van Antiochus, moedige het volk aan, om zich teegen den Vervolger te weer te stellen; vele geloofden hem, en wees-

ken in de woelynen: maar, op een zeekere Sabbath-dag in hun hoolen overvalen zynde, lieten sy zich ten getale van duizend veel-een verbranden, als de rust van 't Feest te schenden. Mathatias, die de gevolgen van deze bygeloovigheid zag, besliste klaaryk, dat men op den Sabbath-dag de waapenhoude in de hand neemmen, om zich te verweeren, en zyn vrienden gewapend hebbende, maakte hy zich tot een krachtige weerstand vaardig; hy stierf, na dat hy zyn bedieningen onder zyn kinderen verdeelt had, en stelde een, genaamt Simon, aan't hoofd ^{1326.} van den Raad, en Judas aan't hoofd van 't leger. Deze, om de hoop, die men van hem verwachte, te volbrengen, verzaamde zyn vrienden, en bediende zich van de nacht, om zyn voorstocht te dekken, en om in verscheide plaatzen de inleeging van Antiochus te overrompelen, die zich bezig hield met speelen te Daphnes te vieren. Hy sloeg zyn Stedehouder te Samaria, die een leger tegegen hem verzaameld had; hy versloeg vervolgens de Gezaghebber over het neder Syrien.

Antiochus, die zag dat dese zaal van aangeleegtheit wierd, ^{1327.} gaf een jaar betaaling aan zyn leger voor af, ten einde, op dat het zelve met meer moed mogt voorttrekken; zyn schatkamer wierd daar door uitgeput, zo veel te meer, om dat de vervolging zyn inkomsten in Judea en Syrien verminderd had. Zulks verplichte hem het bevel over 't leger aan zyn zoon Antiochus Eupator te geven, terwyl hy een omtrek in Perſien ging doen, om aldaar geld by een te zaamelen. Herscheen dat Judas door zo machtige vyanden moest ingezwolgen worden. Want het bevel was gegeven van hen uit te roozen. En Philippus, die het bestier over Jerusalēm had, had alle zyne benden met die van het neder-Syrien vereenigt, om de ineening van zyn meester te ondersteunen. 4000 Voetknechten, en zeven duizend paarden trokken onder 't gelei van drie ervaren Veldheeren, om zes of zeven duizend menschen, die in 't gevolg van Judas waren, in 't bezit te neemmen. Hy verloor den moed niet, hy bad, en moedige zyn krygsnechten aan, om te sterven, en hun leeven-duur te verkoopen. De Veld-heeren van Antiochus begingen een misluk; want, zy deden een verzening van zes duizend mannen, onder de beveelen van Gorgias, ten einde om de Joden by de nacht te overvallen. Judas, die daar van verwittigt was, brak op, en ging het andere gedeelte van 't leger, dat te Emmaus onder Nicanor gebleven was, aantasten. De Syriers wierden t'eenemaal verlaagen; men brachte een wonderbaar getal der zelve om 't leeven. Nicanor wierd verplicht zyn kleederen te verlaten, om naer Antiochien te vluchten, alwaar hy de nieuwe tyding van zyn neederlaag bracht. Gorgias, die niemand in 't veld gevonden had, en die een vyand zocht, vluchende in 't gebergte, stond verwondert van hem in 't zaabreken van den dag te zien zegenpraalen; hy doride hem niet afwachten; en zyn benden weggelopen zyne, verrykte Judas zich met den roof der twee leegers, en van die der vremde kooplieden, die men in 't veld had doen koomen, om de Joden te koopen. Ten einde om geld te hebben tot de betaling van de scharting aan de Romynen. Lycias, die Antiochus als heerscher over Syrien, gedurende zyn arwezen gelaten had, wilde deze hoon wreken; hy voerde zezig duizend mannen aan; maar menigmaal het geluk tegens Judas beproeft hebbende, wierd hy verplicht met weinig eer, en een groot verlies weeder te rug te keeren. Hierdoor wierd Judas meester van Jerusalēm; hy reinigde den Tempel ^{1328.} en het Altaar; deed offerhanden, en liet een plechtig feest door 't gantse volk vieren, 't geen men in 't Evangelium het feest van *intydiging* noemt. De Joden vieren 't noch, en noemt men 't zelve het *feest der lichter*; om dat zy een groot getal van lampen in hun Synagogen aanleeken. Dewyl de tyd der wonderdaaden voorby was, en het vuur uit den heemel nedergedalaat, om de slacht-offers te verteeren, door de Grieken weggenomen geweest was, maakte men weeder een nieuw vuur door het te zaaien wryven van twee steenen.

Antiochus, al dese tydingen in Perſien gehoort hebbende, als wanmeer hy door de inwoonders van Elymais afgewezen was, wiens Tempel hy berooven wilde, besloot zyn weederkomst te verhaasten, ten einde om van Jerusalēm een kerkhof der doden te maaken. Alhoewel hy krank wierd, liet hy echter niet na, zyn weg met zeer veel spoed te vervolgen. Maar, van zyn waagen gevallen zynde, wierd de sinart van zyn verplaatsde leeden lydelos; de wormen kroopen uit zyn lichaam, 't geen hem verplichtte om de onrechtaardigheid van zyn vervolging te begrijpen, en om een eed te doen, dat hy aan de Joden hun vryheid zoude weergeven, byaldien God hem 't leeven spaarde; maar, hy stierf dicht by Babylon, na dat hy de zorg van de regeering, en de opvoeding van zyn zoon, die niet meer als negen jaaren bereikte, aan Philippus zyn gunsteling toevertrouwt had; dese droeg zorg om het lichaam van zyn meester naer Antiochien te doen voeren; maar, de jelericheit van Lycias ontziende, die het afwezen des Konings, meester van Syrien gemaakt had, bergde hy zich in Egypten, met dat oogwit van daar bystand te vinden, om zyn medevryer den oorlog aan te doen. De jonge Prins Antiochus Eupator gaf de Joden een gedeelte van de vryheid weer, welke zyn vader hen ontnomen had, en hy zond hen weeder te rug, op het verzoek van Menelaus, die hem verzeekerde, dat zy in rust en vrede leeven zouden; en hem op een zeer gunstige wyze schreef. De Uitvinder van de boeken der Machabeen, heeft deze brief niet als na de nederlaag van Lycias verhaalt; maar, zy voert de waaren dag en tyd, welke in het jaar 148 van den tyd der Seleuciden, die men in

TYDREEKINGEN

Syrien volgden, en weik dat van de krooning van Antiochus was. De naam van Menelaus, die zich daar liet vinden, bevestigt onze giffing, dewyl hy nog leefde, en om dat hy twee jaren na syn krooning ongebracht is. Maar, alhoewel de vervolging ophield, liet Judas niet na, veel vyanden op den hals te hebben. Gorgias, wiens dapperheid en krygsverantwoordheid hy ontzag, plagde hem. De Idumeërs en overloopers van Jezus Christus deden hem meenigmaal aan. Maar, Judas trad in Idumeïn, doodende twintig duizend mensen, nam zonnige hunner kastelein in, en vrykyte zich met hun roof. Hy wendde van daar syn waspenen teegens de Ammoniten, die mede syn vyanden waren; hy sloeg menigmaal Timotheus hun Veld-heer; maar, deze man kwam weder met nieuwe krygsbenden, en die veel talryker waren als de eersten uit Aileen; de veldflag viel dicht by Jerusalém voor; hy verloor moer als twintig duizend mannen. Hy had voor zich een wypplaats in een kasteel gemaakt, waar van syn broeder het bevel had; maar, de plaats met kracht en geweld aangestaft, en ingenomen geweest synde, vond men Timotheus in een gat, waar uit men hem trok, om hem met syn broeder te dooden.

^{1329.} Het leger van Judas was door al die overwinningen aangegroeit. Hy was zeifs in staat van 't zelve in drie lichaamen te verdeelen, waar van 't eene wierd gelaten tot bewaring van Judea; maar, Gorgias sloeg 't zelve. Judas, die een ander deel in het land van Galad bestierde, was gelukkiger. Want hy nam de stad Bozot, en zeer veel steden van dat landschap in; maar, syn voordeelen kunnen niet den geenen niet vergeleken worden, die Lycias in 't laan had, die van Syrien met een talryk leger gekomen was; syn nederlaag verplichte Antiochus Eupator syn weeksind om een vrede-handel te maken, welke niet wei onderhouden wierd. Die van Joppe verdronken twee honderd Jooden, die in hun stad waren. 't Welk judas verplichte om hun poort te verbranden. De Arabiers stortten op hem, met een talryk leger, waar van hy hen dertig duizend mannen doodde. Hy herleide in 't vervolg syn leger naer Jerusalém om te slyden. Gorgias, die aan die zyde lag, hem op een onvoorzienre wyze aangetast hebbende, versloeg hy hem; hy hermaak Hobron; hy hertoog van daar in de landen der Philiënyen. Maar, verhaal hebbende, dat Antiochus Eupator met honderd en tien duizend voetmachten, en vijftig duizend driehonderd paarden naaderde, trok hy voor hem heen. De Koning belegerde Betfura; Judas trad in de nacht in syn legerplaats, doodde hem aldaar 4000 mannen, en bracht een schrik onder 't gantliche leger. 't Zelve liet niet na, van 's morgens voort te trekken, om flag te leveren; en alstoer was 't dat Eleazar, die een Elephant met een ryke toerusting zag, syn leeven osofferde om hem te doodden, om dat hy geïloofde, dat de Koning op dit dier zat. Hy doorflak hem van onder in de buik, en wierd door zyn gewicht verplet. De Jooden floegen zich in den altocht, en de Koning keerde weerder naer 't beleg van Betfura, dat zich over gaf. Hy ging van daar Jerusalém belegeren, daar de leeuwsmiddelen ontbraken. Mbar, Lycias, de tyding ontsungen hebbende, dat Philippus syn vyand, met een talryk leger in aantocht was, om hem de voogdy en de regeering van Antiochus te ontneemen, brak hy 't beleg op, handelde met de Jooden, en de Koning offerde in den Tempel. Maar, in 't vervolg het gegeve woord schendende, deed hy een muur, welke tot haar boftweer diende, omver werpen. Dewyl Menelaus een zo wreede oorlog verwekt had, deed Antiochus hem in een tooren vol asch, te Broce, een stad van Syrien werpen, en gaf de offer-bediening aan Alcimus.

^{1330.} Deze verheffing veroorzaakte een nieuwe wanorder; want Omias, de vierde zoon van den Hoogen-Priester, moeijelyk, om 't ongelijk dat men hem aandeel, begaf zich in Egypten, en verkreeg van Philometor de vryheid van te Heliopolis een diergelyken Tempel als die te Jerusalém te bouwen, twaalf jaren na dat hy syn vaderland verlaaten had. Daar was alstoer een groote verdeelheid tuschen de twee broeders, Ptolemeus Philometor, en Ptolemeus Evergetes de tweede, die men mede de Dikbuikige noemt. De Romyne zonden Afgezanten, om hem weder te verzoenen; aan de eerste Egypten gegeven, nevens het eiland Cyprus, en aan den ander het Ryk van Cyrenus. Maar, Ptolemeus de Dikbuikige, te Romen synde gaan klaagen over deze verdeeling, gaf men hem het eiland van Cyprus door willel.

Antiochus had syn Afgezanten mede te Romen, alwaar men zeer misnoegd op hem was; om dat men geloofde, dat hy aan de moord van Octavius, van wie Augustus sproot, mede deelachtig was. Hy had daar mede als pandeling syn volle neef Demetrius, de zoon van Seleucus, die den uitlag van deze zaak vreescht, en door Pojbyss aangezet, Romen onbedachtzaam verliet, in Syrien trad, Antiochus en syn voogd Lycias liet ombrengen, en zich meeister van het Ryk maskte. Alcimus wilde in het offer-ampt doot dezen Prins bevestigt zyn. En om deze reden voer hy teegens Judas en syn vrienden hevig uit. Hy verkreeg, 't geen hy verzocht door de begunstiging van Bacchides. En de Koning zond hen, d'een en d'ander met krygsbenden in Judea; zy wilden Judas overvalLEN; maar, hy was op zyn hoede: zy doodden veel mensen, die zich ter goeder trouw aan hen kwaamen overgeven. Bacchides, na dat hy enige uitvoeringen van die natuur gedaan had, trok naer Antiochien, en liet aan Alcimus de zorg om zyn ampt waart te neemen. Judas steilde zich daar teegen, en

konnende de gechen niet vergeeven, die hem verlaaten hadden, om dezen Hoogen-Priester te volgen; deed hy de omreis van Judea, en doodde al de geenen die in zyn handen vielen; dusdaeng was deze burgerlijken oorlog weerzyds zonder genade.

Alcimus, zich noch meeister van Jerusalém, noch van den Tempel kunnende maaken, keerde weder naer 't Hof van Demetrius, Judas en zyn aanhangars zwart maakende. De Koning, door 't geen men hem zeide, overtuigt, zond Nicanor in Judea; maar, deze krygsaanteling zegt dat het van zyns Konings belangen was, van een handeling met onverschrokke menschen te maaken. Men besloot het ligelijkt, en 't wierd ter goeder trouw uitgevoert. Maar, Alcimus deed ten derdenaál syn klachten aan den Koning, die zeer strenge beveelen aan Nicanor gaf. Judas, die altyd in misvertrouwen was, wierd het gewaar, en brak alle gemeenschap met dese Veld-heer af; die van zyn zyde wilde dat de inwoonders van Jerusalém hem hun hoofd leeverden, dreigende hun Tempel om ver te werpen, en daar van een andere voor Bacchus te bouwen, dewyl men zulks hem weigerde. Judas was in de landen van Samaria met drie duizend mannen; hy verwittigde aan dese kleine hoop volks, dat de Profeet Jeremias hen een zwaard gebracht had om te slyden; door deze liet rechtte hy hun verlaagen moed weder op. Zy leeverden Nicanor den flag, die in de certe aantal gedood wierd. Zyn leger over dezen flag verbaast, nam de vlucht. Dewyl den afocht van een langen naalcep was, trokken de bewoners van geheel Judea teegens de vluchtelingen uit, en doodden daar van vyf-en-dertig duizend mannen. Demetrius zond een tweede leger onder de bevelen van Bacchides, die zy een tweede flag leverden; Judas hield niet meer als acht honderd mannen over, om dat de anderen hem lafhertig verlaaten hadden. De Heilige Ambrosius heeft daar van negen honderd geroekent. Maar, dat was moeijelyk een gebrek van geheugen. Judas liet echter niet na, van alle dagen met een zo kleine hoop volks te slyden. Men verzeekert zelfs dat hy 't leger deed vluchten; maar, hy bezweek eindelyk, en wierd in een tyd gedood, waar in hy zich konde vleyen van een machtige bescherming te hebben; dewyl de Afgezanten, die hy te Romen gezonden had, aldaar een verbond gemaakt hadden. De zydelingen van Judas bleeven voor de verwoedeid der overwinnaars bloedgeliqd; Jonathan wierd verkooren om in syn plaats te treden; Scaliger leelt die verkijsing vier jaaren na de dood van syn broeder; maar, zulks is niet waarschynlyk; want, men had een Opperhoofd van noden, en hy nam de waspenen in 't zevende jaar aan, om zich teegens Bacchides te verweeren, en om zich over de Arabiers te wrekken, die geroost, en een syn broeders gedood hadden. Deze Veld-heer vervolgde hem, en leeverde hem den flag aan den oever van de Jordaan, waar door Jonathan verplicht was om door dezelve heen te zwemmen, ten cinde om niet gevangen te worden; terwyl de overwinnaar Jerusalém, en al de plaatzen, welche het geslacht in den tegel konden houden, te verberken. Alcimus daer door meeister van den Tempel geworden synde, deed het voorhof der Heidenten slegten; maar, hy liet saafonds door een beroerte, welke 1331. hem de vryheid niet liet van te spreken. Jonathan schepte weder moed, en zich meeister van een kleine stad gemaakt heb-^{1334.} bende, kwam Bacchides hem met al de benden, die hy by een had kunnen brengen, aldaar belegeren; Simon bleef in de plaats, om dezelve te verweeren. Maar, Jonathan trok daar uit, om de belegeraarts door zyn invallen hindernis te doen: inder daad, d'een van buiten, en d'andere door gedurende uitvallen aantastende, in welke de werktuigen verband wieren, befloot Bacchides het beleg op te breeken; straate den geenen met de dood, die hem aangeraden hadden, 't zelvete doen; en na de vrede met Jonathan en syn broeders geflooten te hebben, keerde hy weder naer 't Hof van Demetrius.

Deze Prins, die men de behoeder bygenaamt had, was zo-^{1335.} daeng gehaet, dat de stad van Antiochien teegens hem opstond. Zy gevoelde zich door Ptolemeus de Koning van Egypten, Attalus, de Koning van Pergamum, en Ariarates, de Koning van Cappadocien ondersteunt. Ten einde om hem van den Troon te zetten, ondersteide men dat Antiochus een zoon, Alexander genaamt, had; men deed deze bedrieger in 't huis ^{1336.} der Seleuciden koernen, zegt Appianus, ten einde om hem den naam van Koning te geven. De twee medelanders vleiden Jonathan. Demetrius was de eerste, die hem syn vriendschap kwam aanbieden. De inleeggeringen, die te Jerusalém, en in d'andere plaatzen, welke Bacchides versterkt had, gebleven waren, trokken daar in kracht van de onderhandeling uit. Maar, Alexander Bela schreef hem vervolgens een zeer heusche brief, met hem een kroon en een purpere mantel te zenden; want, dusdaeng handelden de Macedoniërs met hun vrienden. Alexander gaf mede aan Jonathan het hoge Priestersdom: het schijnt dat het zelve ampt tot de meestbiedende over ging; want, hy nam de bediening aan. Scaliger wil, op het gezag van Jofeophus, dat hy daar mede 4 jaaren na de dood van syn broeder bekleed wierd. Eusebius telde daar twaalf; maar, daar waren geen meer als negen verloopen. Demetrius stred met zyn medevryer, en offerde de Jooden een ontlafsting van de schatting op; maar, men wilde liever de oproerige en bedrieger teegen den wettigen Prins begunstigen, van wie men 't vermoogen en de haat beproeft had.

Alexander met krygsbenden ondersteunt, die Jonathan, Pto-^{1342.} lemeus, Ariarates, en Attalus hem toegezonden hadden, leevde flag. Demetrius verloor dezelve met het leeven; maar,

hy had de voorzorg gehad van zyn twee kinderen in zeekerheid te verzenden, ten einde om zich niet volkoomenlyk aan de ongelukkige zyde van 't geval blood te stieren. Alexander een vredzaam bezitter van een Ryk, dat hy met geweldingenomen had, verbond'zich aan Ptolomeus, met zyn dochter te trouwen, en zond Jonathan met eer en achtig weeder te Jerusallem, in weerwil van de beschuldiging, welke men tegens hem, gedurende de bruiloft, ondernomen had. Men zegt dat de Joden alstoer een groot rechts-geding in Egypten hadden, waar van Philometor Rechter was; de Samaritanen, die de Acloutheid van hun Tempel teegen die van Jerusallem staande hielden, verlooren hun zaak, en wierden met de dood gestraft. Deze geschiedenis is verdacht ter oorzaak van de zwangigheden, waar mede zy beladen is. Boven al kende men dat rechtsgeding in 't zelve jaar niet bepleiten, als Onas een nieuwe Tempel in Egypten bouwde, alwaar al de Joden van 't land moesten aanbidden. Scaliger heeft geloof dat de inwoonders niet anders gedaan hebben, als een twist, onder Nebucadinozar voorgevallen, om de voorschriften der Samaritanen en Joden te herhaalen. Het een is moogelyk niet meer waar als 't andere.

1343. De verdeeltheit tuschen Massinissa en de Carthagezen, om een zeeker stukje lands gereezen zynde, naamen de Romynen kennisse van deze tweespalt; den oorlog wierd aan Carthago voor den derde maal verlaakt. Scipio Africanus nam deze stad drie jaaren daer na, in. Demetrius Nicator, zoon van den ontroonde Demetrius, spande ter zelver tyd al zyn krachten in, om weeder op den Troon zyns vaders te klimmen, en Alexander, wie zyn ongereegeltheit haetelyk maakten, te verdryven. De Bevelhebber over het needer Syrien trad in zyn belangens; hy wilde daar Jonathan mede inwikkelen; maar, hy bleef Alexander getrouw; hy nam de steden van Joppe en Azot in, alwaar hy den Tempel van Dagon verbrandde. Appollonius, die hem dicht by dese laatste plaat gesleid had, wierd geflaggen. Ptolomeus kwam mede uit Egypten zyn schoon-zoon Alexander te hulp; hy voegde zich by Jonathan, die hem te Azot zyn Hof ging maaken. Deze Prins op zyn schoon-zoon misnoeg, ontnam hem zyn dochter, trouwde haer aan Demetrius Nicator, en zich vervolgens meepter van Antiochien makende, nam hy twee kroonen, een van Egypten, en d'andere van Afien; maar, hy gaf de latte aan Demetrius weeder, en vergenoegde zich niet met de eer van hem herheit te hebben. Alexander verscheen in het volgende jaar dicht by Antiochien, waar van hy de landen verwoestte; maar, de twee Koningen in flagorden teegen hem opgetrokken zynde, nam hy de vlucht, en wierd in Arabien ongebracht; men bracht zyn hoofd te rug aan Ptolomeus; deze Prins, wiens paard door een Elephant in den liryd ter arde geworpen was, en die in 't vervolg veel wonden ontfangen had; was vier dagen achter een zonder gevoel gebleeven; maar, hy opende zyn oogen, zag het hoofd van zyn schoon-zoon aan, die zyn vyand geworden was, en stierf aanstonds.

1344. 1345. Demetrius begon zyn regeering door schriklyke wreedheden: men laserde Jonathan by hem; maar, deze doorluchtinge Veld-heer rechtvaardigde zich, en zond hem zyn krygsbeelden, die ter rechter tyd te Antiochien kwaamen, alwaar honderd duizend burger krygsknechten, die hy ontwaapnen wille, teegen hem opgehaald waren. De Joden brachten deze menigte om 't leven; verbrandden het grootte gedeelte van de stad, steleden den Koning in zeekerheid, en keerden weeder te Jerusallem, met buit beladen. Men zegt dat Demetrius een zo grooten dienst met ondankbaarheid beloonte, en dat hy Jonathan dreigde van hem den oorlog te zullen verklaren, by aldiem hy niet nauwkeurig de schattingen betaalde; maar, Jonathan was niet lang zonder geleegentheid te vinden van zich te wreken. Antiochus, de God bygennaamt, de zoon van Alexander Bela, die noch een kind was, liet niet na tot Koning van Syrien gekroont te werden, door Triphon, die zich van den arkeer bediende, die de krygsknechten en de volkeren van Demetrius hadden. Hy verleiden in Syrien, aan 't hoofd van een bende Arabieren, en de misnoegden zyn leger vergroot hebbende, floeg hy dat van den Koning, en maakte zich meepter van Antiochien. Men zond aanstonds aan Jonathan, om hem te verklaaren, dat hy in zyn dienst van Hoogen-Priester bevestigt was. Dat men daar het bestier over Ptolomeus aan drie anderen toevoegde, die hy alreeds bezat. Men stond hem toe, het purper met goude draaden te draagen; men zond hem goude en zilveren vaaten tot den Tempel-dienst; eindelyk men bevestigde het Opper-gezag van Simon. Die voorwaerdens wierden met vermaak door de twee broders aangenomen, die openlyk de zyde van den jongen Antiochus nammen. Jonathan nam Gaza in; Ascalon opende haar poorten voor hem; hy verloeg de krygsbenden van Demetrius, die geraadslaer was, om Galilea de behulpzaame hand te bieden; hy verplichtte hen ten tweedenmaal van af te wyken, en de vlucht te neemen, zonder te hebben durven slag leeveren; hy hernieuwde de verbintenis met de Romynen; bouwde kalteelen in Judea, en versterkte Jerusallem. Maar, Thriphon stremde den loop zyner voorlopenden; want hy beflout zich meepter van Judea en Syrien te manken. Jonathan bereidten zich om hem een krachtige tegenstand te bieden, als wanneer Thriphon vryzende, hem verzocht te Ptolomeus te willen koommen, om met hem in onderhandeling te treeden; hy geleidde daar duizend krygsknechten, die alle den hals afgesneden werden, en men verzeekende zich van zyn perzon. Triphon trok vervol-

gens in Judea, daar Simon zich liet misleiden. Want hy zond drie honderd talenten, en zyn twee neeven aan deze geweldige byzitter, die beloof had van hem Jonathan te leeveren; maar, hy deceed hem ontfangen, na dat hy 't geld en de panzen ontfangen had. Triphon, zyn weeskind hebende doendoodden, nam openlyk de eermaam van Koning van Syrien aan, en verloeg Sarpedon, de Overste van Demetrios, 't welk zyn kroon bekrachtigde; alhoewel weinig dagen daer na een gedeelte van zyn leger, dat haer weg aan den oever van de zee tuschen Tyr en Sidon genoomen had, aldaar door een onvoorzien overvloeding was overstroomt.

Simon, die opperste Bevel-hebber en Offer-Priester door de dood van zyn broeder geworden was, veranderde noch eenmaal van zyde, en Triphon verlaatende, trad hy in de belangen van Demetrios, aan wie hy een gouden kroon en een Koninklyke mantel zond, om hem van zyn verbintenis en getrouwheid te verzekeren. De Koning beloonte hem, met hem het voorgaande te vergeven, het bezit van al zyn bedienden te verzeekeren, en Jerusallem van de schatting te ontfaffen. Simon verdreef de inlegering, die als noch het kasteel in had, versterkte den Tempel, en begon het bevel over 't leger aan zyn zoon Joannes, die zedert Hircanus bygennaamt is, te geven; maar, zyn getrouwheid duurde niet lang. Hy onthelsde vervolgens de zyde van Antiochus Sidetes, of de jaeger, die nieuwe begeertens tot de Kroon van Syrien smeedde; hy was een zoon van Antiochus de doorluchtinge, en broeder van Demetrios Nicator; zyn schoon-zuster had hem haer bed, en 't Ryk van haer man aangebooden, die by de Parthen gevangen was, en die in zyn gevangenis de dochter van Arises, of Mithridates getrouw had. Na dat hy 't een en 't ander aangenomen had, schreef hy aan Simon als aan de Ethnarchus der Joden, en voegde tot hun andere voorrechten, dat van munt te moogen gaan. De Romynen, aan wie Simon Afgezanten gezonden had, met een goude schild, naamen hem mede onder hun beschermer, en schreven zeer krachtige brieven in zyn voordeel aan 5 Koningen, en veel nabuurge Staaten.

De Romynen hadden hun brieven aan Demetrios, alhoewel gevangen zynde, geschikt, om dat zy hem altyd als de ware Koning van Syrien aanzagen, om welke reden Antiochus aldaar het minste aanzien niet had; Simon hem bystand toe gezon den hebbende, teegen Triphon, weigerde hy 't zelve niet alleenlyk; maar, hy zond een van zyn Officieren te Jerusallem, om het kasteel weeder af te vorderen, benevens enige steden, om betoebeerd te worden. Simon toonde al zyn heerlykheid aan den Officier, ten einde om hem te verblinden, en weigerde zyn verzoek. Antiochus zond Cendebens om den oorlog in dat land te voeren, en deed aanstonds invallen in het land; maar, Hircanus verloeg zyn leger. Antiochus van een andere zyde gelukkiger, verplichte Thriphon om zich zelfs te dodden, en deed de steden, die hem afgevallen waren, weeder onder zyn gehoorzaamheid treeden. Attalus de tweede, regeerde alstoer te Pergamum, die, na dat hy zyn Hof met bloed vervult had, van gedachten wierd om een Hoovenier te worden. Hy zaide en plantte zelfs; hy vond, zeide hy, zich onwaardig om in 't openbaar te verschynen; en hy droeg, in plaats van Koninklyke kleederen, niet anders als zwarte en rouw kleederen. Men ziet wrede Koningen genoeg; maar, dat zyn weinige die hun misflagen erkennen, en daar voor boete doen. Hy was die geen, die 't Roomiche volk tot zyn erfgenaam stelde. Men beging een andere wrede en trouweloze daad in Judea; hy ging, om te zien in welche staat de vellingen en Magazynen waren, by zyn schoon-zoon, Ptolomeus gennamt, die hy Bevelhebber over Jericho en haer landstreek gemaakt had, huisvesten. Deze deugniet liet, na dat hy zyn huisvelders onthaalt had, hen, door de krygsknechten, die daer toe bestelt had, ontfangen. Men verdacht hem van verstand met Antiochus te houden; te meer, om dat hy hem onophoudelyk verwittigde, 't geen hy uitgewrocht had, en van hem krygsbenden verzocht, om deze daad te ondersteulen. Het was niet alleenlyk voor Simon de Hoogen-Priester schandelyk, dat hy zich had lasten bedriegen; maar, te sterven, na dat hy zich met zyn kinderen dronken gedronken had. Rupertus verzeekert, dat God toehondt, dat al die Helden een geweldige dood sterven, om dat zy zich met de Romynen, die Afgoden-dienaars waren, verbonden hadden; maar, dewyl hun dood die zonden verzoende, hat hy niet na, van hen in den Heemel te piaatsen. Het zoude veel natuurlyker zyn, te zeggen, dat die Helden, die zo veel bloed hadden doen stromen, mede door het zwaard omkwaamen. Joannes Hircanus, ontkwam het, om dat hy niet in 't kasteel was, en om dat hy verwittigd was van 't voorneem, dat men tegens hem geimeide had. Josephus voegt daer by, dat Ptolomeus naer Jerusallem wilde gaan; maar, dat men de poort voor hem sloot, terwyl Hircanus door de anderen intrad; dat dese laattie zyn schoon-broeder in een kasteel belegerde, en dat Ptolomeus, om zyn kloekmoedigheid te verzachten, alle dagen zyn moeder en zyn twee broders op de muren deed verschynen, die men in zyn tegenwoordigheid geefselde; de moeder, alhoewel mishandelt, wekte haer zoon tot wraak op. Maar, dat Hircanus, door meedelyden getroffen, en door dit schouwspel ontstelt, het beleg dusdaart niet voortzette, dat het jaar van den Sabbath een aanvang genomen hebbende, hy verplicht wierd, het zelve op te breken. Ik wet niet, of Josephus die Priester was, die zyn verhaal uit de Jaar-boekets

TYDREKENINGEN

- getrokken heeft, waar in men het leeuen en de bedryven van Hircanus beschreeven had. Maar, het is niet waarschynlyk; want, het Sabbath-jaar liep alreeds, als wanner Simon gedood wierd; het was niet verbooden in die tyd paaerzen te belegeren; wyders was Hircanus in geen staat om het te doen, want Antiochus stroopte met zyn krygsbenden in Judea, belegerde Hircanus in Jerusalem, die door den honger en dorst verplacht wierd een verdrag te maaken, en sich op voorwaerde van de muuren om ver te werpen, en de schatting te betaelen, over te geven. Eusebius heeft gezegt, dat het Simon was, die men in Jerusalem belegerde. Maar, hy was alreeds geforven, en Antiochus trad in Judea niet, als om zyn moordenzar te onderfschraagen. Deze Prins dacht vervolgens om zyn broeder Demetrius Nicator uit de handen der Parthen te krygen, die hem altyd gevangen hielden, ten einde om hem wederom op den Troon te zetten, als zy zulks gernaden vonden. Hy verplichtte Joannes van hem met zyn krygslieden te volgen; de uitvoering was aanslonds zeer gelukkig. De Jooden kwerten zich dapper; dewyl zy de volkeren van Hircanien sloegen, alwaar Joannes zyn bynaam van Hircanus onthing, onder welke hy meer bekent is. Antiochus won mede veel Veld-slaagten; nam Babylon in; verplichtte het meeft gedeelte der Oosterse Prinsen, voor wie de hoogmoed der Parthen onverduglyk was, om zich neevens hem te voegen; maar, het getuk veranderde. Antiochus wierd haastelyk door de kwellingen, die zyn leeger, dat talryk was, aandeel. Zonnige van zyn Veld-heeren wierden genoodzaakt om van honger te sterven, om dat hen niemand wilde onthaften; Antiochus stieuwelde mede in den flag, welke hy aan Phraates, Koning der Parten leeverde; men weet niet of hy zich zelv ombrach, of dat hy door de vyanden gedood wierd, of wel eindelyk de Priesters van een zekere Perſische stad hem fleestigden, om dat hy hun Tempel wilde berooveren. Hircanus had zich enige tyd voor deze nooderaag zoek gemaakt, 't welke een nieuwe opstand in Syrien veroorzaakte; want Demetrius Nicator hernam bezit van 't Ryk, 't geen zyn broeder hem ontnomen had. Hircanus, die zyn beveelen moest ontfangen, bediende zich van een omstandigheid, die hem voordeelig scheen, en flortte op zeer veel steden in Syrien, welke geen weerstand konden bieden, om dat zy geen belegering hadden. Hy belegerde Sichein, en zich daar van meester gemaakt hebbende, verbrak hy den Tempel op de Gatzin gebouwt, en trok in Idumæen, dat onder hem boog, en hy verplichtte dat volk om den Joodſchen Godsdienſt aan te neemen. Zy wilden zich liever laaten bafnyden, als hun land en huizen te verlaaten. Hy hernieuwde de verbintenis met de Romynen, die beveelden, dat men hem al de schaden, die Antiochus hem gedurende de laantien oorlog gedaan had, zoude herstellen en betaalen. Phraates had het leger van Antiochus tegen de Schyten te veld gebracht; maar, dit geslacht, 't welk niet ongeduld het juk der Parthen verdroeg, begrepen hebbende, dat zy zich inden flag verwakten, trokken over aan de syde der vyanden, en brachten Phraates om 't leeuen. Artabanus, zyn oom, voegde in zyn plaats; maar, in een flag tegen die zelven Schyten gekwelt geweest zynde, maakte hy plaats voor den grooten Mithridates. Egypten was mede in een groote verwarring; Ptolomeus de *Dikbuikige*, jeloerſch weggens zyn zoon, die te Alexandriën zeer bemind was, liet hem ombringen; het volk floeg aan 't muiten, en verbryzelde zyn beelden. Dewyl hy geloofde dat zyn vrouw en zuiter Cleopatra enig deel aan deze opstand had, liet hy een zoon, die hy by haar verwekt had, den hals af sliden, en zond haar daer van toe, de voeten, handen, en 't hoofd op den dag, als zy het feest van haar geboorte vierde; zy stelde de leden van dit jonge kind voor 't volk ten toon, 't geen een nieuwe haat tegens hem verwekte; zy zond mede om bystand van Demetrius Nicator in Syrien te verzoeken, met beloofte van hem meester van Egypten te maaken; hy vertrok aanslonds, en belegerde Pelusium; maar, de Syriers zich van zyn afwezen bediende, stonden tegen hem op, en verplichten hem om haastelyk weider te keeren. Ptolomeus, om zich te wreken, verheite een spookzel van een Koning; hy nam een man, die hy gekocht had, en aan wie men om die reden den naam van Alexander Zebina gaf; hy zond hem met een groot leger in Syrien, alom verkondigende, dat deze een neef van Alexander den Doorluchtingen, en den zoon van Alexander Bela was. Hy greep Demetrius Nicator dicht by Damas aan, die aanslonds van zyn leger verlaaten wierd; hy vluchte naer Ptolomais, terwijl zyn vrouw en kinderen voor hem de poorten sloten; men deed niet alleenlyk dezelve zaak te Tyr; maar, men doodde hem; zonnige zeggen, dat hy door bevel van zyn vrouw Cleopatra stierf, en de anderen, dat hy zeer veel van den vyand leed, onder wiens handen hy viel. Alexander Zebina, die beſcherming van nooden had in een Ryk, dat niet wel verzeckert was, en die wyders een zacht en vredelievend man was, trad met Hircanus in verbintenis, en stieg hem alles toe, wat hy eischen konde.
- Nadat hy het Ryk, dat hy met geweld ingenoomen had, eenige jaren geruifelyk bezeten hadde, zag hy zich door de heersucht van Cleopatra gefloot. Deze grootliche vrouw had haar oudste zoon vermoorden, bevreesd, dat hy zyn yaders dood mocht wreken; zy gaf vervolgens aan haar jongste zoon Antiochus, de gryp-voogel genaamt, ter oorzaak van zyn neus, de eermaam van Koning; maar, zy regeerde onder zyn naam; zy verzaamde krygsbenden, en verplichtte Ptolomeus met wie zy weider verzoent was, om haart hulp toe te zenden. Alexander, die zyn leger mistrouwde, ontvluchte den flag; hy trok in Grickenland, ten einde om dezelve vermyden. Maar, de onvoorzichtigheid gehad hebbende, van een Tempel te willen berooveren, flooten veel steden de poorten voor hem toe. Hy vond zich genootplaet, om Antiochus, die hem vervolgde, te bestryden. Josephus verzeckert, dat hy den flag en 't leeuen verloor; maar, de anderen doen hem een nieuwe kerktrooyery aan Antiochus, na zyn vlucht, plegen. De handen van 't volk ontkoomen zynde, dat deze misdaad tot opstand verwekt had, viel hy in die der Roovers; zy leverden hem aan Antiochus, die hem deed sterven. Cleopatra, welke vreesde, dat dese overwinning haar zoon te trots mocht maaken, besloot van hem op zyn weederkomst uit het leger door vergif om te brengen; maar, hy voorkwam haart, en deed haer zelfs 't vergif drinken, 't geen zy voor hem toebereid had.
- Ptolomeus de dikbuikige stierf eindelyk, na dat hy een lange tyd geregeert had; zyn weduwe wilde Alexander, de jonge zyner kinderen, op den troon stellen; maar, het volk zich daar tegen geiteit hebbende, wierd hy verplicht om Ptolomeus Lathurus te verkiezen, en hem de Kroon te geven; zy ont-nam hem zyn vrouw, die mede zyn zuiter was, om Helena de jonge in haar plaats te stellen, en Cleopatra aan Antiochus Cyschus te trouwen. Deze Syrische Prins was de broeder van Antiochus de Griffioen; hebbende zyn vrouw hem een leger mede ten huwelijk gebracht; hy leeverde zyn broeder den flag; hy verloor dezelve, en bergde zich te Antiochien; daar Cleopatra alredes voorheen naer toe getrokken was. De flag wierd belegerd en ingenomen; men zag alstoer een wonderling voorbeeld van wredeheit. Antiochus de Griffioen wilde dat men Cleopatra zoude behouden, om dat het recht des oorlogs niet toeliet, dat men de vrouwen mishandelde, en voornamentlyk een Princes, welke zyn bloedverwante was. Maar, Antiochus had tot haar ongeluk Thriophons getrouwet; deze wrede en ontaarde zuiter van Cleopatra bepleitte de zaak tegens haar man, en eschte het leeuen van haar overwonnen en ongelukkige zuiter; en zulks niet kunnende verkrygen, zond zy krygsknechten, die haar in een Tempel, waar in zy gevlecht was, den hals afhadden; zy leed wel haast daer na de tiraf van haar wredeheit; want, de flag tussen de twee broders weider hervat zynde, wierd Antiochus de Griffioen geslaagen, en uit het Ryk gedreven, en Triphœnain handen van den overwinnaar vallende, wierd op zyn beveelen aan de verstorvene ziel van Cleopatra opgeoffert.
- Hircanus bediende zich van dezen burgerlyke oorlog, en verkyte zich in vreedzaamheid met de inkomsten van geheel Judea; hy nam een licht voorwendsel om Samarien te belegeren, welk aan de Koningen van Syrien getrouw gebleeven was; hy gaf 't bevel over 't beleg aan zyn twee zoonen Antigonus, en Ariftobatus. Antigonus, die alleen regeerde, nadat hy zyn broeder verdreeven had, kwam een plaats te hulp, welke hem toebehoorde. Maar, Ariftobatus hem geïlaagen hebbende, verplichtte hem binnen Scythopolis te wyken; hy kwam niet een veel talryker leger weider, en verwoestte 't veld, verhoopende daar door Hircanus te verplichten om 't beleg op te breeken; maar, zynde, dat hy daar naer niet luisterde, week hy af, en liet twee zyner Veld-heeren om de belegeraars te ontruften; maar, d'ander wierd in den veld-flag verlaegen en gedood, en d'ander zich hebbende laaten omkoopen, leeverde Scythopolis. Samarien wierd ingenoomen en geflecht, na dat zy 't beleg een geheel jaar verduur had.
- De Phariseers, die alredes groote achtung onder 't volk begonden te verkrygen, Hircanus hebbende durven verwyten dat zyn moeder onder de Regeering van Antiochus de doorluchtinge, in flaverny geweest was, en dat hy op een en decieve tyd twee onovereenkomende bedieningen van Veld-heer, en Officer-Priester bekleede, verklarde hy zich openlyk voor de Sadduceen hun vyanden. Hy verplichtte hen de schriften af te zweren, en straffen strenglyk de geenen, die 't zelve niet deden. Hy bouwde mede dat kasteel, 't welk zeedert de burgt Antonia genoemt wierd, onder voorwendsel van de Priesters taboard in zeckerheid te bewaren; hy stierf, en men verzeckert, dat na zyn dood het borst-juweel ophield die straffen te schieten, welke de antwoorden en de wille van God beteekenden; men heeft van Hircanus een Prins, een Officer-Priester, een Prophet, en een Heilige gemaakt; onderwylen was hy een aanhanger der Sadduceen.
- Judas Ariftobalus zyn zoon nam de Kroon en de eermaam van Koning aan; deed zyn moeder, welke hem verdacht was, sterven; wierp zyn broders in een gevangenis, en vermaatschape alleen zyn broeder Antigonus aan de Regeering. Hy ging den oorlog in Italien voeren, en hy overwou 't zelve niet alleenlyk; maar, hy verplichtte haer inwoonders om Jooden te werden. Hy doodde in het volgende jaar zyn broeder Antigonus, om dat men hem tot jeloerscheid verwekte, als of hy zich meester van 't Ryk had willen maaken: de misdaad was nauwlyks begaan, of hy voelde deswegen zo geweldige knaagingen, dat hy daar aan stierf. Salome, zyn weduwe, opende 't gevangen-huis, waar uit Alexander Jannaeus, de broeder van Ariftobalus uit kwam, om den Troon te beklimmen. Hy bracht aanslonds een zyner broders om 't leeuen, en liet de andere in een nederigen staat leeven. Hy belegerde Ptolomais, welke de twee broders, Antiochus de Griffioen, en Antiochus Cyschus verplicht waaren te verlaaten, om dat

- zy in 't oorlogen volharden ; de inwoonders van deze stad zonden naer Ptolomeus Lathurus om bystand te verzoeken ; maar , terwyl hy voortrok , veranderde men van gedachten , en daar wierd een besluit genooten , van veel eer den uitslag van 't beleg af te wachten , als om zich vrywillige slaven van Ptolomeus te maken , die , na dat hy hen zyn wetten onderworpen zou hebben , in geen staat zouden zyn , om hem tegen zyn moeder Cleopatra te beschermen , welke besloten had hem overal te vervolgen ; Ptolomeus liet niet na te Ptolomais of Acris te koomen , en het beleg van daar op te doen breeken . Men wilde in onderhandeling treeden ; maar Ptolomeus verwittigt , dat Alexander Afgezanten naer Cleopatra gezonden had , om van haar bystand te verzoeken , door dit kwad vertrouwen ontstooken zynde , brak hy de onderhandeling af ; overrompelde enige steden van Galileen , en ging Alexander den slag aanbieden , die een leger van 80000 mannen by zich had . Daar bleeven 50000 op het slag-veld leggen ; en de anderen werden gevangen . Ptolomeus tegens den avond een groot getal van vrouwen en kinderen gevonden hebbende , liet heur aan flukken hakken , en in keetels kookken , als of hy zich had willen verzekeren , dat zyn krygsnuchten zich met menschen vleesch voedden , en door dat middel de schrik in geheel Judea verspreyen .
1389. Cleopatra , weegens de voordeelen van haar zoon , jeloersch , zond een leger die overwonnen te hulp , en gaf 't bevel van dezelve aan twee Jooden , zoonen van dezelve Omias , die een Tempel in Egypten gebouwt had ; zy kwam zelfs in persoon Ptolomais belegeren . Alexander kwam daar aan haar huldigung doen , en men raadde de Koningin aan , zich van zyn persoon en staten te willen verzeekeren . Maar , Amarias , haar Veld-heer benam haar die gedachten . Ptolomeus , die openlyk uitgeroepen had , van zich van de afwezendheid van dese Princes te bedienen ; had zich op de grenzen van Egypten lasten zien ; maar , zy had hem door een gedeelte van haar leger doen naervolgen , 'twelke hem verplichte van af te wyken . Juda had verloren geweest , byaldiën de zoon en de moeder over een gekoomen waaren ; maar , deze huizelyke haat was oorzaak van haar behoudens .
1390. Alexander van een zo groot gevaar verlost , wierp zich in Syrien , en nam een kasteel in , aan den oever van de Jordaan ; hy wilde boven al van de stad Gaza zich wreken , welke zyn vyand Ptolomeus ontfangen had . Hy kreeg daar een zware nederlaag ; maar , twee broeders , de gunst der bewoonders van dese stad zich onderling betwistende , leeverde Lysimachus hem dezelve , na dat hy zyn broeder gedood had . Alexander in plaats van gemaaigtheid in zyn overwinning te gebruiken , gaf de stad aan zyn krygsnuchten over , en liet 500 Raadsheeren , die in een Tempel geweeken waaren , den hals afnyden . Ptolomeus had dese plaats twee jaaren te vooren verlaaten , en was in het eiland Cyprus geweken , terwyl zyn moeder voort voer met haar wrecheden in Egypten , waar van zy meestreffe was , te oefenen ; zy had van daar krygsbenden aan Antiochus Cyfichus toegezonden , om hem te verplichten van haar zoon den oorlog aan te doen . Maar , daar waaren opschuddingen genoeg in Syrien ; Antiochus de Griffioen , wierd gedood , en liet vif kinderen na . Seleucus , die de oudfite was , waapende zich om zyn oom van den Troon te stooten . Antiochus Cyfichus , die verlaegen en gevangen was ; maar , die zich ombracht , als wanneren men hem in 't leger van zyn neef leidde , liet een zoon na , Antiochus de Godvruchtige genaamt , die de handen van zyn neef ontkwam , door behulp van een vrouw , die op hem verlief was ; hy trok teegens hem te veld , na dat hy zich Koning had laaten verklaaren . Seleucus verloor den Veld-slag , en wierd verplicht in Seleucia te vluchten ; maar , daer de meester hebbende willen speelen , en schattingen ligten , stak het volk den brand in 't Paleis , en Seleucus wierd aldaar met zyn Hofgezin leevendig verbrand ; zyn kinderen , tweelingen , wilden zyn dood op de stad Mopsuestes wreken , welke zy tot de grond toe afbraken . Maar , Antiochus de Godvruchtige , daar tussen gekoomen zynde , verdronk zich d'een , Antiochus genaamt , in d'Orontes , en d'ander nam de Koninklyke staat aan . Want men ziet als noch zyn penninghen met dit omfchrift : *Philipus de Weldeender , Philadelphus Koning* . Het welk de tweedracht en verdeeling in het Ryk van Syrien deed volharden .
1391. De Romynen hielden zich niet gerust . Attalus had hen tot zyn erigenaamen aangeleft ; zy wonnen daar door het Ryk van Pergamum . Ptolomeus , de Koning van Cyrenen , deed dezelve zaak . Deze Prins was een baardaer van Ptolomeus de
- Dikbulkige , en wierd Apion bygenoemt . Ziende dat hy geen kinderen haliert , riep hy de Romynen in Egypten ; maar , in 1397- plats van zich van deze plaatsofolging te bedienen , die moogelyk te ver van hun gebied afgelegen was , gaaven zy devryheid aan die stad weeder . Eutropius , die uitkomt verhaalende na den oorlog van Candien , heeft men dezelve veel jaaren opgehouden . Zommigen hebben zelvzich twee Apions , Koningen van Cyrenen ingebeeld , die alle beide hun Ryk aan de Romynen by erfenis gemaakt hebben . Maar , men moet twee zaaken in 't verhaal van Eutropius onderscheiden , te weeten , de dood van Apion , en het gedrag der Romynen , die daar een Landschap van maakten . Apion stierf in het 657 jaar van de stad Rome , en stelden 't Roomse volk toe zyn erfgenaam . De vryheid aan dit landschap weedergegeven zynde , maakte enige bewoonders zich meesters daar van , en pleegden daar dwingelandy . Byaldiën men 't van die tyd tot een landschap verandert had , zoude de vader en de zoon d'een naden ander geen dwingelanden geworden zyn . De Joden ontrustten 't mede , terwyl Sylla Mithridates den oorlog aan deelde , en Lucullus daar gezonden wierd , om daar weeder order te stelen . Eindelyk wierd het zelve , na den oorlog van Candien , een landschap der Romynen , negen-en-twintig jaaren na de dood van Apion , en in 't 686de van Rome , gelyk zulks Eutropius verhaalt .
- De slaven waren in Sicilië oproerig geworden , en men moest een krygsmacht teegen hen zenden . De slaafischen oorlog duurde 4 jaaren , gedurende dewelke men meer als honderd duizend der zelve doodloeg . Jugurtha had zich de Regeering aangemastigd , zyn bloedverwanten doodende , die 't zelve moesten bezitten . Marius wierd teegen hem opgeronden , en eindigde dezen oorlog , niet alleen door de needelaag van Jugurta ; maar , door de dood van Bochus , die op 1381. Numidiën haal maakte . De Cimbren deden wrede stroperijen ; die volkeren waren uit Denemarken gekoomen , om dat de zee hun landen overtrotsom had ; zy trokken in Ilyrië ; zy sloegen de Romynen vif maalen ; wier leegers door de Burgermeester beftiert wierden . Uit Spanjen gedreeven , trokken zy in Gaulen , en vervolgens in Italien over ; en byaldiën ze recht op Rome aan getrokken waaren , zouden zy deze Hoofdstad in de uitersten nood gebracht hebben ; maar , zy hielden zich in Venetië op , wiens vermaalkheden en overvloed het zelve nitwerkzel op hen deden , als de bevrigheden van Capua op het leger van Hannibal uitwerkten . Marius wierd hen teegen gezonden , die hen twee mailen te Aix , in Provence , en in 't volgende jaar dicht by Verceil versloeg . Men verzeekert , dat zy viermaal honderden negentig duizend mannen in deze drie veld-slaagen verloren . Marius zegepralde van hen ; maar , dezelche heerschutige en onrustige Veld-heer , niet te vreden met de eer , die hy verkregen had , deed Metellus uit Rome verdryven , die , door de item van 't volk weeder geroepen zynde , wilde Marius zich liever gewillig in Cappadocten bannen , onder voorwendsel van een belofte aan de moeder der Goden te betaalen , als zyn vyand in een stad te zien , alwaar hy een volkoome gezag gevoelde te hebben .
- Eindelyk zag men te Rome , op het einde van deze eeuw 1398. voorbeelden van een onverschillendheid en zonderlinge detigd . Scetola was gezonden geweest , om over Afien te gebieden ; en hy droeg zich in die bediening zo wel , dat men hem aan alle de landbevilders , die den Raad verkoor , tot een voordeel voordielde . Volg Scetola na ; maar , zyn Stedehouder Rufibus , wierd beschuldigt , van enige geschenken ontfangen te hebben ; hy bepleitte zyn zaak , zonder zyn Rechters te verzoeken , noch het kleed , en de algemeene wyze der voorstellen , weeder aan te trekken . Hy wierd volgens de strengheid der Wetten veroordeelt , en verplicht zyn goederen , die verbuert verklart waaren , af te staan . Zulks doet zyn onnozelheid kennen ; want , men vond hem arm . Dewyl Marius , een geweldzaam man , zyn heimelyke vyand geweest was , bandde hy zich zelve ; maar , zyn banlingschap verheste zyn roem . Want , alle de steden van Afien , welke hy moest uitgeplondert hebben , deden hem zo grote geschenken door erkentenis , dat hy veel ryker in zyn banlingschap wierd , als hy wel te Rome was ; ik heb liever , dat myn vaderland door myn banlingschap schaamrood werd , als dat het zelle over myn wederkomst zich bedroeft : zeide hy tot zyn vrienden , die hem op hoop van een nabij zynde opstand en omkeering vertroostten .

TYDREEKENINGEN

De Geschiedenis van de vyftiende Eeuw van de Joodsche Kerk,
Zedert den uittocht uit Egypten.

*De staat van Judea, onder Alexander Jannaes. Oorlogen der Romynen in Asien, door Scylla.
Beschryving van die van Mithridates, teegen Lucullus en Pompejus. Burgerlyke oorlogen in
Judea, tusschen Hircanus en Aristobulus. Jerusalem door Pompejus ingenomen. Bur-
gerlyke oorlogen by de Romynen. Herodes word Koning van Judea. De Veldslag van
Actium. De dood van Herodes. De geboorte van Jesus Christus.*

1401. **A**lexander Jannæus, die in Judea regeerde, zich van de wrede tweespalt bedienende, welke tussen de Koningen van Syrien was, en van den val van deze Monarchie, voerden den oorlog teegen al de naburen, en nam veel steden in; maar, het volk stond teegen hem op, als wanneer hy op het feest der Tabernakelen wilde offeren; men wierp hem veel takken van Citroen-boomen en andere boomen, die men uit plechtigheid droeg, naer 't hoofd; hy ontkwam de handen der muiteren niet, als met veel moeite; hy wreekt zich vervolgens op hen; want, hy deed daar van een groot geval sterven. De wrechede diende niet anders, als om de haat te ontsteken; dezelve duurde tot aan zyn dood: zy riepen zelv Demetrius Eucaerus te hulp, een der vyf kinderen van Antiochus de Griffioen, en die 't Ryk van Syrien bewistte. Alexander wierd door deze vreemdeling, die zyn onderdaanen overflonden, verlaagen, en men had hem in een zo deerlyke staat geslept, dat hy verloren was; byaldien eenige krygs-knechten, die deernis met hem hadden, zich niet onder zyn vaanen geschikt hadden. Hy bediene zich niet van dit ongeluk; en men verzeekert dat hy vijfduizend Jooden, gedurende den loop van zyn regering, liet ombrengen. Hy liet niet na, de paasen van zyn Ryk uit te breiden; want hy nam een groot getal van steden in, zo in Syrien, Phenicien, als in Idumæen; hy was zo zeer tot oorlogen gezint, dat hy niet afliet de zelve te voeren, alhoewel hy van een koorts aangeatt wierd, welke zyn krachten uitputte. Hy liep in 't jaar 1414. hatende zyn vrouw Alexandra Regeerde, niet de vryheid van haar een Plaatsvolger te verkiesen; zy gaf zich t'evenmaal aan het gedrag der Phariseers over, om dat haar man stervende, haar dezen raad gegeven had, en zy stelde Hircanus voor zyn broeder; niet alleenlyk, om dat d'een de oudsten was; maar, om dat hy zwak en krachteloos was; in plaats dat de jongste meer leevendig en woelender, hem het bestier der zaaken, welke zy een langen tyd beheerste, niet zoude overgaan hebben. Dusdaag was de staat van Judea, lat ons toegehoorig die van den vryen staat zien, welke in den oorlog met Mithridates, die een langen tyd duurde, ingewikkeld was.
1401. Mithridates, de Koning van Pontus, had zich meester van Cappadocien gemaakt, na dat hy alvoorens zyn twee neven aan zyn heersucht opgeofferd had. Nicomedes, Koning van Bithynië, die vreesde, dat dese geweldige bezitting voor hem enige moejelyke gevolgen mocht baaren, onderliede een derde neef aan Mithridates, en hield staande, dat dezelve in zyn vaders plaats moest treeden.
1402. De Romynen kentis van deze tweespalt gekregen hebben-de, ontzamen Mithridates Cappadocien, en Nicomedes Paphagonien. Cappadocien weigerde de vryheid, welke men haar gegeven wilde, en men moest haar, tot groote verwondering van alle vrye staten een Koning geven. Scylla wierd afgezonden, om hem te bevestigen; maar, Scylla was ternauw nooit vertrokken, of Mithridates gaf zyn dochter Cleopatra aan Tigranes, de Koning van Armenien, en verplichtte hem om in Cappadocien te vallen; dusdanig, dat hy 't zelve overmeesterde. Een toeval volendigde den oorlog te ontsteken; Nicomedes, de zoon van die geen, waar van wy zo aantal gesproken hebben, was door zyn broeder Nicomedes de goede, uit zyn Ryk verdreven geweest; den Raad, die zich met alle wanorders van 't Oosten bemoeide, beriefde den beroerde Koning, en verbond hem om invallen in de landen van Mithridates te doen; van waar hy een grote buit te rug bracht. Mithridates beklagde zich fe vergeefs; men wierp de schuld op hem, om dat hy veel machtiger was; en dewyl hy zag, dat men hem geen recht deed, trok hy zyn krygsbevelen by een. De twee Koningen streden aan 't hoofd van hun leegers; maar, Nicomedes verloor den slag, en wierd verplicht, om zich in de armen der Roomſche Veld-heeren te werpen, die niet beletten konden, dat geheel Bithynië niet in de handen van den overwinnaar viel. Het meeft gedeelte der steden van Asien, verlieten de zyde der Romynen, wiens juk lastig viel; het eiland Rhodus onderherdeidde zich door haar getrouwigheid voor den vryen staat, 't welk Mithridates verplichtte, om daar een vlot naer toe te zenden; maar, dewyl hy weinig goede boors gezellen had, verdween dit onderneemten. Men vond geen ander behulpmiddel te Romen, als om Scylla haastlyk te zenden. Cinna, die alstoer Burgermeester was, deed zuks met zo veel te meer yver, om dat hy zyn vyand ver van hem af zond. De Roomſche Veld-heer trad in Africa, en nam Athenen weder, na dat hy 't zelve uitgehongerd had. Lucullus, zyn Stedehouder, trok in Egypten, alwaar hy, na de onrullen van Cyrenen geslifft te hebben, Ptolomeus Lathurus in zyn belangens deed treeden. Deze Prins was wedergeroepen geweest, door 't volk, dat niet had kunnen verdragen, dat zyn broeder Alexander zyn moeder gedood had; alhoewel Cleopatra een der 1406. schoon Prinsessen was, welke ooit geregeert had. Men ging vervolgens de Veld-heeren van Mithridates aantasten, die een zeer groot leeger voerden. Men verdacht Archelaus een van de Veld-heeren van verraad, om dat hy, alhoewel Scylla niet meer als zielven of zevenent duizend mannen had, niet nalet van zefig duizend mannen te verlaan, en op hen een volkoome overwinning te behalen. Mithridates verloor den moed niet; hy liet al de geenen dooden, die hy mistrouwde, en dacht nergens anders om, als om een nieuw leger in 't veld te brengen; hy vond daar zo veel te meer geleegenthed toe, om dat de Veld-heeren van den vryen staat zeer verdeelt waren; de verdeeldheid heerschte mede te Romen, alwaar de zydelingen van Marius en Cinna, over die van Scylla, die afwezend was, de overhand hadden. Marius stierf in den ouderdom van zeventig jaaren, weinig tyds na dat hy weerder in Romen gekeert was, en zich Burgermeester gemaakt had. Maar, Cinna onderliede die zyde. Men rechtvaardigt Scylla, om dat hy den oorlog in Asien niet verlaaten wilde, om zyn vyanden binnen Romen te bestrijden, tot dat hy het middel gevonden had, om de vrede te maaken. Mithridates, zich van deze omstandigheid bedienende, deed de vrede aan Scylla aanbieden; floot dezelve, en liet groote voordeelen aan zyn vyand over, ten einde, om het vermaak te hebben, om zyn vaderland te gaan ontruilen, en zyn streng te Romen te herstellen.
1407. De Seleuciden volhardden zich in Syrien van een te scheuren; Philippus, Demetrius Eucaerus, en Antiochus, bygenaamt Denius, alle drie kinderen van Griphon, verdeelden 't zelve; de laaste had zich een Ryks-zaete te Damas opgerekht, welke Philippus hem had willen ontneemen. Na dat hy zyn troon valt geslept had, doorkruijde hy gantsch Judea, om de Arabieren den oorlog aan te doen; hy verloog hen; maar, hy lieveerde in den Ilyd; zyn leger naer Cana vluchtende, versmolde daar door honger. De waardere vermerdeerde, door de dood van Denius, om dat Aretas zich meeester van het Neder-Syrië maakte. De Syriers zo veel omkeringen moede, beroerten zich van de Seleuciden te ontfangen, en Tigranes, de Koning van Armenien te roepen, om over hen te regeeren. Zy stelden hem voor Ptolomeus Lathurus, ter oorzaak van den haat, welke de Koningen van Egypten altyd voor die van Syrien betoont hadden; zy zagen moogelyk mede, dat daar in Egypten geen manlyke Erven waren. Want, Ptolomeus, twee jaaren na zyn dochter Cleopatra, gestorven zynde, volgde in plaats, en Scylla zond daar van Romen een spookzel van de Koning Alexander, een zooin van dese, die zyn moeder gesood had, om dat hy begeerde dat dese jonge Prins van hem zoude afhangen. Mithridates had mede een groot gedeelte in Syrien; maar, men was bevreesd, den oorlog der Romynen op den hals te laaden, die volhardden in die staten te begeeren.
1408. Inder daad Murena, die Scylla in Asien gelaaten had, hond staande, dat hy aldaar geen onderhandelingen van vrede had, om dat men hem niet geschreven had; en te veld trekkende, verloog hy de krygsbenden van Mithridates. Byaldien hy den raad van zyn vrienden geloofst had, zoude hy Synopen, de Hoofd-stad van Paphagonien beleegert hebben; maar, Mithridates, na dat hy voor zyn verzeekering gezorgt had, trok in 't gezicht van den vyand over de rivier, en dreef hem op de vlucht. Scylla, Opperhoofd geworden zynde, was erzuchtig, en wilde dat men de onderhandeling, welke hy gemaakt had, uitvoerde. Men zond dan beveelten af, om den loop van dezen oorlog te stremmen, en Murena weeder te doen koomen, die zegepraalend in Romen trad, die was daar het voorwerp van zyn verlangen en heerschucht.
1409. Alhoewel Mithridates een gezantschap te Romen gezonden had, om over Murena te klagen, is het echter waar, dat hy zich niet in rust konde houden. Hy verplichtte Tygranes zyn schoon-zoon, om in Cappadocien te vallen; waar uit hy ontrede de 300 duizend menichen weg voerde, om Armenien te bevolken. Hy verbond zich aan Sertorius, die, alhoewel Scylla gestorven was, niet nalet in Spanjen te legeren, en aldaar een Raad te hebben; eindelyk kwam men tot een openbaaren oorlog, welke by de twaalf jaaren duurde. Caesar, die niet meer als vyf-en-twintig jaaren bereikte, maar, die zich alredes door zyn ongeregeert leeven met Nicomedes, had leeren kennen, en door de dapperheid, met welke hy zich van de Corsairen wreekt, die hem gevangen hadden, ziende de voorbereidzael van dezen Vorst, trok in Asien, en floot veel steden,

den, welke begonden te verzwakken, in het verbond met de Romynen. Men zond de twee Burgermeesters van Rome, Lucullus en Cotta; de laatste moest in Bithinië trekken, waar van de vryen staat uit kracht van de uiterste wil van Nicomedes berit nam, en d'ander moest Mithridates in Cappadocië volgen. Zulks voorkwam zyn medestander, en, om hem de roem van een zegepraal te beneemeen, waar van hy zich verzoekert hiel, naaderde hy om voor de komst van Lucullus slag te leeveren. Zyn leeger wierd verlaegen; Mithridates ging hem in Caledonië belegeren, waer uit de Burgermeester niet dorfde trekken. Men nam vele zyne schepen; dusdaag wierden de Romynen op een en dezelve dag te waater en te land door de jeloersheid van Cotta geslagen. Lucullus was gelukkiger; want, hy bevocht verscheide voordeelen op zyn vyand. En ziende dat hy Cyriës belegerde; een plaats welke men als de fleutel van Afien aanzag, ging hy zich dicht by hem leegeren. Mithridates voer zyf, gedurende de winter, met het beleg voort, tot dat zyn gantliche ruityern vernield was; maar, de belegerden een dappere tegenstand biedende, en Lucullus altoos aan de achterhoede van 't leeger zynde, wierd hy verplicht met een zeer aanmerklyk verlies af te wyken.

1418. Deze Veld-heer droeg twee andere overwinningen te waater, weg; d'ene dicht by Tenedos, en de andere in d'Egeesche zee, tegen de Bevel-hebbers, die Sertorius aan Mithridates te hulp gezonden had. Men vond daar een groot getal van Romynen, die Scylla gebannen had, en die alle gedood werden. Marius, hun Opperhoofd, wierd uit een hol gesleept, en door bevel van den Burgermeester, den hals afgelneeden, die dezen Raadsheer niet in zegenraad wilde omvoeren. Mithridates wierd noch eenmaal door het oswierd verlaegen; het schip, waer op hy was, liep schipbreuk; 't geen hem verplichtte, om dat van een Zee-roover te neemen, waar in hy zich vertrouwde. In zyn staaten weedergekeert zynde, maakte hy nieuwe voorbereidzelen tegen Lucullus; hy vergenoegde zich niet de krygsbenden van deze Bevel-hebber te plagen, om dat hy zich aan 't gevaar van een slag niet wilde bloed stellen; hy geloofde zyf den vyand te zullen uithongeren, die zyn levensmiddelen, nergens, als uit Cappadocië konde trekken, en die in de vlakte niet af dorfe koomen, om dat hy geen ruityern genoeg had. Een hart, dat tusschen de twee legers doortreck, verplichtte hen tot flaan; yder een dit dier willende doodden, en de krygsbenden aanwaeschende, weeken de Romynen. Maar, Lucullus hen weerder aanvoerende, wierd Mithridates verplicht, om den aftocht te laten blazen. Daar viel een andere ontmoeting voor, welke veel nadieeler aan dezen Prins was; zyn Stede-houders hadden voor de voederhaalders in Cappadocië een hinderlaag gelegt; maar, zy verhaftten zich niet daar uit te trekken, alvoorens zy de enge weegen doorgetrokken waren, om in de vlakte te gaan; 't welk de ruityern onnut maakte, en de Romynen het voordeel gaf van volkomenlyk flag te leeveren, en hun vyanden met fleuen en pylschooten ter neede te maken. Dit geval deed Mithridates den moed zinken, die daar van door de vluchtelingen verwittigt wierd. Zyn Veld-heer wachte niet af, dat men het teeken van den aftocht blies; zy deden hun toerusting voor uit trekken, om derzelve in zekerheid te brengen. De krygsknecht die zulks begreep, liep weg; Mithridates bleef alleen zonder statmeester noch vaartuig te hebben, tot dat een befteede, die verflond, dat de Koning met de anderen te voet weg vluchte, hem zyn paard gaf; hy zoude het niet ontkoomen hebben, hy aldiens hy geen geld had laaten strooien, 't welk de Romynen, door hun lieide tot strooperyen zeer berucht, ophield. Mithridates, die in Armenien trok, had het hertenleed van te verlaaten, dat Tigranes zyn schoon-zoon, hem niet wilde zien. Hy vernoegde zich, met hem als een Prins te jaaten dienen, en schuilplaats in zyn staaten te geven. Hy zond haastelyk een zynner Officieren aan zyn zusters, en aan zyn twee vrouwen, om zich te dooden. Monima rukte dekroon-band van haar hoofd, om zich te wrgen. Maar, de hand brak: *Hoe!* riep zy uit, *ongelukkige hand, knut gy my alleenlyk niet bedienen om my op te hanzen?* Zy wierp zich voor de voeten van de Officier, en rekste hem den hals toe, die haar den moordpriem in 't hart slak. De Romynen zonden naer Tigranes, om Mithridates van hem af te vorderen; maar, hy weigerde hem trotslyk, en den oorlog wierd aanslonds befloten. Men tastte ter zelve tyd het eiland Candien aan, om dat het zelve der Romynen wel aan fling, en men nam tot voorwendzel, dat het zelve haer krygsbenden aan Mithridates geleent had. Metellus, die over dit leeger 't bevel had, nam dit eiland in.

1421. Lucullus trok in Armenien tegen Tigranes te veld, die eindelyk zyn schoon-vader ontfling; zyn krygsbenden aannam, en met hem raadpleegde, om een krachtige tegenstand te doen; maar, hy de Romynen veracht hebbende, en geloovende, hen door een talryk leeger te zullen inzwelgen, leeverde hy flag, zonder Mithridates af te wachten, die groter krygsman als hy was. De Romynen, die het twintigste gedeelte van zyn krygsbenden niet hadden, waren verwonderd, de overwinning verkregen te hebben, welke hen niet meer als vyf dooden, en honderd gekwetsen kostte, terwyl men meer als honderd duizend aan de zyde van Tigranes telde.

Mithridates, die voor zyn schoon-vader kwam, vond de vluchtelingen, vermaande hem vervolgens, en in plaats van hem zyn ongeluk te verwijten, poogde hy hem te vertroosten. Hy zond overal om bystand te zoeken, om een leeger weeder-

op te rechten; maar, het meeste gedeelte der fidien en volken volgden de zyde des overwianaars.

Lucullus trad in Armenien, en ging 't beleg voor Artaxarta 1424. voeren. Tigranes kwam zyn kinderen te huip, en streden ten tweedenmaal by naer zo ongelukkig als de eerste reis; men verwydt Mithridates zyf van in dese geleegentheid aan moed ontbrooken te hebben; en schandelyk gevlycht te zyn. Men ging de stad Nisibe belegeren, welke Tigranes voor overwinbaar aanzag. De belegerden geloofden 't zelve mede, by-sonderlyk, dewyl zy den winter een aanvang zagen neemen, en het sneweuw 't veld van Lucullus overdekken; maar, hy bediende sich van de kwaaden tyd om hem te overrompelen, en maakte sich meefer van de stad, onder begunstiging van een zeer moejelyke nacht. Maar, hy had ter zelver tyd moejelyke tegengespoeden. Clodius, zyn schoon-broeder, en die men beschuldigde zyn zuster te onderhouden, deed een gedeelte van zyn krygsknechten teegen hem opstaan; Mithridates sloeg Fabius zyn plaats-houder, in Pontus, en bracht een groot getal van Romynen om 't leeven. Eindelyk bood dese Koning aan Marius den flag, die dezen weigerde, om dat hy de aankomst van Lucullus afwachte; maar, Mithridates veinzende een kaftel te belegeren, alwaar de Romynen hun roofen toerusting geborgen hadden, verplichten dekrygsknechten hun Veld-heer van hen tot den stryd aan te voeren. De overwinning stond lang in de weegschaal. Onderwylen zou zy voor Mithridates volkoomen geweest zyn; hy aldiens dese Prins niet aan zyn knie gekwett geweest was, 't welk hem verplichtte zich uit den stryd te begeven. Den aftocht op derzelve tyd geblaazen zynde, geloofde men dat hy dood was; men moest hem aan de krygsknechten tonnen, na dat men de wond verbonden had. Onderwylen bedienden sich de Romynen van dit toeval, om te onvluchten. Men verdacht, dat daar zommigen in 't leeger waren, die den aftocht hadden doen blazen. De Romynen wierden noch eenmaal in die zelve veld-tocht door de schoon-zoon van Tigranes geslagen. Lucullus kwam zyn Stede-houder te hulp; maar, zyn krygsbenden, die Clodius zyn schoon-broeder had omgezet, weigerden hem te volgen. Alle deze omstandigheden herstelden de zaaken van Mithridates; dusdaag dat de Commissariën van den vryen staat die in Pontus aankwaamen, wel verwondert waren den oorlog te zien volharden, en dat Lucullus hen t'onrechte tyd had doen koomen, met aan zyn meeesters te schryven, dat dezen gecondigt was. Den raad befloot het bestuur daar van aan Pompejus te vertrouwen, die zich in den oorlog dapper gedraegen had teegen de Zee-roovers, waar van hy de zee geluchmt had. Deze voorstelling veroorzaakte een schriklyke verdeeltheid; Pompejus verweet Lucullus, dat hy de landchappen uitgeplondert had, ten einde om zyn wellust te voldoen. Lucullus hield staade, dat Pompejus heerschuchtig zynde, zich meefer van den vryen stat wilde maaken; en zy hadden weederzyds gelyk.

De nieuwe Veld-heer belegerde Mithridates in zyn leegerveld, en zoudie hem van honger hebben doen vergaan; hy aldiens hy door een edel niertwerkzel sich dwars door de vyanden geen weg gebaast had; Pompejus volgde hem na in Armenien, en leeverde hem in de voornacht den flag; de maan, welche achter de Romynen was, misleidde de Barbaaren. Want, zy geloofden dicht by den vyand te zyn, en troffen niet als de schaduw; om dat zy te veel van verre schooten. Mithridates wierd verplicht, hem den derde maal te ontyachten. Zyn minnareffe Hypsicratia, had den moed van hem te volgen. Tigranes, die deze wanorder vernam, en die wift dat zyn zoon by Pompejus geweken was, gaf zich aan hem over, zonder enige zekerheid af te vorderen; hy gaf hem 't grote Armenien weeder. Maar, hy verplichte hem om van Syrien, en allede landchappen, welke hy Antiochus de Godvruchtige met geweld ontaaomen had, af te staan. Zyn zoon misnoegt, over de verdeling, welke Pompejus tusschen zyn vader en hem gemaakt had, befloot sich van daar te begeeven; maar, men hield hem gevangen; en hy diende tot een cieraad van den zegepraal. Mithridates verloor den moed niet; voel een als in de handen van Pompejus te vallen, weel hy af in de Cimmeriaansche Bosporus; hy maakte daar vrienden, en kwam weder in Pontus; verliet hebbende, dat cene zyn vrouwen een kaftel overgeleevet had, fineed hy haar zoon van de andere zyde van de rivier, voor haar oogen, den hals af. Pompejus deelde zyn flanten uit, en maakte daar landchappen van: 't welk hem deed belluuren, van dwars door 't land der Seyten te trekken, en zich niet de Gauloisen zaarmen te voegen, niet wie hy in verbond was, ten einde, om met hen Italië in te trekken. Maar, zyn leeger, dit befluit als een soort van wanhoop aanzlende, weigerde een zo lange tocht te doen. Hy kroone Pharnaces, zyn zoon; en dewyl hy bevreesd was, dat men hem aan de Romynen mocht overleeveren, naam hy vergifin, en ga'zich aanslonds een stek met de moord-priem, om dat het vergif waar aan hy zich gewent had, hem het leeven niet zoude kunnen neemen. Eindelyk, de moord-priem niet diep genoeg in gedrongen zynde, verplichte hy een krygsknecht van den vyand hem den doodstek te geven.

Terwyl men dezen oorlog voerde, had Ariobolus den oorlog aan zyn broeder Hircanus verklaart, en zich meefer van zyn krygsbenden gemakht hebbende, als mede van den Tempel van Jeruzalem, kwam hy met hem overeen, en de laaste stond hem de Kroon en 't Hooge-Priesterschap af, en stond toe om als een gemeen en afgewondert man te leeven. De onderhandeling gemaakt zynde, veranderden de twee broeders van

- staat en huis, Hircanus die van Aristobulus aannemende. Antipater, de vader van Herodes, kon deze verandering niet verdraagen, en had Hircanus zo lang, tot dat hy zich by Aretas, de Koning der Arabieren begaf; die hem niet alleen ontfang; maar, Aristobulus verloeg, en hem in den Tempel ging belegeren; het Paafch-geest daar tussen gekomen zynde, maakten de belegerden met de beleegeraars een handel om slachtoffers te hebben; zy leverden hun geld; maar, de beleegeraars lachten in 't vervolg met hen en met God; want zij verwoesten hen geen slachtoffers: een onweer, dat de vruchten verwoestte, deed gelooven, dat God dese trouwloosheid, waar by hy belangens had, strenglyk strafte. Wyders Scaurus, Plaats-houder van Pompejus, te Damas gekomen zynde, zond hem weederzys geschenken toe, om hem in hun belangens in te wilkelen. Hy verkoor die van Aristobulus, en verplichte de belegeraars door zyn dreigementen, om van daart wyken; en Aristobulus hiet ter rechter tyd geslaagd hebben, bracht hy zeven duizend mannen van hen om 't leeven. Pompejus deed in 't vervolg de twifflingen voor hem pleinen. Hircanus beklagde zich wegens dat men hem 't Ryk en 't Priesterdom, alhoewel hy de oudste was, ontnomen had. Aristobulus hield staande, dat hy daar van vervallen was, door zyn zachte moedigheid. Het volk zeide, dat zy geen Koning begeerden, en dat de Wet wilde dat zy van hen Priesters zouden ontfangen. Pompejus stelde dit oordeel tot zyn wederkomst van Arabien uit; 't welk Aristobulus zeer moeijelyk maakte; hy bereidde zich heimelyk tot den oorlog; maar, Pompejus weergekomen zynde, belegerde Jerusallem, en nam het in. Hircanus al wat noodig was, tot het beleg verschaf hebbende; gaf hem Pompejus het Hooge-Priesterchap en 't gezag over Judea weder, onder voorwaarde, dat hy geen Kroon zoude draagen. Judea wierd daar door aan de Romynen cysbaar; de steden, welke men in 't Neder-Syrien ingenoomen had, werden afgescheiden, en onder een byzonder Gezag-hebber gestelt. Eindelyk men strafte al den geenen strenglyk, die den oorlog aangeraden hadden; Aristobulus wierd zelfs met zyn twee kinderen gevangen gezet; maar, Alexander ontkwam het op den weg. Cicero was alstoer Burgermeester, en de zaamenzweering van Catalina bortf onder zyn Burgermeesterschap uit. Pompejus, na zo veel overwinningen hebbende gezegenpraal, wierd door Luennus in den Raad aangesteld, die wilde, dat men de ordeningen en de uitdeelingen der landschappen, die deze overwinnaar gedaan had, zoude te niet doen. Maar, hy verbond zich met Crassus en Julius Caesar. Dusdaaglijk begon het Driemanschap, en den burgerlyken oorlog. Ptolomeus Auletes, een man, die ter oorszak van zyn ongereegelgheden gehaat was, wiet verplicht zyn toeylucht tot Pompejus en Caesar te nemen, tegen zyn eige onderdaanen, die hem verplichtten het eiland van Cyprus van de Romynen weeder af te vorderen. Hy vluchte in Rome; en dewyl men hem geloofde dood doot zyn, noemde de Egyptenaars zyn twee oudste dochters Berenice en Triphona, om hem in plaats te volgen; zy beriepen mede Antiochus de Godvruchtige, die men 't Ryk van Syrien ontroof had; maar, de dood belette hem om zich van de goede wille te bedienen. Zy schikten mede afgodenzen te Rome, om hun zask te onderfchraagen; maar, Ptolomeus stelde volk op den weg, om eenig gedeelte daar van om te brengen, en belette door zyn gelchenken, dat het andere by den Raad geen gehoor kreeg.
435. Onderwylen Alexander, de zoon van Aristobulus, waapende zich in Judea, en verwoestte het land. Gabinius, Gezag-hebber over Syrien, deed Marcus Antonius hem teegen trekken, en volgde van dicht by: Den Ilyd ging dicht by Jerusallem aan; het verlies was ten haften by even groot. Maar, de Romynen, die Hircanus ondersteunden, waren veel talryker. Gabinius leidde hem weeder naer Jerusallem, en herstelde hem weder in 't bezit van 't Priesterchap; maar, hy stelde vry richtbanken in de voornaamste steden van Judea vast, op dat yder een gemaklyker recht konde erlangen. Aldus veranderde het land-bestier, en wierd Aristocratisch. Gabinius droeg medezorg om Samaria, bencevens een groot getal van andere steden, die verwoest waaren, te herbouwen. Aristobulus kwam in 't volgende jaar weeder, en deed een nieuwe poging, om zyn broeder te verdryven. Maar, Gabinius gaf zo goede beveelen, dat het leger, 't welk hy opgerecht had, 't eenmal verlaagd wierd; hy wierd zelfs gevangen naer Rome gezonden, en in keetenen geslagen. Egypten was niet minder ontruft. Ptolomeus, die verplicht geweest was, om zyn Ryk te verlaaten, bood zo veel gelds aan Marcus Antonius, en aan Gabinius; dat dese laaste zyn staaten teegen de Wet verliet, om den oorlog in een vreemd Ryk te voeren. Berenice, de dochter van Ptolomeus, welke aldaar in de plaats van haar vader regeerde, was niet een bedrieger, Seleucus genaamt, getrouw, die zich vermaet, van uit de Istan der Seleucussen te zyn; maar, verneemende, dat het een deugniet was, had zy hem doen verworen, en had in zyn plaats Archelaus een andere bedrieger geslecht, die zich zeide een zoon van Mithridates te zyn.
- De Jooden voegden zich by Gabinius, om hem in de overwinning van Egypten te helpen, en deelden hem groote diensten in het beleg van Pelusien; 't zelve was nauwlyks ingenoomen, of Ptolomeus wilde zich van de onderdaanen, weegens 't ongelyk, dat hy van hen ontfangen had, wreken; maar, Gabinius weerd hielt hem. Gabinius nam Archelaus mede gevangen; maar, hy liet hem ontkomen, ten einde, om van d'een en d'ander groot geld te trekken. Het volk van Alexan-

dryen, hem vervolgens verplicht hebbende, om tegen de Romynen te staan, wierd hy in den slag gedood. Ptolomeus trad weeder in zyn Hoofd-stad, verdreef zyn dochter Berenice, en gaf het bestier van zyn Staat aan een Roomsch Ridder, die hem met zyn raad en geld onderfchraagt had. Gedurende deze uitvoering van Gabinius in Egypte, had Alexander al de muzelingen van Judea by een verzaalet, en rechtte een leger van dertig duizend mannen op; Antipater misleide daar van eenigen; maar, men wierd verplicht handgemeente worden. Tien

1438.

duizend Joden bleeven daar dood op 't veld leggen, en Gabinius, overwinnaar zynde, ging naer Jerusallem, om daar Hircanus en zyn gunsteling Antipater te herstellen. Crassus wierd afgezoneden, om hem in zyn bestier over Syrien te volgen. Hy ging naer Jerusallem, en maakte zich meeester van de schatten van den Tempel. Joiephus verzeekert, dat Eleazar dezelve had willen weederkoopen voor een gouden balk, die hy aan Crassus gelevert had. Maar, dat dese Gezag-hebber den balk nam, en zich vervolgens meeester maakte van 't geen daar overig was. Deze man ten opperte gierig, zich in Mesopotamien geworpen hebbende, klaagde Orodes de Koning der Parthen desweegen aan den Raad, en wierp zich, onderwylen het antwoord afwachende, in Armenien, ten einde op dat Artabazus, de zoon van Tigranes, bezig zynde met hem af te keeren, de manlike bystand aan de Romynen niet deed. Artabazus was niet misnoegt, een reeden te hebben, om hem zuiks te weigeren. Abgarus, de Koning van Edesse, vynsde Crassus te beginnen, en hem raad te geven. Maar, hy was mede van 't verstand van Orodes, aan wie hy de oogmerken van 't leger verwittigde. Crassus liet niet na, van tegen Sitenas, de Bevel-hebber der Parthen op te trekken; maar, het bevel van d'ene vleugel aan zyn zoon gegeven hebbende, vervolgde deze jonge Veld-heer de Parthen, die luttig vluchten, en wierd met de ruiterij, die hem ondersteunt had, gedood. Crassus bergde zich met moeite na de dood zyns zoons; maar, zich aan een leidsman vertrouwt hebbende, die hem verried, volgde hem Sitenas op 't spoor na, overwon, en doodde hem. Men zegt, dat hy daar 't bedrog gebruikte, en vynsde met hem te willen handelen, dat hy hem ombracht, en dat zyn hoofd tot Orodes gebracht wierd, die in zyn mond goud liet gieten, om hem over zyn onverzaadelyke gierigheid na zyn doot aan te doen. Crassus, die zich uit deze nederlaag in Syrien behouden had, trok in Judea, en ligte van daar dertig duizend inwoonders, die hy als slaaven verkocht. De beweegingen van Aristobulus verfchaffen hem het voorwendzel. Antipater dreef hem mede dwars, om dat hy door dat middel zich verre van zyn vanden afzond.

1439.

Caecilius vertrok vervolgens van daar, om te beletten dat de Parthers over den Euphrat niet trokken; zy lieten niet na om in Syrien te trekken, daar Caecilius hen sloeg. De Stedehouder der Burgermeesters, Bubulus, die weinig tyds daar na kwam, maakte een verdeelheid tusschen hen, met hen aan te raadens, dat zy Pacorus tot Koning zouden verkiezen, en verplichtte hen van af te wyken; het schijnt dat hy zich aan Cicero voor den oorlog niet vertrouwde; want, hy pleegde met hem geen raad, alhoewel hy 't bevel over Cilicien had.

1440.

De Burgerlyke oorlog ontstak, om welke reden Caesar A. 1443. aristobulus met eenige legioenen in Judea weerd zond, om zich aldaar tegens Pompejus te stellen, die daar een groot gedeelte van bezat. Maar, men kreeg hem gevangen, en bracht hem door vergif om 't leeven. Pompejus versterkte zyn leger met Oosterse volken, alwaar hy machtige vrienden had. Orodes zelfs, de Koning der Parthen, had hem bystand belooft. Caesar verontschuldigde niets aan zyn zyde, en deze twee medefanders elkander in Pharsaliën ontmoet hebbende, wierd Pompejus geslagen. Caesar, overwinnaar zynde, wierp de papiers, die hy in de tent van zyn vyand vond, in 't vuur. Ten einde, om niet aangevochten te werden, van den geenen te straffen, die hem getrouw gedient hadden. Caecilius, Cato, en Cicero wierden van deze nederlaag verfchagen. De eerste had eenige krygsbenden, en eenige scheepen, waarover hy 't bevel Eers halve aan Cicero wilde opdragen, die veel ouder als hy was; maar, deze grote redenaar was een armhartig Veld-heer, die zyn getrouwigheid liet achterdenken, om dat hy weigerde de beveelen te geven. Het verscheelde weinig dat Pompejus, de zoon van den grooten Pompejus, hem niet doodde. Deze Veld-heer was in Egypten geweeken; hy vernam aan den zoom het leger van den jongen Ptolomeus, die zyn zuster verdreeven had, welke mede zyn vrouw was, en met hem regeer moest, uit hoofde van den uiterste wil van Ptolomeus Auletes zyn vader. Men overwoog in den raad van den Prins, wat men met deze doofluchtinge vluchteling doen moest, en men floot om hem om te brengen, 't geen uitgevoert wierd. Men wilde 't zelve aan Caesar doen, die hem vervolge; maar, hy was op zyn hoede. Cleopatra kwam zich voor zyn voeten needer werpen, maakte hem verliefd, en verkreeg door dat middel, 't geen zy verzocht. Caesar wees mede 't eiland Cyprus aan de jongste der Ptolomeus, en aan Arfinoe toe. Dit vonnis trok de haat der Egyptenaars tot hem. Achilles stelde zich aan 't hoofd van alle de benden, die hy by een kon verzaalet, en kwam Caesar tot in 't huis te Alexandrië aangrypen. Men sloeg ter zelver tyd in de haaven, om dat die geen, die Meester van de Vloot was, zyn vyand de levensmiddelen benam. De zyde van Caesar overwon; men stak de scheepen in brand, die men niet bewaaren konde, en het vuur in de stad overtrekkende, verbrande viermaal honderd duizend boeken,

1445.

die

die de Koningen van Egypten by een vergaerd hadden. Cæsar moest nieuwe stryden ondergaan; maar, alle zwaarigheden te boven gekomen tynde, en de rust in dat land herstelt hebbende, vertrok hy naér Syrien, daar Antigonus hem ging vertoogen, dat zyn vader en broeder de kroon en 't leeven, ter oorzaak van hem, verloren hadden, dewyl Pompejus hen had doen sterven. Maar, Antipater steide zich daar zo krachtig tegen, dat Cæsar Hircanus in zyn bediening bevestigde, het befler over Judea aan Antipater gaf, en verklaarde dat het zelve van oorlogs-volkoren zoude bevryd zyn; dat de Joden onder de vrienden der Romynen zouden gerekend worden; en eindelyk op dat men geen reden van onrechtetheid mocht vermeenden te hebben, liet hy deze onderhandeling in 't Grieks en in 't Latyn snyden, en op het Capitolium, en in de steden Tyr, Sidon, en Ascalon brengen. Antipater weerdegekeert zynde, 1446. gaf hy 't befler over Jerusalēm aan Phasaelus, de oudste zynner zoonen, en dat van Galileen aan Herodes. Men beklagde hem aantonds voor den Joodseha Raad, om dat hy zeer veel aankerkelyke menschen van 't geslacht had doen sterven. Maar, Hircanus begunstigde hem. De Bevel-hebber over Syrien, be- schermde hem mede, om dat zyn vader grote sommen gelds van den Romynen betalte; Herodes verscheen gewaapend voor deze Richt-bank, en ziende dat men niet naliet van om de veroordeeling te denken, week hy naér Damas.

Cæsar, overwinnaar van alle zyn vyanden te Romen weder- gekeert zynde, wierd voor eeuwig Opper-hoofd verkooren, en de Joden openlyk begunstigende, stond hy Hircanus toe de muuren van Jeruzalem, die Pompejus had doen slechten, weeder op te bouwen. Hy maakte zich vaardig om uit de stad te treeden, alwaar hy verstaen, dat men hem met jaloechheid begunde; maar, hy wierd door Brutus in den Raad gedood. Augustus besloot hebbende, de dood van zyn oom te wreken, kwam weeder in Italië; 't geen aldaar een nieuwe Burgerlyke oorlog veroorzaakte. Caecilius trok in Syrien, en van daar in Judea om 4 legioenen te overvallen, die Cæsar in Egypten gelaat had, en die Alcinus weeder te rug voerde.

1450. Hy bedroog zich niet; zy traaden aan zyn zyde over, en hy zeg zich in plaats van acht, aan 't hoofd van twaalf legioenen; zyn leger wierd mede door enige Parthers, en zeer veel Jooden versterkt; hy trok mede een grote zom uit Judea; Antipater diende hem in zyn voorneemen; maar, op een zeekere dag, dewyl hy by Hircanus zyn avondmaal hield, vergaf hem eenen Malichus genaamt. Phaefelus en Herodes zyn twee zonen, geloofden, dat meug dit ontvynen en een gunstige geleegtheit moest afwachten, om de dood van hun vader te wreken; zy schreeven daar over aan Caecilius, die hen nadde van Malichus om te brengen, en heval aan de Overigheden van Tyr, van hen de behulpzaame hand des noods te bieden. Malichus, verre van bevreesd te zyn, maakte zyn voorbereidzelten om zich meeester van Judea te maken, als wanneer Caecilius, verplicht om Marcus Antonius den oorlog aan te doen, verre van der hand zyn zoude; Herodes dat oogmerk te vooren merkte, verzocht hem met Licetus ten avondmaal, en stelde enige Officieren van Caecilius, die hem op den weg ombrechten. Hircanus wierd daar door zo ontstelt, dat hy de spraak verloor; hy vreesde dat Herodes hem eveneens mocht handelen. Maar, verstaan hebbende, dat Caecilius dat bevel gegeeven had, vertroostte hy zich. Onderwylen veranderde Caecilius van gedachten; of veel eer Felix, zyn Stedehouder, wilde dedood van Malichus wreken, en talte Phaefelus aan; maar, het gelukte hem niet. Hy wierd zelfs verplicht van in genade de vryheid te verzoeken van uit den Tooren te koomen, daar Phaefelus hem in slot, na dat hy hem gelagen had. Augustus Lepidus, en Marcus Antonius zagen zich tuschen Modena en Bologna, en verbonden zich onderling teegen de moordenaars van Cæsar. Dit was daar het tweede Driemanschap, 'twelk zo groote wanorderen veroorzaakte, en waar door de vryheid der Romynen uitgedoofd wierd. De slag van Philippus wierd in 't volgende jaar geleverd; Augustus; noch Antonius lieten zich daar niet vinden. De vleugel van Caecilius wierd onvergineet door de krygsknechten van Antonius, en hy flak dezelve moordpriem in zyn borst, waar mede hy Cæsar gedood had. Brutus overwon; maar, hy wierd in een tweede veld-flag overwonnen, en doodde zich teegen de dapperheid uitvaaren-de, waar van het noodlot zo droevig is, en die hem in dat oogenblik niet anders als een hersien-droom scheen. Antonius in Syrien getrokken zynde, kwam hem men over Herodes en Phaefelus klachtig vallen. De zaak was zo veel te teerder, om dat zy de zyde van Caecilius gehouden hadden; ondertulchen, dewyl zy geld strooiden, en Hircanus zich teegen hen verklarende, beval hy, dat men de afgezondenzen zoude doen sterven, 't geen hen een nieuwren haast teegen Herodes verwekte;

1453. wyders beloofde Antigonus duizend talenten aan Orodus, de Koning der Parthen, by alden by Hircanus Herodes wilde oplichten, en hem tot Koning van Judea herstellen. Het bevel daer van wierd aan Picorus, de zoon des Konings gegeven, die met dat oogwit aan de zyde van Tyr trok, terwyl Barzapharnes, een van zyn Veld-heeren, een anderen weg nam. Zy waren nauwlyks in Judea getrokken, of een groot gesel ver- klaarde zich voor Antigonus. Zulks gaf moed ons naer Jerusalēm te trekken; maar, Herodes en Phaefelus, die aldaar waren, verplichtten hen, om zich in den Tempel te fluiten: men trad in onderhandeling, en Hircanus en Phaefelus wierden naer den Veld-heer der Parthen gezonden, die in Galileen was, en hen gevangen nam, zo haast hy hen in handen had. Men

schreeuwde te vergeefs teegen de trouwloosheid; de misflag was groot, van zich op zyn vyanden te vertrouwen. Herodes meer wantrouwende, had het niet gedaan. Hy borg zich in Idumeen met een zo groote wanorder, dat hy meenigmaal aangevochten wierd om zich te dooden. Boven al, als hy zyn moeder op den weg gevallen zag, en in staat om den laaiten lik te geven. Hy liet het dierbaarste dat hy by zich had, in het kasteel van Massada, terwyl zyn vyanden Jerusalēm uitplonderden. Antigonus liet Hircanus de ooren aflyden, ten einde, op dat hy de Priesterlyke waardigheid niet meer konde bedienen. Phaefelus wanhopend zynde, bracht zich zels om 't leeven, met zyn hoofd teegen de wanden aanloopende, om dat zyn handen gebonden waaren, en hy geen moord-priem by zich had. Herodes, door de Arabieren geen schuilplaats vindende, gelyk hy geloofd had, ging zich in de armen van Cleopatra in Egypten werpen; hy trad daar te scheep, en voer, in weerwil van het onweer, dat hem aan 't eiland Rhodus smoot, naer Romen. Hy trof 't hart van Antonius, door het verhaal van 't geen zyn geslacht over gekomen was; hy verwekte de jaloerchede der Romynen, mede hen te vertoogen, dat Antigonus zyn medevryer de kroon uit de handen van de Parthers ontfangen had. Antigonus en Augustus ontfingen hem met veel beleefdheid, geleide hem tuschen hun beide, naer 't Capitolum, en maakte hem Koning van Judea. Ventidius, Bevel-hebber over Syrien, had order om hem te herstellen; maar, hy vergenoegde zich met groote somme gelds van Antigonus te trekken. Herodes verloor den moed niet; hy vond hulp in Galileen; hy ging zyn geslacht verlossen in Massada, alwaar het zelve ingevlucht was; hy belegerde Jerusalēm, en niet tegenstaande de drift die Silo, Veld-Heer der Romynen had, van af te wyken, onder voorwendel dat het hem aan voeder ontkraft, verfschte hy hem genoeg om hem te weederhouden; hy overrompelde Jericho, 'twelk door de Romynen uitgeplondert wierd, na dat hy zyn geslacht binnen Samaria in zeckerheid had gezonden, 'twelk hy versterkt had; hy trok van daar in Galileen, dat in zyn belangens trad na de neederlaag van Antigonus, waar van een gedeelte in den Jordaan verdronk, en de Parthers volhardden den oorlog teegen de Romynen; zy waaren in Syrien getrokken, onder 't geleide van Pacorus, de zoon van Orodus. Ventidius, die daar 't gezag had, wachtte hen af, en den tyd gehad hebbende, om zyn krygsbenden te vergaderen, dewyl Pacorus veronachtzaamt had de allerkortsten weg te neemen, floeg hy de Barbaren, doode hun Openhoofd, en liet zyn hoofd in alle de steden omvoeren, om dat zy deze jongen Prins zodaanig beminden, dat zy zyn belangens niet wilde verlaten; by alden zy niet verzeekert waren dat hy dood was. Na deze overwinning gaf Antonius aan Ventidius bevel, om aan Herodes hulp te zenden. Macheras vertrok met twee legioenen; hy had enig voorneemen, om zich met Antigonus te vereenigen: maar, deze zich daar niet vertrouwende, en de Roomse Veld-heer over deze beleidiging toornig zynde, liet al de Jooden, die hy op zyn weg vond, ombrengen. Hy verzoende zich daaron weeder met Herodes, die aantonds vertrok, om Antonius te vinden, en hem in het beleg van Samogate, 'twelk hy ondernomen had, hulp toe te brengen.

Hy had zyn broeder Joseph gelaat, om in zyn afweesen 't gezag te voeren; maar, zich door Antigonus hebbende lasten overrompelen, wierd hy gedood. Herodes schoot toe, om Galileen te herneemmen, welk deze neederlaag hem hadden doen verliezen; hy begaf zich van daar naér Jericho; hy leeverde veel slagen, daar hy voordeel by bevocht: men geloofde, dat de heemel hem befcermide. Want, hy was nauwlyks uit de plaats getrokken, daer hy gespyt had, of de kaamer stortte neder. Op een anderen dag, zich met zyn knecht alleen afgezonerd hebbende, terwyl hy zich ging baaden, trokken enige vyanden, aldaar verborgen daar uit, vluchende d'een na d'andere weg, zonder te denken om hem te doden; hy trouwde vervolgens Mariamme, te Samarien, belegerde Jerusalēm, dat in een Sabbath-jaar, 'twelk de hongersnood verdubbeld, ingenomen wierd; de Romynen door de lange weerstand der Joden, verdrietig, spaarden noch jaren, noch kunnen; men deed heele gooten van bloed stroomen; de Rykdommen wierden geroofst, en Antigonus in keetens geslagen, naér Marcus Antonius gezonden.

Dese Veld-heer voer voort met teegens de Parthers te oorlogen, doch met verschillende uitlagen; dit jaar was voor hem droevig; want Phraates hem verplicht hebbende het beleg van Prafa, een thad in Medien op te breeken, met die hoop van een vrede te zullen sluiten, vond hy zich tot een aftocht verplicht die zyn leger verwoestte; hy moest schriklyke bergen overtrekken. Men vond geen levensmiddelen op den weg. Het kruid dat men zomtys at, maakten alle de krygsknechten, die alle middelen aanwendten, zonder te weten wat zy deden, en door een braeking verzwakt, stierven. Het waaster gaf geweldige krimping in de darmen aan anderen; de Parthers lieten niet na in den morgenstond het leger door pylschooten te plassen, en een groot getal van krygsknechten om te brengen; Antonius poogde den moed der krygsbenden te ondersteunen, hangt de reyen gaande, om hen te troosten, en grote zorg ge voor de gekwetsten draagende. Maar, hy was zelfs zodaanig verlegen, dat men hem dikmaals hoorde uitroepen, *de tien daizend*, om dat hy over den aftocht verwondert was, welke zy gedaan hadden, en een diergelyk lot wenfchte. In der daad het gelukte hem: De Parthers, na dat zy meenigmaal beloofd

beioofd hadden van te zullen afwyken, en het leger niet meer te vermoeyen, lieten eindelyk af't zelve te vervolgen, en Antonius ging zich weegens de moelykheden in de armen van Cleopatra vertroosten, op welke hy ten uitersten verlief was. Terwyl hy in Egypten was, besloot Alexandra, de schoonmoeder van Herodes, derwaerts te trekken, ten einde om haar zoon Aristobulus aan te bieden, en hulp door tuischenkomst van Cleopatra te veroeken. Zy moest zich in een dookstift laten draagen, ten einde om zich te liger voor de oogen van Herodes te verbergen. Maar, deze Prins was daar van verwijtig. Onderwylen Aristobulus aan het altaar hebbende beginnen dienst te doen, was al het volk wegens zyn bevaligheid verlief geworden, 't geen Herodes verplichte om hem ter maaltijd te nooden, en van hem door daar toe beelchte menschen, die vynsden met hem in't waater te speelen, te laten verdrinken. Cleopatra door dese daad ontflooken, en door de moeder van Aristobulus gesmeekt, droeg Marcus Antonius om een zo snoede misdaad te straffen; Herodes wierd verplicht zich te Laodicea te gaan rechtvaardigen, daar Antonius zich door de geschenken, welke hy hem deed, liet bewegen. Cleopatra liet niet na te bidden dat men Herodes en Malchus de Koning van Arabien zoude ombetogen; maar Antonius stelde zich daar standvallig tegen, en vernoegde zich met aan deze heerzuchtige vrouw een zecker gedeelte van het needer Syrien, Judea, en van 't Ryk van Malchus te geven, waar vanuit haer schatting betaalde. Cleopatra, van de Arabieren kwaaltyk betaalzinde, deed aan Herodes bevel geven van hen aan te nemen, verhoopende, dat zy zich in 't bezit van 't Ryk zoude stellen, van den geen, die den flag verloor. Herodes was gelukkig, men sloeg daar dapper. Maar, de Joden bleeven meesters van 't flag-veld.

De Burgerlyke oorlog begon zich te ontsteeken. Antonius en Augustus waren neengemaal met elkander in oneenheid. Maar Augustus borst eindelyk uit, hy schond het Recht der volken, gaande de uiterste wil van Antonius de Vestallen ontrooven, hy deed het zelve openlyk lezen, en dewyl hy de kinderen, die hy van Cleopatra had, met rykdommen ophoopte, en wilde dat zyn lichaam in Alexandriën, gevoert, en in de handen van dese Princes weeder geselt word, alhoewel hy zelfs te Rome fierf, ontfak her volk tegens hem; en geloofde ligelyk, 't welk men voorgaf, dat hy zich meester van den vryen flaat wilde maaken, ten einde om daar van een geschenk aan Cleopatra te doen. Deze vrouw was de oorzaak van 't verlies van Antonius en den flag van Aëtium, welke over het lot der Romynen wonnisteek, want ziel gemakht hebbende, terwyl de overwinning noch evennaarde, en zelijf febeepend medegevoert hebbende, volgde Antonius, die dat vernam, haar achter aan, en de wanorder kwam aanlands in de vlot, en de bootsgezellen dachten nergens aan, als om by hun Gezaghebber te vluchten. Augustus liet hem vervolgen; maar, hy had niets als enige scheepen, die hem kondin achterhaalen, en die vervolgens verplicht wierden van weeder te keeren. De Landbenden, die niet geflaagnadden, bleven hem voorbeeldyk getrouw. Zy wachten zeven dagen af, zonder tyding van hem te hebben, en men konde niet gelooven, dat hy een zo schoon leeger zonder flag of floot verliet. Maar de liefde had by hem de overhand, hy dacht niet als om zich aan de weilullen over te geven, terwyl Augustus zich van de overwinning bediende, en zich meest van den vryen staat poogde te maaken. Hy beloofde heimelyk aan Cleopatra het Ryk van Egypten, by aldiens zy Antonius wilde ombrengen, die een zeer wonderbaar leeven leide, want, hy sloot zich zomtys in 't Eiland Pharos op, alwaar hy gelyk Timon de *Misanthropi* wilde Ieeven, op een anderen dag rechte hy feesten en prachtige maaldtyden te Alexandriën aan, hy had tyden waai in voorbereidelen tot den oorlog maakte; hy had weér andere tyden, in welke hy Afgezanten tot Augustus zond, om hem allecklyk de vryheid af te vorderen van in Athene als een gemeen man te moogen leeven. Maar, Augustus zette zyn voorneem voort. Herodes, over wie men grote klachten gedaan had, om dat hy Marcus Antonius begunsligt had, ging hem te Rhodus vinden. Hy ontkende zyn zucht voor Antonius niet; maar, hy vertoogde zo krachtig aan Augustus, dat hy een vriend van een onkreukbare getrouwheid konde verkrygen, dat Augustus zulks geloofde, en hem in zyn Ryk, door een bevel van den Raad deed velsigen. Hy ontfing Augustus op zyn reize in Syrien waar door hy trok, om Marcus Antonius in Egypten op te zoeken, zeer voortreffelyk. Cleopatra scheen haer minnaar nergens anders om ontiaangen te hebben, als om hem te verraden. Zy liet Pelusien door Augustus innemen. Antonius ontwekt, stelde zich aan 't hoofd van eenige Ruitery, en sloeg die van Augustus. Na 't welke hy geheel gewaapend in 't vertrek van Cleopatra ging om haar te liefkozen. Men liet niet nate voorzien, 't geen gebeuren zoude. Cleopatra had haar vlot bevel gegeven van zich met die van Augustus in order te slellen, verhoopende zyn gemoed daar door te treffen, en zy bereidde zich een vergif, in geval haer bekoorlykheden op den overwinnar niets vermochten. De vlot volgde de beveelen van de Koningin. Het voetvolk van Antonius wierd geflaagnen. Cleopatra zond een Gefineeden om hem den moordpriem in 't hart te stooten. Maar, de getrouwe Gefineeden liak zich zelfs dood. Antonius volgde zyn voorbeeld, en ten uitersten verlief, liet hy zich voor Cleopatra brengen, zoals hy gekwettel was. Cleopatra vergaf zich, en Augustus wierd meester van Egypten en 't gantsche ryk, hy veinsde zich daar van te willen ontflaan, maar,

't volk en den Raad hem gebeden hebbende het zelve te willen.¹⁴⁵⁶ bewaaren, stemde hy zulks toe; hy maakte als toen een verdeling der landschappen, hy liet aan den Raad de geenen, over, die in de meelee rust waren, en behield voor zich de anderen, die voor de aanvalen den vyanden bloodgeftelt waren. Hy mistrouwde Egypten dusdaang, dat hy daar geen Bevel-hebber doride zenden. Hy verboodi zelfs aan de raadsheeren van in dat land, zonder bevel van zyn hand, te gaan.¹⁴⁵⁷

Het leed wat meer als een Jaar, dat Herodes Mariamne voorgekomen was, welke hem de dood van Hircanus zyn vader en van Aristobulus verweet. Maar, hy beloof dit geelacht volkoomenlyk uit te roejen. Salome zyn zuster diende hem daarin, zy walgende van haar man Coithobars beschuldigde hem met het overige van 't geslacht der Asmoniers zaamengeswooren te hebben, en hy deed heur op deze beschuldiging ombrengen. 't Geen hem volkoomen meester van Judea maakte. Zulks belette niet, dat tien Burgers van Jerufalem in 't volgende Jaar niet beflooten van hem te doorstoeten. Maar, het voorneemmen ontdekt geweest zynde, deed hy hen wreedlyk sterven. En, om in zeekerheid te leeven, liet hy Samaria verskeren, 't welk hy Sebaste noemde, en ter oorzaak van Augustus de burgt van Straton bouwde, benevens veel andere Kasteelen, welke hem tot schuilplaatzonen dienen, by aldiens daor oproer ontfloond. Ten einde om dezelve voor te koomen, droeg hy groote zorg voor zyn onderdaanen, die brood en kleederen ontfraaken; om dat de schaepen dood waren, verschafte hy hen 't geen zy nooddig hadden. Maar hy won nooit¹⁴⁵⁸ de vriendelijch van 't volk. Hy deed zelfs een zaak, welke mishaagde, want, hy verhefte tot het Hoogepriesterdoineen Burger van Jerufalem, wiens dochter, Mariamne genaamt, by wilde trouwen, en welk het schoonite inenfch van haer tyd was. De Arabieren, nabuuren van Judea, voerden als toen den oorlog tegens de Romynen. Elius Gallus was met een gedeelte van de inleeging van Egypten derwaerts gezonden. Candace Koningin van Ethiopië een moedige vrouw bediende zich van dit afwezen, en stortte op een onvoortiene wyze op drie vaandelen krygswolk die overgebleven waren, en verfaaghen wierden. Maar Petronius, die over Egypten bevel had, de andere henden verzaamelt hebbende, trok in Ethiopië, en na dat hy de krygsnechten, die hy ontmoette, en die niet wel gewaapend waren, noch den oorlog niet wel verftonden, neergemaakt had, ging hy Candace in haar hoofdstad Premnis belegeren, en verplichte dese Princes om inleegering in te nemen, en den roof weeder te geven, die zy medegeeslept had: Daar waaren andere onrfulen in de landschappen van 't Ryk, die hy moet bevreiden. Augustus begon met Siciliën, hy trok¹⁴⁵⁹ van daar in Griekenland en Asien, daar hy de vryheid deel¹⁴⁶⁰ Cylikus ontnam, om dat zy enige Roomische stedelingen had omgebracht. Hy deed het zelve aan de steden Tyr en Sidon ter oorzaak van de beweegingen, welke zy maakten, terwyl hy in Syrien was. De Gadareeners gingen over Herodes klaggen, dewyl zy zagen, dat men hen niet verhoorde, en dat men hen weeder onder de heerschappy van dese Prins zoude stelen, brachten zy zich om't leeven. Zenodorus, die beioofd had hen van dat juk te verlossen, brak zich eenader, en stierf in Antiochien, Herodes bediende zich van alle die omstandigheden. Augustus rechtvaardigde hem, en vermeerderde zyn staaten met het Viervorstendom van Zenodorus, 't welk tusschen Galileen en Traconiten was, hy stond aan Pheroras zyn broeder een Viervorstendom toe, en beval aan de gezaghebbers over Syrien van niets zonder zyn raad te doen; om zo veel gunsten te erkennen, bouwde Herodes dicht by Panade, alwaar het Viervorstendom van Zenodorus was, een Tempel van wit Marmer, welke hy aan Augustus toewydde, die in dat Jaar den oorlog der Parthen bepaalde, de vrede met hen floot, en van hen Pandelingen ontfing, 't geen zy nooit hadden willen.¹⁴⁶¹

Herodes trok eenige tyd daar na in Italië om aan Augustus huldiging te doen, en zyn kinderen weeder te zien, die hy weeder met zich te rug geleide. Hy had in 't vorige Jaar begonnen den Tempel van Jerufalem te bouwen, welke de verwondering van Jefus Christus en zyn leerlingen tot zich trok. Hy ontfing Agrippa voortreffelyk, die weeder in Asien trok, hy volgde hem zels na, en verkeeg genaade van hem voor de inwoonders van Trojen (*Ilium*) die de komft van Julius niet geweeten, en hem niet behoorlyk ontfangen hadden. Men stond hem mede een volkoome vryheid van 't geweeten toe voor de Joden, die in Jonien verspreit waren, en die de bewoonders van 't land al te straf handelten.¹⁴⁶²

Niet teegenstaande dit alles volhardden de Joden in Herodes te haaten, de bewoonders van Traconiten wierden op 't gerucht van zyn dood weederpanig, en hy wierd verplicht hem den oorlog te doen. Zyn eigen kinderen stonden toegens hem op. Augustus wierd verplicht, om hen weeder met hun vader te verzoeten.

Hy beschuldigde hen ten tweedenaal, en leide hen gevangen, afwachende, tot dat hy vernomen had, wat Augustus van zyn gedrag dacht, en eindelyk deed hy hen sterven, hy verschoonde Antipater zels niet, die hy geschrift had, om hem in plaats te volgen, en die beschuldigt wierd teeghen hem een zaamenzweering aangegaan te hebben. Deze Prins liet hem in de gevangenis ombrengen, alhoewel hy zels zo krank was, dat men aan zyn leuen wanhoope; maar, dewyl Jefus Christus alsoen in de waereld kwam, eindigen wy hier de geschiedenis van de Joodiche kerk, om die van Jefus Christus en zyn Apostelen aan te vangen, het welke onze derde verdeling maakt.

Jaarboeken van de Kerk en de Waereld.

H E T D E R D E en L A A T S T E D E E L .

Bevattende de 16^e Eeuw van de Joodse Kerk, en de Evangelische en Apostolische geschiedenis, zedert de geboorte van Jesus Christus, tot aan de dood van de Heilige Joannes.

HEt Jaar van Jesus Christus moet met groote merkteeken in alle de Boeken der Christenen aangegekeent zyn. By aldien de Apostelen veel gewichtiger zorgen als die hadden, om de Tydreekkemars, die na hen geboren zouden werden, te voldoen, hoedaang moet dan dit groot getal der Christenen en vermaarde Leeraars in de Kerk, oneindig minder belet, als deze grote meesters, een zo aanmerkelyk begin van een Tydreckening niet veronachtzamen. Het is niet te verwonderen, dat Denys de Kleine, die dit Jaar heeft wilen aanwyzen, zich aldaar misleid heeft. Maar, de verwondering spruit weegens dat men een zo langen tyd gewach heeft, om het Christelyk Jaargelyk te berekenen, en dat men aan hem de zorg daar van gelaten heeft, dewyl het zelve vergeeten was. Het is waar, dat de Romynen, weegens de slichting van Rome niet beter over een kwaamen, als de Christenen over de geboorte van Jesus Christus. Cato, Varro, Ennius, en Fabius Piator, de alleroordtste van alle schryvers van den Vryen staet, waren oneens weegens de oorfprong van deze stad, welke de Meesteresse van de waereld geworden is. Maar, de verschede gevloekens, de twyfelingen, en de onweetendheid van deze grote mannen rechtvaardigt die der Christenen niet. Men konde niet giften, dat Rome in haer beginzel klein en veracht zynde, t'cenerig tyd aan 't gehele al wetten soude voorschryven. Men heeft niet gedacht om deze Jaarboeken te beschryven, en om openbare Registers te maken, dan als wanneer dat haar teegenwoordige grootheid haar eenig gezag in de waereld begont te geeven; maar, moesten de Christenen, die van de geboorte van de Kerk Jesas als hun Verlosser en God aanbanden, onze twyfeling niet wegnehmen, en op zo een gewichtige omstandigheid aandacht maaken; onderwylen hebben zy zuks niet gedaan. Laat ons toestaen dat de eerst Christenen, weinig zorg gedraagen hebben, om onze nieuwsgierigheid te voldoen, men schryft hen meenigmaal over deze stoffen inzichten toe, die zy nimmer gehad hebben.

Ten einde om dit Jaar vast te stellen, moet men weegens dat van Herodes overeenkomen, die een weinig tyds na dat Jesus Christus in de waereld kwam, stierf, maar, men kom in de Jaaren van deze Vorst niet over een. Volgens Josephus, moet Herodes in 't 750ste Jaar van Rome gestorven zyn; want hy geeft aan deze Prins 37 Jaaren Regeeren. Hy ontving de Regeering niet uit de handen van Marcus Antonius en Augustus, dan, als wanneer deze twee opperhoofden weerder vereenigt en te zaamen verbonden waren in 't 714de Jaar. Dewyl de 37 Jaaren niet voleint waren, kan men de dood van deze Prins in 't Jaar 750 stellen. Wyders, doet dezelve Josephus zyn zoon Archelaus in 't 760ste sterven, na dat hy Ethnarchus den tyd van tien Jaaren geweest was, dusdaang dan moet Herodes de Groot in 't Jaar 750 zyn leeven aangelegt hebben, zuks schynt betoogbaar.

Dion, die de Romyniche geschiedenis also wel als Josephus weeten moet, doet Archelaus in 't Jaar 759 uit Rome verbannen, onder het Burgermeesterschap van Lepidus en Arcentius. By aldien Archelaus tien Jaaren geregeert heeft, moet zyn vader nooddasklyk in 't Jaar 746 gestorven zyn. Het is waar, dat Josephus weegens het land-bellier van Archelaus niet eens is; want hy geeft hem in zyn krygsgeschiedenis niet meer als negen Jaaren Regeeren; maar, hy weerdreopt sich in zyn seloudheden, die veel nauwkeuriger zyn, dewyl dit werkstuk na 't andere zaamengeflift is, en hy bevestigt dezelve zaak in zyn leeven; want, hy verzeekert dat zyn vader Matthias in 't tiende Jaar van de Regeering van Archelaus gebooren wierd, hy konde den tyd waar in zyn vader geboren was niet onbewult zyn. Hy stelt deze geboorte in het 10^e Jaar van Archelaus. Hy moet dan deze bepaling gevult hebben; en zo hy in 't Jaar 759 gebannen wierd, gelyk Dion zegt, moet zyn vader in 't Jaar 749 gestorven zyn.

De Heer Rigord heeft een gedenkenning van Herodes Antipas den tweeden zoon van Herodes te voorschijn gebracht, in het 43^e Jaar van zyn regeering geslagen; onderwylen wierd hy afgezet en gebannen op de belichuldigingen van Agrippa in 't Jaar 792. van Roomen. By aldien men rechtmatig wil rekekenen, en de 43 Jaaren vinden, moet men toestemmen dat Herodes Antipas in 't Jaar 749. tot Koning verklaart is. De Heer Rigord heeft de zwaarigheid geveldt; en dewyl hy de dood van den grooten Herodes een Jaar vertraagt, houd hy staande, dat de gedenkenningmakers, die een gedenkenning op het einde van een Jaar floegen, aldus den dag van het volgende stelden, gelyk onze Boekdruckers, die den dag der Boeken, die zy op het einde van 't Jaar drukken, vooraf zetten. Maar, de aanneming is niet rechtmatig; want, behalven dat hy beter bewijzen van deze voorafzetting der Jaaren moet hebben, hoedaang zal men aan de Regeering van Herodes 43 Jaaren toeschryven, dewyl hy zyn Ryk van 't 792ste Jaar van Rome, en het 42^e van zyn Regeering verlooren had. Men zoude zich niet meer in de getrouwigheid en nauwkeurigheid der gedenkenningmakers kunnen gerust stellen, by aldien zy diergelyke reckeningen maakten.

Eindelyk Josephus merkt aan dat Philippus de derde, de zoon van Herodes de Groot, in het twintigste Jaar van Tiberius na een Regeering van 37 Jaaren stierf. Scaliger heeft gelooid, dat hy de tekst van Josephus moet verbeetcren, en het 22^e Jaar van Tiberius stellen. Maar, een verbeetering, die geschiet om zyn vooroordeelen met de geschiedenischieryer over een te doen koomen, is verdacht. Wyders is dezelve niet noodig, want Josephus heeft kunnen zeggen, dat Philippus een weinig tyds voor Tiberius stierf, alhoewel hy twee Jaaren en een half van te vooren gestorven was; rekenende van het Jaar 749. van Rome tot het 786^e, in welke eindigde het twintigste van Tiberius, vind men de 37 Jaaren van Philippus. Maar zyn vader moet in 't jaar 749. gestorven zyn. Men kan alle die zwaarigheden niet wegnemen, welke wy niet geloof hebben te moeten verbergen, als met te zeggen, eerstelyk, dat men verplicht is Josephus boven Dion te stellen, om dat hy beter onderrecht was, weegens 't geen in Judea voorviel, als wel de Roomse geschiedenischieryer. Ten tweede, reekent men de jaaren aangevangen van Herodes Antipas en Philippus voor volkoome jaaren. Herodes de Groot was in de maand van Maart gestorven, en zyn twee kinderen konden in de volgende maanden gestorven zyn, alwaar de 37 en 43 jaaren van hun regeering aantingen. In der daad de Heilige Lucas verzeekert van de andere syde dat Jesus Christus in zyn dertigste jaar trad in het 15. jaar van Tiberius. En men kan deze Rekeening met de Jaarboeken van 't Ryk niet over een brengen, met Jesus Christus in 't 750. te doen gebooren werden. Herodes stierf in 't zelve jaar omtrent de Pasch Feeschen, dewyl het gedurende 't feest der ongehevelde brooden was, dat Archelaus de opschudding der volkeren, die veroorzaakt was ter oorzaak van den gouden adelaar, en de dood van Mathias, door den zieltoogen der Herodes bevoelen, poogde te stillen.

Het zoude zeer vermetel zyn, de maand en den dag van deze geboorte te ontvouwen. De Christenen kooren over een in het vieren van den 25. December, zonder daar reeden toe te hebben; gelyk zy overeen koomen in het volgen van het jaartal van Denys de Kleine; alhoewel het zelve baarbykelyk valsch is. De harders hadden de nachtwacht, als wanter de Engelen hen verkondigen, dat den Messias te Bethlehem gebooren was. En de winter is geen bekwaam zaitoen om de schaapen te weiden. Deze omstandigheid door den Evangelist beteekent, dat hy dat Feesch in de maand van September of October moet stellen: Men heeft het zelve liever den 25. van December willen vieren; om dat alsdan de zon weder begint te klimmen; en die geene, die de verborgenheden beminnen, hebben geloofd, dat men de Zon van Gerechtigheid ter zelver tyd moet doen verschynen, als die van de natuur ons zyn licht begon toe te brengen; alhoewel op een onbegrypelyke wyze. De Heilige Chrysostomus, die een der alleroordtste Oudvaders was, die van dit feest gesproken heeft, ondersteunde die viering van 't zelve om twee redenen, te weeten om een aeloude overleevering, en de Archiven van Rome. Inderdaad, men gift niet, hoe dat een mensch, die zag dat Feesch nieuw in 't Oosten was, en dat men 't zelve daar niet in de eige kerk vierde, als zedert sijn jaaren, dat het zelve van de eene wederlegt, en van d'anderen staande gebaunden was, met zo veel vertrouwen van de aeloude overleevering dorstte spreken. Is't om dat deze overleevering, by aldien zy Aeloud en Apostolisch geweest is, niet een langen tyd te vooren in de Kerken van 't Oosten, die zo bloeiend waren, niet soude overgegaan zyn. Clemens Alexandrinus, die een langen tyd voor hem leefde, merkt aan, dat de Egyptenaars dezen dag op den 20^e. May, of den 20^e. van April vast stelden: en de Heilige Epiphanes, die dezelve met die van den doop en de Heilige 3 Koningen ondermenige, stelde dezelve alleen op den 6. van January. De Heilige Chrysostomus heeft dan als prediker gesproken, die de luister van 't Feesch, waarom hy predikte, 't kosten wat het mocht, willende verklaren, en in alle de Kerken van 't Oosten niets vindende, dat hem enig voorwendsel verschafte, een onzeekere overleevering in 't Westen ging zoeken. Maar, heeft die Oudvader de Latynsche schryvers wel gelezen, om zich te verzeekeren, dat deze overleevering in Thracien, Spanjen en Rome aeloud was. Tertullianus, een man die het allerbeste des waerelds van de overleeveringen in zyn tyd onderricht was, was van het jaar en den dag van de geboorte van Gods Zoon onbewust. Joannes van Nicese verzeekert, dat men dezelve te Rome den 25. van December, niet als onder de Paus Julius begon te vieren, dat is te zeggen in de vierde Eeuw, en weinig tyds te vooren, eer de Heilige Chrysostomus predikte. Dusdaang was de overleevering zeer nieuw, als wanter deze Oudvader daar van de aeloudheid zich inbeelde.

De Registers van Rome, waar toe hy zyn toevlucht neemt, zyn een loutere uitbeelding. Het is te verwonderen een Grieks M. 2 Oud-

TYDREEKENINGEN

Oudvader in Syrien te hooren prediken, en zyn toehoorders tot de Archiven van Romen te zien wryzen, terwyl die Schrifteleerden en Pausen, die in de pitazren waaren, dezelve nooit over dese stoffe aangehaalt hebben; men vreet niet van valscheheid overtuigt te werden, wanneer men zaaken van verre aanhaalt; en men is verzeekert dat het vertrouwen en't gezag, met welke men van zaaken sprekt, die men niet weet, de onweetend zal bepaalen om't zelve te gelooien. Men weet niet of de beschryving, door Quirinus gemaakt, ooit in de Registers van 't Capitolium gesloten geweest is, dewyl Augustus dezelve tot zyn byzonder gebruik konde bewaart hebben, en om dat men daar van diergelyken in zyn Papieren na zyn dood vond. Maar, als het al waar was dat de openbare Registrars daar mede beladen zouden geweest zyn, zonde moogelyk den naam van Jefus Christus zich niet hebben laten vinden. Want de beschryving konde voor het bevallen van de maagd gemaakt zyn. Men zoude in die Registers het jaar van de geboorte van Gods Zoon zien, zonder daar den dag te vinden. En dewyl Romen niet meer verzeekert geweest is van 't jaar van de geboorte als de andere Kerken, is het onweerdergelyk, dat noch dat jaar noch dien dag in de acloude geschriften beteekent is. Tertullianus merkt aan, dat de Registrars, in zyn tyd niet meer te vinden waaren. Men konde, zegt hy, met de aeloude Registrars te raade gaan, die moogelyk noch in die tyd in wezen waren. Men kan dan noch den dag noch de maand noch zelfs het jaar van de geboorte van den Messias bepalen, zonder groote zwaarigheden daar in te vinden, maar, het is mede niet noodzaakelyk, daar van een zo nette kennisse te hebben.

De allergrootste zwaarheid die zich in de geschiedenis van de geboorte vind, ziet op de omschryving der volkeren door Quirinius, de Bevel-hebber over Syrien, gedaan. Deze omstandigheid is van gewicht, om dat zy de oorzaak was, dat de gelukzaalige Maagd Nazareth verliet, en in Bethlehem in de kraam beviel, alwaar de Mefias moet geboren worden, niet alleenlyk volgens de aeloude Godsspraken, maar, door het oordeel in den Raad van Jerusalem, gehouden op de konst van de Wyzen, die de plaats niet wisten, daar zy den Mefias vinden moesten.

De ongeestelyken vergeeten niet zich te bedienen van het stilzwijgen der heidensche schryvers, die van deze algemeene omschryving, door bevel van Augustus gedaan, niet gesproken hebben. En dewyl Quirinius of Cyrenius als toen geen Bevel-hebber over Syrien was, geloofden zy recht te hebben, om tegens het verhaal van den Heilige Lucas en de geschiedenis van de geboorte te Bethlehem valscheelyk te getuigen.

De Wyzen zyn over deze zwaarheid verdeelt, d'eeene wijscht met een floute hand den naam van Quirinius uit, om in de plaats die van Q. Varus te zetten. De ander houd staande dat de Heilige Lucas spreekt, van de omschryving voor die voorn. Cyrenius gedaan, of gelyk men in kwaad duitsch zeggen zoude, eerst dat Quirinius de zyne gedaan heeft. In der daad die Grieken bedienden zich meenigmalaat van het woord eerst, om voor te zeggen, en Athenaeus geeft daar een voorbeeld van, 't welk hy uit Aristoteles getrokken heeft. Men eindigt met de zwaarheid weg te neemen, die uit het stilzwijgen der ongeestelyken uitvinders spruit, om dat Herodes, meester van 't zyne zynde, geen vreemd Bevel-hebber ontving, om de omschryving zynre onderdaanen te doen; waar uit men besluit, dat het onnat is den naam van dezen Bevel-hebber te zoeken, en de Jaarboeken der Romynen te doorbladen, om aldaar de omschryving, in Judea gedaan, te vinden, om dat men dezelve niet als in de Registers van Herodes, die aldaar Koning was, moest influiren. Eindelyk vermeent men dat Syrien in twee Bevel-hebberschappen verdeelt was, waar van de eene Bevelhebber zyn zetel te Berythen en de ander te Antiochien had. Saturnus of Varus, konde een dezer Bevelhebbers zyn, terwyl Quirinius, die de omschryving van Judea deed, de andere was. Wy hebben den Leezer alle die giffingen, die aan heur hoofd groote namen voeren, niet willen weigeren ten einde op dat men zonder vooroordeel, 't geen 't beste scheen, konde verkiezen. Zonder een voorneem te hebben van een eetige te weederleggen, moet het nu geoorlooft zyn van 4. Aanmerkingen, welke ons zeer natuurlyk voorgekomen zyn, te maaken.

(1.) De omschryvingen waaren te Romen zeer gemeen, zedert dat Servius Tullius belust was, het getal dier geenen te kennen, die ter waerd kwaarnen, of die daar van scheiden, en een zom valt te stelen, welke men voor yder mensch moeft betaalen. De schat-meesters waaren met deze bediening beladen, en deden 't zelve met zeer veel plichtigheden; Augustus deed drie dezer omschryvingen tegens de Reegel, want hy was geen schatmeester. Maar, boven 't geen hy te Romen deed, was hy, gelyk David, belust, om de krachten van 't Ryk te kennen, 't welk als toen zo uitgefrekter was, dat men 't zelve als de gebeele aarde aanzag. En, om deze reeden wilden hy 't getal der hoofden en menchen weeten, waar mede het Ryk bevolkt was. Deze omschryving wierd niet als tot zyn byzonder gebruik gedaan, ten einde om op 's Ryksmiddelen en het getal der benden, die hy des noeds konde op de been brengen, staet te maaken. Deze aanmerking steunt op een goeden grond. Want, Suetonius verhaalt, dat Tiberius drie Boeken, die hy in 't vertrek van Augustus, na zyn dood gevonden had, aan den Raad bracht. Een dezer Boeken was zyn dagregister, het tweede behelsde de order van zyn lyfstaete, en

het derde was het geschiedenis boek van 't Ryk. Tacitus legt het net uit, 't geen dit kort begryp van 't Ryk bevatte. Het was een aantekening der vlooten, der leegers, ender schatten, welke de landschappen en Ryken konde opbrengen, het was in een woord gezegd een *omschryving der Persoonen en Rykdommen, welke men bezat*. Ziet daar de omschryving, welke wy zoeken. Men moet zich niet beklagen, wegens dat de Heidense Uitvinders daar van niet gesproken hebben, om dat men dezelve in groote merkteeken in Suetonius, en Tacitus beiteekent vind. Men moet zich mede niet verwonderen, wegens dat de geschiedenisfchryvers het jaar niet beteekent hebben, waar in 't geschiedde; want deze nauwkeurige beschryving van 't gantche Ryk kan in geen een jaar geschieden, en by aldien David tien maanden aan die van Judea besteedde, had men voor de gaeste aarde een veel langer tyd van noden, gelyk men te dier tyd sprak. Wyders Augustus van yder landschap de beschreeve Papieren ontlangende, naer evenredenheid, dat men hem dezelve toezend, en dezelve in zyn vertrek tot zyn byzonder gebruik leggende, floeg men geen acht om tot zuiks een zeekere tyd valt te stellen. Het volstrekt dat de geschiedenisfchryvers daar van na zyn dood gesproken hebben, als wanneer men de opening van zyn bewaarplaats deed, en aldaar dit kort begryp van 't Ryk vond.

(2.) Het was niet noodzaaklyk, dat Quirinius Bevel-hebber over Syrien was, om deze omschryving te doen. De Heilige Lucas zegt zuiks niet, en men heeft op dat vooroordeel niet gebouwt, als om dat men de kracht van d'uitdrukking, die hy daar toe neemt, niet genoeg gewoogen heeft. Men gaf somtyds den tytel van Bevel-hebber aan den Keizer Tiberius, men gaete mede aan de Beviersders der landschappen, maar, de operite opzienders naamen dezelve mede aan. Eindelyk gaf men ze aan de buiten gewoonlyke Commisariaten, die men in de landschappen en in de leegers zond, als wanneer de noodzaaklykheid zuiks vereffchte. Quirinius kon dan dusdanig een Bevel-hebber geweest zyn, maar hy konde voorzitter van Syrien geweest zyn, en dit is de naam die Julianus de martelaar hem geeft. De Evangelisten geven de zelve tytel aan Pilatus, als aan Quirinius, ondertussen was hy niet meer als een opper opziender. Deze aanmerking neemt de zwaarheid weg, die men trekt, wegens dat daar als toen een andere Bevelhebber over Syrien als Quirinius was, want Saturninus of Varus konde deze veel eerlyker plaats bezitten, terwyl Quirinius opperopziender van het landschap was. Eindelyk hadden de Bevel-hebbers hun Stedehouders, men gaf gemeenlyk drie aan de geenen, die Burgermeesters geweest waaren, zuiks geschiede niet altyd. Cacer Bevel-hebber over Cilicien geworden zynde, spreekt van niemand als zyn broeder Quiritus; en Bubulus, die ter zelve tyd in 't bestier over Syrien trad, had alleen een Stedehouder onder hem. Die Stedehouders noemde men mede begeleiders van 't landschap, Quirinius konde die van Syrien geweest zyn.

(3.) Maar, dewyl men van een byzondere zaak handelde, en de Keizer de omschryving, of optelling niet anders als tot zyn gebruik liet doen, konde hy aldaar een buitengewoone Commissaris zenden. Men wederlegt dat gebruik. Maar, 't zelve laat niet na zeeker te zyn; want Augustus had 24. mannen verkooren, die byzonder oprocht waaren, aan wie hy het bevel der gewichtige zaaken gaf, en die hy in de landschappen zond. Germanicus was geen Bevelhebber over Gaulen; onderwylen wierd hy gezonden met een volmacht om de optelling van dat landschap te doen. Quirinius heeft met het zelve bevel in Syrien kunnen bekleed zyn. Josephus merkt aan, dat deze Vorst het oordeel van 't Rechtsgeding van Herodes tegens zyn kinderen, aan Saturninus en Pedanius, Bevelhebbers over Syrien, en aan Volumnius, die daer Opper-opziender van was, stelde. Zier daar drie perzonnen in piaats van een. Josephus geeft dezelve hoedaanigheid van Stedehouder aan Pedanius, als aan Saturninus, die inder daad Bevelhebber over Syrien was. Hy moet dan een evengelyke macht gehad hebben. Onderwyl kon hy zich daar van niet als door een buitengewoon bevel bedienen. Calaubonus neemt de zwaarheid niet weg, met te zeggen, dat hy een Stedehouder was. Want men gaf aan de geenen, die Burgermeesters geweest waaren, ten allerhoogsten niet meer als drie. Onderwylen waaren de drie zoons van Saturninus zyn Stedehouders, die van 't zelve oordeel waaren als de Bevelhebbers, die van gedachten waaren om de kinderen van Herodes in 't leeven te houden. De Opper-opziender van Syrien, Volumnius genaamt, die mede zat om te vonnissen, deed na hen zyn uitpraak, en hy was 't, die het vonnis des doods velle, en 't zelve met meerderheid van stemmen overhaalde. Men mag doen wat men wil; men kan aan Pedanius niet anders als een buitengewoon bevel geven. En dewyl Herodes de gunst van Augustus gewonnen had, beval dese Vorst aan de beviersders van Syrien, van niet zonder zyn raad te doen. Herodes wierd in deze omhandigheid, met dezelve tytel, als de Heilige Lucas aan Quirinius geeft, bekleed. Onderwylen was hy de gewoone bestierder van 't landschap niet. Maar, hem was een byzonder bevel gegeven. Wat zou men zeggen, by aldien men in eenig Geschiedenisfchryver vond, dat een zodanig geval gebeurt was, als wanneer Herodes de groote Bevelhebber over Syrien was. Hy is 't nooit waaryk geweest; maar, men gaf hem 't geleide van dit landschap, bencevens de gewoonlyke bestierder. Men moet dan niet zeggen, dat zuiks by de Romynen niet geschiedde, en op dat valsche beginzel ontkennen, dat zuiks aan Quirinius gebeurt is. Het zoude gemaklyk zyn de voorbeel-

beelden van deze buitengewone gevallen te vermeiden. De Geschiedenischryvers en nauwkeurige onderzoekers, die aldaar geen aandacht genoeg gemaakt en geloofd hebben; dat, wanheer daar een Richthoer voor het belier van den staat was, men dezelve altyd nauwkeurig opvolgde; zonder zich daar van ooit af te zonderen, zich meenigmaal verleegen vindende; dat men ontvouwe, by voorbeeld, de bevelhebbers over Syrien onder het Driemanschap van Marcus Antonius, dat Landschap was hem te beurt gevallen, hy was daar de Bevlierder en 't Opperoor was. Onderwylen zond hy zyn Stedehouders derwaards, en 't zy dat die Bedienden meenigmaal veranderden, of dat hy aldaar meenigmaal anderen zond, men kan niet raadn, wie de Bevliersders en de Opperoordiers geweest zyn; men is verplicht d' een met den ander te ondernemgen, zonder de Zoon van Arianne te kunnen vinden, om uit dese Dedalus te koomen. Schelstraaten heeft een plaatsvoeling, van deze Stedehouders gevolgt, willen maaken. Cataubonus had reeds een andere gemaakt, yder een volgde zyn giffingen in een zaak, waar in men de Geschiedenischryvers blindelings volgen mocht, by aldien 't waar was, dat zy de Ampstelingen van yder Land nauwkeurig beteekent hadden, of dat de vryen Staat en de Keizers een bestendige Richthoer in de uitdeling der bedieningen, zonder ooit te veranderen, gevolgt hadden. Men zoude als noch niet kunnen zeggen, of Cæsar Syrien verlaatende het bevel daar van aan Sextus Cæsar zyn vriend gaf, gelyk Dion verzoekert, of aan Julius zyn Bloedverwant, gelyk Aspianus zegt. Agrippa wierd in 't jaar 731. als Bevlierder van Syrien gezonden, hy had zelfs een zeer wyd uitgefretkt Bevelhebberschap. Want boven dit Landschap moesten de kuften van Jonien zyn beveelen onderworpen zyn. Dat was een buiten gewoon bevel, 't geen hem Augustus gaf; maar, dewyl hy vreesde jaloezy te zullen verweken, zond hy Stedehouders in Syrien, en begaf zig in 't Eyland Lesbos, en 't was aldaar dat Herodes hem ging vinden, om zyn hof aan hem te maaken.

Die voorbedien zyn zo veel te rechtmater, om datzy alle op het zelve Landschap zien, daar de heilige Lucas spreekt, 't welk Syrien is, en om dat hy ze ten tyden van Antonius, Cæsar en Augustus, onder wie Jesus Christus geboren is, vind; daar was dan een zo nette Richthoer voor 't Bevelhebberschap niet, dat men in zeekere omstandigheden zich daar van niet afzonderde.

4. De vierde aanmerking is veel nieuwsgieriger, als noodzaaklyk. Inderdaad wi hebben geen belang meer om te onderzoeken wie de Bevlierder van Syrien was, dewyl Quirinius een Stedehouder of Commissaris was, door den Keizer gezonden, om de omfachryving in Judea te doen, gelyk Germanicus tot die der Gaulen gezonden was. Daar is echter weinig aan gelegen, of de omfachryving van Joseph en de Maagd onder Saturninus of onder Varus geschiedt zy. Men bestrafft Tertullianus meenigmaal gezegd te hebben dat de omfachryving, waar van de heilige Lucas sprekt, geschiedde, terwyl Saturninus Bevelhebber over Syrien was. Maar, ik weet niet of men welredden heeft, want, alhoewel 't waar is dat deze Oudvader de Jaaren van Jesus Christus niet wel gerekeent heeft, is ondertussen een misting in 't stuk van tydrekkening geen bewys, 't geen men van hen doet, en by aldien Jesus Christus in 't jaar 749 geboren is, zoude Tertullianus de bestaffing, die men hem doet, niet verdient hebben; inderdaad Saturninus was als toen Bevelhebber over Syrien. Men heeft drie gedenkpenningen vertoont, welke de Stad van Antiochus ter ere van Varus heur nieuwe Bevelhebber deed flaan. Men ziet daar een hoofd van Jupiter, en op de andere zyde een vrouw een palm-boom houdende gezeeten aan den vloed Orontes, met dese woorden, Varus X&V. De Cardinaal Noris heeft daar door een nieuwe ontdekking geloofd te doen en in 't openbaar te onderrichten, dat Varus, in 't jaar 748 Bevelhebber over Syrien was, om dat het jaartal van Antiochus met den flag van Aëtium in den maand van September des jaars 723 begon; en de 25 jaaren van den gedenkpenning rekende, vind men dat Varus alredags in Syrien was in 't 748ste jaer van Romen, en voor de geboorte van Jesus Christus. Om welke reden hy herroepen heeft, 't geen hy elders op deze stoffe gezegd had. Maar konde hy zyn cerife gevoelen niet staande gehouden hebben? Want, het is waar, dat Didius, die te Antiochien regeerde, als wanheer die flag voorviel, de zyde van Augustus, na den neederlaag van Antonius verkoor, en hy was 't die de Arabieren verplichtte, om de scheepen, welke Cleopatra had doen bouwen, te verbranden. Maar, daar zyn twee even zeekere zaaken, de eene dat Syrien niet in rust was, de Vechters van Cyzicus bleeven Marcus Antonius getrouw, zy wilden in Egypten trekken, om in zyn leger te dienen. De doortocht gesloten zynde, riepen zy hem in Syrien, om den oorlog met hen te voeren, hy moest in verdrag treeden, en hen voorrechtens toelaaen, ten einde om hen te verplichten van de waapnen neér te leggen. Syrien 't welk noch niet in rust was, dacht niet om een nieuw jaargety te neemen, en 't zelve onmiddellyk na den flag van Aëtium aan te vangen. Wyders was het veel natuuryker het begin van 't nieuwjaar af te wachten, om dit byzonder jaargety, gelyk de Egyptenaars deden, te beginnen, en deze aanmerking volgende, zo begon het jaargety van Antiochus niet eer, als in 't jaar 724. En Varus trad niet eer in zyn Bevelhebberschap als in 't jaar 749. Zulks blijkt als noch door de Richthoeren, die men naerkwam. De Bevelhebbers bleven daar byna altyd 5. of 10 jaaren, Saturninus die in 't jaar 745 daar in trad, trok daar weerder uit na het verloop van 5 jaaren, op 't einde van 't 749ste jaer; Varus, die daar in bleef, gaf zyn plats aan Quirinius over, in 't jaar 759. hy was dan daar in 't

jaar 749. in getreden, gelyk wy wyders onderstellen. Saturninus wachtte noch zo veel te meer tyds, als men aan de Bevliersders gaf, die op zeekere tyd daar uit trokken, om de aangevante zaaken te regelen. Maar, by aldien Jesus Christus in 's jaer 750 geboren is, was Varus Bevelhebber, als wanheer Quirinius door den Keizer gezonden wierd, om de omfachryving van Syrien te doen. Ten einde op dat men een heel nauwkeuriger denkbeld kan hebben van al 't geen wy aanzien, zullen wy hier de lyst der Bevelhebbers van Syrien zedert de flag van Aëtium tot aan Quirinius, geven. Didius was Bevelhebber over dit Landschap, als wanheer Antiochus den flag van Aëtium verloor, en behield by de 3 jaaren dit bevel, om dat hy van zyde veranderde, en de belangen van Augustus begunstigde. Hy was 't die aan Augustus schreef, dat Herodes hem gedient en hulp reegens de Vechters toegezonden had, en die den geest van deze Vorst voorbereide om hem gunstig te ontfangen. Josephus die dese woorden van Augustus verhaalt, heeft den naam van dezen Bevelhebber tweemaal verkeerdelyk verdraait, want hy noemt hem dan eens Canidius, en dan wieder Ventidius, onderwylen was het Didius.

Messala volgde hem in plaats in dit Bevelhebberschap in 't jaar 726, en schond de onderhandeling, welke zyn voorzaast met de Vechters van Cyzicus aangegaan had, die uit zo veel menschen en steden, als Antonius begunstigt had, de enigste waren die de erkenntis en getrouwheid voor hem in zyn ongeluk bewaarden. Messala was niet langer als een jaar Bevelhebber over Syrien, en Varro, die men filzwygende voorby gegaan is, trad in zyn plaats.

In het 741ste jaer wierd Agrippa benoemd met een volmacht,
welke zich over de Eilanden en Kuiten van Jonien uitspreide,
't welk hy den tyd van tien jaaren bezat. Gedurende welche,
zyn Stedehouders in zyn naam regeerden. Josephus doet M. Titius
in zyn plaats volgen. Zommigen gaan hem filzwygens voor-
by; en Rufianus maakt daar niet meer van, als een Oppero-
ziender van Syrien. Maar, Strabo bevestigt, 't geen Josephus
zegt, dewyl hy verzeekert, dat Phraates, de Koning der Partien,
met Titius de Bevelhebber over Syrien in onderhandeling ge-
troeden zynde, hy hem zyn kinderen toe vertrouwde.

Saturninus komt vervolgens, en men geeft hem Cajus, die Au-
gustus aangenomen had, tot een Plaatsvoiger. Maar, de nauw-
keurige onderzoekers hebben hem uit dit regiller uitgewichelt,
om dat hy 't bevel over 't Oosten niet voor het jaer 753 ontving.
Dat was noch eene der buitengewone beveelen waar van wy
gesproken hebben; want, dewyl de macht van Cajus zich zeer
wyd beneden Syrien uitspreide, liet dit Landschap niet na al-
tyd haar byzondere Bevelhebbers te hebben, die onder bevel van
Cajus Germanicus regeerden, die vervolgens een by naer dierge-
lyke macht hebbende niet Pisô, die Voorzitter van Syrien was,
in oneenigheid raakte.

Het was Varus, die gierigaard, die arm in een ryk Landschap
trad, en die 't zelve arm liet, na dat hy zich verrukt had, die
men zond om den plats van Saturninus te vullen. En hy be-
zet datzelve tien jaaren, tot dat Quirinius daar in trad, na het
vonnis van Archelaus, om bezit van zyn goedere te neemten,
een nauwkeurige opeiling of omfachryving van 't geen yder be-
taalen mocht, en een Opperoziender in Judea vast te stellen.
't Geen tot noch toe niet gedaan was, om dat het zelve noch
tot geen Landschap gebracht was, als na de banningschap van Ar-
chelaus. Dat is daar de tweede omfachryving, die Quirinius in
Judea deed, waar tegen de heilige Lucas de eerste stelt, die
hy negen of tien jaaren in hoedanigheid van Opperoziender
van Syrien of als Commissaris van den Keizer gedaan
heeft.

Wij hebben ons met deze zwaarigheid opgehouden, om dat
zy de allergewichtigste is dier geesten, welke men onder de ge-
boorte van Jesus Christus maakt, en die wy geen gelegen-
heid gehad hebben om in de geschiedenis van den Bybel aan
te raken. Wy zullen lichtelijk de daaden; welke zich in deze
geschiedenis vinden voor by gaan, en wy zullen in 't vervolg
niet anders aanmerken, als 't geen noodzaaklyk is, om een al-
gemeen denkbeld vande geboorte van de kerk en de Apostolische
geschiedenis te geven; want de Waereldlyke geschiedenis
van Augustus eeuw is genoegzaam bekent.

Het jaar van de Joodse Kerk 789. of 790. 't welk het 750. jaer van Romen is.

Jesus Christus wierd in de Stad van Bethlehem gebooren, gelyk de Godsfraaken voorzagt hadden. Iulianus de Martelaar heeft het geloof van zeer veel menschen doen waggelen, de hut daar Jesus Christus ter Waereld kwam dicht by de Stad plaat-
zende. Men heeft zelfs alle moeite aangewent om dezen Oudvader te rechtvaardigen, om dat, hy in Judea geleefd hebbende, men onderstelt dat hy beeter van de plats alwaar Jesus Christus gebooren wierd moet onderrecht zyn. Maar, het is te verwonderen, dat men zo veel moeite neemt om een byzonder Uitvin-
der te rechtvaardigen, die zelfs den tyd niet geweten heeft, in
welke Jesus Christus ter Waereld kwam, wiens overleevering
de vervulling der Godsfraaken verzwakt, en die zich dubbel van
den heiligen Lucas afzondt, dewyl deze Evangelist verzekert
dat het in de Stad van Bethlehem was, dat Jesus Christus gebooren
wierd, en dat hy een herberg in platz van een hut betrekt. Een herberg zich in te beelden aan de Stads muren gelegen,
en een hut welke buiten de Stad was, en die tot een stal aan deze
herberg diende, zulks is genegentheid hebben om giffingen uit

TYDREEKENINGEN

te venten, om een byzondere overleevering staande te houden, zo veel te meer, om dat Judea door de komst der Römynen't onderste boven gekeert zynde, de gegegentheid der steden en huizen ten tyden van Jufinus de Martelaar zeer verandert moesten geweest zyn.

De Wyzen kwaamen Jefus Christus daar aanbidden, en hem hun geschenken aanbieden. Herodes, die vreesde, dat deze geboren Koning hem een kroon mocht ontneemen, die hy de Afstoevers met geweld ontnomen had, gelyk zy die het Huis van David ontroof hadden, liet alle de Kinderen van Bethlehem ombrengen. De Maagd en Joseph behoorden zich voor deze moord, door hun vlucht in Egypten, waar over zy den raa van den heemel ontflungen hadden. Men zegt dat het in Theba dewas, dat Christus sich berge, om dat zonnige Zienders aldaar een plaats aangewezen hebben, welke zy zinden de woonplaats van dit gevlocht huisgezin geweest is zyn; maar, het was onnodig in de Woestynen te vluchten. De Egyptenaars, die het minste denkbeeld van den Messias niet hadden, letten gantfchelyk op de woonaarts niet, die hy in bezit nam; en naamen Jefus Christus of de Maagd de moeile om hun huis in Egypten aan te wyzen. Hier is goed, dat de geenen, die de heilige geschiedenis lezen, die ydelheid van die overleeveringen leeren kennen, die gantsch geen waarheid beftuuen, en die den geest van gevoeligen voorwerpen en valsche denkbeelden verbindende, dezelve onbekwaam masken, om zich met grote waarheden, die het Evangelium onderwyft, te voeden. By aldien men wys was, men zoude nooit als grote denkbeelden van den Christelyken Godsdienft geeven, en in plaats van de geest en 't hart niet bezuelingen laſſig te voeden, zou men poogen het zelve opte wekken, tot het geen veel hooger en heerlyker was: wat zoude men al dwazelingen gemyd hebben, by aldien men die weg altoos gevolg had?

12. Jefus Christus verscheen op zyn twaalf jaaren in den Tempel. Eene haerkloovers doen hem door zyn Ouders in d'ouderdom van acht jaaren te Jerusalem geleiden, om dat zy ondesleien, dat Archelaus te dier tyd gefchorven, en de vrees van vervolging opgehouwen zynde, Jefus Christus in den Tempel koomen moeft. Maar, men moet zich zonder noodzaaklykheid, en op valsche onderstellingen van het Evangelium niet afzonderen. De Evangelisten schryven Jefus Christus twaalf jaaren toe, als wanneer hy in den Tempel kwam, en zyn Ouders vergaten hem aldaar. Weetende wie hy was, zegt Origenes, waaren zy niet bekommert, dat hy soude verloren risken, maar, zy geloofden, dat hy hen wilde verlaaten. Waar uit weet men zulks? De Maagd had verwade denkbeelden van haar Zoon, van wie zy zo veel wonderen had hooren voorzeggen; maar de kennisse van deze gelukzaamheide Vrouwe noch die der Apostelen was niet leevendig genoeg tot omtront den dag van Pinksteren, om de invleeschwerding en de geheimenis-sen, die daar aan vast waaren, te ontknopen. De Moeder vergat haar Zoon in 't gedrag, en gelooft de vervolgens dat hy by zyn vrienden was, by wie zy hem uit den Tempel treedende gelaten had. Het was aldaar, dat zy hem wederwond onderwyzende, en niet verwondering de geenen vervullende, die hem aanhoorden. Men zegt dat Jefus in een vergaderplaats onderwees, om dat de Rabbynen gezegd hebben, dat daar een in den Tempel was, en dat hy aldaar over end staande leerde. Om dat de Talmudisten verzecken, dat de leerlingen altoos den Wet staande geleert hebben, zedert Mozes tot aan Ganna-hiel. Maar, zyn wy verplicht het Evangelium door de Rabbynen uit te leggen, die niet als 5 of 600 jaaren na J. Christus gekomen zyn, en die zich baarbllyk bedriegen? Want daar was geen vergaderplaats in den Tempel. En Jefus Christus deed zonder twyfel zyn eerſte les in de schatkaamer, alwaar hy in 't vervolg van zyn leeven meenigmala onderwees.

Daar was niet anders als een zwak voor spel der wonderdaaden, welke het leeven van Gods Zoon doorluchting moesten masken. De heilige Joannes den Dooper, die hem tot een voorlooper moest dienen, begon de goedvaardigheid te prediken, en aan den oevers van den Jordaan de geenen te doopen, die zich bekerten wilden. De heilige Lucas beteekent den tyd van deze bediening. Dit was in het 15de jaar van Tiberius, maar men komt over de jaaren van zyn regeering niet over een. Daar zyn Wyzen, die 'rzelve drie of vier jaaren voor de dood van Augustus aanvangen, als wanneer deze Prins hem aan 't Ryk verknochte, en hem een voorzittende Burgermeesterlyke Regeering gaf, die zich over alle Landscappes uitfrekte. Men heeft een dubbel belang om deze gifting te ondersehragen. Ten eerſten komt men veel liger met de heilige Lucas overeen, die niet meer als 29 of 30 jaaren aan Jefus Christus in 't vyftiende van Tiberius geeft, en bovenal kunnen die geenen, die Gods Zoon in 't jaar 748 doen geboren worden, hun gevoelen niet de uitrekening van den heiligen Lucas niet vereenigen, als door dit middel. Ten tweeden, kan men de Oudvaders niet als daan door rechtvaardigen, die gezegd hebben, dat Jefus Christus in 't 15de van Tiberius gefchorven was; of onder het Burgermeesterschap der twee tweelingen; en die Oudvaders zyn in een groot getal. Men vestigt deze gifting op het gezag van Clemens Alexandrinus, die Tiberius 26 jaaren regerens toeschryft. Men brengt by, dat hy 20 jaaren Oppergazaghebber van Romen geweest is, dat dit Bevelhebberschap hem gegeven is, als wanneer Tiberius alredes een Vorst was. Piso lier onder het Burgermeesterschap van Anobarbus en Vitellius, in 't jaar 32 van het Christelyk jaartery. Hy was dan in het jaar 12. in zyn Bevelhebberschap getreden. En by aldien

Tiberius alredes een Vorst was, gelyk Suetonius zegt, moet men zyn regeering door de voorzittende Burgermeesterlyke regeering beginnen, welke Augustus hem op zyn wederkomst uit Duitschland toefond. Eindelyk haalt men de vertooging van de Stad Romen aan den Keizer Maximianus aan, om hem te beletten van zich van 't Ryk te ontslaken. Hoc zeide zy, zult gy doen't geen aan Augustus op zyn zofte jaar na een vyftig jaartige regeering niet geoorloft was? Men besluit uit dit vertoog; dat Augustus zich van een gedeelte van 't Ryk ontslagen, en 't zelve in handen van Tiberius geftelt heeft.

Ik wederstreef niet dat men de Oudvaders rechtvaardigt; maar, het is niet billyk om dieshalven de order van de tyd om ver te werpen, noch om een nieuwe manier zich in te beelden om de jaaren van de regeering op te rekenen. Het is te verwonderen, dat de vernuftige menschen nieuwsgemekt hebben, dat Clemens Alexandrinus zyn eigen gevoelen niet verhaalt, als wanneer hy 26 jaaren aan Tiberius toeschryft. Want volgens zyn reckening heeft hy niet langer als 22. jaaren geregeert, maar, daer zyn, zegt hy, menschen, die de jaaren der Keizeren anders rekenen. Men moet de tegenstrydigheid gevoelt hebben, in welke deze Oudvader zoude gevallen zyn, by aldien hy 26 jaaren regeerens in het zelve blad gaf; alwaar hy hem niet meer als 22. jaaren toeschreef; men moet zyn gezag dan niette voorschijn brengen, maar die van zonnige Tydreekenaars, die dusdanig de jaaren van Tiberius reekenden, en deze naamloze Tydreekenaars zich tegen alle andere strydig vindende, die hen Ryk van Tiberius op de dood van Augustus begonnen hebben, is men niet verplicht hem te volgen. In tegendeel moet men hen verwerpen; gelyk Clemens Alexandrinus, die hen beeter als wy kende, daar van een voorbeeld gegeven heeft.

Ik weet niet hoe men de Panegyritt kan aanhaalen, die de Stad van Romen invoert, zich tegens 't oogwit van Maximianus stellende, van voorneemen zynde het Ryk af te staan, en welke hem vertoonde dat zulks aan Augustus zels niet toegestaaten was. Want die bepaalings zyn zeer ydel, Tiberius treed daar voor niets niet in. De Stad van Romen stelde zich niet tegen de voorzittende Burgermeesterlyke Regeering, welke hy aan Tiberius gaf, in tegendeel stende zy zulks toe. End de 2nak wierd uitgevoerd. Die voorbeeld zou dat tegens het voorneemen van den Panegyritt slyden; want hy soude bewyzen dat Maximianus zich zoude van het Ryk hebbert kunnen ontfaffen, ter begunſtiging van ymand, gelyk Augustus voor Tiberius gedaan had.

Degroote zwaarheid spruit uit het Bevelhebberschap aan Piso gegeven, om hem te belonen, wegens dat hy tweedagen en twee nachten met Tiberius gedronken had. Men moet niet redentwiflen op den tytel van *Prins* die men geeft. Want Suetonius onderscheid klaerlyk de twee Staaten van 't leeven van Tiberius, de eene waar in hy de leegers bestriede; en zich meenigmala dronken zoop, de andere waar in hy *Prins* wierd, en volhardde in 't ongeregeeld leeven met *Piso* en *Pomponius Flaccus*, die hy met schoone Bevelhebberschappen beloonte. De tegenstelling, welke Suetonius maakt van den staat van Veldheer, en die van den *Prins*, en 't gezag, dat hy Tiberius toeschryft, tot de uitdeeling der Bevelhebberschappen, doet zien, dat hy hem als Keizer aanzag.

Het voorzittend Burgermeesterlyke gezag, dat Augustus hem toegeftstaan had, strekte zich over die Stad van Romen niet uit, man, alleenlyk over de Landschappen, die de Keizer voor zich behouden had. Hoedanig konde Tiberius dan het Bevelhebberschap over Romen aan Piso geven? Suetonius verzeekert dat hy dat Bevelhebberschap in hoedanigheid als Keizer gaf, en zelfs dat hy brieksels afvaardigde, waar in hy Piso en Flaccus, als zyn gestrouwne vrienden handelde. Men kan dan niet zeggen, dat het door den weg van verzoek en bidden was, dat Tiberius deze twee Bevelhebberschappen verkreeg. Maar, hy stondze hen toe als *Prins*, en als Keizer, na de dood van Augustus.

Inder daad Flaccus was geen Bevelhebber over Syrien in 't twaalfde jaar van Jefus Christus. Quirinius, die daar in 't jaar 760 naer toe gezonden was, had Silamus tot plaatsvolger, die een lange tyd dit Landschap bewaerde. Het valt gemaklyk zulks door drie gedenkeningen te bewyzen, welke de Stad van Antiochien onder dese Bevelhebber liet staan. Men erkent daar in de beelden van Jupiter met zyn lange baard. Dit was de Jupiter Philius of *Arni*, die men te Antiochien aanbad. Deze gedenkeningen zyn geteekent met het jaar 42. en de twee volgende jaaren; deze jaaren zyn die van 't jaartery van Antiochus zeedert den slag van Aetium. Duidhaeng was Silamus als toen Bevelhebber over Syrien. Flaccus verre van in dat Land te wezen, verkreeg het Burgermeesterschap te Romen; hy was Bevelhebber van Myfien in 't jaar 772 van Romen. Hy kan dan die van Syrien niet zyn als omtrent het 21. of 22ste jaar van Jefus Christus. Piso wierd ter zilver tyd Oppergezaghebber van Romen gemaakt. Want Suetonius voegt hen in het ongeregeld leeven en de beloonting te zaamen. Men heeft dan reeden om Tacitus te verbeteren, en het getal van tien jaaren in plaats van twintig, die hy aan Piso geft, te stellen. Inder daad deze twee Bevelhebbers, de eene van Romen, en d'andere van Syrien, in het bezit hunner bedieningen in 't 22ste jaar van Jefus Christus getreden zynde, oeffende Piso de zyne 10 jaaren, doewyl hy in 't jaar 32 stierf.

Eindelyk merkt Tacitus aan, dat Augustus gefchorven zynde, de legioenen die in Panonien waaren, door de zelle Looper de tyding van de dood van deeze Prins, en tegelyk de verlossing van

Tiberius tot her Ryks bestier ontvingen. De benden van Pannonien konden van de hoedanigheid van Tiberius niet onbewust zyn, om dat hy eerst uit dat Land kwam. Onderwylet zagen sy dit als een nieuwe tyding an, dat hy zich in 't bezit van 't Ryk geestelt had. En Gertuanicus, die als toen in Gallien was, deed den eed in den naam van Tiberius afleggen, gelyk men gewoonlyk na de verheffing van een nieuwe Prins doet.

De heilige Lucas heeft zonder twyfel de flyl in 't gantiche Ryk en in Joden zells gevuld, dewyl Josephus gelyk wyde jaaren van deze Vorst gerekend heeft. Dusdaang is 't op het 15de jaar van Tiberius, zedert de dood van Augustus, dat Joannes den Dooper verscheen, dat Jefas Christus den Doop aan den oever van de Jordaan ontfing, en dachy de oeffeningen van zyn bediening aanving.

Die geenen, die in de Aelonde Kerk een beeldenis van alle de uitkomsten, die aan de nieuwe gebeurt zyn, gelooven te zien, zouden op de omstandigheid van den tyd getrokken aandacht kunnen maken. Het was in de zessende eeuw van de Joodse Kerk in 't jaar 1521, of daar ontrent, dat Jefas Christus begon te prediken. Hy vond de Kerk ten opperte bedorven; zy was niet meer als uit een klein getuigd van Heiligen zaamen geslecht, met goddelozen ondermengt, gelyk het kooren in 't sproo. Zy zuchten en verwachten de herstelling Israëls. Joannes den Dooper trok voor hem heen, die de Kerk moest herstellen. De roeping van deze omstandigheid ten tyden van Luther, die in het 1520ste en andere jaaren hervormde, is geestlyk.

Jefas Christus veranderde het water in wyn, welke op de bruiloft ontsprak. Eenige Oudvaders hebben gezegd, dat deze wonderdaad op dezelve dag gebeurde, als Jefas Christus geboren was. Dewyl men weegens de geboortendag niet over een kwam, weet men niet meerder reden als die, in welke de Burgers van een kleine Stad in Galileen een bruiloft vierden.

Hy vierde zyn eerste Pascha, en 't was op dit plechtig Feest, dat hy de Verkoopers en Wilshars verdreef, die den Tempel ontheelten. De Joden, die niet begrepen, dat hy als een Profeet door Gods geest bezicht, veel eer als gelyk een Opperste handelde, betriften hem zyn gezag, 't welk hem verplichtte om deze woorden uit te drukken, waar van men hem vervolgens een misdaad gemaakt heeft. *Verwoest deze Tempel, en ik zal ze in drie daagen weder oprocken.* Hy begon vervolgens te doopen. Of veel eer, hy gaf deze bevechting aan zyn Leerlingen. Want dusdaang legt de heilige Joannes uit Joh. 4:3. *Jefas dopte zels niet, maar, zyn Leerlingen deden 't zelve voor zyn oogen en door zyn bevel.* Het getal der Leerlingen, die tot zyn doop liepen, verwekte de jaloersheid der geenen van Joannes den Dooper, die dezelve toevloed van de meenigte niet by haar Meester zagen, zy beklaagden zich deswegeen, als wanner zy te Ænon een kleine Stad in de Stam van Manasse aan den oever van de Jordaan geleegen, gebuiging genoeg van Ophra, doopten, alwaar Gédon het eerste gezicht van een Engel had.

Een weinig tyds daar na wierde Joannes door Herodes gevangen genomen, dat is de enigste seis, dat hy dit ongeluk had. En men beeldt zich ydelyk twee gevangenemingen van den voorlooper van Gods Zoon in, 'cene door den Joodse Raad, en d'andre door Herodes. De Joodse Raad had de macht om den heiligen Joannes vast te houden, maar zy dorfszulks niet doen, noch zyn doop zels veroordelen, om dat het volk haat gesleempt had. Joannes den Dooper was veel meer bemint als Jefas Christus, om dat hy alleenlyk boete predikte, en van het vernietigen van den Wet niet sprak, noch van de minste verandering in den Godsdienst te maaken. Onderwylen hoe veel werkruigen moest hy bewegen en voorzorgen neemen, om Jefas Christus op te houden, ter oorzaak van 't volk. Het blijkt niet dat de Joodse Raad iets diergelyks voor den heiligen Joannes gedaan heeft. Zy zouden nooit uit de handen van die schelmen gekomen zyn, by aldien zy hem niet het vermoogen van hem te doen sterven gehad hadden. Men ziet niet dat het volk zich geroerd heeft, om hem uit de gevangenis te trekken; de Pharisees deden hem lyden. Met zich tegens zyn beroeping en leer te stellen, gelyk zy teegens die van Jefas Christus deden. Maar, zy hielden hem niet gevangen. Het was Herodes, die moeijlyk weegens dat hy hem zyn ongeremt leeven met Herodias bestrafte, hem in bochten sloeg, en inder daad de Evangelisten spreken niet anders als van deze gevangenis; waar door zyn leeven eindigde. Jefas Christus was niet bekommerd, dat hem 't zelve ongeluk mocht overkomen, dewyl hy Judea verliet, dat als toen een Landschap der Romynen was, om in Galileen te wykten, daar Herodes regeerde, hy ontzag de Priesters van Jerusalēm meerder, als een ontuuchtig Prins, die een vervolger was. 't Is waar dat de heilige Mattheus deze schuilplaats verhaalt. Het was in het doortrekken van Galileen dat hy zich te Sichem ophiel, en de Samaritaansche Vrouw ondernacht, in 't koomen te Nazareth, zyn Vaderland. Hy vond daar nieuwe vyanden, zy waaren uayvrig weegens dat Jefas Christus hen veronachtzaamde, om elders wonderdaaden te gaan doen, maar, hy deed hen gevoelen door voorbeelden van Naaman en de Weduwe van Sarepta, die tremselingen waaren, en die God boven de Joden geslecht had, dat hun ongelooivigheid hen onwaardig maakte om de wonderen Gods te zien. Deze berisping ontsak benzo geweldig, dat zy hem van den rots wilden afslooten; maar, hy week af in Cana.

Hy ging zich van daer te Capernaum ter needer stellen, en

aldaar was 't, dat hy den heiligen Mattheus beroep, die een Tollenaar was, om de schatting te ligten, welke de Joden aan de Romynen betaalden. Want niet alleen Joden door de banlijfchap van Archelaus tot een Landschap gebracht; maar, Galileen, 't welk van Herodes afhang was cysbaar, gelyk alle de Landen der Herodes de Groote geweest waren. Want de Romynen lieten aan de overwonnen geslachten, Koningen na; maar onder beding van huldiging te doen, en schatting te betalen. Jefas Christus kwam weder te Jerusalēm, en vierde het tweede Pascha, 't welk de heilige Joannes by uitnuntentie *het feest* noemt; om dat inder daad het zelve 't aller aannmerkelijkste was; hy genas op dit feest de jichtige van 38 jaaren, die niemand vond, die hem in de *wazibak* wierp, als wanner de Engel het waater geroerd had, en aan 't zelve een wonderdaadige kracht mede gedeelt had. Matth. 5. Jefas Christus, die zyn Leerlingen verzamelt had, voerde in dat zelve jaar teegens hen die uitnuntende teeden, die hy op een berg uitsprak, alwaar hy de ware zedenvorming teegens de valische uitleggingen der Phariseen herstelde, die dezelve bedorven hadden. Hy deed mede een zo groot getal van wonderdaaden, dat het gerucht daar van tot aati den heiligen Joannes den Dooper overvloog, die als noch in de gevangenis was, en die zyn Leerlingen zond, om hem af te vragen, of hy den Messias was. De zondarell kwam hem mede in 't huis van Simon de Metzische vinden, en bekeerde zich. Men heeft zedert enige jaaren een twintreden over de drie Marias gevoert, waar door men bewyslyker wyze vertoont, dat deze zondarell geen zuster van Lazarus was, noch met den duivel bezeten, die J. Christus van 7. duiven verloft had. Inderdaad men ondermengt verkeerdelyk deze drie zo verfchillende vrouwen. Jefas Christus in zee getrokken synde en in een scheepje flapende, wierd met schipbreuk gedreigt. De geheele Kerk was geen twee vingers van haer ondergang; maar, hy befalfte de winden stil te zyn, benevens de zee, die 't scheepjen overdekte, waar op hy met zyn Leerlingen Iwru. Hy genas de bezetenen van Gadara, en stond hen toe om zich in de zee te werpen met de varkens, die de bewoonders van deze Stad, die Heidenen en Joden waaren, voedden. Zulks verplichtte hem om het Land te verlaaten, en zich niet naer Capernaum te begeeven, alwaar hy een zieke vrouw van een lange bloedsforting genas. De heilige Ambrofus heeft een vergadering der wonderdaaden in 't huis van Lazarus gemaakt. Jefas, zeide hy, wekt den een op, verdryft de duivel van Maria, en strent de bloedvloed van Martha. Onderwylen raad men niet, waar hy 't geleert had, dat Martha dese Dochter was, welke Jefas genas. Men verzeekert daar en boven dat deze Vrouw een beeld voor Jefas Christus oprochte ter geheugenis van haar verlossing, maar de Joden hadde een te grooten afschrik voor de beeldenshullen en beelden, om dit teeken van haar erkentenis op te rechten; hy wekte vervolgens de Dochter van Jairus weder op, en zond zyn Discipulen uit met volmacht om wonderdaaden te doen.

Dit jaar was voor de heilige Joannes den Dooper rampspoedig; want Herodes offerde hem aan zyn onreine liefde voor Herodias op, en liet hem 't hoofd afslaan. Die hem te Sebaton of in Samaria doen sterven, hebben geen acht geslaagen, dat deeze Stad de Romynen onderworpen, niet van Herodes afhang, het was te Maherom, dat dese Prins, die aldaar een grote maaltyd bereid had, om zyn geboortendag te vieren, hem liet doden, men heeft de roem van dezen Heilig verheeven, met te zeggen, gelyk de heilige Paulin, dat hy zonder zonden geweest is. Men geef hem vervolgens verstand in 's moeders lichaam, 't welk hy altoos behield, reedelyk dat hy op de komst van de Maagd van vreugde opsprong: Gregorius Naciancenus doet hem in de hel neederdaalen, om aldaar aan de dood en de boetvaardigheid of de nabijzinde komst van de Messias te prediken, dat zyn enkele geschenen, welke men also wel verwerpen moet, als het verhaal van die Vrouw, die in de gevangenis enige droppelen van zyn bloed verzaamde, en dezelve te Basas in Gascoigne bracht.

Jefas Christus van de dood van zyn Voorlooper verwittigt, trok van Capernaum naer Bethzaida, een kleine Stad teegens over aan de andere syde van 't Meer van Tiberias geleegenhy ging zich in een woestyn verbergen; maar, zich van een grote meenigte gevuld ziende, vermeenigvuldigde hy de brooden, om dezelve te voeden, hy trok vervolgens weder over de Zee, ten einde om de lofreaden en 't geroep van de meenigte te ontgaan, die hem tot Koning wilden maken. Hy verscirkte zyn Leerlingen, om dat zy hem op de Zee zagen wandelen. De heilige Petrus wilde tot zyn Meester, zo wel op 't waater, als op het land, naderen; maar, 't geloof hem ontbrekende, verzonk hy, als wanner Jefas Christus hem ophield, hem de hand toereikende. Hy voerde als toen die schoone reeden, welke de heilige Joannes verhaalt heeft, alwaar hy by gelegenheid der brooden, die hy vermeenigvuldigd had, de menchen leerten dat zy het brood des levens etten moesten, en ondekte de uitwerkzelen van dit brood aan de Joden, die 't niet kenden. Het gerucht zynner wonderdaaden verspreide zich tot Herodes, die van hem tot die tyd toe niet had hooren spreken. Het was het afwezen van deze Vorst niet, uit zyn ryk trekende, om den Koning der Arabieren den oorlog aen te doen, welk hem belette om Jefas Christus te kennen; want hy deed Arias den oorlog niet aan, als na de dood van Joannes den Dooper; maar, men spreekt zelden van den Godsdienst te horen, en de Koningen lieten zich zelden daar van onderhouden. Die van Jefas Christus was eerst gebooren, en 't geen aan Joannes den Dooper gebeurt was, hielp al de geenen in slizwygen,

die een waare Godvruchtigheid of erkentenis voor Jefus Christus hadden, uit vrees, dat hy 't zelve lot beproeven mocht. Het was in 't selve jaar, dat Jefus Christus op den berg Tabor van gedante veranderde in tegenwoordigheid van drie Discipulen en 2 getuigen Mores en Elias, die uit den heemel neerdaalden, om zich met hem te onderhouden. Dewyl 't getal dier geenen, die geloofden, vermeerderde, verkoor hy 't Discipulen, ten einde om 't Evangelium te prediken, en het getal der wonderdaaden te vermengvuldigen.

§4. Jefus Christus in dat gedeelte van Judea getrokken zynde, dat men *Perea*, noemt, voer in zyn Goddelijke leerlingen voort, en 't was aldaar, dat hy de kleine kinderen, die men hem aanbood zegende, en op hen de handen leide. Hy kwam weder dicht by Jerusalem, om Lazarus op te wekken. Deze wonderdaad, de jaloersheid der Joden tegen hem verwekkende, wierd hy verplicht om zich in de Woestijn te verborgen, maar hy keerde weer om het Paschfeest te vieren. Hy kwam den 27 Maart by Lazarus, alwaar hy 't Avondmaal hield. En terwyl hy aan tafel was, florste Maria over zyn voeten een kruik met reukwerk, 't welk Judas deed murmureren, hy bereidde zich vervolgens om zyn laatste Pascha te vieren: en het was onmiddelyk nadat hy 't zelve gegeeten had, of hy werd gekruisigt.

Dit Pascha maakt een der groote zwaarigheden van de Evangelische geschiedenis, om dat de Joden ten oppersten onmachtig over deze viering zynde, men niet begrypt dat zy Jefus Christus op dien dag hebben kunnen kruisen, en de Evangelisten zeggen, dat zy in 't gericht niet wilden treeden. Ten einde *om 't Pascha te eten*. Zy mochten dan dit Pascha niet als na de dood van Jefus Christus eten, die ten 3 uuren naden middag gekruisigt wierd. De heilige Joannes zegt, dat het den dag van voorbereiding, of den avond van 't Feest was. Het schijnt dan dat men niet ontkennen kan, dat Jefus Christus de viering van dat Feest voor af waargenomen, en 't Paaschlam den avond, die voor deze groote dag ging, gegeeten heeft.

Hard: van 't Pascha een nauwkeurig onderzoeker zo fyn, als wys, houd staande, dat daar twee dagen tot de viering van 't Pascha gefchikt waren, waar van d'ene voor de Joden die in Jerusalem en daar rondom woonden, en d'andere voor de Galileers, die *zo verre tot dit Feest kwaamen*, geselt was. Zy hadden onder zich een Richtsnoer gemaakt, door welke overeengekommen was, dat de Joden in zeekere jaaren de eersten zouden vieren, en in d'anderen zouden de Galileers het zelve voorrecht hebben, en om de gewoonlyke Richtsnoer niet te schenden, nam die geen, die 't Pascha den eersten dag moest vieren, het begin van den maand van Nisan een dag vroeger waar. Dusdaang vierden d'een en de andere het Pascha den 15. van deze maand. Maar zy begonnen 't zelve onderscheidenkly. Dit gevoelen neemt twee grote zwaarigheden weg, d'ene getrokken uit dit wonder getal van lammeren, die men in den Tempel in weinig uuren moet slachten. De andere die uit het Pascha van Jefus Christus spruit; want dewyl hy een Galileer was, en het dit jaar de beurt der Galileers was, om den eersten dag te vieren, at Jefus Christus met hen het lam op den eersten dag, en wierd op den avond voor 't Paaschfeest der Joden gekruisigt, *die in 't gericht niet wilden treeden, ten einde om 't zelve te eten*. Maar, men kan de zwaarheid wegneem, zonder dezer onderstelling te masken.

Eersteilyk had God klaarlyk geboden, dat men het Pascha op den 15 van de maand van Nisan vierde, welke volgens Bochard de maand der flandaarden beteekent. Om dat het den tyd was, om die standaarden en vaanen te ontwinden, om ten oorlog te trekken. God had den dag, het uur, en om zo te zeggen het oogenblik, op welk het Paaschlam geslacht moest werden, beteekent. Dit was den avond van de 14de dag van de maand en de maan. De Joden kwaamen dit gebruik, het welk klaarlyk in de Wet beteekent was, Godsdienstig naer; men moet zich dan niet inbeelden dat Jefus Christus dezelve heeft dorven schenden, het stond aan dese Verlosser vry om een plechtigheid, die ging eindigen, waar te neemen. En het volstrekte, dat hy het driemal met zyn Discipulen gedaan heeft, om daar van ooraft te zyn; dewyl hy dan zich aan de Wet heeft willen onderwerpen, is het niet waarschynlyk, dat hy dezelve geschonden heeft, noch dat hy het lam voor het overige der Joden gegeten heeft; zulks was zo veel te noodzaaklyker, om dat al de lammeren in den Tempel geslachte werden, en de Discipulen zouden van die Slacht-offers voor den 14dag niet hebben kunnen genieten. Het onderscheid der Galileers en Joden, en van de twee ingefelde dagen, tot de viering van 't Feest, is in 't Evangelium niet te vinden, de Richtsnoer *Badda* is niet als een lange tyd na Christus, en zelfs na den Talmud ingebeeld geweest. En zulks was zichzelfs en God bedriegen, den 15 van de maand te willen vieren, om dat men dezelve die naam gaf, na dat men haar aanvang een dag te vooren waargenomen had. Men kan geen toevlucht neemt tot alle die aanmerkingen om het Paaschlam een dag voor de Joden van Jerusalem te doen eten, waer van Jefus Christus het Feest met hen, volgens den Wet, vierde. Maar, men moet aanmerken dat de bepaling van 't Pascha niet alleenlyk de Offerring van 't lam beteekende, want, men begreep onder die naam de gantse vergadering der Feestdagen, der ongezuurde Broden en Offerhanden, die men met grote pracht en plechtigheid vierde. Ezechias de viering van 't Pascha hernieuweerde, gaf met zyn hof 1700. schapen en twee duizend runderen,

ten, welke het Volk en de Levieten zeven dagen *gedastrende ket plechtig Feest offerende Offerhanden van voorspoed*, aaten.

2. Chron: 30 en Josias de raadzaadigheid te boven gaande, verschafte een veel groter getal van lammeren en ossen aan 't volk, om 't Pascha te houden. Deze bepaling is meengmaal in de heilige Geschiedenis herhaalt 35. y. 7. 8. en leert ons, dat men dit noemt *het Feest vieren, en 't Pascha eeten*, als wanner men Offerhanden van voorspoed offerde, en als het Volk en de Offerpriesters aaten, 't geen hen daar van toebehoorde. Men had reeden; dewyl God, deze plechtigheid inslissende, dezelve taal gesproken had, *gy lieuen zult het Pascha belegen*, zeide hy, *van groter en kleiner dieren, of van ossen en lammeren*. Deut: 16. 2. het Pascha dat men heilige en ar, besting dan niet in een lam alleen, maar, in de Offerhanden van voorspoed in de slachting der ossen, die men at, na dat men daer van een gedeelte opgeoffert had. Dit zelue onderscheid laet zich in de geschiedenis der handelingen vinden. Want Herodes wilde den heiligen Petrus voor 't volk te voorschijn brengen na het Pascha, dat is te zeggen na dat alle de Feesten voor by waren. Inderdaad de heilige Petrus, bleef lang genoeg in de gevangenis, om plaats aan de Kerk te geven van zich te vergaaderen, en met yver voor hem te bidden. En 't was, als wanner Herodes hem aan 't Volk moest voorstellen, dat de Engel in 't gevangen huis trad. Deze bepaling beteekent, dat hy daar meer als een nacht ingezeten heeft. Deze aanmerking is gewichtig, want by aldien het Pascha in de ityl der Evangelisten en heilige Geschiedenis schryvers en van God zelsf de geheele plechtigheid der Offerhanden die men offerde en at, beteekent, moet men niet meer verzet haan, weegens dat de Joden in 't gericht niet wilden treeden, ten einde *om 't Pascha te kunnen eten*. Want men moet daer door niet verlaan, dat het van den 14 van de maan of maand gegeeten is; en by aldien men 't op dien dag niet gegeten had, soude al het Volk den Wet geschonden hebben, 't geen niet waarschynlyk is; maar, de Joden beteekenden die Offerhanden van voorspoed, de runderen en schapen, waar van men 't vleesch at, na dat men dezelve aan God opgeoffert hadde. Jefus Christus en de Joden hadden het lam des avonds van den 14 alreeds gegeten, maar de Joden moesten het Pascha noch eten, dat is te zeggen, de Offerhanden van voorspoed, welke de Schriftuur meengmaal mit deze naam noemt.

In de derde plaat moet men aanmerken, dat de avonden voor 't Pascha of de voorbereidzelen op den zaturdag zien, en 't is gemaklyk om daar reeden van te geven. Men had geen avond of voorbereidzel tot de Feesten van nooden, alwaar het geoorloft was de voorbereidzelen tot eten te maaken. Maar, dewyl men den Sabbath veel Godsdienstiger waarnam, en men noch kocht noch verkocht, was de voorbereiding van dezen dag noodzaaklyk en zeer bekent. De heilige Marcus legt klarlyk uit wat deze voorbereiding was, want hy ondermenigt de voorbereiding met den dag, die voor den Sabbath kwam. Marc: 15. 42. De heilige Lucas doet het zelfde; en deze twee Evangelisten beteckenen 't Feest, waar van wy spreken. De Talmudisten hebben dezelve reeden gevolgert. By aldien, zeggen zy, *den avond van Pascha by toeval den dag van de voorbereiding was*, soude men 't lamte half twee uuren slachten. Ziet daar het Pascha van de voorbereiding onderscheiden, en 't welk dien dag voorviel. Dewyl men geen aandacht genoeg gemaakt heeft op deze aanmerking, heeft men zich ingebedd, dat daar een avond voor het Paaschfeest was, en als de Evangelisten verhaelen, dat het den dag van voorbereiding was, hebben zy geloofd dat den dag, op welke Jefus Christus gekruisigt is, niet anders als den avond van voorbereiding van 't Pascha was, en den tyd waar in men zich bereidde, om 't zelve met meer aandacht en Godsdienstigheid te vieren. Maar, de Evangelisten zyn veel nauwkeuriger en vernuftiger uitleggers: zy zeggen dat de voorbereiding den dag was, die voor deze Sabbath ging. Men weet de reeden, welke de Joden verplichtte, om dezelve dien naam te geven, om dat het noodzaaklyk was, het voedsel voor 's anderendaags te bereiden; men kan dan geen andere giffing maaken. De Apostelen met hun Meester aan de tafel geleegen bevestigen dese gedachten; want, als wanner Jefus Christus aan Judas zegt, *doet haastelyk, 't geengy doet*, geloofden zy, dat, dewyl hy de beurs had, hy hem beval enige zaak tot het Feest te koopen. Wat was dit voor een Feest? Het was niet meer dat van Pascha, en de Discipulen konnen niet vergeeten hebben, dat zy 't zelve geviert, en zo aantonds het Paaschlam genuttigd hadden, waar van de beenderen noch op tafel wairen. Maar, het Feest, waar van een voorbereiding voor af gegaan was, was de zaturdag, tot welke men de noodzaaklykheden moet koopen.

In 't jaar dat Jefus Christus sierf, was het nieuwe maan op den 20 van Maart, en de 14de van de maan of den dag van Pascha viel op den vrydag van den 30 van April voor. De Sabbath volgde op dit grote Feest, men offerde daar Offerhanden, men moet zich voor God stellen, dit was mede dien dag, dat men hem de eerste vruchten oofferde, om welke reeden men dezelve den grooten Sabbath noemde, en 't was tot dese grooten Sabbath dat men *voorbereidzelen van nooden* had. Daar is niet meer als een zwaarheid over, die wonder groot schijnt, dezelve spruit weegens dat de Joden zwaarheid maakende, zo verre, dat zy in 't gericht niet dorfsen treeden, zo veel zaken tegen Jefus Christus onmidelyk na het Paaschlam gegeten te hebben, uitvoerden. Was het geoorloft om op dien dag te werken, en zo veel das-

den met oproer en geweld verzet te begaan, na dit bloedend Sacrament gegeeten te hebben.

Het staat aan ons te ontvouwen tot zo verre het verderf der Joden, die den Heere kruicilden, ging. Deze mildheid alleen doet genoeg zien, dat hun ongodvruchtigheid in weerwil van hun bijgeloovigheid, alle maaten te boven ging. Laaten wy veel liever aanmerken, dat de Joden niet wilden, dat men *Jesus Christus gedurende het Feest, ter voorzak van 's Volk, vast hield*, dat van allezyde naer Jeruzalem vloede, en byzonderlyk van Galileen, alwaar Jesus Christus zo veel wonderdaaden gedaan had. Het was de zandscht van 't Feest niet, maar de vrees voor 't Volk, dat deze zaamgezoorene weederhield. Inderdaad het Volk murmureerde op het Feest der Tabernakelen, dat men zo plechtig vierde; tegen Jesus Christus, en zommigen wilden hem op den laaststen en grooten dag van 't Feest vasthouden. Zy deden meer op het Feest van d'opdracht, want zy naamen weederom steuen op, om hem te steenen. Men moet zich dan niet meer verwonderen, weegens dat zy hem op den Paaschdag aan den Roomischen Rechter overleeverden. Want, de allerplechtigste Feesten weerschilden hun wredeheid niet, welke voor een beweeging van yver en liefde voor de Wet doorging. Herodes deed desezaak. Want, het was op het Feest der ongezuurde broeden, dat te zeggen op Pascha, dat hy den heilige Petrus gevangen nam, en alhoewel hy de Feestpleeging tot de uiterste straf niet voltrok, bemerkte men onderwylen lichtelyk, dat hy geen zwaarheid maakte, om de beschuldigden in gevangenis te zetten. 't Welk men op den Sabbathdag niet zoude hebben durven doen. Zulks was zelst niet slydig teegen de instelling van 't Pascha; want, dewyl de Israelieten, na dat zy 't lam in Egypten gegeeten hadden; daar des morgens uitgetrokken waren, de schouderen met ongebakken brood geladen, de handen vol huisraad en goedereh, die zy mede voerden; en zy met deze zware last niet nalieten een lange weg af te leggen, bevatte men ligtelyk, dat men op dien dag konde werken en reizen. 't Welk op deze Sabbath niet geoorloft was. De Joden konden dan na 't Paaschlam gegeeten te hebben, zich vergaderen, zich van J. Christus verzeekeren, hem gevangen neemien, en hem aan Pilatus overleeveren, ten einde op dat hy hem ter dood doemde; en deze laatste omstandigheid moet gantsch geen zwaarheid meer veroorzaaken.

Deze dood maakte de Kerk neerlachsig. Maar, de weederopstanding versterkte het waggelend geloot. Jesus Christus klom weinig tyds daar na ten heimmel, en zond zyn Geest van daar aan de Apostelen, welke heur onweetbaarheid en natuurlyke zwakheid weg nam. De heilige Petrus bediende zich van die buiten gewoonen gaven, om drie of vier duizend menschen te bekeren. Men verzeekert, dat de heilige Jacobus, in bezit van het Bisdom van Jeruzalem op den 27 December geselt is, om dat zommige Kerken dien dag het Feest van zyn instelling vieren. Maar, weet men, of de heilige Jacobus wel ooit een ander als de algemeene bezending, walle Jesus Christus aan zyn Discipulen gaf, ontfangen heeft? De Acloude en heedendaagsen, die de verhulling en instelling van de heilige Jacobus zomtyds aan Jesus Christus, zomtyds aan d'Apostelen, en eindelyk aan de heilige Petrus toeschryven, spreken van een zaak, die zy volkomenlyk niet weeten. By aldien het zeeker is, dat Jesus Christus zyn Bischoppelyke stoel van Jeruzalem aan den heiligen Jacobus nagelaten heeft, die de Moeder van alle Kerken is, zoude hy een groote verheerlyking boven de andere Apostelen hebben, maar, men weet alleelyk dat hy 't Belier over de Kerk van Jeruzalem gehad heeft: men moet zich niet lasten verblinden door 't gezag der Aclouden en heedendaagsen, die gezegd hebben, dat de heilige *Jacobus Minor* de Zoon van Joseph was, om dat hy de broeder des Heeren genoemd is. Zy hebben niet aangemerkt, dat Maria Cleophas, de Moeder van den heilige Iacobus noch ten tyde van de dood van Iesu Christus leide, zy konde dan geen Vrouw van Joseph voor de geluktaalige Maagd geweest zyn, maar, Cleophas was de Broeder van Joseph de Man van Maria, de Vader van Jacobus, die een volle Neef van Jesus Christus was.

De moed en deugd der Apostelen de jaloersheid der Joden opwekkende, nam men de heilige Joannes, en de heilige Petrus gevangen; onderwylen werden zy kort daer na weeder ontslaagen. De harmertigheid van de opkomende Kerk was zo groot, dat yder een zyn goederen verkocht, en het geld daarvan by de Apostelen bracht. Ananias en Sapphyra, die daar van een gedeelte wilden afbreken, werden door de heilige Petrus met de dood gestraft.

Men maakte Diakenen, om voor d'Armen zorg te draageli, en de heilige Stephanus was van 't getal dier geenen, die verkoopten werden, en op wie men de handen leide.

Dewyl hy veel wonderdaaden deed, ontflik de haat der vervolgers teegens hem, en deze heilige Man verdroeg het Marstalarischap. De heilige Paulus, die getuigen van zyn lyden geweest was, waapende zich met het ooverige der looden om de Kerk te vervolgen. En vertrok om die reden naer Damas. Maar Jesus Christus hield hem op den weg teegien, en bekoerde hem. De tyd van deze bekoering is genoegzaam omzecker, en wy zyn niet van voorneemen, om desezaak volkomenlyk te bepaalen. Maar, zommigen vertraagen desezaak te veel, met zulks in 't 4cste jaar van het jaargery der Christenen te stellen. Want zulks komt niet overeen noch met den Raad van Jeruzalem, noch met de reis die de heilige Paulus in deze Stad deed, om aldast de mildheid van de Kerk, gedurende de hon-

gers nood in het tweede jaar van de regeering van Claudius voorgevallen, te brengen. De anderen besnoejen de gevallen der handelingen te veel, 't zelve in 't jaar stellende, dat onmiddelyk op de dood van Jesus Christus volgde. Het volftrekt alles te overweegen 't geen de Apostelen deden, om te zien, dat zy zeer veel jaren van nooden hadden, om alle die gevallen te vervullen. Men moet dan een middelweg zoeken, en dat is 't geen wy doen, zonder iets haaliger te zeggen te hebben. Philippus predikte als toen het Evangelium aan de Samaritanen, en de heilige Petrus ging kort daer na derwaards, alwaar hy de gierigheid en kerkrovery van Simon den Tooven naer verdoemde. De gesneedene van de Koninginne van Aethiopië wierd mede bekeert; dusdaang zagmen in 't zelve jaer de vervolgers, gelyk de heilige Paulus, de scheuringzicke Samaritanen en de Heidenen gelyk de gesneedene in de kerk in trede. Maar, de poort van 't Christendom wierd voor, de Heidenen tier eer geopend, als 4 jaren daar na, als wanter de heilige Petrus, Goddelyk verwittigt, het Evangelium aan Cornelius verkondige, die Hoofdman over een bende in de Italiaansche Legioenen was. Dion verzeekert dat het Nero was, die dit Legioen infelde; maar, hy heeft zich bedroogen, om dat daar alreeds eene onder de regeering van Claudius was, als wanter Cornelius in de Christelyke Kerk intrad. De heilige Lucas konde het zelve beeter als Dion kennen, dewyl het zyn verblyplaats in Iudea had. De hongersnood was gedurende de regeering van Claudius geweldig, en de Kerk in deze dringende nood zeer veel lydende, bracht de heilige Paulus de almoeften der Kerken te Jeruzalem. Men verstaat dat de heilige Petrus te diertyd de Kerk van Antiochiën verliet, waar van hy Bisschop was, om bezit van den Stoel van Romen, de Hoofdstad van 't Heelal, te neemen. Maar, deze Apostel ging niet naer Romen, als onder de regeering van Nero, en al 't geen men van de overwinning zegt door hem op Simeon den Tooven verhaalt, onder de Regeering van Claudius, is beuzelachting. Men zegt mede, dat het in 't zelve jaer was, dat de Apostelen het *Symbolum* zaamenstelden; maar, deze beleidens des geloofs zoude aan 't hoofd der Heilige en Goddelyke Schriften geplaatst geweest zyn, by aldien de Apostelen het zaamengestelt hadden, om een Richtinoer van 't onse te zyn, en de Vaders van de Kerk zouden achtung genoeg gehad hebben voor hun Goddelyk ingeblazen Meesters, om geen byvoegingen en zaamkelyke veranderingen aan hun werk te maken.

Herodes Agrippa deed de heilige Jacobus Major sterven, en hy trok door dese vervolging de liefde der Joden tot sich; ten einde om desezaak te vermeideren, leide hy den heilige Petrus in de gevangenis. 't Welk de gantche Kerk verplichtte om voor hem te bidden. De Apostel wierd wonderdaadig verlost. En de Koning Agrippa stierf door een ander wonderdaad; want, een Engel floeg hem, en de wormen doorknaagden zyn vleesch.

De heilige Paulus ging naer Paphos in 't Eiland van Cyprus, alwaar de eerste Burgermeester Sergius bekeerde, na dat hy Elimas blind gemaakt had. Hy trok van daar in Pisidiën, en in Licaonien, alwaar de volkeren hem wilden aanbidden. De heilige Paulus ging mede van Landchap tot Landchap, en zyn brief uit Babylon geschreven doet zien, dat hy grote reizen ondernomen had, om 't Evangelium te verkondigen. Het is niet waarschynlyk, dat Babylon Romen is, dusdaang moet men toelemmen, dat hy in Egypten trok; alwaar een Babylon was, en een groot genoeg grot van Joden zich onthielden, of dat hy in Afriyen trok om de Joden der tien Stammen, die daar verstrooit waren, te bekeren. Men zegt dat de heilige Andreas in Tracien en by Scythen trok, en dat de heilige Thomas by de Parthen en Indianen predikte. Matar, die Pelgrimschappen zyn also wel onzeker, als die van den heiligen Jacobus in Spagnien, of van den heiligen Paulus; en den heiligen Phalippus in Gaulen. Zommigen stellen de dood of de opneeming van de Maagd in dit jaar. Men verzeekert zelfs, dat zy te Ephezen, dicht by de heilige Joannes, stierf, en dat zy aldaar haar graf had. Maar, dat zyn niet anders als overleveringen, waar op men gantsch niet zeeker gaan kan, dewyl niemand der heilige Schryvers noch zelst de Uitvinders der twee eersten eeuwen daar van gesproken hebben.

De heilige Paulus, den heilige Petrus te Antiochiën vindende, bestrafte hem, om dat hy den handel, die hy met de Heidenen gehad hadde, verbrak, uit vrees van de Joden die gekomen waren moeijlyk te maaken. Het vooroordeel, dat men voor den heiligen Petrus heeft, maakt dat men deze daad eenvoudig vindt; men zegt zelfs, dat deze Apostel, een verlaater van 't Joodendom, zoude geweest zyn, 't welk hy moest verdeedigen, by aldien hy 't niet gedaan had. Maar, was het niet van de plicht van een Apostel, om zonder vynzery ter Eer van zyn Meester te werken tot de bekering, en versterking der Heidenen, aan wie hy de poort van de Kerk geopent had, waer van Jesus Christus hem de sleutels toevertrouwt had, en zulks also wel als voor de Joden, waer van hy de Bediende was? De heilige Paulus zegt mede, dat hy bestraffing waardig was; hy hield zich niet vernoegt met hem te bestraffen, maar, hy stelde daar vervolgens een Eer in, en heeft gewilt dat zyn vonnis in zyn schriften gegraveert, tot aan de verft afgelengte makoomeling-schap doorging; om ons te leeren, dat de Opperhoofden van de Kerk nalaatig kunnen zyn, en dat men hen moet bestraffen, als wanter zy zondigen. Dit was zonder twyfel die bestraffing, of ten minsten de opschudding, welke de Joden veroorzaakten, door het voorbeeld van den heiligen Petrus aangemoedig,

- digt, die den Raad van Jerusalen 40 jaaren na de bekeering van den heiligen Paulus deed vergaderen. De uitspraken van deze vergadering zyn genoegzaam bekent. De heilige Jacobus was daar voorzitter, dewyl hy 't was, die de laatste sprak, en de uitspraak van de vergadering bekent maakte. De heilige Paulus, na dat hy de Kerk van Antiochen onderricht had van de wistellingen van de vergadering te Jerusalen, raakte met de heilige Barnabas om een geringe zaak in oneenigheid. Het verschil rees zo hoog, dat zy verplicht wierden zich van een te scheiden. De heilige Paulus wilde in Aisen gaan. Maar, God verplichtte hem naer Macedoniën te trekken, alwaar een overvloede oogst was. Hy trad in Philippiës, bekeerde Lydia, en droef den boozengeest uit een Dienstmaagd, welkens genezing de oorzaak van zyn vervolging was; hy ging van Philippiës naer Theſſalonien. Het was aan deze Kerk, dat hy zyn brieven schreef. In 't volgende jaar trad hy in de beroemde Stad van Athenen, alwaar een Altar aan de onbekende Goden van Aien, Europa, en Africa was, gelijk Pausanias verhaalt heeft. Maar, men moet daartoe niet beluſten; dat een Stad met bygeloovigheden en Afgoederyn belaſten, en zulks veel meer als alle de andere Griekze Steden, aldus geen ander Altar aan den onbekenden God, was, dewyl de heilige Paulus dusdaanig dit opschrift verhaalt. Men ziet by ervaarentheid, dat de bygeloovigen hun Kapellen en Godsdienſtigheden tot het oneindige toe vermeengvuldigen. De heilige Paulus nam gelegenheid van een zo groote afgodendienſt, om de kennis van een waarachtig God te prediken, en bekeerde Denys de Atheensche Raadsheer; men doet hem vervolgens in Frankryk trekken, en het Bifdom van Parys stichten. Maar, die reis is baarablyk valsich.

De Joden waaren uit Romen verdreven ter oorzaken van de beroerte, welke Christus by hen verwekte. Deze Christus was Jefus Christus, waar over men geweldig in de Joodsche vergadering van Romen twifte; de Keizer, die het gevolg van deze twift vreesde, gelooftde het zelve voort te koomen, met de Joden uit zyn Hoofdstad te banen. De heilige Paulus had mede veel te Corinthen te lyden, alwaar de Joden, tegens hem opgeftaen, hem voor den Richterstoel van de voorzitende Burgermeester sleepen. Het was zonder twyfel in dit baarablyk gevaar, dat hy een beloete van 't Nazareaat volgens de wyze der Joden maakte; hy betraalde de zelve te Cenchreën, een genoegzaam aannmerkelyke Stad en Zeehaven, welke van Corinthen afhanglyk was; 't was aldaar, dat hy zich scheeren liet; hy ging te Jerusalen het Paafschfeet vieren, hy liet aan de Ephesers, die hem wilden teggen houden, een jonge Egyptenaer Apollos genaamt, die weinig kennis van 't Evangelium, maar zeer veel yver en liefde voor de waarheid had. De heilige Paulus kwam vervolgens wieder te Ephesen, alwaar hy Discipulen vond door Joannes gedoopt, die alleenlyk niet wisten, dat daar een heiligen Geest geweest was. De onweitenheid van die tyden was groof. De heilige Paulus predikte lang te Ephesen, en deed daar groote wonderdaaden, om dat men de krankheid genas met de lywassen, die hy aanzakte. Het was daar, dat hy aan de beeffen bloodgeest wierd. De Romynen doenden daar meenigmaal de misdaadigen, en de slaven, om het volk te behagen, dat die schouwpelzen vrolyk maakten. Nicæphorus zegt, dat een dolle leuw, die men tegens den heiligen Paulus los gelachet had, zich voor zyn voeten wierp, maar, zulks is de wonderdaaden groover maaken als zy zyn; men ontkwam zomtyds deze stryd, met het beest te dooden. Om welke reden men zich aldaar voor geld blood stelde. Demetrius wilde mede de Eer van de beledigde Diana wrekken, en maakte een beroerte onder 't volk, in begunſiging van de grote Godin der Ephesers; maar de Griffier, die bevreesd was, dat Nero, die in 't voorgaande jaer op den Troon geklommen was, de Stad niet van oproer beschuldigde, en dezelve niet strafte, ontfloeg den heiligen Paulus, die Macedoniën doorreisde, en wieder in Griekenland trok.

Weeder naer Jerusalen gekeert zynde, onderging hy daar een nieuwe vervolging, want de Joden achterdenkende, dat hy een jonge Ephesier Trophimus genaamt in den Tempel had doen treeden, konden deze onderneeming tegens den Wet Gods niet verdraagen, waar van de Keizers de waarneming door hun schriftelyke beveelen hadden bekrachtigt; men sleeppe hem voor den Hoogen Priester Ananias, die hy beledigde zonder hem te kennen. Inderdaad daar verliepen tien jaaren, dat de heilige Paulus by naer niet enig verblfy te Jerusalen nam, dusdaanig konde hy de Perzoen van Ananias niet gekent hebben, die als toen zyn staat noch niet hiel, ter oorzaak van het oproer en de verwarring, welke in de vergadering heerschte. De heilige Paulus ontkwam dit gevaar also wel, als de wredeheit dier geenen, die een beloeten gedaan hadden van niet te eten, tot datze hem ter dood gebracht hadden, hy bepleitte zyn zaak voor Felix, die Draufilla getrouwtt had, die was een Joodsche Vrouw vangeborte een Dochter van Agrippa de eerste. De Koning van Emefi had zich lasten beſhyden, ten einde om met hera te trouwen; maar, zy had haer Godsdienſt, en haer man verlaaten om Felix te neemen, die Bevelhebber over Juden was. Deze gierige Bevelhebber liet den Apostel twee jaaren in de gevangenis, om dat hy voor zyn vryheid enig verhooptheit te trekken.

Festus in de plaats van Felix in zyn Bevelhebberschap getreden zynde, verſcheen de heilige Paulus voor hem, en bepleitte zyn zaak in tegenwoordigheid van Agrippa de tweede, en Bernice zyn Zusser, die hem mede voor Vrouw diende. De Apostel geloofde, dat het allerzeerkeſte voor hem was, dat haat van de Joden te ontgaan, tot zyn verderf gewaapent zyne, en die den Bevelhebber veel lichter innamen, als die van Romen Nero deede. Om welche reden hy zich op dezen Vorst beriep. De heilige Lucas heeft een geschiedenis van een zomoejelyke reis gemaakt, en van de ſchipbreuk van 't ſchip op de Kusten van Maitha, alwaar de Barbaaren hem beleefdeleyk ontfingen. De adder aan zyn hand gehecht deed gelooven dat de Goddelijke rechtvaardigheid hem alom vervolgde, maar de wonderdaad, welke hy deed door het afschudden van dese adder, zonder daar van leed te gevoelen, deed hen van gevoelen veranderen, en zich verwonderen.

Terwyd de heilige Paulus te Romen kwam, deed men den heiligen Jacobus te Jerusalen sterven. Junius Albinus, die Nero in Judea zond, om Festus na zyn dood in plaats te volgen, was noch niet gekomen. Ananias de Hoogenpriester bediende zich van zyn atzyn, om de dood van een man te bevorderen, die de Joden also wel als de Chiffenen, ter oorzaak van zyn Godvruchtigheid waardeerde. Hy heeft niet meer als een brief nagelaaten, die onder de Canonike Schriften gefelt geveelt is, na een lange tyd gezworven te hebben, want, men verwierp dezelve in de eerſte eeuwen.

De heilige Paulus was te Romen niet leedig, want hy onderwees de Joden van deze groote Stad. Hy ſchreef mede van daar die Brieven aan de Kerken van Philippiës, en Colofus, die hy geſchikt had; hy ſchreef mede uit zyn gevangenis aan de Hebreers, en de Ephesiers; inderdaad hy genoot een genoegzaam groote vryheid te Romen, maar zedert gebeurde 't, 't geen hy voorzien had. Want zyn beschuldigers hadden hem in een zo groote veragelegenheid niet durven volgen. Die van Romen waaren weinig onderricht en minder yverig; en niemand zich aankende, om tegen hem te pleiten, ontfloeg men hem.

Men geloofd, dat hy vry zynde aan Titus ſchreef, om hem zyn raad te geven over het belieren van de Kerk; zommingen plaatſen mede in dit jaar de tweede brief van den heiligen Petrus, welke van een zo byzondere ſtyl is van de eerſte afgeschieden, dat men een langen tyd gewyſſelt heeft, of dezelve wel wettig was.

Deze zelue Apostel kwam te Romen, men deed hem veel eerder derwaarts gaan. Maar, dewyl de heilige Paulus zich beklagde, als wanner hy de eerſte maal voor Nero verscheen, dat niemand hem bygetaen had, moest de heilige Paulus afgeweet zyn. Want zoudē hy den heiligen Paulus verlaaten hebben, op een wyze om aan een zo moeijelyk beklag plaats te geven; zulks is de woorden van den Apostel goed aan doen, met hem te doen zeggen, dat hy zich niet beklagt als over de geinen, die hem mochten bystaan, en voor hem pleiten; het geen de heilige Petrus niet kende doen, dewyl by gelyk als by mede vervolgt was. Wyders was daar als toen geen vervolging te Romen. Deze van den heiligen Paulus was een perzonelyke daad, die hem alleen bestrafte. Men moet dan liever toetsmen, dat hy niet te Romen was, en dat hy aldaar niet als op het einde van Nero kwam, gelyk Laſtantius aansynt. De heilige Paulus kwam daar mede, ziet daar de twee Opperhoofden van de Kerk, die zich in de Hoofdstad van de Waereld vindēn. Men stelt hen daar gevangen, men doemt hen ter ſtraſe. Onderwyd weet men de waare reden niet van de reis van den heiligen Petrus, noch de geenen, die de heilige Paulus daar naer toe leidden, na daar uit vertrokken te zyn, noch eindelyk de omstandigheden van hun Martelaarschap. De heilige Lucas noch de heilige Clemens die op de Apostelen volgde in 't beleg van Romen, noch de heilige Ignatius zeggen ons niets weegens de dood van deze twee groote Mannen. Men gift, men beeld zich in, men verliest zich; men moet liever hun onkunde toetsmen, en aannermen dat de eerſte Kriftenen zich weinig aan het lyden en stryden der Heiligen lieten geleegen leggen. Hoedaanig heeft men zo veel onachtaanbaarheid voor den heiligen Petrus gehad, by alcken hy de Stedehouder van Christus en het Ecumerieke Opperhoofd was. Men weet eenige zaaken van 't leven en de reizen van den heiligen Paulus; maar, die vanden heiligen Petrus is onbekent.

De Joodiche oorlog begon in dit jaar. Dit Volk de uitmerging der Beſſiders, die hen verwoestten, moede, of veel eer God hun misdaaden niet langer kunnende verdragen stond dit Volk toe, dat het weederſpanning wierd, ten einde op dat de Arenden vlogen, waar het dode liebchaam was.

Cætius verplicht geweet zynde het beleg van Jerusalen op te brecken, en de moed der weederſpanning aantegroet zynde door dit voordeel, zond Nero Vespafianus matt' hoofd van een talryk leeger derwaards, die zyn uitvoerlingen door Galilea aantving. Hy nam Sephorus in, hy belegerde Jofapare, alwaar Jofephus de Geschiedenisſchryver zich ingeworpen had, om het zelue met een gedecite der benden, die hy verzaamelt had, te beschermen. Maar, hy wierd door een klokmoedige weerstand aldaar gevangen. Vespafianus volhardde in 't zeegepralen, en hy maakte zich vaardig om Jerusalen te belegeren, als wanner hy bezit van 't Ryk nam. Titus zyn Zoon trok te veld, en floot Jerusalen in van den maand April. De hongersnood deed zich welhaft onder dit groot getal van Inwoonders en Vreemdelingen, die zich aldaar ter oorzaak van 't Paafchfeet vergaerd vonden, gevoelen. De wanhoop der Belegerden aantemoedigende deden zy daaden van een buitengewone dapperheid. Maar onderling in tweespalt gerakende, en d'en den anderen vermoordende tot zelfs aan den voet van d'Altaren, maakten de Romynen zich eindelyk meesters van deze plaats. De Tem-

pel wierd in de asche gelegt. Men reekent dat dertienhonderd negeen en dertig duizend zes honderd en negeentig mensen wel te Jerusallem, als in het overige van Judea gedurende den oorlog sneeuiden.

78. Men verzeekert dat Linus Bisshop van Romen het Martelaarschap onder de Regeering van Vespasianus onderging, maar men moet deze geschiedenis in den rei der verdichtzelen stellen, die de Legendarien verhaalen. Want Vespasianus vervolgde de Christenen niet; en deze Martelaar is door het minste authentic stuk niet bekrachtigt. Daar waaren als toen twee Bisshoppen te Romen, een der Joden, en de andere voor de Heidenen; dusdanig hield Cletus zo wel zyn zetel als Linus. Men kent hun nammen, maar men weet de geschiedenis van hun leeven noch hun dood niet.

79. Vespasianus liet het Ryk aan Titus over, die het wel behaag van 't menschelyk gelaacht was. Maar, hy was't niet lang. Want, Domitianus syn broeder ontnam hem 't Ryk en te gelyk het leeven, ten minsten was hy verdacht van hem vergif te hebben laten geven, en hem in een koffer vol sacew te hebben laten werpen, ten einde om haastiger te sterven.

Men gelooft dat de heilige Philippus noch leefde, om dat Polycarpus, die het Paafchfeest op den 14de van de maan, welke dag het zelve kende vallen, vierde, zich bekrachtigde volgens het voorbeeld van de Apostelen met wie hy geleefd had. De Apostelen, waaren de heilige Philippus en de heilige Joannes. Polycarpus, zegt men, wierd geen Christen als in 't jaer 81. Hy heeft met den heiligen Philippus geleefd. Deze Apostel moest dan als toen noch in 't leeven geweest hebben. Hy had Dochters waaraan in de Kerkelyke geschiedenis van Eusebius gesproken is. En Baronius poogt verkeerdelyk, ten einde om de leedige stand van dezen Apostel te bewaren, zyn Dochters aan een andere Philippus Diacrete gegeven. Het geen men van zyn Martelaarschap in 't jaer 87 zegt, is onzeeker en twyfelaichtig, want de handelingen, welke Bollandus aangehant heeft, en de geenen, welke den naam van Abdias voeren, zyn vol verdichtzelen.

83. De Nicolaiten, waar van in de Openbaaring gesproken is, begonden te verfchynen; zy trokken hun naam uit eenzeckere Nicolaas, die zommigen gelooven den Diaken te zyn, en anderen weerder een jonge Griek uit Antiochien, die een Leerling van Jezus Christus geweest was, en aan wie de Apostelen vervolgens het bestier der weduwen toevertrouwden. Wy zullen daarvan in 't breeden in de geschiedenis der Godsdiensten spreken.

84. Een vermaard Geschiedenischryver gelooft dat Polycarpus tot Bisshop van Smyrna ingewyd wierd, om dat men gezegd heeft, dat hy de ordening uit de handen der Apostelen ontfangen had, en dat hy zich op de ure des doods vermeette God Jezus Christus den tyd van 86 jaaren gedient te hebben. De Kronyk van Alexandriën verstaat zulks van de jaaren zyns leevens. Maar, by aldien Polycarpus Heiden geboren was, konde hy God van zyn geboorte af niet dienen. Wyders ziet het woord *vian dienen*, 't welk de heilige Paulus meenigmaal gebruikt, om zyn bediening te beteeken, op de Bisshoppeleyke bedieningen; cindelyk kan men niet zeggen, dat dit getal der jaaren op zyn geboorte staan, dewyl men hem ten minsten 62 jaaren van het Bisshopdom geeft. Volgens deze rekening doen men Polycarpus in 't jaer 169 sterven, en inderdaad volgens een Aeloude Cyclus door Barberius aangehaald den 26de dag van Maart, alwaar de 7de der Calenden van April de eerste dag der ongezurden brooden was, en by gevolg de grote Sabbath der Jooden in 't jaer 169. het welk met het jaargery, van den heiligen Polycarpus over een komt, die hem op den dag van de grote Sabbath doen lyden. Men moet echter toesleminen, dat de tyd van deze dood zeer onzeker is, en dat men dusdanig den tyd van zyn Bisshoppeleyke waardigheid niet vast kan stellen. De anderen rekenen de 86 van den dag van de bekering van den heiligen Polycarpus, welke zy zonder bewys in 't jaar 80, en zyn dood in 't jaar 166 plaatsen. Domitianus voor de Heidenen wreed en het Ryk met bloedtordring opvullende, spaarde de Christenen niet. Baronius heeft deze vervolging veel langer gemaakt als zy was, dezelve beginnende 4 jaaren eerder, om dat hy de jaaren van de Pausfelyke waardigheid van Cletus heeft willen verkorten, en hem Martelaar doen sterven.

Onderwylen zegt Laflantius, dat Domitianus, die hy een *deel van Nero noemt*, begon te vervolgen. Maar, dat hy die wredeheid stremde, met zels de geenen weeder te roepen, die gebonnen geweest waren. De vervolging was kort, maar bloedig. Men moet het getal der Martelaaren noch vermeerderen, noch boven inzamen verminderen; Dion verzeekert dat eenigen gestraft en anderen gebannen wierden. Men kan dan niet verzeekeren, dat daar geen bloed in deze vervolging gevloert is, noch zeggen, dat men onder den rei der doden niemand als een reekeken moet, die beschuldigt wierd een Jood, en Flavius de Burgermeester verdacht een godloos mensch of een Christen te zyn.

Een der Martelaaren, die in deze vervolgingen sneeuide, was Antipas, die te Pergamum stierf. Dusdanig wierden de beveelen van den Keizer tegens de Christenen in de verafgelegen Landen overgezonden. Men houd mede staande, dat de heilige Joannes de Evangelist door deze Prins in een ton vol ziedende oly geworpen is. De heilige Jeronimas, die gelooft heeft dat Tertullianus deze uitkomst onder Nero stelde, bedriegt zich. Want hy beteekent den tyd niet, in welke de heilige Joannes deze straf ondervond. En by aldien men de overleeving volgt, moet men dezelve onder de regeering van Domitianus te rug zenden. 't Geen daar zeekers in is, bestaat dat die Prins den heiligen Joannes in 't Eiland Pathmos bande, alwaar hy zyn *Openbaaringen* schreef. De geenen, die gelooften dat de heilige Lucas Martelaar stierf, moeten zyn dood mede in deze vervolging stellen, om dat hy 80 jaaren geleefd heeft; maar, men is volkommen onbewußt, wat hy zeedert de dood van den heiligen Paulus uitgevoert heeft. Metaphrasles, die hem in 't Land van Thessaloniki doet gaan, heeft dit Landchap van Egypten voor de Stad van Thebe in Beotiën genoomen. Men zegt voor valt, dat zyn graf, daargenvonden werd. Maar, heeft men geen eenzaam Man, Lucas Styriotes genaamt, voor den heiligen Lucas de Evangelist genoomen, die een Klooster in dat Land bouwde, gelyk een vermaard Engelsch Reiziger, (Weber) genaamt, aanmerkt.

Men bracht in 't gemoed van Domitianus geweldige achterdenkingen tegens de bloedvrienden van J. Christus. Men vrede, dat zy zich vermeetede spruiten van den Stam Davids te zyn, ligt mochten trachten hun huis te herstellen, of het Ryk van Judea te herneeren. Deze Prins liet hen voor hem koomen; maar, onderricht synde, dat zy niet meer als eenige morgen Lands bezaten, en dat zy werklieden waaren, zond hy hen weerder te rug; by aldien daar als toen Opperhoofden van de gevangenis, uit het Huis Davids gesprooten, waaren, en dit geslacht van anderen onderfcheiden, als noch zo talryk geweest was, als de Jooden wel zeggen, zou dan Domitianus hen wel gespaart hebben, hy die te Romen alle werklieden deed ontbieden?

Nerva ten troon geklommen door de dood van Domitianus, en de vrede aan de Christenen weeder gegeven synde, verliet de heilige Joannes de plaats van zyn banlingschap, en kwam weeder te Ephesen, waar van men Bisshop maakt. Volgens de denkbeelden, welke men hebbendaags van de verdeeling van de Kerk in Aardsvaderlyke waardigheden door den heiligen Petrus heeft, zoude hy Stedehouder van den Aardsvader van Antiochien geweest zyn, die geen Apostel, gelyk als hy was; 't welk de rechtvaardige denkbeelden, die men van de Apostolische regeering hebben moet, beleidigt. De heilige Joannes weder gekeert synde, stelde zyn Evangelium tegens de Ketters te zaamen, die de Godheid van J. Christus aandedde, en zich voornaamslyk in Asien verspreidden. Men gelooft dat hy onder de regeering van Trajanus stierf, die als toen met Frontonius Burgermeester was. Eusebius, die zulks verzeekert, is algemeen genoeg gevolg. De Kronyk van Alexandriën doet hem 4 jaaren meer leeven, en men beeldt zich in, dat zulks beeter mit die zwakheid van d' Apostel overeen komt, die zich in de Kerk liet draagen, en niet meer als deze woorden kende zeggen, *myu Kinderkens hebt elkander lief*. Maar, de heilige Joannes konde in 't 100ste jaer in deze zwakheid gevallen zyn; want hy was noodwendig oud; boven dat men niet verplicht is, 't geen men ons van deze kleine rederieken van den heiligen Joannes verhaalt, op een zeer onzeker overlevering te gelooien.

Einde der Jaarboeken van de Kerk en de Waereld.

De volgende mislagen aldus te verbeeteren.

Fol. 1. In de Tydreekeningen des Waerelds, detweede kolom in de Regeering der Chaldeers.	
Dioculus	lees
Nechabes	lees
Zimzarus	lees
	Onder de Koningen der Arabieren.
Paraanus	lees

Pag. 26 in de tweede colom, in 't einde van het jaer 1132 en deze deugtzaame moeder, enz. (lees) welche de deugtzaame moeder van Darius was,) wierd met zyn 24. zoonen door pylscheuten ongebracht.

(NB) De Boekbinder zal de Kaarten stellen naer alvoorens strooken aan de rug geplakt te hebben als volgt:

Die van de Waereld op het einde van de redenering Fol. 1. Maar opmerken dat de 1. en de Fig. nog even voor de Kaart gesloten werden. Den Tempel te Jerusallem waar onder de Fransche en Duitsche uitlegging Fol. III, De Stad Jerusallem Fol. 125.

De reizen Christi des Heilands, &c. N.T. Fol. 36. En brenges vervolgens alle de bladen daar twee Prenten op staan voor aan die pag. daar d' eerste beschreven werd, gelyk die, daar een finaal op een half vel staat, mede op en voor aan de uitlegging daar de zelve beschreven werd.

